DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

resimli
motifli

türk edebiyatı tarihi

SEYİT KEMAL KARAALİOĞLU

2

TANZİMATTAN
CUMHURİYETE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II.

CİLT

İKİNCİ BASIM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SEYİT KEMAL KARAALİOĞLU

RESİMLİ * MOTİFLİ

TÜRK edebiyatı TARİHİ

TANZİMATTAN CUMHURİYETE

İNKILÂP ve AKA
KİTABEVLERİ Koll. Şti.
Ankara Caddesi No. 95 — Istanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kapak Kompozisyonu

A. Galip Batu

Resimlerle motifler: A. Galip Batu. İsmail Tunç. Bu Kitabın birinci basımı 1978; ikinci basımı 1982'de yapıldı.

İNKILÂP ve AKA BASIMEVİ
İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YENİ DÖNEM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

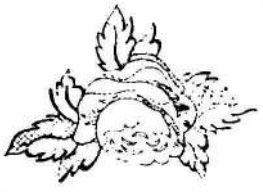

Orta Asya Türklerinin büyük bir bölümü İslâmiyeti kabul etmişlerdir. Enerji dolu bu dinin, savaşçı karakterlerine çok uygun oluşunun etkisi de vardır. Fakat, Türkler hiç bir zaman bağnaz Müslüman olmamışlardır. Türkiye, iki yüzyıla yakın bir süre içinde «Batılılaşma»nın çeşitli aşamalarından geçmiştir. En büyük Batılılaştırıcı, bundan kırk yıl kadar önce yaşayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve çevresindekilerin amacı, Türkleri Batı uygarlığının ve Avrupa'nın bir parçası durumuna getirmekti...

David HOTHAM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YENİ DÖNEM

Batı uygarlığını bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için dünya uygarlık düzeyi içinde benimsiyoruz... İmparatorluk zamanında sultanın hükûmetleri Türk milletinin Avrupa ile temasına mâni olmak için ellerinden geleni yapmışlar ve milletin arzu ve iradesinden uzak ve ayrı olarak devleti idare etmişler ve Türk milletini gelişmeden hariç bırakmışlardır...

ATATÜRK

YENİ DÖNEM; Türkün dünyaya, evrene, yaşama bakış felsefesindeki değişmelerden doğar. Bu görüş biçimi, doktrinlere, dinlere, çağlara göre değişir. İleri bir dünya görüşü sanatçının üstün bir düzeye yükselmesini, tarihsel eyleminin bilincine varmasını, olayları bütünü içinde görmesini, toplumun en gizli mekanizmalarına değin girmesini olanaklaştırır. Her ulusun edebiyatı o ulusun dünya görüşünü yarattığı gibi, Türk Edebiyatı da «Yeni Dönem» le Türk ulusunun dünya görüşünü yansıtır.

Türk Edebiyatı'nın «Yeni Dönem» i, her alanda yeniliklerin uygulandığı dönemdir. Türk şairlerile yazarları yüzlerini Batı'ya, özellikle Fransa'ya çevirirler. Fransızca'dan yapılan ilk çevirilerden sonra, bunlardan esinlenen yapıtlar yaratılmaya başlar. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal üçlüsü bu yeniliğin ilk büyük öncüleri olurlar. Türk dili arapça ile farsçanın etkisinden kurtarılarak halk diline yaklaşma yolu tutulur.

Toplum yaşamında beliren değişmeler, edebiyatı da etkiler. Tanzimat böyle bir oluşumu hazırlamıştır. Batı kültürüyle yetişen aydınlar, yeni bir edebiyat çığırının öncüsü olurlar. Türk Edebiyatı, başlangıcından beri uğramadığı en önemli gelişmelerle, değişmelerin içinde bulunur. Edebiyatımız Doğu uygarlığından Batı uygarlığına, Türk - İslâm geleneklerinden çağdaş dünyanın duygusal ve düşünsel geleneklerine girer.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Doğudan geliyoruz; Batıya gidiyoruz. *Ziya GÖKALP.* Büyük İmparatorluğun hâkim sınıfının edebiyatı olan Saray ve Divan Edebiyatı ile, halkın edebiyatı olan Halk ve Tekke Edebiyatı, çağdaş Türk yazarlarına miras kalmış zengin iki kaynaktır. İki koldan kalan bu miras temeli üzerine kapitalist ve sosyalist dünyanın yine iki koldan gelen edebiyatı da aşılanarak, Türk yazarları ulusal ve orijinal eserler vermişler ve bu eserleriyle uluslararası değerler kazanabilmişlerdir. *Aziz NESİN.* Eski edebiyat yokluğu, yeni edebiyat varlığı esas alıyor. Eski edebiyat, ahreti gözeten bir medeniyetin, yeni edebiyat ise dünyaya dönüşün bir ifadesidir. *Mehmet KAPLAN.*

Birleşime Giderken

Yeni dönemle edebiyatımız geleneklerinden kurtulma yoluna girer. Nesir nazımdan üstün görülmeğe başlar. Parça güzelliğinden bütün güzelliğine gidilir. Duyuşlar, görüşler, zevkler hızla Doğu uygarlığından Batı uygarlığına kayar. Ondokuzuncu yüzyıl edebiyatımız iki uygarlığın meydan savaşına sahne olur. İslâm uygarlığında devam edegelen Divan Edebiyatı çökerken. Batı uygarlığının etkisiyle yeni bir edebiyat dönemine girilir.

Batı uygarlığının büyük özelliğini bir gerçeğin ürünü bulunmasında, gelişmelerin bu sonu yaratmasında aramak uygun olur. Biz bugün Doğu ile Batı uygarlığının, teziyle antitezinden doğacak bir senteze doğru gidiyoruz. Batılılaşmayı, ülkemizin Batının yedeğinde yürümek, Batı karşısında eylem ve düşünce bakımından sömürgeleşmek, uydulaşmak anlamında almıyoruz. Tanzimat'tan bu yana edebiyatımız yavaş yavaş Anadolu doğumlu şairlerle yazarların eline geçmiştir. Anadolu doğumlu edebiyatçıların oranı gittikçe artmaktadır.

Türk Edebiyatı, Tanzimat'ın ilk yıllarında, Türkçeye yapılan çevirilerle bir Fransız edebiyatı kişiliğinde görülür. Özgürlük, vatan, millet, liberalizm, demokrasi, meşrutiyet, romantik duyarlıklar, acılar, aşklar, Batı ülküleri edebiyatımıza geçer. Yaşamımızda görülen yenileşme, edebiyatımızı da etkilemiş, Batı'yı örnek edinen yeni bir edebiyat doğmuştur. XIX. yüzyılın ortalarından günümüze değin, üç döneme ayrılır: 1. *Tanzimat Edebiyatı;* 2. *Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünûn Edebiyatı);* 3. *XX. Yüzyıl Edebiyatı.*

> Türk edebiyatında uzun süre, edebiyat kaynağını salt duygulanmada buldu. Duygulanmanın bir edebiyat doğmasına yeter olduğu sanıldı. Böylece ne kalıcı, ne etkileyici bir edebiyat konabildi ortaya. Bu edebiyatın yapıcıları da birey değillerdir. Düşünce edinmekten, düşünce taşımaktan çekindiler. Oysa gerçek duygulanmayı düşünce getirebilirdi. Batılı yazar duyuşunun kaynağını düşüncelerinden alıyor. *Demir ÖZLÜ.* Asya ile Asrupa arasında köprü vaziyetinde duran bu memleketin çocukları Asya'dan Avrupa'dan gelen bütün muhaceretlerin geçit yerinde oturanlar, eski yeni birçok milletlerin, dinlerin, mezheplerin birikinti yaptığı tarihî bir kıt'ada yerleşen halk, çok uzun süren fütühat devirlerinde ordularının arkasında ganimetlerin en güzeli, en zevklisi olarak saçların ve gözlerin her rengini gösterir, kumral veya esmer birçok kafileleri getirenler,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yani biz, ne karışmışızdır. *Hamdullah Suphi TANRIÖVER.* Türk Edebiyatı ister istemez dış edebiyatların etkisinde olacaktır. Hangi toplumda yaşarsa yaşasın kişiye de edebiyat ya da düşünce adamını da belirleyen en önemli etken toplumsal koşulları (sosyal şartlar)dır. *Demir ÖZLÜ.* Bizi Batılaşmaya zorlayan Batılılar, bir yandan içimize sızıp sosyal bünyedeki dünyamızı öğrenmeye çalışırken, Batıdaki topraklarda başkaldırmaların fışkırmasıyla, batı topraklarımızı hızla elimizden almaya çalışmışlardır. Bunda başarı sağladıkları da görünüyor. Bir başka Batı namussuzluğu da Batılılara teslim olunduğu dönemlerde, gerek orduda, gerek ekonomik-sosyal alanlarda — müesseselerde — yaptıkları derin incelemelerden bilimsel eleştiriler yapacaklarına, kendilerini vatana musallat eden vatan hayini idareci kadroları sürekli olarak övmekle yetinmeleridir... Tarihte yerli vatan hayinlerini vatansever, vatan kurtarıcı gibi geçerli kılmalarının, okullarda çocuklara böylece belletmeye kalkışmalarının nedeni, bu vatan ihaneti suçunda yabancı düşmana sadakatle hizmet ettiklerindendir. *Kemal TAHİR.*

Orta Asya'dan Sonra

Başlangıçtan onbirinci yüzyıla kadar süren edebiyatımız; kaynağı Orta Asya olan bu edebiyat, başlangıçta, dış etkilerden uzak kaldığı için, bir yerli edebiyattı. Öz Türkçe kullanılır, şiirler, ulusal ölçümüz olan hece ile, dörtlükler halinde söylenirdi. Dili, ölçüsü, iç ve dış yapısıyle bizimdi.

Anadolu Türk Edebiyatı: üç önemli öğenin bileşkesinden doğmaktadır: Orta Asya gelenekleri, İslâm Uygarlığı, Anadolu tarihinden gelen etkiler. Onüçüncü yüzyılda, «Tasavvuf Edebiyatı», «Divan Edebiyatı» kollarına ayrılır. Tasavvuf Edebiyatı; «Halk Tasavvuf Edebiyatı», «Divan Tasavvuf Edebiyatı» ayrımına düşerken; Anadolu'nun büyük kentlerinde, müziğin şaraplı

Bursa'da Osmanlı dönemi mimarî örneklerinden; Sebil, Türbe Cami ve Evler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eğlenceler yarattığı mutlu azınlığın zevk meclislerinde «Divan Edebiyatı» gelişir. Bu yüzyıl; Türk Edebiyatı'nın Anadolu üzerinde geliştiği, Ahmet Fakih, Şeyyat Hamza, Sultan Velet, Dehhanî gibi divan şiirimizin kurucularının yetiştiği yüzyıldır.

Türk Edebiyatı, ondördüncü yüzyılda, Kadı Burhanettin, Seyit Nesimi, Ahmedî, Âşık Paşa, Gülşehrî gibi divan; Yunus Emre gibi büyük halk şairleri yetiştirir. Destansal «Dede Korkut» hikâyelerile, «Seyit Battal Gazi Destanı», «Danişmendname» bu yüzyılda halk ağzından derlenip yeniden işlenerek, klâsik nesrimizin ilk önemli örnekleri olur.

Doğu dediğimiz büyük dünya kesiti içinde yer almış ulusların tarihsel yapısı, tümce boğazlaşmadır. Yüzyıllardır din, vatan ve daha birçok ülkelerin kavgasını yapan bu milletlerin, daha iyi bir coğrafya parçası üstüne yerleşmek için didişmeye başladıkları gözden kaçmaz. Bu zorunlulukla savaşa boğuşa, Ortaasyaların içinden — hele iç deniz de kuruyunca — bugünkü İran, Anadolu ve Iraklıların yaşadıkları Mezopotamya dolaylarına doğru ilerledikleri bir gerçektir. Öteyandan Arabistan yarımadasının dört yanından kurtarıcı ve besleyici nitelikteki Nil kıyılarına doğru yine boğuşkan bir saldırı tarihi gözler önündedir. Böylece Asya'nın ortasından batıya; Arabistan yarımadasından da kuzeye doğru süregiden bu öldürücü hayat ve egemenlik kavgaları bir yandan da Mezopotamya dolaylarından Mısır'a, Mısır'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya dolaylarından Anadolu ve Yunan yarımadasına, Yunan yarımadasından da Mısır, Mezopotamya ve Asya içlerine doğru yayılmıştır. Bugün doğu deyince, artık, geçmiş yüzyıllar içinde en eski ulusların yer aldığı ülkeler dizisi düşünülüyor. Uzak, yakın ve ortadoğu halinde, üç dilime ayrılan bu kesime, Ortaasya'nın bütün eski Türk boyları, Hind, Çin, Sibirya, Kamçatka, Moğolistan, Mançurya, Amor havzası, Japonya, Kore, Kafkasya, Gürcistan, Dağıştan, Çerkezistan, Pakistan, Anadolu, İran, Afgan, Irak, Suriye, eski Mısır, İsrailoğulları, Hicaz, Yemen, Habeşistan, Sümerliler, Elamlar, Asurlar, Geldanlılar tümce girmektedir. *Rüştü ŞARDAĞ.* Türkler, Balkanlara ilerledikleri zaman, Küçük Asya'nın büyük bir bölümü Türkçe konuşan ve tamamen çeşitli kollara bağlı insanlarla doludur. Osmanlılar başlangıçtan itibaren Avrupalılaşmışlardır. *Philips PRICE.*

Yüzyılların Edebiyatı

Türk Edebiyatı, onbeşinci yüzyılda, Ali Şir Nevaî, Habibî, Şeyhî Ahmet Paşa, Necati gibi divan; Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumî gibi halk ve «Mevlit» şairimiz Süleyman Çelebi'yi yetiştirir. Mercimek Ahmet, Âşık Paşazade, Sinan Paşa, bu yüzyılın en ileri gelen düzyazı ustalarıdır.

Türk Edebiyatı, onaltıncı yüzyılda, Fuzulî, Bakî, Hayalî Zatî, Bağdatlı Ruhî, Babur Şah gibi divan; Pir Sultan Abdal, Köroğlu gibi halk şairlerini; Feridun Bey, Lamiî, Sehi Bey gibi düzyazı sanatçılarile en parlak dönemini yaşar, Türkçe iyice işlenir.

Türk Edebiyatı, onyedinci yüzyılda, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Cevheri gibi halk; Nef'i, Nailî, Şeyhülislâm Yahya, Nabiî gibi divan şairleri; Evliya Çelebi,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Peçevî, Nergisi ve Veysî gibi düzyazı ustaları yetiştirir. Halk edebiyatımızın en güçlü dönemini yaşarken, divan edebiyatımız yerlileşme yolunu tutar.

Türk Edebiyatı, onsekizinci yüzyılda; Nedim, Şeyh Galip, Ragıp Paşa gibi divan şairleri; Naima, Yirmisekiz Çelebi Mehmet, Silâhtar Mehmet Ağa, Resmî Ahmet gibi düzyazı sanatçıları yetiştirir. Türkçe'de bilinçli kendine dönüş, konularda yereysellik, yerlileşme eylemi hız kazanır. Halk şiirimiz geçen yüzyıllar çapında bir sanatçı çıkaramaz, Onsekizinci yüzyılın Türk Edebiyatı bakımından en önemli olayları; Lâle Devri, İbrahim Müteferrika (1674 - 1745)'nın Türkiye'de ilk Türk basımevini kurması, şairlerle yazarlarımızın yerli kaynaklara yönelmeleri, Türk Dili'nin kendine dönmesi, Batı uygarlığına giriş hazırlıklarını yaşamasıdır.

Geçmişi unutanlar hatalarını tekrar etmeye mahkûmdurlar. *SANTAYANA.* Edebiyatımızın muhtelif devreleri hakkındaki kanaatim şundan ibarettir. Bilumum dünün ve bu günün Şark edebiyatları bu günün Garp edebiyatlarından tamamen ayrıdır. Ve devredeki ekollerle değil, çeşitlerle ayrılır. Bunun için bence bu tasnif ve taksimin şöyle yapılması doğrudur : 1 — İslâmiyetten evvel Türk edebiyatı; 2 — İslâmî devirdeki Türk edebiyatı; «A» Divan Edebiyatı! Bence mısradan ibarettir; «B» Tekke Edebiyatı bir çeşnidir; «C» Halk Edebiyatı ile beraber daha millî ve daha millî lisana doğru gidiştir. *Salih ZEKİ.* Tarihte edebiyatları meydana getiren uygarlıklar olduğu gibi, uygarlıkları, kurtuluşları doğuran edebiyatlara da rastlanmaktadır. *G. PARİS.* Bir edebiyat - bilim gereklidir. Dizge (sistem) olmadıkça kılı kırk yarma, ufukları geniş düşünceler olmadıkça edebiyatın varlığı anlaşılamaz. *Ahmet İNAM.* Sefaretname yazarlarımızdan Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in (? - 1732); Fransa'da bindiği «hinto» denen araba :

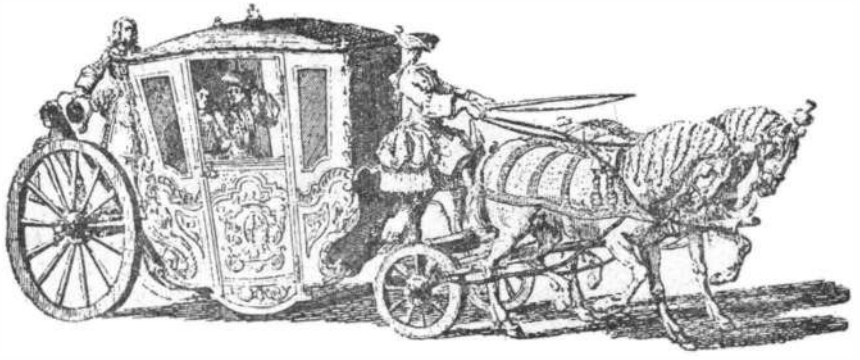

Batı'ya Doğru

Türk Edebiyatı; Türk tarihine koşut olarak yürür. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya akınları, edebiyatımızı şiddetle etkiler Türk boylarının Doğu'dan Batı'ya devamlı akışları, görüş ufuklarımızı da Doğu uygarlığından Batı uygarlığına açar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Klâsik bilgilerimize göre; Türk Tarihi gibi, Türk Edebiyat Tarihi de, başlıca üç döneme ayrılır: *I — İslâmlıktan Önceki Türk Edebiyatı, II — İslâm Uygarlığında Türk Edebiyatı, III — Batı Uygarlığında Türk Edebiyatı.*

I — İslâmlıktan Önceki Türk Edebiyatı; başlangıçtan XI. yüzyıla kadar sürer, ikiye ayrılır: *1. Sözlü Edebiyat, 2. Yazılı Edebiyat. 1. Sözlü Edebiyat:* Türklerin henüz yazıyı kullanmadıkları dönemlerdeki edebiyattır. Bu edebiyatın başlıca verimleri: *Destan, koşuk, sagu, sav, v.b... 2. Yazılı Edebiyat:* Türklerin yazıyı kullanmaya başladıktan sonra meydana getirdikleri edebiyattır. Türkler, İslâmlığı kabul etmeden önce, *Göktürk* ve *Uygur* yazılarını kullanmışlardır.

II — İslâm Uygarlığında Türk Edebiyatı; XI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürer, ikiye ayrılır: *1. Halk Edebiyatı, 2. Divan Edebiyatı. 1. Halk Edebiyatı;* üçe ayrılır: *a) Anonim* (ortaklaşa) *Halk Edebiyatı, b) Âşık Edebiyatı, c) Tekke Edebiyatı. 2. Divan Edebiyatı;* ikiye ayrılır: *a) Dinsel Divan Edebiyatı, b) Din Dışı Divan Edebiyatı.*

III — Batı Uygarlığında Türk Edebiyatı; XIX. yüzyılın ortalarından zamanımıza değin gelir, üçe ayrılır; *1. Tanzimat Edebiyatı* (1860 - 1895), *2. Servet-i Fünûn Edebiyatı* yahut *Edebiyat-ı Cedide* (1895 - 1901), *3. XX. Yüzyıl Türk Edebiyatı;* 1901'den zamanımıza değin sürer, üçe ayrılır: *a) Fecr-i Âti Edebiyatı* (1901 - 1908), *b) Millî Edebiyat* (1908 - 1923), *c) Cumhuriyet Edebiyatı* (1923'den bu yana).

Batılılaşma çabası ve Batı düşüncesinin ne olduğu. Birincisi eylem(action) alanında, ikincisi düşünce alanında Tanzimattan bu yana uğraşageldiğimiz bir meseledir. Batılılaşma hareketi bizde ivedi toplum gerekleri yüzünden bir kültür hareketi olarak değil, bir politika hareketi olarak başlamış, öyle de yürütüledurmuştur. Batılı kurumların temellerinde bulunan ilkeler daha ülkede tanınmadan, toplum yapısının yenileşmesine elverişli bir ortam yaratılmadan, hiç değilse bu politik hareketle birlikte onun gerekliliğini anlatacak, ona Batılı anlamda fikrî temeller verecek gerçek düşünce hareketleri doğmadan Avrupalı kurumların aktarılmasına girişilmiştir. Buna uygun olarak da bu çaba, bir kafa işinden çok bir duygu işi olmuş bizde. Bir Namık Kemal'in bir Şinasi'den çok daha tanınmış, ün salmış olması bunu gösterir. Bu durum belki de bizim toplum şartlarımız, tarih gereklerimiz yönünden zorunlu idi. Ayrı bir konudur o. Benim dokunmak istediğim, bizde bu işin tersine gelişmesi. Belki de bu yüzden Batılılaşma hareketimiz hayli tutarsız, hele sığ olmuştur. *Hüseyin DEMİRHAN.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III
BATI UYGARLIĞINDA TÜRK EDEBİYATI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün bu insanlar bizden evvel bizim yaşadığımız yerlerde ve bizim yerimize yaşadılar. Umdular, ıstırap çektiler, sevindiler ve bize bugünü hazırladılar. Onların varlığını düşünmek elbette şiirin ta kendisidir. Ben bir oluşun parçası, yarın ortaya geçecek son halkasıyım. Zinciri tanımazsam olur mu? Maziyi ihmâl edersek, hayatımız da ecnebî bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkibin içine ister istemez sokulacağız. O, kendisinden gelmemiz lâzım gelen bir şeydir. Uygarlık değiştirmelerinde, sonucu veya başlangıcı olan teknik değiştirmeleri gibi ana nehre bulunduğu noktadan katılma zorunluğu vardır.

Ahmet Hamdi TANPINAR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BATI UYGARLIĞI

Batı uygarlığı başlıca üç temele dayanır: bize Yunanlılardan gelme bir bilgi anlayışı; yine Yunanlılardan, fakat daha çok İncil'den gelen bir fert anlayışı, XVIII. yüzyılın sanayi devriminden meydana gelen bir teknik insanı, beyaz adamı, yeryüzünün şüphe götürmez hâkimi kılmıştır. Bu üç temel birleşince Batı uygarlığı hazırdır ve tamdır. Bunlar eksik kalır veya bozulacak olursa, gerileme tehlikesi başgösterir.

André SIEGFRIED

BATI UYGARLIĞI dediğimiz zaman, bundan çıkacak anlam, bir ülkeden çok, çağdaş bilim, sanat, felsefe, teknik, düşünce, kültür ve yaşam düzeyinin doruk noktasıdır. Avrupa uygarlığına bağlılık anlamında kullandığımız sözcükler ise, edebiyatımızda «Garplılaşma, Garpçılık, Batıcılık» olarak geçer.

Osmanlı İmparatorluğu Akdenizi, Balkanları, Mısır'ı, Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra, özellikle XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllarda «Batı» sözcüğü kesin olarak Avrupa anlamında kullanılır. XX. yüzyıldan günümüze dek, «Batı» Avrupa kaynaklı kültürün, bilimin, tekniğin, düşünce ve sanatın oluşturduğu uygarlığı kapsar.

Ortaçağ'dan beri bizde kullanıla gelen bu sözcüğün yerine, «Çağdaş Dünya Uygarlığı» kullanılmalıdır. Avrupa kültürüne, Avrupa uygarlığına bağlılıktan doğan «Batıcılık Akımı» bugün yerini, çağdaşlaşmaya bırakmakta, Edebiyatımız bütün dünyaya açılmaktadır.

Batı uygarlığı kişilere birey olarak özgürlük ve mutluluk veren; devleti güçlü yapan bir uygarlıktır. Araçlar, amaçlara varmak için alınıp kullanılacak yöntemlerdir. Batı uygarlığında bir yandan devleti güçlü yapacak, diğer taraftan bireyleri aydın ve mutlu yapacak araçlar hazır duruyor. Mesele bunları «almak» meselesidir. Batılılaşma bu maddî mutluluk, askerî veya siyasî güçlülük araçlarını almak, bunlarla zırhlanmak işidir. *Niyazi BERKES.* Avrupa uygarlığının asıl temelleri üzerinde duruyordu: yaşamaya karşı gerçek bağlılık, insanın insana karşı saygısı, dış ve iç hayatta aydınlık, yapıcılık, bir de kendi gözlemlerine dayanarak

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çok önemli bir noktaya dokunuyordu: Tabiate uygunluk ve içtenlik. *Ceyhun Atuf KANSU.* Yüzyılların tepesinden bakılırsa, Türkiye'nin milletlerarası ilişkiler tarihinde derin bir iz bıraktığı görülür. Bir zamanlar Avrupa devletleri Bâbıâli önünde titrerlerdi. İmparatorluğun hudutları Viyana'ya, Dinyeper steplerine, Kafkasya dağlarına ve Fas çöllerine kadar uzanırdı. Daha yakınlara gelelim: Yirminci Yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu Anadolu dışında, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan'ın bir kısmı, Suriye Mezapotamya, Filistin, Arap Yarımadası, Mısır, Trablusgarp gibi yerleri kapsamaktaydı. Türkiye 5,5 milyon kilometrekare genişliğinde bir devletti, yani Avrupa'nın yarısı büyüklüğündeydi. *Alexei LEONİDOV.*

Doğu - Batı Köprüsü

Türkiye'nin Batı Uygarlığı'na geçişinin kökenine inmeden önce, Doğu ile Batı arasında bir köprü durumunda olduğunu bilmek zorunluğu vardır. XVIII. yüzyıl ortalarından sonra Batılı teknisyenler alınır. Ordu ve idarede yeni bir düzen aranır. 1734'de Üsküdar'da «Geometri Okulu» diyebileceğimiz; «Hendesehane» açılır. Batı kitapları dilimize çevrilmeye başlar. «Lâle Devri» ni Batı'ya açılışın ilk adımı sayabiliriz.

Tanzimat öncesi ilk teknik öğretime önem veren sultanlardan II. Mustafa (1664 - 1703)

Üçüncü Selim'le İkinci Mahmut dönemleri, daha ciddî adımların atıldığı yıllar sayılır. «Tanzimat» isimli yapıtında Profesör *Enver Ziya Karal* «Yeni Düzen» anlamına gelen «Nizam-ı Cedid» in programını açıklarken şöyle der: «Üçüncü Selim, talim ve terbiyesi kalmamış bir insan yığınından ibaret

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olan Yeniçeri ordusunun yanında modern bir ordu tesis etmek istedikten başka ulemanın iddialarını ve nüfuzlarını kırmak, fetvalarıyla Padişahın teşriî hakkını taksim eden şeyhülislâmların selâhiyetlerini azaltmak ve sonunda Avrupalıların sanatta ve ilimde yaptıkları buluşları ortak olarak, onların sınaî, zıraî, iktisadî kuruluşlarından alıntılar yaparak Osmanlı İmparatorluğunu yenileştirmek...» ister.

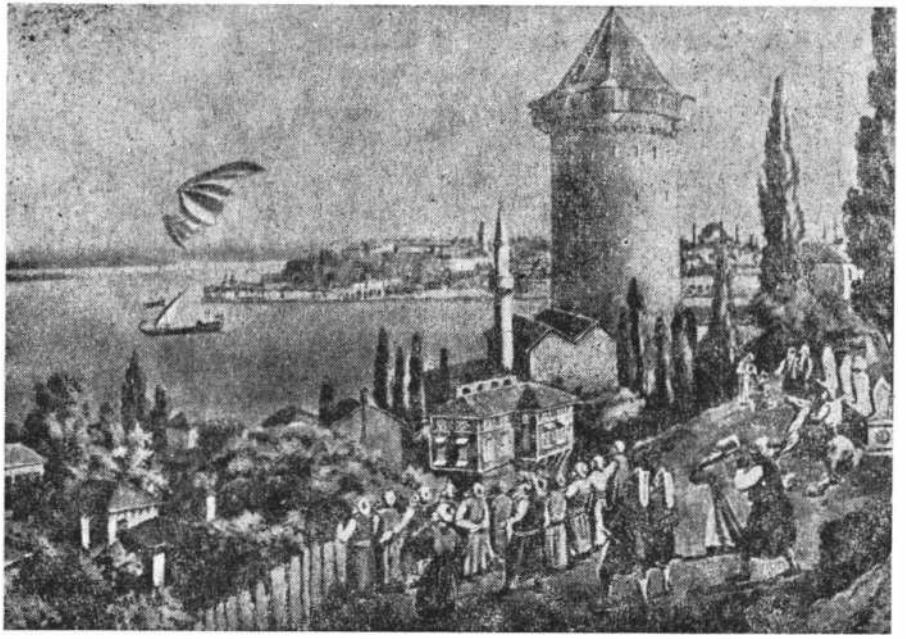

Türk bilgini Hezarfen Ahmet Efendi, IV Murat zamanında (XVII. Yüzyıl), kendinden önce uçmayı deneyen Türk bilgini İsmail Cevherî'nin izinde yürüyerek, kanat takarak İstanbul halkının gözleri önünde Galata Kulesi'nden uçarak Üsküdar'ın Doğancılar semtine indi. Resimde, temsili olarak İstanbul Boğazı üzerinde uçarken görülen Hezarfen, bu üstün başarısı, geniş bilgisi yüzünden Cezayir'e sürüldü.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'ya oranla geri kaldığını iyice anlamıya başladığı Onsekizinci yüzyıldan sonra birtakım yenilik hareketlerine başvurur. Devletin varlığını koruyabilmesi önce ordunun kuvvetlendirilmesi gerekli görüldüğünden, Avrupa örnek tutularak ilk önemli yenilik hareketleri orduda yapılır.

Batılaşmak, Batı kurumlarını ve kültürünü almak eğilimi, çeşitli nedenlerden doğmuştur. Önce İmparatorluğun çöküşü karşısında bir çözüm yolu arayanlar, zamanın üstün ekonomisi Batı'ya bakıp kurtuluşun ona benzemekle mümkün olacağına içtenlikle inanmaktadır. *İsmail CEM.* Batılılaşma hareketinin, Osmanlı İmparatorluğunu parçalayıp kendilerine pay çıkarmak isteyen kapitalist Avrupa devletleri ile içerdeki yönetici

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve sömürücü kadroların hâkimiyetlerini sürdürmek amacıyla giriştikleri bir hareket olduğu, son bilimsel araştırmalarla gösterilmiştir. *Selâhattin HİLÂV*. Batı, sanayi devriminden sonra, ekonomik gelişme kuralları gereğince, büyük toprak zenginliklerine sahip Osmanlı İmparatorluğu ile de ekonomik ve siyasal ilişkiler kurdu. Bu ilişki kaçınılmazdı. Osmanlı İmparatorluğu ya kendi bünyesi içerisinde sanayi devrimini yapacak ya da Batı ekonomisine teslim olacaktı. Daha önceleri kapitilasyon ayrıcalıklarını da ele geçirmiş olan Batı kısa zamanda Türk el sanatlarını da çökerterek, Galata'daki gayrîmüslim bankerler de sırmalı Osmanlı paşaları aracılığı ile, Osmanlı ekonomisini denetim altına aldı. Kırım savaşı ile yoğunlaşan Batı ilişkileri sonucu, denetimsiz ve koşulsuz. Batı ekonomisine teslim olundu. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri bu sömürü ağları örülürken yaşandı. *Uğur MUMCU.*

Batı'ya Açılan Ordu

Batılılaşma eylemlerimizin kaynağında ordumuz vardır. Tarih kitaplarımızda «Islahat Devri» olarak isimlendirilen XVIII. yüzyılın son yılları ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan Üçüncü Selim ile İkinci Mahmut dönemlerinde, özellikle yenilikler askerlik alanında olur. Böyle iken iç huzursuzluklarla savaşların önü alınamaz.

Yüzbinlerce Türkün kanının boş yere akmasına neden olan Celâlî isyanlarından bir sahne (Riko'dan)

Bilindiği üzre, XVII. yüzyıl idare düzenimiz çığrından çıkar, devlet ileri gelenleri kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutarlar, önemli memurluklar parayla satılmaya başlanır, disiplini bozulmuş olan ordu birbirleri aleyhine düşürülür, bir yandan da Anadolu'da «Celâli» adı verilen eşkiyalar türer. Sonunda Karlofça Andlaşması (1699) ile İmparatorluğun bir bölüm toprakları Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya arasında paylaşılır.

Osmanlı İmparatorluğu devlet adamlarının yolsuzlukları XVIII. yüzyılda daha da artar. Anarşi yuvası haline gelen Yeniçeri Ocağı'nın kazan kaldırması

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

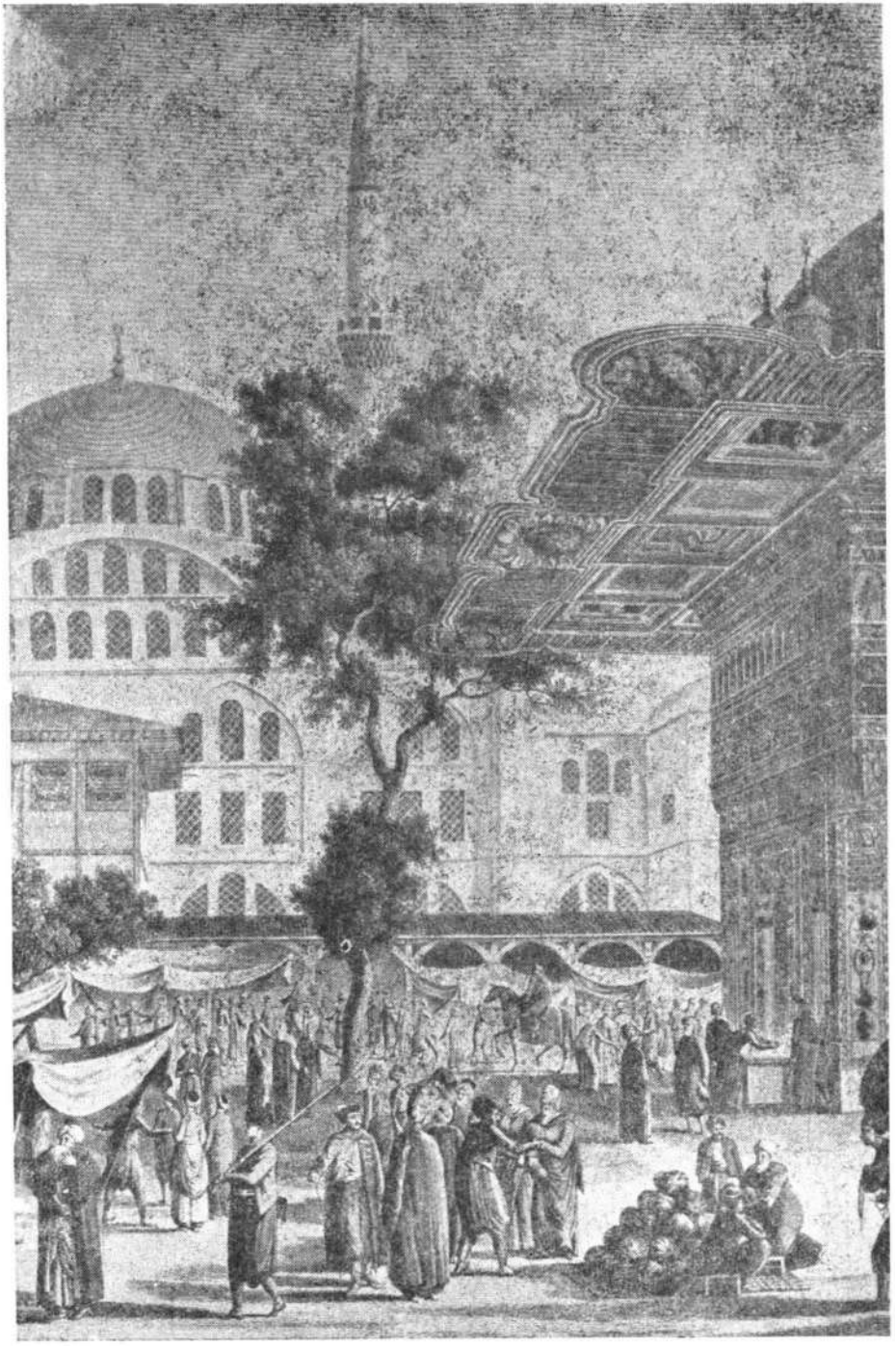

Tanzimat yıllarının İstanbul'unu resimleriyle yaşatan ünlü ressam Mimar Melling'in

TOPHANE TABLOSU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve halk ayaklanmaları bir alışkanlık haline gelir. Avusturya, Rusya, İran ve Fransa ile girişilen savaşların çoğu yenilgi ile sona erer; Avusturya ile Pasarofça (1718), Rusya ile Küçük Kaynarca (1774) andlaşmaları çok ağır koşullarla imzalanır.

Osmanlı İmparatorluğu, yenilgiler karşısında kendine çeki düzen vermek için, devamlı çabalara girişir; Batı Uygarlığı'na açılır. Çünkü Batı, Rönesans ve Reform eylemleriyle Doğu'ya karşı her alanda üstünlüğünü kurar. Ticaret yollarının değişmesi, sanayinin gelişmesi, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batı'yı Türkiye karşısında daha güçlü kılmış, Türk yerli sanatlarını geniş çapta geriletmiştir.

Batı'ya yönelme, fikirden korkuyu kaldırmakla başlar. Dikkat ediniz, fikirden korkanlar, kuvvete sarılırlar. Kalem ve ağız, onlara yetmez. *Hasan Âli YÜCEL.* Daha on altıncı asırdan itibaren yavaş yavaş memleketimize Batı tesirinin girmeğe başladığını görüyoruz. Bu asırda Fransızlarla aramızda başlayan siyasî münasebetler, sonraki asırlarda medenî ve fikrî bir şekilde tezahüre başlamıştı... Memlekette bir taraftan Fransız tesiri hâkim olmağa başlarken, diğer taraftan da millî bir hareket yüz göstermişti.. *Sadettin Nüzhet ERGUN.* Islâhat devri aydını, hem iyimser, hem de felsefî bakımdan «idealist» tir. Yani fikir, bilgi ve eğitim yoluyla toplum hayatını düzene kavuşturacağına inanır; meselenin her şeyden önce «bir kültür ve ahlâk meselesi» olduğunu söyler. Kültür ve ahlâkın bir «neden» değil bir «sonuç olduğunu göremez. Bundan ötürü emir vererek tepeden «devrim» yapılabileceğini sanır; halkın bu «devrimleri» benimsemeyişini anlayamaz ve hayretle karşılar, *Selâhattin HİLÂV.* Doğu insanında, dünya duygusunun derinliği, bütün zihni hakimiyeti aşan varlığın temelsizliği, içtepisi daha büyüktür; buna karşılık insanın kendi kendisi hakkında sahip olduğu bilinç daha küçüktür. *Wilhelm WORRINGER.*

Batı Yolunda İki Sultan

Batı Uygarlığı karşısında bozguna uğramakta olan İmparatorluğu kurtarmak için ilk önce Üçüncü Selim, döneminin ileri gelen «ulema ve vükelâ» sına da danıştıktan sonra, vaktiyle Rusya'da Petro'nun yapmış olduğunu tekrarlamaya karar verilir. Batı'dan askerî öğretmenler getirilerek kurulan yeni askerî birlikler «Nizam-ı Cedit» bu çabanın ürünü olur. Ondan sonra tahta çıkan II. Mahmut, kısa bir duraklama geçirdikten sonra, Yunanistan'ın bağımsızlık kazanması, Rusya ile yapılan Edirne silâhlanması, arkadan Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanı gibi yenilgilerden sonra Batılılaşmayı vazgeçilmez sayar.

Üçüncü Selim ve Üçüncü Mahmut sonuç olarak Batı'nın sadece askerlik tekniğini benimsemeye çalışmaktan daha ileri gidebilmiş sayılmazlar. Askerlik tekniği, Batı Uygarlığı'nın sadece bir parçasıydı; diğer gelenekleri aynen koruyarak bu parçayı almak, gerçek bir Batılılaşma olamazdı. Ancak ne var ki, her iki sultan da, güdülecek yolu göstermiş, yüzeyde de kalsa, az çok bir şeyler yapmış ve ortamı hazırlamış sayılırlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âsilerin öldürmek üzere at üstünde Yedikule'ye götürdükleri Genç Osman (1603 - 1622) (Riko'dan)

Üçüncü Selim, bir aşamadır. Genç Osman döneminden başlayan Yeniçeri Ocağını kaldırma, idareyi bir merkez çevresinde bütünleştirme çabalarına yeniden girişir. Lâle Devri'nin yıkılmasından sonra, derebeyleri denilen mülk sahipleri iyice semirmiş, gelişmişlerdir. Üçüncü Selim, bir yandan yeni ordular kurma, bunların eğitiminde uzun kavgalar, çalkantılar, devrimler sonucu gelişmiş Avrupa'nın yöntemlerini uygulama dileğiyle tutuşurken, öte yanda, çatırdayan, her yerinden derebeylerin yönetimine geçmiş ülkenin bütünlüğünü koruma kavgasını vermek zorunda kalır.

Batı bizim için Hümanist, lâyik, halkçı, gerçekçi ve bilimci kültürün geliştiği yerdir, öyle sayılmalıdır herşeyden önce. *Sabahattin EYUBOĞLU.* Batı o «Batının kılıfı» diye yakındığımız, «alafranga» denen törelerde sanılmış, Batılık ulussuz (cosmopolite) bir yaşama anlayışına kadar düşürülmüştür. Bu yüzden de sık sık gericil (réactionnaire) engellerle karşılaşılmış, devrimlerimize türlü karalar sürülmek istenmiştir. Bu bizim kaderimizdir de. Çünkü biz Batı uygarlığını yeniden yaratmıyor, kopya ediyorduk. Oysa Avrupa Batıyı yeniden yaratmıştır; her Batılı ulus kendi Avrupasını yaratmıştır. Batının kökü Yunan - Lâtin kültürüdür demek, Batı uygarlığının bu kaynaktan hazırcacık «alındığı» anlamına gelmez. Gerçi Batı kültürü Yunan - Lâtin düşüncesi üzerine kurulmuştur. Ancak «Humanisme», «Renaissance» denen hareketler salt bir «aktarma» hareketi değildir. Yunan - Roma kültürüne, bu soyutlaşmış, metinlerde kalmış, sade bir kaç kafada yaşar olmuş kültüre Avrupalılar ulusça katılmışlar, kişiliklerinde ona yeni bir biçim, yeni bir renk ve canlılık vermişlerdir. *Hüseyin DEMİRHAN.* Batı, Tanrı'dan bahseder, hattâ çok bahseder ama açık söyliyelim, eninde sonunda sanki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ona güveni yokmuş gibi davranır. Tam anlamıyla bizim düşüncemizi yansıtan «kendine yardım et, Tanrı da sana yardım eder» ata sözü, bu bakımdan anlamlıdır. La Fontaine, «Çamura batmış Arabacı»sında derki: «Herakles insanın gayret göstermesini ister.» Batının bütün hareket tarzı buradadır. Doğrusunu isterseniz bu, iş davasının lâik bir durumudur ve bu suretle aklın ve onun yöntemlerinin tek başlarına hüküm sürdükleri, sivil diyebileceğimiz bir sahanın tayinine varılmaktadır. Burada dünyanın Tanrı ile kayser arasında taksimini mutlak suretle tatbik ediyoruz ve kayser, tamamiyle kendi malı olan bir devlete, sandığımızdan çok daha fazla, hükmetmektedir. *André SIEGFRIED.*

Tanzimata Doğru

Batılılaşmamızın ilk belirtileri Küçük Kaynarca andlaşmasında görülür (1774). İbrahim Müteferrika'nın matbaasıyla simgelenir (1728). Batılı yöntemleri benimseyen, orduda ilk düzeltmelere girişen Üçüncü Mustafa (1757 - 1774) ile topçu birlikleri kurulur. Birinci Abdülhamit (1774 - 1798) çalışmaları daha ileri götürür. Humbaracılar Ocağı yeniden ortaya çıkarılır. Topçular Ocağı geliştirilir.

Timarlı zeametli bir paşa birliğiyle savaş yolunda (Juvanin'den)

Üçüncü Selim (1789 - 1807) ise, belirtildiği gibi, yepyeni bir aşama olur. Padişah Üçüncü Selim'in en önemli eseri ise, şüphesiz ki «Nizâm-ı Cedit» tir. Bu, Osmanlı Devleti'nde ilk defa Batı tarzında bir ordu kurulmasıdır. İkinci Mahmut, Batı Uygarlığı'na yönelişi daha da ileriye götürür. Kuvvetini cehaletten alan, medreseyi etkisiz kılabilmek için ilk önce yalnız İstanbul'da olmak üzere ilk öğretimi zorunlu kılar. «Rüştiye» adı altında olanaklar elverdiği ölçüde ortaokul açar. Onsekiz yaşına kadar olanların devam edebileceği *Mekteb-i Ulûm-i Edebiye*» ve devlet dairelerine memur yetiştirmek üzere «*Mekteb-i Maarif*» adı verilen okulları çoğaltır. Çalışmaları halka duyurabilmek amacıyla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

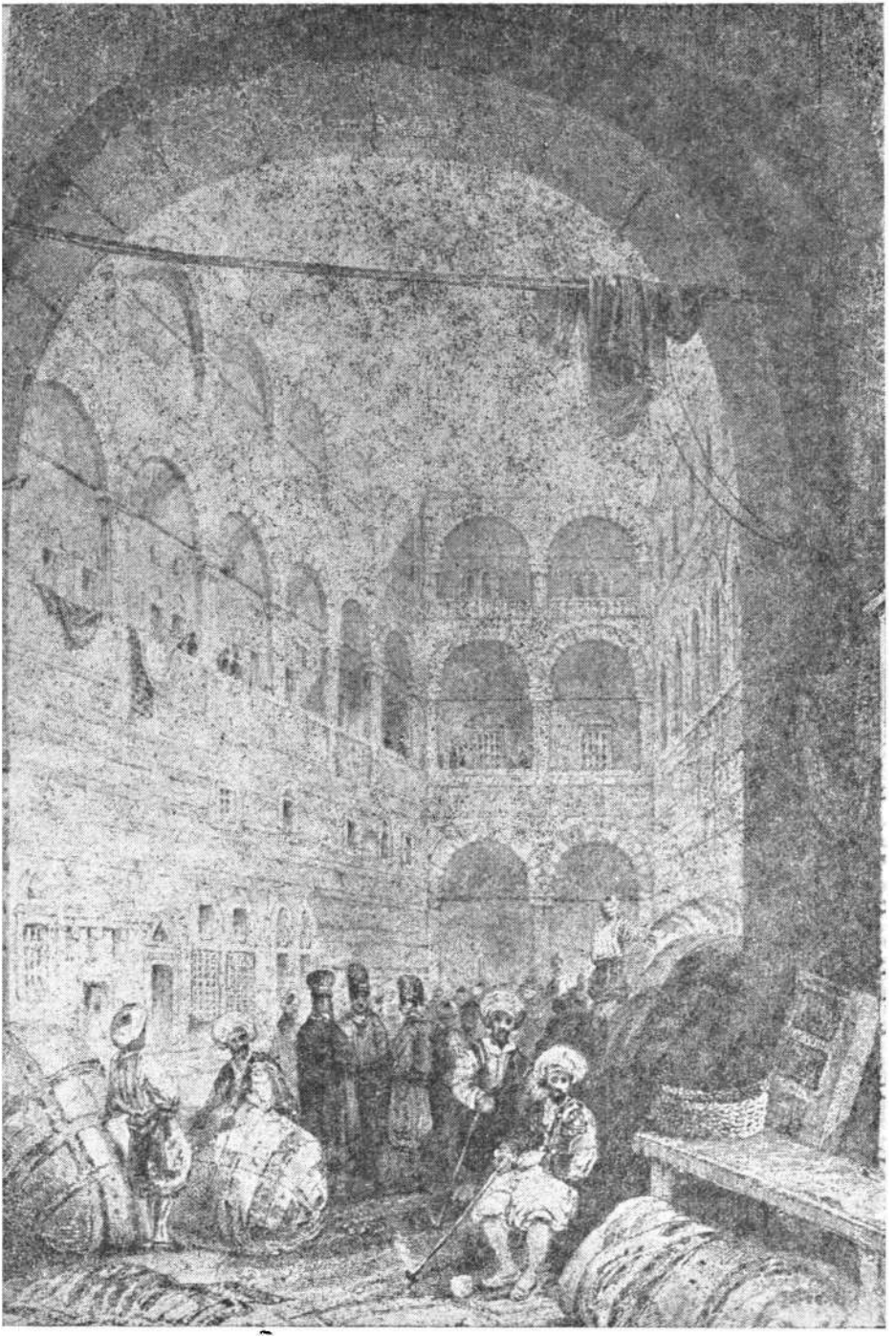

Tanzimat'ta bir Kervansaray

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Takvim-i Vakayî» adlı resmî gazete yayınlanır. Şehzadebaşı semtinde, 14 Mart 1827'de, dört yıl süreli *«Tıbhâne* ve *Cerrahhâne* açılır. 1838'de ders süresi altı yıla çıkarılır. *«Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne»* adıyla Galatasaray'da tedrisata başlar. İlk modern hastane açılır.

Osmanlı padişahlarına ait eski törelerle, gelenekler bırakılır. Hükümdarların eski giyinişleri de bırakılarak, Batı'dan Mısır'a girmiş olan kıyafet, yani pantalonla ceket kabul edilir. Resmî serpuş olan kavuk kaldırılarak yerine fes alınır. İkinci Mahmut, bu kıyafet değişikliğini bütün devlet memurları için zorunlu kılar. Devlet dairelerine resmini astıracak kadar ileri gider. Kendisinden önce gelen hükümdarlar gibi saraya kapanıp kalmaz, yurt gezilerine çıkar. Osmanlı padişahlarını değil, halktan, en büyük devlet memurlarından ayıran aşılmaz gelenekleri kaldırır. Mustafa Reşit Paşa'ya «Tanzimat»ın esaslarını hazırlatır, «Tanzimat» bir «Hatt-ı Hümâyûn», yani padişahın yazılı emriyle halka bildirilmek üzere iken, Akif Paşa engel olur. İlerde görüleceği gibi, bu önemli çalışma, ancak Abdülmecit'in tahta çıkışından sonra uygulanma olanağı bulacaktır.

Dün olduğu gibi bugün de Batılılaşma, aydın çevrelerin özlemidir. Oysa bu düzen, Batı emperyalizminin, Japonya hariç, bütün Avrupa dışı toplumlarda, derece farklarıyla yarattığı, kökü dışarda bir sömürge ve talan düzenidir. *Doğan AVCIOĞLU.* Batı kurumlarını alabilmek için çalışanlara karşı ulema - esnaf - yeniçeri birliği, islâmcı akımın gittikçe büyüyen çekirdeğini meydana getirir, gâvur ya da yabancı düşmanlığı, temeldeki çelişkinin değişik bir ifadesi olur... Batı kapitalizmi, Osmanlı ülkeleriyle ilişkilerini bir kısım azınlıklar aracılığıyla yürütür. *İdris KÜÇÜKÖMER.* Medreselerdeki islâmî eğitim tabiat ve toplum olaylarını çözmeyi hedef tutmaktan çok, kişinin iç âlemini din ve edebiyat bilgileriyle süslemekte idi... Öğretim konuları öğrenim dili olan Arapça ile soyut bilimlerin hipotezleri ve ezberi idi. *Enver Ziya KARAL.* Bir toplum Batı uygarlığının ayakları altında param parça olmuş geleneksel müesseselerini yeniden kutsallaştırarak, kapılarını ardına kadar açsa ve Batı uygarlığını buyur etse dahi o uygarlık o toplumun malı olmaz. Eğer olsaydı, geleneklerine sımsıkı sarılan sömürgeleşmiş memleketlerin Türk toplumundan fazla modernleşmiş olması gerekirdi. *Niyazi BERKES.*

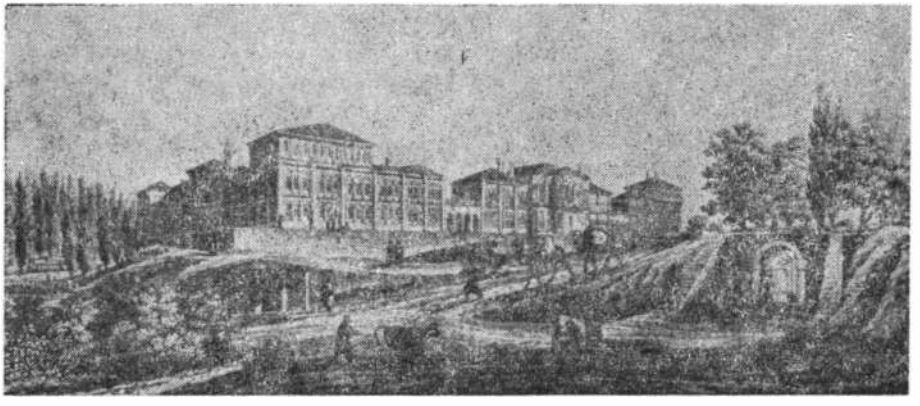

Abdülmecit zamanında Taşkışla ve eski Dolmabahçe Saray Çeşmesi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TANZİMAT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekabetine karşı kendisini savunamıyan iktisadımızı, bir de iktisadî kapitülasyon zincirine bağladı. Teşkilât ve ferdî kıymet bakımından, iktisat alanında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde bir de fazla olarak imtiyazlı mevkide bulunuyorlardı. Kazanç vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman, istedikleri eşyayı, istedikleri koşullarla memleketimize sokuyorlardı. Bütün gelir kaynaklarımıza, bu yoldan kesinlikle hâkim olmuşlardı. Efendiler, bize karşı yapılan rekabet, hakikaten gayr-i meşrû, hakikaten çok kahredici idi. Rakiplerimiz, bu suretle gelişmeye müsait sanayiimizi de mahvettiler: Ziraatimizi de büyük kayıplara uğrattılar. İktisadî ve malî gelişip olgunlaşmamızın önüne geçtiler.

ATATÜRK

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TANZİMAT

Tanzimat bizi Ortaçağ'dan, skolastik zihniyetten ve skolastik edebiyattan kurtardı. Bununla beraber Tanzimat hareketlerine hiçbir millî filozofumuz çıkarak rehberlik etmediği için, bütün bu hareketler rasgele, sistemsiz bir tarzda yürüyüp gidiyordu. Bizim, fikir hayatımız bakımından, en büyük noksanlarımızdan ve mahrumiyetlerimizden biri de filozoflarımızın bulunmayışıdır.

Ziya GÖKALP

TANZİMAT; düzenlemeler, düzeltmeler, yeğlemeler, ıslâhat anlamına gelir; «tanzim» sözcüğünün çoğuludur. Tanzim ise, arapça «nazm» dan gelir. Sıraya koyma, dizme, sıralama, düzenleme, tertipleme, düzeltme, ıslâh etme, manzum ya da düz yazı olarak yazmak anlamlarındadır. Tanzimat, 3 Kasım 1839'da «Gülhane Hattı Hümâyunu» ile temelleri saptanan düzeltme eylemlerinin genel adıdır; 1877 Rus Savaşı'na dek sürer.

Tanzimat'ta Osmanlı Devleti, arkası kesilmeyen borçlanmalarla Avrupa devletlerinin denetimi altına girdi; yarı sömürge durumuna düşürüldü. Yüksek faizlerle Avrupa'dan alınan borç paraların büyük parçası Saray yapımına ve mutlu bir azınlığın kasasına akıyordu.

Türk Tarihinde «Tanzimat» diye isimlendirilen dönem; modern Avrupa düşünce ve yaşamının Türk Osmanlı Devleti'ne girmeğe başladığı ve devlet örgütünde bazı yeniliklerin yapıldığı bir dönem olarak kabul edilir. Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa devletleri yolunda bir düzene bağlamak üzere ilân edilen fermanda yazılı olan programın uygulanmasına «Tanzimat-ı Hayriyye» ya da sadece «Tanzimat», bu fermana da «Tanzimat Fermanı» veya «Gülhane Hattı» denilmektedir.

Batı kurumlarını alma prensibi, içerden bir sınıf tarafından getirilmekten daha çok, açıkca dışardan, kapitalizmin zorlamaları ile olur... Sanki dünyanın ortasında imiş gibi duran geniş Osmanlı ülkelerinde, dış kapitalist isteklerin gerçekleştirilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasına, batılılaşma hareketi, hayret edilecek bir biçimde uyar... Karışık İmparatorluk yapısı içindeki azınlıkları korumak ve onları bağımsızlıklarına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kavuşturmak dileği ardında kapitalist ülkeler, Osmanlı İmparatorluğunu bölüşmek amacında birleşirler... *İdris KÜÇÜKÖMER.* Biz bugün Batı uygarlığı derken, tarih öncesinin yitik çağlarında mayası Mısır'da, Ortadoğu'da, Anadolu'da atılmış, Eski Yunan'da yeşermiş, ordan Roma'ya atlamış, Roma İmparatorluğu ile alanı hayli yayılmış, ortaçağ karanlığını gideren Rönesans'la birlikte Avrupa'ya gelip yerleşmiş, oradan Rusya'ya, Çin'e, Japonya'ya atlamış, bir başka koldan Kuzey ve Güney Amerika'ya, Avusturalya'ya, Yeni Zelanda'ya geçmiş daha daha sonraları Kuzey Afrika'ya bulaşmış, geniş ve evrensel bir uygarlıktan söz açıyoruz. *Yaşar Nabi NAYIR.* Batı örgütlerinin tesiri altında yayılan ıslahatta padişah veya vezirler, ulema sınıfının cahilliğini ve taassubunu, Yeniçeri Ocağı'nın çıkarlarını hesaba katmak zorunda kaldıkları için yaptıkları yenilikler köklü ve devamlı olamamıştır... Paris'e ve Londra'ya elçi olarak gönderilmiş olan Mustafa Reşit Paşa, II. Mahmud'a, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa uygarlığına girdiği takdirde, Avrupa devletleri ailesine kabul edileceği konusunda Fransız ve İngiliz devlet adamlarının telkin ve tekliflerini iletti. II. Mahmut, artık Osmanlı devletinin kendisini batı dünyasından ayrı tutarak yaşayamıyacağına ve Avrupa devletlerinin birkaçının dostluğu kazanılmadıkça İmparatorluk topraklarının bölüşüleceğine inandığı için, devlet kurumlarının bütününde bir batılılaşma hareketine girişti. *Enver Ziya KARAL.* Türkiye için batılılaşmak gerçek mânâsıyla Türk ve batılı unsurların kaynaşmasından vücut bulacak bir sentezdir. *Tarık Zafer TUNAYA.*

Tanzimat'ın Doğumu

Tanzimat'ın doğumu II. Mahmut'tan sonra henüz onsekiz yaşında tahta çıkan Abdülmecit'le başlar. Abdülmecit, Mısır anlaşmazlığını gidermek, Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir düzen sağlamak amacıyle, Londra ve Paris büyükelçiliklerinde bulunan çağın politik durumunu iyi bilen Mustafa Reşit Paşa'yı sadrazamlığa getirir. Tanzimat Fermanı'nın yürürlüğe konulmasını, bir yenileşme, bir düzenleme olmaktan ileri gidemeyen Doğu'ya, Batı'yı getirme çabası olarak değerlendirilebilir, tüm bir «Batılılaşma» sayamayız.

Tanzimat, Osmanlı Tarihinde, İmparatorluğun batmasına kadar süren, başlı başına bir dönem oluşturan, devrimci bir niteliğe verilen addır. Osmanlı İmparatorluğu, büyük ülkeleri fethetmiş, fakat gerek siyasal, gerek ekonomik yaşamda yapılan çabaların hiçbiri başarılı olmamıştı. İmparatorluk, zamana ve çevreye uymadığı için XVIII. yüzyıldan itibaren çözülme ve çökme başlamıştı. Bu gidişi durdurmak için XIX. uncu yüzyılda Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı idare örgütünün kökünden değiştirilmesi gerektiğine inanıyordu. İnançlarını, padişahın ağzından kaleme aldığı ünlü bildirisiyle yükümlendi. Gülhane Parkında halkın dinlediği Tanzimat, büyük değişiklikler getirmemekle beraber, Osmanlı Tarihinin son döneminde, ileri bir adım sayılmak gerekir. Bu Ferman'a göre:

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri Kur'an hükümleriyle şeriat kanunlarına sıkı sıkıya uyulduğundan devletin kuvvetli olduğu, bütün yurt-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

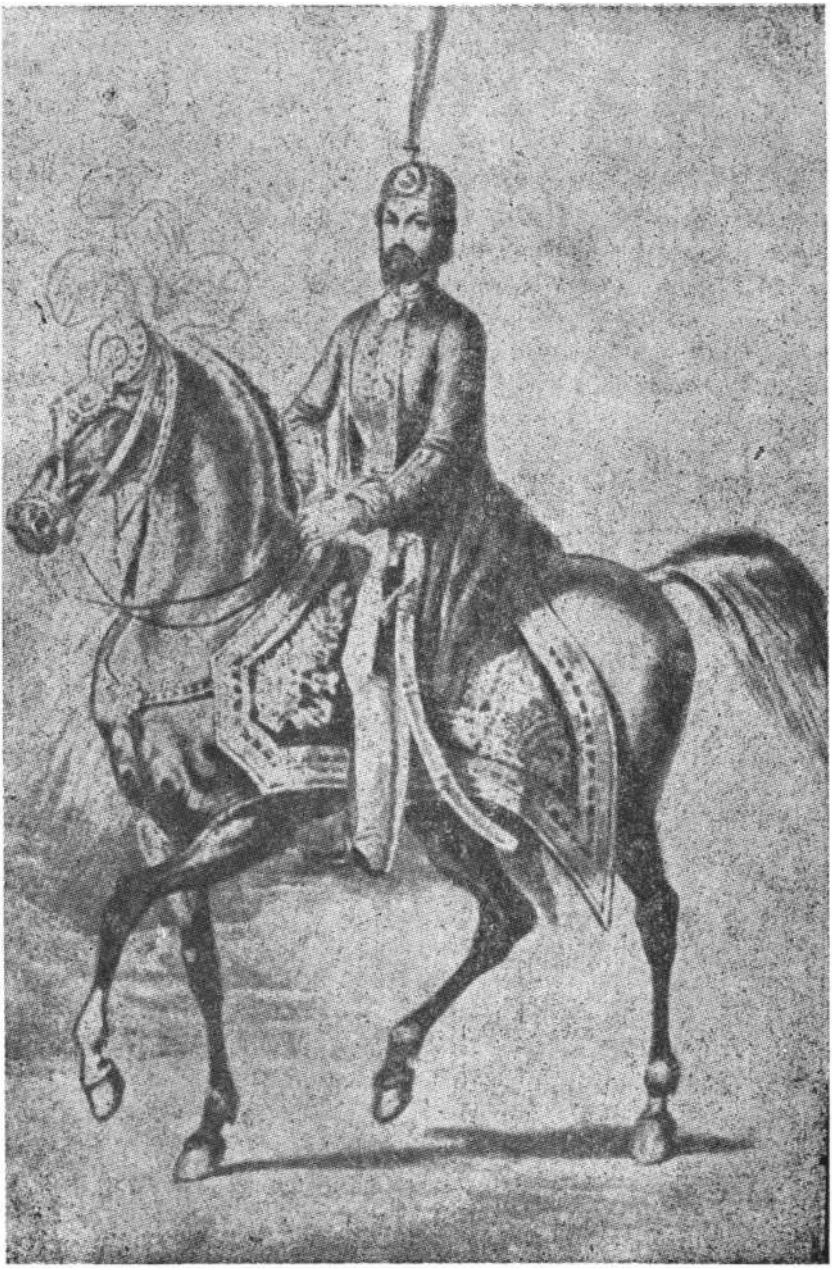

Tanzimat Dönemi Osmanlı Padişahı
I. ABDÜLMECİT
(1823 - 1861)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

taşların rahatlık içinde yaşadığı, fakat yüz elli yıldan beri (1699 - 1839) birbiri arkasından gelen gailelerle türlü nedenler yüzünden şeriat kanunlarına uyulmadığı için önceki kuvvetin, bayındırlığın yoksunluklara dönüştüğü, şeriat kanunlariyle idare olunmıyan memleketlerin temelli olmıyacağı, Osmanlı devletinin coğrafya bakımından iyi bir yerde, toprağı verimli, halkı kabiliyetli olduğundan gerekli tedbirlere başvurulduğu takdirde beş on sene içinde memleketi kalkındırmanın olanak kazanacağı önerilmektedir. Bazı yeni kanunlar konması gerektiği anlatılmış, konacak olan bu kanunların temel ilkesinin, can, ırz, namus ve mal güvenliğinden, vergilerin tayininden, askerin toplanış ve kullanış süresinin belli nizama konacağından ibaret bulunacağı, yargılamanın açık olarak yapılacağı, mahkeme kararı olmadan hiç kimse hakkında ne gizli, ne açık idam ve zehirleme muamelesi yapılmayacağı, memurların belli maaşlara bağlanarak rüşvetin kaldırılacağı, Müslüman ve Hristiyan tebaanın eşit muameleye tabiî tutulacağı ve bu kanunlara bizzat padişahın saygı göstereceği üzerine and içeceği, ulemalarla vekillere de yemin ettirileceği açıkça ortaya konulmaktadır.

Tanzimat, Türk ulusunun yüzyıllar boyunca içinde bulunduğu İslâm kültür çevresinden çıkıp batı kültürüne yönelmesi hareketidir. *Macit GÖKBERK.* Tanzimatla birlikte, Batıcılık akımının getirdiği «bireysellik» ve «kendi olma», birkaç sanatçıyı söz dışı edersek, gerektiği gibi, işlenemedi. Çünkü geleneklerimizde böyle bir yan yoktu ve toplum yapısı, üsteki biçimsel değiştikliklere karşın, yeni bir kategoriyi yani bireysel olanı ve kendinin bilincini ortaya çıkarmayı sağlayacak köklü yani maddesel (ekonomik) değişikliklerden geçmemişti. O zaman «benzemek» önemli oldu. Yani, Batıdaki sanat yapıtlarına en iyi öykünenler, onlara en çok «benzeyenler» ön plâna geçti. *Selâhattin HİLÂV.* Daha Tanzimat'ın ilk yıllarında Türkiye'nin Şark medeniyetinden, Garp medeniyetine doğru yöneldiğini gören büyük Fransız mütefekkiri Auguste Conte, Büyük Reşit Paşa'ya yazdığı bir mektupta, dünyanın yüzyıllardan beri Asya ve Avrupa olmak üzere birbirine zıt iki âleme ayrılmış olduğunu, bundan böyle bu ayrılığın devam edemiyeceğini, ya her ikisini de mahveden çatışmalara yahut da bütün insanlığı içine alan müşterek bir dünya medeniyetine gidileceğini yazıyor, tarihî ve coğrafî bakımdan Türkiye'yi bu iki medeniyet arasında bir sentez yapabilecek yegâne memleket olarak görüyor, girişilecek teşebbüslerin bu istikamette olmasını tavsiye ediyordu. *Mehmet KAPLAN.* Tanzimat bir sömürgeleşme olduğu kadar, bir Batılılaşma hareketidir de... Tanzimatın getirdiği düzen 20 - 30 yıl içinde İmparatorluğu gırtlağına kadar borçlandırarak 1881'de Devletin gelir kaynaklarını yöneten «Düyunu - Umumiye» nin kurulmasına yol açmış, İmparatorluğu çöküşe götürmüştür. *Nurettin Şazi KÖSEMİHAL.*

Tanzimat Dönemleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun son demleri, Batılılaşma çabalarının doğal bir girişimiyle eski - yeni çatışmalarına olanak hazırlar. İmparatorluk, Avrupa'nın pazarı olmaktan kendini kurtaramaz. Tanzimat, herşeye rağmen, Türk ulusu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

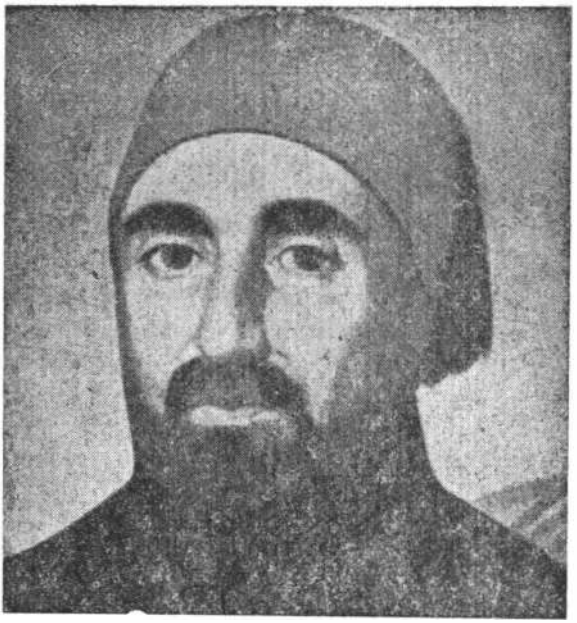

Tanzimat'ın kurucusu Mustafa Reşit Paşa.

nu kendi benliğine, kendi yaşayışına, sağ duyusuna kavuşturan mutlu bir olay olmak görünümü taşır.

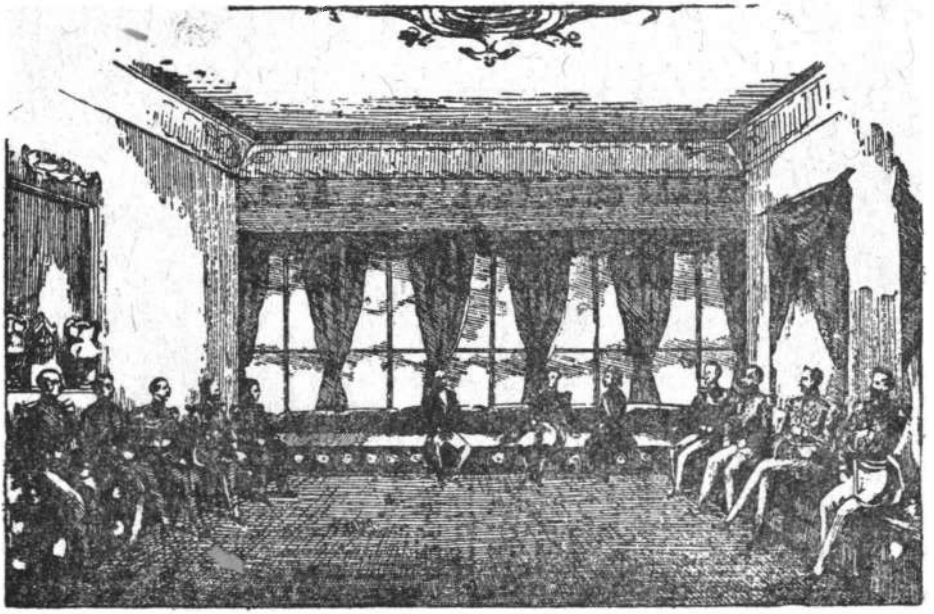

Boğaziçi'ndeki yalısında Reşit Paşa'yı ziyaret eden Prens Napoléon.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanzimat sonu gelen 1856 «Islâhat Fermanı» ile devrimlerimizin kökü daha da sağlamlaştırılır. Baskı yönetiminden meşrutiyete doğru bir çığır açılır. Toplumsal, hukuksal ve tutumsal yönlerden yeniliklerle birlikte, kültür yaşamımızda da gelişmeler başlar. Ağır adımlarla da olsa, bugüne dek gelir.

Tanzimat; Türk toplum yapısını değiştiren büyük devrimlerden biri; belki de birincisi, Üçüncü Ahmet'in düzeltme çalışmaları, Üçüncü Mustafa, Birinci Abdülhamit ile Üçüncü Selim dönemindeki Batı'ya dönük uğraşımlar önemli aşamalar sayılır. Tanzimat ve sonraki dönemlerin Beş padişahlık yılları: *III. Selim* (1807 - 1808), *II. Mahmut* (1808 - 1839), *Abdülmecit* (1839-1861), *Abdülaziz* (1861 - 1876), *II. Abdülhamit* (1876 - 1909), ekonomik sarsıntılarla, parça parça düzeltmelerle, köksüz reformlarla geçer.

Tanzimat devrini iyice anlamadan, bu devrin doğru bir değerini vermeden bugünü anlamak zor. *Nazım HİKMET*. Tanzimat'tan bu yana, düşünü ve sanat alanında süren şaşkınlık ve gülünçlüğün nedeni çöken ve kendisini bir türlü yeni koşullara uyduramayan görkemli bir dünyanın son deminde yetişen kırma aydınlardır. Üstelik bunlar, çöken bir dünyanın bilincinde olan aydınlar da değillerdir. Zaten bizim edebiyatımızda ve sanatımızda, «kendinin bilincinde» olmamak en göze çarpan özelliklerden biridir. *Selâhattin HİLÂV* Tanzimat'ın ana ilkesi şuydu: «Başkaları bizden daha iyi düşünüyor ve yaşıyor. Onların edindikleri doğruları benimsiyelim». *Veysel ÖNGÖREN*.

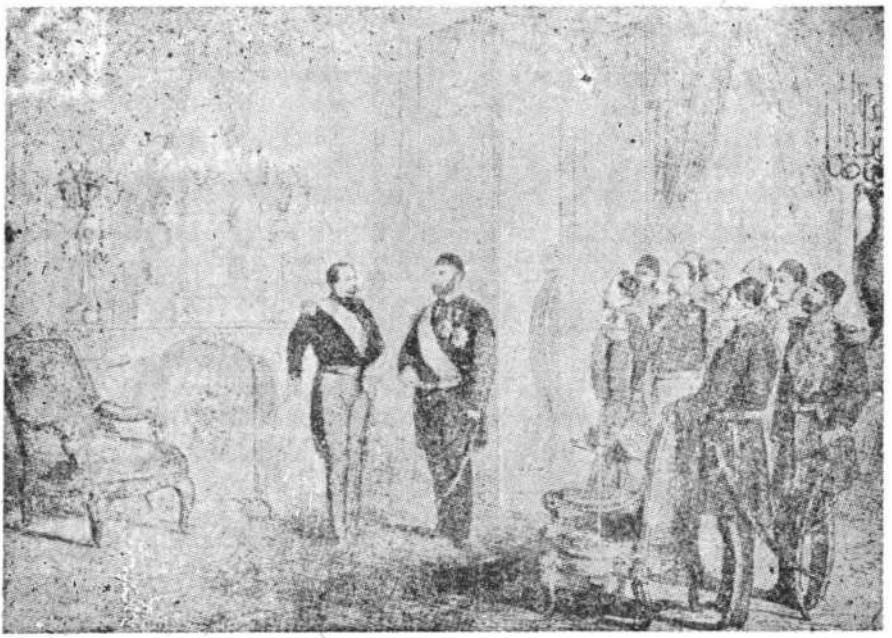

Paris'te Elysée Sarayı'nda Abdülaziz'in III. Napoleon'u ziyareti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TANZİMAT FERMANI

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, Batı'ya karşı elde ettiği zaferlerden çok mağrur olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağlıyan ilişkileri kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi; bunu tekrar etmiyeceğiz... Büyük Reşit Paşa'nın kültürü, Alemdar Mustafa Paşa'nın kudretiyle birleşseydi ben, tarihe başka bir görevle gelirdim. Alemdar Mustafa Paşa'nın biraz kültürü olsaydı, Cumhuriyeti ilân ederdi.

ATATÜRK

TANZİMAT; Osmanlı Devleti'ni, Avrupa devletleri yolunda bir düzene bağlamak üzere ilân edilen bir fermanda yazılı olan programın uygulanmasına «Tanzimat-ı Hayriyye» veya sadece «Tanzimat»; bu fermana da «Tanzimat Fermanı» veya «Gülhane Hattı» adı verilmiştir. Osmanlı döneminde, 3 Kasım 1839'da Gülhane Hattı Hümâyûnu ile temelleri ortaya konulan düzeltmeler, 1877 Rus savaşına kadar sürer.

Tanzimat'la Türk toplumunda ilk özgür düşüncenin tohumları atılmış bulunuyordu. Özgürlük düşüncesinin ilk kaynaklandığı yerlerden biri, Fransa olmuştu. Fransız halkı, hükûmetlerini tabandan gelen itici bir güçle, devrimlere zorlamıştı. Osmanlı Devleti'nde ise, bunun tam tersi bir eylem oluyor, devrim tepeden geliyordu.

امور داخلیه

Tanzimat Fermanı'nın Takvimi Vekayi ile duyurusu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanzimat Fermanı'nı ilân edince siyaset, idare, eğitim alanlarında Batı uygarlığına resmen katılmış oluyorduk. Toplumumuza yeni bir hayat, yeni bir düşünme biçimi, devlet kurumları Batı'ya göre yeniden düzenlenmeye giriyordu. Osmanlı İmparatorluğu ilerleyen Avrupa karşısında hergün biraz daha geriliyordu. Bunun nedenini Ortaçağ düzeninde, yeni çağdaş uygarlığa ayak uydurmamasında buluyorduk. Düzen değişmeli, Batı'nın ilerici kurumları alınmalıydı. «Tanzimat Fermanı» işte bu inançtan doğuyordu.

Tanzimat hareketi devletin şeklini değiştiriyordu. Devlet, eski şeklinden sıyrılıp, zamanın şartlarına daha uygun bir havaya giriyordu. Yani artık millete, fertlere birtakım haklar tanınıyordu. Artık millet esir olmayacaktı. İşkence, angarya, kanunsuz olarak bir kimsenin mallarını hükümetçe zaptetme gibi keyfî şeyler kaldırılmıştır. *Fuat KÖPRÜLÜ.* Tanzimat hareketi hukuk planındaki Batılılaşma değil, Batı'nın sömürgesi olma hareketidir. *Doğan AVCIOĞLU.* Makineli üretime geçen üretim fazlasını satmak için kendine yeni pazarlar arayan Avrupa kapitalizmi, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş pazar imkânlarının farkına varmakta gecikmemişti. İngiliz Ticaret Muahedesi, İmparatorluğun geniş pazarlarını batı Avrupa kapitalizmine açmış ve Osmanlı İmparatorluğunu bir yarı sömürge olma sürecine sokmuştu. Tanzimat, bu oluşu tamamlamıştır. *Fethi NACİ.* İmparatorluk Türkiyesi ulusları birleştirici bir unsur olmak zorunda bulunduğundan, ulusal bilinci İmparatorluk dağılıncaya kadar öne sürememiştir. Evrensel çerçevede ulus ayrılıklarını yok etmek isteyen İslâm ümmet düşüncesinden ayrılmak, Tanzimat ile birlikte gerçekleşen bir aşamadır. *Macit GÖKBERK.* Tanzimat bence, feodal bir düzen olan Osmanlı saltanatı içinde — belirli sebeplerle — gelişmiye başlıyan yeni bir sınıfın, menfaatlarına uygun yeni bir düzeni şuurla istemesi hareketidir. *Orhan KEMAL.*

Tanzimat'ın Ana İlkeleri

Büyük Reşit Paşa «Tanzimatı Hayriye» denen meşhur Gülhane Hattı Hümâyununu okumaya gideceği sabah, kâhyası yanına sokularak ev işlerine dair bir şeyler sormak ister. Paşa, kâhyasına: «Acale etme, akşama sağ dönersem o zaman söylersin» der. Reşit Paşa fermanı okuduğu sırada, yabancı devlet temsilcileri de hazır bulunurlar. Gülhane Hattı'nın temel ilkelerini, bugünkü dille şöyle özetleyebiliriz:

1 — Mahkemelerin alenen cereyan etmesi icap edip bunun neticesi olarak bir mahkemenin kararı olmadan hiç kimsenin özgürlüğüne dokunulmıyacağı gibi herhangi bir cezanın uygulanması mümkün olmıyacaktır. Mahkeme edilmeden kimse idam edilmiyecek, zehirlenme yöntemi tamamen kaldırılacaktır.

2 — Hiç kimsenin can ve malına ve namusuna mezhep farkı gözetmeksizin dokunulmasına müsaade edilmiyecek ve bunu tarafımızdan tam bir emniyet garantisi verilecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nizâm-ı Cedid'in kurucusu III. Selim

3 — Hristiyan ve Müslüman tebaa arasında mutlak bir hukuksal eşitlik sağlanacaktır.

4 — Ulema ve Vezirler suç işledikleri takdirde rütbe ve sıfatları nazara alınmıyarak ceza kanunları hükümlerince yargılanacaktır.

5 — II. Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyenin bir yandan üyeleri çoğaltılacak, bir yandan ise devlet ricali ve ileri memurlar da belli zamanlarda toplantılara katılıp bütün bunlar hakkında kanunlar ve bu arada bir de ceza kanunu hazırlayacaklardır.

6 — Hiç kimseden kanunsuz vergi alınmıyacak ve vergi mükellefiyetinde malî iktidar gözönünde tutulacaktır.

7 — Süresiz ve keyfî askerlik usulü kaldırılarak yerine herkesi kapsayan bir yönetim uygulanacaktır. Askerlik hizmeti için belli bir süre ve her yerin nüfusu oranında yükümlülük konulacaktır.

8 — Bir maaşı olmayan memurlara maaşlar bağlanacaktır.

9 — Rüşvet, kesin olarak kalkacak ve buna cesaret edenler şiddetle cezalandırılacaktır.

10 — Devlet işleri hakkında yapılacak toplantılarda iştirâk edenler fikirlerini özgürce ve çekinmeden söyliyebileceklerdir. Hükümdar, bizzat kendisi bu kurallara uymayı ve bunlara aykırı davranmayı kabul ettiği gibi, bilginler ve devlet büyükleri de bu konuda yemin edeceklerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Reşit Paşa'yı çoluk çocuğu ile helâllaştıran, vasiyetnamesini bile yazdıran, bugünkü Gülhane Parkı'nda okuduğu Tanzimat Fermanı'na göre görülüyor ki: Herkesin can, mal ve ırz güvenliği servetlerine göre vergi alınması; askerlik süresi; yargılanmadan hiç kimsenin ceza görmemesi sağlanmış oluyordu.

Tanzimat neydi bir kere? Osmanlılığın, eski saltanat şekliyle ve Doğu anlayışıyle daha fazla yaşayamacağını anlayıp bunu kabul eden ve hayatın her sahasında Batı'nın yeni birtakım anlayış ve metotlarını almak isteyen adamların yaptığı bir hareket. Tanzimat budur... *Fuat KÖPRÜLÜ.* Tanzimat'a kadar ne kendinin, ne de vatanın adını bilen bir millet, Tanzimat'dan sonra kendini vatanında aramağa koyuldu... Tanzimat, Şark'ın bu muhyî-i inkılâbı bizi bu uyanış merhalesine kadar sevketti. Bu millî uyanışın büyük burhanı kırk seneden beri, her sene biraz daha Türkleşen dildir. *Yahya KEMAL.* Bir ülkede halkla aydın arasında onarılması güç bir ayrılık emperyalizmin pazar politikasının bir gereğidir. Ve o ülkeyi iktisadî, sosyal ve siyasal baskı altında tutmak o kadar kolay olur. Kapitalizm, ipleri dilediği gibi oynatır. Bütün bunlara rağmen Tanzimat siyasal geçmişimiz içinde önemli bir dönüm noktasıdır. Yüz yıla yaklaşan parlamenter siyasal geçmişimizin önsözüdür. Ve Tanzimat, bütün bunlara rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve sosyal yapısında bir değişikliktir. Hükümdarın sonsuz yetkilerinin hukuk ilkelerine bağlanmasıdır. Kişinin hak ve hukukunun güvenlik altına alınmasıdır. İdarî ve malî özelliklerin belirlenmesidir. Hukuk devlet düşüncesinin aydınlık kazanmasıdır. *Nurer UĞURLU.*

Tanzimat'ın Gerekliliği

Tanzimat'ın ilânı, halkın siyasal olmasa bile bazı diğer toplumsal hak ve özgürlüklerini kısmen garanti altına aldığı halde, uygulamada direnmeyi yine halk gösterir. Tanzimat hareketinin başında bulunan Mustafa Reşit Paşa, Avrupa devletlerinin toplumsal yapısıyla politikalarını gayet iki biliyordu. Avrupa'nın iyi ve kötü yanlarını gözü ile görmüş, Osmanlı İmparatorluğunda uygulanması halinde nasıl bir değiştirmeye tabi tutulması gerekeceğini iyice düşünmüştü.

Tanzimatın gerekliliğine inanan Abdülmecit, Osmanlı Padişahlarının otuz birincisiydi. 23 Nisan 1823'de doğmuş, babası İkinci Sultan Mahmud'un ölümü üzerine, 1 Temmuz 1839'da, on dokuz yaşının içinde tahta çıkmıştı. Yeniçeri Ocağını kaldıran, yenilik hareketlerine azimle başlamış olan babası İkinci Sultan Mahmut, oğlunu tam bir Batılı Prens gibi yetiştirmişti. Fransız basınından dünyayı izlerdi. Osmanlı Padişahları içinde ilk defa memleketi gezen, halkın dertlerini dinliyen O'dur. Sultan Abdülmecit, çok duygulu, kandan, zulümden nefret eden, hoşgörülü bir hükümdardı. Tanzimat Fermanı ile verdiği söze sonuna kadar sadık kaldı. Reşit, Âli ve Fuat Paşaların ıslâhat hareketini bütün kuvvetiyle destekledi. Kuleli Vak'ası denilen ihtilâl hareketlerinin hazırlayıcılarını bile «— Şahsım için kan dökülmesine lüzum yoktur.» gerekçe-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma çabasında büyük yeri olan Sultan II. Mahmut

siyle bağışlar. Nâşrin yapılı olan genç Padişah, özel yaşamının aşırı hareketleri içinde vereme yakalandı. Özel doktoru Avusturyalı Şpitzer'in de kaydettiğine göre, kendisini kurtarmak için iradesini kullanmadı ve 25 Haziran 1861'de öldüğü zaman, henüz 38 yaşında bulunuyordu.

Tanzimat döneminde batı uygarlığının görüntüleri üzerindeki ilk düşünceler bu uygarlığın niteliği hakkındaki yanılmalar dizisinin başlangıcını teşkil eder. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarına doğru ve ondan sonra Avrupayı görenler gördüklerini uygarlıkta en çok iki şeye saplandılar: 1) Bu uygarlığın kişiye sağladığı mutluluk ve özgürlük 2) Bunların devlete sağladığı güç. Bu uygarlığın bu iki yanı, Batı uygarlığından olmayan bir toplumda gerçekleşebilse birinin diğerine karşıt olacağını göremediler (daha sonraları bunun böyle olduğu meydana çıktı.) Ya Batı uygarlığının devleti güçlendiren yanları alınacak ve Japonya'da olduğu gibi kişi mutluluğu ve özgürlüğü olmıyacak, toplum uğruna kişiler feda edilecek; ya da kişi mutluluğunu ve özgürlüğünü sağlayanlar alınacak ve o zaman da bu, devletin zayıflaması veya tamamiyle değişmesi, hattâ İmparatorluğun tasfiyesi demek olacaktı. (Bildiğimiz gibi, bunların ikisi de olmuştur; yani ne kişi kurtarılabildi ne de devlet). Tanzimatçılar, bu çelişmeyi göremediklerinden Batı'da gördükleri şeylerin hepsini bu iki amacın ikisini birden sağlayacak araçlar sandılar. *Niyazi BERKES.* Bütün bu «ıslahat», «reform» kargaşası içinde ve Batı kapitalizminin etkisi altında tarımsal üretim düşer, köylü yoksullaşır, devlet maliyesi çöker, dış ticaret açığı hızla enflasyona giderken, Avrupa'nın isteğine uygun «Batılı» laşan Osmanlı Bürokrat aydını yeni

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir devlet yönetimi kurar. Bütün bu bozukluklar, yoksullaşmalar, çöküntüler içinde, Batı kapitalizminin isteğine uygun, gerçek amacı sarayı ve onun egemenliğini korumak ve savunmak olan Tanzimat bir ferman olarak kalmağa «mahkûm» olur. Önemli bir «reform», bir başka «yenilik», öze inen bir düzen değişikliği gibi gösterilmeğe çalışılan Tanzimat olayı gerçekte Batı kapitalizminin Osmanlıya açık bir oyunundan başka bir şey değildir. *Nurer UĞURLU.* Reşit Paşa teknisyen yetiştirmek için Avrupa'ya zenaat ve tarım delikanlıları yollayacağına, tersine, Avrupa'dan teknisyen, mühendis, usta, hattâ işçi ve makineler getirterek sanayi kalkınması yapacağını düşünüyordu (eğer gerçekten üstünde düşünmüşse). Bununla ilgili olarak kalktı. Şinasi'yi Avrupa'ya «Ulum-u iktisadiye ve maliye» okumağa yolladı. Reşit Paşa ustaları ve makineleri getirtirken, o da iktisat ve maliye fikirlerini nerelerde iseler yerlerini keşfedip, alıp getirecekti. *Niyazi BERKES.*

Reşit Paşa'nın Büyüklüğü

Padişah Abdülmecit daha şehzadeliğinden beri Mustafa Reşit Paşa'nın birçok üstünlüklerini biliyordu. Onun Avrupa'nın önemli merkezlerinde uzun süre bulunması, Avrupa devletleri politikasını çok iyi öğrenmiş olması, güzel konuşması, Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletler Topluluğu'na sokmak isteyişi, büyük planları sonuna kadar Reşit Paşa'yı desteklemesini gerektiriyordu.

Reşit Paşa 13 Mart 1800'de İstanbul'da doğmuştu. Babası, Beyazıt Evkafı Ruznamecisi Mustafa Efendi, onun da babası Abdülkerim Efendi olarak biliniyordu. Abdülkerim Efendi, Kastamonu eşrafındandı. Reşit Paşa, henüz on yaşında bulunduğu sırada yetim kaldığından devrinin resmî öğrenim kademelerini aşamamış, bizzat kendi kendini yetiştirmişti.

Abdülmecit bir cuma selâmlığına giderken.
(eski bir gravürden)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketini başlatan Sultan III. Ahmet

Reşit Paşa, Tanzimata karşı çıkanlara Mehmet Emin Âli Paşa, Keçecizâde Mehmet Fuat Paşa, Sadık Rıfat Paşa gibi şahsına bağlı ve idarede düzenin değişmesini isteyen bir kadroya dayanıyordu. Zamanın değerli gençleri, Abdülmecit'in tahta çıkışı sırasında otuzla kırk yaş arasında bulunan mevki sahibi memurların hemen hepsi Reşit Paşa'yı tutuyorlardı.

Reşit Paşa'yı tutanların çoğu İmparatorluğun kurtuluşunu Avrupalılaşmakta buluyorlardı. Batı Uygarlığı'na girmekten başka çare göremiyorlardı. Böyle düşünenlerden biri olan Kaptanı Derya Halil Paşa 1830 yılında, Leningrad dönüşünde: «Rusya'dan geliyorum. Her zamandan ziyade inandım ki, eğer Avrupalılaşmazsak bizim için Asya'ya dönmek lâzım gelecektir» diyordu.

İmparatorluğun geçirdiği en önemli iç olaylardan biri olan «Tanzimat» ın ilânından birkaç ay önce devlet sıkıntılı günler yaşıyordu. Islahat Dönemi'nin güçlü padişahı İkinci Mahmud'un son saltanat yılı olan 1839 senesinde Osmanlı orduları Mısır valisinin kuvvetlerine feci şekilde yenildiği sırada padişah ölmüş, yenilgi haberi İstanbul'a ulaşmadan önce on altı yaşında zayıf nahif vücutlu bir genç olan Abdülmecit tahta geçmişti. Bu yenilgiden başka bir de Osmanlı donanmasının başında bulunan kumandan da donanmayı İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmişti. Bu buhranlı günlerde yeni padişah birtakım tecrübeli devlet adamlarını iş başına getirmişti. İşte bunların arasında en bilgili, kendisine en çok güvenileni Dışişleri Bakanlığına atanan Mustafa Reşit Paşa oldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Reşit Paşa muhakkak ki, heykeli dikilecek bir adamdır. Tanzimat'ın getirdiği yenilikler inkâr olunamaz. *Yahya Kemal BEYATLI.* Okul kitaplarımızda hâlâ «Büyük» sıfatına lâyık görülen Reşit Paşa, ölüm döşeğindeki Sultan'a serbest ticaret yoluyla hızlı sanayileşmenin zor olmayacağını, açık kapı siyasetinin tehlikelerinin önlenebileceğini anlatıyordu. İşte, büyük riyâkarlıklarla en masum ümitlerin kolkola gezdiği bir sisli ortamda yeni bir kalkınma denemesi başladı. Bir yandan, üstün İngiliz ve Avrupa sanayiine kapılar ardına kadar açılırken, öte yandan, sanayileşme çabasına girişildi. Bu ters deneme, Tabiî ki, eski-yeni bütün sanayiin yok olması ve gelişme olanaklarının yitirilmesi ile sonuçlandı. *Doğan AVCIOĞLU.* Bu devre içinde İstanbul'da büyük devletler arasında bir rekabet görülür : İngiliz elçisi *Lord Rading* Galata civarında İskoç locasına bağlı bir mason mahfili kurmuş *Mustafa Reşit Paşa*'nın da üyesi olduğu bu locanın yönetimini üzerine almıştır. Mustafa Reşit Paşa o sırada sadrazamdır. Osmanlı devletinin baş - bürokratının ipleri İngilizlerin elindedir; İngiltere Bâbıali üzerinde bu şekilde etki sahibi olmuştur. *Ender Kâmil BOYACI.* Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun gelişmesi bilimli bir çabalama ile Avrupa'ya yöneltilmiş ve Türk kültür ve yaşama biçiminin Batılılaştırılmasına çalışılmıştır. Bu yola çıkış 1839 yılında *Abdülmecid* (1839 - 1861) ve onun sadrazamı *Reşit Paşa* zamanında ilân olunan *Tanzimat* ile başlamış, Avrupalılaşma gücünü her gün biraz daha arttırarak hızlandırılmış ve *Atatürk*'ün Avrupalılaşmayı bir sistem olarak yerleştirmesine kadar sürmüştür. Bugünkü Türk Cumhuriyeti de devrim ve gelişmenin bir sonucu olarak doğmuştur. *Otto SPIES.*

Gülhane Hatt-ı Hümâyunu

Tanzimat Fermanı'nın okunduğu 3 kasım 1839 pazar günü Gülhane, iğne atılsa yere düşmiyecek kadar mahşerî bir kalabalıkla dolmuştu. Merasim yerinde sadrazam, şeyhülislâm, devletin yüksek memurları ile özel olarak merasim için davet olunan yabancı devletler sefirleri hazırlanan çadırlar altındaki yerlerini almışlardı. Meydan yerinde imamlar, şeyhler, hatipler, Rum, Ermeni patrikleri, Yahudi hahamı, esnaf kâhyaları da hazır bulunuyordu.

Padişah Abdülmecit de meydana hâkim bir köşke yerleştikten sonra Mustafa Reşit Paşa gayet yüksek bir kürsü üzerine çıktı. Reşit Paşa'nın halinden heyecanlı olduğu belliydi. Zira paşa o gece, yapılacak merasimin heyecanını çekmişti. Ferman-ı Hümâyunu okurken, Saltanat Makamı adına millete, dünyaya öyle vaadler ve teahhütlerde bulunuyordu ki, bunlar, imtiyazları ve varlıkları, kanun ve hak önünde, eşitlik kuralları karşısında silinen belirli bir sınıfın homurdanmasıydı. Eşraf, Ayân, Ağalar, Vüzerâ, Hâs ve Timar erbabı, vakıfları eline geçirmiş rüsûm üleması bu Ferman'dan hiçte hoşnut değildi. Sadece halk memnun olacaktı; halksa, hem kudretsiz, hem cahildi.

Gülhane meydanındaki o unutulmaz günde, yabancı misafirler arasında, o sırada İstanbul'da bulunan Fransız Prensi ve Sefiri Prens dö Juvenel de vardı,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

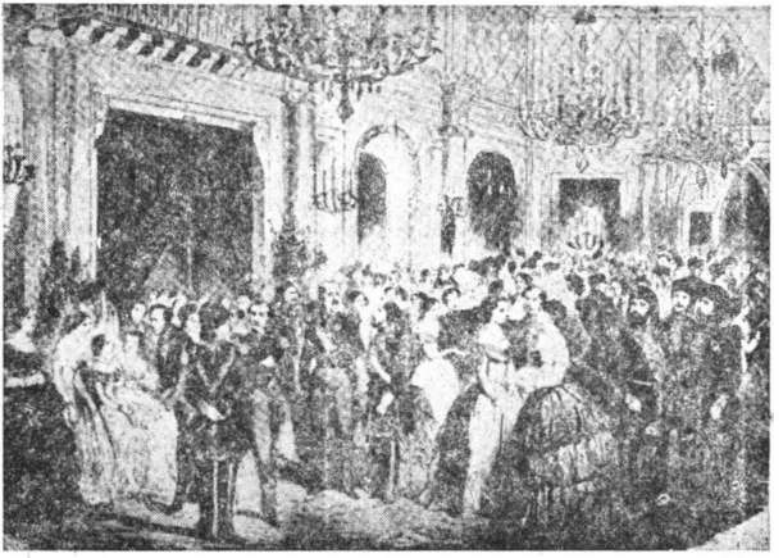

İstanbul'daki Fransız Sefareti'nde verilen bir balo (1854)

Fransız Kralı Lui Filip'in oğlu olan bu tanınmış şahsiyet, Mustafa Reşit Paşa'nın şahsî dostuydu. Anılarında o günü anlatırken şöyle diyor

«— Paşa'nın, Osmanlı İmparatorluğunun hayatında bir temel değişme olan kararları, vatanına olduğu kadar dünyaya ilân etmesi için pazar gününü seçmesi raslantı değildi. O, sefaretlerin, devletinin, Hıristiyan unsurlarının bir tatil gününde bu Batı'ya doğru hareketin ilânını, bir dünya meselesi telâkki ettiği için pazar gününü seçti. Hayatımda asla unutamıyacağım o müstesna günde, meydanı dolduranların hemen hemen yarısı ecnebî idi. Tebrik edenler olduğu kadar, şeklî memnuniyetleri içinde hasedlerinden kıvrananlar vardı. Osmanlı Hariciye Nâzırının gür sesi, söylediklerine inananların vekar ve temkinini, inandırıcı hassasını ihtiva ediyordu. Bu ses, asla titremiyordu. Gür ve kulağa hoş gelen bir sesti. Kelimeleri ve söylenenleri elbette anlamıyordum. Fakat iyi ve güzel şeyler olduğunda şüphe yoktu. Çünkü bir insan, bir kral, bir imparator, hattâ din ve dünya kudretini nefsinde cem etmiş olan muhteşem bir Padişah bile, yüz bini bulan mütecessis, kararı peşin verilmemiş seçkin bir dinleyici kalabalığı önünde ancak vatanı ve beşeriyet için hayırlı şeyler vaadettiği zaman Reşit Paşa gibi konuşabilirdi. Yoksa ister istemez sesi titrerdi.»

XVIII. yüzyılda Avrupada patlak veren demokrasi ve devrim hareketleri, bir ucunda fert, diğer ucunda toplum bulunan bu münasebetleri kararlı, haklı ve içinde yaşanılan devrin gerçeklerine uygun bir dengeye kavuşturulması çabalarıdır. İşte bu yönden Tanzimat, kemirici iç ve dış akımlar, kaynaşma ve mayalanmalarla yıpranmakta - olan- ve askerî - teokratik temeli çöken Osmanlı toplumunun bünyesinde hürriyet otorite dengesini bulmak gayesini güden bir yenileşme ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

batılaşma hareketidir. Tanzimat Fermanı, hukukî yönden bir «Charte» mahiyetini taşımaktadır. Malûm olduğu üzere «Charte» ya tek taraflı hükümdar iradesini belirten bir ferman, yahut iki taraflı bir mukaveledir. Halbuki anayasalar birer kanundurlar... Gerçekten, 1839 yılının 3 kasım günü, evinden helâllaşarak çıkan ve bu fermanın ilânını sağlıyan başarısından «Büyük» vasfını kazanan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Kasrında okunan Ferman, 1789 Fransız devrimi ile Avrupada yayılan fikir ve hareketlerin Osmanlı İmparatorluğundaki ilk tepkisini teşkil etmektedir. Tanzimat Ferman ve Hareketinin tek müspet yönü; memleketimizi Meşrutiyet Devrinin Anayasasına ve bazı siyasî, hukukî ve kültürel meselelerine götüren bir köprü olmasıdır. Tanzimatın, telifçi, tâvizci ve çekingen kafa ve zihniyetini kuvvetle redetmek için, Batılaşma alanında tekçi, radikal ve cesur bir hamlenin ifadesi olan Atatürk ve Atatürkçülüğün politika hayatımıza girmesini beklemek gerekmiştir. *İsmet GİRİTLİ.*

Tanzimat Fermanı'nın Tam Metni

Tanzimat duyurusu, uygulanabilirse, İmparatorluğun manzarasını değiştirebilir, Tanzimat'ın getirdiği esaslar, Türkiye'nin çağdaş uygarlık yoluna girmesine olanak sağlıyacak kuruluşların temelini atabilirdi. Bu büyük tedbir, özellikle Reşit Paşa'nın fikir aydınlığiyle ve güçlü etkisinin ürünüdür... Bu, gerçekten çok derin bir heyecan yaratan, görkemli ve etkileyici bir tören olur. Büyük bir ulusun yeniden yaşam bulmak içinyaptığı son atılımlardan biridir bu. Büyük Reşit Paşa'nın okuduğu «Hatt-ı Hümâyun»un günümüz Türkçesiyle metni :

Benim Vezirim,

Herkesin bildiği gibi, devletimizin meydana çıkışının başlangıcından beri Kur'an yargılarına ve şeriat kanunlarına yetkin biçimde uyulduğundan, saltanatımızın kuvveti, durumu ve bütün tebaasının dirlik ve güvenliği son dereceye varmışken, yüz elli yıl var ki, birbirini kovalayan gaileler ve çeşitli sebeplerden dolayı ne şeriat ve ne de kanunlara uyulmak yüzünden eski kuvvet ve mâmurluk tam tersine zayıflık ve fakir-

Tanzimat Fermanı hükümlerini daha genişleten 1856 Islahat Fermanı'nın «Takvimi Vekayi» ile ilânı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Abdülmecit henüz hayatta iken yapılan bir portresinde.

liğe dönüşmüştür. Halbuki şer'i kanunlarla idare olunmayan memleketlerin pâyidar olamıyacağı belli bir şeydir. Cülûsumuzdan beri eserleri hayırlı düşüncelerimiz sadece memleketin imarı, halkın ve fakirlerin refâha kavuşturulması faydalı meselesine inhisar etmiştir. Memleketimizin coğrafî durumuna, münbit topraklarına ve halkın kaabiliyet ve istidadına göre lüzumlu şeylere teşebbüs olunduğu takdirde, beş-on yıl içinde Allah'ın yardımıyla istenilen şeylerin hasıl olacağı belli olmakla beraber Allah'ın yardım ve inayetine itimat edip Peygamberimizin rûhani imdâdına dayanarak bundan sonra devletimizin ve memleketimizin iyi şekilde idaresi için bazı yeni kanunlar konulması lüzumlu ve önemli görülmüştür. Bu kanunların esas maddeleri de can emniyeti ile ırz, nâmus ve malın korunması, vergi tayini, lâzım olan askerin toplanış tarzı ve kullanılma süresi meselelerinden ibaret olup şöyle ki: Dünyada candan aziz bir şey olmadığından, bir insanın onu tehlikede gördükçe yaradılış itibariyle hiyanete eğilimli olmasa bile, can ve namusunu korumak için elbette bazı şeylere başvurmayı, bunun da memlekete zararlı olageldiği herkesçe kabul edilmiş olduğu gibi, tam tersine can ve namusundan emin olduğu takdirde sadakat ve doğruluktan ayrılmayacağı ve işi gücü hemen devlet ve millete iyi hizmetten ibaret olacağı da belli ve meydandadır. Mal emniyetinin bulunmayışı halinde ise, herkes ne devlete ve ne de millete ısınmayıp, ne de memleketin imarına bakmayıp daima endişe ve ızdıraptan kurtulamayacağı gibi aksi takdirde, yani mal ve mülkü tam emniyet için-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de olduğu halde hemen kendi işi ile ve geçim imkânlarını genişletmekle uğraşacağı ve kendisinde günden güne devlet ve millet gayreti ve vatan sevgisi artıp ona göre iyi harekete çalışacağı şüphe götürmez. Vergi tâyini meselesi ise, bir devlet memleketi korumak için elbette askere ve başka lüzumlu masraflara muhtaç bulunup, bu ise para ile idare olunacağına ve para da tebaanın vergisiyle hâsıl olacağına göre bunun da çaresine iyi bir şekilde bakmak çok önemli olup, gerçi ilk zamanlarda gelir sanılmış olan tekelden toplayış belâsından hamdolsun memleketimiz halkı bundan evvel kurtulmuşsa da, memleketi tahrip vasıtası olup hiç bir zaman faydalı sonuçlar vermeyen zararlı iltizam usulü hâlâ mevcud ve bu da bir memleketin siyasî ve malî işlerini bir adamın kendi bildiği gibi kullanmak üzere eline ve belki zorbalık ve kahredicilik pençesini teslim demek olup, o da zaten eğer bir kimse değilse hemen kendi çıkarına bakarak bütün işi gücü başkasına haksızlık ve zulümden ibaret olduğundan bundan sonra memleket halkından her ferdin malına ve kudretine göre uygun bir vergi tayin edilerek, kimseden fazla bir şey alınmaması ve devletimizin karada ve denizde askerî ve diğer masrafları da lâzım gelen kanunlarla sınırlandırılıp açıklanarak, bunun ona göre yapılması gereklidir. Asker meselesi de yukarıda anlatılan önemli maddelerden olup gerçi vatanın muhafazası için asker vermek ahalinin boynuna borç ise de şimdiye kadar süregeldiği gibi bir memleketin mevcut nüfusu sayısına bakılmayarak kiminden tahammül derecesinden fazla ve kiminden noksan asker istemek hem düzensizliğe ve hem de pek faydalı şeyler olan ziraat ve ticaretin bozulmasına sebep olduğu gibi, askerliğe gelenlerin ömürlerinin sonuna kadar kullanılmaları da hem bıkkınlığa ve tahammülsüzlüğe, hem de neslin çoğalmamasına sebep olduğundan her memleketten gerektiğinde istenecek asker için bazı iyi usuller ve dört veya beş sene kullanıldıktan sonra bir değiştirme usulü konulması gere-

Mustafa Reşit Paşa Gülhane'de Tanzimat Fermanı'nı okurken.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanzimat'ı simgeleyen fakat çeşitli nedenlerle yaptırılamıyan anıt.

kir. Netice olarak bu nizamî kanunlar meydana konulmadıkça kuvvet ve mâmurluk, dirlik ve rahatlık elde edilmesi mümkün olmayıp, hepsinin esası bu anlatılan meselelerden ibaret olduğundan, bundan sonra suç işleyenlerin davâlarını şer'î kanunlara göre açık olarak incelenip görülerek hüküm verilmedikçe, hiç kimsenin hakkında gizli ve açık idâm işlemi câiz olmamak ve hiç kimse tarafından başkasının ırz ve nâmusuna el uzatılmamak ve herkesin mal, mülküne tam serbestlikle sahip ve mutasarrıf olarak hiç bir taraftan müdahale edilmemek ve saltanatımızın tebaası olan Müslümanlar ve öbür milletler bu şahane müsaademize istisnâsız mazhar olmak üzere can, ırz, nâmus ve mal meselelerinde şeriâtin hükmü gereğinden olarak memleketimizin bütün ahalisine tarafımızdan tam garanti verilmiş ve öbür hususlara da oybirliği ile karar verilmesi lâzım gelmiş olduğundan, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyeleri gereğin derecesinde çoğaltılıp ve devletimizin vükelâ ve ricali de tayin olunacak bazı günlerde toplanarak ve hepsi düşünce ve mütalâalarını hiç çekinmeden serbestçe söyleyerek, bu mal ve emniyeti ve vergi hususlarına dair lâzım gelen kanunlar bir taraftan kararlaştırılıp askerî tanzimat meselesi de Serasker Kapısı Donanma Meclisinde konuşulup her kanun kararlaştırıldıkça, her şeyin Allah'a ait olduğu nisbette, işlerde esas tutulmak üzere

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üstü Hatt-ı Hümâyûnumuzda tasdik olunmak için tarafımıza arzolunsun. Bu şeri'ate uygun kanunlar yalnız din ve devleti, memleket ve milleti canlandırmak için konulacağından, tarafımızdan bunlara aykırı davranış vâki olmayacağını ahd ve misâk olunup Hırka-i Şerif odasında bütün yüksek memurlar ve vükelâ hazır oldukları halde Allah'a yemin edilerek ulemâ ve vezirlerden ve neticede her kim olursa olsun şer'i kanunlara aykırı hareket edenlerin sabit olan kabahatlerine göre cezalarının lâyık oldukları şekilde ve hiç bir rütbeye, hatır ve gönüle bakılmadan yerine getirilmesi için özel bir ceza kanunu da düzenlensin. Bütün memurların şimdiki halde yeter derecede maaşları bulunup eğer henüz bulunmayanları varsa onlar da yoluna konulacağından, şer'an menfûr olup memleketin harap olmasının en büyük sebebi olan tek çirkin rüşvet işinin bundan sonra vukua gelmemesinin de kuvvetli bir kanunla tekid edilmesine bakılsın. Bu anlatılan şeyler eski usulü baştan başa değiştirmek ve yenilemek olacağından şu şahâne irademiz İstanbul ve bütün memleketimiz ahalisine ilân edilip duyurulacağı gibi dost devletlerin de bu usule inşallah şahit olmaları için İstanbul'da oturan bütün elçilere de resmen bildirilsin. Hemen Ulu Tanrı'mız hepimizi muvaffak buyursun ve bu konulan kanunlara aykırı hareket edenler Ulu Tanrı'nın lânetine uğrasınlar ve edebiyen kurtuluş bulmasınlar, âmin.

Yukarıdaki bu Hatt-ı Hümâyûnun okunduğu yer, bugünkü Sarayburnu'ndan Topkapı Sarayı'nın duvarlarına, bir taraftan eski Gülhâne Askerî Hastanesi'ne ve buna inen yokuşun başında olup şimdi mevcut olmayan Çizme Kapısı hizasına kadar devam eden Marmara yönündeki alandır. Bunun denize yakın kısmının batısında eskiden sıra ile gül bahçeleri bulunduğu için «Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu» adı buradan gelmektedir. O zamanın resmî tarihçisi *Lâtif Efendi* şöyle diyor :

> «Bu kitabın yazarı ben, orada kürsüye yakın yerde bulunup Hatt-ı Hümâyûnu bütün dinledim. O okunuştaki güzellik ve hitâbetteki tatlılık görülmüş şey değildi. Arkasından toplar atılarak kurbanlar kesildi ve durum bütün memlekete ilân edilip o günden başlamak üzere yeni usulün uygulanmasına teşebbüs edildi.»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TANZİMAT EDEBİYATI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

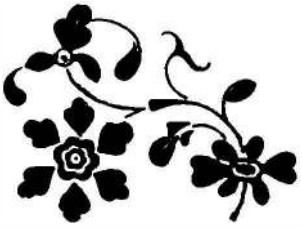

Tanzimat, hattâ İkinci Mahmud devri yeniliği tercüme ile işe başlar. Fakat bir türlü tercüme işi uzun zaman halledilemez. Günün birinde devlet tercüme işine sahip çıktı. İçlerinden çok büyük ve mühimleri de bulunan bir kaç yüz eser dilimize çevrildi. Fakat birdenbire durdu. Hem de dil bakımından işin kıvamını az çok bulduğumuz bir zamanda. Ve yazık ki, tam başlangıcında durdu. Daha ne Goethe, ne Balzac, ne Stendhal, ne Dostoyvesky, ne Tolstoy, ne Dıckens, ne onsekizinci asır İngiliz romanının şaheserleri, ne Moliere,ne Racine Türkçede tam olarak okunamaz. Filozofların bir çoğu, bir çok içtimaiyatçılar, ana ilim kitapları klâsik mâhiyette tarih ve sanat tarihi kitapları ise olduğu gibi duruyor... Cesaret edebilseydim, Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmiyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim... Muhakkak olan bir taraf varsa, eskinin, hemen yanıbaşımızda bazan bir mazlum, bazan kaybedilmiş bir cennet, ruh bütünlüğümüzü saklayan bir hazine gibi durması, en ufak sarsıntıda serab pırıltılarıyla önümüzde açılması, bizi kendisine çağırması, bunu yapmadığı zamanlarda da, hayatımızdan bizi şüphe ettirmesidir.

Ahmet Hamdi TANPINAR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TANZİMAT EDEBİYATI

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve uygar yenileşme çabalarına paralel olarak, biçim ve öz bakımından her gün daha çok artan Fars ve Arap edebiyatı etkisinden klâsik Türk edebiyatının kurtulup, Avrupalılaşmasına çalışılmış ve ondokuzuncu yüzyılın ortalarında da Türk Edebiyatı modern Avrupa Edebiyatına doğru yönelmiştir. Şinasi, kendinden önce gelen bir ikisi hesaba katılmazsa, Türk modern edebiyatının kurucusu sayılır.

Otto SPIES

TANZİMAT EDEBİYATI; Tanzimat Fermanı ile, siyaset, idare ve eğitim alanlarında Batı uygarlığına resmen katıldıktan sonra Batı'yı örnek edinen *Avrupaî Türk Edebiyatının* birinci dönemidir. *Tanzimat Edebiyatı,* siyasî tanzimatın ilânından aşağı yukarı yirmi yıl sonra, 1860'da, *Şinasi*'nin *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesini çıkarmasiyle başlar. 1895'e kadar sürer. Tanzimat Edebiyatı; eski kuruluşlarla düşüncelerin karşısına toplumsal ve siyasal düzeltimlerle çıkar Basımevlerinin gelişmesi, gazeteciliğin Batı'dan geniş ölçüde esinlenmesi, güçlü edebiyatçıların yetişmesi etkili bir kamuoyu yaratır.

Tanzimat Edebiyatı, Batı'ya yönelmiş bir Türk Edebiyatıdır. Toplum hayatımızın hızla değişme ve gelişme akımlarının itici fikir gücü Tanzimat'la başlar. Divan Edebiyatı'nın yüzyıllar boyu süren durgunluğu Tanzimat'la ortadan kalkar. Tanzimat'tan sonra orta sınıf teşekkül eder; bu orta sınıf kendi edebiyatını yaratır; yeni bir edebiyat ortaya çıkar. Dil, artık Divan Edebiyatı dili değil, orta tabakanın günlük konuşmaya çok yakın olan dilidir. Tanzimat'tan sonra nesir, roman, tiyatro büyük bir yer işgal eder. Nesrin gelişmesinde gazeteciliğin büyük rolü vardır.

Tanzimat Edebiyatı ile; topluma yeni bir duyuş, düşünüş ve anlatış tarzı, yeni bir dünya ve insan anlayışı gelmiş; bütün edebiyatımız boyunca önemsenmemiş bulunan düzsöz dönemi başlamıştır. Avrupa düşünüş sistemi Tanzimat'la memlekete yayılır. Sanat toplumun görevinde bir araç olarak kullanılır. *Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hâmit, Samipaşazade Sezai* bu dönemin en önemli kişileridir.

Bizde ilk yapıcı edebiyat nesli şüphesiz, Ziya Paşa - Namık Kemal neslidir. Toplum hayatının Batı anlamında şuurunu onların eserlerinde idrâk ettik. Memlekette yol açan her yeni ve iyi şeyin başında bu iki arkadaşı ve bilhassa Namık Kemal'i, onun dev gayretini görmemek mümkün değildir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Tanzimat Devri, devlerin yetiştiği bir devirdir. İlimde, siyasette, idarede ve edebiyatta kendini gösteren bereketli gelişme cidden hayret edilecek şeydir. Namık Kemal'in, Abdülhak Hamit'in, Şinasi'nin, Ekrem Bey'in, Sezai Bey'in edebiyatta temsil ettikleri o büyük devir karşısında insan, düşündükçe, daha çok duygulanıyor, daha çok heyecanlanıyor. Tanzimat devri, uzun bir kıştan sonra, coşan, fışkıran bir bahar halindedir. *Hamdullah Suphi TANRIÖVER.* 1839 Düzenlenme (Tanzimat) akımı, Türklüğün uyanışını ve kendine gelişini gösteriyordu. Bunda Koca Reşit Paşa'nın ve Şinasi'nin büyük önderlikleri olmuştu. *Arın ENGIN.* Tanzimat bize, tereddüt perdelerini yırtarak parlak bir güneş gibi ortaya çıkıp gerçekleştiğini gösteren bir zamandı. Ve Avrupa medeniyetine girip o medeniyet içinde yaşayabilmek için, Avrupa ihtiyaçlarına da yetebilecek bir dil bulmak gerekiyordu. Bunu görüp anlamak meziyeti, Avrupa'da uzun zaman yaşamış bulunduğu için, Şinasi'ye nasip oldu. *Halit Ziya UŞAKLIGİL.*

Canlı Edebiyata Giriş

Tanzimat'la edebiyatımıza yeni bir dünya görüşü, yeni bir insan anlayışı girer. Duyuş, düşünüş ve anlatış olanaklarımız genişler. Edebiyatımız cansız dünyayı, cansız insanları anlatmaktan, canlı dünya anlatımına, etli canlı insanları konulaştırmaya Tanzimat'la başlar. Tanzimat öncesi edebiyatımız kansız cansız bir edebiyattır.

Tanzimat Edebiyatı; toplumcudur, doğrunun, iyinin peşindedir. Bu dönemin şair ve yazarları, edebiyat yolu ile ulusu uyandırıp yükseltmek; gerilik, kötülük ve baskıları yoketmek gayesini taşırlar. Topluma karşı kendilerini sorumlu sayarlar. Tanzimat döneminde yetişen yazarlar, eski edebiyatı yıkarak, yerine, Batı Edebiyatı yolunda yeni bir edebiyat kurmayı gaye edinmişlerdir. *Şinasi, Ahmet Vefik Paşa,* Fransız klasisizminin; *Namık Kemal, Ahmet Mithat* Fransız Romantizminin etkisinde kalarak o yolda eserler vermişlerdir.

Tanzimat sonrası edebiyatımız uluslaşma, çağdaşlaşma olanaklarını da birlikte getirir. Yazı dilinde konuşulan Türkçe'ye gidilir. Tanzimatla birlikte eleştiri, hikâye, roman ve tiyatro gelir; gazetecilik başlar. Batı'nın edebiyat akımlarından romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm, parnasizm edebiyatımıza girer.

Tanzimat nesli. Batı medeniyetinin üstünlüğünü kavradıktan sonra Batı dilleri ile yazılmış kitapları okumaya, çevirmeğe ve taklid etmeye başladı. Bunun neticesi olarak, medrese ilim ve felsefe ile Arap ve Fars edebiyatları değerini kaybetti ve zamanla eski kitaplar okunmaz hale geldi. Şimdi yeni mevzuları ve mefhumları anlatmak için yeni

bir lûgat teşkiline ihtiyaç vardı. Batı medeniyetinin en mühim hususiyetleri, gerçeğe, tabiata, hayata, cemiyete, şahsiyet ve hürriyete değer vermesiydi. *Mehmet KAPLAN.* Eski devre ile Tanzimat arasındaki farkı, Tanzimat'la bizim devre arasındaki farktan daha çok büyük görüyorum... Tanzimat başındaki şair ve ediplerimizi, eserleri bakımından değil, zihniyet bakımından daha yüksek bulurum. Onlar daha kuvvetli ideal sahipleri. O vaktin, zekâ bakımından, çevresi ve kavrayışı da daha yüksek. *Halide Edip ADIVAR.* Bir Garp Edebiyatı var, Orta zamanda Bizans ile ve hattâ ondan daha önce bize geliyor, Tanzimat'la başlamıyor. Tanzimat'la başlıyan Fransız Cemiyeti ve Edebiyatı tesiridir... Orta Asya'ya dayanan, Orta zamanı aşan, bize kadar gelen, bizden sonra da devam edecek olan ve kesif bir kütleye hitap eden geniş bir Halk Edebiyatımız var. Edebiyatımızın temel taşı budur. *Yahya Saim OZANOĞLU.* İmparatorluk kurtuluncaya kadar dikkati en çok ruh eğitimine, kişinin iç dünyasına çevrik olan Türk edebiyatı, ondan sonra beşyüz yıl biçim ve özle uğraşma alanı olmuş görünüyor. Hattâ Tanzimat ve Servetifünûn edebiyatları da, Türkçeye Batı'nın edebiyat çeşitlerini getirmek çabalarıyla, en çok biçim edebiyatlarıdır. *Orhan BURİAN.*

Özgürlüğün Halka Yayılışı

Tanzimat'la gelen yeni görüşlerle duyuşlar, yeni bir insanla birlikte yeni bir toplum yaratmaya doğru gider. Alınyazısının yerini irade, mistisizmin yerini dinamizm, içine kapanık insanın yerini dış dünyaya açık, etkin eylem insanı almaya başlar.

Edebiyatımızın o güne dek tanımadığı roman, öykü, makale, eleştiri, anı, vb... türleri işlenir... Eski edebiyat, özellikle Divan Edebiyatı gelenekleri yıkı-

İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında Küçüksu Çayırı

lır. Günlük yaşamla ilgili olaylara, toplumcu görüşlere yer verilir. Mesnevi'nin yerini roman, ortaoyunu'nun yerini metinli tiyatro alır. Halka okuma sevgisi, okuma alışkanlığı vermek amacıyla halkın diline gidilir. Tanzimat'la birlikte halka yöneliş başlar. Gazetelerin artışı, traj endişesi, Türkçemizin arınmasına, yabancı sözcüklerin boyunduruğundan yavaş yavaş kurtulmasına yol açar. Günlük konuşma, edebiyat dilimizin kaynağı olur. Tiyatro, bu akımı pekiştirir.

Batı Uygarlığı'ndaki Türk Edebiyatı'nın ilk büyük devrimini Tanzimat Edebiyatı'mız başarıyla yürütür. Avrupa'nın üstünlüğünü sağlıyan bilimle tekniğin yanısıra, Fransız Devrimi'ni yaratan fikirlerle sanatı da almak gerekliliği duyulur. Bunda matbaa en güçlü silâh olur. Yeni fikirler, özgürlük aşkını geniş halk kitlelerine yayarlar.

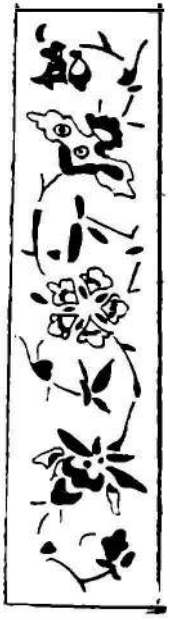

Tanzimat devri edebî hareketleri kendiliğinden doğmuştur; onu çevre ve ihtiyaçlar doğurmuştur. Nasıl içtimaî ve siyasî bünyemiz değişiyor, Avrupalılaşıyorsa, bu hareket ve edebiyatımızın bir Avrupalılaşma belirtileridir. Yalnız bünyenin ve bütünün Avrupalılaşması edebiyattan çıkma değildir de, edebiyatın Avrupalılaşması başka birtakım hareketlerin sonucundan meydana gelmedir. *Hüseyin Cahit YALÇIN.*

Tanzimat edebiyatı bize, devrinin ruhanî endişelerini vermiyor. Din, romana da hikâyeye de bir «hava» getirmiş değil. Halbuki o çağlar, henüz dinin kuvvetli çağı, Hükümet yumruğu ile şeriat baskısı, toplum ruhundaki taassupla çevrenin hükmü fert vicdanına göz mü açtırırmış? Niçin o devrin eserleri insanı, varlığının dinî bölgelerine sokmamış? Acaba din, artık, yaşıyan bir gerçek olmaktan çıkmış mıydı? Hem evet, hem hayır. Din, zaten halkın vicdanında hiçbir zaman bir öz, bir prensip saflığı, tortusuz bir inanış hüviyetiyle yer alamıyor. Hurafelerin saltanatı çağ çağdan daha ileridir de, geri değil. Ne var ki, Tanzimat, Türkiye'ye yeni kavramlar, esinti halinde de olsa yeni gayeler getirdi. Namık Kemal'in *Cezmi*'si, «Vatan fedailiği, Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'i de, din dışı, insanlık içi bir konu üzerinde duruyor. *Vedat GÜNYOL.*

Edebiyat derin duygunun, en kesif hislerin, en taşkın heyecanların ifadesi olduğu zaman en güzel eserlerini vermiştir. Bu güzel, olgun Tanzimat Edebiyatı eserlerini ele alalım. Bugün bizim için bir edebiyat eseridir. Fakat bir de onu terkîb edenlere sorun. Onların içinde kükreyen hayat dalgasının firmasını yoklayın; muhakkak insanı ebedileştirecek bir sosyal alet bulacaksınız. Bunun en göze batanı tanrısal ve vatansal duyguları anlatan eserlerdir. *Sadri ERTEM.*

Tanzimat sonrası edebiyatımızda eski-yeni sorunu doğu-batı çatışmasından doğmaktadır. Eskiyi savunanlar Doğu, yeniyi sovunucular Batı kültürünü benimseyenlerdir. *Pertev Naili BORATAV*

«Yenileşme Edebiyatımız»

Tanzimat Edebiyatımız; Yahya Kemal'in deyimiyle «Yenileşme Edebiyatımız» veya «Yenileme Dönemi Edebiyatımız» dır. Tanzimat edebiyatı ile; topluma yeni bir duyuş, düşünüş ve anlatış tarzı, yeni bir dünya ve insan anlayışı gelmiş; bütün edebiyatımız boyunca önemsenmemiş bulunan *nesir* dönemi

Tanzimat Edebiyatı'mıza konu olan (İngiliz ressamı Thomas Allom'un gravürüyle)
ÜSKÜDAR İSKELESİ

başlamıştır. Avrupa düşünüş sistemi Tanzimat'la memlekete yayılmış, şiir toplumun görevinde bir araç olarak kullanılmıştır.

Tanzimat Edebiyatında görülen biçim değişmeleri, «öz» ün değişmesinden doğar. Batı uygarlığından alınan yeni duyuş ve görüşler, divan edebiyatının biçimlerile anlatılamazdı. Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hâmit, Tevfik Fikret, yeni özü, yeni biçimlere yerleştirmek zorunluğu içinde kaldılar. Çünkü yeni öz, yeni bir biçimi zorunlu kılıyordu.

Tanzimat Edebiyatı'nın genel niteliklerini şöyle toplayabiliriz: edebiyatımıza, o zamana kadar bulunmayan, hikâye, roman, tiyatro, makale, fıkra, hâtıra, eleştirme.. gibi yeni türler girer. Günlük yaşam izlenimleri ön plana geçer Nesir ile nazım'da konu alanı genişler. Halka halk diliyle hitabetmek düşüncesi uyanır. Sade dile, halk diline değer verilir. Eski edebiyat yıkılarak yerine toplumla ilgili edebiyat getirilir. Vatan, millet, hürriyet, halk sevgisi işlenir. Çeviri edebiyatı, gazetecilik, bu dönemde görülür.

Türk toplumu yaşamak iradesiyle Batılılaştı. Böylece yeni bir toplum, yeni bir ahlâk, yeni bir hayat tarzı peşinde giderken elbette ki, yeni bir edebiyatı da arayacaktı. *Ahmet Hamdi TANPINAR*. Yenilik devrimiz Batı'ya yönelmekle başladı ve ilk Batı'ya yönelen de Şinasi oldu. Bununla beraber, Şinasi, nazım bakımından tamamiyle eskiye bağlı kaldığı gibi nesri bakımından da bir «gazeteci» olmaktan ileriye varamamıştır. Kanaatimce bizde «edebî nesir» Namık Kemal'le ve «nazım-

daki inkılâbı da Abdülhak Hâmid'le başlar. *Halit Ziya UŞAKLIGİL.* Tanzimat Edebiyatı'nın ana hat itibariyle umumî ifadesi Batı medeniyetinden istifade ile yeni bir edebiyat yaratmaktı. Eski divan edebiyatının klişeli çemberini kıracaklar, Batı'daki edebî nevîlerin hepsini bizde tatbik edeceklerdi. Artık asırlardan beri terennüm edilen mevzular bir tarafa atılmış, tiyatro ve roman gibi yeni nevîler ve nazımda da renk renk yeni şekiller getirilmişti... Edebiyatlar ki, hayatın bir in'ikâsıdır, hayatta yenilik başladı; edebiyatımız da yeniliğe giriyor. Edebiyatta teceddüd yapanlar maziden tamamiyle ayrılmamıştır. Hayattaki, yeniliğin bayraktarları cesaret göstermişlerdir. Edebiyat meşalesini tutanların mücadelesi de bir gazaya benzer. Tanzimat Edebiyatı'nın ileri gelenlerini görmekle bu gazanın mücahidlerini seyreylemiş olacağız. *İsmail Habib SEVÜK.* Tanzimat'tan beri Batı diye Fransa'ya dönmüşüz yüzümüzü. Bunca yıldır fikir pınarından içtiğimiz bu ülkenin asıl imrenilecek yanını, Fransa'nın özü demek olan sistem ve metot eğilimini bir türlü kendimize mal edememişiz nedense. Fransa'dan hiçbir şey almayıp yalnız şu sistem ve metot kavramını alıp kafalarımıza sindirebilsek işlerimiz başka bir hızla gelişecek herhalde. *İhsan AKAY*

Tanzimat Kaynakları

Tanzimat Edebiyatı; yerli kaynaklardan beslenmekle kalmaz, Batı'dan özellikle Fransız Edebiyatı'ndan genişçe yararlanır. Bunun nedeni, XVIII. yüzyılda Fransız Uygarlığı'nın İspanya, İtalya ve İngiltere'yi etki alanına alması, evrensel bir kültür düzeyine varmış olmasıdır. O yüzyılda Amerika dahi, bilim, felsefe ve edebiyat bakımlarından Fransa'nın ve Lâtince'nin yerini alan Fransızca'nın etkisindedir.

Fransa'da XIX. yüzyılın ilk yarısında, ilköğretim zorunluğu başlar, o zamana kadar birkaç insanın yararlandığı kitapların baskı sayısı artar, yine o zamana kadar lüks bir eğlence gibi sayılan gazete önem kazanır. Gazetenin basım gelişmesi, okuyanların çoğalmasına olanak sağlar. Pozitif bilimlerde esaslı gelişmeler görülür. Buhar makinelerinin uygulandığı endüstri bölümleri eskiye göre çok verimli olur. Demiryolları, buharlı gemiler, elektriğin çeşitli kullanışları, maddecilik, pragmatizm, edebiyatta realizm'e yol açar; nazım, nesir, resim, müzik, heykel gibi sanat dalları bundan etkilenir.

Fatih'in İtalyan ressamı Bellini'ye resmini yaptırması, coğrafya eserleri Avrupa'yı bize iyice tanıtmıştır. Kâtip Çelebi'nin «Cihan-nüma» sı, XVII. yüzyıldan sonra Avrupa'ya gönderilen elçiler, Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in «Paris Sefaretnâmesi» Avrupa kültürünü bize getirmekte çok büyük rol oynamıştır. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi'nin Osmanlı Devleti'nde ilk matbaayı kurmasının da Tanzimat Edebiyatı'nın kaynakları arasında sayılması doğaldır.

Türk aydınları, her alanda yenilikler uygulanırken, edebiyat alanında da yüzlerini Batı'ya, özellikle Fransa'ya çevirdiler. Önce çeviri ve taklitle, sonra ilham ve örnekler alarak eserler vermeye başladılar.

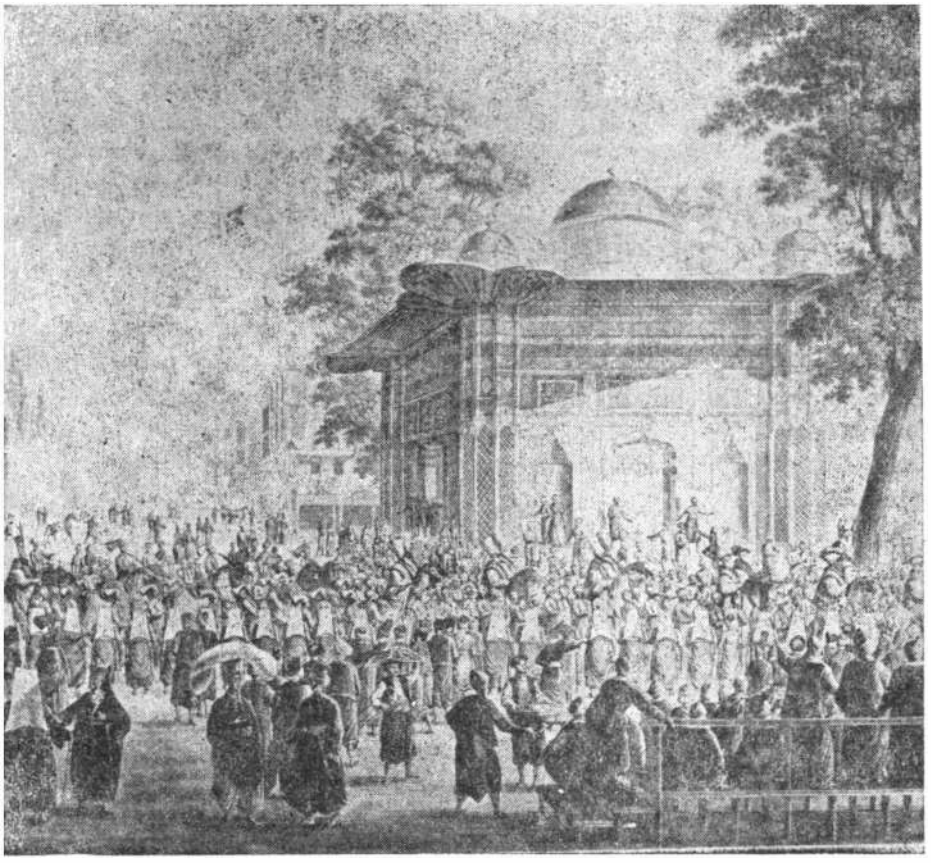

XIX. yüzyılda ünlü Fransız ressamı Melling'in yaptığı bir «Alay» tablosu

Federico BARBERİO. Yeni devirler. tarihe hemen her zaman büyük bir meydan muharebesile açılmıştır. Bizim tarihimize de böyle... Bir istisnası vardır; Tanzimat, Tanzimat, bir fermanla başlar. Hakikatte bu da bir muharebedir ve bir meydanda verilir. Meydanın adı Gülhane. düşmanlar ise eskiye bağlı taassub erbabıdır. Devlet ricalinin çoğu, bu düşmanlar arasındadır. Ferman'da «şer'i şerif» esastır. Tâ III. Ahmed zamanında kıpırdayan Batılılaşma hareketi, artık devlet tarafından açığa vurulmuştur. Yeni kanunlar, yeni nizamnameler yapılır. Vergi ihdas olunur. Mal gasbı kalkar. Can emniyeti konur. Askerlik vazifesi bir tertip içine alınır. Mülkî teşkilât yeniden kurulur. Maarif meselesi ele alınır. Bir Türk matbuatı, vücud bulmağa başlar. Şu olur, bu olur; fakat bütün bunlar sathîdir. Sathîdir ama o sathî başlangıçlar olmasa daha sonraki derine doğru hareketlere imkân olamazdı. Bu bakımdan Tanzimat, her türlü eksiklerine rağmen, devleti ve dolayısile milleti parçalanmaktan kurtarmış; kendi hayat şartları içinde orijinal, belli vasıfta bir devir yaratmıştır. Tanzimat. muhakkak ki, telifçi bir zihniyet taşıyordu. Millî

kaynaklara inemeden Müslüman Şark'ı, Hıristiyan Batı'yla bağdaştırmak istiyordu. İstanbul'un, cübbe ile frakın ne miktar imtizacı ise yeni açılan mekteblerde öğretim ruhu bakımından Batı'dan gelen müsbet bilgi ile medreseden gelen dinî itikadın ve malûmatın karışması idi. *Hasan Âli YÜCEL.* Demek ki, burada kökeni Tanzimat'tan çok daha önceki yüzyıllara çıkan bir kültür ikiliği söz konusudur. Bu ikiliği Batılılaşmaya bağlamak tarihsel olguları açıkça görmemezlikten gelmektir. Kültür ikiliği, Osmanlı toplum yapısının belirgin bir özelliğidir, Batılılaşma ile ilgili değildir. *Hilmi YAVUZ.*

Edebiyat Çığırları

Tanzimat Edebiyatı; Avrupa'nın etkisi alanında olduğu kadar, her alanda yenileşmenin de görüntüsüdür. Bizanslı'ların edebiyatı, ticaret yoluyla İspanya, Portekiz, İngiliz ve diğer birçok yabancı kaynaklar edebiyatımızı etkiler. İstanbul yaşamı, özellikle Beyoğlu adeta küçük bir Avrupa etkinliğini gösterir Fransız Devrimi, İstanbul'dan heyecanla izlenir.

Tanzimat Fermanı'yla Tanzimat Edebiyatı'nın başladığı savı ileri sürülemez. Çünkü toplumsal bir olayın edebiyata yansıması için o olgu içinde yaşamış yeni bir kuşağın yetişmesi gereklidir. Toplumsal olaylar için, başlangıç ve bitim tarihleri koymak yanlış olmakla beraber, Tanzimat Edebiyatı'nın 1860'tan sonra başladığı savı doğrudur. Tanzimat Fermanı'nda dille, edebiyatla ilgili hiçbir madde olmamasına karşın, Gülhane Hattı'ndan yirmi yıl sonra Tanzimat ilkelerine göre yetiştirilmek istenen ilk kuşak ortaya çıkar.

Tanzimat'ı hazırlayanlarla, sonraki yetişenler, Divan Edebiyatı'nın yeni yaşamı anlatmıya yeterli olmadığını görürler; böylelikle «Edebiyat Çığırları» açılmış olur. Bu dönemde yetişen sanatçıların, hemen hepsi, Fransız Edebiyatı'nı örnek alırlar. Tanzimat Edebiyatı'nın gerek nazım'ında, gerek nesrin'de, Fransız Edebiyatı'nda görülen *Klasisizm, Romantizm, Realizm, Natüralizm* gibi edebiyat akımlarının kaynak etkinliği başlar.

İslâm Şark'la Hıristiyan Batı arasında çektiğimiz tercih sıkıntısı Tanzimat'tan evvel başlar. Gülhane Hattı da, Jöntürk inkılâbı da, bize ait her şeyi ikiye bölerek, alaturka ve alafranga iki Türk ve iki Türkiye doğuran bir tereddüdü kökünden söküp atamadı. *Peyami SAFA.* «İslâmiyet VII. yüzyıldan, XVII. yüzyıla kadar tam bin yıl bütün Orta ve Batı Asya ile Kuzey Afrika'yı ve Orta Avrupa'yı siyasal ve dinsel egemenliği altında tutmuştur. Sadece İspanya ile Akdeniz'deki bâzı adalar, Ortaçağdan itibaren İslâm baskısından kurtulma yolunu bulabildiler. Ve Hıristiyan Avrupa, İslâm istilâsına karşı giriştiği Haçlı Seferleriyle bir sonuç alamayınca Osmanlı İmparatorluğu ile ittifaklar kurmaya ve İmparaorluğu kendisinin pazarı durumuna getirmeye yöneldi. Ama XVII. yüzyıldan itibaren İmparatorluk kudretiyle ihtişamının her türlü ölçüyü aşması ve fethettiği yerleri kendi bünyesinde eritme başarısını gösterememesi yüzünden zayıflamaya başladı. Osmanlılar, elleri altındaki toplumların hiç birine doğru dürüst bir biçim verememiş ve Türklerle

bütünleştirememiş oldukları için de, düşman toprakları ortasında kalmış yabancı bir ordu durumuna düştüler. Türklerin en büyük çaresizliği, İmparatorluğu içinde Hıristiyanlarla müslümanları bir tek millet haline getirememiş, iyi bir yönetim kuramamış, can ve mal güvenliğini sağlayamamış, modern bir yönetim sistemi uygulayamamış olmalarıydı. Türklerin Avrupa'daki egemenliklerinin bitmesi, politikacılarla tarihçilere göre kaçınılmaz bir sonuçtu. Ancak bu çöküş ne zaman bitecek ve ne şekilde bitecekti, onu kestiremiyorlardı. *Tarihçi GABRİEL MONOD.* Batı kültürü ile ilişkilerimiz de gözönünde bulundurulacak noktalar «taklitçilikten», «kültür peykliğinden» kurtulmak başlığı altına giren bir sürü meselelerdir. *Niyazi BERKES.*

Klasisizm

Klasikçilik; Bu sanat okulunun gayesi, tabiatı akla uygun bir biçimde taklit etmektir. Klasisizm'e göre sanatın üç temeli vardır; *akıl, sağduyu, doğa.* Bir eser güzelliğini, değerini akıldan alır. Sağduyuya uymayan hiçbir anlatımın estetik değeri yoktur. Hiç bir şey gerçekten daha güzel olamaz. Ancak gerçek sevimlidir.

İnsan ruhu inanmadığı hiçbir şeyden heyecan duymadığı için, doğayı öykünme gerekir. Klasisizm'de gayeye varabilmek için; doğadan ayrılmamak, aklıselimden uzaklaşmamak; Grek ve Lâtin kaynaklarından faydalanmak; sanatçının daima kusursuzluğa varabilmek için istek duyması şarttır. Klasisizm için; «*1660 edebiyat akımı*» da denilir. Konuların insan tabiatına uygunluğu, davranışların aklın denetimine bağlı oluşu, konuların gerçekliği klasisizmin temel özellikleridir. Gide'e göre «*Klasisizm geçici rağbeti değil, sürekli rağbeti arar.*»

Ana dilin en güzel biçimle yazılması; biçim kusursuzluğu, kurallara tam uygunluk, din dışı konulara eğilim klasik yapıtların temel nitelikleri arasındadır. *Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, La Bruyère* klasisizm'in en ünlü öncüleridir.

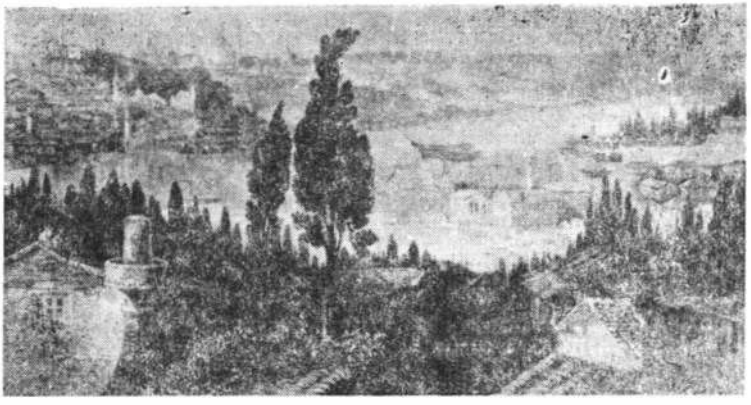

Haliç'in «Pera» semtinden görünüşü.

Fransa'da XVII. yüzyıl yazarları, eserleri; üzerinden çok zaman geçtiği halde değerinden kaybetmeyen eser veya sanatçı klâsiktir. Sanatta kuralcılık, eskiden kalma olup gelenek halini almış olan, *Yunan Klasikleri, Fransız Klasikleri, klasik usuller* gibi eski Yunan Lâtin veya XVII. yüzyıl sanat örneklerine de *klasik* adı verilir. Klasik kelimesi, bir edebiyat terimi olarak, önce XVII. yüzyıl yarısında yetişen büyük Fransız şairleri için birinci sınıf yazar yerine kullanılmıştır. Gerçekte klasik sanat, bütün Avrupa sanatlarına örnek olan eski Yunan, Lâtin sanatıdır. Fakat bugün klasik kelimesi daha geniş bir anlam kazandığı için, belirli sanat kurallarına ve geleneklerine göre yazılan kendinden sonrakilere örnek olacak kadar sürekli etki bırakan birinci sınıf sanat eserlerine *klâsik eser*, yazarına da *klasik yazar* adı veriyoruz.

Romantizm

Romantiklik; Onsekizinci yüzyıl sonunda başlıyan, klasik edebiyatın yerine geçen, duygu ve hayale fazla yer veren edebiyat çığırı. Klasisizm'e tepki olarak doğmuş bulunan bu edebiyat okulu Fransa'da *Victor Hugo'* ile sistemli bir biçim aldıktan sonra bütün Avrupa ve İngilitere'de çok gelişmiş, o zamana kadar süregelen Grek ve Lâtin taklitçiliği bırakılarak, *Shakespeare, Goethe, Schiller* hayranlığı başlamıştır.

Romantik okulun özellikleri; klâsik edebiyata ait bütün kurallar, şekiller kırılarak, Yunan ve Lâtin edebiyatları yerine Hıristiyanlık mucizeleri, ulusal efsaneler işlenmiş; konular ya tarihten, ya da günlük olaylardan çıkarılmıştır. Doğu manzaralarının, yerli ve yabancı törelerin tasvirine geniş yer verilmiş, insan psikolojisinin soyut olarak incelenmesi bırakılarak, insanlar çevrelerinde incelenmiş, insanın ıslâhından önce toplumun ıslâhı ön plana alınmıştır.

Klasik edebiyatın akıl ve sağduyuya önem vermesine karşılık Romantizmde hayal ve fanteziye geniş yer verilmiş; yazarlar eserlerinde kişiliklerini gizlememişler, olaylar karşısında duygu ve görüşlerini açıkça anlatmışlardır. Romantik şiirin en belirli özellikleri; doğa sevgisi, kişisellik, ortaçağa, yabancı ülkelere, Doğu'ya hayranlık; toplumsal geleneklere isyan, duygulara, doğa üstü kuvvetlere, rüyalara ihtiraslara bağlılıktır.

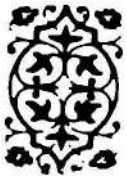

Romantik; duygu ve heyecanın yer aldığı, roman gibi, romantizm yolunda, XIX. yüzyıl başında klasik yazarların kurdukları üslûp ve kompozisyon kurallarından kendini kurtaran yazarlardır. Romantik yapıtlarda halkın ana dilin sadeliğine önem verilmez; dil ağır, söz sanatlarile yüklüdür. Romantik yapıtta duygu, klasik yapıtta irade üstündür. Romantik yapıtların konusu; genellikle, aşk, doğa ve ölümdür. Kişiler, içinden geldiği gibi konuşur; bireyin duyguları ve düşünceleri temeldir.

Realizm

Gerçekçilik; doğayı olduğu gibi görünüşte sanıldığı gibi çirkinlikleri ve bayağılıklarile birlikte anlatmaya çalışan bir sanat çığırıdır. Realizm, romantizmin

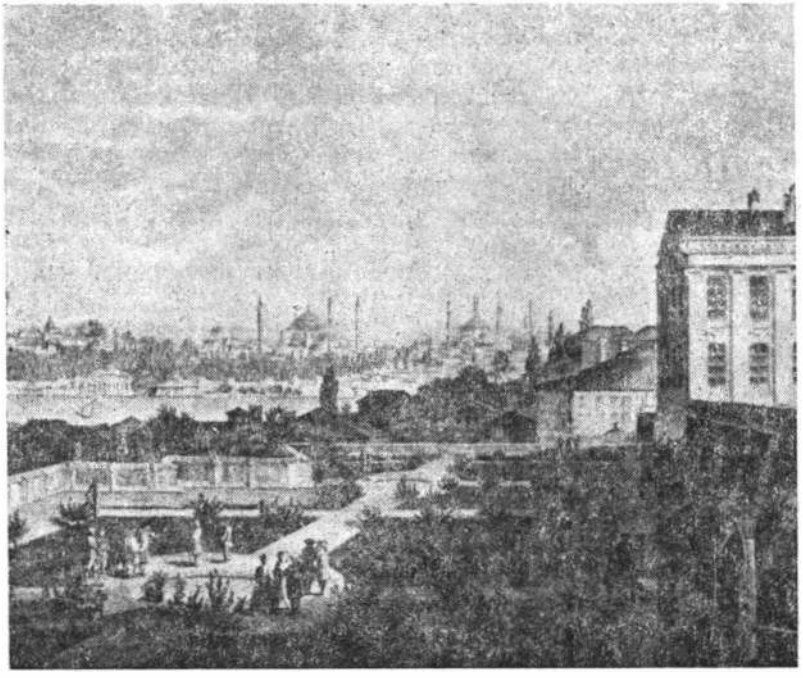

Tanzimat'ta Fransız Sefareti'ni gösteren bir gravür.

duygulu, kişisel hayal yüklü yönüne zıt bir yolda gelişmiş, sanatta insanın ve insan topluluklarının hayatını, oluşlarını bütün gerçek çizgileriyle ve nedenleriyle görmek çabasını gütmüştür.

Gerçeği olduğu gibi anlatma yolu olan realizm, bilim araştırmalarının ilerlediği XIX. yüzyılın ikinci yarısında daha olumlu bir sonuca varmıştır. Böylelikle, insan varlığının, insan yaşantısının gereğinden fazla kişiliğini yansıtan romantizm yerini, bu yeni akıma bırakmak zorunda kalmıştır. Modern realizmde hikâye, roman, tiyatro türleri çok gelişmiştir. Bu akım; yalnız edebiyatta değil, resim, müzik, heykeltraşlık, sinema alanlarında da yeni yeni yapıtlarla karşımıza çıkar.

Gerçekçi eserlerde olaylar dikkatle görülür. Oluşlarındaki sosyal sebepler aynı dikkatle araştırılır. Bu çığırın yazarları hayat deneylerinden geniş ölçüde faydalanırlar, olayları olduğu gibi göstermeğe çalışırlar. Okuyucu gerçekçi eserler karşısında serbest bırakılır, yazarların etkisi altında bulunmaz; olayların içinde istediği gibi düşünüp hayal kurabilir.

Edebiyat, felsefe ve sanatta realizmi benimseyen; gerçekçi realisttir.
Realite; bir nesne, bir durum bir nitelik halinde olan; gerçek; gerçek şey.

gerçek durum anlamındadır. Realist romancı; tarafsızdır; insanları, olayları olduğu gibi vermek ister. Gerçekçi yapıtlarda toplumun en küçük olayları bile tüm çıplaklığıyla yer alır. Tasvir, gözlem, kompozisyona büyük önem verilir. Modern realist yapıtlar; okuyucunun çok uzağında olmıyan kişilerin yaşantılarını anlatıyor gibidir. Bu akımdaki romancıların ilk okuyucuları Fransız, İngiliz, Alman, Rus ve daha sonra bütün Avrupa halkları olmuştur. Bu gün dünya romancılığını saran bu akımın, özellikle, Dostoyevski'de yepyeni bir derinlik kazandığı görülür.

Natüralizm

Doğacılık; hayata bilimsel bir nesnellikle eğilen edebiyat akımı; gerçeği anlatmayı aşırı bir sınıra vardıran XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Fransa'da gelişen edebiyat çığırıdır natüralizm. Bu çığırın gayesi, olayları, kişileri bir bilim adamı gözüyle incelemek; hayatın çirkin, iğrenç sahnelerini anlatmaktan çekinmemek; insanın mizacını, hareketlerini ifadelendirebilmek için irsiyetini içinde yetiştiği çevreyi olduğu gibi belirtebilmektir.

Realizm'in daha ileri, abartmalı bir şekli olarak kabul edilen natüralizm, sanatta tabiatın bütün gerçeklerini ortaya koyan biyolojiden, fizyolojiden, sosyolojiden, bütün bilim sonuçlarından, deneylerden geniş ölçüde faydalanmaya çalışır. *Natüralizm*'de; genellikle, irsiyetin rolü, çevrenin kişinin ruhu üzerindeki etkisi, insan psikolojisinin bedene bağlılığı, karakter yerine mizaç yapısı, deneye dayanan bir gözlem en belirli özellikler sayılır. Natüralizm'in ana kuralı; «*Sanat, doğanın bir kopyası olmalıdır.*» Natüralizm, bilimsel yollarla pozitivist kurallara dayanarak doğayı taklit etme anlamına gelir.

Natüralist edebiyatta roman türü büyük bir gelişme göstermiştir. Fransa'da bu çığırı açan büyük romancı *Emile Zola* ile *Goncourt Kardeşler*'dir. Zola natüralizm'e «*deneysel roman sistemi*» gözüyle bakar. Modern natüralistler bilimde felsefede görülen yeniliklerle buluşları insanın kendisi ve bağlı bulunduğu toplumun etkilemesi oranında yapıtlarında uygulamaya çalışılmalıdır. Pozitivist felsefenin gerçek kurucusu *Auguste Comte* ile *Hippolyte Taine*'nin fikirlerini temel olarak alan natüralistler, psikolojiden önce fizyoloji üzerinde durmuşlardır. Saint Beuve'e göre «Natüralist filozoflar; bilimin yollarını, sonuçlarını boş yere uygulamağa, her şeyin üstünde tutmağa yönelirler.»

Tanzimat Dili

Türkçemiz, bugün anlaşılır, yeterli, güzel bir dil olmak yolundadır. Dilimizin özleşmesi, benliğine kavuşması akımı Tanzimat'la başlar, yeni kavramların, vatan, millet, hak, adalet, hürriyet gibi konuların edebiyatımıza yepyeni görüşlerle, duyuşlarla girişi eski edebiyat biçimlerini zorladığı gibi, dili de zorlar.

Doğanın eşsiz güzelliklerini taşıyan
KÂĞITHANE DERESİ

Tanzimat; süslü düz yazının karşısına süssüz bir deyişle çıkar. Gazete'nin toplum yaşamımıza girişiyle konuşma dilinin zorunluğu başlar. Günlük konuşma diline doğru gidilir. Tiyatro, konuşma dilinin, edebiyatsal niteliğini geliştirir. Bununla birlikte *Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai* düz yazılarında süslü söyleyişten pek arınamazlar. *Ahmet Mithat, Ali Suavi* ile *Münif Paşa* daha yalındırlar. *Beşir Fuat* ise realizmle, natüralizm karışımı bir pozitivist dünyayı özlediğinden salt düz yazıda değil, şiirde bile istiare, teşbih gibi söz figürlerinden hiç birini istemez. *Muallim Naci,* sade

nesrin peşindedir. *Hüseyin Rahmi Gürpınar*'la *Nabizade Nazım*, *şiirden* ne denli uzaklaşırlarsa, o denli nesre yaklaştıklarına inanıyor gibidirler.

Batı Uygarlığı'na göre kurumlar, kanunlar, öğretici kitaplar yazılırken, dilde yeni sözcükler aranır. Kullanılan terimlere yeni kavramlar katılır. Arapça, Farsça kurallarla birlikte Batı'dan alınan sözcüklere de öncelik tanınır. Ancak gazetenin gelmesiyle, dilde sadeleşme, herkesin kullandığı sözlerle olayları anlatma zorunluğu başlar.

> Edebiyatın başlıca iki değeri olan aşk ve ihtiras ile zekâ ve zerafet Türk'de mevcuttur. Hattâ Türk yegâne millettir ki, bu biribirine zıt iki meziyeti kendinde topluyor. Yalnız bir noksanlığı da vardır ki, söylemek söylememekten daha vatanperverâne olur. Türk Edebiyatı fikir ve tahlil değerinden mahrumdur... Fikir ve tahlil değerini ancak son zamanlarda Avrupalılardan öğrendik. *Yahya KEMAL.* Edebiyatımızı Arap ve Acem tahakkümünden kurtarmak için ilk hamleyi yapan Namık Kemal'le onun iki mühim peyki Hâmit ve Recaizade Ekrem, Sonra bu üç üstadın eserini geliştiren Fikret, Cenap ve Halit Ziya, Süleyman Nazif, Sami Paşazade Sezai'nin de edebiyat tarihimizde yüksek ve temelli mevkileri vardır ve bunların eserleri içinde daima bedii heyecan uyandıracak enfes parçalar çoktur. *Ercüment Ekrem TALU.* Kültürü ister soyut, ister somut bir anlamda kullanalım, sonuç aynıdır. Osmanlı Devleti, toplumsal yapısı içinde iki hayat tarzı barındırıyordu. «Yüksek» kültürle ilişkili olarak ömür boyu meşguliyetler halinde savaş ve yönetimi, vergiden muafiyeti, Frasça ve Arapça kelimelerle adamakıllı yüklü bir dili ve ortodoks islâmlığı görüyoruz. Öte yandan, köylü yığınları ve özellikle Türkmen aşiretlerine bağlı olanlar halk Türkçesi konuşur, alış-veriş ve tarım yapar, gırtlağına kadar vergilendirilir, yalnız ilkel teknolojiden yararlanırlardı ve heterodoks akımlarla doluydular. *Şerif MARDIN.* Türk Edebiyatı, ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Fârisi üslûbun etkisi altındaydı ve kullanılan Arapça ve Farçsa kelimelerin çokluğu yüzünden yüksek eğitim görmüşlerin dışında herkes için anlaşılmaz hale gelmişti. Giderek, bir eser ne kadar anlaşılmaz olursa, yazar o kadar çok övülürdü. *Ernest RAMSAUR.*

TANZİMAT ŞİİRİ

Tanzimat'tan sonrakilerin çoğu şiir ustası olmaktan ziyade şiir heveslisidir. Bir yandan şairliğin ileri fikir adamlığıyla birleşmesi, öte yandan şiirin hem şekil, hem özce yeni örneklere çevrilmesi şairlerimize bugün bizi şaşırtacak kadar safiyane işler yaptırdı. En iyilerini, daha dün sahneden çekilenleri bile, ancak birer öncü, yenilik getirici olarak övebiliyoruz. Deha saydıklarımızın eserleri inanılmaz acemilikler, falsolarla doludur.

Sabahattin EYÜBOĞLU

TANZİMAT ŞİİRİ; divan şiirine göre daha canlı, daha çeşitlidir. Divan şiirinde zihinsel bir varlık gösteren duyumlar, Tanzimat'la fikirleşir. Bu dönemdeki Türk şiirine *manzum nesir* de denilebilir. Tanzimat şiirini, Divan şiirinden ayıran en önemli ayrılığı, toplumcu özelliğinde aramalıdır. Divan şiirinin «bireyci» oluşun karşı Tanzimat şiiri «toplumsal» dır.

Tanzimat şiirinde aşırı bir muhtevacılık, yani özcülük vardır. İlerde bu aşırı bir şekilcilik, yani biçimcilik durumuna gelecektir. Divan şiiri biçim yapısının yerine, Tanzimat şiiri öz yapısı ile karşı koyar. Tanzimat şiiri, halka, halk diline eğilir. Tanzimat'tan bugüne değin Türk şiiri, yeni bir dünya görüşü, yeni bir hayat anlayışı, yeni bir kompozisyon peşindedir.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa söz sanatlarından uzak, söz oyunlarından arınmış bir şiiri getirirler. Buna, «düşünce şiiri, fikir şiiri» de denilebilir. Tanzimat şiirinin bu üç büyük öncüsü şiiri, mecazlardan, mazmunlardan kurtararak mısralarında fikri çıplak olarak vermişlerdir. Namık Kemal; yüzyıllar boyu devam edegelen insanın güçsüzlüğü görüşüne karşı dikilir; insanın bir kahraman olduğu görüşünü savunur. Bu inancı Hâmit daha ileri götürür; kâinat karşısında iyimser, hayranlık duygularıyla dolar. Günlük yaşantıdan doğan gözlemler, Tanzimat şiirine girer.

> Tanzimatla beraber giren yeni anlayışı, Türk edebiyatına kendi içinde gelişen ve anlama dayanan bu şiiri getirmiştir... Bu yeni şiir anlayışı ile, eski şiir anlayışı daha bir süre yan yana yaşıyacaktır.

Meliha MENEMENCİOĞLU. Tanzimat'tan önceki ve sonraki şairlerimiz arasında bir ayırma yapmak gerekiyor. Öncekiler arasında, Sarayda ve köyde şiiri meslek edinmiş, yalnız gönülleri değil, ekmekleri de şiire bağlı, bu işin ustası, pirî olanlar vardır. Hoş onlar da şairliği sarayda türlü mevkilerle, köyle saz ve âyinle uzlaştırmak zorundaydılar ,ama kaderleri herşeye rağmen daha çok şiirlerine bağlı kalırdı. Onların şiirlerindeki taşkınlık ilhama kapılmalarından değil, herkesin o türlü şiiri istemesindendi. Usta oldukları için herkese benimsettikleri sözlerin düzeni kendilerinin, duyguları herkesindi. Halkın gönlünce olanı sanat gücüyle şiire maletmesini biliyorlardı. Mecnun Leylâsını arayadursun onlar daha çok kafiye dilberinin peşindeydiler. Hepsi ayni sevgiliyi övüyor, ama, aslında, iyi şiir söylemekle övünüyordu. Söyleyişleri kadar, düşünce ve duyguları da bazan kendilerinin olan Mevlâna, Yunus, Şeyh Galip gibi şairlerimiz yok değildi, ama onlar daha çok iman adamlarıydı. *Sabahattin EYÜBOĞLU.* Fransız büyük ihtilâlinin yaydığı büyük esaslar, Tanzimat'la birlikte, iyi kötü bize de girmeye başlıyor... Bu devrin bir değişme ve bir geçiş devri olduğu meydandadır... O zamana kadar Batı'dan tamamiyle ayrı bir düşünüş ve anlayış içinde yaşamış olan Doğu, Batı'nın yeni fikirlerini, yeni esaslarını kısa bir zamanda kolay kolay hazmedemez, kendine mal edemezdi... Onun içindir ki, yine bu devirde bile birçok gazelciler, kasideciler yetişti. Hatta, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa bile eski edebiyat tarzında nice nice şiirler yazdılar. *Fuat KÖPRÜLÜ.*

Yeni Şiir

Tanzimat'a girerken, bireysel ve toplumsal yaşantımız hızlı bir değişim içerisindedir. Şiirimiz buna katılmak zorunda kalmıştır. Yeni bir insan anlayışı şiirimizi etkilemiş; şairler kudretlerini uluslarından almak zorunda kalmışlardır. Türk şiirinin bu dönemine; *Batı Uygarlığındaki Türk Şiiri* de denilmektedir. Batı uygarlığı ile ulusal benliğe dönüşümüzü yansıtan bu dönem, XIX. yüzyılın ortalarından zamanımıza değin gelir.

Yeni şiirin en belirli özelliği, gerçeğin, yaşantının dili oluşudur. Türk şiirinin söz oyunlarından kurtuluş hareketi Şinasi ile başlar. Şiirimize konuşma dilini getiren odur. Şiirimize ilk kompozisyon yine Şinasi ile girer. Namık Kemal siyasete, Abdülhak Hâmit felsefeye giderler. Türk şiirinde duygusal bir deyiş yaratanlar Abdülhak Hâmit'le, Recaizade Ekrem'dir. Muallim Naci; şiirimizin özünü neoklâsisizme götürmek ister. Yeniyi arıyanlar, eskiyi aşmak zorundadır. Şiirimizin vezin, nazım aşamalarını bilmeyenler, yeni şiirimizin neler getirdiğini anlıyamazlar.

Batı Uygarlığındaki Türk Şiiri ile her geçen gün biraz daha Divan Şiiri'nden ayrıldık. Tanzimat şiirile Divan Şiirinin geleneksel yapısı yıkıldı. Divan Şiiri; genellikle, aruza uygun, kafiyeli sözleri şiir sayar. Yeni Türk Şiiri, nazmın şiir olmıyacağı görüşündedir. Türk Şiiri, Tanzimat'tan zamanımıza doğru geldikçe, soyuttan somuta varır. Yeni şiirimizin en büyük özelliği, mısra yapısını getirmiş olmasıdır

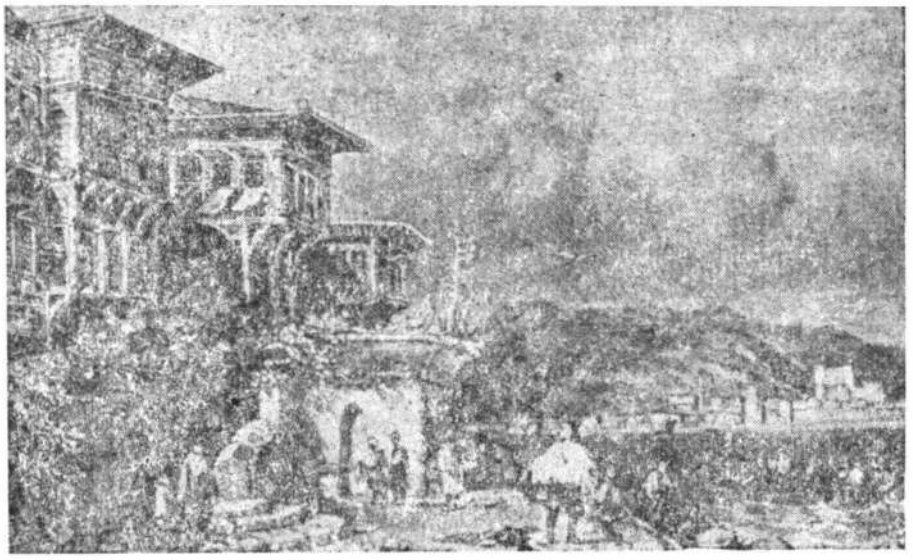

Rumelihisarı"nda Bir Konak

Tanzimat şiirimizin bir türlü Batılı olamaması, Batıyı kendine benzeterek, eski şiir biçimine benzeterek almasından ötürüdür. *Melih Cevdet ANDAY* Tanzimat şiiri, yeni kelimeleri, ince ve sade tabiî hisleri, yüksek ve değişik hayalleriyle eski şiirden ayrılmış, yeni çağdaş bir mahiyet kazanmıştır. Bu şiirin dili de yine ve bir dereceye kadar sadedir. Artık Türk şiiri, yeni yolda ilerleme ve gelişme istidadını kazanmıştır. Bu devirde, gene sadeleşme isteğinin belirtisi sayabileceğimiz bir olay da, eski saz sairlerinin nazını şekillerinden olan destan tarzının eski kasideler yerine ve halk şairleri ağziyle kullanılmış olmasıdır. Bunları yazanlar birer halk şairi değil, belki Etem Pertev Paşa gibi kaside yazmasını da pekâlâ becerebilen uyanık fikirli kimselerdi. Onlar bu teşebbüsle, divan edebiyatına bir karşıkoyma hareketi yapmış oluyorlardı. Fakat sırf taklit mahiyetinde kalan bu hareket, bir heves mahsulü olmaktan ileri gidemedi. Ve çok tabiî olarak bir çığır açmadan unutulup gitti. *Agâh Sırrı LEVEND.* Yeni Türk şiiri yeni bir dünya görüşünü de birlikte getirmektedir. Hepimizin gelecek şiiri de aynı görüşe bağlıdır. *Alfred SASTRAU.*

Divan Şiiri'nin Yıkılışı

Tanzimat şiirinde aşırı bir öz kaygısı vardır. Muhtevanın zenginliği, şekil mükemmelliğinden üstün tutulur. Tanzimat'la başlayan edebiyatımızda biçim, dil, ülkü bakımlarından yepyeni bir anlayış görülür. Bu anlayışın kaynağı, Fransız Edebiyatıdır. Tanzimat"tan sonra, Divan şiirinin üslûpçuluğu yıkılır. Şiirin konusu genişler, doğa, felsefe, iç ve dış yapı olanakları gelişir, fakat beklenen şiir yaratılamaz.

Edebiyatımıza Batılı anlayışla ilk nazım yeniliklerini getiren, bu yenilikleri *Sahra*, *Makber* adlı yapıtlarında ortaya koyan şairimiz, *Abdülhak Hâmit*'tir *Namık Kemal*'in «*Voveylâ*»sı bundan sonra gelir. Hâmit'ten sonra özle birlikte şiirimizin biçimi de yenileşir. Divan şiirini yıkanların, yeni şiiri kurmağa çalışanların öncülerindendir Hâmit. O; Türkçe, Farsça, Arapça, Fransızca, sözcükler içerisinde yaşadığı için, şiirlerinde bu dört dilin etkilerini gösterir. Tanzimat şiirinde yeni bir şiir dilinin kurucusu sayılır.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa eski biçimi içerisine yeni bir öz; mazmunlu deyişler yerine konuşma diline giden bir Türkçe koyarlar. Nedim'le, Şeyh Galip, Divan nazmında yenilikler yapmak için büyük çaba gösterirler. Fakat onların bu çalışmaları bugünkü nazım anlayışımızdan çok uzak, Divan Şiiri özelliklerinden dışarı çıkacak bir nitelikte değildir. Halk Şiiri'mizden söyleyiş içtenliği, Divan Şiiri'mizden dizeler disiplini, Batı'dan kişinin günlük dramını almamız gerekli görülür.

Nedim'i, neşelerle dolup taşıran çevresi; Fuzuli'yi inleten de çev- Nefî'yi köpürten de çevresi, Kemal'i öyle, ateşli ve ihtilâlci bir ruhla yetiştiren de yine çevresi değil miydi? Edebiyata bu kadar yürekliliği, yükseklerden haykırmayı, zannederim, romantizm verdi. *Samipaşazade SEZAİ*. Mazlum ülkeler şiiri, sosyo-politik mücadelenin tamamlayıcı araçları arasında yer almaktadır. Emperyalizme ve iç sömürgecilere karşı bir bayraktır, hesap sorar, halkı kavgaya yönlendirir, devrimin yollarını gösterir. Gül- bülbül, esrar, içki üzerine kurulmuş; ya da emperyalist ülkelerin trajedik tüketim toplumunun bunalımlı sözümona şairlerinin şiirlerine özenen birtakım «geri bırakılmış ülke zavallı mazmunlarının» şiirleri de piyasaya sürülür mazlum ülkelerde. *Ender Kâmil BOYACI*. Eski edebiyat'ın gerek esasına ve gerek şekline, gerek diline ve veznine karşı tanzimatçılarda görülen bu tepki, gerçi mahiyet bakımından bu edebiyatı yıkmış, fakat dil bakımından oldukça bir sadelik sağlamakla beraber, bu sadeliği istenen dereceye vardıramadığı gibi, vezinde de heceyi aruzun yerine koyamamıştır. *Agâh Sırrı LEVEND*. Tanzimat şairleri edebiyatta yeniliği önce şekilde aramışlar ve yeni şekiller getirmişler. Onlar da eskimiş. *Cahit TANYOL*.

Yeni Şair

Tanzimat şiiri; Divan şiirinin dünyaya bakış açısını değiştirir. Halkı ezen iktidarlara kafa tutma, doğa sevgisi, yüce ülküler peşinde koşma, topluma sımsıkı bağlanma, sırtı halka ve kamuoyuna dayama, şüpheci ve faydacı bir çabanın savaşımını verir.

Tanzimat şairi; bireycilikten toplumculuğa, saraycılıktan halkçılığa doğru gider. Şiir yoluyla toplumu uyandırmak, yüceltmek amacındadır. Karanlığa, baskıya, geriliğe, halkı ezenlere karşı, savaş açar. Cumhuriyet şiirinin temeli Tanzimat'la atılır.

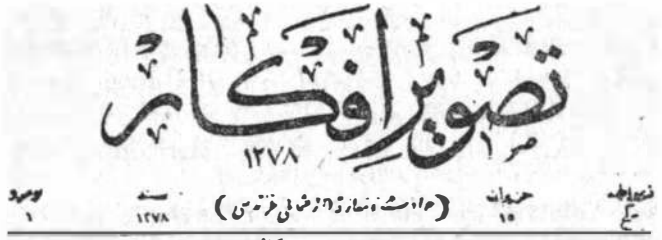
تصویر افکار

۱۲۷۸

نمره ۱۵ — حیدات — (حوادث و مقالات ژورنالی غزته سی) — سنه ۱۲۷۸ — نومرو ۱

هفته ده ایکی دفعه انتشار اولنور. بهاسی اون پاره سی جمعه کونی طبع ونشر اولنور. مطلق زوار وروده اعلانات مجانا یازیلور

آبونه اقچه سی ۸ آی ایچون ۲۰ غروشدر. ولایات اجنبیه ایچون یوز سکسان اجرتی علاوه اولنور

﴿ مقدمه ﴾

بر دولت اداره سنه توغری اولدیغی زمانده مجموعه معاملك بقاسنه یارار وخیرلی نتائجه موافق صورتده تدبیر مهام ایتمك فوق الاقتدار اولمق فضله سی مانند بدیعی اولمق بر حساب مستبعددر. بر حال مخصوصده بولنان حاکم ایله کندی مأموریتی حصوله کتیره جك صورتده معرفت نفس ایتمك بیهمتاللق افکاری اولان عزته لری لسانلرده معلوم اولور.

بو حقیقته مبنی هر بر مملکت محمیه ایچون الزم اولان اولولو وولوك مأمور سنه مخصوص بولنان اقوال مفیده یی مندرجی سایی موفق اولدیغمز نکته عدادی ایله بو دفعه دن بارخصت سنه حوادث ومعارف وآثار سنه « تصویر افکار » عزته سنك جمعه کونلری چیقدیغمز. ماعدا دولت ومللك ایدیجی فوز ولاح اولان بصیرتلری جنابه پادشاهیده مبدأ جیشمش اولمسندن ناشی وطبعاً تشکراتنی بیولده عموم خدمتیه اتکله اذا ایچون اوله جغمز یازه اندار اولونور.

(رشادی)

حوادث داخلیه

﴿ بقیه سی ﴾

دولت علیه نك امور داخله سنه دور سلطنتدن تاله یرتابی حکلری اولویه. اولدقلری مأمولی حاصل اولمق ضرورتیله اصلاحی درجه وجوبده اصل اولندیغی جهتله بر خیلی زمانبر تویمش تعلرك دفع وازاله سی چاره سر یدنك حصول حیز امکانده اولدیغی حالده براز اسباب مانعه حلولیله فوده قالدیغنه حقیقة تأسف اولنمقده ایدی. مؤخرا اتخاذ بیورلان تدابیر لازمه سنك حسن نفاذه مبنی روزنامای ظهور اولمش اولدیغی مثو حسن شیعه کافه سنك دخی آینه تصدیقه ظهور کر اولمسی محتوما آرزو اولنمقده در

﴿ امانت ﴾

۱۸ ذی الحجه تاریخیله حسا طرفندن آلمان برقطعه [illegible] رموجب حکم اولوجهله فرعکره اصول فوق العاده سهولتیله اجرا اولنمقده بولنمشدر

بدی قطاع طریقلك شمدی اولوب خیلی وقتدنبرو اهالی کورمکده اولدقلری امان اولان اینجه خطان تمام خوفی هما کر مرتفعه مرکزده، سی کرد رسول اباد شامی داخلنده کائن حوراده، بردسته شجاعکارانه الله کچه لین علی اغه یاسه وق اعدام ایلمش اولمندن باشقه شمدی مرقومك حوزه سی احداث نظام ایلك ایچون اتیای موی الیه ایله برمحله تضییق ومحاصره ایلمکلری کرتی ایلدن خبر الدیغمز دن دولت علیه یه صیون مقدار کافی قوه عسکریه سوق اولندیغی اولی عموالیدن الیان حوالی اهالیسی

بوسنه اورفه لك بعض نواحیسنده جریان ایدن محصولات ارضیه سنك برر سنی تلف اولدیغی حالده طلب نواحی شرقیه سنده ذکری دوده انا جلریلك یاپراقلری خراب ایتمکله ایلك محصولاتك ایکی ثلثنه ایصال ضرر ایتدیکی مرویدر.

یکیچری هنیسی کریدده بولنمقده بش دفعه حرکت ارض وقوع بولدیغی حالده بو یکیچری قشله سنی یرلیسنه یاپلمش اولدیغندن هیچ بر خسارت کورمه مشدر.

Şinasi Avrupa'ya gidince yönetimini
Namık Kemal'in üstlendiği gazete

TASVİR-İ EFKÂR
(1862 - 1867)

Türk Toplumu, Doğu Uygarlığın'dan, Batı Uygarlığı'na geçerken yaşadığı Tanzimat dönemi, iki uygarlığın çarpışmasına şiirde de tanık olur. Bir yandan eskilik sürerken, öte yandan yeniliklere açık bir edebiyat yaratılır. Konu genişlerken konu birliğine, kompozisyon bütünlüğüne gidilir. Eski nazım biçimlerinin yerini, Batı'dan gelen, özellikle Fransız Edebiyatı'nın kullandığı yeni biçimler alır.

Tanzimat şiiri; biçimle öz yönünden, yeni özleyişlerin olanaklarıyle zorlanır. Gazel, kaside, murabba, kıt'a, terkib-i bent gibi divan, nazım şekillerinin içerisine, o zamana kadar görülmeyen, hürriyet, vatan sevgisi, adalet, millet, terakki, tabiat, teknik, fen, ilim, materyalist fizik ötesi düşünceler girer.

Batı'ya yöneldikten sonra şiirimizin yalnız konularında değil, yapısında da değişme olacağı doğaldı; oldu da. Çünkü Batı şiirinin yapısı yine toptancı bir bakışla Rönesans'tan beri hiç değilse bir başka özellik gösteriyordu... Yüz yıldır nice ünlü şairler, büyük şiir istidatları, şiir kahramanları yetişti, ama düpedüz şair, sadece şair, işinin ehli şair ne kadar az. Sanatların en zoru olan şiir en kolay imiş gibi görüldü. İstidat, coşkun gönül, taşkın hayal, yeni tarz, biraz da fikir şair sayılmak için yetti de arttı bile. Hele halkın anlamadığı bir dili konuştukları zaman. Şimdi için zorluluğu anlaşılmağa, yine kolay ve bol şiir yazılmasına rağmen, sahici usta şair özlenmeğe başlanıyor. Şairliğin şairanelik olmadığını en güzel duygularla en kötü şiirler yapılabileceğini, hattâ bina gibi, resim gibi, şiirin de yapılabileceğini yeni yeni kabul ediyoruz. *Sabahattin EYÜBOĞLU.*

TANZİMAT NESRİ

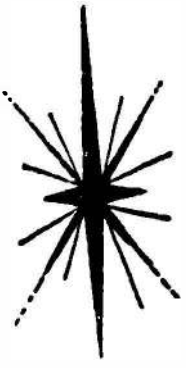

Yeni Türk Edebiyatı'nı kurmak için gayret eden ilk iki neslin (1825 ve 1840 sıralarında doğanlar: Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal) zevk ve gayretleri hemen hemen aynıdır. Bu iki neslin ikisi de XVII. asır Fransız klâsikleriyle beraber XVIII. asır Fransız filozoflarını ve gene Fransız romantiklerini okumuşlardır. Kendilerinden sonra gelen 1850 nesli ile beraber vücûda getirdikleri edebiyatta, şiir ve tiyatroda az çok romantizme bağlı göründükleri halde hikâyede daha ziyade sırrını lâyıkıyle çözemedikleri realizme yaklaşmak isterler. Bununla beraber asıl yaptıkları iş Türkçenin genişlemesi ve insanın değişmesi olmuştur.

Ahmet Hamdi TANPINAR

EDEBİYATIMIZDA gerçek nesir, Tanzimat'la başlar. Gazete ile birlikte, Batı anlayışındaki nesir türleri de, edebiyatımıza girer.Tanzimat edebiyatımızı yaratanlar şiir yazmakla beraber, asıl yeniliği nesrimizde yapmışlardır. Makale, eleştiri, söylev, hikâye, roman, tiyatro v.b. hep Tanzimat edebiyatımızın getirdiği yeni nesir türleridir.

Divan nesrinde süslü yazmak, özentili bir üslûp vardır. Tanzimat nesriyse, cümleyi gereksiz boş sözcüklerden kurtarmış, fikri ön plâna almıştır. Bu nesirde seciler atılmış, cümlenin boyları kısalmış, doğrudan doğruya konuya girmek yolu tutulmuş, ilk defa noktalama kullanılmıştır.

Şinasi'nin nesri oldukça kuru, Namık Kemal'in şişkincedir; Abdülhak Hâmid'e gelince, şairane bir duygululuk kazanır. Servet-i fünûncuları etkileyen Hâmid nesri, halktan uzak düşen felsefî fikirlerin tezatlı söz sanatlarıle yüklüdür. Tanzimat nesrinde sadeliği en ileri götüren Muallim Naci; halk diline en çok yaklaşan ise Ahmet Mithat Efendi'dir.

Türkçe'de nesrin teşekkülü için insanın ve cemiyet müesseselerinin değişmesi, tahsil sisteminin Türkçe'ye dönmesi lâzımdı. İşte Tanzimat bunu yaptı. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Tanzimat'tan sonra yazı

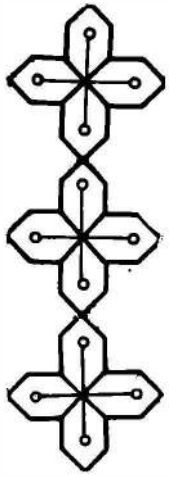

dilinin değişmesinde en mühim âmil, konuların, anlatılmak istenilen duygu ve düşüncelerin değişmesi olmuştur. Bilhassa, demokrasi fikirleri ve halka tesir eden iki yazı nevi, gazete ve tiyatro, kalabalığın anlıyacağı bir dil vücuda gelmesini âdeta zarurî kılmıştır. Tanzimat'tan bugüne kadar Türk aydınlarına hakim olan ana fikir, halkı uyandırmak, halka yeni duygular ve düşünceler aşılamak olmuştur. *Mehmet KAPLAN.* Tanzimat döneminde başlayan, ya da kesinleşen, sosyal ve kültürel ikileşmeden çıkma çabalarıdır. Bilinçli olarak Batı'ya yönelen Osmanlı aydınları için Batı uygarlığı ile emperyalizm sözcükleri birbirinin dengi değildir. Tasvir-i Efkâr, Hürriyet ve İbret gazetelerinde bu sözcüklerin arasındaki farkları belirtmeye giriştiler, büyük aldanışlara uğrayanları uyarmaya çalıştılar. Eski yasaların, eski şiir ve hikâyenin yeni yaşantı koşullarına uygun olmadığını söylediler, yazı dilini halk diline yaklaştıracak ilk adımları attılar. Batı edebiyatına bir pencere açarak hikâyeden romana geçişi sağladılar. *Nermin MENEMENCİOĞLU.* Kemal, edebî nesri kurdu. Hâmid, nazmımızı eski sınırlı şekillerinden kurtardı; nazımın, fikirce de şekilce de alabildiğine ilerliyebileceğini gösterdi. Hâmid'in şiirlerinde mazmunlara esir olmak diye bir şey yoktur. Bu, büyük bir ileri adımdır. Sezai, Kemal'in mübalağalarından uzak, daha yontulmuş, dolayısıyla daha edebî ve daha zarif bir nesir meydana getirdi. *Cenab ŞEHABETTİN.*

Yüzyıllar Boyu Nesrimiz

Edebiyatımızdaki nesir türlerini üçe ayırabiliriz: 1. Divan edebiyatında; açık ve edebî nesirle yazılan eserler. 2. Halk edebiyatında; hikâyeler, kahramanlık destanları, esersiz temsiller; *meddahlık, karagöz, ortaoyunu* gibi. 3. Yeni edebiyatta; ***gazete, dergi, tiyatro, roman, hikâye, tarih; gezi, coğrafya, mektup, anı, edebiyat tarihleri*** gibi.

Süslü nesirle divan şiiri arasında paralellik vardır. Ustalık, hüner göstermek amacı taşır. Arapça, Farsça sözcüklerle, tamlamalarla yüklüdür. Söz oyunları, düğümlü uzun cümlelerle, seci'lerle doludur. *Edebî Nesir* de denilir. Süslü divan nesrimizin baş temsilcilerinden sayılan *Nergisi* (1592 - 1635); münşeat yazarıdır. Secilerle örülü, tumturaklı, terkiplerle yüklü, süslü divan nesrimizin Veysî ile birlikte baştemsilcisi sayılır.

Halk diline dayalı; süsten, söz sanat oyunlarından, özentilerden uzak; Arapça, Farsça sözlerle tamlamalara elden geldiğince az yer verilen bir nesirdir sade nesir. Halkı amaç tutan konularımız; dinsel, tasavvufla ilgili yapıtlarımız, halk hikâyelerimiz, Kur'an tefsirlerimiz, menâkıpnâmelerimiz, hâdis kitaplarımız, ortaklaşa özellik taşıyan Osmanlı Tarihleri'miz; halka birşeyler öğretmek isteyen yazıyla ilgili eserlerimiz sade nesir'le yani öğretici nitelikteki nesirlerdir.

Din ve medresede okutulan islâmî bilimler dolayısıyla dilimize girmeye başlayan arapça kelimeler yanında İran Edebiyatının örnek olarak alınması, vezinde ve edebî anlayışta İran edebiyatı modellerine uyulması yüzünden daha ilk metinlerden başlayarak bu dilin kelimeleri Türkçeye

girmeye başlamıştır. En eski dinî metinlerde bile çok az da olsa Arapça, Farça kelimeler bulunmaktadır. Din, islâm kültürü ve aruz vezni yüzünden bu yabancı kelimelerin Türkçeye girebilmeleri için daha başlangıçta kapılar açılmış bulunmaktadır. Anadolu'da yetişmiş ilk şairlerden Ahmet Fakih, Şeyyat Hamza millî edebiyatın etkisinden büsbütün kurtulamayarak hece vezniyle de şiirler yazmışlarsa da daha çok aruz ölçüsünü ve çok az da olsa Arapça, Farsça kelimeleri kullanmışlardır. Türk dilinin büyük şairlerinden olan Yunus Emre arızla yazdığı şiirlerinde hattâ millî hece vezniyle yazdıklarında bile çok az da olsa, Arapça, Farsça kelimeleri kullanmıştır. Şüphesiz bu yabancı kelimeler bu eserlerde Türk dilinin güzelliğini ve tabiîliğini bozacak oranda değillerdir. Yine XIII. yüzyılda yaşamış ve sanat kaygısıyla din dışı şiirler yazmış olan Hoca Dehhanî zevkte ve söyleyişte çok iyi bildiği Farsça yazılmış örneklere benzetmek özentisini göstermiş, bunda da büyük bir başarı elde etmiştir. XIV yüzyılda İran modellerinin etkisi altında ve sanat göstermek özentisi ile eser vermiş olan Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Ahmed-i Dâî gibi şairler İran Edebiyatının konularını, mazmunlarını, mefhumları bir önceki yüzyıl şairlerine göre daha çok kullanmışlardır. Selçuklular zamanında önceleri Arapçanın sonra da Farsçanın resmî dil olarak kullanılması yüzünden Türk aydınları yanında Türkçe bilim ve edebiyat dili olarak bir önem taşımıyordu. Beylikler zamanına kadar bu durum sürüp geldi. Arap ve İran dil ve edebiyatlarını bilmeyen, geleneklerine bağlı Türk Beyleri Türkçenin resmî dil olarak önem kazanmasında ve gelişmesinde büyük rol oynadılar. *Hasibe MAZIOĞLU.*

Türk Milletinin resim bir, nesir iki, bu iki sanatı olsaydı, bugün milliyetimizin kudreti, olduğundan yüz kat daha fazla olurdu. Muhayyileyi en fazla işleten bu iki sanatı talih, bizden esirgedi. *Yahya KEMAL.*

Tanzimat Gazeteciliği

Tanzimat'la gelen, halkın okuyuş oranında gelişen Türk gazeteciliği, Türk Edebiyatı'nın yepyeni bir döneme girmesini sağlar. Makale, fıkra, haber, röportaj, sohbet, mülâkat, anı, gezi, şiir, inceleme, eleştiri, deneme, hikâye ve roman türlerinin gelişmesinde gazeteciliğimizin etkisi büyük olur.

Gazete, her gün bir toplumdan, bir sorun üzerinde fikir ve görüşe sahip ikinci bir toplum çıkarabilecek kudrette bir çözümleme ve birleştirme organı-

Kalem ve Kalem Efendileri.

dır. Gazete sahifeleri hergün yüz binlerce insanın beraber toplanıp, beraber düşündükleri, konuştukları bir toplantı meydanıdır. Demokratik toplumların hayatında en önemli rolü fikirler oynamaktadır. Fikir özgürlüğünün görüldüğü her yerde kişiler, çeşitli olanak ve araçlardan faydalanarak, fikirlerini savunmak isterler. İşte bu araçların en önemlisi ve en etkilisi gazetedir. Gazete-dünyadaki bütün olup biten olayları günü gününe halka bildiren, haberleri kendi görüşü ile yorumlayan, ufkumuzu her türlü bilgiler vererek genişleten, düşüncelerimizi aydınlığa götüren, halkı dar görüşten kurtaran basılmış kâğıtlar topluluğudur.

Tanzimat gazeteciliği; halkın görüşüyle birlikte edebiyatı da değiştirir. Çünkü günlük yaşamın gazeteyle ön plana geçmesi, edebiyatımızda da etkisini gösterir. Bu gazeteleri okuyanlar, Batı'dan yapılan roman çevirilerini izleyenler, yeni bir dünya görüşüyle karşılaşırlar. Eski yaşamın, tüm olarak dine göre düzenlenen kurumlarla fikirleri, Tanzimat sonrası gazeteciliğiyle dinamikleşir.

Şinasi Avrupa'da iktisat ve maliye okuyacağına edebiyata daldı. Tanıdığı kadarki Osmanlı toplumu ile bu iktisat ve maliye fikirleri arasında bir ilgi göremediği için olacak ki, bu bilimler onu sarmadı. Oryantalistlerle tanıştı; onlardan müslümanlığa, şarklılığa, Osmanlılığa dair belki o zamana kadar duymadığı şeyler duydu. Dil, yazı, basın gibi mesleleri, belki o zamana kadar bilmediği şeyleri öğrendi. Bunların uygarlık denen şeydeki önemini kavradı. Belki de bu memleketin medenîleşmesi için önce endüstri değil, bunlar gerektiği kanısına vardı. Belki bunu Sylvestre de Sacy gibi organtalistlerden duydu. Sırküpü gibi bir adam. Avrupa medeniyetinden gördüklerini kendinden önce Paris'e giden Mısırlı Rifaa Bey kadar olsun yazamadı; onun zamanında Tanzimatçılar halâ bu cin fikirli Mısırlının kocaman bir cilt tutan Türkçesini okumakta idiler. Çünkü Rifaa, Mehmet Ali'nin yetiştirdiği bir köylü idi. Şinasi, ihtimal ki, Batı uygarlığının iktisat ve maliyesinden önce Osmanlı toplumunun ulusal bir toplum olmanın çekirdeğinden bile mahrum olduğunu görüyordu. Dönüşünden sondan iktisat ve maliyeden hiç lâf etmedi. Ettiği kadarı bile başını derde soktu. Acı deneylerden sonra sanısı daha da kuvvetlendi; her şeyden önce insanların kafaları aydınlatılmalı, eğitilmeli, dedi. *Niyazi BERKES*. Evet, biliyoruz ki, dil sahasında asıl devrim Tanzimat'la başlar. Bunun ne zaman ve hangi tarihte başladığını tâyin etmek imkânsızdır. Fakat nasıl ve nereden başladığını tâyin edebiliriz. Ben zannediyorum ki, bu tesirin kaynağını önce matbuatta aramak lâzımdır. Tanzimat'la memlekette doğan gazetecilik sahasında ilk zamanlarda bazı zarurî çeviriler yapılmıştır. *Halit Ziya UŞAKLIGİL*.

Gazete ve Dergiler

Tanzimat döneminde yayınlanan gazetelerin sayısı yetmişe yaklaşırken, dergiler yüzü geçer. Tanzimat Edebiyatı'nın oluşmasında, yeni Türk nesrinin doğmasında en büyük rolü oynayan, en önemli görevi yüklenen gazetelerle dergilerin en belli başlıları

Takvim-i Vekâyi (1831), *Ceride-i Havâdis* (1840) resmî gazetelerle; *Vekayi-i Tıbbiye* (1850) meslekî gazete. Âgâh Efendi'nin çıkardığı, Şinasi'nin yazdığı *Tercümân-ı Ahvâl* (1860), Şinasi'nin tek başına kurduğu *Tasvir-i Efkâr* (1862); Ali Suavi'nin yönettiği *Muhbir* (1866); *İstanbul* (1867); Namık Kemal'le Ziya Paşa'nın birlikte çıkardıkları *Hürriyet* (1868); *Basiret* (1869); *Hakayık-ul Vekâyi* (1870); Namık Kemal'in yayınladığı *İbret* 1871); *Hadika* (1872); Ahmet Mithat'ın çıkardığı *Devir* (1872); *Sıraç* (1873); *Vakit* (1875); Şemsettin Sami'nin *Sabah* (1876) *ile Tercümân-ı Hakikat* (1878); *Tercüman-ı Şark* (1878); Ebüzziya Tevfik'in *Mecmua-i Ebüzziya* (1879); *Hazine-i Evrak* (1882), *Hazine-i Fünûn* (1882); *Gayret* (1886), *Âsar* (1886), *Maarif* (1890), *Resimli Gazete* (1891), *Malûmat* (1893), *İkdâm* (1894) gazete ve dergiler Tanzimat Edebiyatı'nı oluşturan kaynakların başında sayılabilir.

Tanzimat şairlerile yazarlarının hemen hepsi gazetecilik, dergicilikle ilgilidirler. «Umum tarafından anlaşılmak» amaçları buradan gelmektedir. Edebiyat dergilerinin çıkışı gazetelerden sonra geldiği için, ilk edebiyatla ilgili yazılar gazetelerde yayımlanır. Bu yüzden; Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Ahmet Vefik Paşa, Ebüzziya Tevfik, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami... gazetecilikle edebiyatı kaynaştırırlar.

> Hiç bir yerde gazete bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır. Başka yerlerde o, düşüncenin daha geniş surette topluma yayılması için seçtiği hareket sahalarından biridir. Arkasında bütün toplum kuruluşları ve devam halinde olan, hayatla daima ilgili bir düşünce dünyası vardır. Bizde ise bütün işaretler oradan gelir. Kalabalık onun etrafında

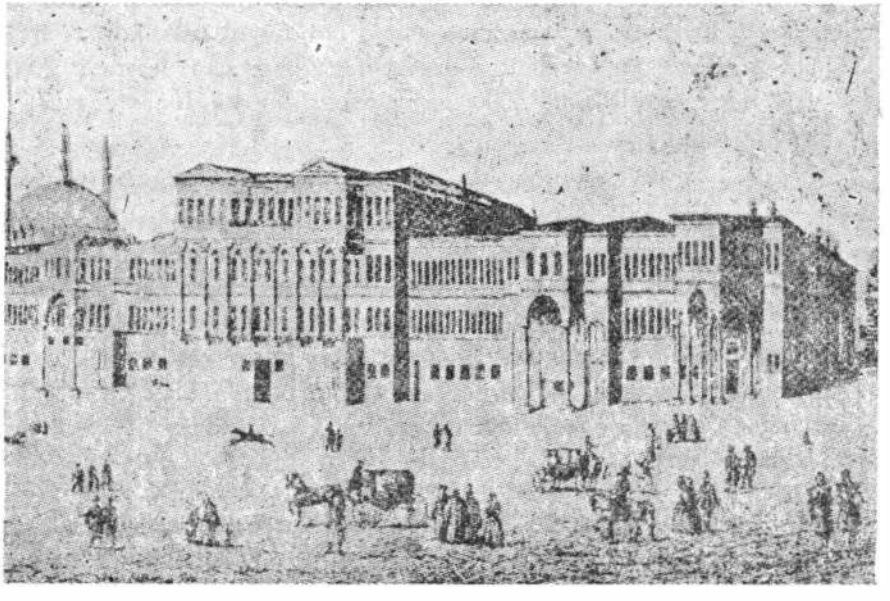

Osmanlı döneminde Bâbıâli.

kurulur. Okumayı o yayar. Okulların uzak bir gelecek için hazırladığı ocağı o tutuşturur... Gazete yalnız bir efkârı umumiye ve umuma mahsus yazı dili vücude getirmekle kalmaz, ayrıca yeni türlerin girmesine ve yayılmasına yardım ederek yeni edebiyatın kurulmasını sağlar. Dilimizde tiyatro, çeviri ve te'lif ilk örneklerini gazeteyle verir... Böylece toplumun düşünce alanı genişler. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Fakat aydınlatılacak sadece kişilerdir, toplum değil. Toplumda bir iş yapılması gerektiği henüz kimsenin aklına gelmiyor. Daha uzun yıllar, tâmeşrutiyet öncesine kadar kimsede «ulusal toplum» veya «modern toplum» kavramı yoktur. «Toplum» kelimesi bile yok; «camia-i insaniye», «içtimaat-ı beşeriye» gibi yuvarlak, kaypak terimler var. Osmanlı müslüman insanının bir ulus olma amacı ile yapısında ve müesseselerinde reformlar yapılması gerektiği de kimsenin hatırına gelmiyor. Toplum ve geleneksel müesseseler sarsılmamış, «nizam» kavramının kanununa bağlı duruyorlar. Gerçi, Şinasi de belirsiz bir şekilde bir «millet» kavramı kımıldıyor. Şinasi'nin iktisat ve maliye yerine edebiyata dalmasını, ayıplamak için söylemiyorum. Tersine, Şinasi'nin teknoloji batılılaşması yerine ondan ayrı sayılan ve o zamandan beri hep ayrı kalan diğer bir meseleye yani toplumsal veya ulusal kimlik arama işine, bireycilik açısından olmak şartıyle, ilk Avrupalı görünüşlü adamdır; ne çene için zikrettim. Fotoğraflarına bakın, bizde ilk Avrupalı görünüşlü adamdır; ne çenesinde sakal var, ne başında fes, ne sırtında İstanbulin. Fakat tek başına, yap yalnız bir birey. Yüzünde de bunun hüznü okunuyor. *Niyazi BERKES.*

İlk Özel Gazeteler

Gazetenin özgürlüğü, o ulusun özgürlüğü anlamına gelir. Özgür olmayan bir basın, olayları olduğu gibi gösteremez; ulusun özgürlüğünü gölgeleyen çalışmalara dokunamaz; bu yüzden yurda, ulusa yapılan kötülükler gizli kalır. Demokrasinin doğmasında, gelişmesinde görevi çok büyük olan basın için özgürlük, özel gazeteciliğin temelidir. Gazetenin en göze çarpan yönü; günlük olayları, aktüaliteyi kovalamasıdır. Gazete harekete inanan adamın işidir; hareketi yönetmek için çıkar.

Özel gazetenin türlü yönleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz 1. Gazete herşeyden önce ulusal bir organdır. Memleketin ulusal görevlerile doğrudan doğruya ilgilidir. 2. Gazete bir fikir organıdır. Memeleket halkının doğru, iyi ve güzel fikir alışkanlıklarını pekiştirir. 3. Gazete, sosyal bir organdır. Demokratik rejimlerde halkın ve hakkın çıkarlarını korumayı üzerine alır. 4. Gazete aynı zamanda ticarî bir organdır. Hesabını kitabını sağlam tutmayan özel gazete yukarıdaki görevlerini yerine getiremez. İşte bu anlamda bizde ilk çıkarılan «Tercüman-ı Ahvâl» gazetesinin ilk sayısında yayımlanan önsöz, Şinasi'nin «Mukaddime» yazısı :

Mademki bir hey'et-i ictimaiyyede yaşayan halk bunca kanunî vazifeler ile mükelleftir elbette sözle ve kalemle kendi vatanının yararlarına

dair fikirlerini bildirmeyi kazanılmış haklarının bütününden sayar. Eğer şu dava konusuna bir ispatlayıcı senet aranılacak olsa maarif kuvvetiyle zihni açılmış olan uygarlaşmış milletlerin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet eder.

Bu mebhas Devlet-i Aliyye'ce dahi bir bakıma pekitilmiştir ki, Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın teşekkülü sırada kanunlar ve nizamlara müteallik tasarıların yazılı olarak arz olunması için umuma mezuniyyet-i resmiyye verilmişti hatta Hükûmet-i Seniyye'nin müsaadesiyle Osmanlı ülkeleri içinde teb'a-i gayr-i müslimenin kendi lisanları üzre hâlâ çıkardıkları jurnaller bile belki hukuklarından ziyade serbesttir. Fakat asıl Osmanlı gazetelerinin bahsine gelince gayr-i resmî bir varakanın devam üzre çıkarılmasında her nasılsa şimdiye kadar millet-i hâkimeden hiç bir kimse ihtiyar-ı zahmet etmemiştir. Hele şükürler olsun yüce adalet sayesinde kaybın telâfisi nasip oldu.

İmdi işbu gazete ahval-i dahiliyye ve hariciyyeden seçilmiş bazı havadisi ve türlü bilgiler ile sair yararlı maddelere dair bahisleri neşr ü beyana vasıta olacağından dolayı Tercümân-ı Ahvâl unvanıyle adlandırılmak münasip görüldü. Târife hacet olmadığı üzre söz ifade-i meram etmeğe mahsus bir Tanrı bağışı olduğu misillu en güzel icad-ı akl-i insanî olan yazı sanatı dahi kalemle tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibarettir. Bu hakikatin değerine dayanarak, giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak gerekli olduğu dahi makam münasebetiyle şimdiden ihtar olunur.

İlk fikir gazetemiz «Tercümân-ı Ahvâl»in 9 Ekim 1860'da yayımlanan ilk sayısının başlığı

Gazeteci; gazeteye makale yazmayı, haber toplamayı, gazeteye vermeyi veya herhangi bir surette gazetenin yazı işlerinde çalışmayı iş edinen kimseye denir. Gazeteci, günün politik, ekonomik, kültürel olayları hakkında, gazete yolu ile haberler veren veya bu haberleri yorumlayan kimsedir. Kamu oyu (efkâr-ı umumiye) yapma sanatına ise gazetecilik denir.

Gazeteci her yazısını yazarken o günün olaylarını, gerçeklerini gözönünde bulundurmak ve bunları geniş topluluklara ulaştırmak zorundadır. Bu bakımdan, gazeteci, aydın diliyle değil, halk diliyle yazı yazan adamdır. Gerçek gazeteci, yazı yazarken; asla adaletsizlik ve düşkünlüğü hoş görürlükle karşı-

lamaz; taraf tutmaz; toplumun mutluluğuna kendini adar; halka karşı sempatisini eksiltmez; hiçbir zaman hakkın ve halkın hizmetinde bulunduğunu unutmaz. İşte bu anlayışta ilk özel gazetelerle gazetecilerimizi Tanzimat'ta görüyoruz.

«Üç gazete beni yüz sancaktan daha çok korkutur. NAPOLYON», *«Gazetesiz bir hükûmet idaresine, hükûmetsiz bir gazete idaresini tercih ederim.* JEFERSON.», *«Gazeteler dünyanın aynalarıdır.* James ELLIS», *«Gazetecilik en yüksek düzeyde bir edebî biçim olarak dikkate alınmalıdır. Zira en yüksek edebiyat gazeteciliktir.* George Bernard SHAW», *«Bir gazeteci her şeyden önce gazetesinin ve okuyucularının hizmetindedir. Onlardan hiçbir şeyi saklamamalı, tüm bildiklerini, duyduklarını, gördüklerini, hissettiklerini gazetesinde yazmalıdır.* H. de BLOWITZ», PASCAL'a göre *«İnsan düşünmek için yaratılmıştır. Ancak yayın kabiliyeti olmayan düşünce verimsiz bir halde kalmaya mahkûmdur. Basın özgürlüğü olmadıkça da bu temin edilemez.» Basın özgürlüğü kalkarsa, vicdan, eğitim, konuşma özgürlükleri de kalkar.* MIRABEAU ise şöyle demektedir : *«Basın özgürlüğü öyle bir özgürlüktür ki, onsuz diğer özgürlüklerin hiç biri yaşıyamaz.», «Basın hiçbir şekilde baskı ve söz altında tutulamaz. Basın, ulusun ortak sesidir. Bir ulusu aydınlatmak ve ona yol göstermekte, bir ulus için gereken düşünce besinini vermekte, kısaca bir ulusun esenlik amacı olan ortak bir doğrultuda yürümesini sağlamakta, basın başlı başına bir güç, bir okul, bir yol göstericidir... Basın özgürlüğünden doğacak engellerin yok edilmek aracı da yine doğrudan doğruya basın özgürlüğüdür.* ATATÜRK. Agâh Efendi, Türkiye'de ilk ulusal özel gazeteyi çıkaran bir Türk'tür. Çünkü *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesine kadar Türkiye'de hiç bir Türk ve bir Osmanlı uyruğu Türkçe bir gazete yayınlamamıştı. Bu gazetenin ilk altı ayında Şinasi de onunla beraberdi ve gazeteye özellikle kalemiyle yardımda bulunmuştu. Tercüman-ı Ahvâl ilk ulusal gazetede olduğu gibi, Türkçe gazeteler içinde kapatılma ile ilk cezalandırılan da yine odur. *Ebuzziya TEVFİK.*

Tanzimat Nesrinin Çekirdeği

Tanzimat nesrinin kökenine indiğimiz zaman, iki resmî gazeteyle karşılaşırız; Takvim-i Vekayi ve Cerîde-i Havadis. Bu iki gazete, henüz haber alma tekniğinden yoksun bulundukları için, İstanbul'da yayınlanan yabancı gazetelerden yapılan çeviri haberlerle yetinmek zorunda kalıyorlardı. İşte bu ilk Türkçe çeviri, Tanzimat nesrinin çekirdeğini oluşturur.

Otuzbeş yıllık bir dönemi kapsayan, Tanzimat Edebiyatı, gerçek devrimini düzyazı alanında yapar. Yeni geliştirilen yazı türleri, toplumsal sorunlar, gazetelerin hazırladığı kamuoyu, güçlü edebiyatçıların yetişmesi, Tanzimat Edebiyatı'nın nesir dilini yaratır. Şinasi, sanatçılık gücünün yetersizliğine karşın, tüm modern edebiyatımızın ilkeleri ve doğru örnekleri yanında, çıplak fikir dilimizi de ortaya koyar. Ancak Şinasi'nin bu arı ve duru dili bırakılarak, Namık Kemal'in romantik dili izlenir.

Takvim-i Vekayi

Tanzimat nesri'nin oluşmasından sonra, halk ve divan nesrimizin verilerinden, Batı'ya açılışın olanaklarından da geniş ölçüde yararlanan günümüz düzyazısına varılır. Yüzyıllardır duyguları uyandıran şiir dilimiz, Tanzimat'la düşünceleri anlatmaya yeterli bir nesir dili olma yolunu tutar.

Dikkat ederseniz, her devirde üç şekil vardır Biri geçmiz zaman, biri içinde bulunduğumuz zaman, biri de gelecek zaman. Hersekli Arif Hikmetler, Koniçalı Kâzım Paşalar, Leskofçalı Galip Beyler, Hatta bazı eserlerinde Ziya Paşa - Terkib-i bend ve Tercî-i bend'inde divançesinde geçmiş zamanların edebiyatını yaşayıp onu gösterdiler. Şinasi ile Namık Kemal, içinde bulundukları günlerin temsilcisi oldular. Hâmid'e gelince, o daha çok gelecek zamanı gösteriyordu. *Fuat KÖPRÜLÜ.*

Duruk, kapalı, yapay bir tasarım dünyasını yansıtan Divan edebiyatı değişen dış koşullarla ve günlük yaşayışın etkileriyle, toplum karşısında yeni bir sorumluluk duygusu taşıyan önder aydınlar elinde yerini anlayış ve içerik bakımından yeni bir edebiyata bırakmıştır. Bu yeni edebiyatın ürünlerinde toplumsal yankılar önemli bir yer tutar. Bu edebiyat dil ve anlatım bakımından topluma açık, yazarların anlayış ve dünya görüşleri bakımından toplumsal sorunlarla yüklü, içerik bakımından da toplum yaşayışından alınma öğelerle örülüdür. *Konur ERTOP.* Büyük İmparatorluğun hâkim sınıfının edebiyatı olan Saray ve Divan Edebiyatı ile, halkın edebiyatı olan halk ve tekke edebiyatı, çağdaş yazarlarımıza miras kalmış zengin iki kaynaktır. İki koldan kalan bu miras temeli üzerine kapitalist ve sosyalist dünyanın yine iki koldan gelen edebiyatı da aşılanarak, Türk yazarları ulusal ve orijinal eserler vermişler ve bu eserlerile uluslararası değer kazanabilmişlerdir. *Aziz NESİN.*

Tanzimat'ta Çeviri

Edebiyatımızı oluşturan ilk Batısal edebî çevirilerin başlangıç tarihi olarak 1859'u alabiliriz. Bu tarihten sonra edebiyatımızın bireysellikten toplumsallığa açıldığını görürüz. Tanzimat yıllarında İstanbul'a gelen yabancı tiyatro gruplarının, yabancı dil bilmeyen halkı da tiyatroya çekebilmek, kazançlarını artırmak için, oynanacak oyunların tam çevirilerini yaptırıp yayınlamaları da, çeviri dilimizin gelişmesinde büyük yararlar sağlar.

Tanzimat Edebiyatı'nın kaynaklarını tanıtmak, yeni edebiyatı benimsiyenlerin okuma gereksinmelerini karşılamak için çevirilere girişildi. Yusuf Kâmil Paşa'nın Fénelon'dan çevirdiği «Terceme-i Telemak» adını taşıyan yapıt, çeviri edebiyatımızın Batı kaynaklı ilk temel klasiği oldu. Voltaire, Moliere, Bernardin de Saint Pierre, Chateabriand, Lamartine, Alexandre Dumas Pere, Paul de Kock, Victor Hugo, Alexandre Dumas Fils, Jules Verne, Racine, L'abbé Prevost, Octave Feuillet, Jean-Jacques Rousseau, Eugêne Sue, Georges Ohnet, Tanzimatçıların en çok beğendikleri, yapıtlarını çevirdikleri şair ve yazarlardır.

Tanzimat dönemi, tüm edebiyat türlerimizi, çeviri yoluyla etkilerken, şiir de hızlı bir yenilenmeye girer. Divan şiirini benimseyen şairlerimiz, Batı'nın biçimsel ve özümsel şiir dünyasından yararlanarak, çeviri şiirlerle günümüz şiirinin ilk Batı Uygarlığı'na açılan örneklerini verirler. Batı dünyasını oluşturan bilimsel, teknolojik yapıtlarla, fizik, kimya, jeoloji, biyoloji... gibi konular da çeviriyi kamçılar.

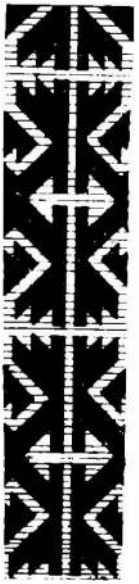

Tanzimat yazarlarının çevirilerini kendi çevreleri içinde, kendi kültür sorunları ışığında değerlendirmek uzun bir çalışmanın sonucu olabilir ancak. Kısaca, Cevdet Perin'in «*Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*» kitabının sonuna eklediği çeviri bibliyografyasına bakarsak, yapılan çevirilerin çoğu klasik, ve hele romantik Fransız edebiyatının önemli örnekleri olduğunu görürüz. Fénelon, Fontenelle, Voltaire, Racine, Molière, Abbé Prévost, Lesage, Chateaubriand, Bernardin de Saint-Pierre, Lamartine, Victor Hugo'nun yanında başkaları da olabilirdi, ama onların çevrilmesine karşı gelinemez. Bunların yanında Eugène Sue, Alexandre Dumas *père*, Xavier de Montépin, Paul de Kock gibi «kolay» yazarların da çevrilmesi, gazetelerin tefrika sütunlarını doldurarak halkı okumaya alıştırmak için yapıldığını oranlamak zor değil, ilk örneklerini vermekte olan Rus romancılarının neden çevrilmediğine gelince Kırım savaşı ile Plevne kuşatması arası Osmanlılar Rus yazarlarını çevirmek, ya da okumak isteseler bile, bu yazarların sansürden geçmeyeceği besbellidir. *Nermin MENEMENCIOĞLU.* 1860 - 1876 yılları arasında faaliyette bulunan Namık Kemal - Ziya Paşa nesline mensup olanlar, devlet kalemlerinde yetişmişlerdir. Bundan dolayı çok hayatî ve siyasî bir karakter taşırlar. Terbiyeleri yarıdan çok şarklı ve muhafazakârdır. Yabancı dillerini ve kitaplarını ömürlerinin yarısından sonra öğrenirler. Bundan dolayı ruhlarında kuvvetli bir Şark - Garp mücadelesi vardır. Dindar ve tarihe bağlı oldukları için Garb'a kendilerini fazla kaptırmaz ve ezilmezler. *Mehmet KAPLAN.* Fransızca'dan çevirdiği şiir ve hikâyelerin yayınlanması ile bu çığırın doğum tarihi 1859 olarak kabul edilmiştir. *Otto SPIES.*

Tanzimat'ta Hikâye ve Roman

Hikâye, eski edebiyatımızda «hikâyet» olarak söylenirdi; «kıssa» da hikâye anlamına gelirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında hikâye karşılığı olarak «roman» sözcüğü kullanılırken, «roman» sözcüğü dilimize girince «hikâye», «kısa hikâye», «büyük hikâye» sözcükleri yerleşti. Halk topluluğu önünde, hikâyeci âşıklar tarafından söylenen ve nazım karışık hikâye çeşidimize halk hikâyesi denilmektedir. Yazarları belli olmayan bu hikâyelerin çoğunun konusu Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Âşık Garip'te olduğu gibi sevgidir. Köroğlu gibi kahramanlık hikâyeleri de vardır.

Halk hikâyelerinde mensur bölümler, öykünmeler ve jestlerle, manzum bölümler ise saz çalarak söylenir. Bu hikâyelerde de olağanüstü olaylara çok yer verilmiştir. Halk hikâyesi, destan çağları geçtikten sonra, eski destanların yerini tutmuştu. Bugün ise, modern roman, tiyatro ve sinema halk hikâyesinin yerini almıştır. Türk edebiyatında hikâyenin masaldan kurtuluşu XIX. yüzyılın sonlarındadır. Batı anlayışında bizde ilk hikâye örneklerini verenler Ebubekir Hâzım Tepeyran «Küçük Paşa», Nâbizade Nâzım «Kara Bibik». Sami Paşazade Sezai «Küçük Şeyler» anılmaya değer.

Türk Edebiyatı'nda, Batı anlamında roman ise, Tanzimat sonrası çevirilerile başlar. Yusuf Kâmil Paşa'nın 1859'da Fenélon'dan çevirdiği Télémaque

ilk eserdir. Daha sonra çevrilenler Mağdurîn Hikâyesi adıyle Victore Hugo'nun Les Misérables'i, Daniel Defoe'nin Robenson Hikâyesi, Mes Prisons, Atala, Monté Kristo, Guliver Seyahatnamesi, Paul et Virginie. İlk yerli romanımız Şemsettin Sami'nin 1872'de yayınlanan Taaşşuk-i Talat ve Fitnat romanıdır. Bundan sonra 1874'de Ahmet Mithat'ın Hasan Mellah'ı, 1876'da Namık Kemal'in İntibah'ı gelir. Türk edebiyatına hikâye gibi, roman türü de Tazminat'la gelmiştir. Edebiyatımızın ilk roman yazarları Ahmet Mithat, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai'dir.

Tanzimat döneminin hikâye ve romanları genellikle yeni bir düzyazının gelişmesini, yepyeni bir duygu ve düşünce ortamını hazırlar. Topluma yol gösterme, okuyucuları aydınlatıp yüceltme bu romanların ön planına alınır. Temalar romantizmden natüralizme doğru uzanır. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami romantik; Samipaşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem, Mehmet Murat realist; Nabizade Nâzım natüralist özellik gösterir.

Hiçbir yazar yoktur ki, kendi neslinin hikâyesini bir defa olsun yapmasın. Kemal'in İntibah'ı, Mithat Efendi'nin Eflâtun Bey'i, Hâmid'in Garam'ı hep nesil hikâyesidir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Bizim hikâyeler, tılsım ile define bulmak, bir yerde denize batıp sonra müellifin hokkasından çıkmak, ah ile yanmak, külenk ile dağ yarmak gibi, bütün bütün tabiat ve hakikatın haricinde birer mevzua müstenit... kocakarı masalı nevindendir. Hüsün ve Aşk ve Leylâ ve Mecnun kabilinden manzumeler de gerek mevzularına ve gerek sureti tahrirlerine nazaran âdeta birer tasavvuf risalesidir. *Namık KEMAL.* Namık Kemal Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Paşa-Zâde Sezai, Recai-Zâde Mahmut Ekrem'ler de masaldan kopup romana geçerken, elbette Batıcı ve elbete birer öykünmeci idiler Roman, çıkış kaynakları bakımından, genellikle bir burjuva sanatı. Bunu artık biliyoruz. Gerçekçilik akımı bir burjuva akımı. Bunu da biliyoruz. Halit Ziya Uşaklıgil, o hâlâ çok sevilip tutulan «*Aşk-ı Memnu*» ile «*Mai ve Siyah*» romanlarındaki ruhsal çözümleri, Gustave Flaubert'den esinlenerek yaptı. Hikâyeciliğimizin öykünme kaynakları Maupassant'larda, Çehov'lardadır... Hikâyeciliğimiz de, romancılığımız da, ancak Batı'ya yöneldiği ölçüde gelişmiştir. Tekniğini oradan almıştır. Gene, hikâyeciliğimiz ve romancılığımız, ancak, Batılı bütün yazarları tanıyabildikçe, yeni sanat akımlarını öğrendiği ölçüde çeşitlenebilir. *Mehmet SEYDA.* Türk Edebiyatı; hikâye, roman, tiyatrosu henüz yüz yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Halbuki Batı'da bunların geçmişi bin yıllara varmaktadır. Tabiîki, bu yüz yıl içinde binlerce yıllık gelişmeler sağlanamaz. *Annemarie SCHIMMEL.*

Hikâye ile Romanın Özelliği

Tanzimat hikâye ve romancılığını anlıyabilmek için; hikâye - roman özelliğini araştırmak zorunluğu vardır. Bir olay veya işi anlatma; nakletme, rivayet, (fr. nouvelle); edebiyatta, hayâlde tasarlanan ilgi çekici bir takım olayları anlatarak okuyanda heyecan ve zevk uyandıran; hayatta olan veya olacak kanısı

جريدهٔ حوادث

Ceride-i Havadis

veren olayları bir ölçü ile anlatan, çoğu ancak birkaç sahife tutan yazılar hikâye adını alır. Hikâyeler, hareketten hoşlanan insanın bu isteğini karşılar, insanlara karşı duyulan yakınlık duygusunu arttırır. Bir an için de olsa, okuyucuyu hayâl dünyasında dolaştırır.

Hikâye, insanın zihin gelişmesini arttırır; insanlara yüksek ideallerle birlikte geniş bir hayat anlayışı sağlar. Hikâyelerin kısa, kişilerin sayıca az ve kişilerin hayatlarının yalnız bir tek safhasının anlatılması belli başlı özelliğidir. Manzum da olmakla beraber, hikâyeler nesir şeklindedir. Çok kere hikâyelerle canlı dil kullanılır; gerçek dünya ile yaratılan dünya arasında sağlam bir ilgi bulunur.

Olmuş, olması mümkün bulunan olayları etraflı şekilde anlatan uzun yazı ise roman, bir bakıma, büyük hikâyedir. Olağanı olmuş gösterme sanatıdır. Nesrin hikâyeleme türlerinden, bir veya birkaç kitap meydana getirecek uzunlukta olan roman, insanların başlarından geçen veya geçebilir kanısı uyandıran olayları yer ve zaman bildirerek anlatır. Roman zevk alarak okunan edebî türlerin en önemlilerindendir. İnsanı aydınlığa çıkarır. Roman okurken, yeni yeni çevreler içinde, çeşitli şahıslarla karşılaşarak kendi kendimizden uzaklaşır, okuduğumuz kişilerin deneylerinden geniş ölçüde faydalanırız.

Romanın başlıca özelliği; uzun oluşu, kişilerin sayıca çok oluşu, kişilerinin hayat safhalarının geniş geniş anlatılmasıdır. Hikâyelerde olsun, romanlarda olsun şu temel öğeler görülür *olaylar, kişiler, çevre* ve *fikirler*. Roman; olayları anlamak, anlatmak ihtiyacından doğmuştur. Bir hayatla, bir hayatın ana olayları romanın temel konuları arasındadır. Sanatçının bilgi, görgü ve duygusu yazdığı romanın özelliği üzerinde derin etkiler bırakır. I. Duygularla hayâllerin eserin bütününe, görgü ve araştırmalara hâkim olduğu romanlar Romantik roman. II. Araştırmalarla görgülerin, duygu ve hayâl yönünden daha kuvvetli olduğu romanlar Realist roman. III. Realist romanın daha ileri gitmiş çeşidi Natüralist roman adını alır. Başarılı romanlar, olandan çok olabileni yaşatan; okuyucuyu bir sonucu benimsemeğe zorlamayan; iç zenginliği, hayâl gücü, iç ve dış gözlem keskinliği bulunanlardır.

İtalyan hikâyecisi *Giovanni Boccacio* (1313 - 1375), Fransız yazar ve düşünürü *François Rabelais* (1494-1553), İsyanya'nın büyük yazarı *Migel de Cervantes* (1547-1616), Batı Edebiyatı'nda ilk hikâye ve roman örneklerini verirler. Romantik roman; *Jonathan Swift* (1667-1745) *Samuel Richardson* (1689-1791), *Jean Jacques Rousseau* (1712-1778), *Bernardin de Sain-Pierre* (1734-1814), *Johann Wolfgang von Goethe* (1739-1832), *François René de Chateaubriand* (1768-1848), *Henri Beyle Stendhal* (1783-1842), *Alphonse de Lamartine* (1790-1869), *Aleksandr Sergeyeviç Puşkin* (1799-1837), *Honoré de Balzac* (1799-1850), *Alexandre Dumas* (1802-1870), *Victor Hugo* (1802-1885), *Charles Dickens* (1812-1870), *Fiyodor Mihailoviç Dostoyevski* (1821-1881), *Lev Nikolayeviç Tolstoy* (1828-1910), *Marcel Prevost* (1862-1941) gibi büyük romancıların elinde iyice gelişti. *Stendhal* ile *Balzac*'ın gerçekçiliği, realizmin oluşumunu sağladıktan sonra *Gustave Flaubert* (1821-1880) le güçlü bir aşama gösterdi. Bilimsel gelişmeler, yaşamın iğrenç sahneleri, aşırı gerçekçilik natüralist romanın doğuşunu hazırladı. *Emile Zola* (1840-1902), *Guy de Maupassant* (1850-1893) ile *Alphonse Daudet* (1840-1897) natüralizmin öncüleri oldular.

Dünya Roman Türleri

Tanzimat ve Tanzimat sonrası romancılığımızı anlamak için, Dünya roman türlerini bilmek zorunluğu vardır. Dünya roman türlerini şöyle sıralayabiliriz *1.* Sanat iddiası taşımayan, kültürü zayıf olanlara hoş vakit geçirtmek

Dünya roman sanatı kendine özgü bir resim sanatını oluşturur.

amaciyle yazılmış *Sanatdışı Roman;* 2. Vücut zevklerini konu edinerek onları bir sanatçı gözüyle görüp anlatan *Sanatçı Roman;* 3. Sözle dışarıya vurulan fikirleri, duyguları ve onlarla birlikte içten geçenleri de bir arada alarak bilinç akışını kesiksiz ve eksiksiz bir şekilde anlatan *Bilinç Akışı Romanı;* 4. Okuyuculara herhangi bir bilgi vermek üzere yazılmış *Öğretimli Roman;* 5. İçinde olaydan çok duygu çözümlemeleri bulunan *Çözümleme Romanı;* 6. Bilinçaltı durumlarını belirten *Bilinçaltı Romanı;* 7 Konusu memleketin belli bir bölgesinin özellikleri ve havası içinde gelişen *Bölge Romanı;* 8. Olayları şövalye devrinde şatolarda geçen korkulu *Cin Peri Romanı;* 9. Hayâlle fantazinin coğrafya ve bilim konularile ustaca karıştırılmış olduğu meraklı gezi ve bilinmeyen ülkeler yolculuğunu anlatan *Macerâ Romanı;*

10. Kişilerin birbirine yazdıkları mektupların olguların anlatıldığı ***Mektuplu Roman;*** 11. Konusu özlük duygulara dayanan, coşkun bir dille yazılan

Lirik Roman; 12. İçinde cin, hayâlet, hortlak gibi korkunç şeyler anlatılan, romantik öncesi devrinde sürüm bulmuş olan *Korkulu Roman; 13.* Konusu köy havası ve özellikleri içinde gelişen *Köy Romanı; 14.* Önem verilen bir olgunun yapanını gizli tutarak bir çok tahminlere yol açan ve sonunda bunun çok defa umulmadık biri olduğunu meydana çıkaran *Kim Yaptı Romanı; 15.* Konusunu kır ve çoban hayatında alan *Pastoral Roman; 16.* Bir kişinin, bir ailenin veya bir topluluğun belli bir zaman çevresi içindeki hayat safhalarının bütün gelişimlerini ciltler dolusu anlatan *Nehir Roman; 17.* Konu olarak belli bir karakteri ele alarak gelişimlerini gösteren *Karakter Romanı; 18.* Ruh, duygu çözümlemesine girişmeyip yalnız olayları anlatan *Olgu Romanı; 19.* Yazarın kendi hayatı veya hayatının bir safhası kahramanlardan birinde gösterilerek yazılan *Otobiyografik Roman;*

20. Konuları polisi ilgilendiren olaylardan ibaret olan *Polis Romanı; 21.* Çevreyi, çevredeki olguları anlatırken zamanın töresini yeren *Satirik Roman; 22.* İnsanın iç âlemini, tutkularını konu olarak alan *Tutku Romanı; 23.* Olguları geleneklere, göreneklere, alışkılara dayanan *Töre Romanı; 24.* Başlıca kişileri, olayları tarihten alınan *Tarihî Roman; 25.* Yeni çağın başlarında İspanya'da doğan, kahramanları maceracı; serseri tiplerden seçilen *Pikarest Roman; 26.* Birinci Dünya Savaşından sonra Amerikalılarda ve özellikle ordudan dönenlerde, dünyanın gidişi hakkında uğranılan hayâl kırıklığı yüzünden türeyen sert, hoyrat ve maddiliğe düşkün tipleri, olduğu gibi özel bir üslûpla anlatan *Sert Roman; 27.* Sanat düşüncesinden ziyade topluluğun merakını çekmek gayesi gözetilerek yazılan, çoğu gazetelerde tefrika halinde yayınlanan *Halk Romanı; 28.* Güldürücü olaylar üzerine kurulmuş *Komik Roman; 29.* Kahramanları eski şövalyeleri andıran *Silâhşorluk Romanı; 30.* Aslında heyecan verecek nitelikte olmıyan olgular içinde dokunacak ince, tuhaf taraflar bulup belirten *Nekreli Roman.*

Romancı dilediğini anlatmakta özgürdür. Bununla beraber biliyoruz ki, hiçbir büyük romancı gününün olayları karşısında ilgisiz kalmamıştır. Zamanımız romancısı, romanına bütün düşüncelerini, düşlerini, gözlemlerini, görüşlerini, hiç değiştirmeden, hikâyeleştirmeden, romanlaştırmadan bile koyabilmektedir. Romancının ilk görevi, kişiliğini yitirmemesi, sınırlarını bilmesidir. Büyük romancı, kendinden başkasını kaynak olarak almaz; kendi kalıbını kendi döker, o kalıbı da ancak kendisi kullanabilir. Bir roman yazarı, en iyi hangi üslûpla kendini anlatabiliyorsa o üslûbu seçmelidir. Romancının getirdiği yeniliklerle üslûbunun özellikleri arasında yakın bir bağ bulunur. Başkasınınkine benzetilen her üslûp fena üslûptur. Gustave Flaubert'e göre : «*Romancının görevi, görmek, incelemek ve topladığı gereçlerden hayatın kısaltılmış bir örneğini çıkarmaktır.*» Yakup Kadri ise şöyle diyor : «*Romancı, yarattığı tiplerin ham maddesini, gerçi, yine hayattan alır ama, kendi üslûp ve terkip potasında eritip süzerek içlerinden en özlü cevherini çıkarmasını bilir.*» James Farrel şu düşüncededir : «*Bir romancıya en basit not verme yollarından biri, yaşıyan karakter yaratıp yaratmadığına bakmaktır.*»

İnsan belirli bir yaştan önce; tam anlamıyle, romancı olamaz. Genç yazarlar, ancak çocukluk ve gençlik anılarını başariyle romanlaştırabilirler. Roman yazarı için, aradan belirli bir zamanın geçmesi gerekir. Gerçek bir insanı, imgelemsel biçime sokmak roman yazma sanatının ta kendisidir.

Tanzimat Tiyatrosu

Tiyatro edebî türler içerisinde en canlı; güzel sanatların diğer kollarından en fazla hayata yakın olanıdır. Tiyatro olayları, dekorları ve şahıslarile hayatta olduğu gibi gözümüzün önünde canlandırabilir. Bunun için de güzel sanatların hepsinden faydalanmaya elverişlidir. Hem gözümüzü, hem kulağımızı, aynı anda etkilediği için tesiri köklüdür. Kalabalığın karşısında oynandığı için, kütleleri arkasından sürükleyebilir. Tiyatro, insanlıkla beraber doğmuştur. Tiyatronun doğuşunu inceliyenler, bu sanatın eski Yunanlılarda, bağbozumu tanrısı Dianysos şerefine yapılan dinî törenlerden doğmuş olduğu noktasında birleşmektedir.

Güzel sanatların hepsinden daha kudretli olan tiyatro, ruh birliği yaratıcı bir sanattır; bu değerile öteki sanatlardan ayrılır. Tiyatro, bir milletin kültür kuvvetlerini gösteren bir ölçüdür. Bu bakımdan tiyatro yazarının omuzlarındaki yük çok ağırdır. Piyes yazmak, sanıldığı kadar kolay bir iş olsaydı, nice ünlü romancılar, şairler bu işe heves edince başarısızlığa düşmezlerdi. Dünya sahnelerinde iyi piyes, güzel piyes, bütün insanlığa bugün de, yarın da ayna tutabilecek yeni büyük tiyatro eseri parmakla sayılacak kadar az olmazdı.

Naşid'in bir tulûat sahnesi.

Tiyatroda yaşanılan dönemin problemleri ele alınır. Ve edebiyat dilinin yaratılmasında önemli bir etkileme gücü gösterir. Tiyatro, günlük konuşmaların tam yeridir. Divan diliyle tiyatro yapıtı yazmanın olanağı yoktur. Batı anlamındaki Türk Tiyatrosu'nun yüz yıllık bir tarihçesi vardır. Bundan önceki tiyatro hayatımız *Meddah, Karagöz, Ortaoyunu, Tulûat* gibi yetersiz gösterilerden pek öteye geçemez.

Tanzimat'a kadar tiyatromuz Ortaoyunu, karagöz ve kuklacılıktır. Romanımız ise, binbir gece masalları cinsinden uzun halk öyküleridir. Bu arada meddahlık vardır ki, bilhassa ramazan aylarında halkımızın

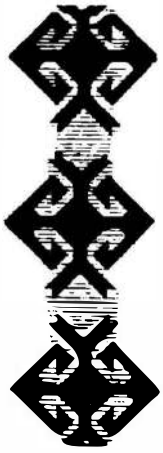

başlıca eğlencesi idi... Saz şairlerimiz de kahvelerde halkımızın hem sanat, hem de eğlence ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. İşte kısaca bugünkü edebiyatımızın Batı etkisindeki gelişmesi böyle başlamıştır. Bugün de şiirimize, öykü ve romanımıza, tiyatromuza örneklik yapan ve yol gösteren yine Batı edebiyatıdır. Şimdiye kadar dünya ölçüsünde bir eser verememişsek, bunun iki sebebi vardır: Birincisi, dilimizin özgürlükten nasipsizliği, ikincisi de ulusal karakterimizi taşıyan yaratıcı bir sanat yeteneğinden yoksunluğumuzdur. Umarız ki, yeni dil akımımız ve yaratıcı Türk zekâsı bu eksikliğimizi giderir. Geleceğe umutla bakmayız. Yalnız kopyacılığı bırakıp, kendimize dönebilirsek. *Vehbi Cem AŞKUN.* Namık Kemal ve Şinasi Efendi, fikirlerini kendi edebî yazılarına akıtıyorlardı ama dar bir okuyucu çevresine sahiptiler. Gene de, taraftarlarını çok etkilemekteydi çalışmaları. Namık Kemal'in ilk defa 1873'te oynanan «*Vatan yahut Silistre*» adlı melodramı, Abdülhamit tarafından yasaklanmasından sonra, oyunun metnini hocalarının burnu dibinde elde ele geçiren askerî okul öğrencileri arasında, olağanüstü bir ün kazandı. *Ernest RAMSAUR.*

İlk Tiyatrocular

Tiyatro; Tanzimat dönemi edebiyatımızın, şiirden sonra, en çok önem verilip işlenen türü olmuştur. Birinci dönemde «oynanmak için» yazılırken, ikinci dönemde «okunmak için» yazılır duruma getirilir. Türk kadını, dinî baskılar yüzünden Tanzimat yıllarında sahneye çıkamamış, bu ise, Türk Tiyatrosu'nun gelişmesine engel olmuştur. Türk kadınının sahneye çıkışı ancak, 1919 yıllarındadır.

İtalyan ve Fransız tiyatrolarının girişimlerinden sonra, yerli tiyatromuz kurulur. İlk yerli tiyatro sahnemizin ortaya çıkışı; 1840'da kurulan «Hoca Naum Tiyatrosu» dur. Müslüman olduktan sonra Yakup adını alan Güllü Agop'un «Gedikpaşa Tiyatrosu» edebiyatımızda önemli yer tutar. 1867'de kurulan bu tiyatronun edebî kurulunda Namık Kemal, Direktör Âli Bey, Reşit Paşa, Hâlet Bey, Menâpirzade Nuri Bey bulunmaktadır. Namık Kemal'in, Âli Bey'in, Ahmet Mithat'ın, Ebuzziya Tevfik'in, Şemsettin Sâmi'nin yapıtları bu tiyatroda oynanır. Metin And'a göre

Şehzâdebaşı'ndaki Millet Tiyatrosu'nda temsillere başlandı. Mınakyan «umumî nâzım», Nureddin Şefkatî müdür ve fâcia bölümü nâzımı, Ahmed Fehim Efendi ise komedi bölümü nâzımıydı. Aktrisler, Aznif, Kınar, Zabel, Mari, Virjin, Agavni, Bercuni, Luiz, Cevheryan, Aktörler ise, Fikret Saffet, Muvahhid Hakkı Necib Tolayan, Şâhinyan idi. Topluluğun repertuvarındaki başlıca piyesler şunlardı; Salâh Cimcoz ile Celâl Esad'ın Selim-i Salis (tarihî fâcia 3 perde), Celâl Esad'ın Büyük Yarın, İbnürrefik Ahmed Nuri'nin Alemdar (tarihî fâcia 5 perde), Bakir (hissî fâcia 4 perde), Hisse-i Şayia (mudhika 3 perde), Ceza Kanunu (mudhike 3 perde), Gelin Kaynana (mudhike 3 perde), Cenab Şehabeddin'in Merdud Ali

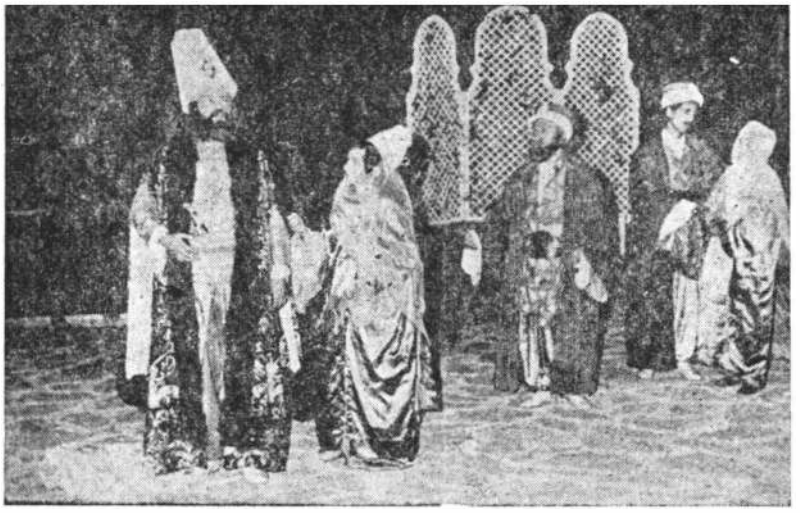

Musahibzâde Celâl'in «Bir Kavuk Devrildi» oyunundan bir sahne.

(hissî fâcia 3 perde), Yalan (vatanî fâcia 1 perde), Doktor Said Ali'nin Zehirli Çiçekler (tarihî fâcia 4 perde)), Ömer Seyfeddin'in Şaka (vatani fâcia 1 perde), Yarım Türkler, Muhterem Katil, Musahibzâde Celâl'in İstanbul Efendisi (vodvil 4 perde), Türk Kızı (fâcia-i millîye 4 perde), Ali Nihad'ın Püsküllü Belâ (mudhike 3 perde), Hüseyin Suad'ın Kirli Çamaşırlar (mudhike 3 perde), Çeviriler arasında Fatih Bey'in çevirdiği Kleopatra, Prenses Kadriye'nin çevirdiği Kanlı Gece, Kampanacı, Makro Ailesi, Serdâr-ı Eşkiya, Dalila, Sefil Valde, Sokak Çocuğu gibi çoğu Mınakyan'ın oyun dağarcığından oyunlar yer almıştır.

Tanzimat Tiyatrosu'nda toplum eğitimi amaçtır. Halkı eğlendirirken, eğitmek ister. Çevirilerden uyarlamalara, klasisizm'den romantizme geçilirken komediyle dram arasından yürünür. Konular tarihten, dış ülkelerden, bireysel ve toplumsal olaylardan alınır. Gelenekler, görenekler, vatan, millet, yurtseverlik temaları işlenir. «Toplum için Sanat» yapılırken konuşma diline, «Sanat için Sanat» yapılırken güzel, etkili söz söylemeye, edebî dile gidilir.

> Şinasi, Namık Kemal, Şemsettin Sami, Ahmet Midhat, Âli Bey, Ali Haydar Bey, Ebuzziya Tevfik, Manastırlı Rifat, Hasan Bedrettin, Rezaizade Ekrem ve Abdülhak Hâmid bu dönemin en verimli yazarlarıdır. II. Abdülhamid devrinde ciddi sahne eserlerinin oynanmasına müsaade edilmemesi yüzünden, 1880'den sonra piyes yazmağa karşı rağbet azalmış ve ancak 1908'den sonra bu rağbet yeniden başlayabilmiştir... Ancak, romantik dramda ferdî ihtiraslar büyük bir yer tuttuklarından,

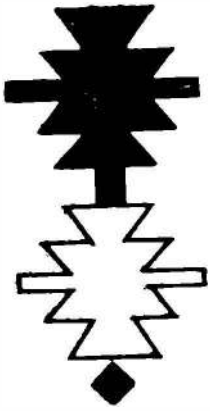

tarihî temalara önem veren Tanzimat tiyatro yazarları, Türk tiyatrosunun — daha çekici olan — ferdî konulara yönelmesini önlemek maksadiyle, «Millî Tiyatro» adını verdikleri bir tiyatro çeşidi çıkarmışlar ve bununla da konularını «İslâm tarihinden veya Osmanlı İmparatorluğundaki müslüman azınlıkların hayatından» alan piyesleri kasdetmişlerdir... Tanzimat devrinin ilk tiyatro eseri olan ve Hayrullah Efendi (ölümü 1866) ye ait bulunan Hikaye-i İbrahim Paşa ve İbrahim-i Gülşenî, vakasını Kanunî devrinden alan, dört perdeden ve on bir tablodan ibaret küçük bir trajedidir. Bağdat Seferi (1534) sırasında Ordu Defterdârı İskender Çelebi'yi haksız yere idam ettirdiği ve saltanat hırsına kapıldığı için Kanunî tarafından 1536'da idam edilen Sadrazam İbrahim Paşa ile ayni devirde Mısır'da büyük ün salmış mutasavvıflardan İbrahim Gülşenî'nin ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın şahsiyetleri birbirine karıştırılarak, Osmanlı İmparatorluğu için asıl tehlikenin sonuncusundan geleceği söylenmek istenen bu piyeste, tarihî atmosferi tamamlamak için, dil ve üslûbun da XVI. yüzyıla uydurulmasına çalışılmıştır. Piyes tekniği pek basit olduğu için, vak'ada bazı karışıklıklar da göze çarpmaktadır. ***Kemal AKYÜZ.***

İlk Tiyatrolar

Türkiye'de, ilk Tiyatro onsekizinci yüzyıl sonlarında III. Selim zamanında görülür. Bunlar yabancı tiyatro kumpanyalarının oyunlarıdır. İlk Türkçe oyun ise 1860'tan sonra *Naum Efendi Tiyatrosu*'nda oynanmıya başlar, «*Sezar Borciya* Gedikpaşa *Güllü Agop Tiyatrosu*'nda oynanan bildiğimiz ilk Türkçe piyeslerden biridir. Metin And şu görüştedir

Türkçe ilk düzenli tiyatro temsilleri Güllü Agob'un Gedikpaşa tiyatrosunda kurduğu Osmanlı Tiyatrosu topluluğuyle başlamıştı. Bu topluluk, müzikli oyunlar dışında, her türlü Türkçe oyunları oynamak için hükümetten imtiyaz almıştı. Ancak Gülü Agob'un topluluğu dram, komedya, melodramların yanısıra, Ârif Ağa veya Ârif'in Hilesi, Pamela, Bohemya Eşkiyaları, İtalya Köylüleri, Poter Mober, Telemak, Değirmenci Kız, Biskali İşçileri, Kel Kapıcı, Güzellik Kişizâdeleri gibi operet ve müzikle oynanan vodvilleri de dağarcığına aldı. İlk Türk operetçisi olarak maarif mektupçusu Halid Bey bilinir. Ancak tarihçi, elçi, doktor Hayrullah Efendi'nin 1844 veya 1845 yıllarında yazdığı sanılan İbrahim Paşa ve İbrahim-i Gülşenî adlı bir opera librettosu bulunmaktadır. Hasan Bedreddin Paşa da Offenbach'ın Fartunio, Orphée, Vanloo ve Leterrier'nin Girofle-Girofla gibi opera komiklerinin librettolarını çevirip yayınlamıştır. Opera, operet bestecileri arasında en verimli besteci Dikran Çuhacıyan olmuştur. Eserleri Arsas, Olimpia, Ârif Ağa ve Ârif'in Hilesi (Alboretto ile), Leblebici Horhor Ağa, Köse Kâhya, Zemire ve İndiana'dır. Bunlardan Arsas, Olimpia ve Zemire'nin yalnız yabancı topluluklarca oynanmış olduğunu biliyoruz. İndiana ise Dikran Kalemciyan yönetiminde Temaşa : Hüner Kumpanyasınca 1883 yılında oynanmıştır.

Türk Tiyatro Tarihinde önemli bir aşama sayılan Osmanlı Dram Tiyatrosu'nun bir el ilânı.

Ârif'in Hilesi, Köşe Kâhya, Leblebici Horhor Ağa ise, Türk topluluklarının sık sık oynadıkları eserlerdir. Bunlardan Ârif'in Hilesi müziğe, Çuhacıyan ve Alboretto Gogol'un Müfettiş adlı eserinden uyarlanmıştır. Eserin iki baskısında metnin yazarı Hosep Yazıcıyan'dır, ancak şarkıların güftelerini Mahir ve Cevdet Beyler yazmıştır. Köse Kâhya'nın müziğini ise Çuhacıyan, A. Alboretto adlı bir besteciyle birlikte yazmıştır. (Alboretto Şirin Baba adlı bir opera komik de bestelemiştir), sözleri Karakin Rişduni'nindir. Yabancı bir gazete 1874 yılında kasım ve aralık sayılarında Çuhacıyan'ın yazdığı iki sahne eserinin daha oynandığını bildiriyor. Bunlardan biri 1859'da Dolmabahçe sarayı tiyatrosunda oynanmak üzere ısmarlanmış olan Şinasi'nin, Şair Evlenmesi adlı komedyası için yazdığı iki perdelik müziktir.

Ahmet Midhat Efendi'nin de operetleri vardır. Bunlardan en bilineni Çengi'dir, müziği Haydar Bey'in, güfteler Muallim Naci'nindir. Çengi, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda 1 kasım 1884'te oynanmış, temsilde Mazhar Paşa, Prens Halim, Ticaret ve Ziraat Nâzırı Subhi Paşa, E. Mahmud Paşalar bulunmuşlardır. Aynı ay Beyoğlu'nda Yeni Fransız tiyatrosunda da göste-

rilmiş «Peri» yi Büyük Karakaş, «Çengi» yi Küçük Karakaş Hanımlar, Dâniş Çelebî'yi Çaprastyan oynamıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin bir başka müzikli oyunu 1884'te oynanmış Zeybekler'dir. Mülziği Hristo Efendi'nindir. Metniyle birlikte müziğinin de Ahmet Midhat Efendi'nin olduğu ileri sürülen Ziba vardır. Çengi'nin bestecisi Haydar Bey'in birçok tiyatro topluluklarınca oynanmış olan Pempe Kız adlı bir müzikli oyunu da vardır. Metnini Osman Nuri ve M. Muslihiddin Beyler yazmışlardır.

İlk önemli edebî değer taşıyan, Tanzimat oyunlarımız; *Şinasi*'nin 1859 yılında yazılan *Şair Evlenmesi; Namık Kemal*'in 1873'de oynanan *Vatan yahut Silistre*'sidir. Tiyatro eserlerile daha sonra ün alan yazarlarımızın başında, *Ahmet Vefik Paşa, Direktör Âli Bey, Abdülhak Hâmit, Musahipzâde Celâl* gelecektir. Tiyatro hareketlerimiz Tanzimat'ta büyük bir canlılık gösterir; toplanma ve söz özgürlüğünün kısıldığı zamanlar duraklar; 1908'den sonra, özellikle Cumhuriyet döneminde hızlı bir gelişme hamlesine girer.

Mecid devri tiyatroya, operaya heves etmişti. Batı musikisinin memleketimize giriş ve tarihi daha eskidir. 1827-28 yıllarında İstanbul'da bulunan ve çok güzel bir Seyahatname yazan Mac Farlan, bir gün İstanbul sokaklarında dolaşırken. uzaktan bir İskoç havasını işiterek olduğu yerde şaşırıp kaldığını, nihayet bunun bir askerî bando tarafından çalındığını söyler. Abdülmecid devrinde ise Garblı musiki şehirli hayatına karışmıştır. Hükümdar bu iki sanatı da sever. Hattâ sarayının karşısına bir tiyatro binası dahi yaptırır. Fakat kasdî olması ihtimali de bulunan bir yangından sonra saray bu hevesini uzun zaman açığa vuramaz. Tiyatro sarayın gizli eğlenceleri arasında kalır... Bu yüzden memleketimizde ilk tiyatro hareketleri başıboş bir şehirli zevki veya eğlencesi şeklinde uzun zaman devam eder. En uyanık ruhlu vezirlerimizden biri olan Âli Paşa bile bu sanatı himayenin kendisine getireceği şerefi ölçemez. Bilindiği gibi Abdülâzizin son yıllarında, resmî makamlardan daha müsaid cevablar alan, hattâ sarih himayeler gören bir tiyatro hareketi başlarsa da, Namık Kemal'in etrafındaki şüphe, Vatan yahud Silistre'yi karşılayan tezahürat bu geniş kımıldanış olduğu yerde durur. Abdülhamid Hanın vehmi Abdülâzizin işini tamamlar.

1908'e kadar tiyatro Türk muharrirleri için memnû meyva olur. 1908'den sonra da devlet bu sanat hakkında sarih bir vaziyet alamaz. Ancak 1914'te Türk tiyatrosu kısa bir müddet için ciddiyetle ele alınır. Fakat tiyatro cazibdir. Medenî hayatın bir tarafıdır. Devletin yapamadığını halk yapar. En umulmadık zamanda. mütareke yıllarında sahneye Türk kadını çıkar. Hulâsa ne 1914'te gelen ve memlekette ancak bir kaç ay kalan Antuvan'ın harb dolayısiyle gidişi, ne hâdiselerin birbirini takib etmesi, atılan tohumların gelişmesine mâni olamaz. 1923'ten sonraki yıllarda ise tiyatro, musiki ile beraber devlet programına aslî bir madde gibi girer. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* İnci Gürel'in çevirisiyle Malgozata Labecka - Koecher'in «Polonya'da bulunan XVIII. yüzyılda yazılmış iki Türk oyunu» konulu yazısı, bugüne dek, karanlıkta birçok tiyatro gerçeklerimizi aydınlatacak niteliktedir :

İki Türk Oyunu

Çok yakın zamana dek ilk Türk piyesini 1859'da İbrahim Şinasi'nin (1826-1871) yazdığı sanılıyordu; bugün bu kanı adamakıllı sarsılmıştır. Konularını halk arasında yaygın olan nükte, fıkra ve esprili hikâyelerden alan, Avrupa'daki «Farce» türünde iki komedinin çok daha önce yazılmış olduğu anlaşılmıştır. Tuhaf bir raslantıyla, bu iki piyes Poznan Belediyesi kitaplığında bulunmaktadır (kitaplıktaki fiş sayıları 283-284 tür. Bunlar daha önce Katalog Biblioteki Reczynskich, Raczynski'lerin Kitaplığı Kataloğundaydılar. Tam betimleri Tadeusz Majda'nın elden geçirdiği «El yazması Türk ve İran Yapıtları Kataloğunda» vardır. PWN 1967.

«Veka-yi-i Acibe ve Havadis-i Garibe-i Kefsger Ahmed-i» (Ayakkabıcı Ahmed'in olağanüstü serüvenleri ve şaşılacak hikâyeleri), başlıklı olanını (fiş No. 284), 1956 da, Profesör Fahir İz, Viyana Ulusal Kitaplığında bulunan, bu nüshanın tek olmadığı bugün anlaşılmıştır. Bunu Profesör Fahir İz 1958'de yayınlamıştır. Poznan'da bulunan Viyana'dakinden başkadır. Türkçe metni yazan, namlı bir Doğu dilleri bilgini olan Dombay'dır. Viyana'dakini ise İskerleç kaleme almıştır. Bu durum önemli bir açıklamaya ipucu olabilir; İmlâ yanlışlarının ve hepsi doğru olmıyan, çok ustalık istiyen Divan edebiyatına özgü bi-

çimlerde ve söz kuruluşlarında raslanan düşüklüklerin kopyacıya mı yoksa yazarın kendisine mi ait olduğunu anlamamıza yardım eder. Bu yazımda kasıtlı bir amacım vardır; Poznan ve Viyana'da bulunan kopyalarla ilgili yapılacak araştırmaları belirtmek ve yakın zamana dek tanınmıyan bu iki komediyi okuduğumda aklıma gelen kimi problemleri açığa vurmak istemekteyim.

Kataloğun 143. cü sayfasında aşağıdaki yazıyı okuyoruz: «... Türkçedir XIX. cu yüzyıl başlangıcı, Kabartma çizgileri olan, mavimsi, sert, kaba, Avrupa malı damga izi görülen kâğıt üstünde, iri 'nesih' yazı, Avrupalı elden çıkma... Nasreddin Hoca üstüne bir halk oyunu (farce). Türkçe Johann Lippa'nın Almanca çevirisi izliyor, Jean de Franc'ın Fransızca ve İtalyanca çevirileri de bulunuyor. Lippa ve arkadaşlarının oynadığı bu piyesteki oyuncuların ve rol yorumcularının listesi. c) de Almanca uzun bir not yer almaktadır: Vorbericht... e) de Ex Bibliotheca Francisci de Dombay... yazılıdır.

Yine aynı Dombay Poznan'daki Ayakkabıcının Serüvenlerini kopye etmiş ve Almanca çeviriyi de yapmıştır; Fransızçayı Lippa, İtalyancayı 1809'da Tosta diye biri yapmışlardır. Poznan'daki piyeslerin hangi çağda meydana çıktığını bildiren tek tarih budur. Şunu da gözönünde tutmamız gerekir; Ayakkabıcının Serüvenlerini kopya eden Dombay'ın kitaplığında Hoca Nasreddin güldürüsü de bulunuyordu. Dombay, 1758'de doğmuş ve 21 Aralık 1810 da ölmüştür, demek Tosta'nın çevirisini yaptıktan ancak bir yıl sonra, Dombay kendisi çoktan Doğu dilleri bilgini ve İmparatorluk kançılaryasında önemli bir memurken, bir kopyacı pozu mu takınıyordu? Yapıt daha önce meydana çıktıysa bu görüş doğru olabilir. O zaman, hangi tarihte diye sorulabilir. 1783'de Dombay Fas'a ve öteki doğu ülkelerine gitmezden önce mi, yoksa 1802'de artık bir kez daha ayrılmamak üzere Viyana'ya dönüşünde mi?

En önemli problem Türk komedilerinin yazarını bulmaktır. Tanımadığımız bu yazar, kim olursa olsun üstün yetenekli bir kimse oluşu tartışılamaz. Saray çevresinde gelişen edebiyatta piyes türü yoktu; Türk halk tiyatrosu tulûata dayanıyordu; dell'arte örneğinde senaryolar yazılmıyordu. Avrupa'nın etkisinin sızması önemsenecek değerde değildi. Katalogda bulunan metnin ilk sözleri, bu piyeslerin, zamanın sosyetesinin konuştuğu çetrefil ve yapımcıklı dilde değil, arı bir Türkçeyle yazıldığını göstermektedir. XVIII. ci ve XIX. cu yüzyıllarda, yalnız halk ozanları ve popüler komediler bu denli «kaba» bir dil kullanıyorlardı. Her iki komedi de orta oyunu ya da karagöz türünde değildir, çünkü Avrupalı yapıtlardaki gibi perde ve sahnelere bölünmüştür. İki piyesin de tek ve aynı yazarın olması gerekmektedir.

El yazısı nüshaya gelelim; Polonya diliyle olan kayıtta, iki Türk komedisi ve Almanca çevirileri yazılı.

Ama elyazısında yalnız bir Türk komedisi ve Almanca, Fransızca ve İtalyanca çevirileri var. Sözkonusu ikinci komedi herhalde Ayakkabıcı Ahmed'in Serüvenleri'ni anlatanıdır. 283. ve 284. sayılarının yanyana gelişinin bir raslantı

Şinasi'den önce modern Türk sahne sanatını başlattığı sanılan «Nasreddin Hoca'nın Görevi» yle «Ayakkabıcının Serüvenleri» ni Pozna'na hangi rüzgârın attığı halâ bilinememekte.

olmadığı, «İki Türk Komedisi» başlığı altında her iki yapıtın da bir bütün meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Her ikisinin de ayni yazarın olduğu kanısı bir gerçek olarak yerleşmektedir. Orijinal başlığının karşılaştırmasını ve betimlemesini yapalım: (Katalogda s., 143) Başlık, «Nasreddin Hoca'nın mansıbı» olmalıydı, (mensubi değil) Nasreddin Hoca'nın Görevi, diye çevrilmesi gerekir Başlığın bulunduğu sayfada oyundaki kişiler ve olayın Bey'in kaldığı Konya'da geçtiği bildiriliyor.

Olay boşalan müderrisliği ele geçirme çabasını işlemektedir. Bu onurlu ve kazançlı yere iki kişi birden göz dikmiştir: yoksul ve yürekli, sevimli Hoca Nasreddin ile, zengin bir tüccar olan Uzun Osman; hileci, kavgacı, şişman bir tip. Hocanın yanında, oğlu Mehmed ve dostu Ahmed Ağa vardır. Ahmed Ağa'nın yakından tanıdığı bir kimseyse Bey'in sağ elidir. Uzun Osman'a çevirdiği dolaplarda yardım eden kişi bahçıvandır. Uzun Osman'a karşıt Bey «ağırbaşlı ve tüzeye bağlı efendi biridir»; bundan ötürü, oyun iyi bir sonla biter ve müderrisliği nükteci hoca kazanır.

Arı bir Türkçeyle ve tatlı bir dille yazılmış olan bu yapıtta Osmanlı lehçesine yalnız Bey'le olan görüşmelerde raslanır. Bir örnek olarak Uzun Osman'ın bahçesinde geçen sahneyi alalım. Nasreddin Hoca, Bey'e armağan edeceği şalgamları koparmak için bahçeye bir merdivenle inmiştir. Suçüstü yakalanınca kötü birşey yapmadığına yemin eder, zındığın teki ve yapışkan bir şey olan bahçıvan ona sorar:

Bahçıvan: — Orada duran nerdüban (merdiven) nedir?

Nasreddin: — Nerdüban satar idim.

Bahçıvan: — Burda mı buldun nerdüban satacak yeri.

Nasreddin: — Behey câhil, gönlümün kethüdası (kâhyası) değilsin a. Nerdüban kendi malımdır, nerde istersem orada satarım.

Bahçıvan: — Ha pezevenk! Ya seni buraya kim getirdi?

Nasreddin: — Adam, nerdüban satarken rüzgâr esip getirip beni burda bıraktı.

Bahçıvan: — Ya bunu kim buldu?

Nasreddin: — Canım görmedin mi Ol rüzgâr beni götürmesin deyü yapıştım elime geldi.

O zamanlar hiç bir yazar böylesine iğneli, taşlamalı bir dil kullanmıyordu. Aydın sınıfın edebiyatında bu hergünlük konuşma dilinin girmesi bir buçuk yüzyıl sonra gerçekleşebilmiştir. Ancak Osmanlı geleneğinden kopup, Atatürk'ün getirdiği reformları benimsemekle Türk Edebiyatında yerleşebilmiştir. Öte yandan, Doğu bilimleri uzmanlarının, sarayın, memurların ve Divan şiirinin dili, «Osmanlıca» ya yönelmiş olmasına karşın halk dilini de bu denli iyi bilmeleri şaşılacak birşeydir. Bu komedinin yazarı Avrupalı bir sanat anlayışına sahiptir; ama bir Doğu dilleri bilgini değildir, ortaya bu gerçek çıkmaktadır; yalnız bu kimse çocukluğunu «taşra» da, belki de Konya'da, okumamış kişilerin yanında geçirmiş olabilir.

Bir de «Office», görev başlıklı çevirinin önsözündeki «Vorbericht» not var. Bundan da belki bir bilgi edinilebilir. Lippa'nın yazdığı sanılmaktadır. Birkaç pasaj alalım:

«Doğu'yu tanıyan her okuyucu Türklerin piyes yazmadıklarını ve bu alanda yetenekli olmadıklarını kabul eder; öyle ki bir dram konusunu anlıyabilmeleri için, bildikleri şeyleri bilinmedik bir biçim içinde göstermek en iyi yoldur. Bizim için Esope, Roquelaure ve Eulenspegel neyse, nükte ve şakaları ağzından ağıza atasözleri gibi dolaşan, namlı güldürücü Nasreddin Hoca da Türklerde aynı yeri tutar.»

Çağın aydınlarının merak sardıkları türe, «yazılı söze», «edebiyata» düşkün olan bu Doğu dilleri bilginin kanısı bu yolda. Ya o bir Türk halk tiyatrosu olduğunu bilmiyordu, ya da tüm Divan edebiyatı yazarları gibi böyle bir şeyin varlığını kabul etmiyordu. Oysa XVIII. yüzyılın sonun ve XIX. yüzyılın ba-

Şehir içi bir semt kahvesi.

şında, çeşitli tiyatro kumpanyaları büyük başarı elde ediyorlardı. Başka türlerin yanısıra iğneliyen ve halkın yaşantısını yansıtan komediler oynuyorlardı. Komedinin yazarı, popüler Türk sanatçılarının tulûat yaparken söylediklerı tekerlemeleri kullanmaktadır. Dolaylı olarak şu sonuca varılıyor; notta açıklandığı gibi, «bilinen şeyleri bilinmedik bir biçim içinde göstermek» yolunu, yazar istiyerek bulunç içinde seçmiştir, bu yolsa dosdoğru Türk dram sanatının yaratılmasına götürmüştür. Bu açıdan bakılınca, «Nasreddin Hoca'nın Görevi» nin yazarı «Türk tiyatrosunun babası» kabul edilen İbrahim Şinasi'den önce bu başarıya erişmiştir.

Az ilerde şunları okuyoruz, bu iğneli komedinin yazarı Nasreddin'in bilinen fıkralarını «yalın, anlaşılması kolay bir olayın çevresinde toplamıştır; ari bir halk dilinin kullanılmış olması ise, Doğu dillerini inceleyen gençlere önemsenecek yararlar sağlamaktadır.» İşte bir saniye önce yazdığıma karşın görünen bir yorum; bu kanı aslında «Görev» in yazarının ileri görüşlülüğünü belirtir çünkü «Osmanlıca» — bilindiği gibi — toplumda bir katın, bir zümrenin diliydi.

Vorbericht'teki bunu izliyen cümle, çevirinin düşüncesini açıklar: «Uzmanların yargısının olumlu olacağını sanmıyoruz; en büyük bölümünde tekerlemeler ve kelime oyunları bulunan, bir Türk komedisi çevirisinin ortaya çıkaracağı zorlukları gözönünde tutmak gerekir. Az ilerde, çevirici, «iyi niyetli seyircinin bu Türk piyesinde herhangi bir estetik güzellik aranmaması, bununla

birlikte bu sahnelerin gençler için bir öğretici niteliğe sahip olduğunu kabul etmesini» öğütler. Çağının akımına katılarak, Türk halk diliyle meydana getirilen bir yapıtta estetik güzellik aranmaması gerektiğini savunur. «Görev» in salt gençlere bir öğrenim anlamında olduğunu açıklaması, öğrencileri de iyice hazırlama kaygısı, yazarın kendisini, her yapıtta estetik güzellik arayanlara karşı korunma isteğinden ileri gelmektedir.

Rol dağıtımı ilginç bir bilgiyi kapsamaktadır: Hoca'nın oğlu Mehmed'in rolünü Dombay oynamıştır; demek babayı oynıyan Lippa'dan daha ufak tefek veya daha gençti. Dombay, 1788'den, Fas sarayındaki özel göreve gitmezden önce bu işe girişmiştir. Varılan sonuç, «Görev» in XIX. cu yüzyılın başında değil de XVIII in son çeyreğinde yazıldığını açığa çıkarmaktadır.

1782-1802 arasındaki yıllarda Dombay'ın çoğu zaman dışta kaldığını ansıyalım. «Görev» ve «Ayakkabıcının Serüvenleri» nin bir tek yazarın yapıtı olduğunda bugün artık kimsenin kuşkusu yoktur. Lehçe özellikleri, ideal olarak uymaktadır. Üslûp, eylemi geliştirme biçimi, «diyalog», karşılıklı konuşma, «humour»» nükte türü ve başka edebiyata değgin karakteristikleri her iki piyaste de eşittir. Bu yapıtların ortaya çıkış tarihlerini şimdiden düzeltebiliriz. Dr. Fahir İz'in «Ayakkabıcının Serüvenleri» nin, III. cü Selim'in eğemenliği sırasında, 1799 - 1807, bulunduğu gerçek değildir. 1774 - 1789'da I. Abdülhamit döneminde bu iki Türk «farce» ının meydana çıkması daha olanaklıdır. Yazarı, bir Türk olmasa bile, Türk sahne sanatını başlatmış ve namlı İbrahim Şinasi'den iki değil, üç çeyrek yüzyıl önce gelmiştir. Türk dramının bu yeni babasının isminin bir sır olmaktan çıkmasını ve hangi yelin bu piyesleri Poznan'a attığını öğrenmeyi dilemekteyiz.

TANZİMATÇILAR

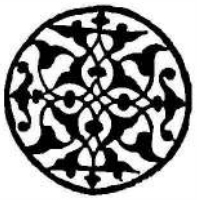

Tanzimatçıların zamanı tarihimizin daha canlı, daha gürültülü devirleridir. Onlar, yeni birtakım esasları yaymak için kuvvet ve imânla çalışıyorlar, bundan yılmıyorlardı. Bu yılmamak; yeniliklere, değişikliklere ve düzeltmelere çalışmak zaten o zamanın umumî ruhunda mevcuttu. Yani bunlar kuvveti çevrelerinden alıyorlardı.

Fuat KÖPRÜLÜ

TANZİMAT Edebiyatı; Batı Edebiyatını örnek tutan, Batılı kültürle yetişen sanatçıların oluşturduklari bir edebiyat çığırıdır. Tanzimat döneminde yaşıyan, Tanzimat görüşünü savunup eylemlerine katılanlara «Tanzimatçılar» diyoruz.

Tanzimat'ın yetiştirdiği aydınlar, ulusla birlikte devleti de kurtarabilmek için sürekli bir savaşım verirler. Gazetenin girişi, saltanatların yıkılışını, halkın kurtuluşunu hazırlar. Halkla birlikte, halk için savaşan yeni Türk edebiyatçıları doğar. Hükümdarların, vezirlerin, büyük ve varlıklı kişilerin bahşişlerile, armağanları ile geçinen eski şairlerle yazarlarımızın yerini, halkın mutlu yarınlarına kendini adayan şairlerle yazarlarımız alır.

Tanzimatçıların, geniş halk yığınlarına seslenen dil açıklığı, hayat görüşlerinin dinamizmi, gazeteyle tiyatroyu halkın uyanışında bir silâh gibi kullanmaları, devrimci, özgürlükçü düşünceleri, eskiliğin yıkılmasında baş etken olur. Böylece; gizemci insanın yerini, devingen insan; alınyazısına inanan toplumun yerini, emeğe dayanan istemli toplum almaya başlar.

Tanzimatçıların en çok üzerinde durdukları nokta, Batı'dan ithal edilen değerlerin halka edebiyat yolu ile nakledilmesi olmuştur. Bunun için de edebiyatı halklaştırmak istediler. Dilin sadeleşmesi gerekiyordu. Ona kendi değerleri ile, kendisini anlatacak yazarlar gerekti. *A. HACIYAKUBOĞLU.* Tanzimat edebiyatçılarının ilk yapıtlarını verdikleri sıralarda, batılılaşma yolundaki edebiyatımızı etkilemiş en büyük kaynak olan Fransız Edebiyatında gerçekçi okul kurulmuş bulunuyordu. Tanzimat Edebiyatının gelişimi boyunca bu okul belli başlı ürünlerini vermiş, daha sonra yerini doğacı okula bırakmıştır. Tanzimat Edebiyatının son

yıllarına doğru gerçekçilik ve doğacılık okulları bizde de canlı tartışmalara konu olmuş, bu okullara bağlı yazarlardan dilimize çeviriler yapılmış, onların etkisinde kalınarak bazı yapıtlar verilmiştir. Tanzimat yazarlarının asıl örnek edindikleri Fransız yazarları bu edebiyatın daha önceki okullarına bağlıdırlar. Söz gelimi Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Âli Bey'in sanatında klasizmin, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hâmid'de romantizm izleri görülür. Tanzimat edebiyatının ilk döneminde Montesquieu, Rousseau, Voltaire gibi Büyük Fransız Devrimini yaratan yazarların etkisinde kalınmıştır. Bununla birlikte hangi okulun etkisinde olurlarsa olsunlar Tanzimat yazarlarının hemen hepsinde toplum yaşayışından yakınlar, toplum sorunlarıyla ilgileniş görülür. Tanzimat yazarları haksızlık, sömürücülük, sorumluluk, esaret, gerilik, bilgisizlik gibi toplumsal dertlerimizi geniş ölçüde ele almışlardır. Öyle ki, «Ben eserlerimi kendim okuyayım diye yazdım» demiş olan Abdülhak Hâmid'in yapıtları arasında bile bu gibi toplum sorunlarıyla ilgilenişler görülür. Bu niteliğiyle Tanzimat edebiyatı için «toplumcu» bir edebiyat denilebilir. Fakat bu toplumculuk tabiatıyle toplum sorunlarını bir öğreti açısından ele alış değildir. *Konur ERTOP.* Tanzimatçılar. memleketi Çamlıca tepesinden gördüler. Edebiyatı Cedideciler ise, Tepebaşı'ndan. Şimdi, bir yeni edebî nesil bekliyoruz ki, memleketi bir İç Anadolu tepesinden görebilsin. *Yahya KEMAL.*

Jöntürkler «Yeni Osmanlılar»

Tanzimatçılar; Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu sağlamak için, derhal özgür seçimlere gidilmesi, bir anayasa ilânı, bir meclis kurulması amacıyla İstanbul'da «Yeni Osmanlılar Derneği»ni kurarlar (1865). Kurucuları arasında Namık Kemal de vardır. Şinasi, derneğin düşünsel önderliğini yapar. Jöntürkler hakkında değişik görüşler vardır. Ender Kâmil Boyacı'ya göre :

Jöntürk hareketi, sanıldığı gibi, «Türk halkının siyasal uyanış sürecinin önemi ve anlamı büyük ilk olayı, halkın anti-feodal ve anti-emperyalist savaşta gücünü ilk deneyişi» değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun adım adım nasıl sömürge durumuna sokularak, büyük emperyalist devletler arasında paylaşılması kavgasında, «yetiştirilmiş» birtakım bürokratların hürriyet, eşitlik, adalet gibi çekici sloganlarla «Batıcılığı» nasıl Türkiye'ye zorla soktuklarının ve Osmanlı devletini dış ülkelerde bulunan mason localarına bağlı yerli masonların eline teslim edip, sonuçta koskoca İmparatorluğun çökmesine neden oluşlarının tarihidir.

Emperyalizmin Osmanlı devletini adım adım teslim alması için gerekli iç şartları yaratan hareketleriyle ve gayrimüslim bankerlerle ve tefeci - bezirgân yerli sermaye ile işbirliği yapan Jöntürkler, 1878 - 1908 döneminde İmparatorluğun dağılmasıyla sonuçlanacak İttihat ve Terakki çeteciliğiyle, hürriyet ve itilâf ingilizciliğini hazırlamışlardır. Emperyalizmin, yerli küçük elsanatlarını çökertme, hammadde kaynaklarına el-

atma, sermaye ihraç ederek yuvalanma, yerli tefeci - bezirganlarla işbirliği ederek en küçük köye kadar korkunç bir Avrupai sömürü ağı kurma işlerinde Jöntürklerin yeri, Sultan Hamit'in feodal-doğucu- islâmcı grupların karşısı olmuştur. «Tencere yuvarlanır, kapağını bulur» örneği, Hindistan'da kendisine uşaklık edecek racalar bulan İngiliz sömürgeciliğiyle yerli kabile şeflerinden komprador bulan Fransız sömürgeciliği, feodal Osmanlı devletini teslim almak konusunda yedi bin yıldır Anadolu'da yaşayan tefeci - bezirgân sermaye ile anlaşmışlardır.

İleride Genç Osmanlılar adıyla anılacak masonlar grubunu Avrupa'ya kaçırtarak onları aylığa bağlıyan ve kendi lehine, Batılılık aşkına ve Osmanlı devletinden rejim aleyhinde yayın yaptıran Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Hidiv İsmail Paşa'nın kardeşi olup, 2 Haziran 1866'da Mısır valilerine «Hidiv» ünvanı verilmesi ve verasetin ailenin en büyüğüne verilmesi yerine babadan oğula geçişinin kabulü üzerine, hidivlikteki hak ve hukukunu kaybetmiş, Tanzimatçılığa karşı Meşrutiyetçiliği savunması bunun üzerine başlamıştır. Kaybolan hakkını geri almak, menfaatlerini sağlamak için, «Genç Osmanlılar» grubuyla temas kuran Mustafa Fazıl Paşa, Ziya, Agâh, Namık Kemal ve Ali Suavi efendileri amacının gerçekleşmesi için kullanmıştır. Ziya, Kıbrıs Mutasarrıflığını bırakarak, Namık Kemal de Erzurum vali muavinliğini kabul etmeyerek 1867 yılınnda Paris'e kaçmışlardır. Genç Osmanlılar cemiyetinin kuruluşu, 1867 yılında

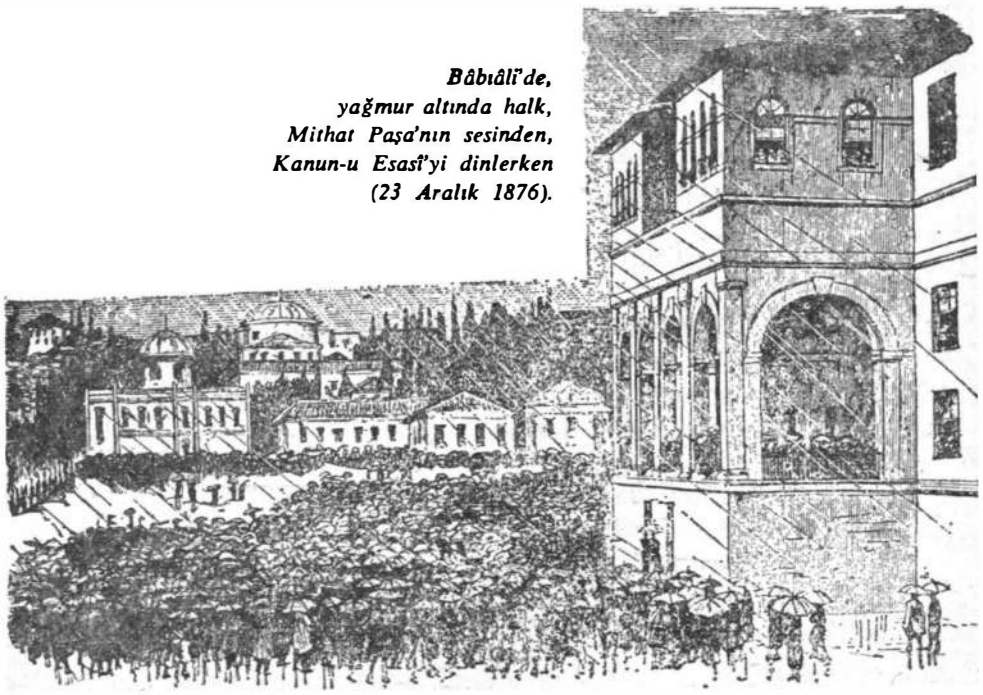

Bâbıâlî'de,
yağmur altında halk,
Mithat Paşa'nın sesinden,
Kanun-u Esasî'yi dinlerken
(23 Aralık 1876).

olup, örgütün tüzüğünün mason derneği Karbonari derneğinden örnek alınarak yazılışı dikkat çekicidir.

19. Yüzyılın birinci yarımının sonlarında filizlenen «Yeni Osmanlılar», hareketi 1838 İngiliz - Osmanlı Ticaret Anlaşmasının yarattığı «yeni iklim» in ürünüydü. Serbest rekabetçi kapitalizmin nicelik ve nitelik değişimine uğrayarak yerini «geberen kapitalizm: tekelci sermaye: emperyalizm» e bıraktığı bir çağda, dış pazarlar arayan büyük kapitalist devletler, önceleri meta ihracı ve daha sonra da sermaye ihracı için uygun pazarlar ve yarı-sömürgeler bulmak ya da yaratmak için gözlerini Asya ve Afrika'ya çevirince, yarı-feodal Osmanlı toplumunun kapitalist üretim biçimine yönelişi «şekillendirilmeye» başlamıştır. 1789 büyük burjuva ihtilâlinin dalga dalga tüm dünyaya yayılışı, yeni doğan burjuva siyasal rejimlerine benzer rejimler oluşturularak Asya ve Afrika devletlerinin «batılılaştırılması» 19. ve 20. yüzyılın önemli siyasal gelişmeleri arasında yer almaktadır.

19. Yüzyılda yarı-feodal Osmanlı toplumu içinden, «Batı ideolojisi» ile özel olarak yetiştirilmiş bir grup bürokrat zümre aracılığıyla, Osmanlı toplumunun Batı için hem hammadde kaynağı, hem de güvenlikli bir sermaye ihraç edilen ülke durumuna dönüşmesi sağlanmıştır. Jöntürk hareketinin özü budur. 19. Yüzyılda görülen bu olay, 20. Yüzyılda da eski İngiliz ve Fransız sömürge İmparatorluklarının tasfiyesi yıllarında Asya ve Afrika'da yeni kurulan devletlerde görülmüş, Batılılık aşısı ve yönetimin kendilerine devredildiği «Batılı» kadrolar ve sözde parlamenter rejimler tutmamış, Batılıların ajanı olan birçok kukla tepetaklak devrilerek yerini ulusal-devrimci kadrolara bırakmıştır. Ancak 19. Yüzyılın ilk yarısının sonları ile ikinci yarısının başlarında filizlenip büyüyen «batıcılık» hareketleri, İmparatorluğun tümüyle satılışını simgelerken bunu önleyecek bir alternatifin doğuşu mümkün olamamıştır.

Fransızca «Jeunes Turcs»; Jöntürkler olarak anılan, Tanzimat şair ve yazarlarından Ziya Paşa, Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik, «Mir'at» dergisini çıkaran Refik, gazeteci Agâh Efendiler, Mehmet Bey, Sadullah Paşa ile Fuat, Mithat, Mustafa Fazıl Paşa'lar önde gelenlerdir. «Liberte», «Tasvir-i Efkâr», «Muhbir», «Hürriyet», «İbret» Jöntürklerin özgürlük ve demokrasi düşüncelerini yansıtan gazetelerin başındadır. Ernest Ramsaur'a göre :

İlk Jön Türk gazetesi Hurriet (Hürriyet, 1864'te, Londra'da Rıfat Bey'in yönetimi altında yayınlanmaya başladı ve hemen çevresinde bir Jön Türk kolonisi oluştu. Bu koloniye Türk edebiyatının yeni akımında başı çekenlerden Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yanısıra... Ali Suavi de dahildirler.

Batılı fikirlerin gittikçe artan bir hızla yaygınlaşması Türk aydınları arasında kıpırdanmalara yol açtı... Başlangıçta edebî bir atılımdan ibaret olan ilk Jön Türk hareketi zamanla politik bir nitelik kazandı... Aralarında Abdullah Cevdet ve İshak Sukûti'nin de bulunduğu birçokları, Jön Türk hareketine daha başlangıçta katılmışlar, ancak, bunlar kendilerini Kürt olmaktan çok Türk, hiç olmazsa «Osmanlı» olarak görmüşlerdi Milliyetçilik meselesi Müslüman azınlıklar arasında Hıristiyanlara kıyasla çok daha geç bir gelişim göstermiştir.

Türkler XVI. yüzyıldan itibaren Allah yapısı kanunda bazı değişiklikler yapmış ve insan yapısı kanunu bazı kazaî sahalarda tatbik etmiştir. Bununla beraber Jön Türkler 1908 İhtilâlinden sonra bile Şeyhülislâm'ın hükûmet içindeki varlığını ve şeriata aykırı gördüğü kanunları veto etme hakkını önlemeyi başaramamışlardır. Fakat 1922 ihtilâli bunu süpürüp atmıştır.

Kanunî Süleyman zamanından itibaren Türkler hayatın pratik ihtiyaçlarını çoğunlukla karşılayamıyan kanunlarla idare edilemiyeceklerini anlamışlardır. Türkler dünya işlerile âhiret işlerinin yekdiğerine sıkı sıkıya bağlı olmadığını daima düşünmüşlerdir. İmparatorluk idaresinde bu bağdan kurtulmak için birçok teşebbüsler yapmışlar ve kısmen de başarı göstermişlerdir. Fakat bu teşebbüsler hiç bir zaman Osmanlı İmparatorluğu-

Yeni Osmanlılar'ın «Hürriyet ve Medeniyet Babası», 1876 Birinci Meşrutiyet'in tek umudu Mithat Paşa ve arkadaşları Abdülhamit'in iradesiyle Taif'e sürgün ve burada öldürülmek üzere istim üzerinde bekliyen İzzetin vapurun bindirilirken (5 Şubat 1877, Illustraded History of the Russo - Turkish war).

na modern hayatın şartlarını karşılamasına imkân verecek bir genişlikte olmamıştır. 1876 ve 1908 Jön Türk reformları bazı gelişmeler sağlamıştır. Bununla beraber yüz yıllar boyunca esas kurum ve düşüncelere hâkim olan kanunlar üzerindeki Arap etkisinden Türk halkını kurtarmak nihayet 1922 yılının milliyetçilerine nasip olmuştur.

Osmanlı ülkelerinde bulunanların haklarını, özgürlüklerini, eşitliklerini kanunların teminatı altına almak ve meşrutî bir idare kurmak Yeni Osmanlıların savunduğu düşüncelerin başındadır. Aralarındaki düşünce ayrılığı bir kısmının gayeye fikir mücadelesiyle, bir kısmının şiddet hareketleriyle varmak istemesinden doğar. Mithat Paşa'nın çevresinde toplananlar, 23 Aralık 1876 Anayasasını ilân edecek, I. Meşrutiyet döneminin açılmasını sağlıyacaklardır. Daha sonra, 1908'de Sultan Abdülhamit'i bir anayasa yapmak zorunda bırakan, Sevr Antlaşması'nı tanımayan ihtilâlci Türk milliyetçilerinin yurt dışında kurdukları politik örgüt de Jöntürklerin eseri olacaktır.

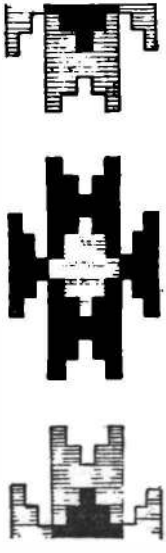

Jön Türk yayınları, özellikle «Mizan», ülke sınırları içine sızmanın yolunu bulmakta ve İmparatorluk içindeki Jön Türkler artık gerçek liderleri gözüyle baktıkları Murat Bey'in sözlerinden cesaret almaktaydılar. Saray casusları tarafından yakalanmak korkusu artık İstanbul sokaklarında rastlaşan iki arkadaşı, durup iki çift lâf edemez hale getirmişti. «Mizan» elden ele dolaşmaktaydı... Abdülhamit, Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkarmakta olduğu «Meşveret» dergisine karşı açtığı savaşı hırsla sürdürüyordu. Ahmet Rıza yılmamış, çalışmalarını bir süre için yerleştiği İsviçre'de sürdürmüştür. 1908 Jön Türk İhtilâli bir takım liberallerin ya da özenti liberallerin yüzyıla yakın bir zamandır süregelen faaliyetlerinin patlama noktasıdır. Batılı fikir ve kavramların etkisi altında olan bu küçük grup, Osmanlı İmparatorluğu'nun, üzerine çöken yozlaşma ciddî tedbirlerle dizginlenmediği takdirde, batacağına inanmıştı. *Ernest RAMSAUR.* Jön Türkler o dönemin Batılı fikir yaşamı içinde yerlerini almışlar Fransız Pozitivistleriyle ilikşiler kurmuşlardı. Zaman içinde Jön Türk adı «devrimci» anlamına gelmiştir. Bugün dünyanın mazlum ülkelerindeki devrimci akımların temsilcilerine Jön Türk denir. İster Arap olsun, ister İranlı, ister Habeşistanlı, isterse çok başka bir ülkeden gelmiş olsun, baskı rejimlerine başkaldırıp Avrupa'ya sığınmış aydınların adı Frenkçe'de Jön Türk'tür. Bugün Avrupa'da sayısı çok ulustan Jön Türk vardır. Ve bunların arasında Türkler azımsanmıyacak sayıdadırlar; sürekli etkinlik göstermektedirler. Dergiler, gazeteler çıkarmakta, toplantılar yapmakta. Türkiye'deki antidemokratik tutumlara ve yasalara karşı eylemlerini sürdürmektedirler. *Turhan SELÇUK.* Jön Türklerin en çok istediği şey Türkiye'nin tekvücut bir hale gelmesi ve modernleşmesi için ileri adımlar atarak kapitülasyonlardan kurtulmaktır... Balkan Savaşındaki başarısızlık sonucu Makedonya'nın kaybı gibi, bu durum da Jön Türkler için örtülü bir lûtuf olmuştur. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi Türkiye'nin gerçek uyanışma ve yeniden doğmasına sebep olmuştur. Türkler 1918 yılında bir İmparatorluk kaybetmişler, fakat 600 yıl evvel Osmanlıların Küçük Asya'dan ortaya çıktıkları gibi bir defa daha sağlıklı bir millet olmuşlardır. *Philips PRICE.*

Kanunî Süleyman zamanından itibaren Türkler dünya işlerile âhiret işlerinin yekdiğerine sıkı sıkıya bağlı olmadığını daima düşünmüşlerdir.

Tanzimat Döemleri

İslâm Uygarlığının etkisiyle başlayıp Tanzimat'a değin uzanan Divan Edebiyatı'mız dil, ruh, teknik bakımından Arap ve Fars edebiyatlarının sınırlarından öteye geçemez. Küçücük yeniliklerle, değişikliklerle yüzyıllar boyu oyalanır durur. Bir türlü dar çerçeveyi kırıp, dünyaya açılamaz. Devrimci bir özellik gösteremez. Padişahlığın kesin yetkisi altında, dinsel kurumlara sıkı sıkıya bağlı bir nitelik gösterir.

Türk Edebiyatı'nın çağdaş Dünya Edebiyatına açılışı ancak Tanzimat'la başlar. Dünya edebiyatlarına ilk bakışları, Fransız Edebiyat'ından yararlanan ilk Tanzimatçıların olanakları ölçüsündedir. Tanzimat döneminde eski edebiyatı devam ettirenleri, yeni edebiyatı yaratanları doğum yıllarına göre şöyle sıralayabiliriz:

Enderunlu Fazıl (1759-1810), *Sururî* (? - 1814), *Mütercim Asım* (1755-1819), *Enderunlu Vâsıf* (?-1824), *İzzet Molla* (1785-1829), *Âkif Paşa* (1787-1845), *Türk Galip* (?-1876), *Ahmet Cevdet Paşa* (1822-1895), *Ahmet Vefik Paşa* (1823-1891), *Ziya Paşa* (1825-1880), *Şinasi* (1826-1871), *Leskofçalı Galip* (1829-1867), *Âgâh Efendi* (1832-1885), *Teodor Kasap* (1835-1905) *Mardiros Minakyan* (1837-1920), *Sadullah Paşa* (1838-1890), *Süleyman*

Paşa (1838-1892), *Basiretçi Ali Efendi* (1838-1910), *Ali Suavi* (1839-1878), *Hersekli Arif Hikmet* (1839-1903), *Namık Kemal* (1840-1888), *Âli Bey* (1844-1899), *Ahmet Mithat Efendi* (1844-1912), *Eşref* (1846-1912), *Recaizade Mahmut Ekrem* (1847-1914), *Ebüzziya Tevfik* (1848-1913), *Muallim Naci* (1850-1893), *Şemsettin Sami* (1850-1904), *Beşir Fuat* (1852-1887), *Mehmet Murat* (?-1917), *Abdülhak Hamit Tarhan* (1852-1937), *Ali Ruhi* (1853-1890), *Ferâizci-zâde Mehmet Şakir* (1853-1911), *Samipaşazade Sezai* (1858-1935), *Mustafa Reşit* (1861-1936), *Nâbizade Nâzım* (1862-1893), *Menemenlizade Tahir* (1862-1902), *Fatma Aliye Hanım* (1862-1924).

Tanzimat dönemini yaşıyan bu sanatçılar çoğunlukla Batı Uygarlığının yarattığı sanatı kavramaya çalışırlar. Eski edebiyatı yıkarken, yeni bir edebiyat kurma yoluna girerler. Bireysellikten toplumsallığa geçen yapıtlara öncelik tanırlar. Tanzimatçılar, edebiyatımızı gerçek yörüngesine oturturlar; yeni bir nesir yaratırken eski biçimlere, o zamana değin işitilmemiş, düşünceler yerleştirirler.

Edebiyat toplumun aynası, yaşamın yankısı olmaya başlar. Yaşamı etkileyen yenilikler, edebiyatı da etkiler. Divan Edebiyatı'nı ayakta tutan kuruluşlar, her geçen gün biraz daha yıkılır. Divan Edebiyatı'nı oluşturan türler, biçimler, özler değişir. Yeni görüşlerle duyuşlar yepyeni bir içeriklikle anlatılır. Tanzimat Edebiyatı'mız, üç dönemde incelenir: *Hazırlık Dönemi, Birinci ve İkinci Dönem.*

Tanzimat, bizi inkılâba ulaştıran bu yolun hareket noktası oldu; bütün eksiklerine rağmen, başta Reşit Paşa olmak üzere, Batı'nın üstünlüğünü şuurlu bir şekilde anlamış ve kabul etmiş Türk büyüklerinin gerçekleştirmek istedikleri reform hareketi, bu alanda girişilen ilk teşkilâtlı teşebbüstür. ***Suat ERGİNER.*** **Mustafa Reşit ve Âli Paşaların sağladıkları olanaklarla, ikisi de Batı Avrupa'da okumuş ya da uzun incelemeler yapıp, diller öğrenmiş olan bu aydınlar, üretilen cicili bicili şeylerin ardında salt Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Adalet sözcüklerinin yattığını sanmışlardır. Biri, Saint Simon'un en yaygın olduğu dönemde Paris'te, öteki birinci Enternasyonalden hemen sonra Londra'da bulundukları halde, tüm istekleri, bu sözcüklerden birincisi üstünde yoğunlaşmıştır.** ***Erol TOY.*** **Ondokuzuncu yüzyılda Paris dünyanın başkenti oldu. Yalnız Moskof ve Nemçe gibi dış düşmanlar değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi eyaletleri de Paris'ten yayılan insan hakları, temsilcilik, ulusalcılık, ulusal dil, gramer ve edebiyat kavramları ile besleniyordu. Yunanistan, Eflâk-Boğdan, Sırbistan, hattâ Müslüman bir eyalet olan Mısır, bizden önce bu fikirlere açıldılar.** ***Nermin MENEMENCİOĞLU.*** **Batılaşmak, içteki hâkim zümrelerin çıkarlarıyla kapitalist Avrupa'nın birleştikleri ortak bir yön şeklinde bilinmektedir. Osmanlı devleti işte bu ortam ve bu gereklerden ötürü Batı'ya yönelmiş, onun kurumlarını, hukuk kurallarını, ekonomik sistemini, dünya görüşünü, hayat tarzını benimsemiştir.** ***İsmail CEM.*** **Doğulu bir toplumda dinamik Batı uygarlığından öğelerin girmesi, garip bir biçimde, o toplumdaki geriliklerin güçlenmesiyle sonuçlanmaktadır.** ***François LEGER.***

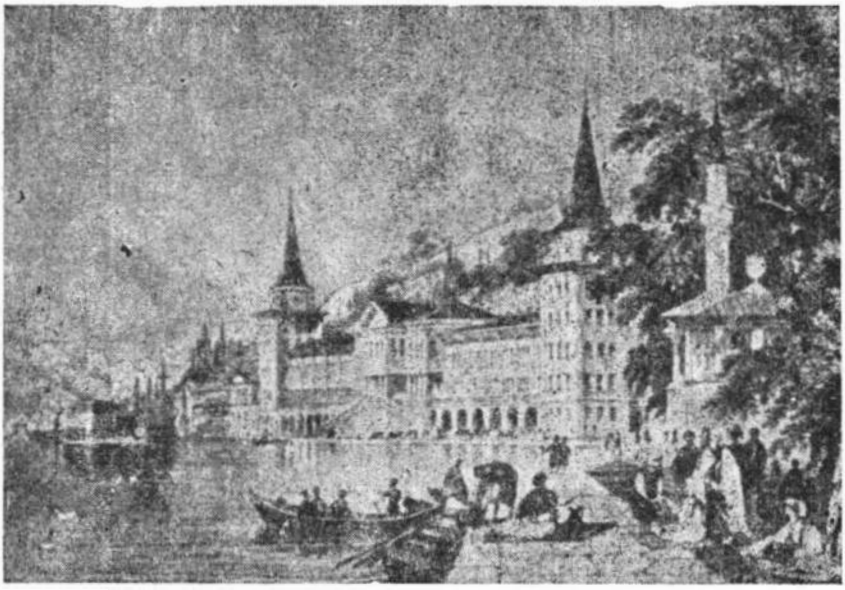

Çengelköyü Suvari Kışlası
(Bugünkü Kuleli Lisesi)

Hazırlık Dönemi

Tanzimat Edebiyatı'mızın hazırlık dönemi; Tanzimat Fermanı ile 1839'dan Tercüman-ı Ahval gazetesinin çıkış tarihi 1860'a kadar, yirmibir yıl sürer. Osmanlı devletinin hızla gerilediği bir ortamdır. Dış saldırıları iç ayaklanmalar izler.

İlk gazeteler, ilk hikâye, roman çevirileri Tanzimat nazmıyla nesrinin duyuş, düşünüş ve görüş olanaklarını oluşturur. Yüzyılın ilk yarısında Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da (1820), Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da (1831) İmparatorluğu parçalamaları, Eflâk - Buğdan (1829), Sırbistan özerkliği (1830), Cezayir'in Fransızlarca alınışı (1830), Yunanistan'ın bağımsızlığı yolunda ayaklanışı (1829) toplumu sarsarken, aydınları yeni arayışlara yöneltir.

Tanzimat Edebiyatı'nın yenilikleriyle sanat görüşlerini yaratan etkenler ortaya çıkarken, Divan Edebiyatı ile Tanzimat Edebiyatı arasında geçiş köprüsü kurulur. Bu köprüden daha sonraları Batı Edebiyatıyla birlikte Halk Edebiyatı'mız da geçecek, modern Türk Edebiyatı'nın temelini atacaktır. Bilindiği üzre Halk Edebiyatımız Dadaloğlu, Dertli, Seyranî, Emrah, Bayburtlu Zihni gibi büyük şairler yetiştirdiği halde; divan edebiyatımız geçen yüzyılların büyük şairleri gibi bir şair yetiştiremez. Leskofçalı Galip, Enderunlu Vasıf, İzzet Molla, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni, Üsküdarlı Hakkı sönük kalırlar Divan Edebiyatı'nın çöküşü hızlanır.

Tanzimat Edebiyatı'na geçiş döneminde; Mütercim Asım, Sadık Rifat Paşa, Münif Efendi, Ethem Pertev Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Âkif Paşa, Ahmet Cevdet Paşa... vb... önemli rol oynarlar.

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın birinci yarısında yeni bir tarihsel devre girmiştir. Türkiye dünya kapitalizm sisteminin gelişim sürecine katılmıştır. Böylelikle Türk toplumunun tarihinde 1908 burjuva devresine değin uzanacak, feodalizmden kapitalizme geçiş dönemi başlamıştır. *Rıza MOLLOF — İbrahim TATARLI.* Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılın başında sallantıdadır. Yâni yıkılmaya gitmektedir. Çünkü, Sultan III. Murat döneminden beri İmparatorluğun kurumlarında başlayan zıtlaşmalar artık en ileri bir düzeye varmıştır. Öylesine ki, tarihsel akımın tez, antitez biçiminde yürüyen diyalektiği «Nizâm-ı Cedit» denilen askerî bir organizasyonu yaratarak senteze varabilmiş, öteki kurumlardaysa yer yer bozulmalara doğru dönüşümler başlamıştır. Daha doğrusu İmparatorluğun pek çok kurumu kendinin tam tersine değişmiştir. Olayın nedeni hiç kuşkusuz ekonomikti. Fatih, Kanunî dönemleri artık çok geride kalmıştı. Kazançlı savaşlar yapılamıyordu. Hazine tamtakırdı. Bu durumuyla Yeniçerilik gerici, bağnaz, başıbozuk, söz dinlemez bir topluluk olmuştu. Çünkü tarihsel akımın dışına çıkmıştı. Nizâm-ı Cedit'se özdeksel tarih anlayışında, diyelektiğin sentezine karşılık olduğundan. ilericiliğin, eğitimin, öğretimin, düzenin simgesi durumundaydı. Sultan II. Mahmut 15 haziran 1876'da bir günde altı bin kişiyi katlederek yâni İstanbul sokaklarını kana boyayarak, gangrenleşmis Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırdı. Bugün ne yeniçeri vardır, nede Nizâm-ı Cedit. Ama Sağ'dan ya da Sol'dan gelsin toplumsal, siyasal, askerî her aşırılık, her ayaklanma hiç kuşkusuz bir tür Yeniçeri zihniyetinin hortlamasıdır. Bunların arasında gerçek Atatürkçülük'se Nizâm-ı Cedit'tir. Türkiye'nin geleceği daha doğrusu süper devlet olabilmesi, maddî - manevî varlığı, ikincisinin toplumumuzda salt egemenliğiyle sürgit oluşuna bağlıdır. *Sırrı AKINCI.*

Birinci Dönem

Tanzimat Edebiyatı'nın birinci dönemi 1860 ile 1880 yılları arasını kapsar. Tanzimat Edebiyatı'nın temel nitelikleri bu dönemde ortaya çıkar. Vatan, millet, hürriyet, hak, adalet, kanun, meşrutiyet, osmanlı, osmanlıca, Türk, yurt... vb. gibi kavramlar edebiyatımızın işlediği baş konular arasına girer.

Batı Uygarlığı etkisiyle yenileşen Türk Edebiyatı'nı yaratanların çoğu «kalem efendisi» sayılır. «Toplum için Sanat» anlayışını benimsemişlerdir. Fransız devrimci yazarlarından esinlenerek zulme, haksızlığa, geriliğe kalemleriyle savaş açarlar. Bağımsızlık, demokrasi inançlarını memlekete yaymağa çalışırlar. Halka halkın diliyle yazmayı, «konuşma dili» ni kullanmayı, toplum yararına sanatı amaç kılmayı, edebiyat anlayışlarının temeli sayarlar.

Batı'yı benimsiyenlerle Doğu'ya bağlı kalanlar arasında bir «ikilik» başlar. Medreselerin karşısında yeni mektepler, fıkıh temeline dayanan eski hukuk

karşısında yeni hukuk kurumları, Şeriat mahkemeleri karşısında «nizamiye» denilen yeni mahkemeler yer alır. Bu ikiliği edebiyatta da görürüz. Doğal olarak, bu durum eski edebiyatçılarla yeni edebiyatçılar arasında yazılı tartışmaları şiddetlendirir.

Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Ali Suavi, Sadullah Paşa, bu dönemin en tanınmış sanatçılarının başında görünürler.

Abdülmecit dönemine kadar, Kanunî döneminde başlayan «kesimcilik» usulü, toprak rejimini mahvetmiş; Avrupalı sömürgecilerin devlete borç verdiği bir dönem gelmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı dönemine kadar «Batılaşma» hareketleri pek yavaş gitmiştir. «Batılaşma», dıştan büyük devletlerin baskısı ve içten mason locaları vasıtasıyla olmaktaydı. 1839 yılına kadar İstanbul'da Fransız, İtalyan ve Polonya büyük localarına bağlı birkaç mason mahfeli kurulabilmiştir. Bunların kurucuları daima yabancı kişilerdi. Osmanlı devletinin ağır ağır yarı-sömürge durumuna dönüştüğü 19. yüzyılda kurulan bu mason locaları, Batı devletlerinin birer casusluk karargâhı olarak çalışmış, «Batıcı» idealleri Osmanlı aydın - bürokrat zümresine yaymaya çalışmış, aralarına aldıkları bazı aydın - bürokratları, devletin üst kademelerine çıkarmak için büyük çabalar harcamışlardır. Üçüncü Selim zamanında Türkiye'de başlayan mason yuvalanması özellikle Abdülmecit döneminde, Osmanlı ülkesini yarı - sömürge bir ülke durumuna getirmek için büyük çabalar gödtermiştir. Kırım Savaşı dolayısıyla batı ülkeleriyle dostluk ilişkilerinin gelişmesi ve bu arada İstanbul'da İngiliz elçisi olarak bulunan Lord Rading'in yüksek derecedeli bir mason oluşu devlet büyüklerinin hemen tamamının «Batılılık» ve «Batı dostluğu» aşkına masonluğa girmesine neden olmuştur. 1854 yılında yapılan ilk borçlanma (istikraz), yarı-sömürgelik yolunda atılan en büyük adımlardan biridir ve bunu izleyen Kırım Savaşı Osmanlı devlet bürokrasisinin feodal özeliklerden arınarak batı-burjuva değerlerini benimsemiş kişilerin eline geçmesine kolaylık sağlamıştır. Londra'da elçi iken mason yapılan Büyük Reşit Paşa'dan başka, Fuat Paşa, Mithat Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi mason localarına girmişlerdir. Öte yandan Osmanlı devletinin (Hasta Adam'ın) paylaşılmasında aslan payını kaçırmak istemeyen Fransızlar da boş durmamış, kendi yarı-sömürge kadrolarını yetiştirmek için, Beyoğlu'nda bir mason locası kurarak aralarına Fuat Paşa'yı almışlardır. Fransız elçisinin açtığı loca, Fransız büyük «maşrık»ına bağlanmıştır. Bu arada Lord Rading'ten sonra İngiliz elçisi olan Sir Henry Bulver de Büyükdere'de kendi adına bir loca açmıştır. Görülmektedir ki, Jöntürk hareketinin başladığı yıllarda Osmanlı devlet bürokrasisi büyük devletler tarafından paylaşılmış gibidir. Türkiye'nin Sevr andlaşmasındaki taksimini büyük devletler. 1855 yıllarından itibaren planlamaya başlamıştır. *Ender Kâmil BOYACI.* Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi ilk dönem Tanzimat yazarlarınca edebiyat mutlaka toplum yararı sağlamalıdır. Onlardan sonra gelen kuşak ise Abdülhamit yönetiminin türlü baskıları dolayısiyle siyasal ve toplumsal konulardan uzak kalmıştır. Gerçekte birincilerin de toplumsal konuları istedikleri gibi almaları kolay olmamıştı. Namık Kemal daha 1873'te Abdülazlz'in egemenlik günlerin-

de Vatan yahut Silistre oyunu dolayısiyle Magosa'ya sürgüne gönderilmişti. O tarihte İstanbul'da Fransızca La Turquie gazetesinde hükümetin böyle bir yapıtın yazarını cezalandırmak için o zamana kadar niçin gevşek davranıp beklediğini soran bir yazı yayınlanır ve artık oyunlara sansür konması gerektiği, böyle bir sistemin bütün Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olduğu belirtilir. Abdülaziz'in başlayıp Abdülhamid'in en yüksek ölçüsüne vardırdığı kısıtlayıcı tedbirlerle sanat yapıtlarının toplumsal etkinliği önleniyordu. Türkiye'den kaçıp Fransa, İngiltere, İsviçre'de yayınlarda bulunan ilk dönem Tanzimat edebiyatı yazarları ister istemez yurt dışında yazdıkları yapıtlarında toplumsal değil siyasal yöne ağırlık payı vermişlerdir. *Konur ERTOP.*

İkinci Dönem

Batı Uygarlığıyla yetişen Tanzimatçıların ikinci kuşağı, modern Türk Edebiyatı'nın yolunu açarlar. 1880 ile 1895 yılları arasında gelişen bu edebiyat akımı, onbeş yıl içerisinde, birinci dönemin «halka gidişi»ni, «toplumcu sanat» anlayışını saptırır. «Sanat için sanat»a, mutlu azınlığın edebiyatı olmaya yönelir.

Tanzimat Edebiyatı'nın ikinci dönem yılları, Abdülaziz'in keyfi yönetim yıllardır. «Genç Osmanlılar» bir dernek kurarak bu keyfi yönetime son verirler. II. Abdülhamit, «meşrutiyet»i kurma sözüyle padişah olur. Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa'nın da görev aldığı devrimci aydınlar kurulu, «Kanun-i Esasî»yi hazırlar, «Meclis-i Meb'usan»ı açtırırlar. Tahta çıkabilmek için devrimcileri destekleyen Abdülhamit, Plevne'nin düşüşünü öne sürerek Meşrutiyet'e son verdikten sonra, otuzüç yıllık baskılı yönetimini sürdürür.

Abdülhak Hâmit Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai, Nabizade Nâzım, Muallim Naci, Ebüzziya Tevfik, İsmail Safa, Âli Bey, Mehmet Murat, vb... Abdülhamit'in «Meşrutiyet»i kaldıran baskılı tutumu yüzünden «sanat için sanat» görüşüne bağlanmak zorunda kalırlar. Mutsuz çoğunluğun edebiyatından uzaklaşıp mutlu azınlığın edebiyatçısı olmayı yeğ tutarlar. Yeniden eski dile dönerler. Toplumsal konular yerine genellikle kişisel konuları işlerler. Romantizmden realizme geçme çabaları görülür.

Abdülhamit, Boğaz'a nazır, yüksek duvarlarla çevrili, ünlü Yıldız Sarayına çekilmişti. Ve orada, hükümdarlığının sonuna dek kendini sadece tahtını korumak sorununa vererek, oturacaktı. Hükümdarlığının tek amacı buydu. Kurdurduğu ünlü hafiyelik ağı, herkesi komşusunun casusu yapacak, Padişah'la aynı fikirde olmayan herkes sürülecek, memurların sadakatı, kamu parasını yemelerine göz yumularak sağlanacak, kısacası Sultan Hamit rejimi tek bir hedefe yönelecekti: Padişah'ın kişisel güvenliği. *Ernest RAMSAUR.* Abdülhamit'in diplomatik oyunu 33 yıl sürdü. Kasa tamtakır kalınca ve ülke felâkete sürüklenince, Sultan tahtından indirildi. Halk tarafından tutulmayan Sultanlar diplomasisi, bütün dünyanın alaylı bakışları arasında sahneyi terketti. Ama komprador

diplomasi kaldı. Birinci Dünya Harbinden birkaç yıl önce iktidara gelen Jön Türkler, her şeyi tepeden tırnağa kadar değiştirmek ve yeni bir çığır açmak vaadinde bulunmuşlardı. Ama Boğaziçi kıyısında vukuu bulan olay hâlâ tarihçileri şaşırtmaktadır. Zira Abdülhamit'i deviren Jön Türkler, on yıllık hükûmetleri sırasında, tarihin garip bir tekerrürü ile, Kızıl Sultan'ın diplomasisinin geçtiği ayni yollardan geçmişlerdir. *Alexei LEONIDOV* Tanzimatçı Batıcılık, kurtuluşu (ona kurtuluş demek olanağı varsa), toplumumuzun bağımlı, ikinci sınıf, sömürge ve buyruk kulu olmasını kaçınılmaz saymış, benimsemiş, umutsuz bir taklitçilik ve boynu büküklük akımıdır. *Melih Cevdet ANDAY.*

ENDERUNLU FAZIL (1759 - 1810)

Behey afet ne kıyâmetsin sen
Âşıkın cânına hasretsin sen
Işitirdim ki bir afet var imiş
Şimdi bildim ki ne afetsin sen.

AKKÂ'da doğdu. Enderun adı verilen «saray mektebi»nde yetişti. Mesnevilerinde, devrinin gerçek hayat sahnelerini, adetlerini, günlük yaşantıları başarılı bir anlatımla yansıtır. ☆ Eserleri: Bir çingene düğününü anlatan *Defter-i Aşk* İstanbul'un çeşitli uluslardan tanınmış köçeklerini tasvir eden *Çenginâme* zamanının güzellerini dile getiren *Hûbannâme,* bir mahalle baskıniyle kadınlar hamamını anlattığı *Zenânnâme* ve *şiirlerinin* toplandığı *Divan.* «*Kadınlar Hamamı*» ile diğer şiirlerinden parçalar:

Ne acep takati var hamama
Tâ seherden oturur akşama
Bahusus şive-i meşşateleri
Aaal çakşırlı o dellâkeleri
Ah! o pakize beden naturlar
O ayak üzre olan billûrlar
Sırmalı bohçaları koltukta
Ukde olmaz mı dil-i âşıkta
İki endaze boyu nalinler
O edalar, o güzel ayinler
Her biri fenn-i edada usta
Sabr ü takat vere Hak zendosta
Çıkara şive ile pireheni
Vere hamama zıyalar bedeni
Görünür aksi dahi kurnada
Kurs-u hurşid gibi deryada
Kınalı parmağı kâküllerde
Sanki mercan dalıdır amberde

Peştamalı o kadar ince kumaş
Ki eder gizlediği nesneyi faş
Oturur kûşelere hanımlar
Eyleye sairi kaşmerlikler
Tırşular fakiheler şerbetler
Kapışırlar anı ol afetler

Kimi kandil uçurur sabundan
Gösterir her biri bir türlü fen
Liyften kimi yapar sahte sakal
Koparır anı öbürü tel tel
Tas ile kimi soğuk su serper
O dahi çehresine ot çarpar
Peştemalını belinden o kapar
O birisi de ona öyle yapar
Bir düğündür sanasın o hâlâ
Ancak o ortada eksik zurna
Çıka hamamdan o dem hanımlar
Yüzlerinden ter ile kan damlar

Gösterir herbirisi tal'at-i mah
Diye naturları Maşaallah
Bister-i naza yatar ol gonce
Dura cariyeleri el pençe
Yağlar galiyeler amberler
Öd ağacı ile ol micmerler
O figanlar o eda-yı mümtaz
Ah bayıldım deyü ol şive vü naz
Tuta cariyeleri pirelıeni
Giye bin minnet ile camesini
Nazlar arbedeler debdebeler
O mücevherler o elmas küpeler

★

Sen melek tal'at imişsin a güzel
Şimdi bildim ki ne afetsin sen
Ehl-i aşka ne belâsın kâfir
Şimdi bildim ki ne afetsin sen

★

Gönül o gonce-i gülzar-i naze bülbüldür
Niyaz ederse nola naze bitehammüldür

Gören o şuhu temaşa-yi gülşeni neyler
İzarı gül deheni gonce saçı sünbüldür

O ceşm-i şuhu dil-i âşıkane mahremdir
Nigâhı gerçi ki âlûde-i tegafüldür

Âçıl âçıl meded ey gonce-i dil-i mahzun
Bahar-i sinegüşa erdi mevsim-i güldür

Bülend-himmetim ol rütbe Fazıla ben kim
Elimde kubbe-i gerdun kadeh şafak müldür

★

Çöz tükmelerin sîne ko hemvâre görünsün
Pek örtme gümüş gerdeni bir pâre görünsün

Giysularını açsana ey muy-i miyânım
Bir kerre o mürg-i nil-i avâre görünsün

Halkın nazârı değdi o nûr-i basara hayf
Kim dedi ana dide-i ağyâre görünsün

Gösterdin anı âşıka ahen-dil imişsin
Zalim kılıcın düşmen-i gaddâre görünsün

Çâkeyle giribânını dök kanını Fâzıl
Bağrındaki zahmın hemen ol yâre görünsün

★

Nigâh-i mest âfet famze-i nâmihriban âfet
Serapa hüsn-i âlemsuz ile ol nevcivan âfet

Ne âfet can şikâr-i aşk ile kim raksa girdikçe
Ten âfet şive âfet her hıram-i cansitân âfet

Nice takat getirsin ehl-i aşk ol şive vü naze
Tegafül âfet ü reftâr âfet hep yaman âfet

Aceb mi âfet olsa şöhreti ol cism-i câdûnun
Verir her bir nigâh-i hışmine sad nakd-i can âfet

Sakın ol şuha küstahane Fazıl keşf-i raz etme
O câdu gamzeler afet o ceşmi bîaman âfet

SURURÎ (? - 1814)

Yok bâb-ı ehl-i câha iyâb ü zihâbımız
Dergâh-ı lûtf-ı Hakk'adurur intisâbımız
Hak'tan inayet oldu bize mansab-ı ferâğ
Rüşvetle almadık ki ola irtikâbımız.

ADANA'da doğdu. Eskizağra kadısı bulunan Sünbülzade Vehbi'nin kâhyalığında bulundu. ☆ Ebced'le düşürdüğü tarihler, hiciv ve hezeliyatları önemlidir. Tek eseri: «Sururî Divanı» dır. Asıl adı «Osman», takma adları «Hüznî» ve «Sururî» olan şairin yaşadığı dönemdeki olaylarla birlikte geçen yüzyıllara ait olayları tarihlerine konu yapması; bunlarda yalın bir dil kullanması; bu alandaki ustalığını eşsizleştirir. ☆ Bu yüzden Ahmet Cevdet Paşa'nın *Sururî Mecmuası* (1883), Ebüzziya Tevfik Bey'in *Sururî-i Müverrih* (1889) eserleri önemlidir. Şiirlerinden örnekler:

★

Çerhi keçrev galata düşti yine
Kıydı ehli dile o bethû
Cevri devrile hamuş olduğu diriğ
Galata şeyhi gibi nadiregû
Galibi mutlak olurdu sözde
Etse merdanı suhan ana gulû
Kıldı eflâke edüp ruhı uruç
Şebi Miraçta azmi mimî
Mislini zifi felekte bulamaz
Etmesin yok yere nevran teküpû
Çillei lâhde çekildi gitti
Erbain içre o merdi nikû
Hüzn ile yazdı Sururî tarih
Geçti Galip Dede candan yâhû

Bulduk cihanda girye vü sûzişle iştihâr
Hep eşk ü âhıdır sebeb-i âb u tâbımız

Âsan rakıyb-i dûna temellukla vasl-ı yâr
Koymaz ne çâre ana ulüvv-i cenâbımız

Deryâ-dil olmak isteriz ammâ ne fâide
Evzâ-ı rûzgâra dayanmaz habâbımız

Nûrî Bey'in bulup yine şi'rin Sururiyâ
Tanzîra gayret etti dil-i şevkyâbımız

MÜTERCİM ASIM (1755 - 1819)

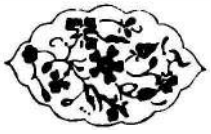

Getir ey sâki yeter eyledin işgal bizi
Bir zaman da mey-i bî gaş ile meşgul olalım
Kalmadan hâk-i mezelette hemen ey Asım
Azim-i sûy-i semâ sây-i Sitanbûl olalım.

KAMUS mütercimi ve tarihçi. Gaziantep'te doğdu. İyi bir öğrenim gördü. Asıl adı «Ahmet Asım» dır. «Kesin Delil» anlamına gelen «Burhan-ı Katı» sözlüğünü III. Selim'e sunması üzerine müderrislikle taltif edildi. Sefaret Vekayi-i Tahriri, Namenüvislik görevlerinde bulundu. Istanbul'da öldü (27 Kasım). ☆ Mütercim Asım; Avrupa uygarlığının bilimsel kavramlarının anlaşılmasında, görüşlerin eleştirisinde öncü bir rol oynar. Dilinin sadeliyle, üslûbunun içtenliğiyle Tanzimatçıları etkiler. ☆ Şiirlerinde de nesirlerindeki güçlü söyleyiş özelliğini görürüz. ☆ Tanınmış eserleri: Tebriz'li Hüseyin bin Halef'ten Türkçeye çevirdiği farsça sözlük *Burhan-ı Katı* (1799); Fîrâzîbâdî'den Türkçeye çevirdiği arapça sözlük *Kamus-ül Muhit* (3 cilt, 1814-1815-1817); 1791'den 1808'e kadarki olayları anlattığı *Asım Tarihi* (2 cilt); *Tercüme-i Siyer-ül Halebî* (Haleblinin Siyer çevirisi, 1832); *Muzhur-ül-Takdis bi Huruçi Taifet-il-Fransis* (Hasan el-Cabarti'den çeviri).

ENDERUNLU VÂSIF (? - 1824)

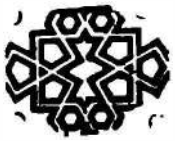

O gül---endâm bir al şale bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün
Alıp âguşa bu çağında miyan-ı nazın
Saran ol serv - kadi Vâsıf öğünsün yürüsün.

İSTANBUL'da doğdu. Çocukluğunda saraya alınarak yetiştirildi. ☆ Şiirlerinde gündelik hayatı yansıtması, halk deyimlerini kullanması,

zamanının konuşmalarına yer vermesi bakımlarından dikkati çeker. Nedim'in etkisindedir. ☆ Gazel, şarkı, muhammes ve diğer şiirlerinin toplandığı «Divan» ı önemlidir.

Fikirde ve yazıda az çok görülen açıklığa karşı şiir henüz eskiye çok bağlı ve kararsızdı. Bir taraftan yüzyılın başında yetişen Vâsıf ve arkadaşlarının açtığı mahallî unsurları şiire sokmak cereyanı devam ediyordu... Ben nazım şekillerini yıkarak çağdaş olmağa çalışan yüzlerce şair bilirim ki, zarefetle şiir yazarlar. Kelime üstünde oynarlar. Biz bu günü başka yerde, yani kendisinde ararsak daha iyi olur, içimizde demek istedim. İnsanın huzursuzluğunda. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* «Bir Annenin Kızına Öğütleri» ile «Kızının Cevabı» ve diğer şiirlerinden örnekler :

Kız dinle nush u pendimi kavlinde sadık ol
Gözle rıza-yi kaynatayı kul halayık ol
Kim der sana ki bir çamura var bulaşık ol
Ne kesret ile zahîde ne pek de açık ol
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Tezgâhı kurma alıp eve taze bir uşak
Beş çöz gücükte çözme kızım kimseye kuşak
Vay başına olursan eğer yüzü yumuşak
Eyler birisi göbeğinin altın iki şak
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Görüp giyimli elleri yüksünme hey düdük
Elbet biçer sana da sağ olsun koca kütük
Soysuzluk etme gayri değilsin kızım küçük
Oldun şükür yetiştirene işte bösbüyük
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Her genç adama öyle takılma sübek gibi
Her gördüğünün üstüne düşme köpek gibi
Her yosmayı görünce yayılma döşek gibi
Gidip kına gecesine sürtük tülek gibi
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Kız kaç yanımda vızlama sivri sinek gibi
Fink urma iki yanına kırnak köçek gibi
Yere geçer arından erin köstebek gibi
Ayak bağiyle sonra kalırsın eşek gibi
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Sana düşer mi komşudan et ekmek istemek
Duyar herif de sonra çeker bir eyi kötek
Gir besmeleyle aş evine sen de çek emek
Otur hazırla akşama birkaç sahan yemek
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

★

Kırmızı aşı boyası rûyı âl olmuş sana
Acıyıp bakkalda pekmez sonra bal olmuş sana

Nezle indikçe kışın tahlîl içün dendânını
Bir saçak buzu kırılmış som hilâl olmuş sana

Pirpirilikten bakıyye evde kalmış bir yelek
Eskiyüp astarı kirli destmal olmuş sana

Bak a şaşkın ol gözü şehlâyı seyritsün deyu
Bir kırık gözlük iki çeşmi pişal olmuş sana

★

Öğüt verirse bir daha ağaca sarayım
Yanmış odunla başını gözünü yarayım
Başlı başına ben dahi bir iş başarayım
Bir aşinaya yalvarayım sonra varayım
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

Sözün tutarsam ey bunamış ger yetişmeyim
Sen yat babamla her gece ben de sevişmeyim
Bir dahi ben de nafile mutfakta pişmeyim
Bir bildiğime uğramayım hiç alışmayım
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

Tırnağım oldu kör yumadan bulaşıkları
Babam başına çalsın o şimşir kaşıkları
Evvel doyurup eve gelen alışıkları
Sonra düzeltip odadaki karışıkları
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

Gelse görücü kocayıcak elli kerecik
Der burn uciyle ağzı büyük dişi seyrecik
Yok yok yaşı da anlayışım kırkını geçik
Sarf eyleyip de varı yoğu bari şimdicik
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

Ben istedikçe bayrama ondan balakoza
Der bana kahpe sana yazık ekilen tuza
Yazık değil mi gençliğime bak şu yelloza
Girmezden evvel ablacığım yaşım otuza
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

Lâzım mıdır ki öğreneyim çamaşır yumak
Bana düşer mi iplik sürüp de bez komak
Ben bu yumak elimle afos saramam yumak
Dursun musandırada hele öreke tarak
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayım

★

Mürg-u dil sayd olacak mertebe ahmak değil a
Halka-i zülf-ü siyahı o mehin fak değil a

Bu nasıl bus ediş ey zahid-i bed harcesine
O büt-ü gonce femin gerdeni kaymak değil a

Dâstanım niçin ısgadan ibâ ylersin
Kıssa-ı aşktır avaze-i laklak değil a

Seyr edip raks ü hıramın nice azmaz soft
Gören ey meh seni oynar bile azmak değil a

Ne kırarsın ikide birde benim hatırımı
Gönlüm ey tıfl-ı ziyankâr oyuncak değil a

Gönlün olursa da olmazsa da vasla sağ ol
Vâsıf'ın sana rica etmesi mutlak değil a

Görenler düşte cam-i lâ'l-i âlin kanlar ağlarmış
Ucundan gamzenin kanlar dökülür canlar ağlarmış

O rütbe zalim ü hunriz imiş kim çeşm-i fettanın
Nigâh-i mestinin ettiği kane kanlar ağlarmış

Geçen bir akdenizli dilrüba nakl etti mecliste
Leb-i lâl'lîn-i yare reşg ile mercanlar ağlarmış

İşittim bir tabib-i hazik-i hüsnün dehanından
Devasız derdine âşıkların dermanlar ağlarmış

Gözün aç göz göre aldanma Vasıf reng-i fâniye
Yarın ukbade bugün nefsine uyanlar ağlarmış

★

Âlemde eğer olmasa hercaî o melıveş
Bu hüsn ile olmazdı ona mihr-i felek eş
Ya âteşi canfesti ya al hâre libası
Fark edemedim geçti yanımdan yanar ateş

Gördüm ol gülnalıl-i zibâ ayş ü nuş etmiş gelir
Perçem-i anber-misalin zîb-i duş etmiş gelir
Olmamak kabil mi dil müstağrak-i şevk ü tareb
Neş'e deryalar gibi cüş ü huruş etmiş gelir

★

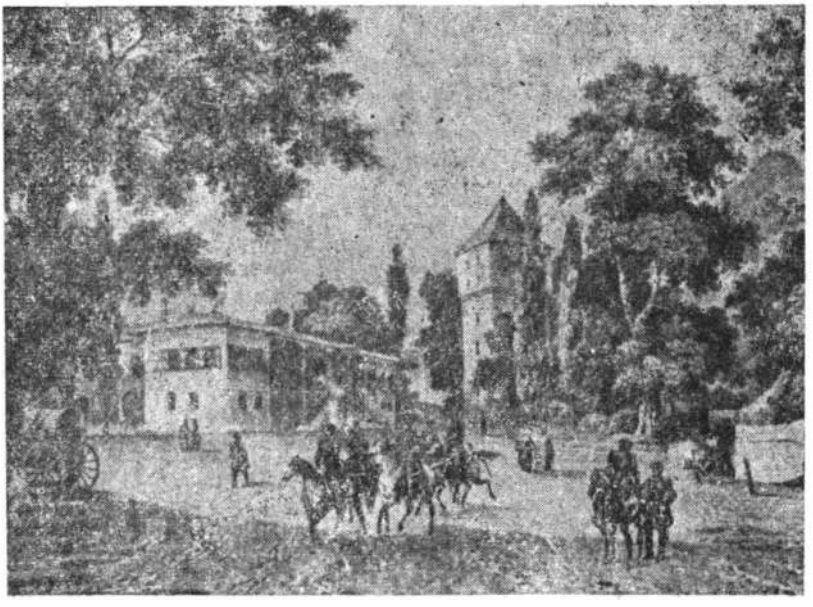

Adalet Kasrı ile Bostancıbaşı Kasrı

Ne dem ol gözleri mestane gelir hatırıma
İbtidâ sunduğu peymane gelir hatırıma
Dest-i cevrinde nice yıllar o kaşı yayın
Çektiğim çille-i merdane gelir hatırıma
Bir masal söyler o şuhu sararım fikri ile
Günde yüz bin kadar efsane gelir hatırıma
Beni sevmez deyü bîhude sitem eylemesin
Sevmem ol mehveşi de ya ne gelir hatırıma
Ne yalan söyleyim ol şuh ile hemmeclis iken
Ne bir ahbâb ne bigâne gelir hatırıma
Hahiş-i zevk-i visalinle bilir misin aceb
Göricek ben seni cânâ ne gelir hatırıma
Derdimi dökmeğe dildare tez elden Vasıf
Mesken-i mahfi bizim hane gelir hatırıma

★

Bir sözüm var sana ey nahl-i gül-ü handanım
Almak ister seni âğuşuma bir şeb canım
Kalmadı zerre kadar sabr edecek dermanım
Ne yapayım ay efendim a benim sultanım
O yılankavili fermayişi dün ben aldım
Kara sammur için etrafa haberler saldım
İşte bayram da gelip çatmada şaştım kaldım
Ne yapayım ay efendim a benim sultanım
Buluruz istedi etme sitem beyhude
Hele yarın bakalım bizde olan mevcude
Yok senin istediğin entarilik çarşıda
Ne yapayım ay efendim a benim sultanım
Dilediğin kadar al altun elin koynuma sok
Güvezi pembe yeşil mai şarabî şal çok
Öyle sammuri siyaha yakışır fistikî yok
Ne yapayım ay efendim a benim sultanım
Gezmese elden ele sözleri Şam ü Şarkı
Vâsıf'ın gayri fütadenden olur mu farkı
Vasf-ı hüsnünde senin söylemeyim de şarkı
Ne yapayım ay efendim a benim sultanım

İZZET MOLLA (1785 - 1829)

İki gece bir gün karar eyledik
Seher vakti terki diyar eyledik

Düri eşki etrafıma ekmece
Göründü nihayet Küçükçekmece

Küçük karye amma letafetli yer
Beyaz ekmeği var suyu kandi ter

İSTANBUL'da doğdu. «Keçecizade İzzet Molla» da denilir, Kazasker Keçecizade Konyalı Salih Efendi'nin oğludur. İyi bir medrese öğreniminden sonra Galata Kadısı oldu (1820). Sultan II. Mahmut'un yakın dostu olmasına rağmen yaşantısı çilelerle doludur. Koruyucusu diktatör Hâlet Efendi'nin iktidardan düşmesi üzerine, bir iftira yüzünden «Keşan» a sürüldü (1823-1824). İstanbul'a dönüşünde, bu defa bir savaş kararına karşı geldiği için, Sivas'a sürüldü (1827). Sonradan haklı olduğu anlaşıldı. Af fermanını alamadan Sivas'ta öldü (1829); mezarı İstanbul'a getirildi.

Gel ey hâme-i Nergisî'ül-beyan
Gül-i nesrin iki gözüm kıl ıyan
Yeter cevher-i nazm-ı deryâ-huruş
Biraz nesr ile ol cevâhir furuş

Yâsinizâde vü Hâlet badaşup
İkisi milleti bu hâle kodu
Birisi hâlet-i nez'a getirüp
Diğeri üstüne yâsin okudu

İzzet Molla; divan şiirinin son büyük şairlerinden sayılır. Mevlâna, Nabi, Nedim ve Şeyh Galip'in etkisinde kalmakla beraber, kendine özgü şiir dehası, özellikle gazellerinde görülür. Şiirleri, çoğunlukla, humuristik, bir özellik taşır.

Şuh söyleyişlerinin arasına mizah ve alayla toplumsal öğütler, hikmetler karıştırır. Divan şiirimizle Tanzimat şiirimiz arasında bir köprü gibidir. Aruz'un yanısıra heceyi de kullanmıştır.

Dest-i kûtahımızı etmemiş Allah resâ
Menba-ı lûtfunu yoksa elimizle kaparız
Bize versin mi Huda ab-ı hayat-ı tevfik
Hızr-ı bulsak reh-i zulmette külâhın kaparız

Ateşli ah etme derim ah eder gönül
Sabrım yanarsa birgün anı yâre söylerim
Şahım zekât-ı hüsnünü İzzet fakîre ver
Şayan-ı merhûmet sana biçâre söylerim

İzzet Molla'nın en tanınmış eseri «*Mihnet-Keşan*» dır. Şair, bu mesnevisinde, Keşan sürgününü, başından geçenleri, ince bir nükte havası içerisinde anlatır. Şiirlerini ise şu iki divanda toplamıştır: *Bahar-ı Efkâr* (Fikirlerin Baharı), *Hazân-ı Âsar* (Eserlerin Sonbaharı). Manzum roman sayabileceğimiz diğer mesnevisi *Gülşen-i Aşk* (Aşkın Gül Bahçesi) ise, Şeyh Galip'in Hüsn-ü Aşk'ına nazire olarak yazdığı tasavvufî bir eserdir.

Şark hikâyesi muayyen bir vak'a anlayışından kalmış, onun ötesine geçip insana erişememiştir. Vâkıâ bu çerçeveyi kırmağa hiç çalışmamış değildir. Daha Heves-nâme'den itibaren manzum hikâyecilerimiz, yüksek kültürün gelenekleri dışında kalmış konularda sağa sola başvurmuşlardır. Hatta içlerinde hikâye tarzını genişletenler oldu. Böylece birçok def'a yerli hayattan bahsettiler. Biraz açık saçık olmakla beraber, komik tipler ve vaziyetler buldular. İzzet Molla'nın Mihnet-i Keşan'ı bütün bir örf romanının malzemesini verir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* «Gazel» lerinden örnekler:

★

Gerçi sabr et diyemem âteş-i hicrandır bu
Var ise sabrın eğer vasldan âsandır bu
Hârını gül gülünü hâr görendir âkıl
Zağ eder bülbülünü başka gülsitandır bu
Ben usanmam gözümün nuru cefadan amma
Ne kadar olsa cefadan usanır candır bu
Çerha tesir eden ey meh sana etmez mi eser
Hazer et ah-i dil-i sine-i suzandır bu
Merkez-i daire-i Pîrde dur ey İzzet
Bir gün elbette döner başına devrandır bu

★

Yâr ile bir iki mey üç sularında attık
Dördü geçmiş idi saat beşe vardı yattık
Altımermer'de yedikuleli bir sengdile
Sekizinci yıla gelmiş kati pek güç çattık
Dokuz on yıl beni aldattı o tacir - beççe
Kâle-i vasla bu şeb can verip aldık sattık

Var idi onbir oniki onüç ondördünde
Pek küçüktür deyip ağyarı hele aldattık
Onbeşinci gece ol mah ile mehtaba çıkıp
Feleğin encümünü bir birine kattık
Nedir on altıda bu onyedi yıllık işve
Sitemin böyle tedahulle giderse battık
Onsekiz sofra-i ihsana değişmem İzzet
Nan-ı Molla'yı ki biz nimet-i gayri tattık

✶

Meşhurdur ki fısk ile olmaz cihan harap
Eyler anı müdahene-i âliman harap
Bilmez ki iki kat yıkılır kendi halktan
İster cihan yıkıldığını hânuman-harap
Bir mevsım-i baharına geldik ki âlemin
Bülbül hamûş havz tehî gülsitan harap
Çıkmaz bahara değmede biçare andelip
Pejmürde bâl vakt şitâ âşiyan harap
Elbette bir sütunu olurdu bu kubbenin
İzzet nihayet olmasa kenv ü mekân harap

✶

Sana ne eyliyeyim n'işleyim aman a gönül
Benim de halimi sen eyledin yaman a gönül
Nedir bu ah ü figanın nedir bu nalelerin
Bana da derdini etmez misin beyan a gönül
Alıp seni gideli görmedim o âfeti ben
Görüp de söylememek eylemem inan a gönül
Yan indi âteş-i aşka sen istedin buldun
Nasihat eyler idim sana her zaman a gönül
Hezar-i zârdan al tesliyet biraz bari
Gel eyle İzzet ile azm-i gülsitan a gönül

MİHNET - KEŞAN

İkinci Sultan Mahmut döneminin ünlülerinden olan İzzet Molla, kaleminin ve dilinin cezasını çekerek iki defa sürgün cezası yemiş, birisinde Keşan'a, diğerinde de Sivas'a sürülmüştür. Keşan'a sürülmesi edebiyatımız için kazançlı olmuş, «Mihnet - Keşân» adlı manzum eserini bu vesile ile kaleme almıştır. Eser ölümünden sonra 1853'de bastırılmıştır.

Devrin şartları itibariyle mes'ul ve yüksek makamları işgal edenler, devlet ricalinden birine intisab etmeyi kendi makamlarının bir nevi garantisi telâkki ederler ve bu yolda gereken tedbirleri alırlardı. İzzet Molla da bu sebeple büyük nüfuzlu Nişancı Halet Efendi'nin yakınları arasına girmiştir. Halet Efendi, Sultan Mahmut döneminin tek söz sahibi bir şahsiyeti iken, Konya'ya sürülmesi, İzzet Molla'nın da mevkiini sarsmıştı. Aleyhinde bulunulmaya, hattâ sürgüne gönderileceği şâyi olmaya başlamıştı. Çok üzüntülü günler geçiren İzzet Molla, beş ay kadar bu söylentiler arasında Galata kadılığını yaptıktan sonra istifa ederek İstavroz.daki evine çekilmişti, diyen Dr. Sedat Kumbaracılar «Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet - Keşân'ı ve Lâyihası» başlıklı yazısında şunları anlatır :

İkinci Sultan Mahmud devri inkılâplarla doludur. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması büyük bir başarı olmuştu. Buna paralel olarak sivil idarede yenilikler yapmak, rüşvetin, iltimasın önüne geçmek, dış münasebetleri geliştirmek lâzımdı. İzzet Molla, Mihnet - Keşân'da, meselâ memlekette mevcut suiistimâllere temas etmekte, Düzoğlu isminde, malları müsadere edilen bir mağdurun mezadındaki aleni yolsuzlukları belirterek Ahmed Ağa isminde nüfuzlu bir şahsiyetin, bir Yahudi ile birleşip hırsızlık derecesindeki yolsuzluğunu anlatmaktadır.

Keçecizâde'nin dilinden bîzâr olan düşmanları «gece gündüz, işi gücü hicivdir» diye padişahın ona olan teveccühünü yok etmeyi becermiş, sürgün fermanını çıkartmışlardı.

Hicrî 1238 yılında eniştesini ziyaret ettiği esnada eve gelen bir çavuş, kendisine Keşan'a sürüleceğini bildirmiş ve selâmeti için derhal yola çıkılması gerektiğini tavsiye etmişti. Keçecizâde Keşan'a giderken geçtiği yerleri şöyle anlatır :

Çekmece-i sagıyr (Küçükçekmece): Güzel bir camii, imâreti, beyaz ekmeği, köprüsünün tahta korkulukları bulunan ve mürûr tezkeresiyle ancak yola devam edebilen ve şayet yoksa, dünyayı bölükbaşıya verseler, bir adım ileri gidilemeyen Küçükçekmece, bu seyahatte İzzet Molla'ya çok şirin görünmüştü.

Harâmîdere : Adından anlaşılacağı gibi burası eşkıyâ yatağı idi. Fakat eşkıyâlar kendisine görünmemişlerdi. Yanlarına bir koçaş gelerek «Korkmayın, yanınızda para bile varsa sefanıza bakın» demesine rağmen, bir hayli korkulu dakikalar geçirmişti.

Çekmece-i kebîr (Büyükçekmece): Cisr-i cesîm diye anlattığı, Kanunî devrinde Mimar Sinan'a yaptırılan köprü, kendisini bir müddet için Kanunî'nin ihtişamlı devrini düşünmeye sevketmiş ve «bir iş mi idi feth-i Mora?» diye mırıldanarak hayalhânesinde o tarihte elden giden Mora'yı esefle hatırlamıştı.

Kervansaray

Türkmenli merhalesi : O devirlerde devamlı ihmallere uğramış olan Türkmenli köyünün perişan hâlini ezcümle şu mısralarla dile getirmiştir :

İstanbul'da ednâ fakirin evi
O muzlim mahallin saray-ı nevi
Mukaddem boşanmış bir iki deli
Harâmî gibi zaptedüp ol beli
O aşçı dükkânı ki, baksan eğer
Tahâretten anda bulunmaz eser

Merhale-i Tekfurdağı (Tekirdağ): Bu kısım da, eski ismi Radoscuk olan Tekirdağı'ndan bahsetmekte, burasının zamanında Peygamberimize nâme yazarak ihtiramda bulunan fakat ihtidâ edemeden ölen İmparator Herakl'in hükümetinin başkenti olduğundan söz edilmektedir.

Kariye-i Flora : Yolunun üzerinde bulunan bu Rum köyünde, köy papazının kendisine büyük hürmet gösterdiğini; geceyi köyde geçirmesi için ısrarda bulunduğunu belirtmekte ve sözü o esnada vukubulan Mora isyanına getirerek onların bu ayaklanmayı çapulculuk diye vasıflandırıp takbih ettiklerini ifade etmektedir.

Keşan Keşan'da kaldığı süre zarfında ileri gelenlerle teması olmuş ve oturmasına bir konak tahsis edilmiştir.

Stanbul'a geçmiş idim salı gün
Cihan görmesün anın emsali gün
Eniştem efendide idi harem
Çocukları anda der idim görem
O şep anda kalmağı ezmeyledim
Varup doğru hammama azmeyledim
Nihad'ını yanımda beraber idi
Refikim fakat ol hünerver idi
Süleymanı asrın gelüp Hüdhüdü
Başında fakat sergucu yoğ idi
Dedi emreder padişahı cihan
Keşan'da ikamet ile bir zaman

Bulundu iki esbi lâgar - beden
Birine çavuş bindi birine ben
Olup menzilim iptida Topkapu
O gün ettim İstanbulu arzu
Biri geldi halim sual eyledi
Teselliyle def'i melâl eyledi

Çabuk kahve ismarladı der'akap
Yetişti uşaklar dahi bîtaap
Dedik var mı yalnı acep bir mekân
Bizi bu gece etmeğe mihmân
Binüp ralışa ol hızrı ferruh-lika
Heman oldu çiftliğine rehnuma

Bir yare açtı sinema kim yâre söylerim
Sabreylerim ne yâre ne ağyâre söylerim
Bir yâr dahi sevmeğe yoktur tahammülü
Artık yeter yeter bu dil-i zâre söylerim

ÂKİF PAŞA (1787 1845)

Ne içün etmedesin tâ be-seher âh gönül
Sen de mi sevdin o şeb-gerd mehi vâh gönül
Bulmadım bâdiye-i gamda refîk-ı müşfik
Gel seninle olalım biz yine hemrâh gönül

YOZGAT'ta doğdu. İstanbul'a gelerek çeşitli memuriyetlerde bulundu. Mahmut II'nin dikkatini çekerek Hariciye ve Dahiliye Nazırlıklarına getirildi (1837-1839). Kocaeli mutasarrıfı iken azledildi, Edirne'ye sürüldü. Padişaha sunduğu, şehzade Abdülhamid'in doğumu için yazdığı tarih hoşa giderek, İstanbul'da oturmasına izin verildi. Hac'ca gitti (1844); dönerken ölümü üzerine İskenderiye'de toprağa verildi.

Beni senden ne zaman eyliyecektir âzâd
Seni ol zülfe esîr eyliyen Allah gönül
Bulmadım bâdiye-i gamda refîk-ı müşfik
Gel seninle olalım biz yine hemrâh gönül

Âkif Paşa; Tanzimat nesrimizin ilk örneğini vermesi, eski nesrin ağır, resmî ve süslü üslûbunu bırakarak, sadeliğe yönelmesi önemlidir. Varlık yokluk felsefesine dayanan «Adem Kasidesi» bir şahsı değil de, bir fikri temel aldığı için edebiyatımızda dikkate değer bir yer tutar. Torununun ölümü üzerine yazdığı «Mersiye» hece ölçülü oluşu ve içtenliğile ayrı bir değer taşır. ☆ Diğer eserleri *Tabsıra* (Açıklama, 1839); *Müinşeât ü Eş'âr-ı Âkif Paşa* (Âkif Paşa'nın Nesirleri ve Şiirleri, 1843); *Muharrerât-ı Hususiye-i Âkif Paşa* (Âkif Paşa'nın Özel Yazışmaları, 1883).

Âkif Paşa şiirde yeni bir tarzın yaratıcısı olmadığı gibi, devam edegelen tarzın ön tarafta bulunanlarından dahi değildir. Bir bedbinlik ve yeis ânının mahsûlü olan Adem Kasidesi'nden başka, elde bulunan

Süleyman Velioğlu'nun bir gravürü

üç kasidesi gençlik zamanına aittir. Gibb'in pek beğendiği ve karşılaştırma yoluyla kötümserliğin «Marsailleaise» i adını verdiği Adem Kasidesi, bir fikrin etrafında yazılmış, belirli bir şahsa hitap etmeyen bir kaside olması itibariyle, bir zamanlar yenilik gibi kabul edilmek istenmiş ise de, gerçekte, gerek dil ve gerek kafiyenin gelişi güzeline bağlı olan hayalleri ile tamamiyle eski tarzın ürünüdür. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Eski kâinat görüşünde «öbür dünya» nın yenisinde ise «bu dünya» nın esaslı bir yer işgâl ettiği görülür. Tanzimattan sonra, bu iki görüşü telif etmek, Türk aydınları için mühim bir mesele teşkil edecektir. Âkif Paşa, Adem Kasîdesi'nde, varlıktan nefret ve ondan kurtulma iştiyâkını, eskilerde eşine rastlanılmaz bir kuvvet ve kesafetle ifade etmiştir. *Mehmet KAPLAN.*

KASÎDE-İ ADEM

Cân verir âdeme endîşe-i sahbâ-yı adem
Cevher-i can mı aceb cevher-i mînâ-yı adem

Çeşm-i im'ân ile bakdıkca vücûd-i ademe
Sahn-i cennet görünür âdeme sahrâ-yı adem

Galat ettim ne revâ cennete teşbih etmek
Başkadır ni'met-i âsâyiş-i me'vâ-yı adem

Tutalın anda da olmuş ni'am-ı gûnâgûn
Öyle muhtâc-ı tenâvül müdür âlâ-yı adem

Kimse incinmedi vaz'ından anın zerre kadar
Besledi bunca zaman âlemi bâbâ-yı adem

Var ise andadır ancak yoğise yoktur yok
Rahat istersen eğer eyle temannâ-yı adem

Ne gam u gussa ne renc ü elem ü bîm ü ümîd
Olsa şâyeste cihan cân ile cûyâyı adem

Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda
Nâm-ı hestî mi nedir hall-i muammâ-yı adem

Etse bir kerre telâtum hep eder kevneyni
Garka-i mevc-i fenâ cûşiş-i deryâ-yı adem

Mâder-i dehr mevâlîdi ki durmaz doğurur
Der-kenâr etmek içindir anı bâbâ-yı adem

Çarhın evlâdını baştan çıkarır dâye-i dehr
Etmese terbiye sık sık anı lâlâ-yı adem

Herkesin kısmeti yokdan gelir amma bilmez
Yeri var âleme men eylese selvâ-yı adem

Merdümî neş'et-i Âdemde yok oldu gitti
Vechi var dense Benî Âdeme ebnâ'yı adem

Selb ü icâb taayyün ederek âlemden
Bir netîce verir elbette kazâya-yı adem

Mîm-i imkânını mahv eylese mollâ evvel
Yohsa nefy etmese de âhırıdır lâ-yı adem

Şeyhe bak ketm-i ademden deyu takrir eyler
Bilmez ammâ ki nedir ma'ni-i ihfâ-yı adem

Sığmaz ol dâire-i kevn ü mekâna ne bilir
Geçmeyen Arşı nedir mülk-i muallâ-yı adem

Yok yere zâhid urur da'vi-i hestîden dem
Yakasın tutmuş iken pençe-i kibrâ'yı adem

Sanırım masraf u îrâdı gelir hep başa baş
Oldu serrâ-yı vücûde göre darrâ-yı adem

Zeyd-i Vârid ile sulh olmadı Amrû âid
Yoğise âlemin aslı ne bu gavgâ-yı adem

Kays u Leylâsı dahi Zeyd ile Amrû gibidir
Diyecek olsam olur ol dahi esmâ'yı adem

Farkı gûyâ bu iki sûretin aklımca benim
Birisi hubb-i fenâdır biri bağzâ'yı adem

Nakş-ı nâmıkla aceb nâmık olur mu hâtem
Var gibi bunda vücûd ehline îma-yı adem

Şeyh efendi sana der miydi ki varından geç
Varlığın olmasa da sidre-i me'vâ-yı adem

Hidmet et sen ana varınla ki tâ himmet edip
Eylesin ol da seni ârif-i mâ'nâ-yı adem

Çekme dünyalık için gam dil-i nâbûdîde
Var iken mâhasal-ı rızk-ı atâyâ-yı adem

Herkese bâr-ı belâ kendisinin varlığıdır
Gam u âlâmdan âzâde berâyâ-yı adem

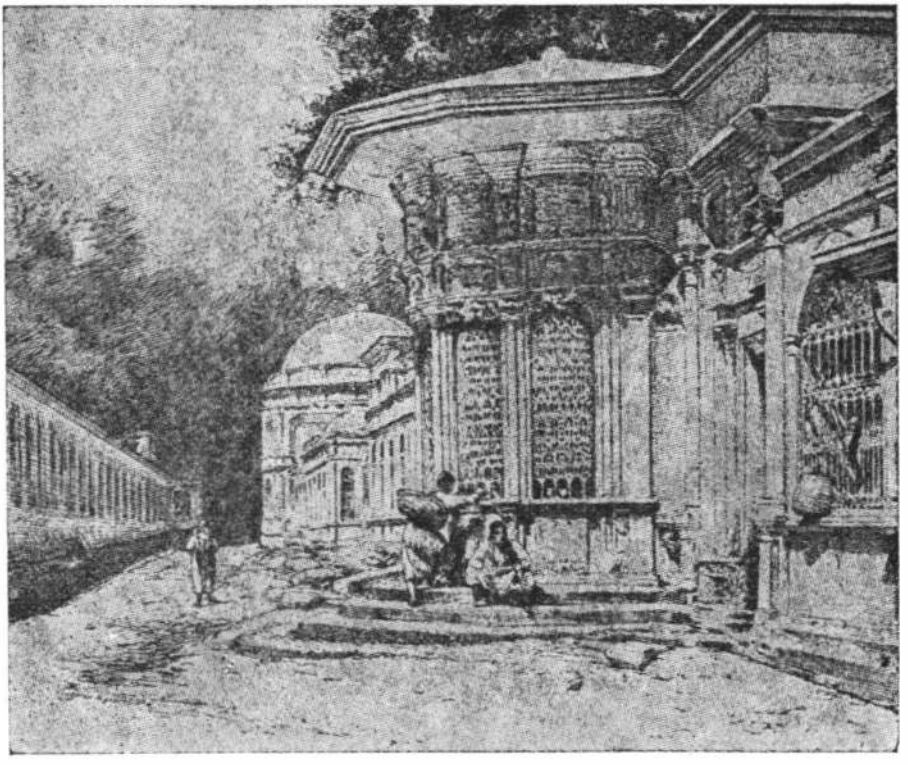

Eyüp Sultan Türbesi

Sarf edip varını aklın var ise sen yoğ ol
Rahat istersen eğer eyle temannâ'yı adem

Biz bu mihnetgeh-i hestîye küçükten geldik
Yohsa kim eyler idi terk-i kühencâ-yı adem

Durmasa böyle felek bâri yıkılsa gitse
Bir zaman olsa yeri hayme-i bâlâ-yı adem

Avıdan halkı bu gamhânede oldur yohsa
Olmasa müşkil idi tesliye-bahşâ-yı adem

Doğrusu rahat ederdik gidip âlem ademe
Yerine gelse anın sâha-i pehnâ-yı adem

Çâk çâk eyler idim ceyb-i kabâ-yı ömrü
Olmasa zeyli tırâzîde-i damga-yı adem

Ben o bîzâr-ı vücûdum ki dil-i gamzedeme
Üns-i mavtın görünür vahşet-i sahrâ-yı adem

Şafak-ı subh-ı bekâdır nazarında gûyâ
Mecve-i bahr-i siyâhı şeb-i yeldâ-yı adem

Öyle bîmâr-ı gamım kim olamam âsûde
Câmehâb olsa bana şelıper-i ankâ-yı adem

Dilhârâbım ben o hey'ette ki nisbetle bana
Beyt-i ma'mûr olur hâne-i bîcâ-yı adem

Öyle bîmâr-ı gamım sahn-ı fenada gûyâ
Yaptı enkâz-ı elemden beni bennâ-yı adem

Ahter-i matlabım âfâk-ı felekten doğmaz
Günde bin şey doğurur leyle-i hablâ-yı adem

Düşmeden sâye-i kilk-i emelim levh-i dile
Nokta-i kilkim olur hâl-i muhayyâ-yı adem

Cevheri su kesilir tâbiş-i ye'simle eğer
Çeşm-i ümmidime dûş olsa merâyâ-yı adem

Yoğ olur ismi dahi aynı müsemmâsı gibi
Emelim olsa eğer dâhil-i hulyâ-yı adem

Bî-vücûdum o kadar ben ki aransak ikimiz
Ben bulunmam bulunur belki müsemmâ-yı adem

Hayretim çarha sükûn-âver-i ta'tîl olalı

Yüzyıl önceki İstanbul Yeni Cami avlusu

Vahşetim bâis-i peydâyî-i devdâ-yı adem

Vâlihim öyle ki aks-i nigeh-i germimden
Reng-i hayret alır âyîne-i deryâ-yı adem

Vahşetim öyle ki olsa nazar-ı ünsüm olur
Tîr-i remkerde-i âhû-yı sebükpâ-yı adem

Ye'sim ol mertebe kim sûret-i ümmîdimdir
Mâverâ-yı felek-i mahv-i heyûlâ-yı adem

Bulanır girye-i hûnînim ile bahr-i vücûd
Sararır âhım ile sebze-i sahrâ-yı adem

Öyle diltengî-i hestî ile rencûrum kim
Hûn olur nâlelerimden dil-i ferdâ-yı adem

Buna takat mı gelir yâ buna can mı dayanır
Meğer imdâd ede hestîde eczâ-yı adem

Aferîn ey ney-i kilk-i hüner-i İsî-dem
Eyledin nefha-i i'câz ihyâ-yı adem

Şû'le-i nefha-i cansûzun ile lîk yanıp
Olmadan dağ-ı tenim şem-i şeb-ârâ-yı adem

Bir gazel söylesen olmaz mı berâ-yı hâtır
Nekadar siklet ise nazm-ı mukaffa-yı adem

Hâl-i anber-şikenin fitne-i eczâ'yı adem
Nigeh-i sihr-eserin nâtıka-bahşâ-yı adem

Can bulur tarf-ı lisanınla hurûf-ı hesti
Çâk olur nâveg-i gamzenle süveydâ'yı adem

Araz-ı handeye la'l-i nemekînin cevher
Cevher-i harfe femin nokta-i yektây-ı adem

Seni görse dökülürken katarât-ı eşkim
Havf-i gamzenle olur âbile-i pây-ı adem

Kavs-i ebrûsunu kursa yıkılır tâk-ı felek
Tîr-i müjgânını atsa titirer cây-ı adem

Can atardı ademe tiğ-i nigâhından ecel
Tîr-i hışmından eğer yağsa beyeddâ-yı adem

Anlamış nisbetini mihr-ü vefâ-yı yâre
Eden oldur dil-i bîçâreyi cûyâ-yı adem

Âkifâ tarh-ı sûver eyledi hîçahîçe
Var mı hâmen gibi bir hendese-pîrâ-yı adem

Ârifân yokluk ile etmede isbât-ı vücûd
Ben ise varlık ile eyledim inşâ-yı adem

Yoğu var eylemeğe hayli çalıştım lâkin
Oldu sây-ü tâlebim hep lev ü levlâ-yı adem

Sığmadı çünki dehân-ı dile nutk-ı hestî
Eyledim hâme-i mu'ciz demi gûya-yı adem

Bu kasîde keleme Kaf-ı fenâdan geldi
Olsa nâmı yakışır beyza-i ankâ-yı adem

Kimisi nîstî-i gamla bakacû-yi vücûd
Kimi hestî-i elemle taleb-efzâ-yı adem

Mahv-ı hâk-i reh-i şâhinşeh-i kevneynim ben
Ne tevellâ-yı vücûd ü ne teberrâ-yı adem

AHMET CEVDET PAŞA (1822 - 1895)

Ey halk! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşıyan ölür, ölen fena bulur, olacak olur. Yağmur yağar, otlar biter. Çocuklar doğar, anaların babaların yerini tutar. Sonra hepsi mahvolup gider. Vakaların ardı arası kesilmez.

TANZİMAT Edebiyatı yıllarının ünlü tarih yazarı. Eskiden bize bağlı Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğdu. Hacı İbrahim Ağa'nın oğludur. Medrese öğrenimini ilerletmek için İstanbul'a geldi (1839). Felsefe, matematik, kozmoğrafya, doğal bilimler öğrendi. Bulgarca, Farsça, Arapça, Fransızca biliyordu. Müderris oldu (1847). Çalışkanlığı, zekâsı, kuvvetli kültürü kısa zamanda tanınıp yükselmesini hazırladı. Maarif Meclisi âzalığına, Dârülmuallimin müdürlüğüne atandı. Encümen-i Dâniş üyeliğinde, Halep, Bursa, Yanya, Suriye valiliklerinde: beş defa Adlıye, üç defa Maarif, iki defa Evkaf, birer defa Dahiliye, Ticaret, Ziraat Bakanlıklarında bulundu (1873-1886). Meclis-i Hâs âzası iken İstanbul'da öldü (25 Mayıs). Mezarı, Fatih Sultan Mehmet türbesi haziresindedir. Bir gazeli:

Anılsın yâr ile hem-pâyı seyran olduğum yerler
O şûhun âteş-i rûyiyle sûzân olduğum yerler

Tüter dâim gözümde haşre dek hulyâmdan çıkmaz
O şûhun âteş-i rûyiyle sûzân olduğum yerler

Akıp cûlar gibi çağlar sirişkim yâda geldikçe
Gezip ol serv-kaamet ile handân olduğum yerler

Bana sünbül gerekmez hâtıra geldikçe ey gül-rû
Senin sevdâ-yı zülfünle perîşan olduğum yerler

Tecellihâne-i hulyâda kaldı Cevdetâ ancak
Bakıp mir'ât-ı ruhsârına hayrân olduğum yerler

Cevdet Paşa; zamanının en ünlü tarihçisi, hukuk bilgini olmakla kalmamış; Türk dilinin sadeleşip güzelleşmesi için büyük çaba göstermiştir. Türkçeyi, çağdaşları arasında en zevkli kullananların başında gelir. Sağlam, sade, kısa, özlü bir cümle yapısı vardır. Doğu kültürünün yanısıra Batı kültürünü de benimseyip uygulamış, modern görüşle ilk Türk tarihini yazmıştır. Şiirler de

yazan Cevdet Paşa, Türkçenin başlıbaşına bir dil olduğunu savunmakla birlikte, bu yolda güzel örnekler vermiş, dilimizin ve edebiyatımızın gelişmesine bilinçli bir hamle kazandırmıştır. «Tarih-i Cevdet» in 7. cildinden alınan deniz kuvvetlerindeki yenilikleri yansıtan şu parçada nesrinin özellikleri açıkça görülür :

Devlet-i Aliye İstanbul'un fethinden sonra donanma teçhizine kıyam ile mevkiin müsaadei fevkalâdesinden istifade ederek pek az vakit zarfında düvel-i bahriye-i Avrupa'yı tehdit edecek kadar donanma tedarik etmiş ve Sultan Süleyman zamanında Karadeniz Devlet-i Aliye'nin bir havzı mesabesinde olup Akdeniz'de dahi galebesini ispat ettikten başka Hint denizlerinde şan ve nüfuzunu amme-i âlemiyana tanıtmış idi. Badehu Avrupa'da umku ziyade kalyonlar icat olunarak yelkencilik sanatı terakki bulmakla düvel-i bahriye-yi Avrupa donanmalarına galebe kabil olmayıp binaenaleyh Girit'in fethiyle uğraşıldığı esnada düşman donanması gelip Akdeniz Boğazı'nı abluka eder oldu. Bunun üzerine Devlet-i Aliye'de dahi kalyonlar yapıldı ve kalyoncu sınıfı tertip edildi ve tersanenin kadim askeri olan leventler iptidaları işbu nevzuhur olan kalyonculara istirkap ettiler ise de muharebatta daima kalyonların işe yaradığı görülünce kalyoncular itibar bularak refte refte kadırgalar bütün bütün terk ile kuvve-i bahriye-i Devlet-i Aliye hep kalyonlardan ibaret olmuştur. Lâkin Avrupa'da kalyonculuk eski halinde kalmayıp günden güne terakki ederek yetişilemeyecek derecelere gelmiş idi. Halbuki ukab-ı Saltanat-ı Seniye'nin evc-i satvette pervaz için muhtaç olduğu iki kanattan biri kuvve-i bahriyedir. Binaenaleyh vekayi-i tarihiyesini yazmakta olduğumuz Sultan Selim-i Salis devrinde Nizamat-ı Cedide'ye teşebbüs olunduğu sırada kuvve-i bahriyenin ikmaline ve bu bapta Avrupa'da meşhut olan esbab-ı terakkinin istihsaline sa'yolunmakta idi. Kuvve-i bahriyenin tezyidi ise akçe sarfına muhtaç olduğu cihetle evvel emirde Tersane-i Amire'nin umur-u maliyesine nizam vermek lâzıme-i halden olmakla Tersane Emaneti ilga olunarak Paris sefaretinden infisal ile Dersaadet'e gelmiş ve hayli vakit Fransa'da bulunmakla Avrupa'nın usul-ü idaresine kesb-i vukuf eylemiş olan Seydi Ali Efendi Tersane-i Amire defterdarı nasb ü tayin ve müstakillen bir hazine teşkil ile kuvve-i bahriyenin derece-i kifayeye iblâğı emr ü ferman buyurulmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa'nın hukuk, tarih, dil, edebiyat ve çeviri alanlarında otuza yakın eseri vardır. En tanınmışları Türkçenin ilk dilbilgisi sayılan *Kavâid-i Osmâniye* (Osmanlıca dilbilgisi, 1851); bu kitap sadeleştirilerek *Kavâid-i Türkiye* (Türk dilbilgisi, 1873) adı altında birçok defalar ders kitabı olarak basıldı. Recaizade Ekrem'in Talim-i Edebiyatı'na karşı Doğu kaynaklarından yararlanarak yazdığı, eski edebiyat kurallarını öğreten kitabı *Belâgat-i Osmâniye* (Osmanlı Edebiyatı Bilgileri, 1881); tarihsel bir roman yazarı gibi

karakterleri olaylarla birlikte, cazip fıkralar içinde tanıtan, binlerce belgenin ışığı altında otuz yılda yazdığı ünlü eseri *Tarih-i Cevdet* (12 cilt, 1854-1885); Hazret-i Âdem'den Hazret-i Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin hayat ve kıssalarını sade bir dille, benzersiz bir üslûpla anlatan *Kısâs-ı Enbiyâ* (Peygamberler Tarihi, 12 cilt, 1874-1888); bunlardan başka çeşitli konularda daha birçok eserleri, hukuk alanında, «Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye»si vardır.

Cevdet Paşa, bugün ve gelecek zaman için her şeyden evvel müverrihtir. Bunun bir sebebi eserin ehemmiyeti ise, öbürü de kendisi için bir disiplin olması, bütün diğer çalışmalarının ana yatağı besleyen küçük sular gibi hep oraya akmasıdır... Cevdet Paşa, okuduğu bir metnin can alıcı noktalarını bulup çıkarmakta eşsizdir. Diğer yandan, bu yazıların başında o kadar ısrarla üzerinde durduğumuz açıklık merakı onun hiç bir mes'eleyi yarım anlatmasına müsaade etmez. İbn-i Haldun'un bu son öğrencisi, İmparatorluğun tarihini âdetâ kuruluşların tarihinde mütalâa ediyor düşüncesini uyandıracak kadar derin bir perspektifle toplumumuzu Batılılaştırmaya götüren olayların üzerinde durur. Belirli bir görüşün savunmasını yapan ve gerekli tenkit fikrine dayanan bir eser için bundan tabiî bir şey olamaz... Cevdet Paşa'da ne Âli'nin hicvi ne Naimâ'nın portre kabiliyeti, ne Silâhtar Tarihi'nin kalabalığın hareket ve psikolojisinin anlatma kudreti, ne de Şâni-zâde'nin o lâtif mizahı vardır. Fakat bir örnek bulduğu zaman ona yetişmek için hiç bir gayreti esirgemeyen Paşa, hepsinin fevkinde görünür. Alemdar Paşa'nın Topkapı Sarayı'na ilk def'a girişini anlatan sahifeler, Üçüncü Selim'in mizacını bir san'at oyununa benzeyen birkaç çizgide anlatan satırlar, Kabakçı isyanının muhtelif safhalarının hikâyesi, Hâlit Efendi'nin şahsiyetini nakleden parçalar, eski nesrin son şâheserleridir... *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Ahmet Cevdet Paşa, döneminde İslâm dinini en iyi bilenlerden sayılır. Müslüman olmak isteyen bir Alman'a hitaben yazdığı bir mektuptan :

MÜSLÜMANLIK NEDİR?

Şurasını hatırlatmıya mecburum ki, İslâm dininde, Fransızca'da «clérgé» denen rahiplik merasimi yoktur. Bunun için, sizin İslâm dinine girmeniz, hiç kimsenin kabulüne ihtiyaç göstermez. Bizim borcumuz ancak halka nasihat etmek ve bilmediklerini öğretmektir Yoksa biz din ulemâsının vücudü, ne doğumda, ne nikâhta, ne ibadette, ne ölümde bir Müslüman için şart değildir. İslâm memleketlerinde seyahat eden Avrupalılar'ın çoğu bu hakikati bilmezler. Onun için, biz Müslüman ulemâsını, papazlara benzetirler. Bu, büyük bir yanlıştır.

Bir Hıristiyan dünyaya gelince vaftiz için papaza muhtaçtır. Günahlarını affettirmek için bir rûhâniye ihtiyacı vardır. Nikâhlanması, bir rahibin huzuruna ihtiyaç gösterir. Papaz olmadıkça bir Hıristiyan ibadet edemez. Vefatında dahi bir rahibin gelmesini bekler İslâm dininde ise bu kabil ihtiyaçlar ve tekellüfler, külliyen bertaraf edilmiştir.

Bizim cemiyetimizde ulemânın şeref ve imtiyazı, ancak ilmin ve adaletin şânına hizmet ettiklerinden dolayıdır. Halka bilmediklerini öğretirler. Adalet üzere hükmederler. İlmin şerefini isbata hacet yoktur. Bir Müslüman, Çin'de bile olsa, oradan ilmi istemiye ve öğrenmiye memurdur. Adalet ise, bizce en büyük ibadettir.

İslâm ümmetinde adaletin ne mertebede ehemmiyeti olduğu hakkında Hazret-i Ali ile bir Yahudi'nin Kadı Şureyh huzurundaki mürafaasını naklet-mek kâfidir. Şöyle ki:

Kadı Şüreyh, ikinci halife olan Ömer Efendimiz tarafından tayin edilmiş bir hâkimdir. Pek çok yaşamıştır. Pek çok seneler adalet tevzi etmiştir. Hazreti Ali ise, peygamberimizin dâmadıdır ve Hulefây-ı Râşidin'in dördüncüsü olan bir İslâm büyüğüdür. Hazret-i Ömer'in de müşaviri idi.

Hazret-i Ali ile bir Yahudi, aralarında bir miğfer meselesinden anlaşamayınca, mahkemeye müracaat ettiler ve Kadı Şureyh'in huzuruna vardılar. Yahudi, miğferin Hazret-i Ali'ye ait olduğunu inkâr ediyordu. Hazret-i Ali, Peygamberimiz'in torunu olan büyük oğlu Hazret-i Hasan'la kölesi Kamber'i şahit gösterdi. Kadı Şureyh, bu şahitleri kabul etmedi ve başka sahit istedi. Kimse şüphe edemez ki Hazret-i Ali, haksız bir dâvaya girişmez. Oğlu ise peygamber torunudur ve babası için bile bilmediği şeyi söylemek üzere mahkemeye adım atmaz. Lâkin şerîatimizde, oğulun babanın lehine şehadeti kabul olunmaz. Şerîat huzurunda ise bir zâtın istisnası kaabil değildir. Hazret-i Ali'nin başka şahidi yoktu ve dâvayı kazanamadı.

Abbâsî halifelerinden meşhur Hârun Reşîd'inde bir Yahudi ile olan muhakemesi vardır. Bu muhakeme, bizzat Hârûn Reşîd tarafından nasbedilmiş olan Bağdad kadısı Ebû Yûsuf'un huzurunda geçti. Şöyle ki:

Hârûn Reşîd, mahkemede Ebû Yûsuf'la yanyana otururken Yahudi içeri girdi. Hasımlardan biri otururken diğerini ayakta tutmak caiz olmadığından Ebû Yûsuf, adalet ve müsavata riayet etti; kendisi kalkıp yerini Yahudi'ye verdi. Halife ile Yahudiyi ayakta olduğu halde muhakeme etti ve Hârûn Reşîd'in aleyhine hükmetti. Fakat kalben halîfenin tarafını tutuyordu ve elinde olmıyan bu hâl, onun için hayatının sonuna kadar vicdan azabı oldu. «Ömrümce, hasımlara her vechile müsavat ve adaletle muamele ettim. Fakat Hârûn Reşîd ile Yahudi'nin mürafaasında her ne kadar halîfenin aleyhine hükmettimse de, muhakeme sırasında kalbim halîfeye meyletmişti» deyip ağladığı meşhurdur.

Osmanlı devletinde de, eskiden olsun, bugün olsun, adaletin de emrine çok itina edilir. Mahkemelerde, iki tarafa, kim olursa olsunlar, müsavatla davranılır. İşte milletimizin ulemâ sınıfının muhterem ve mümtaz olmasına sebep budur. Yoksa onların, papazların rûhânî sıfatına benzer dinimizce resmî bir sıfatları yoktur.

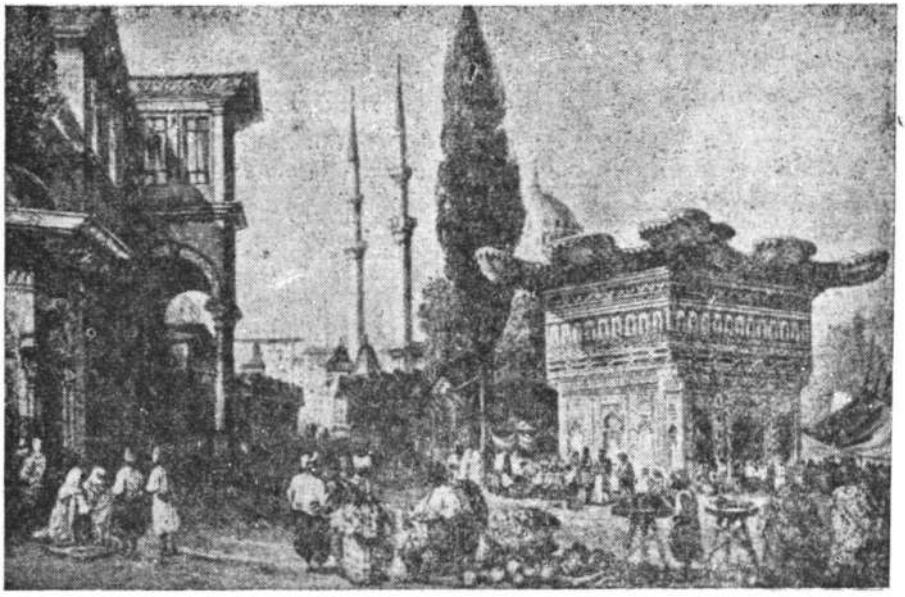

TOPHANE MEYDANI

Din, ancak Allahü Ta'âlâ Hazretleri ile kulları arasında bir keyfiyettir. Onun için bizim vazifemiz, sizin İslâm dinini kabul ettiğinize şahadetten ibarettir. Ancak dinimize ait bazı hususlarda size malûmat vermiye borçluyuz:

İslâm dininin esası iki sözden ibarettir. Biri Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, tek olduğunu tasdik etmektir ki, Arapça «Lâ İlâhe İll'Allaah» sözüyle edâ olunur. Diğeri, Hazret-i Muhammed'in, Allah'ın resûlü olduğunu, tasdik etmektir ki, bu da Arapça «Muhammeden Resûl'Ullaah» sözüyle edâ olunur. İlk söz, birden fazla ilâh olduğuna inanan müşriklerin itikadını reddeder. İkinci söz de, Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenlere karşıdır.

Hıristiyanlar, müşrik değillerdir; Allah'a şerik tanımazlar. Onun için birinci sözde, Hıristiyanlar'la bir ihtilâfımız yoktur. İhtilâf, ancak ikinci söz üzerinde olmak lâzım gelir. Lâkin İznik Konsili, ekaanîm-i selâse itikadını resmen kabul edince, ilk söz üzerinde de aramızda bir çeşit ihtilâf peyda oldu. İznik Konsili'nden bu karar ittifakla değil, ekseriyetle çıkmıştır. Halbuki ekseriyetle karar, siyasî meselelerde olur. Dinî akıydelerde olmamak lâzım gelir.

Biz, akıydelerimizin mantık ilmine vurulmasından çekinmeyiz. Hesap ve hendese fenlerinde kül, cüz'ünden büyüktür. Bir şey, kendinden başka bir şey olamaz. Bir şey, hem vâkı', hem gayri vâkı', olamaz. Bu müteârifelere mugayir iitkatları kabul etmeyiz. Binaenaleyh «bir, üçtür» ve «üç, birdir» itikadı bizim için makbûl değildir. Amma Hazret-i İsânın babasız doğduğuna inanırız. Bir

hekim çıkıp da babasız çocuk olmıyacağını isbat ederse, bu isbat karşısında da aklî delillerden mahrum değiliz.

Yukarıda mezkûr iki sözü kalben tasdik eden, yani Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in peygamberliğine imân eden kimse, mü'mindir. Müslim dahi olabilmesi için, bu iki sözü lisânen beyan etmesi kâfidir. Yazısıyle beyan etmesi de makbuldür. Ammâ lisânen bu sözleri söyleyip de kalben inanmayanlara «münâfık» denir ve münâfıklar, Allah'a kâfir olanlardan daha kötüdür. Kalbindeki itikadın aksini söylemek, insanlık haysiyetine yakışmaz. Bunun için cebretmek, dinimizde yasaktır. Zira nasihat ve dine davet, meşrûdur; insanın mânevî saadetine hizmettir. Fakat cebren onu bir dine sokmak, sapıklık hâlinden daha kötü bir yola koymak demektir.

Din ulemâsının borcu, ancak nasihat etmektir ve dinî meseleleri bildirmektir. Hidâyet ve tevfik ise ancak Allaahü Ta'âlâ Hazretleri'nin işidir. Cenâb-ı Hak, kimine hidâyet eder ve kimini dalâlette bırakır. İşine karışılmaz ve işlediğinden elbet mes'ûl olmaz. Bizler ise, her işimizden mes'ûl oluruz. Dinlerin ve mezheplerin ihtilâfı, Allah'ın hikmeti iktizâsındandır. Bu incelikleri anlıyan, Yavuz Sultan Selim'in meşhur hikâyesindeki nükteyi kavrar:

Yavuz Sultan Selim, her istediğini icrâya muktedir, cihangir bir padişahtı. Bir ara, Rumeli'nin bazı yerlerinde Hıristiyan tab'asının ekseriyette olduğuna canı sıkıldı ve bunları cebren Müslüman yapmayı düşündü. O vakit şeyhulislâm olan «Zenbilli Ali Efendi» diye mârûf Ali Cemâlî Efendi, şöyle diyerek ruhsat vermedi:

«Mâdem ki onlar, devletimizin tab'ası olmayı kabul etmişlerdir, dinimizin iktizâsınca bunların, can, ırz, mal ve itikadlarını, bizimkiler gibi muhafazaya mecburuz. Bu yolda bu tab'aya cebredilemez.»

HZ. PEYGAMBER'İN HİTABESİ

Kısas-ı Enbiyâ Tazarru-nâme'den onsekizinci asır ve ondokuzuncu asır yazarlarımıza kadar Türk nesrinin bütün tecrübelerini kendinde toplar. Ben, gerek devrinde ve gerek ondan çok sonra, Türkçeye bu kadar hakkıyle sâhip başka bir üslûp tanımıyorum. *Ahmet Hamdi* TANPINAR. «Kısas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ» dan

Ey nâs benim irtihalimi düşünüp telâş ediyormuşsunuz. Bir peygamber ümmeti içinde müebbet kaldı mı, ki ben de sizin aranızda müebbet kalayım? Malûmunuz olsun ki ben Hz. Hakk'a vâsıl olacağım ve şeref-i vuslata cümlenizden ziyade müstahakkım. Size nasihatım odur ki Muhacirîn'e hürmet ve riayet edesiz.

Ey Muhacirîn, sizlere dahi vasiyetim budur ki, Ensâr'a güzel muamele edesiz. Onlar size iyilik ettiler; sizi kendi memleketlerine getirdiler, hanelerin-

de barındırdılar. Geçinmede muzayakaları varken sizleri nefisleri üzerine tercih ile mallarına ortak eylediler. Her kim Ensâr üzerine hâkim olursa anlara riayet eylesin ve içlerinde kusur edenler olursa aff ile muamele etsin.

Ey nâs, âlemde cereyan eden işler kazâ ve kader-i İlâhiye menût ve muallâktır. Allah'ın kazâ ve kaderine galebe sevdasında olanlar mağlup ve mahkur olur. Taraf-ı İlâhiye hud'a etmek isteyenler aldanır; hâib ü nâsir kalır Ben size şefkatli ve merhametliyim; sizler yine bana kavuşacaksınız. Buluşacağımız yer bir Havz-ı Kevser kenârıdır. Her kim kenâr-ı havzda benimle buluşmak isterse elini ve dilini mâlâyânîden sakınsın. Ey nâs, günâh ve mâsiyet sebeb-i tağyir-i nimet olur. Eğer halk yâr ve mutî olur ise emîr ve âmirleri dahi öyle olur. Ve eğer halk fâcir olur ise anlar da ol tavr ü hal üzre olurlar.

ANKARA SAVAŞI

Cevdet Paşa «Osmanlı şiirleri... Acem tarzına döküldüğü gibi eski Osmanlı yazarları, nesirlerinde dahi bu tarz üzerine seci kullanma yolunu gerekli bulmakla seçkinlere mahsus bir dil ortaya çıkararak yazmamız, konuşmamıza uymaz oldu. Düşünceyi açık söyleme ise halk arasında alışılmış olan kelimeler ile isteği anlatma demek olduğundan nazmımız gibi nesrimiz dahi açıklıktan uzak ve gösterişli sözlerden ibaret bir biçim aldı.» görüşündedir. Tarihten amaç ise; «Olayların doğruluk ve yalanın ve bunların gerçek nedenlerini öğrenerek uyanmayı gerektirecek bilgileri kazandırmaktır.» Bu anlayışla kaleme aldığı «Kısas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ»nın 12. cüz'ünden alınan, Ankara Savaşı'nın vahim sonuçları :

Timur, askerinin çokluğuna güvenirdi. Yıldırım dahi kahramanlığına ve ordusunun intizamına ve Osmanlıların yiğitliğine güveniyordu.

O asrın en muntazam ve muallim askeri, Osmanlı askerleri, özellikle kapıkulu halkı idi. Lâkin Timur'un asâkiri dahi hep âdi başıbozuk olmayıp çok muharebelerde bulunmuş, bin belâdan artakalmış pişkin ve denenmiş âdemler oldukları halde her on nefere bir onbaşı, ve her on onbaşıya bir yüzbaşı ve her on yüzbaşıya bir binbaşı ve her on binbaşıya iki alay itibariyle bir emîr ve her beş emîre bir beylerbeyi kumanda eylerdi, yani emîr, on bin kişilik bir fırkaya ve emîrül-ümera, elli bin kişilik bir kolorduya kumanda ederdi.

Kös ve davulların akıl gideren sadaları ve savaş alanı arslanlarının korkunç nâraları, ufuklara velvele verdi, bahadranı gayrete götürdü. Çarhacılar elleşmeğe başladılar. İki taraf hırslandı. Emsali görülmedik bir dehşetli kan dökücü muharebeye başlandı. Atların ayakları altından kalkan tozlar, göklere yükseldi, göz gözü görmez oldu. Çubukovası, azîm dehşet içinde kaldı. Çekirge alayı gibi havada uçan okların, belâ arısı gibi vızıltıları, işitenlere dehşet verir ve yer yer kılıç yalmanlarının parıltıları gözleri kamaştırır idi. Asakir-i Timur'un kesretine Yıldırım'ın şiddeti ve askerinin intizam ve yiğitliği muka-

bil olup muharebe çok sürdü. Bu savaş pazarında candan ucuz ve yenme hırsından pahalı bir şey olmayıp, zafer rüzgârı ise Osmanlılar tarafına esiyordu.

Timur ordusunun sağ kolundan ordu-yı hümayunun sol kolu üzerine bir şiddetli hücum vuku buldu. Lâkin Rumeli askeri, kuvvetle müdafaa ile anı gerü püskürttüler, sonra Timur tarafından iki kol ortasına hücum olundu. Bu hücum daha şiddetli idi. Lâkin müdafaa dahi o nisbette şiddetli olduğundan Timur'un askeri' doğrudan doğruya gerü dönemeyüp, bozularak sol tarafına meyletti. Anadolu askeri ise işin iç yüzüne vâkıf olmayıp, telâşlanıp sarsıldılar.

İşte bu sırada firara bahane arayan Kara Tatarlar, hıyanet eyleyerek mevkilerini terk edüp savuştular ve eski emîrleri olan Eretna Bey'in birader zâdesi Taharten koluna geçtiler ve hemen asakir-i Osmaniyye üzerine ok atmağa başladılar. Germiyan ve Aydın ve Saruhan gibi yeni fetholunmuş sancakların başıbozukları dahi sıvışıp eski beylerinin yanlarına giderek Timur askerine iltihak eylediler.

Anın üzerine büyük şehzade Süleyman Çelebi ne yapacağını şaşırmağla Sadrazam Ali Paşa'yı bulup:

— Paşa ne etmek gerekir?

Dedikte Ali Paşa:

— Sultanım! kaçmak selâmettir, gidelim.

Diyerek atını sürünce Süleyman Çelebi dahi ana uyarak diğer bazı ümera ile beraber namus-ı Osmaniyi Moğol atlarının ayakları altında bırakıp Bursa'ya gitti. Galip olmağa yüz tutmuş olan ordu-yı hümayunda büyük perişanlık zuhur etti.

Maiyyet silâhşoranından Solak Karaca, Yıldırım Han'ın üzengisinden tutup:

— Gördün mü o sarhoş vezirin ettiklerini? Sana ne işler işledi, saltanatının olagelen gücünü altsüt eyledi. Namus-ı Osmanî'yi koruyan askerlerin tahsisatını böyle günlerde senin işine yaramayacak ve belki mazarratı görülecek yerlere sarf ettirüp hem hazine-i devletini yok etti, hem de asker de ahaliyi senden soğuttu.

Dedikte Yıldırım Han, etrafa göz gezdirerek gerçek durumu anladı ve acı duyarak ve hemen ordunun bütünüyle düşman ordusunun kalbine hücum etmeğe kalktı. Halbuki: Anadolu asakiri, kâmilen dağıldı. Sağ cenah bütün bütün boş kaldı.

Osmanlı sultanları içinde Yıldırım Beyazıt Han, yüreklilik ile meşhurdur ve Hanedan-ı Osmanîde Rüstem-i Zâl gibi zor ve kuvvet ve gazap ve hidde tile tarih kitaplarında yazılıdır. Timur-name'nin nâzımı ve Molla Câmi Hazretleri'nin hemşire zadesi olan Mevlâna Hatıfî, Şehname'sinde tasrih eder ki

Yıldırım Beyazıt Han, o ruz-i kıyameti andıran günde elde olmayarak Tatar askeri üzerine at salup aç kurt koyun sürüsünü nice tarümar ederse öyle ederdi ve elinde olan kılıç ile vurduğunu bir hamlede alt üst edüp ikinci vuruşa muhtac etmezdi ve gök gürlemesi gibi na'ra atarak şimşek gibi parlayan kan saçan kılıç ile çaldığı Tatar'ı cansız ederdi ve gâh can alıcı mızrak ile göz alıcı şimşek gibi hücum edüp urduğunu at boynuna baş aşağı ederdi.

Sultanahmet Camii Dikilitaş Burmalı Sütun

Yıldırım Han, kana bulanmış olup canını kurban vermek arzusuyle heman kalb-i askerde sancaklar dikilen yere doğru at koparup bizzat Timur'un üzerine kasdeyledi. O mahalle erişince nice Moğol taifesini birer darbede hâk ile yerle bir ve nicelerin keskin kılıç ile kellesini yuvarlayup önüne kimse engel olamadı. Timur durduğu yerde Yıldırım Han'ın yalnız başına korkusuz ve bi-perva safları birbirine katup doğru kendü üzerine gelmekte olduğunu müşahede edicek canı ağzına gelüp güz yaprağı gibi titredi. Germiyanoğlu: Timur'un yanında hazır bulunup:

— Han'ım! gafil olma, bu fırsat ele girmez. Böyle yüreklilik edüp gelen Yıldırım Han kendüdür.

Deyince Timur, hemen kement atıcılarına:

— Zinhar Yıldırım'ın vücuduna zarar getirmeyüp diri olarak ele getürmeğe ihtimam ediniz.

Deyü tenbih etmekle anlar dahi dört taraftan kement üşürdüler ve anı atından aşağı düşürdüler. Evlâd-ı Cengiz'den Mahmut Han, o kolda bulunmağla âdemleri Yıldırım'ın yayan kaldığını görünce etrafını aldılar. Yıldırım Han, hançere davranıp nicelerini hançerle urdu, yere düşürdü. Nihayet galabalıkla üzerine üşüntü ettiler, hançer olduğu halde tuttular, Timur'un çadırına götürdüler. Timur, çadırından çıkup birkaç adım ilerüde seğirttiği ve el sıkıştıktan sonra ağırlamağa saygı ile elinden tuttu, çadır içine götürdü, meclisin

baş köşesine geçirdi, yanı başına oturttu ve gönül alacak sözler ile yabancılığı giderdi:

— Hatırınızı hoş tutunuz. Birkaç gün isteğe uymayan günlerin geçmesinden ümitsiz olmayınız. Sizi geçen ülkenizi bu günden sonra elinizde biliniz.

Dedi. Ağır değerde kaftan getürtüp giydirdi ve âli otağlar kurdurdu. Musa Çelebi de pederiyle beraber esir olmuş idi. Anı getürdüler. Timur, ana da evlât gibi riayet eyledi ve anın içün de pederinin otağı yanında âli haymeler kurdurdu ve her nereye gittiyse anları da böyle ikram ve saygıyle beraber götürdü.

«Timurlenk, Yıldırım Han'ı Timur kafese koymuş» deyü halk arasında duyulan sözün aslı yoktur. Öyle büyük adamlar, böyle küçüklük etmezler. Büyüklüğün kadrini bilürler. Lâkin Yıldırım Han Hazretleri, Moğolların göz hapsinde olarak ata binmekten nefret edip tahtırevan ile gitmeği dilemiş olduğundan kafes ile tahtırevanı fark edemeyenler, öyle hikâyeler düzmüş olmak gerektir. Vakıa Timurlenk, yüreği katı, gaddar ve kan dökücü bir âdem idi. Lâkin hükümdarlar şanına yaraşır olan muamelât-ı resmiyyede tecviz-i kusur etmezdi. Ada memleketler harap olmuş, fukara ayaklar altında kalmış, oralarını hiç kaydeylemezdi.

AHMET VEFİK PAŞA (1823 - 1891)

Türk; kadîm üç sülâlenin biri olup Şark Türkleri Kalaç, Karlık gibi beş on ulustan yâni milletten ve Garp Türkleri Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Ağaçeri, Kuman, Kaysak, Kırgız, Kanglu gibi on beş kadar ulustan ibarettir.

TANZİMAT Edebiyatımızın ünlü Türkçü yazarı, İstanbul'da doğdu. Divan tercümanı Yahya Naci'nin torunu, dışişleri memurlarından Ruhittin'in oğludur. İlk öğrenimini Mühendishane'de yaptıktan sonra, Reşit Paşa'nın Paris elçiliğinde tercümanı bulunan babasının yanına gitti (1834). Üç yıl Paris'te Saint-Louis Lisesinde okudu. Istanbul'a dönüşünde Tercüme Odası'na atandı (1837). Sonra iç ve dış memuriyetlerde yükselerek Tahran Büyükelçisi (1851), Encümen-i Dâniş âzası, Muhakemât Dairesi Reisi (1855-1857), Paris elçisi (1860), Evkaf Nâzırı (1861), Darülfünûn «Hikmet-i Tarih» hocası (1862, iki kere Maarif Nazırı (1872-1878) ilk defa açılan Mebusan Meclisi reisi (1877), Bursa valisi (1879), iki kere de Sadrazam (1878-1882) oldu. Son Başbakanlık görevinden ölümüne kadar geçen dokuz yıl boyunca Rumelihisarı'ndaki yalısına çekilerek kendini tamamile bilim ve edebiyata verdi.

Ahmet Vefik Paşa'nın devlet hizmetindeki yılları çok hareketli geçmiştir. Bunun bir sebebi de bu taşkın zekâlı, dinamik, çok kuvvetli karakter sahibi şahsiyetin, memurluk hayatının gereklerine uymaması, yukardan gelen buyruklara körü körüne boyun eğmemiş olmasıdır. Bu yüzden meslek hayatı boyunca hiç bir vazifede uzun müddet bırakılmamış, ömrü boyunca yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

Ahmet Vefik Paşa, Paris'te elçi bulunduğu yıllarda hareketleri ve sözleriyle III. Napoleon'la bir türlü anlaşamamıştı. Ateşli bir vatansever olan Ahmet Vefik Paşa, Fransızların, Osmanlı İmparatorluğunun birçok bölgelerini ele geçirmek için hazırladıkları tertipleri sezmiş, bunları boşa çıkarmak için elinden geleni yapmış, bu yolda diplomasi nezaket ve kurallarını da çiğnemekten geri durmamıştır.

III. Napoleon'un beyaz bir arabası varmış; Vefik Paşa da bu arabanın eşini yaptırarak Paris sokaklarında dolaşmaya başlar. Beyaz arabayı

gören ahali «İmparator geliyor» diye telâşlanır, askerler selâm dururmuş. Bu durum karşısında Fransız hükûmeti Türk elçisinden arabasını değiştirmesini rica eder. Paşanın cevabı şudur: «İstanbul'daki elçiniz, padişahın kayığının eşi bir kayık yaptırdı: bununla Boğaziçinde gezip tozuyor; Fransız hükûmeti bunu bilmemezlikten geliyor da, Osmanlı elçisinin arabası mı gözüne batıyor?» Kısa bir zaman sonra Fransız elçisinin kayığını değiştirdiğini haber alan Vefik Paşa da arabasını siyaha boyatır.

Vefik Paşa'nın şahsı türlü orijinallikleri olan bir karakter arzeder. Bursa Valisi iken Bursa'da hemen bütün yolların plansız bir inşaat ile çıkmaz sokak hâline getirildiğini görmüş, çâre olarak arabasını bu sokaklara sürmeğe başlamıştır. «Aman Vali Paşa, bu sokak çıkmaz.» diyenlere aldırmamış, yolu kapatan bir duvar önüne gelince de «Devletimin bir valisinin arabası geri dönemez» diyerek, o duvarı yıktırmış, yıkılıncaya kadar arabayı bekletmiş ve açılan yoldan ilerlemiştir. Bu olay sık sık tekrarlandığı için de Ahmet Vefik Paşa Bursa'yı bu delişmen fakat akıllı tedbirleriyle geniş yollara kavuşturmuştur. Tiyatrolarının temsilinde bizzat hocalık yaparak hattâ provalarda rol yaparak aktörleri uyandırması da o dönem için çok önemli eylemlerindendir.

Aydın bir devlet adamı olmakla beraber, esas kişiliğini edebiyat alanında göstermiştir. Sert huylu, dürüst ahlâklı, hareketli bir zekâya sahip, biraz garip mizaçlı yaradılıştadır. Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca bilir; ayrıca, Almanca, İngilizce Rusça ve Eski Yunanca okuyup yazmaktadır. Edebiyatımızda ilk adapte tiyatro oyunu yazan, Molière'in hemen bütün komedilerini Türk hayatına uyguiayan odur. Anadolu Türkçesindeki sözcükleri ilk defa o toplamış, Orta Asya Türkçesinden dilimize milliyetimizi ve tarihimizi aydınlatıcı eserleri o çevirmiştir. Türkiye'de tiyatro edebiyatının ve sahne hayatının gelişmesine hizmeti büyüktür. Avrupa taklitçiliğini beğenmez; her alanda kendi öz benliğimize dönmemizi ister. Türk sanat yapıtlarına gerçek değerini verir; giyinişinden, evinin eşyasına kadar ulusal geleneklere bağlıdır. «Benim evime Türk malından başka bir şey giremez» det, Fuat Paşa'nın onun için söylediği şu söz anlamlıdır: «Ahmet Vefik Paşa, binek taşı cesametinde bir elmastır; ne yüzüğe takılır, ne de sokakta bırakılır.»

Ahmet Vefik Paşa'nın kültür tarihimizde çok büyük, çok değerli bir yeri vardır. Tanzimat devri fikir ve edebiyat adamları arasında hem tarih, hem de dil anlayışı bakımından Türklük bilinci en ileri olanlardan biridir. Vefik Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış döneminde Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve bu kültürün kaynaklarına gitmek için çalışmıştır.

O, Tanzimat döneminin Osmanlılık siyasetine karşı bir Türkçülük hareketi meydana getirmek istemişti. Bunun için de her şeyden önce dilin

sadeleşmesi gerektiğini savunuyordu. Bu dâvayı desteklemek için de «Lehçe-i Osmanî» adını verdiği bir sözlük yayınladı. Her ne kadar Vefik Paşa alışkanlığından kurtulamayarak adını Osmanlıca koymuşsa da, bu kitapta binlerce öztürkçe kelimeyi bir araya toplayıp, bunların çeşitli kullanılış yerlerini gösteren birçok örnekler vermiştir.

En yüksek devlet hizmetlerinde bulunan Ahmet Vefik Paşa hiçbir zaman bulunduğu mevkilerden faydalanıp istibdat devrindeki devlet adamları gibi han, konak ve çiftlik sahibi olmayı düşünmemiş; işinden uzaklaştırıldığı sürelerde bazan evinin kirasını veremiyecek kadar sıkıntıya düşmüştü. Hayatını yazanlar yoksulluk içinde öldüğünü anlatırlar.

Diğer sadrazamlar ve vezirler muhhteşem türbelerde ve üstü kapalı makberlerde yattıkları halde Ahmet Vefik Paşa Rumelihisarı'nda Kayalar mezarlığında açıkta gömülüdür. Şu yoldaki vaziyeti üzerine Rumelihisarı'na gömülmüştür «Öldüğüm zaman cenaze alayı yapılmasın; türbeye gömülmesin, dört hamal tarafından sırtlanıp Rumelihisarı'na gömülmeyi istiyorum. Sultan Mahmut Türbesine gömülüp de hayatım müddetince tepiştiğim adamlarla âhirette de tepişmek istemem.»

Ahmet Vefik Paşa, bütün bu tutum ve davranışlarına göre kendini beğenmiş, kibirli bir insan sanılmasın. Dünyaya ve dünya malına önem vermez, doğruyu söylemekte hatır gönül tanımaz, bektaşi mizaclı deryadil bir insandır.

Ahmet Vefik Paşa; Büyük Reşit Paşa'nın yetiştirdiği değerlerimizin en önünde gelenler arasındadır. Rumelihisar'ındaki evinde onbeş bin ciltlik zengin bir özel kitaplık kurmuştur. Devlet işlerinden ayrıldıktan sonra, bütün günleri bu kitaplığında bilimsel araştırmalarla, edebiyat çalışmalarile geçmiştir. Çok zeki, nüktedan, hazırcevap, sert mizaçlı bir kişiliği vardır. Neşeli olduğu zamanlar, sohbetlerine doyum olmadığı söylenir.

Eserleri

Ahmet Vefik Paşa'nın başlıca eserleri: *Hikmet-i Tarih* (Tasvir-i Efkâr'da tefrika, 1863), *Şecere-i Türk* (Ebülgazi Bahadır Han'ın eserinin Osmanlı Türkçesine çevrilmesi, 1863), *Fezleke-i Târih-i Osmanî* (Osmanlı Tarihi, 1869); *Hikâye-i Hikemiye-i Mikromega* (Voltaire'den, 1871); *Telemak* (Fénélon'dan.

1881), *Gil Blas dö Antillani'nin Sergüzeşti* (Le Sage'den, 1886); *Ernani* (Victor Hugo'dan); *Lehçe-i Osmanî* (Osmanlıcada kullanılan Türkçe ve yabancı sözcükleri bir araya toplamaktadır, 1876), Molière'in adapte piyesleri : Mensur olarak doğrudan doğruya çevrilenler : *İnfiâl-i Aşk* (1869), *Dudukuşları*, *Don Civani* (1869); hece ölçüsüyle yapılan manzum çeviriler: *Savruk*, *Adamcıl* (1869), *Kocalar Mektebi*, *Kadınlar Mektebi*, *Tartüf* (1869), *Okumuş Kadınlar;* Türk yaşantışına uygulanan adapteler: *Zor Nikâh* (1869), *Zoraki Tabip* (1869), *Tabib-i Aşk* (1869), *Dekbazlık*, *Merâkî;* Türkiye'deki Rumlarla Yahudilerin yaşantısına uygulananlar: *Yorgaki Dandini* (1869), *Azarya* (1869).

Kaynakça : *İsmail Hikmet Ertaylan :* Ahmet Vefik Paşa, 1932, *Mustafa Nihat Özön :* Ahmet Vefik Paşa ve Ernani Tercümesi, 1938, *Mehmet Zeki Pakalın :* Ahmet Vefik Paşa, 1942, *Hikmet Dizdaroğlu :* Ahmet Vefik Paşa, 1952, *Ahmet Hamdi Tanpınar :* Ahmet Vefik Paşa, İslâm Ansiklopedisi, C. I., *Hasan Âli Ediz :* Ahmet Vefik Paşa, 1957, *Lütfi Ay :* Ahmet Vefik Paşa, 1957, *Fevziye Abdullah Tansel :* Ahmet Vefik Paşa, 1964; Ahmet Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususî Hayatı ve Muhtelif Karakterleri, 1965, *Sevim Güray* : Ahmet Vefik Paşa, 1966, *Seyit Kemal Karaalioğlu :* Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, 2. Baskı, 1977.

Ahmet Vefik Paşa, biraz haşin ve garip şahsiyeti, cevval zekâsı, dürüst ahlâkı, Batıyı iyi tanıması ve bilhassa Avrupaî edebiyatımızın başlangıcında, Molière başta olmak üzere, Fransız dilinden yaptığı çevirileri, dil ve tarih hakkındaki açık olmayan, fakat önemli giriş noktaları ile siyasî ve fikir tarihimizin unutulmaz simâları arasındadır. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Paşa'nın Bursa Valiliği zamanında uzunca bir süre açıkta kalan bir nahiye müdürü, bir gün karşısına dikilip kelime kelime ezberlediği şikâyetini bir dilekçe uslûbu ile anlatır. Bu sözlü dilekçeyi başından sonuna kadar dinleyen Paşa, zile basar. İçeri giren hademeye bir tebeşir getirtir. Sonra siyah elbisesiyle karşısında duran nahiye müdürüne; dön arkanı bakalım, der. Ve elindeki tebeşirle adamcağızın sırtına «Gerekli işlemin yapılması için defterdarlığa...» cümlesini yazarak altına imzasını atar. Fransa İmparatoru Napoléon III, düşündüğünü hiçbir zaman sakınmayan Türkiye Büyükelçisi Ahmet Vefik Paşa'dan çok yılmıştı. Ama bir gün elçiliğimizi ziyaret eden İmparator, Paşa'ya : Sizin gibi dürüst bir adamın kendi bakanlarım arasında olmasını da ne kadar isterdim der ve üzerinde kendi armaları bulunan bir sofra takımıyla altın bir sigara tabakasını armağan eder. Napoléon III, bir ziyafette Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmak üzere olduğundan söz ederek Ahmet Vefik Paşa'ya : «Ekselans, devletinizin çatırtıları tâ buralarda duyuluyor... İmparatorun diplomatik nezakete pek te yaraşmıyan bu taşlamasına Paşa'nın hemen yapıştırıverdiği cevap son derece ilginçtir : «Haşmetmeap, Osmanlı İmparatorluğu çok uzaklardadır. Oradaki çatırdamaların buradan duyulabileceğini pek sanmıyorum. Ama ben, Fransa'nın çatırdayışlarını Paris'te her an duymaktayım.» Paşa evinde yemeğe çağırdığı yabancıları, alaturka usullerle yere serdirdiği minderlere oturtur ve onları yemeği elleriyle yemek zorunda

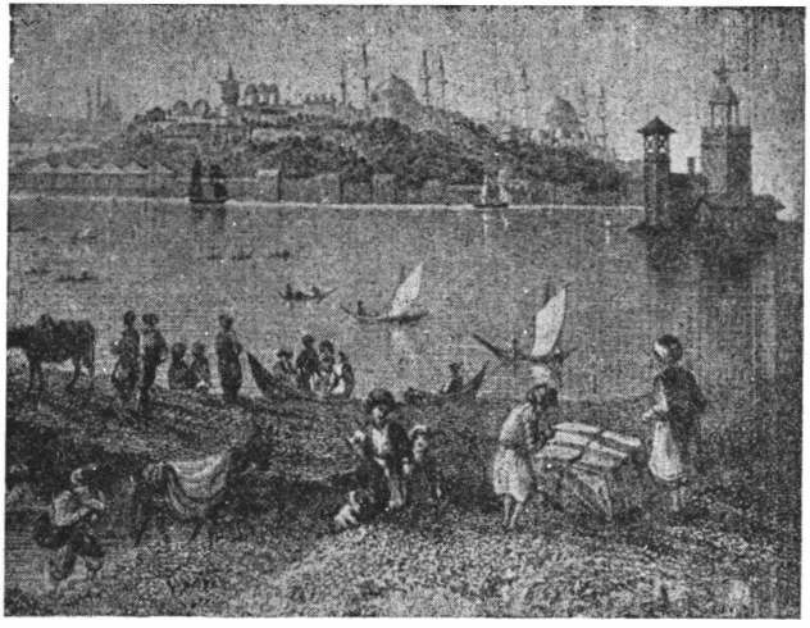

Usküdar'dan Sarayburnu'na Bakış.

bırakır. Yerli misafirlerini ise tersine olarak masa başında oturtur ve çatal, bıçak kullanmaları için sıkıştırır. Alaca bezden entari giyen Paşa, boynuna boyunbağı bağlar, başına geçirdiği takkenin üzerine mavi püsküllü bir de fes oturtur. Sonra ayağına geçirdiği siyah aba terliklerle elçileri, paşaları kabul etmekten zevk duyar. Bir gün çok şişman bir adam konağına gelip bazı dileklerde bulunur. Hiçbir suçu olmıyan adamcağızı Paşa, hiddet ve şiddetle kovar. Bu durumdan bir şey anlamıyan yanındakilerden biri, bu hiddetin neden ileri geldiğini sorması üzerine Ahmet Vefik Paşa: «— Daha ne olsun, görmüyor musun, herif şişkonun biri! Şişmanların ne mal olduklarını ben kendimden bilirim.» *Şecere-i Türk, Zoraki Tabip ve Azarya* yapıtlarından örnekler:

OĞUZ HAN'IN OĞULLARI

Oğuz Han'ın Uygur deyu tesmiye ettiği cemaatin aksakalının İrkil Hoca adlı bir oğlu vardı. Oğuz Han, tahtında oturup ölüncek vezir ve vekili ol idi. Âkil, hünerli ve çok gün görmüş kişi idi. Gün Han dahi vezir kılmış idi. Vefatına kadar anın sözüyle amel kılardı. İrkil Hoca tul-i ömre nail oldu.

Günlerden bir gün Han ile yalnız oturdu. Anda eyitti:

«Atanız on altı yıl yazığunda sıcağında sayede oturmadı. Kışın soğuğunda evde oturmadı. Kılıç sallayıp çok vilâyetler alıp sizin altı'nıza bırakıp gitti. Eğer siz altı'nızın ve sizlerden olan evlâdın reyi müttefik olsa uzun yıllar çok

günler bu vilâyetler de elinizden çıkmaz. Eğer reyleriniz müttefik olmasa ol memalikiz de gider ve eski vilâyetleriniz de gider. Malınız canınız da gider.» dedi.

Gün eyitti:

«Atama nush vermekte idiniz. Atam yerinde atasınız. Ne işe tasvip ederseniz ben anı işlerim.».

İrkil Hoca eyitti

«Oğuz Han'dan çok mülk ve kavm ve şehir ve cansız mal ve canlı mal kalmıştı ve siz altı oğlun her birinizden dört evlât, cümlesi yirmi dört şehzade olursunuz. Altı'nızdan başka ben andan korkuyorum ki dünyalık için sözleriniz mütehalif olur.»

İrkil Hoca'nın sözünü Han kabul edip ulu rikâp eyledi, kurultay kurdu. Yahşi yaman halkın cümlesi geldikte evvelâ Oğuz Han'dan kalan vilâyetler ve kavimler ve cansız mal ve canlı mal cümlesini mezkûr şehzadelerin büyüğüne büyüklüğünce, küçüğüne küçüklüğünce bağışladı. Bu yirmi dört evlât kıbar hatunlardan idi. Bunlardan başka olan kumadan yani anların ortakları olan cariyelerden olan evlât çoktu. Anların ahvallerine lâyık şeyler verdi. Oğuz'un yaptırdığı müzehhep obayı diktirdi. Ön tarafına altı ak çadır ve sol yanına altı ak çadır diktirdi. Ve ön yanda başına altın tavuk berkitilmiş kırk kulaç direk rekzettirdi.

Han'ın emriyle Bozok evlâdı, etbaları ile altın tavuğu, Üçok evlâdı ve etbai gümüş tavuğu atla koşup nişan attılar. Tavukları uran kişilere en'amlar verdi. Gün Han, atasının kıldığı üzere amel kılıp dokuz yüz bargir ve dokuz bin koyun boğazladı ve dokuz telatin havuza arak doldurdu ve doksan telatin havuza kımız koydurdu. Kırk gece ve gündüz ayş ü işret ettiler.

Oğuz Han'ın altı oğlu vardı. Büyüğünün adı Gün Han, ikinci Ay Han, üçüncü Yıldız Han, dördüncü Gök Han, beşinci Dağ Han, altıncı Deniz Han. Bu altısının her birinin dört oğlu kibar hatunundan ve kumadan dahi olanlar vardır.

Gün Han yetmiş yıl padişahlık kıldı. Badehu küçük karındaşı Ay Han'ı kendi yerine koyup Hak rahmetine gitti.

ZORAKİ TABİP

İvaz Ağa; odunculuk yaparak yaşamını sürdürür. Karısını sık sık döğmektedir. Karısı Selime, yediği dayağın öcünü almak ister. Dili tutulan kızını iyi edecek usta bir tabip arayan Hamza Ağa'nın uşaklarına İvaz'ı doktor, diye tanıtır ve iyice zorlanıp döğülmedikçe marifetini ortaya koymıyacağını söyler. Adamlar, İvaz Ağa'yı bulurlar; zorla döverek götürürler. Hamza Ağa'nın kızı Nûrudil aslında hasta

değildir. Babası istemediği bir adamla evlendirmeğe zorladığı için kendisini dili tutulmuş gibi gösterir. Nûrudil'in sevdiği Dâniş Bey bunu İvaz Ağa'ya haber verince, İvaz, Dâniş Bey'i eczacı diye kızın evine götürür. Nûrudil konuşmağa başlar. Bunun üzerine, Hamza Ağa, kızını Dâniş Bey'e vermeye yanaşır. Oyun şöyle başlar :

Birinci Fasıl
Birinci Meclis

İVAZ — SELİME

(Kavga ettikleri halde görünürler, Sahne bir ormanı gösterir.)

İvaz — Yok, dedim sana işte olmaz. Öyle etmeyeceğim, söz benim olacak Benim kâhyam mı var?

Selime — Ben de sana dedim ki benim dediğim yola gidersin. Beu sana huysuzluğunu çekmek için varmadım ya!

İvaz — Of! Insanın karısı olmak meğer ki belâ imiş. Aristatalis efendimiz ne güzel, ne haklı buyurmuş: «karı kısmı şeytandan beterdir» demiş.

Selime — Bakındı şuna! Sanki o hödük Aristatalis'le irfan satacak, dört ayağını bir yere getirip sanki marifet yapacak!

İvaz — Marifettir ya! Benim gibi on sene hekime hizmet etmiş, hem de gençliğinde sarfı ezber öğrenmiş adam bul bakayım!

Selime — İlâhi, belânı bulasın, çılgın, mecnun!

İvaz — Seni mundar leş! Sen belânı bul, hain postal!

Selime — Sana «he» dediğim gün, seni kabul ettiğim saat batsın; nalet olsun!

İvaz — Beni de hüccet yazıp batırmağa sebep olan vekil burnazına lânet olsun!

Selime — Evde olan eşyamı birer birer satıp savan batakçı!

İvaz — İşte iyi ya!.. Bu, ev mahsulünden geçinmek demektir.

Selime — Yatağıma varınca kaldırıp götüren uğursuz kaypakçı!

İvaz — İyi ya!.. Sabahları erken kalkarsın.

Selime — Evde bir çöp bırakmayan menhûs.

İvaz — İyi ya göç kolay olur.

Selime — Ben kıyamete dek senin edepsizliğini, harâbatiliğini nice bir çekeyim?

İvaz — Karı, bilirsin ya ben çok söz götürmem, kolum uzundur, elim de ağırdır.

Selime — Oh, senin korkutmana kulak mı asarım sanki!

İvaz — A karıcığım, a canım, sen kaşınıyorsun; eyleme kuzum, senin âdetindir.

Selime — Haydi! Senin sözünden ürkecek miyim, behey şaşkaloz?

İvaz — A muradımın tatlı mahsulü, senin kulaklarını bükerim.

Selime — Seni ayyaş köpek!

İvaz — Ama döverim.

Selime — Şarap tulumu sümsük!

İvaz — Ama tepelerim.

Selime — Seni nabekâr!

İvaz — Seni ıslatırım.

Selime — Hain, hayasız, batakçı, dolandırıcı, alçak, müzevir! İpe gelesi dilenci ayyaş! Gaddar, hırsız, hırsız, hırsız!

İvaz — İşte alındı! İstedin artık! *(değneğiyle döver)*

Selime — *(bağırarak)* Ah, ah, aman!

İvaz — İşte gördün mü? Seni durdurup dinlendirmenin ilâcı budur.

İkinci Meclis

MÜSTECİP ÇELEBİ — İVAZ AĞA — SELİME

Müstecip Çelebi — Yahu dur? Yahu etmeyin, yazık! Bu ne demek? Bu nasıl arsızlık? Karısını döven murdara yazıklar olsun?

Selime — *(Elleri kalçasında, üstüne yürüyerek ona bir tokat vurur)* Ben belki dövdüğünü istiyorum.

Mütecip Çelebi — Ya! E benim de canıma minnet öyleyse.

Selime — Ama siz ne karışırsınız?

Müstecip Çelebi — Eh, halt ettim.

Selime — Sizin ne vazifeniz?

Müstecip Çelebi — Öyle ya, hakkınız var.

İvaz — Bak şu fodula, kocaları karılarını dövmekten alır.

Müstecip Çelebi — Eh Peki! Döndüm sözümden, tövbe olsun!

Selime — Ama işin arasına niye giriyorsunuz?

Müstecip Çelebi — Hiç.

Selime — Gelip burnunuzu sokmak size mi düşmüş?

Müstecip Çelebi — Hayır canım, hayır.

İvaz — Siz işinize bakın.

Müstecip Çelebi — Eh, ağzımı açmam.

Selime — Benim canım dayak yemek ister, beni dövsün.

Müstecip Çelebi — Hay hay!

Selime — Size zararı yok ya!

Müstecip Çelebi — Gerçek, neme lâzım.

Selime — Vazifeniz olmayan şeye gelip karışmak ahmaklıktır. (Sille vurur).

Müstecip Çelebi — *(Tıpkı karısı gibi üstüne yürüyen kocaya doğru gider. Fakat İvaz da ,aynen bastonla vurarak kaçırır).* Komşu, affedersiniz bildiğinizi işleyiniz, dövünüz, vurunuz, karınızı terbiye ediniz, isterseniz ben de yardım edeyim.

Beşinci Meclis

KORKUT — HİMMET — SELİME

(Selime kocasından yediği dayağın öcünü almak ister. İvaz Ağa oduna gittiği sırada doktor aratan Hamza Ağa'nın uşaklarıyle karşılaşır!)

Selime — Acaba size bir yardımım olur mu?

Korkut — Olabilir ya! Biz bir marifetli adam, bir hastalık anlar ârif kişi arıyoruz ki, ağamızın bir kızı var, hastalıktan dili tutuldu. Hekimler, hâzıklar, derdine derman bulamadı. Ona baksın da bir çare etsin. Bazı adamlar vardır ki esrar bilirler, bazı acayip ilâçlar kullanırlar ki kimsenin yapamadığını onlar o ilâçlarla hâsıl ederler. İşte öyle bir marifet sahibi kişi ararız.

Selime — *(Kendi kendine)* İşte benim ip kaçığından acımı çıkarmağa bir iyi nevzemin bulundu. (Aşikâr) Aradığınız için size benden iyi delâlet edecek yoktur. Bana iyi çattınız. Benim burada bir adam vardır ki en ümitsiz hastalıklara bakmak için misli yoktur. Doğrusu hayret verir bir kişidir.

Korkut — Aman kerem ediniz, acaba nerede bulabiliriz?

Selime — Bu vakitler koruda bulunur; orada odun keser.

Himmet — Hekim odun mu keser gözüm?

Korkut — Belki «ilâçlık nebatat, müfredat toplar, eğlenir» demek istersiniz.

Selime — Hayır, bu öyle bir acayip adamdır. Odun kesmeyi sever. Meraklı, titiz, kavgacı, bir heriftir ki hekim olduğunu, görseniz, bir türlü bilemezsiniz. Kıyafeti yakışmaz halde, kendi cahil gibi görünür, ilmini saklar, tababette olan garip garip hünerini icra etmekten her gün ziyadesiyle kaçar. Bir özge adamdır.

Korkut — Ne acayiptir ki hep büyük adamların birer merakı olur, faziletlerine biraz da cinnet emaresi karışır.

Selime — Bunun delilliği zannınızdan da ileridir. Zira dayak yemedikçe hünerini ikraz etmez; hemen inkâr eder. Haberiniz olsun ki onunla başa çıkamazsınız. Eğer bir kere kurarsa elinize birer değnek alınız, onu bir iyi ıslata ıslata dövmedikçe marifeni gizler, asla itiraf etmez, bize tabipliği iktiza ettiği zamanlar öyle ederiz.

AZARYA

Çok zengin bir cimri olan Azarya'nın, yetişkin bir kızıyle bir oğlu vardır. Evini daima sıkıntı içinde bırakmaktadır. Parasının faizleriyle geçinir, çıkar sağlamak için birtakım karışık işler çevirir. Evin geçim işlerine kâhyası Leon bakar. Hizmetçisi Yako, evin hem arabacısı, hem de aşçısıdır. Oğlunu zengin bir dul kadınla evlendirmek isteyen Azarya,

kızına da yaşlı fakat zengin bir koca bulur; kendisi de genç, güzel fakat yoksul bir kızla evlenmeye kalkışır. Almak istediği kız ise, oğlunun sevgilisidir. Cimriliği yüzünden sıkıntı çeken aileyi, bu durumlar büsbütün perişan eder. Sevgilisine hediyeler almak isteyen oğlu para bulamaz. Bu durumdan kurtulmak için evin uşağı ile dolap çevirir; fırsatını bulur, Azarya'nın bahçede gömülü olan para çekmecesini kaçırır. Azarya, deliye döner; tehditlerle ortalığı karıştırır. Sonunda iş, tatlıya bağlanır. Oğlunun, sevdiği kızla evlenmesine razı olunca, çekmecesine kavuşmak olanağını bulur. Azarya'nın ziyafet öncesi yaptığı bir konuşma:

ÜÇÜNCÜ FASIL

Birinci Meclis

AZARYA — Haydiniz, hep yanıma geliniz, size birazdan cemiyet için tenbihlerimi anlatayım. Her birinizin hizmetini bellü edeyim. Gel Polçe, sizden başlayalım. Tamam silâhınız elde. Sizi her yeri süpürüp silmeye kodum, ama dikkat etmeli, gözlerini eyü açmalı. Öyle her bir şeyi yırtıp, kırıp paralayacak gibi sürtüp eskitmekten sakınmalı. Canım her şey, yoluyle, erkânıyle olmalı. Bundan başka yemek yenürken sürahileri idare etmek umuruna dahi sizi dikerim. Eğer bir şişe kaybolur, bir şey kırılacak olursa ağlığınızdan aşağı ururum.

YAKO — Oh, şifalu ceza işte.

(... .)

ŞALOM — Acem gömleklerimizi çıkaralım mı?

AZARYA — Ha çıkarınız, ama misafirler geldiği zaman çıkarınız da esvabınız kirlenmesin.

İPSALOM — Ama bilürsünüz efendim benim saltamın önünde bir büyük kandil yağı lekesi var.

ŞALOM — Benim de şalvar, ardından fena yırtık da... haşa huzurdan...

AZARYA — Sus. Duvara dönersin, halka hep yüzünü tutarsın, sen de omuzuna peşkir atarsın, olur biter, haydi siz de işinize... Kızım siz de sofradan kalkan yemekten gözünüzü ayırmayınız, gözediniz telef etmesünler... kadın kadıncıklara evin nizamına bakmak yaraşır. Şimdi benim nişanlımu güzel kabul etmeye hazırlanınız.

İkinci Meclis

AZARYA — Ey, eyü gözediniz orasını, ey Leon, gel bana yardım et. Yako Usta, seni en sona alıkoydum.

YAKO — Emriniz aşçıya mı, yoksa arabacıya mı?

AZARYA — Aşçı işinden başlayalım.

YAKO — Durunuz biraz. *(Cepkeni çıkarır, aşçı kiyafetinde kollar sıvalı görünür.)* Buyurunuz, aşçı emrinize hazır.

Türk Tiyatrosu'na büyük emeği geçen Mardiros Mınakyan (1837-1920)

AZARYA — Of, bu ne tekellüf... bak Yako, ben bu akşam misafir davet ettim.

YAKO — *(Yavaşça)* O! Ne acayip!

AZARYA — Bakayım bize güzel yemek yapacak mısın.

YAKO — Evet, para verirseniz yaparım.

AZARYA — Ha, para yok, Kör şeytan o saat para lakırdısı! Para, para, Kimsenin ağzında başka lakırdı yok. El ulağı söz persengi hemen para. Artık illallah!

LEON — Hiç böyle de edepsiz sözü olmaz. Çok para ile nefis taam da yapmak marifet mi! Anı ustalık az masrafla yapıp becermektir.

YAKO — Az para ile âlâ taam mı!

LEON — Ey zâhir!

YAKO — Doğrusu vekilhaç ağa, bu merifeti siz bize gösterdiniz. Benim aşçıbaşılığım da sizin olsun alınız, inayet edersiniz. Oynumsa burada her şeye siz karışıp kâhyalık edersiniz.

AZARYA — Sen sus ol! Bize ne lâzım bakayım?

YAKO — İşte kâhya söylesin. Az para ile yapar.

AZARYA — Of, bana cevap verindi...

YAKO — Sini başında kaç kişi bulunacak?

AZARYA — Sekiz on kişi olacağız ki sekiz kişi demektir. Sekize yeten ona da elverir, idare eder.

LEON — Evet efendim belli şey.

YAKO — Ey, işte dört nevi sulu et, yahni, dört sahan türlü, bir...

AZARYA — Bre oğlan, bu bütün memleketi idare eder.

YAKO — Bir kebap.

ABARYA — *(Yako'nun ağzını kapar)* Vay hain bütün memleketi mi doyuracaksın.

YAKO — Tatlı...

AZARYA — *(Ağzını tutar)* Vay daha mı?

LEON — Adam, herkesi çatlatacak mısın? Buraya mihmanı patlatıp candan etmek için mi konuk ediyorlar? Sıhhat-ı beden nasayihini okut da bir dinle... hekimlere sor. İnsana oburluktan daha muzır dert var mı?...

AZARYA — Hakkı var.

LEON — Usta Yako, size ve emsalinize malum olsun, o et'ime-i nefise dolu sımatlar kendini bilenler nazarında bir makteldir. Ziyafete davet ettiği misafire kişi dostluk yolunda muamele ederse sofrasını sade ve hafif şeyle tezyin etmeli, eskilerin kavlince yaşamak için yemeli, yemek için yaşamamalı.

AZARYA — Aman aman bu ne güzel söz! Eskilerin ben ağzını öpeyim. Ömrümde böyle güzel nasihat işitmedim, ha... Yaşamalı yemeli, yok nasıl idi o bakayım?

LEON — Yaşamak için yemeli, yemek için yaşamamalı.

AZARYA — Ey, ya, elbet öyle, işitiyor musun sen de Yako? Aman bu kelâmı buyuran kibar bey kim idi, adı ne olur?

LEON — Şimdi ismini hatırlayamıyorum.

AZARYA — Aman unutmayıp bulunuz da altın yazıyle divanhaneye yazdırayım.

LEON — Baş üstüne, kusur etmem, arar bulurum. Hele ziyafete gelince, siz bana bırakınız da, ben hepsini yoluna korum.

AZARYA — Ey, bak artık.

YAKO — Oh, ben de azaptan kurtulurum.

AZARYA — Şu yenmez şeyler vardır ki, bir lokması adamı bıktırır. Bol çervişle kuru fasulye, kestaneli yahni kapatması... bol kapuska gibi...

LEON — Siz orasını bana bırakınızdı, efendim, görürsünüz.

AZARYA — Ey Usta Yako, gelelim arabaya. Anı temizleyip, yıkayıp, beygirleri hazırlamalı.

YAKO — Ey, durunuz, bu ipsiz hizmeti. *(Libasını yine giyer)* Ne buyurdunuz ağam?

AZARYA — İşte arabayı hazırlamalı. Beygirler koşulsun, pazaradak gidecekler...

YAKO — Beygirleri mi efendim! Aman, adımını atacak halde değil, yatakta serilmiş yatar diyemem, zira yataklık samanları bile yok, zavallılara iftira olur .Ama siz anlara öyle perhizler ettiriyorsunuz ki, anlar cansız bir hayal, at değil atın güya kalıbı.

(.....)

AZARYA — Ey, acaba bilemez miyiz benden ötürü ne diyorlar...

YAKO — Kızmayacağınızı bilsem efendim size söylerim.

Batılı ressam gözüyle bir köşemiz.

AZARYA — Hayır asla kızmam.

YAKO — Aman efendim bilirim ki bana gazap edersiniz.

AZARYA — Hayır dedim, belki de aksine memnun olurum, bana ne dediklerini öğrenirim.

YAKO — Efendim siz çünkü istiyorsunuz, ben de size doğrusunu açıktan söyleyeyim. Sizi herkes pek zevkleniyor, sizi her yerde yüz türlü mehtaba alı-

yorlar. Size bir kulp takıp bir leke bulaştırdıklarında bütün âlem gayet memnun oluyor da size her an bir pintilik hikâyesi uyduruyorlar. Güya kendi evinizin halkı için siz mahsus takvim bastırıp adamlarınıza bütün gün oruç, perhiz tutturuyormuşsunuz. Hamursuzu dört kere yutturup halkın yemediğini kâr sayarsınız, peyniri şişenin dışından yalattırsınız diyorlar. Biri der ki, bayram seyran vakti yaklaştıkça uşaklarınıza dargınlık çıkarıp bahşiş, esvap vermemek için kovarsınız. Öyle kamış bayramı, gül bayramı bilmezsiniz. Biri de komşunuzun kedisi mutbağınızdan bir kemik çalmış deyü sahibini mahkemeye davet etmişsiniz, diyor. Bir diğeri, gece kendiniz ahıra inip beygirlerin yemini çalarken karanlıkta uşaklar tutup benden evvelki arabacınız bilmeksizin size sopa yağdırmış, siz ağız bile açamamışsınız. Yok terzi ölçünüzü aldığı zaman nefesinizi çekermişsiniz deyü türlü halt ederler. Hele düzcesini deyivereyim mi, insan nereye gitse dinleyeceği sizi giydirip kuşattıkları ve dillerde donattıklarıdır. Bütün âlemin siz maskarası oldunuz. İsminiz geçse hemen sizi hasis, pinti, nekes, zibidi, murabahacı... diye anarlar.

AZARYA — (Bas eder sopayı) Ahmak, edepsiz, hödük al sana!

YAKO — Hah, tamam! Demedim miydi kızarsınız deyü? İnanmadınızdı. İşte doğruya dayanamadınız.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Dördüncü Meclis

(Azarya'nın bahçeye gömülü para çekmecesi çalınır.)

AZARYA — Hırsızı tutun hırsız? Can kurtaran yok mu, yetişin, öldürüyorlar! Aman kanlu katil, yangın var, dâd, feryat. Zabit yok mu? Aman ya Rabbi, ben battım, ben bittim! Elden gittim aman of adam! Öldürdüler helâk ettiler, of boğazladılar, boğazımı kestiler, canımı yaktılar, kıydılar, paralarımı aldılar... Acaba kim idi, ne oldu, ne deliğe girdi, nereye gitti, nasıl saklandı... Aklım darmadağın, kaçırıyorum aman! Neredeyim, ne oluyorum, ben kimim! Ne yapıyorum... birini bilemem eyvah, aman vaveylâ, paracıklarım, ah dostum, ciğerim, ah sevgili habibim, canımın yongası, ömrümün hâsılı, beni senden ayırdılar. Ah gözüm nuru, elimden sen gittin, artık canımın tesellisi, hayatımın lezzeti, gönlümün safası, rahatım, huzurum hepsi gitti, benim her işim bitti!.. Kendimi sokağa atayım, varup zâbit, hâkim çağırayım, bütün ev halkına, halayık, uşak, evlâd ü ayal, kendime bile eziyet ettireyim... Tez, ases, kavas, zâbit, iğnelü fıçı, darağacı, cellât! Bütün alemi astırayım, hem de paralarımı bulamayacak olursam en son kendim de asılayım.

ZİYA PAŞA (1825 - 1880)

Yârab ne eksilirdi deryâ-yı izzetinden
Peymâne-yi vücûde zehr-âb dolmasaydı
Âzâde-ser olurdum âsîb-i derd ü gamden
Yâ dehre gelmeseydim yâ aklım olmasaydı

TANZİMAT Edebiyatımızın en seçkin şair ve yazarlarından biri, İstanbul'da Kandilli'de doğdu. Soyu Erzurum'lu olan, gümrük memuru Feridüddin Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini bir süre mahalle mektebinde yaptıktan sonra, Beyazıt rüştiyesinde okudu. Sadaret Kalemi'ne memur oldu (1842). Zeki, kabiliyetli bir genç olmasına rağmen, derbeder bir yaşantısı vardı. Divan edebiyatı yolunda şiirler yazıyordu. Reşit Paşa, onu saraya kâtip olarak yerleştirdi (1855). Saray memurluğunda düzenli hayata alıştı; Fransızca öğrendi. Âli Paşa'nın sadrazam olmasile saraydan uzaklaştırıldı; sırasiyle Zaptiye Müsteşarı, Atina elçisi, paşa rütbesile Kıbrıs, Amasya mutasarrıfı, Meclis-i Vâlâ âzası oldu.

Amacı, memlekette meşrutiyet idaresini kurmak olan «Yeni Osmanlılar Cemiyeti» ne girdi. Namık Kemal'le birlikte Paris'e kaçtı (1867). Londra'ya geçerek Namık Kemal'le «Hürriyet» gazetesini çıkardı (1868). İstanbul'a dönünceye kadar Cenevre'de oturdu (1871). Abdülaziz tahttan indirilince Maarif Müsteşarı oldu (1876). Kanun-i Esasî Encümeni âzalığına seçildi; II. Abdülhamit, İstanbul'da kalmasından kuşkulandığı için, vezirlik rütbesiyle Suriye, Konya ve Adana valiliklerinde bulundu. Adana'da öldü (17 Mayıs); mezarı oradadır.

«Bizim dilimiz Osmanlıca değil Türkçedir. Şiirimiz de divanları dolduran gazelle kaside değil, bazılarının vezinsiz diye beğenmedikleri «kayabaşı», «üçleme» ve «çöğür» lerdir. İstidat sahiplerimiz hele bu yola bir kere himmet etsinler, az vakitte ne kudretli şahsiyetler yetişir, görürsünüz.» diyecek, serbest şiiri savunacak kadar ilerici ve ileri görüşlüdür. «Şiir ve İnşa» makalesinde şöyle der:

Şiirin tarif-i umumisi kelâm-ı mevzundur. Yani iki satır sözün her birinde sükûn ve harekâtın müsavi olmasından ibarettir. Hattâ kafiye usulü milel-i müteahhire beyninde âdet olmuştur. Eski Yunanlılar yal-

mız vezne riayetle kafiye iltizam etmezlerdi. Şiir her kavimde tabiîdir. Rûy-i arza ne kadar milel ü akvam gelmişse, cümlesinin kendilerine mahsus şiirleri vardı. Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necati ve Baki ve Nef'i divanlarında gördüğümüz kasaid ü gazelliyyat ve kıtaat ü mesneviyyat mıdır? Yoksa Hâce ve Itrî gibi musikişinâsânın rabt-ı makamat eyledikleri Nedim ve Vasıf şarkıları mıdır? Hayır, bunların hiç biri Osmanlı şiiri değildir. Zira görülür ki, bu nazımlarda Osmanlı şairleri şuarâ-yı İran'a ve İranlılar dahi Araplara taklit ile melez birşey yapılmıştır... İnşa yolunda da hal tamamıyle böyle olmuştur. Münşeat-ı Feridun ve âsâr-ı Veysî vü Nergisî vesair münşeat-ı mu'tebere ele alınsa içlerinde üçte bir Türkçe kelime bulunmaz...

Vâkıa şiir ve inşanın bu hale girmesi bu asrın yapması değildir. Acemler kabul-i islâmiyetten sonra, ulûm-ı şer'iyyeyi tahsil için lisan-ı Arabın tahsiline düştükleri sırada kendi lisanlarının şiir ve inşasını dahi ana taklit ettikleri gibi, biz de bidâyet-i teessüs-i devlet-i Osmaniyyede İran ulemâsını celbe muhtaç olduğumuzdan, anların terbiyesi üzere kendi lisanımızı bırakıp, Acem şivesine taklit hatâsına düşmüşüzdür ki, ulemâyı Rûm'un bu hususta ettikleri ihmal ü kusur affolunmaz bir hatâdır... Taacübe sâyan değil midir ki bizde yazı bilmek başka, kâtip olmak yine başkadır. Halbuki sâir lisanlarda yazı ve imlâ bilen kâtip olur. Vâkıa her lisanda edip olmak hayli ma'lûmata tevakkuf ederse de, âdeta muradını kâğıt üzerinde ifade etmek için yazı yazmak kifayet eyler, Bizde ise yazı öğrendikten maada birçok şeyler daha bilmek lâzım gelir:

Evvelâ Türkçe imlâ bilinmelidir. Halbuki en güç şey budur. Zira vaktiyle Türkçeye mahsus lûgat kitabı yapılmamış... Sâniyen: Arabî ve Farisî imlâ bilmek lâzımdır... Sâlisen; bunlardan sonra aklâm-ı devletten birinde birkaç seneler istihdam olunmak ister. Bu olmadıkça «idüğüne» yi, «olduğuna» ya raptetmenin yolu bilinemez... Bu sebeple gerek şiirimiz ve gerek kitabetimiz ne derece kalmıştır... Vah bize! Yazık bize! Bu hale göre bizim millete tabiî hal üzre ne şiir ve ne de inşa var demek olur.

Hayır, bizim tabiî olan şiir ü inşamız taşra halkıyle İstanbul ahalisinin avâmı beyninde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz, hani şairlerin nâ-mevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında «deyiş ve üçleme ve kayabaşı» tabir olunan nazımlardır. Ve bizim tabiî inşamız, Mütercim-i Kamus'un ittihaz ettiği şîve-i kitabettir. Vâkıa bu nazım ve kitabet matlup olan derecede beliğ ve tumturaklı görünmezse de, ümmet-i Osmaniyye ilerlediği sırada bunlara rağbet edilmediğinden, oldukları halde kalmışlar, büyümemişlerdir. Hele bir kere rağbet o cihete dönsün, az vakit içinde ne şairler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir. Velhasıl şiir-i tabiî odur ki, şair cüz'i bir mülâhaza üzerine kalemi eline alup irticalen kırk elli beyit nazmedebil-

meli. Kitabet-i milliye odur ki, eli kalem tutan, zihnindeki murâdını iyi kötü kâğıt üstüne koymalı.

Ziya Paşa; düşünce ve fikir şiirini getirdi. Halk şiirinin bizim gerçek şiirimiz olduğu inancını, yazı dilimizin halk dilini temel olarak alması gerekliliğini «Şiir ve İnşâ» makalesinde savunmasına rağmen, divan edebiyatı geleneklerini sürdürdü. İstibdat mücadelesinde Namık Kemal'in yanında yer aldı. Yurdumuzda demokratik özgürlüklerin gelişmesi, insan ve vatandaş haklarının yerleşmesi için çalıştı. Tanzimat edebiyatımızın üç büyük kurucularından oldu. Ona göre: «Tanzımat, derebeyliği lâfzen kaldırmıştır. Taşraların her birinde derebeyleri elyevm mevcut olup, fakat isimleri başkadır. Bunlar iki sınıf olup birtakımı konsoloslar, öteki de servet ve nüfuz sahibi eşraftır.» Halk şiirimize dikkati çeken Ziya Paşa'nın bu inanışla yazdığı

TÜRKÜ

Akşam olur güneş batar şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek körpesin esirgesin seni Yaradan

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın âh yavrucağım

Çünkü Mevlâm kul eyledi sana özümü
Bastığın yerlere sürsem yüzüm gözümü
Uyma ağyarın fendine dinle sözümü

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın âh yavrucağım

Dağları duman bürüdü ağyar seçilmez
Avcı kurmuş tuzağını yare geçilmez
Vefasızın meclisinde bâde içilmez

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın âh yavrucağım

Özdeki Yeniliği

Ziya Paşa, biçim'de eskiye bağlı kalmasına rağmen, öz'de yeni bir niteliğe yöneldi. Aşk, şarap, zevk temalarını işleyen gazel, terkib-i bent, terci-i bent gibi eski nazım şekillerini toplumu uyandıran, kötülüklere çare arıyan, duygularla düşünceleri aydınlatan birer araç haline getirdi. Zıtlıklar, çelişmeler içerisinde olmakla beraber, Şinasi ile başlıyan yeni sanat ve dil görüşlerimize bağlı kalmıya çalıştı. Nesri de, şiiri gibi, sağlam yapılı, zamanına göre oldukça sadedir. «Hikmet» li bir nazım yapısı vardır; bunlarda bireysel gerceklerle toplumsal dertleri kudretle yansıtır. Güçlü bir gazel örneği:

Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm
Dolaştım mülki islâmı bütün vîrâneler gördüm
Bulundum ben dahi dâr-üş-şifâ-yı Bâb-ı Âlide
Felâtun'u beğenmez anda çok dîvâneler gördüm
Huzûr-ı gûşe-i meyhâneyi ben görmedim gitti
Ne meclisler ne sahbâlar ne işret-hâneler gördüm
Cihan nâmındaki bir maktel-i âma yolum düştü
Hükûmet derler anda bir nice sal-hâneler gördüm
Ziyâ değmez humârı keyfine meyhâne-i dehrin
Bu işret-gehte ben de durmadım ammâ neler gördüm

Eserleri

Ziya Paşa; şiir, makale, hiciv-mizah, antoloji, edebiyat tarihi türlerinde eserler yazmış; birçok çeviriler yapmıştır. Mizah şaheseri sayılan «kaside, tahmis ve şerh» olmak üzere üç bölümden kurulu, nazım - nesir karışık eseri *Zafernâme* (1868-?); Türk, Arap ve İran şairlerinden seçtiği şiirleri bir araya toplayan antolojisi *Harâbat* (3 cilt, 1874); ölümünden sonra yayımlanan şiir kitabı *Eş'ar-ı Ziya* (1881); daha sonra Süleyman Nazif bu kitabı «Külliyat-ı Zıya Paşa» adı altında yayımladı (1925); Chéruel ve Lavallè'den *Engizisyon Tarihi* (çeviri, 1881); en çok sevilmiş ezberlenmiş, atasözü gibi dillerde dolaşan beyitlerle dolu kitabı *Terkib-i Bent* ve *Terci-i Bent* (1884, 1896, 1909, 1951); Viardot'dan *Endülüs Tarihi* (çeviri, 2 cilt, 1859 - 1888); *Mukaddeme-i Harâbat* (1893); edebiyatımızda ilk mülâkat türü olan mensur eseri *Rüya* (1908); Jean Jacques Rousseau'nun «Itiraflar» ının etkisiyle yazdığı, anılarını anlatan yarım kalmış eseri *Defter-i A'mâl*'dir. Rousseau'dan çevirdiği *Emil* ise, dilinin güzelliğiyle üzerinde durulmağa değer.

Ziya Paşa Tanzimat devri aydınının en tipik nümunesini verir. Bütün hayatı ve eseri tıpkı devri gibi acaip bir ikilik içindedir. Ziya Paşa, Divan'ı ile kalsa idi, ondokuzuncu asrın ikinci yarısında eski geleneğin yetiştirdiği şairlerden biri, belki en sönüklerinden biri olurdu. Fakat böyle olmadı. Şiddetli tepkilere elverişli mizacı, hayatının acı tesadüfleri ve daha ziyade yaratılışı ona iki büyük manzume ile son devir şairlerinin ön safında bir yer verdi. Gerçeği budur ki, Terci'-i Bent ve Terkib-i Bent, Ziya Paşa'nın bütün eseri içinde en çok okunulan, sevilen ve hatta kendisinden sonra gelenlere tesir edenidir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.*

Ziya Paşa da kompozisyonlarında sade fikre çok yaklaşır. Şinasi ve Namık Kemal gibi fikri çıplak verebilmek gayesindedir. Şiiri edebî sanatlar meşheri olmaktan çıkarıp, oyunlardan sıyrılmış fikir şiiri yaratmak ister. Şiiri mecâzlar, mazmunlar arkasına saklamaktan kaçınır. Örnekler :

Şair şair doğar anadan
Âsârı görünür iptidâdan
Şair dahi tıfl iken iyândır
İrfânına meşrebi nişândır

Her tarz u edâsı lâûbâlî
Bir başka revîşte cümle hâli
Başlar o zamandan ihtilâfa
Evza-ı umum ile hilâfa

Çün hür olarak gelir vücûda
Güçdür koma şair kuyûda
Çokluk anı bağlamaz akâid
Teshir edemez anı fevaid

★

Zannetme ben Amasyada paşalık eyledim
Buldum yetîm halkını babalık eyledim

Dilhabım üzre bir işe baş olmadım diriğ
Mecliste gerçi ben dahi âzalık eyledim

Ey hoş o şeb ki yanu bezm-i yârde
Manend-i şem' encümen-ârâlık eyledim

Ne sofiye ne rinde yarandım zamanede
Mescidde sübha bezmde sahbalık eyledim

Buldum huzur-i kalb Ziya cümle kârımı
Tefviz-i kabza-i kader-i Hâlik eyledim

★

Görmeden âsâr-ı nîsânın bahâr elden gider
Güller âhir râm olur ammâ hezâr elden gider

Nev-civân sevmekte ben pîrânı ta'yib eylemem
Hüsn olur kim seyr ederken ihtiyâr elden gider

Rızk-ı maksûma kanâattir meâli hikmetin
Gâh hırs-î nev-şikâr île şikâr elden gider

Sâr-bân-î vakt isen hazm eyle zîrâ vakt olur
Bir topal merkeb belâsiyle katâr elden gider

Kıllet-î idrâkten sanma Ziyâ'nın gayretin
Neylesin kim yer gelir sabr ü karâr elden gider

★

Renc-i hatır vermesin feryad ü efganlar sana
Gül'izarım sen heman sağ ol feda canlar sana

Sen ki şah-i hüsn ü ansın elverir mi sevdiğim
Dilşikenlikler bu nakz-i ahd ü peymanlar sana

Sen hıram etsen gelir cuşe melekler şevkden
Ya nasıl sabr etsin insaf eyle insanlar sana

Hey ne sengin-dilsin ey kâfir ki tesir eylemez
Âhlar feryâdlar çâk-i giribanlar sana

Âşıkane bir zemin-i taze gösterdin Ziya
Gıbta eylerse şayandır sühandanlar sana

★

Ne kaanûna ne cebr ü zûra ne hünkâra tâbi'dir
Bu bender-gehte herkes dirhem ü dînâra tâbi'dir.

Felek bir mâh-rû aşkıyle devr ettirdi dünyâyı
Benim bahtım aceb bir kevkeb-î seyyâra tâbi'dir

Müselsel bir esârettir zarûret her hükûmette
Ki sultan nâzıra nâzır da hizmet-kâra tâbi'dir

Giden gelmez gelen meşkûktur bil kadrini hâlin
Bu dehrin mihnet ü zevki bütün efkâra tâbi'dir

Sehâb âsâ yürürler yerde câmid gördüğün dağlar
Bütün zerrat bir kaanûn-ı istimrâra tâbi'dir

Ehâli tâbi'-î metbu'dur şâha hakîkatte
Yekûnun hükmü bâlâsındaki mikdâra tâbi'dir

Ziyâ efkâr-ı asra ittiba' et râhat istersen
Has ü hâşâk zirâ cûşiş-î enhâra tâbi'dir

★

Hey kani ol dem ki dilde ârzular var idi
Şevkler gamlar havesler cüstücular var idi

Şevkler gamlar hevesler cüstücular var idi
Ande yer yer na'reler bin hayühular var idi

Kâm alırdı bağ-i âlemden meşam-i ârzu
Lâlede sünbülde evvel reng ü bular var idi

Şimdi bir köhne sifali çok görür sakî-i dehr
Bezmimizde bir zaman zerrin sebular var idi

Dilrübalar böyle damenkeş değildi bezmden
Her gece âşık ararlar mâhrular var idi

Sen Ziya gelmezden evvel dehre manend-i Nedim
Arsa-i nazm ü hünerde nüktegûlar var idi

1877 Anayasasını yapacak kurulda
ZİYA PAŞA ile NAMIK KEMAL

Vatan-me'lûf olanlar bî-sebeb terk-î diyâr etmez
Zarûretsiz cihanda kimse gurbet ihtiyâr etmez

Döner sîmâba fikr ettikçe hüsnün ıztırâbından
Gönül bir yerde ey ârâm-ı can sensiz karâr etmez

Ne gam rüsvây olursa zülfüne dil bağlıyan mecnûn
Giriftârân-ı zencîr-î muhabbet kayd-i âr etmez

Yıkardı Kûhken âhıyle dağlar duymadı Şîrîn
Acebtir gâh söz taşa geçer insâna kâr etmez

Bize hûn-î beşer sermüye-yî nasr ü şecâattir
Sibâ'-î deşt ü hâmûn kendi cinsinden şikâr etmez

Nizâm-î halk-i âlem muhteremdir ind-i Bârî'de
Hüdâ kaadirdir ammâ sîmi zer leyli nehar etmez

Ziyâ ol ârif-î âgâh-dil tahsîne şâyandır
Ki noksânın bilip arz-î kemâl ü iftihâr etmez

★

Âsaf'ın miktarını bilmez Süleyman olmayan
Bilmez insan kadrini âlemde insan olmayan

Zülfüne dil vermeyen bilmez gönül ahvalini
Anlamaz hal-i perişanı perişan olmayan

Rızkına kaani olan gerûne minnet eylemez
Âlemin sultanıdır muhtac-ı sultan olmayan

Kim ki korkmaz Hak'tan ondan korkar erbâb-ı ukûl
Her ne isterse yapar Hak'tan herâsân olmayan

İtiraz eylerse bir nâdân Ziya hâmûş olur
Çünkü bilmez kadr-i güftârın suhandân olmayan

★

Bir gün olacak ben gibi nâlân olacaksın
Ettiklerine sen de peşîmân olacaksın
Tevs'-i maîşette bütün zikr ile fikrin
Şeyhim ne zaman söyle müselmân olacaksın
Bu işve vü reftâr ki var sende küçükten
Bilmem ne yaman âfet-i devrân olacaksın
Bu nâz ü reviş sende ki var tâze nihâlim
Bilsen ya nasıl serv-i hirâmân olacaksın
Çün hâtırımı yıktın eyâ çehr-i sitem-kâr
Çok geçmeyecek sen dahi virân olacaksın
Bir gün gelecek hâyf Ziyâ'yâ diyeceksin
Ettiklerine sen de peşîmân olacaksın

ŞARKI

Niçin nâlendesin böyle
Gönül derdin nedir söyle
Seni ben istemem öyle
Gönül derdin nedir söyle

Kimin aşkıyla nâlânsın
Kimin hicriyle suzansın
Neden böyle perîşânsın
Gönül derdin nedir söyle

Nedir bu sendeki hayret
Buna var bir sebep elbet
Merak oldu bana gayet
Gönül derdin nedir söyle

Havalandın bugünlerde
Ne yel esti acep serde
Deva olmaz mı bu derde
Gönül derdin nedir söyle

Çekildin seyr-i gülşenden
Kaçarsın şimdi de benden
Usandım gayrı ben senden
Gönül derdin nedir söyle

TERCİ-İ BENT

Her bentin sonunda aynı beyti tekrarlanan uzun manzumeler «Terci-i Bent» adını alır. Divan şiirinin nazım şekillerindendir. Gazel tarzında ve aynı vezinde çok defa beş on beyitli bentlerden meydana gelir. Bu bentler birbirlerine bir beyitle bağlanır ki, bendin bu son beytine *vasıta*, ondan önce gelen beyitlerin bütününe *hâne* adı verilir. Terkiplerdeki *terkibhane*, terci'lerdeki *terci'hane* olarak isimlendirilir. Vasıta denilen beyit aynen tekrarlanırsa *terci-i bent*, değişirse *terkib-i bent* adını alır. *Bendiye* de denilen vasıtalar; kendi mısraları arasında kafiyelidir. Gerek terci-i bent, gerek terkib-i bent; felsefî, dinî düşüncelerle yergili, şikâyetli konuları işlemekte, mersiye söylemekte fazlaca kullanılmıştır. *Fuzulî, Bâki, Ruhî, Nabî ve Ziya Paşa* bu nazım şekillerinin en güzel örneklerini vermişlerdir. Ziya Paşa'yla edebiyatımıza giren en büyük yenilik düşünsel huzursuzluk olmuştur. İslâm çerçevesi içinde verilen bu anlayış eskilerden ayrılan bir özellik gösterir. Şinasi'de çok kullanılan akıl, Ziya Paşa'da aciz bilindiği için reddedilir. Ziya Paşa, insanın kader karşısındaki çaresizliğinden yakınır. Ona göre, akıl ve hayat mantıksızdır. İnsansa yalnız etkilenendir. Bu sorunlar onun kişisel endişesi olur. Terci-i Bent, fizikötesine geçişte bir aşama sayılır. Namık Kemal, kendilerinin bu şiirle ortaya çıkmağa başladıklarını söyler. Terci-i Bent, Ziya Paşa'nın Avrupa'ya gitmeden 1859 yıllarında yazdığı oniki bentlik bir şiirdir. Dünyanın kuruluşu, evrenin sırrı, Tanrı'nın hikmeti gibi fizikötesi temalara el atan bir manzumedir. Çok ağır bir dille yazılmış olan bu önemli eserde, insan kaderi, gerçekleri aklımızla anlamanın olanaksızlığı, Tanrı'nın emriyle yaratılan bu evrenin, yine onun keyfi ile idare edildiği sonucuna varılır. Bize düşen, bu Tanrısal düzeni olduğu gibi benimsemektir. Evren, bize ancak hayranlık verebilir. Ziya Paşa, evrenin sonsuzluğu karşısında derin bir hayretle sarsılır, isyandan inkâra kadar gider :

I.

Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir
Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medârdır
Gûyâ içinde âdem âvâre dânedir
Mânend-i dîv beççelerin iltikâm eder
Köhne ribât-ı dehr aceb âşiyânedir
Tahkîk olunsa nakş-ı temâsil-i kâinât
Ya hâb u ya hayâl ü yahud bir fesânedir
Müncer olur umûr-ı cihân bir nihâyete
Sayfın şitâya meyli, bahârın hazânedir
Kesb-i yakîne âdem için yoktur ihtimâl
Her i'tikad akla göre gâibânedir
Yârâb nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyâc
İnsânın ihtiyacı ki bir lokma nân'edir

Yoktur siper bu kubbe-i fîrûze-fâmda
Zerrât cümle tîr-i kazâya nişânedir
Asl-i murâd hükm-i ezel bulmadır vücûd
Zâhirdeki savâb u hatâ hep behânedir
Bir fâilin meâsiridir cümle hâdisât
Ne iktizâ-yı çerh ü ne hüm-i zemânedir

Subhâne men tahayyere fi sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

II.

Ecrâm-ı bînihâye ile pürdür âsümân
Nisbet olunsa zerre değildir bu hâkdân
Bin şems-i tâbdâr ü hezârân meh-i münir
Yüz bin sevâbit ü nice seyyâre-i ıyân
Her şems eder tevâb'-i mahsûsâsiyle seyr
Her tâbie tevâbî'-i uhrâ eder kırân
Her şems eder levâhikına neşr-i feyz-i hâs
Her lâhikin tabiatı emsâline nihân
Her cümle merkezinde eder seyr-i bî-vukûf
Her kıt'a mihverinde bulur feyz-i câvidân
Her Cümle-i vesîada mebsût bin vücûd
Her kıt'a-i fesîhada meşhûd bin cihan
Her bir vücûd masdar olur bin vücûd için
Her bir cihân hezâr cihândan verir nişân
Her zerrede tarîka-i mahsûsa üzre feyz
Her cismde tabiat-i mahsûsa üzre cân
Her âlemin sinîn ü tevârîhi muhtelif
Her bir zeminde başka hisâb üzredir zaman
Peyvestedir sevâhili girdâb-ı hayrete
Bir bahrdir ki hâsılı bu bahr-i bîkerân

Subhâne men tahayyere fî sı'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

III.

Bir zerredir ki zerre-i nâmüntehâ-yı hâk
Bir zerre hârice edemez ondan infikâk
Lübbü lehîb-i nâr ile bir kûy-i âteşîn
Kışrı mecâri-i yem ü nehr ile çâk-ı çâk

İlk özel fikir gazetemiz «Tercümanı Ahval»i çıkaran Agâh Efendi ile Ziya Paşa Paris'te (1868)

Nisbetle kışrı hacmine ol lübb-i âteşin
Şol kubbedir ki ferş oluna anda berk-i tâk
Bu kışrdır ki cümle-i hâyvana rûz u şeb
İhzâr-ı rızk u tûşe için eyler inhimâk
Gâhî teneffüs eyleyicek ejder-i zemîn
Kûh-ı şerer-feşanlar eder arzı lerzenâk
Ol zerre-i cesîmeyi fânûs-ı şem'vâr
Olmuş muhît tûde be-tûde nesîm-i pâk
Kim rûz u şeb o sofra-i âlem-şümûlden
Her nefs rızkın almada bervech-i iştirâk
Bu noktadır yemîn ü şimâli beyan eden
Eyler cihâta akl bu merkezden insilâk
Zerrât-ı kevn bunda bulur neşve-i hayât
Efrâd-ı halk bunda çeker cür'a-i helâk
Husbîde-i firâş-i emandır nüfûs hep
Bir top-ı şûlenâkde bîkayd-ı vehm ü bâk

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

IV.

Dendân-ı şîre lokma olur âhuvan-ı zâr
Bir kûsfendi tû'me kılar gurk-ı cân-şikâr
Bîcürm iken gıdâ-yı anâkib olur mekes
Mâ'sûm iken kebûteri şâhin eder şikâr
Âciz iken ukâba giriftâr olur keşef
Gûg-i zaîfi kût edinir bî-vesîle mâr
Bîcünha mâkiyân-beçeyi çâk eder zagan
Bisâbıka dü pâre eder mılşu mûş-hâr
Güncişk-i zârı bâşe-i perrân helâk eder
Eyler tezervi pençe-i gadrinde bâz hâr
Mâr-ı zemîne lokma olur murg-ı tîz-per
Murg-i hevâya tû'me olur mâhi-i bihar
Gavvası hırs-ı gevher eder lokma-i nehenk
Kebki ümîd-i dâne eder telleye şikâr
Dürdâne-i derûnu için çâk olur sadef
Âvâzıdır kafesde eden bülbülü nizâr
Bîdesterin helâkine hayye olur sebeb
Katl-i samûr-î zâra olur postu medâr
Gâlib zebûnu kâidedir eylemek telef
Yerde havâda bahrde cârî bu gîr u dâr

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

V.

Gâh âfitâb u gâh kevâkib gahi cimâd
Oldu ileh-i mû'tekad-i zümre-i ibâd
Geh acl ü gâh âteş ü Yezdân u Ehrimen
Geh nûr u zulmet oldu kazâyâ-yı i'tikad
Akl u cemâl ü aşk ilâh oldu bir zaman
Bütlerle doldu bir nice yıl cümle-i bilâd
Encâm erdi nevbet-i tevhîd-i zât-ı Hâk
Geldi zuhûra bunda da bin fitne bin fesâd
Geh ayn u gâh gayr sanıp halk u Hâliki
Geh cem'e gâh farka ukûl etti i'timâd
Oldu hezâr zât denip geh sıfâta ayn
Bir aslda gehî nice asl etti ittihad
Her şahs nefs unsuruna nisbet eyleyip
Aklınca bir ileh-i muşahhas eder murâd
Yekdîgere ne rütbe muhalifse şahs u akl
Âlemde ol kadar mütehâlifdir i'tikâd

Hikmet budur ki âherine hasm olur bilip
Her kavm kendi mesleğini minhec-i sedâd
Ammâ bu ihtilâf ile maksûdu ciimlenin
Bir hâlika hulûs ile etmekdir inkıyâd

Subhâne men tahayyere fi sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

VI.

Güller güler figanla geçer ümr-i andelîb
Bîmâr ihtizârda ücret diler tabîb
Mânend-i lâşe nâ'ş-i tünvanger zelîl ü hâr
Gerges misâl vâris ü gassâl nâşekîb
Bâlîn-i nâza hâce-i şehr eyler ittikâ
Hâk-i mezellet üzre yatır aç bir garîb
Pertev-fürûz-ı bezm-i tarab şem'-i handerîz
Pervâne-i şikesteper üftâde-i lehîb
Sevm ü basal çü nergis ü lâle kûşâde-leb
Mahbûs künc-i mahfaza-i tenknada tıyb
Bister-nüvâz-ı izz ü sâtâ ahmak-ı hasîs
Külhen-nişin-i züll ü hevan âkil-i hasîb
Geh devlet-i cihandan eder cehl behreyâb
Geh lokma-i ışâdan eder akl bînasîb
Makbûl-i bezm-i sohbet olur müfsid-i leîm
Menfûr-ı tab'ı âlem olur nâsih-i musîb
Gâhi muhakkar-ı cühelâ şâir-i beliğ
Gâhi müsahhar-ı humekâ fâzıl-ı edîb
Bir âcizin maîşeti noksan-pezîr olur
Bir zâlîmin umûru eder keşb-i ferr ü zîb

Subhâne men tahayyere fi sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

VII.

Yârâb nedir bu dehrde her merd-i zü-fünûn
Olmuş belâ-yı akl ile ârâmdan masûn
Yârâb niçin bu arsada her şahs-i ârifin
Mil:dâr-ı fazlına göre derdi olur füzûn
Her kangı sûya atf-i nigâh etse bî-huzur
Her kangı şey'e sarf-ı hayâl etse aklı dûn

Mümkin midir hakîkat-i eşyâyı vezn ü derk
Mîzan-ı akla dirhem-i tâdil iken zunûn
Küncîde-i basîret olur mu bu acz ile
Haysiyyet-i havâdis ü keyfiyyet-i şuûn
Gûyâ ki bunca mihnet ü gam az gelip olur
Bir de tahakküm-i cühelâ ile bağrı hûn
Bilmem ki muktezâ-yı cihân mıdır
Dâim cihânda câhil olur mes'adet-nümûn
Câhî cihân cihân olalıdır bu kaide
Bir ahmak-ı denîye olur ehl-i dil zebûn
Nâdân firâz-ı izz ü saadette ser-firâz
Dânâ hazîz-i acz ü mezellette ser-nigûn
Nâdânı kâmperver eder tali-i bülend
Ehl-i kemâli sâil eder baht-ı vajgün

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

VIII.

Düştü cüdâ naim-i safâdan Ebülbeşer
Oldu Halîl'e tecrübe-geh gerden-i püser
Yâkub'u kıldı firkat-i ferzend eşkbâr
Oldu cenâb-ı Yûsuf'a çâh-ı belâ makar
Eyûb'u illet-i beden inletti zâr zâr
Minşâra eyledi Zekeriyyâ fedâ-yı ser
Başı kesildi gadr ile Yahyâ-yı mürsilin
Düştü hezâr mihnete İsî-i bî-peder
Tâifde nâ'li lâ'le dönüp oldu hem şikest
Yevm-i Uhud'da dürre-i nâb-i Peyâmber
Taş bağladı mücâ'a batnı pâkine
Dünyaya rağbet eylemedi Seyyidü'l-beşer
Te'sîr-i semle eyledi Sıddıyk irtihâl
Oldu şehîd-i tig-i kazâ âkibet Ömer
Encâm erdi Câmi'-i Kur'an şehâdete
Âhir cenâb-ı Hayder'e de etti tîg eser
Mesmûmen ettti zât-ı Hasan Adn'e intikal
Mazlûmen oldu Şah-ı şehîdân bürîde-ser
Her kimde aşk gâlib ise kurb-ı Hazret'e
Ol denlü anda derd ü belâdır füzûnter

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

IX.

Kimdir bu aczi hâs kılan nev-i âdeme
Kimdir bu nev'i eşref eden cümle âleme
Şeytân u nefsi kimdir eden âlet-i şürûr
Kimdir koyan zebûn-ı hevâyı cehenneme
Mansur'u kim düşürdü Enelhak diyârına
Kim verdi hükm katli için şer'-i ekreme
Kimdir şarâbı hürmet ile telhkâm eden
İ'mâl-i câm ü bâdeyi kim öğreten Cem'e
Kimdir Yehûd'u münkir-i câz-ı Hak eden
Kimdir Mesîh'i nefh kılan zât-ı Meryem'e
Kimdir veren cesâret-i şerr ü tezahati
Süfyân'a Ca'de'ye Şemr'e İbn-i Melcem'e
Kimdir Nasîr- Tûs'u Hulâgû'ya sevk eden
Musta'sım'ı kim etti karîn İbn-i Alkem'e
Kimdir veren alîle tedâviye ihtiyac
Kimdir koyan meziyyet-i ışlâhı merheme
Zenbûr kimden eyledi tahsil-i hendese
Bülbüllere kim eyledi tâlim-i zemzeme
Kimdir bu kârgâha çeken perde-i hafâ
Kimdir veren tasavvur-ı teftîş âdeme

Subhâne men tahayyere fi sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

X.

Etmiş kimisi râhatın ikbâl için fedâ
Olmuş kimi beliyye-i idbâre mübtelâ
Olmuş kimi tüvanger-i devrân iken zelîl
Olmuş kimine serveti sermâye-i inâ
Toplar kimisi vâris ü hâdis için nukûd
Eyler kimisi servet için ömrünü hebâ
Düşmüş kimi tecessüs- kibrit-i ahmere
Olmuş kimine mûcib-i iflâs kimyâ
Etmiş kimin hâris-i kıtâl ârzu-yı şan
Kılmış tamâ kimisini candâde-i vegâ
Olmuş kimi müsahhar-ı efsûn-ı çeşm-i yâr
Olmuş kimi mukayyed-i giysû-yı dilrübâ
Etmiş hevâ-yı lâle kimin dağdâr-ı gam
Olmuş kimine derd-i gülü yâsemen belâ

Tefrik için kimisi okur rukya-i füsûn
Teshir için kimisi yazar nüsha-i dua
Olmuş kimi safâ ile rind-i piyâlekeş
Olmuş kimisi hırs ile üftâde-i riyâ
Etmiş hulâsa bir emel-i hâs-ı bî-lüzûm
Her şahs-ı hürrü kayd-ı esâretle mübtelâ

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'lukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

XI.

Mazlûma zâlim eyler iken zulm ü gadr ü âl
Kârında âsim olduğunu eylemez hayâl
Emvâl-i halkı sârik olup sârikim demez
Katil vebâl-i katle dahî vermez ihtimâl
Bervech-i hak beyân eder elbette fi'line
Her kangısından eyler isen ayrıca sual
Bir memlekette salb olunur kâtı'-i tariyk
Bir yerde mûcib-i şeref ü fahr olur bu hâl
Bir beldede hicâb-ı zenân ayb olup yine
Bir şehrde bu hâlet olur bâis-i cemâl
Müşrib olur şarâbı içer hürmetin bilir
Mezhep olur hukûk-ı ibâdı görür helâl
Bir âkil-i müsellemü'l-etvâra mahrem ol
Mişvâr u tavrını nazar-ı î'tibâra al
Seyret ne denlü vaz'-ı garîbi zuhûr eder
Kim her biri cünûna olur başka başka dâl
Vâhestedir hayâline ef'ali herkesin
Kimse umûruna edemez nisbet-i dalâl
Akl ü cünûnu bâtıl u hakkı beyân için
Yoktur cihânda hayf ki mîzân-ı i'tidâl

Subhâne men tahayyere fi sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

XII.

Eyler sabâh şâmı ve leyli nehâr eder
Sayfı kılar şitâ vü hazânı bahâr eder
Nez'-i hayat-ı hay eder emvâta can verir
Eyler gubârı âdem ü cismi gubâr eder
Cism-i Halîl'e nârı eder nûr kudreti
Nûrı Kelîm'e hikmeti hemreng-i nâr eder

Leylî-i hüsnü çeşmine şîrîn edip müdâm
Ferhâdı derd-i aşk ile meçnûn u zâr eder
Demlerce bir tamâ'la kılar kalbi bî-huzur
Yıllarca bir emelle dili bî-karar eder
Bir mülki bir hâris-i sitemkâr için yıkar
Bir kavmi bir münâfık ile târ-mâr eder
Bir cismi izz ü nâz ile sâd sâl besleyip
Encâm-ı kâr pençe-i merke şikâr eder
Yüz yılda bir vücûdu kılıp genc-i mâ'rife
Âhir yerin neşîmen-i hâk-i mezâr eder
Ârif odur ki mûterif-i acz olup Ziyâ
Bu hâdisât-ı câriyeden itibâr eder
Mülkünde hakk-ı tasarruf eder keyfemâyeşâ
İsterse kevni yok eder isterse var eder

Subhâne men tahayyere fî sun'ihi'l-ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

TERKİB-İ BENT

Divan edebiyatında, kafiyeleri başka başka olan birkaç bentten meydana gelen, her bendin sonunda ayni kafiyeden bir beyit bulunan manzumeler terkib-i benttir. Bentlerin sayısı 5 - 15 arasında değişir. Bentler gazel şeklinde kâfiyelenir, yahut bütün mısralar birbiriyle kafiyeli olur. Bentleri bağlıyan beyte bendiye yahut vasıta denir. Terci-i bentlerde hiç değişmeyen aynen tekrarlanan bu beyit, kendi arasında kafiyelidir. Düşünce, din konularından başka mersiye de yazılan bu terkib-i bend'in bizde en ünlü şairleri Bağdatlı Ruhi ile Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa'nın «Terkib-i Bent» i en beğenilen ve en çok okunanıdır. Paris'te iken yazdığı bu manzume, oniki bent ve her bent onbir beyittir. Çıkarcıları, iki yüzlüleri, değersiz kişileri, devlet kurumlarını, adaletsizlikleri, baskıları, zulümleri hicveder. Doğu ile Batı'dan edinilmiş fikirleri dağınık, Avrupalılara düzgün ve sağlam hikmetler biçiminde veren bu uzun şiir, Ziya Paşa'nın en sevilmiş, ezberlenmiş, atasözü gibi dillerde dolaşmış beyitleriyle doludur. Birçok yerlerinde Âli Paşa'ya gizli, açık târizli hücumlar görülür. Bu eser, Bağdatlı Ruhî'nin Terkib-i bend'i ile birlikte, toplumsal eleştirilerile edebiyatımızın baş yapıtları arasındadır:

I.

Sâkî getir ol bâdeyi kim mâye-i candır
Ârâmdih-i akl-i melâmetzede-gândır
Ol mey ki olur saykal-ı dil ehl-i kemâle
Nâ-puhtelerin aklına bâdî-yi ziyândır

Bir câm ile yap hâtırı zîrâ dil-i vîran
Mehcûr-i harâbât olalı hayli zamândır
Sâkî içelim aşkına rindân-ı Hüdâ'nın
Rindân-ı Hüdâ vâkıf-ı esrâr-ı nihândır
Sâki içelim rağmına sofi-yi harîsin
Kim maksadı Kevser emeli hûr-i cinândır
Aşk olsun o pîr-i mey-i perverde-yi aşka
Kim bâdesi sad-sâle vü sâkîsi civândır
Pîr-î meye sor mes'elede var ise şüphen
Vâızların efsâneleri hep hezeyândır
Ben anladığım çerh ise bû çerh-i çep-endâz
Yahşî görünür sûreti ammâ ki yamândır
Benzer felek ol çember-i fânûs-i hayâle
Kim nakş-ı temâsîli serî-ül cereyândır
Sâkî bize mey sun ki dil-î tecrübet-âmûz
Endişe-i encâm ile vakf-î halecândır

İç bâde güzel sev vâr ise akl ü şuûrun
Dünyâ var imiş yâ ki yoğ olmuş ne umûrun

IV.

Bir katre içen çeşme-yi pürhûn-u fenâdan
Bâşın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan
Âsûde olam dersen eğer gelme cihana
Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan
Sâbit- kadem ol merkez-i me'mûn-u rızâda
Vâreste olup dâire-yi havf-ü recâdan
Dursun kef-i hükmünde terâzû-yi adâlet
Havfin var ise mahkeme-yî rûz-u cezâdan
Her kim ki arar bû-yi vefâ tab'ı beşerde
Benzer ana kim devlet umar zıll-i Hümâ'dan
Bibaht olanın bâğına bir katresi düşmez
Bârân yerine dürr ü güher yağsa samâdan
Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan
Her âkile bir dert bu âlemde mukarrer
Râhat yaşamış var mı gürâh-î ukalâdan
Halletmediler bu lûgazın sırrını kimse
Bin kaafile geçti hükemâdan fuzalâdan
Kıl san'at-ı üstâdı tahayyürle temâşâ
Dem urma eğer ârif isen çûn ü çerâdan

İdrâk-i meâli bu küçük akla gerekmez
Zirâ bu terâzû bu kadar sıkleti çekmez

V.

Dehrin ne seſâ var acebâ sîm ü zerinde
İnsan bırağur hepsini hîn-î seferinde
Bir rəng-i veſâ var mı nazar kıl şu sipihrin
Ne leyl-ü nehârında ne şems ü kamerinde
Seyr etti hevâ üzre denür taht-ı Süleyman
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde
Hürr olmak eğer ister isen olma cihânın
Zevkinde seſâsında gamında kaderinde
Cânân gide rindân dağıla mey ola rîzân
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde
Hayr umma eğer sadr-ı cihân olsa da bil-farz
Her kim ki hasâset ola ırk u güherinde
Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde
Anlar ki verir lâf ile dünyâya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde
Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-yi aklı eserinde
Ben her ne kadar gördüm ise ba'zı mazarrat
Sâbit-kademim yine bu re'yin üzerinde

İnsâna sadâkat yakışır görse de ikrâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah

VI.

Gadr ide reâyâsına vâli-yi eyâlet
Dünyâda vü ukbâda ne zillet ne rezâlet
Lâyik midir insân olana vakt-i kazâda
Hak zâhir iken bâtıl için hükmü imâlet
Kaadî ola da'vâcı ve muhzir dahi şâhit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet
Ey mürtekib-î har bu ne zillet ki çekersin
Birkaç kuruşa müddet-i ömrünce hacâlet
Lâ'net ola ol mâle ki tahsîline ânın
Yâ dîn ola yâ ırz u ya nâmûs ola âlet
Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı
İnsanlığa insanda budur işte delâlet

İnsân ana derler ki ide kalb-i rakîki
Âlâm-ı beni nev'i ile kesb-i melâlet
Âdem ana derler ki garazdan ola sâlim
Nefsinde dahi eyleye icrâ-yi adalet
Sâdık görünür kisvere erbâb-ı hiyânet
Mürşid sanılır vehlede eshâb-ı dalâlet
Ekser kişinin sûretine siyreti uymaz
Yâ Rab bu ne hikmettir İlâhî bu ne hâlet

Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dağâlda
Çok hâcıların çıktı zîr-i bağâlda

VIII.

Her şahsı harîm-î Hak'a mahrem mi sanırsın
Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın
Dehri arasan binde bir âdem bulamazsın
Âdemi görünen harları âdem mi sanırsın
Çok mukbili gördüm ki güler içi kan ağlar
Handan görünen herkesi hurrem mi sanırsın
Bil illeti kıl sonra müdâvâta tasaddi
Her merhemi her yâreye merhem mi sanırsın
Kibre ne sebeb yoksa vezîrim deyu gerçek
Sen kendini düştûr-i mükerrem mi sanırsın
Ey müftehir-î devlet-i yek-rûze-yi dünya
Dünyâ sana mahsûs ü müsellem mi sanırsın
Hâlî ne zaman kaldı cihan ehl-i tama'dan
Sen zâtını bu âleme elzem mi sanırsın
En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnun
Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanırsın
Bir gün gelecek sen de perîşân olacaksın
Ey gonce bu cem'iyyeti her dem mi sanırsın
Nâ-merd olayım çarha eğer minnet edersem
Cevrinle senin ben keder etsem mi sanırsın

Allaah'a tevekkül edenin yâveri Hak'tır
Nâ'şâd gönül bir gün olur şâd olacaktır.

IX.

Pek rengine aldanma felek eski felektir
Zîrâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönektir
Yâ bister-i kemhâda ya vîrânede can ver
Çun bây ü gedâ hâke berâber girecektir

Allâh'a sığın şahs-ı halîmin gazabından
Zirâ yumuşak huylu atın çiftesi pektir
Yaktı nice canlar o nezâketle tebessüm
Şîrin dahi kasd etmesi câna gülerektir
Bedasla necâbet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan ursan eşek yine eşektir
Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde
İşret güher-î âdemi temyîze mihektir
Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdîr
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir
Nâ'danlar eder sohbeti nâ-danla telezzüz
Dîvânelerin hem-demi divâne gerektir
Afv ile mübeşşer midir eshâb-ı merâtib
Kaanûn-i cezâ âcize mi hâs demektir
Milyonla çalan mesned-i izzette ser-efrâz
Birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir

İmân ile din akçedir erbâb-ı gınâda
Nâmûs ü hâmiyyet sözü fukarâda

X.

İkbâl için ahbâbı siâyet yeni çıktı
Bilmez idik evvel bu dirâyet yeni çıktı
Sirkat çoğalıp lâfz-ı sadâkat modulandı
Nâmûs tamam oldu hamiyyet yeni çıktı
Düşmanlara ahbâbını zemm oldu zarâfet
Dil-dârdan ağyâra şikâyet yeni çıktı
Sâdıkları tahkîr ile redkaaide oldu
Hırsızlara ikrâm ü inâyet yeni çıktı
Hak söyliyen evvel dahi menfûr idi gerçi
Hâinlere ammâ ki riâyet yeni çıktı
Evraak ile i'lân olunur cümle nizâmât
Elfâzile terfih-i raiyyet yeni çıktı
Âciz olanın ketm olunur hakk-ı sarîhî
Mahmîleri her yerde himâyet yeni çıktı
İsnâd-ı taassûb olunur merd-i gayûra
Dinsizlere tevcih-i reviyyet yeni çıktı
Islâm imiş Devlete pâ-bend-i terâkki
Evvel yoğidi işbu rivâyet yeni çıktı
Milliyyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Firenge tabaiyyet yeni çıktı

Eyvâh bu bâzî-çede bizler yine yandık
Zîrâ ki ziyân ortada bilmem ne kazandık

XII.

Her millet için bir düzüye adlini âm et
Fikr-i gazab-î Hazret-i Ma'bûd-ı Enâm et
Bevvâl-i Çeh-î Zemzem'i lâ'netle anar halk
Sen Kâ'be gibi kendini hürmetle be-nâm et
İncinmemek istersen eğer mülk-i fenâda
Bir kimseyi incitmemeğe hasr-ı merâm et
Bir yerde ki yok nağmeni takdîr edecek gûş
Tazyî-i nefes eyleme tebdîl-i makaam et
Avrat gibi mağlûb-i hevâ olma er ol er
Nefsin seni râm etmeye sen nefsini râm et
Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar
Her kangı işin ehli isen anda devâm et
Noksânını bil bir işe yâ başlama evvel
Yâ başladığın kârı pezîrâ-yi hitâm et
Uğrarsa sabâ râhın eğer semt-i Iraak'a
Bağdâd iline doğru dahi azmü hırâm et
Merdân-ı suhândanı ziyâret edip andan
Âdâb ile git ravza-yı Rûhî-ye selâm et
Tahsînini arz eyleyip evvelce Ziyâ'nın
Bu beyti huzûrunda oku hatm-i kelâm et

Meydân-ı suhanda yoğiken sen gibi bir er
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber

DEFTER-İ A'MÂL

Fransız filozof yazarı, romantizmin öncüsü Jean Jacque Rousseau (1712-1778) nun dünyaca tanınmış romanı «Emile» i ilk Türkçeye çeviren Ziya Paşa, bu eserin etkisiyle çocukluk anılarını yazar. «Yeni Osmanlılar Tarihi» nde Ebuzziya Tevfik'e göre: «Ziya Paşa, «Hürriyet» gazetesini kapattıktan sonra, kendi için yeni, değişik ve yine önemli bir meşguliyet başlıyordu: Jean Jacque Rousseau'yu okumaya, incelemeye ve onu Türkçe'ye çevirmeye karar vermişti. Her sabah, erkenden, o büyük düşünür ve yazarın, Cenevre gölü içindeki büyük bir adada bulunan heykelinin yanına gidiyor, en yakınlardaki bir bankın üzerine oturuyor, birkaç saat hem o büyük adamı hayâlinde yaşatıyor, hem de onun Emile adlı ünlü eserini Türkçe'ye çevirmeye çalışıyordu.» Önsöz olarak Emile çevirisinin başına eklenen «Defter-i A'mâl» yahut «Nâme-i

hususi hocamın teşviki ile Farsça öğrenmeye başladım. Böylece hem bilgili olacak, hem de imtihanda birinci gelip babamı memnun etmiş A'mal» edebiyatımızda çocuk eğitimi üzerinde önemli görüşleri kapsar: «Okul çağına yeni girmiyordum. Babamın «Her kim okur fârisî / Gider dînin yarısı» sözleri kulağımdaydı. Farsça'yı heves etmek şöyle dursun, okuyanlara dinsiz gözüyle bakardım. Buna rağmen ders aldığım olacaktım.» dedikten sonra, anılarına şöyle devam eder

Bir gece lalamla beraber karşılıklı oturmuş, el değirmeninde bulgur öğütmekle meşguldük. Değirmeni çevirmek sırası bana gelmişti. Ben onu çevirmekle meşgulken baktım ki lalam gözlerinden yaşlar döküp aralıksız ağlıyor. Sebebini sordum.

— Sen daha çocuksun, anlayamazsın, dedi.

Ben ısrar ettim. Nihayet çaresiz kalıp:

— Bu değirmen şu haliyle sanki insana neler söylüyor bilir misin? dedi.

Ben değirmenin söz söylediğini o vakite kadar işitmemiş olduğum için hayran hayran lalamın yüzüne baktım. Lala, içinden derin bir ah çekip:

Ziya Paşa ile Namık Kemal'in birlikte çıkardıkları *Hürriyet* (1868-1870); yabancı ülkelerde «Jön Türkler» olarak tanınan «Yeni Osmanlılar»ın sözcülüğünü yapıyordu. Meclis yoluyla bozuklukların düzeleceğini, parlamenter rejimin gerekliliğini savunan bir düşünce gazetesiydi. Abdülaziz'le Ali Paşa'ya şiddetle çatıyor; hürriyet ve meşrutiyet fikirleri üzerinde ısrarla duruyordu. Ziya Paşa'nın «Şiir ve İnşa» makalesiyle «Rüya» eseri bu gazetede yayımlandı. Ali Suavi, Agâh Efendi, Rıfat ve Reşat beyler de yazarları arasında bulunuyor; Paris'te oturan «Jön Türkler»i tutan Mustafa Fazıl Paşa'nın para yardımından yararlanılıyordu. Sağda görüldüğü üzre Arap alfabesiyle yayınlanan bu gazeteyi, 63'ncü sayıya kadar Namık Kemal'le Ziya Paşa birlikte çıkarırlarken, 1869'da Namık Kemal'in ayrılması üzerine Ziya Paşa gazetenin yönetimini eline aldı. Bu gazetenin sürekli yazarları arasında bulunan Ali Suavi'nin «Ali Paşa'nın öldürülmesi» telkininde bulunan **20 Ocak 1869** tarihli yazısı yüzünden Londra'da yayınlandığı için, İngiliz adliyesi kovuşturma açtı.

HURRIYETTE

حرّیت

— Evet, değirmen söyler, hem de bizlerden daha açık seçik ve daha akla yatkın bir biçimde söyler. Fakat onun söylediklerini işitmek için kulak ister. İşte bu değirmen de hal diliyle diyor ki: «Ey gafiller, gözlerinizi iyice açın ve bana bakın; zira ben bu dünyanın bir örneğiyim bana koyduğunuz buğdaylar da dünyaya gelmiş olan insanlara benzerler. Ben bana konulan taneleri iki taşımın arasında yuvarlaya yuvarlaya kırıp ufalarım ve onlar istenilen dereceye geldiklerinde —ki bulgur olurlar— onları dışarı atarım yeni gelenlerle meşgul olurum. Nitekim dünya da böyledir: Kendine gelen insanları yerle gök arasında bin bir türlü belâlardan ve sınavlardan geçirip ezdikten, olgunlaştırdıktan sonra, yani her kişi kaderin alnına yazmış bulunduğu payı doldurduğunda, onları mezarlara gömer. Yeniden ötekilerle meşgul olur.» Hatta bu konu üzerine şöyle bir şiir de aklıma geldi, yani hemen şimdicik yazdım.» dedi ve :

Âsyâbı devreden âhenge nazar kılmışım...

mısraı ile başlayan birkaç beyit okudu. Yazık ki öteki mısraları aklımda kalmamış.

Ben o yaşlarda bu sözün gerçek ölçülerini anlayabilecek derecede olmadığımdan, değirmenin söylemiş olduğu bu güzel şeylerden fazla, lalanın bilgisine ve olgunluğuna hayran oldum. Bu arada *âsyâb* ve *âhenk* kelimelerinin manalarını da anlamadığımdan dolayı Farsça okuyup öğrenmeye karşı istek ve hevesim bir kat daha arttı. Lala'nın gözünü kaşını eğerek, bilmediğim bir tarzda okuduğu şiirin edası manasından daha çok hoşuma gittiğinden, şiiri bana göstermesini ricaya başladım. Lalam verdiği cevapta :

— Şiir denilen şey, Allah'ın ancak bazı seçkin kullarına bağışladığı tanrısal bir armağandır. Sadece öğrenmek ve uğraşmakla olmaz. Eğer yüce Tanrı onu sana da nasip etmişse şair olursun, yoksa başka hiç bir vesile ile bu şerefe nail olamazsın. Bak, hocalarından bir Numan Efendi var: Her ilimde üstün ve son derece yetişkin ve derin bir adam olduğu halde şiir yazabiliyor mu? Bak, İsa Efendi de Farsça'da tek olduğu halde şiir yazabilme gücüne sahip mi? İşte şiir bir Hak vergisidir ki, öyle ilimle, öğrenmekle ele geçmez, dedi.

Bunu işitir işitmez sanki içimde küllenmiş bir ateş kümesi varmış da birden körüklenmiş gibi yüreğimde bir kaynayıp coşma hissettim. Huzurum, rahatım kaçmıştı. Değirmeni bıraktım, ağlayarak lalanın boynuna sarıldım ve şiirin nasıl yazılacağını bana mutlaka öğretmesi için kendisine yalvardım.

Lalam aşk ehli ve bağrı yanık bir kimse idi. Bana acır gibi baktı ve okşar gibi bir tavırla :

— Sende bu aşk ve heves oldukça, umarım ki şair olursun, dedi. Ve şiir denilen şeyin rasgele bir söz olmayıp, aruz vezinleri dedikleri *fâilâtün, mefâilün*'lerin seslilik ve sessizliğine bağlı olması gerektiğini ve mısraların sonlarının birbirine uyması lâzımgeleceğini, bildiği kadar tarif ettikten sonra

ÜSKÜDAR ÇEŞMESİ

— Mademki şiire hevesin var, önce uğurlu olması için bir *naat* yazmalısın. Haydi bu gece çalış, o yolda bir şey yapıp yarın bana göster. Uymayan yerlerini düzeltiriz. Böyle böyle sen de şair olursun, dedi. Ayrıca şiirin redif-lerinin «Yâ Resulüllâh» olmasını da tavsiye etti.

Ben o sevinç ile, merdivenleri dört elle çıkarak, odama koştum. Kapıyı kapadım. Önüme bir tabaka kâğıt koydum. Hemen kalemi elime aldım. Güya zihnimde yığılmış kalmış birçok şeyleri yazacaktım. Düşün bire düşün!.. Aklıma bir şey gelmez. Vezin ve aruz nerede?.. Adi kelimeler bile güya: «bizi zorla tutup da vezne sokacak» korkusuyla zihnimden kaçarlardı. Hasılı aklıma bir şey getiremedim. Böylelikle sabah oldu. Gözüme bir an bile uyku girmemişti. Nasıl olursa olsun diye düşündüm, kâğıda saçma sapan şeyler yazdım; fakat satırların sonlarına «Yâ Resulüllâh» redifini ilâvede kusur etmedim. Bunları birkaç yüz kere tekrar tekrar okudum. Zihnimde hepsini pek güzel buldum; lâkin mâna hiç aklıma gelmemişti.

Ortalık ağarır ağarmaz, sevinerek, lalamın odasına koştum. Henüz yatağından kalkmış, abdest alırken yakaladım. Başarı kazanmış bir kimse tavrıyla kâğıdı uzattım, eline tutuşturdum. Lalam bir kere gözden geçirdi, kâğıdı yine bana verdi. Tebessüm ederek: «Bu da fena değil ama pek de iyi olmamış. Mısrâlardan bir mâna çıkmıyor. Kelimeler birbirine dargın öküz gibi bakıyorlar. Halbuki şiirde, vezinle beraber, mâna da şarttır. Sen yine bunu sakla, fakat bu gece benim dediğim gibi bir şey yapmaya çalış, yarın göreyim.» dedi.

O zaman şiirimi ben de okudum. Lalamın dediği kusurların hepsini gördüm. Artık ders kimin umurunda? Şair olmak bence dünyaya malik olmak

demek olduğundan o gün akşama kadar mektepte şiiri düşündüm. Cami avlusunda ceviz oynarken yine şiiri düşündüm. Nihayet o gece de sabahlara kadar uğraşarak bir şey karaladım. Ertesi gün lalama gösterdim. Lalam kâğıda göz gezdirirken benim yüreğim oynuyordu. Acaba ne diyecek? diye gözlerinin içine bakıyordum. Bilmem beni teşvik için miydi, yoksa gerçekten vezni ve mânası var mıydı. Bu sefer lalam beni kucakladı:

— Aferin; artık şair olacağından şüphem kalmadı. Baban değil ,kim men ederse etsin artık korkmam, dedi.

Bu sözler benim içimdeki heves ateşini sanki körüklediler. Birkaç gün, gündeliğimden artırıp, lalamla beraber gizlice sahaflara gittik. Bir Âşık Ömer divanı aldık. Geceleri onu okumakla meşgul olurdum.

HAVUZLU BAĞ

Çocukluk günlerinde yazları Boğaziçi'nde, Kandilli'de otururduk. O tarihlerde Kandilli, Boğaziçi'nin en sakin, en durgun fakat daha çok kibar halkın barındığı bir semtti. Ben bu küçük köyde, kuşlar gibi saf, başı boş bir hayat sürerdim. Dağlar, kırlar, denizler hepsi gözlerimin önünde birer cennet bahçesi gibi uzar giderdi...

Artık okuma çağıma girmiştim. Beni Kandilli'deki sıbyan mektebine kaydettirdiler. Mektep evimize biraz uzakça idi; bunun için hem beni oraya götürüp getirmek, hem de boş zamanlarımda gezdirip dolaştırmak, hava aldırmak için babam bana Ömer isminde bir uşak almıştı. Ömer, ayrıca, evin ufak tefek işlerini de görmekteydi. En başta gelen vazifesi benimle meşgul olmak olan Ömer, on sekiz, on dokuz yaşlarında kadar vardı. Onunla çok iyi anlaşmış, iyi dost olmuştuk. O, nereye gidelim dese ben de oraya giderdim, o ne öğretirse ben onu yapardım. Hayatımda insanlığın çeşitli davranışlarına ait ilk adımlarımı, o cahil, o tahsil ve terbiyeden mahrum, şuursuz genç adamdan almakta idim.

Ömer, memleketinde iken hırsızlığa alıştırılmış, hırsızlıkla terbiye edilmiş olduğu için, her fırsatta bana da hırsızlığın yolunu yordamını öğretirdi. Hele yaz, bahar gelip de kiraz, üzüm gibi meyveler çoğalınca beni yanına kattığı gibi civardaki bağlara, bahçelere götürür; orada çaldığımız meyveleri birlikte yerdik. Ömer, böyle zamanlarda, elinin, kolunun yettiği yerlere kendisi uzanır, yetişemediği yerlerde ise beni omzuna, sırtına alarak havaya kaldırıp bu işi bana yaptırırdı.

Bir gün yine, bizim uşak Ömer'le birlikte, Kandilli sırtlarında dolaşıyorduk. O yakınlarda, eski Kaptanı Deryalardan Davutoğlu Halil Paşa'nın güzel bir üzüm bağı vardı. Geze, dolana bağın kenarına kadar vardık. O tarihte bu

bağa «Havuzlu Bağ» derlerdi. Gayet bakımlı bir yerdi. Bağın çok meşhur üzümlerinden yemek için ikimiz de yutkunuyor, sabırsızlanıyorduk. Fakat ne çare ki bağın dört tarafı da dikenli çitlerle, çalılarla çevrilmişti. Bundan dolayı, içeriye girecek bir yer bulabilmek için etrafı epey dolandık. Bütün araştırmalarımız boşa gitti. Bir yolunu bulup içeri girebilmek kabil değildi. Nihayet Ömer'in aklına bir kurnazlık geldi: Elindeki sopa ile uzun uzun uğraşarak çalıları, telleri bir parça aralayabildi, küçük bir delik açtı. Sonra bana dönerek:

— Ben bu vücudumla buradan sığamam. Sen küçüksün, içeri gir; en yakınlardaki kütüklerden üzümleri kopar, getirip buradan bana uzat, sonra birlikte yeriz, dedi.

Ben, hiç tereddüt etmeden:

— Peki!... diyerek içeri daldım ve acele acele üzüm salkımlarını koparmaya başladım.

Aksi tesadüfe bakın: Meğer Kaptanı Derya Halil Paşa merhum da o sırada bağda bulunmakta imiş. Orada, sakin yerde, nişan atma talimleri yapıp

Ziya Paşa'nın çocukluk yıllarını geçirdiği Kandilli, İstanbul'da Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Vaniköy'le Anadoluhisar'ı arasındadır. Eskidenberi geceleri bir fener yakıldığı için «Kandilli» adını almıştır. Bebek koyuna bakan şahane güzelliği yüzünden sonradan köşklerle, bahçelerle süslenmiş, camî, saray ve çeşmelerle donanmıştır. Mahmut II'nin kızı Âdile Sultan'ın sarayı, bugün Kandilli Kız Lisesi'dir. 1911 yıllarında yapılan Kandilli Rasathanesi de, Mahmut II'nin 1855'de yanan, Icadiye Köşkü'nün üzerindedir. Fransız filozof ve şairi Jean Jacques Rousseau'yu (1712-1778) sevmesinin nedenlerinden birini, böyle bir doğa içerisinde yetişmiş olmasına bağlayabiliriz. Tanpınar onun için söyle der «... Zeki ve girgin bir saray adamı, hürriyet âşıkı, sırasına göre rind ve kalender, fakat daima muhteris ve zengin hayata düşkün, yaratılıştan büyük devlet adamı edalı, erişmek için çırpınan, fakat ikbalin eteğini tutmakta beceriksiz, gizli meramlı, fakat açık sözlü, sabırsız, zâlim, kindar, fakat aynı zamanda vefalı ve insanları daima affa hazır, hülâsa mizacı ile ihtirasları ve fikirleri arasında perişan Ziya Paşa'nın velveleli ömrü, böylece merkezden ve peşinde koştuğu ikbalden, o kadar sevdiği mücadele ve didişmelerden uzak, yarı göz hapsinde, âdeta ümitlerinin enkazı üstünde...»

eğleniyormuş. Nişan için hedef olarak diktiği testi ise, tesadüfen, benim üzüm çalmakta olduğum yerin hemen yakınında bulunmakta imiş. Paşa, nişan için testiyi gözetlerken beni görmüş. Adamlarından, «Kandillili Ahmet Ağa» derler, kocaman bıyıklı bir kavası vardı ki, iriyarı, heybetli manzarası ile sokaklarda dolaşmasını gördüğümde, ne zaman yolunun üstüne çıksam korkudan yolumu değiştirir veya bir köşeye sinerdim. İşte o gün bu Ahmet Ağa da Halil Paşa'nın yanında bulunmakta imiş. Paşa beni görünce şaşırmış. Ahmet Ağaya emretmiş :

— Git, şu çocuğu yakala, fakat korkutmadan yanıma getir.

Ben, dünyadan habersiz, durmadan salkımları koparıyor ve çitin öte tarafında bekleyen uşağa uzatıyordum. Böyle kendimden geçmiş, meşgul bulunduğum bir anda birden arkamdan biri gelip beni kucağına kaptı ve korkutmamaya dikkat ederek, aksine birtakım avutucu sözler söyleyerek, hatta teselli ederek Halil Paşa'nın yanına götürdü.

Paşa'nın önünde kocaman bir tepsi en seçmelerinden üzüm salkımları bulunuyordu. Ben ne olduğumu, ne olacağımı bilememenin şaşkınlığı içinde bocalarken, o tepsiyi işaret edip yememi teklif etti. Başlangıçta çok korkmuş ve utanmış olmakla birlikte, Paşa'nın bu okşayıcı ve kibar davranışı karşısında yavaş yavaş kendime geldim. İkram ettiği üzümlerden yemeye başladım. Halil Paşa, bu arada bana kimin çocuğu olduğumu, evimizin ne tarafta bulunduğunu soruyordu. Bütün sorduklarının hepsini, birer birer, rahatlıkla cevaplandırdım. Nihayet, neden üzüm çaldığımı da sorunca —hiç saklamadan— bu işin uşağın bana verdiği talimat üzerine yaptığımı da anlattım.

Belli ki benim bu dürüstlüğüm ve saflığım rahmetlinin çok hoşuna gitmişti. Söylediklerimden dolayı beni hiç azarlamadıktan başka, elime hatırı sayılır miktarda epeyce harçlık da sıkıştırdı ve Ahmet Ağa'ya teslim ederek evimize yolladı. Vaziyeti öğrenen babamın yaptığı ilk iş, uşağı işinden kovup memleketine göndermek oldu.

★

Nev'-i insan haşre dek tâzim ederler adına,
Kim fedâ-yı nefs ederse cinsinin imdâdına.

★

Bir patırtı duysa gûşum ağzıma canım gelir,
Sanırım gam-hânemi teşrife cânânım gelir.
Dâmenin tutmak için düştükçe yârin pâyine
Rehgüzâr-ı destime kendi giribânım gelir.

★

Bir gün olur cefadan ol şûh-ı cihan geçer;
Ey dil, dediklerin olur amma zaman geçer.

RÜYA

Edebiyatımızda fikirlerin rüya yollu anlatıldığı birçok yapıtlar vardır ki, bunlar «hâbnâme» adını alır. Olayları rüyada görmüş gibi kaleme aldığı için, Ziya Paşa'nın «Rüya»sını, edebiyatımızın en başarılı hâbnâmelerinden biri sayabiliriz. Ebuzziya Tevfik şöyle der: «Rüya, gerçekten o zamana kadar alışılmamış bir tarz ve üslûpta kaleme alınmıştı. Bu üslûp, genellikle, doğu edebiyatına özgü bir karakter taşıyordu ve Padişahın ayaklarına kapanmak gibi zillet ifade eden, doğunun miskin ve aşağılık terbiye ve bağlılık anlayışını yansıtıyordu. Ama, bu üslûp ve ifade dışında bütünüyle başlıbaşına bir fikir ve siyaset anıtı sayılabilirdi. Meşrutiyet yönetiminin zorunluğunu ve onun faydalarını son derece inandırıcı delillerle ortaya koyuyordu.» Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre: «Türkçede bu kadar başarılı hareketli eser pek azdır. Ziya Paşa'nın ne diyalogunda, ne de hikâyesinde ölü nokta yoktur. Daima hareket halindedir. Bu küçük fantezi hakikatta bir polemik eseri olduğu kadar, Türkçede ilk başarılı hikâye de sayılabilir. Edebiyatımızda ilk defa olarak kudret karşısındaki aczin, o küçük düşme duygusunun anlatımına bu hikâyede rastlanır. Ziya Paşa gerçekten yaşadığını ve duyduğunu yazan adamdır. Ayrıca edebiyattan kaçmasını, yerinde çizgilerle konuşmasını bilir Rüya bizce yeni nesrin ilk şaheseridir.» Ziya Paşa Londra'da Hampton Court parkına gider. Havuz başındaki kanapelerden birine oturur. Günlerden cumadır. Yurduyla ilgili haberler iyi değildir. Acılar içerisinde yurdunu, geçen günlerini düşünürken, havuzun sularına dalar, kendini İstanbul'da Boğaziçi'nde bulur. Beşiktaş Sarayı'na girer, Sultan Abdülaziz'le memleket işleri üzerinde uzun bir söyleyişle Sadrazam Âli Paşa'nın fenalıklarını, memlekete verdiği zararları sayar. Azledilerek Kıbrıs'a sürülmesini ister. Hükümdarın kayıtsız egemenliğinin önlenmesi, meşrutiyet sistemi, anayasanın gelmesi, Batı Uygarlığı'na bağlı kalmak eserin en belirli temaları arasındadır. Bu güzel rüya, park bekçisinin uyandırması ile son bulur. İlk defa 1869'da «Hürriyet» gazetesinde yayımlanan «Rüya»dan bir parça:

... Babıâli'de bulunarak görmüş olduğum garip şeyler ve yedi sekiz yıl sarayda görevli olarak tanığı bulunduğum acaiplikler takım takım hatırımdan geçmeye başladı. Bundan sonra ne tuhaf sebeple saraydan çıkışım ve ne münasebetle kâh Zaptiye müsteşarı kâh Atina elçisi olduktan sonra mirmiranlık rütbesi ve paşalık unvanı ile Kıbrıs'a gidişim, orada altı yedi ay bin bir türlü belâlara uğrayıp daha sonra padişahın emriyle Meclis-i Vâlâ'ya ve paşalığımın beliğe indirilmesiyle Beylikçilikle görevlendirilişim ve altı ayın sonunda ne ehemmiyetler, ne şaşaalar, ne talimatnameler, ne ümitlerle Bosna taraflarını teftişe gönderilip birbuçuk ay geçer geçmez ne tuhaf sebeplerle istifaya ve dönmeye mecbur ve onun üzerine tekrar Meclis-i Vâlâ'ya, bir süre sonra adliye nezaretine memur oluşum ve aradan üç ay geçtiğinde Amasya mutasarrıflığına tayin ile, hasta ve mecalsiz olduğum halde, o kadar sıkıntı içinde memuriyet yerime gitmem için nasıl zorlandığım ve orada sekiz ay hasta döşeğimde yattığım ve iki sene kadar işleri yürütmek için elimden geldiği kadar çalışıp çabaladığım halde ne acayip iftiralar yüzünden azledilip Samsun'a mu-

tasarruf oluşum ve bana yöneltilen suçlamaların incelenmesi için Amasya'ya özel memur gönderilerek, tahkikatın sonunda garazkârların umduklarının ortaya çıkıp gerçekleşmemesi üzerine, yine padişahın emri ile, Meclis-i Vâlâ'ya memur oluşum ve bundan sonra ikinci defa Kıbrıs mutasarrıflığına tayin olunarak, kalkıp oraya gidecekken, Avrupa'ya gelişim ve o zamandan beri iki buçuk yıl kadar bir zaman içinde buralarda geçen olaylarla, şimdi Londra'da «Hamşfort» denilen yerde böyle tek başıma bulunuşumun anıları birer birer gözlerimin önünden geçtiler.

Bir zamanlar dolaştığım memleketlerde ve memurluklarda gördüğüm haller ve o zamandan beri Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı halden hale geçişler yığın yığın zihnime doluştuğu sırada nihayet İstanbul'un şimdiki hali gözümün önüne geldi. Kendi kendime dedim ki «Ya Rabbi, bu ne haldir? Şu Osmanlı devletinin ne suçu var ki bu sarsıntılara bu belâlara uğrar? Bu milletin ne gibi bir suçun sahibidir ki bu mihnetlere, bu felâketlere uğramıştır? Bu padişah ne sebepten dolayı fikirlerini ve ahlâkını değiştirdi? Sultan Abdülaziz Han tahta çıktığı günlerde devletine ve milletine karşı olan görevlerine düşkün, çalışkan ve hamiyetli ve dirayetli bir padişahtı. Bütün dünya onu seviyordu. Yenilikçiydi, herkesin imdadına koşardı; bu yüzden de herkes onu, sanki Tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı gözüyle görür ve kendisine âdeta tapardı. Şimdi bu duygu ve düşünceler neden değişti? Ya Rabbi bütün bunların sırrı ve hikmeti nedir? Ah o padişah hazretlerini bir görebilsem ve kendisinden saklanan birçok işlerin ve olayların içyüzünü kendisine söylesem; böylece hem o nimetlerini gördüğüm büyüğüme hem de devletime ve milletime elimden gelen hizmeti yerine getirebilmiş olsam...»

İşte ben bu hayallerle uğraşırken, gözlerimin önünde serili duran suyun yüzü birdenbire genişleyerek başka bir şekle bürünmeye ve suyun iki geçesinde muntazam bir şekilde dikili bulunan yüksek ağaçlar da biçimlerini değiştirerek yalı ve bahçe şekline girmeye başladılar. Ben bu garip değişmeleri seyrederek: «Acaba burası neresi olacak?» derken, Boğaziçi meydana çıktı. İlk ağızda Beşiktaş sarayını gördüm. Ve, bilmem nasılsa, içeri girdim. Çünkü sarayın her tarafı olduğu gibi zihnimde durmakta olduğundan, kimseye raslamayarak, büyük merdivenden yukarı çıktım. Yavaş yavaş sofada gezinip: «Acaba padişah hazretleri buradalar mı?» diye hayran hayran etrfıma göz gezdirirken, meğer kendileri bahçe üstündeki odada imiş; çıktı ve beni görünce işaret edip yanına çağırdı. Koşup gittim ve nice senelerden beri hasrtini çektiğim ayaklarına ağlayarak kapandım. Her zaman sahip bulunduğu lutuf ve iyilikseverliğinin gereği olarak tebessüm ve nevazişle iltifat buyurdu. Mübarek eliyle başımı yerden kaldırıp söze başladı. Ben de etrafıma bakınıp bizi işitcek kimse olmadığına kanaat getirdiğimde vatanıma ve özellikle nimetleri ve lutuflarıyla beslendiğim velinimetime hizmet için «Bundan iyi vakit ve fırsat olmaz» diye düşündüm. Gözleri yaşla dolu olarak şöylece konuştu:

— Ziya, senin hakkında beslediğim bunca iyi niyetler ve sana bol bol saçtığım bunca lutufları ve inayetleri unutup Avrupa'ya kaçmak sana yakışır mıydı?

— Velinimetim efendim; hakkımda bol bol döküp saçtığınız lutufların ve inayetlerin hiç bir vakit hakkını ve şükran borcunu ödeyemem ve efendimin hizmetini bırakıp Avrupa'ya gidecek kadar ahmak akılsız olmadığım siz efendimin de malumlarıdır. Fakat bu harekete ben mecbur kaldım, bu bakımdan da mazur görülmeliyim. Gerçi sizin yüce izninizi almaksızın Avrupa'ya gittim. Ancak orada da elimden gelen hizmetinizde kusur etmedim. Gerçi sizin yüce katınıza aleyhimde pek çok sözler söylediler ve söyleyenler bugün de yine ortadadır. Bunları çağırıp benimle yüzleştirir ve bizi yargılarsanız bütün gerçekler ortaya çıkar.

— Ya Muhbir ve Hürriyet gazetelerini kim çıkardı? Veraset Mektupları'nı kim yazdı?

— Bunları çıkaran siz efendimizce de bilinmektedir. Her birinin altında yazarının imzası vardır. Ve bunlarda benim kalemimden çıkan şeyler dahi kendi imzam ve itiraflarımla kayıtlıdır. Fakat hiç birinde sizin ve devletinizin menfaatına aykırı bir şey yoktur. Veraset Mektupları da gerçekten ben kulunuzun kaleminden çıkmadır; bunda bazılarının Avrupa gazetelerine bile koymuş oldukları meseleleri ele aldım. Esas meselede sizin suçsuzluğunuzu ispat etmek için bir borç saydım.

— Ya millet meclisi teşkil etmek, istiklâl-i saltanata muhil değilmi? Senin yazdıklarında da bu efkâr görüldü.

— Şevketlu Efendim, bu mesele hayli uzundur; fakat hulâsa olarak şu kadarcık arz ederim ki, millet meclisi zât-ı şahanenizin meşru olan istiklâlinizi kat'a ihlâl etmez. Meselâ vükelânız, hareket ve ef'al-i vakıalarından nâşi millet meclisinde mes'ul tutulmakta sizin istiklâlinize dokunacak nedir? Eğer vükelâ, istedikleri gibi ahaliye zulüm ve cefa ve hazineyi yağma ederler ise sizin istiklâlinizin kemaline mi delâlet eder? Böyle istiklâli siz ister misiniz? Bu zatlar, bî-perva bu kötülükleri etsinler dursunlar mı? Bu saltanat, bu memleket, bu millet batsın mı? Bunlar batar ise sizin istiklâlinizden ne faide melhuzdur? Cedd-i emcediniz Sultan Osman Han Gazi'den bu âna kadar şu saltanat-ı seniyye, sülâle-i tahirenizin kabza-i hükm ü idarelerinde istikrar ve istimrar etmiş ve şan ü şevketi bütün cihanı tutmuş iken şimdi elinizde muzmahil ve perişan olmasını ister misiniz? Âsâr-ı sabıkada her devlet vech-i istiklâl ile hükûmet ederdi. Şimdi bir kere Avrupa kıtasının üzerindeki devletlere nazar buyurunuz. Rusya devletinden başka yerde hiç hükûmet-i müstakille kaldı mı? O dahi tedriç ile sair Avrupa devletlerindeki nizamata taklit etmeğe uğraşmıyor mu? Fransa, Avusturya imparatorlarının; İtalya ve Prusya kırallarının ve İngiltere kraliçesinin azamet ve şevketleri Rusya'dan noksan mıdır?...

... Mademki Devlet-i Aliyye dahi Avrupa familyasından mâduttur, bütün âleme muhalif olarak bizim bu halde bekamız imkân dahilinde olamaz. Millet

Meclisi, dokunsa dokunsa vükelânın istiklâllerine ziyade dokunur; zira o zaman her şeyi istedikleri gibi yapıp sonra, «ne yapalım, Padişah böyle yaptı» diyemezler. O zaman keyifleri istediği kadar Avrupa'dan istikraz ile yağma edemezler. O zaman canları istedikleri kadar ahaliye vergi ve rüsumat yükletemezler. O zaman istediklerini bilâ-muhakeme azl ve nefyedip hâk-i pâyinize birtakım yalanlar söyleyerek mazhar-ı tahsin ü ikbâl olamazlar; zira, bunların her biri için millet meclisinde mes'ul tutulurlar.

— Ama, öteki devletlerin halkı okuyup yazmış, gözlerini açmış ve çoğunun halkı da tek bir ulustan meydana gelmiştir. Millet Meclisi'nin onlar için faydası açık ve ortada ise de, bizim uyruğumuzdaki halk değişik mezheplerden meydana gelmiş olduğundan, bunlar Millet Meclisi kuracak olsalar her biri kendi özel çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışacaklardır; milletin ve devletin ortak faydalarına değil, zümrelerinin faydalarına çalışacaklardır. Bunun milletimiz ve devletimiz için zararlı olduğunu unutabilir miyiz?

— Evet, efendim; eğer şimdi burada açılacak Millet Meclisi Fransa'da ve İngiltere'deki parlementolarınki kadar geniş yetkilerle başlarsa gerçekten de bu görüş haklı olabilir. Zira, buyurduğunuz gibi, bizim halkımızın kendi gerçek menfaatlerini gözetecek kadar henüz gözleri açılmamış olduğundan, şimdi kurulması gerekli görülen Millet Meclisi için bu ülkenin, bu ülke halkının bilgi ve tutumlarına uygun düşecek bazı kayıtlar ve şartlar koymak mümkündür. Zamanla halkın yetişmesi de maarifle ve güvenliğin yaygınlaştırılmasıyla olur. Halkının güvenliğinin, onların özgürlüklerine ve ulusal haklarına güvenli olmalarından meydana geleceği de tabiîdir.

Ancak böyle bir sonuç, şimdiki idare gibi, birkaç kişinin keyfî hükûmet sürmelerinden ibaret olan fesatlı bir idare ile taban tabana zıttır. İşte böyle bir keyfî hükûmet sürmeyi engelleyecek olan tek güç Millet Meclisi'dir. Hülâsa halkın gözünün açılmasını ancak Millet Meclisi'nin kurulmasına bağlı bilmek en doğru bir görüş olur.

— Şimdi bu dursun bakalım. Sebep neydi ki Avrupa'ya gittin? Şimdiye kadar orada ne yaptın, nasıl geçindin? Hani bir de cemiyet kurmuştunuz, onun üyesi kimlerdir?

— Efendim, bunlar bir uzun hikâyedir ki, ben kulunuz bunu küçük bir kitapta açıklıyorum. Tamamlayıp temize çektikten sonra huzurunuza takdim ederim. Orada olayların içyüzünü şaşarak göreceksiniz; pek çok bilinmeyen şeyleri öğrenip şaşacaksınız.

— Avrupalıların bizim hakkımızdaki görüşleri nedir?

— Efendim, yaltakçılık ve ikiyüzlülük tatlı lezzetinde bir zehirdir ki, yenirken hoşa gider, fakat sonunda can elden gider. Doğru söz de ilâca benzer ki, yenirken hoşa gitmez ama vücuda faydalıdır. Siz yüce padişahımızın sahip bulunduğunuz erginlik, olgunluk ve anlayış bu gerçeği en iyi anlayanlardan çok daha iyi anlayacak derecededir ama, madem ki emir buyuruyor-

sunuz, bildiğimi söylemekten korkup çekinmeyeceğim. Siz padişah hazretlerinin de bildiğiniz üzere Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ne canı çıkmış bir ceset gibi bakıyorlar. Artık bir ölüye can vermek kabil değilse de, Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesi korkusundan ve yerine konulacak hiç bir şey bulunmadığından ister istemez bu cesedin böylece yerinde kalmasını arzu ediyorlar. Halkı vergiler altında ezmek, devlet hazinesinden paralar çalmak, yapılan düzenlemeleri iş haline getirmemek, yalan söylemek, utanmamak gibi... bizim bugünkü idaremizde gördükleri bütün kötülükleri dinimizin bir gereği olarak kabul ediyorlar. Yaptırılan saraylara ve gemilere ve şuna buna verilen bol hediye ve bahşişlere, ayrıca bir de devlet hazinesinin bugünkü durumuna ve edilen borçlara bakıp siz padişahımızın devlet ahvalinden habersiz ve devlet adamlarınıza yenik olduğunuz zannında ve devlet adamlarının ne kadar hain olduklarını pekâlâ bildiğiniz halde, Osmanlı devletinde başka adam bulunmadığından bunları yine de kullandığınız kanaatini besliyorlar. Hulasa bizden o

İstanbul Galata Köprüsü'nden bir görünüş.

kadar bıkmışlar, öte yandan zamanın ileri gelişmelerine o kadar ayak uydurmuşlardır ki, eğer Rusya korkusu olmasa ve saltanatın yerine başka bir idare getirildiğinde ikilik ve kargaşalık çıkmayacağına akılları yatsa, bizi çoktan Anadolu'ya sürerlerdi...

— Acayip!. Bunları gazeteler yazıyor mu?

— Evet efendim, her gün gazeteler bunlarla doludur. Fakat bizim buradaki «Takvim-i Vakayi» gazetesi yazmaz; siz padisah hazretlerine ise bu gazeteden başkası gelmez.

— Bizim uyruklarımızın halleri ve düşünüşleri nasıldır?

— Rumeli'nin her tarafı yabancı casusları ile doludur. Oralardaki bölgesel idareler ve Bâbıâli bunları bilmiyor mu? Fakat elçiliklerle hoş geçinmekiçin ses çıkarmazlar. Buradaki casuslar halkı aldatır. Bizim idarenin yöneticileri belli olduğundan, halk bir yandan ezildikçe, düşmanların halkı aldatma alanları daha genişler ve kolaylaşır. Her yerden fazla da Bulgaristan'da bir fesat çıkmasından korkulmaktadır.

Ve şu Rum patrikhanesinden ayrılma dağdağası ki, iki üç yıldan beri Bâbıâli'de sürünüyor, ileride başımıza bir dert çıkarması ihtimali vardır.

Boşnaklar bizim idaremizden memnun değillerdir; fakat din gayretiyle Hıristiyanlara pek kulak asmıyorlar. Her nereden geçilse yıkık köyler, harebeler göze çarpar. Halk vergi zulümlerinden de bezgindir. Her memleketi, Tanzimat'tan önce, birkaç derebeyi ele geçirmiştir; bunlar halka zulmederler, bölgesel idare bunlarla başa çıkamaz.

Gerek Rumeli ve gerek Anadolu halkı çektikleri belâların gerçek sebeplerini anlamaktan âciz olduklarından, olan biten bütün kötülükleri sizden bilirler.

— Şu Mısır meselesi için ne dersin?

— Sadrazam Âli Paşa hazretleri vaktiyle Mısır valisinden akçalar bohçalar almasaydı, Mısır meselesi şimdi bu dereceye gelmezdi. Zira vârislik usulü ortaya konmaz ve böylece Mısır valisine de «Hidiv» lik sanı verilmez, sonunda İsmail Paşa böyle olmayacak fikirlerin peşine takılmazdı.

— Şimdi memleketin, hazinenin, halkımın ve Mısır meselesinin sebebini anladım. Bunların kökten ve kesinlikle düzeltilmesi için neler yapmalıdır?

— Efendimiz, gerçekten bunları düzeltmek azim ve kararında mısınız?

— Evet.

— Ben kulunuzun şimdiye kadar yalan ve birine düşmanlığım yüzünden onun zararına söz söylediğimi duydunuz mu?

— Hayır.

— Düşüncelerime ve bana güveniniz olacak mıdır?»

— Evet.

— Öyleyse şimdi Sadrazam Paşa'yı azlederek Kıbrıs mutasarrıflığına tayin ediniz. Bu yapıldığı takdirde işlerin hepsi düzeltilebilir, yoluna girer.

— Sen de bilirsin ki ben de bu adamı sevmem; lâkin Avrupa'da çok itibarı olduğundan, politika bakımından çok işe yarıyor. Şimdi azledilecek olsa Avrupa'da kötü etkisi olur; bu arada meselâ elçilikler razı olmazlar.

Ziya Paşa; yanda resmi görülen Âli Paşa'(1815-1871) ya karşı hınçla doludur. Onun yüzünden Kıbrıs sürgünlerini unutamaz. Âli Paşa'nın yaptıklarını, idaresizliği yüzünden halkın çektiklerini, Rumeli'nin halini, Anadolu'nun yangın yerine dönüşünü, Girit ve Mısır olaylarını bir bir saydıktan sonra, eserin ikinci bölümünde Âli Paşa'nın azlini, Kıbrıs'a atanma emrini yalıya giderek bildirişini ilgi çekici diyaloglar içerisinde şöyle anlatır :

Âli Paşa, Kıbrıs'ı haber alır almaz sanki aklı başından gidip kendini kaybeder gibi oldu. Fakat sonra aklı azıcık yerine gelerek «Acaba biraz harem dairesine gidip bazı lüzumlu eşyamı almama izin verir misiniz?» diye sordu. Ben de «Görevim sizi bir saat içinde vapura koyup sizinle birlikte padişahın sarayının önüne kadar gelip orada sizden ayrılmak ve mühürü sahibine teslim etmekten ibarettir.» cevabını verdim. O zaman Âli Paşa bütün o azametini ve zorbalığını unuttu ve bir zamanlar sade sürgüne yollamakla bile yüreğini soğutamadığı ben Ziya'nın ayaklarına kapanıp: «Ben ettim, sen etme. Ne olursa senden olur.» diyerek yalvarmaya başladı. Dizlerinin bağı çözülmüş, ayağa kalkmaya mecali kalmamıştı; kolundan tutup kaldırdım. Böylelikle aşağıya, yalıya indik. Bu sırada etrafıma baktım ki, bir saat öncesine kadar zevk ve mutluluk, debdebe içinde yüzen yalısı bir matem evine dönmüş ve kendisine hizmet etmek için can atar gibi gözüken hizmetkârları, yakınları, şusu busu, herbir yatağını omuzlayıp savuşmak telâşına düşmüş. Dalkavuklarının ise her biri bir yana gidip:

Dün gece pervanelerle bezmi germ-a-germ idi

mısrâının anlamı aynen gerçekleşmişti. Bunlardan biri yan yan, art art yanıma sokularak:

— Beni herhalde köleleriniz defterinde bıraktığınızı sanırım; çünkü haddim olmayarak, elimden geldiği kadar siz yüce devlet adamının hizmetinde kusur etmedim sanırım. Öteden beri şu Âli Paşa'nın can düşmanı olduğum halde ona bağlı olmamışımdır. Onun yanında bulunuşum sırf size hizmet etmek içindir... gibi birtakım dalkavukça sözler söyledi. Dönüp baktım ki Hüsnü Paşa imiş. Gerçi Âli Paşa tutulmuş bulunduğu dehşet ve heyecan sebebiyle gözü dünyayı görmeyecek bir halde idiyse de, Hüsnü Paşa'nın bu sözlerini işitince aklı başından gidip: «Hey nankör, senin Selanik, Manastır ve Bursa valiliklerin zamanında ettiğin hainlikleri ört bas adip, nihayet «Ben Yeni Osmanlıların yayınlarını durdururum.» demen üzerine seni Zaptiye müşirliğine tayin eden ben değil miyim? Bugün de bu görevinde yapmakta olduğun türlü yolsuzlukları saklayıp ortadan kaldıran ben değil miyim? Daha bir saat önce ayaklarımı öpüp taparcasına yaltaklanan ve «Velinimetim efendim, Allah benim ömrümü alsın da sana versin.» diyen sen değil misin?» diyerek ona çıkıştı. Hüsnü Paşa da: «Efendim, efendim; herkesin sana yaltaklanmasını sen kendi kerametinden mi sanıyorsun? Senin bu millete yaptıklarını kimse bilmez mi? Herkes her zaman seninle birlik olur mu sanıyorsun. Emrindekilerin sana boyun eğmeleri acizliklerinden dolayıdır. Yoksa onların her birinin içinden kan gidiyordu. Beni Zaptiye Müşirliğine getiren benim değerimdir, siz değilsiniz.» cevabını verdi.

Böylelikle yalının sofasına gelindi. Neyse ki Âli Paşa'nın hizmetkârlarından biri bir ceket yetiştirdi ve eline bir siyah çanta da verdi. Sanırım içinde

para vardı. Âli Paşa, yakınlarından birkaçı ile birlikte vapura bindi. Güvertede bir sandalyeye oturdu. Ben de yanına gittim, vapur hareket etti.

Vapur Arnavutköy akıntısını dolaşıp, yalısı görünmez olunca Âli Paşa başını kaldırdı. Gözlerinden belâ yağmuru gibi yaş dökerek tekrar ayaklarıma kapanmak istedi: «Çocuklarının başı için benim canıma kıyma, ben ettim sen etme; eğer bana acımazsan çoluk çocuğuma acı.» diyerek yalvarmaya başladı. Benim de, bunun üzerine, merhamet damarlarımın kabarmasına şaşılmaz mı? Onun yüzünden çektiklerimi bir anda unuttum; zavallıyı teselli için: «Efendi, niçin böyle vehimlere kapılıyorsunuz? Bu adaletsever padişahımız zamanında kimse kimsenin canına kıyamaz. Ben ise kendimden güçsüz olanların canına kıymaya tenezzül etmem. Hayır, emin olunuz ben o düşkünlere vuranlardan değilim. Benim için dünyanın en zevkli şeyi, sizin artık iktidarda bulunmadığınız bir zamanda, sizinle görüşmektir. Böylesine aldığım öç bana yeter.» dedim.

Biz böyle konuşurken vapur da sarayın önüne gelmişti. Ben, vapurun arkasındaki kayığa binip ondan ayrıldım; vapur Akdeniz'e doğru dümen kırdı. Bir süre arkasından baktım ve kendi kendime dedim ki: İşte devletin yaralı vücudunda, yaralı bir ejderha gibi ıztırap verici bir hastalık ortadan kalktı...

ZAFERNÂME

Ziya Paşa, başeserleri arasında sayabileceğimiz «Zafernâme» de o zamana kadar edebiyatımızda görülmeyen bir hiciv, bir mizah örneği verir. Över gibi görünerek yerer, Âli ile Fuat Paşaları, özellikle, Âli Paşa'yı hiciv oklarıyla delik deşik eder. 1868 yılında, Girit Rumlarının isyanını bastırmak için gönderildiği halde, hiçbir başarı gösteremeyen Âli Paşa'yı, parlak bir zafer kazanmış gibi göstererek yerin dibine batırır. Ve o zamanki toplum yapımızın komik dramını ortaya koyar. O günleri yaşıyan Ebuzziya Tevfik'i dinlemek çok yararlı: «Zafernâme şerhinin İstanbul'a gelişi ve gizli gizli dağıtılışı sadrazam Âli Paşa üzerinde son ve öldürücü darbe etkisini yaratmıştı. Çünkü bu bölüm öylesine parlak ve keskin hicivlerle, öylesine zehirli alaylarla doluydu ki ve öte yandan öylesine saf, hatta aptalca görünen bir dille kaleme alınmıştı ki, hücumlara hedef olan kimsenin bunları okuyup da kahrolmamasına gerçekten imkân yoktu... Ciddiyetle mizahın aynı eserde böylesine ustalıkla kaynaştığı ve ortaya çıktığı bir eser — değil Türk edebiyatında — bütün dünya edebiyatında bile az rastlanılır örneklerden biriydi.» Eser üç bölümdür: Birinci Kaside bölümü Âli Paşa'yı tutan Fâzıl Paşa; İkinci tahmis bölümü Hayri Efendi. Üçüncü şerh bölümü zaptiye müşiri Hüsnü Paşa ağzından nesirle yazılarak, her üç Âli Paşa dalkavuğu gülünç ve acıklı bir duruma düşürülerek modern hicvin ilk örneği verilir. Tanpınar, bu eseri anlatırken: «Paşalara tevcih ettiği hücumların bazılarında haksız olduğunu, bazı meselelerde Bâbıâli'nin ne kadar eli ve kolu bulunduğunu da söyleyebiliriz» dedikten sonra ekler «Memleketin geçir-

diği iktisadî buhranı, müstahsilin her gün biraz daha yıkılışını, vergi, âşar işlerinin bozukluğunu Avrupa'ya ve memleket efkârı umumiyesine karşı yapılan islâhât vaitlerinin tutulmasını, istikrazların ağır şartlarını ve lüzumsuz israfları anlatırken Ziya Paşa'yı sevmemek kabil değildir.»
Zafernâme'den :

Sıcak halvet iken câriyeler ile yeri
Turfagûyalık ederken geceler bendeleri
Bisebep terkederek böyle huzûr-ı hazari
İhtiyar eyledi bu kışta şu müşkül seferi
Yoksa kim etmiş idi kendisini istiskal

Kışla-i fikri olup ceyş-i zaferle memlû
Kal'a-i zihnine endişe-i feth etti gulû,
Kılıcın çekti kınından diyerek: Kande adû
Bu ne gayret, ne hamiyyet, ne şecaattır bu
Hiç görülmüş mü tevarih-i selefte emsâl

Zât-ı hayder-şiyemi azmedeli bû sefere
Baş keserler kılıcı namına cümle kefere,
Vermedi ruhsat-ı tâkib-i adû bir nefere
İktifa eyledi «El affü zekât-üzzafer» e
Etmedi tâife-i bâgiyeyi istiysâl

Gerçi her ferde müsellemdir, o sadrın zatı
İlm-i inşada hususî ile malûmatı,
Başka dâvada bulunmaz diyelim ispatı
Ya o takrir ki tafsil eder icraâtı
Hüsn-i tâbir-ü belâgatte bulunmaz emsâl

Öyle takrir ki her bir sözü dürr-i meknûn
Öyle bir nüsha ki her satrı mezâya-yı füsûn
Gören ol mülhemeyi ya nice olmaz meftûn
Serteser şîve-i iycaz-ü serâser mazmûn
Lâfzı pürnükte-vü her nüktesi lebrîz-i hayâl

Yirmi kıt'a sefine idi hükmünde Fidel
Tuttu bir Rum vapurun bir sene ikdama bedel
Hiç bahriyyeden âgâh değil iken evvel
Vermedi ablukadan şan-ı donanmaya halel
İngiliz devletine olsa sezadır amiral

Kime ne kendisinin karnı ya aç ya toksa
Çok mudur parmak atıp her işe burnun soksa
Geri versin diyelim zâtına bunlar çoksa
Kendinin gayret-i milliyesi koymaz yoksa
Çekilir yük mü bu mihnet kişi olsa hammal

Seyrine göz eremez kilk-i hüner-câmesinin
Nur-i mânâ üzerinde dolaşır hâmesinin
Oku bu beytini dikkatle Zafernamesinin
Zülf-i yâre dokunur mes'elede hâmesinin
Târı mânâ dökülür payına kangal kangal

Ne yazarsa olur itrasına mecbûr cihan
Ne yaparsa eder elbette taaccüp insan
Ya nasıl olmasın âsarına insan hayran
Yazdığı şeylere Mümtaz-ü Fuad alkışhân
Gördüğü işlere Takvim-ü Ceride tellâl

Az gelir sıytını târif için her ne desem
Kulunuz Avrupanın halini gerçi bilmem,
Bunu bir diplomat ağzından işittim akdem
Öyle bir şöhrete malik ki mülûk-i âlem
Namını bilse eğer elbet anar bil-ibcâl

Bir işi yapmağı zihninde eğer peyler ise
Anı icra eder elbet ne eder, neyler ise
Oluyor haric-i imkân sanılan şeyler ise
Öyle bir kudrete malik ki muradeyler ise
Görünür sûret-i imkânda nice emr-i muhal

Etti teshir dirâyetle şeh-i devrâni
Yaradı kendisine saltanat-ı Osmanî
Zatına dense seza Şah-ı cihan-ı sâni
Kendi Sultan değil amma ki nice sultanı
Maksadı üzre eder bende gibi istimal

Şah-i devran ile yok beynine hâil perde
Yâdolunmaz şu kadar var ki adı menberde
Yoksa ol rütbe yürür hükmü ki her bir yerde
Padişahın adı vardır yalnız dillerde
Zatıdır taht-ı hükûmette hakikî fa'al

ŞİNASİ (1826 - 1871)

Türklerin medeniyete yapacakları hizmet; Asyanın ihtiyaç aklı ile Avrupa'nın taze fikirlerini birleştirmekten doğacaktır... Halk, kendisini ilgilendiren bütün meseleler hakkındaki düşüncelerini gazeteler vasıtasiyle bildirir... Devlet, bir vekil gibi idare etmekle mükellef olduğu millet topluluğunun varlığı ile ayakta durabilen ve ancak onun iyiliğine çalışmakla kuvvetlenen bir müessesedir.

TANZİMAT Edebiyatımızın şair ve yazarı. İstanbul'da doğdu. Bolu'lu Mehmet Ağa'nın oğludur. Babası, topçu yüzbaşısı iken Türk - Rus Savaşında esir düştü (1827). Şinasi'yi annesi yetiştirdi. İlk öğreniminden sonra Tophane kalemine memur oldu. Devlet hesabına Maliye öğrenimi için Paris'e gönderildi. (1849). Ünlü Fransız şairi Lamartine ile dostluk kurdu. Dönüşünde (1853), bir süre Tophane'de çalıştı. Sadrazam Reşit Paşa (ölm. 1858) nın himayesile Maarif Meclisi Üyeliğine seçildi (1855). Agâh Efendi ile birlikte Tercüman-ı Ahvâl (22 Ekim 1860), sonra tek başına Tasvir-i Efkâr (27 Haziran 1862) gazetelerini çıkardı. Bu son gazeteyi Namık Kemal'e bırakarak Paris'e gitti (1865). İstanbul'a dönüşünden (1869) sonra, matbaa işleriyle uğraşırken, beyin tümöründen öldü (13 Eylül). Mezarı, şimdi kaldırılan Taksim'deki eski Ayas Paşa Mezarlığında bulunuyordu.

Bedbaht ana derler ki elinde cühelânın
Kahr olmak için kesb-i kemâl ü hüner eyler

Şinasi; Batı uygarlığındaki Türk edebiyatının kurucusudur. Tanzimat edebiyatını başlatan, Batı edebiyatı yolunda ilk nazım ve nesir türlerinde eser veren odur. İlk şiir çevirileri, ilk yerli tiyatro eseri, ilk makale ,ilk noktalama işaretleri, ilk özel Türk gazeteciliği onunla başlar. Akılcı, mantıkçıdır. Türk toplumuna yeni bir görüş vermek gayesindedir. Halkçıdır. Halka karşı sorumluluk duygusu ile doludur. «Halk, vatan, millet» sözcüklerini bugünkü anlamda ilk olarak o kullanır. Yazı dilini sadeleştirmek, «gittikçe umum halkın anlıyacağı bir dille» yazmak görüşündedir. Şiiri mecazlardan arıtıp yalın hale koyar; soyut anlatımdan somuta geçer. «Sanat için sanat» ilkesini bırakır, «halk için sanat» ilkesine bağlanır. Halk dehasına inanır. Edebiyatımızda, ilk

halk kaynaklarından yararlanır; dil, folklor araştırmaları yapar. Eski nazım biçimlerine yeni bir öz, mazmunlu deyişler yerine konuşma diline giren bir Türkçe yerleştirir. Yeni Türk şiirinin öncüsüdür. Türk şiirini söz oyunlarından kurtarır, şiirimize konuşma dilini getirir, şiirde ilk kompozisyon bütünlüğü onunla başlar. Batı anlayışile yazdığı bütün şiirlerinde beyitlerin başlı başına güzel olmalarile yetinmemiş, Divan edebiyatındaki «parça güzelliği» anlayışına karşı, «toplu güzellik», «konu birliği» görüşünü savunmuştur. Tanzimat şiirinin en sağlam «mısra» yapıcısı, bugünkü şiirimizin yolunu açan odur. «Arz-ı Muhabbet» te bunu açıkça görürüz:

Eşi yok bir güzeli sevdi beğendi gönlüm
Kıskanır kendi gözümden yine kendi gönlüm
Gâhi hasret iken ol sîneye sînem kavuşur
Sanma gönlümde olan derd-i muhabbet savuşur
Yâseminden bile nâziktir o boybos anda
Sarmaşık vâri sarılsam eğilir ol anda
Candan ülfet edeli öyle civân dilber ile
İstemem gayrisini hûr ü melek olsa bile
Mest olup neş'e-yi şehvetle o gözler bayılır
Serpilince yüzüne gözyaşım ammâ ayılır
Bağrım ezmez mi süzüldükçe o baygın gözler
Beni imrendirir ağzındaki tatlı sözler
Kendi hüsnünden utanmış da kızarmış yanağı
Yüzün örtüp kapamış saçları baştan aşağı
Uğradım zülfü hayâliyle karasevdâya
Böyle Mecnûn dahi düşkün mi idi Leylâ'ya
Cân çekişmekten ise cânımı versem bâri
Cân fedâ eyleme bir iş mi sevince yâri
Ben şehhîd olmadan aşkıyle mezârım kazayım
Taşımı gözlerimin kanlı yaşıyla yazayım

Şinasi; kısa cümleli, çıplak fikirli, yeni görüşlerle örgülü bir nesir yapısı getirir. Namık Kemal bu nesrin sıkı örgüsünü romantik bir duyarlıkla genişletir. Mr. Gibb, onun için şöyle der «Şinasi, bilginler elinde bir oyuncak gibi olan edebiyatı, ulusun töresi ve davranış eğitimi için bir araç haline getirdi. Bunu Batı'dan aldığı dersle, yapmacığın yerine doğallığı koymak ve söyleme yolunu, söylenecek olanın emrine vermekle yaptı.» Şinasi, nesir alanında da kompozisyon yeniliğiyle karşımıza çıkar. Eski nesrimiz secilerle süslü, asıl fikirle hiçbir ilgisi bulunmayan sözlerle doludur. «Umûm halkın kolaylıkla anlıyabileceği» tarzda yazmak gayesini güden Şinasi, düşüncelerini yalın, açık bir anlatımla söyler, söz hünerleri göstermekten kaçınır; yazılarında doldurma sözlere yer vermez; düşüncelerini kısa cümlelerle anlatır.

O, yeni edebiyat yapımızın plânlarını hazırlıyan, sonra hızla uygulamıya geçerek temelleri atan bir yenilik öncüsüdür. «İleri bir dünya içinde, eskimiş bir uygarlık aracile yaşanılamaz. Batı uygarlığını örnek tutarak, bir bütün halinde, yeniden kurulmak ve örgütlenmek için de bireylerin bilgi ile donatılması işi ön plânda gelir» görüşünden hareket eder. Topluluğu bilgice kalkındırmak için de, en verimli, en kestirme yolun gazete olduğunu bilir, ilk özel gazeteyi kurar. Yoğunlaştırılmış fikre, süssüze, yalına ve konuşma diline gider; halka ve halk diline gidiştir bu. Fikri, süsler içerisinde boğan, sağlamlıktan, düzenden yoksun konuşan nesrimize yazı dili onurunu veren; bugünkü nesrimizi başlatan ve kuran adam Şinasi'dir. Tanzimatla edebiyatımıza giren özel gazeteciliğin halk nesrimizi yaratmaktaki rolü büyük olmuştur. İlk gazete dilimizin temelini atan Şinasi «Tercüman-ı Ahvâl» in ilk sayısına yazdığı önsözde şöyle der :

Tarife hacet olmadığı üzre, kelâm, meram anlatmağa mahsus bir Tanrı vergisi olduğu gibi, insan aklının en güzel icadı olan kitabet (yazı sanatı) dahi, kalemle tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibarettir. Bu hakikatten dolayı, giderek, umum halkın kolaylıkla anlıyabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak gerektiği dahi, yeri gelmişken şimdiden hatırlatılır.

Mademki bir heyet-i içtimaiyede yaşayan halk bunca vezaif-i kanuniye ile mükelleftir; elbette kalen ve kalemen kendi vatanının menafiine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-u müktesebesinden addeyler- Eğer şu müddeaya bir sened-i müsbit aranılacak olsa maarif kuvvetiyle zihni açılmış olan milel-i mütemeddinenin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir. Bu bahis Devlet-i Âliyece dahi nev'amâ müeyyettir ki Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın teşekkül sırasında kavanin ve nizamata müteallik levayihin tahriren arz olunması için umuma mezuniyet-i resmiye verilmişti. Hatta Hükûmet-i Seniyenin müsaadesiyle dahil-i memalik-i Osmaniyede tebeayı gayr-i Müslimenin kendi lisanları üzre halen çıkardıkları jurnallar bile belki hukuklarından ziyadece serbesttir. Fakat asıl Osmanlı gazetelerinin bahsine gelince gayr-i resmî bir varakanın devam üzre çıkarılmasında her nasılsa şimdiye kadar millet-i hâkimeden hiç bir kimse ihtiyar-ı zahmet etmemiştir. Hele şükürler olsun saye-i adalet-i seniyede telâfî-i mâfât müyesser oldu. Şöyle ki bu yolda Türkçe bir gazetenin neşri iddiasına dair geçenlerde takdim olunan müzekkerenin mealini musaddak Meclis-i Maarif-i Umumiye'den verilen mazbata üzerine Meclis-i Hâss-ı Vükelâ-û Fihâmda dahi keyfiyet istihsam ve ol bapta müsaade-i seniye-i cenab-ı mülûkâne şayan buyurulmuştur. Ve bundan başka her defa çıkarıldıkça bir nüshası lâyık olmadığı halde Huzur-u Hümayun-a takdim olunmak hususunda irade-i mahsusa-i şâhane şerefefzâ-yı sudûr olmuştur. İmdi işbu gazete ahval-i dahiliye ve hariciyeden

müntehap bazı havadisi ve maarif-i mütenevvia ile sair mevâdd-ı nâfiaya dair mebahisi neşr ü beyana vasıta olacağından nâşî Tercüman-ı Ahval unvanı ile tesmiye olunmak münasip görüldü. Tarife hacet olmadığı üzre kelâm ifade-i meram etmeğe mahsus bir mevhibe-i Kudret olduğu misillû en güzel icad-ı akl-ı insanî olan kitabet dahi kalemle kelâm eylemek fenninden ibarettir. Bu itibar-ı hakikate mebni giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi makam münasebetiyle şimdiden ihtar olunur.

Değil mi Tanrı'nın ihsanı akl ü kalb ü lisan
Bu lûtfu etmelidir fikr ü şükr ü zikr insan

Şinasi; şiir, eleştiri, çeviri, fabl, makale, tiyatro türlerinde eserler, vermiş; ayrıca sözlük ve folklor alanında çalışmıştır. Eserlerile çevirileri: Fransız şairleri La Fontaine, Lamartine (1790 - 1869), Racine (1639-1699), Fénelon'dan (1651-1715) çevirilerinin toplandığı *Tercüme-i Manzume* (1858); Ulusal Türk tiyatrosunun ilk temel eseri; Batı anlayışında ilk piyesimiz; toplumsal yapısı ve ortaoyununa bağlılığı açıkça görülen, canlı, sade bir dille yazılan; ilk defa «Tercümân-ı Ahvâl» gazetesinde tefrika edilen bize «sokağın anahtarı»nı verdiği: 1 perdelik komedi *Şair Evlenmesi* (1860); seçme şiirlerinin toplandığı *Müntehabat-ı Eş'ar* (1862); halka yönelişinin en güzel belgesi sayılan *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* (Osmanlı Atasözleri, 1863); edebiyatla politik yazılarının yer aldığı *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkâr* (3 cilt, 1885); divan şiiri etkisiyle yazılan şiirleriyle birlikte La Fontaine (1621-1695) tarzında yazdığı «Eşek ile Tilki», «Tenasüh», «Karakuş Yavrusu ile Karga», «Arı ile Sivrisinek» manzum mizahî hikâye ve masallarının bulunduğu *Divan-ı Sinasi* (1885); büyük Fransız sözlükçüsü Littré'den yararlanarak hazırladığı «Türkçe Lügât» henüz bulunamamış; gazete sayfalarında kalan makalelerinden birçoğu «Makaleler» adıyla 1960'da yayınlanmıştır.

Şinasi'yi Şinasi yapan, bir kelime ile, yenilikçiliği; Türk fikir, sanat, dil ve gazetecilik hayatına getirdiği yeni ve ileri aşamalardır. Bundan başka onun bütün bu alanlar için ortaya sürüp yaygınlaştırdığı laisizm çabasına işaret etmek de yerinde olur. Şinasi, bir yenilikçi olarak ortaya çıkarken her şeyden önce fikir, sanat ve yayın dünyamızın yüzyıllardır bize özgü ve skolastiğe bürünmüş tutum ve mekanizmasını temellerinden sarsmış; bunlara yine ulusal, yine bizden, ama batı metod ve uygarlığına dönük bir laisizm aşılamıştır... Büyük bir düşünür, büyük bir bilgin, büyük bir sanatçı olmayan Şinasi'ye modern düşüncenin, modern bilim anlayışının, modern sanatın harcını ve temel taşını koymuş olduğu için sevgi ve saygı duymaktayız. *Şemsettin KUTLU.* Şinasi'nin teceddüdümüzde yaptığı hizmetlere göz gezdirirken ilk duracağımız nokta onun getirdiği «yeni mevhumlar»dır. Paris'te iken validesine yazdığı meşhur mektupta «vatan ve milletim uğrunda...» diye and-ü peyman yapıyor. Halbuki o zamana kadar böyle ahidler ve dualar yalnız din

namına ve yalnız padişah için yapılırdı. Bütün tarihimiz içinde «vatan ve millet», için ilk duayı o yaptı ve Padişah kelimesi yerine de Cumhurreisi kelimesini kullanan yegâne şairdir. *İsmail Habib SEVÜK.* Şinasi yeni bir dilin peşindeydi. Hedef olarak aldığı halk ona bu dilin yolunu gösteriyordu. Namık Kemal, eskinin tesiri altındaydı ve ona aksülamel yapıyordu. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Şinasi, eski ve halk çoğunluğunu hesaba katmıyan edebiyat dilinin bırakılmasına ve edebiyata yeni bir yön verilmesine çalışmıştır. Çünkü geleneksel klasik edebiyatın özü yeni edebiyat anlamı ile bağdaşamazdı. *Otto SPIES.* Kemal'in ortaya çıkıp kendini göstermesinde Şinasi'nin büyük bir hissesi vardır. Ben Kemal'e ne kadar meftunsam, Kemal de Şinasi'ye o kadar meftundu. Şinasi'ye, dünyada, kimseyi üstün tutmazdı. *Samipaşazade SEZAİ.* Şinasi, mensur ibarelerindeki secileri kaldırıp onlardan hizmeti sıfıra düşürmüş ve bu suretle «sözleri» parçalamış olduğu gibi, cümleleri de bent bent ayırıp lisanımızı bayağı umumîleştirmiş ve merhumun bu himmeti sayesinde «bugün» bir çoklarının eli kalem tutabilmeğe başlamıştır. *Ahmet MITHAT* Şinasi'nin şiirlerinden

Sakî safa-yi subha sabahat verir sabûh
Oldur muhabbet ehline misbah-i kalb ü ruh

Tufanı kopsa âlem-i âbın şerab ile
Keştî-i bezmi kurtarır aklım misal-i Nuh

Zühhâd bilse zevk-i şerabı hemen eder
Rindane nush verdiğine tevbe-i nasûh

Nur ol da in mezarına işret şehidinin
Ey mey senindir âlem-i ervahedek fütuh

Dehrin yegâne şair-i hikmet Şinasîyim
Neş'eyle eyler aklıma ilham-i Hak sünuh

TANZİMAT KASİDESİ

Gelelim zâtı reşîd'in şerefi mebhasine
Söz mü var Devlet'i ihyâya olan meb'asine

Sensin ol fahr-ı cihân-î medeniyet ki hemân
Ahdini Vakt-ı Saâdet bilir ebnâ-yı zemân

Ne acep nâtık-ı i'câz-ı hikemdir dehenin
Âyet-ı beyyinededir âleme her bir suhanın

Kalb-i millette vûcüdun ulu bir mu'cizedir
Bunu fehm eylemeyen müdrike-yi âcizedir

Adl ü ihsânını ölçüp biçemez Nevtonlar
Akl ü irfânını derk edemez Eflatunlar

Reşit Paşa

Âleme mûris-i cân adl ile ihsan olmuş
Âdeme bâis-i şân akl ile irfân olmuş

Şem'idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmûs
Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânûs

Ettin âzâd bizi olmuş iken zulme esîr
Cehlimiz sanki idi kendimize bir zencîr

Bir ıtık-nâmedir insâna senin kaanûnun
Bildirir haddini Sultâna senin kaanûnun

Sen gibi âkil olan kan dökerek gün mü sürer
Vech-i nâmûsuna ol kân ile düzgün mü sürer

Olmuş insâna taassub bir onulmaz illet
Hüsn-i tedbîrin ile kurtulur andan millet

Reşit Paşa

Andırırsın o tabîbi ki ne dem verse ilâç
Iztırâbından anı hastası eyler iz'ac

İncedir gerçi bu fikrim kaba düşdü ta'bir
Eyledim sanki mürekkep ile hûrî tasvîr

Fiile çıktıkça zamîrindeki hayr-î niyyet
Buldu bir başka şeref âlem-i insaniyyet

Vakf eden Tanrı mıdır mahkeme-yi vicdânın
Bitirir hâkim-i re'yin işini dünyânın

Bin yaşa devlet ü ikbâl-î fahîmânen ile
Mülkü tedvir ederek akl-i hakîmânen ile

MÜNÂCÂT

Münâcât, yakarış, Tanrıya yalvarma, dua etme. Tanrı'ya yalvarma şeklinde yazılan manzume. Münâcât'ın nesirde karşılığı tazarrunâme'dir. Divan edebiyatında, kasidelerin Tanrıya yakarış yolunda yazılanları Münâcât adını almaktadır. Münâcatların nazım biçimi, çoğunlukla kaside, terc-i bent, terkib-i bent halindedir. Şinasi'nin bu şiiri yeni edebiyatın Tanrı görüşünü, dünya anlayışını anlatır. Namık Kemal' bu şiiri okuduktan sonra edebiyat kişiliğini bulduğunu şöyle anlatır: «Hangi senede olduğu hatırımda değildir, fakat zannıma göre 78 sene-i hicriyesinde olacak. Bir ramazan günü kitap aramak için Sultan Bayezit Camii avlusundaki sergilere girdim. Elime ta'lik yazı litograf basma ile bir kâğıt parçası tutuşturdular. Yirmi de para istediler, parayı verdim, kâğıdı aldım. Üstünde İlâhî ünvanını gördüm. Derviş Yunus İlâhisi zannettim. Bununla beraber okumağa başladım. O İlâhî ne idi bilir misin, ne idi? Beni yazdığım yazının şimdiki derecesine ulaştırmaya, milletin

dilini şimdiki hale getirmeğe başlıca sebep olan — ilâhî — bir ilâhî idi. Sâde fikre ne kadar da yakışıyor. Nesren yazdığı şeyleri gördüğüm, hattâ beğenmediğim Şinâsî'nin ilâhî bir sözcü olduğunu o şiirinde anladım. Fakat fikrimi edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım. Gittim, gazatesine yardımcı oldum. Namık Kemal'in bu denli övdüğü Münâcât

Şinasi

Hak Taâlâ azâmet âleminin pâdişehi
Lâmekândır olamaz devletinin tahtgehi

Hâsdır Zât-ı İlâhisine mülki ezelî
Bîhudûd anda olan kevkebe-i lemyezelî

Eser-i hikmetidir yerle göğün binyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin îcâdı

İzzet ü şânını takdîs kılar cümle melek
Eğilir secde eder pîş-i Celâlinde felek

Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket

Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş
Tâb-ı hışmından alır alsa cehennem âteş

Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Anların nûru bu gök kubbesini yaldızlar

Kimi sâbit kimi seyyâr betakdîr-i Kadîr
Tanrının varlığına her biri bürhân-ı münîr

Varlığın bilme ne hâcet kürre-i âlem ile
Yeter isbâtına halk ettiği bir zerre bile

Göremez zâtını mahlûkunun âdî nazarı
Hisseder nûrunu ammâ ki basâret basarı

Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lâzım
Cân ü gönlümle münâcât ü ibâdet lâzım

Neş'e-i şevk ile âyâtına tapmak dilerim
Anla var hâlıkıma gayri ne yapmak dilerim

Ey Şinâsî içini havf-i İlâhî dağlar
Sûretim gerçi güler kalb gözüm kan ağlar

Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe
Neyleyim yüz bulamam ye's ile affım talebe

Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir
Benim özrüm günehimden iki kat bedterdir

Nûr-ı rahmet neye güldürmeye rûy-ı siyehim
Tanrının mağfiretinden de büyük mü günehim

Bînihaye keremi âleme şâmil mi değil
Yoksa âlemde kulu âleme dâhil mi değil

Kulunun za'fına nisbet çoğ ise noksânı
Ya onun kahrına galib mi değil ihsânı

Sehvine oldu sebeb acz-i tabiî kulunun
Hem odur âlem-i mâ'nîde şefîi kulunun

Beni affeylemeğe fazl-ı ilâhîsi yeter
Sanma - hâşâ kerem-i nâmütenâhîsi biter

EŞEK ile TİLKİ

Çıktı bir bağın içinden yola bir yaşlı himâr
Nakl için beldeye yüklenmiş idi rûy-ı nigâr
Derken aç karnına bir tilki görünce geldi
Böyle bir tâze üzüm hasreti bağrın deldi
Öteki çifteyi attı bu yanaştıkça biraz
Sonra lâkin aradan kalktı bütün nâz ü niyâz

Tilki

"Gelsem olmaz mı huzûra a benim aslanım
"Tâ yakından bakayım hüsnünüze hayrânım
"Dâim olsun beyimin sâye-yi lûtf u keremi
"Gül biter bastığı yerlerde mübârek kademi
"Benzer ol hoş kokulu kuyruğu a'lâ miske
"Koklarım burnuma urmazsa efendim fiske
"Eyler irfânını îmâ o suhan-gû gözler
"Yakışır ağzına mevzûn ü mukaffâ sözler!"
Eşek ifrât-ı neşâtından anırdı der iken
Sanki karpuz kabuğu gördü yahut tâze diken.

Tilki

"Cânıma işledi gitti bu ferah-nâk havâ
"Siz sükût etseniz ammâ yine var başka sefâ
"Çünkü bülbül işitip nağmenizi sirkat eder
Çağırır belki gelir dinleyene hüzn ü keder
Tilki böyle nice diller dökerek zevk etti
Eşeği bir kuyunun başına dek sevketti

Tilki

"Burada bir güzel âhûr ile yemlik vardır
"Neyleyim yükle girilmez kapısı pek dardır
"Uyuyup yatma gibi zevk u sefâ çok anda
"Su içip yem yemeden gayri ceffâ yok anda
"Anda sâkin dişilerde o letâfet başka
"Hele bir kerre bakın düşmeyin ammâ aşka"
Yaklaşınca eşek âyîne-yi âba baktı
Yüzün aksin sezerek ağzı suyu pek aktı

Eşek

"Vâkıâ görmedeyim dil-ber ü nâzik bir baş"

Tilki

"Çağırın tez anı gelsin size olsun oynaş
"Buraya gel" diye feryâd ederek taştı himâr
Kuyudan aks-i sedâsın işitip şaştı himâr

Tilki

"Gördünüz mü sizi şimdi ediyorlar da'vet
"Bu ziyafette aceb yok mu bana bir hizmet
"Bunda kalsın yükünüz tek ininiz siz aşağı
"Arkanızdan gelirim olmağa tavla uşağı"
Eşek attı yükünü yerlere kendin kuyuya
Tilki mirâs yedi tâ ana rahmet okuya

ŞAİR EVLENMESİ

Şinasi'nin Batı tiyatro eserleri yolunda yazılan bu bir perdelik komedisi, 1859'da iki perde olarak hazırlandığı, sonradan birinci perdenin kaldırıldığı bilinmektedir. Şair Evlenmesi, bir karekter ve töre komedisidir. Konusu günlük hayattan alınan, konuşma dili yazı dili olarak kullanılan, kişileri hayattaki insanlara benziyen bu eserin konusu şöyledir Parasız ve hoppa bir genç olan şair Müştak Bey, mahallesinden Kumru Hanım isimli bir kızı severek onunla nikâhlanır. Evleneceği akşam, kılavuz Diba Dudu ile yenge Habbe Kadın, Müştak Bey'in karşısına Kumru Hanım yerine onun çirkin ve yaşlı ablası Sakine Hanımı çıkarırlar. Müştak Bey, Sakine Hanımı almak istemeyince nikâhı kıyan imam Ebüllâklâka ile mahalleli çağırılır, hep birden delikanlıyı zorlamağa başlarlar; sonunda, Müştak Beyin arkadaşı Hikmet Efendi imdada yetişir; imam Ebüllâklâka'ya gizlice verdiği rüşvetle mutlu sonu hazırlar. İmam nikâhlandığı kızın yaşça değil, boyca büyük olduğunu söyliyerek işi kitabına uydurur.» Şair Evlenmesi Fransız klasisizminden gelen et-

kiyle «üç birlik kuralı»na uygundur «yer - zaman - olay» birliğine dayanır. Molière, Karagöz ve Ortaoyunu, Enderunlu Fâzıl'ın «Zenânnâme» sindeki imam ve mahalle halkı baskınından kaynaklanan komik öğeler görülür. 1859'da yazıldığı halde, 1860'da «Tercüman-ı Ahvâl»in 2-5 sayılarında tefrika edilir :

BİRİNCİ FIKRA

Müştak Bey — Hikmet Efendi

MÜŞTAK BEY — Hele bu akşam güvey giriyorum ya. Bereket versin ki, bugün nikâhım kıyıldı, yoksa aşk ile telâşımdan az kaldı nikâhsız güvey girecektim.

HİKMET EFENDİ — Hiç öyle şey olur mu?

MÜŞTAK BEY — Neye olmaz? Buna âşık evlenmesi derler.

HİKMET EFENDİ — Acayip!

MÜŞTAK BEY — Öyle ya. Aşk ve muhabbetsiz evlenen geçinebilirse aşkolsun. Ya ben Kumru Hanım'ı neye alıyorum? Ancak sevgilim olduğuyçün. Ne dersin, şunu delice sevdiğime akıllılık etmemiş miyim?

HİKMET EFENDİ — İhtimaldir.

MÜŞTAK BEY — O tazelikte hüsnü gibi huyu da güzel. Bence her halinden memnunumdur, ah, ama zavallı Kumru'cuğum karga suratlı büyük hemşiresi olmasa.

HİKMET EFENDİ — Gerçek onun ismi ne idi?

MÜŞTAK BEY — Sâkine Hanım değil mi ya? Miskinin adını bile sevmiyorum.

HİKMET EFENDİ — Niçin?

MÜŞTAK BEY — Bize engel olduğu şöyle dursun, çehre züğürdü olarak kırk beş yaşına kadar evlerde kaldığından akıl cihetiyle de iflâsa çıkmış. Hâsılı bir büyük kamburdan başka göze görünür bir şeyi yok. Ah, böyle bir baldızım olduğuna âlemden hicap ediyorum.

HİKMET EFENDİ — Ne çare, gülü seven dikenine katlanır.

MÜŞTAK BEY — Gel şunu sana vereyim be, ama, nikâhla ha! Geçinmeyecek ne varmış? Ya o akıllanır, ya sen çıldırırsın.

HİKMET EFENDİ — Sakın Kumru Hanım'ın yerine onu sana verip de bir dek etmesinler, âlem bu ya! Zira büyük dururken küçüğü kocaya vermek âdet değildir.

MÜŞTAK BEY — Yok, bak, ben böyle lâtife istemem. Lâtife lâtik gerek.

HİKMET EFENDİ — Ya sen bana onu neye lâtifeyle peşkeş çekiyorsun ya?

MÜŞTAK BEY — Ben sana onu lâtifeyle mi vermek istiyorum? Gerçekten a canım.

HİKMET EFENDİ — Özrün kabahatinden büyük.

MÜŞTAK BEY — Hiç özür dilemiyorum.

HİKMET EFENDİ — Yal

MÜŞTAK BEY — Aman sus, işte kılavuzum Ziba Dudu geliyor. Galiba benim Kumru-cuğumu getiriyorlar. Haydi sen selâmlıkta otur, birazdan yine görüşürüz.

İKİNCİ FIKRA

Müştak Bey — Ziba Dudu

ZİBA DUDU — Müjde evlâdım, müjde! Gelin hanım geliyor, yoldadır.

MÜŞTAK BEY — Ah benim valdeciğim! Sen olmasan, ben hasretime kavuşur muydum? Bunun için sana ne iyilik edeceğimi bilemiyorum.

ZİBA DUDU — Ay oğul! Böyle hayırlı işlerde bulunmadıktan sonra yalancı dünyada neye duruyorum. Hele mürüvvetini de gördüm yal Bundan sonra yaşamak neme lâzım, istemem... İstemem; fakat gözüm kapanmadan bir de evlâtlarını ak sakallı göreydim...

MÜŞTAK BEY — Artık beni muradına erdirdin ya, yaşa ömrün oldukça!... (Neşatından sıçrayarak oynamağa başlar)

ZİBA DUDU — A kuzum, biraz ağırbaşlı olsana! Artık başından nikâh geçti. Azıcık utan, utan!

MÜŞTAK BEY — Vay, adam evlenirken utanmalı mıdır? Benim bildiğim bunun aksinedir. Her neyse, haydi var, hanımı dışarıda bekleyedur. Ben de burada biraz kendi kendime utanmayı meşk edeyim.

ÜÇÜNCÜ FIKRA

MÜŞTAK BEY (kendi kendine) — Şimdi benim Kumru'cuğum kafesine girecek ha!.. Ah, bir kere kanadının altına girebilseydim... Fakat insan kısmının yediği bir yem vardır ya, adına para derler, eğer ondan isteyecek olursa meselâ... Ey, n'olmuş? Ben de elimden geleni esirgemem... Verebileceğim şey çok mu? Topu bir teselli... Bir de yüzgörümlüğünü nasıl etmeli? Adam sen de, o da kolay... Şöyle birkaç beyit veriveririm vesselâm...

ŞARKI

Bir kumrusun sen — *Can ü gönülden*
Tab'a muvafık, — *Ben oldum âşık,*
Yapsam yuvanı — *Yapsam yuvanı*
Sinemde lâyık. — *Sinemde lâyık.*

Benim gibi fakir bir şairin vereceği yüzgörümlüğü bu kadar olur!

(Bu şarkının güftesini notaya alınmış olarak, bestesi mucibince çağırmağa başlar. Bu hava zenne sadası içindir. Eğer bir oktav aşağı yazılacak olursa erkek sesine mahsus olur.)

DÖRDÜNCÜ FIKRA

Müştak Bey — Ziba Dudu — Habbe Kadın
Sâkine Hanım

ZİBA DUDU — Evlâdım, gelin hanımı getirdik. Gel koltuğuna gir de köşeye oturt.

MÜŞTAK BEY — (Neşatından türlü türlü tuhaflıklar ederek Sâkine Hanımı Habbe Kadın koltuklamış olduğu halde karşılar.) Vaay...

ZİBA DUDU — (Habbe Kadına) A dostlar damat bey gelin hanımı görür görmez sevincinden bayıldı.

MÜŞTAK BEY — Hayır, sevincimden bayılmıyorum, kederimden yüreğime iniyor, ah!

HABBE KADIN — (Ziba Dudu'ya) A! Zavallı gelin hanımı bir titreme aldı. Amanın, al basmasın. (Sâkine Hanımı sandalyeye oturtur.)

ZİBA DUDU — İşte ömrün oldukça sana can yoldaşı olacak sevgili ayâlin Sâkine Hanım.

MÜŞTAK BEY — O bana can yoldaşı olacağına benim canım çıksa daha canıma minettir.

ZİBA DUDU — (Habbe Kadın'a) Adamlar, damat bey sayıklamaya başladı. Galiba safasından aklını şaşırmış.

HABBE KADIN — (Ziba Dudu'ya) Biçare hasretine kavuştuğu için sevinç delisi oldu.

MÜŞTAK BEY — (Hüzünle) Ah! Ah! Ah!

ZİBA DUDU — Ağlama... Sen ağlayacağına düşmanların ağlasın.

MÜŞTAK BEY — Ah, düşmanlarım bu halimi bilseler nasıl gülerler.

ZİBA DUDU — Haydi kuzum, gelin hanımın duvağını aç da yüzünü gör. Biraz gönlün açılsın.

MÜŞTAK BEY — Neye lâzım!.. Yüzünü göreyim de bir kat daha yüreğim mi kalksın?

ZİBA DUDU — Aç evlâdım, aç. Sevgilin olduğuna şüphen kalmasın. (Habbe kadın'la beraber Sâkine Hanım'ın duvağını, Müştak Bey'e açtırmak için cebreder.)

MÜŞTAK BEY — İstemem. (Elini çekerken Sâkine Hanım'ın duvağıyle eğreti saçı kazaen eline ilişir, kalır. Sâkine Hanım'ın yüzü ve ak saçları açılır) Bu ne?

ZİBA DUDU — Vayl Zavallı kızcağızın sırma gibi nazik saçlarını yolup çıkardı.

MÜŞTAK BEY — Ey, vakıa ak saçları beyaz sırma gibi; baksana nasıl pırıl pırıl parlıyor.

ZİBA DUDU — Ay, o lâkırdı ona değil, yenge kadınla banadır. Ben sana harf atmağı öğretirim. (Habbe Kadın'a) Haydi yenge kadın, gelin hanımı çabuk dışarı çıkar da nikâhını kıyan efendiyi çağırtl Yanımızdaki kahvededir. Orada bulunan mahalleliyi alsın da gelsin. Şuna bir meram anlatsınlar.

ALTINCI FIKRA

Müştak Bey — Ziba Dudu — Habbe Kadın
Ebüllâklâka — Batak Ese — Mahalleli

EBÜLLÂKLÂKA — (Başında bir dildade ile tebdil-i kıyafet ve lisanıyle ayınları çatlatarak ve kafları patlarak) Sanki bir telâş ile beni böyle uykudan kaldırıp da getirmenin ne mânası var? Ortaoyununa çıkar gibi bakın şu kıyafetime! Ayıp... Gürültünüz noluyor?

ZİBA DUDU — (Entarisinin ön eteğiyle başını örtmüş olduğu halde Ebüllâklâka'ın elini öper) Amanın efendim, güvey olacak şu herif, isteye dileye aldığı hanımı şimdi istemiyor. Bütün saçını başını yoldu. O şöyle dursun, yenge kadınla bana bir söylemediği edepsizlik kalmadı. Size nakletmeye utanıyorum.

EBÜLLÂKLÂKA — (Müştak Bey'e) Vay namussuz, vay!

MÜŞTAK BEY — Efendim, kerem ediniz, bendeniz de bildiğim kadar hakikati size anlatayım.

EBÜLLÂKLÂKA — Sen sus, sefih! Kadın ninen gibi biçare hatun yalan mı söyleyecek?

ZİBA DUDU — Efendim, bu kızı mutlaka almalıdır.

EBÜLLÂKLÂKA — Almalı ya! Almazsa, ırzına leke sürmüş demek olur. (Mahalleliye) Öyle değil mi, komşular?

MAHALLELİ — Hay hay!

MÜŞTAK BEY — Alamam, efendim. Bunda bir yanlışlık var. Zira bana nikâh ettiğiniz kız bu değildir. Bunun küçüğüdür. Ben, onu isterim.

EBÜLLÂKLÂKA — Hayır, sana nikâh ettiğim büyük kızdır.

MÜŞTAK BEY — Değildir.

BATAK ESE — Efendi, biliyor musunuz ki, ben bunun daha bilmem

nelerini bilürüm. Durun size deyivereyim. Bekçi olduğumdan için geceleri mahallede dolanırken buna çat pat sokak ortasında, irast geliyorun. Bir kere kendiciğine nereden geliyorsun diye soracak oldum. Bana ne garşuluk verse iyu. Tarator (tiyatro) dan geliyon, demesin mi! Bu, beni maskaralığa alma değil de ne demektir? Bakın şu ahmağa!

MÜŞTAK BEY — Vay ferâsetli adam vay!

BATAK ESE — Feres atlı adam sensin, ulan hayvan! Bana kötü ilâf söyleyip durma. Şimdi sana fan fîn demeyi gösterirün.

EBÜLLÂKLÂKA — Bu herif hem edepsiz hem deli.

BATAK ESE — Benim aklıma kalırsa hem hapisaneye koymalı, hem tımarhaneye.

EBÜLLÂKLÂKA — Bana danışırsanız her şeyden evvel edepsiz ilâmını alalım da bir daha mahallede oturtmayalım. Artık istemeyiz.

MAHALLELİ — Istemeyiz.

YEDİNCİ FIKRA

Müştak Bey — Ziba Dudu — Habbe Kadın — Ebüllâklâka — Batak Ese — Atak Köse — Hikmet Efendi

ATAK KÖSE — (Arkasında küfe ve bir elinde kürek ve bir elinde süpürge ile) İstemeyiz.

HİKMET EFENDİ — (Dahi Atak Köse'nin arkasından yetişerek) Ne istemiyorsunuz?

ATAK KÖSE — Ben ne bileyin! Mahalleli istemeyiz diyor, ben de öyle diyorun, elbette onların böyle dimelerinde hakkı vardır.

HİKMET EFENDİ — Ay, mahallelinin neden hakkı var?

ATAK KÖSE — Hakkı olduğunu pek yavuz bilürün, ama bak, doğrusu neden hakkı olduğunu bilmen.

HİKMET EFENDİ — Öyle ise bilmediğin şeye neye karışıyorsun?

ATAK KÖSE — Vay, neye karışman? Ben de bu mahllenin galbur üstüne gelenlerinden deyil miyin?

HİKMET EFENDİ — Sen kim oluyorsun?

ATAK KÖSE — Daha hâlâ sen benim kim olduğumu bilmiyo musun?

HİKMET EFENDİ — Hayır.

ATAK KÖSE — Öyleyse sen de bilmediğini neye soruyorsun? Hay cahil hay! Şimdi tutup da sana anlatacak mıyın ki, ben dehey öteki mahallede kiracıyım ve bu mahallede süprüntücü başıyın diye.

HİKMET EFENDİ — Hay şaşkın hay!

ATAK KÖSE — Senin de aklın olaydı benim gibi şaşkın olurdun. Maslahatta ne varmış? Haydı oradan süpürüver bakayın.

EBÜLLÂKLÂKA — (Müştak Bey'i göstererek) Vay, sen şunun gibi ka-

bahatliye sahabet ediyorsun ha! Rıza-yı kabahat aynı kabahattır. Sen de anın gibi cezaya müstahaksın.

HİKMET EFENDİ — Aman efendim, ben kendi kabahatimi anladım, amma, anın kabahati noluyor anlayamadım.

EBÜLLÂKLÂKA — Daha ne olsun? Kendisine nikâh ettiğim kızı istemiyor da anın küçüğünü istiyor. Bu ne demektir?

HİKMET EFENDİ — Efendim, gazaplanmayınız. (Gizlice bir para kesesi göstererek) Küçük kızı senden isteriz.

BATAK ESE — Efendi, nedir o? Rüşvet mi alıyosunuz?

EBÜLLÂKLÂKA — (Batak Ese'ye) Ben öyle şey mi kabul ederim? İste-

Şinasi «Şair Evlenmesi»nde rüşvetin evlilikte bile etkinliğini göstererek, Tanzimat dönemini eleştirir. Gülhane Fermanı'nda rüşvetin memleketi yıkıma götürdüğü belirtildiği için, Şinasi bu maddeyi tiyatro yoluyla halka gösterir. Mahalle imamının iki yüzlülüğü; her yönüyle bizim olan tiplerin davranışları, konuşmaları, yöresel olaylar, kadınlarımız, görerek evlenmenin gerekirliği kuvvetle vurgulanır. Toplumcu eleştiriciliği yüzünden Şinasi'nin sağlığında ancak 1908 Meşrutiyet'inde Selânik'te sahneye konulduğunu görüyoruz.

mem. (Gizlice Hikmet Efendi'ye) Yan cebime ko. (Hikmet Efendi, keseyi cebine koyar.)

ATAK KÖSE — Gizlice, yan cebime ko mu diyosunuz?

EBÜLLÂKLÂKA — Hayır, Yan cânibimde durma git, diyorum. Ta ki, benden şüphelenmeyesiniz.

BATAK ESE — Galiba parayı almışa benziyorsunuz.

EBÜLLÂKLÂKA — Hâşa sümme hâşa! Eğer ben paraya elimi sürdümse ellerim kırılsın.

HİKMET EFENDİ — Aman efendim, hakikat her neyse, lâyıkıyle meydana çıkarın da, ona göre şanınınıza düşeni işleyin.

EBÜLLÂKLÂKA — Böyle kibarâne yoluyla meramınızı ifade buyuruşunuzdan gönlümdeki hiddet gitti de yerine merhamet geldi. (Mahalleliye) Yahu, mahalleli! Ben bu işte bir başka türlü hakkaniyet görmeğe başladım. Zira, sonradan hatırıma bir şey geldi.

MAHALLELİ — Nedir o?

EBÜLLÂKLÂKA — Hani nikâhını kıydığım hanım büyük kızdır diye deminden ikrar etmiştim ya...

MAHALLELİ — Öyle ya!

EBÜLLÂKLÂKA — Fakat büyük kız demekten muradım, yaşta büyük değildir, boyda büyük demek mânasınadır. Zira büyük kız, kırk yaşını geçmiş olduğu halde damat beyin dengi olamaz. İşte benim bildiğim bu kadardır. Her bir zamanda ve her bir mekânda böyle, doğrucasına şehadet ederim.

BATAK ESE — Hay hay!

EBÜLLÂKLÂKA — (Habbe Kadın'a) Yenge kadın, boyda büyük yani yaşta küçük olan asıl gelin hanımı var getir. Kendi elimle damat beye teslim edeyim, bir daha yanlışlık olmasın. (Hikmet Efendiye) Daha başka bir yanlış olmuş şeyler varsa söyleyin, onları dahi hasbîce düzelteyim. Zira bu makule hayırlı hizmette bulunmayı kendime bir büyük iftihar bilirim.

BATAK ESE — (Müştak Bey'e) Beyefendi, deminden size dediğim lâfların hepiciği şağa içindi. Sizi gasavetiniz vaktinde güldürüp eğlendirmek isteyodum.

BATAK ESE — (Hikmet Efendi'ye) Efendim, tövbe olsun, bir daha mahallenin süprüntüsünden başka bir işine karışırsam adam değilin.

Kumru Hanım getirilir, Ebüllâklâka, Kumru Hanım'ı Müştak Bey'e teslim eder. Kalabalık dağılır. Müştak Bey, Kumru Hanım, Hikmet Efendi kalır. Hikmet Efendi, Ziba Dudu gibi kılavuzların muhabbet tellâllığına güvenerek görmeden, görücü yoluyla evlenenlerin bu duruma düşeceklerini söyleyerek arkadaşına öğüt verir, komedi böylece son bulur.

LESKOFÇALI GALİP (1829 - 1867)

Huda meyus kılma gönlümü ikbal-i milletten
Haberdar eyle rahman ismini ahval-i milletten
Olup mecruh peykân-ı kazadan tair-i devlet
Demadem hun akar çeşmin gibi şehbal-i milletten

LESKOFÇA'da doğdu. Üsküp valisi Şehsuvaroğlu İsmail Paşa'nın oğludur. Leskofça'da öğrenim gördükten sonra, babası ile birlikte İstanbul'a geldi (1846). Sadaret Mektubî Kalemi'nde, Halep, Girit gibi değişik yerlerde görev aldı. Mithat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında İdare Meclisi Başkâtipliğinde, Halep mektupçuluğunda bulundu.

Murg-i gülşen-sûz-ı aşk ol âşiyânın kalmasun
Âlem-i bâlâya pervâz et nişânın kalmasun
Na't-i hüsnün şöyle i'câz eyle kim tâ haşre dek
Şive-i güftârdan galib zebânın kalmasun

Leskofçalı Galip; «Tuna» gazetesine yazdığı yazılarla, Namık Kemal'in hayranlığını kazanan şiirlerile tanındı. Şeyhülislâm Yahya, Nedim,

Şeyh Galip yolunda, tasavvuf kavramlarından güç alan divan şairlerimizin sonuncularındandır. Gazallerinde filozofca eda görülür. Şiirlerinin tamamı ölümünden sonra İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'ın uzun bir önsözüyle yayımlandı. *Leskofçalı Galib Divanı* (1917).

Namık Kemal başta olmak üzre, Tanzimatçıların çoğu, Leskofçalı Galib'in şiirlerine hayrandırlar. Namık Kemal'in «Hürriyet Kasidesi»nde Galib'ten ölçü, uyak ve ses etkileri buluruz. Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre: «Kâinatı kendi içinde ve nutkunda sadece cemâlin aksi ve eşyanın vahdete temessülü olan Bir parıltı ve kamaşma haline getirmekle insanı âdeta kaybeder... Bütün muasırları, Leskofçalı'nın coşkun ve mütehekkim şahsiyetinden, sohbetinin güzelliğinden, etrafına yaptığı tesirden bahsederler. Yazık ki, bu sohbetin bir tek cümlesi bile bize kadar gelememiştir. 1855 ile 1863 yılları arasında edebiyatımızın bütün bir tarafı onun sesi ve bu sesin akisleriyle doludur.» Tanzimat döneminde divan geleneğini sürdüren Leskofçalı Galip'ten diğer şiir örnekleri:

★

Mader-i zişanıma ihtar-ı nam ü şekl için
Galip ettim gönderip resmim beyan-ı iştiyak

★

İlm ise maksat eğer ârif-i nefsol Galip
Kendini bilmiyen âdem gibi nâdan olmaz

★

Âlem-i aşk idi gönlüm gelmeden âlem henûz
Dilde bin gam var idi halk olmadan bir gam henûz

★

Eşgim ki derd-i aşk ile seylân olup gider
Her katre-i keminesi tufan olup gider

Seyr et o tıfl-i kebk-hıram-i melâhati
Gittikçe hüsnü âfet-i devran olup gider

Çektikçe tîg-i çeşmini uşşaka Cebrail
Tâ arşe`bîm-i can ile lerzan olup gider

Ol kim çerağ-i dağ-i dilin meş'al eylemez
Zulmet-feza-yi haşre hirasan olup gider

Ol şeçm-i terde eşg-i nedamet ki cuş eder
Seylâberîz-i dûzah-i isyan olup gider

Galib dilinde şevk-i mezak-i cihan henuz
Ömrün diyar-i merge şitaban olup gider

Çeşm-i yârim hapgâh-ı fitne kâküldür bana
Subh-ı mahşer reng-i balini tegafüldür bana

Kays-i nakâmım esiri nükheti giysu-yi dust
Halka-i zincir mevc-i bu-yi sümbüldür bana

Her gül-i mana feza-yı dilde bir fevvaredir
Eşk-i bülbül âb-ı gülzar-ı tahayyüldür bana

Sat hezaran andelib-i kutseder perverde dil
Ta sevad-ı bağ-ı sevda saye-i güldür bana

Nevbahar-ı bağ-ı aşkım feyz-i ebr-i hasretim
Dağ-ı dil reng-i nigâh-ı çeşm-i bülbüldür bana

Bad-ı ahımdır ki Galip daim eyler şulebar
Dağlar kim hanümansûz-ı tahammüldür bana

✦

Cevher-î âyîne-î nûr-i Hûdadır sûretim
Rûşenâdır ehl-i tab'â sûretimden siyretim

Nüsha-î kübrâ-yi fıtrattır vücûdum tâ ezel
Gösterir bir âlem-î hikmet mükemmel hey'etim

★

Anılsın ol zamân-ı şûriş âbâd-i Enelhak kim
Dilî keyf-î mey-î vahdetle bîhûş ettiğim demdir

Anılsın ol şeb-î mi'râc-i vuslat kim safâsından
Leb-î nâz ü niyâzî lâl ü hâmûş ettiğim demdir

Zehî derd-î alâyîk sûz-î mihr-î âlem-i vahdet
Ki imkân ü vücûbu dûş berdûş ettiğim demdir

Zehî hengâme-î nâz ü hitâb-î len terâne kim
Serâpâ gönlümü Mûsâ gibi gûş ettiğim demdir

Kanî ol devr-i bezm-î güftügûy-î sırr-ı lâ-yüs'el
Ki akl-î evvelî bir sözle medhûş ettiğim demdir

Zamân-î girye-î cansûzumû yâd eyle ey gâlib
Hevây-î aşk ile tûfan gibi cûş ettiğim demdir

AGÂH EFENDİ (1832 - 1885)

Agâh Efendi ile Şinasi, Türkiye'de ilk defa; «halkın gözü, halkın kulağı, halkın dili» olan, gerçek bir halk oyu yaratmayı, ulusu yetiştirmeyi, yurt ve dünya olaylarını doğrulukla anlatmayı ülkü edinen özel gazeteyi çıkarırlar.

İSTANBUL'da doğdu (18 Mart). Yozgatlı Çapanzade Ömer Hulusi Efendi'nin oğludur. «Çapanoğlu» soyadı buradan gelir. Tıbbiye'de yedi yıl kadar okuduktan sonra Babıâli Tercüme Odası'na girdi. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve Rusça biliyordu. Paris elçilik sekreterliğinde bulundu. (1852 - 1854). İlk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval* (21 Ekim 1860-1866)'ı çıkardı. Şinasi'nin iki yıl çalıştığı, en önemli yazılarını yayınladığı bu gazetenin edebiyatımızda unutulmaz yeri vardır. Agâh Efendi, Posta Nazırı olarak da, ilk posta pullarını bastıran (1861) adamdır. Yeni Osmanlılar derneğinin başlıca üyelerinden, Avrupa'ya kaçan şair Ziya Paşa'nın da arkadaşı olduğu gerekçesiyle Abdülhamit II. tarafından sürgünden sürgüne gönderildi. Fransa'da, İngiltere'de, Belçika'da dört yıl boyunca kaldıktan sonra (1867 - 1871), İstanbul'a döndü. Tekrar Ankara, Bursa sürgünü sonu, Rodos mutasarrıfı (1882), Namık Kemal'le yer değiştirerek Midilli görevine atandı. Atina elçisi bulunduğu esnada öldü. Server İskit'in incelemesi : *Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi* (1937).

Ebuzziya Tevfik «Yeni Osmanlılar Tarihi»nde, Agâh Efendi için şöyle der : Agâh Efendi'ye gelince, o da başka bir tipti. Bu zat, son derece kötümser yaratılışlıydı. Alabildiğine içine kapalıydı. O nedenle hemen her konuda, kıyıda ve ilgisiz kalırdı. Ne var ki, gerçekten sağlam, ilerisini inceden inceye hesaplayan bir duygu ve düşünce sistemine sahipti. Özellikle, kötümser konularda yaptığı tahlil ve muhakemeler pek isabetli çıkardı; bu hususlar onun karakterinin hiç yanılmaz dayanakları olduğundan, zaten yanılmasına imkân olmazdı. Agâh Efendi çok konuşmaktan fazla, konuşulanları bir köşede sessizce dinlemeyi tercih ederdi. Protokol kurallarından, tantanalı ve gösterişli yaşayıştan hoşlanmazdı. Bir köşede unutulmuş gibi kalmak onu âdeta mutlu ederdi. Çok uysal, uysal olduğu kadar da insanlardan kaçan bir tutumu vardı. Esasen bu sebepten dolayı ne Londra'da, ne de Paris'te oturmayı istemiş, Brüksel'de yaşamayı tercih etmişti. Belçikalıların Franko-Flaman ahlâkının karışımı olan bir karakterde bulunmaları onu çekmişti. Yani «Flagmatik» denilen bu soyu kendi duygu ve düşüncesine çok yatkın bulup Avrupa'da kaldığı sürece, onların içinde kaybolmayı öngörmüştü.

POSTACILIK MERAKI

Agâh Efendi'nin Brüksel'i tercih edişinin ikinci bir sebebi daha vardı; bu da postacılığa olan meraki idi.

«İnsan, ne olacaksa onunla birlikte doğar,» derler. Zavallı Agâh Efendi de, bugün bile doğru dürüst bir postası bulunmayan bir memlekette dünyaya gelmişti. Sultan Abdülaziz'in ilk saltanat yıllarında Türkiye'de bir Posta Nazırlığı kurulduğu vakit bu nazırlığa ilk olarak kendi getirilmişti. 1861 yılında — dünya ülkeleri arasında ilk sırada — Türkiye'de ilk defa olarak posta pullarını o bastırmıştı.

Posta nazırı olarak Agâh Efendi'yi en tedirgin eden husus, özgür bir memleket olan Türkiye'de, birçok batılı devletlerin özel postaneleri bulunması olmuştu. Gerçek ve özden bir yurtsever, ileri bir aydındı. Bundan dolayı ülkede yabancı postaneleri kapatmak için elinden gelen çabayı göstermişti. Hükümetin bu meseleyi resmen başaramayacağını anladığı için işi şahsî teşebbüse ve kurnazlığa dökmüş, bazı elçiliklerle uyuşma sağlayarak, devletten habersiz onların olumlu cevaplarını elde etmişti. Tam sonuca varacağı sıralarda — öteki genç aydınlar gibi buna da düşman olan — Âli Paşa durumu öğrenmiş ve resmî bir parafeden ibaret kalan bu çok hayırlı meseleyi: «Osmanlı Devleti bugün çok zor şartlar içinde bulunmaktadır; bu durumda yabancılardan böyle bir istekte bulunmak fayda yerine zarar getirir.» sözleriyle bir kalemde çürütüp atmıştı. Çürütüp atmıştı; çünkü, eğer başarıya ulaşırsa, Agâh Efendi'nin kendi gibi kırk yıllık bir hariciye nazırının yapamadığını yapmış olmasına tahammülü yoktu.

İşte, eski posta nazırı Agâh Efendi, sanki Brüksel'e posta işlerindeki yeni gelişmeleri incelemeye gönderilmiş bir görevli gibi, eski mesleği ile ilgili bütün konuları enine boyuna araştırıyor, ciddî çalışmalarda bulunuyordu.

O tarihlerde, Belçika posta nazırı olan ünlü maliyecilerden Mösyö Jacob ile — vaktiyle kendi posta nazırı iken — mektuplaşma yolu ile dostluklar kurmuştu. Şimdi, burada onunla fiilen tanışmıştı. Mösyö Jacob, posta ile ilgili en basit konulara varıncaya kadar, her şeyi görüp tanıması için Agâh Efendi'ye yardımcı oluyordu. Agâh Efendi de Belçika posta örgütünü inceden inceye gözden geçiriyor, bu değerli maliyeci tarafından vaktiyle düzenlenmiş istatistiklerin ve devlete sunulan özel raporların teker teker kopyasını çıkarıyordu.

Agâh Efendi'nin Belçika'daki bu çalışma ve incelemeleri 1869 - 1870 yıllarını kapsıyordu. Avrupa'da, İngiltere'den sonra, en önemli posta örgütü Belçika'daydı. Çünkü, Belçika devleti, her şeyden önce, Avrupa'nın başta gelen bir sanat ve ticaret merkeziydi. Bundan dolayı, sadece komşusu bulunan ülkelerle değil, dünyanın uzak yakın hemen bütün ülkeleri ile temas zorundaydı.

Bu teması sağlayacak en belirli araç ise haberleşmeydi. İşte bu mecburiyet onu posta meselelerine aşırı bir dikkatle eğilmeye mecbur kılmıştı. Bütün bunların sonucu ise bu ülkede postacılığı bir ilim, bir fen haline getirmişti. Ama, yeri gelmişken hatırlatalım ki, bugün için Belçika, Avrupa'da o zamanki eşsiz yerini çok kaybetmiş, üçüncü, hatta dördüncü duruma düşmüştür. Günümüzde posta işlerinde en yüksek mertebeye çıkmış devlet Almanya'dır. Almanya — Belçika şöyle dursun — on dokuzuncu yüzyılın birincisi bulunan İngiltere'yi bile çok gerilerde bırakmıştır. İçinde bulunduğumuz şu yirminci yüzyılın daha ilk senelerinden başlayarak Almanya posta pratiğinin gerçek bir mucizesini yaratmıştır.

Türk Basın Tarihi'nde önemli bir yeri olan Agâh Efendi'nin gazeteciliği 1860'ta «Tercüman-ı Ahval»le başlar. Gazeteciliği devlet memurluğu ile birarada sürdürür, 28 yaşında başladığı gazeteciliği 39 yaşında bırakır. 1867'de Avrupa'ya kaçmış, Fransa'da Paris Komününü görmüş. Fransa - Alman Savaşı yıllarını Paris'te geçirmiş, ancak 1871'de İstanbul'a dönebilmiştir. Gazeteciliği bırakarak, İzmit mutasarrıflığı, Danıştay üyeliği, Bursa ve Ankara sürgünlüğü, Rodos ve Midilli mutasarrıflığı sonu Atina elçiliğinde bulunur. İlk özel sermaye gazeteciliğini çıkarması, ilk sayfa düzenlemesi, ilk başmakaleleri yazması, ilk gazete başlıklarını yapması bakımlarından Tanzimat Gazeteciliğimizi vurgular.

Her ne ise, biz yine konuya dönelim: Agâh Efendi kendi kendine şöyle düşünmekteydi: «Bir gün gelir de her türlü medenî araç ve gereçten yoksun, hatta dünyadan habersiz ülkem, çeşitli alanlarda olduğu gibi posta işlerini de düzeltmeye, yoluna koymaya kalkarsa bu işlerde belki ben de faydalı olurum.» düşüncesiyle avunuyordu. Bu avunç kendisinde, âdeta, görevine esir bir müvezzi duygusu yaratmıştı. Ve, Belçikalı bir posta memuru sadakatiyle, her gün büyük bir intizam içinde posta nazırlığına gidip geliyordu

Ziya Bey, mabeyn başkâtipliğinde bulunduğu yıllarda, Agâh Efendi'nin Şinasi ile çıkarmaya başladığı *Tercüman-ı Ahval* gazetesine yazılar yazmaya başlamıştı. İkisi arasındaki dostluk da bu tarihlerden itibaren doğmuştu. Bu dostluk kısa zamanda gelişmiş, bir kardeşlik derecesine varmıştı. Artık ikisi de

birbiriyle her bakımdan senli benli idiler. Durum böyle olduğu halde, özel hayatında çok neşeli, gülücü ve güldürücü bir insan olan, aşırı şakadan hoşlanan Ziya Bey, Agâh Efendi'yle beraber bulunduğu zaman daha ağırbaşlı olmak için âdeta bir mecburiyet duyardı. Çünkü, Agâh Efendi ne kadar alçak gönüllü bir kimse idiyse aynı oranda da ciddî, çok ağırbaşlı bir adamdı. Konuşmasında, davranışlarında öyle bir hava vardı ki, karşısındakiler ister istemez kendisine saygı duymak lüzumunu hissederlerdi.

Bu adamın ömür boyu — en büyük çıkarlar karşılığı bile olsa — kimseye baş eğmediği, dost düşman herkes tarafından bilinirdi. Doğru bildiği konuda hiç bir kuvvet onu gerçekleri gizlemeye ve susmaya mecbur edememişti. Posta nazırı olduğu zaman, kendinden daha önemli mevkide bulunanları ziyaret etmesi zamanının alışılagelmiş bir geleneğiydi. O günlerin sadrazamı, her anlamı ile dediği dedik olan, Fuat Paşa idi. Fuat Paşa, Âli Paşa gibi kıskanç ve yeni yetişenleri çekemeyen bir vezir değildi. Aksine zekî ve kabiliyetli gençleri her fırsatta mükâfatlandırmak ve yükseltmek isterdi. Hiç tanımadığı halde — sırf değerini takdir ederek — Agâh Efendi'yi posta nazırlığına o getirmişti. Her fırsatta onun koruyucusu geçinir, kendisinden iltifatlarını esirgemezdi. Bütün bunlara rağmen, Agâh Efendi — belki dalkavukluk sayılır korkusuyle — onun ziyaretine bile gitmemişti. Hariciye nazırı Âl Paşa da, çok çalışmış ve görüşmek arzu etmiş, fakat bütün çabalarına rağmen onu ne konağına ne de makamına getirtebilmişti. İşte, Âli Paşa'nın Agâh Efendi'ye düşman oluşu ve yabancı postaları yurttan kaldırma gayretine set çekişi de bunun sonucuydu.

Son derece asabî yaratılışlı olan Agâh Efendi'nin garip özelliklerinden biri de — bu asabiliği ne kadar şiddetli olursa olsun — öfkesine dizgin vurmasını başarabilmesiydi. Öfke anında yapacağı aşırı bir davranışın sonradan kendisini pişman etmesinden titizlikle çekinirdi. İşte, bu özelliği yüzündendir ki, hiç bir zaman ve hiç bir konuda akıl ve mantıktan ayrılmamış, sağduyusunu yitirmemişti. Hasılı onun, bu saydığımız ve daha saymadığımız kendine özgü karakter belirtileri, benliğinin çevresine sanki görünmez bir duvar germişti. Kimse bu duvarı geçip onun kişisel varlığının yakınlarına ulaşamamaktaydı.

Yeni Osmanlılarla birlikte Paris'e gidip de Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında ilk gecelediği zaman, bu pasaya ilk söylediği sözler şunlar olmuştu:

— «Büyükbabanız Mehmet Âlî Paşa o zamanın güçlü veziri Hüsrev Paşa'ya nefret ettiğini bahane göstererek, emrinde bulunduğu Osmanlı padişahına karşı isyan bayrağını açmıştı. Siz efendimiz de Fuat Paşa'nın kinine kurban olarak yurdunuzdan uzaklaştırılmış bulunmaktasınız. Ama böyle olduğunuz halde siz, dedeniz gibi, padişaha isyana değil belki onun şan ve şerefini daha da yüceltmeye çalışıyorsunuz. Osmanlı padişahına karşı gösterdiğiniz bu bağlılık, yurdunuza karşı beslediğiniz bu ilgi sizin değerinizi bizlerin gözünde daha da büyütmektedir. Bütün bunların sonucu olarak şunu belirtmek

istiyorum : Yeni Osmanlılar sizi, dedeniz Mehmet Ali Paşa'dan çok daha üstün görmektedirler. Çünkü, bizlerin kanaatimize göre büyüklük, mensup olduğu milletin nimetlerine şükran borcunu ödemekten ibarettir.»

Mustafa Fazıl Paşa, hem teşekkür, hem ululama, hem de bir çeşit yol gösterme niteliğindeki bu sözleri saygıyla dinlemişti.

Agâh Efendi, Namık Kemal'in zekâsının, bilgi ve kültürünün, atılgan yurtseverliğinin gerçek bir meftunuydu. Ancak, onun hırçın kaleminden son derece çekinirdi. Bu hırçınlığın bazı yerlerde zararlı olmasından da korkardı. Zaten, şununla bununla tartışmaya girmek âdetinde değildi ama, Namık Kemal'le bu konularda kapışmayı hiç istemezdi.

O, yarı şaka, yarı ciddî, bazı Yeni Osmanlılar'a adlar takmıştı. Namık Kemal'in adı Danton'du. Reşat Bey'e Rochford, Mehmet Bey'e Robespierre, Ali Suavi'ye Hokkabaz derdi. Nuri Beyi Hernani diye adlandırmıştı. Muhakkak ki, Ziya Bey için de, kendisine çokuygun bir lakap vermişti! fakat bunu açığa vurmamıştı. Rifat Bey'in adı Damat Paşa'ydı. Çünkü bu genç — yukarıda da açıklandığı üzere — Adile Sultan'ın kızı Hayriye Sultan'a aday seçildiği zaman tümgenerallik rütbesiyle askeri şûrâ üyeliğine atanmıştı.

Agâh Efendi, koruyucuları olan Mustafa Fazıl Paşa'yı da adlandırmayı unutmamıştı. Paşa'nın adı «cahil Chateaubriand» dı. Çünkü Fazıl Paşa özgürlüğe eğilimli olmakla birlikte, mutlak hükümet taraflısıydı. Bundan dolayı ona, bu sanı yakıştırmıştı.

Her şeyde olduğu gibi, yaşamakta da aşırılıktan uzak bulunan Agâh Efendi, ne lüksten, ne de sefillikten hoşlanırdı. Bundan dolayı, Brüksel'de orta sınıf halk tabakasının yaşadığı bir semtte, Sable Sokağında oturuyordu. Ama, apartman hayatından zevk almadığı için de müstakil bir ev kiralamıştı.

Posta nazırlığına gitmediği günlerde ve evinde geçirdiği sakin zamanlarında tarih, siyaset ve ekonomi ile ilgili eserleri okumaktan büyük bir haz duyardı. Evi, bütün dostlarına tamamıyle açıktı. Herkes, arzu ettiği gibi, buraya girip çıkabilirdi. Ne var ki, bu giriş çıkışlarda bir düzen ve bir plân olması gerekliydi. Çünkü, yatma kalkma, yemek yemek, dinlenme, uyuma ve okuma saatleri âdeta sıkı bir programa bağlıydı.

Agâh Efendi ile hangi mesele üzerinde fikir alış ve verişi yapılacak olsa, kendisinden doğru, akla yatkın ve net bir sonuç almak mümkündü. Eğer, çok önemli bulduğu bir soruyu ya da görüşünü bildirme isteği ile karşılaşacak olursa :

— «Aman kardeşim, bana bir gececik izin ver. Ben çoğu zaman yatağımda iken bir konuyu enine boyuna tahlil ve muhakeme edebilirim» der ve ertesi günü mesele hakkındaki görüşlerinin özetini mutlaka bir bütün olarak bildirirdi.

Jöntürkler partisi, zamanla bazı anlaşmazlıklara düşüp de ikiye üçe bölündüğü vakit bunu tevekkülle karşılamış:

— «Ben zaten bu sonucu biliyor ve bekliyordum. Çünkü dünyanın hiç bir yerinde bir prensin ihtilâlci olduğu, ihtilâlcilere önderlik yaptığı görülmüş, duyulmuş şey değildir. Bir prens, olsa olsa, ihtilâlcileri kendi özel amaçlarına hizmetkâr kılar. Ancak, Mustafa Paşa da biraz fazla acele etti. Çünkü, amaca doğru daha bir adım bile atılmış değildir. Hasılı anlaşılan şu ki Âlî Paşa bu konuda da galip çıktı» demişti.

Agâh Efendi, Türkiye'de ilk ulusal özel gazeteyi çıkaran bir Türk'tür. Çünkü *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesine kadar Türkiye'de hiç bir Türk ve bir Osmanlı uyruğu Türkçe bir gazete yayınlanmamıştı. Bu gazetenin ilk altı ayında Şinasi de onunla beraberdi ve gazeteye özellikle kalemiyle yardımda bulunmuştu.

Tercüman-ı Ahvâl ilk ulusal gazete olduğu gibi, Türkçe gazeteler içinde kapatılma ile ilk cezalandırılan da yine odur.

TEODOR KASAP (1835 - 1905)

Sefînenin ahvâl-i felâket-nümûnu seyirciler miyânında ve Morrel nâmında bulunan bir zâtın cümleden ziyâde mûcib-i halecân-ı derûnu olmağla, bunun sahile muvâsalatına değin intizâra sabr ü tahammül edemeyerek hemen bir küçük flikaya râkiben Riserve hizasında tekarrüp eylediği...

KAYSERİ'de doğdu; İstanbul'da öldü. Kuruçeşme Rum Okulu'nda okudu. Paris'te öğrenim gördü. İstanbul'a dönünce mizah gazetesi «Diyojen»i, daha sonra «Çıngıraklı Tatar»; «Hayal» ve «İstikbâl» gazetelerini çıkardı. İstanbul'da öldüğü zaman, Saray'ın mabeyn, Kütüphanecisi bulunuyordu. Teodor Kasap; Tanzimat tiyatroculuğumuzda, Türk tiyatrosunun yerli geleneklere dayanmasında büyük rol oynar. Oyunları *Pinti Hamit* (komedi, 1873); *İşkilli Memo* (ortaoyunu, 1874); *Para Mesleği* (komedi, 1875) bunları Molière'den yararlanarak hazırlamış, ayrıca «Monte Kristo» romanını çevirmişti. Yukarıya alınan parça, Alexandre Dumas'nın «Monte - Cristo» romanının «Diyojen» dergisindeki çevirisinden alındı (No. 66-67, 1872).

Namık Kemal, 1870 yılının Mayıs ayının on yedinci gününü, damadı Menemenlizade Rıfat Beye yazdığı mektupta anlatırken, Teodor Kasap'ın «Diyojen»ini şöyle anlatır: «O günün bergüzâr hâtırası DİYOJEN, Osmanlı ülkesinde ilk mizah mecmuası idi. Teodor Kasap'la ona, bir ipham-ı kabîh suretiyle oynanan hezeliyattan gayri göze ve fikre yarar nesnesi olmıyan vatanda bir mizah gazetesi neşre o gün karar verdik. Gittiğimiz Kâğıthane'nin o bahar sabahı harikulâde güzelliği

bize münhasıran hissiyat-ı şâirâne değil, bu hiss-i edebîler de dahil, cümle duyguların tebessüme yol olacak taraflarını bulmak, aynı zamanda ciddî olarak söylenildiği zaman, kaza belâ tufanı olacak hakikatleri, mizahî bir üslûb ile Karagöz veya Hacivad'a, şikâyetine, şifa, yalnızlığına dost, yârinden vefa bulamadığı için de cümle insanlıktan tecerrüt ederek bir başına yaşamaktan gayri halâs bulamıyan kadîm Yunan filozofu Diyojen gibi dertlerimizle başbaşa kalabilmek emel ve hasretiyle çıkaracağımız mizahî gazetenin ismini DİYOJEN koyduk ve resimde görüldüğü gibi, altına da zebânzed olan niyâzını ilâve eyledik:

«— *Gölge etme, başka ihsan istemem!..*» Amma ne çâre ki, hem gölge eylediler, hem de ihsan etmediler.»

Teodor Kasap'ın çıkardığı «Hayal» mizah dergisinin 12 Mart 1871 tarihli sayısında «Muhtasar Kamûs» yani «Küçük Sözlük»den:

MUHTASAR KAMÛS

İnsan: İki ayak üstünde yürür, tüysüz bir hayvan. Bazı ukalâ-yı ilme göre ceddi maymun, bazılarına göre mahiyeti meçhul bir nesnedir. Zamanımızdaki tecellisine bakarak ikinci ihtimal daha akla yakın gelir.

Beşik: İnsanları daha yavru iken eğilib bükülmiye, kırılıb dökülmiye alıştıran bir nevi âlet, yahut mekteb-i hakikî.

Tabut: Hayatın sonundaki irtifa âleti.

Sebat: En çok iddia, fakat en az icra olunan nesne.

Cenaze: İnsanların birbirine ve vatana zarar vermiyecek hale gelişi.

Çeşme: Devlete müteveccih olduğu zaman görüldiyen, eşhasın ağzında olduğu zaman hırıldayan bîinsaf.

Hükûmet: Hükûmet işte... Hükmetmenin lâfz-ı siyasîsi. Tövbe, tövbe yarabbi!...

Dünya: Ahiret yolcularının ilk ve son mevkifi.

Zekâ: Blâd-i Garbiyede sebeb-i saadet, bizde doğuştan olursa şekîliğin, kısbî olursa hapishanenin ilâmı.

Rütbe: Görünmez bir merdiven.

Selâmet: Şimdiki halde sadece bir gazetenin ismi.

Şark meselesi: Şark'ı yoketmek ve yutmak için Garb'in iştah ilâcı.

Sadakat: Beyoğlunda sokak aralarında kapalı veya yangın yerlerinde açık geziyor.

Zaruret: Çarşı ve pazardan evlere kopub gelen fırtına.

Tabib: Azrailin gelmesine kadar sadık ve vefakâr vekili.

Aşk: Vuslatın başlangıcı.

Galata: Harita ve taksimat-ı idarede İstanbul'a bağlı, aslında İstanbul'un karşısında olan bir memleket.

Fes: Püskülü, giyinişi, rengi ile sahibini anlatan veya gizliyen şeytan şeştarı.

Lâhna: Yalancı dolma manalı, geri kalanı mide gurultusu veren bir nevi nebat.

Muvakkat: Devletin ikram ve in'amı.

Namus: Fukaranın hayatını ziyâdar eder ebedî fânus.

Heves: Gizli sıtma.

Kafes: Evlerin tutunduğu yaşmak.

BİRKAÇ FIKRA

«Diyojen» dergisinin çıktığı zamanlarda mizah gazetelerinin «bir adam»ı vardı: Her yerde onu konuştururlardı. Daha sonra Çaylâk Tevfik, mecmualarında çıkan bu fıkraları BU ADAM adı altında bir kitapta topladı. Bu fıkralardan birkaçına göz atalım:

«— Henüz beş yaşında idi. Bir sabah babasına şöyle bir rüya gördüğünü söyledi:

«— Baba... Bu gece rüyamda mahallebi gördüm.»

«— Hayırdır oğlum... Eğer on paran olsaydı bana verirdin, ben de sana rüyanın manâsını anlatırdım. (o zaman mahallebinin porsiyonu on para imiş...)

«— On param olsaydı mahallebiyi rüyamda değil, karnımda görürdüm...»

★

(Bu adam) yeni evlenmişti. Evlendiği gece sabaha karşı yangın çıktı Adam, hemen yataktan fırlayıp yeni evinde ne kadar kıymetli eşya varsa sırtladı, bir dostuna sığındı. Arkadaşı sordu:

«— Hanımını nereye bıraktın?»

«— Ah, kardeşim... Yangın anî bastırdı. İnsanın aklına kıymetli öteberisini kurtarmak geliyor. O aklıma hiç gelmedi.»

★

Tarihlerimizin, izlediği aşırı Rus siyasetinden dolayı kendisine NEDİMOF dedikleri Mahmut Nedim Paşanın birinci sadrıâzamlığından azledilmesi üzerine, paşanın nimet ve lûtfunu gören Vakit gazetesi sahibi Filip Efendinin sabık sadrıâzamın meziyetlerinden bahsetmesi üzerine, Diyojen'de şu imâlı fıkra var:

«— Nasreddin Hoca'nın zevcesi vefat etmiş. Namazı kılınıp defnedileceği zaman, imam efendi cemaate sormuş:

«— Ey cemaat... Şu hatunu nasıl bilirsiniz?»

Kimsenin cevap vermesine fırsat bırakmadan, hoca, kalabalığı yarıb, meydana atılmış:

«— İmam efendi... Nafile yorulma... Cemaat ne bilir? Yedi sene kahrını ben çektim. Ne kumaş olduğunu ben bilirim. Söyletme de ört üstünü... Biraz da toprak altındakiler kahrını çeksinler...»

SADULLAH PAŞA (1838 - 1890)

Mecâz oldu hakikat, hakikat oldu mecâz
Yıkıldı belki esâsından eski ma'lûmât
Mebâhis-i felek ü arz ü hikmet-i kimyâ
Değil vesâvis-i ezhân ü vehm ü temsilât

ERZURUM'da doğdu. İstanbul'da Dârülmaarif öğreniminden sonra Divânı Hümâyun tercümanlığı, Maarif Müsteşarlığı, Berlin ve Viyana elçilik görevlerinde bulundu. Viyana'da havagazı ile intihar etti. Mezarı, İstanbul Sultan Mahmut Türbesi bahçesindedir. Sadullah Paşa; edebiyatımıza Tevfik Fikret'ten önce bilim, fen, teknik temaları getiren, kaderci felsefenin yerine dinamizmi, insan akıl ve mantığını üstün kılan Batı'lı bir görüşe bağlıdır. Lamartine'den çevirdiği «Göl» şiiri ünlüdür.

Sadullah Paşa'dan bahsederken Ebuzziya Tevfik «Yeni Osmanlılar Tarihi»nde şunları anlatır: «Baharın kendisini hissettirdiği günlerden bir gündü. Pazar olduğu için daireler de yarı tatil halinde idiler. Hükûmet o gün toplanacaktı, fakat toplantı daha başlamamıştı.

Bu sırada hariciye nazırlığından gelen bir hademe, tercüman beyin beni görmek istediğini haber vererek gitti. Onun ardından, biraz sonra ben de hariciyeye gittim ve Sadullah Bey'in odasına girdim.

Sadullah Bey beni görür görmez, acı bir tebessümle: «Gördün ya, işte nihayet *İbret*'i öldürdük. Eğer fazla yakmaya devam edecek olursan galiba senin *Sirâc*'ı da söndüreceğiz,» dedi. Sonra ciddi bir tavır takındı:

— Canım kardeşim dikkat et; şu günlerde gazeteler hakkında, özellikle sizin gazeteler hakkında derin bir kuşku var. Âdeta kapatılmaları için fırsat kollanıyor. Gerekli baskıyı yapmadığım için sadrazam hazretleri tarafından ikide birde haşlanıyorum.

Ben biraz sinirli cevap verdim: «Peki, siz söyleyin, ne yapalım? Sadece hangi adama hangi memurluk ve hangi rütbe verilmiş, nerede hırsızlık olmuş, kim kimi öldürmüş? Gazete sayfalarını hep bu denli haber ve yazılarla mı dolduralım. Kaldı ki, bizler ne yapsak, ne yazsak hükûmet tarafından kötü karşılanıyor ve kötüye yorumlanıyor. Fuzulî'nin dediği gibi:

Biz âna fitne, ol bize gussa;
Müteneffir biz andan, ol bizden

Vallahi, ben de ne yapacağımı şaşırdım kaldım. Kitap basmak için izin almak, memlekete hizmet edeceğiz zanniyle, yazdığımız şeylerden dolayı ikide birde azarlanmak yayın işiyle meşgul olan bizlerde akıl fikir bırakmıyor. Her şeyden önce, bilsek ya da hükûmet açıkça ilân etse ki nasıl bir basın ve nasıl bir gazete istiyor. O zaman, belki biz de, hiç olmazsa, daha az zararlı ve daha tehlikesiz bir yayın yolu bulup ona uyarız.

Bir basın kanunundan söz ediliyor. Ama, bu kanun böyle bellisiz ve hareketsiz bulunduruldukça onun kime ve neye faydası vardır. Öte yandan, durum böyle sürüp gittikçe ne bizler hangi kural ve ilkelere göre hareket edebileceğimizi biliriz, ne de hükûmet bize verdiği cezalarda haklı sayılabilir. Yanlış kullanılmış bir deyim yüzünden ve Namık Kemal hakkında «Yaşasın» dendi diye *İbret* gazetesi kapatılırsa, değil de *Sirâc*, daha çok parlak binlerce kandili söndürebilirsiniz. Sadece matbaacılıkla geçimimi sağlayabileceğime kanaat getirsem emin olunuz ki gazeteyi derhal ben, hem de kendi elimle kapatırdım.

İşte, Ahmet Mithat Efendi meydanda. «*Dağarcık*» adında sadece kültür konularıyle ilgili bir dergiyi, «*Hâce-i evvel*» gibi sadece öğrenime özgü en basit kitapları bile ilgili makamlara gösterip izin almadan basamayacak. Milletin bilgi ve kültür bakımından aydınlanmaya ve kalkınmaya en fazla muhtaç bulunduğu böyle bir dönemde devletin ve hükûmetin yaptığı bu yersiz ve manasız baskı karşısında mantıklı bir açıklama yapabilecekler varsa doğrusu onlara candan ve yürekten «aşk olsun!» diyeceğim.

Konu üzerinde Sadullah Bey'le dertleştik, hatta zaman zaman birlikte gülüştük. Sonra ben onun yanından ayrılıp matbaama geldim. O zaman matbaam Bâbıâlî caddesinde, şimdiki Artin Asadoryan basımevinin bulunduğu binadaydı.

Gazetem için bazı şeyler yazdım. Yazılıp dizilmiş olanları gözden geçirip düzeltemelerini yaptım. *İbret* gazetesinin kapatılması konusunda bir makale yazmış ve dizdirmiştim. Onu da yeni baştan okudum. Bir gün önce — derin bir öfke içinde — yazıyı çok aşırı bir dille kaleme almış olduğumu gördüm. Kaldı ki matbuat müdürü Sadullah Bey; «Hükûmetin sizin gazetelerinize karşı âdeta bir allerjisi var,» gibilerden sözler de söylemişti. Bütün bunları hatırlayıp gözönüne getirince, çaresiz o, makaleyi gazeteye koymaktan vazgeçtim.

Tam bu sırada idi. Kapı açıldı ve içeriye Süleyman Paşa girdi. Kendisini bir iki aydan beri görmemiştim. Çehresi belirli şekilde süzülmüştü. Rengi de sarıydı.

— Görüşmeyeli epey oldu. Galiba Girit'e gitmiştiniz. Yoksa bu yolculuk size yaramadı mı? diye sordum. Tereddütlü bir tavrı vardı. Kaşları çatılmış olarak cevap verdi :

— Vücutça pek rahatsız sayılmam. Benim hastalığım Yemen'de iken uğradığım aşırı yorgunlukların doğurduğu asabî sonuçlardan ibaretmiş. Dolayısıyle, hamdolsun, şimdilik maddî bir şikâyetim yok. Fakat, bir saatten beri zihnen çok huzursuz ve tedirginim. Hatta, sizden işin içyüzünü öğretmek için kalktım. Harbokulu'ndan buraya geldim. İşittiğime göre Namık Kemal'i tutuklamışlar, öyle mi?

Ben böyle bir haber duymamıştım. Oldukça rahat bir tavırla :

— Hayır, dedim; daha bir saat öncesine kadar Bâbıâli'de hariciye nezaretinde matbuat müdürü Sadullah Bey'in yanındaydım. Öyle bir şey olmuş olsaydı, herkesten önce kendisinin bilmesi ve bilince de bana söylemesi gerekirdi. Bu tutuklama haberi herhalde *İbret* gazetesinin kapatılmış olmasından azdırılmış bir söylentidir. Çünkü, duyduğuma göre bazı gayretkeşler padişah hazretlerini öfkeye getirmişler, gazete de bu yüzden kapatılmış. Söylenti bundan doğmuş olmalı.

Süleyman Paşa, bu açıklamamdan memnun ve müsterih oldu. Enikonu ferahladı. O arada kendisine, *İbret*'in kapatılması dolayısıyle yazıp da sonra yayımlamaktan vazgeçtiğim makaleyi okudum. Çok beğendi :

— «Neden vazgeçiyorsun, yayınla,» dediyse de biraz sonra kendisi de bu ihtiyatlılığımı yerinde buldu.

ONDOKUZUNCU ASIR

Sadullah Paşa, bu şiirde görüldüğü gibi, insan aklının gücüne inanır, insan iradesini kutlar. Sadullah Paşa, Tevfik Fikret'in Nâzım Hikmet'in müjdecisi gibidir. Aklın, deneylerin, bilim ve tekniğin ortaçağ uygarlığına son vereceği, yepyeni bir dönem açacağı inancındadır. Toplumcu bir eşitliği devrimci bir özgürlüğü savunmasına karşın, manzumeleri soyutlaşan zayıf bir didaktizm içerisinde döner. Divan şiirinin edebî sanatlarından uzaklaşır; çıplak fikrin peşindedir. Beşir Fuat'ın nesirde yaptığını, şiirde yapar. Pozitivizmle, materyalizmin ütopist bir yolcusu gibidir. Dünya görüşünü en iyi yansıtan şiiri :

Erişti evc-i kemâlâtâ nûr-ı idrâkât
Yetişti rütbe-i imkâna kısm-ı mümteniât

Besâit oldu mürekkeb mürekkeb oldu basît.
Bedâhat oldu tecârible hayli mechûlât

Mecâz oldu hakîkat hakîkat oldu mecâz
Yıkıldı belki esâsından eski mâlûmât

Mebâhis-i felek ü arz ü hikmet ü kimyâ
Değil vesâvis-i ezhân vehm ü temsîlât

Mesâil-i nazarîye tecârib oldu sened
Erişti hadd-i yakîne fusûl-i zanniyyât

Ukûl-i zâhire sâid fezâ-yı ecrâma
Kuvâ-yı câzibe kanunu pâye-i mirkât

Nüfûsı fâkire nâzil kaare-i arza
Delil-i mebhas-ı tekvin defâyin-i tabakât

Havâ vü berk u ziyâ vü buhâr u mıknâtıs
Yed-i tasarruf-ı insanda unsur-ı harekât

Ziyâ hayâlen iken şimdi bilfiil sâî
Zılâl zâil iken şimdi zîver-i mir'ât

Sadâ hesâb-ı mesâfâtta muhbir-i sâdık
Buhâr zulmeti tenvîrde ebdâ'-i âyât

Cihât-ı erbaaya berk nâkil-i ahbâr
Buhâr bahr ü ber üstünde Hızr-ı nakliyyât

Tefâhur eylemesin mi bu asr a'sâra
Kısalttı bu'd-i mekânu zamânı muhteriât

Ne kaldı çeşme-i hayvan ne dâru-yı Suhrâb
Ne kaldı reml ü kehânett ne kaldı cifriyyât

Ne var hümâda saâdet ne var şeâmet-i bûm
Mukayyed asl-ı irâdâta cümle mec'ulât

Ne Atlas âlemi hâmil ne Zühre fâil'-i küll
Değil ukûl-i Felâtun usûl-i tekvînât

Ne kaldı zann-ı tenâsüh ne kaldı nâr-ı Mecûs
Değil ukûle ekânîm kıble-i hâcât

Esâs-ı hikmet-i asr oldu vahdet-i Bârî
Teammüm eyledi aslü'l-uslûl-i mûtekadât

Bulur gider cihet-i vahdetin umûm milel
Vücut-ı vahdeti müsbit olunca mûkulât

Hudud-ı hakk u vezâif muayyen ü sâbit
Ne kaldı cebr ü tegallüb ne kaldı keyfiyyât

Hukûk-ı şahs ü tasarruf masûn taarruzdan
Verildi âlem-i umrâna başka tensîkat

Ne Amrû Zeyd'in esîri ne Zeyd Amrû'ya velî
Müesses üss-i müsâvâta nass-ı mevzûât

Münevver eyledi ezhânı intişâr-ı ulûm
Mükemmel eyledi noksânı feyz-i matbuât

Megârib oldu dirîga metâli'-i irfân
Ne kaldı şöhret-i Rûm u Arab ne mısr-ı Herât

Zemân zemân-ı terakkî cihan cihân-ı ulûm
Olur mu cehl ile kabil bekâ-yı cem'iyyât

SÜLEYMAN PAŞA (1838 - 1892)

Osmanlı edebiyatı demek doğru değildir. Nasıl ki lisanımıza Osmanlı lisanı ve milletimize Osmanlı milleti demek doğru değildir. Çünkü Osmanlı tâbiri yalnız devletimizin adıdır. Milletimizin unvanı ise yalnız Türktür. Binaenaleyh lisanımız da Türk lisanı'dır, edebiyatımız da Türk edebiyatı'dır.

İSTANBUL'da doğdu. Kastamonu'lu bir ailenin çocuğudur. Harbiye'yi bitirdi (1859); Bosna, Hersek, İşkodra bölgelerinde subaylık yaptı. Girit isyanını bastırdı (1867); yarbaylığa yükseldi; Harbiye edebiyat öğretmenliğinde bulundu; tuğgeneral (1872), askerî okullar nazırı oldu (1873), Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde büyük rol oynadı; Mareşallığa yükseldi (1876), Karadağ isyanını bastırdı; savaş ilân eden Ruslar'ı yenerek «Şıpka Kahramanı oldu (1877). Plevne savaşına Tuna ve Balkan orduları başkumandanı olarak katıldı; II. Abdülhamit'in hışmına uğradı (1878); sürgün olarak gönderildiği Bağdat'ta öldü; mezarı oradadır:

Süleyman Paşa; sanat, bilim ve politikada Osmanlı düşüncesinin savunulduğu bir dönemde, Türklük kavramının yayılmasına öncülük eden Türkçü'dür. Türk diline «Osmanlıca» demenin, Türk tarihini «Osmanlı» lardan sonra başlatmanın doğru olmadığını ilk savunan o'dur. Bunun için, tarih anlayışını dil alanına uygulamakla kalmaz. İslâmlıktan önceki Türk devletleri tarihinin okul kitaplarına alınmasını sağlar. Kılıç kullamaktaki kahramanlığını, kalemle de gösterir. Askerî okul kitaplarının edebiyat ve tarih bölümlerinin kendi, bilimsel konularının Avrupa kaynaklarından alınmasını ister. Batı tarihlerinin «ya dinimize, ya milletimize ait iftiralarla dolu» olduklarını ileri sürer.

Süleyman Paşa; çeşitli konularda yazmıştır. Eserlerinin en önemlileri: Mekteb-i Harbiye'de okutulmak üzere, ilk defa Batı kaynaklarından faydalanılarak yazılan, eski belâgat kitaplarına karşıt olarak nazım'dan çok nesir üzerinde duran, edebî bilgiler kitabı *Mebâni-ül-İnşa* (2 cilt, 1872); yine askerî okulda okunmak üzere yazılan, «Tavaif-i Türk» bölümünde, ilk defa bütün «Türklük» dünyasından bahseden *Tarih-i Âlem* (1874); «osmanlıca» adile üç dilden bileşik bir dilin olmıyacağını savunan, Türk dilinin kurallarını öğreten gramer *İlm-i Sarf-ı Türkî* (1876); sade bir dille kaleme alınan din dersleri: **«Kebîr İlm-i Hâl»** ve **«Sagîr İlm-i Hâl»**.

Süleyman Paşa'nın bilimsel Türkçülük alanındaki en önemli eseri «Tarih-i Âlem», Batılı Türkologlardan, Fransız tarihçisi «Deguignes» ten yararlanılarak hazırlanmıştır. Türkiye'de ilk defa, ilk çağlar Türk tarihinden bahseden bu kitaptır. Türklerin en eski atalarının Hun Türkleri olduğunu, Türk hakanı Oğuz Han'ın Hun devletinin hükümdarlarından «Mete» olması gerektiğini buradan öğreniyoruz. Süleyman Paşa'nın vatanperverliğini gösteren, ölümünden sonra oğlu tarafından yayınlanan «Hiss-i İnkılâb» risalesi; Türk milletinin zekâ, fazilet ve kabiliyet inançlarile doludur.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ (1838 - 1910)

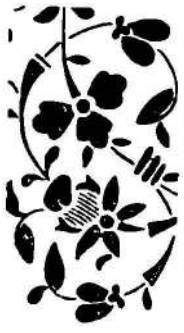

Abdülhamit otuz üç yılda dini, devlet ve milleti parçalayıp yıkmış, her türlü kötülükleri işlemiş bir adamdı. Eskiden, «Bütün İran yıkık, İsfahan bayındır. Bana İsfahan yeter,» diyen bir İran şahı gibi, Abdülhamit de, «Dünya yıkılmış, devletin ülkeleri toprak olmuş, ziyan yoktur. Hattâ İstanbul yıkılmış, zarar yok, yalnız Yıldız bayındır olsun, bana yeter,» demekte olduğunu tutumuyla, yaptıklarıyle her an kanıtlamış ve ilân etmiştir. Düşük Padişahın, saltanatının başından beri işlediği ve yaptığı kıyımlar ve kötülükler yalnızca tahttan in-

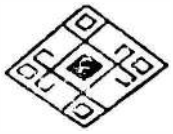

dirilme ve öldürülme korkusundan doğuyor, sözde milletin bireylerini öldürmek, evlerini yıkmak, son derece şiddet göstermek ile kendini Tanrının kahredici pençesinden kurtarmaya çalışıyordu.

ENDERUN okullarında yetişti. Maliye Nezareti Tahsilât Memurluğu'nda görevlendirildi (1863). Vatanın çıkarlarını, genel olayları konu edinen halk gazetesi «Basiret» i İstanbul'da çıkardı (Ocak, 1869 - 1878). Alman - Fransız Savaşı (1870)'nda Almanları tutması, Almanların galip gelmesi üzerine yıldızı parladı; Bismarck tarafından Almanya'ya davet edildi (1871). Almanya'dan getirdiği matbaa makineleri, Türkiye'nin basın hayatında önemli bir yer tutar. Tanınmış eserleri: *Yıldız'ın Hatası* (Devleti Aliyye ve Rusya Muharebesi, 1908); *İstanbul'da Yarım Asırlık Vakayii Mühimme* (1909, *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, 1976).

Basiret gazetesi imtiyaz sahibi Ali Efendi'nin «İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olayları» adını taşıyan anılarına yazdığı önsözde Tarık Zafer Tunaya şöyle diyor: «Genç bir Osmanlı gazetecisi, Augsburg'ta, bir silâh ve makine fabrikasında, 1871 Avrupa'sının yarattığı bir baskı makinesini hayranlıkla seyretmektedir. Elle döndürülürse saatte 2.000, motorla çalıştırıldığı zaman da saatte 5.000 «nüsha» basan bir makinedir bu. Teknolojinin bu denli ilerlemesini imrenerek anlamaya çalışan genç de, İstanbul'da Vezir Hanında, Papazyan Efendi'nin eski eser sayılabilecek makinesinde «Basiret» gazetesini basan Ali Efendi'dir. Batı ile Doğu, Bismarck'ın aracılığı ile, Almanya'da, bir kez daha, karşılaşmıştır.

Ününü gazetesinden alan «Basiret'çi Ali Efendi», Alman - Fransız 1870 savaşından kazançlı çıkan tek Osmanlı sayılabilirdi. Bu kitapçıkta, Basiret gazetesinin, Osmanlı toplumunun ve Ali Efendi'nin bütünleşen öykülerini okuyacaksınız. Anı (hatırat) kategorisine giren, sorunların derinlerine inmeyen, sergileyici bir anlatım içinde, «Basiret'çi Ali Efendi», altmış üç yıllık bir tarih parçası içinde dolaşır. Üç pâdişahlık bir dönemdir bu. Abdülaziz, Beşinci Murat, İkinci Abdülhamit birbirlerini izlemişlerdir. Eninde sonunda, üçü de «hal'» edilmiştir. Türkçesi tahttan indirilmişlerdir. Ali Efendi, değişen padişahlara karşın, değişmeyen, değişmemesi ve geri kalmakta devam etmesi istenen, Osmanlı toplumunun klâsik aydın tipidir. «Basiret», Jön Türk zihniyetli küçük bir yazı ailesi oluşturmuştur.

Ali Efendi, kendisini yaratan olayları, tarihsel sema içinde ve objektif önemlerine göre değerlendirmiş değil. Örneğin, Abdülaziz'in 1869'da açılışını ilân ettiği Şurayı Devlet'ten sözetmiyor bile. Kanunu Esasî'nin hazırlanmasını bir iki satırla geçiştiriyor. Buna karşın, 1876 «Talebei Ulûm» hareketinin hazırlanışını la, ayrıntılara giriyor. O, üzerinde durduğu olayları, kendisini etkilendirme açısından ele almıştır. Küçücük kitapta koca bir istibdat rejiminin, Abdülaziz den başlayarak Abdülhamit'le nasıl geliştirildiğini, çok açık olarak O izleyebiliyor. Çürümüş bir bürokrasinin, yerinde kalabilmek için, nelere başvurduğu kolaylıkla anlaşılabiliyor. Osmanlı toplumunun «sosyo ekonomik» tablosu, anlamlı fırça vuruşlarıyla somutlaşıyor. Basın baskısı, rüşvet, sansür,

jurnal, dış borçlanma, Rumeli ordusu için sarraflardan yüksek faizle para arayarak, bu parayı başka yerlere harcama sahteciliği, bürokrasinin doruklarında simgeleşiyor .Ali Paşa, Mahmut Nedim Paşa, Mithat Paşa, Hidiv İsmail Paşa, birer geçit resmi elemanları olarak tarih içinde yürüyorlar.» İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar'dan :

AHMET MİTHAT BASİRET'TE

Artık savaş şiddetlendi. Prusyalılar Fransa toprağında ilerlemeye başladı. Beyoğlu'nda Ajans Havas ve Reuter telgraf şirketinden altı aylığı yetmiş beş İngiliz lirasına abone olduk. Gece gündüz savaşa dair telgrafları düzenli olarak alıyoruz. *Basiret*'i biraz daha genişleterek dört sütun üzerine ve bir sayısı kırk paraya olmak üzere günde on bin sayı yayınlar idik. Vezir Hanından Asmaaltı'nda Papazyan'ın matbaasına geçtik. Fransa ve Almanya savaşı son buldu. İki devlet arasında antlaşma imzalandı. Bir gün matbaada otururken odaya belinde kırmızı kuşak, arkasında kısa ceket olduğu halde içeriye bir genç girdi. «Buyurunuz,» dedim. «Galiba beni bilmediniz. Kendi kendimi tanıştırayım,» diyerek «Ben Bağdat'ta çıkan resmî *Züvera* gazetesinin yazarı Ahmet Mithat'tım,» (Bu gün Sıhhiye Nazırlığı ikinci başkanı iyiliksever Ahmet Mithat Efendi'dir) dedi. «Bunca iyiliğini gördüğünüz Mithat Paşa bu gün de Bağdat'ta validir. Hangi neden yüzünden böyle bir efendiyi bırakıp geldiniz?» dediğimde «Öyle gerektiği için istifa ettim. Paşa hazretleri de istifa etmek niyetindedir,» dedikten sonra «Şimdi burada bir göreve atandınız mı?» diye sordum. Cevap olarak «Hayır, henüz görevim yoktur. Eğer kabul ederseniz *Basiret*'e yazarlık edeyim. Biraz da Fransızca bilirim. Çeviri de yaparım,» demesiyle aslında vilâyetlerde çıkan resmî gazeteler içinde *Züvera* gazetesi kadar özgür ve güzel makaleler yazan olmadığı gibi, arada Mithat imzasıyle yazılan özel yazılar dikkatimizi çekmekte olduğundan «Yazarlığa sevinerek kabul ederiz ve bu günden başlayarak size şimdilik bin kuruş aylık vererek adınızı deftere yazdım,» dedim ve kendisi de yazarlığını sürdürdü.

Basiret'in iki üç yıl kadar süren yayınında Hüsnü Paşa adında bir Zaptiye Müşirimiz vardı. Hüsnü Paşa gayet sahtekâr ve kıyıcı bir adam olmakla birlikte dervişliğinden de dem vurur, elinden tesbih düşmez, sözün kısası her sazdan çalar, bukalemun gibi bir adam idi. Zavallı *Basiret* bu adamın can yakıcı pençesine düşmüş, bundan kurtulmak pek zor bulunmuş idi. Buna başlıca neden kişisel garezdi. Bunun can yakıcılığını ve zabıta yöneticiliğiyle yakışıksızlığını arasıra gazeteye yazdıkça bize karşı kızgınlık ve zorbalığını artırır idi. Bu adamın kendi başına buyruk ve acımasızca yaptıklarına her nasılsa Babıâli hoşgörü ile davrandığından her istediğini yapar, hiç bir yandan sorumlu olmaz, gece fenersiz tutulanları öldürür, bir katili affederdi. Müşürlük dairesinin karşısındaki hapishane yapısına kapıları demirden olarak birkaç mahzen yaptırıp işine elvermediği birisini âdi suçla tutukladığında o mahzen-

lerden birisine atar, sözde orası nemli olduğu için suçlu üşümesin diye içerisine kömür dolu bir mangal koydurur, zavallı suçlu, «Aman efendim, temmuz ayındayız, mangalın gereği yoktur,» diye bağırdıkça, «Sen bilmezsin. Her ne kadar temmuz ayında isek de burası soğuktur. Müşir Paşa efendimiz, acıdıklarından böyle emrettiler, siz rahat ediniz,» diye demir kapıyı kapayıp giderler. Zavallı adamın ertesi günü «doğal ölümüyle ölmüştür» diyerek cenazesini kaldırttığı pek çok kez olmuştur. Bu adamın sözde ülkenin korunmasına ve asayişin sürdürülmesine karşı halka ettiği kıyıcılık ve baskıya rağmen İstanbul'da o kadar güvensizlik vardı ki anlatılmaya değmezdi. Örneğin gece saat üçten sonra Babıâli Caddesinde hırsızlar adam soyarlar ve kimi kez cinayetler işlenir, işleyenler yakalanmaz idi. Biz bunları görüp işittikçe görevimiz gereğince *Basiret*'e yazar idik. Hattâ bir gün «Hırsızlar geceleri gökten zembil ile inip işlerini gördükten sonra yine gökyüzüne çekilip gidiyordu, buna Zaptiye Müşirinin Eflâtunca tedbiri (Bu deyimi yazmazsak Hüsnü Paşa kızardı) ne yapabilir? Bu konuda mazur değil midir?» diye yazdığımız alay yollu fıkraya pek ziyade canı sıkılmış olduğundan bundan sonra *Basiret* gazetesinde zabıtanın işlemlerine aykırı fıkra görüldüğünde hemen kendisine gösterilmesine yakın adamlarından Fikri ve Refiğ Efendiler uyarıda bulunur. (Fikri Paşa Bitlis Valiliğinde, Refiğ Efendi Preveze mutasarrıflığında ölenlerdir.) Artık *Basiret* gazetesi her gün bunların elinden düşmeyip bir bahane ararlar idi.

BASİRET'E YÖNELTİLEN BASKILAR

Yazarlarımızdan Mösyö Hayrettin tarafından yazılan özel bir yazıda «Avrupa'da gözeteciler öyle saygın kişilerdir ki bunlardan Hariciye Nazırlığına kadar yükselenler vardır. Türkiye'de ise bir zaptiye neferi kadar haysiyetleri yoktur», fıkrasını Hüsnü Paşaya gösterirler ve beni getirtmek için matbaaya bir çavuşla bir nefer gönderir. Bunlar beni yakalayıp biri sağ tarafımdan, öteki sol tarafımdan ellerini pantalonumun kemerine sokup bir katil götürür gibi Hamidiye caddesinden Müşürlük kapısına ulaştırırlar. Ben bunlara yolda «Niçin beni böyle götürüyorsunuz? Ben kaçmam,» dediğimde «Müşir Paşa efendimizin emri söyledir,» diye cevap vermeleri üzerine sesimi çıkarmadım. Beni doğruca Zabıta müdürü Arnavut Kâzım Beyin (İzmit Mutasarrıflığından ayrılmıştır) odasına, oradan da Müşür huzuruna çıkardılar.

«Bu günkü çıkan *Basiret*'e yazdığın şu fıkrayı beğendin mi? Zaptiye neferini tahkir etmedin. Doğrudan doğruya Padişahımız hazretlerini tahkir ettin,» diyerek bir zaptiye neferinin huzuruna getirilmesini emretti. Nefer geldi. «İşte bak: arkasındaki elbise ve kırmızı kaytanları ve belindeki tokası, bunlar hep padişahlık belirtileridir. Bu durumda cezanı şimdi görürsün,» diyerek Zaptiye Divanına gönderdi. Sözde işler, yasaya uygun olarak görülmek üzere Giritli Salih Efendi başkanlığında ve Kazasker Gürcü Şerif Efendi, Müftü ve on üyeden oluşan Zaptiye Kurulu adında bir mahkeme kurulmuştu. Oysa Zaptiye Heyetiyle beraber Zaptiye Müşüri Hüsnü Paşa Zaptiye Divanı idi.

Biz Zaptiye Divanına girdiğimizde gazeteye yazılan fıkranın anlamının açıklanmasını istediler. Açıkladım. Ne çare ki bunlar da Müşir Paşanın, düşüncesine hizmet ettiklerinden her ne kadar savunmak istedimse de bir türlü etki yapmadı. Başkan tarafından «Görüşüp tartışacağız. Sanığı dışarı çıkarınız,» emri verildi. Ve beni alıp dinlenme odasına götürdüler. Bir saat sonra çağırdılar. Zaptiye Divanına girdik. Başkan Bey bana dönerek «Bakınız. Yazdığın fıkra üzerine sizin doksan altı gün hapsinize oybirliğiyle karar verilip Müşir Paşa tarafından gereği yapılmıştır. Başka bir diyeceğiniz var mıdır?» demesi üzerine «Hiç bir diyeceğim yoktur. Yalnız uyarınıza göre doksan altı günü hapishanede geçireceğim. Bundan başka çarem yoktur,» dedim. Bunun üzerine «Al, çavuş, bunu götürünüz,» dedi. Çavuş beni doğruca İstanbul Müdürü Kâzım Beyin odasına götürdü. Kâzım Bey beni görünce «Canım, kaçıncı kezdir ki böyle hüküm giyiyorsun? Ne kadar çok paran varmış! Artık dilini tutsan olmaz mı?» diyerek benzerlerimiz gibi beni aşağıda caniler hapishanesi kapısına eriştirdiklerinde gardiyan hemen kapıyı açmak sıralarında iken Kâzım Beye «Yanımda üç dört yüz liram ve altın saat kordonum var. Beni bu durumda içeriye sokar iseniz caniler arasında yeniden bir cinayete neden olmuş olursunuz», dediğimde «Emniyet olarak bana veriniz, bende kalsın,» dedi. Cevap olarak «Sana değil, Müşirinize bile güvenip de verememem. Matbaada kardeşim vardır. Onu çağırınız, vereyim,» dedim. Kardeşim geldi. Teslim ettim. Beni parmaklıklı kapının içerisine soktular. Caniler beni gördükte «İki üç saatlik misafirimiz gene geldi,» diyerek yanıma sokulmaya başladılar. Bunlarla havadan sudan konuşurken birisi yavaşcacık cebimde bulunan gümüş kutuyu, birisi de mendilimi aşırdılar. Hiç ses çıkarmayıp sustum. Bir saatten sonra önceki hapislerimde olduğu gibi sevgili dostlardan Devlet Matbaası Müdürü Bekir Efendiyi (Şimdi Vezir Hanında kendi başına matbaa sahibi olan Bekir Efendidir) çağırtıp bu kez de Müşir Paşaya ait olmak üzere yüz elli lira götürü harcını ya da kurtarmalık olarak Bekir Efendi yerine teslim ederek, iki saat sonra hapishaneden çıkarıldık. Sözün kısası Hüsnü Paşa beni böyle dört kez Zaptiye Divanından mahkûm ettirip caniler hapishanesine soktu. Artık bu konuda ne kadar vergi ödemiş olduğumu okurlar hesap etsinler. Asıl belâ neresinde ben böyle hapishaneye atıldıkça Tanrı saklasın bir gece kalacak olur isem temuz ayında üşçmemek için konulan mangal aklıma geliyordu. Bir paskalya yortusunun üçüncü günü «Padişahımızın hıristiyan uyrukları yortularını hiç bir olay olmaksızın tam bir güven ve düzen içinde geçirdiler. Bu ise Eflâtunca tedbirli Zaptiye Müşiri Devletlû Hüsnü Paşa Hazretlerinin çalışmaları sayesinde olmuştur. Yüce Tanrı Müşir Paşa hazretlerini nice böyle paskalyalara yetiştirsin, duasıyle yazımıza son veririz.» fıkrasını yazıp dizgicilere verdiğimde yazı kurulumuz tarafından bu fıkranın gazetede basılmaması için uyarılarla bulunulmuş ise de hiç olmazsa şu kadarcık bir öç almış olurum diyerek ve başıma geleceği bilerek gazeteye koydurttum. Müşir Paşa bu fıkrayı görmüş, Fikri ve Refiğ Efendilere uyarılarını vermiş, artık

ufak bir bahane arıyorlar. Bir raslantı olarak birkaç gün sonra Haremeyn çevirmeni Hadım Hasan Efendinin Üsküdar'da öldüğünü yazmıştık. Bu Hasan Efendi Padişahın en değer verdiği bir hanım sultanın kullarındanmış .Adı geçen Sultan pek üzülmüş. Meğer Hasan Efendi ölmemişmiş. Birkaç gün sonra dairelerine gidip kendini göstermiş. Yüz lira da bağış almış. Fakat Hüsnü Paşanın karşısına çıkıp «Henüz hayatta bulunduğum halde *Basiret* bizi öldürmüş, bu nedenle temiz yürekli Efendimizi üzüntüye düşürmüş,» diye yakınmış. Hüsnü Paşa, Hanım Sultanın üzülmüş olduklarını işitir işitmez «bundan daha iyi fırsat olmaz» diyerek beni çalyaka bir tezkere ile sözünü etmiş olduğumuz Zaptiye Divanına gönderir. Bir haber yazdığımızdan dolayı adı geçen Divan o gün yüz yirmi gün sürekle hapsimize karar verip (gereğince) yazısı da yazıldıktaan sonra Kâzım Bey bizi hapishaneye tıkar. Tanrı kendisinden razı olsun, Bekir Efendi bu kez yüz yirmi lira ile bizi iki saat sonra kurtardı. Bakınız, ne savcı var ve ne yazılan fıkra cezayı gerektirmektedir. Fakat ne çare Müşir Paşanın düşüncesi böyledir. Hapishaneden çıktığımda Hüsnü Paşa beni karşısına çağırdı. *Basiret*'i elime verip «Yazmış olduğunuz şu fıkrayı okuyunuz da dinleyelim,» dedi. Ben ise hiç önem vermeyerek o bildiğimiz paskalya duasını yüksek sesle okudum. «Başka dua bulamayıp da aslım rum olduğu için mi paskalya duasını yazdın, öyle değil mi?» demesi üzerine «Efendim, bu bir duadır. Paskalya dolayısıyle yazılmıştır. Bundan bir garez yoktur. Cenabı hak nice nice bayramlara yetiştirsin, duasından bunun ne farkı vardır?» dedim ise de bir türlü kandıramadım. «Artık bundan sonra aklını başına topla,» deyip oradan matbaaya geldim.

Hüsnü Paşa bundan sonra Hüsnü Efendi adıyle sürüldü. Biz de kötülüğünden kurtulduk ise de aradan bir yıl geçtiğinde affolunup İstanbul'a geldi. Yeniden Zaptiye Müşiri oldu. Fakat sürgünde iken düşkünlüğünden yararlanıp da hakkında hiç bir şey yazmadık. Bir aralık Yanya valiliği ile Yanya'da iken Arnavutlar elinde ölmüştür. Tanrı günahlarını bağışlasın.

SÜRGÜNE GİDİŞ

Tutuklu ve mahpus bulunan kişiler arasından yüzde altmışı ömür boyu, yirmi beş, on beş, on yıllar sürgün ve kaleyle çevrili bir kentte göz altında oturmak cezalarına çarptırılmış olduklarından bunlar dışında kalanlar serbest bırakılmış ve bizler de Süleymaniye camii yönündeki kapının üzerinde bulunan kışlaya taşınmış idik.

Birkaç gece sonra bir tabur asker hazır edildi ve kışlanın önüne iki sıra dizildi. Hepsi süngü takmış idiler, mahkûmları bulundukları yerden çıkarıp bu askerin ortasına alarak yayan olarak Sirkeci iskelesine götürdüler, orada hazır bulunan mavna ve kayıklara koruma altında bindirilerek İzzettin vapuruna taşındı ve vapur sabaha karşı demir alarak zavallıları sürgün yerlerine götürmek üzere Akdeniz'e doğru çarklarını döndürerek yol aldı.

Adı geçen vapurla İstanbul'dan uzaklaştırılanlar arasında bulunan bir kişi, vapur kalktıktan sonra tümümüze konuşarak «Kardeşlerim, bu gece bizim için bayram gecesidir. Bu yüzden gülüp sevinelim. Yüce Tanrı şu büyük milleti başının üstündeki felâket ve belâdan korusun ve kurtarsın duasını göklere yollayalım,» ve herkes bu duaya âmin diye katılmıştır.

Bu arada ben de hiç bir suçum ve katkım olmadığı halde Kudüs-ü Şerif'e sürülmüş idim.

Ali Süavi olayı yukarıda anlatıldığı gibi birçok ocağın söndürülmesi ile sonuçlandığı sırada Sadrazam bulunan Sadık Paşa'yı bir gün Padişah özel yaverle Mabeyine çağırtıp yanına kabul ile Padişah, «Bu olaydan haberiniz yok muydu?» diye açıklama istemesine cevap olarak, «Efendim, bilgim olsaydı böyle mi olurdu?» demesi üzerine her sözü kötüye yorumlamak yaradılışı gereğinden olan Abdülhamid'in, «Eğer bilgim olsaydı başarı ile sonuçlanır, böyle birtakım ocaklar sönmez idi,» biçiminde yorumlayarak kızgınlıkla hemen sadrazamlık görevinden indirip sadrazamlık mührünü geri alarak Limni adasına sürüp uzaklaştırmış ve adı geçen orada yirmi beş yıl kaldıktan sonra öbür dünyaya göçmüştür.

ABDÜLHAMİT DÖNEMİ NASILDI?

Yaradılıştan kötülüğe yatkın olan Abdülhamid'i, amcasıyle kardeşinin tahttan indirilmesi durumları ürkütmüş ve Ali Suavi olayı da bu korku ve kaygıyı artırmış olduğundan yurdun her yanında özellikle kendisi hakkında ne söylenir ve ne yapılırsa anlamak merakına düşürmüş idi. İşte bu merak ve isteğin kötü sonucudur ki, hafiyelik, casusluk son derecelere kadar ortalığa yayılmış, gitgide en geçerli bir hizmet ve sanat olmuştur. En dolgun maaşlar memurinlere, sık sık rütbe ve nişanlar yetenek ve değerden çok hafiyelik edenlere, özellikle bunlardan en çok kıyıcılık edip ev yıkanlara ayrılıp verilmiş olduğu gibi canını koruma ve kendini savunma ancak hafiyelik etmekle, her ne biçimde olursa olsun Yıldız'la ilişki kurmağa bağlı bulunmuş ve son derece pinti ve para biriktirmeye saygılı olan Padişah, bu casuslara bol bol para vermeğe başlamış olduğundan, kimi rütbe ve nişan ve yüksek görevlere, kimi bağış ve armağanlara ve kimi kendini ve canını korumaya temalı ederek halkın pek çoğu bu iğrenç sanata yönelmiş ve Abdülhamid'in korku ve kaygısı, ahlâkı son derecede bozmuştur.

Uğurlu Osmanlı inkılâbından önce ve Abdülhamid'in saltanatının son yıllarına rastlayan zamanlar hafiyelik ve casusluk o kadar ileri gitmiş ve yayılmıştır ki, kimse kimseden, hattâ baba evlâdından, kardeş kardeşinden, koca

karısından güven duyamayarak sürekli bir korku ve telâş içinde kalmış ve sabahleyin evinden çıkan kişi, akşam evine dönebileceğine güvenememekte bulunmuş idi. Mutlak ve müstebit hükümetin vekilleri, sadrazamları, şeyhül-islâmları ve öteki nazırları ahlâk bozukluğundan paylarını alarak yurdun ve milletin mutluluk ve esenliğini unutup bir köşeye atmış, tek kişinin sevinmesine hoşnut olmasına kendilerini atamış, buna çalışmış idiler. Padişah kendi nefsine dokunmamak koşuluyla her türlü kötülüğe göz yumar ve hattâ millet bireyleri hakkında uygun görülen kıyıcılıkları milletin gücünü kıracağı için cana minnet bulur olduğundan pek azı ayrık olarak en büyüğünden en küçüğüne kadar memurlar devlet hazinesini, millet bireylerini soyup soğana çevirmek, kendi keselerini doldurmak kötü amaç ve düşüncesine düşmüş idiler.

Hele bir zamanlar Avrupa'ya, Mısır'a kaçarak oralarda yayınlarda bulunanlardan Abdülhamid'in ürkmekte olması, bir çok yanaşmaların ekmeğine yağ sürmüş, burada bir biçimini bulup da ilerleme ve çıkar sağlamayanlar sırf kişisel çıkar amacıyle kaçıp ve sonra geri dönerek yüksek görevlere geçmişlerdir. Bereket versin, bu moda çok sürmeyip bir yana bırakıldığından, bu yola baş vurma, halkın tümüne bulaşmamıştır.

Sözün kısası şu son istibdat dönemi bu güzel vatanın ağaç ve meyvalarını ,şu güzel ve gönlü ulu milletin ahlâk ve düşüncelerini kurt gibi yiyip çürüttüğünden dolayı Osmanlı tarihinin en acıklı ve üzüntü verici yapraklarını oluşturacaktır.

Abdülhamit, sadece kendini, kendi canını düşünür, başkalarının ne olduğunu ,halkın neler çektiğini, milletin çökmek üzere bulunduğunu düşünmek değil, bir dakika bile aklının köşesinden geçirmek gereğini hatırına getirmezdi. Hattâ Ali Suavi olayından bir süre önce verilen jurnal üzerine Yıldız'a çağırtarak Darussaade Ağası Hafız Behram Aga aracılığıyle gece yanına kabul eylediği ve iki üç saat kadar görüştüğü bir kişi ile konuşması sırasında : «Ben para biriktirmez isem, evlâtlarıma hayırlı baba ve karılarıma hayırlı koca olmam,» sözlerini söylemiştir.

Bu sözün söylendiği zaman Rusya'nın Ayastafanos'ta (Yeşilköy'de) bulunduğu vakte rastlamasına göre millet ve devletin hiç bir zaman kalıcılığına güvenmediğini gösterir bu sözün bir padişah dilinden çıkması esef vericidir.

Abdülhamid'in yukarıda anlatıldığı gibi yalnız kendi kişiliğini düşündüğü ve yaşamının korunması ve yerinin sağlamlığı için her türlü aşağılamaya ve hakarete dayandığını gösterir. Kendi gözümle gördüğüm aşağıdaki olayı şurada anmak ve anlatmaktan kendimi alamadım :

Rus ordusunun Ayastafanos'ta bulunduğu sırada bir gün iş gereği Yıldız Sarayına gitmiştim. Mutfak yönünde yüz kadar tenekecinin büyük bir çabukluk ve beceri ile teneke kutular yapmakta olduklarını gördüm. Bir yandan

da koyunlar kesilip kazanlarda kavurma yapılıyordu. Beni şaşırtan bu durumun nedenlerini saraya bağlı bir kişiden sorduğumda beni bir yana çekip: «Ruslar İstanbula' girip zaptedeceklerine kuşku yoktur. Sultan Abdülhamid'i de tutsak edeceklermiş. Bu günleri görmemek ve tutsaklık altına düşmemek için Padişah, Peygamberin hırkasıyle padişahlık sancağını ve kutsal emanetleri ve kendi çoluk çocuğunu birlikte alarak Bursa'ya kaçmak ve göçmek düşüncesine kapıldı. Yol yemeği olmak üzere sekiz yüz teneke kavurma hazırlamakla uğraşıyorlar,» dedi. Bu durum beni son derece şaşkınlık içinde bıraktı.

O gün akşam üzeri Darüssaade Ağası Behram Ağa Padişahın yanına girerek: «Bursa'ya kaçalım emir buyuruluyor. Pekâlâ. Fakat işler bittikten sonra Rusya'yı bir biçimiyle kandırmak olanağı olur ise, İstanbul'dan çıkardıktan sonra acaba millet yeniden bizi kabul eder mi? Üçüncü Napolyon'un halini gördünüz.» demesi üzerine Abdülhamit, «Öyleyse ne yapalım? Sen ne düşünürsün?» demiş ve Kızlar Ağası da: «Ne olacak? Milletin başına ne gelirse bize de o gelecektir. Sabretmekten başka çare yoktur,» cevabını vermiş. Bunun üzerine kaçmak düşüncesinden vaz geçilmiştir.

Herkesin bildiği gibi, Ayastafanos anlaşması imzalandıktan sonra Grandük Nikola, Ayastafanos'tan İstanbul'a gelip Yıldız'a gitmiş ve Abdülhamit, taht kapısından karşılayarak bütün aşağılık ve hakaretle karşısında oturmuş ve iki gün sonra verdiği görkemli bir şölende Rusya'nın ve Grandük'ün sağlığına içki içmiştir.

Abdülhamit'in otuz üç yıl süren saltanat döneminde Osmanlı Devletinin uğradığı bütük belâların, felâketlerin sayılıp dökülme olanağı yoktur. Yalnız nüfus ve topraktan dolayı olan kayıplarımızın niceliği gözönüne alınır ise, insanın tüylerini ürpertir. Atalarımızın, şanlı Osmanlıların kanlar dökerek, gece ve gündüz rahat uykularını bırakarak alıp kendilerine bağladıkları ve her bir toprak parçası müslüman şehitlerinin kanı ile yoğurulmuş olan vatandan koparılan, zaptedilen yerler yedi krallık ülke ile dört valilik toprağıdır.

ALİ SUAVİ (1839 - 1878)

Ey adalet isteyenler! Sümüklüböcek gibi başınızı saklayarak gezmek isterseniz hiç bir vakitte zâlimler size baş çıkartmıyacaktır. Esirsiniz... Eğer, Bilâl ve Süleyman gibi seyf dermiyen merd-i meydan olursanız zâlimlere karşı dursunuz. İnsansınız, hürsünüz... Denize düşen, biri gelsin de beni kurtarsın deyu bekliyerek boğulmalı mıdır? Yoksa canını kurtarmak için çabalamalı mıdır?.. Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

İSTANBUL'da doğdu. Medrese öğreniminden sonra Bursa ve Filibe Rüştiyelerinde öğretmenlik, Galatasaray Sultanisi'nde müdürlük yaptı. «Muhbir» gazetesindeki yazıları, camilerdeki vaızları yüzünden Kastamonu'ya sürüldü. Sürgünden Avrupa'ya kaçtı. Londra'da Muhbir (1867), Paris'te Ulûm (1870) gazetelerini çıkardı. Abdülaziz'den sonra V. Murat'ın padişah olması üzerine İstanbul'a döndü (1876) II. Abdülhamid zamanında, V. Murat'ın tekrar padişah olması için beş, altı yüz kişi ile saraya hücum etmesi üzerine, Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa tarafından sopa ile öldürüldü (23 Mayıs). Basiretçi Ali Efendi (1838 - 1910), «İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar» kitabında Ali Suavi'nin öldürülüşünü «Ali Suavi Olayı» başlığı altında şöyle anlatır:

Abdülaziz zamanında Avrupa'ya gitmiş olan islâm bilginlerinin en olgunlarından ve Yüce Devlet büyüklerinin en üstünlerinden Ali Suavi Efendi, Abdülhamid'in tahta çıkışının arkasından İstanbul'a gelmiş ve bir süre mabeyinde kaldıktan sonra Galatasaray Sultanisi müdürlüğüne atanmıştı. Bugüne kadar bilinemeyen nedenlerden dolayı bir süre sonra adı geçen okul müdürlüğünden azlolundu. Kendisi tanınmış Osmanlı yazarlarından olup kendilerini pek iyi tanıdığım için ara sıra evlerine gidip Basiret'e konulmak üzere felsefe ve siyaset üzerine yazılarını alır ve gazetede yayınlardım. Bin iki yüz doksan dört yılı mayısının yirmi birinci cumartesi günü akşam üzeri adı geçenden uşağı aracılığıyla bir not aldım. Sözünü ettiğim notta aynen şu sözler yazılı idi:

«Yüce Devletin dış politikası şu sırada birtakım güçlüklere raslamış ise de bunun iyi biçimde düzelmesi yolu olanaksız değildir. Pazartesi günü gazeteniz ile yayınlayacağım yazının okunmasını iş başında bulunanlara ve bütün halka salık veririm,» idi.

Bu notu kendilerinin isteğine uyarak aynen ve imzası altında Basiret'e koyduk. Bütün halk, pazartesi günü için Ali Suavi Efendi'nin önemli siyasî yazısını bekliyordu.

Mayısın yirmi üçüncü pazartesi günü Filibe ve Hasköy ve diğer Rumeli halkından beş altı yüz, bir söylentiye göre bin kadar göçmenle birlikte Ali Suavi Efendi Çırağan Sarayına saldırıp Sultan Murad'ı oradan alarak ve «Padişahım çok yaşa» bağırışlarını göklere çıkararak Serasker kapısına götürüp tahta çıkarma girişiminde bulundular ise de Ali Suavi Efendi'nin düzenlemesine göre bu işte görev almak üzere hazırlanmış olan Taşkışla taburları göçmenlerin biraz önce saldırmış ve işe başlamış olmalarından dolayı yardım yerine karşı koymaya zorlandıklarından ve o zaman Beşiktaş zabıtasında görevli ve sonradan müşir olan Hasan Paşa beraberindeki zaptiyelerle yetiştiğinden, iki yüzden çok göçmen vurulup öldürüldüğü gibi Saraya girmiş ve karşılaştıkları ansızın saldırı üzerine pencereden dışarı atlamakta bulunmuş olan Ali Suavi Efendi'nin bizzat Hasan Paşa sopa ile başına vurarak cansız yere sermiş olduğundan uzun uzun tartışmadan ve plan sonucu olan bu girişim böylece başarısız kalmış ve Abdülhamid'in can yakmalarına ayrıca bir neden ve fırsat yaratmıştır.

Çırağan yakınlarında vurulup öldürülen göçmenler dışında asker ve zaptiyeler eliyle yakalanan iki yüz kadarı Yıldız Sarayına getirilerek tutuklanıp hapse atıldığı gibi derhal İstanbul'da Sultan Murat hazretlerinin kölelerinden ve yakınlarından ne kadar kişi varsa tümü birer birer toplanılarak ve Yıldız'a götürülerek hapsolunmuşlardır.

Bu olayın iç yüzünü incelemek üzere Mabeyin Başkâtibi Sait Beyin (Bir önceki Sadrazam Sait Paşa) başkanlığı altında Sadrazam Sadık Paşa ve vekiller heyeti ve bazı müşirlerden oluşan bir komisyon kurulup işe başlattırıldı.

Ali Suavi'nin Türk tarihi, Türk dili, Türklerin islâm felsefesine yaptıkları hizmetler hakkında ileri sürdüğü fikirler önemlidir. 31 Ağustos 1867 ve 3 Kasım 1868 arasında Londra'da 50 sayı yayımladığı «Muhbir» gazetesi Avrupa'da yayımlanan «ilk» Türk gazatesi olarak basın tarihimizin önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Başlıca eserleri: *Kamus-ül Ulûm ve'l-Maarif* (Bilimler ve Eğitim Sözlüğü, 1870); *Ali Paşa'nın Siyaseti* (1910). Ali Suavi'ye göre

> «Bizim vükelânın efkârınca halkı terbiye etmek ifsad demektir. Halkı yine kendileri için hal-i cehalette bırakmak lâzım imiş ve senet olarak derler ki, maarif ilerlerse Fransa'nın Büyük İhtilâli gibi bir şey zuhurundan korkulur. Evet, bu fikir doğrudur. Maarifte terakki eden millet hukuk-u milliyeyi pâyimal eden despot vükelâ üzerine ihtilâl dahi yapar. Hükûmet başına geleceği artık

hissetsin, tebaanın meşveret hakkını vermeğe mecbur olduğu gün işte geldiğini anlasın. Eğer anlamak istemezse tebaa hakkını zorla alacaktır.

Ey vatan erleri! Biz böyle sükût durdukça hiç bir şey olmaz. Velev ki, Padişahımız nutuk etmiş, icrası görülmez... Gaflet etmiyelim Vakit kaybetmiyelim. Vakit bizi kapmazdan evvel davranalım.

Ne güzel hükûmettir o ki varidat ve sarfiyatı birkaç kişinin eline kalmayıp umumun yâni millet tarafından intihap olunmuş beş altı yüz zevatın nezareti altında bulunan ve israf vuku buldurmaya, Zaten «Muhbir»in yanına temel olan şu «Üç Kaziye» bu amaca ulaşmak içindir: «Suret-i idaremiz değişmedikçe halimiz düzelmez. Vükelâ mes'ul olmadıkça iş yoluna girmez. Hükûmet nezaret altına alınmadıkça doğru bir şey yapılamaz.»

Ali Suavi, «Usûl-ü Meşveret» veya diğer tâbirle «Millet Meclisi lâzım» diyerek bu konuda bir sonuca varır. İki ana kanaatini ise şöyle belirtir: «Birincisi, şu asırda gördüğümüz Bâb-ı âli idaresiyle Devlet-i Osmaniye bâki kalamıyacaktır. İkincisi, bu devletin bâki kalmasına çare yok değil vardır.» Ona göre bu «çare» şudur! «Meşveret Meclisi olmadıkça Devlet yaşamaz. Yaşamaz, zira adalet olmaz. Adaletsiz devletin bekası olmaz.»

«Türkler ilimde birinci derecedendirler. Türklerin idrâk kuvvetleri ilmî çalışmalara açıktır... Hangi ilimdir ki Türkler ondan âciz kalmıştır? Amelî hikmette Türkler birinci derecededir... Şimdi XIX. asırdayız; yeni şeylere bakmalı.»

HERSEKLİ ARİF HİKMET (1839 - 1903)

Hevây-i aşkdan ey dil kelâl gelmedi mi
Kuvayi hahişine ihtilâl gelmedi mi
Ne anladın bu siyah perde-i alâikten
Cihan dü çeşmine zıll ü hayâl gelmedi mi

HERSEK bölgesine bağlı Mostar kasabasında doğdu. İstanbul'da öğrenim gördü. Sadaret Mektubî Kalemi memurluğu, Divanı Ahkâmı Cezaîiye zabıt kâtipliği, Adliye daireleri mümeyyizliği yaptı. Bursa, Manastır, Adana, Kastamonu, Cezayir-i Bahrisefit illeri Bidayet mahkemesi reisliklerinde; İstanbul Adliye İstinaf Mahkemesi, Temyiz Mahkemesi azalıklarında bulundu.

Yok mu bir ârâmı aşkın çeşm-i giryânım gibi
Durmayıp tuğyan eder eşk-i firâvânım gibi
Hikmetâ geçmem yine sevdâ-yi vasl-ı yârdan
Çâk çâk olsa giribânım da dâmânım gibi

Arif Hikmet Hersekli; divan şiirine bağlı kalan Leskofçalı Galip, Yenişehirli Avni gibi şairlerle birlikte, divan şiirine Avrupaî şiir anlayışını kaynaştırmaya çalışan güçlü şairlerimizin ortamını yaratmakta etkin bir rol oynar. Derin tasavvuf kültürü, Kadirî tarikatına bağlılığı, Fehim ve Nailî hayranlığı gazellerle kasidelerinde, özellikle kıtalarında açıkça görülür. Başlıca eserleri: *Levâyih-ül-Hikem* (Hikmet Tabloları), *Levâmiül-Efkâr* (Fikir Pırıltıları); ayrıca İbnül Mahmut Kemal'in önsözüyle basılan (1918): «*Divân*» ı vardır. Burhan Felek onun için şöyle der

Hersekli Arif Bey, edip, nüktedan fevkalâde bir adam imiş. 70 - 80 sene evvel yaşamıştır. Bir gün adliye memurlarından ve — eski tâbirle — muacciz gürühundan yani saygısız ve herkesi rahatsız eder takımından *Halil Efendi* adında birisi ziyaretine gelmiş. Saçma sapan konuşmaya ve kendisinin memuriyetinden nasıl azledildiğini uzun uzadıya anlatmaya başlamış. Mecliste olanlar sıkılmışlar. Adama kaş gözle lâfı kısa kesmesini anlatmak istemişlerse de beriki vurdum duymaz... Habire traş... *Arif Bey* de pek sıkılmış, kızmış ve hemen şu kıtayı söylemiş

Cevrü cefâsı dehrin bitmez Halil efendi
Bu çilleye tahammül etmez Halil efendi
Lûtfeyleyip de bârî burdan Hudâ gidersin
Kendiliğinden aslaa gitmez Halil efendi

Ve herifin kolundan tutup:
— Kalk defol, kerata! diye kapı dışarı etmiş imiş.
Bizim Halil efendiler de böyle oldu...»

★

Sanki geldim de ne buldum bu harb-âbâde
Bezm-i gamda bana hûn-ı ciğer oldu bâde
Her gün enva-'ı belâ türlü cefâ âmâde
Âleme geldiğime ben de peşîmân oldum

Çekemezken bu kadar çille-i germ ü serdi
Feleğin derdi unutturdu bana her derdi
Geldiğim âlem-i bâlâ ne mübârek yerdi
Niye bu hâk-i mezellette perîşân oldum

Görmeden bu günü vaktiyle ölenler gülsün
Gül gibi hâk-i mezâre dökülenler gülsün
Ben yine ağlayım âlemde gülenler gülsün
Ben bu gam-gâha gelirken bile giryân oldum

Kırdı fanûs-ı ümîd ü emeli seng-i kaza
Ağlarım gûşe-i mihnette garîb ü tenhâ
Bir taraftan eser-i mihr ü vefâ nâ peydâ
Her taraftan hedef-i nâvek-i udvân oldum

NAMIK KEMAL (1840 - 1888)

Zalim olsa ne rütbe biperva
Yine bünyad-ı zulmü biz yıkarız,
Merkez-i hake atsalar da bizi
Kürre-i arzı patlatıp çıkarız.

VATAN şairlerimizin en büyüğü. Tekirdağ'da doğdu (21 Aralık). Babası müneccimbaşı Mustafa Âsım'dır. İki yaşında annesi Fatma Zehra Hanım'ı kaybedince, anne babası Abdüllâtif Paşa'nın yanında özel bir öğretim görerek Kars'a, Sofya'ya gitti. İstanbul'a geldiği zaman (1857) Fransızcayı öğrenmiş, divan edebiyatı yolunda küçük bir divan dolusu şiirler yazmış bulunuyordu. Henüz 16 yaşındayken evlenmişti. Bu evlilikten eşi Nesime Hanım'dan, Feride adlı bir kızı (1864), Ali Ekrem adında bir oğlu (1867) doğmuştur. Babıâli Tercüme Odası'na memur oldu (1863). Şinasi ile tanışarak Tasvir-i Efkâr gazetesine yazmıya başladı. 1865'de Şinasi'nin Paris'e gitmesi üzerine, bu gazeteyi tek başına devam ettirdi. Yazıları ulusun gözünü açacak, istibdat idaresini yıkacak nitelikte olduğu için, gazete kapatıldı, yazarları sürgün edildi.

Namık Kemal, Ziya Paşa ile birlikte Paris'e kaçmak zorunda kaldı (1867). Meşrutiyeti kurmak gayesiyle açılan «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»nin yazı organı Hürriyet Gazetesini Londra'da çıkardı (1868). Siyaset mahkûmlarına af çıkınca İstanbul'a döndü (1870). İbret gazetesini çıkarmaya başladı. (1870). Ondokuz sayı sonra gazete kapatılarak, Namık Kemal Gelibolu mutasarrıflığına atandı; azledilince İstanbul'a döndü; «Vatan yahut Silistre» piyesinin yarattığı heyecan üzerine, Kıbrıs'ta Magosa zindanına sürüldü (1873).

Namık Kemal, Magosa yolundayken, İstanbul'da «Vatan yahut Silistre» piyesi oynanıyordu. Vapurdan indirildikten sonra yedi silâhlı muhafızla kaleye gönderildi. Arabaya bindirilmemişti, yaya da yürütülmedi. Koca şair bir katıra bindirilmişti. Altı kilometrelik yolu katır üzerinde aldı. Magosa kalesinde bir zindana atıldı. Fermanındaki «Nezaret-i askeriyye tahtında bulunacak ve zinhar firarına meydan verilmeyecek» sözünü, kale

komutan vekili yüzbaşı ters yorumlamıştı. Şair iki gün, iki gece zindanda kaldı. Kale komutanı olan binbaşının gelmesi üzerine kapı altındaki odaya alındı. Burası, zindana göre saray gibiydi. Namık Kemal bu zindanda tam 1001 gün 1001 gece kaldı. «Saray» adını verdiği odasında 1001 gece masalları yaşamadı ama, 36 cilt tarih kitabı okudu, 12 cilt eser yazdı, 4 pantolon, 3 yelek, 4 fes, 1 Şam yeleği eskitti. Kırksekiz yıllık ömrünü istibdata karşı yaptığı hürriyet mücadelesi içinde geçirmişdi. Bu amansız mücadelesini en heyecanlı mısralar içinde terennüm etmesini bildi. Ne sürgün üzerine sürgünler, ne Magosa zindanlarında geçen 38 aylık hapishane hayatı, onu hürriyet mücadelesinden döndüremedi.

Namık Kemal, Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle serbest bırakıldı; tekrar İstanbul'a döndü (1876). Kanun-i Esasi Encümeni'nde çalıştı; bu defa II. Abdülhamid'in hışmına uğrayarak Midilli adasına sürüldü (1877); oraya mutasarrıf oldu (1879); görevi Rodos (1884), Sakız (1887) adalarına nakledildi; Sakız'da zatürreden öldü (2 Aralık). Vasiyeti üzerine, çok sevdiği Rumeli Fâtihi Şehzade Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki türbesinin yanına gömüldü ve şöyle denildi:

Vatanın kurtuluşu ve istiklâli için ölmeyi bugünkü nesle Namık Kemal öğretti. ATATÜRK. *Namık Kemal'i anlayabilmek ve onun hakkında iyi hüküm verebilmek için toplum hayatımıza getirdiği anafikri bulmak lâzımdır. Bugün kullandığımız bütün mefhumlar, Şinâsî ile onundur ve bilhassa onundur. Fakat onun şahsiyetini sert vurulmuş bir mühür gibi taşıyan kelime, hürriyet kelimesidir. Namık Kemal, hürriyet kelimesinde tıpkı Arşimed'in manivelâsı gibi yaşayışımızı altüst edecek bir esas bulur* Ahmet Hamdi TANPINAR. *Arslan yelesi bir tavrı olan Namık Kemal'in zuhûru, Türk ruhunda bu kükreme hâdisesinin tâ kendisidir.* Yahya KEMAL. *Vatan aşkını, hürriyet zevkini, haksızlığa karşı durmak duygusunu,* makaleleriyle ve şiirleriyle millete ilk aşılayan Namık Kemal, *yalnız, büyük bir edip, kudretli bir şair değil, zihinleri başka türlü düşündürmüş, kalpleri heyecanlarla çarpmaya alıştırmış bir inkılâp ve ideal adamıdır.* İbrahim Alâattin GÖVSA. *Bence Kemal'in dehâsı da Türk'tür, kusur ve noksanları da Türk'tür. Onda bir cihangirlik vardı; kendisine tâ dedelerinden geçen bir cihangirlik vardı. Dünya o coşmalar, taşmalar içinde iken bizimkiler bu arada hâlâ bir mısrâ ile kapanıp kalıyorlardı. Buna artık tahammül etmek kabil değildi. İşte Kemal, böyle bir zamanda geldi ve bir volkan gibi gürleyip lavlar saçtı. Avrupa edebiyatının çoktandır tanıdığı tiyatrolar, şiirler, romanlar, vatan fikirleri, toprak aşkları falan birdenbire edebiyatımıza bu akılları durduran zekânın gayreti i'e girdi.* Samipaşazade SEZAİ *Namık Kemal'i çok sevdim. «Evrak-ı Perişan» dan sahifeler ezberledim. Bana «canlılık» zevkini veren, beni*

iyiye, doğruya, güzele samimiyetle alâkadar eden Namık Kemal'dir sanıyorum. Ömer SEYFETTİN.

Namık Kemal; şiir, makale, tarih, eleştiri, biyografi, roman, tiyatro türlerinde eserler verir; bunları toplumun uyanıp gelişmesi için araç olarak kullanır. «Tiyatro bir eğlencedir; fakat eğlencelerin en faydalısıdır» görüşüyle yazılan tiyatroları: ulusun bozulan moralini kurtarmak amaciyle *Vatan yahut Silistre* (1873) den sonra sevmediklerile zorla evlendirilenlerin bahtsızlığını *Zavallı Çocuk* (1873); en kahraman bir kocaya bile ihanet edebilen bir kadının dramını *Âkif Bey* (1874); zalim bir sancak beyine karşı halkın isyanını *Gülnihâl* (1875); önsözünde tiyatro görüşünü yansıtan konusunu Hârzemşahlar dönemindeki Türk tarihinden olan *Celâleddin Harzemşah* (1885); Hindistan'da Baburlular zamanındaki bir olayı işleyen *Kara Belâ* (1910) en tanınmış oyunlarıdır. Romanları; kötü bir kadının ihtiras ve entrikalarına kapılan bir gencin felâketini anlatan töre romanı «Son Pişmanlık» yahut sansürden sonraki adiyle *İntibah* (1876); «İslâm birliği» ülküsüyle yazılan tarihsel romanı *Cezmi* (1880); Eleştirileri; *Tahrib-i Harâbât* (1874, basılışı, 1885), *Takip* (1885), basılışı 1885), *Renan Müdafaanamesi* (yayınlayan: Fuat Köprülü, 1962). *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri* (yay. Sadettin Nüzhet Ergun, 1933).

Namık Kemal'in unuttuğumuz bir yanı vardır. Biz Kemal'i toplumsal açıdan soyutlayarak öğreniriz. Oysa «Hürriyet Şairi» toplumsal sorunlara eğilmiş, sosyal ekonomik konular üzerinde yazmış, gazetecilik yapmış zamanın iktidarınca sürgüne gönderilmiş, hapsedilmiştir. Yalnız Namık Kemal mi? Namık Kemal'in gazetelerde çıkan yazılarını izleyen ve Namık Kemal gibi düşünen nice aydın kişi sürülmüş, horlanmış, ezil-

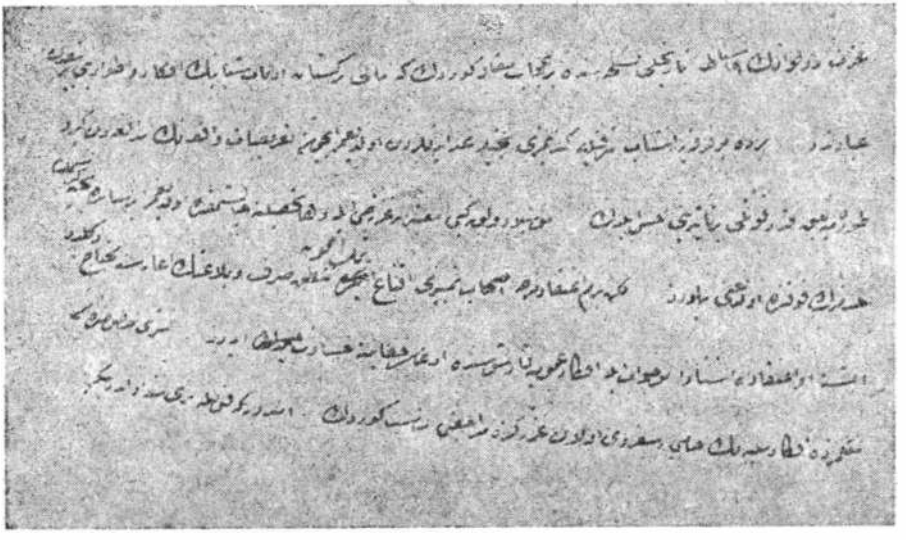

Namık Kemal'in el yazısı.

miş; Namık Kemal'in şiirleri ve yazıları gizliden gizliye elden ele dolaşmış.

Şiirlerini bildiğimiz Namık Kemal'in fikirleri neymiş?

Geri kalmışlığımızın nedenlerini araştırmış, zamanın siyasî iktidarına ağır eleştiriler yöneltmiş Kemal... Yoksul halka bindirilen vergilerin ağırlığını, vergi usullerinin kötülüğünü, yabancılara yurtta verilen ekonomik serbestliği dışticaretin yetersizliğini, ülkedeki imtiyazlı zümrelerin tutumunu, tüm imtiyazların kötülüğünü, Avrupalılarla yapılan ticaret anlaşmalarını, Tanzimat iktidarının uyduruluculuk politikasını, gayri milli sermayeciliği yabancı devletlerin iç işlerimize karışmalarını yoksul halkın ezilmesini tepkiyle karşılamış Namık Kemal... Bu gidişin özgürlükten uzak bir yönctimle tezgâhlanması karşısında savaş bayrağını açmış, bu yüzden başına gelmedik kalmamış:

Bugün Türkiye'nin tutucusu Namık Kemal'i sever, ama Namık Kemal'i yaptığı işlerden soyutlayarak sever. Böylesi gelir işine... Törenlerde kürsüye çıkıp Namık Kemal için söylev çekenler, ünlü ozanın zamanında bir mücadele yazarı olduğunu unuturlar. Bu nedenle Namık Kemal'i somutlaştırmakta yarar vardır. Ozanları efsane kahramanları gibi değil, toplumun kişileri gibi değerlendirmeliyiz. Hele yoksul halkın yanında yer alıp, cümle imtiyazlara ve imtiyazlılara karşı durmuş bir ozan, bu niteliğiyle daha çok sevilir, değerlenir.

Bugün egemen çevrelerce horlanan, ezilen, hapse atılan, sürülen yazarlar ve ozanlar yarın ülkemizde baştâcı edilecekler. Namık Kemal olayının anlayana verdiği ders budur. *İlhan SELÇUK*. Bu bilgilerin ışığı altında

Şiirleri

Namık Kemal, en gür sesli vatan şairimizdir .Edebiyatımızın hemen her türünde eser vermiştir. Eserlerinde çoğunlukla toplumsal konuları; vatan, millet, hürriyet, kavramlarını işlemiş; «toplum için sanat» ilkesine bağlanmıştır. İlk şiirlerinde biçim eski - öz eski; sonrakilerde biçim eski - öz yeni, daha sonrakilerde biçim yeni - öz de yenidir. Magosa'dan Abdülhak Hâmit'e yazdığı bir mektupta şöyle diyor: «Ben sizin yaşınızda iken kafiyesiz, cinassız yazı yazmak değil, lâkırdı bile söylememeye çalışırdım. Yirmi dört yirmi beş yaşlarında Tasvir-i Efkâr'ı yazmaya başladım. Yirmi kafiyeli tarsiler filân bulunmayan bentlerime söz nazarıyle bakmazdım. Bunlar bizim değil, milletin acemiliği âsarındandır.» Celâleddin Herzemşah'ın önsözündeki, divan şiiriyle ilgili düşünceleri dikkate değer

Ekser şiirimizin beyt ve mısraları beyninde olan ma'na televvünü, parça bohçalarındaki renk televvününden ziyade idi. Divanlarımızdan biri mütalâaa olunurken insan muhtevi olduğu hayâlâtı zihninde tecessüm ettirse, etrafını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhal'in tepesine basmış, hançerini Merih'in göğsüne saplamış memdûhlar; feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş de dağ diye göğ-

süne yapıştırmış, bağırdıkça arş-ı alâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak kılıç başlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma'şukalarla mâlâmâl göreceğinden, kendini devler, gulyabâniler âleminde zanneder

Namık Kemal, şiirimizi mistisizmden dinamizme yöneltir. Mecazlardan, mazmunlardan, söz oyunlarından arınmış şiir dilini yaratır; mısralarda fikri çıplak olarak verir. Yüzyıllar boyu devam edegelen insanın güçsüzlüğü görüşüne karşı dikilir; insanın bir kahraman olduğu görüşünü savunur. Şiir dilini yerinden oynatmaya karşın, hiçbir zaman yeni bir biçimi tam olarak benimsiyemez. Durmaksızın değişir. Her an yeniliğin peşindedir. Kişiliğindeki istem gücünü, tüm yapıtlarından daha etkili olarak, şiirleriyle duyurur. Cezmi'de şairin portresini şöyle çizer

Tabiatın en sevdalı zamanlarındaki hazin tebessümlerinden yaratılmış bir mahlûk... Handelerinden gülde şebnem gibi — girye eserleri, giryelerinden — bulutla kavs-i kuzah gibi — ibtisam alâmetleri görünür Tabiata her mahlûktan ziyade esir iken tabiatın fevkine çıkmak ister. Kendi vücudunu lâyıkıyle idareye muktedir değil iken kürre-i zemini zaif kollarıyle sürükleye sürükleye başka bir nokta-i feyze, başka bir merkez-i kemale götürmeğe çalışır. Bu kadar takat gelmez ikdam ile tâb ü tüvanı kesilince ya kafeste siyah perdeler içinde mahpus olmuş bülbüllerin nağmesi kadar hazin, ya kürreden teneffüse kâfi hava bulunamayacak derecede ayrılıp da hiddetle aşağı süzülen şahinlerin sadâsı kadar acı feryatlara başlar. İşte şiir o türlü feryatlar, şair ise o mizaçla, o fıtratta yaratılan biçarelerdir. Yalnız on beş heceyi efail ve tefaile tevfik etmeye, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kafiye yapmağa muktedir olanlar değil.

Tanzimat devrinde, edebiyatın çeşitli ve değişik kuvvetlerini en iyi temsil eden adamı Namık Kemal'dir. Namık Kemal, en büyük millî dehamızdır. *Hamdullah Suhpi TANRIÖVER.* Bizi yaratan Allah ise, yetiştiren de Namık Kemal'dir. *Süleyman NAZİF.* Şiir olarak Türkçeye büyük birşey ilâve edemediyse bile, nesillere onunla hürriyet aşkını aşıladı. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Dâhiler, asırlarla beraber yürürler. Kemal'in bize yâdigarı kalan en dâhiyâne, en pâyidar olacak eseri vatan muhabbetidir. Vatan muhabbeti, bizim içimizde vaktiyle uhrevî bir muhabbet idi. Kemal'in zuhûru ile dünyevî oldu. Onu vaktiyle kimimiz cennet köşesinde, kimimiz meyhâne köşesinde, tekkede veya evliyâ mezarlarında arıyorduk. Kemal, o muhabbeti vatanın kalbinde ve milletin vicdanında kalmak üzere vücude getirdi. Bu bir inkılâptır ve bu inkılâbı onun kaleminden çıkan eserlere ve kalıcı edebiyatına borçluyuz. *Abdülhak Hâmit TARHAN...* Modern çağımızın gerçek ilk düşünürü olan bir vatanseverin elinde bu İslâm - Osmanlı unsurlarının yoğrulmasından batıcılığa karşıt yeni bir «biz» anlayışına doğru ilk adım atılmış oldu. Bu düşünür Namık Kemal'dir. O, Tanzimat siyasetinin mahsulü olan Osmanlı kavramını alıp ondan, tabir caizse, bir Osmanlılık Milliyetçiliği yaratan adamdır. Onun için, önce onun zamanındaki bazı olayları gözden geçirdikten sonra, Namık Kemal'in Batı, Batılılaş-

ma, Biz ve Bizleşme ve Toplumsal değişme veya «terakki» hakkındaki fikirlerinin eleştirmesine geçmeliyiz. Unutmıyalım ki, geçmişteki büyük adamların fikirlerini eleştirme, bir «put yıkma» işi değildir. Tarihte insanların fikirleri duraksız bir oluşum halindedir; onun için Namık Kemal'in fikirlerini eleştirmek onu yıkmak ya da kötülemek değil, toplum ve düşün tarihimizin geçirdiği oluşumun dönemlerini tanımak demektir. *Niyazi BERKES.* Şiirleriyle nesirlerinden kişiliğini daha iyi anlıyabiliriz. En tanınmış şiirleri :

★

Çekmedim ömrümde zincîr-i esâret bârını
Kayd-ı dünyâdan müberrâyım bilir dünyâ beni
İşte meydân-ı hamiyyet kaçma ey cellâd-ı zulm
Yâ seni mahveylesin Mevlâ cihanda yâ beni

★

Sen oldun cevrine ey dilşiken mahzun ben mahzun
Felek gülsün sevinsin şimdi mahzûn ben mahzun
Ölürsem görmeden millette ümmid ettiğim feyzi
Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun ben mahzun

★

Kurban edip vücudumu ben rah-ı millete
Terk eyledim hayatımı fikr-i hamiyyete
Cismim ademde olsa da hunum boğar seni
Vermem mecâl ben sana halka hıyanete

★

Etmeyen ifnâ vücûdun eylemez ihyâ-yi mülk
Hod-perestîdir sebep her devletin berbâdına
Bâis-î şekvâ bize hüzn-î umûmîdir Kemâl
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına

MÜZDEVİÇ

Değişmez fen mi vardır müstekar eşya mı kalmıştır
Delili sabit olmuş binde bir dâva mı kalmıştır
Deme insana mâlum olmadık mâna mı kalmıştır
Eğer meçhul ararsan her işin encamı kalmıştır

Mematı görmedim ömrümde bir inkâr eder mezhep
Fenadır bir fena dünyadayız entaç-ı hep matlep
Firâk u haps ü nefyi kadr ü namûsumla gördüm hep
Cihanın bin belasından bana perva mı kalmıştır

Sipihrin bahtını ikbalini hep pay-mâl ettim
Hamiyyet mesleğinde terk-i evlâd ü iyal ettim
Hayatımdan muazzezken vatandan infisal ettim
Sebat û azme hail bir deni dünya mı kalmıştır

Musırım sabitim ta can verince halka hizmette
Fedâkârın kalır ezkarı daim kalb-i millette
Denir bir gün gelir de saye-yi feyz-i hamiyyette
Kemal'in seng-i kabri kalmadıysa nâmı kalmıştır.

GAZEL

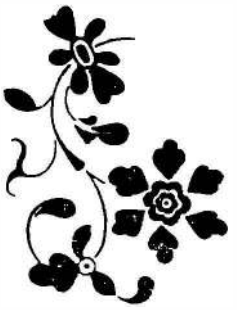

Yok iştikâ-yi cevr-i felekten nisabımız
Serlevhasında hamd ile başlar kitabımız

Bizden kelâm-i tünd işitir tünd söyliyen
Düşmez sual-i hasma mugayir cevabımız

Icab-i hale vâkıf olan ehl-i dikkatiz
Yok kimseden zemanede hiç içtinabımız

Sıdk ü sebat mesleğimizdir ki eylemez
Bin tiğa karşı gelse tehallüf zehabımız

Açmış birer dehan-i safa her hababdan
İkbal-i dehre handeler eyler şarabımız

Şah-i geda-nihadız olur tahtgâh-i feyz
Ma'mure-i muhabbete kalb-i harabımız

Çerh eylesin cefasını isterse bi-dad
Ruz-i cezada yok mu bizim bir hisabımız

Namık celâl ü câhı tenezzülle istemez
Baş eğmez âsmana ulüvv-i cenabımız

GAZEL

Tâ ebed merd olmaya ahd eyledim şânımla ben
Hüccet-i nâmûsumu imzaladım kanımla ben

Her günâha bin âzâb-ı mâ'nevî çekmekteyim
Dûzahı dünyâda gördüm kendi vicdânımla ben

Fi'lime ukbâda Mevlâ'dan mükâfat istemem
Kaniim emniyyet-i vicdân ü irfânımla ben

Milletin mümkün müdür inkâr hakk-ı ni'meti
Kelpten alçak mıyım insanlık ünvânımla ben

GAZEL

Zevk-i vaslımla geçen demlerimi yad edeyim
Bırakın ağlayayım hâlime feryad edeyim

Aşk ile ah edeyim şöyle ki tesirinden
Beni bin nare yakan gönlümü berbad edeyim

Tiğine secde edip kıble-i ebruye bedel
Aşkta ben de bir âyin-i nev icad edeyim

Bunca demdir olurum aşk ile cüyâ-yi memat
Hiç demezsin ki şu mihnetzedeyi şad edeyim

Namık'ın niceyedek haline rahm etmezsin
Sana âsî görünüp gayre mi feryad edeyim

TAŞLAMA

Edepsizlikte tekleriz
Kimi görsek etekleriz
Hak'tan da ümid bekleriz
Ne utanmaz köpekleriz.

Biz bakmadan sağa sola
Düşman girdi İstanbul'a
Vatan'ı sattık bir pula
Ne utanmaz köpekleriz.

Gitme vatan gavgasına
Yetiş rütbe yağmasına
Daldık dünya safasına
Ne utanmaz köpekleriz.

Dalkavuklukla irtikâp
İşte etti bizi harâp
Sen söyle ey Şevketmeâb
Ne utanmaz köpekleriz.

İnsan mı neyiz seçilmez
Bir zehiriz ki içilmez
Tavrımızdan da geçilmez
Ne utanmaz köpekleriz.

Vatanın girdik kanına
Leke getirdik şanına
Topumuzun bak canına
Ne utanmaz köpekleriz.

GAZEL

Sütûn-î istikâmettir imâd-î râye-yi Devlet
Tutar ol hâl ile mülkü ser-â-ser sâye-yi Devlet

Bulunmazsa adâlet milletin efrâdı beyninde
Geçer bir gün zemine arşa çıksa pâye-yi Devlet

Arûş-i mülke tezyînât-ı haşmet cevher-î candır
Olur hûn-âb-ı merdan-î vatan pirâye-yî Devlet

Eder kesb-i terakki bezl ü sarf ettikçe mahsûlün
Umûmun dâniş-î meksûbudur sermâye-yi Devlet

Müsadifdir gurûb-î şemse devr-î neş'e-yî mestân
Olur hengâm-ı ikbâl-i erâzil gâye-yi Devlet

Aceb mi hûn-ı mazlûmân ile eylerse perverde
Kazâ mekkâre-yi gerdûnu etmiş dâye-yi Devlet

Hümâ-yî evc-i istiğnâ-yı himmettir dilim Nâmık
Değildir mültecâ-yi iftihârım sâye-yî Devlet

GAZEL

Girmemişken kimsenin nur-i nigâhı koynuna
Gizli girmiş dün gece zülf-i siyahi koynuna

Vakıa görmez melekler de firaş-i nazını
Gönlüm anıma kim girer rüyada gâhi koynuna

Sayelikle fahr edip düşmüş ziya'lar payine
Reng-i ismet saklanıp olmuş mübahi koynuna

Sinesinde sanma pistandır o mihr-i ismetin
Şakk edip koymuş yed-i i'caz mahi koynuna

Gerdeninden cuş eder subh-i tecelli mevc mevc
İzdiham eyler dolar nur-i ilâhi koynuna

Bir görüşte göğsünü buldu şeb-i vuslet hitam
Saklamış gûya sabah-i intibahı koynuna

MURABBA

Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi;
Kıralım hâil ise azmimize ten kafesi.
İnledikçe eleminden vatanın her nefesi,
«Gelin imdada» diyor, bak budur Allah sesi!

Bize gayret yakışır, merhamet Allah'ındır:
Hükm-ü âti ne gedânın ne şehinşâhındır
Dinle feryâdını kim terceme-i âhındır,
İnledikçe ne diyor bak vatanın her nefesi!

Mahveder kendini bülbül bile hürriyyet için;
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür-mihnet için?
Dîn için, devlet için, can çekişen millet için
Azme hâil mi olurmuş bu çürük ten kafesi!

Memleket bitti, yine bitmedi hâlâ sen ben,
Bize bu hâl ile bizden büyük olmaz düşmen.
Dest-i a'dâdeyiz Allah için ey ehl-i vatan,
Yetişir terk edelim gayrı heves ü havesi!

HÜRRİYET KASİDESİ

Namık Kemal, «Vatan yahut Silistre» oyunu yüzünden Magosa'ya sürgün edilmiş, Abdülaziz'in tahttan indirilerek yerine V. Murat'ın geçmesi üzerine affa uğramıştı. Otuz sekiz aylık zindan yaşamı sona eren Namık Kemal, İstanbul'a döndü (1876). Bu sıralarda, beşinci Meşrutiyet ve «Kanun-i Esasî» hazırlıkları içerisinde bulunan İmparatorluk, Sırbistan ve Karadağ ile savaşta bulunuyordu. Kasidesinin doğuşu işte bu sıralara rastlar. Türk Edebiyatı'nın en güçlü kasideleri arasındadır. İlk adı «Besalet-i Osmaniyye ve Hamiyyet-i İnsaniyye» olan bu kasidenin bütünü otuz bir beyittir. «Vatan Kasidesi», «Hürriyet Kasidesi» veya sadece «Kaside» diye de anılır. İlkin 2 haziran 1876 tarih ve 236 sayılı «Vakit» gazetesinde iki beyit eksiğiyle; daha sonra birkaç beytinde küçük değişiklikler yapılarak yayımlanır

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez iânetten

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-ı vatanda çâk olursa cevr ü mihnetten

Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten

Mutmi zâlimin dünyada erbâb-ı denâettir
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten

Heman bir feyz-i bakî terkeder bir zevk-i fâniye
Hayatın kadrini âli bilenler hüsn-i şöhretten

Nedendir halkta tûl-i hayata bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfaat hıfz-ı emânetten

Cihanda kendini her fertten alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetten

Felekten intikam almak demektir ehl-i idrâke
Edip tezyid-i gayret müstefid olmak nedâmetten

Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i millette
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'y-i ümmetten

Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihan titrer sebât-ı pâ-yı erbâb-ı metânetten

Kazâ her feyzini her lûtfunu bir vakt için saklar
Fütûr etme sakın milletteki za'f ü betaetten

Değildir şîr derzencîre töhmet acz-i ikdâmı
Felekde baht utansın bî-nasîb erbâb-ı himmetten

Ziya dûr ise evc-i rif'atinden ıztırâridir
Hicab etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetten

Biz ol nesl-i kerim-i dûde-i Osmaniyânız kim
Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten

Biz ol ulvi-nihâdânız hi meydân-ı hamiyyette
Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-i mezelletten

Ne gam pür âteş-i hevl olsa da gavga-yı hürriyet
Kaçar mı mert olan bir cân için meydân-ı gayretten

Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Mürecceahtır yine bin kerre zencîr-i esâretten

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

Anılsın mesleğimde çektiğim cevr ü meşakketler
Ki ednâ zevki âlâdır vezâretten sadâretten

Vatan bir bivefa nazende-i tannaze dönmüş kim
Ayırmaz sâdıkan-i aşkını âlâm-i gurbetten

Müberrâyım rica vu havften indimde âlidir
Vazifem menfaatten hakkım ağraz-i hükümetten

Civan-merdân-ı milletle hazer gavgadan ey bîdâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyyetten

Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yı hürriyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten

Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyikten te'sîr-i sıkletten

Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

Senindir şimdi cezb-i kalbe kuvvet setr-i hüşn etme
Cemalin tâ ebed dûr olmasın enzar-i ümmetten

Ne yâr-i can imişsin ah ey ümmid-i istikbal
Cihânı sensin âzâd eyliyen bin ye's ü mihnetten

Senindir devr-i devlet hükmünü dünyaya infaz et
Huda ikbalini hıfz eylesin her türlü âfetten

Kılâb-i zulme kaldı gezdiğin nazende sahralar
Uyan ey yareli şîr-i jeyan bu hâb-i gafletten

VÂVEYLÂ

Nevha: I

Feminin rengi aks edip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş.
In'itâfıyle, bak! ne al olmuş!..
Serv-i sîmin sefâlı gerdenine.
O letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca ru'yâma.
Benziyor, ayni, kendi hülyâma,
Bu tasavvur dokundu sevdâma.
Âh böyle gezer mi hiç cânan?..
Gül değil arkasında kanlı kefen...
Sen misin, sen misin garib vatan!..

Nevha II

Bu güzellikte hiç bu çâğında
Yakışır mıydı boynuna o kefen?..
Cisminin her mesâmı yâre iken
Tuttun evlâdını kucağında.
Sen gidersen bizi kalır sanma!
Şühedân oldu mevt ile handân.
Sağ kalanlar durur mu hiç giryân?
Tende yaştan ziyâdedir al kan.
Söyleyen söylesin sen aldanma!
Sen gidersen bütün helâk oluruz;
Koynuna cân atar da hâk oluruz...

Nevha: III

Git, vatan! Kâbe'de siyâha bürün!
Bir kolun Ravza-yi Nebî'ye uzat!
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at!
Kâinâta o hey'etinle görün!
O temaşâya Hak da âşık olur.
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihandan büyük letâfeti var.
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvafık olur:
Aç, vatan! Göğsünü İlâh'ına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç!..

Nevha: IV

De ki: "Yâ Rab! Bu Hüseyn'indir!
"Şu, mübarek Habîb-i zîşân'ın.
"Şu kefensiz yatan şehîdânın
"Kimi Bedr'in, kimi Huneyn'indir.
"Tâzelensin mi kanlı yâreleri?
"Mey dökülsün mü kabr-i Eshâb'a?
"Yakışır mı sanem şu mihrâba?
"Haç mı konsun bedel şu mîzâba?
"Dinin kalmasın mı eseri?
"Âdem evlâdı birtakım câni...
"Senden alsın mı sâr-ı şeytâni?"

VATAN MERSİYESİ

Âh yaktık şu mübârek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu âteşlerini
Kapadı gözde olanlar çıkası gözlerini:
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Kendimizden niçün olduk bu kadar biz me'yûs
Gidelim dâdına Allah içün ehl-i nâmûs
Sönüyor şem'-i emel işte kırıldı fânûs;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vardı tâ Kâbe'ye zemzem gibi hûnâb akıyor
Gökteki rûh-i şehîdânı bu hasret yakıyor
Yine erbâb-ı hevâ seyrine çıkmış bakıyor;

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Serilüp hâk-i hakarette vatan can veriyor
«Yetişin son nefesimdir gelin imdâda!» diyor
Sevgili vâlidemiz âkıbet elden gidiyor;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Bu vatandır dağıtan âleme ilm ü edebi
Bundadır Beyt-i Harem, Mescid-i Aksâ-yı Nebî
Ne belâ çektik ise hep bu vatandır sebebi;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatanı çiğnedi geçti vatanın ağyârı
Merhamet kaldı sana iki cihan hünkârı
Gidiyor sevgili Kur'ânını hıfz et bârî;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Düşünün devr-i zuhûrundaki şanlı demini
Doldururken şühedâsı bu fenâ âlemini
Tutacak bir çocuğu kalmadı mı mâtemini?
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Beslemişken bu kadar âdemi ihsâniyle
Gitti bîçâre vatan ağlıyarak şâniyle
Yaz bu mersiyyeyi taşa şühedâ kanıyle;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Silmedik bunca yetimin gözünün yaşlarını
Taşa topraklara sürdük o güzel başlarını
Vatanın bağrına vurduk vatanın taşlarını;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Bir zaman âlem-i ikbâlde sultan olduk
Câmi'-i âlem idik şimdi perîşân olduk
Ah bir kan içenin keyfine kurbân olduk;
Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatanın nekbetine, derdine can mı dayanır?
Düşmanın görse gözü yâre kan boşanır

Bu kadar zulme de insan değil İblîs utanır;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Gidiyor âhirete âh ederek şanlı vatan
Yalnız kaldı tesellî bize bir pâre kefen
Hıfzı uğrunda denizler gibi kan dökmüş iken;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

İd kurbânı mıdır verdiğimiz kurbanlar?
Kâbe'yi yıkmak için mü dökülürdü kanlar?
Müslümânım diyeni recmediyor şeytanlar;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Hûn-ı ma'sum-ı şehîdân-ı vatan çıktı dize
Bakın Allah için insâf ile tarihimize
Bu hakaret bu ezâ lâyık olur muydu bize;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Yalnız bir küçücük kızlar imiş evlâdı
Anların kanı idi girye-yi istimdâdı
Girmedi âh yine bir kulağa feryâdı;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Ey vatan genç idinç eyvâh tükendin bittin
Bizi alçaklara hâinlere muhtâç ettin
Bunca öksüzlerini kimlere koydun gittin;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Bu felâket yakışır mı yüreği dağlılara?
Hançer-i zulme urulur mu hiç eli bağlılara?
Tepelettin bizi yâ Rab bu Karadağlılara;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Eyledik kesemize hep vatanı sermâye
Biz bu hizmetle mi geldik bu fenâ dünyâye
Yüzümüz kalmadı Allah'tan istid'aye;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

İşte can verdi vatan cânına, hürriyetine
Buyurun kanlı musallâya Hudâ hürmetine
Hakk'a karşı duralım er kişi niyyetine;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Kimler iclâlini tekbirini âyin edecek
Kabrde dîninin a'dâsı ne telkin edecek
Şu mubârek vatanı kalmadı tekfin edecek;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Ah Rabbim var ise mâil-i feryâd oldun
Vatanı kahrile tahkir ile mu'tâd oldun
Hepimiz zâlim isek sen de mi cellâd oldun;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Ne mürüvvet dile bizden ne vefâ ne ümmet
Ey vatan yârene var tiftiğini kendi dit
Göğsünü bağrını aç mahkeme-i mahşere git;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatan evlâdına Moskof gibi rahmetmediler
Hastaye bakmadılar yâreliye gitmediler
Dittiler etlerini tiftiğini ditmediler;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Yok mudur meşverete milletin isti'dâdı
Kime verdik bakınız devlet-i istibdâdı
İşte tahkîr ediyor mahbere-i ecdâdı;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Bulunaydı seni bizler gibi üç tane seven
Yüzüne bakmaya da kastedemezdi düşman
Etini, beslediğin halk yedi âh vatan;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatanın cevher-i nâmûsunu biz mi satalım
Ya bün-i hâkte Hüccâc ile bir mi yatalım
Hâlka karşı durup Kâbe'ye taş mı atalım;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Doymadı gözlerimiz kan ile olsun dolsun
Babalar ağlaya dursun analar saç yolsun
Yüzümüz yerde sürünsün başımız taş olsun;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatanın pâreledi sinesini düşman eli
Girye-i mâtem imiş taliimiz tâ ezeli
Kerbelâ'da dökülen hûn-i yetîmân-ı Ali;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Vatan eyvâh hakir oldu perîşân oldu
Memesinden dökülen süt yerine kan oldu
Düşman İstanbul'a girdi bu da mı şân oldu?
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Böyle mâ'sum olanın kabri kılıçla açılır
Kabrin üstündeki taştan bile kanlar saçılır
Böyle kanlar boşanırken ne yürekle kaçılır;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Eser-i şân-ı Hudâ lâzime-i şân-ı beşer
Kâbe'yi yıkmaya mahbûbunu tahkire kadar
Fırsat i'tâsı mıdır düşmana ey Rabb-ı Kader?
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Ey vatan hasretini îd-ı visâl eyle bize
Bâri rü'yâda görün arz-ı cemâl eyle bize
Sütünü ni'metini gayri helâl eyle bize;
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Ümmetin cümlesi zâlimlere pâdâş mıdır
Kan mıdır istenilen din yoluna baş mıdır
Yâ Muhammed o mübârek yüreğin taş mıdır?
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini.

Namık Kemal'in bu şiirini Anadolumuzun kurtuluşu günlerinde, I. Büyük Millet Meclisi'nde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa kürsüden okumuş, sonunu şöyle bağlamıştır :

"Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini."

VATAN TÜRKÜSÜ

İşte aduv karşıda hazır silâh,
Arş yiğitler vatan imdadına!
Arş ileri arş bizimdir felâh,
Arş yiğitler vatan imdadına!

Cümlemizin validemizdir vatan;
Herkesi lûtfuyla odur besleyen.
Bastı aduv göğsüne biz sağ iken,
Arş yiğitler vatan imdadına!

Şan-ı vatan, hıfz-ı bilâd ü ibat
Etmededir süngümüze istinat.
Milleti eyler misiniz nâmurat?
Arş yiğitler vatan imdadına!

Yâre nişandır tenine erlerin,
Mevt ise son rütbesidir askerin;
Altı da bir üstü de birdir yerin.
Arş yiğitler vatan imdadına!

NAMIK KEMAL'İN NESRİ

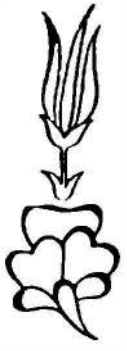

Namık Kemal; meramını geniş halk kitlelerine yaymak gayesiyle, hitabete uygun bir nesir peşindedir. Şöyle der: «Iki sayfalık bir yazı okumak için herkesi seksen defa Kamus'a veya Burhan'a müracaat mecburiyetinde bulundurmak niçin marifet sayılsın? Seçkinler için kitap yazmak kadar dünyada abes şey yoktur. Türkçenin kurallarını eksiksiz düzenlemek, halkın kullandığı kelimeleri benimsemek; dili yaratan öğelerin yazım ve anlam bakımından olgunluğa erişmesini sağlamak; dili külfetli sanatların baskısından kurtarmak gayesindedir. Sanatı; halkı uyandırmak, topluma fayda sağlamak, düşüncelerini yaymak için bir araç sayar. Makaleleri, eleştirileri, tarihleri, mektupları, roman ve oyunları nesir alanındaki asıl kişiliğini gösterir. Bu nesirlerde kesinlik, şiddetle kaynaşan mantık, seciler ve istiarelerle örülü bir divan geleneği görülür. Yahya Kemal, bir mülâkatında, şöyle der:

— *Namık Kemal'in hangi tarafını en fazla seversiniz?*

— «Hangi tarafını?» demekle birçok tarafları düşündürüyorsunuz. Vakaa Namık Kemal, aynı zamanda, birçok taraflariyle muhayyilemize aksetti. Bir nâsir tarafı var. Bir «Meydan adamı» tarafı var, bir de millî tarafı var. Gerçi bu tarafların hepsi birden aynı hüviyetin unsurlarıdır. Mamafih ayrı ayrı mütalâa edilebilir.

Nâsir tarafı, Namık Kemal'in şahsiyetini edebiyatta katî olarak çerçeveliyen tarafıdır. Türkçe nesri, gür sesiyle ve kudretli nefesiyle bir hamlede diriltti; kuru yazı halinden çıkardı; revan bir vâdiye döktü; zamanının okur yazarlarına günü gününe hararetle okuttu. Dalgalı bir «Namık Kemal cümlesi» yarattı. Bu «cümle», bütün tilmizlerinin nazmında ve nesrinde şedit bir tesir icra etti. Gerçi bu cümle» eski kitabetin bir kırması sayılabilir. Milletin konuştuğu li-

sandan mülhem değildir. Eskilerin yazdığı lisanlardır. Lâkin onun ateşin bir ruhla canlanmış bir şeklidir. Bunun içindir ki, Namık Kemal'in muasırları olan okur yazarlarımız onun nesrine hayret etmediler, hayran oldular. Onun nesrinde eski kitabetin bir mükemmelini gördüler ve yeni nâsire çabuk alıştılar. Namık Kemal'in, daha genç yaşında, muvaffakıyeti ile şöhretinin atbaşı beraber gitmesi bu sayededir.

Namık Kemal'in nesrinde tumturak, belâgat velvelesi, eski inşanın klişeleri, maattessüf devam etti. Muasırları daha ziyade bu kusurlu cihetini seviyorlardı. «Rüya» sına, «Cezmi» nin başında «Yine o asır içinde idi ki...» lerle şişirilmiş cümlelerine hayran oluyorlardı. Lâkin gerek «Cezmi» nin, gerek «Tarihi» inin birçok sahifelerinde öz Türkçenin mermer maddesine tesadüf olunur. Namık Kemal, Lâtin nesrinin çıplaklığındaki güzelliği idrak etmiş olsaydı ne kudrette bir nâsir olurdu, bu misallerden çabuk anlaşılır.

Bir de unutmamak lâzım gelir ki, ancak yirmi beş sene sürmüş bir nâsir hayatında, siyasî sergüzeştler de dahil olmak şartiyle, yeni nesri, bir taraftan ihtiraslı gazeteciliğe, bir taraftan romana, bir taraftan tarihe, bir taraftan tiyatroya tatbik eden odur.

— *Siyasî tarafını nasıl görürsünüz?*

— Gerek muasırlarına, gerek ölümünden sonra hayranı olan mektepli zümreye icra ettiği tesir asıl o taraftandır. Namık Kemal, yaradılışı ile, siyasi idi. Bütün hayatında, hattâ 1876'dan sonra nispeten uslanmış olduğu senelerde bile, siyasî ihtiraslar içinde idi. Yüz elli seneden beri Devletin dertlerini benimsemiş bir ailenin oğlu idi. Babadan babaya ta Topal Osman Paşaya kadar bütün cetler iktidar mevkinin büyük işlerine karışmışlardı. Namık Kemal onların siyasî hummalarına vâristi. İlk gençliğine dair menkıbeleri, hariciyede tercüme odasında arkadaşı olan eski Mısır komiserimiz Rauf Paşadan dinlemiştim. Çocukluğundan ölümüne kadar Devleti tenkid etmemiş ve tam bir mutavaatın sükûnu içinde uzun bir ömür sürmüş olan bu vezirimiz, kalem arkadaşı genç Namık Kemal'i tasvir ederken «Mensubolduğu mâruf hanedanına yakışmıyacak bir lisanla Devlet hakkında ağır sözler söylerdi. Kaç defa hayırhahane nasihatte bulundum. Hiç kulak asmadı. Babıâlide de kalmadı. Yoksa tefeyyüz eder, yüksek mertebelere çıkardı. Zira hakikaten yüksek kâtip ve edib adamdı.» demişti.

Namık Kemal, özlediği hürriyetin tahakkuk edeceğini görmüş olsaydı siyasî mücadelelere dalar, ya edebiyattan büsbütün çekilir, yahut da edebiyatı sırf siyasî bir zemine dökerdi.

— *«Meydan adamı» idi diyordunuz...*

— Hürriyete alışmış olan memleketlerde «Meydan adamı» şahsını ortaya atan, fikirleri ve hisleriyle bütün bir milleti meşgul eden, umumun dertleriyle

ve dilekleriyle ortalığı muttasıl karıştıran, her gün umumî bir hava teneffüs eden müstesna şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetler bilhassa münakaşacı başmuharrir ve siyasî hatip olarak tecelli ediyorlar. Mamafih hürriyet mefhumunun yayılmasından önce de bizde daima «Meydan adamları» görülmüştü. Bu mizaçta insanları her zaman ve her memleket yetiştirir. Tabiî bu neviden olan siyasî adamın yüksek yaradılışta olanından bahsediyoruz. Namık Kemal bu nevidendi ve bu çaptaydı. Yazılarında, hareketlerinde o hava vardı. Vatanperverliği ifade eden kısa manzumelerinde ekseriya, Nef'î üslûbunda bir meydan okuyuşu var-ki, bu mizacını tamamiyle gösteriyor. Vatan yahut Silistre temsil edildiği gece büyük vatanperver, şedit alkışlar ortasında, İslâm Bey ile Abdullah Çavuş ile halk tabakasına kadar akisler uyandırdığını duydu. «Cihanın bir belâsından bana perva mı kalmıştır?» mısraı tek başına bir ruh tasviridir ve Namık Kemal'in halka hitap zevkini gösterir. 1867'den sonra, daha ziyade Paris'te, biraz da Londra'da geçirdiği dört senede bütün memleketi şahsına ait derin bir merakla meşgul etti. 1876'dan sonra hürriyet kalktı. O da mutasarrıf oldu. Ömrünün bakıyesini Adalarda geçirdi. Lâkin yine herkes onunla, o da herkesle alâkadardı. Adalardan yazdığı kitaplar bir ilim alâkasından daha fazla siyasî bir hava uyandırıyordu.

Bu zeminde hatıra gelen bir mülâhazayı serd etmek lâzımdır: 48 yaşında bir nevi menkûp olarak bütün memleketin hayranlığı ortasında ölmesi, şanına ve şerefine çok yaradı. Şayet hürriyet olsaydı, mücadelelere girseydi, mukadder olan hücumlara ve ittihamlara uğrasaydı bugün hayalimizde olduğu gibi kalmazdı.

Müceddit tarafına ne dersiniz?

Şüphesiz ki zamanına göre müceddidi. Avrupa'nın bazı esaslı mefhumlarını yalnız Türkçeye değil, zamanındaki neslin ve ondan sonraki mektepli zümrenin kalbine kadar işletti. Çok millî olduğu için Türkçede kaynatıp dondurduğu kelimeler hemen Türkçeleştiler. Meselâ eskiden ne Arapçada ne de Türkçede mevcut olan «Hürriyet» kelimesini «Hür» sıfatından aldı, bir hamlede nice kelimeler gibi millî bir kılığa soktu.'

Bu kelimeyi okuyanlar ve telâffuz edenler Arapçada ve Türkçede ezelden varmış zannederler.

Yine meselâ «Vatan» kelimesinin eski mefhumunu unutturup ona Fransız İnkılâbından sonra Avrupa'da verilen yeni mefhumu verdi. O zamandan beri bu kelime Türkçenin siyasiyatta ve hayatta en fazla telâffuz edilmiş kelimelerinden biri sayılır. Fakat Namık Kemal'in asıl müceddidliğini vatanî ve siyasî ahlâkta, Şarkın hiçbir zaman edebiyatına girmemiş olan yüksek vatandaş ahlâkını telkin etmesinde görmek lâzımdır.

Evet, asıl bu noktada Namık Kemal nesildaşları arasında yektadır. Halka ve halkın fertlerine birer birer «Hür» olunuz, hür olmak uğrunda ölünüz, vatan

Büyük fikir ve sanat adamı Namık Kemal

uğrunda ölmekten zevk alınız!» diyen ve deyişi ile bir coşkunluk vücuda getiren bizde yalnız odur. Nice «bihayâ ve biinsaflara» hizmet etmekten, bendelikten, bende sadakatinden sitayişle bahsetmiş olan bin senelik Şark edebiyatlarında ilk defa ferde bu ahlâkın zıddı olan serbest bir isyan ahlâkı telkin eden adamdır. Bu haykırışlarının ahlâkta hakikaten feyyaz bir tesiri görüldü mü? Maatteessüf gariptir ki, Abdülhamit devrinde, bihayâ ve biinsaflara hizmet edenlerin adedi azalacağına, bilâkis arttı. Bundan anlaşılıyor ki, ahlâkın düzelmesi şiirle nasihatlere kalırsa vay milletlerin haline...

— *F. millî tarafı için düşünüşünüzü de dinleyebilir miyiz?*

— Bu kadarını söyliyeyim ki, Namık Kemal'in işte en kudretli tarafı budur. Ben de asıl bu tarafına hayranım.

Bütün millî tarihimizin, bizim milliyetimizi, tam bir ayarda, temsil etmiş beş, on şahsiyeti varsa biri Namık Kemal'dir. Bu temsil kabiliyeti onun hüviyetindedir; şu ve eseriyle tefrik edilmez. Yekpare milliyetimiz için Meselâ gözden kaçan bir noktaya işaret edeyim: Bütün şairlerimiz arasında Nef'i, en güç bir lisanla teganni etmiş adamdır.

Bununla beraber gariptir ki, bizim milletimiz, avam tabakasına kadar en ziyade Nef'iyi benimsemiştir. «Koca Nef'î! Baba adam! Cihangir gibi konuşuyor! Mert herif!» gibi sözlerle ona karşı hayranlığını izhar etmiştir. Bu hayranlığı ifade edenler, Nef'înin beliğ ve kapalı cümlelerini değil, onun tavrını, söyleyişini beğeniyorlardı ve işte bu tavır ve bu söyleyiş, o Selçuk ve Osmanlı Türkünün tam ayarıdır.

Namık Kemal'in söyleyişinde, nesrinde ve bilhassa tefahür etmek vehmini veren kısa manzumelerinde Nef'înin bu edası, muttasıl göze çarpar. «Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına» dediği vakit bile hemen ötekini hatırlatır ve halka övünen bir adamın kötü tesirini bırakacağına bilâkis hoş bir duygu verir. Çünkü bu duygu millîdir. Bizim nev'imize ve cinsimize hastır

Namık Kemal, milliyet fikirlerinin Avrupa'da çok çalkalandığı bir zamanda yaşadığı halde milliyet nazariyesini lâzım gelen vüsatte anlamış sayılmazdı. Biz henüz ilmî anlayışın bu derecesine varmamıştık.

Mamafih eseri iyi okunursa ve verdiği hava iyi idrak edilirse hemen göze çarpar ki, Namık Kemal bizim milliyetimizi, gayrişuur olarak, tam anlaşılması lâzım geldiği gibi anlamıştı.

Son bir söz olarak bu fikrimi ifade edeyim: Eğer tahsili, 1860 ve 1880 aralarında herhangi bir Avrupalı mütefekkirin tahsili derecesinde olsaydı ve hayatı ihtiyarî ve zarurî menfalarda geçmeseydi ve Devlet maaşiyle geçinmeğe muhtaç olmıyarak sırf karilerinin verdiği ücretle yaşıyabilseydi, bizim edebiyatımızda ve siyasî hayatımızda benzersiz bir adam olurdu.

Genç nesl-i edebimizin beni iptidai yahut intihai bularak, istedikleri gibi münekkidane mütalâalar beyan etmeğe salâhiyettar olacaklarına eminim. Fakat Namık Kemal iptidai değil ezelîdir. Yahut Homeros gibi, Virjil gibi iptidaidir. Edebiyatta yenilik eskilik yoktur; teselsül vardır. Dâhiler. asırlarla beraber yürürler. Kemal'in bize yadigâr kalan en dâhiyane ve en payidar olacak eseri vatan muhabbetidir. Voltaire ki Shakespeare'e âmiyane demişti; vahşi demişti; Hugo ona ne güzel mukabele etmiştir: vahşi fakat bahr-i muhit gibi vahşi. Bayırsız tepeler olamıyacağı gibi kusursuz dehalar da olamaz. Fakat deha şahikalarına yalnız kartallar yahut akbabalar konabilirler. *Abdülhak Hâmit TARHAN.* Tanzimatın kötü sonuçlarından zararlanan halkın ıztırabına ilk yankı veren, o zama-

nın yarı buçuk gözü açılmış aydınları oldu (Bunlara ve daha sonrakilerin hepsine subaylar dahildir). Harekete dahil olanların yargılandığı yerin adı dolayısiyle Kuleli olayı diye anılan ilk harekete önderlik eden aydınlarda ne devlete ne de halka karşı belirli ve anlamlı fikirlerin olmayışı yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı. İkinci hareket, Yeni Osmanlıların tepkisi ile kendini gösterdi. Bunda fikir yanı daha kuvvetli ve belirli. Ama, bundaki aydınların niteliklerine bakarsak şunları görürüz: hemen hepsi halk nazarında dehrî veya zındık; hemen hepsi devlete veya ailelerine avuç açan memur tipi; hemen hiç biri modern bir akademik öğrenim görmemiş (memlekette ne bir üniversite var, ne de askerlik dışında modern yüksek veya orta öğretim); hemen hiç biri tarih veya ekonomi bilmiyor (Namık Kemal ve Ali Suavi buna istisnadır ama ikisi de bu işlerde amatör ve geniş ölçüde hayalî bilgilerle çalışıyor). *Niyazi BERKES.*

Makaleleri

Namık Kemal'in ününü sağlamlaştıran makaleleri olmuştur. «Tasvir-i Efkâr», «Hürriyet», «Muhbir», «Basiret», «İbret», «Hadika», «Sadakat», «İttihat», «Diyojen, «Vakit.», «Muhbir» gazeteleriyle, dergilerde, 1863-1873 arası, yayımlanan makalelerinin sayısı beş yüzü geçer. Makalelerine konu aldığı sorunların çoğu; siyasal, toplumsal ve edebiyat sorunlarıdır. Namık Kemal'in makaleleri gazeteciliğimizin olgunlaşmasında, dünya görüşümüzün gelişmesinde güçlü atılımlarla doludur. Makalelerinden alınan şu paragraflar, üzerinde durulmaya değer

Yazık, çok yazık ki, zamanla Avrupa'dan yararlanmağa gereksinme görülmeğe başladı; dans etmeği aldık: büyük balo vermeği aldık; dini küçümsemeği aldık; daha bunlar gibi bin çeşit kötülüklerini aldık; kimse ağzını açıp bir şey demedi. Düzen ve işimize yarar marifetlerini almağa gereksinliyiz; onların, araç ve başlangıç olan parlamento sistemi ve batı edebiyatına öykünme gibi iyilikleri red nazarı ve küçüklemeyle görmesi şöyle dursun, toplum eğitmeni olması gereken gazeteleri de beğenmiyor

★

Milletimiz sınırlarımızın emniyetini bizim himmetimizden bekliyor İki millet arasında açılan dövüş meydanının kararını bizim gayretimiz verecek. Üç aydır aç kaldık, yastık yerine kılıca yaslandık; bu kadar kardeşlerimiz gözlerimizin önünde şehit oldu. İçimizde yara almadık insan kalmadı. Bu kadar himmetin, bu kadar gayretin neticesini bugün göreceğiz.

★

Bir adamın velev taşlarla beyni ezilsin, fikrince kanaat ettiği tasdikatı tagyir etmek kabil midir? Velev hançerle yüreği paralansın, vicdanınca tasdik ettiği mûtekatı gönlünden çıkarmak mümkün olabilir mi? Demek

ki, nakli, aklî, hikemî, siyasî, ilmî, zekâ her nevî efkâr zaten serbest, zaten tabiîdir. Değişirse, kimsenin icbâriyle değil, tabiatın ilcasiyle değişir... Pek kanlı, pek hatalı, pek müteaddit tecrübelerle sâbit olmuştur ki, fikre galebe, yine mücerred fikrin şanındandır. Maddiyat, teaddiyat-ı efkâr üzerine tesbit olununca baruta dokunan ateş ve yahut buhara hadden ziyâde icrâ olunan tazyik hükmünü vermek mukarrerdir.

★

Bidayet-i Tanzimat'tanberi sular gibi balâda bulunan memurlar bir tarafa vezirde halk diğer tarafa meyelân ederek arada bir tenafür, bir keşakeş peyda oldu. Hükûmet daima zulmetti, ahali daima yeis gösterdi. Hükûmet kimseyi bir şeye teşvik etmedi, hiç kimse de kendi kendisine bir şeye teşebbüs eylemedi. Bununla beraber bir ziraatte olduğu gibi san'atte dahi vaktiyle kendi yağımızla kavrulurduk. Hemen her ihtiyacımızı ifa edecek tezgâhlarımız vardı. Yirmi otuz senede onların hemen cümlesi mahvoldu. Bunun sebebi de hiç şüphe yok ki, mahut muahedat ile Avrupa'lılara verilen hürriyet-i ticarettir. Fenn-i Servet müelliflerinin kâffesi «bırak geçsin», «bırak yapsın» meselini ki, manay-ı lâzimesi ticaret ve san'atın hürriyet-i mutlakası demektir şiar ittihaz eylediler. Vakıa her ne işte olursa olsun menfaat, hürriyettedir. Çünkü muktazay-ı tabiat hürriyettir Lâkin bazı arızalarla bu hürriyet-i ticaret Osmanlı'lar için aynı mazarrat oldu. «Tesiri bizde zıddına düştü devaların», «Müddeamızı biraz teşrih edelim. Devlet hürriyet-i ticareti öyle bir zamanda ilân etti ki, mülkümüzde san'at ve marifet tamamiyle inkıraz halinde idi. O yolda haiz-i kemal olan Avrupa halkı, vatanımıza yığıldı. Mamulâtının nefaseti ve bahaca ehveniyeti cihetiyle mülkümüzde yapılan şeyleri itibardan düşürdü. Tezgâhlar kapandı. Erbab-ı san'at harap oldu.

★

Atalet, ölümün küçük kardeşi; safahat, hayatın büyük düşmanıdır Acı söz feleğin sillesinden ucuzdur Basından yoksun olan ülkeler, adaletin yararlarından yoksun olur... Halk hâkimiyeti akıl esaslarına dayanış; manevî ve ahlâkî hürriyet, düşünen aklın zaferini elde etmekle temin edilir.

★

Lisan öyle taş kovuğunda yetişen incir ağaçları gibi kendi kendine gelişmez, olgunlaşmaz. Kültür gelişimine kendini adamış yazarların, düşünürlerin çabaları gerekir ki, dil zenginleşebilsin, bir düzene girsin... Edebiyat millî bağlardan biridir. Halbuki Türk edebiyatı, halka hitap edemiyen lisanı yüzünden bu vazifesini yapamamıştır... Eski eserlerimizin

çoğu genel olarak yüksek tabaka için yazılmıştır. Tabiidir ki, bir kitap halkın rağbetine erişirse çok sürülür. Halk ise kendi için yazılmayan kitabı anlamaz, anlamayınca elbette rağbet etmez.

Namık Kemal; makalelerinde yurt ve millet sevgisini belirtmekle kalmaz, yeni bir düşünce olan «halka doğru» ve «halk için» ilkelerini ortaya atar, Tanpınar haklı «Bugünkü fikir ve san'at hayatımızın her şubesi Namık Kemal'le başlar. Eleştiriyi, romanı, tiyatroyu edebiyatımıza getiren odur. Fakat asıl insanı şaşırtan makaleleridir. Asıl onları okurken tecessüsün, iyi niyetin, toplum görüşünün nerelere kadar gittiğini, nasıl bütün bir hayatı kavradığını anlar ve şaşırırız.» Namık Kemal'in; Ekonomi, hukuk ve yönetim, birey ve toplum, dil ve sanat görüşlerini anlamak için, makalelerinin toplandığı *Müntahabat-ı Tasvir-i Efkar* (1886), *Makaalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye* (1910), *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* (1938) adlı kitapları okumak gerekir. Namık Kemal'in makale dilini en güzel yansıtan makaleleri

VATAN

Bebek beşiği, çocuklar eğlendiği, gençler geçimlerini sağladıkları yeri, ihtiyarlar dinlenme köşelerini, evlât annesini, baba ailesini ne türlü duygular ile severse; insan vatanını o türlü duygular ile sever.

Bu duygular ise, sırf sebepsiz bir doğal istekten değildir. İnsan vatanını sever; çünkü Tanrı'nın bağışladığı şeylerin en azizi olan hayat, vatan havasını teneffüsle başlar. İnsan vatanını sever; çünkü doğa hediyelerinin en parlağı olan göz, ilk açılışında vatan toprağını görür. İnsan vatanını sever; çünkü maddeten insanın vücudu vatanın bir parçasıdır. İnsan vatanını sever; çünkü etrafına baktıkça, her köşesinde geçirdiği ömrünün hazin bir anısını taşlamış gibi görür. İnsan vatanını sever; çünkü özgürlüğü, rahatı, hakkı, çıkarı vatan sayesinde kaimdir. İnsan vatanını sever; çünkü mevcudiyetinin sebebi olan atalarının sessiz mezarları ve hayatının bir sonucu olan evlâtlarının dünyaya geldiği yer vatanıdır. İnsan vatanını sever; çünkü vatan çocukları arasında dil birliği, çıkar bereberliği ve candan arkadaşlık sayesinde bir kalp yakınlığı ve fikir kardeşliği meydana gelmiştir.

İnsan vatanını sever; çünkü vatanında mevcut olan egemenliğin bir parçasına tam anlamıyle sahiptir.

İnsan vatanını sever; çünkü vatan öyle bir galibin kılıcıyle ve bir kâtibin kalemiyle çizilen sanal hatlardan ibaret değil, millet, özgürlük, çıkar, kardeşlik, tasarruf, egemenlik, atalara saygı, aileye sevgi, çocukluk hatıralarının yâdı gibi birçok hislerin toplanmasından meydana gelmiş kutsal fikirdir.

Bundan dolayıdır ki, insanlık tarihinin hangi sayfasına bakılacak olursa, her zamanda, her millette çıkan ilmî fikirler ve yüksek ahlâk sahiplerinin hepsi vatan sevgisini dünya işlerinin hepsine değişmemiş ve pek çoğu vatan yolunda canlarını feda etmiş görünür.

Bundan dolayıdır ki, her dinde, her millette, her terbiyede, her medeniyette vatan sevgisi en büyük faziletlerden, en kutsal vazifelerdendir.

Vatan fikrini gönüllerden kaldırmak hıfz-ı hukukun en müessir esbâbından olan ateşli silâhları ellerden almağa benzer. Bir millet, nefsini vatan muhabbetinden ayırırsa, çok zaman geçmez, elbette vatanını o mahabbetle me'tûf olanların rûyet-i istiylâsı altında görür. Nitekim bir kavim ateşli silâhtan el çekerse pek az vakit içinde o silâhı düşman eliyle kendi göğsüne çevrilmiş bulur.

Dünyadan vatan fikrini kaldırmak insâniyyete bir hizmet ve muktedir olanlara bir büyük meziyyet olabilmek zannında bulunanlar da var imiş. Biz öyle bir maksadı fiile çıkarmak teşebbüsünde pîşvâlığı, ihtiyâre cesâret edenlere hatır hoşluğuyle terk eyleriz. Biz oturduğumuz yerlerin her taşı için bir cevher-i can verdik. Her avuç toprağı nazarımızda o yola fedâ olmuş bir kahramanın yâdigâr-i vücûdudur. Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Dâimâ kendimize mahsus, kendimize münhasır biliriz. Dâimâ nefsimizden ziyâde sever, nefsimizi uğruna fedâ ederiz.

HASTA ADAM

«Hasta Adam» tâbiri Fransızlar beyninde öyle bir vücud-ı mâneviye alem olmuştur ki, başı Avrupa dediğimiz devlethâne-i medeniyyetin en güzel bir noktasına yaslanmış ve kendi üç kıt'anın en mühim mevkilerine uzanmış genç, dinç, güzel, dünya durdukça yaşamağa müstait bir koca yiğit iken can çekişip yatıyor, biçarenin nâmı ise Devlet-i Âliyedir.

Ağlamaz mı bakıp ahvâl-i perişânımıza,
Dil ü cân ile seven devletini, milletini.
Nice zâr olmayalım saltanatın hâline kim
Ne zamandır çekiyor sadr ü fuat illetini.

Ya biz bu müzmin illetleri düşünelim de hastamızın hayatından kat-ı ümmit mi edelim? Hayır, devlet bir şahıstır, ama şahs-ı mânevidir. İbn-i Haldun-u dediği gibi öyle ömr'-i tabiiyesi filânı yoktur; hattâ sadr u fuat dediğimiz illetler de hakikat değil, bir kuru ünvan u nâmdan ibarettir. O «Hasta Adam» yalnız mukteza-yı tabiata göre hareket etse hem sıhhat bulur, hem kuvvetlenir, hem dünya durdukça ömür sürer.

Ya hastalığının hakikati nedir? Niçin def'edemiyor? Nasıl def'edebilir? Hâ işte meselenin can alacak yeri buralarında. Şu üç sualin tafsilâtına girişilse mücelledata sığmaz; fakat külliyatından hülâsaten bahs etmek münasip görüldü:

Hastalığın hakikati kıllet-i rical, kıllet-i mal, kıllet-i asker, kıllet-i esbab, velhasıl kıllet, kıllet, kıllet, her şeyde kıllet. Onun manşei ise istibdâd-ı hükûmettir.

Niçin def'edemiyor ya? Hekimler ki aynı illettir. Etrafına toplanan birtakım yılanlarla söz birliği etmiş, biraz kımıldansa hekimler, işaret edecek, yılanlar hemen sokmağa, yutmağa kalkışacak...

Şimdi bakalım nasıl olursa bu hastalığı def'edebilir? Bu malûmdur ki bizim devlet vaktiyle her ne kadar zâhiren hükûmet-i müstakile suretinde görünür ise de, hakikat halde bayağı hürriyetin derece-i ifratına varmış bir hükümet-i meşruta idi: Ulemâ hükmeder, padişah ve vüzerâ icra eyler, ahali silâh be-dest olarak bu icraya nâzır bulunurdu.

Molla Gürânî merhum teftiş-i evkaf memuriyetiyle Bursa'da bulunduğu zaman Fatih Sultan Mehmet oraya bir ferman gönderir, makam-ı hükûmette okunur. Hoca Efendi hemen fermanı mübaşirin elinden alır. «Bunun hükmü hilâf-ı şeriattır; padişah şer'a muhalif ferman gönderemez, biz memuruz!» diyerek fermanı paralar

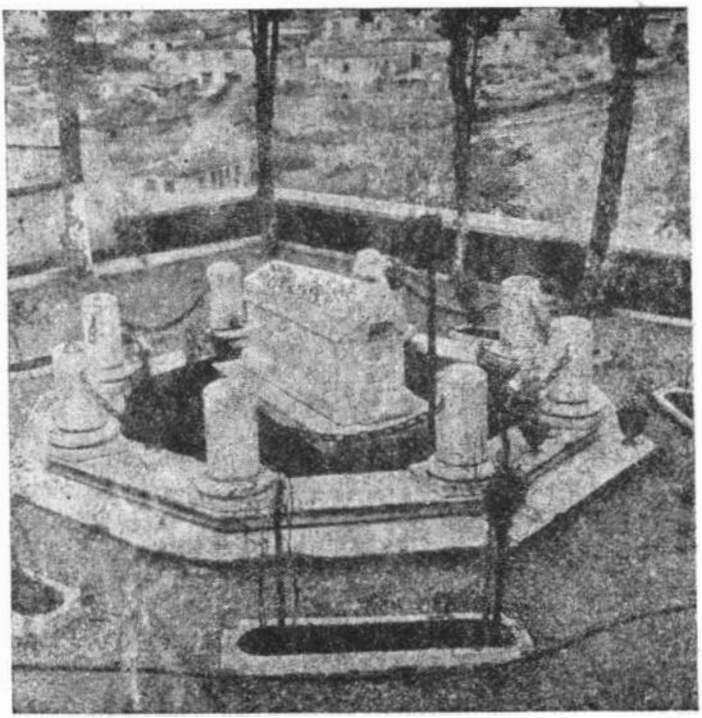

Sakız Adasında; başucunda ailesinden kimse bulunmadığı halde ölen Namık Kemal'in bu âkıbetini, ailesinden evvel Padişah duymuştur Sakız'a gömülmüşken, Ebüzziya Tevfik Bey'in, sağlığında Gazi Süleyman Paşa'nın yagömülmeyi zu ettiğini, Padişaha bildiren mektubu üzerine, nâşı oradan çıkartılarak, Gelibolu'ya getirilmiş, Bolayır'daki Süleyman Paşanın yanına gömülmüştür. Resimde, Bolayır'da, Namık Kemal'in Kabri.

İşte vaktiyle bir küçük aşiretten bir hilâfet-i kübra teşkil eden ve sademat-ı celâdetiyle dünyayı titreten Devlet-i Âliyenin zaman-ı ikbali bu zamanlar imiş.

Ya şimdi ne zamandayız? Öyle bir zamandayız ki Bâb-ı Âli kanun yapıyor, Bâb-ı Âli hükmediyor, Bâb-ı Âli icra ediyor, icraata yine Bâb-ı Âli nazır oluyor, padişah desen Bâb-ı Âli anlaşılıyor. Kânun desen kezalik, meclis-i mahkeme desen kezalik; ahali desen hiç bir şey anlaşılmıyor...

Halkın eski hürriyeti ve şer'in evvelki hükûmeti her ne vakit iade olunursa devlet o vakit illetten kurtulur. Biz öyle bir zamandayız ki, necatımız için, mahkeme denildikçe, kanun ve her ne unvan ile olursa olsun, memur denildikçe, hizmetkâr ve fakat ahali denildikçe «Hakimiyet-i meşrua» anlaşılmalıdır.

Bazıları «Halkın hürriyeti iptida kemâl-i ma'rifetine muhtaçtır» ve bazıları da «Hürriyeti zamanın iktizasına göre derece derece vermelidir» derler

Birinci söz, «Şu hastanın kurtulması tababet öğrenmesine muhtaçtır»; ikinci iddia ise, «Nemize lâzım, şimdi biz hastalığın devamı sâyesinde rahat ediyoruz ya! Bakalım hasta şikâyetine başlasın, kolum ağrıyor dese, merhem süreriz; başım ağrıyor derse ruh koklatırız; öyle öyle hastalık gider, biz de taayyüşümüzden kalmayız,» demektir.

Ey ettıbbâ-yı devlet! Şu vatan ki umumun müşterek validesidir. Elinizde zâr zâr inliyor. Anasının muavenetine müracaat etmeden hiç bir hastanın sıhhatı kabil olmayacağını da bilirsiniz. Nice bir bu dâ'i-yi menfaat, nice bir bu arzu-yu istiklâl! Tababet makamına gelmişken siz ayn-ı illet oldunuz. Hastalığında ayak terinden müstefit olmağa göz dikmek ve öldükten sonra eşyasını çalıp satmak için validesinin itlâfına çalışmak hangi insana yakışır! Lânet o ahlâk-ı habîseye ki üç günlük sefa için altı yüz yıllık bir devletin harabına sebep olarak, nâmını mahkeme-i vicdanında mazhar-ı nefrin ede

Mektupları

Namık Kemal'in gerçek kişiliğini yansıtan mektuplarıdır. Edebiyatımızda mektup yazma rekoru Namık Kemal'dedir diyebiliriz. Hemen hergün bir mektup yazmıştır. Türk Tarih Kurumu'nda binin üzerinde mektubu, bunun dışında şahıslarda bulunan yüzlerce mektubu vardır. «Namık Kemal Bilinmeyen Tarafları ve Mektup Sevgisi» adlı eserinde, Taha Toros, kendisinde ikiyüz elliden fazla yayınlanmamış mektubu ile birlikte belgeler bulunduğunu bildirir Ona göre :

Bunlar daha çok Namık Kemal'in aile çevresi ile, yakın dostlarıyle ilgilidir. Sonsuz sevgi ve karşılıklı muhabbetin örnekleriyle doludur. Şakalar, nükteler, hicivler, hücumlar, endişeler, malî sıkıntılar, memuriyet

nakilleri ile alâkalı teşebbüsler, kadere inanışlar, devrin büyüklerine temas eden günlük havadisler, akraba ve dost haberleri, hastalıklar ve ufak tefek aile mahremiyetleri bu mektupların içerisinde uyumaktadır... Namık Kemal'in aile çevresinden en çok mektuplaştığı babası Mustafa Asım Bey, kızı Feride ile damadı Rıfat Beydir. Aile mektuplarının çoğunda malî sıkıntılar, memuriyet ve ev nakilleri, oğlu Ali Ekrem'in tahsiliyle alâkalı hususlar, Namık Kemal'in yazdığı eserlerle ilgili konular, damadının daha iyi bir vazifeye alınması hususundaki tavsiye mektupları, kızının doğumları ile alâkalı hisli ve sevgi dolu satırlar insanı çok duygulandırmaktadır. Hele siyasî ve maddî bakımdan çok sıkıntılı geçmekte olan hayata karşı mukavemet tavsiyeleri, çekilen çileler, kahırlı günlerin acı duyguları, refaha kavuşma özlemi, bir şehirde müştereken oturamamanın ıstırapları, gurbetin iç sızlatan tahassüsleri bu mektupları okuyanların gözlerini yaşartacak acı intıbalar taşıyor.

Namık Kemal'in babası Asım Beyle yaptığı mektuplaşmalar umumiyetle kısadır. Bazen de siyasî ahval dolayısıyle rumuzludur. Asım Beyin oğlu Namık Kemal'e gönderdiği mektupların çoğu sanki çok samimî bir arkadaşa, eski bir dosta yazılmış intıbaını vermektedir. Meselâ Asım Bey, oğlu Namık Kemal'den mutasarrıf bulunduğu Adalar'ın rakısı meşhur diyerek rakı ister! Diğer taraftan sıhhatine iyi bakmasını bir arkadaş gibi öğütler. Kendisinden örnek veren Mustafa Asım Bey, 70 yaşına geldiği halde dinç kaldığını, hatta bu yaşında bile birkaç defa daha evlenmek istediğini oğlu Namık Kemal'e yazacak kadar şakacıdır!

Bu mektuplardan daha ince tafsilât öğrenmek de mümkündür. Meselâ, Namık Kemal, Midilli'de, Rodos'ta, Sakız'da sık sık hastalanır. Babası ona denenmiş kocakarı ilâçlarının reçetesini gönderir. Namık Kemal uzun müddet tedavisi mümkün olmayan basur hastalığından bu suretle kurtulur. Namık Kemal, kıyafetine meraklıdır. Onun kostümlerini babası Asım Bey, İstanbul'da hususî terzilere diktirterek gönderir.

Namık Kemal, kızı Feride ile de uzun uzun, hatta ölüm döşeğinde bile mektuplaşmıştır. Hayatında en çok sevdiği, tek kızıdır. Ondan her doğan torunu için âdeta bayram yaparak sevinir. Kızına yazdığı mektuplarda bebeklerini kolay doğurup doğurmadığını soracak kadar samimî bir babadır. Ara sıra torunlarının kime benzediklerini, büyüdükçe ne gibi yaramazlıklar ve maskaralıklar yaptıklarını merakla sorar. Kızından aldığı mektuplara aynı gün içerisinde büyük bir haz ve zevkle cevap yazar. Mektuplarının çoğunda yavrularına iyi bakmasını, onları sütanneye bırakmamasını tenbih eder.

Namık Kemal'in edebiyatla ilgili mektuplarının toplandığı kitapların başında Ebüzziya Tevfik'in «Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniye» adlı antolojisi,

Fevziye Abdullah Tansel'in «Hususi Mektuplarına göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid» kitaplarıdır. Namık Kemal, kızı Feride kadar, damadı Menemenlizade Rifat Beyi de çok sever. Aile çevresinden en çok mektup yazdıklarının başında onların gelmesi bundandır. Hayat dergisinde «Ünlü Bir Soyun Hayat Albümü: Namık Kemal Ailesi» başlığıyla Taha Toros'un yayımlanan yazılarında «Büyük Bey» şöyle tanıtılır :

Namık Kemal'in babası Mustafa Asım'ın aile arasında adı «Büyük Bey» dir. Oğlundan 12 yıl sonra 1900 yılında öldüğünde 84 yaşını bitirmiş, 85 yaşına girmişti. Namık Kemal gibi bir evlâdın acısını hafifletmek için son günlerini, esasen mesleği olan müneccimliğe vermişti. Gaipten haber vermeye, bazı emarelerden faydalanarak geleceğe ait sezişlerde bulunmaya meraklıydı. Netekim oğlunun acı akıbetini de önceden içinde duymuştu.

Damadı Rıfat Bey, kayınbabası Namık Kemal'in ölümünden bir ay önce Balıkesir Defterdarlığından ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. Yerleşme günlerinde, bir gün yeni evlerine Büyük Bey geldi. Hem torunu Feride'yi görmek, hem ondan doğan küçük torunları kucaklayıp sevmek için bu ziyareti yapmıştı... Büyükle büyük, küçükle küçük olmasını bilen bir yaradılışta, şakacı, hoş sohbet olan Büyük Bey, torunu ve torununun çocuklarıyle tatlı bir gün geçirdi. Ayrılırken elini öpen damadı Rıfat Beyin kulağına, korkulu ve endişeli bir sır söyler gibi şunları fısıldadı

— Yakında bir kara haber alacaksın!

Hakikaten bir ay geçmeden Namık Kemal'in Sakız'da öldüğü, saraya çağrılmak suretiyle, damadı Rıfat Beye bildirildi. Yani bu ölümü, Yıldız Sarayı, Namık Kemal ailesinden daha önce haber almıştı.

Büyük Beyin müneccimliğine, istikbalden sezişlerine dair birçok hikâye anlatılır. Bir keresinde boşta kalan Namık Kemal'in damadı Rıfat Bey, taşrada bir vazifeye talip olunca kendisine Van Defterdarlığı teklif olunur. Rıfat Bey, Büyük Beye danışır Büyük, Bey, cevap vermek için mühlet ister Üç gün sonra :

— Van'a git... İlerde orada bir felâket zuhur edeceğe benzer! Fakat sizin aile efradının adedinde bir noksanlık gözükmüyor... der.

Rıfat Bey, Van Defterdarı iken büyük bir zelzele olur, halkın bir kısmı ile birlikte kışın şiddetli birkaç haftasını ailesi efradı çadırda geçirir.

Büyük Bey hususi hayatında içkiyi çok severdi. Çapkıncaydı da Fakat son eşinin Naşit adında bir çocuk doğurması ve onu çok sevmesi sebebiyle, üzerine herhangi bir kadınla evlenmek veya eğlenmek istememişti. Büyük Bey, gerek büyük oğlu Namık Kemal ile, gerek son çocuğu

Naşit ile bir içki sofrasında birlikte oturacak kadar arkadaş idi! Netekim Avrupa dönüşünde Namık Kemal şerefine eliyle bir sofra hazırlamıştı.

Büyük Bey mütevekkildir. Bektaşiliği sever, hoş fıkralar anlatır. Kadere inanır. En ağır hadiselere bile sızıltısız katlanmaya çalışır. Namık Kemal'in 27 yaşındayken Avrupa'ya firarında babası onu asla mualleze etmemiştir. Oğlunun ileri görüşlü yetişmesini ve bir mücadele içerisinde bulunmasını yadırgamamıştır Onun karısını ve çocuklarını bağrına basarak, kendisini, onların hizmetine vermiştir. Bu suretle Namık Kemal'in gözlerini arkada bırakmamıştır.

Ama Büyük Beyin bir merakı vardır Rütbe ve nişan! O devirde revaçta olan ve her memurun beklediği şeylerdir bunlar... Mustafa Asım

Namık Kemal, baba tarafından eski, sarayla bağıntılı bir sülâledendir; bu soydan büyük kumandanlar, müderrisler, saray adamları ve şairler çıkmıştır. Bilinen ilk ceddi XVIII inci yüzyılda yaşamış Konyalı Bekir Ağa'dır. Bekir Ağa, Mora'ya göç etmiş, orada büyük bir toprağa sahip olmuştur. Oğlu Topal Osman Paşa, sadrazamlığa kadar yükselmiş, sonradan Irak taraflarında seraskerlik yapmış sonra şehit düşmüştür. Onun oğlu Ahmet Ratip Paşa' da vezir olmuş, Rumeli Valiliğinde bulunmuştur. Bu zat şairdir de, fakat şiirleri edebiyat tarihinde yer tutacak kıymette değildir. Bunun on oğlu olduğu söylenir; bunlardan birisi Namık Kemal'in büyük babası Şemsettin Bey'dir. Namık Kemal'in annesinin babası olan Abdüllâtif Paşa, Konice eşrafından bir Arnavut'tur. Kemal'in babası Asım bey ona damat olur. Resimde, Namık Kemal'in babası Mustafa Asım Bey ölümünden iki ay önce görülmektedir

Bey, oğlunun Midilli'de, Rodos'ta ve Sakız'da mutasarrıf olarak bulunduğu yıllarda gönderdiği mektuplarda, bu mevzua büyük ehemmiyet verir. Oğlundan tek ricası şudur: Babıâli'de veya Mâbeyin'de yakın dostları nezdinde tavassutta bulunması ve babasına yeni bir rütbe ve nişan verdirmesi!

Namık Kemal'in kızı Hatice Feride Hanım veremden ölmüştür. Uzun tedavi görmüşse de hastalığı önlenememiştir. Kocası Rıfat Bey, Şam'da defterdar iken, oranın sıcak iklimi Feride'ye uygun gelmediğinden, hastalığı büsbütün artmıştır. Bunun üzerine Rıfat Bey, müsait iklimli bir yere, ya bir mutasarrıflığa, yahut yine defterdarlığa nakledilmesini, İstanbul'a gönderdiği resmî ve hususî mektuplarda tekrarlamıştır. Uygun

cevap alamaması üzerine istifa suretiyle Şam'dan ayrılırken, yolda Feride, hayata gözlerini kapamıştır. Feride'nin pek genç yaşta 1896 yılında ölümü bütün aileyi üzmüştür. Mezarı Beyrut'tadır. Kocası Rıfat Bey, yıllardan sonra Maliye Nazırı olduğu sırada, ona güzel bir mezar yaptırmış, daha sonra küçük oğlu Numan Menemencioğlu, Beyrut'ta Başkonsolos olarak bulunurken, annesinin mezarını tamir ettirmiştir. Feride'nin çocuklarına ve torunlarına yadigâr olarak bıraktığı tek fotoğrafı yoktur

Oğlu, Ali Ekrem ile de mevzuu tahsille alâkalı birçok mektupları vardır. Namık Kemal'in aile çevresinde tek mektuplaşmadığı kimse, eşi Nesime hanımdır. Nesime hanım, esasen mektup yazacak bilgide bir kadın değildir. Kemal Nesime hanımla, pek de isteyerek evlenmemiştir. Ailesinin, âdeta zoru ile, biraz da erken yaşta, başgöz edilmiştir. Nesime hanımla bağdaşamayan Namık Kemal'in, onunla, arası şekerî renktir. Bu yüzden Nesime hanım, daha çok, kızı Feride'nin evinde kalır. Fakat oğlu Ali Ekrem, onu zaman zaman babasının yanına, Midilli'ye, Rodos'a ve Sakız'a götürüp getirir. Aralarını bulmak ister. Namık Kemal, son yıllarında, hastadır, bakıma muhtaçtır. Bir ahretlik bulurlarsa da şairin bakımı, bir erkek uşağa bırakılmıştır. *Taha TOROS.* Namık Kemal'in Kıbrıs sürgününde yazdığı ünlü mektubuyla dostu Manastırlı Rifat Bey'e Midilli'den yazdığı mektuplardan

MAGOSA

Kıbrıs iskelesine takriben saat dörtte çıktım. Hükümet konağında yemek yedik. Saat altı reddelerinde bir zaptiye yüzbaşısı, dört zaptiye, iki topçu neferi önümü, arkamı sarmış olduğu halde yola girdik. Magosa'ya yarım saat kala güneş gurup etti. Buranın mağribi dağlar, dumanlar içinde bulunduğundan, şafağın bin türlü zulmanî renkler içinde görünüşü o kadar sevdavî idi ki eğer Küçüksu'da şevk ve sohbet âleminde öyle guruba tesadüf edeydim bilhtiyar saatlerce ağlardım. Bulunduğum halde ise nazarıma çarpan temaşa-yı hazin, gönlüme hiç tesir etmedi. Zihnimde hâsıl olan mütalâa âdeta «İşte güneş batıyor, yarın yine doğar» fikrinden ibaretti.

Kaleye yaklaşınca dembedem tezayüt etmekte olan karanlık imtizaç etmiş gayet hafif ve açık maviye mail bir bulut arasında gözüme bir kabristan ve içinde oldukça büyük bir kubbe görünmeğe başladı. Yanımda bulunanların birine kubbeyi sordum. Atpazarı Şeyhi Osman Efendi merhumun merkadi olduğundan tutturarak burada kalebent iken irtihal ettiğini söyledikten sonra, gayet masumane ve her türlü su-i niyetlerden beri bir tarz-ı sadedilâne ile Magosa'nın vehamet-i havasını ve buraya menfiyen gelip de vefat edenlerden bir yirmi kişinin kısacık tercüme-i halini anlattı. Mezarlarının nerelerde bulunduğunu tarif etti. Ve hatta bir takımının bünyeleri fevkalgaye kavi iken bir iki defa sıtma tutuvermekle irtihal ettiklerini de ilâvede kusur eylemedi.

Sohbet buraya eriştiği sırada biz de türbe ve kabristanın kenarına vâsıl olduk. Yek nazarda mezarlık, gözüme her insan için münteha-yı istikbal olan mevtin topraktan yapılmış bir timsali gibi göründü. Yine fikrimde: «Dünyanın neresinde hava mühlik değil ki, burasında olmasın. Birkaç yıl evvel veya birkaç yıl sonra ölmenin ne hükmü olabilirdi ki, insan ne vakit öleceğini düşünsün» mütalâalarından başka bir şey cevelân etmez ve lisanımda hakikaten mütecellidane bir tarz ile: «Altı da bir üstü de birdir yerin» mısraı tekerrür eder dururdu. Bizim refik-i rah ise bendeki sükûneti gördükçe sözlerinin başka türlü tesir edeceğini hiç hatırına getirmeyerek lâyetenahî herzeveklilliğinde devam ederdi. O hal ile Magosa kapısına eriştik. Bir eski tahta köprüden geçtik: kasabaya dahil olduk.

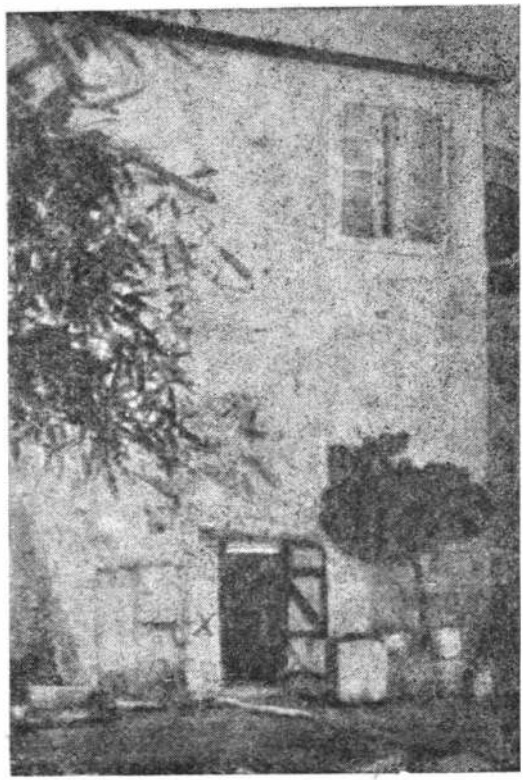

Hastalıklı, kâbuslu bir tabiat iklibeyaz güherçile pamukları halinde rutubet teri döken taş duvarlar Rutubet dünyasının bütün haşereleri; akrepler, yılanlar çıyanlar, kertenkeleler, karıncalar, yiyeceksiz, içeceksiz, giyeceksiz, ilâçsız, yardımsız, sefil ve hastası ve insanlık panayırı.. Bütün bunların ortasında, bozuk imparatorluk düzenini temsil eden bir kaç yüreksiz memur ve bir fikir ve şiir sürgünü Namık Kemal... Resimdeki pencereden bakıp da sahralar dolusu harabelerin.. dağlar parçalanmışcasına taş yığınlarını gördükçe. İsrâfil çalınmış, fakat ben işitmezannediyorum. Kalenin içi bir çok mezarla dolmuş. Fakat isimlerine hane diyorlar Ara sıra deliğinden değişiğinden adamlar çıkıyor ki, çehrelerinin hali çürümeğe yüz tutmuş mevladan, libaslarının şekli yarı yırtılmış kefenden kadar farkolunmuyor. Mücahit varsa buranın halkıdır. Çünkü havasındört tarafa esliha-i cedide sadası mütenevvi ilel-i mühlike dağılıyor; ve hatta içlerinden en hafifi olan sıtması bile insanı şeşhane kurşunu kadar süratle öldürüyor

Burası, metruk kabristanlar gibi yalnız, yıkık, çökük taş yığınından ibaret bir harabezardır. Hane suretinde olan mahallelerin deliğinden, değişiğinden çıkan ve fakr ü mezellet cihetiyle vücutlarında kuru kemikten ve çehrelerinde çürük deriden başka bir şey kalmamış olan çıplak sekenesi gözönünde bulundurulunca bayağı kefenleriyle mahşer meydanına uğramış emvata kıyas olunur. Her adımda bir taşa ve her köşede birkaç süprüntüye tesadüf etmeksizin geçmesi muhal olan, vaziyet ve inhirafta en mühim sıçan yollarına meydan okuyan

sokak ve tabir-i sahibi ile girizgâhlardan geçerek hükümet konağına vasıl oldum.

Ben yazı ile meşgulken önüme iki sahan yemek getirdiler. Safa-yi hâtırla yedim. Zaman-ı hazmi bile beklemeksizin hemen uykuya yattım. O gece on bir saat kadar uyumuşum. Birkaç defa kaldırmağa geldiler. Gelenleri defettim. Biraz daha uyudum. Yine bizim evdeki uykulardan daha rahat uyandım.

DOSTA MEKTUP

Zorlu Rifat Beye,

Biz, Allahın yardımı ile, tıkılmış olduğumuz yerden (hapishaneden) çıktık. Şimdi Midilli'deyiz. Ama Magosa'daki kadar hakaret görerek değil. «Rakip ölsün de Allah isterse ona Cennet-i âlâ'yı versin» dedikleri gibi, biz de buna benzedik. «İstanbul'dan def'ol da, maaşını da al, harcırahını da veririz. Memleketin içinde canın nereye isterse oraya git...» dediler. Biz de Midilli'yi seçtik. Burası, Cennet'ten ayrılmış da, Âdem olanları karşılamak için yeryüzüne inmiş zannolunacak kadar güzel bir yer. Yalnız bir fenalığı var. Ahlâkını bozacak. Meğer devlete, millete hiç bir hizmet etmeden maaş almak ne tatlı şey imiş!..

«Gelelim bizim dava macerasına: Bir gün müstantik efendi umumi hapishaneye geldi. Bana:

«— Erkânıharp Rifat Beyi bilir misiniz? dedi.

«Şüphesiz ben de

«— Bilirim, cevabını verdim.

«— Ne münasebetle biliyorsunuz? buyurdular.

«Ben:

«— İkimiz beraber yazı yazmak biliriz. Meşhur şair Nef'î: «Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil» demiş de, biz de onun sözüne uyarak görüşmüşüzdür, dedim.

«Bunun üzerine

«— Rifat Beyin sizin aleyhinizde şehadeti var, herzesini yer yemez. sanki oda bir kere başımda döndü. Kendi kendime: «Rifat da casus olduysa bundan böyle artık cemiyetin de, milletin de...» diyerek konuşmaya son vermek istedim. Neyse ki biraz kendimi topladım:

«— Nasıl şahadet imiş bakalım? diye sordum.

«Herif senin o mahut kâğıdını elime tutuşturdu.. okudum. Sanki yeryüzü gönlümün üstüne çökmüştü de, birden tekrar kalkıp def'oldu. Başladık tekrar herifle şöylece konuşmaya:

«— Bu kâğıtta ne var imiş?

«— Nasıl ne var? İşte (Eşşey...) mısraını okumuşsunuz.

«— Ben size, öyle bir mısra okumadım, demedim mi? Niçin okumuşum, onu söylesenize?...

«— İşte Rifat Bey, «Oralarını hatırlayamıyorum» diyor ya!...

«— Öyle dediğini görüyorum. Mısra, Rifat Beyin hatırlayamayacağı bir yerde okumuş olduğum için mi mesul olacağım?

«— Hayır a canım; baksanıza Rifat Bey «Kemal Bey budaladır» diyor.

«— Der ya... Ben de «Rifat Bey eşektir» derim. Bizi, birbirlerine sövdüler diye sorguya çekecekseniz o başka!...

«— Hayır efendim, Çünkü budala demek, hakkında söylenilen sözler kendisinden ümit olunur, demek manasına gelmez mi ya?

«— Hiç de gelmez. Ama isterseniz ve siz o manayı verdiyseniz mahkemeye öyle gönderebilirsiniz.

«— Yok; maksadım izahat almaktı; kâğıdın aslında öyle ehemmiyeti de yok.

«— İdrak buyurduğunuza, ikimiz tarafından da, teşekkür ederim.

«— Bana kalırsa şu konuşmayı zapta bile yazmayalım.

«— Evet yazmayalım, yazmayalım.

«Ulan musibet! Sana dört gözle bir herifin yanında herzevekillik et de, sonra vicdanına karşı «Kemal budaladır» filan gibi hezeyanlar söylemeye mecbur ol diye kim öğretti? Elime geçsen de, bir türlü bir asker çehresine yakışmıyacak kadar büyümek kabiliyetinde olmayan bıyıklarının birazını da ben koparsam...

«Ben İstanbul'da iken, senin şehit olduğun haberi yayılmıştı. Sana göre — şehit olmanın — ehemmiyeti olmadığını bilirim; fakat bize göre, senin bilemediğin kadar ehemmiyetin olduğundan, ölümünün aslı olmadığını haber aldığım zaman, bir muharebe kazanmışız kadar memnun oldum. Sana kimse «Hayatını vazifenden ziyade sevmeni, yahut askerlik namusuna halel yetirmeni» tavsiye edemez. Fakat sadece, yalnız şehit olmak için ölmek de, böyle bir zamanda senin için fedakarlık değil, egoistliktir, hodperestliktir. Allahın öbür dünyasında şehit çok; şimdi bu dünya, daha çok, gazilere muhtaçtır...

Eleştirileri

Namık Kemal, edebiyatımızda ilk eleştiri örneklerini verir. Şinasi gibi, o da ,ilklerin adamıdır. Batı uygarlığına giren edebiyat yaşamımızın ilk eleştirmenidir o. Öznel eleştiriyi yaparken, romanla tiyatronun toplum katlarımıza yayılmasına tüm gücüyle olanak hazırlar. *Tahrîb-i Harâbât* (1885), *Takip* (1885), Mes *Prisons Muâhezesi* (1885), *İrfan Paşa'ya Mektup* (1887); *Bahar-ı Dâniş*, *Celâleddin Herzemşah ve İntibah* önsözleri eleştirilerine en belirgin örnekler sayılır. Edebiyatla ilgili eleştirilerinde kesin temel düşüncesi; eski edebiyatı yıkmak, yeni edebiyatı kurmaktır. Bu amaç uğruna, en yakın arkadaşı Ziya Paşa'yı bile eleştirmekten çekinmez :

Beyimizi bu kadar hürriyetperverliği ile beraber dalkavukluktan bir türlü vazgeçiremedik. Harâbât'ı toplamaktan maksadı, edebiyatımıza hizmet değil, kasidelerini neşr ile saraya hulûs ve ubûdiyyet eylemektir.

Elvermedi mi Nedim-ü Nef'î
Şî'rin bize var mı hiç nef'i
En parlağı en büyük yalandır
Doğrusunu bul beni inandır.

Bir güzel şey meydana geldiği vakit halk rağbet etmiyor mu? Bir milletin teveccühünü ve verdiği bedel-i hizmeti hiçe tutalım da bazı ekâbirin temayûlât-ı heveskâranesini şiire üstâd-ı şevk mi addedelim?

Tarihçiliği

Namık Kemal, bilimsel bir tarihçi olmaktan çok, yaşadığı dönemin insanlarına moral vermek amacıyla hareket eden, duygusal bir tarihçidir, Özneldir Tiyatrolarında halk diline giderken, tarih türlerinde hüner göstermek için ağdalı bir deyiş kullanılır. Kişileri olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi, idealize ederek anlatır. Osmanlı Tarihi'nin önsözünde şöyle der

Tarih ki, geçmişten geleceğe haber götürücüdür, görünüşte bir hikâye sanılır, fakat gerçekte ilimlerin en yükseği olan tarih, devlet idaresinin en büyük yardımcılarındandır. Hakikaten, bir milletin tarihi bilinmezse, yaşamasına, ilerlemesine gerekli olan sebeplerin varlığı ve yokluğu nereden öğrenilecek?

Siyasî olaylar madde değildir ki, gözle görülsün, elle tutulsun! Tabiî ve riyazî ilimler değildir ki, muhtelif vasıtalarla ölçülsün, çözülsün.

Usul olur ki, hiç faydasız sanılır, tedbir bulunur ki, pek faydalı görünür, halbuki o faydasız sanılan usulü kaldırmak, o faydalı görünen tedbiri kabul etmek, bir devletin ilerlemesine karşı koyar, yaşamasını tehlikeye düşürür.

Medenî cemiyet denilen manevî varlık için bilgi, yaşla olmaz. Onun hakikî hayatı ilerlemektir. Bilinir ki, ilerleme yolunda zamanın uygun olduğu hedefe az çok uzak bulunmak, kokmaya başlamış ölüler arasında kalmakla beraberdir ki, o halde bulunan cemiyet için yaşama gücü mümkün olsa da, hiç bir zaman millî tehlikelerden kurtulmak mümkün olamaz.

Evet, siyaset âlemi denilen bu garibeler dünyasında Nâdir Şah gibi, Kavalalı Mehmet Ali gibi, tarihten değil, okumaktan, yazmaktan bile mahrum oldukları halde, bir milleti yok olmaktan kurtarmış, yahut bir memleketi medeniyetce yüksek bir seviyeye ulaştırmış, bir takım harikalar ortaya çıktığını bize yine, Tarih gösteriyor.

Şu kadar ki, yaratıcı varlık, bu noksanlıklar dünyasını öyle üstünlüklerle yaratmamış! Hususiyle, insan topluluğunun tabiatı daima bir üstün kişinin demir pençesiyle çekile çekile, veya insafsız bir kılıçla dürtüle dürtüle bir noktaya itilip gitmeye dayanıklı değildir. Velev o nokta, insanlığın varacağı son nokta olsun.

Siyasette, Tarih bilmeden yapılan şeyler yalnız zararlı değil, bazı kere de gülünç olur, hükümetin ciddiyetini, haysiyetini zedeler.

Selâhattin Eyyubi, Fatih, Emir Nevruz, Yavuz Sultan Selim gibi ünlü hükümdarların yaşamlarını anlattığı «*Evrak-ı Perişan*»; Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme nedenlerini araştıran «*Devr-i İstilâ*»; «Bârika-i Zafer»; «Kanije» nasıl bir ulusun mirasçıları olduğumuzu bize duyurabilmek aşkiyle kaleme alınmıştır. «Osmanlı Tarihi», «Renan Müdafaanamesi»; hep vatan, millet ve hürriyet fikrini aşılamak gayesinden doğar.

Namık Kemal'in yayınlanan tarihî eserlerinin kronolojik sırası: *Evrak-ı Perişan* (1872); *Bârika-i Zafer* (1872); *Devr-i İstilâ* (1873); *Kanije* (1874); *Silistre Muhasarası* (1874); *Osmanlı Tarihi* (1889); *Yavuz Sultan Selim* (yeni harflerle, 1968); *Büyük İslâm Tarihi* (günümüz Türkçesiyle, 1975). Öteki eserleri: *Mes Prisons Muahezesi (1885); Bahar-ı Dâniş (1886); Rüya (1893).*

KANİJE

Namık Kemal; Kanije'yi Tiryaki Hasan Paşa'nın kişiliğinde simgelenen vatan, millet sevgisini göstermek için yazmıştır diyebiliriz. Tiryaki Hasan Paşa, kale komutanıdır. Kanije Kalesi'ni küçük bir kuvvetle kurtarışı anlatılır. XVII. yüzyılda Avusturya İmparatoru Ferdinand, büyük bir kuvvetle kaleyi kuşatmıştır. Türklerin zaferini anlatan son bölüm:

Kalenin birçok yerleri gülle darbesinden toprakla bir olmuştu. Düşman ise ise bir taraftan kale karşısına — her biri Kanije'den büyük — yetmiş kadar tabya yaptıktan başka nehir üzerine dahi yirmiden ziyade köprü kurmuştu Önceden tertip ettiği gemileri de o gün nehre indirdi.

Gazi Paşa düşman ordusunun hareketinde ve gemilerin nehre indirilişinde yürüyüş hazırlıkları görmekle beraber gemilen yanaşabileceği taraflarda kalenin dolmalarını kestirdi. Kesilen yerlere peşrev ile dolu balyemez topları doldurdu ve gene bir yüksek divan kurdurarak ve bütün komutanları, erleri huzuruna alarak şu sözlerle kahramanlıklarını coşturmaya çalıştı:

— «Gaziler, düşmanın hareketlerinde saldırış belirtileri görünüyor. Matyas'ın ordusuyle beraber buraya gelişine bakılırsa, Serdarımız ya onların dediği gibi mağlûp olmuş sanıyor, veyahut benim sandığım gibi, sefer mevsimi geçtiğinden, bu kaleyi sizin gayretinize emanet bırakarak kışlağa dönmüş. Gerçi herhangisi olursa olsun, biz burada Serdar için harp ediyoruz... Milleti-

miz sınırlarımızın emniyetini bizim himmetimizden bekliyor. İki millet arasında açılan dövüş meydanının kararını bizim gayretimiz verecek. Üç aydır aç kaldık, yastık yerine kılıca yaslandık; bu kadar kardeşlerimiz gözlerimizin önünde şehit oldu. İçimizde yara almadık insan kalmadı. Gülleler içinde yuvarlandık. Bu kadar himmetin, bu kadar gayretin neticesini bugün göreceğiz. Çok şükür, hepiniz bilirsiniz ki, düşman karşısında ölenlerimiz şehit olur, sağ kalanlarımız gerek dünyada, gerek ahrette esenlik bulur, kurtulur. Ben düşmanın saldırışını bilirim: Bir kere dönerse yenildiği gündür. Yerlerinizde ayak direyin, ilk hücumdan yılmayın... Ondan sonra Allah'ın yarddımıyla zafer bizimdir!»

Bu sözlerden sonra Gazi Paşa ellerini kaldırdı, ak sakalının üzerine inci tanesi gibi yaşlar dökerek, Allah'ın birliğine inanan gazilerin esenliğine hayır dualar eyledi. Herkes birbiriyle helâllaşarak ve canları tende oldukça düşmandan yüz çevirmeyeceklerine ve yerlerinden ayrılmayacaklarına antlar içerek, metrislerine gittiler. Ne var ki sabah erişti, düşman alayları, baştan ayağa demir kuşandıkları halde saf saf hücuma başladılar. Mahut serdengeçtiler gemilerdeydi. Hücum işareti olmak üzere ilkönce en büyük toplarını ateşlediler Güllesi kale duvarından aşarak bir yeniçeri yüzbaşısının odasına karar kıldı. Bunun ardısıra düşman askeri dört yandan hücuma artırarak gemileri yürütmeye başladılar. Gemiler hendek yakınına gelince Gazi Paşa emretti; önceden hazırlanan balyemez toplarını ateşlediler. Allah'ın yardımıyla, bir iki kere ateş olunur olunmaz gemilerin hepsi parça parça oldu. İçinde bulunan serdengeçtilerin topu birden suya dökülerek su ve ateş arasında pek azı can kurtarabildi.

Bu hal düşmana bir büyük talihsizlik olduysa da, gerek İmparatorun, gerek Matyas'ın teşvikleriyle gene gayreti elden bırakmadılar.

Yedi saat sonra kalenin hücumla zaptından ümidi keserek, İmparator ve Matyas'ın bulundukları mevkiden işaret üzerine kahkarî dediğimiz çekilişle dönmeye başladılar.

Romanları

Namık Kemal'in iki romanı var: «İntibah» ve «Cezmi». Türk Edebiyatının tanıdığı, Batı anlayışında ilk yazınsal romanlarımız. İkisi de romantik özellikler taşır. Olağanüstü olgular, duygusal davranışlar, gerçek yaşamda görülmeyen olasılıklar yaşam güçlerini azaltır. Namık Kemal, çeşitli yazılarında, özellikle «Mukaddime-i Celâl»de, roman için aşağı yukarı şu görüştedir:

Romandan amaç, gerçekte olmamışsa bile geçmesi olabilir bir olguyu, ahlâk, duygular ve olasılıklara ilişkin her çeşit ayrıntılarıyla birlik betimlemektir. Romanlara, seyrek de olsa insanüstü, imgesel varlıkların karıştırıldığı olur. Ama o çeşit imgelere hangi düşün ile başvurulduğu,

sorunun betimsel görünümünden apaçık ortaya çıkar. Oysa bizim öyküler, tılsım ile gömüt bulmak, bir yerde denize batıp, giderek yazarın hokkasından çıkmak, ah ile yanmak, kazma ile dağ yarmak gibi bütün bütün doğa ve gerçeğin dışında birer konuya dayanan ve betimsel görünüşü ahlâk ve görenekleri uzun uzadıya anlatmak ve duyguları açımlama gibi terbiye koşullarının tümünden yoksun olduğu için, roman değil kocakarı masalı çeşidindendir. Hüsn ü Aşk ve Leylâ ile Mecnun gibi olan manzumeler de, gerek konularına, gerekse yazış biçimlerine göre, hemen hemen birer tasavvuf betiğidir.

İntibah romanının önsözünde şöyle der: Hintten Garba geçmiş bir hikâyedir ki: «Hakikat» bir kız imiş, fakat çıplak gezermiş, nereye gittiyse kabul etmemişler, nihayet bir kuyuda saklanmaya mecbur olmuş. «Hikâye» ise, dişleri dökülmüş, suratı buruşmuş, elleri çolak, ayakları paytak, beli kambur, ağzı kokar, burnu akar bir kocakarı imiş. Lâkin yüzünü düzgünler, eğreti dişler, vücudunu gayet ziynetli libaslarla tezyin ettiğinden daima görenlerin makbulü olurmuş. Akibet «Hakikat» e bir gün kuyuda rast gelmiş, kendi elbise ve sair tezyinatını vermiş, ondan sonra «Hakikat» gittiği yerde kabul olunmaya başlamış.

Hikâye yazmakta bir vazife daha vardır. O da muhatabını ıslâh etmek veya eğlendirmek için münasebetli, münasebetsiz, akla, ağıza ne gelirse söylemek tarz-ı kudema-pesendânesini terk ile tabiat-ı beşeriyenin tahliline çalışmaktır.

Toplumla aile yaşamımızın aksak yanlarını işleyen töresel roman sayabileceğimiz «İntibah»la; tarihsel bir konuyu işleyen «Cezmi» romantizmin etkisindedir. Her iki roman da duygu ve hayale fazla yer verir. Dilin sadeliğinden, halkın ana dilinden, gerçeklerden, günümüz roman tekniğinden uzaktır. Ahmet Mithat Efendi ile Şemsettin Sami'nin eserleri sayılmazsa, Türk romancılığının gelişmesinde, Namık Kemal'in etkinliği büyük olmuştur.

İNTİBAH

Namık Kemal, «edebiyatımızın en büyük eksiği» olarak romanı gördüğü, için, Magosa sürgününde, «Sergüzeşt-i Ali Bey» i yani, «İntibah» ı yazar (1876). Eski meddah hikâyelerimizden «Hançerli Hanım» dan esinlenerek kaleme alınan bu romanın konusu şöyledir

«Ali Bey, zengin bir ailenin tek çocuğudur. İyi bir öğrenim görür, on yaşına gelinceye kadar birkaç dil öğrenir. Ancak aldığı bilgilerin kişiliğinin gelişmesinde etkisi olmaz. Yirmi yaşlarında iken babası ölünce, keyfine göre yaşamaya kapılır. Çamlıca'da bir gezinti sırasında, güzel bir kadınla tanışır. İffetli sandığı bu kadın, yosmanın biridir. Mehpeyker'dir adı. Suriye'de çirkin işler yaparak zengin olmuş, Abdullah Efendi isimli yetmiş yaşlarında, çiçek bozuğu

suratlı, çirkin bir ihtiyarla dost yaşamaktadır. Oğlunun böyle uygunsuz bir kadına gönlünü kaptırmasına üzülen annesi, Ali Bey'in mutluluğu için, eve Dilâşup adında güzel bir cariye alır. Yine de oğlunu bu kadının elinden kurtaramaz. Ali Bey bir gün, yalıya gider. Mehpeyker'i evde bulamaz; kadın, dostu Abdullah Efendi ile buluşmağa gitmiştir. Bütün gece bekler, ertesi sabah yalıya dönen Mehpeyker'le kavga eder. Ayrılırlar. Ali Bey, gün geçtikçe Dilâşub'a ısınmaya başlar. Mehpeyker, herşeyine göz yuman ihtiyar dostu Abdullah Efendi ile bir plan hazırlar. Kızı hamamda gören kadınlardan vücudundaki benler hakkında bilgi edinir. Birtakım erkekler ağzından bunu Ali Bey'e duyurur. Ali Bey kızgınlıkla Dilâşub'u döver, kendisi de hastalanarak yatağa düşer. Kızı bir esirciye satarlar. Dilâşub'u, Mehpeyker satın alır. Düşkün kadın kızın ahlâkını bozmak için çok uğraşırsa da başaramaz. Ali Bey, kendisini artık tamamen sefahate verir, serveti elden çıkar. annesi bir kira evinde sefalet içinde ölür. Böyle iken, Mehpeyker'e dönmez.

Ali Bey'i tekrar ele geçiremeyen Mehpeyker, deliye döner. Ali Bey'i, ortadan kaldırmayı düşünür. Hile ile Ali Bey Üsküdar'da bir bağ evine eğlence için çağırılır. Mehpeyker Dilâşub'u da oraya götürür. Dilâşub, Mehpeyker'in konuşmasından Ali Bey için hazırlanan komployu öğrenir. Olup ,bitenlerden habersiz davete gelen Ali Bey'e bildirir. Genç adam pencereden bir çarşafa sarılıp inerek kaçar. Karakola haber verir. Bu esnada onun paltosunu giymiş olarak bekleyen Dilâşub, Ali Bey zannıyle bıçaklanarak öldürülür. Zaptiyelerle dönen Ali Bey ise hiddetten kendisini kaybederek Mehpeyker'i öldürür. Hapsolunur. Yaşaması sürünmek olur. Ziyan olan ömrüne acır; ancak son pişmanlıktır bu. Çocukluğunun, gençliğinin o temiz yıllarına geri dönemez artık. Romandan parçalar :

Acaba az rüzgârlı, hafif bulutlu bir havada bir baharın çemenistanına ziya aksedince hâsıl ettiği hâle hiç dikkat edilmiş midir? Bir taraftan rüzgârın tahriki, bir taraftan bulutların sâyesi çemenzârı her mevci bir başka şekle girmiş bir yeşil hâreye benzetmez mi? Ekser sahralarda görüldüğü gibi çemenler öbek öbek her renkte, her şekilde çiçeklerle müzeyyen olurlar da güneşin pertevi üzerinde temevvüce başlarsa rûy-i Arza tavus tüyünden halıla rdöşenmiş zannolunmaz mı?

Biz galiba sadetten çıktık. Muradımız Çamlıca'nın tarifine evsâf-ı baharden bir girizgâh bulmak idi... Taciz ettikse af niyaz eyleriz. İşte maksada giriyoruz.

«Ey âlem-i misâlin seyyah-ı hûşyârı,
Hiç kasr sûretinde gördün mü nevbaharı?»
(Nedim)

İstanbul'u görenlere malûmdur ki, Çamlıca köşkü, ruh-perverlikte nevhabardan aşağı kalır bedayi-i rüzgârdan değildir... Çamlıca'ya Firdevs-i âlânın yere inmiş bir kıt'ası denilse şayestedir... Cumanın, pazarın gayri bir açık veya sümbülî havalı günde Boğaziçi seyirlerinin hemen kâffesini ve hususiyle baharda Çamlıca'yı severim...

İşte insanın umumuna şâmil olan seyir meyli bittabi — zirde halinden bahsedeceğimiz — Ali Beyde dahi mevcut idi.

Ali Bey zengin evlâdından yirmi bir, yirmi iki yaşında bir delikanlı idi. Anasının, babasının bir tanesi olduğundan ve hususiyle pederi evlât kadrini gerçekten bilenlerden bulunduğunndan — İstanbul'da bulunduğu halde — tahsiline ,maarifçe terakkinin son mertebesine varmış olan yerler zadegânı kadar, itina olundu. Çocuk o yaşında iken bir kaç lisan bilir; üdeba arasında, nevrestegân-ı maarifin en müstaitlerinden addolunurdu. Hele pederinin — bizim taraflarda az görülen — rıfkı u şefkati fıtrasında olan saffet ve nezakete o kadar kuvvet vermiş idi ki, terbiyesine, muamelesine bakanlar kendini âdeta bir melek zannederlerdi. Fakat biçare pederi sağ oldukça ciğerpâresi için daima bir büyük endişe içinde idi. Çünki çocuk sarı benizli, ziyade a'sabî, bununla beraber kanı da oynak bir şey olarak gördüğü hakîmane terbiyelerin, müşfikane muamelelerin tesiriyle tabiatın netayicinden olan hiddete galebe gibi görünür ise de o mizacın bir diğer neticesi olan inhimak ve iptilaya esir olduğu her halinden anlaşılırdı; her neye merak ederse bütün dünyayı unuturcasına ona hasr-ı eşgal ederdi. Bir şey arzu eder de husûlünde bir mâniaya tesadüf eylerse maksadı ne kadar cüz'i olur ise olsun ele getirmek için yolundan en büyük fedakârlıktan çekinmez idi: hattâ ufak bir emelinden meyus olunca günlerce hastalanır, gecelerce gizli gizli ağlardı.

Fakat bu âlem-i inkılâp kendi gibi sebatı sevenlerden olmadığından çocuk yirmi yaşına girer girmez sebeb-i vücudu, mürebbi-i efkârı olan pederi

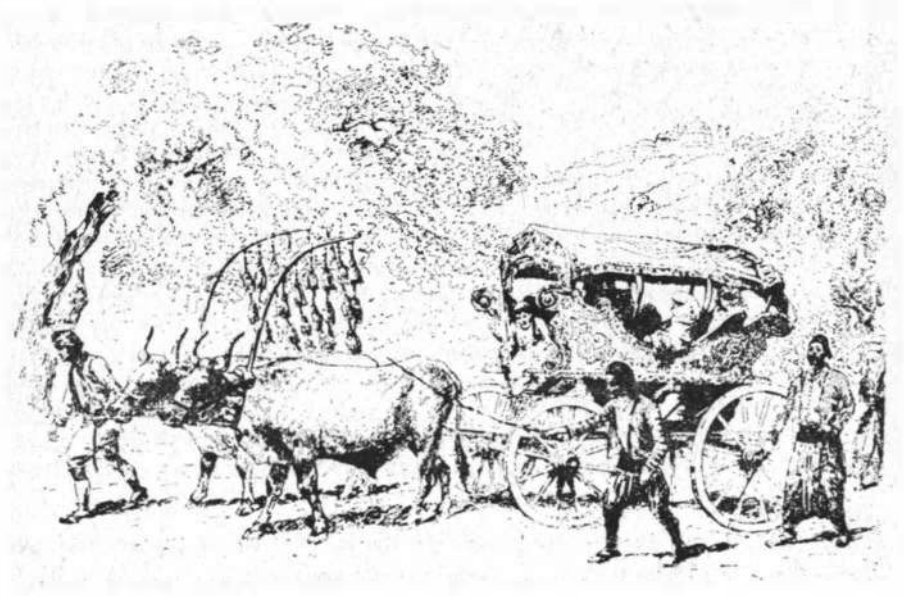

ÇAMLICA GEZISI

ahirete intikal etmekte Ali Bey'in halinde birbirini müteakip enva-ı tagayyürat, enva-ı belâya zuhur etmeye başladı.

O vakit ise Çamlıca'nın en «civcivli» zamanı olmak cihetiyle yollar birbiri ardınca akıp gelmekte olan yaşmak kalabalığından köpükler içinde kalmış birer seyl-i huruşanı andırmaya başladı. Beyler de yerlerinden kalktılar. Hanımlara karıştılar. Her biri bir tanesine iptilâsından, ondan başka kimseyi sevmek ihtimali olmadığından, yolunda ölmeyi canına minnet bileceğinden, hâsılı dünyada ne kadar soğuk yalan var ise cümlesinden bahisler açmaya başladılar.

Bu haller ise Ali Bey'in fıtratına, terbiyesine bütün bütün mugayir olmak cihetiyle bu eğlenceden bayağı bir felâket kadar müteezzi idi. Fakat memleketimizin hali malûm Ahbap arasında kalbin teessüratını halisâne izhar etmemek ülfet âdâbından sayılıyor. Eğlence gibi hiç hükümsüz şeylerde bile beğenmediği hali riya ile beğenir gibi görünmek insaniyet vezaifinden addolunuyor. Binaenaleyh biçere çocuk ekseriyete tâbi olmak ve gönlündeki ıstırabı safa şeklinde göstermeye çalışmaktan başka çare bulamadı. O da arkadaşlarıyle beraber öteye beriye gezinip dururken — hiç içindekilere dikkat etmeden — bir arabaya rüfekasından yeni öğrendiği tarz ile işaret etti. Lâkin arabadan mukabele görmedi. Bu hal ise evvel emirde bir ehl-i ırz arabasına tasallut etmiş olmak vehimesiyle bir derece hicabını mucip oldu ki, kanında hasıl olan hararet vücudunu eritecek zanneyledi...

CEZMİ

Türk Edebiyatı'nda yazılan ilk tarihî roman sayılır. Namık Kemal'in Midilli'de kaleme aldığı bu romanın konusu «Osmanlı Tarihi»nden alınmıştır. İntibah, Tanzimatta geçtiği halde, «Cezmi» XVI. yüzyılda geçer. Cezmi yiğit bir sipahi olduğu kadar, bilgin bir şairdir de. Yakışıklıdır. Ciritte, atlı sporda ustadır. Namık Kemal, Cezmi'de kendi gençliğini yaşıyor gibidir. Roman İstanbul'da başlar, Azerbaycan'da, İran'da sürüp gider, Tebriz sarayında sona erer İran'da, Şah Tahmasb'ın oğlu Mehmet Hudabende, şahlık tahtında, eşi Şehriyar, kız kardeşi Perihan, Şah'ın kör oluşundan da faydalanarak, siyasette, devlet işlerinde sözü geçer kişilerdir. İran'la Osmanlı Devleti arasında savaş başlar. Cezmi, bu savaşa gönüllü olarak katılır. Âdil Giray'la bu savaşta tanışırlar. İran ordusu perişan edilir, birçok yerler ele geçirilir, Gazi Giray, kardeşi Âdil Giray esir düşerler. Romanın önemli bölümleri, İran sarayında, Âdil Giray, Perihan ve Şehriyar'ın çevresinde geçer. Bu iki kadın, Âdil Giray'a âşık olurlar. Sunnî mezhebinden olan Perihan, sevistiği Âdil Giray'la, Osmanlı ordusunun da yardımını sağlayarak İran saltanatını ele geçirmek amacındadır. Bunu, Şehriyar haber alır; taraflar kanlı bir boğuşmaya tutuşurlar. Şehriyar, Perihan ve Âdil Giray ölürler. Cezmi, yaralanır. Derviş kılığına girerek güçlükle vatanına döner. Namık Kemal'in iki cilt olarak düşündüğü romanın birinci cildinde «Cezmi»nin gerçek yaşamını pek bulamayız. Romandan bir parça

Cezmi, vurulduğu zaman yere baygın düşmüş iddiyse de yarası tehlikeli değildi. Düşmesiyle birlikte, elbisesi kanlanarak kurşunun çıktığı yeri kapa-

dığından, pek ziyade kan kaybetmedi. Biçare, facianın sonlarına doğru ayılmış idiyse de Abbas, ikisinden başka meydanda kimse olmadığından istifade ederek, bin türlü sözle Cezmi'yi ölü halinde yatması gereğine inandırmıştı.

Sıra cenaze taşımaya gelince Cezmi'yi kendi omuzuna aldı. Bir arabaya götürdü, attı. Dost düşman gözünden saklamak için üzerine de birkaç ölü koydu. Cezmi, vücudundaki bitkinlik ve cesetlerin ağırlığıyla yine bayılmıştı. Korucular, cenazelerin hepsini arabalara yerleştirdikten sonra birkaç meşale yakarak mezarlığa doğru yürüdüler. Bu meşalelerin dumanla karışık ışığı, ölülerin ötesinde berisinde olan donuk kan parçalarına aksettikçe tarifi imkânsız bir manzara doğuyor ve bu musibet kervanının hali, ahret hallerinden bir örnekmiş gibi gözüküyordu.

Üç çeyrek saatte mezarlığı vardılar. Abbas cenazeleri arabalardan indirdi. Rüstem Han takımını: «Siz akşamdan beri ayaktasınız, hem yol yürüdünüz hem iş gördünüz. Gidiniz, rahat ediniz. Bundan sonrasına biz de yeteriz.» diyerek arabacılarla birlikte defeyledi. Arkadaşlarına birkaç büyük çukur kazdırdı. Her birine önce şahın karısının — sanki vücudu bir yerde bulunursa cadı olup da Allah'ın kullarını bir başka biçimde tedirgin edermiş gibi korktuğundan olmalı — her parçasını bir çukura bıraktıktan sonra ve şeytan taşlarmış gibi üstüne bir hayli de taşlar attıktan sonra, ötekileri gömdürmeye başladı.

Meydanda Cezmi ile Âdil Giray ve Perihan'ın cesetlerinden başka bir şey kalmayınca arkadaşlarını da şehre yolladı. Biraz su buldu, Cezmi'nin yüzüne serperek baygınlığını giderdi. Yarasını yıkadı, sardı. Bir meşalenin altına oturdular. Olan biteni etrafiyle Cezmi'ye anlattı.

Cezmi'nin ağzından çıkan: «Şehzadeler gitti de beni niçin ölmeye bırakmadın?.» sözünden ibaretti. Abbas: «Hiç öyle lakırdı mı olur, bir vasıta telef olmakla bir maksattan el çekip de hemen ölüvermek insan için iş midir? Yarın fırsat düşürürsek Gazi Giray ile bir iş görürüz. İsterse, elde bir başka Perihan olmadığından, o durum imkânsız görünsün.. Karşı tarafa geçeriz, mezhebimizin şanını yüceltmeye çalışırız. Öleceksek, galip gelmek ümidi bulunan bir muharebede ölürüz...» yollu birçok söz söyledi.

Cezmi bu sözlerle tatmin olmadıysa da, kalbinde umutsuzluk, zihninde telâş gösterip de, metin ve hamiyetli olma bakımından kendisinin bir hizmetkârı derecesindeki bir Dağıstanlı korucudan aşağı kalmak korkusuyla, tatmin olmuş görünmekten başka çare bulamadı.

Şehzadelerine son hizmetlerini yerine getirmek için bir güzel mezar kazdılar. Şehitleri kaldırmaya gittiler. Biçarelerin ölümlerine sebep olan yaralar ikisinin de başındaydı. O yaralardan akan kanla çehreleri bütün bütün şafak rengine boyanmıştı. Âdil Giray'ın çehresinde yıldız kadar bir nokta, Perihan'ın çenesinde iki yana doğru, hilâl kadar bir açıklık görülüyordu.

Cezmi bu manzarayı görünce, şairlik ruhu her türlü hüzün ve matem hislerine üstün geldiğinden, şehitleri birbirinin koynuna getirdi. Âdil Giray ile Perihan'ın başlarını, yüzlerinde kalan beyazlıklar ay-yıldız şekli meydana getirecek surette, birbirine yaklaştırdı. Şehit kızın kan içinde olan saçlarıyla ikisinin çehresinde dikdörtgen bir şekil meydana getirdi. Abbas'a döndü: «Bak; dalgalanmış, uçları parçalanmış Osmanlı bayrağına benziyor. Tanrı, sevgide bir vücut gibi yarattığı iki şehidin yüzlerinde, uğruna hizmet ettikleri maksadın ne güzel, ne parlak bir nişanesini çizmiş, Vallahi ben bunları mezarlarına bu durumlarıyla gömeceğim. Sorgu meleklerine maksatlarının canlı bir örneği halinde görünsünler!..» dedi. Abbas ile birleştiler, kazdıkları mezara o iki biçareyi o hallerinde emanet ettiler.

⁂

Iki vefalı arkadaş, ilerisi için yapacakları şeyleri düşünmeye başladılar, aralarında şu konuşma geçti:

Abbas — «Yanınızda para var mı?»

Cezmi — «Beş yüz altın kadar var. Bizim Pertev'le Rıza Kuli'yi bulsak onlarda da bir hayli para olacak.»

Abbas — «Sizin gizlendiğinizden beri onların göründüğü yok. Belki kaçmışlardır, kaçmadılarsa dün geceki çarpışmada telef olmuşlardır.»

Cezmi — «Biz ne yapacağız?»

Abbas — «Çaresiz Ali Kuli Han'ın yanına gideceğiz, hem de korucu kiyafetinde gideceğiz.»

Cezmi — «O bir tuhaf gidiş olur. Mirza Süleyman ikimizi de üstümüzdeki kan lekelerinden tanır. Yalnız bizi olsa zararı yok; Ali Kuli Han'ı da, hainlik yaptığına bizden iki şahit tutarak, astırır.»

Abbas (Biraz düşündükten sonra)— «Garip haldir; vaktiyle israf etmek için para düşkünlerinden olduğum halde, sayenizde Osmanlılık hizmetine girdikten sonra, bu yüce maksadın yürütülmesinden başka bir şey düşünmedim. Hatta sizden aldığım paralar da kemerimde duruyor. Ah bilmem, niçin şu Pertev'le Rıza Kuli alçaklarına güvenmişsiniz? Onların şimdiye kadar bir kötülüğünü görmedim, fakat çehrelerini gördüğüm vakit, bir türlü, iyilik yapacak adam olmadıklarına hükmettim. Şüphem var: Bize hainlik ettilerse onlar etmişlerdir.»

Cezmi — «Manasız şüphenin lüzumu yok. Elimizde olan iki biçare ne yapabilecek? Bulunduğumuz tehlikeden kurtulmaya bir çare düşünelim.»

Abbas — «Çare var: Ben şimdi şuradan giderim. Bulunduğumuz yere yarım saatlık tekkeden, yarım altın veririm, iki kat derviş esbabı alırım. O hırkalar sayesinde ellerimizde keşkül olduğu halde istediğimiz yere kadar gidebiliriz.»

Cezmi — «Git, getir. Derviş oluruz da yine Ali Kuli Han'ın yanına gideriz.»

Bu konuşma üzerine Abbas — İki canı koruyacak bir örtüyü aramak, vicdan sahibi bir kimseye ne derece gayret verirse öylesine bir istek ve hızla — Cezmi'nin yanından ayrıldı.

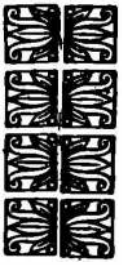

Namık Kemal; Abdülhak Hâmit'e yazdığı bir mektupta: «Tezyin-i elfaz» yani söz süsleme tutkusu için «O itiyadın Allah belâsını versin!» der. Tanzimat yapıtlarının dili sözlük bakımından da deyiş bakımından da toplumun daha kolay anlayabileceği yoldadır. Şâir Evlenmesi'nden başlayarak, Namık Kemal'in iki romanı ile beş oyunu, Mithat Efendi'nin, Sami Paşazade Sezai Bey'in romanları, Recaizade Ekrem Bey'in Araba Sevdası, Mehmet Murat'ın Turfanda mı yoksa Turfa mı adlı romanları, Vefik Paşa'nın oyun çevirileri hep anlaşılması kolay bir dille yazılmışlardır. Tanzimat yazarları halk okusun diye yazarlar, kendileri genel olarak halktan yetişmiş kişilerdir, gözleri halkın yaşayışına çevriktir. toplumsal yaşayışımızdaki aksaklıkları, bozuklukları, yetersizlikleri sık sık konu edinirler. *Konur ERTOP.*

Tiyatro Oyunları

Namık Kemal ,altı tiyatro oyunu yazdı *Vatan yahut Silistre* (1873); *Zavallı Çocuk* (1873), *Âkif Bey* (1874), *Gülnihâl* (1875), *Celâleddin Harzemşâh* (1885), *Kara Belâ* (1910). İlk oyununun verdiği heyecan, diğer beş eserinin doğmasını hazırlar. «Zavallı Çocuk» tan gayrısı, yurtseverlik ve zulme karşı direnme tema'sını işler.

Namık Kemal'de bir tiyatro yazarında bulunması gerekli, tüm özellikleri bulamayız. Tiyatro herşeyden önce dildir. Namık Kemal, günümüz anlamında tiyatro diline, pek yaklaşamaz. O zaten bunu aramaz. Onun aradığı insandır. Mistisizmden arınmış, irade gücüyle her engeli aşacak, her acıyı yenecek, eylemci insanın peşindedir. Eski Doğu felsefesinin yarattığı kaderci, güçsüz, kaderin elinde oyuncak, ölümlü, alınyazısına yenik, boynu eğik kişilere, Türk Edebiyatı'nda ilk bilinçli darbeyi o vurur. 8 Ocak 1873 tarihli «Hadika» gazetesinde «Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara» başlığı altında şöyle der:

Güllü Agop Efendinin tiyatrosuna dair olan neşriyatı gördüm. Tiyatroyu ne kadar sevdiğimi ve ona dair eserler ile ne kadar meşgul olduğumu tarif iktiza etmez. Onun için müsaadenizle ben de bahse karışmak istiyorum Fakat söze oyuncuların şapka ve fes giymelerinden veya isimlerine Efendi, Mösyö, Madam, Madmazel veya Hanım Kız denilmesinden başlıyacağım. Benim inanışıma göre, bunların tiyatroya taallûk eden yeri hele iki ehemmiyetli gazetede birkaç edibin fikrini ve kalemini işgal etmeye hiç değeri yoktur.

Kendimi öyle hakem yerine koyup da filan şu sözünde, filan da bu sözünde isabet veya hatâ etmiş gibi muhakemelerle bahsi halletmeye kalkışmak da maksat ve selâhiyetimin haricindedir. Yalnız tiyatroya ve bizim

tiyatroya dair olan fikrimizi hulâsa olarak beyan etmek isterim. İhtimal ki, meselenin bir dereceye kadar izahına hizmet edebilir.

Fikrimce tiyatro esasen öyle marifet veya ahlâk mektebi değil, âdeta bir eğlencedir; hattâ birtakım hazin hazin facialar da tiyatroları eğlencelikten çıkaramaz. Yine tekrar ediyorum. Tiyatro eğlencedir. Fakat insan fikrinin icad ettiği eğlencelerin cümlesine tercih edilir ve cümlesinden faydalıdır, cümlesine tercih edilir dediğim benim zevkime ait bir şeydir, o halde tabiatıyle dâvamı ispat edemem; fakat ispat ile uğraşmaya ihtiyaç da yoktur.

Herkes istediği yerde istediği tarzda eğlenir.

Eğlencelerin cümlesinden faydalıdır dâvasını zannımca ispat edebilirim; meydana koyduğuma göre ispat ihtiyacında bulunduğum malûmdur.

Tiyatro nedir? Âdeta taklit. Neyi taklit ediyor? Beşerin hâlini! Şu dört ibarecik tiyatronun en faydalı bir eğlence olduğunu meydana çıkarmaya kâfidir zannederim.

Eğlence ibret vericilikten büyük ne fayda tasavvur olunabilir?

Evet «işte eğlence bulunur, eğlence de iş bulunmaz.» Şurası da var ki insan her iş de eğlenebilir. Ancak her insan her iş ile eğlenemez. Onun için beşer cemiyetine faydalı eğlenceler de lâzım görünür.

Tiyatro ise cisim ve can bulmuş şâirane bir hayâldir. Gûya insanı elinden tutar, gönüllerin gizlilik perdelerini birer birer açarak en derin köşelerini gezdirir. Temaşa edenler beşerin ahlâkını bütün mânaları ve iç yüziyle gözlerinin önünde tecessüm etmiş gibi görürler. Vicdanın en kuvvetli ve en mükemmel mürebbisi olan meftuniyet ve nefret derhal heyecana inkılâbeder. Bu heyecan ise kalbin en rikkatli veya en münşerih olduğu bir zamana tasadüf ettiği için tabiatiyle tesiri ziyade olur. Onun içindir ki, ahlâkça tiyatronun hizmetini gazetelerden, kitaplardan ziyade sayarlar. Ben de bir itikada mailim, çünkü tiyatrolar kadar gazete veya kitap önünde gözyaşı döküldüğünü görmedim. Yalancılık gibi, haset gibi bir fenalığın oyuncular kadar hakim ve edib elinde rezil edilmesine ihtimal tasavvur edemem.

Hattâ o derece faydalıdır ki, Avrupaca medeniyet eserlerine en büyük sâiklerinden addolunmuştur. İngiltere'nin Cromwel vakalarına yardım eden sebeplerden biri de Shakespeare'in Kayser (Jül Sezar) trajedisidir. Fransa'da papaslarla zâdegâne Molière'in komedileri belki Voltaire'in kaleminin kuvvetinden ziyade zarar etmiştir. Fransa büyük inkılâbında halkın gösterdiği fedakârcasına vatan ve hürriyet sevgisinin gönüllerde hâsıl olmasına Corneille'in mertçe eserleri kadar belki hiçbir şey hizmet et-

memiştir. Goethe'nin, Schiller'in oyunlarından Almanya'nın ahlâkına hâsıl olan tesirleri saymak lâzım gelse bir büyük cilt kitaba sığmaz.

Biz daha şimdi bir tiyatro peyda ettik. Tabiî daha şimdiden mükemmel olmasını isteyemeyiz. Çünkü bir şeyin başlangıcında kemal beklemek anaların âlim çocuk doğurmasını beklemek kabilinden olur; fakat noksanının az olmasını ve hiç olmazsa gittikçe azalmasını istemekte hakkımız meydandadır. Zira kusur olur ki, acemilikle dahi mazur tutulamaz. İtikadımca telaffuzda olan fenalık tiyatroda mevcut olan noksanların en büyüğü sayılır. Çünkü tiyatronun lisana hizmet menfaatini düşürdükten başka şu telâffuz bir derecereye kadar maskaralıktan kurtulabilmek kabil olamıyacağı için nefsin infiallerine bütün bütün mânidir.

Oyunlar çokluk Avrupa lisanlarından tercüme olunmak bahsine gelince bu bir kabahat ise mesuliyet tiyatroya değil, kalem sahiplerine aittir. Bununla beraber tiyatro tercümesinde o kadar büyük bir zarar da görmüyorum. Tiyatroda türlü cinayetlerin taklidi görülüyor; fakat kanun yapanlar bunda kötü tesir mütalâa edip de yasak etmeye kalkmamışlar. İnsan kötü misal almak isterse her gün, her tarafı dolaşan kötü misaller kâfidir. Edepsizlik yolunu edebiyat içinde aramaya kimse muhtaç olmaz zannederim.

Edebiyatın vatanı yoktur. Bir fikir eğer doğru ise bir lisanda edeceği tesiri başka lisanda da tamamiyle icra eder. İngiltere, Almanya şairlerinin bu kadar eserleri Fransızcaya naklolunmuş, tiyatrolarda oynanıyor; yalnız tercümeden dolayı söz güzelliği azalıyor, tiyatroca olan letafet ve tesirine hiç halel gelmiyor; insan ,aşk ve namusu uğruna canını feda eden bir kız, yahut zarif kimselerin arasına düşmüş cesaretli bir cahil görünce milliyet ve kıyafet mi düşünür? Düşünse bile o mutalâanın duyguya ne hükmü olur?..

Dikkate şayan bir şey daha var. Tiyatro, edebiyatın en güç cihetidir. Bir derecedeki on bini aşan müellife mâlik olan Fransa'da güzel tiyatro yazar on edip yoktur. Ya edebiyatımızın haline nazaran bizde kaç tiyatro müellifi bulunabilecek?.

Hususiyle Avrupada bir oyun yüz kereye kadar oynanırken, İstanbul'da ancak üç beş kere seyrolunduğundan Güllü Agop Efendinin tiyatrosu Fransa'nın en büyük tiyatrosundan ziyade esere ihtiyaç gösterir. O kadar eser nerede bulunacak? Fransa'da tiyatronun birinci muallimi addolunan Cornielle'in İspanyolcadan ve Almanya edebiyatının mucitlerinden oyunlar sırf bizim eserlerimizden olsun demeye dilim varmıyor.

Tiyatromuz için benim arzu ettiğim madde şimdilik oyuncuların lisanının ıslahı ile tiyatro yazan muhterem müelliflerin lûgat paralamak-

tan biraz vazgeçmeleridir. Evvelleri ıstılah paralamak yalnız yazıya münhasır tutularak konuşmada istihza edilmeye sebep olurdu. Şimdi yazar bu kadar sadeleşip dururken konuşmalarda zincirleme bağlantılar, terkipler kullanmaya başlarsak hakikaten garip olur.

Herkesin tiyatroda aradığı vicdanını dinlemektir; yoksa öyle Van ağzı, Nergisî iğlâkaatı hiç çekilmez.

Tiyatronun Gücü

Namık Kemal, «Vatan yahut Silistre» den sonra — ki sahnede gördüğü ilk ve tek oyunudur — tiyatronun büyük gücünü toplumları nasıl etiklediğini anlar. Halkın daha aydınlık yarınlara ulaşmasında, bir ulusun kalkınmasında eşsiz bir güç kaynağı olacağına inanır. Bu inancını Abdülhak Hâmit gibi gençlere de aşılamaya çalışır.

Namık Kemal; vatan, millet, hürriyet, kahramanlık, fedakârlık, ahlâk konularında tiyatronun etkinliğini, gazeteden ilerde görür. Ona göre: «Bir milletin kuvve-i nâtıkası edebiyat ise, timsal-i edebin nâtıka-i hayâtı da tiyatrodur... Tiyatro aşka benzer. İnsanı hazin hazin ağlatır. Fakat verdiği şiddetli teesürlerde bir başka lezzet bulunur. Tiyatro, cihanın aynıdır. İnsanı doya doya güldürür. Fakat hatıra getirdiği tuhaflıklar bile tabiatın aczini gösterdiği için eshab-ı intibahta gülerken ağlamak için hâhişler tevlit eder... Tiyatro eğlencedir, fakat eğlencelerin en faidelisidir.» Bu görüşlerini, 11 Mart 1873 tarihli «İbret» gazetesinde şöyle açıklar:

TİYATRO

Eğlencelerin en edibanesi ve binaenaleyh en faydalısı tiyatrodur. Edep ve tek oyunudur — tiyatronun büyük gücünü toplumları nasıl etkilediğini anyaratılmış iki gönül alıcı kızkardeştir, bunlar tiyatro marazlarında (Sahnelerinde) şahıs haline gelir, can bulur; bin şekle, bin kıyafete girer; insanı ağlatır, güldürür, vicdanı açar, tenvir eder, temizler.

Tiyatro edebiyatın en büyük kısmıdır; hattâ Voltaire gibi fikir ve felsefe şubelerinin hepsinde kemalini göstermiş olan allâme'lerin külliyatına bakılsın, daima birinci ciltleri tiyatroya taallûk eden eserleriyle başlar.

Edebiyatta tiyatrodan daha evvel gelecek bir kısım yoktur; çünkü edip hayalini meydanda görünen bir vücuda tecessüm ettirdiği için gönülleri tabiî daha canlı, daha açık bir halde tasvir eder. Kitap yalnızların dostu, tiyatro topluluğun arkadaşıdır. Kitabı göz, tiyatroyu vicdan görür.

Bir millet, umumen ahlâk kitabı yazsa bir adamı pek kolay terbiye edemez. Bir edip birkaç güzel tiyatro eseri tertip etse bir milletin umumunu ter-

biye edebilir. Memleketimizde en ciddî bildiğimiz zatlar için bile Ahlâk-ı Alâ'yi baştan aşağı okumak nefsi öldürürcesine cebir altında tutmaya bağlı görünür; Paris Fukarası'nı en hafif beylerimiz bile lezzetle seyreder, hem eğlenir, hem faydalanır.

Tiyatro, yüzüne mesel düzgünleri sürülmüş, arkasına âdet elbisesi giydirilmiş olan hakikatın şahıs haline gelmiş bir misâlidir.

Avrupa'da zuhur eden milyonlarca üdeba içinde meşhur İngiliz Shakespeare'den büyük şair gelmediğinde herkes müttefiktir; Shakespeare ise yalnız tiyatro yazardı. Bugün cihanın en güzel eserleri tiyatrolarıdır.

İngiltere'nin, Fransa'nın, İspanya'nın, İtalya'nın Almanya'nın, İskandinavlar'ın, hattâ Ruslar'ın yetişken kalem sahipleri fikrî bedialarının en seçkin süslerini tiyatroya sarf edegelmişlerdir. Medenî milletlerde alılâkça görülen bu kadar inkılâplara, hissiyatça zuhur eden ulviyyâta her şeyden ziyade tiyatrolar hizmet etmiştir. Garp memleketlerinde edebiyatın yarı hayatı tiyatro sayesindedir; hele musiki bütün bütün tiyatro kuvvetiyle yaşıyor.

Tiyatro eski Yunanlılarda zuhur etmiş anların irfan ve kemâlini taklit etmiş olan Romalılar arasında zarurî ihtiyaçlardan sayılmaya başlamıştı. Çin'de dahi pek eski yazılmış birtakım komediler mevcuttur. İskender'in istilâsından sonra Hind'in Sanskrit lisanında dahi tiyatro yazılmaya başlanılmış idi. Buna bakılınca ihtimal ki, eski İran'ın mahvolup giden edebi eserleri arasında da tiyatro bulunabilsin.

Roma Garp İmparatorluğunun inkırazından sonra edebiyatın büyük bir kısmı hemen bütün bütün İstanbul'a inhisar etmiş ve Avrupa'da birtakım mezhep hikâyelerine dair kiliselerde oynatılan bazı ufak tefek oyunlardan başka bir eser meydana gelmemiş idi.

Tiyatronun İslâm kavimleri arasında revaç bulamaması iki sebepten neşet etmiştir. Evvelâ güzellikleri anlamak ve fazileti tamamlamak hassalarına sahip zeki Araplar, Yunan eserlerini tetkika başlar başlamaz milletlerin bin türlü fitne ile sarılmış gördükleri için en çok lüzumlu olan maarif ve felsefeyi almaya başladılar, lâzım olan edebiyat zevklerini nakledecek kadak rahat zaman bulamadılar. Sâniyen Yunan tiyatroları daima manzum, Yunanlıların şiirleri ise bir takım çok Tanrılı hurâfelerle dolu olduğundan edebî güzellikleri tabiatın hakikatleri içinde arıyan ve tek Tanrıya inanan müslümanlara zevk veremezdi.

Acemler ise Arap'tan sonra zaptettikleri yerlerden ne türlü bilgi ve sanat cevherleri aldılar ki, tiyatroyu unuttuklarına taacüp olunsun!

Avrupa'ya gelince her türlü nefis sanatların ve fikir bedialarının hayat bulmaya başladığı yeni çağın ilk zamanlarında İspanya'da İngiltere'de, İtal-

ya'da icat kudretine mâlik bir takım büyükler edebiyat ve musikiyi akıllara hayret verici bir maharetle canlandırmaya başladılar. Birbirini takip ederek her kavmin yaratılıştan gelme zekâsı ve sonradan kazanılmış bilgisi yollarda dahi müsabakaya kalktı; şehirler süslü tiyatrolarla, kitapçı dükkânları mükemmel oyunlarla dolmaya başladı. Şimdi her hükûmet merkezinde beşten otuza kadar tiyatroda her lisanda beş binden otuz bine kadar oyun görülüyor.

Bizde ise kahvenin, tütünün zuhuruna kadar gündüzler çalışıp kazanma zamanı, geceler köşeye çekilip dinlenme vakti bilindiği için fertlerin toplanması, nadir vuku bulan helva sohbetlerine münhasır idi ve elde okunur anlaşılır ıstılahtan, kafiyeden yanına varılır bir tarih veya hikâye olmadığı için ya laklakiyyat'a, ya Battalgazi yollu hikâyelere hasredilirdi. Tütünün, kahvenin zuhuru üzerine şehrin ötesinde berisinde açılan toplantı yerleri Dördüncü Murat devrini kanlar içinde yuvarlana yuvarlana geçirmiş, gitgide toplu olarak vakit geçirme arzuları yerleşerek ihtiyaç sevkiyle birtakım yeni yeni eğlenceler peyda olduğu sırada Zuhûrî kolu dahî meydana gelmiş idi. Bu da bir nevi tiyatro demek ise de tertip ve icrasında ne tabiat tasvirine, ne de kelâmın tesirine bakılarak arada edebin iki mânasına da riayet edilmedi ve akılların nefretini celbetmek ve cahillerin ahlâkını bozmaktan başka hiçbir şeye hizmet etmedi.

Nihayet Güllü Agop Efendinin himmetiyle Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu vücuda geldi.

Osmanlı Tiyatrosının halini tarife girişmeden evvel asıl tiyatroya dair bazı mülâhazalar beyan edelim. Her millette tiyatro birkaç türlü taksimat altına alınmış ve hiçbir devrin edipleri kendinden evvel gelen devir ediplerinin taksim ve tarifini kabul etmemiştir. Meselâ birtakım tenkitçiler tiyatroyu Fâci ve Mudhik nevilerine taksim etmek istediler; sonra en muktedir müellifler bazı yerinde ağlanır veyahut ne ağlatır ne güldürür oyunlar tertip ettiler. Bunlar taksime mutabık olan eserler kadar ve bazı kere de daha ziyade makbul oldular. Nihayet beşer hayali gibi tiyatronun da hudutlandırılamıyacağı anlaşıldı. Bugün hangi oyun seyircileri faydalandırmakla beraber eğlendirmek hassasına malik ise tiyatro kaidesine mutabık addolunuyor. Adına da tenkit erbabı lisanında her ne neviden olursa olsun yalnızca oyun deniliyor.

Tiyatro, ortaoyunu değildir; çünkü ortaoyunu yalnız güldürür. Tiyatro gâh ağlatır, gâh güldürür, gâh ağlatıp güldürmeden eğlendirir. Ortaoyunu en budalaca tavırları, en edepsizce sözleri, en çetrefil en kaba lâfızları gösterir. Tiyatro vicdanını en saklı perdelerini açar, kalbin en haklı hissiyatını tahlil eder nefis hastalıklarının en şiddetli tesirlerini meydana kor; dünyanın en büyük belâlarını tasvir eder; insanın en vahşî heveslerini meydana çıkarır; ahlâkın kötülükleriyle eğlenir, âdâbın münasebetsizlikleriyle istihza eder; aşka bir hicran musallat eder, seyredenler ağlar; yalana bir maskara örtü geçirir, görenlerin gülmemek elinden gelmez.

Gelelim bizim Osmanlı Tiyatrosuna: Memlekette nadir olarak teşebbüs olunan terakkî eserleri halkın zekâsı sayesinde demir yolu süratiyle ilerlediği gibi oyunculuk da şu birkaç senenin içinde hiç umulmaz derecelerde ilerlemiş. Avrupa'da yüz seneden beri teessüs etmiş tiyatrolar senede sekiz on oyun verirken bizim beş senelik tiyatro seksen oyun veriyor; hem de verdiği oyunlarda — telâffuz noksanı bir tarafa — Avrupa'nın ikinci, üçüncüü derece tiyatrolarından aşağı kalmıyor.

Namık Kemal, özel yaşamında, iki alışkanlığını taparcasına sevmiştir: Hergün okumak ve yazmak... Sürgünde, hastalıkla geçen günleri sayılmazsa, altı saat okuyup, altı saat yazı yazdığını kendisi söylemektedir. Hergün mektup yazmak onun için, vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Sevmediği tek şey, resim çektirmektir. Fotoğrafçı önünde poz vermekten nefret eder. Bunun için Namık Kemal'in resimleri çok azdır. İdare âmirliğindeki tutumu ise, sertçedir. Bu yüzden, başına hayli işler açılmıştır. Gelibolu'daki üç beş aylık Mutasarrıflığının sona ermesini, sokaktaki köpeklerin toplattırılmasındaki haşin tutumuna verenler olmuştur. Sakız'da da bir aralık aleyhinde kazan kaldırmak isteyenlerin meyhanelerini kapattırmıştır. İçkiyi sevdiği halde, Sakız'daki meyhanecilerin, genel düzeni bozacak şekildeki tutumlarını gördüğünde, bu kapatma kararını almıştır... Yandaki fotoğraf, bugün Tanzimat Müzesi'ndedir. Namık Kemal «Tasvir-i Efkâr» yazarı bulunduğu sıralarda çekilmiştir.

Bu terakkinin gönüllere verdiği şevk eserlerindendir ki, hakiki velinimet bildikleri millete her türlü hizmetten çekinmemek azminde bulunan bir takım kalem sahipleri eğlence tedarikini dahi üzerlerine aldılar; her biri bu tiyatro hakkında mütalâa ve his serbestliğini muhafaza ile beraber terakki maksadına çalışmakta birbirleriyle birleşmekte yine ayrılmadılar.

Ehliyetim olmadığı halde benim de müessislerinden bulunduğum, tiyatronun ilerlemesine hizmet akdettiğimiz Encümen'in zuhuru daha iki ay olmadan şimdiki halde işin en ehemmiyetlisi olan telâffuz derslerindeki çalışmalar hayli neticeler gösterdi. Gelecek sene verilecek oyunlarda telâffuzun hiç bizim söyleyişimizden fark olunmıyacağını kuvvetle ümit ediyoruz.

Olgunlaşma gayretini tarife hacet görmediğim arkadaşlarımdan Mithat Efendi Eyvâh isminde bir oyun tertip etti, dün gece oynandı, hazır bulunanları memnu nettiğinden eminiz.

Âsâr-ı âcizânemden Vatan - Yahut Silistre unvanlı oyunun tertip ve talimi hitam buldu; birinci defa olmak üzere önümüzdeki Salı akşamı yani Çarşamba gecesi icra edilecektir.

Yine Âsâr-ı âcizânemden *Râz-ı Dil* namında diğer bir oyun var. Arkadaşların himmetiyle Fransızca'dan bir dram, iki komedya tercüme olundu. Daha ufak tefek şeyler de yazılıyor. Tiyatro mevsimi bitmeden evvel tâlimi hitam bulan olursa oynatılacaktır. Hele Encümen'in gelecek mevsime bir hayli eserler ile başlıyacağını şimdiden vadedebiliriz.

Salı akşamı oynanacak eser-i âcizânem hakkında okuyuculara bir iki mazaret beyan etmek isterim. Bunun birincisi ve en kuvvetlisi oyunun mevzuu olan vatan sevgisi kadar yüksek bir fikrin benim gibi bir âciz tarafından anlaıki hissin tasvirinden ibaret olduğu için oyunun hikâyesinin de ziyadesiyle sade olması yoluna gidildi; her şeyi güç beğenenlerin aradığı ansızın karşılaşmalar, umulmadık değişiklikler bu oyunda az bulunur; belki hiç bulunmaz.

Her halde noksanlarının zaten meydanda olan âczime ve bu sefer ona ilâve olan mübtediliğime bağışlanmasını umumun hataları örten affından niyaz ederim.

VATAN yahut SİLİSTRE

Namık Kemal; «Vatan yahut Silistre»ye Gelibolu mutasarrıfı iken başlamıştı. Mutasarrıflıktan azledildikten sonra İstanbul'a dönünce piyesi tamamladı. Namık Kemal sansürden kurtulmak için, «Vatan yahut Silistre»yi gündelik bir gazetenin ilâvesi gibi acele dizdirip bastırmıştır. Ebüzziya'nın Siraç gazetesinin «Maarif ve Edebiyata dair olan bir nüsha çıkarması imtiyazı iktizasından bulunduğundan» bu kitap sansürden geçmemiş, piyasaya sürülmüştür. Bu yüzden eserde bir çok dizgi, düzeltme yanlışları olmuştur.

Namık Kemal, «Güllü Agop» tiyatrosuyla yakından ilgilenirdi. İstanbul'a dönünce, bu tiyatronun gelişmesi için bir komite kurdu. Komitede Halet Bey, Nuri Bey, Âli Bey, Reşit Paşa, kendisi bulunuyordu. Artık, kendi piyasini oynatabilirdi. 1 nisan 1873 salı akşamı Gedikpaşa'dan geçenler, Güllü Agop tiyatrosunun kapısında şöyle bir ilân gördüler: «Vatan - yahut Silistre; Dört fasıl tiyatro; müellifi Namık Kemal». Bu ilânın altında kitabın ihdasından (önsöz) alınmış şu satırlar vardı: «Eser-i acizanemin mevzuu —alaylarında silâh kullanmak şerefine nail olduğunuz— Osmanlı askerinin velvelesi dünyayı

Ya «huzzarın cümlesi»nin bir ağızdan «Yaşasın Vatan!...» demesi seyircileri coşturmuştu. Millet sokaklara dökülmüştü. «Varolsun Kemal-i millet», «Allah Muradımızı versın» diye bağırışıyordu. Halkın bir kısmı ise, Namık Kemal'in yazı işleri müdürü olduğu İbret gazetesi idarehanesinin önüne gitmiş. Aleksan Efendiyi tatlı uykusundan uyandırmışlardı. Halk ne istiyordu? «Murad» ne demekti? Hafiyeler o gece padişaha jurnal vermediler. Ancak ikinci günü, «Milletin bağırması boşuna değil!... Kemal onların fikrini çelmiş. V. Murat'ı tahta geçirecek» diye Abdülâziz'e gecenin raporunu sundular. Ama genel istek üzerine piyesin ikinci defa oynatılmasına engel olunmadı. Cuma gecesi «Vatan yahut Silistre» ikinci defa oynandı. O geceyi Namık Kemal'in damadı Rıfat Menemencioğlu şöyle anlatıyor

«Vatan yahut Silistre» iki kat fiyat ile ikinci defa olarak mevki-i temaşaya konulduğu vakit, iki gün evvelden alt katta 38 numaralı loca biletini alarak gitmiştim. Tiyatro o gün başka bir âlem idi. Artislerin ağzından çıkan hemen her cümle alkışa mazhar oluyor, tiyatro binası yerinden oynuyordu. Piyesin hitamında «Yaşasın Kemal-i millet» avazesi tiyatroyu inletti. Onu takiben seyircileri muharriri görmek isteriz, diye bağırmağa başladılar. Bir taraftan «Yaşasın Kemal» alkışı devam ediyor, diğer taraftan «Kemal'i görmek isteriz» avazesi çıkıyordu. Kemal belki halkın karşısına çıkacaktı. Arkadaşı Nuri ile tiyatro komite odasında oturuyordu. Bu sesleri, bu istekleri duyduğu bir gerçekti. Birden odanın kapısı aralandı, içeriye bir baş uzandı :

— Kemal Bey!...

— Benim efendim!...

— Sizi Zaptiye Müşiri İzzet Paşa görmek istiyor.

Namık Kemal, çağrılış sebebini anlamakta gecikmedi. Vatan yahut Silistre'nin havası, millete hür ufuklar açmıştı. Ama, yazar tevkif edilecekti. Onunla birlikte Ahmet Mithat, Ebuzziya, İsmail Hakkı, Nuri Beyler de İzzet Paşa'nın huzuruna çıkarıldılar Padişahın fermanı, «Sürgün» dü.

Namık Kemal'in fiziksel ve moral portresi: Büyük, değirmi bir baş; yüksek bir alın, kanlı bir yüz.. Öfkelendikçe çatılan hafif eğri kaşlar... Koyu elâ gözler, irice bir burun, tenasüplü bir ağız. Kısaya doğru orta boylu ve şişmana doğru tıknazdır. Omuzları geniş, elleriyle ayakları küçüktür. Demevî mizaçlıdır. Pek seyrek öfkelenir; fakat bir kere öfkelenince uzun müddet kendisine gelemez; burnundan kan boşanarak yatışır. Hareketleri taşkın, keskin ve fazla samimidir. Sadeliğe düşkündür. Boyun bağına: «cellât kordonu», kolalı yakaya «kızgın sacayak», sırmalı üniformaya «at kaşağısı» ismini verir. Paraya, süse kıymet vermez. Cömerttir. Ev eşyası da sadedir. Onun için kitap, kalem çok kıymetlidir. Kamış kalemler içinde, koyu siyah renklisini sever, buna

«bizim arap köle» ismini verir. Kaleminin bir başka ismi de «küheylan» dır. Az uyur, az ve basit yemekler yer. Yastığı katlar, yusyuvarlak bir hale getirdikten sonra yatar. Uykusu gelinceye kadar bir ayağını hafif hareketlerle sallar. Yıkanmayı sevmez, traş olmaktan kaçınır, gecelik entarisiyle oturmayı sever. Uyurken ta uzaktan duyulacak tarzda gür ve nağmeli bir sesle nefes alır. Adeta insana nargile çekiliyor hissini verir. Hiç birşeyden korkmadığı halde örümcekten korkar. Rüyaları boldur. Rüyalarında bazan şiir söylediği de olur. Zamanının büyük bölümünü okumakla, yazmakla geçirir. Günde en aşağı sekiz, on saat okur. Daima şöyle der: «Yazı yazmak dünyada en sevdiğim şey. Fakat okumaya mâni oluyor. Ah, ikisini bir arada yapmak mümkün olsaydı!» Dört kişiye, dört ayrı konuda yazı yazdıracak kadar güçlü bir yeteneği vardır. Konuşurken, karşısındakini derhal etki alanına alarak, ona mutlaka vatan, millet ve hürriyet telkininde bulunmaktan kendini alamaz.

Vatan yahut Silistre'nin Konusu

Namık Kemal'in dört perdelik, ilk tiyatro oyunudur. İlk defa, 1 Nisan 1873 akşamı İstanbul'da «Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu» nda oynandı. Almanca, Fransızca, Arapça, Rusça ve Sırpça dillerine çevrildi. Konusunu Silistre kuşatmasından alır.

Silistre kuşatması tam 41 gün sürmüştür. İlk silâh 22 Mayıs 1854 te patlamış, 25 Haziran günü silâhlar çatılmıştı. Ruslar, Silistre Şumnu ve Varna'yı alarak Edirne'ye inmek istiyorlardı. Düşman önce Silistre'nin karşısındaki Tuna adasını ele geçirdi. 18 Mayıs günü Başkomutan Paskiyeviç'in idare ettiği Rus ordusu, Silistre'yi dört bir yandan kuşattı. Rus ordusu 80 bin, Topçu Feriki Musa Paşa'nın muhafız kıtası ise 10 bin kişiydi. 9 Haziran günü Rus çarı yeviç 24 taburla Abdülmecit tabyasında keşfe çıkmıştı. Bir Türk mermisi Rus Birinci Nicolas'ya Silistre kuşatması üzerinde rapor göndermek istiyen Paskikomutanının kalçasına isabet etmiş, ağır surette yaralanmasına sebebiyet vermişti. Onun yerine selefi Gorçakof tâyin edildi. Ancak, Mecidiye tabyasında huruç hareketi yapan Türk Rusları geri püskürtmüşlerdi. Savaş sırasında Gorçakof ağır surette yaralanmış, istihkâm komutanı General Schilder ise ölmüştü. Türkler hârikalar yaratıyorlardı. Rus ordusu açlıktan kırılıyordu. Gorçakof erlere şu emri göndermişti: «— Türk tabyalarını alırsanız, tayın vereceğim.» Ruslar ekmek pahasına canlarını dişlerine takıyorlar, ancak bir dilim ekmek bile alamıyorlardı. Rus askerlerinin «ekmek» diye feryadlarına, asîl Türk askerleri süngülerinin uçlarına taktıkları tayınlarla karşılık veriyorlardı. Rus askeri ikinci huruç hareketine dayanamadı. 15 Haziranda düşman kuşatmayı kaldırdı, 25 Haziran günü de geri çekildi. Çarlık Rusyası'nın «Silistre macerası» hezimetle sona ermiş, Türk askerî tarihine şanlı bir sahife daha eklenmişti. Rus ordusunda 9 general ölmüş, 3 general savaş dışı kalacak şekilde yaralanmıştı. Ölü sayısı 15 bin, yaralı sayısı 20 bindi. Türk ordusunun kaybı ise 3 bin ölü, 2 bin yaralı.

Bu olay Namık Kemal'e ilham kaynağı olur. Oyunun kahramanlarından Zekiye erkek kılığına girerek Silistre kalesindeki askerler arasında görev alan, kendisini Âdem olarak tanıtan genç bir kızdır. İslâm Beyi sevmektedir. İslâm Bey, bu savaşa katılmak için, gönüllü yazılmış, giderken Zekiye'lerin evine uğramış, iki genç burada ilk görüşte birbirlerini sevmişlerdir. İslâm Bey'in gönüllülere «Beni seven arkamdan gelsin!» demesi üzerine, Zekiye de gizlice gönüllülerin arasına karışmış, bu savaşa katılmıştır. Kale kuşatılır. Düşmanla yapılan bir çarpışma sırasında İslâm Bey yaralanır. Yaralıya Âdem olarak bilinen Zekiye bakar. Kale kumandanı şehit düşer, yerine Albay Ahmet Sıtkı Bey geçer. Düşman Cephaneliğini patlatmak gerekir. Bu görevi İslâm Bey, Zekiye, bir de Abdullah Çavuş üstlenirler. Cephanelik patlatılır. İslâm Bey üç yerinden yaralanmıştır. Albay (Miralay) Sıtkı Bey, aldığı bir mektuptan kızının kaybolduğunu öğrenir. Sarsılır; daha önce başından bir felâket geçmiştir. Haksız bir nedenle rütbesi geri alınmış, kendisi de askerlikten çıkarılmıştır .Üç yaşında bir erkekle, dört aylık bir kız çocuğun babasıdır. Utancından memleketine dönememiş, bir müddet sonra adını değiştirmiş, er olarak tekrar orduya girmiş, albaylığa kadar yükselmiş, karısıyla oğlu ölmüştür. Zafer kazanılır. İslâm Bey, Âdem'in kim olduğunu araştırır Kızı Zekiye olduğunu hayretle görür. Zaferin sevinci içerisinde İslâm Beyle Zekiye evlenerek, birbirlerine kavuşurlar. Oyunun «Dördüncü Perde» sinden parçalar :

DÖRDÜNCÜ MECLİS

Sıtkı Bey — Abdullah Çavuş

Sıtkı Bey — Abdullah!

Abdullah Çavuş — Buyur.

Sıtkı Bey — Çocuk nerede?

Abdullah Çavuş — Çocuk mu? Nerede olacak? İslâm Beyin yanında.

Sıtkı Bey — Ee... İslâm Bey nerede?

Abdullah Çavuş — Dışarda.

Sıtkı Bey — Sağ mı?

Abdullah Çaavuş — Ben bıraktığım zaman sağdı. İkisi de sağdı. Amma şimdi bilmem.

Sıtkı Bey — Söyle bakayım, ne yaptınız, ne oldu?

Abdullah Çavuş — İslâm Bey midir nedir? O adam değil; Allahın gazabı. Çocuk âdeta gölge. O, bir yere gitti mi, bu, yanına yapışıyor. Az kaldı hem kendilerini telef edeceklerdi, hem de beni. Lâkin ben ikisinden de hoşnudum. Allah da hoşnut olsun. Arslan şeyler... Yiğit delikanlılar.

Sıtkı Bey — Ee... ne yaptınız? Onu söyle, ne yaptınız?

Abdullah Çavuş — Buradan çıktık. Üç gece bir köyde yattık. Bir türlü ordunun yanına yanaşamadık. Sonra bir gizli yol bulduk. Ben avcılık zamanımdan bilirim. O mağarada saklandık. Düşman başladı gece yarısı çadırlarını

yıkmaya. İslâm Bey onu gördü mü? Haddin varsa zaptet. O der: «Ben elbette çıkacağım.» Gölge «Ben de elbette çıkacağım.» Ben: «Etmeyin» dedim, olmadı. «Lâzım değil» dedim olmadı, «Düşman geliyor» dedim, olmadı. «Eee haydi çıkalım, kıyamet mi kopar?» dedim, çıktık; sürüne sürüne, gizlene gizlene cephanenin yanına bir hayli yaklaştık ama ne fayda? Ceyhanenin etrafını karakol içinde karakol sarmış. Düşündük, taşındık, bir türlü istediğimiz yere sokulamadık. Ben «Haydi selâmetle şuradan çıkalım» derken İslâm Bey cephaneye karşı bir tabanca atmasın mı? Meğer kapının önüne bir barut sandığı indirmişler. Kurşun da vardı, onu buldu...

Sıtkı Bey — (Sözünü keserek) Sonra?

Abdullah Çavuş — Sonra ne olacak. Bir gürültüdür koptu. Tüfeğe sarılan sarılana... Başladı üzerimize dolu gibi kurşun yağmaya... İslâm Bey sanki ölüme âşıkmış gibi kurşunları kucaklamaya çalışıyor. Gölgesi zati yanından ayrılmaz. Sanki ölümü gözümle gördüm dersem inanın! Bereket versin İslâm Bey üç yerinden yaralandı da — O mübarek de hep ön tarafından yaralanır — bayıldı, yere yıkıldı. Ben omuzlarından tuttum, çocuk da ayaklarından sarıldı, mağaranın kenarındaki çalılığa girdik. Kargaşalıkta izimizi bulamadılar, yavaş yavaş tekrar mağaramıza sokulduk. O arada iki kurşunda benim kısmetime düştü.

Sıtkı Bey — Mağaradan nasıl kurtuldunuz?

Abdullah Çavuş — O taraftaki düşman askeri Tuna'yı gece geçmiş. Ben sabahleyin mağaradan başımı çıkardım, etrafıma baktım, kimse yok. Kalktık, gittiğimiz sapa yola girdik. Çalı aralarından gizlene gizlene kaleye yaklaştık. Sabah açılır açılmaz baktık ki, Arap tabyasından asker çıkıyor. İslâm Bey bunları gördü mü, yine yıldırım gibi sıçradı: «Allaha ahdim olsun ki bir cephanelik daha yakmadan kaleye girmem» diye bir kere bağırdı, düştü askerin önüne... Öteki zaten gölge dedik a... Ben de yanlarını bırakmadan... Düşmana çattık. Bir elinde tabanca, bir elinde kılıç.

Sıtkı Bey — Arslan delikanlı!

Abdullah Çavuş — Onu da, bizi de Allah sakladı. «Bey elverir, haydi gidelim. Miralay Bey bizi bekler» dedim. Kavga barut, o ateş... Haddin varsa birini birinden ayır. Baktım olmayacak. Düşmanın zaten yüzü dönmüş. «Bir adam eksilmekle kıyamet mi kopar?» dedim, size haber vermeye geldim.

Sıtkı Bey — Aferin, Allah hepinizden razı olsun, vatanın ekmeği hepinize helâl olsun!

Abdullah Çavuş — (Tabyadan dışarı bakarak) Bak, bak, bey, kaçıyorlar be! Daha yarım saat olmadı ,aceleniz ne?

Sıtkı Bey — Düşmanın gittiğine mi kızıyorsun?

Abdullah Çavuş — Bak, ben düşmanın da o kadar korkağını sevmem. Sanki bir saat ateş karşısında dursalar kıyamet mi kopar? Bey! İslâm Bey

geliyor. Allah Allah! Yine elinde kılıcı kırılmış. Kaleye gelirken sanki mezara gider gibi geliyor. (İslâm Beye bağırarak) Buraya gelsen e! Miralay Bey bekliyor. Sanki kaleye girersen kıyamet mi kopar?

Sıtkı Bey — Çocuk yanında yok mu?

Abdullah Çavuş — Gölge arkasından ayrılır mı hiç? Hele içeri girebildil Mübarek, ateşin ağzına giderken de biraz böyle yavaş yürüsene? Ne olur, Kıyamet mi kopar?

Sıtkı Bey — Cenabı Hakka bin kere şükrolsun yine inayeti yetişti.

BEŞİNCİ MECLİS

Evvelkiler — Abdullah Çavuş

Abdullah Çavuş — Yine karşıda asker toplanıyor. Galiba hücum var. Sizi tabyaya çağırıyorlar.

Sıtkı Bey — Abdullah!

Abdullah Çavuş — Efendim.

Sıtkı Bey — Buraya gel. Şu kale uğrunda ölmek elinden gelir mi?

Abdullah Çavuş — Ölürüm. Kıyamet mi kopar?

Sıtkı Bey — İslâm Bey bu gece bir yere gidecek. Beraber gidebilir misin? Fakat yüzde doksan kurşuna dizilmek var.

Abdullah Çavuş — Kurşuna dizilirsem kıyamet mi kopar?

Sıtkı Bey — Aferin Abdullah! Haydi tabyaya gidelim. Bakalım bu günkü düğünümüz nasıl geçecek? İşimizi de orada konuşuruz.

Zekiye — (Bulunduğu köşeden çıkar.) Benim de bu vazifeye gitmeme müsaade edecek misiniz?

Sıtkı Bey — O kim? Ah biçare çocuk! Sen yerinde otur.

Zekiye — Beyefendi, kulunuzu neden o kadar hakir gördünüz?

Sıtkı Bey — Peki çocuğum, sen de gideceksin. Üç olursanız iş daha metin olacak... Abdullah da lisan bilir.

(Çıkarlar.....)

SEKİZİNCİ MECLİS

İslâm Bey — Zekiye — Abdullah Çavuş

Abdullah Çavuş — (Odaya girerek) Haydi Bey.

İslâm Bey — Nereye?

Abdullah Çavuş — Kaleden şimdi çıkalım ki, orduya girmek mümkün olsun. Gideceğimiz yollardan dolaşmaya üç dört saat ister. Esvaplar hazır.

İslâm Bey — Ne taraftan gideceğiz?

Abdullah Çavuş — Ben yol buldum.

İslâm Bey — Bir kere miralay beyi görsek olmaz mı?

Abdullah Çavuş — O zati geliyor.

İslâm Bey — Keşke biz gitseydik.

Abdullah Çavuş — Ay! o bizim ayağımıza gelirse kıyamet mi kopar?

İslâm Bey — Bey, o nasıl lâkırdı. Hiç devlet kalesini gözden çıkarır mı? Serdar ne yapsın? Düşman çok, asker az. Onlar bizim gayretimize güveniyorlar da tertiplerini bozuyorlar. Keşke göğsüme birinci dokunan kurşun canımı alaydı da sizden bu sözleri işitmeyeydim.

Sıtkı Bey — Oğlum, ben kalenin teslimini düşünmüyorum. Kurtarmaya bir çare arıyorum. Kaleyi teslim etmek isteyen seninle müzakere etmez a.

İslâm Bey — Kurtarmaya çare... Kavga ederiz... Ölürüz... Teslim olmayız... Vesselâm.

Sıtkı Bey — Kaleyi kurtarmaya daha güzel bir çare var. Gerçekten ölecek adam ister.

İslâm Bey — Ben daha ölmedim.

Sıtkı Bey — Ölmedin amma hastasın.

İslâm Bey — Süphanallah! Hasta olan ölmez mi? Beyim, siz reyinizi söylemeye bakınız. Ben vatanım için hasta iken de ölürüm, sağ iken de ölürüm. Bin kere ölsem dirilsem yine ölürüm.

Sıtkı Bey — Bu gece düşmanın ordusuna girer, cephanesini ateşleyebilir misin?

İslâm Bey — Ateşleyebilirim. Hatta iktiza ederse üzerine oturur, öyle ateşlerim.

DOKUZUNCU MECLİS

Evvelkiler — Sıtkı Bey

Sıtkı Bey — Hazır mısınız çocuklar?

Abdullah Çavuş — Gidiyoruz. Lâkin birkaç gün bizden haber alamazsan merak etme.

Sıtkı Bey — Birkaç gün ne demek ya?

Abdullah Çavuş — Birkaç gün, birkaç gün demek. Saklanmalı, fırsat aramalı, münasebet düşürmeli de orduya öyle girmeli. Misafirliğe gitmiyoruz...

İslâm Bey — Abdullah'ın dediği gibi olursa daha emin olur.

Sıtkı Bey — Ben işin çabuk tutulduğunu isterim.

İslâm Bey — Siz bilirsiniz. Bence bir gün evvel ölmekle bir gün sonra ölmenin hiç farkı yok.

Abdullah Çavuş — İş iki gün gecikecek olursa kıyamet mi kopar?
(Silâh başına trampetesi vurulur.)

Sıtkı Bey — Yine mi hücum! Herifler ölmekten de bıkmıyorlar.

Abdullah Çavuş — Haydi bey, top başladı. Gülle arasından geçmeli. Kavgada ondan selâmet yol yoktur.

İslâm Bey — Haydi ecel bizi bekliyor. Yaşasın vatan!...

ZAVALLI ÇOCUK

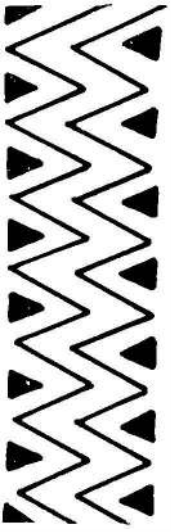

Namık Kemal'in Magosa'da yazdığı bu oyun, görmeden evlenmenin karşısında yer alan bir tezi savunur. Gedikpaşa Tiyatrosunda oynanmaya başlamış (18 Ocak 1874), etkisi büyük olmuştur. Halil Bey'in yeğeni Atâ on dokuz yaşındadır. Tıbbiye'de okumaktadır. Küçük yaşta öksüz kaldığından, Halil Bey onu yanına almıştır. Halil Bey'in on dört yaşlarında bir kızı vardır. Beraber büyüyen bu iki çocuk birbirlerini sever'er. Şefika'yı ise bir paşa ister. Kız razı değildir. Babası da taraftar olmaz. Yalnız annesi Tahire Hanım ısrar eder. Halil Bey borçludur, eğer şefika bu zengin ihtiyarla evlenirse babasının borçları ödenecektir. Şefika, aile yuvasını maddî bir sıkıntıdan kurtarmak kaygısiyle istemiyerek paşa ile nişanlanır, ama bir şart koşar; bu durum Atâ'ya haber verilmiyecektir. İsteksiz yapılan bu nişan, Şefika'yı hasta düşürür. Veremlidir. Hastalık pek çabuk ilerler. Yaşama umudu kalmamıştır; kendisi de hastalığını bilmektedir. Bir ara okuldan izinli gelen Atâ, Şefika'nın ağır hasta olduğunu öğrenince eczaneden aldığı şiddetli bir zehiri içerek yaşamına son verir. Bu acı son karşısında Şefika da Atâ'ya sarılarak ölür. Tahire Hanım, şaşkındır, üzgündür. Halil Bey perişan şu sözü mırıldanır: «Zavallı Çocuk!». İkinci Fasıl'ın Birinci Meclis'inde Halil Beyle Tahire Hanım şöyle konuşurlar

HALİL BEY. — Hanım! Öyle söylüyorsun ama kızın halini görmedin mi?

TAHİRE HANIM. — Halini ne göreyim? Biraz ağladı, biraz nazlandı, o kadar değil mi? Hangi kıza anası babası «Seni filâna vereceğiz» der de kız sevinç gösterir? Şefika o kadar terbiyesiz mi ki, bizden utanmasın? Hangi kız

anasından, babasından ayrılacağını işitir de memnun olur? Şefika o kadar merhametsiz mi ki, bizden ayrılacağına hiç teessüf etmesin? Bey, size bugünlerde bir şey oldu; kızın evden gideceğini düşündükçe aklınız da başınızdan gidiyor. O giderse evlâtsız mı kalacaksın? Allaha emanet, Ali yok mu? İşte o da on yaşına girdi.

HALİL BEY. — Değil iki gözüm, Şefika sağ olsun, rahat olsun da nereye giderse gitsin. Ben orasını düşünmem. Çocuk ne kadar içlidir bilirsin, evlenmek lakırdısını söylediğimiz vakit ben istemem dediğine, ağladığına bakmadım; fakat, bilmem dikkat etmedin mi, senin ısrarını gördü, mahzun mahzun baktı. Benden de yüz bulamadı, çehresine bir karanlık renk geldi, gözlerine bir hafif duman çöktü. Hâlâ o renk gitmiyor, hâlâ o duman geçmedi. O kadar zayıflıyor ki, bayağı her gün vücudunun eriyen yerleri gözle farkolunuyor. Gözleri daima toprağa bakıyor, yüzündeki renk yapıştırma gibi duruyor. On dört yaşında çocuk senden benden bitap olmuş. Biçareye bir hal olmasından korkuyorum. Çocuğun gönlünde bir sevda hissediyorum.

TAHİRE HANIM. — Allah Allah! O yaşta çocuk sevdayı ne bilecek? Zahir on dört yaşında masumları bırakalım, istedikleri gibi evlensinler, istedikleri adama varsınlar, öyle mi? Sonra dünyada ninenin, babanın ne lüzumu kalır? Şimdi Şefika meselâ kasabın çırağını seviyorum derse kolundan tutalım da koynuna mı atıverelim?

HALİL BEY. — Kasabın çırağını değil, lâkin akranından birini severse niçin vermeyeyim de senin kırk yaşındaki paşana vereyim?

TAHİRE HANIM. — Bey, Allahı seversen öyle münasebetsiz lakırdılar söyleme! Paşa kırk yaşında imiş, değil a, velev ki, olsun, Şefika'nın varacağı adam sanki kırk yaşına girmeyecek mi? Akranını o nerede bulup da sevecek? Biz nerede bulup da vereceğiz?

HALİL BEY. — Meselâ şimdi Atâ...

TAHİRE HANIM, lakırdısını keserek — Ben biliyorum, sizin asıl meraminiz kızı Atâ'ya vermek. Hiç düşünmüyor musunuz? O bir öksüz çocuk; arkabanızdan olduğu için siz yanınıza aldınız. Şefika ile şimdiye kadar kardeş gibi büyüdüler. Hiç evlendikten sonra aralarında dirlik olur mu? Kim akrabasından birini almış da rahat etmiş? Hem nasıl geçinecekler? Atâ mektepten yüzbaşı çıkacak değil mi? Bir yüzbaşı maaşından ne olur? Kızını halayıklığa mı vereceksin?

HALİL BEY. — Hanım, hekimlerin kazancını işitmedin mi? Atâ ne kadar müsteittir bilmez misin?

TAHİRE HANIM. — Allah esirgesin, hastalardan para alıp da can besleyecek değil mi?

HALİL BEY. — Hastayı hasta edip de parasını almayacak, iyi etmeye çalışacak da alacak.

TAHİRE HANIM. — İyi olamayanlardan almaz mı?

HALİL BEY. — Alırsa emeğinin mukabili alır.

TAHİRE HANIM. — Ben öyle emekle kazanılan parayı istemem.

HALİL BEY. — Ya nasıl para istersin? Mutlak devlet hazinesinden, fukara çıkınından gelmeli, öyle mi?

TAHİRE HANIM. — Amay bey! Artık bilmiyorum.

HALİL BEY. — Darılmak lâzım değil. Konuşuyoruz. Atâ yüzbaşı çıkacaksa kıyamete kadar yüzbaşılıkta kalacak değil a. O beslemeye muktedir oluncaya kadar çocuklar da bizimle beraber geçinir giderler. Şimdi nasıl oluyorlar?

TAHİRE HANIM. — Şu siz, kızın Atâ'yı istediğini neden biliyorsunuz?

HALİL BEY. — Bildiğim yok, zihnime öyle bir şüphe geldi de söyledim.

TAHİRE HANIM. — Şimdi Şefika'yı çağırır sorarız. O vakit siz de anlarsınız ki, kız ne kimseyi seviyor, ne paşaya varmaktan o kadar nefret ediyor.

HALİL BEY. — Allah versin de senin dediğin olsun.

TAHİRE HANIM. — Şefika! Şefika!...

MUKADDEME-İ CELÂL

Harzemşah Devleti'nin son hükümdarı olan Celâleddin (ölm. 1231); ülküsü uğruna, İslâm birliği için Cengiz saldırısına karşı en tehlikeli savaşlara atılmaktan çekinmemiş bir kahramandır. Olayın tarihsel akışından kaynaklanan konu, gerçeklerden ayrılmaz. Namık Kemal'in en beğendiği, üzerinde en çok durduğu bu oyunda, Celâleddin; yurt, ulus, özgürlük ve din sevgisinin sentezi gibidir. Edebiyatımızda, Midilli'de yazılan şu önsözüyle anılır:

Bir milletin söz kuvveti edebiyat ise, edebiyatın canlı dili de tiyatrodur. Tiyatro fikrin hayalâtına vicdan, vicdanın ulviyatına can, canın hayatına lisan verir.

Başka bir yerde de demiştim: Tiyatro eğlencedir, fakat eğlencelerin en faidelisidir; çünkü hem göze, hem kulağa hitap ettiği için fikir ve vicdana iki vasıta ile tesirini icra eder. Bu cihetlerle tiyatrolar eğlencelik mahiyetinden ayrılmamakla beraber medeni memleketin inkılâp ve terakkilerine neşriyatın cümlesinden ziyade hizmetler eylemiştir. Böyle insanın mâşukasından ders okur gibi birtakım ruhi zevkler içinde bilgiden, hünerden faydalanmasına hizmet eden bir vasıta fikir buluşlarının en parlaklarından sayılmaya lâyık değil midir?

Avrupa'da en iyi siyaset hatipleri, güzel söz söylemeyi tiyatrolardan öğrenmişlerdir. En büyük hamiyet fedakârları, tiyatro yazanların himmetiyle yetişmişlerdir. O ne ulvi eğlencedir ki, siyaset fikrine güzel söz söyleme gibi bir zafer silâhı veriyor, hamiyet duygusu için eserinden faydalanılan muharirler icad ediyor!

Hele tiyatroların lisanın güzelleşmesine olan hizmeti bir mertebedir ki, Avrupa Talebesi Dârülfünûnlarda eksik kalan güzel söz terbiyelerini temaşa yerlerinde tamamlar.

İşte bu kadar çeşitli hassaları topladığı içindir ki, Garp memleketlerinde tiyatro edebiyat kollarının cümlesine üstün sayılır; hattâ Avrupa'da en büyük ediplerin en güzel eserleri tiyatrolarıdır.

Tiyatro sair edebiyata nisbet canlı gibidir.

Tarihlerden anlaşıldığına göre tiyatro dahi ekser medeniyet eserleri gibi Şarkta doğan hikmet parıltıları eserlerinden olarak en evvel Çin ve Hind tarafından zuhur eylemiştir...

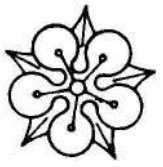

Oyunlar umumiyet itibariyle iki mesleğe ayrılmıştır; birine Klâsik, diğerine Romantik denilir. Birinci sınıf oyunlar bazı edipler arasında konulan kaidelere, ikinci ise sırf tabiatın sevkine tâbidir.

Bizde tiyatronun zuhurundan beri görülen oyunlar bütün bütün ikinci tarzda yazılmış ve bu meslek ise dünyanın her tarafında olduğu gibi Osmanlılar içinde de lâyık olduğu rağbeti kazanmış ve makbul sayılmış olmasına nazaran birinci tarza dair uzun bahislere girişmek abes gibi görünür ise de bazı zatlar benimsenen bu tiyatro tarzını her nedense tabiatsızlık eseri saydıkları cihetle ediplerimizin intihabındaki fikir isabetini ispat için iki mesleğin mukayesesi yolunda bazı tafsilât verildi:

Birinci tarzda müellif için birtakım şartlara esir olmak lâzım gelir. Bu şartların biri mevzu birliği dedikleri kayıttır ki, tiyatronun tasvirinde mevzuun cereyanına doğrudan doğruya lüzumu olmıyan her türlü arızalardan ve hattâ her türlü kelimelerden bütün bütün kaçınmak meşakkatidir.

İkincisi zaman birliği dedikleri kusurdur ki nak'olunan hikayenin cereyanınca yirmi dört saatten ziyade zamana muhtaç olmamak zaruretidir.

Üçüncüsü mekân birliği dedikleri sıkıntı mahallidir ki vakayı yalnız bir odada cereyan ettirmek mecburiyetidir.

On altıncı Milâd asrı sonlarında İspanya'da Lope de Vega, İngiltere'de Shakespeare tiyatro yolunda yazı yazmaya başladılar. Bunların edebiyat sahnesinde zuhurları aynı zamanda idi; fakat birbirlerinin ne şahıslarını bilirlerdi, ne eserlerinden haberdar idiler; hattâ meziyetleri de yekdiğerine muhalif idi. Çünkü Lope de Vega Yunan ve Romalıların eserleri hakkında geniş bilgi ve tetkik sahibi olduğundan tiyatronun kaidelerine, şartlarına dair yazılan şeylerin hepsini görmüş Shakespeare ise İngilizce'den başka bir lisan bilmediği ve pek fakir bir ailede yetiştiği için tahsili pek eksik olduğu cihetle oyun yazmakta yaradılışının kendisine mahsus bir kutlu verimi olan icat fikrinden başka bir yardımdan faydalanmamıştı.

Bu iki edebiyat üstadı, aralarında milliyet ve terbiye farkları bulunmakla beraber akıl için yol bir olmak cihetiyle gûya bir yerde büyümüş, bir mektepten yetişmiş gibi tiyatrolarının hali ve zamanlarının tutumu ile o kaide ve şartlar arasında bir münasebet göremediklerinden eserlerinde ilhamlarından başka hiçbir zabıtaya boyun eğmedi. Yalnız Lope de Vega facialarının hepsini nazım olarak yazardı. Lope de Vega'nın tabiatında olan feyiz, Shakespeare derecesinde olmadıktan başka oyun yazmayı kendisi için bir eğlence haline getirmişti; bir tiyatro yazmasına üç dört saat yeterdi. O cihetle tuttuğu Yunan tiyatrosuna üstünlüğünü ve hiç değilse müsavi olduğunu gösterecek kadar parlak eserler meydana getirmemişti.

Shakespeare ise beyninin mayası güneş cevherinden yoğrulmuş zannolunacak kadar parlak bir hayale, kalbinin toprağı yanardağdan alınmış sanılacak kadar ateşli bir vicdana malik olarak ömrünün refahı ve namının ebediyete kalması ümitlerini de tek meslek olarak seçtiği tiyatro yazarlığına hasreylediğinden haiz olduğu hikmet fikrinin ve tabiat kuvvetinin hepsini temaşagâhlarda tecessüm ettirmekle uğraşa uğraşa misali hayal âleminde bile kolaylıkla görülemiyecek bir edebiyat cihanı yarattı. Tasvir ettiği ahlâk, hisler, fikirler ve hâdiseler o kadar çok, ortaya koyduğu hüküm, hakikat, düşünce ve kaideler o derece çeşitli, nakşettiği güzellikler, zevkler o kadar renklidir ki Avrupa şairlerinden biri «kudretin büyük ve ilâhi tabiattan sonra en ziyade mahsul veren mahlûku Shakespeare'in tabiatıdır» medhiyle o fıtrat harikasının yaradılıştan gelme değerlerini övmüştür.

Shakespeare'in tiyatro yazmakta ihtiyar ettiği kaide ise seyircinin eğlenmesi neye bağlı ise o sebepleri hazırlamaktan ibarettir ki, bu kaideyi yine bir oyun içinde münasebet düşürerek kısaca «beni eğlendir!» sözü ile ifade etmiştir.

Arada şurasının da beyânı lâzımdır ki, tiyatro eğlence ise de edebiyat şubeleri içinde bir eğlence olduğundan yazılmasında riayet edilmesi gerekli bir şart varsa o da oyunun iki mânasiyle edebe uygun olmasıdır. İşte bizim orta oyunları birkaç asırdan beri memleketimizde mevcut iken tiyatroyu yeni buluşlardan sayışımız orta oyununun bu şarta mugayir oluşu cihetiyle tiyatro nevine girmemesindendir.

Yunan mesleğine göre umum facialar ve Shakespeare yoluna göre böyle ciddi ve mühim oyunlar daima şiirle yazılmaktadır. Shakespeare yolunda bile oyunu nazım ve nesir ile karışık olarak yazmak yalnız Shakespeare'e mahsus olan hallerdendir. Bu itibara ise şiirin letafet ve tesirde nesirden üstün olması sebep sayılıyor. Hal böyle iken bizim şiirimizde olan müsaadesizlik cihetiyle tiyatroya müteallik olan eserlerimi ve hususiyle Celâl'i manzum olarak tertip etmeye muvaffak olamadım. Malûm olduğu üzere bizde nazım usulü lisanın tabiatına tamamiyle aykırıdır, ifadenin letafetini bütün bütün bozmadıkça dilimizden hemen her zaman kullanılan tâbirlerimizin yüzde birini şiirde kullanamayız; kullandığımız tâbirleri de ya vezne, ya aslî telaffuza tatbik için harflerinde, hareketlerinde yaptığımız uzatmalarla lisanın şivesinden çıkarmaya mecbur oluruz. O cihetle bizde âdi lâkırdıyı andıracak bir konuşmayı nazmetmek âdeta imkânsız görünür; böyle yapmayıp da Nergisi dili ile tiyatro yazmaya kalkışılırsa maskaralık olur.

Türkçemizde bir de parmak hesabı dediğimiz vezin mevcuttur; millî şiirlerimizin o kaideye uydurularak yazılması lâzım geleceğinde şüphe yok ise de parmak hesabiyle söylenilen şeylerde, Acem taklidi olan eserlere nisbetle ahenk gayet az olduktan başka o kol birtakım mânasızlıklara mahsus ve bu sebeple esasen zevzeklik sayıldığından edebiyatımızın bulunduğu dereceye nisbetle ciddi bir eser yazılmasına hizmet edemez.

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, lisanın şimdiki haliyle beraber mevzun bir tiyatro yazmaya imkân müsait olamıyor.

CELÂLEDDİN HARZEMŞAH

Namık Kemal'in oynanmak için değil, okunmak için yazdığı Celâleddin Harzemşah, onbeş perdeliktir. Victor Hugo'nun etkisindedir. Her perde ayrı bir yerde geçer. Yirmibeş şahıslıdır. Zaman ve mekân birliği yoktur. «Bu oyun, kendi nevinden olan diğer eserlerim gibi bizim şimdiki tiyatroda oynanmak için yazılmadığından perdelerini lüzumu kadar çoğaltmakta, şahıslarını oyuncular takımının müsait olduğu dereceye indirmektense konunun gerektirdiği miktara çıkarmakta serbest idim.» der. Konusu Harzemşah hükümdarı Mehmet Alâeddin, Cengiz ordularına yenildikten sonra Abskûn adasına sığınmak zorunda kalmıştır. Celâleddin Herşemzah, babasını görevi başına zorlar. Celâleddin, ölen babasının yerine geçer. Küçük kuvvetiyle savaşa girer, yenilir. Komutanlarından Barak Hacip ile Seyfeddin, kuvvetlerini alıp ayrılmışlar, hainlik etmişlerdir. Cengiz ordusuyle, Sint Nehri dolaylarında tutuştuğu büyük bir savaştan sonra Celâleddin, yenilmiş olarak, ailesini nehrin öteki kıyısına geçirmeğe çalışırken arkadan düşman askerleri yetişir. Karısı Neyyire ile oğlu Kutbüddin, Celâleddin Harzemşah'a hiç olmazsa kendi canını kurtarmak için yalvarırlar. Celâleddin kurtulmalı, ordusunu yeniden kurmalıdır. Ailesi sulara gömülür. Yılmayan, umudunu yitirmeyen Celâleddin, ordusunu yeniden kurarak Tebriz'i alır. Karısına çok benzeyen Mihr-i Cihan adındaki güzel kadınla evlenir. Cengiz ordusunu yenmekte iken ikinci bir ihanetle karşılaşır; Kardeşi Giyaseddin, emrindeki birliklerle savaş meydanından kaçar. Hain kardeş, daha sonra, birleştiği dostu Barak Hacip tarafından yay kirişiyle boğdurulur. Bir İslâm birliği kurmak, Müslümanlığı her türlü saldırıdan korumak ülküsünde olan Celâleddin, bunu sağlamak için araları açık olan Bağdat tahtındaki Mustansır'a, Şam meliki Eşref'e, Konya'da Alâeddin Keykubad'a elçiler göndererek birleşmek ister. Onlar, Celâleddin'i ortadan kaldırmak için birleşirler. Keykubad'la Eşref birleşerek Harzemşahlara saldırıya geçerler. Celâleddin, üç kat üstün olan bu kuvvetleri yener. Gelen elçilerin barış dileklerini «İslâm arasından kılıcı kaldırmak» için kabul eder. Fakat tuzağa düşürülmüştür. Karşı iki kuvvet, Cengiz'le birleşir, yüz bin kişilik bir ordu ile Celâleddin'in karargâhını sarar. Artık kurtuluş yoktur. Ailesini, güvendiği bir kimse ile oradan uzaklaştırır kendisi de bir derviş kılığına girerek dağların yolunu tutar. Celâleddin, ondördüncü perdede, ateşli bir hastalıkla sayıklar:

Celâleddin — Saçlarındaki toprakları sil!... Cadı oldun, mezarından kalktın da beni buraya tâciz etmeğe mi geldin? Ben seni Allah yoluna kurban etmiştim. Dünyada ne işin var?..

Mihricihan — Yarabbi! Yarabbi! Yine ben.. Yine benimle uğraşıyor. Humma sayıklamasında da gözünün önünde ben dolaşıyorum. Dünyadan vücudum kalksa fikrinden hayalim çıkmıyacak...

Celâleddin (Sayıklıyarak) — Hani çocuk? Kutbüddin'i ne yaptın? Onu topraklarda bıraktın da yanında o canlanmış kâbusu ne gezdiriyorsun? Mubarek Mihricihan'mdır. Onun kölesidir. Senin yanında ne işi var? Sint ırmağını görmüyor musun? Gıyas! Buldun mu belânı? Mel'un!.. Cengiz geberdi ha!..

Dünyalara sığmıyan Cengiz dört arşın toprağa sığdı, öyle mi?.. Mel'un! Bu dünyayı kendisine az görüyordu. Halk için çalışanlara «Başka dünya arasınlar!» diyordu. Gebermiş.. Toprağa girmiş... Bak mezarına, şişiyor.. Haydi.. Şişe şişe Bağdat'a geldi Abbasilerin tahtını yerle bir etti. Yine şişiyor, yine şişiyor. Göklere kadar yaklaştı.. Mel'un! Feleğin devrini tersine çevirecek de bir kere daha dünyaya gelecek.. Olmaz. Allahım! Kullarına merhamet et de bir yıldırım gönder! Şu mel'unun mezarını kendi gibi yerin dibine geçir!..

Mihricihan — Ben bu kadar fena sayıklamaya dayanamıyacağım. Padişahı uyandıracağım. Bu azaplar uykuda da çekilmez.

Nureddin — Acımaz mısınız? Bu kadar günlerdir iki saat olsun uyku uyumadı.

Celâleddin, (yine sayıklıyarak) — Yarabbi! Yarabbi! Firavun gibi, Cengiz gibi sana ortak olmak isteyenlere fırsat vermişsin. Hükmün insan aklının üstündedir. Onların cezasını da.. Fakat bu senin dinini, Peygamberinin, şeriatinin namına, Cengiz'i, Firavun'u lânetle yâdetmeğe dil varmıyacak kadar mel'anetlerle yer yüzünden kaldırmağa çalışan zalimler ne vakte kadar fırsat bulacak?..

Mihricihan — Vallahi kaldıracağım... Böyle uykuya rahat mı denir?

Celâleddin (yatağının üzerine davranarak) — Of!. Yanıyorum. Sanki midemde, kalbimde ateş ocakları var. Orada kimse yok mu? Bana bir parça su yahut ilâç vermez misiniz?

Mihricihan — Getiriyorum, Padişahım! *(İlâcı verir.)*

Celâleddin — Yanında kimler var?

Mihricihan — Nureddin ile Mubarek.

Mihricihan — Efendimizin halinden başka ne konuşuruz! Uykuda bile âlemin ahvaliyle uğraşıyorsunuz. Sayıklarken lisanınızdan zehirler dökülüyor.

Celâleddin, lâkırdısını keserek hiddetle) — Allah aşkına, İslâmiyet hürmetine, bana dokunmasınlar!.. Birkaç kere şehit olmağa azmettim, yakamı koyvermediler. Vazifedir dediler, sonra hiçbirisi vazifesini yapmadı. Gayret lâzımdır dediler, sonra bana hepsi yabancı oldu. Ben kendi kendime bir hırka bir lokma ile kani iken hiç kimse, dünyanın en büyük nimetine lokma, en büyük hil'atine hırka nazariyle bakmak istemedi. Allah şehit olanlarına rahmet eylesin, sağ kalanlarına selâmet versin. Ne ben onların anladığı adamlardanım, ne de onlar benim anladığım adamlardan imiş...

Mihricihan — Padişahım! Efendimizi anlamıyan, efendimizi anladığına uygun olmıyan adamlara cariyeniz de dahil miyim?

Celâleddin — Değilsin. Nureddin de değil. Mübarek de değil... Onların dışında birkaç kişi daha var. Fakat ne yapalım, dünyayı felek pençesinden kurtarmağa on kişinin gayretiyle muvaffak olmak ümidini ne vakte kadar gö-

türelim? Ah Peder!... Peder!... Bin kat akıllı imişsin! yalnız bir kusurun vardı ki, vazife ile benim kadar uğraşmadın.

Nureddin — Paişahım, bundan sonra vazifeyi terk mi edeceğiz?

Celâleddin — Din yolunda, düşman karşısında ölmekten başka ne vazifemiz kaldı? Zaten biz onu terketmek istesek de o terketmiyecek..

Mihricihan — Celâl'im! Padişahım! Merhamet et! Kendine merhamet et ki, edeceğin ayniyle İslâma aittir. Bana hamiyet, vazife fikirlerini sizin muhabbetiniz öğretti. Yüksekliklerde âlemin üstadı olan Celâleddin şimdi bir kadın talebesinden ders almağa muhtaç olacak..

Celâleddin — Benimle ölmek mi istersin?

Mihricihan — Padişahım! İki kolun var; beni Allah yoluna feda edersin, birinde Neyyire'n, birinde de Mihricihan'ın yatar ise divanı ilâhiye arzedeceğimiz temaşa levhası çirkin mi görünür?

Celâleddin — Yazıklar ki, birinin vücudundan sular dökülecek!..

Mihricihan — İnşallah benim de bedenimden şehitlik kanları saçılır! *(Oda kapısı hızlı hızlı çalınır.)*

Nureddin — Kimdir o?

Orhan (dışardan) — Benim! Orhan.. Efendimizi uyandırın. Bir mühim hâdise zuhur etti.

Celâleddin — Ben uyanığım. Ne söyliyeceksin?

Orhan — Padişahım... Şimdi buradan çıkınız. Melike'yi, Nureddin'i, getirdiğim askerin birazını da alınız, dağlara doğru çekiliniz! Eldeki askerle bendeniz köyde kalacağım, ölünceye kadar kurtulmanızı korumağa çalışacağım.

Celâleddin — Kurtulmamızı kimden koruyacaksın?

Orhan — Padişahım! Allah Irak'taki adamlarımızın cümlesini kahretsin... Zaten kahroldular ya, ahrette gafletlerinin cezasını bulsunlar... Karaçar Punan ile Carmagun, Ceyhun'u geçmişler. İran'ın şimalini mahvetmişler. Şimdi kargıları gözümüze girdi. O kargılar gözümüze girinceye kadar atlarının kişnemesini, itlerinin havlamasını işitmediler... Yanımızda beş bin kişi yok. Düşmanlar yüz bin kişiden ziyadedirler. Aradan yarım saat geçerse umumun esir veyahut helâk olması zaruridir. Bendeniz emrederseniz düşmanı üç dört saat geciktirebilirim. Efendimiz de başınızın çaresine bakınız.

Celâleddin — Haydi, git! *(Mihricihan ile Mübarek'e)* Şu odaya girsenize! *(Onlar çekilirler. Nureddin'e)* Mevlâna! Ben de Orhan'ın arkasından gidiyorum. Melike'yi kime emanet edeceksiniz?

Nureddin — Padişahım! İslâm padişahlarının cümlesi hain... Kimi Yezid'i, kimi Kaim Biemrillah'ı taklit ediyor. Efendimize vazifede sebat tavsiye edenlerin birincisi bendim. Ben bir şey yapmak mümkün olmadığını anladım. Orhan'ın arkasına düşmekte Efendimizle yarışıyorum. Reyimi sual buyurmayınız ki, şimdiden sonra maksadım, fikrim, reyim ölmeğe münhasırdır... *(Nureddin çıkar.)*

Celâleddin (Kendi kendine) — Suphanallah! Bu kadar himmet sahiplerinin hiçbirinde âlemin elemlerini çekmeğe iktidar kalmadı, ne yapsınlar... Gönül, tasavvufçularının dediği gibi, bir başka dünya olsa yine bu kadar yükün altında ezilir... Gönül kendi hissiyatı kadar küçük, dünyanın mihneti ise dünya kadar büyük. Dur bakalım... Melike! Buraya gelsenize! *(İçeriye girerler.)* Mubarek! Muharebe başka bir hal peyda etti. Melike'yi sana emanet ederim!... Şu arka dağlara çekilebilir misin? Beni düşünmeyiniz, vazifem var, onu yapacağım...

Mihricihan — Padişahım! Padişahım! ben senin yanından ayrılıp da hiçbir yere gitmem. Felek gölgeyi vücuttan ayırmadıktan sonra beni senden ayıramaz. Nereye gideceksen uğurun açık olsun! Gölge gibi ayaklarının ucunda sürüne sürüne geleceğim. Nereye gidiyorsan, yanında bana bir yer ver! İster cennette olsun, ister kara toprakta... Padişahım! Yatağında bir parçacık yerim vardı, mezarında o parçacığı benden esirger misin?

Mubarek — Padişahım! Ben melikenin kölesiyim. Her hizmetine hazırım. Fakat tabutunu taşımak elimden gelmez...

Celâleddin — Yıkıl oradan! *(Mubarek çıkar, Mihricihan'a:)* Çare yok, ben ayrı olarak gideceğim! Lâkırdı dinle! Neyyire vakasını bilir misin? Neyyire de seni naynın idi. Önümüzde su zuhur etti. Suda boğdum. Sen demin «Ben de inşallah kanlar içinde boğulurum» diyordun. Kan deryasını nerede bulayım ki seni de onda boğayım!... Düşman eline esir olursan zebanilerden, melâike sualinden göreceğime emin olduğum eziyetleri bana mezarımda senin halin gösterir. Fikrinde sebat edip de bir düşman dinsizine odalık olmak ister misin?

Mihricihan — Ah!.. Celâl! Celâl! Nereye istersen giderim, emrin ne ise onu yaparım, bundan sonra hiçbir fikrine muhalefet etmem. Bir dinsize odalık mı olacağım? Yarabbi, Yarabbi! İnsan öyle bir zamanda kendini de öldüremez. Ecel haline merhamet etmez. Söyle Padişahım! Ne yapayım Yarabbi!.. Birisi olsa da beni şu pencereden atıverse... Ah! Bak gözlerin güneş gibi parlıyor. Benim bildiğim, benim Tebriz'de gördüğüm Celâl işte bu idi. Yalnız çehresinin bir tarafına önünde yanan ateşin ziyası, öbür tarafına da dumanı aksetmişti. Şimdi o mübarek çehrenin bir tarafına gayret ateşi, öbür tarafına ümitsizlik dumanı çökmüş. Bu öbüründen parlak. Ah Celâl, bayılacağım!...

Dinsizlere odalık olmam!... Ben senden ayrılmam! Ayrılırım... Fakat dünyadan ayrılırım, ahrette yine beraberiz. Allah âdildir, elbette beraberiz... Söyle ne yapayım? Emret, nereye gideyim?

Celâleddin (metanetle Mihricihan'ın alnından öperek) — Benim kadar metin ol! Mübarek'i çağır! Emir ver, seni şu arkadaki dağlara götürsün! Ben başka yere gideceğim. Felek müsait olursa yine görüşürüz. Yanında biraz asker de vardır. Mubarek harbetmek te bilir.

Mihricihan (Kendinden geçmiş bir halde) — Celâl! Celâl! O göğsündeki hançeri bana ver! Düşman beni tutmağa gelirse, sen yanımda bulunmazsan, Arap da ecel gibi merhametsiz çıkar beni öldürmezse. *(Zorla Celâl'in belinden hançeri alır.)* Şimdi Mihricihan'ına emniyet edebilirsin. Boğulacak kan deryasını sen bulamazsan ben bulabilirim. Git, Padişahım! Allah uğurunu açık etsin! *(Celâl çıkar)* Mubarek! Mubarek! *(Mubarek girer)* Efendimiz gitti, görmedin mü?

Mubarek — Evet, gidiyordu.

Mihricihan — Sana nereye gidilmek için emir verdiler?

Mubarek — Arkadaki dağlara gitmek için. Lâkin...

Mihricihan — Lâkin filân lâzım değil.. Şimdi askeri hazırla! Ben şimdi gidiyorum... Bir kat erkek esvabı yok mu?

Mubarek — Erkek esvabı da var. Fakat...

Mihricihan (sözünü keserek) — Fakatın lüzumu yok! Hani ya esvap?

Mubarek — İçerideki odada...

Mihricihan — Ben gider giyinirim. İki dakikaya kadar hazır ol! *(Çıkar).*

Mubarek (kendi kendine) — Sultan! Sultan! Senin padişahı sevdiğin kadar Allahına, dinine muhabbetin varsa mutlak evliya makamındasın! Öteki mubarek nereye gitti, elbette ölümü aramağa. Garip şey! Sultan ama o da ölüme âşık olmuş... Bakalım nerede... Gidelim... Ölüm ile mi aramız daha uzaktır, şu mezarlık ile mi? Orasını hiç bir vakit bildiğimiz yoktur ya... *(Mubarek çıkar.)*

***

Bir dağ tepesinde karlar içinde, ötesine berisine çitler yapılmış bir yer görünür.

Cabir (mızıka ile söyliyerek) —

Dağlara karlar yürümüş,
Her yanı kanlar bürümüş,
Ölü ölüyü sürümüş...

Issız dağlar, kanlı dağlar
Dört yanı ormanlı dağlar!...

(Cebinden bir kese altın çıkarıp eliyle çarparak:) — Bizim Hacib ne büyük adammış!. Gitti Cengiz'in oğluna da sokuldu, hattâ beni bile çattırdı. İşte

bir kese altın.. Eğer dediklerini yapabilirsem on katını daha verecekler... *(Keseyi açarak)* Tuh! Rengi ne kadar da iğrenç şeylere benziyor... Bilmem insanlar neresine tamah etmişler de bu kadar tapınır dururlar!... Ha! Darılma altıncığım! Sen güzelsin. Güneşe bile benzersin. Hele yanımdan ayrılma da neye benzersen yine benziyebilirsin... Azametli Cengiz Han!... Şimdi yerinde Oktay oturuyor. Yarın kimbilir kim oturacak... *(Yine keseye vurarak)* Lâkin sen her vakit padişahsın... Eğer Hazreti Âdem zamanında kıymetin malûm olsaydı mutlak Habil ile Kabil'in kavgasına sebep sen olurdun! Hele zamanımda gördüklerimin hepsine sebep sen oldun!.. Hınzır altın Sarı çıfıt!.. Dur! Dur! Darılma benim sarı gül suratlı altıncığım!.. Allah belâm versin; ama hiç kimseye de eksikliğini göstermesin! Hele bana hiçbir vakit, hiçbir vakit!... *(Keseyi havaya kaldırarak)* Bak, seni bunun içine koymuşlar... Niçin doldurmuşlar? Dinimi, imanımı satın almak için... Kim doldurmuş? Kendine tapan bir herifin bastığı yerlere tapan bir başka herif!.. Kendine tapan herif kimdir, bilir misin? Hani bizim memleketlere gelip de yalnız benim akrabamdan, komşularımdan seksen kişiyi ateşe yakan Cengiz'inoğlu Oktay... Altın! Altın!... Onun ayaklarının bastığı yerlere tapan kimdir, onu da mı bilmezsin? Öğren: Benim saçı, kaşı, gözü, vücudu senin gibi sarı üç yaşında minimini bir kızkardeşimi ayağının altında çiğneyen Burak Hacip!.. Altın Altın!.. O Burak Hacib karahatay lıdır. Yüreği de çehresi kadar karadır. Ben cellât isem de cellâtların haylıdan hayli söz anlar takımındanım. Lâkırdıya dikkat et Yüzün varsa onun gibi temizlenmez. Altın! Altın!.. Ya senin çehren acaba temizlenir mi desen ne cevap vereceğim! *(Keseyi elinden düşürür)* Altın! Beni bırakma! Biçare! Sen beni bırakacaksın ama ben seni bırakmıyacağım... İlerde daha dopdolu keseler var... Fakat kimin kanının pahasına? Celâl'i öldürebilirsem onun kanının pahasına... Bu Celâl nedir? Gûya ölür de yerin altına girerse yerin üstünde bir dünya daha mı çıkacak? Benim kadar bir adam... Cengizlilerde onun ikisi kadar yüzbin kişi var. Lâkin onu yok edemiyorlar. Bir Celâl bir dünya ile uğraşıyor. Ha ha hay!.. Nasıl bir Celâl? Mezar kadar bir Celâl!.. Ne kadar garip! Cabir kadar bir Celâl!... Bir dünya ile uğraşıyor da şu bir kese altıncıkla uğraşamıyor. Garip şey!.. Meğer altın dünyada ne kadar malılûk varsa hepsinden ziyade hükmünü icraya muktedir imiş!... Altın! Altın! Galiba seni güneşten kırpıyorlar da buraya atıyorlar... Altın! Altın!.. Seni şu keseme doldurdular, elime verdiler... O kuvvetle buraya kadar geldim... Celâl'i öldürürsem bir kaç kese daha verecekler... Belki o kuvvetle gider, Kâbe'deki altın oluğu çalarım... Neme lâzım! Şimdilik şu kaddar para var ya!.. Ceâl'i öldürürsem daha ziyadeleşecek... Öldürürüz vesselâm!... Peder bizi cellât olarak terbiye etmiş... Şimdiye kadar öldürdüğümüz adamlar yüzü geçti. Hiçbirisi ölmeğe lâyık mıdır, değil midir, düşünmedik ya! İnsanların hepsini bir yere toplayıp da yalnız bir insan kıyafetine koysalar, yalnız şunun boynunu kesiver deseler kesmekte tereddüt mü ederim? Celâl sanki dünyada en büyük bir adammış... Dünyadaki adamların topundan büyükmüş... Onu öldürürsem ne olacak? Ge-

lecekler altınlar mı eksilecek? Ama Celâl de beni öldürecekmiş!.. A! A!.. O mümkün değil ya... Şu taşlardan her birinin arkasında bir adam, o adamların her birinin koynunda benim gibi bir kese altıncık var.. *Bulunduğu taş üzerinden ayağıya bakarak)* Tuhaf! Birisi geliyor!... Derviş kiyafetinde.. Ne demek ister... Böyle bir zamanda burada ne işi var?.. Hele ben buradan çekileyim de... *(Celâl derviş kıyafetinde çıkar. Cellât bulunduğu taşın arkasına oturur.)*

Celâleddin — Güya ölüm insanın arkasından ayrılmazmış... Heyhat! İnsan oluyor ki, günlerce, aylarca, yıllarca ölümün arkasından koşuyor da yine arzusuna erişemiyor... Orhan, Nureddin elbette şehit olmuşlardır. Beni buralara kadar sevkeden kim idi? Düşman nasıl oldu da arkamızı kesti? Ben böyle derviş kıyafetine padişahlıktan, insanlıktan sıyrılmış görünmek için girmedim. Şehit olacağım zaman olsun ilk çağlardaki savaşçıların kıyafetinde bulunayım dedim de onun için bu kıyafete girdim. Arkamdan gelen askerin hepsi kefenini boynuna takmıştı, ne oldular? Nereye gittiler? Ah! Ne olacaklar, şehit oldular... Tenleri kanlar içinde kara topraklara döküldü, ruhları nurlar içinde gökte geziyor.

Cabir (taşın arkasından başını göstererek kendi kendine) — Bu Celâleddin'in adamlarından biri olacak...

Celâleddin — Öyle değil; Öyle değil Kaçtılar!... İçlerinden onda biri ölmedi. Alçaklar! Hainler!.. Allahım! Ben gözlerinin önünde iken bana hıyanet edenler, beni aramıyanlar, gözlerinin önünde bulunmıyan dinlerinin hizmetinde ne kadar sebat ederler!..

Cabir (yine taştan başını göstererek kendi kendine — Bu, Celâl'in adamlarından değil, galiba kendisi olacak... *(Kesesini karıştırarak)* O! Altın! Altın!... E, ne yapalım!..

Celâleddin — Hepsinden kaçmak beklenirdi. Fakat Orhan'dan, Nureddin'den, Mubarek'ten? Ah!.. Adını söylemek istemediğim Mihricihan'dan o Neyirre'nin eşi olan Mihricihan'dan benden ayrılmayı beklemezdim. Belki öldüler... Öldülerse benden evvel ölmemeliydiler. Bu gün din ölüyor, vatan ölüyor da yine milletimin uğrunda silâh arkadaşlarımın hepsinden arkaya ben mi kalacağım? Vakıa vazifeye uyma lâzımdı. Fakat o mubarek vazife de lüzumundan ziyade zalim imiş.. *(Yine oturduğu taşın üzerine yıkılır.)*

Cabir (saklandığı taşın arkasından bir daha baş gösterir) — Bu mutlak Celâl'dir... *(yanına yaklaşır.)* Siz burada ne geziyorsunuz?

Celâleddin — Senın ne vazifen?..

Cabir — Vazifem değil, efendim. Fakat sizin kim olduğunuzu bilirim de onun için söylüyorum. Siz bizim padişahımız değil misiniz?

Celâleddin — Evet, ben sizin padişahınızım. Sizin değil, hattâ dünyanın padişahı da olabilirim. Çünkü doğruluk padişahıyım, Dünya beni. doğruluğa hizmet ettiğim için padişah bilmek lâzım gelirdi..

Cabir — Doğruluk padişahıyım buyuruyorsunuz da düşman karşısında

niçin buralara kaçtınız? Arkanızdaki derviş kıyafeti nedir? Ecelden mi saklanıyorsunuz? Evlâdını, ayalini düşman pençesinde bırakıp da imdat istemeğe gelenler sizi ıssız yerlerde derviş kıyafetinde...

Celâleddin (sözünü keserek) — Habîs! Edebini takın!... Ben dünyanın üç tarafında ayrı ayrı birer devlet teşkil eden bir padişahım. Irak'taki memurlarım hıyanet ettiler. Üçüncü defa olarak yaptığım devlet de elimden gitti. Buralara bir dördüncü devlet teşkil etmeğe geldim. Derviş kıyafetine girişimin hikmetini senin gibi köpekler anlamaz. Cenabı Hakkın inayetiyle bir devlet daha yapacağım. Yine Cengiz dinsizleriyle, sizin gibi karısını çocuğunu onlara teslim eden müslüman mürşitleriyle uğraşacağım...

Cabir (Celâl kendinden geçmiş bir halde bu sözleri söylerken yavaş yavaş yanına yaklaşır. Hızla belinden çıkardığı bir hançeri Celâl'in kalbi üzerine vurur) — Uğraş! Ecelin pençesinden hayatını kurtarabilirsen istediğin kadar

AKİF BEY

Namık Kemal'in Magosa'da yazdığı (1874), tiyatro tekniğine en uygun olarak kabul edilen oyunudur. Herşey çabuk gelir geçer. Kahramanlar uzun uzun konuşurlar. Psikolojik özellikler zayıftır. Âkif Bey, saf, kıskanç bir tiptir. Dilruba kötü kadın tipidir. Âkif Bey'in babası Süleyman Kaptan, eski geleneklere bağlı, iyi bir baba örneğidir. Oyunun özünden insanın doğaya hükmünü, ihtiraslara boyun eğişini çıkartabiliriz. Birbirini tanımadan evlenen çiftlerin felâketli sonuçları anlatılır. Bir deniz subayı olan Âkif Bey, Çürüksu'da Dilruba adında ahlâksız bir kadınla evlenir. Kırım Savaşı başlayınca, babasına bir mektup yazar, yokluğunda, karısını korumasını ister. Savaşa katılmak üzere gemisiyle gider. Şehit düştüğü haberi yayılır. Bunu duyan Dilruba, Esat adında bir kâtiple evlenmeye kalkışır. Oğlunun öldüğünü duyan Süleyman Kaptan gelinini İstanbul'a götürmek için Çürüksu'ya gelir. Dilruba ise İstanbul'a gitmeyi istemez. Düğünün yapıldığı gece ansızın, öldüğü sanılan Âkif Bey çıkagelir. Durumu anlar; karısını bosar, üzüntüsünden kendisini içkiye verir. Dilruba'yı bir türlü unutamaz. Dilruba'nın cariyesini para ile kandırır. Esat'la Dilruba'nın odasına saklanır. Yeni eski iki koca karşılıklı vuruşarak, ölürler. Bütün bu yıkımların nedeni olan Dilruba ise, kaçmak üzere iken, Akif Bey'in babası Süleyman Kaptan'ın hançer darbeleri altında can verir. Oyun beş perdede sona erer. Oğlunun vasiyetini yerine getirmek için yola çıkan Süleyman Kaptan'ın ağzından Namık Kemal şöyle konuşur

«Oğlum Akif şehit oldu. Bari devletimizin galebe ettiği bir kavgada şehit olaydı.. Düşman bayrağını karakuş gibi cenazelerimizin üstüne kanad gererek süzülmüş görmeseydi de ahirete olsun memnun gideydi... Mezarı da yok ama ne hükmü var? Varsın olmayıversin. Mevlanın başı ucuna yarım arşın bir taş dikilmekle ne olur? Adam kendine tarihin en şanlı sayfaları içinde bir mezar peyda etmeli; adı milletin hafızasına kazılmalı ki bahtiyar sayılsın.»

«Dilruba çoktan başkasiyle, kâtip Esatla evlenmiştir. Ama Süleyman Kaptan, bir vazife adamına yakışan gayreti gösterir. Eski gelini ile bir hak, bir miras işi için konuşmağa gider

Dilruba — İstemem. Ben o mirasa muhtaç değilim.

Süleyman Kaptan — Yok, hisseniz (194000) kuruştur. Malınız değil mi? Niçin almıyacaksınız? Parayı hükümete gönderdiler. (Bu sırada Dilruba yavaş yavaş yanaşır) O defteri gösterdiğiniz gibi verirler. Muhtaç değilseniz fıkaraya sadaka edersiniz.

Şahin — (Akif'in yerli bir arkadaşı) — Hanım için fıkaraya sadaka edecek? Elmas alır da yeni kocasına güzel görünür.»

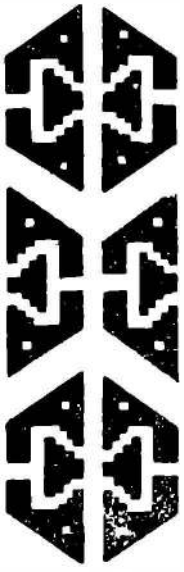

KARA BELÂ

Namık Kemal'in ölümünden sonra, yayımlanan, beş perdelik, altı şahıslı, tezsiz bir oyundur. Padişahlara ders vermek, sarayın iç yüzünü başka göstermek amacıyla yazılmış gibidir. Egzotik bir özellik taşır. Hint hükümdarının kızı Behrever Bânu, bir harem ağasının saldırısına uğrar. Vezirin oğlu Mirza Husrev'i ölesiye sevmektedir. Onunla evlendiği gece, harem ağası, aslında hadım olmayan Lâla Haşim'i öldürmek zorunda kalır. Birbirlerini çılgınca seven Behrever Bânu ile Mirza Husrev sonunda intihar etmekten başka çıkar yol bulamazlar. Kara Belâ'dan

ÜÇÜNCÜ FASIL

Sekizinci Meclis

Husrev — Ahşit — Behrever (Başı örtülü)

AHŞİT — Buyurunuz efendim! Husrev kulunuz burada.

HUSREV — (Kendi kendine) Hayal... Hayal... Bu, kavgada bulunmaga benzemiyor! Şimdiden dizlerim titremeğe başladı.

BEHREVER — (Bir müddet kendi kendine galebe etmeğe çalışarak) Mirza sizi buraya tebrik etmek için çağırdım, gazânız mübarek olsun. Devletimize büyük şan kazandırmışsınız. Hizmetinizin bir küçük mükâfatı olarak size bir hediye göndermiştim. Niçin kabul etmediniz?

HUSREV — (Telâşlar içinde kalır) Estağfurullah efendim! Muharebeleri velinimetimiz padişahımızın askeri kazandı, bendenizin hizmetim yalnız onlarla beraber bulunmaktan ibaret idi. Mükâfata müstahak olmadığımı bilirim. Lâkin Cenab-ı Hak, ömrünüze bereket versin; bendegânınız hakkında büyüklüğünüzün şanını göstermek için kulunuza da öyle bir ihsan tensip buyurmuş-

sınız, kabul etmemek haddim mi efendim? Kıyamete kadar gerek bendenize, gerek hanedanıma bâis-i iftihar olmak için harz-i can gibi saklıyorum.

BEHREVER — Bana kabul etmedi diye haber vermişlerdi de...

HUSREV — Estağfurullah!

AHŞİT — *(Kendi kendine)* Efendimiz yalanı fena söylemiyor!

(Ahşit telâş ile çıkar, Husrev ile Behrever bir dakika kadar muhabbet ve hayretten mürekkep bir nazarla yekdiğerine bakarlar)

AHŞİT — *(İçeri girerek Behrever'e)* Galiba Nurcihan efendimiz geliyor, kendinizi toplayınız. *(Husrev'e)* Buyurunuz Mirza, aşağıda yerimiz emindir.

(Husrev ile Ahşit, merdivenden inerler)

GÜLNİHAL

Namık Kemal'in en başarılı oyunudur. Asıl adı «Râz-ı Dil»dir; «Gönül Sırrı» anlamına gelen bu ismi sansür değiştirip, yerine oyun kişilerinden biri olan «Gülnihal» i koymuştur. Shakespeare'le Victor Hugo'nun etkisi açıktır. Yazılışı «Vatan yahut Silistre» nin oynandığı gün bitmiştir. Namık Kemal'in devrimci karakterini haksızlıklara baş kaldırışını bu oyunda görürüz. Zorbalıklara, devlet düzenine karşı çıktığı altı perdelik bu oyun, zamanında pek oynanmamış, sansürün hışmına uğratılmıştır. Namık Kemal haklı olarak en mühim parçaları ve en güzel ibareleri düzeltmek veya çıkarılmak suretiyle, beni neşrettiğime ve belki yazdığıma pişman ettiler» der. Oyunun konusu kısaca şöyle: Kaplan Paşa adında alçak bir sancak beyi var. Babasının, amcalarının canlarına bile kıymaktan çekinmemiş bir alçak. Akrabalarından birbirini çılgınca seven iki gencin mutlu bir yuva kurmalarını engellemek için elinden geleni yapar. Kızın namusuyla oynamaya kalkışır, erkeği zindana atar. Astığı astık, kestiği kestiktir. Ülkeye kan ağlatır. Vatanseverler birleşerek, halkı zulümden kurtarırlar. Sancak Beyi'ni de suç üstü yakalıyarak gebertirler. Gülnihal, oyunda dadı rolünde, iyiliksever bir kadındır.

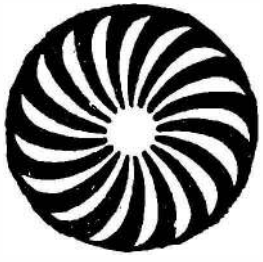

ÂLİ BEY (1844 - 1899)

Cesaret : Korktuğunu belli etmemek. *Cüce:* Büyük adamların yakından görünüşü. *Âlim :* Birşeyi bilmediğini bilen. *Şair :* Söz kantarcısı. *İlim:* Açlıktan ne haber? *İnşallah :* Cevab-ı ret. *Mukaddeme* El öpmek. *Yaş :* Kadınların saklamaya muktedir olabildikleri tek sır. *Yalnızlık :* Siyah camlı gözlük. *Yazı* Gözle görülen fikir. *Ahlâk* Akıl polisi.

TANZİMAT dönemi tiyatro yazarı. İstanbul'da doğdu. Kapu Kethüdalarından Yusuf Cemil Efendi'nin oğludur. Babasının 1863 Eylül'ünde «Şam ve Halep ve Urfa Sancağı Kapu Kethüdalığı»na atandığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kethüdalığın Tanzimat yıllarındaki görevi illerle hükümet merkezi arasındaki haberleşmeyi sağlamaktır. Âli Bey: küçük yaşta Fransızca öğrendi. Müfettiş, mutasarrıf, vali olarak Irak, Varna, Elâzığ, Trabzon bölgelerini dolaştı, «Direktör Âli Bey» lâkabı ile anılmasına neden olan Düyûnuumumiye direktörlüğünde bulundu. Teodor Kasap'ın yayımladığı «Diyojen» mizah gazetesine yazdığı mizahî yazılarla, tiyatro çalışmalarile tanındı. İstanbul'da öldü (3 şubat). Mezarı Anadolu Hisarı'nda Göksu mezarlığında, babasının yanındadır. Şiirleri de vardır.

Neşve tahsil ettiğin sâgar da senden gamlıdır;
Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfurdan.

Âli Bey; Tanzimat Tiyatrosu'nda, halk kaynaklarımızdan yararlanan ilk oyun yazarlarımız arasındadır. «Gedikpaşa Tiyatrosu»na çeviri oyunlar hazırlamış, Namık Kemal'le birlikte «Diyojen»e yazılar yazmış, birçok eserin sahneye konulmasına büyük emeği geçmiştir. Başlıca eserleri:*Kokona Yatıyor* (bir perdelik komedi, 1870); *Ayyar Hamza* (Molière'den adapte, 1871); *Misafiri İstiskal* (komedi, 1872); *Geveze Berber* (oyun, 1873); *Lehçet-ül Hakaayık* (mizahî sözlük, 1896); *Seyahat Jurnali* (gezi notları, 1897); *Letâfet* (üç perde opera komik, 1897). *Âli Bey.* Aylık Ansiklopedi, C. 1., S. 10. 1945. Doğan Aksan, *Kokona Yatıyor.* Dün - Bugün Yayınevi, Türk klâsik serisi: 11, 1961. Baha Dürder, *Âli Bey — Letâfet,* s. 37, 1961. Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi,* c. III. Tanzimat Tiyatrosu, 1961. Necmettin Hacıeminoğlu, *Lehçet-ül Hakayik,* 1962. Tahir Alangu, *100 Ünlü Türk Eseri,* s. 582, 1974. Seyit Kemal Karaalioğlu. *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü.* 2. basım, s. 38, 1977

Diyojen dergisinin kapak başlığındaki filozof Diyojen'i fıçı içerisinde güneşlerken, İskender'in «Dile benden ne dilersen?» sorusuna verdiği; «Gölge etme, başka ihsan istemem!» yanıtı; dilimizde atasözü durumundadır. Bunun gibi ince, nükteli çevirileri, oyunlarına uyarladığı en uygun konuşma dili, bugün de geçerliliğini sürdürebilmektedir. Sevengil «Türk Tiyatrosu Tarihi»nde onun için şöyle der «Aktör Güllü Agop'u, Sezar Borjiya temsilinde görüp tanımıştı. Âli Bey, Türkiye'de Batı örneğine uygun tiyatro sanatının yerleşmesini, gelişmesini, kökleşmesini candan isteyen bir adamdı. Güllü Agop'un Türkçe temsiller verme yolundaki teşebbüsünü takdir ediyordu. Fakat Türk muharrirleri tiyatro eseri yazıp oynatmadıkça, Türk gençleri sahneye çıkıp bu eserleri temsil etmedikçe, Türk zevkine uygun bir millî sahne kurulmuş sayılamazdı. Hele Ermeni sanatkârların Türkçeyi yanlış telâffuz etmeleri, kulakları ehemmiyetli şekilde rahatsız ediyordu. Onun içindir ki, Âli Bey, Güllü Agop'un tiyatrosu ile alâkadar olmuş. Ermeni sanatkârlara zaman zaman düzgün konuşma dersi vermiş, bir yandan da tiyatroya eser yazmakla meşgul olmuştur.» Tanzimat'ın sade nesir akımına katkısı, en güzel «Lehçet-ül-Hakâyık» adlı kişileri. yönetimi, toplumu eleştiren alaylı sözlüğünde görülür

LEHÇET-ÜL HAKAAYIK

Akça: Milyon tohumu. *İkramiye* Züğürt tesellisi. *Altın* Anahtar. *İnsan:* Ahlâkı bozulmuş vahşi. *Avukat* Suçluların çamaşır yıkayıcısı. *Barbar* Barutu icat etmeyenler. *İftira:* Ne kadar sökülüp atılsa, temizlense yine de bittiği yerde iz bırakan zararlı bir ot. *Aferin:* Ucuz hediye *Balet:* Sağırlar operası. *Beşik:* Annelerin en değerli mücevherlerine mahsus mahfaza. *Beğenmek:* Aynaya bakarken hissettiğimiz hal. *Tarih* Kurt masalı; züğürtledikçe eski defterleri karıştırmak. *Türbe* Aile dolabı. *Teselli:* Söz yakısı. *Timsah* Tohuma kaçmış kertenkele. *Cahil:* Bir şey bilmediğini bilmeyen. *Çocuk* Ailenin gerçek reisi. *Hak* Galip gelmek. *Haydut* Dağ bankeri. *Hizmetçi* İç hastalığı. *Hardal yakısı* Doğru söz gibidir, insanın canını yakar ama sağlığına hizmet eder. *Hasta:* Sağlığının değerini anlamaya başlayan adam. *Hayır dua* Ucuz hizmet. *Dert* Merhamet öğretmeni. *Testere* Nutuk verme âleti. *Dost* Bize hizmete hazır sandığımız kişi. *Dostluk* Fırtınalı havada içi dışına dönen şemsiye. *Dürbün* Müslül almış diplomat. *Diken* Gülün bekçisi. *Zeka* Yerinde susmasını bilmek. *Rakip* Sahan tıkırtısı, iştah açarmış. *Rüya:* Buluttan beşik. *Zıpkın:* Balıkçıların çatalı. *Saçma:* Bize uymayanların fikirleri. *Sır* Uçucu bir ruh; ne kadar sıkı kapansa yine birazı uçar. *Sersem* Siz; pardon bendeniz... biz vesselâm. *Sükût:* Çok kuvvetli, müthiş söz. *Sevda:* Sis. *Şiir:* Darası alınmış söz. *Şamata* Olgunluk haline gelmiş müzik. *Şemsiye:* Dostluk gibidir, yağmur zamanında bulunmaz. *Sağır* Kulağı kör. *Saban:* Toprağın ebesi. *Darbımesel:* Kira arabası. *Taş:* Soğumuş gönül. *Tabib:* Gel sözümü dinle sade su iç. *Top:* Medeniyetin son sözü.

Âsi: Kuvvetsiz düşman. *Adalet:* Ayarı bozuk terazi. *Akıl* Sonbahar çiçeği. *İlâç* Kaşıkta çıkan kısmet. *Gurur:* Bir tavus kuşu ki, tüyleri döküldüğü halde yine de kuyruğunu yelpaze gibi açar. *Falcı* İstediklerimizi söyleyen. *Fasulye* ? *Kazık:* Bir çeşit şekerkamışı, eski zaman adamları ters tarafından yerlermiş. *Kambur:* Aklını sırtında taşıyan adam. *Kurşun tanesi:* Muharebe şekerlemesi. *Kokot* Kazları boğan bir kuş. *Kibir:* Ahmakların vakarı. *Kefen* Modellere başvurulmadan biçilen elbise. *Kelime:* Eşyanın elbisesi. *Gözyaşı* Gönül nemi. *Kese* İtibar terazisi. *Lâle:* Terbiye görmemiş güzel kız. *Lisan:* Pek uzağı vuran bir silâh. *Mazi* Hayıflanma sandığı. *Müttefik:* Bize ihtiyacı olan kimse. *Mücellit* Kitap terzisi. *Mahkeme* Adalet mutfağı. Mersi, karnım tok. *Mermer* Heykellerin eti. *Matbaa:* Fikir mutfağı. *Muamma:* Avukat cüzdanı. *Milyon:* Bir sadık dost ile bir sağlam mideden başka insanı her şeye sahip ve güçlü kılar. *Musiki:* Sevgilinin sesi, düşmanın susması. *Mumya* İnsan çirozu. *Maharet:* Karda gezip izini belli etmemek. *Takma ad* Edebiyatçıların maskesi. *Neşe:* En doğru filozofluk. *Nasihat:* Körükçü oğlu macunu. *Vasıta:* İş bozucu. *Vâiz:* Sermayesini yemeyen tacir. *Vahşi* Sadece kendi düşmanını yiyen adam. *Vesvese* Vicdan eldiveni. *Vad* Ümit gıdası. *Hazm* İç siyaset. *Yara* Savaş fabrikasının markası. *Yazı* Gözle görülen fikir.

AYYAR HAMZA

Âli Bey; gerçek tiyatro kişiliğini Molière'in «Les Fourberies de Scapin» oyunundan yaşamımıza uyarladığı «Ayyar Hamza» da gösterir. Konuşmalar, tipler başarılıdır. Ortaoyunu geleneklerimize, halk tiyatromuza yöneliktir. Zuhurî Efendi ile Muhterem Efendi, zengin iki aile babasıdır. Ticaret için gittikleri Mısır'dan birlikte dönerler. Senâ Bey, Muhterem Efendi'nin oğludur. Babasının haberi olmadan Zibâ Hanım'la evlenir. Yaver adında bir uşağı vardır. Nimet Bey, Muhterem Efendi'nin ticaret ortağı Zuhurî Efendi'nin oğludur. Edâ Hanımla evlenir. Onun da Hamza adında bir uşağı vardır. Bu evlenmeler yüzünden gençlerin başı derde girer. Uşak Hamza, kurnazca oyunları sayesinde bu iki gencin babalarından hayli para koparark, onlara yardım eder. Senâ Beyin evlendiği Zibâ Hanım'ın Zuhurî Efendi'nin Mısır'dan gelecek kızı olduğu, Nimet Beyin ise Muhterem Efendi'nin dört yaşında iken çalınan kızı Edâ Hanım'la evlenmiş bulunduğu anlaşılır. Oyun mutlu bir sonla biter. Oyundan bir parça

İKİNCİ PERDE
On birinci Sahne
HAMZA — ZUHURÎ EFENDİ

HAMZA — Zuhurî Efendi'yi görmezliğe gelerek telâş ile aklını şaşırmış gibi dört tarafa koşmağa başlar) — Aman Yarabbi! Şimdi bunu ne yapmalı? Zavallı adamcağızın mutlaka yüreğine iner.

ZUHURÎ — Buna ne oluyor?

HAMZA — *(Görmezlikle kendi kendine)* Acaba nerededir? Şimdi kendisini nerede bulacağım?

ZUHURÎ — Ne var? Ne oluyor, Hamza?

HAMZA — *(İşitmezlikten öteye beriye koşarak)* Bu belâyı nasıl anlatmalı?

ZUHURÎ — *(Hamza'yı tutarak:)* Canım, nedir? Nasıl belâ?

HAMZA — *(Gene kendi kendine konuşmak isteyerek:)* Neredesin? Yerin dibine mi geçtin? Gel de başına gelen belâyı öğren.

ZUHURÎ — İşte buradayım! Söylesene, ne var?

HAMZA — *(Aynı şekilde devamla)* — Ara ki bulasın! Zavallı ihtiyar! Nedir bu başına gelenler?

ZUHURÎ — *(Hamza'yı tutarak:)* — Hey, görmüyor musun? Kör mü oldun?

HAMZA — *(Telâş ile sık sık nefes alarak:)* — Aman efendim!... Sizi araya araya...

ZUHURÎ — Yarım saattir seni çağırıp duruyorum! Ne var? Ne oluyor?

HAMZA — Sizin...

ZUHURÎ — Eyy?

HAMZA — Oğlunuz...

ZUHURÎ — Peki?

HAMZA — Bir büyük... Kazaya uğradı!

ZUHURÎ — Nedir? Nasıl kaza?

HAMZA — Demincek bilmem neden dolayı kendisini azarlamışsınız, pek meyus bir halde idi. Galiba işin içine beni de karıştırmışsınız. Belki biraz eğlenir. diye teşvik ettim. Kalktık birlikte Sarayiçi'nden dolaşarak Yalıköşkü'ne indik. Orada yatan Akdeniz kayıklarını seyredip dururken, kaptanın biri, adalı olmalı; bizi gemisine davet etti. Biz de gittik. Kamarada birtakım meyveler, kahveler, şerbetler ikram ederek bizi ağırladılar.

ZUHURÎ — İyi ya, bundan telâş edecek ne var?

HAMZA — Lâkin yukarda biraz gezinmeler çoğaldı. Merak etmeye başladım, bir de bir aralık kamaradan dışarı çıkayım bakayım ki, ne göreyim! Kumkapı açıklarında durup duruyoruz. Aman! Aceleyle kaptanın yanına gittim, bizi nereye götürüyorsunuz? der demez beni tuttukları gibi sandalın içine koyup «Haydi git, bu beyin babasına söyle, seninle iki saate kadar beş yüz altın göndermezse oğlunu alıp gideceğiz.»

ZUHURÎ — Ne? Beş yüz altın mı?

HAMZA — Evet efendim; hem iki saate kadar.

ZUHURÎ — Aman Yarabbi! Bu ne belâ? Yerin dibine geçesi adalı. Yüreğime indirecek?

HAMZA — Aman efendim, işte ne yaparsanız yapın, bir tanecik oğlunuzu kurtarmaya bakın.

ZUHURÎ — Siz de ne halt etmeye geminin içine girdiniz?

HAMZA — Kim bilirdi böyle olacağını?

ZUHURÎ — Haydi çabuk Hamza koş, o kaptan olacak adalı hayduda söyle, şimdi oğlumu bıraksın, yoksa hükümete haber veririm.

HAMZA — Hükümet mi? Tuhaf söylüyorsunuz! Denizin ortasında hükümetin işi ne?

ZUHURÎ — O da ne halt etmeye geminin içine girdi?

HAMZA — Ne bilsin? Başına gelecek varmış.

ZUHURÎ — Beni dinle Hamza: İşte efendine sadakatini gösterecek zaman geldi.

HAMZA — Nasıl efendim?

ZUHURÎ — Sen şimdi gider kaptana söylersin, istediği parayı bulup gönderinceye kadar oğlumu bana göndersin de onun yerine rehin olarak seni alıkoysun. Korkma, ben inşallah parayı bulur, seni kurtarırım.

HAMZA — Düşünmeyerek söylüyorsun! Adam deli mi? Hiç bal alacak çiçeği bırakır da benim gibi adamı rehin alır mı?

ZUHURÎ — Of O da ne halt etmeye geminin içine girdi?

HAMZA — İşte kaza dedik a. Fakat vakit geçirecek sıra değil, iki saate kadar müsaadesi var, anlattık.

ZUHURÎ — Ne istiyor dedin?

HAMZA — Beş yüz altın.

ZUHURÎ — Beş yüz altın! Bu adamda hiç insaf yok mu?

HAMZA — Tamam! Adalıda insaf... Ne kadar uzak şey.

ZUHURÎ — İyi ya, kolaycacık istendiği beş yüz altın ne kadar paradır, onu biliyor mu?

HAMZA — Evet efendim, sağ akçe elli bin kuruş ettiğini pekâlâ biliyor

ZUHURÎ — Bu kadar para ha deyince bulunur mu zannediyor?

HAMZA — Hiç böyle haydutlar orasını düşünürler mi ya?

ZUHURÎ — Şu, ne halt etmeye geminin içine girdi?

HAMZA — Hakkınız var, amma oldu. Buna görünmez kaza derler. Çare ne? Lâkin çabuk olunuz, vakit geçiyor.

ZUHURÎ — *(Cebinden bir anahtar çıkarıp:)* — Al, dolabın anahtarı.

HAMZA — Peki.

ZUHURÎ — Gider, açarsın.

HAMZA — Pekâlâ.

ZUHURÎ — Sol tarafta bir büyücek anahtar duruyor, sandık odasının anahtarı.

HAMZA — Evet.

ZUHURÎ — Onu alır, sandık odasını açarsın; içinde benim birçok eskilerim vardır. Onları alır ya eskiciye veyahut bitpazarında mezatta satıp parasiyle gider oğlumu kurtarırsın. Anladın mı?

HAMZA — *(Anahtarı iade ederek:)* — Efendi, rüya mı görüyorsun? Sizin eskileriniz elli kuruş etmez. Ondan başka böyle şey satacak vaktimiz yok.

ZUHURÎ — Off! Ne halt etmeye geminin içine girdi?

HAMZA — Ne halt etmeye! Ne halt etmeye! Şimdi onun sırası mı? Oğlunuzu kaybedeceksiniz. Zavallı beyceğizim! Bu gidişle galiba bir daha ben senin yüzünü göremiyeceğim. Kimbilir belki şu dakikada seni götürüyorlardır. Lâkin bende kabahat yok. Ne yapayım? Allah biliyor ya, ben hizmetimde kusur etmedim. Şayet götürürlerse kabahati babana bul.

ZUHURÎ — Dur Allah'ını seversen! Gideyim parayı bulayım.

HAMZA — Aman! Çabuk olun, zira vakit geçiyor.

ZUHURÎ — Dört yüz altın değil mi hele?

HAMZA — Hayır; beş yüz altın.

ZUHURÎ — Beş yüz altın.

HAMZA — Evet.

ZUHURÎ — Şu, ne halt etmeye geminin içine girdi?

HAMZA — Hakkınız var; lâkin çabuk olun.

ZUHURÎ — Başka gezecek yer yok muydu?

HAMZA — Pek doğru; lâkin çabuk olun.

ZUHURÎ — Ah, yerin dibine geçesi gemi!...

HAMZA — *(Kendi kendine)* — Gemi yüreğine demir atmış.

ZUHURÎ — Hamza, şimdi bana beş yüz altın getirmişlerdi, hâlâ cebimde duruyor. *(Cebinden bir kese çıkarıp Hamza'ya uzatarak:)* — Al da çabuk git, oğlumu kurtar.

HAMZA — *(Almak üzre elini uzatarak:)* — Peki efendim.

ZUHURÎ — *(Keseyi vermeyip elinde tutarak:)* — Lâkin o adalı olacak hain adama söyle, fena kalpli haydudun biri imiş.

HAMZA — Evet efendim.

ZUHURÎ — Gaddarın biri imiş.

HAMZA — Peki efendım.

ZUHURÎ — Âdeta imansızın biri imiş!

HAMZA — Evet efendim.

ZUHURÎ — Benden haksız olarak beş yüz lira almak! Bu ne büyük haksızlıktır.

HAMZA — Evet efendim.

ZUHURÎ — İnşallah hayrını görmez! Haram olsun! Yarın ahrette on parmağım yakanda kalsın! dedi de! olur mu?

AHMET MİTHAT EFENDİ (1844 - 1912)

Ben edebî sayılabilecek hiçbir eser yazmadım. Çünkü ben, eserlerimin çoğunu yazdığım sıralarda, memlekette edebiyattan anlamıyanlar nüfusumuzun bilâmübalâğa yüzde doksandokuzunu teşkil ediyordu. Benim emelim de ekseriyete teşkil ediyordu. Benim emelim de ekseriyete hitap etmek, onları tenvire, onların dertlerine tercüman olmıya çalışmaktı. Zaten edebiyat yapmaya ne vaktim ne de kalemim müsaitti.

TANZİMAT edebiyatı yıllarında halka okuma zevkini aşılayan büyük gazeteci ve romancımız. İstanbulda, Tophane'de doğdu. Bezci Süleyman Aga'nın oğludur. Çocuk yaşında babasını kaybettiği için, büyük sıkıntılara düştü. Mısırçarşısında bir aktar dükkânına çırak olarak girdi, İlköğrenimini, ağabeysinin yanında, Vidin'de yaptı. (1854-1859). Niş Rüştiyesini bitirdi (1863), Rusçuk'ta Mektubî Kalemi'ne girdi; bir yandan da Fransızca öğreniyor, «Tuna» gazetesine yazılar yazıyordu. Mithat Paşa ile Bağdat'a gitti (1868).

Bağdat'ta bir basımevi kurdu; «Zevra» gazetesini çıkardı. İstanbul'a döndü (1871). «Ceride-i Askeriyye», «Basiret» gazetelerine yazdı. Küçük bir basımevi kurdu; «Dağarcık», «Kırkanbar» dergilerini, «İbret», «Devir», «Bedir» gazetelerini çıkardı. «Duvardan Bir Sada» başlıklı yazısı yüzünden tutuklandı; Rodos adasına sürüldü (1873). İlk romanlarile oyunlarını burada yazdı. Abdülaziz tahttan indirilince İstanbul'a döndü (1876). Takvim-i Vakaayi, Matbaa-i Amire müdürlüklerinde bulundu (1877). Gazetecilik tarihimizde önemli bir yeri olan «Tercümânı Hakikat» gazetesini kurdu (27 Haziran 1878); bu gazetedeki makale, hikâye ve romanlarile halk arasındaki ünü daha da genişledi. Damadı Muallim Naci, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar da bu gazetelerde çalışıyordu.

Gazetecilik yapan, durmadan kitap çıkaran Ahmet Mithat, bir yandan da Karantina kâtipliği (1885); Meclis-i Umur-u Sıhhiye ikinci reisliği yaptı (1895) Stokholm'de toplanan müsteşrikler kongresine katıldı (1888). Üniversitede genel tarih, Kız Öğretmen Okulu'nda pedagoji okuttu. İstanbul'da, öğretmenlik yaptığı Darüşşafaka'da, kalb sektesinden öldü (28 Aralık); Fatih türbesi civarına gömüldü. Çocukluğunu anlatırken şöyle der

«Mahallede adım küçük Ahmet'ti. Diyebilirim ki, düşüp kalktığım çocukların en haşarısı, en haylazı bendim. Ailemiz fakir olduğu için bana

senede ancak bir çift kundura alınabiliyordu. Bu kundurayı da ancak cumadan cumaya giymeye izin veriliyordu. Bu yüzden ben, haftanın altı günü yalınayak dolaşıyordum. Üzerimde mavi bezden eski bir elbise, yalınayak, başıkabak, sabahtan akşama kadar sokak sokak dolaşır, çeşit çeşit muziplikler yaparak eğlenirdim. Benden bütün mahalle yaka silkerdi.

Babam, Mısırçarşısı'ndaki dükkâna devam etmeğe mecbur kalmam için evden nafakamı kesti ve ben bir dilim kuru ekmek yiyebilmek için, her sabah, namaz vakti, horozlarla birlikte uyanıp kalkar, ta Tophane'den Mısırçarşısı'na kadar yaya gider, ağır hizmetlerime başlardım. Hele kar da kışta bu yolculuğu çıplak ayakla, açık başla ve incecik bir elbise ile titreye titreye yapmak yok mu, bunun dehşetini hatırlamak beni, insanı buram buram terleten sıcak yaz günlerinde bile titretir. Bana, ezilmekten, yoksulluktan, bilgisizlikten kurtulma isteğini çektiğim acılar verdi. Eğer çok ezilmeseydim, belki kurtulmak ihtiyacını o derece şiddetle duymaz ve bir aktar çırağı olarak kalır giderdim. Bunun içindir ki, ilk ustamı daima iyi duygularla anarım. O, belki bilerek, belki de bilmeyerek bana hayatımın en büyük dersini verdi. Kalfalığa ve yüz kuruş aylığa geçtiğim halde hayatımdan memnun değildim. Ötede beride gazete, kitap okuyanlara rast geldikçe içim yenilmez bir hevesle doluyor, yüzüm utançtan kızarıyordu. Okuyup yazan insanların, biz cahillerden büsbütün başka bir âlemde yaşadıklarına inanıyordum. Düşünüyordum ki, okuyup yazma bilenler, beni zaman zaman rahatsız eden birçok soruların cevaplarını bulabilecek, verebilecek durumdadırlar

Geceleri ocağa asılmış kör kandilimin ışığında o kadar çok okuyordum ki; bunun zararını gözlerim çekmeğe başladı. Fakat kazancım biraz çoğaldıkça daha iyi ışıkta okumak imkânına kavuştum. Bilginin dimağ aydınlatıcı temiz ve tükenmez ışığına doğru koştukça hevesim ve hızım büsbütün artıyordu. Bazen de şiddetli hevesle kitabı ekmeğe bile tercih ettiğim ve ekmek paramı kitapçıya verdiğim oluyordu. Okudukça konuşma tarzım, hareketlerim, düşüncelerim ve etrafımdaki insanlara karşı duygularım da değişiyordu; bambaşka bir insan oluyordum. O kadar ki, ustam ve babam bile bana karşı davranışlarını tamamiyle değiştirmek ihtiyacını duymuşlardı. Bana artık saygı gösteriyorlardı.

Kişiliği

Ahmet Mithat; büyük okur kitlesini gerçekten kazanmayı bilmiş popüler ansiklopedik bir yazardır. Yazdıklarının sanatla, kalıcılıkla pek ilgisi olmadığını bile bile, halkı aydınlatmak, çoğunluğa bir şeyler öğretmek gayesindedir. Zamanının en çok okunan romancısıdır. Halkın psikolojisini çok iyi bilir; sade bir dili, açık bir anlatışı vardır. Halkımıza en geniş çapta ilk okuma zev-

kini aşılamasına karşın, bugün elimizde tarihsel değerinden başka niteliği bulunmayan, bir yığın kitabı bulunmaktadır. Ancak, onun büyük görevini, her türlü karanlığın, geriliğin, yoksulluğun pençesinde kıvranan ulusumuza yurt çapında *Hace-i Evvel* «İlk öğretmen» oluşunda, her evde âdeta bir ilkokul açışında aramak gerekir. Ömrü boyunca daima öğrendi. Yazarak, söyleyerek bildiklerini öğretti. Toplumsal faydayı ön plana aldı: «Hikâye okumaktan maksat yalnız vaka adamlarının başlarından geçenlerle kâh müteessir, kâh mütelezziz olarak vakit geçirmekten ibaret olmadığı» görüşündedir.

Eserlerinde, olmıyacak rastlantılara, olağanüstü olaylara, her zaman rastlanan tiplere çok yer verir; okuyucunun bilgisini genişletmek düşüncesiyle sık sık olay dışına çıkarak ansiklopedik bilgilerle konuyu dağıtır. Edebiyat tarihimizin tanıdığı en çalışkan yazar, «Türkiye'nin kalem şampiyonu» dur. Tanzimatçılar arasında halk dilini en iyi o kullanır. İstanbul halkının konuştuğu dili, hiçbir özentiye kapılmadan bir sohbet havası içerisinde verir. Gültekin Tarı'nın görüşü

> Hani son zamanlarda yakından tanımaya başladığımız meddah dili var ya? Bu dili, babacan, elinden geldiği kadar namuslu, kişisel rahatını daima ön plânda tutan, evine ve çocuklarına düşkün, son derece sağlıklı ve iri yarı bir adamda düşünün... Ahmet Mithat Efendi artık karşınızdadır.
>
> Geldiği yoksul tabakanın bütün özelliklerini bir elbise gibi sırtında taşıyan, hayatına raslantıların yön verdiği bir ikinci kişi var mıdır acaba? Önce Mithat Paşa'ya rastlar, asıl adı Ahmet'e Mithat eki'ni Paşa verir. Onunla Balkan şehirlerinde ve Bağdat'da beraberdir. Kurtarıcı ve beklenmedik karşılaşmalarından ikinci Erkanıharp Şakir Paşa'dır. Onunla hayatına batılı ev fikri, modern kadın kompozisyonu girer. Yarı deli bir İranlı aydın eliyle önünde doğu dünyasının kapıları açılır... Raslantılar bitecek gibi değildir. Avrupa'dan dönen bir ressam -Hamdi Bey- batıdan okuyacağı romanların listesini sunar ona.
>
> Ahmet Mithat Efendi -işte bir daha çevresi ve yaşadığı Tanzimat çağının bir karakteristiği olarak- yeni bir inanışla şu görüşün de sahibidir
>
> Bütün ülke okul, bütün halk okuması ve öğrenmesi gerekli öğrenci ve kendisi de onların öğretmenidir... Elbette ilk alfabe demek olan Hâce-i Evvel'i o yazacaktır.
>
> Çok kalabalık bir ailenin bütün yüküyle 1871'de İstanbul'a dönen Ahmet Mithat Efendi, Tahtakale'de oturduğu evi bir matbaa haline getirir ve bütün ev halkını, henüz öğrendiklerini çevresine aktarmak isteğinin büyük aşkıyla, yazdığı şeylerin hazırlandığı bu mutfakta görevlendirir.
>
> Onun hiç bir zaman açık bir vaziyet almış göremeyiz. Eriştiği refahın doruğunda bile... «namuslu fakir-sınıf ve zümre-şirket ve şahsî teşebbüs-âlâyişsiz ve namuslu yaşama-içtimâî adalet-çalışarak yaşama»... gibi şeyleri okuyucusuna aşılamaya çalıştı, ama küfürle suçlandırıldı. Gün geldi müsbet ilimle îmanı, biraz sonra belirsiz bir hürriyet aş-

kıyla Abdülhamîd istibdadını birleştirdi ve yalnız kendi yazılarında uyuşabilecek zıtların içinde yaşadı. Hele millet-i metbua: Kul- millet sözünü onun nasıl kullanabildiğini kolaylıkla açıklamak çok zordur.

Onun hayatı attar çırağının mektep hocası ve bölük çavuşuna doğru bir genişlemesidir. Gerçekten, o, belli bir inanışın ve ahlâkın değil, içinden geldiği toplumun «fakir halk» alışkanlıklarının ve onun rahatça, huzurluca yaşama içgüdüsünün temsilcisidir. Kendisinin de, kendi görüntüsü olan «Felâtun Bey ve Râkım Efendi» romandaki Râkım Efendi'nin de bir tek uykusuz geceleri yoktur. O Râkım Efendi'ye «iş makinası», halk da O'na «Kırk beygir gücünde yazı makinası» adını vermiştir. Bize ters gelen bazı davranışları -N. Kemal'le bozuşması; Mithat Paşa aleyhindeki ifadesi; bir yığın kötü olayın ortasında Abdülhamid'i hürriyetsever göstermesi verilen her işi aynı tarafsızlıkla yapan bir yazı makinası olmakla açıklanabilir.

Mithat Paşa ile tanıştığı sıralarda geçimini tapu defterlerini kopya ederek kazanıyordu. Bütün hayat ve eserinde bu mekanik işin izlerini görebilirsiniz. Bugün okuduğunu yarın okuyucusuna aktarmaya mecburdur. Ya kendine özgü o çok rahat «yârenlik» havası, ya da hikâye yoluyla. Cağaloğlu Yokuşu'ndan inerken tasarlar ve Beykoz vapurunda yazmaya koyulur romanını... Onda, kendi yetiştirdiği okuyucuya ne verse geri dönmeyeceğini bilmenin engin rahatlığı vardır. «Ahmet Mithat Efendi'nin eseri 1870 yıllarının okuyucu kitlelerinin seviyesinden başlar. Bu biraz da kendi seviyesi, yâni aşağı yukarı deniz sathının seviyesidir.» (Tanpınar). Günümüz romanına hiç uymayan bir şekilde, okuyucu - roman ikilisinin arasında çok konuşan bir üçüncü olarak hep vardır. Ve bundan da hiçbir rahatsızlık duymaz. «Dur kaari.» lerle başkalarından büsbütün ayıran özelliğidir.

Ama haksızlık etmemeli. Gerek adaptasyon, gerekse yaratma yoluyla romanın bir yığın imkânlarını aralamıştır. Çıktığı yola sonuna kadar devam etti ve iştihasını azdırdığı devi, yazılarıyla, durmadan, dinlenmeden besledi. Yeni başlayan romancılığımızdan her türü denedi. Roman anlayışının ayrı bir teknikte devamı olan tiyatro eserleri bile yazdı.

Ahmet Mithat, toplumumuzda, büyük kitlelerin hiç tanımadığı çok önemli bir şeyi, okumayı. hiç okumayanın okumasını, okumaya alışmasını başlatan adamdır. Bâb-ı Alî'yi kuran da, halkın malı eden de odur. Evde okuma ve dinlenme, okunanın tartışması hayatımıza onunla girdi. Bu ise tam bir yenileşmedir. Ahmet Rasim, Ahmet Cevdet ve sonraları kendisini çok geçecek olan Hüseyin Rahmi'nin de onun çevresinde boy atmış olduklarını söyleyelim.

Eserleri

Ahmet Mithat; makale, eleştiri, çeviri, gezi, anı, hikâye, piyes, roman türlerinde; edebiyat, tarih, felsefe, din, coğrafya, biyoloji, astronomi, fizik, matematik, ekonomi, musiki, mitoloji, fizyoloji, askerlik, hokkabazlık... vb, konularında yazılar yazmış; kitap olarak iki yüzden fazla eser vermiştir. Bunlardan kırktan fazlası romandır En tanınmış başlıca romanları şunlardır: *Hasan*

Ahmet Mithat Efendi çalışma masasında.

Mellâh (1874), *Hüseyin Fellâh* (1875), *Dünyaya İkinci Geliş* (1875), *Felâtun Beyle Rakım Efendi* (1875), *Paris'te Bir Türk* (1876), *Henüz 17 Yaşında* (1880), *Dürdane Hanım* (1881), *Haydut Montari* (1889), *Jön Türk* (1910); hikâyelerinin çoğunu topladığı kitap *Letâif-i Rivâyât* (25 cüz, 1871-1896) bu seriden yeni basımı yapılanlar: *Yeniçeriler* (1942), *Obur* (1945). Rodos sürgününü anlatan anılarını *Menfâ* (Sürgün yeri, 1876) İsveç gezisi izlenimlerini *Avrupa'da Bir Cevelân* (Avrupa'da Bir Gezinti, 1891) kitabında anlatır.

Bunlardan başka «Çengi, Çerkez Özdenler, Açık Baş, Siyavuş» tiyatroları; «Felsefe Tarihi, Kâinat (16 kitap) Uss-i İnkılâp, Mufassal (üç cilt), Edyan Tarihi, Umumî Tarih, Zübdet - ül - hakaayık..» tarihleri; «Onbinlerin Ricatı, Sait Beyle Muhaveremiz, Hace-i Evvel, Ben Neyim?, Çocuğun Melekât-ı Akliyesi, Beşir Fuat, Fatma Aliye Hanım, Pariste Yirmi Bin Budi, Şopenhavr'ın Redd-i Hikmeti, Niza-ı İlm ü Dîn, Müdafaa, Ana - Baba Olmak Sanatı, Hal - ül - ukat (düğümlerin çözülmesi), Beşair, İstipşar..» kitapları vardır.

Tanzimat 1839 da ilân edilmişti. Bundan bir sene sonra bir büyük adamımız doğdu: Namık Kemal. Ondan 4 sene sonra da Ahmed Mithat dünyaya geldi. Doğumları arasındaki bu kısa fasılaya mukabil ölümleri arasında tam bir çeyrek asır var. Namık Kemal 48 inde öldü. Ahmed Mithat Efendi 70 ini doldurmak için bir sene istiyordu. Öldüğü yıl, başka iki değerli insanın ölümüne tesadüf eder : Recaizade Ekrem Ebüz

ziya Tevfik. Biri 65'i atlatmış, öbürü bu hadde bir yıl aralıkla yaklaşabilmişti. Yoksullukla başlıyan, Tuna illerinden Bağdat'a kadar uzanmış yolculuğunda hayatın her türlü güçlüklerine, mihnetlerine metanetle karşı koyan, sürgünlüklerinde bile neşe, ruh, sükûn ve huzurunu bozmaksızın çalışan uzun, verimli ömürle Ahmed Mithat Efendi merhum, Türk irfanının zamanında, en saygı değer ulu hizmetkârlarından biridir. *Hasan Âli YÜCEL.* Yarım asır hiç durmadan işliyen bir yazı makinesi; yarım asır içinde, ekserisi yüzlerce sahifelik büyük cildler teşkil eden, yüz elli kadar kitab ortaya atmak; bütün Türkiye'nin yalnız en çok yazan değil aynı zamanda kendini en çok okutan bir muharriri; yüz elli eserde yüz elli çeşid mevzua temas; hiç bir şeyi tam bilmemekle beraber her şeyi bilmek; bir yandan «Heykel-i cehâlet» diye temsil edildiği halde, bir yandan «Hâce-i evvel» unvanını alan; şimdi gazeteci, şimdi edebiyatçı; şimdi feylesof, şimdi romancı; şimdi siyasî şimdi müverrih; bir bakıma göre kös dinlemiş bir rind, bir bakıma göre elindeki sopayla Babıâli caddesinde görünen bir zorba! bir tarafı halkçı, bir tarafı utufetlû; hem menfaya gitmiş, hem devranın önünde kalmış siyaseti yapmış; elli senenin hemen her mücadelesine karışıp her mücadelesini karıştıran; fakat neticede bütün milletin kendisini tevkir ile, şükran ile, hayır ile yâdetmesine hak kazanmış bir varlık. *İsmail Habib SEVÜK.* Toplumun aydınlanmasında, ilerlemesinde Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlara, öğreticilere elbette ki ihtiyaç var. Ama geniş kütlelere okuma zevki vermek, toplumca yükseltmek, aydınlanmak Ahmet Mithat Efendi gibi yazarların çoğalması yoluyla olmayacaktır. Bir toplumun yücelmesinde asıl rolü gerçek aydınlar, büyük yazarlar oynayacaktır. *Oktay AKBAL.* Ahmet Mithat Efendi'nin edebiyat kişiliğini oluşturan etkenlerin başında Fransızca'dan yaptığı çeviriler gelir. *Türker Acaroğlu*'nun «Ahmet Mithat ve Avrupa Klâsikleri» adlı yazısında bunu açıkça görürüz :

Çevirileri

Ahmet Mithat, ilkin Bağdat'ta Fransızca kitaplardan tercüme ettiği «Kıssadan hisse» adlı eseriyle hikâye yazmağa başlar (1870). Hayvanlar arasında geçen bazı olaylarla insanlara öğüt ve hlâk dersi veren bu iki kitbından sonra "Su-i zan ve Esaret" (187) isimli kitabını meydana getiren iki hikâyeden ilki tercümedir; kitap "Letaif-i Rivayat" serisinde çıkan ilk eserdir. Bu hikâyeler serisinin gördüğü rağbet üzerine Ahmet Mithat bunların sayısını çoğaltarak 25 yılda 25 kitap hazırlamıştır. İçlerinde bazısı Fransızcadan tercüme edilmiş, bazısının konusu Fransızca bir hikâyecikten veya ufak bir havadisten alınmıştır: Meselâ "Gönül ve Mihnetkeşan" (1870) daki ilk hikâye Fransızcadan tercüme edilmiştir. "Cinli han" (1884) iLon dolaylarında geçen bir olayı hikâye eder. "Çifte intikam" (1886) Fransızca bir fıkranın büyütülmüş şeklidir. "Kısmetinde olan kaşığında çıkar" (1886), Fransız yazarı Arsene Houssay'dan tercümedir. Bir Fransız hikâyesinden genişletilerek yazılmış olan "Diplomalı kız" (1889) "Tercüman-i hakikat" gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap şeklinde de çıkmıştır. "İki hud'akâr" (1893) Fransızca bir konunun büyütülmesi suretiyle kaleme alınmıştır. "Ana-kız" (1894) ise doğrudan doğruya Fransızcadan tercümedir.

Ahmet Mithat hikâye ve romanlariyle tercümelerini 1870 - 1908 yılları arasında vücude getirmiştir. Bu kırk yıla yakın zamanda yalnız hikâye çeşidinden 82 eser vermiştir. Bütün ömrünce yazıp bastırdığı eserlerin sayısı ise, 200'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu bakımdan Ahmet Mithat'ın Türkiye rekorunu kazandığı, bu rekorun da bugün bile hâlâ kırılmamış olduğu söylenir. Biz burada onun telif eserlerini bir tarafa bırakıp sade tercüme kitaplarını, bunlardan da ancak edebî olanları (hikâye ve romanları)nı zikretmek isteriz :

Rodos adasında Ebüzziya Tevfik ile "Une femme à trois visages" adlı eserini "Üç yüzlü karı" (1877) ismiyle tercüme ettikleri o zamanlar eserleri moda olan meşhur Fransız romancısı Charles Paul de Kock'u büyük bir romancı, bu eserini de pek önemli bir edebî eser olarak Türk okuyucusuna sundular. Daha önce Âli Bey'in "Evlenmek ister bir adam" (1873, 1897) adlı hikâyesini tercüme ettiği bu Fransız yazarı, sonraları Türkçeye en çok tercüme edilmiş yazarlar arasında geçmiştir 1873 - 1924 yılları arasında otuz kadar eseri dilimize çevrilmiştir. Ahmet Mithat bu yazarın "L'ament de la lune" adlı eserini de 1885 yılında «Kamere âşık» adiyle tercüme ederek kendi gazetesi olan "Tercüman-i hakikat"te tefrika ettikten sonra kitap halinde de bastırmıştır.

Öteki tercümelerine gelince, Ahmet Mithat'ın Alexandre Dumas-fils'den üç tercümesi vardır : "Lâ dam o kamelya — La dame aux camelias" (1880), "Antonin" (1881), "Bir kadının hikâyesi" (1881).

Octave Feuillet'den iki tercüme "Bir fakir delikanlının hikâyesi — Le roman d'un jeune homme pauvre" (1881) ile "Sanatkâr namusu — Honneur d'artiste" (1899).

Emile Richebourg'dan iki çeviri : "Peçeli kadın — La dame voilée" (1882), "Merdut kız" (1883).

Charles Merouvel'den tercüme "Gabriel'in günahı" (1882).

Emile Gaboriau'dan tercüme : "Orsival cinayeti — Le crime d'Orcival" (1884).

Voltaire'den tercüme "Voltaire 20 yaşında yahut ilk muaşakası" (1884). Ahmet Mithat'ın "Musahabat-ı Leyliyye" 8. - 9. musahabesi olarak çıkmış olan "Volatire hakkında intikad" adlı bir eseri de vardır (1886 - 87).

Hector Malot'dan tercüme "Bilgiç kız" (1888).

Georges Pradel'den tercüme "Lü'lü-i asfer" (1889).

Ahmet Mithat'ın bütün bu tercümeleri, ilkin "Tercüman-i hakikat" gazetesine tefrikadan sonra ayrıca kitap halinde de basılmışlardır. İstisna teşkil eden iki tercümesi vardır :

Marie Ann Radeliff'ten tercüme "Udolf hisarı — Les mysteres d'Udolphe" (1890, Kırk ambar matbaası).

Le Lon Tinseau'dan çeviri "Papazdaki Esrar" (1888, Bahriye matbaası).

Gene "Tercüman-i hakikat" gazetesine tefrikadan sonra kitap şeklinde basılan fakat asıl yazarları belli olmıyan iki tercümesi daha var "Konak" (Vizental ile birlikte, 1879 ve "Alayın kraliçesi" (1891).

Fransız edebiyatı, bu edebiyattan yaptığı çevirilerin Ahmet Mithat'ın edebî gelişmesi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. 1891 yılında Emile Zola adı Türkiye'de yeni yeni işitilmeğe başlayınca, Ahmet Mithat, beğenmediğini söylediği bu Fransız yazarının "natüralist romanlarına örnek olmak" üzere "Müşahedat" adlı romanını yazarak - birçoklarına olduğu gibi bu çeşit eserlere de bir örnek vermek istemiştir Emile Augier'nin bir piyesini "Nedamet mi? Heyhat!" adlı bir roman kılığına sokarak ilkin "Tercüman-i hakikat" gazetesine tefrika etmiş, sonra da kitap olarak bastırmıştır (1889).

İşte; en öz, en içli bir Fransız şairi olan Corneille'in meşhur "Le Cid" piyesini de Ahmet Mithat (1308) (1890 - 91) yılında nesir halinde ve "hulâsa" (!) olarak tanıtmıştır. İstanbul'da "Tercüman-i hakikat" gazetesine tefrika edildikten sonra basılan "Cid'in hulâsası" Ahmet Mithat'ın "Enafis-i Âsarın Hülâsaları" serisinde çıkmış (222) sayfalık bir kitaptır.

Daha önce, Abdülhak Hâmit Tarhan'ın "Nesteren" (1876) piyesinde Corneille'in "Le Cid" piyesindeki vazife ve aşk duygularının çarpışmasından ilham aldığını anlatmasından hemen 15 yıl sonra, bizde Ahmet Mithat, aslının iki misli denilebilecek kadar geniş, fakat nesir halinde ve roman şeklinde bir Cid "hulâsa"sı yapıyordu!... Galiba, hemen hiçbir edebiyat tarihimizde adı geçmiyen bu eserin "İfade" başlıklı önsözü kendisinden daha mühimdir. Bunun önemi, bizde daha çok batı edebiyatı denilen Avrupa edebiyatının klâsik eserlerinden, yanılmıyorsam, ilk defa olarak söz açmasından ileri gelmektedir Zamanımızdan hemen hemen altmış yıl önce yazılmış olan bu düşüncelerin bazı noktaları hayli münakaşa götürebilir, ama bunlar onun büyük tarihî önemini hiçbir zaman azaltmaz.

AHMET MİTHAT'LA TANIŞMA

Ahmet Rasim «Tercüman-ı Hakikat, bir matbaa değil, bir dârülfünun idi. Orada birçok gençler yetişmiş ve iktisab-ı feyz ve kemal etmişlerdir. Hattâ benim ilk yazılarım bu gazetede çıkmıştır. Beni, Ahmet Cevdet'i, Hüseyin Rahmi'yi, bu irfan ocağı yetiştirmiş, pişirmiş ve kotarmış, kurtarmıştı. Biz, gölgede kalmış birer istidat tohumu idik. Ahmet Mithat'ın teşvik ve himayesiyle Tercüman-ı Hakikat matbaasında filizlendik, büyüdük, matbuat bahçesinde acı, tatlı meyveler vermeye başladık» dedikten sonra, «Muharrir, Şair, Edip» isimli eserinde Ahmet Mithat Efendi'yle ilk karşılaşmasını şöyle anlatır :

Ahmet Mithat'ın «Tercüman-ı Hakikat» yıllarında Istanbul.

...Bir gün Ebussuud Caddesinin başındaki bakkal dükkânında hem karnımı doyurduğum hem de kapıyı gözetlediğim halde kimsenin zuhur etmeyişi üzerine gemi azıya alarak içeriye daldım. Eşikle beraber iki ayak bir merdiven, ondan sonra toprak, rütubet kokulu, uzun, darca, loş bir methal üzerinde dik, pis, sekiz on ayak bir merdiven daha çıkınca diğer bir merdivennin daralttığı koridora açılır karşılıklı iki oda karşısında kaldım.

Merdivenin başındaki oda kapalıydı. Oraya varır varmaz kapı açıldı. Uzun boylu, iri kemikli, esmer yüzlü, saçları kırpık, alnı geniş, bıyıkları, sakalı tuvaletsiz ,sırtında basma bir mintan, ceketsiz, fessiz, yeleğinin düğmeleri çözük, belde kırmızı kuşak, pantalonlu, kolları uzunca, ayakları büyükçe biri çıktı. Beni görünce durdu. Gayet serbest bir tavırla

— Kimi istiyorsunuz? dedi.

Zarfı uzattım. Okuduktan sonra

— Mithat Efendi Hazretleri benim!

diyip zarfı yırttı; bizim makaleyi çıkarıp göz gezdirdi. Ben bu kıyafette bir Mithat Efendi görünce galiba mütehayyir kalmıştım. Halbuki hayalimde ona ben ne kıyafetler vermiş, ne tuvaletler yakıştırmıştım! İmzamı görmüş olmalı ki:

— Ahmet Rasim siz misiniz?

— Evet, bendenizim.

— Geçen makalen de gayet iyidi. Hangi mektepten çıktınız?

— Darüşşafaka'dan...

— Ya!.. Gel bakayım.

Karşıki odaya geçtik.

— Nereye devam ediyorsunuz?

— Telgrafhaneye.

— Suphanallah!

İşte bu (suphanallah) benim zihnimi bozdu. Çünkü bunda muharrirlik istidadı olan bir gencin elde manipülatör, tarator döğer gibi taktakazen olduğuna bir nevi teessüf mündemiçti.

İlk görüşüm olduğu için her tavrına, her haline dikkat ediyordum. Bellisiz kekeme gibi söylüyor, ekseriya önüne bakıyor, dudaklarını bıyık ve sakalıyle kaldırıp indiriyor, pehlivan gibi oturuyordu.

— Yazılarınızı kim tashih ediyor?

— Kimse.

— Aferin!... Bak oğlum, burası yazı ocağıdır. İstediğin zaman gel. İşte kalem, kâğıt, mürekkep. İstediğin kadar otur, istediğin kadar yaz. Şimdilik her makalene bir mecidiye vereceğim; harçlık edersin. Al bakalım, siftah et! dedi. Mecidiyeyi de uzattı.

Yanından ayrıldığım zaman neler düşündüğümü hatırlayamıyorum. Yalnız zihnimde bir hayal kalmış ki o da merhumun biraz şaka götürmez tabiatta mahluk olduğu kanaatiydi. Vakit muharriri Sait Bey'i sokakta darbettiği ürcûfesinin ta evvelden beri şayi bulunması da inzimam edince bu kanaat ziyadeleşti. Bahusus iki musallat İranlıyı bellerindeki kuşaklarından kapıp merdiven aşağı, sallabacak atmış olması, gençliğinde karnına indirdiği bir yumrukla koca bir danayı yere sermiş bulunması gibi cidden zor-u bâzûya delâlet eden vekayiin meydanı alması bu kanaata hafifçe bir de korku ilâve etmişti. Onun içindir ki ne vakit huzuruna çıksam fesi düzeltir, ceketi ilikler, fotinleri mendillerdim...

KARŞILAŞILAN EŞKİYA

Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu Dr. Kâmil Yazgaç, 28 Aralık 1944 günü İstanbul Üniversitesi'nde yapılan anma toplantısında «Babam Ahmet Midhat'ın, eserleri hakkında mütalâa yürütmeyi erbabına bırakıyorum. Çünkü benim iktidarım bu bapta söz söylemeye müsait değildir. Ben, merhumun hayat-ı hususiyesine dair gördüğüm ve kendi lisanından işittiğim bazı küçük vakaları burada hikâye edeceğim. İtiraf ederim ki, Türkiye'de birçok değerli muharrirler ve matbaacılar yetişmiştir. Fakat yazıcılık, matbaacılık sanatlarının bilcümle teferruatını şahsında cem eden sanatkârlar görülmemiştir. Bu meyanda Ahmet Midhat, bir istisna teşkil eder. Ahmet Midhat, matbaacılığın temelini kendi hanesi içinde kurmuş ve litograf taşıyla işe başlamış, sonra bir kasa hurufat almış, bir eski tabı makinesi bulmuş, kendi yazmış kendi dizmiş, makinenin tekerleğini anam çevirmiş, formaları halam kırmış, bu suretle Ahmet Midhat bu sanatta içli dışlı yetişmiştir.» dedikten sonra şu ilgi çekici anıyı anlatmakta

Beykoz dağlarını haraca kesen ve ahaliyi titreten Kara Ethem adlı bir şaki, Ahmet Mithat'a haber gönderir. «Bana beş yüz altın fidye-i necat vermezsen, bu dağ başında oturamazsın. Çiftliğini basarım, oğlun Kâmil Bey'i kaldırırım. Ahmet Mithat bu haberi getiren çobana şu cevabı verir

«Ethem pehlivana söyleyiniz, buyursun, geleceği varsa, göreceği dahi vardır.» Malûmdur ki, Ahmet Mithat, çok cesur bir adamdı. Feleğin çemberinden geçmiş, gençliğinde vurmuş, vuruşturmuş idi. Değil kendisi, hattâ çiftliğinde oturan hısım ve akrabası kadınlar mükemmelen silâh atmasını, ata binmesini bilirlerdi. Bahusus Ahmet Mithat, ipten, kazıktan kurtulmuş yedi belâlıları ıslah için her zaman maiyetinde bulundurur, beslerdi. Allahtan başka hiç kimseden korkusu yoktur.

Bir gece, şaki Ethem, istediği fidye-i necatı alamadığı için çiftliği basar, fakat müsademede mağlûp olur. Avenesi kaçar, kendisi korucular tarafından yakalanır, kolları arkasına bağlı olarak Ahmet Mithat'ın huzuruna getirilir. Mithat Efendi ,ormanlar kralı şaki Ethem'in bu halini görünce, çok müteessir olur. «Yenik bir insanın kolları bağlanmaz. Ethem pehlivan mesleğinin zirvesine çıkmış bir kahramandır. Şehirlerdeki göze görünmez gizli soyguncular-dan daha az ziyankârdır. Sağ eliyle zenginlerden aldığı parayı, sol eliyle fakirlere dağıtır. Çözünüz kollarını, veriniz silâhlarını...» der.

Mithat Efendi'nin bu emrini işiten korucular, hayret içinde kalırlar ve derhal Ethem pehlivanı serbest bırakırlar. Ahmet Mithat, Kara Ethem'i karşısında oturur, karnını doyurur, sıcak yatakta yatırır. Birlikte sabah kahvesini karşılıklı içerlerken, Ethem pehlivan kalbinde duyduğu nedamet acısıyla ağlamaya başlar ve Ahmet Mithat'ın kendisine gösterdiği pederane ve âlicenabane muameleden dolayı son derece mahcup kalarak eşkıyalığa tövbe eder. Ertesi gün babamın iltimasıyla kolcubaşı yazılır.

Ahmet Mithat'ın Beykoz'daki yalısının içi şu manzarayı arzederdi: En üst katta sekiz kenarlı bir ibadet odası vardı. Biz ona cami derdik. Çünkü Mithat Efendi, Şark ve Garb'ın bütün felsefe kitaplarını okumuş, din-i islâmın hakikat olduğuna, Allah'ın vahdetine iman etmiş bir insandı. Efrad-ı ailesine dahi bu terbiyeyi vermişti. Bizim hanemizde herkes namazını kılar, orucunu tutardı. Dindar olmakla beraber Mithat Efendi son derece serbest fikirli bir adamdı. Hanesinin büyük bir salonunda bir tiyatro sahnesi yaptırmıştı. Mükemmel dekorlu olan bu sahnede kendi yazdığı piyesleri ailesi efradından ve mahallesindeki komşu çocuklarından teşkil ettiği heyet azasına temsil ettirir, rejisörlük vazifesini kendisi görürdü. Hattâ ilân-ı hürriyette bu aile kadrosu Beyoğlu'nda Fransız Tiyatrosu'nda Ahmet Mithat'ın bir eserini vaz'ı sahne etmiş ve çok alkışlanmıştı. Karagözcülüğün terakkisi için dahi kâtip Salih'e kâtip Behiç'e çok yardım etmiştir.

Yalının orta katında büyük bir kütüphane ile alaturka tarzda döşenmiş büyük bir misafir salonu vardı. Her hafta cuma geceleri edipler, muharrirler, şairler, müsikişinaslar burada toplanırlardı. Yirmi odalı yalının içinde yalnız bir tane sofra hizmetçisi bulunurdu. Çünkü bütün hane işlerini Mithat Efendi'nin kızları görürlerdi. Bu hanenin içine, moda ve terzi girmediği gibi, alafrangalık dahi nüfuz etmemiştir. Misafirler arasında İttihad Terakki devrinde şeyhulislâm olan Musa Kâzım Efendi ile defter-i hakanî nazırlığı yapan Mahmut Es'at Efendi her hafta görüldüğü gibi müze müdürü Halil Bey, Sâhib Mollazâdeler ve Beykoz'un eşrafı, aynı zamanda balıkçı Yaver Efendi, Niyazi Kaptan, tüccar, esnaf, kahveci, çoban, hulâsa her tabakadan insan bulunurdu. Çünkü Ahmet Mithat, zengini, fakiri ayırmazdı. Onun nazarında insanlar yalnız ahlâk nokta-ı nazarından tefrik edilirlerdi.

Bizim yalının içi sanki bir dâruttalim-i musiki idi. Piyanosundan, orgundan başlayıp, her türlü musiki alâtı mevcuttu. Mithat Efendi'nin çocuklarının torunlarının kâffesi musikişinas idiler. Hattâ ben bile çocukluğumdda keman çalardım. Beş on, fasıl geçmiştim. Fakat ne gariptir ki, serbest fikirli ve Avrupa'nın terakkiyatı-ı fenniyesine hayran olan Mithat Efendi, garbın hayat-ı medeniyesine düşmandı. Alafrangalıktan katiyen hoşlanmazdı. Türk mefkûresinden, Türk terbiyesinden, Türk ananesinden hiç bir zaman ayrılmamıştır. Hanesinin içinde hep Türklük kokusu duyulurdu. Büyüklerin küçüklere muhabbeti, küçüklerin büyüklere hürmeti vardı. Hattâ elli yaşındaki anam, yetmiş yaşındaki halamın müsaadesi olmayınca sokağa çıkmazdı. İhtiyar babacığımın odasına ablası Şerife Hanım girince, derhal ayağa kalkar, elini öperdi.

Bayramlaşma

Bizim yalıda bayramlaşma merasimi dahi gayet güzel ve hazin olurdu. Bütün efradı aile, babamızın bayram alayından avdetini beklerdik. Sırmalı elbiseleriyle nişanlarıyla, altın kabzalı kılıçla avdet eden babacığımı bütün hane halkı büyük salonda beklerdik. Ailemizin en büyüğü olan halam Şerife Hanım, salonun baş köşesine geçer, babam ablasının elini öperek salonda ahz-ı mevki eder, ondan sonra yaş sırasıyla ağalarım, ablalarım, eniştelerim, kardeşlerim birer birer el öperek sıraya dizilirdi. Hattâ kundaktaki çocuklar bile analarının kucaklarında bu merasimi bu surette bitince, babacığım ellerini kaldırarak beliğ bir dua okur, aile kadrosundan ayrılıp irtihal edenler ruhuna fatiha gönderir, kalanlara sıhhat ve afiyet dilerdi. O esnada bütün aile efradı tatlı, acı göz yaşları dökerdi. Fakat babacığımın dağıttığı çil kuruşlar ve bayramlık mendiller, kalbimize ferahlık verirdi. Ve babamın emriyle bütün kızlar sazlarını alırlar, bir fasıl geçerlerdi. Bu aile merasimi bittikten sonra Ahmet Mithat, aşağı kattaki misafir odasına iner ,orada bütün mahalle ahalisinin bayram tebriklerini kabul ederdi. Zengin, fakir hattâ kadın erkek, çoluk, çocuk yüzlerce kişi fıkara babası Ahmet Midhat'ın elini öpmek için odaları, sokakları doldururdu.

Şimdi Ahmet Mithat'ın ahlâk madalyasının her iki cephesini başka bir nazarla tetkik edelim

Madalyonun bir cephesinde serbest fikirleri Ahmet Mithat'ın hane içinde haftada bir defa oğullarının ve damatlarının müskirat kullanmalarına müsaade ettiğini görürüz. Çünkü buna itiraz eden dostlarına Ahmet Mithat şu sözü söylerdi «Meyhaneye alışmak, rakıya alışmaktan daha tehlikelidir. Mademki bunlar erkektir, bu zakkumu içeceklerdir, bari hanelerinde hattâ benim yanımda içsinler de hariçte başlarını belâya sokmasınlar». Hattâ tiryakilere sigara içmeye bile müsaade ederdi. Meselâ ben Arabistan'da nargileye alışmıştım. Yemekten sonra babacığım bana: «Haydi şu nargileyi yanımda tokurdat» emrini verirdi. Bu kadar ileri ve serbest fikirli olan Ahmet Mithat'ın ahlâk

«Cüssesine bakınız: Gündelik mücadele için en sağlam malzeme ile bilkatia kurduğu bir kale bedeni! Bu bina hiç dinlenmeksizin yarım asırdan ziyade çalışacak ve yorgunluk nedir tanımıyacaktı. Ona: «Yetmiş beygir kuvvetinde yazı makinesi» diyenler hiçbir gün yalancı çıkmadılar. Herkesi örseliyen ihtiyarlık bile onu örseliyememişti. Ömrünün her yılı kendisine sanki yeni bir beygir kuvveti ilâve ediyordu. ..Böyle her telden saz çalması, Mithat'ın dimağına halk nazarında o kadar geniş bir salâhiyet tanıtmıştı ki bu hezarfen adamın yeryüzünde bilmediği bahis ve halledemiyeceği mesele bulunmadığına ekseriyet samimî olarak inanırdı..» dediği, her cümlesinin yüzyıllarca zifiri karanlıkta bırakılmış Türk dimağlarını aydınlatmak amacını taşıdığı *Cenap Şahabettin*'ce savunulan, Ahmet Mithat'ın gençlik resmi.

madalyasının bir defa dahi arka cephesine bakalım. Ahmet Mithat, hanesi içinde çocuklarına, damatlarına bir kerecik bile dans etmek müsaadesini vermemiştir. Burada dansa alışan hariçte dahi yapar, başını belâya sokar, derdi. Herkese hocalık yapan Ahmet Mithat, kızlarını hep kendisi okutmuştur.

Ahmet Mithat, gazeteci olduğu halde, gençlere bu mesleği tavsiye etmezdi. Gazetecilik, bol paraya, çok malûmata muhtaç, düşman kazandıran, hattâ insanın başını belâlara sokan bir meslektir, derdi. Hekimlik ve avukatlık gibi serbest meslekleri tercih ederdi. İnsanların haricî ve dahili dertlerini ancak bu iki meslek erbabının takdir edeceğini ve anlayacağını söylerdi. Binaenaleyh altı kızının birisini avukata, beşini de doktorlara verdi. Damat intihabında beslediği fikir şu idi: EErkek dediğin gençliğin muktazasını yapmalı, sonra ununu eleyip, eleğini rafa koymalı, her şeyden hevesini aldıktan ve tecrübe sahibi olduktan sonra evlenmelidir, derdi. Bu hususta servete bakmazdı, yalnız namus cihetini nazarı itibara alırdı. Damat intihabını benim reyime bıraktığı için hep tıbbiye mektebi arkadaşlarımı kendime enişte seçtim.

Ahmet Mithat ve Dârüşşafaka

Herkesin zengin sandığı Ahmet Mithat, hakikatte orta halli idi. Öldüğü zaman cenaze parası bile çıkmadı. Masarif-i tedfiniyesini Dârüşşafaka mekte-

bi yaptı. Çünkü bu mektepte talebesinin kolları arasında teslim-i ruh etmişti. Dünyada, hayatta dileği dahi bu idi. Cenazesini mektepten kaldırmak için giden hısım akrabasına Dârüşşafakalılar şu cevabı verdiler: Mithat Efendi merhumun Beykoz'da beş, on çocuğu varsa, buradaki çocuklarının, yani bizlerin sayısı binden fazladır. Ekseriyet bizdedir, cenazesini kaldırmak bizim borcumuzdur, dediler ve merhumun tabutunu eller üzerinde taşıyarak Fatih türbesinin karşısına götürdüler, hâbgâh-ı ebedîsine tevdi ettiler. Ben o esnada Balkan Harbi dolayısıyla Yanya'da esir olduğum için babama son evlâtlık vazifesini, yani tabutunu taşımayı yapamadığımdan hâlâ yanarım. Fakat on binlerce İstanbul ahalisi bu vazifeyi mükemmelen gördükleri için hepsine o zaman yaptıkları insaniyetten dolayı teşekküratımı arz ederim. Ahmet Mithat'ın Beykoz'da bir çalılıktan başka bir işe yaramayan çiftliğiyle başını soktuğu bir yalısından başka tapulu bir malı çıkmamıştır. Bankalarda dahi bir metelik bile mevduatı yoktu. Çünkü Ahmet Mithat, yarım asırlık sayinin semeresini hep fakirlere yedirdi.

Onun hesabına leylî mekteplerde okuttuğu erkeklerin ve bütün çeyizlerini kesesinden yaparak evlendirdiği öksüz kızların sayısını ancak Allah bilir. Bu gibilere yaptığı yardımı hiç kimseye söylemezdi. Öldüğü zaman arkasından bıraktığı borçlarını ödemek için biz veresi, hane eşyalarının bir kısmını satmaya mecbur kaldık. Sırmakeş suyunu dahi parasızlıktan dolayı işletemedik, bu ticareti batırdık. Su borularını söküp sattık.

Fakat rahmetli babamız Ahmet Mithat bize, yani evlât ve ahfadına, cihan kadar kıymetli başka bir hazine bıraktı. Bu hazine, onun lâyemut hâtırasıdır. İşte bu hâtıraya binaendir ki, merhumun vefatı üzerinden otuz iki sene geçtiği halde bu vatana emanet ettiği bütün efrad-ı ailesi, her zaman, her yerde vatandaşları tarafından hürmet ve muhabbet görmektedirler. Bugün nail olduğumuz bu teveccühü değersiz vücutlarımıza değil, merhum babamız Ahmet Mithat'ın bu ufuklarda dolanan hatırına medyunuz.

Resmî Vazifesinde Adalet

Ahmet Mithat'ın, resmî vazifesinde adalete riayeti daha başkalarına benzemezdi. Dünyada iltimas kelimesi hiç bir zaman ortadan kaldırılamaz. Her devlette, her millette vardır ve en büyük kuvvettir. Ahmet Mithat, iltiması yalnız lâyık olanlara yapardı. Nasıl ki Cenab Şahâbeddin, Kilisli Rıfkı, Kasım İzzeddin ve daha birçok Türk doktorlarını ilimlerine, kalemlerinin kuvvetine bakarak iltimasla karantina idaresine almış ve her birisine yüksek maaşlı memuriyetler vermişti. Hattâ tekaüt edileceği zaman rüesây-ı hükümete rica etmiş, kendisinden münhal kalan riyaset iskemlesine Cenab Şahâbddin'i oturtmuştu.

Ahmet Mithat, yalnız efrad-ı ailesine, hısım ve akrabasına iltimas yapmazdı. Hattâ ben babamın arzusu hilâfına daire-i umur-ı sıhhiye'de açılan

müsabaka imtihanına girmiş ve kazanmıştım. Babacığım benim bu muvaffakiyetime sevinecek yerde, bilâkis kızdı. Ve beni altı sene Hicaz ve Yemen kıtalarında karantina hizmetlerinde dolaştırdıktan sonra en nihayet daire arkadaşlarının ricası üzerine Midilli karantina doktorluğuna tayin etti.

Ahmet Mithat'ın adalete ve müsavata bu derece riayetkâr olmasına tabiat dediğimiz kuvve-i maneviye dahi müzaheret etmiştir. Malûmdur ki, babamın iki ailesi vardı. Sofrada birisini sağına, ötekini soluna oturturdu. Eline bir dilim ekmek alsa, yarısını bir anneme, diğer yarısını diğerine verirdi. Hattâ bir gün sofrada çok komik bir vakaya şahit oldum. Babam, eline bir elma, aldı. Bıçağı, kırmızı tarafının ortasından kesmek üzere batırdı, elmayı ikiye ayırdı. Kabuğunu soydu, analarıma verdi. Biz gülmeye başladık. Bize şu cevabı verdi: «İki karıyı idare eden koca, bir devleti dahi idare eder, hırıltıya, zırıltıya meydan vermez.»

Ahmet Mithat'ın vatana yaptığı büyük hizmetlerin bazılarını burada söylemek istiyorum. Bundan yarım asır evvel, babam Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bir makale neşrediyor. Bu yazısında kurban derilerinin veyahut bedellerinin, milletin umur-ı hayriyesine sarfındaki hissiyatından bahsediyor. Bu makale cahil softalar arasında bir bomba gibi patlıyor. Bu herifler ellerindeki sopalarla matbaaya hücum ediyorlar. Eğer o esnada Ahmet Mithat'ı ele geçirmiş olsalardı, linç edecekleri aşikârdı. Bereket versin hükümet kuvvetinin derhal müdahalesiyle bu mevzî isyan ve kıyam bastırılıyor. Ertesi günü babacığım aynı maksatla gazetesine ikinci bir makale yazıyor. Bir çok âyetlerle, hadîs'le düşüncesinin doğruluğunu ve bunda cevaz-ı şer'î bulunduğunu ispat ediyor. Mesele Bâb-ı Meşihat'e aksediyor. Oradan çıkan fetvay-ı şerife ile Ahmet Mithat'a hak veriliyor, kurban derileri toplanıyor, satılıyor. Karşılığıyla birçok vatanî ve millî ihtiyaçlar tesviye ediliyor. Yarım asır evvel Ahmet Mithat'ın ihdas ettiği bu hayırlı usul, bugüne kadar devam etmektedir. Ve bu uzun seneler zarfında bu yoldan toplanan iane yekûnu, milyonlarca liraya baliğ olmaktadır. Kezalik bundan yarım asır evvel Girit muhacirlerine iane toplamak için Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bir sayfa açıyor, milleti teşvik için buna dair birçok makaleler yazıyor. Her taraftan mühim paralar geliyor.

Ahmet Mithat'ın itikadından dahi bir nebze bahsetmek istiyorum. Merhumun, maneviyata ve Allahın vahdetine ve mevcudiyetine itikadı tam idi. Dini kitaplarla çok meşgul olurdu. Hattâ hoca Musa Kâzım Efendi ile on sene çalışarak Kur'ân-ı Kerîm'in muazzam bir tefsirini yazmıştı. Ne yazık ki, bu eser saltanat devrinin kurbanı oldu. İslâmiyeti Müdafaa namıyla yazdığı üç cilt eseri, bu sözümü ispata kâfidir.

Ahmet Mithat, gördüğü rüyalara dahi inanırdı. Başına gelecek felâketler, rüyasında kendisine ayân olurdu. Meselâ Rodos'a sürgüne gideceği gece ha-

nesinde yatarken şöyle bir rüya görür: Matbaada çalışıyormuş, tabı makinesinin volan denilen çarkı yerinden kopmuş, uzun bir yolda tekerlendikten sonra denize düşmüş! Babam telâşla uyanır, anamı da kaldırır ve der ki «Benim bavulumu hazır et, uzun bir yola gidiyorum.» Filhakika ertesi günü yakalanır ve Rodos'a sürgün edilir.

Ölümü Ona Malûm Olmuştu

Kezalik, çiftlikte bulunduğu esnada rüyasında siyah elbiseli bir adam görür ve Mithat Efendi'ye der ki «Beni buraya damadınız Naci Bey göndердi. Alelacele bütün efrad-ı ailenizle beraber bugün sizi çağırıyor.» Babamı gene telâşla uyanır ve hipimizi uyandırır. Öküz arabalarını koşturur, bütün efrad-ı ailesiyle birlikte ilk vapurla İstanbul'a inerek Fâtih'te enistem Naci'nin hanesine gittik. Fakat babamın gördüğü manzara, korktuğu gibi çıkmayınca, son derece sevinen Ahmet Mithat, şahadet parmağını ağzına götürerek «Fesüphanallah ben rüyay-ı kâzip görmem ama, bu ne hizmettir?» dedi. Ve güzel çehreli damadını kucakladı, çocuk gibi yanaklarınndan öptü, fakat ne yazık ki, Naci'nin hanesindeki bu aile sevincini, Kadir gecesi atılan iftar topları derin bir matem havasına çevirdi. Çünkü Muallim Naci, sekte-i kalpten o gece ansızın teslim-i ruh etmişti.

Ahmet Mithat'ın Dâruşşafaka'da öleceği dahi kendisine ayân olmuştu. Bir gece evvel bir iç sıkıntısından uykusu kaçıyor, uyumayıp bütün aile efradını başına topluyor, onlarla konuşuyor, eğleniyor, sabahleyin hanesinden çıkarken bütün çocuklarının yanaklarından öpüyor. Ve anama hitaben «ben kendimi bugün iyi görmüyorum, kalp ilâçlarımı cebime koy» diyor. Hanesinden çıkıyor, beş on adım yürüyor, başını tekrar hanesine çeviriyor bakıyor, fakat gözleri sulanıyor, adımları sendeliyor, hemen kardeşlerim arkasından koşuyorlar: «Babacığım bugün rahatsızsınız, gitmeyiniz», diye yalvarıyorlar. Fakat onları dinlemiyor, «Dâruşşafaka'daki çocuklarım bu gece beni beklerler, behemehal onların yanına gideceğim» diyor. Ve gidiyor. O menhus günün gecesi cebine koyduğu ilâçlar lâzım olmuş, fakat ne yazık ki, ecel, ilâca galip gelerek Ahmet Mithat, talebesinin kolları arasında teslim-i ruh etmişti. Ona göre:

Roman denilen şey bir cemiyet-i beşeriyye içinde görülen ahvâlden birisini veyahut bazılarını kâğıt üzerine koymaktan ibarettir. Romanların ahlâk-ı umumiyyenin aynı olduğunu veyahut olması lâzımgeldiğini biz kabul eyledik, siz kabul etmemekte muhtarsınız. O halde ahlâk-ı umumiyyeden bir roman çıkarılması nasıl olacağını bize sual eylersiniz. Roman bazı vukuâttan terekküp eylediğinc ve vukuâtın dahi ahlâk-i umumiyye tarafından gösterilen suretten ibaret olacağına göre ahlâk-i umumiyyeden bir roman çıkarmak için vukuât-i umumiyyeye atf-i anzar-i tedkik eylemek lâzım gelir.

Dört buçuk yıldan beri memuriyetlerde geçirdiğim bir takım beyhude işleri israf eylediğim zamanlar da dahili hesap olduğu halde, «Hâce-i Evvel sahifeleriyle 3500 ve Hasan Mellâh» sahifeleriyle 2500 yani ceman 6000 sahife yazı yazmışım... Bu miktarı günlere taksim etseler, her güne nihayet beş sahife yazı düşer. Halbuki benim günde otuz iki sahife kaleme alabilecek kadar kuvvetim olduğunu siz bilirsiniz. *Arkadaşını yalnızken tenkit et, fakat başkalarının yanında methet...* Ne bana sallanan kavuklardan hoşlanırım, ne de kendim kavuk sallamaktan lezzet alırım. ...Bilgisizlik koca bir milleti esaret altına alır.

Ahmet Mithat Efendi, hayatı kadar ölümile de bize ölmez bir nümune vermişti. İri gövdesi üstünde, geniş omuzlarına dayanarak yükselen sevimli başı, elmacık kemikleri çıkık yanaklarını çerçeveleyen beyaz, temiz sakalı, gür kaşlarının altında birer ışık gibi yanan gözlerile ne zaman onu hatırlasam eski bir şâmanı görmüş gibi biraz korku ve pek çok sevgi duyarım. Onda bir çocuk saflığı, bir ilk adam basitliği ve gene her ikisinin bitip tükenme bilmeyen tecessüsü vardı. Yarım asır, belki ondan da fazla, devrinin kendisini (Hâcei Evvel) diye andığı ve bu ünvanın Türk okuyucusuna kendisini tanıttığı bu kocaman ve yaman ihtiyar, 70'e eren yaşının zaaflarına ve yıkımlarına karşı koyarak çocukluğunu tanzir eden yetim Darüşşafakalılara ders vermek için geldiği ve genç bir muallim gibi gece nöbetine kaldığı bu halk müessesesinde, bu irfan yuvasında son nefesini verdi. Bütün ömrünce yazarak ve söyliyerek bildiklerini öğretmişti. Ölümile de bilmediği hakikatin en güzel örneklerinden birini bize hatıra olarak bıraktı. Ahmet Mithat'ın son nefesi, son dersi oldu. Rıdvan Edgür anlatmıştı: Balkan Harbinden bir müddet önce Ahmet Mithat Efendi Selânike gelmiş. O zaman İttihad ve Terakkinin himayesinde bulunan Ravzai Sübyan Mektebini de ziyaret etmiş. Çocuklarla konuşmak arzusunu göstermiş. Onlara Türk tarihinden sormuş, harita yerlerini göstermiş. Kendisi de Türk milletinin tarihte gördüğü büyük işlerden, kahramanlıklardan bahsettikten sonra yaşaran gözlerile şu sözleri söylemiş:

«— Siz çok bahtiyarsınız çocuklarım, milletinizin tarihini ders olarak okuyor, öğreniyorsunuz. Halbuki biz, çocukluğumuzda hangi milletten olduğumuzu bile doğru dürüst bilmezdik.» *Hasan Âli YÜCEL.*

Hikâyeleri

Ahmet Mithat Efendi; edebiyatımıza Batı anlayışında ilk hikâyeyi getirenlerin başındadır. Masal geleneğimizi hikâyeleştirirken; gerçeğe, akla uygunluğa eğlenceli oluşa, yararlı bilgiler vermeye öncelik tanır. Romanda olduğu gibi, Zola realizmine katlanamaz. Öğreticilik aktörecilik başlıca amacıdır. Başlıca hikâye kitapları *Kıssadan Hisse* (1870), *Letâif-i Rivâyât* (1871), *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye Hikemiyâtının Ahkâmını Tasvir* (1872).

Ahmet Mithat Efendi; ilk hikâyelerini Bağdat'ta yazar (1868) «Zevra» gazetesinde hikâyeleri yayımlanırken yaşı henüz onsekizdir. Yazarlık yaşamına hikâyecilikle başlar. Fenelon'la Ezop yolundan giderken «Ahmet Mithat» ve «Bir Türk» imzalarını kullanır. Tüm yazılarında olduğu gibi, hikâyelerinde de halkın diline gider

Halkımızın kullandığı bir lisan yok mu, işte onu millet lisanı yapalım. Arapça ve farsçanın ne kadar izafetleri varsa kaldırıversek, yazdığımız şeyleri bugün yedi yüz kişi anlıyabilmekte ise, yarın mutlaka yedi bin kişi anlar, görüşündedir. Ona göre: Hikâye okumaktan maksat, vak'a adamlarının başlarından geçenlerle kâh üzülüp kâh keyiflenerek vakit geçirmekten ibaret olmayıp, hikâye, okuyup bittikten sonra, vakaya umumiyetle atılacak bir toplu nazar sonunda bir hüküm çıkarmak roman okumaya dahil olan maksatların başlıcalarından biridir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Şinasi'nin atasözleri üzerine kurduğu hikâyelerin başlıcaları: «Aç gezmekten tok ölmek iyidir», «Ateş, düştüğü yeri yakar», «Alçacık yerde tepecik kendini dağ sınır», «Ağustosta suya girse balta kesmez buz olur», «Âdem oğluna iyilikle yaranılmaz», «Atı alan Üsküdarı geçti», «At sahibine göre eşinir», «At bulunur, meydan bulunmaz», «Atılan ok geri dönmez», «Aç tavuk kendini arpa ambarında sanır».

Sözlerin ya da olayların hikâyesinden, söylentilerden doğan lâtifeler dizisi; letaif-i rivâyât hikâyelerinin en tanınmışları «Diplomalı Kız», «Can Kurtaranlar», «Ana Kız», «Bir Acibe-i Saydiye», «Dolaptan Temaşa», «Su-i Zan», «Esaret», «Gençlik», «Gönül», «Teehhül», «Felsefe-i Zenan», «Mihnetkeşan», «Firkat», «Eyvah», «Yeniçeriler», «Ölüm Allahın Emri», «Dört Perdelik Dram», «Cinci Han», «Bahtiyarlık», «Nasip», «Bir Küçük Hikâye», «Obur», «Çingene», «Bir Tövbekâr», «Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar», «Para», «Çifte İntikam».

Ahmet Mithat Efendi, bütün tarizlerin üstünde hâlâ hâtırası canlı duran bir sâi heykeldir. Ne bir «üstadı âzam», ne bir «üstadı ekrem», ne bir «şiri âzam», ne bir «dehai mücessem» olmadı. O, sadece bir «hâcei evvel» idi. Daima öğrendi ve durmadan öğretti. Bir fikir adamı için bundan büyük mazhariyet olur mu? *Hasan Âli YÜCEL.*

O, sürgün olarak gönderildiği ve 38 ay kaldığı Rodos hapishanesinde bile Hâce-i Evvelliğini bir an olsun duraklatmamıştır. Orada, mahbuslara ders vermekle yetinmemiş, Rodos halkının çocuklarını da bu nimetten yoksun bırakmamıştır. Bu imkânı da nasıl yarattığını kısaca belirtelim: Hapishanedeki mahkûmlar arasında elinden her türlü iş gelenler mevcuddur. Günün birinde Ahmed Mithat Efendi, bu mahkümlara şöyle bir teklifte bulunur: «Arkadaşlar, hürriyet ve hukuktan mahrum bir halde olsak da insanlıktan çıkmadık ya! İnsan olduğumuz için insanlık vazifesini yapmalıyız. İnsanlık vazifesi ise, Cenabı Hakka ibadet etmek, vatan ve millet faydasına çalışmaktır. Aramızda her türlü ustalar var. Şehir ahalisi ağaç, taş ve başka ne lâzımsa hazırlasın, biz de Allah yolunda gayret edip şu şehirde medrese için büyük bir bina yapalım. Bu medrese bizlerin bir vatanperverliği ve ruhumuza ileride bir fatiha okunmasına sebep olur.» «Mahkûmlar, başüstüne diyerek bu teklifi kabul ederler. Ada halkı bina için lâzım olan yeri, tahta ve taş gibi her türlü malzemeyi temin eder. Kısa bir zamanda büyük

bir okul binası meydana çıkar. İşte **Ahmed Mithat Efendinin bizzat ders** verdiği ve birçok kıymetli vatan evlâdı yetiştiren Rodostaki meşhur Medrese-i Süleymaniye böylece kurulmuştur. *Mustafa BAYDAR.* Efendi merhum tam manasiyle Türkiye'nin kalem şampiyonu idi. Şimdiki çelik yazı makineleri onun parmaklarına nisbetle biraz küçük oyuncaktır. Bilmem kim onu İngiltere'deki yüksek fırınlara benzetmişti ki, içlerinden durmaksızın erimiş maden akar. Onun bu dünyada bir tek sevdası vardır: Yazmak ve mümkün olduğu kadar çok yazmak. *Cenap ŞAHABETTİN.* Hikâyelerinden, «Letâif-i Rivâyat»ın yirminci dizisinde yayımlanan «Dolapta Temaşa» dan bir parça :

DOLAPTA TEMAŞA

Bir meyhane sohbetinden ayrılan Behram Ağa, evine giderken, güzel bir kadın, onu «Buyurun efendim» diye içeri almak ister. Behram Ağa, tereddüt edince kadın onu tehdit eder :

— Ben, ayağıma kadar gelmiş kısmeti tepecek avanaklardan değilim. Şu dakikada halk camiden çıkıp kahveye gitmek üzeredir. Avazım çıktığı kadar «yangın vaar!» diye haykırırım. Âlemi buraya toplarım. Sonra da : «Bu adam kapımı omuzlayıp içeri girdi. Benim hakkımda türlü türlü kasıtlarda bulundu. Can kurtaran yokmu?» diye veririm patırtıyı, veririm gürültüyü... Nihayet kolluktan Yeniçeriler getirilip sizi teslim ederim. Ondan sonra nerelere gidip ne kadar cerîmeler vereceğinizi ve hattâ ne kadar falaka değnek yiyeceğinizi siz düşünmelisiniz!

Behram Ağa, önce ürker ama sonunda memnun olur. Çünkü kadın içki ikramına başlamıştır. «Böyle mini mini beyaz kınalı parmaklı ellerden alıp içtiği kadehler, Limon İskelesindeki kirli Bulgar oğlanın verdiği kadehlere benzer mi ya?»

Hakikat kadın da ne güzel! ne taze! Yirmiiki yirmiüç yaşlarında ancak var. Cildi ancak nazik ve beyaz olduğu halde düzgünün beyazını da pembesini de pek ustalıklı kullandığından kendisine güzel yaraştırmış. Zaten kaşlı gözlü bir şey iken rastığı, sürmeyi kaşlarına, kirpiklerine bir mahsus ustalıkla sürerek güzelliğini arttırmış.

Vakıa kadın kısmı süslenmeli ama, süsten evvel kendisinde de bir varlık olmalı da süsü onun üzerine ilâve etmeli. Yoksa maymun gibi surata, düzgünü sıvacı takozu ile badana eder gibi sürseler gene bir akçe etmez.

O sırada kapı çalınır. Kadının belâlısı Zorlu Mustafa gelmiştir. Kadın, Behram'ı bir yüklüğe kapatır. Yüklüğün deliğinden gördüğü Yeniçeri Zorlu Mustafa korkunçtur :

Allah bilir ama gelen adam doksan - doksan beş okkalık bir vücut olmalı

ki herifin ayakları altında merdivan gıcır gıcır gıcırdayıp inim inim inliyor... Kollar pazularına kadar çırçıplak! Kolların üzerine balık ve ay resimleri ve birkaç rakamdan başka bir de «Ya Ali» döğülüp nakşedilmiş Göğüs açık ve en güzel tüylü tiftik pöstekisinden daha tüylü... Çıplak ayaklarında bir çift tüysüz kırmızı yemeni olarak kıllı baldırları da çırılçıplak.

Güya en güzel yazana mahbubesine gösterip en tatlı sözünü de söylemiş olmak üzere

— Gel bre nazlım! Anama babam dilber Leylâ!

Diye süslü Leylâ'yı yanına aldığı zaman bir gulyabaninin yanına rengârenk bir kelebek konmuşa benzedi.

— Özledim bre Leylâ! Gözlerini sevdiğim yosma! Ah nazlım! Şu bıçağımı çeksen, şu karnımı yarsan da içine baksan. Ciğerimin her köşesine bir çuvaldız ile Allah tarafından «Leylâ» ismi döğülmüştür. Yanıyorum be gözünü sevdiğim yanıyorum!... Yok mu Leylâ, benden başka birinin yüzüne baktığın saat. seni de onu da birer bıçakta çıkarmaz isem şu bıyıkları tıraş ederim de bilmem ne diye gezerim.

O sırada Leylâ'nın kocası olan «Uzun boylu, geniş omuzlu, beli hafifçe, endâmı kibarvââri, belinde soranî yarım kılıç kadar büyük bir hançer bulunan Paşalı Ahmet Ağa içeri gelir. Selâm vererek alt tarafta bir köşeye otururşa da Zorlu Mustafa selâmını almaz. Kadın, kocasına :

— Size varmadan evvel beni bu ağa istemiş idi de, ben onu istememiş idim de... gibi sözlerle kocasını avutmağa kalkarsa da Ahmet Ağa :

— Sus! Erkekler arasında karılar lâf söylemezler. Bahusus senin gibi bir aşifte! diye onu tersler. Bu arada Zorlu Mustafa ile kötü kötü bakışırlar. Paşalı ona der ki :

— Birader şu âşifte karı pek güzel olduğu için buna âşık olduğundan dolayı seni mazur görürüm. Ben de bir defa at ile bu sokaktan geçerken, kendisini şu pencereden görmüş ve beğenmiş idim de, gönderdiğim kılavuzlardan ırzı, namusu yerinde bir dul olduğunu haber alarak nikâh etmiş idim. Kendisiyle evleneli daha bir ay olmamıştır. İhtimâl ki bunu siz de bilirsiniz...

Zorlu Mustafa ters ve hor görücü bir lisanla cevap verir :

— Keyfim ister ise bilirim, keyfim istemez ise bilmeyiveririm. Ne demek istiyorsunuz sanki?..

— Hiddet etmeyiniz birader! Demek istediğim şey sizin namusunuza, mertliğinize dokunacak ahvalden değildir. Bak ne demek istiyorum. Bu karı, sizi buraya kabul etmekle benim namusumu payimal etmiştir. Âdeta ölümü de hakketmiştir. Fakat öyle bir kahpenin murdar kanıyla elimi bulaştırmak istemem, sana da kıymak istemem...

Ahmet Mithat Efendi, hikâyelerinde olsun, romanlarında olsun erkek-kadın ilişkilerine geniş yer verir. Şöyle der

«Kocalar, karısı kendisine ne vaz muamelede bulunmağı isterlerse kendileri dahi karılarına o naz ü muamelede bulunarak hoşnudi-i tarafeyn istihsaline himmet etmeli. Millet, fakr ü zaruret için yanıp kavrulanların hallerini tavsie yol bulmalı. Hele kadın ve kız olur ise mutlaka bir çare aramalı. Terbiye-yi zenâna behemahal himmet etmeli. İşte bundan sonra ırzını satan karının denaat-i tab' ve tıynetine hükmetmelidir... Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur! demek için bizde erkeklerin de talim ve terbiyesine lüzum yoktur! diyebilmek cesaretini göstermek lâzım. Bunu şimdiki zamanda inkâra cesaret edecek olanları, gelecek zamanlar mutlaka yalancı çıkaracaktır... Bizim memlekette kızlar istediği ve sevdiği kocaya varamazlar. Babalar kimi isterler ise onu kendine damat ederler. Eğerki bir kızın bir delikanlıya sevgi eseri gösterdiği görülse iffet perdesi yırtılmış derler.»

Sözün burasında Zorlu, ona öyle küçümseyici bir gurur ile bakar ki, Paşalı bir an için sözünü kesmeğe mecbur olur. Sonra devam eder:

— Evet, sana da kıymak istemem. Senin de kabahatin vardır? Çağrılmışsın gelmişsin. Bununla beraber kendi namusumu da kurtarmak için rica ederim. Şuraya, kapının önüne kadar çıkalım. Ben bu âşifteyi boşayayım. Bir kere benim nikâhımdan çıkmış, binaenaleyh namusum kurtulmuş olsun da, sonra ben başımı alayım çıkayım gideyim, sen de burada kal, var safana bak!...

— Bundan, meramın ne olduğunu anlıyamadım.

— Ben sana meramımı izah edeyim. Şu dakikada ev benim evim, karı da benim karımdır. Evime, karımın yanına gelmiş olan bir yabancıyı dışarıya çıkartmıyacak olursam, gayretsiz, namussuz bir adam sayılırım. Fakat dışarıya çıktıktan ve bu karıyı boşadıktan sonra ne bu hane, ne de içindeki karı benim olmayacağından sen de buraya girip kırk yıl çıkmayacak olsan gene benim namusuma taarruz etmiş sayılmazsın. Anladın mı kardeşim.

Yeniçeri, bu kibar ve makul teklifi «kabadayılığıma dokunur» diye reddedince, Paşalı Ahmet Ağa, ansızın üstüne atılıp Zorlu'yu bir hançerde yere serer. Leylâ'yı da paralar. Dolaptaki Behram Ağa'yı bu gördüklerini kimseye söylememesi şartı ile serbest bırakır.

KISSADAN HISSE

Kıssa; öykü, hikâye, rivayet, baştan geçmiş olay, fıkra, masal, menkıbe anlamına gelir. «Kıssadan Hisse»lerde ise, kesinlikle bir

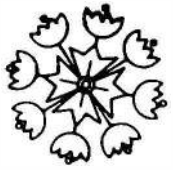

öğüt, bir ahlâk dersi çıkarılması amaçlanır. Ahmet Mithat Efendi'nin yerli hikâyeleri, özellikle, okuyucularını eğitmek, ibret dersi vermek ister. Atasözlerimizden, özellikle Şinasi'nin «Durûb-i Emsâl-i Osmaniyye»sinden, kıssalardan, letaif-i rivâyât'lardan, meddah öykülerinden, ortaoyunlarımızdan, yaşanmışlığın deneyleriile gözlemlerinden kaynaklanır. Ahmet Mithat'ın bir kıssa örneği

Osmanlının birisi Rumeli'de bir çayırdan geçer iken, bir tepe ot her tarafından ateş alarak yanmakta ve üzerinde büyük bir yılanın dahi kıvranmakta olduğunu görünce, atının yem torbasını kargısının ucuna bağlayıp uzatır ve yılan kangal kangal olup torbanın içine girdikten sonra onu çekip kurtarır.

Bundan sonra yılan: «Ey Osmanlı, beni kurtardın ama, karnım aç; ben seni yemeliyim.» dediğinde Osmanlı: «Canım Allalı'tan kork. Ben seni ateşten kurtardım. İyiliğe kemlik (kötülük) olur mu?» dediyse de yılan: «Bu âlemde bazı yaratıklar vardır ki iyiliğe kemliği meşru görürler. Siz insanlar ve biz yılanlar dahi bu çeşitten varlıklarız. Eğer inanmazsanız, şu karşıki çayırda bulunan öküze soralım.» «Ve ikisi birlikte öküzün yanına gidip Osmanlı, başından geçen olayları bir bir öküze tekrar eyledi.

Öküz: «Evet; yılanın hakkı var. Zira iyiliğe kemlik meşru olmamış olsaydı, meselâ ben bu halde bulunur muydum? On beş senedir sahibime çift sürdüm, araba çektim. Şimdi artık ihtiyar oldum, kuvvetim kalmadı. Böyle bir halde beni emekliye ayırıp ölünceye kadar rahat rahat beslemeleri onların insafı ve insanlık şanı değil miydi? Halbuki beni buraya bıraktılar. Her gün kasap gelip yokluyor ve biraz daha semirir isem keseceğini sahibime söylüyor.» dedi.

Sözü uzatmayalım, Osmanlı bu hali herhangi hayvana sordu ise uygun bir hüküm ve cevap alamadığından, mahzun mahzun yolda giderken, karşısına bir tilki çıktı. Ve Osmanlı, başından geçenleri bu tilkiye de anlattı. Tilki davayı dinledikten sonra Osmanlının kulağına eğildi: «Tabiî ya, siz de böylesiniz, iyiliğe kemlikten geri durmazsınız. Eninde sonunda bana bir kötülük etmeyeceğini bilsem seni bu yılanın elinden kurtarırdım. Lâkin korkarım.» dediğinde, Osmanlı tilkiye yalvarıp yakarıp kendisine bir çömlek yağ dahi hediye edeceğini söylediğinde, tilki «Bu sözlere her ne kadar inanmamakta isem de bari kurtarayım.» deyip yılana karşı şu şekilde hitap etti: «Sen bu torbaya girdim diyorsun ama, bu kadar uzun bir hayvanın böyle bir torbaya sığması imkânsızdır; onun için davanı ispat et de gözümüzle görelim.» dedi. Ve yılan, davasını ispat etmek için kangal kangal toparlanıp torbaya girer girmez, tilkinin adama yaptığı bir işaret üzerine, Osmanlı koca bir kaya ile torba içindeki yılanı ezip telef eyledi.

Bundan sonra Osmanlı, filan gün filan ağacın dibine bir çömlek yağ getireceğini vadederek köyüne gidip kendi kendine biraz düşündüğü zaman «Bu tilkiye otuz kırk kuruşluk yağ götürmekten ise, kırk elli kuruş edecek derisini

almak daha akıllıca iştir.» diye, eline bir boş küp ile tüfeğini alıp o söyleştikleri yere gitti.

Tilki, bir taş arkasında gizlenmiş olduğu halde, Osmanlı'ya şöyle seslendi «İnsan kısmına itimat etmek doğru olmaz. Benim sana güvenim yoktur. Sen küpü orada kır, yağlar yere dökülsün ve sen de oradan ayrıl, ben sonra gelirim.» dediğinde Osmanlı da mesceleyi anlayarak küpü kırıp boş olduğu anlaşılınca tilki kendisine: «Haydi kuzum haydi!. Sen bir ahmağı bul da git onu aldat. Ben senin ne yapmak istediğini, daha omuzundaki tüfeği gördüğüm zaman zaten anlamıştım.» dedi.

Hisse

İnsan, kötülük ettiği kimseden şöyle dursun, iyilik ettiği taraftan dahi mükâfat beklemek hususunda şu tilki kadar ihtiyat gösterir ise akıllıca bir hareket etmiş olur.

İyilikleri, güzellikleri yazmak sırf hayaldir ve fenalıkları, çirkinlikleri yazmak mahz-i hakikat ve ayn-i tabiattır iddiasında bulunuyorlar. Halbuki birçok cihetlerinde fazilet dahi bulunan bir âlemi tamamı tamamına dâr-i meâyib tarzında tasvir etmek dahi hayaldir. Hakikatten, tabiatten büsbütün baîd bir hayaldir. Biz ise Balzac gibi, Victor Hugo gibi eâzım-i ahlâkıyyûnu ve biraz güleceksiniz ama bir sûret-i müddeiyânede itiraf ederiz ki hattâ Paul de Kock gibi çaklabanların bile felâketlerinden anlaşıldığı veçhile ekseriya sefahet ve sefalet âlemlerinde de pek çok güzellikler görüyoruz. *Ahmet Mithat EFENDİ.*

Romanları

Batı anlamında ilk yerli romanımız Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-i Tal'at*'ı (1872), ikincisi Ahmet Mithat Efendi'nin Rodos'ta yazdığı *Hasan Mellâh* - yahut - *Sır İçinde Esrar* romanıdır. (1874). Masallarla destanlardan, hikâyelerle romanlara geçişte Ahmet Mithat'ın yararlı çalışmalarını vurgulamak gerekir.

Ahmet Mithat Efendi'ye göre «Okumak bilenleri roman kadar eğlendiren ve roman kadar istifadeli olan hiçbir şey bulunamaz. Şu halde gelişmekte olan bir halkın da her şeyden fazla romanların ıslâhına himmet eylemesi lâzım gelir.» Roman üzerine özgün görüşleri vardır:

Roman denilen şey, bir insan cemiyeti içinde görülen ahvalden birisini veyahut bazılarını kâğıt üstüne koymaktan ibarettir. Herkes, az çok bir roman vak'a şahıslarından olabilir. Kendi hususi yaşayışınız içinde az çok bir takım romanlar geçer.

Roman, garip ve lâtif bir vakanın hikâyesinden ibaret değildir. O vak'a, elbette, fenlerden birisine, sanatlardan bir kaçına, felsefenin bazı kaidelerine, coğrafyanın bir faslını teşkil eden bir memlekete, tarihin bir fıkrasına ilgili olur ki, onlara dair verilen izahat, okuyucuların mâlûmat ve vukuf dairesini genişletir.

Romandan maksat; fikren seyahat yaptırmak, İstanbul'da köşelerde bucaklarda dolaştırmak, alaturka âlemlerde gezdirmek, alafranga âlemlerde eğlendirmek, beşeriyetin hiçbir yerde, hiçbir zaman yakasını kurtaramadığı felâketleri gösterip gönüllere yufkalık vermek, yine beşeriyetin hiçbir yerde kendisini kurtaramadığı türlü türlü gariplikleri gösterip kahkahalarla güldürmek.

Meşhur Daniel Huet'nin dediği gibi, hikâye ve rivayet denilen şey ya bir mevcudu tarif veyahut bir muhayyeli tasvir demek olup şey-i mevcudu tarife «tarih» ve şey-i muhayyeli tasvire «roman» yani masal derler.

Ahmet Mithat Efendi'nin kırka yaklaşan romanlarının en önemlileri *Hüseyin Fellâh* (1875), *Dünyaya İkinci Geliş -yahut- İstanbul'da Neler Olmuş* (1875), *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* (1875), *Karı Koca Masalı* (1875), *Paris'te Bir Türk* (1876), *Süleyman Musulî* (1877), *Çengi* (1877), *Yeryüzünde Bir Melek* (1878), *Henüz On yedi Yaşında* (1880), *Karnaval* (1881), *Vah!* (1881), *Acâib-i Âlem* (1882), *Dürdâne Hanım* (1882), *Cellât* (1883), *Esrar-ı Cinâyât* (1884), *Hayret* (1885), *Haydut Montari* (1887), *Arnavutlar Solyotlar* (1887), *Demir Bey -yahut- İnkişâf-ı Esrar* (1888), *Gücü Kızı -yahut- İntikam* (1889), *Müşâhedât* (1890), *Hayal ve Hakikat* (1891), *Ahmet Metin ve Şirzat* (1892), *Taaffül* (1895), *Gönüllü* (1896), *Eski Mektuplar* (1897), *Jön Türk* (1908).

FELÂTUN BEY İLE RAKIM EFENDİ

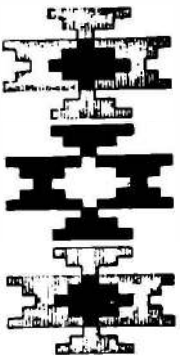

Ahmet Mithat Efendi'nin Rodos adasında sürgün bulunduğu yıllarda yazıp yayımladığı «Felâtun Bey ile Râkım Efendi» romanının, edebiyatımızda özel bir yeri vardır. Romanda iki tip çarpışır. Felâtun Bey alafrangalık özentileri içerisinde halka yabancılaşıp çevresinde gülünçleşirken, Râkım Efendi ise Ahmet Mithat'ın otobiyografisi biçiminde akıllı, yeniliklere açık çalışkan, gerçekçi burjuvalaşan bir nitelikte görünür. Felâtun Bey; eğitimle öğrenime pek önem vermiyen, alafrangalık meraklısı zengin Mustafa Merakî Efendi'nin oğludur. Babası ölünce büyük bir mirasa konar. Bu parayı eğlence yerlerinde har vurur, harman savurur. Polini adında bir aktrise tutulur. Bütün parasını aktrise yedirir. Borç içerisinde, bir mutasarrıflıkla İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalır. Râkım Efendi ise, bir yaşında yetim kalır, annesiyle Arap dadısı Fadayi sayesinde okur. Fransızca öğrenmiş hariciye kalemlerinden birinde memurluk göreviyle birlikte çevirmenlik ve öğretmenlik yapar. İyi para kazanır. Canan adında bir cariye satın alır, onu okutur, ona piyano dersleri aldırtır, sonunda onunla evlenir. Romandan bir parça

Felâtun Beyi tanır mısınız? Haniya şu Mustafa Merakî Efendizade Felâtun Bey! Galiba tanımadınız. Fakat tanınacak bir çocuktur.

Mustafa Merakî Efendi Tophane'nin Beyoğlu'na civarsa bir mahallesinde oturur. Mahallesinin semtini haber vermek olamaz. Semtini anladınız ya? Bu kadariyle iktifa ediniz.

Kendisi kırk beşlik bir adamdır. Babası, Mustafa Merakî Efendiyi on altı yaşında iken evlendirmiş idi. Bu sebebe mebni idi ki Mustafa Merakî Efendi henüz kırk beş yaşında olduğu halde yirmi yedi yaşında bir oğlu bulunup o dahi Felâtun Beydir. Fakat Mustafa Merakî Efendinin evlâdı yalnız Felâtun Beyden ibaret değildir. Bir kızı da vardır ki ismi Mihriban Hanımdır. Mustafa Merakî Efendi kırk beş yaşında olduğu zaman bu kız dahi on beş yaşında idi.

İnsan kırk beş yaşında iken böyle yirmi yedi yaşında bir oğul ile on beş yaşında bir kıza malik olmak ne büyük birsaadettir! Fakat derhal size şunu da ihtar edelim ki böyle saadet ekseriya babalara mahsus olup valideler için bu saadet musibet addolunur. Nasıl ki Mustafa Merakî Efendinin zevcesi için dahi öyle olmuş idi. Zira Mustafa Merakî Efendi on altı yaşında iken pederi tarafından evlendirildiği zaman on iki yaşında bir kız ile tezviç edilmiş idi. Öyle ya! Karı kocasından dört beş yaş küçük olmak lâzım gelmez mi?

Vakıa on iki yaşındaki kızcağız on beş yaşında dünyaya çocuk getirdi. Lâkin biçare valide kızını doğurduktan sonra loğosa yatağında iken şehiden vefat eyledi.

Mevlâ rahmet eylesin! Böyle şeyler olağandır. Başka ne diyelim ya? Mustafa Merakî Efendi zevcesinden ayrıldığı zaman elinde on üç yaşında bir oğul ile kundakta bir kız bulunduğundan bir müddet zarurî tecehhül edemedi. Halbuki asr-i ahîrin terakkiyat-i medeniyesi İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşayabilmesine müsait olduğundan bir müddet bekâr kaldıktan sonra Mustafa Merakî Efendi bir daha teehhüle dahi lüzum görmedi. Kızına dayalık etmek için geçkince cariye alıp o cariye çocuklara bakar, bir ihtiyarca Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir de Ermeni karısı aşçılık eder idi.

Nasıl? Hanesinin idare-i dahiliyesini garipçe mi gördünüz? Bizim Mustafa Merakî Efendi alafranga - meşrep bir adam idi. Hem de hangi alafranga - meşreplerden bilir misiniz? Haniya bundan on beş yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga - meşrepler yok mu idi? İşte onlardan. Hal ü vakti pek yolunda, hem de ziyadece yolunda olduğundan kendisi zaten Üsküdar'lı olduğu ve orada güzel konağı, bağı, bahçesi dahi bulunduğu halde mücerret alafranga, yani rahat yaşamak için, ucuza pahalıya bakmıyarak satıp gelmiş, Tophane'nin Beyoğlu'na civar bir mahallesinde müceddeden bir hane inşa ettirip sakin olmuş idi. Alafrangaya olan merakının derecesini şundan anlayınız ki yaptırdığı hane mutlaka alafranga olmak için kârgir olarak yaptırılmış idi. Şimdiye kdar böyle bir semtte böyle bir hanede bu kadar alafranga olan bir adam artık hanesine arap çorap doldurur mu? Bahusus aralıkta bir alafranga

dostları dahi gelmekte olduğundan bunlar meyanında hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyacı derkârdir.

Bizim asıl maksadımız Felâtun Beyi haber vermek, yani erbab-i mütalâaya tanıtmak olduğuna göre pederi Mustafa Merakî Efendi hakkında böyle malûmat-i atîîka vermeye lüzum yoktur zannetmeyiniz. Felâtun Beyi güzelce tanıtmak için kendinin menşeini görmek elbet lâzımdır. Böyle bir menşeden neşet eden zatın halü tavrı daha kolay anlaşılabilir.

Benim fikrime göre, bize ilk Avrupaî roman tekniğini getiren Ahmet Mithat efendidir. Esasen bizim memlekete ilk giren Avrupaî roman tekniği dünyanın tek tekniğidir. *Ahmet RASİM.* Söz çokluğuna düşkün olan Ahmet Mithat Efendi'de kahramanlar bir şey söylemeden konuşurlar. Çevrelerindeki havada hiçbir gerginlik, kiçbir dolgunluk yoktur. Bizzat konuşmanın kendisi de acemice ve biçaredir. Bu gerçekte mankenleri konuşturmanın güçlüğüdür. Bir şahsı konuşturabilmek için onun postuna girmek lâzımdır. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Onun romanları yalnız mazinin malı olarak kalmadı. O romanlarda bir iç akış var, o akış diğer akışlara tesir yapıyor. İşte ilk romanlarından biri «Dünyaya ikinci geliş». Büyük bir konakta, zengin beyin oğlu Osman, cariye Nergisle sevişmektedir. Tabiî öyle bir beyzadenin böyle bir cariye parçasile evlenmesine imkân var mı? Onların hallerine yalnız konakta hadim Mesud acıdı. Onları yedi yıl bir mağarada saklar. Artık meydana çıkacakları zaman gelince yeniden dünyaya doğmuş oldular. Ondan 13 sene sonra Sami Paşazade Sezai Bey «Sergüzeşt» i çıkardı. Oradaki Celâile Dilber, on üç yıl önceki Osmanla Nergistir. «Sergüzeşt» ten çeyrek asır sonra da Yakub Kadrinin «Bir serencam» ında, eski çiftler isim değiştirerek Mısıra kadar gideceklerdir. Ahmed Mithatın «Felâtun Beyle Rakım Efendi» romanında garbli ve şarklı iki zıd tip yaşatılır. Felâtun Bey tam mânasile bir züppye tipidir. Recai Zade Ekrem Beyin «Araba sevdası»nda bizim eski Felâtun «Bihruz Bey» ismile daha derli toplu bir kılığa girdi. Hüseyin Rahminin «Şık» ve «Şıp sevdi» sinde de o daha canlı bir irtifa kazanır. Ömer Seyfeddinin «Efruz Bey» inde de aynı züppe yaşıyor. *İsmail Habib SEVÜK.*

EŞREF (1846 - 1912)

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr
Doğruyu söyler gezer bir şâirim
Bir güzel mazmun bulunca Eşrefâ
Kendimi hicveylemezsem kâfirim.

TANZİMAT hiciv şairlerimizin en ünlülerindendir. Manisa'ya bağlı Gelenbe'nin Yayaköyü'nde doğdu. Manisa'nın Hatuniye Medresesi'nde Arapça ve Farsça öğrendi. Kâtip sınıfına girdi; malmüdürlüklerinde memur olarak çalıştı. İstanbul'a gelerek kaymakamlık sınavını kazandı (1878). Çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. Kendisinden daha değersiz kimselerin el üstnüde tutulmasına içerliyerek yazdığı hicivler, hükümeti kızdırıyordu. Gördes kaymakamı iken İstanbul'da bir jurnal üzerine evi arandı. İki arkadaşıyla birlikte İstanbul'a götürüldü; yedi ay tutuklu kaldı. Zamanın ileri gelenleri için yazdığı hicivleri «evrak-ı muzire» yi evinde bulundurduğu için yargılanmıştı. Cezasını bitirdikten sonra, yine dilini tutmuyordu. Başına yeni bir belâ gelmek üzere iken, Mısır'a kaçtı (1903). Mısır'dan Kıbrıs'a, oradan Avrupa'ya geçti. Padişahın zulmü yüzünden gurbet diyarlarında dolaştı, durdu. Ömrünün son yıllarında memleketine çekildi; Kırkağaç'ta öldü (22 Mayıs).

Kabrimi kimse ziyaret etmesin Allah için;
Gelmesin, reddeylerim billâh öz kardaşımı.
Gözlerim ebna-yı âdemden o rütbe yıldı kim,
İstemem ben fatiha, tek çalmasınlar taşımı.

Hiciv şiirlerimizin en güzel örneklerini veren Eşref'tir. Çok iğneli, gayet ince hıcivlerinin karşısında kaba ve çirkin manzum söğüntüleri de bulunmaktadır. Hicivleri için; kıta, muhammes, gazel, kaside gibi divan nazım şekillerini; aruzla divan dilini kullanır. Hicivlerini, çoğunlukla, yüz kızarmadan okumak zordur. Dili oldukça aksak ve bozuk olmasına rağmen, istibdada, yolsuzluk ve haksızlıklara karşı savaşırken, keskin zekâsının izleri açıkça görülür.

Ekserî hicvimde ta'yîn-i esâmî eylemem,
Fikr-i mahsûsumca bu halin şudur ki mûcibi :
İsterim her bir denîye kaabil-i tatbîk olup
Kullanılsın her biri bir numrasız gözlük gibi.

Eşref; Mısır'a kaçtıktan sonra, hemen bütün eserlerini, orada yayınladı. Padişah II. Abdülhamit aleyhindeki hicivlerinin toplandığı ünlü kitabı *Deccal* (2 cilt, 1904 - 1977); bu kitabı yüzünden, hükümet, şairin memleketindeki mallarına el koydu. Mısır'da çıkan diğer eserleri: *İstimdat* (1905), *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal* (1908), *Şah ve Padişah* (1908), *İran'da Yangın Var* (1908), Eşref; İkinci Meşrutiyet ilân edilince İstanbul'a döndü (1908); «Eşref» adiyle bir de haftalık mizah gazetesi çıkardı.

Memurların maaşı çıkmadığı zaman bağıran, köprüden geçenlerden para alınmasının ilk defa aleyhinde bulunan Eşreftir. «Hasbihal» adlı kitabında köprü parasından şöyle yakınır

Ahali köprüden on para vermezse geçirmezler,
Ne feyz ummaktayız böyle dilenci hükûmetten?

Nâzım Hikmet onun için şöyle der «Şair Eşref müthiş adamdır. Ona realistlik vasfını vermekle çok doğru yapmışsın. Hele Namık Kemal'le karşılıklı konuşma halinde Eşref'in realizmi bu realizmde septiklik olduğu da kaydedilmesi, anarşistçesine bir septik gün bi ortaya çıkıyor. Ben anarşizmden hiçbir zaman bir şey anlamadım, septiklik ise en aklımın ermediği nesnedir, buna rağmen, Eşref'te bu iki vasıf bulunduğu halde ondaki realizme hayranım.» Hicivlerinden örnekler

Bir günüm âsûde geçmez âh ü efgan etmeden
Bir gecem bulmaz sabâhı gamla idmân etmeden

Her felâket baş urur bir kerre bâb-ı lûtfuma
Boş bırakmam kudretimce ben de ihsân etmeden

Pek düşünmem bir belânın zeyli melhûz olsa da
Bir belâdan önce tahlîs-i girîbân etmeden

Olduğiyçin bir müsâfirden ziyâde hürmetim
Git demem hangi museybet gelse mihmân etmeden

Bir felâket sergisi oldum ki Eşref seyrime
Geldi bin gam bin keder bir kerre i'lân etmeden

***

Halâsa çâre yoktur âh-ı mazluma kulak verme
Dayan bir tekme sen de zevk için feryâd lâzımsa

Ne rütbe ahz-ı rüşvet asrımızda bir şikâr oldu
Yeter ehl-i hükûmet millete seyyâd lâzımsa

Rakîbinden mukaddem davranıp birkaç kuruş kıstır
Polislerden eğer bir yerde istimdâd lâzımsa

Dilersen hoş geçirmek vaktini gaayet edebsiz ol
Bırak mazlumu koç zâlim için imdâd lâzımsa

Açıp salnâme'yi miskinleri bir bir temâşâ et
Nişanlı bir takım hayvanları ta'dâd lâzımsa

Görürsen bir hamiyyet mendi jurnal ver aleyhinde
Uyurken düş görüp küfr etti de isnâd lâzımsa

KITALAR

Hicvi, mizahtan ayırd etmek her zaman kolay değildir. Bilhassa eski edebiyatımızda yermek, şiirle birinin ayıplarını saymak anlamına gelen hicivle lâtife, şaka demek olan mizah, çoğunlukla içiçe girmiş gözükür. Bununla beraber Şeyhî gibi hicve kaçmayan mizahçılarla Nef'i gibi hicivden ayrılmayan şairler de vardır. Divan edebiyatında övmek de, yermek de mübalâğalıdır. Ölçü çok geniş ve acemanedir. Şair överken göklere uçurmaktan, kötülerken karanlık kuyulara daldırmaktan çekinmez. Bizde eski hicivciler arasında Nefi'den sonra en çok şöhret kazananlardan (Büyükçe bir kısmı mizahçı olmakla beraber) şunları hemen hatırlayabiliriz: Emri, Kesbî, Tıflî, Osman zade Taib, Nabi, İzzet Molla, Sürurî, Havayi, Vehbi... Dikkati çeken noktalardan birisi de Şeyhülislâmlığa yükselmiş olan Yahya ve Bahayî gibi zatların da küfre veya hiciv ve mizaha ara sıra da olsa kendilerini kaptırmış olmalarıdır ki, bu Hiciv ve alayın ne kadar yaygınlaştığını da belirtebilir. Tanzimattan sonra hiciv ve mizah üstadları da yetişti. Şüphesiz Satirik nev'in en usta adamlarının başında bu devirde Ziya Paşa, Rıza-yı Tâlibani, Fazıl Paşa... gibiler de bu çağda hiciv ve mizah örnekleri vermiş olmakla beraber edebî mânada ilk safa geçmiş değillerdir. İşte eskiden sürüp gelen bu zincirlerin halkaları arasında İzmirli şair Eşref'in kendine has bir yeri, değeri vardır. O çoğu zaman kendinden evvelkilerin yaptığı gibi yalnız şahıslara yüklenmekle kalmamıştır; yerine göre şahıslara çatarken sosyal dertlere de dokunmuş, istibdadı kütülemiş, küfür ederken de sevimli kalmış ve zamanının kollektif şuurundaki ıztıraba da dikkat etmiş, siyasi ve sosyal yaraları güzelce alaya almasını bilmiştir. O hiciv sanatının çarıklı kurmayları arasındadır. *Abdülkadir KARAHAN*. Eşref'in en güçlü yanı haksızlıkları taşlıyan kıtalarıdır:

Edebiyat-ı atikayla cedide bir mi?
Eskilerde, ne kadar olsa, tekellüf çoktur.
Gerçi ben bitaraftım, sorsalar amma ki derim
Bizde şimdi yeniler, eskilerinden ...ktur.

***

Duyan yok, söyleme başında bin türlü belâ olsa,
Emin olma sakın bir şahsa hatta evliyâ olsa.
Sokar akrep gibi fırsat bulunca akrabâ olsa,
Bütün ebnâ-yı âdem bir zehirli mâra dönmüştür.

Pehlivanlık ile meşhur Doktor Edhem
Yenilüp herkese biçâre küserdi kadere
Pehlivanlıktan idüp neffi yed oldu doktor
Herkesin sırtını şimdi o getirmekte yere,

⁂

Vükelâ kabrine heykel dikelim şöyle yazıp
Ki bunun hal-i hayatında yeri münhal idi.
Sanmayın yevm-i vefatında bilindi kadri
Sağlığında dahi bu böylece bir heykel idi.

⁂

Nasıl zıd olmasın âlemde garbiyyûna şarkıyyûn
Güneşten hepsini gûya ki nûrun mâh almıştır.
Zirâat ma'rifet san'at saâdet şimdi onlarda
Cehalet meskenet zillet rezâlet bizde kalmıştır

⁂

Devairde kör olsun yan bakanlar millete, Eşref,
Diye el kaldırıp etsem dua dergâh-ı Mevlâyâ
Zuhur eylerdi her merkezde birçok kör, hususiyle,
Dönerdi Babıâli mecmua-ı mahsus-u âmaya..

⁂

Vükelâ kabrine heykel dikelim şöyle yazıp
Ki: Bunun hal-i hayatında yeri münhal idi.
Sanmayın yevm-i vefatında bilindi kadri,
Sağlığında dahi bu böylece bir heykel idi.

⁂

Bizdeki nazır-ı bahriyye Hasan Paşa'yı
Böyle tarif ediyor vak'anüvisan-ı ümem:
Gelecek olduğunu bilse idi neslinden
Almadan Hazret-i Havva'yı boşardı Âdem.

⁂

Seni tekfir eder, mutlak desen rünya yuvarlaktır,
Döner dünya o dönmez, çünkü sabittir inadında.
Sorulsa hace-i dâna Selânik nerdedir bilmez,
Bilir amma ki kaç tüy varsa Cibril'in kanadında.

⁂

Elinde yok adalet, olsa da sen kim, adalet kim?
Kimi mazmun görürsen her kabahat sendedir dersin!
Polisler üstüme saldırdı ben bir sille aşkettim,
Be Müstantik efendi, söyle, sen olsan ne b.. yersin?

⁂

Padişahım, bir dirahte döndü kim gûya vatan
Daima bir baltadan bir şahı hâli kalmıyor.
Gam değil amma bu mülkün böyle elden gitmesi
Gitgide zulmetmeğe elde ahali kalmıyor.

⁂

Zırhlılarda ne kazan var, ne kömür, gûya
Cümlesi sahil-i deryada cesettir bî-ruh!..
Kalkışırdı yine dâva ile istirdada
Bizdeki tekneleri görse idi Hazret-i Nûh..

⁂

Her iki koldan bizimçün oldu nasîb,
Anladık manâsını süfliyyetin, ulviyyetin!
Dest-i istibdâdı da gördü zavallı ensemiz:
Bârekallah! Sillesi kuvvetli Meşrûtiyyetin!

⁂

Eşkıyâ her çaldığın verse halâs olmaz yine,
Bak ne rütbe mültezem âsâyişi insanların:
Hep bulur erbâb-ı sirkat akıbet ettiklerin,
Yanlarında kor mu memûrîn-i devlet anların.

⁂

Cihan müstakın amma olmayınca meblâğ malûm,
Gelip de hâkipâye yüzlerini kaabil mi sürsünler
Çıkar tasvirini, binlerce tevzi et vilayâta,
Ahâli suret-i matbuana bari tükürsünler.

⁂

Çektiğim cevr ü cefanın sebebinden sorma,
Deme kim: «Bâdıhavâ menkabe dellâh budur»;
Habs ile, nefy ile, işkence ile ömrü geçer,
İşte Türkiyye'de şâir olanın hâli budur.

⁂

Beyt-i âtiyi revâ eylese herkes nakarât:
Vâli paşa bu gece dâr-ı bekaaya gitti...
Hiç iş görmedi eyyâm-ı hayatında habîs,
Devlet ü millete öldü de hizmet etti!

⁂

Bizdeki san'atı taklit edemez Avrupalı
Sanma aheng-i umumiye bu heyet kapılır!
Milletin ağzı açıldıkça kilit vurmak için
Babıâlide ne sanatlı anahtar yapılır!

⁂

Oldu 10 Temmuzda palyaço gibi bir maskara;
Giydirildi çıngıraklı bir külah hürriyete!
Bizden alâ mı boyar eşşek acep Kayserililer?
Eski istibdadı soktuk rengi Meşrutiyete!

⁂

Gitse bir hastaya doktor Şakir
Kurtulur anî, o saatte alîl.
Çıkmadan doktor efendi kapıdan,
Bacadan çünkü girer Azrail!...

Bir soğan soyuluyor
Yaşarıyor gözler;
Bir hazine soyuluyor,
Aldırmıyor öküzler!..

⁂

Ser-i kâra geçenler olduğiyçün hâin-i millet,
Dıraht-ı mel'anet her cânibe sâye salmıştır;
Bozulmuştur esasından düzelmez gelse de Mehdi,
Bu mülkün emr-i ıslahı cenâb-ı Hakka kalmıştır.

⁂

Pâdişâhım ehl-i mahşerden hayâ etmez misin?
Sağlığında herkese sihr eyledin câdû gibi;
Kimseden umma sakın bir Fâtiha ba'd-el nemât,
Çünki kırbaçla alınmaz Fâtiha vergû gibi.

⁂

Hâmiyyetsiz dedim hakkında affet infial etme,
Hamiyyetsizsin elbette vezâret var iken serde;
Değil mi bir düşün ikbâline merhûn vicdanın,
Bevicdansız teres söyle hamiyyet nerde sen nerde?

RECAİZADE MAHMUT EKREM
(1847 - 1914)

Edebiyatın: gerçek edebiyatın, insan hayatı ve tabiat gözlemleriyle sıkı sıkıya bağlı bulunması; bunun için de, insanı ve tabiatı incelemesi gerekmektedir... Konusu gerçek hayattan veya gerçeklere mümkün mertebe uygun olarak hayalden alınarak yazılan hikâye ve romanlar, insanlarla ilgili olayları ve durumları sadakatla aksettiren birer ibret aynasıdır.

İSTANBUL'da Vaniköy'de doğdu (1 Mart). Takvimhane Nazırı Recai Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini, zamanın bilim ve sanat adamlarından olan, babasından aldı. Beyazıt Rüştiyesi'nde, Harbiye İdadisi'nde okudu. Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi'ne memur olarak girdi (1862). Fransızcasını iyice geliştirdi. Namık Kemal'le tanıştı; eski şiirden vazgeçip Batı edebiyatına yöneldi. «Tasvir-i Efkâr» gazetesine yazmaya başladı. Namık Kemal Avrupa'ya kaçarken gazetenin idaresini ona bıraktı (1867). Şurâ-yı Devlet (Danıştay) üyesi oldu (1877); Mekteb-i Mülkiye'de, Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) de edebiyat öğretmenliği yaptı (1880 - 1887) ve Maarif Nazırlığında bulundu (1908). Kızı Piraye doğar doğmaz, oğlu Emcet yirmi yıl kötürüm yaşadıktan, Nijad onaltı yaşında ölmüştü. Recaizade Mahmut Ekrem ise Âyan Meclisi'ne (Senatoya) seçildikten bir süre sonra öldü (31 Ocak); vasiyeti üzerine, Küçüksu'da oğlu Nijad'ın yanında toprağa verildi «Ah Nijad!...» şiiri, diğer şiirleriyle karşılaştırılamıyacak kadar, sadelik ve içtenlik taşır. «Bir Çocukluk Hâtırası»nda da şiirlerindeki benzer özelliği buluruz.

Vaniköyü'ndeki yalının hamam dairesi tutuşup yandığı gün herkes telâş içinde, mükedder bir halde iken ben ne kadar sevinmiş idim. Çünki bizim yangına da İcadiye'den toplar atılmış idi.

Yine o yalıda iken tufanı andırırcasına yağan yağmurdan her tarafı seller basarak umum ve halkı azîm havf ü halecan içinde olduğu bir gün ben ne derece bahtiyar olmuş idim. Çünki harem dairesi avlusunu bir havz-i vasi' haline getiren sular üzerinde kayık yüzdürmek benim için âsan olmuş idi.

Yine o yalıda iken bir kış iki arşına yakın kar yağdığından yollar kapanmış olduğu ve hususiyle fırınların ekmek çıkaramadığı badiresiyle herkes beht ü dehşet içinde bulunduğu gün ben ne kadar hoşlanmış idim. Çünkü evde ne kadar adam var ise cümlesinin bahçeden sokak kapısına kadar olan uzunca bir yolu açmak için sabahtan akşama değin uğraşmaları benim için şayan-i hayret bir temaşa vücuda getirmiş idi.

Yine o yalıda iken bir gün validemle Paşabahçesi'nde o zamanlar olan billûr fabrikasına denizden gidiyorduk. Bir hayli ilerledikten sonra birdenbire hava karardı. Müteakıben dehşetli bir yağmurdur başladı. Fena halde ıslandık. Zaten fabrikaya az bir mesafe kalmıştı. Oraya çıkıldı. Validem ve yanında bulunanlar o hâdiseden pek çok müteessif oldukları halde bilâkis ben memnun olmuş idim. Çünki onların bir tarafta kurunmak kaydında bulunmaları fabrikanın bahçesinde öteye beriye atılmış renk renk billûr çubuk yığınlarının güneşe karşı bin türlü renk içinde parıl parıl yandığını doya doya seyr ü temaşa ile eğlenmeye benim için meydan verilmiş idi.

Yine o yalıda iken bir gün büyük biraderimle bahçede bulunuyorduk. Biraderim beni nasılda düşürdü. Dudağım patlıyarak kanlar akmaya başladı. Zavallı biraderim ziyade telâşa düştüğü halde ben gizlice seviniyordum. Gözlerimden akan yaşlar dikkat olunsaydı ıstırabımdan ziyade memnuniyetimi gösterirdi. Çünkü ben on dört yaşında kadardım. Benden dokuz sene evvel dünyaya gelen, binaenaleyh bana her hususta tahakküm eden birader-i mağrurum beni susturmak, gönlümü almak için birtakım ihtimamlarda, takayyütlerde bulunması ziyadesiyle hoşuma giderdi.

Yine o yalıda iken bir gün beni hamama sokmuşlardı. Hamamdan çıktıktan sonra bir aralık iskeleye indim. İskelenin bir tarafında bir deniz havuzu vardı. Oraya boyalı tenekeden yapılma kalem kutumu evvelce düşürmüş idim. Kalem kutusu gözüme çarptı. Havuz bir arşın derinlikte ve bir ciheti ise daha ziyade sığ idi. Kalem kutusunu bir değnekle ite ite havuzun sığ olan cihetine götürmek için uğraşmaya başladım. İskeleye ise boyanmak üzere bir sandal çekilmiş, ben beri taraftan uğraşıp dururken sandalın desteğine çarpmışım. Sandal o tarafa yattığı gibi beni iterek havuzun içine düşürüverdi. Derhal haykırmaya başladım... Geldiler, beni çıkardılar. Tekrar soydular, hamama soktular. Azarladılar. Ağlamaya başladım. Bu aralık kalem kutusunu da çıkarmışlar. Getirdiler, bana verdiler. Hemen teessürüm zail oldu. Sevindim. Her şeyi unuttum. Ertesi sabah uyandığımda o kalem kutusunu baş yastığımın üstünde bulmuş idim.

Bu kadar kayıtsız, safa dolu bir ömür içinde iken de arasıra pek

Recaizade Mahmut Ekrem; resimde görüldüğü gibi, giyinişiyle de zamanının seçkinleri arasındadır. Görüş dünyası şu satırlar içerisindedir «Ruh bir cevherdir, iyilikler onun aynası, cilâsı. Iyiliklere yaklaştıkça ruh parlaklık kazanır; ruh parlaklık kazandıkça vicdan huzur ve mutluluk bulur. Yazıklar olsun o ruha ki, kötülüklerle pas tutmuştur; yazıklar olsun o vicdana ki keder ve sıkıntıların karanlıkları içinde kalmıştır... Vicdanımla hissediyorum ki: Cihan sürekisizdir, tüm varlıklar ölümlü, insanlık yok olucudur. Her türlü zevk ve arzular geçicidir. Evren bir gün tükenir ama Tanrı kalımlıdır; beden bir gün çürür ama, ruh ebedîdir.»

mahzun oluşum vardı ki o da en çok dadımın beni uyutmak için titrek ve nağmeli bir sesle çerkes türküleri söylediği zamanlarda vaki oluyordu. O zamanlar başıma yorganı çeker, sakin ağlardım. Ruhum o teessür yaşlariyle tatlı uyku âlemine süzülür giderdi. Ertesi gün uykudan gözlerimi açtığım zaman gönlümü şevk nûrlariyle dopdolu bulurdum.

O saadet mevsimi hangi diyara gitti? O sevgili vücutlar hangi âleme çekildi?

Recaizade; «Servet-i Fünûn» dergisinin başına Tevfik Fikret'i getirerek «Edebiyat-ı Cedide» akımını hazırlar. Tanzimat ve Batı edebiyatı değerlerinin yayılmasına çalışır. Yeni Türk edebiyatının bilgilerile kurallarını ortaya koymakla kalmaz; yenileşme, Batı'lılaşma hareketlerimizi, yeni edebiyat örnekleriile, genç kuşağa öğretip işler. «Araba Sevdası» ile realizmi romancılığımıza uygular. «Takdir-i Elhan»dan anladığımıza göre şu görüştedir :

Resimde renk uydurmak ne kadar güç ve hususiyle o renkleri imtizaç ettirmek ne mertebe muhtaç-ı meharet ise edbiyatta sanayi-i maneviyeyi hüsn-ü icra etmek de o kadar müşkül ve bahusus mevzu-u tabiatla mü-

tenasip düşürmek o derece şayan-ı dikkattir. Vakıa mübalâgat hakikat ifade edemez. Fakat yolunda oldukça hakikatten daha müfit olur. Şair, efkâr ve infialâtını kendisinin hissettiği kuvvet ve şiddetle sairlerine de ilka edebilmek içindir ki mübalâgata gayr-ı ihtiyarî bir suretle müracaat eder. Saik-i mücbir ise yine tabiattır.

Edebiyatta mantık iltizam olunmaz; çünkü edebiyattan maksat fikir, his ve hayalce olan mehasin ve bedayii meydan-ı zuhura çıkarmaktır. Bu maksat husul bulurken yazılan şeylerde mantığa mutabakat olup olmadığını aramak kimsenin aklına gelmez.

Meselâ bir şair «iki ile iki yine iki eder» diyebilir. Fakat böyle bir mevkide, öyle güzel bir surette söyler ki bu kaziyenin «iki kere iki dört eder» bedahatine tearuzunu zihninizde hissedemzsiniz. İşte bir hakikat-i edebiye de budur. Demek oluyor ki sanayi-i tahayyüliye, yerinde olmak şartiyle, yine tabiat dairesinde bulunur.

Edebiyatın gayesi, terbiye-i efkâr, tasfiye-i vicdan, tehzîb-i ahlâk, tenvir-i ezhan olduğu münker değildir; lâkin bir şair, şiirini ahlâk dersi vermek için söylemez. Emeli sevk-i muhabbete, letaif-i tabiata vesaireye ait sanihat-ı kalbiye ve hayalât-ı ulviyesini mümkün olduğu kadar lâtif ve rengîn, zarîf ve metin bir surette arz ve tasvir etmeğe münhasırdır. Bu sırada mukayyet olacak bir şey varsa o da ahlâk-ı umumiyeye tearuz edebilecek perde - birunluklardan tebaüt etmektir.

Recaizade Mahmut Ekrem; Tanzimat Edebiyatı döneminde, «Toplum için sanat» yerine «sanat için sanat»ı, «göz için kafiye» yerine «kulak için kafiye» yi savunur; «Her güzel şey şiirdir» ilkesini benimsiyerek Türk şiirinin tema ve konusunu genişletir. «Piraye, Emced, Nijad» adındaki üç çocuğunun ölümü, ona içli şiirler yazdırtır. Ölüm tema'sı üzerinde fazlaca durur. Şiirde «fikrî, hissî, hayalî» güzellikler arar. Edebiyat kuramcılığı, eleştiriciliği, roman ve komedi yazarlığı, şairliğinden daha güçlüdür.

Recaizade Ekrem'de aktif Tanzimat ruhu daha fazla silinir, istibdat devrine has pasif, içe dönük ruh başlar. Servet-i Fünun edebiyatında pasif ruh tam bir melankoliye düşer. Recaizade'nin sentimantalizm'i, Servet-i Fünun'cuların melânkolisini hazırlar. *Mehmet KAPLAN*

Ekrem Bey'de edebiyat politikadan ayrılır. O, amatör çalışmalarına rağmen daha ziyade feıdî duyuşların peşinde dolaşan bir edebiyatçı gibi karşımıza çıkar. Bu itibarla ne Şinasi, ne de Ziya Paşa veya Namık Kemal'dir. Tanzimatın bir ara sadece halka güvenerek ve halkla başbaşa kalmak isteyen münevveri onunla tekrar muntazam memur hayatına döner ve edebiyat hayatın kenarında yeniden bir haşiye olur. Ekrem Beyde şiir ve sanatla bir amatör gibi meşgul olan müreffeh bir aile çocuğunun bütün hususiyetleri vardır. Servet-i Fünun edebiyatının bir çok tarafları onunla başlar. *Ahmet Hamdi TANPINAR.*

Şiirlerinden örnekler

TERENNÜM

Saklayıp kalb-i mükedderde seni!
Anarım âh ile her yerde seni!
Bulurum neşve-yi sâgarda seni!
Anarım âh ile her yerde seni!

Bülbülü ağlamadan gûş edemem...
Zâr olan gönlümü hâmûş edemem...
Seni bir lâhza ferâmûş edemem...
Anarım âh ile her yerde seni!

Her çiçekten alırım nükhetini...
Her fidanda görürüm heye'tini...
Söyleyip cûlara keyfiyyetini
Anarım âh ile her yerde seni!

ŞEVKİ YOK

Gül hazin... Sümbül perîşan... bağ-zârın şevki yok...
Derd-nâk olmuş hezâr-ı nağme kârın şevki yok...
Başka bir hâletle çağlar cûy-bârın şevki yok...
Âh edip inler nesîm-i bî-karârın şevki yok...

Geldi ammâ neyleyim sensiz bahârın şevki yok!

Farkı yoktur giryeden rû-yi çemende jâlenin.
Hûn-i hasretle dolar câm-ı sefâsı lâlenin.
Meh bile gayretle âğûşunda ağlar hâlenin!
Gönlüme te'sîri olmaz âteş-i seyyâlenin..

Geldi ammâ neyleyim sensiz bahârın şevki yok!

Rûha verdikçe peyâm-ı hasretin her bir sehâb
Câna geldikçe temâşâ-yı ufuktan pîç ü tâb...
İhtiraz eyler çemen... İzhar eder bin ıstırâb:
Hem tabiat münfail hicrinle... Hem gönlüm harâb...

Geldi ammâ neyleyim sensiz bahârın şevki yok!

YAKACIK'TA BİR MEZARLIK ÂLEMİ

I

Bir şebdi köyde âzim-i geşt ü güzâr idim;
Ahyâya dûr-keşte ve emvâta câr idim
Yânî mezârlıkdı mahall-i tevakkufum
Yalnızca anda hâknişîn-i mezâr idim
Topraktı her mezâr-ı fakîrâne bî-ruhâm
Fakrimle ben de zâir-i zî-ibtisâr idim
Cismimle çün alâmet-i makber sükûn-nümâ
Fikrimle lik muztarib ü bîkarar idim
Vahşetle hâzırûn nazar-endâz idi bana
Zirâ ki içlerinde garîbü'd-diyâr idim
Etrâf pürdü nâle-i gûk u hezâr ile
Lâkin sükût-ı mevkie ben gûş-güzâr idim
Giryân idim fakat gözüm âzâde-i dümu
Yoktu lebimde nâle fakat nâle-kâr idim
Çökmüştü ol kadar dile bâr-ı girân-ı derd
Kim âh çekmeğe bile bîiktidar idim

Andım o bîvefâyı garîbâne ağladım;
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım.

II

Âriydi güneş nümâyiş-i reng-i sehâbdan
Envâr akardı her tarafa mâhitâbdan
Benzerdi gâh o ses ki gelirdi baidden
Ol savta kim tahassul eder âsiyabdan
Samt ü sükûn ol mertebe hâkimdi mevkie
Kim muztaribdi bende olan ıztırabdan,
Leylin rutûbeti geçerek tâ zemîinedek
Bir bûy-ı uhrevî duyulurdu türâbdan.
Dehşet bulurdu dil taharrük-i zılâlden
Emvât kaldırırdı serin sanki hâbdan.
Atfeyledim derûna nigâh-ı tahassürü
Duydum şu gizli nâleyi kalb-i harâbdan.
Var mıydı kimse bende olan derde uğramış
Şunda huzûr içinde yatan şeyh ü şâbdan.
Amma yine bu derd iledir zevk ü lezzetim
Kurtarma ey Hudâ beni bu iktirabdan.

Andım o bivefâyı garîbâne ağladım;
Geldi hayâli dide-i giryâne ağladım.

III

Bir ucbe ses gelirdi derinden şebîh-i âh,
Vahdet teneffüs eyler idi sanki gâh gâh.
Eşcârdan zemîne düşen sâye-i kesîf
Çekmişti pişgâhıma bir perde-i siyâh.
Ol zulmet-i amîka-i hîçî-nümûdda
Pervâz ederdi dehşet ile tâir-i nigâh.
Ta'mik ede ede o zulâm-ı şedîdeyi
Fikrimde hâsıl oldu biraz nûr-i intibâh.
Bir hayrın olmadan -dedim-eyvâh masdârı
Gitti hevâ yolunda hayâtım yazık, günâh.
Kasriyyet-i faâlimi söyledi lîk hep
Feryâd edip ayaklarım altında her kiyâh.
Kandım bu hikmete -dedim- olmuş demek ezel
Dâdâr-ı aşk ile mütecellî bana İlâh.
Ömrüm ki yandı âteş-i aşka bu ânedek
Sevdâ yolunda isterim olsun bütün tebâh.

Andım o bîvefâyı garîbâne ağladım;
Geldi hayâli dâde-i giryâne ağladım.

IV

Semtin sükûn u zulmeti artardı dembedem
Gûyâ çekerdi ka'rına doğru bizi adem.
Dehşetle doldu hâne-i kalbim fakat yine
Aslâ hayâl ü hâtırıma gelmedi nedem.
Nâgeh tecessüm eyledi karşımda bir vücûd
Bir kahramân-ı işve mehâbetli bir sanem.
Emvâc-ı nûrvârî vücûd-ı lâtîfini
Örterdi nîm sütre-i beyzâsı ham-be-ham.
Müdhişti gözleri deheni lerzedâr-ı hışm
Giysûsu târümâr idi ebrûları behem.
Nûr-ı nigâhı berk-i belâdan nişân idi.
Seyyâl bir alevdi feminden çıkan sitem.
Ref'eyleyip havâya tehevvürle bir elin
Takrîb ederdi nezdime kendin kadem kadem.
Ettim kıyâm düşmek için pây-ı kahrine
Eyvâh uçtu gitti o nûr-ı semâ-hırem,

Andım o bîvefâyı garîbâne ağladım;
Geldi hayâli dâde-i giryâne ağladım.

V

Daldım zeminine yine deryâ-yı fikretin
Oldum duçar-ı hevli nihengâh-ı mihnetin.
Yârab -dedim- tükendi hayatım o bitmedi
Pâyânı yok mu renc ü ezâ-yı muhabbetin.
Âzâdi-i dili bana rûzî mi kılmadın
Herdem esîri olmadayım ben bir âfetin.
Gönlümde olmasa kara sevdâ-yı çeşm-i yâr
Neydi işim içinde bu deryâ-yı zulmetin.
Tebdîl-i ıyş, nakl-i mekân hepsi bîeser
Yok mu Hüdâ cihanda devâsı bu illetin.
Yok çünkü pençesinden ümîd-i halâs-ı dil
Ver bâri rahm kalbine ol bîmürüvvetin.
Bir kerrecik daha görün ey nûr-ı çeşm ü cân
Öldürdü hasretin beni öldürdü hasretin.
Hayfâ!.. deriğ!.. yollu bir âvâze duydum ah
Hâlim dokundu gönlüne sahrâ-yı vahşetin.

Andım o bîvefâyı garîbâne ağladım;
Geldi hayâli dîde-i giryâne ağladım.

ARİYET KİTAP ARASINDA BULUNMUŞ BİR ÇİÇEK

Size lâyık hemen teravet iken
Ey çiçek sen niçin kadit oldun?
Merkiin sinegâh-ı rağbet iken
Şimdi gözden de mi bait oldun?

Kim atan kûşe-i kitaba seni?
Düşüren kim bu pîç ü tâba seni?

Nedir ismin? Ne nev'e dahilsin?
Hangi fikri müfit idin acaba?
Neye böyle sükûta mâilsin,
Natıkan oldu mu rehin-i fena?

Ah pek de ziyade solmuşsun!
Ne çiçeksin bilinmez olmuşsun!

Hangi cennetti doğduğun sahra?
Hangi bağ-ı bahar idi vatanın?
Oldular mıydı nağme - sâz-ı hava,
Şevk-ı hüsnünle kuşları çemenin?

Kim kopardı seni fidanından?
Kim ayırdı çemenistanından?

HİCRANDAN ŞİKÂYET

Yıkılıp kasr-ı felek hâk ile yeksân olsa;
Mihr-ü mâhı ademin ka'rına galtan olsa.
Âlemin unsur ü eczâsı perişan olsa,
Gark tûfân-ı kazâ, lokma - i nîrân olsa,
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi virân olsa,
Ne cihan olsa, ne can olsa, ne hicrân olsa.»

Hicre düştüm, yine çeşmânıma târ oldu cihan,
Yakmada âteş-i seyyâle gibi cismimi cân,
Ne yaman derd imiş Allah, bu derd-i hicrân!..
Ola şâyet ki halâsa bu belâdan imkân
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi virân olsa,
Ne cihan olsa, ne can olsa, ne hicrân olsa.»

Âhının sûzişine bakmadın ey mâh cemâl,
Eyledin Ekrem'i hicrinle perişân ahvâl
Ederek ye's ile kurtulmaya bin çare hayâl,
Geliyor gönlüme biçâreliğimden bu meâl
«Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi virân olsa,
Ne cihan olsa, ne can olsa, ne hicrân olsa.»

BİR KUŞ

Nerden uçmuş zavallıcık bir kuş?
Bana bak, hiş! Sakın kaçıp gitme.
O kedernâk o sâkitâne duruş,
—Böyleyim ben— dokundu rikkatime
Mükeddersen benim de var derdim.
Gel, yakın gel, seninle dertleşelim.

Söyle, ben anlarım lisanından;
Bu sükûtun yakışmıyor, söyle.
Ne zaman düştün âsümânından?
Yaşamak pek mi güç tahassürle?
Sana lâkin, bütün ufuklar açık..

Pek sıkıldınsa âsümânına çık!
Duracaksın, sebep ne, rencide?
Uç bu berzahtan, oynasın kanadın.
Hiç kalır mıydı hâk-i süflîde
Âh olaydı kanatları Nijad'ın...
Vuruyor işte kalb-i mecrûhum;
İşit ey kuş, ne söylüyor rûhum :

«Bize hayretmeyen bu gülşenden
Kaçalım, sen de ben de kurtulalım.
Gezelim hehkeşânı, hoş me'men;
Zevk-i rüya-yı sermedî bulalım.
Uçalım âsûmâna, dönmeyelim...»

AH NİJAD

Hasret beni cayır cayır yakarken
Bedenimde buzdan bir el yürüyor.
Hayaline çılgın çılgın bakarken
Kapanası gözümü kan bürüyor.

Dağda kırda rasgetirsem bir dere
Gözyaşlarım akıtarak çağlarım.
Yollardaki ufak ufak izlere
Senin sanıp bakar bakar ağlarım.

Güneş güler, kuşlar harada,
Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler...
Yalnız mısın o karanlık yuvada?
Yok mu seni bir kayırır, bir bekler?

Can isterken hasret odiyle yansın,
Varlık beni alil alil sürüyor.
Bu kaygıya yürek nasıl dayansın?
Bedenciğin topraklarda çürüyor!

Bu ayrılık bana yaman geldi pek,
Ruhum hasta kırık kolum kanadım.
Ya gel bana, ya oraya beni çek,
Gözüm nuru oğulcuğum, Nijad'ım!

Recaizade Ekrem'in Eserleri :

Recaizade Mahmut Ekrem; şiir, eleştiri, hâtıra, çeviri, inceleme, hikâye, roman, tiyatro alanında 25'i aşkın eser vermiştir. En tanınmışları : ***Afife An-***

felik (oyun, 1870); *Nağme-i Seher* (şiirler, 1871); *Yadigâr-i Şebab* (Gençlik Anıları, şiirler, 1872); *Atala* (çeviri roman, 1872); *Vuslat -yahut- Süreksik Sevinç* (oyun 1875); *Talim-i Edebiyat* (edebıyat bilgileri, 1879); *Zemzeme* (şiirler, 3 cilt, 1882 - 1885); *Takdir-i Elhan* (eleştiriler, 1886); *Muhsin Bey* (hikâye, 1890); *Pejmürde* (şiirler, 1893); *Şemsa* (hikâye, 1893)· *Araba sevdası* (roman, 1896); *Nijad Ekrem* (mensur, manzum şiirler, anılar, 1911); *Çok Bilen Çok Yanılır* (oyun, 1914).

TALİM-İ EDEBİYAT

Recaizade Ekrem; Tanzimat Edebiyatı'nın ikinci dönemini oluşturan, «sanat için sanat» akımını benimseyen, Servet-i Fünûn Edebiyatı'nı hazırlayan, yeni edebiyatımızın yolunu açan «Talim-i Edebiyatı»yla öncü bir edebiyat öğretmenidir. Doğu Edebiyatı'ndan Batı Edebiyatı'na geçişimizde bu edebiyat bilgileri kitabının etkinliği büyük olmuştur. Tanpınar'ın da belirttiği gibi «... O vakta kadar nesrimiz münşeat kitaplarından dışarıya çıkmış değildi. Ve şiirle beraber hiç mütâlâa edilmemişti. Diğer taraftan tanınmış bir çok şairler ve şiirler üzerinde yeni hükümler vermek cesareti gösteriliyordu. Bütün bunlar zihinleri altüst eden ve yeniye imkânlar açan şeylerdi. Ayrıca söz sanatları kısmında da tasnif yeniydi. Ekrem Bey'in ve o devrin estetiğinde o kadar mühim yer tutan şiirin his, hayâl ve fikir unsurlarına ircâı da bu kitapla başlıyordu.» Ekrem Bey bir nevi edebiyat tarihi şeklinde tasavvur ettiği kitabının ikinci kısmını yazamadı. Fakat bu eksik kitap, fikirleri mektep sıralarından itibaren karıştırmağa kâfi geldi.» Recaizade Ekrem'in eleştirilerindeki güçlülüğü «Takdir-i Elhan»la «Zemzeme»lerden çok «Talim - Edebiyat»ta buluyoruz. Menemenlizade Tahir'in «Elhân» şiir kitabı üzerine yazdığı eleştirel «Takdir-i Elhan»a karşı, Muallim Naci'nin eski edebiyatı savunan ağır hücumları, yeni edebiyatımızın doğumunu hazırlar. «Zemzeme Mukaddimesi»nde şu görüşü savunur

Edebiyat ve bilhassa şiir hakkındaki fikr-i mahsusuma dair birkaç lakırdı ki erbab-ı mütalâaya arz olunur

Beday-i fikriyeye bir sıfat-ı kâşife tayin etmek isteyende kayık - perveran-ı edepten biri si, «En güzel eserler insanı ağlatanlardır»» demiş. Ben olsam sadece «En güzel eserler onlardır ki okunduktan sonra da insanı bir müddet düşünmeğe mecbur ederler» derim.

Filhakika mütalâası gönülde rikkat, gözde rutubet husulüne sebep olan âsar mutlaka güzel addolunsa bile her güzel eser mucib-i girye değildir.

Kailin o sözden maksadı ne olduğunu taharri ve tahkik ile uğraşmak istemem. Fakat ben kendi maksadımı ve bundaki şümul-ü hükmü bir misâl ile izah ve ispat edebilirim

Meselâ kırda gezerken bir çiçek müsadif-i nazarımız olur ki dilberliğiyle, taravetiyle, nezaketiyle sizi yanına celbeder. Yakından bakınca daha ziyade

hoşlanırsınız. Şayet koparmağa kıyamazsanız kendinden ayrılırken gönlünüzde âdeta bir hiss-i tahassür peyda olduğunu anlarsınız.Koparırsanız nihayet elinizden bıraktığınız zaman o his daha aşikâr bir surette yüreğinizi müteellim eder. İki halde dahi düşünürsünüz. Düşündüğünüz nedir? Bunu hatta siz tayin edemezsiniz ki ben bileyim.

Hikmet-i bedayie dair taharri-i hakayikle iştigal edenler bu bapta birtakım esbab-ı müteselsile irat ederlerse de gayesi o çiçeğin ruha nafiz bir letafeti haiz olmasına varır; fakat bu letafetin mahiyeti bilinemez.

... Asrımızın yetiştirdiği şairler içinde Abdülhak Hâmit Beyefendi'nin eş'arı beni ekseriya düşündürdüğü için maşuka-i vicdanımdır.

Bazı zevat Hâmit Beyefendi'nin ekser şiirleri muakkad olduğundan bahsederler. Bu ıddia müsellem değildir. Müsellem addolunsa bile o türlü zalam-ı müphemiyet içinde parıldayan hakayık-ı ulviye, ecram-ı münîre-i semaviyeye benzer ki mahiyetleri anlaşılmamakla beraber yine hayran-ı temaşası olmaktan insan kendini alamaz. Bu da müşarünileyh gibi zekâ-i harikulâde eshabına mahsus nekayis-i ulviyeden bir fazilettir ki şayan-ı gıptadır.

Sözde letafet ve ulviyet nasıl tahakkuk eder? Bunu katiyen tayin etmek nakabildir. Fakat ruhun âmâl-i asilânesine muvafakatle meşrut olan efkâr ve hayalât ve hissiyat ile bunları tebliğ için istimal olunan elfaz ve tabirat arasında tenasüp bulundukça söz - gerek mensur olsun, gerek manzum - hemen daima güzel ve bazen hem güzel hem de ulvî düşüyor.

Ülviyet-i hakikiyeden bînasip olduğu halde yalnız lâfzen ulviyeti müş'ir sözler balon gibidir. Heva-yı içtiharda bir aralık itilâpezîr olsa bile bilâhare bir zemin-i meçhuliyet ve mensiyete düşer kalır. Hakikat-i hissiyeden mahrum iken ateşten kıvılcımdan bahseden manzumeler şebtâba benzer. Zalâm-ı evham içinde füruzan görünse bile hiç bir kalp üzerinde eser-i ihtirak husule getirmeksizin kendi kendilerine söner, mahvolur.

Âsar-ı edebiyede ve bilhassa şiirde üç nevi güzellik takdir olunur ki birincisi mehasin-i fikriyeye, ikincisi bedayi-i hayaliyeye, üçüncüsü de sünuhat - ı kalbiyeye mahsustur. Bu güzelliklerden ruha nafiz olan, sünuhat-ı kalbiyeye mahsus güzellik olduğu için diğerlerine tekaddüm eder. Bundan sonra gelen bedayi-i hayaliyedir.Mehasin-i fikriye üçüncü derecede güzel addolunurlar.

Mehasin-i fikriye letaif-i hissiye ile karışırsa tabiîdir ki eserin güzelliği bir kat daha artacağı gibi, kendilerinde letaif-i hissiye ile bedayi-i hayaliyenin aheng-i imtizacı bulunan âsar letafetçe bir mertebe-i âl-ül âle vâsıl olur.

Âsar-ı edebiye güzel addolunabilmek için kendisinde fikir ve hayal ve hisse müteallik bir iyi şey bulunmak lâzımdır. Mamafih yalnız fikir ve hayal ve

his cihetiyle güzel olması vâhayfâ ki bir eserin makbuliyetine kifayet edemiyor. Şiirde elfazı, hatta kavâfîyi ve hatta evzan-ı malûme içinde mevzuun tabiatına en çok muvafakat eden vezni hüsn-ü intihapta muvaffakiyet şartından mâda his ve tasavvurdaki hüzün veya şâdîye, rikkat veya şiddete, kasvet veya şaşaaya ve daha bin türlü hale göre ifadeye etvar-ı beyan içinde en yakışır olan tavır ve rengi iktisap ettirmek dahi iktiza eder ki bu şeraiti ifada erbabına rehberlik edecek yine hüsn-ü tabiattır.

ARABA SEVDASI

Namık Kemal'in «İntibah», Ahmet Mithat Efendi'nin «Felâtun Bey ile Rakım Efendi»den sonra, üzerinde en çok durulması gereken üçüncü Tanzimat Romanı'dır. Recaizade'nin otuz yaşlarında yazdığı kırkdokuz yaşında yayımladığı bu roman; İstanbul'un renkli karakterlerini, eğlencelerini, mesire yerlerini, alafrangalığa özenen züppeleri, özellikle Abdülhamit döneminin paşazadelerini, zevk özelliklerini gerçekçi bir gözlemle yansıtmaya çalışır. Yaşam izlenimlerinden çıkarılmış gibidir. «Şemsa» ile «Muhsin Bey» uzun hikâyelerinden sonraki ustalığını gösterir. Romantizmden realizme geçen ilk romanımız sayılır. Yöresel, yergisel, töresel yanları ağır basar. Yirmi dört yaşlarına gelen Bihruz Bey, zengin bir ailenin şımarık çocuğudur. Evde, özel öğretmenlerden yarım yamalak bir öğrenim görmüş, alafranga özentiler içersindedir. Babasının ölümü üzerine kendisine büyük bir servet kalır. Züppece bir yaşam tutturur. Şımarıklığı, sorumsuzluğu, herkesten daha şık giyinmek, az buçuk bildiği Fransızcasını olur olmaz yerlerde kullanmak tutkusu artar. Çalıştığı kaleme zaman buldukça uğramaktadır. En büyük zevki, zamanın modasına uyarak, son derece gösterişli arabasıyla mesireleri, eğlence yerlerini dolaşmaktır. Bir gün Çamlıca sırtlarında dolaşırken, güzel bir araba içinde sarışın bir kız görür. Hemen âşık olur. Sarışının zannettiği kira arabasına gizlice bir aşk mektubu atar. Yüksek bir aileden sandığı sarışın ise, adı bir sokak yosmasıdır. Periveş adındaki bu düşkün kadına şiirler yazar, geçebileceği yerlerde dolaşır, bulamaz. Yazdığı mektuba cevap beklerken, yalan söylemekten hoşlanan arkadaşı Keşfî Bey'den Periveş'in öldüğü haberini alır. Mezarını bulabilmek için çırçıplıp durduğu bir gün sevdiği kızla Şehzadebaşı'nda karşılaşır, sevgilisinin ablası zanneder. Periveş'in mezarını rar. Alaylı kahkahalarla karşılaşınca sevdiğininin düşkün bir kadın olduğunu anlar

Muhteşem Bihruz Bey kudemadan müteveffa (.....) paşanın mahdumudur.

Vilâyetten vilâyete intikal ile on beş sene kadar alettevâli İstanbul'a ayak basmamış olan pederiyle sigar-ı sinninde memleket dolaştığından dolayı Bihruz Bey bir çocuk için derece-i ulâda vacibüttahsil olan malûmatı on altı yaşına kadar ele geçirememiş idi. Nihayet pederinin bir infisali üzerine İstanbul'a vürudunda mahdum beyin bir rüştiyeye konulmasına nasılsa himmet olundu. Aradan altı ay mürur etmeden (...) Paşa gene bir vilâyete memur ve İstan-

bul'dan tekrar müfarakate mecbur oldu ise de artık bu defa Bihruz Bey tahsilinden geri kalmamak için validesiyle beraber İstanbul'da bırakıldı.

İki sene sonra Paşa gene ma'zulen İstanbul'a geldiği zaman mahdum beyi karacümleden, imlâdan, kıraattan bizzat bil'imtihan malûmatını derece-i kifayede görmekle tahsilini ikmal edip de bir şahadetname alıncaya kadar mektebe devam ettirmeğe lüzum görmeyerek çocuğu kendi arzusu üzerine Babıâli aklâmından birisine çırağ ettirmiş ve Beyefendi için tahsili artık bittabi vâcip görünen Fransızca ile beraber ikinci derece lüzumu teslim olunan Arabî ve Farisî'yi öğrenmek üzere Bihruz Bey'e başka, maaşlı hocalar tayin etmiş idi.

Bihruz Bey ilk hevesle beş altı ay kadar kaleme devam ederek dahah Fransızca bir ibare okumaya iktidar hâsıl etmeden ağızdan bellediği bir hayli elfaz ve terakip ile en alafranga genç beylerin tavr-ü kıyafet ve hal-ü hareketini taklitte hakka ki bir büyük eser-i istidat gösterdi.

Bihruz Bey valideyninin tek evlâdı olduğu için zaten pek şımarık büyümüş idi. Pederin servet ve sâmanı mahdumun her arzu ettiği şeyi kolaylıkla istihsal edebilmesine müsait olduğu gibi gençlik icabatından olan temayülâtına da hiç bir taraftan bir güna mümanaat görmediği cihetle Bihruz Bey sonraları kaleme gidip gelmeyi pek seyrekleştirmiş idi.

Kaleme gitmediği günler ise saçlarını kestirmek, terziye esvap ısmarlamak, kunduracıya ölçü vermek gibi hiç eksik olmayan vesilelerle Beyoğlu'nda ötede beride vakit geçirir, Cumaları, Pazarları da sabahleyin hocalarıyle yarımşar saat ders müzakeresinden sonra hanesinden çıkar, akşamlara kadar seyir yerlerinde dolaşır idi.

Vilâyetlerde bulunduğu zaman en büyük zevki, sırmalı esvap içinde, midilli veya at üzerinde arkasında çifte çifte uşaklarla sokak sokak gezip dolaşmaktan ibaret olan bu Bey'in İstanbul'a geldikten sonra merakı üç şeye masruf oldu ki birincisi araba kullanmak, ikincisi alafranga beylerin hepsinden daha süslü gezmek, üçüncüsü de berberler, kunduracılar, terziler ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmak idi.

Bey, kışları Süleymaniye'deki konaklarında, yazları da Küçük Çamlıca'daki köşklerinde ikâmet ederdi. Kendisi gibi kibarzadegânın rağbet göstereceği hiç bir seyir yeri bulunmazdı ki bu beyefendi en son modaya muvafık surette giyinmiş olduğu halde bazen yağız kır bir çift beygir koşulu dört tekerlek üzerinde üstü ve yanları açık süslü bir peykeden ibaret olan, seyis oturmağa mahsus yeri arka tarafında bulunan arabasıyle orada hazır bulunmasın.

Hanımların evden çıktıkları zaman kararları Samatya'ya kadar mâşiyen inerek oradan demiryoluyle Makrıköyü'ne, oradan da Sakızağacı mesiresine gitmek idi. İşte bu karar ile yürürlerken Periveş Hanımın

Recaizade Ekrem'in «Araba Sevdası» romanında en dikkate değer tiplerin başında Bihruz Bey'in âşık olduğu Periveş gelir. Periveş'in çevresi, psikolojik gözlemler, tasvirler, diyaloglar, mesire yerleri oldukça başarılıdır. Yapıtın önsözünde belirttiği üzre Recaizade Ekrem için her hikâye, her roman insanların ibret alacağı birer aynadır. İnsanların yaşamlarına insanların başına gelen olaylara ibret gözüyle bakılınca, bunlardan büyük dersler çıkarılabilir. İster gülelim, ister ağlıyalım, bizi ilgilendiren her olgunun özünde, saygın bir nitelik bulabiliriz.

— Çamlıca bahçesini pek methediyorlar... Bugün de oraya gitsek acaba nasıl olur?..

yolundaki imtizacına Çengi hanım tarafından suret-i muvafakatkâianede vaki olan mukabele Sakızağacı kararını Bahçe-i Umumiye tebdil etmiş idi. Bunun üzerine hanımlar hareketlerini tesri ile Aksaray'ın tramvay mevkiine yetiştiler ve hemen hareket etmek üzere bulunan tramvay arabasına çıktılar, oturdular. Üç çeyrek saat sonra köprübaşında tramvaydan indiler. Köprü'yü geçerek Üsküdar vapuruna girdiler. Vapura girdikten yarım saat sonra da Üsküdar vapur iskelesine çıktılar. Beylik ambarın önüne doğru yürümeğe başladılar.

Sair günler vapurdan çıkan halkı istikbale koşarak «Boş araba... araba lâzım mı? Sizi şu temiz kupa ile götüreyim...» yollu sözlerle tertibat-ı müz'icânede yekdiğerine müsabakat gösteren arabacılardan hiç birisi görünmedi. Çünkü o gün seyir yerlerine dağılmak için kira arabalarına vukubulan hücum sair vakitlerden pek çok ziyade olacak ki bir saatten beri iskelede boş bir tek araba bile kalmamış idi.

Çengi hanımın orada rast geldiği işsiz bir adama «Ayol... Kira arabası arıyoruz, acaba nerede bulunur?» sualine «Hanımefendi, nafile aramayınız, bulamazsınız» diye aldığı cevap üzerine Hanımların ikisi birden !A... Vah, vah... o kadar uzak yerden gelişimiz hiç bir şeye yaramadı...» demekle beraber beri taraftaki Çeşme meydanına müteveccihen ilerlediler ve orada rast geldikleri birkaç kişiye «Ayol... buralarda hiç bir araba bulunmaz mı?» sualini tekrar ettiler.

O gün sabahleyin Beyoğlu kira arabalarından bir lândo Kadıköy'üne bir hasta götürerek Üsküdar'a avdetle araba vapuruna muntazıran çeşmenin yanında durmakta idi. Lândo'nun arabacısı hanımların araba taharrisinde olduk-

larını görünce kendi kendine: «İki saat daha burada boş boşuna vapur bekleyeceğime şu hanımları alsam götürsem daha iyi olmaz mı?» dedikten sonra hanımlara doğru ilerledi ve Çengi Hanıma hitaben:

«Nereye gideceksiniz Hanımefendi?.. İsterseniz sizi bu lândo ile götüreyim...» diyince hanımlar ikisi birden dönerek lândoyu bilmuayene -talihin sırf yokluk içinde meydana getirdiği- bu fevkelmatlûp müsaadefeyi bakışlarıyle, gülüşleriyle yekdiğerine tebrik ettikten sonra Çengi Hanım gidilecek mahalli tayin ile pazarlığa girişti.

O mevkide bulunan kayıkçı, hamal, beygir sürücü kabilinden birtakım esafil-i eşhas Periveş Hanımın etrafına toplanarak galiz galiz harfendazlıklarla nazenini rahatsız etmeğe ve Haziran güneşinin cihet-i re's-i semadan rüus-ı sekene-i arza amuden in'itâf eden eşi'a-i ateşîni biçareyi arakriz-i zahmet eylemeğe başlamış idi. Bu mevki-i müşkülden biran evvel kurtulmak ihtiyacını ziyadesiyle hisseden Periveş Hanım arabacıya işaret edip arabanın kapısını açtırdı, hemen içeriye kendisini attı. Müteakiben Çengi Hanım da girdi.

Beş dakika geçmedi, hele araba köşeyi döndü, tamam beyin bulunduğu noktaya muvazi gelince Bihruz Bey jaketinin cebinden muhabbetname-i ma'hudu çıkardı. Arabanın içinde kırılarak tebessümlere başlayan Periveş Hanıma tazimiyle bir reverans ettikten sonra Fransızca

«Matmazel!... Muztarip ve perişan gönlümün nâtık fotoğrafyası olan bu mektubu zat-ı seniyenize takdim etmekliğime müsaade buyurunuz..» diyerek ve araba yürüdüğü kadar bu da yanısıra giderek mektubu arzetti.

Bunun üzerine genç hanımların ikisi birden bir kahkahadır kopardılar. Bunların karşılarında oturan Çengi Hanım da: «Hadi, hadi... çekil oğlum. Ayıptır...» diyordu. Fakat bu dakikada Bihruz Bey'in duman içinde bulunan gözleri hiç bir şey görmediği gibi asabî bir uğultuya giriftar olan kulakları da hiç bir şey işitmediğinden elindeki mektup ile arabayı takipte devam ediyordu. Nihayet Gülşeker Hanım, beyin haline acıdığından dolayı değil, o belâyı başlarından defetmek için kolunu uzattı, elinden mektubu aldı. Bey de oradan çekildi.

Bihruz Bey bu esnada âdeta sersemlemiş idi. Arabadan ayrıldıktan sonra bıraktığı noktaya geldi durdu. Markalı mendilini çıkardı. Alnından, şakaklarından fışkıran terleri silmeğe başladı. Mektup takdim etmek için arabaya sırnaştığını görenler kendisini birbirlerine gösterip gülüşüyorlardı. Fakat Bihruz Bey'in gözlerini bürüyen duman henüz bertaraf olmadığından o hiç bir şey görmüyordu. Biraz dinlendikten sonra aklı başına gelmeğe başladı. O zaman muvaffakiyetinin reng-i neşvesi çehresine aksederek çehrede bir şebabet hâsıl

oldu. Bunun üzerine tekrar bahçeye girdi. Aşağı doğru ferih fahur giderken yolunun üzerinde rasgele, celsegâhlarda müsadif-i nazarı olan mösyölerden, madamlardan biraz gözaşinalığı olanlara reveranslar edip, azbuçuk tanıştıklarına el verip: «koman sa va?» deyişi beyefendinin ifrat-ı sürur-u temkingüdazına delâlet edecek hallerden idi.

Bu suretle iki üç kere bahçenin içini devretti.

— Hemşirenizin mezarını öğrenmek isterim.

— Benim hemşiremin mezarını?

— Evet! Pardon, kusurumu affedin.. Ne yapayım, zat-ı seniyenizi temin ederim ki...

— Siz hemşiremi nerede gördünüz?

— Çamlıca bahçesinde gördüm. Lâkin sizi temin ederim ki... ah! hemşireniz bir anj idi.

—Konuştunuz, görüştünüz mü idi.

— Evet! lâkin me parol donör namus dairesinde konuştuk. Ah! kom se trist! Mil pardon, efendim! Ne söylediğimi, ne söyleyeceğimi bilemiyorum... Evet! topu bir defa konuştuk.

— Bahçede konuştunuz öyle mi?

— Evet! efendim bahçede ah!

— Havuz başında olacak...

— Evet! Evet! ah! siz nerden biliyorsunuz?

— Siz ona bir çiçek verdiniz galiba...

— Ah! evet! bir çiçek, ma povr flör!

— O da size teşekkürler etti, çiçeği aldı göğsüne iliştirdi... öyle mi?

— Ah! öyle oldu.

— Azıcık geri kalın, şu adamlar geçsinler.

— Peki efendim.

—

— Ey sonra? başka bir defa daha kendisine bir mektup da verdiniz mi idi?

— Ah! pardon efendim, mektup başka birşey değildi, maryajımız için bir teklif idi.

— Hemşiremi beğendiniz, sevdiniz mi idi?

— Ah! bilmezsiniz, tasavvur edemezsiniz ne kadar sevmiş idim.

— İki ay... tamam iki ay gezdim, aradım; bir yerlerde görmek müyesser olmadı. Birdenbire kayboluşuna bir mana veremiyordum. Korkuyordum, kimseye soramıyordum. Nihayet o malörü haber aldım. Ah! kom je suffer!

— Besbelli çok sevdiğiniz için öldürdünüz.

— Ah! ben mi öldürdüm? Onun için ben her dakika ölmeye hazır idim; o gideceğine keşki ben gideydim, hâlâ bana hayat haram oldu, gözüm dünyayı görmüyor. Povr anj!

— Şimdi görseniz hemşiremi elbette tanırsınız değil mi?

— A!... ne demek efendim, ne demek? hiç tanımaz mıyım?

— Hele yüzüme bir iyi bakın, sakın hemşirem sandığınız ben olmayım?

— Ah! ne kadar benziyorsunuz!...

— Beyefendi! beni anam bir tane doğurmuş; ne hemşirem var, ne de biraderim.

— Ah! gerçek mi söylüyorsunuz?... Emposibl!...

Bahçede hemşiremle beraber gördüğünüz hanım da bu hanım değil mi idi?..

Periveş Hanım'ın önü sıra giden Çengi Hanım bu aralık arkasına dönüp bakarak ve istihza âmiz tebessüm ederek: «Küçük bey ihtiyar olmadan benim gibi bunamış galiba!» dedi. Bihruz Bey de Çengi Hanımın Çamlıca mükâfatı gününden kulağında kalan sesini pek iyi tanıdı. Onun üzerine hanımların yanında mahcubiyetini tahfif edecek bir mazeret aradı ve tekrar söze başladı:

— Ah! pardon! mil pardon!... kabahat benim değil, Keşfi Bey söyledi, işte işte o beni aldattı.

— Zararı yok! bari bundan sonra sevdiklerinizi çabuk çabuk mezara göndermeyin.

— Ah! pardon! fakat niçin lândonuzla gezmeyip de böyle yayan geziyorsunuz?..

— Nasıl lândo?

— Hani sizi bahçede ilk gördüğüm günkü güzel ekipajınız, süslü arabanızla gezmeli değil misiniz?

— Ha! o araba bizim değildi, biz onu kira ile tutmuştuk.

— Vah vah!

— Ey! Sizin mahut sarı fayton ne oldu?

— Onu alacaklı zaptetti, şey müsyü Kondraki'ye bıraktım.

— Yazık!...

Bihruz Bey bir müddetten beri müstağrak-ı ezvak-ı ahzanı bulunduğu baharistan-ı âlem-i bâlâ-yı hayalden bir zemin-i huşk-ı hakikate def'aten sukut etti. Bir dakika evvele kadar nazargâhını ihata eden hazin seherler, mülevven guruplar, mükevkep semalar, şükûfezar çimenler bir anda dağılıp mahvoluverdi!...

Gayr-ı irâdî bir surette takip etmekte olduğu şekl-i nâpesend-i hakîkata bir aralık nazarı münatıf olmakla ruhunda bir büyük hiss-i nefret duydu. Fakat

kırmızı şemsiyeden uzaklaşmaya kudreti teallûk etmiyordu. Hatta önleri sıra giden Çengi Hanımın: «Artık elverir, peşimizi bırak! Hadi oğlum işine git..» yollu tekdir-i tahkirâmizini de işitmeyerek arzusu hilâfına hanımları takipte devam ediyordu. Hele biraz ilerideki bir sokağın köşesinden zuhûr eden mükellef bir lândonun kendilerine doğru sür'atle gelişi zavallı Bihruz Bey'i bulunduğu mevkii müşkilden kurtardı. Bey o zaman aklını başına alarak kırmızı şemsiyeye hitaben:

— Aman! bir lândo geliyor, pardon!

dedi, geldiği tarafa döndü, koşa koşa gitmeye başladı. Perviş Hanımla Çengi Hanıma gelince Bihruz Bey'in agâz ve encam-ı kârdaki garaib-i ahvalinden bahsederek ve kahkahalarla gülüşerek ağır ağır yollarına devam ettiler!...

ÇOK BİLEN ÇOK YANILIR

Recaizade Ekrem Bey; *Afife Anjelik* (1870) dramı, *Vuslat - yahut - Süreksiz Sevinç* (1875) oyunu, *Çok Bilen Çok Yanılır* (1914) komedisiyle Fransız yazarı François René'de Chateaubriand (1768 - 1848) nın «*Atala*» romanından sahneye uyarladığı çevirisiyle çağının eğilimlerine uyarak dört tiyatro yapıtı yazmıştır. «Bin Bir Gün» hikâyelerinden yararlanarak, Türk yaşamına uydurularak kaleme alınan «Çok Bilen Çok Yanılır» dört perdelik töre komedisi en başarılı olanıdır. Moliere'le Ahmet Vefik Paşa çizgisinde gelişen bu komedinin kısaca konusu şöyledir: Maraş hâkimi (nâibi) Azmi Efendi, kurnaz, düzenbaz, kıskanç adamın biridir. Kaymakam Edip Efendi'yi kıskanmaktadır. Halep valisinin oğlu İhsan Beyin kaymakamın kızı Lütfiye Hanımı istemesi üzerine bu evliliği bozmaya kalkışır. Alacağı kızı görmek için, fakir bir gezgin kılığında, Maraş'a gelen İhsan Bey'in Valinin oğlu olduğunu bilmediği için, türlü hilelerle Lütfiye Hanımla evlendirir. Lütfiye evlendiği gencin istediği kimse olduğunu öğrenince sevinir. Fakat hâkimin tuzağını anlamıştır. Hâkim Azmi Efendi'nin dairesine gider. Kendini kahveci Hasan'ın kızı Kokmuş Ayşe olarak tanıtır. Azmi Efendi, bu dünya güzeli kızı karşısında görünce, yıllık karısını boşayıp bu kızla evlenmek ister. Nikâhlanır. Düğün günü gelir çatar; duvağı açan Azmi Efendi karşısında Lütfiye'yi değil de, kahvecinin kızı aptal, sümüklü, çapur, kambur topal, dünyanın en çirkin kızı Kokmuş Ayşe'yi görüverince şaşırır kalır. Kadının fendi böylelikle kadıyı yenmekle kalmaz, Lütfiye Hanım öcünü böylelikle hâkimden çok acı bir biçimde alır. Oyunun birinci perdesinden dört meclis:

BİRİNCİ PERDE

Birinci meclis

AZMİ EFENDİ — *(Önündeki kitabın yapraklarını durmadan hızlı hızlı çevirerek)*: Canım geçendee gözüme ilişti idi... Şimdi bir türlü bulamıyoruum. Adam gelirse... Ben daha meseleye bakamadım. Ya, ya efendim, fihrist de fihrist değil ki. Ne ararsan bulunmuyor. Ayıp olacak. Geçen gün de gene yanlış

hükmettim, gitti; zavallı adam, ağlaya ağlaya gitti. *(Durmadan kitabı karıştırır)* Zihnimde bir değil, bin şey var. Dava edecekmiş, varsın etsin. Sersem! Sanki ben sebep olmuşum, bir soysuzu İlyas Paşazadedir diye kendine damat etmişim. Utanmadan şu söylediği söze bak! *(Kitabı kapayarak hiddetle):* Kendi utansın! Aldanmayaydı. *(Bu aralık, mahkeme mübaşiri içeri girer.)*

İkinci meclis

Azmi Efendi — Mübaşir

AZMİ EFENDİ — Ne haber?

MÜBAŞİR — Efendim, geçenki dava sahipleri geldi de.

AZMİ EFENDİ — Hangileri?

MÜBAŞİR — Şu ev meselesi; hani ya...

AZMİ EFENDİ — Daha meseleyi iyice düşünmedim. Söyle yarın gelsinler!

MÜBAŞİR — Peki efendim. (Mübaşir gider).

AZMİ EFENDİ — *(Kendi kendine)* Güç efendim, güç. Bu hizmet çok güç. İstifa edeceğim, lâkin «Azmi beceremedi» derler diye korkuyorum. Pek güç. Çekilecek dert değil. Günde bin dâva. Hepsi de karmakarışık. Kitapta da bir şey arasan bulamazsın. *(Tekrar kitabı açarak karıştırır)* Şaşılacak şey! Yok, vesselâm! Benim neme gerek! İstediği kadar dâva etsin. Benim ne İlyas Paşa ile alıp vereceğim var, ne de kendisiyle. Ne oğlunu bilirim, ne de... *(Kitabın sayfasına dikkatle bakar.)* Acayip! Ben, bu meseleyi de bütün bütün ters bellemişim. Yahut unutmuşum. *(Mübaşir tekrar girer.)*

Üçüncü Meclis

Azmi Efendi — Mübaşir

AZMİ EFENDİ — *(Mübaşirin içeri girdiğine canı sıkıldığını anlatır bir çehre ile):* Gene ne var, ağa?

MÜBAŞİR — Hayır efendim.

AZMİ EFENDİ — Gene mi bir belâ?

MÜBAŞİR — Bizim kapıcı Ali Baba gelmiş, huzura çıkmak istiyor.

AZMİ EFENDİ — Ne dâvası varmış

MÜBAŞİR — Dâva için değil galiba. Sordum. «Bir dâvam filân yok, sadece hâkim efendiyi göreceğim, bir ifadem var» diyor.

AZMİ EFENDİ — *(Kendi kendine)* Acaba nedir? *(Mübaşire):* Gelsin bakalım! *(Mübaşir gider. Azmi Efendi, kendi kendine):* Hiç de rahat vermiyorlar. Olmıyacak, kitabı akşam eve götürüp de inceden inceye bakmalı. Bugün içimde de bir sıkıntı var, Allah hayırlar versin! *(Kitabı kapayıp minderin üzerine koyduktan sonra bir esnîye çeker.)* Apşuh! Oh! Hay Allah, genzime.. Apşuh! Genzime... Apşuh! *(Bu aralık, içeri ihtiyar kapıcı Ali Baba girer.)*

Recaizade Ekrem; Tanzimat Edebiyatı'mızın en iyi oyun yazarlarından sayılmasını, ölümünden sonra ortaya çıkan bu «Çok Bilen Çok Yanılır» komedisine borçludur. Oyunlarındaki konuşmalar, Namık Kemal'in tiyatro yapıtlarındaki diyaloglara göre, daha doğaldır. Namık Kemal'in «Zavallı Çocuk» oyunundan esinlenerek yazdığı «Vuslat», ulusal oyun geleneğimizde yeni bir aşamadır. Yerli olaylarla yöresel anlatıma doğru bir gidiştir. Ulusal geleneklerle göreneklere bilinçli bir çaba gösterdiğinin en belirli örneklerini tiyatrolarından anlarız. Fakat hiçbir tiyatro yapıtı; «Çok Bilen Çok Yanılır» oyunundaki yenilikçi çizgiye yaklaşamaz.

Dördüncü meclis

Azmi Efendi — Ali Baba — Mübaşir

AZMİ EFENDİ — *(Aksırmaya devamla):* Elhamdülillâh! Apşuh! Çok şükür! Ne var Ali Baba? Apşuh, apşuh!

ALİ BABA — *(Azmi Efendi'nin eteğine vararak):* Çok yaşayın, efendim! Darılmayın, bir ifadem var, söyleyip gideceğim.

AZMİ EFENDİ — Apşuh! Nedir söyleyecek? Apşuh! Oh! Apşuh! *(Mendilini alıp burnunu siler).* Of, hiç böyle olduğu yoktu. *(Ali Baba'ya:)* Söyleyeceğin nedir? Apşuh!

ALİ BABA — Allah çoluk çocuğunuzu size, sizi de onlara bağışlasın! Rica edeceğim şey şu ki...

AZMİ EFENDİ — *(Sözünü keserek):* Hele şimdi rica mica sırası değil. Benim de işim var. Önce ben işimi bitireyim de...

ALİ BABA — İki lâkırdı; fazla değil. Başınızı ağrıtacak kadar söylemeyeceğim, efendim.

AZMİ EFENDİ — *(Kendi kendine):* Hey Allah cezasını versin! (Ali Baba'ya.) Söyle, bari çabuk söyle!

ALİ BABA — Efendim, malûm ya! Gündüzleri mahkemenin iki kapısı birden açık durunca soğuk havalarda, bahusus ki kış, zehir gibi...

AZMİ EFENDİ — Uzattın ya, bitirindi, bitir!

ALİ BABA — *(Devam eder):* Esen rüzgâr içeriye fena vuruyor. Ben de iskemble ile kapının dibinde oturdukça, fena üşüyorum.

AZMİ EFENDİ — Öyle havalarda içerde oturuverirsin.

ALİ BABBA — Efendim, iki lâkırdım kaldı, izin verin de bitireyim.

AZMİ EFENDİ — Lâhavle. Yarabbi sen bilirsin! Bugün yatağımdan ters mi kalktım nedir?

ALİ BABA — Evvel, haniya gençlikte aldırmıyordum; lâkin şimdi ihtiyar oldum. Biri gelip de üzerime doğru üflese o saat soğuk alıyorum, hasta oluyorum efendim.

AZMİ EFENDİ — Ali Baba, rica ederim sonra söyle. Şimdi benim acele işim var; o bitsin de akşama kadar izin, hiç bitirme söyle.

ALİ BABA — Size nasihat vermek haddim değildir amma..

AZMİ EFENDİ — Öyle ise buyur dışarıya. Apşuh! Sen de, apşuh! *(Ali Baba çıkar.)*

EBÜZZİYA TEVFİK (1848 - 1913)

Atalarımıza bakmalı da, ne olmaklığımız gerektiğini ondan anlamalı. Yoksa yazdığımız şeylere Veysîlerin falanların yapıtları denaktaşı sayılırsa, edebiyatımızın geleceği güvenli olamaz... İnsanın (istidadı)), güzel düşünmeğe, güzel yazmağa ve hele güzel yazmanın yolunu bulmağa yeter değildir; öğrenim gücüyle güzel düşünebilir; güzel yazabilir ve belki güzel yazmak için yollar da türetir.

İSTANBUL'da doğdu. Konya'nın Koçhisar ilçesinden gelip İstanbul'a yerleşmiş bir ailenin çocuğudur. Öğrenimi özeldir; kendi kendini yetiştirenler arasında sayılır. Bir süre memurluk yaptı (1866 - 1870). «Tasvir-i Efkâr», «Terakki», «Hakaik - ül - Vekayi», gazetelerile «Letaifi Arar», «Diyojen», «Çıngıraklı Tatar», «Hayal», dergilerine yazdı (1870) - 1872). Namık Kemal'le arkadaşlarının kurduğu «Yeni Osmanlılar» gizli cemiyetinin özgürlük çalışmalarına katıldı. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve çevresindekilerle arkadaşlık etti. «İbret», «Hadika», «Sıraç», «Tasviri Efkâr» gazetelerini çıkardı. «Matbaa-i Ebüzziya»yı kurdu. Rodos adasına sürüldü (1873). Yeni Osmanlılar Tarihi'nde sürgün anılarını anlatırken bizi de etki alanına alır :

İkinci Abdülhamit'in saltanatı süresince kendisine hakkımda da sık sık jurnaller verildi. Verilen bu jurnaller sonucu pek çok kereler sorguya çekildim. Bu sorgular bazen hafif ve üstün körü, bazen ağır ve baskılı ol-

du. Kâh Yıldız sarayındaki Çit köşkünde, kâh zaptiye nazırlığı konağında, hatta nazırın evinde kısa süreli tutukluluk günleri geçirdim. Ama, hiç bir seferinde bana: «Sultan Murat taraftarı mısın?» yollu en küçük bir soru bile yöneltilmedi. Çünkü padişah, benim Sultan Murat'la şehzadeliği zamanında aslâ görüşmemiş olduğumu ve görüşmeyişimin de sebebini biliyordu. Yani, bu padişaha verilen jurnallerden Sultan Murat hakkında olup da beni suçlayanları daima etkisiz kalmıştır. Evet, sadece onun hakkında verilenleri.. Yoksa Beyoğlu'nda Yani'nin birahanesine gidip ayak üzeri birkaç bardak bira içişim bile jurnal edilmeme ve sorguya çekilmeme sebep olmuştur.

Vapurun güvertesinde böyle sık sık geçmişim, uzak ve yakın geçmişin anıları içine dalıp dalıp çıkarken arkadaşlarım mehtabın sakin ve nurlu ışıklarını seyrediyor, türlü şairâne hayaller yaratıyor ya da eski şairlerin yarattıkları bu tür hayâlleri yeniden canlandırıyorlardı.

Zihnim ikide bir de, dönüp dolaşıp, küçücük oğlumun anılarına konuyordu. Acaba, şu anda ne yapıyordu? Uyumuş muydu? Beni sorup huysuzlanıyor muydu?

Vatan uğruna her belâyı seve seve kabul edecek ve buna katlanacak kadar yurdumu ve ulusumu seviyordum. Ama, gerçekten hiç bir art niyetimiz, gizli kapaklı çalışmalarımız olmadığı halde sırf bir veya birkaç kişinin —akıl ve hayâlimize bile gelmeyen— iftiralarına kurban olarak işte böyle çoluğumuzdan çocuğumuzdan bir anda koparılıyorduk. Öte yandan, bir tarafta birikmiş paramız, bizi iyi kötü idare edecek bir gelir kaynağımız da yoktu. Hemen hepimiz günlük nafakamızı yazdığımız yazılarla sağlamaya çalışıyorduk. Benim onlara göre hiç olmazsa kırık dökük de olsa bir matbaam vardı. Bu matbaayı vaktiyle Fazıl Mustafa Paşa dördümüze bağışlamıştı. Sonra, öteki arkadaşlarım da haklarını bana terkedince ben bunu onarıp kotarmış, az çok işe yarar bir hale getirmiştim. Geçimim burada basacağım kitaplarla, yayını için hiç bir garantim bulunmayan, her an kapatılması mümkün —nitekim son olarak da böyle olmuştu— gazeteme bağlıydı.

O halde maksatsız, gerekçesiz, hiç bir eyleme, hatta niyete bile dayalı bulunmayan bir kin ve iftiranın hedefi olmak kadar insana ağır gelecek daha başka bir şey düşünülebilir mi?

Vatan uğrunda, vatanın çocuklarının mutluluğunu elde etmek uğrunda her mihnet çekilebilir, hatta bu uğurdaki mihnetler ve eziyetler minnetle kabul edilir. Hamiyet ve meslek adına yapılması için namus sözü verilen kutsal görev de zaten bunu gerektirir. Lâkin, ortada yapacak bir şey olmadığı gibi herhangi bir maksat da yoktu. Hattâ, daha bir

hafta öncesine kadar —daha önce anlattığım üzere— Namık Kemal'le aramız biraz da açık sayılırdr. Bugün ise Namık Kemal'in kendisiyle dostluğu bulunan Murat Efendi adına bizler sürgüne yollanıyorduk. Bütün zihnimden kovmak isteyişime rağmen işin bu yönünü düşündükçe ümitsizlik ve öfkeden çıldıracak hale geliyordum.

Hiç bir zaman bir prens taraftarı olmadım ve olamam da. İnsanın vatanına hizmet etmesi için yol ve imkân mı yok? İsterse bu hizmeti pek çeşitli yönlerden yerine getirebilir. Fakat, hizmet edeceğim diye hükümdarlık tahtında bulunan bir padişahın kardeşinin oğlu olan veliahtla ilişki kurmayı zorunlu görürse ve onun amcasına yararlı olacak tutumları benimserse —tarafsızlar ve umursamazlar dışında— elbette bu ilişkileri herkes özel maksatlar biçiminde yorumlar.

Avrupa'da da bir hanedanın siyaseti öteki bir hanedanın siyasetine aykırı, dolayısıyle bunlardan biri milletin siyaset anlayışına uygun düştüğü olur. Kamuoyu, bir hanedana vermiş olduğu devleti yönetmek görevini ondan alıp ötekine vermek isteyebilir. Bu bir fikir ve görüş meselesidir. Şahıslardan daha fazla toplulukları ilgilendirir; gerçi bu durumlardan kendi çıkarları ya da görüşleri adına yararlanmak isteyen şahıslar da yok değildir. Fakat, genellikle kişinin değil, toplumun ortak çıkarı söz konusudur.

Bizde durum böyle değildir; bizde ayrı ayrı hanedan yoktur. Bir tarafta saltanat tahtında oturan hükümdar, öteki tarafta veliaht vardır. Bu veliaht tahttakinin ya kardeşi ya da kardeşinin oğludur. O halde, bunlardan birini tercih etmenin ve desteklemenin —büyük siyasî amaçlar yönünden— hemen hemen hiç bir belirgin değişmeye ve gelişmeye yararlı olacağı pek ümit edilemez. Hal böyle olunca da onu desteklemek ve onun tahta geçmesi için çalışmak, ulusal yarardan çok, kişisel yarar içindir şeklinde yorumlanabilir.

Veliaht Murat Efendi, meşrutiyet taraflısı olduğu ve bunu açıkça belli ettiği için yurt ve ulusseverler, kendini destekliyordu değil mi? Ben dünyada hiç bir prens tasavvur edemem ki içten ve özden olarak meşrutiyet yönetimini sevsin ve benimsesin. Tahtta kendi başına buyruk olmak hiç bir hükümdarın, hiç bir hükümdar adayının kolay kolay vazgeçebileceği bir şey değildir. Bu, böyleleri için bir çeşit tabiat kanunu niteliğindedir.

Evet, hiç bir prens içten ve özden olarak meşrutiyeti sevip benimseyemez, ama onu sevip benimseyen iyi yürekli ve iyi niyetli yurtseverlere kendisini bu yolda gösterip kendilerini buna inandırabilir. Hatta, Mithat Paşa gibi son drece zeki ve akıllı bir devlet adamı bile böyle kan-

dırılmış ve inandırılmıştır. Şehzade Abdülhamit Efendi, bu büyük devlet adamını, kendisinin çok özden ve içten bir meşrutiyetsever olduğuna inandırmış, hatta meftun ve hayran bırakmıştı. Sonucun ne olduğu ise —insanı şaşırtacak kadar kısa bir süre içinde— kendisini gösterdi.

İşte, Namık Kemal de memleketinin geleceğini ve mutluluğunu sadece ve sadece veliaht Murat Efendi'nin şahsında görüyordu. Yalnız, Şinasi'dir ki —kimbilir onun nasıl bir tutumundan karakterini sezerek— önceden çok sevip bağlı bulunduğu bu şehzadeyi birden ve bir anda terketmişti. Şurada tekrarlamaktan kendimi alamıyorum: Bu memlekette gerçekten büyük adam, gerçekten ciddi ve yurtsever adam, gerek fikir ve edebiyatta gerek siyaset alanında gerçekten sağlam görüş sahibi adam olarak pek az kimse görülmüştür ve Şinasi bunların hiç kuşkusuz en yücesi ve en üstünüdür. Hiç bir menfaat, hiç bir telkin Şinasi'yi kendisine mağlûp edememiştir.

Ebüzziya Tevfik; Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine Beşinci Murat'ın geçmesi üzerine affa uğradı (1876), «Yeni Osmanlılar» derneğinin kurucuları arasında bulunduğu, Namık Kemal'in en yakın dostu olarak mimlendiği için, bu defa İkinci Abdülhamit'in hışmına uğrıyarak Konya'ya sürüldü. İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönebildi (1908). Antalya milletvekili oldu. İstanbul'da öldü (27 Ocak). Ebüzziya Tevfik; yazar, gazeteci ,matbaacı olarak Tanzimat Edebiya'tımıza büyük katkılarda bulunur. Onbeşinci yüzyıldan kendi çağına kadar gelen nesrimizi, şiirimizi titiz bir emekle izler. Sinan Paşa, Fuzulî, Koçi Bey, Naima, Nedim, Kâni, Hakkı Paşa, Koca Sekbanbaşı Mütercim Asım; Âkif, Reşit, Fuat, Ethem Pertev, Ziya, Sadullah Paşalar bir bir araştırı süzgecinden geçer. Binyüzellibeş gün süren Rodos sürgünü anıları; Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Ahmet Rasim ve yüzlerce edebiyatçı, polditikacı ve yaşadığı günlerin olayları üzerine yazdıkları, edebiyat tarihimiz için eşsiz kaynaklardır.

Başlıca eserleri *Ecel-i Kaza* (oyun, 1872); *Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye* (nesir antolojisi, 1876); *Cümel-i Müntahabe-i Kemal* (1881); *Durubu Emsal-i Osmaniye* (1884); *Müntehabat-ı Tasviri Efkâr* (Tasviri Efkâr'dan Seçmeler, Şinasi ile Namık Kemal'in onbeş kitaplık edebî, siyasî ve diğer konulardaki yazıları, *1885 - 1893); Lûgat-ı Ebüzziya* (2 cilt 1886); *Takvim-i Ebüzziya* (1893 - 1898); *Yeni Osmanlılar Tarihi* (Tasvir-i Efkâr'da tefrika, 1909).

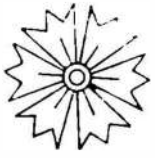

YENİ OSMANLILAR TARİHİ

Türkiye'de ilk kez «hücre» yöntemiyle eyleme geçen; Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Agâh Efendi, Ali Süvai, Ebüzziya Tevfik gibi edebiyatçıların da kurucuları arasında bulunduğu «Yeni Osmanlılar»

topluluğu, ilk siyasal gizli örgütlerimizin başındadır. Bu örgütte, çalışıp tutuklanan, yıllarca sürgün zindanlarında yaşıyan Ebüzziya Tevfik'in «Yeni Osmanlılar Tarihi»nden alacağımız büyük dersler vardır. Bu eserde; örgütün kuruluş nedenlerini, oluşumunu, eylemlerini, ihbarları, tutuklanmaları, Namık Kemal - Ziya Paşa v.b. Tanzimatçıların yurt dışına kaçışlarındaki ayrıntıları bir roman gibi heyecanla okuruz. Ahmet Hamdi Tanpınar, haklı olarak : «Bu güzel kitabın şimdiye kadar eski gazete koleksiyonlarından unutulması kadar hazin bir şey olamaz. Başka bir memlekette olsaydı, o, edebiyat kitaplarına girer, birçok baskıları yapılır, notlarla açıklanır ve tamamlanır ve nesillere bir zevk kaynağı gibi verilirdi. Yazarına da büyük bir anı yazarı denir, sanatının hususiyetleri anlatılırdı.» demektedir. Eseri günümüz Türkçesine uygulayan Şemsettin Kutlu da önsözünde bu görüşü kanıtlar : «Yeni Osmanlılar Tarihi»nde fikir ve edebiyat kadar zengin oranda siyasal tarih malzemeleri de bulunmaktadır. Başka bir deyimle, bu eserde tarih yazanların ve belli bir dönemin tarihini yakından izlemek isteyenlerin de geniş ölçüde yararlanacağından kuşku yoktur. 539 - 544 sayfalar arasından bir örnek :

Arkadaşlar arasında Ahmet Mithat Efendi ile benim paramız vardı. Ahmet Mithat Efendi'ye kızkardeşinin oğlu Cevdet Bey matbaadan para getirmiş, bana da eşim bazı gelirlerini karşılık göstererek sağladığı elli altını göndermişti. Benim de cebımde daha önceden otuz beş lira kadar param vardı.

Ancak, çok iyi biliyordum ki Nuri Bey'le Hakkı Efendi'nin ikisinde de pek az para bulunuyordu. İşte, Namık Kemal'in en çok canımı sıkan hali —alışageldiği âdeti terketmiş görünerek— bu iki felâket arkadaşını o sırada hiç düşünmemişti. Özellikle Nuri Bey'in durumu çok kötüydü. Bu arkadaşımız daha yirmi gün kadar önce evlenmiş, elindekini avucundakini de bu evlenme işi sırasında harcamıştı. Kendisi gibi İstanbul'da terketmek zorunda kaldığı genç eşi de beş parasız haldeydi. Hakkı Efendi'yi daha yeni tanıdığım için kendisinin ve ailesinin durumu hakkında yeterli bir bilgi sahibi değildim. Şu kadarını biliyorum ki kendisi İbret gazetesine, inanç bakımından bağlı olduğu kadar hayatını kazanmak amacıyle de intisap etmiş bulunmaktaydı. Hasılı Hakkı Efendi, her düşünen insan gibi İbret'ten hem maddî hem mânevi faydalar bekliyordu. Bu bir kanaat değilse de benim için bir tahmindi.

Namık Kemal'in her halini burada —fakat benim görüşüm ve bilişim açısından— tasvir etmeye çalışacağım :

Namık Kemal, yaradılışın pek az insana nasip ettiği birçok faziletlerle dolu olarak dünyaya gelmişti. Ama, hemen belirtmek gerekir ki yine bu arada onun birçok da kusur ve noksanları vardı. Sanki Tanrı onun kişiliğinde zıtlıkları bir araya getirmek istemişti. Her şeyden önce, vatanını sınır tayin edilemeyecek aşırı bir derecede severdi. Vatana musallat olacak en küçük bir belânın bile defedilmesi, meselâ bütün ailesinin fertlerini feda ettirmeyi gerektiriyorsa, o bu fedakârlığı gözünü kırpmadan yapabilirdi. Özden ve içten bir hürriyet âşıkıy-

dı. Öte yandan, kendisinde büyük meziyetler tasavvur ettiği herhangi bir kimsenin kendisine göstereceği iltifata esir olacak kadar da zaafı vardı. Eğer Âlî Paşa'da yurt ve ulusun özgürlük davası yolunda çalışanları, iltifatlar göstererek kendisine bağlamak gibi bir karakter olsaydı. —hiç şüphe yok— kendisine ilk bağlayacağı, sihirli etkisi altına alacağı adam Namık Kemal olurdu.

Gerçek anlamıyla mert bir insndı. Hiç bir konuda, isterse en çok bağlı bulunduğu hürriyet davası konusunda olsun, hileyi sevmez ve buna başvurmaya tenezzül etmezdi. Amacına ulaşmak için düşmanını aldatmayı küçüklük sayardı. Civanmertliği ve âlicenaplığı da yurt ve ulusseverliği kadar derin ve yüceydi.

Cimri ve sinsi emeller, âdi duygu ve düşünceler hiç bir zaman onun zihnine ve kalbine giden yolu bulamamışlardı. Daima, her yerde, her zaman yüceliklere yönelikti. Bunun sonucu olarak, çok zaman gerçekleri görüp onları yaşayamaz, bunlara hep şiir ve hayâli katardı.

Aktüel olaylara nüfuz edebilir, bunları ayrıntıları ile bilirdi. Ünlü ve değerli tarihî kişileri bütün özellikleriyle incelemiş ve tanımıştı. Eski devlet adamlarını, bunların siyaset anlayışlarını gereği gibi etüd etmişti. Ancak, bunları, kendi benlikleri içinde olduğundan daha çok, kendi eğilimleri ve görüşleri açısından yansıtmaya çalışırdı. Meselâ, onun eserlerinde bir Yavuz Sultan Selim, bir Nevruz Bey, bir Celâlettin Harzemşâh vardır ki, bunlar genellikle orada kendi gerçek kişilikleriyle görünmezler; bunlar asıllarından ayrı ve epey değişik olarak Namık Kemal'in muhayyilesinde vücut bulmuş kimselerdir.

Ümitsizliğe ve yılgınlığa, kibir ve gurura düşman; yorgunluk ve meşakkate, korku ve çekingenliğe karşı tam anlamıyle ilgisizdi. Eğer bir şeye kökten ve içten inanmışsa bu hususta son derece cesur ve inatçıydı. Özellikle kalemle yaptığı mücadelelerde üstünlük hemen her seferinde kendisinde kalırdı. En çok başarı kazandığı tartışmalar ise fikir ve edebiyat konularıydı. Eğer, siyasî tartışmalarda bu denli başarı elde edememişse bunun başlıca sebebi bu tür konulara bile şiir ve hayâl katmak alışkanlığıydı. Bir de giriştiği herhangi bir tartışmada üstünlüğün mutlaka kendisinde kalacağına inanmış ve bunu hak olarak tanımış olmasıydı. Böyle konularda yenilgiyi hazmetmeye alışık değildi. Bu tutumu ise kendisini zaman zaman haksızlıklara ve şiddetlere götürürdü. Her bahiste mutlaka karşısındakinin fikir ve görüşlerine itiraz etmek huyundaydı. Bununla birlikte, kendisine yapılan itiraz ve tenkidlerin zayıf yönlerini yakalamakta ve karşısındakini bu tutanaklarla susturmakta çok ustaydı. Bazen mükemmel safsata ve mugalatalar da yapar, ancak bunları birtakım zarif ve tamlamalar ve söz oyunlarıyla kapatmasını çok iyi bilirdi. Birçok konuşma ve tartışmalarında öyle güzel örnekler ve misaller getirirdi ki bunların etkisiyle karşısındaki kendisini ister istemez haklı görmek zorunda kalırdı.

Doğrusu ağzı sıkı değildi, sır saklamasını bilmezdi. Zihninde tasarladığı

önemli bir konuyu, daha henüz düşünce halinde olduğu halde, gerçekleştirilmiş olarak kabul ederdi. Belki bunu vaktinden önce şuna buna açmayacak olsa başarısı muhakkak değilse bile mümkün olabilirdi; ama o bunu her önüne gelene çekinmeksizin anlatırdı. Bu kötü âdeti yüzünden de çok kere amaç kaybolur, düşmanlarına vermiş olduğu ipuçları yüzünden kazanacağı sonucu kaybederdi.

Gerçekten çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Türk, İran ve Arap şairlerinin seçkin eserlerinden en az birkaç bin beyit ezberindeydi. Şakadan, nükteli sözden de çok hoşlandığı için —hele hoşlandığı ve zevk duyduğu bir mecliste bulunuyorsa— arka arkaya birbirinden güzel ve seçkin kırk elli fıkra anlatabilirdi.

Bir yazıyı okumuş ve beğenmişse o yazı bir daha aklından çıkmazdı. Bu sebeple, her ne olursa olsun, her ne konu üzerine olursa olsun giriştiği bahisleri, o bahislerde uzmanlaşmış bulunan kimselerin sözlerini tanık tutmak suretiyle aydınlatmak ve pekiştirmek yeteneğine sahipti.

Parası meydanda ve kesesi dostlarına açıktı. Müsrif değil, cömertti. Giyimine kuşamına aslâ itina etmezdi. En yeni bir elbiseyi bile en eski bir elbiseymiş gibi giyinirdi. Kendisine ısrarla hatırlatılmadıkça saçlarını kestirmezdi. Fesini yenilemesi için de eşinin dostunun yine böyle ısrarlarda bulunması gerekirdi.

İnsanların ahlâk ve huylarına çok önem verirdi. Ne fayda ki ahbap saydığı birçok adamın huyunu suyunu da pek az tanırdı. Bundan daha fazlası ahbap sanıp da aldanmış olduğu kişilere karşı eski dostlarının kınamalarına tahammül edemez, o yeni dosttan gelmiş bir kusur veya ayıbı çok zaman örtbas etmek ister, bunu beceremezse o kusur ve ayıbı kendi üstüne almak için çabalar harcardı.

Dost seçmekte titiz değil, belki lüzumundan çok fazla cömertti. Güzel ve yerinde bir fıkra anlatmak, tatlı bir mazmun (klişeleşmiş söz) söylemek, bir tartışma konusunda bilgi ve zekâ göstermek, onun öteden beri sevip saydığı arkadaşları arasına katılabilmek için yeterli bir sebep, hatta hak teşkil edebilirdi.

Arkadaşlarının değerlerini ayrı ayrı takdir eder, hemen hiç birini ötekinden ayırmazdı. Ama, haksız bir tutumu da vardı: Eski arkadaşlarına —eski bir şarap— biraz daha fazla itibar gösterirdi. Bazı tartışmalarda, isterse tamamıyle haksız olsun, en kıdemli arkadaşını daima ötekilere tercih ederdi. Sanırım ki bununla, küçüğün büyüğe veya yeninin eskiye karşı saygı göstermesi gerektiğini ispatlamak isterdi.

Benim kanaatim odur ki, arkadaşlar arasındaki özdenliği ve kardeşliği devam ettirmek amacını güden bu tahakkümü, Namık Kemal'in en yerinde tedbirlerinden biriydi. Onun bu tahakkümü sayesindedir ki ülkü ve fikir dostları arasında bazen bir hiç yüzünden çıkabilecek pek çok ayrılma olaylarının önü-

ne geçilmiştir. Muhakkak ki azamet taslayan, ille kendini saydırmak gayretinde bulunan bir adam değildi; ama sevgi ve inanç yoluyla kendisini saydırmayı da pek iyi bilirdi.

Bilindiği gibi insanlar yaşlandıkça türlü yönlerden yıpranır, eski aşırılıklarını yitirirler. Ama, Namık Kemal ilerleme ve gelişme konusunda katiyyen böyle değildi. Yaşlandıkça enayiliklere ve yeni fikirlere karşı olaan sevgi ve inancı artıyordu. Geleneklere, göreneklere, tutucu görüşlere karşı eskisinden daha çok ve daha kesin bir biçimde cephe alıyordu.

Konuşkan bir adamdı. Çok söyler, fakat hiç usandırmadan söylerdi. Onu dinleyenler «ah artık bitirse» diye değil, «ah ne olur, konuşması bitmese de daha uzun uzun söylese» diye düşünürlerdi. Konuşmalarında yersiz ve tatsız sözler kullanmaz, tekrarlamalar yapmazdı. Kelimeleri, tamamlamaları, cümleleri —hemen bütün yazılarında görüldüğü gibi— seçkin, açık ve net, düzenliydi. Konuşmalarında da, yazılarındaki gibi hiç bir dil ve anlatım yanlışına rastlanmazdı.

Genellikle yüksek sesle, hatta bağırır gibi konuşurdu. Sözünü kesmek isteyen densizleri ve gevezeleri azarlardı. Bağırarak söylediği sözlerde kelimelerin şiddetini artıracak bir âhenk vardı. Birine (eşek) demek istediğini veya dediğini anlatacağı vakit «eşşşek dedim, eşşşek dedim!...» diyerek kelimeyi olduğundan da fazla şeddelendirirdi.

Mahremiyetini kazanan dostlarına karşı çok senli benliydi. Yalnız bazı kimseleri bunun dışında tutardı. Meselâ, rahmetli Sadullah Paşa'yla son derece samimi olduğu halde, onunla aslâ senli benli olmazdı. Kendisine karşı gerçek ve derin bir saygı besler, konuşurken lâubali olmamaya, daha temiz kelimeler kullanmaya özellikle dikkat ederdi. Çünkü, Sadullah Paşa'da daima ciddi, ağırbaşlı bir hava vardı ve Namık Kemal buna uymayı kendisi için bir görev sayardı. Onun aklına, inceliğine, duygusallığına, sevgiyle değil, âdeta aşkla ve imanla bağlıydı. Mustafa Fazıl Paşa'nın faziletliğine, Halil Şerif Paşa'nın kendine hâkim güçlü görüşüne de saygı duyardı. Fuat Paşa'nın yanında şaka yapmaktan çekinmezdi. Yusuf Kâmil Paşa'nın kendini aşırı beğenmişliğini, Mütercim Rüştü Paşa'nın her kelimesinde ayrı birer istihza bulunan konuşmalarını, Mahmut Nedim Paşa'nın sıtmalı imiş gibi görünen çarpık inançlarını alaylı bir sükûtla geçiştirirdi. Bununla birlikte bunlardan herhangi birisi fazla ileri gidecek olurlarsa, onlara karşı Namık Kemalliğini takınır, fikir ve görüşlerini hiç çekinmeden dobra dobra açığa vururdu.

Belâdan, tehlikeden çekinmezdi. Büyük Fransız İhtilâli'nde konuşmaları ve yaptıkları ile çevreye ve bütün memlekete dehşet salmış siyaset adamlarının hayat hikâyelerini anlatırken âdeta kendisi de kükremiş arslanlara döner. saçları sakalları ürperirdi. Danton'u, Roberspiyer'i, Camil de Moulin'i, Ma-

dam Rolland'ı, hasılı Jirondenleri aşırı bir sevgiyle sever, onların meşhur sözlerini, sanki şu anda yine kendileri sö.ylüyorlarmış gibi, büyük bir gurur ve vakar içinde tekrarlardı Büyük hatip Mirabo'nun mecliste, kralın mabeyncisine hitaben : «Gidiniz ve efendinize söyleyiniz. Biz buraya gerçek efendi olan milletin emri ile geldik. Bizi buradan ancak süngü kuvveti çıkarabilir,» deyişini, yine o adamın deyişine yakışır bir şiddetle, onun tavırlarını takınarak söylerdi.

İşte böyle bir vecde geldiği zamanlar Namık Kemal'e her şeyi yaptırmak, en büyük tehlikelere bile göz kırpmadan yollamak mümkündü.

Fransız millî marşını ezberlemişti. Bazen damarlarındaki gayret ve hamiyet kanı enikonu coşunca bu marşı öyle bir candan okurdu ki, her halde onun yazıcısı ve bestecisi de başlarını kaldırıp kendisini görecek olsalar Namık Kemal'e imrenirlerdi. Böyle zamanlarda Namık Kemal'in halini, tavrını, boğuk sesini seyretmeye ve dinlemeğe doyulmazdı. Böyle zamanlarda o artık fâni bir insan olmaktan çıkar, gözle görülür bir hamiyet şimşeği, hamiyet yıldırımı halini alırdı.

Ben, hâlâ güvertemdeki köşemde kendi kendime bu hayâl ve düşüncelerle doluydum. Bu sırada Namık Kemal'in, öteki arkadaşlardan ayrılarak yanıma geldiğini hissettim. Başıma dikilmiş soruyordu :

— «Ne düşünüyorsun?»

— «Oğlumu!...»

— «Ben de oğlum Ekrem'den ayrıldım, ama hiç düşünmüyorum.»

— «Adam sen de.. O, sen Avrupa'ya giderken dünyaya gelmişti. Sen İstanbul'a geldiğinde iki buçuk yaşında bir çocuk buldun.»

— «Peki, ama bundan ne çıkar? Durum böyledir diye insanın evlâdına karşı sevgisi eksik mi olur?»

— «Bundan o çıkar ki sen Avrupa'da iken sadece kızın Feride'yi düşünür, sadece ondan bahseder, sadece onun ayrılık acısıyla yanıp yakılırdın. Ekrem'in yüzünü bile görmemiştin. Onu, ancak, baban sana yazdıkça hatırlardın. Senin o zamanki Feriden ne ise benim de şimdiki Ziya'm odur.»

— «Evet, bunda hakkın var. Fakat, sana Şair Talib'in bir mısrâını biraz değiştirerek okuyayım :

«Düştük bu şanlı derde, çekmek gerek belâsını.»

MUALLİM NACİ (1850 - 1893)

Türkçeyi doğru yazmak için mükemmel Arabî, Farisî bilmek lâzım mıdır? Hayır! Türkçeyi doğru yazmak için yalnız Türkçeyi mükemmel bilmek lâzımdır. Bu nasıl olur? Dediğimiz gibi bir kavaid kitabı, yine dediğimiz gibi bir lûgat kitabı meydana getirmekle... Re'y-i âcizânemce lisan-ı Osmânînin temâmiyle kavâid-i lisân-ı Arabiye tatbikî muhâlâttandır...

İSTANBUL'da doğdu. Asıl adı Ömer'dir. Sekiz yaşlarında babasını kaybedince, annesiyle Varna'ya dayısının yanına gitti; orada okudu. Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Varna ortaokulunda müdür yardımcısı oldu (1867). Anadolu ve Rumeli'de birçok küçük memurluklarda bulunduktan sonra, İstanbul'da gazeteciliğe başladı. Ahmet Mithat Efendi'nin bestekâr kızı Mediha hanım'la evlendi. «Tercüman-ı Hakikat» gazetesinin edebî bölümünü idare etti (1883 - 1885). Kayınpederile arası açılınca «Saadet» ve «Vakit» gatezelerine yazmıya başladı. Mekteb-i Hukuk'la Mekteb-i Sultani edebiyat öğretmenliklerinde bulundu. Recaizade Ekremle yaptığı şiddetli bir kalem tartışması Saray'ın emrile durduruldu. «Ertuğrul Gazi» manzumesi üzerine II. Abdülhamit'in takdirini kazandı; kendisine rütbe ve nişanla birlikte Osmanlı Tarihi'ni manzum olarak yazmak görevi verildi. Henüz kırküç yaşında iken bir kalb krizi sonunda öldü (13 Nisan); mezarı II. Mahmut türbesi bahçesindedir.

İhtilâfatiyle uğraşmakta dehrin zevk yok
Zevk ânın mir'at-ı ibretten temaşasındadır.

Lâl olursun söylesem bir fıkra tâb-ı sîneden
Bir sahife açsam ağlarsın kitâb-ı sîneden.

Ey âşk bildiğin gibi yak yık derunumu
Bir kimsesiz belâ - zedenin hânümanıdır.

Türk olan nimetişinâs olmak gerek
Ben ki bir Türk'üm unutmam Ca'ber'i..

Muallim Naci; şiirimizin özünü neoklasisizme götürmek gayesindedir. Klasik şiirleri kadar, modern şiirleri de zamanında geniş ilgiyle karşılanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısınadki şairlerimizin en büyüklerinden sayılır. Yüreğiyle eskiye, aklıyla yeniye bağlı gibidir. «Kuzu», «Avcı» şiirleri yaşadığı dönemde yalınlık ve akıcılık örneğidir. Aruzu konuşma diline uygulamakta, Türk sesine özgürlük vermekte Tanzimat şairlerinin ilerisindedir. Edebiyatımızdaki aşırı değişme dönemi içerisinde, tutumu iyi anlaşılmamış, yeni sanata düşman, eskiye sıkı sıkıya bağlı olarak görülmüştür. Bununla beraber, Divan edebiyatına, Batılı bir görüşe, ilk bilinçli dönüşü o yapar. Çocukluk anılarını anlatırken, dilimizin nesir alanındaki, en güzel örneklerinden birini verir: «Ömer'in Çocukulğu»nda, babasının «Yangına Gidiş»inde bu özelliği açıkça görürüz:

Geceleri lüzum olmadıkça bir yere gitmek âdeti değildir. Bununla beraber bir yerde yangın olsa o tarafta bildiği varsa mesafe ne kadar uzak olursa olsun derhal giyinir, çıkar imdada koşar. Bu hareket yiğitler arasında öteden beri âdetmiş. Çok iyi hatırlarım, bir kış gecesi yatmış, uyumuştuk. Bir aralık sokaktan bekçi geçti. Bilmem hangi tarafta yangın olduğunu haber veriyordu. Yatağın içinde gözlerimi açtım. Pederin acele iyi giyinmekte olduğunu gördüm, birader de uyanmıştı. Valide diyordu ki «Çıkmasanız iyi olmaz mı? Baksanıza pencerelere, kafeslere...»

Peder cevap vermedi. Meğer o tarafta dostlarından birinin evi varmış. Pencereler, kafesler baştan başa karla kaplıydı. Ben korkmağa başladım. Birader benden on yaş kadar büyük olduğundan onun yüzünde pek korku izi görülmüyordu. Peder, validenin yaktığı muşamba feneri alarak aşağı indi. Biz ayağa kalkmıştık. Peder sokak kapısını kapadığı sırada biz valide ile beraber köşe penceresine koştuk. Valide camı açtı. Kafes yekpare har halinde idi. Kafesi tahrik etti. Karın kabası döküldü. Pederin fenerle gitmekte olduğunu gördük.

Peder avdet etmedikçe tekrar yatmak olur mu? Aradan ne kadar vakit geçtiğini bilemiyorum. Avdet etti; karşıladık. Üstü başı kar içinde olduğu gibi bıyıkları da buz tutmuştu. Kendisi o zaman gözüme pek heybetli görünürdü.

Muallim Naci'nin ilk şiirlerinde Nedim'in şuh edası, Nabi'nin hikmetli tarzı kaynaşır. Yeni bir söyleyiş kazanan sonraki şiirlerinde ise, çağdaşları Abdülhak Hâmit'le Recaizade Ekrem gibi, şiirin konusunu genişletmeye çalışır,

tabiat tasvirlerine önem verir, aruzu kusursuz olarak Türkçeye uygular: kuralsız nazım şekilleri dahi kullanır. Kafiye üzerine söylediği şu söz, üzerinde düşünmeğe değer: «Hepsi bellense, dolan kafaların zonklaması lazım gelir. Bunların artık hiçbirine lüzum yok.» En sade, en düzgün Tanzimat nesri onundur. Bu nesir, süsten, mecazdan arınmış olmasına rağmen, son derece hareketsiz ve heyecansızdır. Bunun için Cenap Şahabettin şöyle der: «Naci'yi okuduğum müddetçe ruhumda bir kasırga hasreti duyarım. Yarabbi, derim, biraz şu satırlar sallansa ve şu cümleler bir parçacık kıvransa.» Edebiyatımıza ilk köy şiiri, Naci'nin «Köylü Kızların Şarkısı» ile girer

Tepeden nasıl iniyor bakın,
Şu kızın nişanlısı şanlıdır.
Yaradan, nazardan esirgesin,
Koca dağ gibi delikanlıdır.

Fese bak fese, ne güzel de al!
Ne de hoş belındeki morlu şal!
Demedim ya ben sana bak da kal,
O kadar da bakma, ziyanlıdır.

Yakışıklıdır seviyor cihan,
Onu ben de pek severim, inan
Benim olsa bari şu kahraman,
Olamaz, ne çare, nişanlıdır.

Ne kadar kızardın, aman! aman!
Beri gel, bayılma, a kız heman!
Neden öyle başına çıktı kan,
Yüreğin de pek helecanlıdır!

Ne darıldın, Ahmed'in oynaşı?
Darılır mı insana kardaşı?
Sana benziyor şu dağın başı:
Ne zaman bakılsa dumanlıdır..

Somurtup oturma, darıl da git!
Bizi ihtiyara şikâyet et!
Beni istemekte olan yiğit,
Daha şanlıdır, daha anlıdır...

Muallim Naci; şiir, eleştiri, anı, tarih, sözlük, edebiyat bilgileri ,tiyatro türlerinde eserler vermiş; çevirirler yapmıştır. Başlıca eserleri: *Ateşpâre* (Ateşparçası, şiirler, 1883); *Şerâre* (Kıvılcım, şiirler, 1884); *Yazmış Bulundum* (eleştiriler, 1884); *Fürûzân* (Parlak, şiirler, 1885); *Muallim* (eleştiriler, 1886); *Mütercim* (Arapça, Farsça, Fransızca'dan şiir ve nesir çevirirleri, 1886) *Demdeme* (Kavga, şiirler, 1887); sekiz yaşına kadar olan çocukluk anılarının yer aldığı *Ömer'in Çocukluğu* (1889) *Sünbüle* (1889), divan edebiyatı terimleri üzerinde bilgi veren *Istılahat-ı Edebiye* (Edebiyat Sözlüğü, 1889); Türkçede kullanılan yabancı sözcüklerin toplandığı *Lûgat-i Naci* (Sözlük, 1890); *Esâmi* (İsimler, 1892); *Meder* (Kerpiç, oyun, 1910).

Sanatın kıymeti, verdiği heyecanla ölçülür. Muallimin hangi sayfası içinizi titretti? Naci, hiç ağlamıyan, fakat ancak söyliyen ve dürüst söyliyen bir adamdı.

Barut kın içinde ateş kılıç... Bence şair kalemi budur. Her hareketi sesli veya sâkit bir şimşek olmalı. Halbuki Nacinin bütün diyar-ı nesrinden, uzak bir yangın kızıllığı yahut hafif bir velvele-i sema hissetmezsiniz.

Şüphe yok ki Naci bir coşkun şair mizacı ile yaratılmamıştı. Hayatı kitap aralığından gördü ve kitap satırları ile tesbit etti. Sevdasız ve hummasız yaşadı. Hararetsiz ve muhabbetsiz okudu ve yazdı. Elini göğsü üstüne koyarak «Burada düzgün lâf çarpıyor» diyebilirdi; fakat şiir, hayır.

Edebiyat son tahlilde güzel bir ruya-yı hayattır ve edebiyata her şair kendi kalbindeki ruya-yı hayatı getirir. Ben nesr-i Nacide bir hisse-i ruya bulamıyorum. İsterdim ki onda arasıra Marmara üzerinde Büyükada gibi bir sepet köşk, çam, gençlik ve sürur bulayım. Hayır o bir çöl, fırtınasız ve serapsız... Cenab-ı Hak, Naciye elfazı ve idare-i elfaz kuvvetini ihsan buyurmuş. Lâkin göz yaşı, sem-i musiki, ve ateş-i aşk vermemişti. Sözlerinde ne taravet-i şefkat hissolunur ne humma-yı ıstırap.

Naci, rüzgârla kımıldayan bir yapraktı. Kendisini yaprakları tahtrik eden rüzgâr sandı. Nacinin sanatında karşınıza en sevimsiz bir sanat düşmanı çıkar: ıttırat. Naciyi okuduğum müddetçe ruhumda bir kasırga hasreti hissederim. Yarabbi, derim, şu satırlar biraz sallansa ve şu cümleler bir parçacık kıvransa... tenevvü yok, şiddet yok, acılık yok, infilâk yok; vuzuh, yine vuzuh, daima vuzuh ve yalnız vuzuh... Oh ne cılız, ne fakir bir sanat. Satırları dimağınıza gûya tabut-u vuzuh içinde girerler ve soğuk bir aydınlık içinde birer mezar taşı gibi dizilirler. Daima ve daima düz bir zemin üzerindesiniz. Yalnız aynı kalıptan dökülmüş ruhsuz ve yeknesak terkipler ve cümleler... *Cenap ŞAHABETTİN.* Muallim Naci'nin şiirlerinden örnekler :

Para yok ortada gelen bayram
Bütün ehl-i idare hasrette
Para ister muharrirîn-i kirâm
Sahib-i imtiyaz hayrette.

★

Ne bu nev - zemin bükâlar bu âteşîn duâlar
Sanırım ziyade üşmüş başına bugün şeyâtin
Sana bir sözüm var ama bilmem olur mu makbul
Bu kadar uzun duâya ne dense denilmez âmin!...

GAZEL

Çalıştı gerçi zeban kalbe terceman olalı
Beyane sığmadı aşkın belâ-yi can olalı.

Benim kadar kime suz - efken oldu âteş-i aşk
Şu ateşin küre insan için mekân olalı.

Terennümatı hazin olmasın mı bülbülümün
Hazane döndü baharım gülüm nihan olalı.

Bahare kim bakıyor âh ey nihal-i revan
Gamınla gözyaşı hemreng-i erguvan olalı.

Sada-yi aşk huruş aver oldu âfâka
Tabiatım heyecanbahş-i âşıkan olalı,

TERBİ

Aldım âteş bir zaman bir âteşin ruhsâreden,
Fark olunmam şimdi bir âteş - feşân seyyâreden.
«Verdim âteş dillere, sûz-i dil-i âvâreden
Eyledim icâd bin yangın bir âteş - pâreden.»

Bîm-i hicrin verdiği dehşet tab'-ı gam - perverdime,
Eyle gel insâf bak bir kerre rû-yi zerdime;
«Çâre - sâzım gitme kim, rûz-ı firâkın derdime
Kat'-ı ümmid ettiğim gündür husûl-i çâreden.»

Varsın olsun şîve-i İran tıbâ-ı nâsda,
Başkadır fikrim, değildir tab'ım ol mikyâsda;
«Çerçi mühlik bir teessür var dil-i hassâsda,
İştikâ etmez Acem tarzında sînem yâreden.»

Çeşm-i bî feryâd, çeşmânınla pür âb olmada,
Cism-i lâgar, tâb-ı hicrânınla bîtâb olmada;
«Tıfl-ı nev sevdâ-yı dil gittikçe bî hâb olmada,
Gerçi der - kayd olduğum yer kalmıyor gehvâreden.»

Dikkat ü rikkat eder erbâbını mihnet - sirişt,
Rahat etmek isteyen dil olmasın dikkat - sirişt;
«Sâlib-i ârâmdır Nâci, dil rikkat - sirişt,
Mâlik olsam kâşki bir kalbe seng-i hâreden.»

GÖRÜN

Çıkın şu savmaadan zâhidân! Cihânı görün!
Nasıl güzel geçiyor âlemin zamânı görün!

Bilin betâlet ü gayret nedir, ne hâsıl eder!
Bakın şimendifere! Bir de kârıbânı görün!

Çalışmayıp oturanlarda züll ü ye'se bakın!
Oturmayıp çalışanlarda izz ü şânı görün!

«Cihân lisânla döner» derler, öyledir sevinin!
Ne hallere düşüyor milletin lisânı görün!

Biraz mülâhazanız yok mu? Dinleyin, okuyun!
Ne söylüyor ukalânın suhan - verâni görün!

GAZEL

Nedir o nevha şu viranenin civarında
Dokundu hatırıma hal-i inkisarında.

Değil garîb bulunsam müdâm mest-i harab
Müsafirim vatanın bir harabezarında.

Havada yaprağa döndürdü rüzigâr beni
Hazane muntazırım ömrümün baharında.

Ederse dil yeri vardır veda-'i mülk-i vücud
Garibe yer bulunurmuş adem diyarında

Karüryab olamam gerçi mest-i serşarım
Hased o rinde ki asudedir mezarında.

Gönül o nev sever-i nûr-tâl'atin Naci
Yanar kıyametedek nar-i intizarında.

ŞATHİYAT

Keşf-i makusunu tevil edemezsin şeyhim
Oldu mağlûp olur elbette muzaffer dediğin

Sen de bul çaresini pare kazan mes'ud ol
Deme menhus yahudide de var zer dediğin

«Beni tasdik edin evlâd» diyorsun amma
Bakalım doğru mu ey söz ebesi her dediğin.

Toplanıp ehl-i hevâ her biri bir saz çalar
Çelebi, böyle olur bizde de konser dediğin.

Yedi yüz kerre yanılmak ne demek her cüzde
Böyle olmaz a benim hâfızım ezber dediğin.

DİCLE

Vatanımdan tebâüd etmiş idim
Sorma ammâ nasıl tebâüd ediş.
Sonra Bağdad'a doğru gitmiş idim
Unutulmaz o âşık - âne gidiş.

Eşk-i hasret eser - nümâ-yi hurûş
Ser havâdâr sîne gam - perver
Dil hayâl-i vatanda leb hâmûş
Yine amma kalem negam - perver

Bâdın ol sûya uğradıkça rehi
Kesilir sath-ı dicle mahşer-i mevc
Sedd-i râh olmak istedikçe gehi
Cenk eder senglerle leşker-i mevc

Cûşa başlar görünce seyl-i dilim
Lâubâli reviş-i enhârı
Akar enhâra mâ-i meyl-i dilim
Severim serhoş - âne reftârı.

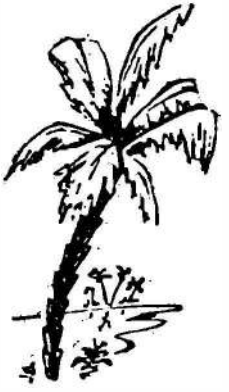

Bir gelir şöyle bir latif döner
Gidemez hep bir istikamette
Her dönüş arzeder cihân-ı diğer
Her cihan başka bir letâfette.

Nedir ey cû-yı hoş - reviş bu şitâb
Acaba Basra Körfezi'nde ne var
Durma git git ki etmiş haalık-ı âb
Bahrı, nehri revâna cû-yi karar.

Ben de bir başka cû-yi cuşânım
Nice vâdide neyledim cereyan
Firkat-i bahr ile hurûşânım
Bende senden ziyadedir feyezân.

Ol kâşâneler kenârında
Tâzelense ümîd-i istikbâl
Olsa ma'mûreler civârında
Ne güzel ârzûl Ne tatlı hayâl.

AVCI

Kuşcağızlar, sevimli fettanlar
Size meyletmesin mi viccdanlar?.

Haliniz sade, şekliniz de zarif
Sesiniz hoş makamınız da latif.

Lâkin endişe eyleyin ki zaman
Bozacaktır bu intizamı heman.

Susunuz kuşcağızlarım, susunuz
Geliyor işte avcı sür'at ile
Daha yok çantasında serçe bilel..

Tek durur mu? Elinde çiftesi var
Rahmi yoktur, sizi görürse kıyar.

Avcıdan merhamet umar mısınız?
Gözü var sizde, göz yumar mısınız?

Can yakan şahsı hoş görür mü ilâh?
Kime anlatmalı, ne yapmalı, âh?..
Susunuz kuşcağızlarım, susunuzl.

Birgün etmiş idim şu yerde karar
İki kırlangıç eyliyordu güzar.

Ötüşürleıdi bahtiyar - âne
Vermesinler mi neşve insana?

Ben de avdetlerin edip tebrik
Oldum onlarla zevk u şevke şerîk.

Nâgehan ateş etti bir sayyâd
Oldu biçare yolcular berbâd..

Bilin insanların hasâilini
Görün efkârının delâilini.

Eylemişler cihanı zulm - âbâd
Bunlar insan mı? Bir alay cellâdl.

Dest-i sayyâda yâver oldu tetik
Kanadından vuruldu bir keklik.

Ne sevindin, niye güldün sayyâd?
Sefk-i demde olur mu âdem şâd?

Hem sever şerri, hem düşman-ı şer
Ne de agreb cihanda tab'-ı beşer
Susunuz kuşcağızlarım, susunuz!

Kuşlarım müjde, avcınız gidiyor
Gördü başka bir av, şitâb ediyor

Bir gelen yok, tebâüüd etti giden
Şimdi ahenge başlayıp yeniden.

Kalmadı şimdilik mahall-i hazer
Veriniz meşrebimce bir konser.

Lâkin ol zâlim-i tamah - perver
Buralardan yarın ederse güzer
Susunuz kuşcağızlarım, susunuz!.

GUTENBERG

Bir dâhiye bir fenn-i celîl eyliyor isbât
Dünya ana bâdâd ile etmekte mükâfat
Görmekte iken ol hünerin nef'ini âlem
Bir fâidesin görmemiş îcâd eden âdem.

ÖMER'İN ÇOCUKLUĞU

Muallim Naci'nin en yenilikçi yanı düz yazılarında görülür. Sekiz yaşına kadar olan çocukluk anılarını anlattığı «Ömer'in Çocukluğu», çağdaş düzyazı çizgisine varır. 1889'da yayımlanan «Sünbüle» adındaki yapıtının ikinci bölümündeki bu anılar, gerçekçi bir anlatım, o dönemin en güzel Türkçe özelliklerini taşımakla kalmaz, günümüz nesrinin yollarını açar.

Babamın koç besleme merakı vardı. Duvarları asmalarla süslü olduğu halde içinde bir kiraz ağacından ve iki, ya da üç vişne fidanından başka bir şey bulunmayan bahçeye, mevsiminde, arpa ekerdi. Birgün tek başıma bahçeye

çıkmıştım. Ekili arpa bir karıştan fazla büyümüş, ortalığa bir güzellik vermişti. Bunu seyrederken aşağıdan ağabeyimin sesini işittim. Diyordu ki

— Ömer, bak şu keçi yavşrusuna, ne kadar güzel!

Ben: «Sahi mi ağabey?» diye sevinerek merdivenden acele ile inmeye başladım. O sırada kardeşim kucağında parlak siyah tüylü bir oğlak olduğu halde görünerek:

— İnme, inme. İşte getiriyorum, dedi.

Ben de, büyük sevinçle: «Bunu nereden buldun, ağabey?» diye sordum.

— Varna'dan dayım yollamış. Bir tavukçu dükkâna getirdi. Babam da «Al şunu eve götür» dedi.

— Bana mı yollamış?

— Sana ya, ben oğlağı ne yapayım?

— Ağabey ne olur benim kucağıma ver...

— Sen kaldıramazsın.

Ağabeyim son cümleyi söyler söylemez oğlağı arpanın içine doğru salıverdi. Ben hemen koştum, sevmeye başladım. Yavrucuk biraz otladıktan sonra, yeşillik içinde yan üstüne yatıverdi. Yorulmuş muydu, yoksa hoşlandığından mı anlayamadım. Ben de yanına uzanarak onu okşadım. O şirin hayvancağız günlerce bana arkadaş olduydu.

Fındık adında bir de kedim vardı ki kuyruğu kulakları kesik, karalı beyazlı boynu kırmızı kordeleli tuhaf bir şey olduğundan, onu da pek severdim. Fakat oğlağın sevgisi hepsinden üstündü.

Birgün kardeşim, üzümleri olmaya başlamış asmalardan birine merdiven dayamış, üstüne çıkmıştı. Onu görünce ben de heveslenerek yavaş yavaş çıkmaya başladım. Onun üzüm koparmakla meşgul olduğu sırada ben merdivenin ikinci veya üçüncü basamağından aşağı yuvarlandım. Alnım büyücek bir taşa rasladı. Ettiğim feryadı duyan kardeşim hemen yetişerek beni kaldırdı: «Anne, Ömer'in alnı yarıldı.» diye haykırarak beni ona götürdü. Kan burnumun ucundan akmaktaydı. Annem pek telâşlandı. Ağabeyime epeyce çıkıştı. Beni minderin üstüne yatırarak üstümü örttü. Uyandığım zaman babamı başucumda buldum. Yaralı Ömer'inin öyle yatısı kendisini pek üzmüştü. Hâlâ o yaranın izi sağ kaşımın üstünde bellidir.

Bir gün yokuştan iniyordum. En sevgili uzun hırkam arkamda idi. Bu hırkayı, içinde, dışında ikişerden dört cebi olduğu için pek severdim. Cepler yemiş, ufak tefek, oyuncak koymıya ne kadar iyi gelirdi. Öteki hırkalarımda ikiden fazla cep bulunmazdı. Giyme sırası dört cepli hırkaya gelince yüzüm gülerdi. Yüreğimde o derece sevinç hâsıl olurdu ki, hemen ellerimle hırkanın göğsüne gelen iki tarafını okşamaya ve ««Oh! oh!» diye diye odanın içinde oynıyarak dönüp dolaşmağa başlardım.

İne ine okulun hizasına geldim. Bir iki adım daha atarak eve gitmek üzere Çelebi sokağına saptım. Birdenbire karşıma kuyruğu kesik bir köpek çıktı. Havlıyarak üzerime hücum etti. Beni okulun duvarına sıkıştırdı. Göğsüme doğru pençelerini atmıya başladı. Ben ağlayıp haykırmaya başladım. Bir taraftan da kendimi kurtarmaya çalışıyordum. Şaşırmıştım. Kimden yardım bekliyeyim? Sokakta köpek ile benden başka kimse yok. Caddeden de geçen bulunmuyor.

Besbelli bağırışım işitilmiş. Okulun karşısındaki konağın alt katında bir pencereden iri bıyıklı bir ağa başı göründü. Bir yahut iki kere «oşt!» dedi. Köpek benimle uğraşmakta devam ediyordu. Nasılsa bir aralık önünden savuşarak kaçmaya yeltendim. Arkamdan yetişti. Omuzlarıma doğru sıçradığını hissettim. Feryadı arttırdım. Bu hali pencereden seyretmekte olan ağa, lûtfen bir kere daha «oşt!» diye bağırdı. Hayvanın pençeleri sırtımdan sıyrılarak indi. Korkumdan dönüp arkama bakamıyordum. Sesim de kesilmişti. Koşuyordum.

«Kurtuldum» diyecek kadar koştuktan sonra soluk soluğa denilecek bir halde durdum. Arkama baktım. Köpekten eser yok. Bir parça kendime geldim. Köpeğin bir şey yapıp yapmadığını anlamak için sağ elimi sevgili hırkamın ensesine doğru uzattım Ense yok! Meğer hırkamın yakasından tuttuğu gibi eteğine üç dört parmak kalıncaya kadar yırtmışmış.

Hırkayı sırtımdan çıkardım. Biçarenin haline baktım. Gözlerimden yeniden yaş boşandı. Ne üzücü manzara!.. Ne büyük üzüntü!..

Hırkamın koltuğumun altında olduğu halde eve geldiğim zaman ağladığım, iç çekmemden belli oluyordu. Annem beni o halde görünce telâşla :

Muallim Naci; annesinin ölümü üzerine (1892), kızı Fatma Nigâr'la büyük kardeşi Salim'le kalmıştı Abdülhamit II'ye sunduğu «Ertuğrul Beğ Gazi» manzumesinden sonra kendisine «Tarihnüviş-i Al-i Osman» unvanı verildiği için, öğretmenlikten ayrılmış, ömrünün son yıllarını tarih yazmaya vermişti. Saraydan bağlanan maaşla geçiniyordu. Fatih'teki Yeni Hamam yakınında, Eski İmaret mahallesinde bir kira evinde oturuyordu. Ramazanın sonlarına doğru, göğsünde hafif sancılar, vücudunda rahatsızlıklar hissediyordu. Ramazanın yirmibeşinci günüydü. Kayınpederi Ahmet Mithat Efendi eve gelmiş, Muallim Naci'yi yemeğe çağırması için kızı Mediha'yı yukarı göndermişti. Mediha Hanım, yukarı çıkınca kocası Muallim Naci'yi yatağında ölü olarak buldu. Saray, cenaze masraflarını ödeyerek, büyük bir törenle Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülme olanaklarını hazırlamış bulunuyordu. Resimdeki mezartaşında Arap alfabesiyle görülen beyti:

Hakperestim arz-ı ihlas ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir

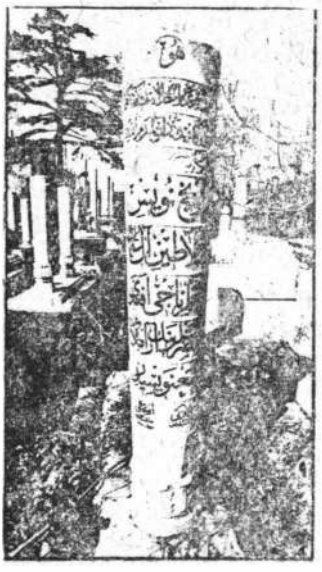

— Sana ne oldu oğlum! Neye ağlıyorsun? Hırkanı neye çıkardın? Vah vah! nedir bakayım, söyle! diye üzüldü.

Hırkamı koltuğumun altından aldığı sırada dedim ki:

— Köşe başında kuyruksuz bir köpeğe rastgeldim de... üzerime atıldı.

Annem daha fazla üzülmüş bir halde beni kucakladı. İşte o zaman ağlamaya başladım.

Bu vaka bana o köşe başını hiç unutturmaz. Şu ağaya ne dersiniz? İnsaniyetli adam değil mi imiş? Sükût etmedi... İnsaniyetsiz adam değil mi imiş, yardıma koşmadı. Behey ağa! Gözünün önünde bir köpek âciz bir çocuğu paralamağa çalışıyor. O köpeğin kuduz olmak ihtimali de var. Çocuk ağlıyor, feryat ediyor, istimdat ediyor. Ortada zavallıyı kurtaracak kimse de yok. Sen pencereden «Hoşt» demekle iktifa ediyorsun. İnsan değil misin? Yüreğin köpek yüreği midir? O senin nazarında belki köpek yavrusu kadar ehemmiyetli olmayan çocuğun bir gün olup da seni muhakemeye çekeceğini düşünecek kadar da mı beynin yok? Korkma! İsmini bilsem de yazmam. Senin beni vikaye ettiğin kadar ben de seni vikaye edebilirim... Şurasını da söyleyeyim: Sen o zaman bana gerçekten insancasına bir muavenette bulunmuş olaydın ben seni şimdi böyle mi yazardım?...

Bilmem bu muahezede haksız mıyım?

Ah! İnsan böyle gafil olmasa da daima herkese iyilik etse ne kadar kazanacak!...

ŞEMSETTİN SAMİ (1850 - 1904)

İlerlemesini ve uygar olmasını istediğiniz millete bilgi ve kültür verin, alt tarafını düşünmeyin. Bir kere kültür ve bilgi kamuyu sararsa artık o herşeyi yapar... Bir köre göz ver de nasıl geçineceğini düşünme; bilgisiz bir millete bilgi ve kültür ver de nasıl ilerliyeceğini kendisi bulur.

TANZİMAT döneminde dil, sözlük, ansiklopedi çalışmalarile tanınan bir yazarımızdır. Yanya'nın Fraşeri kasabasında doğdu (1 Haziran). Babası bulunduğu bölgenin tımarbeyi Halit Bey'dir. İlk öğrenimini özel olarak gördü; orta öğrenimini Yanya'da Zossima Skoli adlı bir Rum jimnazında yaptı; 8 yıllık bu okulu 7 yılda bitirdi; diploma tarihi (14 Temmuz 1868). Fransızca, İtalyanca, Eski Yunanca öğrendi. Medreselerde ayrıca Arapça, Farsça öğrenmişti. İstanbul'a gelerek basın hayatına atıldı (1872). Matbuat Kalemi'nde çeviriler yapıyor; bir yandan da «İbret» ve «Hadika» gazetelerine makaleler yazıyordu. İlk roman ve piyeslerini bu sıralarda bastırdı. Makale ve piyesleri Abdülhamit idaresini kuşkulandırdığı için Trablusgarb'a sürüldü. Bir yıl sonra affa uğradı. Sarayda kurulan Teftiş-i askerî komisyonuna başkâtip olarak atandı (1880). Ömrünün son yıllarını Erenköyü'ndeki evinde, geceli gündüzlü çalışarak, eser vermekle geçirdi (ölm. 4 Haziran.) Ona göre :

Öz Türkçe olan binlerce sözleri unutulmak köşesinde bırakıpta, başka dillerden dilenerek hemen hemen bir diller türlüsü durumuna geçmek bir aşığılanmadır. Türk, içine girmekle övünülecek büyük bir ulustur... Şiir güzel sanatlardan mimarlığa benzetilebilir. Şair sözlerle bir bina kurar ki Dünyanın en sağlam binaları yıkılıp gittiği halde o söz yapısı birkaç harfe, birkaç yaprak kâğıda dayanarak Dünya durdukça ayakta kalır... Kendi dilinin yapısına ve havasına uygun olarak meydana getirilmeyen bir şiir insanı asla etkilemez... Bir milletin bilgide ve uygarlıktaki ilerleyişini, kalplerindeki duyguların inceliğini, ahlâk ve karakterlerini göstermek için müzikten güzel bir ölçü yoktur.

Şemsettin Sami; zamanının en büyük dil bilgini sayılmaktadır. Türk dilinin gelişmesi, sadeleşmesi, sözlük ve dilbilgisinin yapılması için çok güçlü bir çaba göstermiştir. Dilimizin sadeleşmesini hazırlayan !Lisan-ı Türkî-i Os-

mani» ve «Lisan ve Edebiyatımız» adlı makaleleri; Türkiye Türkçesine çevirdiği «Orhun Yazıtları», ilk incelemesini yaptığı «Kutadgu Bilig» memleketimizde, Türklük şuurunun uyanmasında büyük bir rol oynamıştır. Türk yazarları arasında metotlu, bilimsel bir çalışma ile en çok eser verenlerden biridir. Şöyle der :

Türkçede muharrer kâffe-i âsarın tetebbuiyle iktifa olunmayıp bu lisanın söylendiği memalikin cümlesinde tul-i müddet seyahat ve lisanların iyi bilen sınıf-ı muhtelife-i ahali ile sohbet edilerek en nadirlerine varıncaya kadar kâffe-i lûgaatı zabt u kayd olunmak iktiza eder... Dedik, yine tekrar ederiz : Lisanımız pek güzel bir lisandır. Söylediğimiz gibi yazsak ve o şive ü kaide dairesi dahilinde ıslah ü terakkisine çalışsak lisanın güzelliğiyle mütenasib mükemmel bir edebiyyata malik olacağımıza şüphe yoktur... Türkçe, sanıldığı kadar dar bir lisan değildir. Her türlü düşünceyi ifade edebilecek bir zenginlikte idi. «Lâkin» bize tehalükle ve birbirimize karşı müsabakat edercesine Arabî ve Faris' Elfaz-ı garîbe ile zavallı lisanımızın sade ve güzel kelimelerini unutup kaybetmişiz. Bu kaybolan, bu unutulan kelimeleri bulup meydana çıkarmak, ihya edip mevki-isti'male koymak, yerli yersiz Arapça ve Farsça kelime kullanmıyarak sırf Türkçe kelimeleri çoğaltmak, yapacağımız şey budur. Dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsça'nın bir bileşimi olduğu söyleniyorsa da, bu bileşim, bazı başka dillerde olduğu gibi bir çeşit kimyasal bileşim değildir. Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler her zaman bir yabancı olarak durur; bütünüyle dilimize karışmamış, dilimizin kurallarına, söylenişine asla uymamış, yabancılıklarını korumuşlardır. Bunun için, ne zaman istersek, bu yabancı sözcükleri atarak, dilimizi tertemiz etmek elimizdedir... Arapça sözcükleri almada aşırı gitmekten cayıp, temel dilimiz olan «Şark Türkçesi»nin bizce kullanılmayan ve bilinmeyen sözcüklerini uyandırarak, onları içerimize almaya ve kullanmaya çalışmaklığımız gerekir. Özellikle bu gibi Türkçe sözcükler büsbütün kullanılmaz olmayıp, bazı eski yazarlar ve şairlerimizin yapıtlarında var oldukları gibi, Anadolu'nun bazı yörelerinde daha hâlâ kullanılmaktadır.

Şemsettin Sami; önce *Sabah* (1876), *Tercüman-ı Şark* (1878) gazetelerini; sonra *Aile, Hafta* (1880) dergilerini çıkardı. En tanınmış eserleri: Türkçenin zenginlik ve yeterliliğini gösteren; dilimizin özleştirilmesi, geliştirilmesi yollarını araştıran sözlük *Kamus-u Türkî* (Büyük Türkçe Sözlük, 1900); bütün dünyayı kapsayan, genellikle tarihe, coğrafyaya, kişilere ait özel adları kısa maddeler halinde özetleyen ilk büyük ansiklopedimiz *Kamusül-A'lâm* (6 cilt, 1889-1898); Türkçeden Fransızcaya, Fransızcadan Türkçeye sözlük *Kamus-i Fransevî* (Büyük Fransızca Sözlük, 2 cilt, 1880); bunlardan başka *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* (roman, 1872); *Seydi Yahya* (oyun, 1874); *Besa Yahut Ahde Vefa*

Şemsettin Sami
esi
Emine Hanım'la

(oyun, 1875); *Gave* (oyun, 1875) ile *Sefiller* (roman, 1880); *Robinson Crosoe* (roman, 1885) çevirileri vardır. Eserlerinin sayısı 50'yi geçer.

Şemsettin Sami Bey, dil işini yalnızca bir zevk meselesi olmaktan öteye götüren, dilde sadeleşmeyi bilimsel bir görüşle ele alarak her yönünü irdeliyen yazar ve bilginlerimizin başında gelir. O, birkaç defa ilk olmanın şerefini taşır : Bizde noktalama işaretlerini düzene koymaya çalışan ve bu konuda ilk eseri yazan O'dur. Kostantinidi Efendi'nin Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm'inde mitoloji ile ilgili malûmat bir tarafa bırakılır, Nâbizade Nâzım'ın Esâtîr'inin küçüklüğü ve yetesizliği gözönüne alınırsa, mitoloji hakkında en geniş bilgiyi veren ilk kitabın sahibi de Şemsettin Sami Bey'dir. (Esâtîr, 1895, 108 sayfa). Taaaşuk-i Talât ve Fıtnat adiyle Türkçede ilk romanı da O yazdı. İlk tiyatro yazarları arasında Şemsettin Sami de vardır. Sefiller'in ilk tercümesinin üzerinde de O'nun imzasını görüyoruz... Şemsettin Sami; bir yanı ile edebiyat adamı, bir yanı ile de bilim adamıdır. Romanlar, oyunlar yazmış, çeviriler yapmış, fakat asıl kişiliğini sözlük alanında göstermiştir. Daha geniş anlamıyle o, bir dil bilgini, «Türkçenin başlıca sorunları üzerinde dikkat le duran ve onları birer birer inceleyerek bu konudaki görüşlerini cesaretle ortaya atan bir dil uzmanı»dır. Edebiyatçı olarak da, bilim adamı olarak da tek kaygısı, bir şeyler «öğretmek» bir gereksemeyi karşılamaktır. Nitekim «Bir sanatçı olmak hevesinde değilken, üstelik de romanı sevmezken, roman yazmaya özenmesi, tiyatro eserleri yazmaya kalkması, toplumun bu alanda boş bulunan ihtiyacını karşılamak düşüncesinden başka bir nedene bağlanamaz.» Öğretici nitelikteki yapıtları da bu

amaçla yazılmıştır. Üstelik bu ikinci öbekteki'er, «kendi alanında yeni bir yöntemle kaleme alınmış» olmaları yanında, «yeni bir çığır açma» özelliğini de taşırlar... Şemsettin Sami Bey; fikirleri, yazıları ve eserleriyle Türk dilinin sadeleşme, gelişme, kökleşme ve zenginleşmesinde büyük rolü olan bir dilcimizdir. Haziran ayı, onun hem doğum, hem ölüm yıldönümüne sahnedir. Hâtırası önünde saygı ile eğilmek, dilini seven herkes için bir borçtur. *Hikmet DİZDAROĞLU.* Şemsettin Sami Bey, türkçeye ve kültürümüze büyük hizmetleri olan türkçeden fransızcaya, fransızcadan türkçeye iki büyük diksiyoner ve dilimizin kaynak eserlerinden iki ciltlik Kamus-u Türkî ve altı ciltlik Kamûsul' - Alâm isimli Tarih ve Coğrafya ansiklopedisini neşretmiştir. Ali Sami Yen, bu zatın oğludur. İşte bu son cümle Ali Sami'nin iş ve spor hayatının kırılmasına sebep olmuş, yüzleri ve niyetleri belli olmayan bir takım adamlar onu «Arnavut» diye Türklük faaliyetleri dışına itmek istemişlerdir. Halbuki Ali Sami'nin arnavutluğu büyük Türk mütefekkirinin oğlu oluşundan ileri geliyordu.*Burhan* FELEK, Şemsettin Sami; Şinasi gibi bizde ilklerin adamıdır. Bilimsel ve teknik gazeteciliğimizin öncüsüdür. Ne yazık ki, Türk Kültürü'ne büyük katkısı olan, yirmi bin ciltlik özel kitaplığı, ölümünden yirmidört saat sonra İkinci Abdülhamit'in başhafiyesi Fehim Paşaca, köşkü basılarak, okka fiyatına sattırılmıştır. Bu bakımdan, kitapları yağma ettirilen ilk Türk düşünürü olmak Şerefi de Şemsettin Sami'nindir. Dilimizin «Osmanlı Dili» olmadığını, «Türk Dili» olduğunu savunan, 1876'da «Sabah» gazetesinde yayımlanan ünlü makalesinden bir parça:

LİSAN-I TÜRKÎ-İ OSMANÎ

Her ne kadar ki Şark Türkleri dahi, İranîler ve sair kâffe - ümem-i İslâmiye gibi, lisan-ı Arabî'den birçok kelime ahz ü kabul etmişlerse de, onların aldıkları kelimat-ı Arabîye, başlıca ıstılâhat-ı fenniye ve edebiyeden ibaret olup bizim gibi kelimat-ı adiye ahzetmemişlerdir. Bunun için, bizim lisan-ı adide kelimat-ı Arabîye ile ifham etmekte olduğumuz muradın ekserisi için, onların kelimat-ı Türkiyeleri vardır. Bir lisan ise, kelimat-ı ecnebiyeden ne kadar ârî ve kendi kelimeleri ne kadar ziyade olursa, o kadar mükemmel, o kadar vâsi, o kadar zengin addolunacağından lisan-ı Türkî-i Şark' sekalet-i telâffuzu ile beraber bizim lisan-ı Türkî-i Garbî'ye tercih olunabilir. Binaenaleyh, lisanımızın ıslâh ve tevsiini murad ettiğimiz halde, kelimat-ı Arabîye istikrazına mübalâğa etmekten vaz geçip lisan-ı aslîmiz olan Şark Türkçesinin bizce metruk ve meçhul olan kelimelerini uyandırmak ve onları kabul ve istimale çalışmaklığımız iktiza eder.

Lisanımızın Türkçe, Arabî ve Farisîden mürekkep olduğu söyleniyorsa da bu terekküp, sair bazı lisanlarda olduğu gibi, âdeta bir imtizac-ı kimyevî ile hâsıl olmadığından, lisanımızda müstamel olan Arabî ve Farisî kelimeler daima ecnebi sıfatı ile durup, tamamıyle lisanımıza karışmamış ve lisanımızın kavait ve şivesi ile asla mütegayyir olmayarak, yine esas-ı asliyesini muha-

faza ettirmiştir. Binaenaleyh her ne vakit istersek bu kelimat-ı ecnebiyeyi atarak lisanımızı temyiz ve tathir etmek elimizdedir.

Lisan-ı aslimizin, bizi Arabîden büsbütün müstağnî edecek derecede vüsati yok ise de, hiç olmazsa, lisan-ı adiye kifayet edecek kadar kelimeleri mevcut olduğundan, istilâhat-ı Arabiyenin fünun ve edebiyat lisanına münhasır kalması ve hele Farisîye ihtiyaç kalmaması mümkündür. Vakıa herkesin kullanmaya alışmış olduğu «vakit» kelimesini terkle, onun yerine «çağ» kelime-i Türkiyesini yeniden uyandırmak biraz güç ise de, eli kalem tutan zevat bu hususta hizmet etmeyi murat ettikleri vakit, bu gibi kelimelerin iptida lisan-ı tahrirde istimaline başlayarak yavaş yavaş tamilerine muvaffak olabilirler. Hususiyle bu gibi kelimeler büsbütün metruk olmayıp bazı eski üdeba ve şuaramızın âsarında mevcut oldukları gibi, Anadolu'nun bazı taraflarında hâlâ müstamel bulunmaktadır. Lisan-ı Türkî-i Şarkîde yazılmış olan Nevaî gibi eâzmı-ı üdebanın âsarı, mekteplerimizde talim olunarak meydan-ı tedavüle konulmakla dahi bu maksada hizmet olunabilir..

TAAŞŞUK-I TALÂT ve FİTNAT

Şemsettin Sami'nin «Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat» romanı; ilk Türk romanıdır. Tanzimat romancılığımızda, kadınlarımızın toplum içindeki yerlerini belirtme, evlilik ilişkilerimizi irdeleme, uygunsuz evlenmelerin sorunlarına değinme bakımlarından dikkate değer. Gerçekçi bir romantizm içerisinde, konuşulan dili vermeye çalışır. Görmeden evlenmenin acı sonuçlarını basit bir teknikle, duygusal karakter çözümlemelerile yansıtır. Küçük yaşta babasız kalan Talât'ı, annesi Saliha Hanım büyütür. İşe gidip gelirken uğradığı bir dükkân vardır. Hacı Mustafa'nın dükkânı. Bu Hacı Mustafa, Fitnat'ın üvey babasıdır. Fitnat'ın annesi Zekiye Hanım, Fitnat'a hamile iken kocasından ayrılmış, bu Hacı Mustafa ile evlenmiş, bir kaç yıl sonra da ölmüştür. Talât yine birgün eve dönerken, dükkânın üstündeki evin cumbasında Fitnat'ı görür görmez tutulur. Fitnat'ta deli gibi Talât'ı sevmektedir. Fakat, «Hacı Baba»sının korkusundan sokağa çıkamaz. Talât, çarşaf giyerek, kadın kılığında eve girer, Fitnat'la konuşur. Hacı Baba; Fitnat'ı zengin bir adamla evlendirir. Fitnat, Ali Bey adındaki bu adamı yanına yaklaştırmaz. Kahrından, kurtuluşu ölümde bulur. Sevdiği gençten ayrı kalmanın özlemiyle intihar eder. Boynunda annesinin taktığı bir muska bulunmaktadır. Kocası olacak Ali Bey, bu muskayı açıp okuyunca, öz kızıyla evlendiğini anlıyarak çıldırır. Talâttan altı ay sonr aAli Bey de ölür. Romanın başıyla sonundan :

... Hacı Baba nargileden daha bir iki nefes çekince, kalkıp tütünü tartınca, Talât Bey aşağı yukarı bakarken, gözü dükkânın üstündeki cumbaya ilişir. Kafesin içinde bir güzel çehre görür. Kafes de seyrekçe, içindeki pekâlâ fark olunur. Talât Bey'in gözleri kamaşır. Bir daha bakayım derken, terazinin gürültüsü gözlerini beri tarafa celb eder. Tütünü alır. Giderken bir daha cumba-

ya bakar. Gördüğü şey evvelki defadan daha bir kat güzel görünür. Biçare çocukçağızın o vakte kadar öyle bir güzel görüp sevdiği yoktu. Böyle bir mübtedînin gönlü ne kadar kolay mütessir olur malûm ya! Talât, Beyazıt'a doğru çıkar ama, zihni oradan ayrılamaz. Tütüncünün cumbası hayal-hânesinde tecessüm ettikçe eder. Kaleme gider, yine bu efkârla meşgul. Kalemden dönerken, tütünü tükenmemiş idiyse de yine kırk paralık tütün alır, cumbaya bakar, yine aynı şey. Evine gider, aklı yine onunla meşgul. Yatağa yatar, uyku yok. Bir düzüye düşünür, bir sevinir, bir keder eder. Kararı kalkar, bir yerde duramaz. Sabahleyin evinden çıkar, tütüncüye uğrar, tütünü varkenr bi daha tütün alır. Cumbanın keyfiyyeti daima o. Nihayet birkaç gün böyle gider.

Bir gün Talât Bey ber - mûtâd tütün almağa gider. Tütüncü tütünü tartarken Talât Bey yüzünü cumbaya çevirip bakalmıştı. Hacı Baba tütünü hazırlar, Talât'ın önüne atar :

— Buyur efendi!

der. Ama kime söylersin? Herifin aklı başka yerde. Hacı Baba :

— Ayol, alsan a tütünü! Ne bakıyorsun, şaşkın mı nesin? Tuhaf be!

★

... İşte Talât da her histen sıyrılmış. Donmuş gibi yatmış .Ah zavallı çocuk, henüz hummadan şifa bulmamış. O elleri, ayakları değnek gibi kalmış.. Benzinde bir dirhem kan kalmamış... Gözleri çukur içine girmiş... Bununla beraber yine güzel!. Ve belki her vakitten daha güzel... O yapma saçlarını, yemenisini filanını çıkarırlar. Kıyafeti tabiiyesi olan çocuk kıyafetinde bırakırlar...

Ali Bey ise sevinerek, gülerek bir kapıdan çıkar bir kapıya girer ve halayıklara çıkışarak der ki :

— Ne ağlıyorsunuz?.. Ne ağlıyorsunuz?.. Niye gülmüyorsunuz, niye türkü söylemiyorsunuz? Bilmez misiniz ki düğünümüz var? Bilmez misiniz ki Fitnat benim kızımdır. Evet, evet benim kızımdır. İşte Zekiye yazıyor, Zekiye kendisi yazıyor. Fitnat benim kızımdır. Ah!... Benim bir tanecik kızım var, bir Fitnat'ım var. Kızımın bir sevdiği var... Talât.. Talât.. O da benim damadım olacak, benim oğlum olacak... Kızımı ona veriyorum.. Oh.. Oh.. İki evlât babası oldum.. Benden bahtlı dünyada kim var? Böyle bir kızın babasıyım!.. Böyle bir oğlanın kayınpederiyim.. Oh.. Oh!..

BEŞİR FUAT (1852 - 1887)

Gerçekten başka hiç bir şey güzel değildir; yalnız gerçek sevimlidir... Gerçek, insan zihni ile eşya arasındaki birtakım bağıntılardan ibaret olan deneyin sonucundadır... Mutlak güzel yoktur, güzellik izafîdir, indîdir, itibarîdir. Ama gerçek mutlaktır. Gerçekte bulunan zevk, letafet, yücelik hiç bir yerde bulunamaz... Edebiyat, yalnız gerçeği dile getirmeli, gerçeğin sözcüsü olmalıdır.

TANZİMAT dönemi'nin ilk bilimsel ve nesnel eleştiricisi; ilk Türk pozitivist ve natüralist yazarı. İstanbul'da doğdu. Suriye'de Cizvitler Mektebi'nde ilköğrenim, Askerî İdadî'de ortaöğrenim gördü. Mekteb-i Tıbbiye'yi bitirdikten sonra askeri doktor olarak orduda kaldı. Abdülaziz'in yaveri oldu (1875). Türk - Sırp (1876), Türk - Rus (1877 - 1878) savaşlarına katıldı; bu savaşlarda yararlıkları görüldü. Savaşlar bitince İstanbul'a döndü. Levazımat-ı Umumiye Dairesi Teftiş Heyeti Azası bulunduğu bir sırada askerlikten ayrıldı. Gazeteciliğe başladı (1883). Basın hayatı intiharına kadar sürdü. Tanpınar'a göre :

> *Beşir Fuad memlekete yeni giren müsbet ilim fikrinin hararetli taraftarıdır. Namık Kemal'in temsil ettiği romantizm yahut Namık Kemal edebiyatı düşünülürse, bizzat kendisinin de dediği gibi hayalciliğe karşı realizm ve natüralizm namına mücadele etmeği bir vazife edinmişti. Bu suretle gerçeğin peşinde koşan bir edebiyat aradığını söylüyordu. Beşir Fuad'ın Volter ve Victor Hugo adlı eserleri sadece türkçede bir yabancı edebiyatına dair çıkmış ilk etüdler olmakla kalmazlar, aynı zamanda hayal ve insanla sanat arasındaki denge ve ilgiyi ciddiyetle araştıran deneyler olmak itibariyle de ehemmiyetlidirler. Volter'de Beşir Fuad'ı hurafelere karşı dolu dizgin mücadele halinde görürüz.*

Beşir Fuat; edebiyatımızda ilk kez, gerçekçilik ve doğacılık akımlarını savunan, ilk kez bilimsel ve nesnel eleştirinin örneklerini veren bir aydın kişidir. Yaşadığı dönemin fikir akımlarını çok iyi bilmekle kalmaz; bu fikirleri yaşar. Pozitivizme bağlıdır. Romantizm, realizm ve natüralizm akımlarını bilimsel bir yöntemle inceler. Tanzimat Edebiyatı'mızı, Batı'nın çağdaş bilim ve felsefe akımlarını yazıları ve eserlerile, Auguste Comte'un pozitivist açısından bakarak yansıtır. Avrupa basınını günü gününe izlediği için yepyeni

görüşler içerisindedir. Yazı dili oldukça sadedir. «Viktor Hügo» kitabının önsözünde şöyle der:

Viktor Hügo'nun tercüme-i halini yazmak için yine Viktor Hügo olmak icap eder, benim gibi bir âcizin böyle bir eseri deruhde eylemesi büyük bir cür'et olduğunu inkâr edemem. Hele bir «zühaddeyn» düsturunda gördüğüm ulviyeti en âli, en lâtif, en beliğ addolunan' eşar da bulamadığımı itiraf edersem bu cür'etimi bir kat daha büyük bulursunuz. Viktor Hügo vefat edeli bir hayli oldu. Şimdiye kadar müsleğine ittiba edenlerden hiçbirisi Türkçe tercüme-i halini kaleme almadı. Böyle bir dâhinin sergüzeştinin meçhul kalmasına vicdanım kail olmadığından böyle bir cür'ette bulunmağa mecbur oldum. Maamafih müşarünileyhin tercüme-i halini şairane kaleme almaktan üdebamızı hiçbir şey menedemez.

Beşir Fuat'ın yazılarının yayınlandığı dergilerle gazeteler: «Envar-ı Zeka» (1883), «Haver» (1883), «Ceride-i Havadis» (1884), «Güneş» (1884), «Tercüman-ı Hakikat» (1885). Fransızca, İngilizce, Almanca sözlükleri, tiyatro ve romanları, yüzlerce makalesi; edebiyat, dil, otobiyografi, felsefe, fizyoloji üzerine incelemeleri vardır. Kitap olarak çıkan başlıca eserleri: *Victor Hugo* (1885); *Almanca Muallimi* (1886); *Usul-i Talim* (Emil Otto'dan çeviri, 1886); *Beşer* (1886); *İnikad* (Bağlanma, Muallim Naci ile birlikte, 1887); *Voltaire* (1887). Kaynakça: *Beşir Fuat ile Türk Pozitivist ve Natüralisti* (inecleme, M. Orhan Okay 1969). Ekim 1969 tarihli Türk Dili dergisinde ***Hikmet Dizdaroğlu'nun yazısı:***

BEŞİR FUAT'I TANIR MISINIZ?

Kimi kişiler vardır ki, etkileri çok yaygın olduğu halde, yaşamları ve kişilikleri hakkındaki bilgilerimiz, etkileri ölçüsünde değildir. Örneğin Beşir Fuat. Tanzimat döneminde ve ondan sonraki çağda düşünce dünyamızı ve edebiyat adamlarımızı etki sınırları içine alan, birçok konularda ilk düşünce tohumlarını ülkemize getiren bu düşünürün adını kaç kişi duymuştur acaba?.

Oysa o, Auguste Comte'un olguculuk (pozitivizm)'unu bize aktaran kişidir. Edebiyatta gerçekçilik (realizm) ve doğalcılık (natüralizm)'ı savunan ve bu akımları ilk kez tanıtan yine Beşir Fuat'tır. Bilimsel ve nesnel eleştirinin ilk örneklerini de o vermiştir. Batı'nın o zamana dek yurdumuzda bilinmeyen ya da pek az bilinen bilim, felsefe, edebiyat adamlarını (Voltaire, D'Alembert, Diderot, Victor Hugo, Emile Zola, Alphonse Daudet, Gustave Flaubert, Auguste Comte, Chambers, De La Matrie, Herbert Spencer, Ludvig Büchner, Charles Dickens, Claude Bernard, Ribaut, Gabriel Tarde) da önce onun kalemiyle tanıdık.

Yaptıklarına ve başardıklarına oranla yaşamı otuz beş yılın ötesine geçmiyor. Yazarlık dönemi üç dört yılı aşmadığı halde, bu kısa süreye yirmiye yakın kitap ve yüzlerce makaleyi sığdırmıştır.

Osmanlı ordusu subaylarındandır. Üç Batı dilini biliyordu. Bunlardan Fransızcayı Suriye'de, Cizvitler okulunda öğrenmişti. Almanca ve İngilizceyi ise, Girit'te bulunduğu sırada, kendi çabasıyle elde etti. Bir süre Abdülâziz'in yaverleri arasında bulunan, 1875 - 1876 Türk - Sırp, 1877 - 1878 Türk - Rus savaşlarına katılan, bu savaşlarda yararlıkları görülen Beşir Fuat, savaşlar bitip de İstanbul'a dönünce, askerlikten ayrılarak gazeteciliğe başlıyor. 1884 yılında, *Ceride-i Havadis* gazetesinin başyazarı olarak görmekteyiz. İntihar edinceye dek, bir daha resmî görev almadı.

O, tam bir Batılı kafası taşıyan aydın tipini temsil eder. Bildiği üç Batı dilindeki temel bilim ve felsefe kitaplarını sindirerek okumuş, belirli bir dünya görüşüne ulaşmıştır. Batı'nın çağdaş bilim ve felsefe akımlarını yakından izliyor, bunları Türk okuruna tanıtıyordu.

Bir ulusu yücelten etkenlerin başında bilim ve tekniği öne alıyordu. Bilimin ve tekniğin gücüne yürekten inanmıştı. Yaşamı ve yapıtları, yazıları bu inancının su götürmez belgeleridir.

Beşir Fuat, felsefeyi bilimsel açıdan görür ve metafiziği felsefeden ayrı tutar. Onun tanımına göre felsefe, "bütün bilimlerin toplamı"dır, ama bu toplamda metafizin yeri yoktur. Felsefede olguculuğu benimsemesinin ve Auguste Comt'a bağlı oluşunun nedeni, bu öğretinin ve bu filozofun, metafiziği bir yana iterek bilimi öne alışlarından ötürüdür. Çünkü olgunluk deneye dayanır ve ancak denenmiş şeyin gerçek olduğunu kabul eder. Olguculara ve Beşir Fuat'a göre "gerçek, insan zihni ile aşya arasındaki birtakım bağıntılardan ibaret olan deneyin sonucundadır." Beşir Fuat "tek gerçeğin deneyde olduğunu ve denenmeyen ya da gözlenemeyen şeyin hayalden ibaret kalacağını kabul eder." Felsefede Auguste Comte'u izleyen Beşir Fuat, ondan aktararak, *sosyoloji* terimini sosyoloci biçiminde ilk kullanan yazarımızdır, *sosyoloji* terimi onunla girmiştir dilimize.

Beşir Fuat Lüdvig Büchner'den de etkilenmiştir. Bu bakımdan özdekçi (materyalist) bir yanı da vardır. Büchner'in etkisiyle, dünyada ancak "madde ve kuvvet"in geçerli olduğunu, bunların dışında inanılacak bir nesnenin bulunmadığını savunur. Beşir Fuat'ı özdekçilere yaklaştıran nedeni, onların felsefeyi anlayışlarında aramak gerekir. Çünkü özdekçiler de, olgucular gibi, "felsefede metafiziğin yerinin olmadığı ve felsefenin ancak bilimsel esaslar üzerine dayanabileceği" görüşündedirler. Beşir Fuat'ın özdekçiliğe eğilimi buradan gelmektedir.

Ancak Beşir Fuat özdekçilerden çok, olguculara yakındır. Şundan ki, "Özdekçilik de bir bakıma ruhçuluk (spirittullisme) gibi bir felsefe sisteminden ibarettir, kuramsaldır." Oysa olguculuk deneye önem verir. Kuramsaldan kaçan, somut olanı gerçek sayan Beşir Fuat, bir yanı ile özdekçilere yaklaşırken, sonuçta onlardan uzaklaşır. Nedir, bu durum, Büchner'in Beşir Fuat üzerindeki etkisini unutturamaz bize.

Beşir Fuat'ın edebiyat anlayışı, olgucu oluşunun sonucudur. Şiiri ve edebiyatı olgucu açıdan değerlendirir. Victor Hugo'ya karşı Emile Zola'yı tutuşu; Zola'nın doğalcı (natüralist, Hugo'nun romantik oluşundandır. O, gerçekçileri (realist) romantiklere yeğlemektedir. Edebiyatımızda, *realizm* terimini *hakikiyyun* sözcüğü ile karşılayan ve tanımını ilk yapan, Beşir Fuat'tır. Zola'yı ve doğalcılığı (natüralizm) Türk okuyucusuna tanıtan da odur. Birçok yazısında Zola'yı ve doğalcılığı açıklamış, doğalcılığın ilkelerini belirtmiş, doğruluğu bugün bile geçerli olan düşünceler öne sürmüştür.

Edebiyatta doğalcılığı savunan Beşir Fuat'ın şiir anlayışı bizde alışılmış soydan değildir. Türk okuyucusu, "estetik nokta-i nazarından hiç bir kıymeti olmasa da hakikate intibak edebilen şiir, en güzel şiirdir." tanımını onun kaleminden öğrenmiş oluyordu. O, şiirde de gerçek bir temel arar. Ama, şiirde hayalin ve edebî sanatların bulunuşuna karşı değildir, yeter ki hayaller ve edebî sanatlar doğal olsun. Aşırılığı hoş karşılamıyor; gerçeğe bağlı, obartılmamış şiirler yazılmasını salık veriyor. Şiirde de, "romanda olduğu gibi, rasyonel ve gözleme dayanan bir gerçek aramaktadır." Bu gerçekliğin ve doğal oluşum ölçüsü de, şiirin, başka bir dile çevrildiği zaman değerini kaybetmesidir.

Edebiyat konusunda da tam bir gerçekçi ve doğalcı gibi davranır. Yalnız bilimde değil, edebiyatta da gerçek, her şeyin üstündedir onca. Edebiyatta değerli olan şey, gerçeğin yalın ve çıplak olarak anlatımıdır. O, denel bilimlere dayanılarak ortaya konacak edebî yapıtların da bilimsel yapıtlar derecesinde yararlı olacağı kanısındadır.

Edebiyat, hayal gücüne dayanan, söz oyunlarına boğulmuş bir anlatım alanı değildir. Topluma yararlı olma amacından uzaklaşmamalıdır. Edebiyatta yöntem, nesnel olmalıdır, der. Denel bilimler, edebiyatın yol göstericisidir. «Hakikatten başka hiç bir şey güzel değildir, yalnız hakikat sevimlidir» Onun kanısınca «Mutlak güzel yoktur, güzellik izafîdir, indîdir, itibarîdir. Ama hakikat mutlaktır.» Hakikatte bulunan zevk, letafet, ulviyyet hiç bir yerde bulunamaz.» Öyle ise edebiyat, yalnız gerçeği dile getirmeli, gerçeklerin sözcüsü olmalıdır.

Beşir Fuat'ın edebiyatta doğalcılıktan yana oluşu, Zola'nın ve onu izleyenlerin, gerçeği ön plana almakla birlikte, sanatçıya da özgürlük tanımalarından ötürüdür. Çünkü doğalcılık, sanatçının mizacını göz önüne alarak bir ölçüde öznel kalmasını kabul eder Her sanatçı değişik yaratılıştadır. Olayları anlatırken, ne denli gerçekçi olursa olsun, ister istemez, yaratılışının gereğini yerine getirecek, aynı olay karşısında sanatçıların tutumları değişik olacaktır. İşte bu nokta, bir romancıyı ötekinden ayıran çizgiyi verir. Bunun nedeni, iki romancı arasındaki yaratılış ayarımıdır. Zaten Zola da sanatı «tabiatı bir mizaç arasından görme" diye tanımlamamış mıydı?

Beşir Fuat, roman konusunda Zola gibi düşünür:: Romanda akla ve gözleme dayanan bir gerçek arar. Fakat bu "gerçek", doğanın kopya edilmesi anlamına gelmez. Doğayı olduğu gibi romana aktarmak, sanatla sanatçılıkla bağdaşmaz. Salt gözlem ürünü romanı vermez. Gözlem'e deney'i de eklemek gerekir. Zola'nın *deneysel roman*'dan anladığı budur. Beşir Fuat, gözlem'le deney'in romandaki görevlerini şu tümce ile belirtir: "Müşahade gösterir, tecrübe agâh eder." Doğalcı romanın amacı dış dünyayı olduğu gibi aktarma olmamakla birlikte, gerçeğe bağlı kalma zorunluluğu esastır. Ama sanatçı, anlattıklarına, kendisinden bir şeyler katar yine de. "Bu kattığı şey, hadiselerin cereyan tarzıdır, kombinezonudur." Şiirde olduğu gibi roman ve hikâyede de hayal gücü zorlanmamalıdır, doğal sınırda kalmalıdır.

Tarihle roman arasında yakınlık ve benzerlik bulur. "Roman gerçek hayatın tarihidir." Tarih de, roman da "tab-ı ahval'i beşerin âdeta haritasıdır." Şu ayrımla ki, "Tarih küçük mikyasta bir haritadır.", başlıca önemli noktaları ve bunların arasındaki ilişkileri gösterir. Roman ise "büyük mikyasta bir plan olup" çeşitli noktaların özel durumlarını daha genişçe ve açıkça göz önüne serer. Romancı, karmaşık olayları sergilemekle yetinmeyerek toplum içindeki özel bir sınıfın sorunlarını çözümlemeye çalışır. Tarihin bu görevi yoktur. Beşir Fuat, "özel bir sınıfın sorunları" deyimiyle, Zola'nın doğalcı roman anlayışına bağlılığını bir kez daha ortaya koymuş olmaktadır.

Beşir Fuat'ın din konusunda tutumu da Müslüman - Türk toplumunun dinî inançlarına uymaz. Gerçi o, Hıristiyanlığın aleyhindedir; papazları, "kendi çıkarlarını halkın mazarratında arayan, bütün Avrupa'yı kana boyayarak cemiyet-i insaniyenin on dört asırlık terakkisini geri bırakan kimseler" olarak tanıtır. Voltaire'i sevmesi ve kendisine «üstad» kabul edişi, onun da kendisi gibi Hıristiyanlığı tutucu buluşundan ve ona saldırışından ötürüdür. Ancak, Hıristiyanlığın karşısına çıkması, Müslüman inancına bağlılıktan doğmamaktadır. Aslında o, bütün dinlerin karşısındadır. Yalnız bilimin ve tekniğin gücüne inanır. Yazılarında Müslümanlık aleyhine yorumlanacak bir söz söylememiştir gerçi; tersine, İslâm dinine karşı saygılıdır, fakat bu saygı "dinî inançlardan ziyade ilmi teşvik eden hükümler üzerinedir."

Beşir Fuat'ta dinî inancın zayıflığı iki nedene bağlanabilir. Birisi, Cizvit okulundaki öğreniminin olumsuz etkisidir. Hıristiyan okulunda geçen yıllar, din duygusunu zayıflatmıştır. İkinci etkeni ise "onun kültürünün kaynağını teşkil eden Avrupa materyalist ve pozitivist düşünce sistemlerinde, hatta pozitivizmin edebiyata tatbiki olan natüralizmde aramak lâzımdır." Beşir Fuat'ın "zaman bakımından âni, mahiyet bakımından sebepsiz ve şekil bakımından dikkate şayan" intiharının nedenleri arasında dinî inancının zayıflığı her halde ihmal edilmeyecek öğelerden biridir.

Din duygusunun zayıflığına karşılık, ulusal duygusu güçlüdür. "O kuv-

vetli bir Osmanlı milliyetçisi, ordusuna samimiyetle bağlı bir zabittir. Bu millî bağlılığı Cizvit mektebinden sonra okuduğu Askerî İdadi ve Harbiyeye borçlu"dur.

Beşir Fuat, Tanzimat döneminin çok ilgi çekici bir düşünürüdür. Kaynakları bakımından Batıya bağlıdır: olumlu bilimlerin verilerinden başka bir şeye değer vermez. Düşünce ve davranışlarında, tam bir bilim adamının nitelikleri görülür. O yüzden, çağının etkin kişilerinden biri olmuştur. Başlangıçta ona karşı olanlar bile, sonradan, onun yanında yer almışlardır. Ahmet Mithat'tan başlayarak Recaizade Ekrem, Muallim Naci, Nabizade Nâzım, Fazlı Necip, Mustafa Reşit, Kemalpaşazade Sait Bey, Mizancı Murat Bey, Ebüzziya Tevfik, Menemenlizade Tahir, İsmail Safa, Halit Ziya, Hüseyin Rahmi ve daha başkaları Beşir Fuat'ın "gerçekçi" edebiyat anlayışına ortak olmuşlar, onun düşüncelerini paylaşmışlar, onun etkisini yapıtlarında yansıtmışlardır.

Beşir Fuat hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ahmet Mithat'ın kitabı ile bir "mezuniyet tezi" bir yana bırakılırsa, ötekiler çok bir şey söylemez bize. Çoğu da birbirinden aktarmadır. Orhan Okay, bu kaynak kısırlığı karşısında, Beşir Fuat'ın yapıtlarını ve yazılarını incelemiş, o çağın dergi ve gazetelerini gözden geçirmiş, uzun ve yorucu emeklerle monografisinin meydana getirmiştir.

Nesnel bir yöntem uygulamıştır, yan tutmamıştır. Gerçekçi bir düşünürün kişiliği de ancak böyle bir yöntemle aydınlığa çıkarılabilirdi.

İncelemenin en başarılı yönü, kaynakların eleştirisinde görülüyor. Orhan Okay, kaynakları elden geçirirken, gözü kapalı gitmemiş, yanıldıkları ve çelişkiye düştükleri noktaları birer birer işaret etmiştir. Yani, sadece aktarıcı durumunda kalmamıştır.

İncelemenin olumsuz yanı ise dilidir. İçeriği bakımından doyurucu olan bir yapıtın dilinin özüne uymaması, insanı yadırgatıyor. Yazarın kullandığı dil, en azından elli yıl öncesinin dilidir. Bir insan öz Türkçe her süzcüğü beğenmeyebilir, ama ölmüş olan, yaşama olanağını kaybetmiş, ancak sözlük sayfalarında kalan yabancı soylu sözcüklere yaşama hakkı tanımayı anlamakta güçlük çekiyoruz. Türk dili ve edebiyatını okutan bir öğretmenin, Türkçeye karşı çıkışını ve geriye dönüş yapmasını hiç bir "mazeret" hoş gösteremez. Bu "yabancı hayranlığı" bu "eski mallara rağbet" öz Türkçenin akışını durduramaz ki...

MEHMET MURAT (? - 1917)

Edebiyat-ı ahlâkıyye, hayvanî eğilimlerin yatıştırılması için bir yol göstermek, ya da toplumun bugünkü mânevî durumlarını tasvir eylemekle yetinmeyip, ulusal isteklere verdiği çekici biçimler ve kılıklar sayesinde gelecekteki durumları etkilemek, ulusal çabayı birtakım ulu maksatlara doğru yöneltmek ve harekete getirmekle yükümlüdür.

İFLİS'te Huraka kentinde doğdu. Yüksek öğrenimini Rusya'da yaptı. Stavropol jimnazında, Moskova tarih seminerinde okudu. İstanbul'a geldi. (1874). Darülmuallimin ve Mekteb-i Mülkiye'de tarih öğretmenliği Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyeliği gibi görevlerde bulundu, ayrıca «Mizan» adlı bir gazete çıkardı. Paris'e kaçmak zorunda kaldı (1894). Saray'la anlaşarak İstanbul'a döndü (1908). Sarayla anlaşması, kendisini sevenlerin gözünden düşmesine neden oldu. Haftalık, 1908'den sonra günlük olan «Mizan» gazetesi, 31 Mart Vakası'na karıştığı savıyla kapatıldı. Rodos'a sürgün olarak gönderildi (1909). İstanbul'da öldü. Ernest Ramsaur'a göre

Verimli bir yazar olan Murat'ın çalışmaları arasında altı ciltlik «Tarih-i Umumî» ve bunu izleyen bir ciltlik «Osmanlı Tarihi» vardır. Bu çalışmalarıyla hayli ün kazandıktan sonra, yarı-otobiyografi niteliğinde «Turfanda mı yoksa Turfa mı?» adlı bir roman yazmıştır. Bu arada «Mizan» adlı dergisini çıkarmak için de zaman buluyor ve bu dergi yüzünden hükümetle sık sık başı derde giriyordu.

Mehmet Murat'ın *Mizan* gazetesinde «Edebiyatımızın Nümune-i İmtisalleri» genel başlığı altında tefrika ettiği (1888) eleştiri yazıları, Türk Edebiyatında Batılı anlamda yazılmış ilk eleştiriler olması bakımından önemlidir. Recaizade Mahmut Ekrem'in «Vuslat» oyunlariyle, Samipaşazade Sezai'nin «Sergüzeşt» romanını incelemiştir. Eserleri *Tarih-i Umumî* (6 cilt, 1889); *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (roman, 1891); *Tarih-i Ebülfaruk* (Osmanlı Tarihi, 7 cilt, 1909 - 1914) Bunlardan başka «Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu» oyunu; «Hürriyet Vâdisinde Bir Pençe-i İstibdat», «Tatlı Emeller», «Acı Hakikatler», «Müdafaa-i Milliye» gibi siyasal anıları; Griboydof'tan çevirdiği «Akıldan Belâ» oyunu vardır. Bunlar içerisinde en önemlisi romanıdır. «Mizan» gazetesinin 1886 tarihli, 31 sayılı nüshasında şöyle der :

Roman ve tiyatrolarda maksadı tasvir için zemin ittihaz olunan vukuâtın ehemmiyyet-i mahsûsası yoktur. Bunun için o zeminler ekseriyya

müelliflerin uydurmalarından ibarettir. Fakat bunda bir şart vardır ki, hatırdan çıkarmaya gelmez: Zemin ittihâz olunan vukuâtın tabiî olmasiyle beraber, âdâb-ı umumiyyeyle ve terbiyye-i milliyyeye ve bâ-husûs tab-i selime muvâfık bulunmalıdır

TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?

Mehmet Murat bu romanında, toplumun o dönemdeki durumunu yansıtmakla kalmaz, yaşamışlığın verdiği rahatlıkla, gözleme dayalı sağlam eleştiri örnekleri verir. Süssüz, özentisiz bir dille «millî roman» yazmak amacıyla konuyu işler. Zehra ile Mansur kardeş cocuklarıdır. Mansur, Fransa'da doktorluk öğrenimi görmüş, İstanbul'a dönmüş, amcasının konağında Zehra ile karşılaşmıştır. Kız, hanım hanımcık ağır başlı, bir taze olmuştur. Birbirlerini severler. Amcaları Şeyh Salih Efendi bu geçnleri evlendirip, mutluluklarını perçinlemek için mirasçı yapmak niyetindedir. Fakat iki karısı, karılarından birinin Raşit adında hain bir kardeşi vardır. Raşit, kardeşinin çocuğunu tek mirasçı yapabilmek için, Şeyh Salih Efendi'nin diğer kadından olan oğlunu bir araba kazası süsü vererek, çocuğun annesini çocuk düşürtmek bahanesiyle ortadan kaldırır. Konağı yakmak, öteki mirasçıları öldürmek üzere iken, Mansur tarafından adaletin pençesine teslim edilir. Zehra Mansur'la evlenir. Mansur bu sıralarda başlıyan Rus savaşına gönüllü olarak katılır. Savaş sonu Şam'a gönderilir, hastalanır. Trablusgarp'ta ölür. Mansur çok iyi niyetli, ülkücü bir gençtir. Doktorluktan kazandığı parayla okullar açacak, yoksul halk çocuklarını okutacak, ülkemizdeki yabancı ulusların sömürgen çıkarlarına karşı koyacaktır. Romanda Zehra ile Mansur'u evde ders okuyorlarken tanımaya başlarız

Amcaları, üç çocuğu ile onlardan ayıramadığını göstermekten zevkıyap olduğu yeğenleri Mansur ile Zehra'yı şanına göre terbiye etmek lüzumunu hissederek bir Arabî hocasından maada bir matmazel tutmuştu. Bu suretle konağın bir köşesinde sanki bir kişilik mektep sınıfı açılmış bulunuyordu.

Mansur, o vakit yedi, Zehra altı yaşlarında idiler. Amcalarının dokuz yaşında oğlu ile yedi ve altı yaşlarında bulunan iki kızı tab'an sevimli çocuklardı. Olmasalar bile «Efendizade» olmak hasebiyle tabiî sevilecek, hürmet edilecek, huysuzluklarına varıncıya kadar her şeylerine katlanılacaktı. Zaten her vakit refakatlerinde bulunan matmazel de bunu icabettirecek derecede vazifeşinastı.

Bunun için bir çocuk cemiyetinde vücudu tabiî olan taarruz ve istihzaya zavallı Zehra hedef olmuştu. İptida Mansuru sarakaya almak istemişlerdi. Yeknazarda ondan münasibi de yoktu. Çünkü tabiatındaki durgunlukla büyük adamda olsa ciddîliğe hamlolunacak betaet, buna güzel bir zemin olabilirdi. Fakat Mansurdan gördükleri bir iki mukabele-i şedide arkadaşlarının bu baptaki heveslerinden bir eser bırakmamıştı.

Zehra, istihzaya lâyık mıydı? Belki. Hırçın, yaramazdı. Üstünü başını iki saat olsun temiz görmek kabil değildi. Sınıfta oturur, fakat aklı fikri tavukları ile kuzularında idi.

Ders tatilinde Mansurla Zehra matmazeli terk ile kendi bölüklerine gitmeğe mezundurlar. Mansur, bazan bundan bilistifade gidip validesini kucaklar, öper, bazen de odalarda, sofalarda kendi kendine gezinirdi. Zehra ise hemen sevgililerinin kümeslerine, ahırlarına kadar koşardı. Avdette âsar-ı seyahati ellerinde, eteklerinde arz-ı vücut etmekten hâli kalmadığı cihetle hoca gelinceye kadar rüfekasının şiddetli hücumlarına duçar olurdu ki bazen gözlerinden akan yaşla mukabele ve müdafaa etmeğe mecbur olduğu bile görülürdü. «Ders bittikten sonra kuzularıma ot, tavuklarıma yem veriyorsam dersi sizden iyi ezberlemekten geri kalmıyorum ya. Biçare hayvanları açlıktan öldürmeli mi?» derdi.

Tahsildeki muvaffakıyetini duçar olduğu muahazata karşı zırh ittihaz etmeğe karar veren Zehra, bir defa sınıf başı ilân edilince Mansurun kibri, vekarı cuşa gelmişti: «Vay! şu pis çoban kız derste beni geçsin...»

Zehranın sınıf başılığı müddeti olan birinci ay içinde Mansur bir gün olsun rahat uyumamıştı. Ertesi ayda numaralarının tesavisi cihetiyle yine Zehra sınıf başı olarak kalmıştı. Mansur sınıf başılığı iade edilinceye kadar az kalsın kendini yiyecekti.

Bu rekabet kalblerinde husumet peydasından hâli kalmımış, husumetin âsarı bile meydana çıkmıştı. Mansurla Zehra yanyana otururlardı. Zehra bir gün elini Mansurun önündeki kitaba uzatmıştı. Mansur, eline vurucasına bir süratle kitabını çekmişti.

Zehra — Yiyeceğim diye mi korktun?

Mansur — Kitabı yiyip yemiyeceğini bilemem. Pis ellerinden kitabım kirlenmesin diye çekiyorum.

Arkadaşları gülüştüler. Zehra sesini çıkarmadı. Birkaç gün sonra Mansur, yakınca oturmuş olan Zehrayı itti

Mansur — Biraz öteye git.

Zehra — Yakınında oturup seni ezecek değilim ya.

Mansur — Ezmiyeceksin, ama ahırda sürüklediğin pis eteklerini üstüme sürüyorsun.

Mansur — Biraz öteye git.

Zehra — Eteklerimi ahırda sürüklemedim. Entarim yepyenidir. Daha bugün giydim. Mendil vereyim de çapaklarını iyi sil.

Mansur — Mendil senin olsun. Onun elime sürüldüğünü istemem.

Zehra — Keyfine! kör gibi, temizle kirliyi fark etmez, âleme maskara olursun.

Mansur — Entari temizse başındaki kirli saçlarından dökülenleri ne yapalım? Git öteye diyorum; yoksa..

Zehra — Ey, yoksa?

Çocukların kahkahaları münakaşalarına nihayet vermişti Yoksa iş fenaya varmak üzereydi. Zehra, hiddetinden kıpkırmızı oldu. Maiye mail büyücek elâ gözleri bir kere parladıktan sonra nemlendi. Bu saçları için validesinden de azar işitirdi. Çünkü Zehranın örüp toplu tutmak gibi külfette bulunduğu yoktu. Saçı vaktinde yıkanır, temiz tutulurdu. Mansur kasten iftira etmişti. Fakat saçak gibi daim surette dökülmüş bulunduğundan, bazen pilici sevmek üzere iğildiği vakit, uzunluğu hasebiyle yerde sürünmesinden süprüntülerin ilişip yukarı kata çıkarıldığı olurdu.

Zehranın saçlarını bundan sonra validesinden başka kimse çözük görmedi. Lâkin saçı güzelce örülmüş bir halde sınıfa gelen Zehra, yine saçı bahanesiyle arkadaşlarının hedef-i istihzası olmuştu.

Zehranın artık tahammülü kalmamıştı. Derse devam edemiyeceğini iptida validesine sonra amcasına katiyen beyan etmiş, esbabını söylememiş, ricaların, tehditlerin, zerre kadar tesiri görülememişti. Bu suretle beraber okumuş olan çocuklar ayrılmışlar. Bu işten her nedense nadim olan Mansur da Zehranın dersi terk etmesinden birkaç ay sonra tahsile devam etmek üzere amcasından müsaade alarak Fransaya gitmişti.

Mansur çok sonra bu çocukluk âlemini, en ufak teferruatına varıncıya kadar hadde-i tefekkürden geçirdi. Nihayetinde: «Geçen sene yazdıkları mektupta Zehranın İstanbulda oturduğunu bildirmişlerdi. Acaba hâlâ İstanbulda mı?» dedi. Sonra da: «Acaba yine öyle lırçın, huysuz mu? Çocukluk haliyle tahsiline mâni olduğumu bir türlü kendime affedemiyorum...»

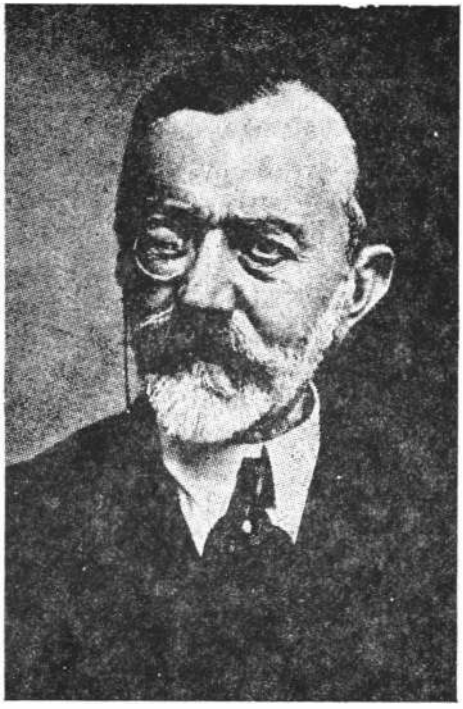

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN
(1852 - 1937)

Makber, sonudur dekayıkın bu,
Bir sırr-ı garibi Hâlıkın bu.
Bir nûr ki meyledince hâba.
İnmekte şu bir yığın türâba.
En yükseğidir şevâhikin bu,
En müdhişidir hakayıkın bu.
Bedbaht, o hakikat anlaşılmaz,
Sânın bu, cihanda lâyıkın bu.

TANZİMAT Edebiyatı'mızın ünlü şairi. İstanbul'da Bebek'te doğdu (2 Ocak). Tarihçi Hayrullah Efendi (1819 - 1868) nin oğludur. Dedesi, II. Mahmut'un hekimbaşısı Abdülhak Molla'dır. Beş yaşındayken Bebek'te bir süre Fransız Okulu'nda okuduktan sonra, özel bir öğrenim gördü. Hoca Tahsin, Selim Sabit, Edremitli Bahaiddin gibi zamanın bilginlerinden ders aldı. Ağabeysiyle Paris'e giderek (1862), orada bir yıl kadar bir Fransız okuluna devam etti. Dönüşünde Robert Kolej'de okudu. Babıâli Tercüme Odası'na memur olduğu sıralarda yaşı henüz onüçtü. İran elçiliğine atanan babasıyla Tahran'a gitti (1866); Farsça'yı öğrendi. Babasının kalp hastalığından ölümü üzerine, İstanbul'a döndü (1868); Maliye, Şûrâ'yı Devlet, Sadaret kalemlerinde çalıştı. İlk şiirlerinin, ilk piyeslerinin yayınlanması bu yıllara rastlar. Hâmid'in doğduğu ve en güzel çocukluk yıllarının geçtiği

Bebek'teki yalı, III. Sultan Selim devrinde, Hekimbaşı olan Mustafa Behçet Efendi tarafından satın alınmıştır. Bu yalı hakkında Sayın Dr Prof. Bedi N. Şehsuvaroğlu, makalesinde «Bebek o tarihlerde o güzel koyu, o emsalsiz yeşil çamları, o güzel yalıları kadar, sonraları Mahmud Baba Tekkesi diye anılan Bektaşî tekkesi ile de meşhurdur. Bektaşî tekkesi de böylesine güzel manzaralı bir köşeye, Bebek sırtlarındaki Şehitlik tepesine yerleşmişti. Manzarası, güzelliği ve bilhassa gönüllere ferahlık ve-

ren o bakımlı bahçesi, binbir çeşit gülleri ve havuzlarıyle bu köşk, 1220/1805'ten beri hekimbaşı ailesinin idi. O yıllarda, devir Sultan Selim (1789 1907) devridir ve o sene Mustafa Behcet Efendi (1774 - 1834) ilk olarak hekimbaşılığa gelmiştir. İşte san'atkâr padişah, aynı zamanda kadir kıymet bilirliği için yeni hekimbaşısına, bu değerli bilginine öyle ihsanlarda bulunmuştur ki, o da bu paralarla hemen bu yalıyı almıştı. Ve hekimbaşı yalısı daha o sene güzelliği ile şâirlere konu oluyor. Filhakika yine 1220'de şâir Refî bu yalı için yazdığı bir şiiri vardır:

Etıbbâ-î Şehinşâh'ın Reîsi
Cenâb-î Mustafâ Behcet Efendi
Alıp Sultan Selîm'in sâyesinde
Bu dil-keş câyı oldû gamdan âzâd
Refîa işte tebrîkine târih
Bu sâhilhâne ola Behced-âbâd.

Mustafa Behcet Efendi, hekimbaşı ailesi gibi köklü bir ailenin çocuğudur. Avrupa'da okumuş, âlim, yabancı dillere âşina bir hekimdir. Büyük babası Hayrullah Efendi de hekimbaşıydı. Mustafa Behçet Efendi daha sonra Sultan Mahmud devrinde iki kerre daha hekimbaşlığa getirilmiştir... Hekimbaşı ailesinin yazlık yurt ocağı Çamlıca'dadır. Orada iki tenha köşkleri vardır. Bu köşklerden biri padişaha satılmış idi, diyor Hâmid. Târih boyunca binbir şâire vect ve ilham kaynağı olan Boğaz'ın manzaraları karşısında doğup, ayrıca da aile ocağının bin bir şiir demeti teşkil eden bahçeleri içinde büyüyen ve ırsiyyetin kendisine bahşettiği illiyetin tesiriyle, Hâmid'in dediği gibi Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiîdir.»

Abdülhak Hâmit, ilk evliliğini İstanbul'un tanınmış ailelerinden olan Pîrî Zâdelerden Fatma Hanım ile yaptı (1871). Paris Sefareti ikinci kâtipliğine atandı (1876 - 1878); Fransız edebiyatını şairlerinin etkisinde kalacak kadar inceledi. Azledilerek açıkta bırakıldı (1878 - 1881). Poti (1881), Golos (1882) konsolosu, sonra Bombay başkonsolosu oldu (1883). Karısı Fatma Hanım veremden muzdaripti, hastalığın artması üzerine Bombay'dan İstanbul'a dönmek zorunda kaldı; Fatma Hanım yolda Beyrut sularında öldü (1885). Hâmit'in ağabeysi Nasuhi Bey o sırada Beyrut'ta vali olarak bulunuyordu; ölüvü orada gömmeyi uygun buldular. Karısının ölümünden sonra Hâmit, Londra sefareti başkâtipliğine atandı (1886 - 1908); bu dönemde ikinci defa Nelly adındaki bir İngiliz kızıyle evlendi. Ayan Meclisi üyeliğine seçildi (1918). İşgal kuvvetlerinin fenalığına uğramaktan çekindiği için, mütareke yıllarında Viyana'ya gitti (1922). Son yıllarında İstanbul milletvekili seçildi (1928); (ölm. 12 Şubat.)

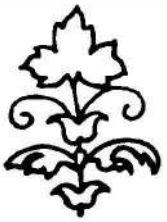

Abdülhak Hâmit Bey enişteşi Sâhib Molla'nın akrabası. büyükanneleri tarafından, Pîrî-zâdelerden Fâtma Hanımla evlenir. bu evlilikten. oğlu Abdülhak Hüseyin Bey'le kızı Hâmide Nasib Hanım bu aile zincirine katılır. Fatma Hanım'ın ölümü üzerine, Hâmit, Nelli Hanım isminde bir İngiliz kızıyla evlenir. Bu hanım, İslâm dinini kabullenir, Hâmit'le yirmi yıldan fazla yaşadıkları hâlde çocukları olmaz. Bu hanım da Fatma Hanım gibi veremden ölür. Bir aralık ağabeyi Nasûhî Bey'in telkiniyle komşu kızı Cemile Hanım'la evlenirse de, çok kısa süren bu evlilik, ayrılıkla sonuçlanır. En sonunda Brüksel sefiriiken, orada tanıştığı annesi Belçikalı, babası Fransız, Lüsyen Hanım'la evlenir. Hâmit'in bu hanımdan da çocuğu olmaz. Lüsiyen Hanım, İslamiyet'i kabul ederek Nasib Betül adını alır; 1966 yılında İstanbul'da ölür. Hamit'in oğlu Abdülhak Hüseyin Bey'in eşi Mis Viyolet adında bir İngiliz kadınıdır. Mutaassıb bir İngiliz'dir. Kızlarına babasının dili olan Türkçe'yi öğretmelerine engel olur.

Kişiliği

Abdülhak Hâmit Tarhan; modern edebiyatımızın kurucularındandır. Doğu ile Batı edebiyatı arasında bir köprü olabilecek kadar kuvvetli bir kültürü, zengin bir hayal gücü vardır. Şöyle der «Tasvir-i Efkâr'a Şinasi'nin kalemiyle çevrilmiş bir yazı, bana ilk edebiyat hevesini aşıladı.. Fârisiyi öğrendikten sonra Sâdî, Hakanî, Şevket, Hafız ruhi ihtiyaçlarımın en yakın, en candan dostu oldular. Okuduğum, zevk olarak okuduğum ilk edebî eserler Acem eserleridir... Hayret ve hürmetle okuduğum büyüklerimiz Recaizade Ekrem'le Namık Kemal'di. Yabancılardan, sonraları Corneille'yi, Racine'i Voltaire'i, Lamartine'i, Musset'yi inceledim... Şinasi beni sadece babam Hayrullah Efendi'nin oğlu olarak tanırdı... Ziya Paşa ile bir defa bir ziyafette beraber bulunmuştuk... Namık Kemal'e gelince; onu ilk defa Ebuzziya matbaasında gördüm.. Kemal pek üstün yaradılışlı bir adamdı; harika idi diyebilirim.» Kırkı aşkın yapıtlarının yarısı tiyatrodur. Piyeslerinde tarihsel konular, hayale dayanan olaylarla manzum, mensur veya nesir-nazım karışımı bir anlatımla işler. Aruzun yanısıra heceyi de kullanır. Oyunları sahne tekniğine uygun değildir. «Sanat için sanat» akımına bağlı romantik bir duyarlık içerisindedir. Yakup Kadri'ye göre: «Şark kültürü ile Garp kültürü arasındaki çatışmaları ilk meydan muharebesini Abdülhak Hâmid'in ruhunda vermiştir.» Hâmit; Batılı anlayışla ilk nazım yeniliklerini getiren şairimizdir; ondan sonradır ki özle birlikte şiirimizin biçimi de yenileşir. Ahmet Hamdi Tanpınar, onun hakkında ilginç görüşler ileri sürer

Hâmid'de ilhamını bir nevi vahiy, kafiyenin mekanik düştüğünü Cebrâil'in kanat şarkısı gibi kabul eden bir hâl de yok değildir. Onun bu mes'ut yaradılışı karşısında şiir dünyasının gerçek prenslerinin talihini düşünmemek, Fuzûlî'nin birkaç kuruş için sağa sola istida veren şahâne gururunu, Nef'înin kement altında devrilen boynunu, Gerard de Nerval'

in kendisini astığı sokak fenerinde, sabahın alaca karanlığında saklanan tayfını, Baudelaire'in bir hastane köşesinde kilitlenmiş maskesini, Dante'ye Arno'nun gülen kıyılarını bir cehennem yapan menfa'yı Nedim'in peşinden Eschyle'in Erinhye'leri gibi saldıran kudurmuş kalabalığı hatırlamak ve aradaki farktan onun hesabına ürkmemek kabil değildir. Çünkü hayatta her şey, bir denge meselesidir; ilâhların sofrasına oturabilmek için fânilerin sofrasından biraz gözü yaşlı kalkmak gerektir... Abdülhak Hâmit Namık Kemal neslinin son halkasıdır. Filhakika Şinasi ile başlayan yenilik onun eserinde ilk büyük merhaleyi kaydeder. Sanatta ilk gelenlerin yolu açmak, kımıldatıcı fikri bulmak gibi imtiyazları varsa, geç kalanların da bu hazırlanışın meyvalarını idrak etmek gibi bir talihleri vardır. Bu sonunculara düşünce şekil alır, müphem temayüller bir nevi muayyenlik kazanır Hâmid'de bol bol yenilikler büyüklükler vardır, eksik olan mükemmelliktir. Çok karışık bir nehir gibi akar; besleyici bir Nil olmaz da: tuğyanlarında dahi, sadece sel kalır, su iken fırtınaya benzer. Heceyi, serbesti, kafiyesizi, her türlü nazım şeklini dener. Aleti değiştirir, fakat tele dokunma tarzında tesadüften geleni çok defa olduğu gibi bırakır. Bulduklarını yine tesadüf birbirine ekler. Bazen sadelik derken basitliğe gidiverir.

Abdülhak Hâmit; kendinden önceki Tanzimatçıların getirdiği görüşleri daha çok ileriye götürür. Kâinat karşısında iyimserlikle hayranlık duygulariyle dolar İnsan iradesini ön plana alır. Divan şiirinin son kalıntılarını yıkar. Tanzimat şiirinde yeni bir şiir dili yaratır. Tanzimat şiirine geniş ufuklar açan, divan şiirinin iç ve dış geleneklerini yıkan, metafizik konuları işleyen, tezatlardan kuvvet alan, ölüm, aşk, vatan, millet, tabiat konularını kâh epik, kâh lirik bir dille işleyen bir şairdir. Abdülhak Hâmit'e göre «En güzel, en büyük, en doğru şiir, dehşet verici bir gerçeğin baskısı altında hiç bir şey söyleyememektir. İnsan, bâzı kerre, hatırına gelen bir hayâli tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bir acz ile feryat koparır, yahut pek karanlık bir şeyler söyler, yahut hiçbir şey söylemez de kalemini ayağının altına alıp ezer, bunlar şiirdir.» Tanzimat şiirine iç kuvvetlerin etkisiyle yüksek bir anlatım yeteneği kazandırır. Görünende görünmiyeni arar: fizik âlemle değil, metafizik âlemle ilgilenir. Yüce duyguları, büyük düşünceleri anlatabilmek için, dil kurallarımızı zevksizliğe düşecek denli zorlar.

> Abdülhak Hâmid'in: engin ufuklu, alabildiğine geniş ilhamlı, zengin ve seçkin hayallere sahip, sağlam bir kültüre ve felsefe gücüne dayalı büyük bir şair olduğundan şüphe yoktur. Türk şiirini kendi zamanına kadar süregelen klişeleşmiş motiflerden, değerden düşmüş iç ve dış geleneklerden ilk defa o kurtarmış; ona istediği alanlara dolu dizgin yönelebilmek özgürlüğünü o kazandırmıştır. Kişi hayatının, duygusal ve düşünsel ortamlarda, ne göz ulaşamaz yüceliklere kadar çıktığını, öte

Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Nuvyen Hanım

yandan ne akıl sır almaz drinliklere kadar indiğini edebiyatımızda onun kadar enine boyuna kurcalıyan başka bir şairimize rastlamak hayli zordur. *Semsettin KUTLU* Bir sanatçı olarak Hâmit, en küçük görev duygusuyla yaşadığı çağın edebiyatını okumamış, anlamamış, onu bize iletmeye çalışmamış, kendi toplumunda filizlenen düşüncelere uzak ve yabancı kalmış. Ulusunun kaderine sırt çevirmiş, yalnız kendisini düşünerek yaşamış ve yazmış, eserlerini tartışmasız kabul eden saf bir dostlar çevresinin el birliğiğiyle yüceltilip değerlendirilmiştir.

Abdülhak Hâmid'i bizim ileriliğimiz değil kendi geriliği öldürmüştür. Toplumdan geriye kalan her sanatçının kaderi gibi. Hiçbir sanat eseri, ne dil, ne beğeni ,ne zaman ayrılığı yüzünden böyle kalabalık bir külliyat, bu kadar çabuk sönmez. Aslında o, şimdi bizim ona verdiğimiz kadar değerli olmalıdır.

Hayatıyla bu kadar rahat bir sorumsuzlukta gevşeyen hiçbir yazar, eseriyle gerçekçi ve ileri olamaz. Bir sanatçıdan beklenecek en az şey hiç olmazsa herhangi uyanık bir yurttaş kadar namuslu, erdemli, iyi niyetli, dürüst davranmak değil mi? Eser, hayatın tam dışında yaratılmaz ki. Kendini bir toplumsal aşamanın içine katmaz, bir ülkünün, bir çabanın sınavına adamazsa sanatçı eserini kendi kişiliğinin kulluğuna bağlamış olmaz mı?..

Bir konuşmasında Sabahattin Eyuboğlu, «Çağımızda milli ve gerçekçi kavramları birbirinden ayrılmaz. Yahut da şöyle «Çağımızın sanatçısı gerçekçi olduğu ölçüde milli, milli olduğu ölçüde gerçekçidir.» diyor Kısır ve dar bir anlar görünenler çevresinde doğup yankılanan sağlıksız eserlere güven duymuyorum. Seslendiği yığınların karşısına çıkmalı edebiyat, toplumca eleştirilmeli. Yazar hayatıyla, eser yazarıyla birlikte nündeki yaşamanın sınavlarından, çilelerinden geçmeli. Belki daha az ince ,daha az işlenmiş, daha az seçkin... zamanının görevine yetişmeli edebiyat. Kendi içinde susarak ya da belli bir azınlığın beğenileri arasında toplumdan uzaklaşan yazarlar, bugün bilinmedikleri gibi yarın da aranmayacaklardır. *Rauf MUTLUAY.*

Hâmid, çok yerilmiş, çok öğülmüştü. Yeni görüşlerle ortaya çıkan bir nesil, bir öncekileri her zaman yerer. Hâmid'den sonra yetişen ve bizde başka uluslara bakarak çok çabuk değişen nesiller de öyle yaptı. Bugün bile Hâmid üzerine konuşurken yine ya çok öğüyor, ya çok yeriyoruz. Hâmid'in kaderi böyle, sürüp gidiyor. Eskiden çok yeni, çok cesur, çok ileri oluşu yüzünden yadırganan Hâmid bugün eski diye kötülenmektedir. *Cahit KÜLEBİ.*

Hâmid'e saygım sonsuzdur. Şiir adına, tiyatro adına yaptığı bütün saçmalıklara, bütün gülünçlüklere karşın. Türk şiirindeki yenilikçilerin en gözü karasıdır o. Bilinçsiz bir martir'dir. İçinden çıktığı sınıf, yetiştiği ortamı, yaşadığı hayat bakımından, aşağı yukarısı Tanzimat'tan İlerici Büyük Savaş sonuna kadar yetişen bütün şairlerin özetidir. Bir bakıma bir prototipdir. Gününün koşullarına göre iyi yetişmiş, iyi bir hayat yaşamış, saygınlık kazanmış, soylu bir Osmanlı burjuvası. Şiirinde de içinden çıktığı sınıfın değerlerini sürdürmüş hatta onları keskinleştirmek yoluyla geliştirmiş, ileriye götürmeye çabalamıştır. Bahtsızlığı da gene yetişmesinde, sınıfında aranmalıdır. Bir taklitçilikten ancak başka bir taklitçiliğe geçmek suretile kurtulunacağını sanmak. O. Türk şairinin yüz yıllık bilinçsizliğinin, yanlışlıklarının ve cesurluğunun kesin açıklamasını taşır. *Turgut UYAR.*

Eserleri

Abdülhak Hâmit'in şiir ve tiyatro eserleri *Macera-yı Aşk* (dram, 1872); *Sabr ü Sebat* (dram, 1873); *İçli Kız* (dram, 1874); *Duhter-i Hindu* (Hintli Kız, mensur tiyatro, 1875); *Nazife* (tiyatro, 1876); *Nesteren* (heceyle tiyatro, 1878); *Sahra* (şiirler, 1879); *Tarık yahut Endülüs Fethi* (mensur tiyatro, 1879); *Eşber* (aruzla tiyatro, 1880); *Tezer* (aruzla tiyatro, 1881); *Divaneliklerim yahut Belde* (şiirler, 1885); *Makber* (şiirler, 1885); *Kahbe* yahut *Bir Sefilenin Hasbihali* (şiirler, 1885) *Bunlar Odur* (şiirler, 1886) *Hacle* (Gelin Odası, şiirler, 1887) *Zeynep* (tiyatro eseri, 1906); *Bâlâdan Bir Ses* (şiirler, 1909); *Validem* (şiirler, 1911) *İlhan* (tiyatro eseri, 1911); *Turhan* (tiyatro eseri, 1913); *İlham-ı Vatan* (şiirler, 1915). *Tayflar Geçidi* (şiirler, 1916); *Sardanapal* (tiyatro eseri, 1916); *Mektuplar* (çeşitli konulardaki mektupları, 1916); *Yadigâr-ı Harb* (manzum-mensur oyun, 1916);*İbnimusa yahut Zatülcemal* (tiyatro eseri, 1917); *Finten* (nazım-nesir karışık tiyatro, 1918); *Ruhlar* (şiirler, 1919); *Garam* (şiirler, 1919); *Yabancı Dostlar* (şiirler, 2 cilt, 1924).

Hâmid'in eserlerinde mantıksız bir hayatla, hayatsız bir mantığın mücadeleleri gözükür. *Ziya GÖKALP.* Türk edebiyat tarihinin gelişmesi belirtildiği zaman Abdülhak Hâmid daima yenilikler babası olarak anılacaktır. Nazma getirdiği ferahlık, nazımda denediği tarz, nesir ve nazımla karışık olarak vücude getirdiği eser, ufuk genişletme, tabiatı yeni bir Batı kavramı ile edebiyata sokma, Türk şiirini romantizme doğru götürme, pastoral ve trajedi tarzlarını edebiyatımıza mâletme, hece veznini piyeslerde deneme, Türk nesir ve nazımını kendi zamanındaki Avrupa'nın ufkuna doğru yöneltme bakımlarından Abdülhak Hâmid'i her vakit, her nesil böyle sayacaktır, sanırım. *Ruşen Eşref ÜNAYDIN.* «Tanzimat» gelmiş. İmparatorluk camiasının ekonomik sosyal yapısında olduğu gibi ideolojik müesseselerinde de tanzimatın o malûm kısır «ikizlik»i kendini göstermiş. Gene İstanbul başta olarak büyük liman şehirlerinde doğan taklitçi ve nakilci ticaret burjuvazisinin getirdiği iğreti garp fikirleri Osmanlı - İslâm kalıplarına dökülmeye çalışılmış. Bu sefer de öyle acaip bir sözle «teceddüt edebiyatı» meydana gelmiş ki halktan uzaklıkta divan edebiyatını gölgede bırakmış. Öyle ki Tanzimat ikizinde «düalizminde» yerliyi, eskiyi temsil eden bir sağ Osmanlı (Muallim Naci) bize, Avrupalıyı, yeniyi temsil eden bir sol Osmanlı (Recaizade) den daha sempatik geliyor. Bu edebiyatın «Şair Azam»ı ise bizim neslimize bir «Bakî» veya «Nef'î» den daha az fosilleşmiş görünmüyor. İşte su katılmış Osmanlıca da böyle imiş. *Emin Türk ELİÇİN.* Hâmid, bütün bütün yeni ekolleri ihmal etmemekle beraber, asıl onların ortaya çıkmasını hazırlayan büyük romantizm hareketini en iyi bilen. en iyi anlayan ve bizde bunları gürültüsüzce kurmayı başarmış olan adamdır... Biz, zevk bakımından da tasavvur tarzı bakımından da, Hâmid'le Avrupalı olduk. *Rıza Tevfik BÖLÜKBAŞI.* Dâhi-i Âzam'ın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hattâ bugün konuştuğumuz türkçeye tercüme edin bakın Dâhî'nin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor. *Nâzım HİKMET (Resimli Ay, Haziran 1929)* şiirlerinden örnekler

Anlıyan kimse var mı hatırda?
Ben eminim ki devr-i hazırda
Yazdığım şeyler anlaşılmıyacak...

Bu halkın mülkünü seyret harâbâd lâzımsa,
Bu mülkün halkını söylet sana feryâd lâzımsa.

Evet tarz-ı kadim-i şi'ri bozduk, hercümerc ettik,
Nedir şi'r-i hakikî safha-i irfana dercettik;
Bu yolda nakd-i vakti Cem-i kuvvet birle harcettik,
Bize gelmişti zira meslek-i ecdad nâkâfi.

Bu taş cebinime benzer ki aynı makberdir;
Dışı sükûn ile zâhir, derunu mahşerdir.

⁂

Bildin mi bugün haddini ey düşmen-i mağrur
Ey düşmen-i hayretzede, ey düşmen-i makhur
Gördün mü ki Türk ordusu isterse edermiş
Alçakları bir kat daha alçalmaya mecbûr.

İnsan edince kendi kemâliyle imtizâç;
Tenzil-i kadr-i âhere hissetmez ihtiyaç.

⁂

Çıktım semâvâtâ hak berser,
İndim semâvâtla beraber..

⁂

Bilmem ne söyleyim ölümün bir kerameti;
Kabr olmasaydı biz koparırdık kıyameti.

⁂

Her ferd bir vazife içindir, gelir gider;
Bilmez nedir vazifeyi, lâkin edâ eder.

⁂

Şeytan kemikleriyle bina eylerim, güzel
Kızlar ki, akraba gibidirler nücum ile..

⁂

Şair odur ki gûşuna sesler gelir müdâm
Bir perdedar mutribe-i nağmesâzdan.

KÜRSİ-İ İSTİĞRAK

Kenâr-ı bahrda hoş bir âlemdir nâzır-ı âlem,
Tahaccür eylemiş bir mevcdir; üstünde bir âdem
Hayâlettir. Oturmuş fikr ile meşguldür her dem;
Giyinmiştir beyaz amma, bakarsın arzeder mâtem.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Abdülhak Hâmit'in babası Hayrullah Efendi

Bu tenha yerleri gördün mü sen zannetme hâlidir,
Hayâlâtımla meskûndur; bu yerler pür maâlidir,
Muhât-ı aczdir hem lâ-tenâhî birle mâlidir.
Bu mevkidir yerim sahilde bir kürsî-i âlîdir.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Sükûnetle kuşanmış hây u hûy-ı şehri gûş eyle,
Sehâb-ı hande-riz ü berk-ı yekser kahrı gûş eyle,
Ağaçlardan çıkan efkârı seyret, nehri gûş eyle;
Bu vahşet-gâhda sen gel benimle dehri gûş eyle.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Düşün ol zâtı kim emriyle zâtından ıyân olmuş,
Vücûd-ı sermedîsinden zemîn ü âsmân olmuş,
Düşün deryâyı her bir katre mevc-i bî-kerân olmuş,
Hafâyâ-yı İlâhîdir ki yek-dil, yek-zebân olmuş.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Odur hüçî-i mâzi lücce-i sürh-i meşiyyette,
Bu târîkî-i müstakbel kebûd-ı sermediyyette,
Durur bir Kibriyâ-yı bî-nihayet nûr ü zulmette,
Beraber cümle mevcûdât ü eşya hep muhabbette.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Eder yekdiğerin takbîl dâim Zühre ve zerre,
Yürür bir yolda mürg u mâhî vü mehtâb ü şebperre,
Otur şu minber-i deryâ-muhât senge bir kerre,
Hemen Allâh'ı gör şâmil semadan bahr ile berre.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Yürür her burc bin asr-ı mücessemdir, mümâsildir,
Zılâla suretâ zannetme lâkin cism-i zâildir,
Bu hey'et zîr ü bâlâ merc'-i asliye mâildir,
Giderler şâd ü handân, cümlesi bir feyze nâildir.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

Döner vâdide dûr â dûr bir ses, rûdlar çağlar,
Çemen mâî, koyunlar pembe, rengârenktir dağlar,
Şafaktan, bahrdan etmekte cem' sîm ü zer bağlar,
Bu şenlikte benim gönlümdür ancak varsa bir ağlar.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

İner sisler içinde bir küçük kız kûhdan tenhâ,
Doğarken necm-i bî-hâb-ı seher peydâ vü nâ-peydâ,
Geçer pey-i sabâ, dûşunda aks-i cûşiş-i deryâ,
Ceres yâd-ı vatanla dilde eyler derdimi ihyâ.

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem...

FÂTİH'İN TÜRBESİNİ ZİYARET

Her kûşesinde dehrin nâm-ı bakaa medârın;
Şâyestedir, denilse âlem senin mezarın.

Sensin ki ol şehinşâh bu ümmet-i necîbe
Emsâr bahşişindir, ebhâr yâdigârın.

Abdülhak Hâmit Tarhan'ın ağabeyi Nasuhi Bey

Mazi: O perde-i gayb küşâde-i huzûrun;
Atî: O râh-ı muzlimâmâde-i güzârın.

Tevhid idi merâmın İslâm ile enâmı,
Birleşti ol uğurda ilminle iktidârın.

Beyt-i Hudâ'ya konmuş câhın mutâ-ı İslâm;
Durmuş başında bekler bir kavm, türbedârın.

Tâtında müncelidir hep beyyinât-ı mânâ,
Esrâr-ı Lemyezel'den masnû olan bu dârın.

Her dem sana açıktır ebvâb-ı Arş-ı Rahmet,
Türbendir en azîmi fethettiğin diyârın.

Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maâlî;
Var şûle-i dehâdan bin necm-i tâbdârın.

Bâb-ı necâtı sensin, ey Fâtih, eyleyen feth;
Miftah yaptı ancak cedd-i büzürg-vârın.

Bir mecma'-ı siyaset buldum ukûle çesbân,
Tâbân ufuklarından eczâ-yı târümârın.

Ervâh-ı mü'minîndir encüm kadar meşâil,
Bâlâ-yı türbetinden tenvîr eder mezârın.

Gösterdiğin maâlî ehrâmdır müselsel,
Kûhsârlar umûmen bâlîn-i ihtizârın.

Bir yıldırımda nîzen, peyveste ka'r-ı hâke,
Bir burc-ı Hak-nümâdır, ermiş göğe minârın.

Her azmin eylemişti tefsîr-i âyet-i Hak,
Zâhirdi nâsiyende âsârı Çâr-yârın.

İster idin ki olsun düşmanla yâr yek-dil,
Devrân idi rakîbin, Allâh idi nigârın.

Bir dem yüzün gülünce âlem bahâr olurdu:
Misl- küsûf her câ zâhirdi iğbirârın.

Kaldın cihanda bir ân, her ânın oldu bir devr:
Mülk-i ezeldi güyâ tahtında hem-civârın.

Titrerdi secde-gâhın oldukça sen cebin-sây
Hâlâ gelir zeminden tekbîr-i zâr zârın.

Açtı sana cenâhın cânân-ı sermediyyet
Etti anı der-âgûş cân-ı cihan-sipârın.

Ecr-i azîm-i vasfın kaydında gönlüm ey şâh;
Affeyle bu kusûrun sen ol günâhkârın.

Medhinde şairâne ilhâmlar gerektir;
Târifi yerde bitmez Arş'a çıkan kibârın.

ŞANZELİZE

Git de bir kere gör seyahatle,
Ne kadar hoştur ah o «Şanzelize»!
Anda gerdûne-i zarife süvâr
Ne kadar hoş geçer «Alis Hovar»!
Yalnızdır gider iken her bâr,
Akşamüstü döner cemaatle;
İltifat eylemezdi önce bize.

Kavuşur anda herkes sevdiğine,
Gündüzün gölgelik, gece pür-nûr.
Gündüzün daima şebîh-i seher,
Gece bir burcu andırır ol yer.
Var o burcun içinde bir de kamer
Ki rekabet eder semâdakine;
Kim bakarsa olur hemen meshûr

Görünür bir tarafta «Sirk-Dete»
Üzeri örtülü, o bir gülşen.
Bir tarafta «Mabil» nümayandır.
O da gerçi bir gülistandır.
Kasr-ı bî-sakaf dense şâyândır
Vaz'olunmuş o yerde bir cihete
Zevk ve rahat mahalli bir mesken.

Hem gece hem de gündüz olduğunu
Gördüğüm çoktur anda bekler iken.
Râkiben yani verdiğim remize
Geçiyorken siyah-pûş Elize
Başka ziynet bulurdu Şanzelize...

HAYD PARK'TAN GEÇERKEN

Nedir mahvolmuş eş'ârım benim icâd eder bir kuş
Bütün şairleri ahkâmına münkaad eder bir kuş,
Neden bilmem bugün kalbimde, ki feryâd eder bir kuş,
Bu vîrân hâtırım bir fikr ile berbâd eder bir kuş.

Tecessümler kılarken her cihetten serdi-i firkat,
Düşerken pâre-i berfe müşabih girye-i hasret,
Aceb kimden alıp kılmakta arz-ı müjde-i vuslat,
Bahârı sevgilim senden mi istişhâd eder bülbül?

Ne anlarsın bu hâlimden benim ey çehre-i rûşen,
Meserretten mi, mâtemden mi bilmem ettiğim şîven?
Firâkıyle o hûr-ı nâzenînin azm ederken ben,
Bu hiçistan-ı nisyânı behişt-âbâd eder bir kuş.

Nasıl mümkün olur denmek onun şevkinde yok bir şey,
Figanı bî-sebeptir, hüzn ile şevkinde yok bir şey,
Sarây-ı pâdişâhî kim anın şevkinde yok bir şey,
Anın şevkinde istihzâ-yı istibdâd eder bir kuş.

Alır lezzet o bizlerden ziyâde âb-ı cârîden,
Nesîm-i kûh-peymâdan, sahâibden, sahârîden,
Letâiften ne gördüyse bilireltâf-ı Bârî'den
Dıraht üstünde bir diğer kuşa tâdad eder bir kuş.

Beni sen sevgilim mâzûr gör, mâzûr ü mecnûnum,
Gözümden yaşlar akmakta, fakat billâh memnûnum,
Nasıl mehtâba âşıksam sana ben öyle meftûnum.
Habir olsa bu hâlinden bana imdâd eder bir kuş.

Bugün bir makberin müştakıyım ben eylerim feryâd,
Senin'çün de yarın hasretle etsin makberim feryâd,
Onun gûşunda da bilmem olur mu sözlerim feryâd?
Nedir Ya Rab beni feryâd ile mu'tad eder bir kuş.

Zeministân içre kalmış yâdigar-ı sayf-ı handândır,
Fenâdan bahseder bir bülbül-i kudşî-i Rıdvandır.
Beyrut'tan gelse lâyık hüdhüd sâî-i cânândır,
Beni îkaz için, ihyâ için bîdâd eder bir kuş.

Meserret görmek istersen eğer ekdâr hâlinde,
Beni seyret ki handânım ben âh ü zâr hâlinde,
Aceb zihnimden istihrâc edip eş'âr hâlinde,
Alır fikrim benim, kendi gibi âzâd eder bir kuş.

Berîsin tâc-ı dânişten, fakat pâyında yok bendin,
Aceb hürriyyeti ey kuş bu milletten mi öğrendin?
Bana öğrettiğin ilme aceb vakıf mısın kendin?
Bütün insanlara ey arz-ı istidâd eder bir kuş.

Güzâr ettim bu gurbet-gehde birçok deşt ü deryâdan,
Ne gördümse yazık tefrîk olunmaz şimdi rüyâdan,
Fakat çıkmaz senin âvâz-ı hüznün gûş-ı hulyâdan,
Ölürsem de olur rûhum benim feryâd eder bir kuş.

AĞIT

Kanlara boğdular daha süt tatmadan,
Toprağa düştü, kucakta yatmadan,
Hâlıkı henüz tamam yaratmadan
Vurdu kızımı dehşetli bir ıslık.

Gördüm küçücük kalbinde hançeri,
Gece yarısı girdiler içeri;
Akıyor bence o geceden beri..
Döktükleri kan fakat bir damlacık.

Sana kızım hep melekler ağlasın,
Kuşlar ağlasın, çiçekler ağlasın,
Gökyüzünde şimşekler ağlasın;
Yere düşmesin yıldırımlar artık.

TECELLİ - TESELLİ

Seher vaktiydi çıktım geçen gün kûhsâre
Ki ses yok bir tarafta, sis inmişti civâre.

Nümâyândı o yerde deniz, sahra, hıyâbân,
Garib-ül hâl bir köy müsadif rehgüzâre.

Harab olmuş ne varsa, türâb olmuş o bir köy,
Başında seng-i makber, iki virân minare.

Uyurdu hep çocuklar, fakat kuşlar uyanmış;
Sönüp yıldızlar, emvâc eder savlet kenâre.

Nedir bilmem eminim ki bir şeyler sorardım
Sorardım cûybâre, sorardım rûzgâre.

Ağaçlardan ederdim, tazarrûlar içimden:
Ağaçlar kim sararmış, tahassürden bahâre.

Sanırdım yâdıdır bu, verem bir dilrübânın
Akardı cûy-ı ömrüm dü çeşmimden gubâre,

Birinci def'a gördüm o gün bir servi ebyaz,
Karanlık bir beyazlık, ki benzerdi mezare.

Olur mazisi güyâ o emvâtın nümayân
Çıkardı servilikten bulutlar pâre pâre.

«Nedir yarabbi!» derdim, «niçin olmuş çiçekler?»
Bakardım bir taraftan cibâl-i zî-vakaare.

«Hani?» derdim, «O sultân-ı melâik,
Ki etmiştin bana sen cinânından itâre..»

Güneş doğdu nihayet, duyup bir hiss-i tâzim
Kıyâm ettim o anda, gözüm vakf oldu yâre:

Meğer cânân imiş o, evet timsâl-i cânân
Ki bâlâ-yı ufuktan çıkar Perverdgâre.

KÜLBE-İ İŞTİYAK

Ne âlemdir bu âlem akl u fikri bikarar eyler,
Hep îcâzât-ı kudret pîş-i çeşmimden güzâr eyler,
Semâvî handelerdir gök yüzünden Hak nisâr eyler,
Serâser nûrlardır renklerle istitâr eyler.
Çemendir, bahrdir, kühsârdır, subh-i rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir

Neye dûş olsa çeşmim bunda her dem tâze vü terdir,
Şuâ-ı mihr-i enver pâre pâre kirm-i ahterdir,
Bulutlar kenz-i gevherdir, murassâ-sâz-ı meşcerdir,
Doğar akşamları bir mâi yıldız rûhperverdir,
Çemendir, bahrdir, kühsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

Şafak birnehr-i hüzn eyler reh-i ümmîdi hûnundan,
Münevver mâhitâbın fikr nûr-ı nilgûnundan,
Düşer bin şî'r-i muzlim ol ziyânın her sütûnundan,
Mükerrer hüsnü yârin manzar-i sevdâ-nümûnundan,
Çemendir, bahrdir, kühsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

İşâret kılmada eşcâr semt-i lâ-tenâhîyi,
Öper emvâc kalkıp perde-i kudret-penâhîyi,
Eder kevkeblere îsâl tâirler ilâhîyi,
Değer sermest-i aşk etse bu manzar murg u mâhîyi,
Çemendir, bahrdir, kûhsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

Seher bin cûybâr-ı hüsn-i âheng ü sadâ yek-dem,
Kılar meks ettiğim vâdî-i samtı hüzn ile hurrem,
Gelir mihr ü meh-âsâ fikrim ihyâyâ Kemal, Ekrem,
Döner karşımda ol dem şî'rden masnû bir âlem,
Çemendir, bahrdir, kûhsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir,

Abdülhak Hâmit'in dedesi Hekimbaşı Abdülhak Molla

Sabâha karşı dönmüş âfitâba muntazır ezhâr,
Tulû'iyle anın her gonca eyler handesin tekrar,
Sezâdır maşrıkı addetse âdem matla'-ı eş'âr,
Ne şâirdir ki Kudret şi'r söyler döktüğü âsâr,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

Sabâ eyler kudûm-i nevbahârı kûhdan tebşîr,
Eder tıfl-ı muhabbet âsiyâb-ı âlemi tedvîr,
Gelir bir yanda sengistandan âvâz-ı peleng ü şîr,
Olur şimşeklerin aksiyle rûşen çehre-i takdîr,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

Sevâhikden sukut etmekte menbâlar menâr-âsâ,
Bütün dağlar ağaçlıktır ağaçlar hep çenâr-âsâ,
İnip bir şey semâdan rûhun okşar zülf-i yâr-âsâ,
Revân etse aceb mi bende şi'rim cûybâr-âsâ,
Çemendir, bahrdır, kûhsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şair olmak pek tabîîdir.

Bu cânibde vatandır bunda hep zevk-ı hamiyyetdir,
Bu yanda fikr-i hürriyet ki nûr-ı âdemiyyetdir,
Bu yanda lâciverd ü sebz giymiş sermediyyetdir,
Bu şeyler şâiriyyetdir fazîletdir meziyyetdir,
Çemendir, bahrdir, kühsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

Şu vahşî külbeyi me'nûs-ı aşk-ı mâderî gördüm,
Bana feryâd meşk eyler bu sessiz yerleri gördüm,
Yeşil gözlüydü vahşetlerle sâkin bir perî gördüm,
—Benim mülküm— dedi aks etti nur-ı peykeri gördüm,
Çemendir, bahrdir, kühsârdır, subh-ı rebîîdir;
Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabîîdir.

HASRET

Bir gözleri âhûya vuruldum;
Ahû gibi düştüm dağa hasret.
Etmekle hatâ mülküne hicret
Eyvâh.. Ne beyhude yoruldum.

Cânân ile meşgul hayâlim,
Cânân ise benden hazer eyler;
Bir necm-i seherdir, güzer eyler
Yâdı ile geçtikçe leyâlim.

Fikrim oluyor kûyine rehber,
Hacet göremem başka delîle.
Mey sundu bana kendi eliyle,
Mestim; acaba nerde o dilber?

Mestim o kadar tâ o zamandan
Meyhane gelir çeşmime dünya
Dönmekte bütün gördüğüm eşya;
Tefrik edemem nûru dumandan.

HACER-İ MÜTEHARRİK

Ne hoş bir köylü kızı gördüm geçende
Tek ü tenha oturmuş bir çemende
Ki baksan, korkulurdu uzletinden.

Meâli kılmış etrafa sirayet,
Verirdi mevkie hüsn ü letâfet;
Periler şâd olurdu vahşetinden.

Kenâr-ı âbidi zıllı sanûber,
Öperdi pâyını hurşîd-i enver,
Onu mutlak görürlerdi semâdan.

Uyurdu tıfl-ı sevdâ makdeminde,
Dil-i mâsumu titrerdi feminde
Ki akdestir bu hâlet bir duâdan.

Safâ-yı hüsn ile yekser meserret,
Denirdi dense bir dilber meserret;
Serîrinden yana oldum revâne.

Gidilmez nezdine koymaz çiçekler,
Sanırdım bekliyor birçok melekler;
Bakardım kâh ona, kâh âsmâne.

Açık mâi gibi çeşmânı bî-reng.
Nigâhı cây-ı şüphe, aynı nîreng;
Bakılmazdı fakat bakmak zarûrî.

Görür müydü o gözler, bilmem amma
Bakardı rehgüzâra merdüm âsâ;
Denirdi Cennet'e müştak hûri.

BİR ŞAİRİN HEZEYANI

Merhaba ey harâb makbereler,
Sâfilîne küşâde pencereler,
Nezdinizde kararı pek severim.

Bence hep şiirdir bu meşçereler,
Şu hayırlar, harabeler, dereler
Bu esen rûzigârı pek severim.

Bahrden levhime gelir saffet,
Saffet-i levh, o en güzel san'at.
Ebrden kalbime iner rikkat,
Rikkat-i kalb, o en büyük hikmet;
Ben hazân ve bahârı pek severim.

Fikrimi âsmân eder terfî,
Şi'rimi ahterân eder tarsî,
Her kim eylerse eylesin teşnî,
Bana lâzım değil beyân ü bedî,
Köydeki çeşme-sârı pek severim.

Dilemem şeyh ü şâbdan irşâd,
Encümünden hiç istemem imdâd,
Bana üstâd-ı sun'dur üstâd,
Bunu cehlimden eyle istişhâd,
Cehl ile iftihârı pek severim.

Serv'den istikamet öğrendim,
Senge baktım, metânet öğrendim;
Sâyelerden himâyet öğrendim,
Akibet bir muhabbet öğrendim,
Ben bu nakş ü nigârı pek severim.

Müteharirk çemen belâgatten,
Dem vurur tâirân fesâhatten,
Gonca bir ders açar letâfetten,
Beni âgâh eder selâsetten,
Reviş-i cûybârı pek severim.

Yetişir âsmâ önünde kitâb,
Bana mektep gelir şu pembe sehâb
Encümen câ-nişînidir gırdâb,
Ne hoş vurmuş bu merkade mehtâb,
Şu gelen ihtiyârı pek severim.

Eder ilka hayâlime ziynet,
Hande ettikçe her seher kudret,
Görürüm her tarafta bin ibret,
Tek ü tenhâ önünde ey vahdet,
Ettiğim âh ü zârı pek severim.

Olmadım sarf ü nahve ben âgâh,
Gramer'den de anlamam billâh,
Ulemâ benden etsin istikrâh,
Hiç vazifemde olmaz ey hemrâh,
Çünkü Pervedgârı pek severim.

«Şair-i Âzam» yıllarında Abdülhak Hâmit Tarhan

Batmasın pâyına sakın bu çiçek,
Bir melek geldi söyledi gülerek
«Buradan sevdiğim güzâr edecek.»
Ben onun da esiriyim gerçek,
Çünkü ol dilfigârı pek severim.

Vechi mir'ât-ı hüsn-i sîrettir,
Zülfü meşşâte-i tabiattir,
Çeşmi hem-reng-i sermediyyettir,
O da bir derstir, fazilettir,
Severim yâdigârı pek severim.

ŞAİR-İ ÂZAM

Mevki, Viyana,
Bir darbe-i ma'kûs ile düşmüş o yana,
Hep tersine dönmüştür onun giydiği şeyler,
Hem biddefeatl..
Onlarla yatıp kalkar imiş kendisi söyler,
Vaktiyle bütün Pul'da yapılmışsa da heyhat,
Cümlesi solmuş.
Vaktiyle siyah, şimdi fakat yemyeşil olmuş
Bir paltosu vardır.
Tek gözlüğü vardır, geceler kandilidir o.

Ya Rab ne hayat!...
Cepler delik az çok,
Lâkin ne zarar var ki delikten düşecek yok.
Bir korkusu vardır:
Meyhanelerin saat-i tatili pek erken...
Bir kirli paçavrayla gezer,
Mendilidir o.
Lâstikleri bir başkasınındır ki yürürken
Durmaz ayağından çıkar ekser...
Serpuşu ne festir, ne külâhtır, ne sarıktır,
Kalpak ta değildir,
Bir şapka mı, hâşâ.. O, onun kendine mahsus,
Bir başka şekildir.
Keşkül gibi bir şey...
Milliyetini fârık olan yok, soruyorlar:
Kimdir bu alâmet, bu musibet, ne kılıktır.
Ürkütmiyelim sus...
Bir kahkaha, bir av'ave kopmakta peyapey..
Bazan da müheyya-yi tasadduk duruyorlar,
Zül farkına bir zam!...
Ancak biri vardır, ona der; Şair-i Âzam!...

GAZUB BİR ŞAİR

Seneler var ki yazmadım bir şey,
Hadisat işlemekte peyderpey,
Yeter, insan kaniyle yazmak için..
Yiyerek sanki bir köpek nâ'şı..
Olmuşum bir behimeden vahşi,
Müterakkıb kudurmak, azmak için.

Develer kini bende kin-i âdem,
Hayyelerden zehirlidir handem,
Olurum ağlayınca bir timsah.
Ben ki tufanı yoldaşım sanırım,
Bahr-i ummanı gözyaşım sanırım,
Ve o bahrin içindeyim sebbah.

Sanmayın yer katında bir bodrum,
Açmışım gökyüzünde bir uçurum,
Ki derunun da ben varım ancak.

Anlıyan kimse var mı hatırda,
Ben eminim ki devr-i hazırda
Yazdığım şeyler anlaşılmıyacak.

Bulmuşum tesliyet bu vâdide,
Ne saadet ki hal-i piride
Şarib-ül-leyli venneharım ben.
Bugün olsam da bir cihandîde,
Değilim şimdilik hazandîde,
Karlar altında nevbaharım ben.

Volkan ağzında her biten çiçeğim.
Yıldırım yağdırır ateşböceğim,
Eyledim lâlezâr bir dağılı,
Hani ya nerede böyle şeyhuhet,
Ya sebabatte var mı deymumet.
Dağlıyım ben, fakat yanardağlı.

NAMIK KEMAL'E MEKTUP

Abdülhak Hâmit, tanıyıp sevdiği birçok arkadaşıyla edebiyatçıların ölüm haberlerini yurt dışında iken almıştır. Bunlar içinde en yakını, en çok sevgi ve saygı duyduğu Nâmık Kemal'dir. Gerçi Nâmık Kemal'e —ömürleri boyunca— ancak iki, üç defa, o da çok kısa olmak üzere karşılaşmışlardır. Ama ikisinin de birbirlerine derin muhabbetleri vardır. Kudret Sinan'a göre, Namık Kemal onun, Fransa'ya gittiğini duyunca «Mademki Paris'e gidiyorsun, falan falan kütüphanelere git de orada filân filân kitapları oku!...» tavsiyesinde bulunmuştu. O zamanlar Abdülhak Hâmit, daha asıl eserlerini yayınlamış değildi. Fakat bunlar yayınlanmaya başladıktan sonra, ilk zamanlar genç şâiri pek de umursamayan Nâmık Kemal, ona karşı pek büyük saygı duyacak, hattâ bir mektubunda: Hamid, sana hitab etmek için isminden büyük kelime bulamıyorum» diyecektir. Karşılıklı oturup konuşmadıkları ilk iki karşılaşmalarını saymazsak, bu ilk karşılaşmalarından sonra bir seferinde Midilli'de, ötekinde de Rodos'ta olmak üzere, hayatlarında iki defa daha yüz yüze geleceklerdir. Bundan sonra, ölünceye kadar, birbirlerini göremiyeceklerdir. Midillideki görüşmeleri, karşı karşıya en uzun süre kalıp, hasbihâl etmelerini teşkil etmiştir. Bombay şehbenderliğine giden Hâmid'in vapuru, yolda, Midilli'ye uğramış ve bütün bir gece adada kalmıştır. Gemi limanda demirli duradursun, Abdülhak Hâmit de geceyi adanın mutasarrıfı bulunan Nâmık Kemal'in evinde geçirmiştir. Sabaha kadar sohbet etmişlerdir. Hâmid'in dönüşünde Nâmık Kemal, Rodos mutasarrıfıydı, ömrünün son yıllarını yaşamaktaydı. Genç arkadaşının İstanbul'a gitmekte olduğunu işiten Nâmık Kemal, hemen rıhtıma koşmuştu; ayak üzeri, beş, on dakika konuşabilmişlerdi ve bu

artık sondu. Ondan sonra bir daha yüz yüze gelmemişlerdir. Karşılaşmaları bu kadar az olmakla beraber iki dost 1871'den başlayarak 1888'e kadar daima birbirlerine uzun —hattâ mümkün olduğu kadar sık— mektup yazmışlardır. «Hususî Mektuplarına göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid» kitabında Feyziye Abdullah Tansel'e göre

Abdülhak Hâmid, kendisinden on iki yaş büyük Namık Kemal'i ilk görüşünü şöyle anlatıyor

«Ben evvelâ tanımadım. Ebüzziya, ona bir makale okuyordu. Birkaç defa fransızca *tout de bon; tout de bon* dedi, çıktı gitti. Bu tanışmak sayılmaz; öyle değil mi?»

Namık Kemal, bu görüşmeyi hatırlamıyor, Magosa'dayken Hâmid'in «Mâcerâ-yı Aşk» ile «İçli Kız» adlı eserlerini okuduktan sonra bu genç yazarla ilgileniyor. Arkadaşı Recaizade Mahmud Ekrem'e bir mektup yazıp Hâmid hakkında bilgi istiyor :

Hâmid Bey'in Mâcera-yı Aşk ve İçli Kız ünvanlı iki eserini gördüm. Benim tahminime göre bu Hâmid Bey, Nasûhî Bey'in küçük biraderi olacak! Avrupa'ya gitmeden evvel, bir kere, Tercüme Odası'nda görmüştüm. Avdetimden sonra, bir kere de, sokakta gördüm. Müşahedatından anlayışım şimdi, on dokuz veya yirmi, ve nihayet yirmi bir yaşında olacak. Bu halde, oyunları kendisi yazdı ise, yani tashih etmedin ise (İstanbul'da, senden başka o şivede yazı yazacak adam yoktur), demek ki, çocuk hiç olmazsa, bizim kadar bir edib olacak..»

Bir süre sonra, Namık Kemal ile Abdülhak Hâmid arasında mektuplaşmalar başlıyor. Anlaşılan Hâmid'in el yazısı çirkin... Namık Kemal şöyle diyor:

«Yazın okunamıyor, sen, adını yazmağı da bilmiyorsun. Senin ismin Halmid değil, Hâmid'dir. Benden haber al da, ona göre imzanı koy.»

Namık Kemal'in Midilli'den yazdığı bir mektup :

«Mufassal ve meşruh bir mektubunu almıştım; kâffe-i âsârın gibi, anı da sakladım. Şimdiye kadar cevap yazamadığım iki sebepten idi: Birincisi vatana ibtilânın, meyelânın her biri gönlümde yara açarcasına tesir eylediğinden keyifsizlenmiş idim; ikincisi, manevi ve maddi mahfaza tahtında idim. Şimdi, bu keyifsizlik de, mahfaza belâsı da mündefi oldu. Bu defalık, bu kadarla iktifa et! Bundan sonra uzun uzun konuşuruz. Adresini kaybettim; adres gönder.

«Baha bey buradan geçti. Lâkırdın oldu. Mübarek başımıza Victor Hugo kesildi, diyor. Bu mektubumu onun vasıtasiyle gönderdim. Fakat kendi İstanbul'da baki olmadığından, muhabereyi o vasıta ile icra edemeyiz. Benim adresim malûm. Baki gözlerini öperim.»

Bu mektubun kısalığına sinirlenen Hâmid, Baha beye şunları yazıyor

«... Midilli melikiyle geçerken görüşmüşsünüz de, sizin kâğıdı melfûten aldığını mektubuna cevap yazmadığımı buyurmuş. Ben, o zat-i muhtereme, bir

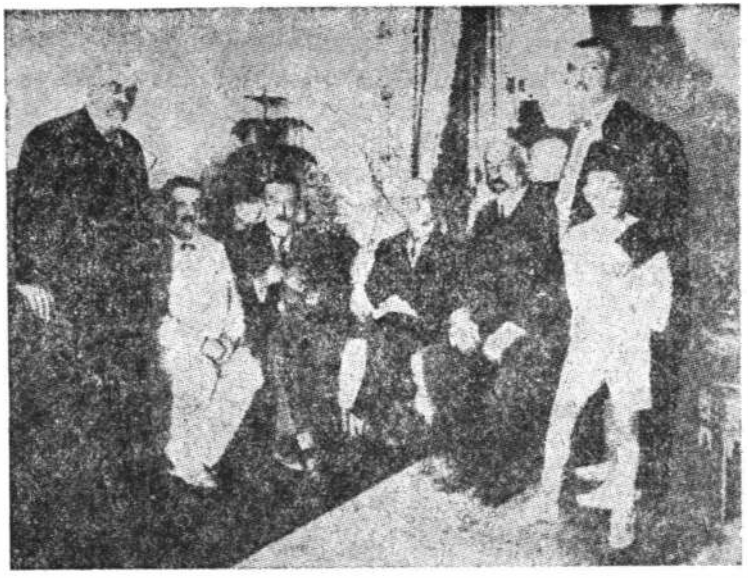

Mithat Cemal'in evinde (soldan sağa): Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin, Abdülhak Hâmit, Samipaşazade Sezai, Mehmet Akif ve Mithat Cemal.

endaze eninde olmak üzere, 15 sayfalık bir mektup yollamıştım ki, kendisinden, mukaddema o hacimde aldığım risâlenin cevabi idi amma, daha mufassal idi; fakat zat-i muhterem, cevabımın cevabı olarak, iki hitabı havi bir varak pâre savurdu.»

Çok geçmeden on beşer sayfalık mektuplar yine başlıyor. Namık Kemal, Hâmid'in eserlerini eleştiriyor, ona öğütler veriyor ve bazı kişileri çekiştiriyor:

«Midhat, senin Üss-i Inkılâb'da göremediğin derecelerde edebsizdir. Kendine düelloya dâvet olunmuş adamlara yazılamıyacak kadar çirkin bir mektup yazdım. Ana, cevap gelmedi. Cevaba cevap olarak, cahil, edebsiz, müfteri, yalancı, şarlatan olduğunu sarahat-i lâfziye ile tasrih ederek bir mektup daha yazdım. Isnat ettiğim sıfât-i seyyienin her birine ayrı ayrı birkaç delil de gösterdim. Yazdığım mektubu neşriyattan memnu olduğu için matbaalara rahmet okutacak birkaç tarafa gönderdim. İstanbul'da eline geçmedik kimse kalmadı desem, yalan olmaz ve okumak bilmiyenleri istisna lâzım gelir. Ana da kanaat edemedim. Sarayda bulunan bazı mûteberâna da gönderdim.»

«Midhat katırının bir de Zeübbet-ül-hakayık'ını iste... Havlamasını bilmeyen köpek koyuna kurt getirir, meselenin ne demek olduğunu gözünün önünde temessül etmiş görürsün.»

«Suâvî... dünyada misli görülmedik bir şarlatan idi.»

«Ahmet Vefik Paşa.. Dünyayı arasan o adamdan müdâhin, o adamdan mürtekip, o adamdan kâzip kimseyi bulamazsın diyebilirim..»

«Sahra'yı Midhat methetmiş, dünyada en teessüf ettiğim şey odur. Kendisine Bokböceği iken insan işine, kaz iken gül yaprağının lezzetine karışmamak için bir mektup yazmıştım; göndermekten ferâgat ettim..»

«Said'den, Midhat'tan ne bahsedersin? Edebiyat mebhası arasında onları lisana almak, işret arasında hindyağı içmek kabilinden değil midir?»

Namık Kemal'in başka mektuplarından parçalar:

«Hâmid, ne dersin, acaba Cenab-ı Hak, beni bu millete matbaacı edip te bir taraftan Ekrem'i, bir taraftan seni, önümde yeni yetişenleri görür, bir plân vermeğe, bir bendin bazı yerlerini kemâl-i azametle tashih etmeğe muvaffak edecek mi? Heyhat! Of!... Fena halde sıkıldım. Dur biraz ağlıyayım da mektubun cevabına ondan sonra devam edeyim.»

«Güzel yazıyorsun. Mektubunun üçüncü sahifesi pek güzel. Hususiyle İstanbul cinsiyet ve milliyet taksimatına ta'rizâtı, Gülnihal'ciğim kadar güzel.»

«Kail - Allah'ı zarûrât Belgrad'a kadar değil, nereye gönderseler tabiî gideceksin. Bana kalırsa başka sefaret dâiyesine filân kalkışma. Korkarım ki hisseye Vaşington filân çıkar da dünyanın belâlarına uğrarsın.»

«*Yâd-ı cevhiyle döktüğüm yaşlar / Hep çiçeksûyû kokmağa başlar* beyti sahihen çirkin. *Bir bâde ki sensiz içilir bezm-i belâda / Hûn-âb alur elbette çıkar dîdelerimden* hayâline yakın bir şey. Sâniyen, çiçek suyu turunç yaprağından çıkar. Senin, hayâlî nedime-i vicdanın ise, şekli ne kadar mafevk-ettabiatten olsa, çehresi elbette yeşil değildir ki arada bir münasip vech-i şebeh bulunsun.»

Abdülhak Hâmid'in Namık Kemal'e yazdığı mektuplardan bazı parçalar

«Poti'de, kemal-i memnuniyetle meşhut ve mücerrebim olan hal, Ruslar'ın mehâsin-i medeniyede bizden geri, sû-ı idarei müstebidânede fersah fersah ileri olmalarıdır. (...) Poti gibi en ehemmiyetsiz bir limanlarında, halkın mektupları açılıyor, kitapları, gazeteleri tevkif olunuyor. Haftalarca, aylarca muayene ve mütalâa olunmadıkça, eshabına verilmiyor. Ecnebi gazetelerinden mehâfil-i mütâlâa ve mübayaaya gelen evrak-ı havâdis içinde Rusya aleyhinde olan bendler, makaleler, bir siyah boya ile -havyarize- olunduktan sonra satılıyor.»

Hâmid'in Bombay'da günlerini nasıl geçirdiğini de Namık Kemal'e yazdığı mektuptan öğreniyoruz:

«Sabahleyin pek erken uykudan kalkıp, ziflendikten sonra, halvetime çekilip hezeyan yazıyorum. Alafranga on birde hamama girip, sonra öğle taamı ediyorum. Yine alafranga saat ikide de, araba-üvar Kapu'ya gidiyorum (yahut geliyorum; çünkü şimdi Kapu'dayım). Akşam üstü gelip çocuklar beni alıyorlar, gezmeğe götürüyorlar. Bu gezmeğe gidiş, mutlaka çaydan sonra olmalı.

Abdülhak Hâmit; Tanzimat döneminin en şık hariciyecisi ve edebiyatçısı olarak gösterilenler arasındadır. Yusuf Ziya Ortaç şöyle der: «Ne şık, ne güzel, ne kibar adamdı o... Galiba ilk gördüğüm Avrupalı Abdülhak Hamit'tir. Zarif hizmetçinin içeri aldığı salonda nereye oturacağımı düşünürken kapı göründü: Koyu gri bir jaketatay giymişti. Yüzüne soylu bir güzellik veren sivrice sakalı, yaylı kaşları, geniş şakakları ve yumuşak gözleriyle Hâmit edebiyatımızdaki Hâmit'ten bile başka bir adamdı. Biraz sonra, salon sarışın bir ışıkla aydınlandı: İçeriye Lüsyen hanım girmişti. Şu, Hâmid'in: «*Var ol Lüsyen, tavaf et ey nûr, Ey âhır-ı ömrümün bahârı!*» diye öğdüğü eşi... güzeldi. Güzelden öte bir şeydi o! «Sensiz de, seninle de yaşanmaz!» demekte haklıydı Dâhî-i âzamımız!..

İki saat sonra, akşam taaamı denilen belâ.. Mugaddiyat-ı ruhaniye filân yok. Akşam yemekten sonra, eğer bir yere med'û değilsem, kendimi, yatak odama davet ve o dâvete hemen icabet ediyorum.»

Kitabın son mektubu Namık Kemal'in Hâmid'e yazdığı bir mektup

«Hâmid; Seni muhatab etmeğe adından büyük bir kelime bulamıyorum!.. (...) Amma biz çünkü edebiyat-ı sahiha taraftarlarını hususiyle seni, Ekrem'i, Ekrem gibi o yolda sa'yettikleri için hakaret görenlerini kendimden ayıramam üdebadan değilmişiz de muterizlerin tevilât-ı zarîfesine göre kabak mecmuu imişiz. Ne mâni? Alem-i neşriyatta bizlere halef olmak istiyen zevatı da bazı zürefa bâdıncan kabilinden addedebilir. O halde ise Kedd-ü uftâd bâdincan her âmed meseli iki tarafın haline bir garip muarref olur. Yahut başka bir rivayete göre eşek imişiz. Onun da zararı yok. Râviler insan olduklarına pek mu'temit ve mağrur iseler biz edebiyat hürmetine olarak hayvanlığı da kabûl ederiz (...) Seni istedikleri kadar bagetle, jagetle hırpalasınlar dursunlar. Sen mevk-i edebinden kaim ol! Hâkimin hiç olmazsa istikbal olacaktır. *Önünde nâmütenâhiliği kılar tasvir / Peyinde sâyesi kalmış bu devlet-ü millet beytiyle, Zırlama, zırlama aman sus sus / Hacı baba yemiş bugün kus kus* beyitleri gibi

âsarın mahiyetindeki fark ise ne zaman olsa zâhire çıkacaktır. Bâki istikbâl-i edebden kalben emin ol! Edeb ebedîdir kardeşim, Hâmid'im...»

Bombay konsolosluğuna atanan Abdülhak Hâmit, Namık Kemal'e oradan, aşağıdaki mektubu göndermiştir;

Vapur durunca şehrin dışardan görünüşü biraz korkunçtu. Çıplak kayıkçılar bizi alıp kıyıya götürdüler. Sahilde arabalar hazır imiş, bindik. Bir otele gittik ki İngiliz binası olduğuna delâlet etmek üzere demirden yapılmıştı. Zaten memleketin bir İngiliz memleketi olduğu, gördüğümüz yüksk binalardan, geniş yollardan, trenlerle tramvaylardan, medeniyet eserlerinden belli idi. Hindistan'a mahsus olup da benim İstanbul'dan beri düşündüğüm, alâka ettiğim hintcevizi ve hurma ve ananas ve anbe ve narçıl ağaçları içinde Londa adamları, Londra arabaları, Avrupa binaları görmek pek ziyade hoşuma gitti. Yenilik daima sevildiği için değil, memleket düşündüğüm gibi olduğu için hoşuma gitti. Ah, ben hurma ağaçlarını ne kadar severim!

Otelde üç gün kaldım, dördüncü gün memleketin hatırı sayılır kişilerinden biri bizi sayfiyesine davetle birkaç gece ziyafet verdi. Sonra şehre yarım saat uzaklığı olan ferah bir mevkide ev ve şehirde başka bir bina bularak yerleştik. Şehirdeki bina kançılaryadır ki her gün gidiyorum. diğeri ailece oturduğumuz evdir ki herkese uyarak iş yerinden uzak bulunduruluyor. Bu bina deniz kıyısında ağaçlar içinde bir yer. Oturduğum dairenin önünde bizim evden daha büyük bir kuş yuvası var: Yani bambu ağacı ki akşamları belki yedi sekiz yüz kadar kuşun yuvası oluyor. Bu kuşların hemen hepsi güzel. Hele tutilerin bizim adi kuşlar gibi ötüp uçmaları daha ziyade güzel.

Yazı odam şimdiki halde ahbap toplantılarından daha faydalı, tiyatrolardan daha eğlenceli. Sabahleyin pek erken uykudan kalkıp ziftlendikten sonr tenhaya çekilip saçma sapan şeyler yazıyorum. Alafranga on birde hamama girip öğle yemeği yiyorum. Yine alafranga saat ikide araba ile daireye gidiyorum. (Yahut geliyorum, çünkü şimdi dairedeyim.) Akşam üstü çocuklar gelip beni alıyorlar, gezmeye götürüyorlar. Bu gezmeye gidiş mutlaka çaydan sonra olmalı. İki saat sonra akşam yemeği denilen belâ. Akşam yemeğinden sonra eğer bir yere söz vermemişsem kendimi yatak odama davet ediyor ve davete de uyuyorum. Buraya kadar iyi. Fakat 15 uşak, 3 araba, 5 hayvan kullanmaya mutlaka mecburiyet. Olmazsa Devlet-i Osmaniye halkın gözünde yaya kalmış olur. İşte fenalıklar buradan başlıyor. Bizde ise para olmadığından borç ediyoruz. Fenalıklar da bunda son dereceyi bulur.

Memleket mamur, muntazam, Avrupa gibi. Avrupa, fakat Avrupa'ya pek uzak. Golos'ta yalnız vatanıma yakın idim. Burada insanlıktan uzak

değilsem de vatanım... ah vatanım... pek uzak. Bence evvelleri uzaklıkla yakınlığın hiç farkı yoktu. Şimdi bilmem nasıl oluyor ki kendimi uzakta hissediyor ve o nispette vatanımı özlüyorum?... Ah Midilli'yi hiç görmeyerek, fakat sizi Midilli'de gördüğüm gece asla hatırımdan çıkmıyor. Bir güzel rüyaya ne kadar benziyor .Fikrim hep o gece ile meşgul olmak istiyor...

EKREM'E MEKTUP

Ekrem-i muhterem, birader-i mükerrem,

Ah yine gönlümün tesellisi geldi!... Yeni mektubun ki martın yirmi üçüncü günü yazmışsın, bir haftadır anınla meşgul ve müteselliyim. Fikrim bu şairane mütalâadan başka şeyle iştigal etmiyor.

Evet, beni sevdiğin için mektuplarıma intizar edeceğini bilirim. Ben iki aydır geceleri keyifsiz ve gündüzleri iyiyim. Mektup yazmağa mâni keyifsizlik değil takatsizliktir. Ruhlarımız, gönüllerimiz bir olduğunda şüphe yok. Lâkin biz niçin beraber olamıyoruz? Kemal, Ekrem, Sezai, Hâmit biz bir vücuduz, ne şüphe!... Yazık ki bu vücudun kuvvâ ve havâssı ne kadar mecmu ise o kadar müfterik. Benim fikrim dediğin gibi güneşe rakip, yahut güneşe karip değil, belki sizin envar-ı irfanınızdan zînasiptir. Afakî sohbeti münazarat-ı edebiyeye tercih etmesem bile pek severim. Lâkin başkalarıyle değil, illâ sizinle. Pek çoklarıyle lâkırdı etmeğe üşenirim; sükûtu tercih eder yahut onlar söylerken ben düşünürüm.

Zarafet-i suriye — mehasin-i maneviye meselesinde itikadını, yahut itikat demek istediğim hayalim senin tecrübene bilmem mukarin midir? Ben demek isterim ki güzellik mehasin-i maneviyenin yüze vurmuş âsarıdır. Bir güzel yüzlü kadın terbiyesiz olur, ahlâksız olamaz. Terbiyesizlik ise dediğin gibi soğukluğu müntiçtir.

Sevilır çirkinlere gelince: Fikrim Abdürrahman-ı Salis'e meftun olan Tezer'in hasbıhalinde gösterdiğim gibidir. Muharrikât-ı hissiyatla çehreleri güzel ,yahut hüsünleri muntazam ve mükemmel de olmasa celb- kalbe bazı kere bir nazar, bir tavır veya bir eser-i hüsn-ü ahlâk kifayet eder.

Naci'yi biz biraz beğeniriz, ama bizi hiç beğenmesi lâzım değil. Şiiri pek selis. O kadar selâsete ben az şiirde tesadüf ettim. Lâkin dediğim gibi arada mübalâgat-ı Acemanenin de fevkine çıkıyor. Oraya çıkmak kolaydır. Öyle çıkışa itilâ denilmez, sade bir irtika denilebilir; fikr-i şairane kanatla çıkar, merdivenle çıkmaz. Asâr-ı mütercemesinin, asıllarına mutabık mıdır bilmem hüsn-ü tabiata ne kadar muvafık olduğunu görmüşsündür. Ben ana bir zaman, fırsat

düşmüş iken Sait Paşa ile Berlinn'e gitmeği tavsiye etmiş idim, kabul etmedi. Eğer gitmiş olsaydı bize şiirleri başka türlü gelirdi. Senin Talim'e aldığın şeyleri kendi tarzında ne kadar güzel!

Hakikat-ı edep ne demek olduğunu bu halk anlamayacak, diyorsun. Teessüf olunur, ama zararı yok. Biz o halktan kendimizi istisna edip yolumuza gidelim. Halin muhasseenatını daima istikbal takdir eder.

Fatih Ziyaretnamesi, Selim Ziyaretnamesi'ne elbette benzemez. Çünkü Selim için yazdığım saniha ve Fatih için yazdığım niyettir. Birincisini istemişlerdi, ikincisini istedim. «Hindistan'daki Odam» da iltizam-ı garabet ettiğimi söylüyorsun. Misal olarak da :

«Leblerin çerhten kılıp isal,
Öper ezhar-ı şems-i biperva

beytini getiriyorsun. Ekrem'im kardeşim, şu sözüme itimat et, hiç de bir mana verme; Benim yazdığım şeyler içinde güç olduklarını, yani muhassenat hep muktebesattır, garip gördüğün hayaller ise mahsul-ü zattır. Ben garabeti hiç de iltizam etmiyorum. Yalnız o benden ayrılmıyor, ne yapayım?

Handeler buseden kalıp hâmil,
San olurlar çemende rayihaza...

beytini şarka müntesip bulmuşsun. Kemal'e, Sezai'ye da yazacağım. Bakalım onlar ne derler? Bana sorarsan, ben bu beytin içinde bir kusur buluyordum, ama ne olduğunu tayin edemiyordum, galiba ifadece dahi biraz bozuk, öyle değil mi?

Ah Ekrem! Ben vaktiyle aylarca mütemadiyen yazardım. Sardanapal ki üç bin beyti havidir, yirmi dört günde elimden çıkmış idi. Nazife'yi iki günde ikmal etmiştim. Yazdığım şu mektup gibi, günde beş altı mektup yazardım. Şimdi ise dört sayfalık bir mektubu bir günde itham edemiyorum; çünkü hastalanıyorum.

Pek çok yazacak şey varsa da bende takat yok! Sezai istediğin kadar sık yazmıyormuş. «Anlaşılan aldığı cevapları beğenmiyor» diyorsun. O nasıl lakırdı? Sezai'nin Londra'da en büyük tesellisi Ekrem ile Hâmit'ten mektup almaktır. Hep derd-i edebe şifa arayanlardan değilmiyiz?

Beni sık sık yad et, Ekrem!... Unutma ki vatanından yirmi beş gün uzak bir memlekette, daima seni düşünür bir biraderin vardır. Baki uhuvvet-i hakikiye ve ebediye.

Birader-i kemterin
Abdülhak Hâmit

BİRKAÇ PERİŞAN SÖZ

Abdülhak Hâmit'in Makber'in önsözü olarak yazdığı «Birkaç Perişan Söz» düzyazı ustalığımızda bir aşamadır. Döneminde «Makber» kadar yankılar yapar. Etkin saldırılara uğrar. Çarpışan fikirlerle zengin bir duyarlığın sentezine varır. Şiir sanatımızın geleneksel kurallarını zorlarken, devrimci bir görüşle yeni bir düzyazının yolunu açar.

Makber —ki asar-ı mevcudemin en ahiridir— fena bulmuş bir vücudun bekası için yapıldı. Mekabirde mündemiç olan maali-i şi'riyyeden *Makber*'de bir eser bulunmadığını bilirim. Makber, bir feryad-ı tahassürü şamildir ki hiçliğe müstenit olduğuyçün mütalâaasından hasıl olacak netice de hiçtir; lâkin bence bir şeydir.

Evet, bu kitabı paymal-i mütalâa eden fikir bir kabristanı dolaşmış olur. Ve kabristanda vaki olduğu gibi, hiç bir şey anlamayarak, içinden çıkıp gider.

Makber'in asar-ı sairem gibi fena bulacağında şüphem yoktur. Zaten teessürümün muhafaza-i şiddetine ebediyyet bile kifayet etmez. Müellif, Halik'ının huzuruna yüreğinden bu yaranın kanları cereyan ede ede çıkacaktır.

Bazı kalplerde kederle sürur cânişin olamaz. Kalp vardır ki perverde ettiği hüzün dünyanın olanca haz ve meserretleri izale edemez. Yine de o hüzün hiç bir mesruriyyete mâni değildir. Bazı gönüllerde ise hüzün ve meserret müçtemi bulunur. Bir hüzünde safa bulunması, bir tebessümün kederengiz olması bundandır. Fakat yine kalp vardır ki muhafaza ettiği kederi sevinç tezyit eder. Benim kederim bu ekdardandır.

Kederimin artması için sevinmek isterim. Bunu kimselere anlatamam. Bu hissin lisanı anlaşılmaktan beridir. Sükût edelim.

Fakirin bir eseri olduğuçün *Makber*'i şiir diye telakki etmek isteyen, okursa, mütalâasında benim şairliğimden bir nişan bulamaz. Ancak düşünür ise bir feryat duyar ki isterse onu bir şiir zanneder. O feryat, beşeiin aczidir.

En güzel, en büyük, en doğru şiir bir hakikat-i müthişenin tazyiki altında hiç bir şey söyleyememektir. Makber ise hitabet ediyor.

İnsan, bazı kerre, hatırına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbine doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile bir feryat koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiç bir şey söylemez de kalemimi ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir.

Makber gönlümden doğmuş bir teessürü havi iken bazı taraflarınca benim, rivayet olunan, şairliğimle büsbütün ecnebidir. Okuyan birbirine benzemez iki lisan bulur ki *Makber*'in belki iki adam tarafından yazıldığına zahip olur. Hele yazdığım şeylerden bazısı o kadar benim değildir ki manalarını kendim de anlayamam.

Makber, umumiyeti itibarıyle, pek çok nazarlar için soğuk bir eserdir. Bu soğukluk yalnız benim kalbimi ihrak eder.

Makber uğradığım felâketin ağırlığına nispetle hafif, derinliğine nispetle tehi, şiirliğine nispetle hiçtir. Fakat bana nispetle bir şeydir.

Makber, makber değil bir türbe, türbe değil bir mabet, mabet değil bir küre, değil bir feza-yi biintiha olmalıydı. Halbuki bir makber bile değil. *Makber,* nur-ı ilâhinin indiği, fikr-i insanînin çıkamadığı bir minber olmalıydı.

Makber bir mahşer olmalıydı. Heyhat!...

Güzel çehreler namına, büyük namlar ashabına heykeller yapıldığı gibi, güzel fikirler, büyük vakalar içinde beyitler yapılmalıdır. Mezar, Allah'ın yaptığı bir heykel. Biz onu nasıl tasvir ve tecsim edebiliriz?...

Hangi şair bir güzel kıza onu görmeyenlerin nazarında tecsim edecek kadar cismaniyyet vermiş?... Hangi kalem mehasin-i tabiîyyeyi hakkıyle taklit etmiş? Bizim yazıp da en güzel bulduğumuz şiirleri bize ilham eden tabiattır. O şiirler suda görünen akse benzer ki mutlaka hariçte bir müsebbibi olur.

Bazı ekâbir-i edep bir şairin meziyyatı kendi beyninde tevellüt ettiğini iddia ederler. Ben bu fikirde değilim. Benim —eğer varsa— mehasinim dağların, bayırların, güzel yüzlerin, çiçeklerindir. Seyyiyatım benimdir.

Bitirmeden evvel şunu da söyleyeyim:

Makber'in bende vukuunu haber verdiği musibet, her halimle beraber, eş'arıma da bir büyük inkılâp getirdi. Bu inkılâbın sedmesiyle fikrimin ettiği hareket, tedenni, yahut terakki midir... orasını ihvanım temyiz eder.

Makber'den evvel yazdığım şeylerin pek çoğunu beğenmem, bazısını pek az beğenirim. *Makber*'i ise hiç beğenmiyorum, çok seviyorum.

— Beğenmediğim şu sebepledir ki bu kitabın edebiyyat ile pek az münasebeti var. Sevdiğim şunun içindir ki bu kitap odur.

Bütün mevcudatı şiir görenler nazarında belki Makber de bir şiire benzer. Bence bir şaireyi andırır; o şaire Sani-i Kudretin bir şiiri idi.

Makber'in muhteviyatı, bunca nekaisi, haşviyyatıyle beraber, bir merhumenin ruhaniyyeti, bir ruhun maneviyatıdır.

— *Makber* onun hali, onun resmi, onun hayali, onun heykeli, onun mezarıdır. Onun hiç bir beğenilecek yeri kalmayan hayatıdır. Yine tekrar edeyim: Makber odur. Bunun için severim.

Lâkin *Makber* edebiyyat nokta-i nazarına karşı çirkin bir çocuktur: masum, fakat güzel değil; hakir bir feylesoftur: hikmet, fakat şüpheli; kusurlu bir hüsündür: feryat, fakat musanna; mamur bir mezardır: hazin değil, fakat mezar; bir mağrip, fakat parlak; bir güzel, fakat sevimsiz; bir şiir, fakat kafiyeli. Bunun için de beğenmem.

MAKBER

Abdülhak Hâmit'in şiirde varabildiği son doruk noktasını «Makber» de görüyoruz. Hâmit, Makber'dir. Şüpheleriyle, tedirginlikleriyle, umutsuzlukları isyanlariyle tezatlı karmaşık görüşleriyle korkulu keskin feryatlariyle Abdülhak Hâmit Tarhan'ı Makber'de buluruz. Ruşen Eşref'in dedi gibi; «Makber» kaderin, kuvvetli bir beyin vasıtasiyle çizilmiş grafiğidir. Heyecan, suçlama, şikâyet, isyan, hıçkırık, yumruk, kahkaha, susmak, sarhoşluk ve mertlik hicran!... «Makber», kederin bütün bu anlarıdır... Edebiyatımızdaki mersiye tarzının, Fuzuli'den bugüne geiinceye kadar en ihtişamlı örneği.. Makber'de vardır. Bu eserin yazılış nedenini hepimiz biliyoruz. Karı - koca acele hazırlanıp Bombay'a giderler. Hindistan, bir masal ülkesi gibi, Hâmid'i büyüler. Hindistan'da herşey değişiktir; özellikle doğa son derece güzeldir, zengindir. Fatma Hanım'ın sağlık durumu da ilk zamanlarda düzelir gibi olur. Fakat bir zaman sonra eskisinden de daha kötüleşir. Şâir, hiç olmazsa vatanında ölmek istediğini ikide birde tekrarlayan eşinin memnun etmek için, onu yurda getirmeye karar verir. 1885'te vapurla yola çıkarlar. Yolculuk, hasta kadını büsbütün sarsar. Beyrut'a âdeta dara dar gelirler. O sırada Abdülhak Hâmit'in ağabeyi Nasuhî Bey, Beyrut valisidir. Beyrut'a varışlarından iki gün sonra Fatma Hanım Nasuhi Bey'in evinde hayata gözlerini yumar. Hayatında belki de ilk ve son gerçek matemi duyan şâir, bu ölümden dolayı büyük sarsıntılar geçirir. «Makber»in kompozisyonu yaşadığı bu büyük sarsıntı sonucu kafasında biçimlenir. Karısını toprağa verdikten bir, bir buçuk ay kadar sonra İstanbula döner. Abdülhak Hâmit, yıllar sonu, o günleri, yaşamının en unutulmaz anıları olarak şöyle anlatacaktır :

«Bir gün seher vakti, erkenden evimizin bahçesindeki ağaçlara bir alay baykuş sürüsü gelip musallat oldu. Hepimiz bu manzaradan bir ürküntü duyduk. Geçici baykuşlar çok durmayıp uçtular ama içimiz burkulmuştu. Acaba bunlar ölüm melâikesinin yavruları mı idiler? Bu hadiseden dolayı ortalığa bir ölüm sessizliği çökedursun, o gün bahçedeki köpekler, refikamın çok sevdiği beyaz benekli karacasını da parçalayıp öldürdüler.

Ertesi gün refikam birden hastalandı: Odasının ortasındaki yazı masasının başında İstanbul'a mektup yazmakla meşguldü. Omzuna bıçak gibi bir ağrı girdiğini söyledi. Zavallı Fatmam, gülerek :

— Acaba yanlış bir şey yazıyorum da onu hatırlatmak için mi bu ağrı geldi, yoksa dünkü baykuşlar bir zamandır iyi giden sıhhat ve rahatıma yan gözle mi baktılar? diye şaka yaptı.

Hemen doktor çağırttık, muayene etti. Ehemmiyetsiz bir zatülcenb olduğunu söyledi. Ben sesimi çıkarmadım, lâkim içime bir karanlık çökmüştü. Geçmiş olduğunu zannettiğimiz hastalığın yeniden tepmeye başlamasından korkuyordum. Hayalimden uçuşan baykuşlar durmadan rüyama giriyorlardı. Aradan kısa bir zaman geçti. Fatma iyileşir gibi oldu.

Bir pazar günü akşam üstü karı-koca, her zamanki gibi, araba ile gezmeye gitmiş ve eve dönmüştük. Yemek hazırlanmış olduğundan sofraya oturduk. Fakat refikam, daha bir lokma almış almamıştı ki, birden olduğu yerde yığılıp kaldı. Bayılmıştı. Hemen kendisini yatağına götürdük. Ertesi günü gelen doktorlar o felâketli haberi verdiler : Verem üçüncü devreye gelmişti.

Ağabeyim Nasuhi Bey, o zamanlar Beyrut mutasarrıfı bulunuyordu. Viyana'ya yahut oraya gitmek üzere yol hazırlığına giriştik. Yola nasıl çıktığımızı, ne hazin günler geçirdiğimizi tafsil etmeye bilmem hâcet var mı? Bununla beraber vapurda geçirdiğimiz yirmi gün içinde hastam —gittikçe ölüme yaklaştığını gördüğü halde— kederli olduğunu hiç belli etmiyor, gülüyor, konuşuyor ve her gün biraz daha güzelleşiyordu. Sabahları kendisini kamarasından bir hastane sandalyesiyle güverteye çıkarıyorduk. Orada saatlerce oturuyor, etrafı, denizi seyrediyor, benimle, Ahmet Ağa ile, çocuklarıyle hasbıhal edip, eğleniyor ve Avusturya elçisinin bizimle birlikte seyahat eden refikasıyle tatlı şakalaşmalarda bulunuyordu. Onun bu halleri hepimizi sevindiriyor, hepimize ümitler veriyordu. Fakat vapurun hekimi, hiç de bizim gibi iyimser değildi: «Hastanız muhakkak yolda vefat edecektir; denizcilik kanunlarına göre cenazesini denize atmaya mecburuz» diyordu.

Öyle bir şey olursa denize atılmamasını hekimden çok rica etmiş ve güç halle muvafık bir cevap almıştım. Kızıldeniz'e girdikten sonra iki gün çok şiddetli fırtına geçirdik. Süveyş'e geldiğimizde ortalık sakinleşmiş, deniz durulmuştu. Portsait'te vapur değiştirdik, buradan Beyrut'a gidecek başka bir vapura binmemiz lâzım geliyordu. Bu vapurun hekimi hastayı almak istemediyse de, onu da güç halle razı edebildik.

Refikamda, Portsait'e geldiğimiz zaman da bir sıhhat ve rahatlık hali görülmüştü. İştihası ve neşesi âdeta yerindeydi. Hatta o gün ilk defa yemek seçerek güvercin kebabı istedi. Gece, Beyrut'a doğru yola çıktık. Onun bu rahat

Abdülhak Hâmit eşi Bayan Lüsyen Hâmit'le

halinden dolayı hepimiz mesut ve sevinçliydik. Gönül rahatlığı ile uyumakta iken ve sabaha karşı Beyrut'a yaklaştığımız sırada birden nefes alma zorluğu başladı. Şimdiye kadar hiç böyle zaman bana — mahiyetini tayin edemediğim — hiddetle karışık bir endişe ve çok elemli bir şüphe geldi. Fakat vapur Beyrut'a vasıl olduğu zaman bu da geçmişti. Ağabeyim, devir ve teftiş vazifesiyle, Beyrut'ta olmadığından, bizi almaya oğlu ile birkaç uşak geldiler. Sandala binip sahile çıktık, ağabeyimin evine gittik. Yengem Feride Hanım, büyük bir dikkat ve ihtimam göstererek, hastayı rahat bir odaya yerleştirdi. Tam bu sırada nefes darlığı yeniden başlamıştı. Bizlerin maddî, manevi yorgunluk ve üzüntülerimizi yattığı yerden hüzünle seyreden refikam, artık yorgun ve sanki mahçup bir sesle :

— Eğer bu hal böyle devam ederse ben yirmi dört saatten fazla yaşayamam, dedi; sonra ilâve etti :

Böylelikle yarın sizler de bu sıkıntıdan kurtulur, bu dertleri atlatmış olmaktan dolayı hiç olmazsa bahtiyar olursunuz!

Aradan 39 yıl geçti. Onun bu sesini, bu sesteki teslimiyetkâr edayı asla unutamadım.

Beyrut'un en tanınmış doktorlarını çağırdık. Hepsi de ağız birliği ederek, hastadan ümit olmadığını söylediler. Ona konyak ve şampanya içirmemizi tavsiye ettiler. Refikam gülerek :

— Huzuru İlâhî'ye sarhoş olarak mı gireceğim? diyordu.

O gece ömrümün en siyah gecesi olarak geçiyordu. Ertesi günü erkenden ağabeyim devir ve teftişten döndü. Hasta, ölmeden önce onu görebildi. Yüzünde ilâhi bir tebessümle ağabeyimin elini öperken :

— Yine de müteselliyim, dedi. Istanbuldakileri görebilmek nasip olmadı ise de, hiç olmazsa onların namına sizi gördüm...

Bundan sonra, olacak olmuş olmalı ki, ağabeyim, İstanbul'daki eniştem Sâhib Beye şu telgrafı çekmişti :

Eğer devir ve teftişten dönüşüm bir saat daha gecikmiş olsaydı, zavallı Fatma Hanımı göremeyecektim.

Bütün bunlardan sonra — bilmem, yeniden hayata döner diye korktukları için midir ki— zavallı refikamı alelâcele toprağa, beni de bî-hûş bir halde, Lübnan dağlarına götürdüler, işte o kadar...

Kırk gün, kırk gece —sanki ondan ayrılmamak ,onunla hâlâ birlikte olmak, onunla hâlâ halleşmek için— zemin kattaki bir odaya çekilip burada Makber'i yazmaya başladım. Öteki makberi, onun makberini ise her gün Ahmet Ağa ile birlikte ziyarete gidiyordum.

Mezar taşı yapılıp yerine konduktan sonra Beyrut'u terk ettim..»

Abdülhak Hâmit'in ölüm saplantısını en güçlü bir duyarlıkla vurguladığı «Makber», o güne dek İslâmî açıdan bakılan «rıza» felsefesine karşı çıkan bir tavır içerisindedir. Eleştiriler, o zaman, bu yönde gelir. Sekizer mısralık 295 bentten oluşan bu uzun şiirin bazı bentlerini veriyoruz :

Eyvâh, ne yer, ne yâr kaldı;
Gönlüm dolu âh ü zâr kaldı.
Şimdi buradaydı, gitti elden;
Gitti ebede gelip ezelden.
Ben gittim, o hâksâr kaldı,
Bir gûşede târmâr kaldı;
Bâkî o enîs-i dilden, eyvâh,
Beyrût'ta bir mezâr kaldı.

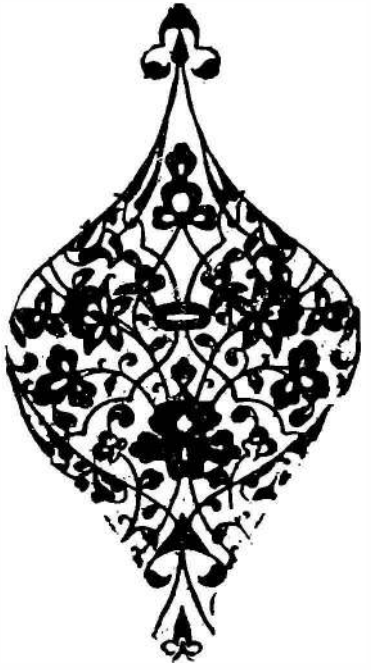

Nerde arayım o dil-rübâyı
Kimden sorayım o bînevâyı?
Bildir bana nerde, nerde, yârab?
Kim attı beni bu derde, yârab?
Derler ki «Unut o âşnâyı,
Gitti tutarak reh-i bekâyı!»
Sığsın mı hayale bu hakikat?
Görsün mü gözüm bu macerayı?

Yâ Rab, bana bir melek ayân et;
Bir de beni öyle imtihan et :

Doğsun göreyim o mâh yerden.
Nûrun çıka, ey İlâh, yerden,
Maksûd-u hayatı dermiyan et,
Ferdâ-yı beşer nedir, beyan et.
Yâ fikrimmi rûhuna kıl îsâl,
Yâ rûhumu hâkine revân et.

Makber sonudur dekayıkın bu,
Bir sırr-ı garîbi Hâlik'in bu.
Bir nûr ki meyledince hâba,
İnmekte şu bir yığın türâba.
En yükseğidir şevâhikin bu,
En müthişidir hakayıkın bu.
Bedbaht, o hakikat anlaşılmaz,
Şânın bu, cihanda lâyıkın bu.

Gitti nazarımdan, âh gitti..
Bimaksad ü bîgünâh gitti.
Her ferd cihanda birdir amma,
Bir tane değildir öyle, hâşâ!
Bir tane idi o mâh, gitti,
Aylarca olup tebâh gitti.
Görsem yeridir seni karanlık,
Nûrum benim ey İlâh, gitti..

Sen hâlikımızsın, ettik iman,
Bir sende bulur bu ye's pâyân.
Sen varken olur mu âhiret yok?
Yok şüphe ki sende mağfiret çok.
Duydum seni istiyor bu vicdan,
Bildim sana vasıl oldu cânân.
Tekrâr buyur fakat hayatın,
Can ver ona, vermedinse derman.

Bîfâide gördü çok cefalar,
Bîgâne bulundu âşnâlar.
Ben neyliyeyim büyükse devrân?
Taksîri nedir küçükse insan?
Kâr etmedi verdiğim devalar,

Geçti yere ettiğim dualar.
Gördük seni, ey Hakîm-i Mutlak,
Ey hastalara veren şifalar!

Bildir nereye uçar gülüşler?
Feryâdlara olur mu bir yer?
Zâhir neye böyle ye'sdir hep?
Bâtın neden öyle hande-berlep
Ben zâir, sen defîn-i makber,
Gel, bir soralım bunu beraber;
Çıktın mı huzûr-u Kibriyâ'ya?
Bildin mi nedir o Tıfl-ı Ekber?

Ey yâr, şu nevbahâr sensin,
Ben anlıyorum ki yâr sensin.
Ettikçe nigâh bahr ü berre,
Birden sanırım ki bazı kerre,
Meşceredeki rûzgâr sensin;
Ağlar, derim: «Eşkbâr sensin!»
Türben görünce anlarım ki
Öldüm, bana türbedâr sensin.

Meyhâne yıkıldı, mest ayakta,
Cemşîd'i de kor bu iş merakta.
Ey bâhr, kenâra sen getirdin,
Ey hâk, onu sen yedin, bitirdin.
Lâyıktı o nûrdan yatakta,
Tutsaydı şafak, derim, kucakta.
Yıldızlar, onu siz ettiniz defn,
Durmuş ne bakarsınız uzakta!

Bir gün dedi ıstırâb içinde:
— Ben ölmeğe gelmişim bu Hind'e.
Ölmek dedi, kahkahayla güldüm...
Duydum ki fakat içimden öldüm.
Ettik biz o anda, nîm zinde,
Nefretle vedâ' Hind ü Sind'e:
«Kaldım mı, demişti, yolda bir gün,
Hindîstan'ın denizlerinde?...»

Tâbût!... o rehnümâ-yi mahber,
Tâbût!... o heykel-î mükedder
Tâbût!... o hatîb-i summ u ebkem
Tâbût!... o bürûdet-î mücessem
Tâbût!... o sükût-i pây der-ser,
Tâbût!... o musîbet-î mükerrer,
Tâbût!... o vahşet-i muannid,
Tâbût!... o makber-î seferber,

Döndüm geri, peyrev-î hayâlim,
Bilmem kime derdim: — âh zâlim!...
Gün batmış o mâhdan eser yok,
Bin peyk gelir, fakat haber yok.
Konmuştu yer altına nihâlim,
Bin kerre dahâ kırıldı bâlim.
Cânânın o günkü hali, eyvah!..
Eyvâh!... benim o günkü hâlim!...

Yâ Rab, bana bir inayet eyle,
Bir yol tutayım delâlet eyle;
Kaldımsa da ayrı, görmedim o nerde,
Sadmen ile bir adım ilerde!...
Ey can, buna gel kanaat eyle,
Git makberini ziyaret eyle.
Kesme yolum ey hayat-ı katil,
Ey mevt, beni siyanet eyle...

Sâfil semavâtı cây edinsin,
Teşhir olunup ecel tepinsin.
Bin zelzele bir inayet olsun;
Bin zelzele bir inayet olsun;
Mahşer tozarak mezara binsin,
Çarpıp küreler kırılsın, insin;
Yağsın nesi varsa kâinatın...
Lâkin bu derin sükût dinsin!...

Tiyatroları

Abdülhak Hâmit'in kırkı geçen yapıtından yirmibeşi tıyatrodur. Oyunlarının yazılış nedenleri: İslâmcılık ve İttihad-ı İslâm akımları, çağın toplumsal bozukluklarını eleştirmek isteği, yurtseverlik ülküsü, siyasal etkiler, romantiklerle klâsiklerin etkisi. Seçtiği kişiler Endülüs, Hint, İran, Makedonya, Orta-

Asya gibi değişik geniş coğrafya üzerine yayılmışlardır. Çoğu padişah, kral, başbuğ, kraliçe, sultan, bey ve paşa'dır. Gerçek yaşamın dışında, toplumdan soyutlanmışlardır.

Oyunlarındaki kahramanlar çoğunlukla kadınlardır. Onurlu, cesur, içli, erdemli, bilgili, şair, savaşçı kadınlardır bunlar. Sevdiği erkeklerle evlenirler, savaşmaktan korkmazlar, çapulculuktan hoşlanmazlar. Erkek kahramanlar gibi bunlar da, zihinsel varlıklardır. Kanlı canlı aramızda yaşıyan, gerçeğin sıcaklığını taşıyan tipler değillerdir. Hâmit, «Duhter-i Hindu» nun sonunda şöyle der :

Şimdi halkımızın rağbeti millî tiyatrolara münhasır gibidir. Tercüme olunan ve münderecatı ahlâk-ı milliyemize tevafuk etmeyen oyunlara nazar-ı iltifat ile bakılmıyor. Hele mütercim olmayıp da ecanipten meselâ İran veyahut Çin kavimlerinin âdât ve ahlâkına dair bir oyun hatırlara bile hatıra gelmiyor. Ya milli nâmiyle çıkan eserlerimiz aslında ötekilere faik midir? Bizim itikadımızca değildir; çünkü bir milletin tarihince fahr olunacak bir azametini veya büyüklüğünden bir adlı, sanlının sergüzeşt-i fahranesini ihtar etmediği halde, efradının bir günkü suret-i imtizaç ve âdetini bildirecek yolda bir tiyatro yazmak, bir şahsın yüzüne karşı ayna tutmak gibidir ki, şeklinin müşahedesinde bildiği şeyi bir daha öğrenmiş olmaktan başka fazilet yoktur; o yolda bir eser-i milliye, tiyatro değil, «ahlâk risâlesi» denebilir. O yolda bir eser, nâmına millî denildiği için değil, hâdim-i ahlâk olduğu için mütalâa olunmalıdır. Her kusur ile beraber şunu da itiraf edeyim : Duhter-i Hindu, yazılışta tiyatro kaidesiyle tatbik kabul etmez; huzzardan bazısının tafsili muhatabatı hele sahnede büsbütün ibretengiz olur. Bunun sebebi, emelim tasvir-i hayal olduğundan, esna-yı tahririnde sahneye konulup konulmayacağını düşünmediğimle beraber, mertebe-i efkârımı tiyatro aktörlerinin sıkıntılı takriri derecesine tenzil etmediğimdir.

Abdülhak Hâmit Tarhan; bizde ilk trajediyi yaratır. Romantik aşkın, romantik kahramanlarını oyunlarında ilk defa o yaşatır. Sahne dilinden uzak, ağır bir dille konuşur. Oynanmak için değil, okunmak için yazar. «Nazife», «İbni Musa», «Tarık», «Abdullahüssagir», «Tezer» İslâm tarihiyle; «Liberte», «İlhan», «Turhan», «Hakan» Türk tarihiyle ilgilidir.. «Sardanapal», «Nesteren», «Eşber» başka ulusların kahramanlık ve siyasetine değgin özellikler taşır. «Finten», «Macera-yı Aşk», «Duhter-i Hindû» başka ulusların yaşayışlarını incelerken bize ahlâk dersi vermek amacını taşır.

Abdülhak Hâmit'in oyunlarında eylemden çok söz vardır. Tipler Hâmit'e benzer, hemen hepsi Hâmithâne konuşur. Manzum, mensur, manzum-mensur oyunlardır bunlar. Dolaylı yollardan içinde yaşadığı toplumu eleştiren özel-

likleri görülür. Paris Sefareti ikinci kâtipliğine atandığı zaman yazıp bastırdığı «Nesteren» yüzünden Saray'a jurnal edildiği için görevine son verilir (1878). İki buçuk yıl işsiz kalır. «Tarık yahut Endülüs Fethi» sakıncalı görülerek oplatılıp yok edilir (1880). Oyunlarından örnekler ·

EŞBER

Eşber; Abdülhak Hâmit'in en ünlü tiyatro oyunları arasındadır Corneille (1606 - 1684)'in «Horace» trajedisinin etkisini taşır. Makedonya kralı İskender, ordusuyla, yanında büyük filizof Aristo ve güçlü komutanlar olduğu halde, İran'da Dârâ'nın ordularını yener; Hindistan üstüne yürür. Keşmir'de Eşber adında, genç, yiğit, yurtsever bir hükümdar vardır. Eşber'in kardeşi Sumru, İskender'i sevmektedir. Yine İskender'i seven, kimliğini gizleyerek Sumru'nun yanına gelen Dârâ'nın kızı Ruksan da oradadır. Sumru, ağabeyi Eşber'le sevgili İskender arasında ne yapacağını şaşırmıştır; bütün yalvarmalarına rağmen İskender'i Pencap'a gitmekten alıkoyamaz. Ağabeysini savaştan vazgeçirmeğe çalışır. Teslim olmasını ister. Eşber, kız kardeşini öldürür; Keşmir'in giriş kapısına asar. Kendisi de yapılan savaşta tutsak edilir; zincirlerle bağlı olarak İskender'in karşısına getirilir. Savaşta Ruksan da İskender'in atının ayakları altında ölmüştür. Eşber'in yiğitliğine İskender hayran olmuştur. Zincirleri çözülerek kılıcı geri verilir. Eşber, geri verilen kılıcını kalbine saplar yaşamına son verir. Eşber'in ulus ve yurt sevgisi; dilinin ağırlığına ve tiyatro tekniğindeki kusurlarına karşın, çağını etkiler. Dört perdelik manzum bir dram olan Eşber'in Birinci ve Dördüncü perdelerinden parçalar :

BİRİNCİ PERDE

(Lâhur Havalisinde Bir Mahal — Tenhalık — Gece)
Birinci Meclis

İskender, sonra Aristo

İSKENDER — Halketsem esîrlerle leşker,
Mahveylesem ordularla asker,
Olsa bana mülûk çâker;
Cinsince o iktidar münker,
Fevkimde uçar tuyûr-ı kemter!
Âvâze-i dehr iken tanînim,
Gördüm ona değmiyor enînim;
Milletlere karşı âhenînim,
Bir âfete karşı nâzenînim.
Âfetse de ey ilâh göster!
Bilmem bana ân mı, şan mı lâzım?
Gülbün mü ya kehkeşan mı lâzım?

Ağûş-u vefa-nişan mı lâzım?
Bir pençe-i hun-feşan mı lâzım?
Canan mı güzel, cihan mı hoş-ter?

ARİSTO — Bilmem ne bu ihtiyar-ı halvet?..

İSKENDER — Vay! Siz misiniz? Büyük mürüvvet...

ARİSTO — Eş'ar okuyordunuz, işittim.

İSKENDER — Birkaç gecedir ki âdet ettim;
Yıldızları eyledim temaşa;
Eş'âr ki Hâlik etmiş inşa!

ARİSTO — Bir nazarda bin cihanı rüyet...
Yani bu da bir muvaffakiyyet!

İSKENDER — Ah kâşke ben ilâh olaydım!
Hep bildiğimi hemen bulaydım.
Her yerde görüp o yârı elbet,
Her lâhza eder idim muhabbet!
Hem etmek için muhabbet ibraz,
Her şeyden onu ederdim ifraz!

ARİSTO — Şimdi dahi nezdinizde mevcut.

İSKENDER — Bir dür gibi kim denizde mevcut!

ARİSTO — İzaha seza bu bir ifade.

İSKENDER — Yani edemem ben istifade.
Etmiş ne çıkar o, bahri mesken,
Zîb-i ser-i devletim değilken?
Ol tâca bedel, misal-i ehram,
Sevda ediyor serimde ârâm!

ARİSTO — Tervîc-i merâmı etti îmâ.

İSKENDER — Birleşmek için onunla amma
Lâzım geliyor hemen bu saat
Şehrâh-ı azîmetimde ric'at.
Pencâb ile sûrgâh-ı Lâhur,
Keşmîr-i azîm, o şehr-i meşhur,
Eşber'de bulunmak üzre mahzâ
Vaz'eyleyecek nikâha imza.

ARİSTO — Şayeste-i bağınız değil bu.
Pek sert esiyor o bâd-ı hoş bû!

Kesin olmayan bir teşhise göre; soldan itibaren ayaktaki Şinasi. Oturanlar Namık Kemal'le Ziya Paşa. Ayaktaki Ebuzziya Tevfik, en sağdaki Recaizade Ekrem, Onun yanındaki genç Abdüllhak Hâmit (Taha Toros Koleksiyonu).

Galip gelecek kavîye hasnâ:
Lâfz eyleyecek meâli ifnâ!
Dûr etmek için uyûnu ferden,
Mehcûr edecek sizi zaferden!..

SİKENDER — Bilcümle mehasini cihanın
Hükmünde o hüsn-ü bîbahânın,
Dünyamı benim o bir firişte
Benzetmeğe muktedir behişte!

ARİSTO — Zaptetmeyiniz o hâlde şehri.
İhsan ediniz dilerse dehri!

DÖRDÜNCÜ PERDE
Birinci Meclis

İskender, Eşber, İskender'in ümerası, sonra Aristo

İSKENDER — Kimdir bu kadın ki bunda maslub?

EŞBER — İşte o kadıdı sizce matlub!

İSKENDER — Sumrû!.. Ne cehennemî nezâret!

EŞBER — *(Acı bir gülüşle)*
Mâzur ola ettiği cesaret :
Mâşûku için selâma durmuş.

İSKENDER — *(Ortaya)*
Eşber, bu herif demek kudurmuş!..

EŞBER — Bir mevki-i mürtefîde murdar,
Etmiş ise böyle arz-ı dîdar,
Sâik buna şiddet-î garâmı;
Ancak sizi görmedim merâmı!..

(şiddetle müstehziyane)
Dün, kan akarak cerîhasından,
Emreyledi kim karîhasından:
Pencâb'a gelince şâh-ı düşmen,
Merd û zen ü asker ü brehmen,
Hep birlik olup da karşı gitsin;
(Ölüler mahşerini göstererek)
Pişinde bu yolda secde etsin!..
Düşman hele şehre vâsıl oldu;
Emrettiği şey de hâsıl oldu.
Kim varsa huzûrumuzda zîruh,
Bak, nısfı şehîd nısfı mecruh!..

Zâbitleri hûn içinde galtan
Zincîr ile bağlı bir de sultan!.
Çektirdi teberrüken o ancak
Şehrin kapısında bir de sancak!...
(Darağacında olan Sumrû'yu göstererek)
Toprakta yatan bu kanlı hey'et,
Değmez mi çekerse böyle râyet?..
Elvânına oldunuzca meclûb!..
Bahş eyler onu bu şah-ı mağlub!..
(Kahkahalar eder)

İSKENDER — Tel'îine sezâ bu fi'lin Eşber.
Allah da, ben de bunda muğber.

EŞBER — Zannetmeyiniz cinâyet ettim;
Astımsa onu inâyet ettim:

Zâhir ya sözümdeki karâin,
Cumhur iniyor iken, bu hâin,
Kim azmine âsman açıktı,
Çıkmak diliyordu... İşte çıktı!...

İSKENDER — İndinde senin rızâ-yi mâbud,
Etmekte mi halkı mahv ü nâbud?
Bir şan mı muhabbet-i mehâlik?..
Halk öldü de kaldı mı memâlik?..

EŞBER — Etbâ u hadem, serîr ü efser
Gittiyse de mahvolup serâser,
Mahvolmadı müntehâ-yi âmal:
Nâmusumu yâni ettim ikmal!..

(Zincirlerini çıngırdatarak)

Taktımsa da bir demir hamâil,
Olmaz şerefim bununla zâil.
Pâmâl-i adû olursa iklil,
Ancak o olur cezâ-yi tezlil!..
Boynum sana olmadansa merbut
Tâ haşr olayım bu yolda mazbut!...

Fikr et: Bu muhâtabın olan merd,
Üçyüz bin adûya karşı bir ferd!...
Sense o gürûh ile beraber,
Ancak bana karşı hasm-ı ekber.
Kadir, yine iktidârı meslub,
Galib sayılır bu yolda mağlub!...
Ben böyle hezîmete fedâyım!..

(Demir sadalarıyle gezinerek)

Karşındayım, işte dest ü pâyim
Zincir-i isâr ile müzeyyen!..
Yenmek beni maksadınsa gel, yen!..

İSKENDER — Şâyeste fedâ edilse Eşber,
Semsîrine böyle bin semenber!...

(Maiyetine işaret eder; ümeradan biri Eşber'in kılıcını getirip İskender'e verir... Yine maiyetine işaret eder; ümeradan birkaçı Eşber'in zincirlerini çıkarır; Eşber bunlara tahkir ile bakar.)

Bû leşker-i sâfilin-beraber
Tasvir-i celâdetindir Eşber
Tîgin sana münhazır ezelden;
İskender onu düşürmez elden.

(Eşber'in nezdine gidip kılıcını vererek)

Aldımsa da işte eyledim red.

EŞBER Kalbimdir onun yeri mücerred!..
(İntihar eder, düşer. Heyecan-ı umumi. Aristo, Rokzan'ın na'şını getirip darağacının altına koy.)

ARİSTO Ey merd-i mühib-i Müşteri-asl,
Târîhine işte kanlı bir fasl!

İSKENDER — Rokzan pâmâl, Sumru maslub,
Eşber kan içinde, mahv ü meslûb!...

ARİSTO — Ceyşiyle bekaya rihlet etti;

Gösterdi sana o mihr-i zâil
Pür velvele bir sukut-ı hâil.

İSKENDER — *(Kendisi için)* Ey nefs-i haris, acep ne buldun?

ARİSTO — Ey şâh-ı cihân, muzaffer oldun!...

İSKENDER — Eyvâh!.. Eyvâh!..

ARİSTO — Boş nedâmet!..

İSKENDER — *Kinos*, ne bu dehşet ü kıyâmet?
Söyle *Peridas*, nedir bu mahşer?

PERİDAS — *Batlamyos*'a sor...

İSKENDER — Müverrih-i şer!..

BATLAMYOS — Mûcip ne hakarete apansız?
Târihi yazan benim yapansa siz!..

İSKENDER — Efkârımı sen de etme tehyiç!..
Risto, bu nedir?

ARİSTO — Zafer veya hiç!..

FİNTEN

Abdülhak Hâmit'in «tiyatrolarım içinde en edebi kılıklısı» dediği Finten, Shakespeare'in Macbeth, Othello, Hamlet, Romeo ve Juliet dramlarının etkisindedir. Londra'da yazdığı daha sonra Meşrutiyet yıllarında

bastırdığı «Finten», Abdülhak Hâmit'in en ünlü oyunları arasındadır. Finten, Kanada'lı güzel bir kadındır. Avusturalya'da altın madenleri işleten Cross adında yaşlı, fakat çok zengin bir adamın karısıdır. Genç Finten, Londra'da yaşamakta, asil sayılmadığı için Londra sosyetesine girememektedir. Sevistiği Lord Dick'le evlenirse bu amacına erişecektir. Bunun için, Hintli uşağı Davalaciro'ya ihtiyar kocasını öldürtmek üzere Avusturalya'ya gönderir. Davalaciro'dan olma çocuğunun sevişmeleri sonu olduğuna Lord Dick'i inandırmıştır.

Lord ailesi, şereflerini korumak için bu çocuğu malikânelerinde gizli tutmakta, onu kendi çocuğu imiş gibi kabullenecek asil bir ana aramaktadır. Finten, bir sanatoryomda, ölüme yaklaşmış veremli bir Fransız kızı bulur. Asil olarak tanıtılan bu kızla Lord Dick evlenecek, çocuğun kanun dışı durumu ortadan kalkacak, kız ölünce de Lord Dick özgür olacaktır. Hintli uşak Davalaciro Cross'un kafasını keserek görevini yerine getirir. Ancak bazı pürüzler ortaya çıkar. Finten, verem hastanesindeki doktorla anlaşarak hasta kızı bir ilâçla uyutmuş, ölü diye gömdürmüş, sonra da onu mezardan çıkartarak Blanche adı altında eski ve asil bir ailenin kızıymış gibi Lord Dick'le evlenmesini sağlamıştır. Fakat işler tasarladığı gibi yürümez. Kız öleceğine gittikçe iyileşir. Lord da yavaş yavaş Finten'den soğuyup onu sevmeğe başlar. Bu durum karşısında buhranlar geçiren Finten, kıskanç Hintliyi tabancasıyle öldürür; kendisi de aklını oynatmış bir halde, buhranlar içinde yığılır kalır. Aşağıdaki parçada Davalaciro'nun Avusturalya'dan vapurla dönüşü anlatılmakta

(Deniz, gece fırtına, sada-yı cuşiş, ra'd ü berk. Vapur yuvarlanırca sına sallanır. Münevebe üzre çan sadaları gelir. Davalaciro kaptan yerinde yalnız, bir âvâz-ı bülend-i vahşiyane ile teganni eder:)

Öyle bir şiddet-i tasmim ile çıkdım ki yola,
Karşıma çıksa eğer seng-i mezârım dönmem!
Bahr-i zehhâr değil, ebr-ü şererbâr değil,
Hep yanar dağlar ile dolsa civârım dönmem!
Dalgalar, uymayınız bâd-ı taammüdkâre,
Siz kılın na'şımı isâl kenâr-ı yâre!

Bahtıma rapt ile ümmid-i bâid-i vasla,
Size etti beni teslim-ü emanet cânân!
Beklemiyor cüşuşiniz gerçe nüvid-i vasla,
Olmayın şakiydi ettiyse hiyanet cânân!
Dalgalar pençezen olmazsa eğer ağyâre
kılın na'şımı isâl kenar-ı yâre!

Ne bulutlar, nedir ol hûr-i cehennem berdûş
Ben değil hâline âşifte olur belki vuluş:
Filler hâke düşüb, mürlar eyler feryâd,

Kûhdan kûha kaçar şir-i jiyanlar bîhûş!
Dalgalar, siz kılın imdâd ki yandım nâre;
Siz kılın nâşımı isâl kenâr-ı yâre!

Çıkıyor kanlı yüzü karşıma ummanda bile,
Sönmüyor meş'aley-i lâneti tufanda bile!
Deşt-ü deryayı aşub tâ iki aylık yoldan,
Geliyor nâleleri gûşuma sağdan, soldan!
Dalgalar, bende olan derde ölümdür çâre,
Siz kılın nâşımı isâl kenâr-ı yâre

Ben de tufan gibiyim, yağdırırım mevt ü hatar
Gözyaşım seyl-i belâ, ah-ü girîvim sarsar!
Zulmetin çâk edub, ey şeb, salarım subha nazar
Berk-i tehdid ile ey ebr, ben olmam muztar!
Dalgalar ben sizi döndürmeden âteşzâre,
Siz kılın nâşımı isâl kenâr-ı yâre!

(Ayak patırdıları, tayfa sadaları, Beyrut! Beyrut! Beyrut!

MECLİS

(Davalaciro, Kaptan ,Tayfalar, sonra Finten)

Davalaciro

Beyrut, diyorlar! Ah! Bu zulmet içinde orasını görebilmek mutlaka bir nur-u harikuladenin vücuduna alâmettir. (Çan çalınır. Bir tayfaya) Beyrut'a mı geliyoruz? Ne vakit duracağız?

Tayfa

Beyrut'a geldik, fakat durmayacağız; deniz yoluna girene kadar dolaşacağız.

Davalaciro

Şu görünen fener acente sandalı mı acaba?

Tayfa

Fener nerede? Rüya mı görüyorsunuz? Bu havada acente değil kuşlar bile vapura yanaşamaz! Yolcularda sizden başka ayakta olan yok Memlekette liman da yok ki sığınalım.

(Vapurdan top atarlar Ayak ve halat sesleri, tayfa harekâtı)

Kaptan

Şu budala gemiye bakınız. Denize çıkmanın ne iyi havasını bulmuş.

Tayfa

Tüccar gemisi değil.

Kaptan

Tüccar gemisi tımarhane değildir. Bu olsa olsa bir İngiliz lordunun

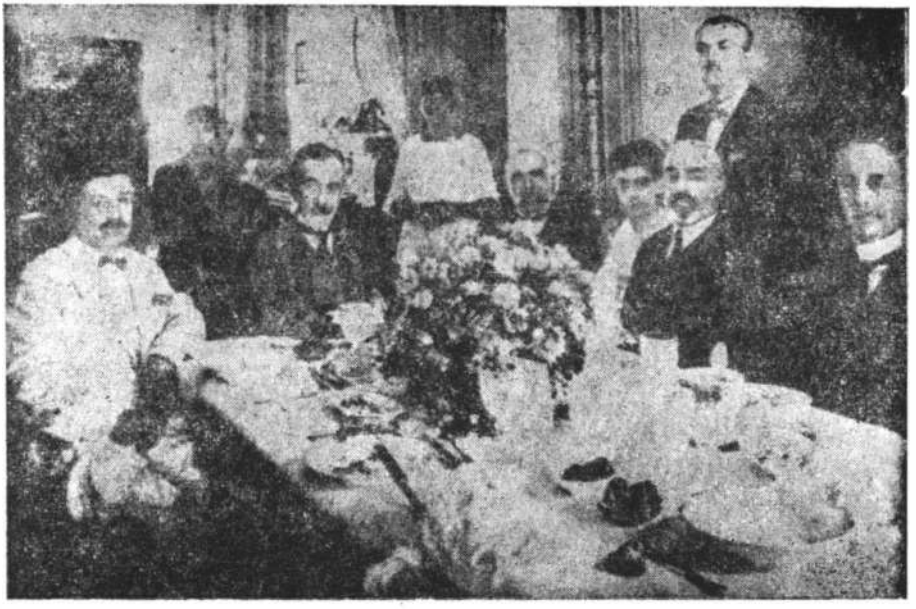

Soldan sağa Cenap Şahabettin, Abdülhak Hâmit, Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Samipaşazâde Sezai. Sağda ayakta duran Mithat Cemal.

seyyar hanesi olabilir. (Davalaciro'ya dönerek) Niçin kamaranıza inmiyorsunuz? Bu havada gelip giden olmaz. Daha şafak sökmesine üç saat var

Davalaciro

Herkes için gece yarısı, benim için sabah oluyor! Şu ışığı görüyor musunuz?

Diğer bir tayfa

Dalgalar arasında bata çıka bir ziya görünüyor!

Kaptan

Elbette Nemçe acentesi değildir... Bir sandal...

Evvelki Tayfa

(Kahkahayla) Hayır, gökyüzünde kopan bu fırtınanın sadmesiyle yerinden kopup denize düşmüş bir yıldız

Kaptan

Batıyor, haykırışıyorlar!

(Yine top atılır, çan çalınır, ayak patırtıları, tayfa sadaları)

Tayfa

Kadın Sesi!..

Ah!

Evvelki Tayfa

Ne oluyorsunuz? Saframız mı kabarıyor?

Davalaciro

Onun sesi! Beni çağırıyor!

(Uzakta dalgalar içinde) *Davalaciro!... Davalaciro!... Davalaciro!...*

Davalaciro

(Seğirterek) *Bin bir hallâk-i bahr ü ber!*

(Ayak patırdıları, tayfa sadaları, halat ve zincir sesleri)

Kaptan

Bir sandal! İçinde yapayalnız bir kadın!

Kaptan

O, kadın değil, deniz melikesi olmalı! Kara halkı bu havada suya çıkmaz.

Kadın Sesi

(Daha yaklaşarak) *Davalaciro!... Davalaciro!... Davalaciro!...*

Davalaciro

(Yine seğirterek) *Umumanları aşıp gelen Davalaciro limanda mı zebun olacak?*

İmdat istiyor!

(Kaptan yerinden atılacak olur; kaptanla tayfalardan birkaçı yetişip tutarlar)

Kaptan, Tayfalar

Ne yapıyorsunuz? İşte sandal buraya geliyor! Ne oluyorsunuz?

Davalaciro

Bırakın, bırakın beni!.. Sizi de beraber çekip götürürüm.. Bırakın beni..

(Denize atılacağı sırada bulutlara kadar itilâ etmiş bir dalganın üstünde bir sandal, içinde yalnız Finten bulunduğu halde, vapurun kaptan yerine düşer. Finten sırsıklam, kırmızılar giymiş, mecnun gibi sandaldan fırlayıp haykırarak, kendine doğru koşan Davalaciro'nun boynuna sarılır.)

Kaptan

(Aşağıya, tayfalara) *Şu sandalı çekin bir tarafa!... Sandalcılar nerede. Yapayalnız gelmiş: denizin dibinden çıkmış gibi geliyor! Bu nasıl kadın?*

Finten

Ah!... Davalaciro, hakikaten seni görüyor muyum?

Davalaciro

Ah!... Beybi, inanayım mı sizi gördüğüme?

Kaptan

Aşağıya kamaranıza ininiz. Yağmur değil, deniz yağıyor. Kazayı, tehlikeyi unutmayınız.

Finten

Kazayı, tehlikeyi hep bertaraf ettik, kaptan!

Davalaciro

Ma'mafih kamaraya inelim, beybi... Dinleniniz.

(Tayfaların sadası ve saire)

Finten

Gidelim, Davalaciro! Senin kamarana, benim kamarama! Bu vapur kaç paraya satılır, ey kaptan? Bana satar mısınız?

Kaptan

(Tayfaların gülmesiyle beraber) *Siz kamaranıza iner misiniz?*

Finten

Davalaciro! Bu vapuru üç kat, dört kat, on kat pahasına yarın sabah satın alacağım! Sonra da bu vapurla şu giden gemiyi çiğneyip batıracağım!

(Bir yıldırım düşer)

Kaptan

Kamaranıza!

Finten

Gel, ruhum Davalaciro!

Kaptan

(Tayfalara) *Böyle güzel bir kadın çıldırmalı mıdır?*

Finten

Ne bakıyorsunuz? Kocamdır bu adam benim!

Davalaciro

Ah!

Evvelki Tayfa

İşte daha iyi ya.. Kamaranıza!

(Vapurun sallanmasından Davalaciro ile Finten tutunarak düşe kalka inerler)

FERÂİZCİZÂDE MEHMET ŞAKİR (1853 - 1911)

Kültür pazarının hararetli alışverişi, düşünce bahçesinin meyvelerini ortaya çıkaranları dileklerine ulaştırıyor. Bu sürümü görenler artık durur mu? Elbette durmaz: genel pazara varır, beğenilen ün alan eserlere göz gezdirir; dönerek kendi bahçesindeki ağaçların meyvesiz dallarını budayıp ona yeniden meyveler aşılar, tatlı ve sindirimi kolay ürünler ortaya çıkarak yararlanmaya çabalar: her biri bir türlü eser yetiştirir.

BURSA'da doğdu. Buhara'lı bir baba soyundan gelmektedir. Özel bir öğrenimle Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Mektubî Kalemi memurlu-

günü sürdürürken, Bursa (Hüdavendigâr) matbaa müdürlüğü, gazetecilik edebiyat öğretmenliği yaptı. Kendi özel matbaasında, Bursa'nın ilk dergisi sayılan, aylık *Nilüfer* (1885) le *Gündoğdu* dergisini çıkardı (1894) Bursa'da öldü (9 Eylül) Batı kültürüyle doğu kültürünü birleştiren Feraizcizâde Mehmet Şakir; edebiyatımızda hakkı yenmiş, değeri anlaşılamamış oyun yazarlarımızın başında gelir. Ahmet Vefik Paşa yolunda Şinasi'nin «Şair Evlenmesi» çizgisindedir. Ayrıca Türkçenin yabancı sözcüklerden arınması, özleşmesi, kendi benliğine dönmesi için, bilinçli bir çaba gösterir. Oyunları dışında hikâyeler yazar, çeviriler yapar, dil çalışmalarında bulunur. Şöyle der

> *... Neşe ile bazı hikâyeler karalamıştım; çünkü ağır işler ve zorluklarla yorulan zihinlere tazelik ve dinçlik vermek ve o vesile ile bazı görenekleri de göstermek üzere aralık aralık hoş ve güldürücü hikâyeler yayınlayarak okurların kalblerini ferahlatmak gerekir. Hattâ bu düşünce ile söz konusu hikâyeler konuşma tarzında yazılmıştı... Şu kadar ki, bu eserler, çeviri ve şundan bundan alma olmayıp kendi önemsiz düşünce bahçemin iyi kötü ürünleridir.*

Feraizcizâde Mehmet Şakir; Tanzimat Edebiyatımızın öncü oyun yazarları arasındadır. Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valisi bulunduğu yıllarda, tiyatroyla ilgilenmiş, Molière çevirilerinin etkisiyle oyunlarını yazmıştır. Başlıca eserleri «Güldürücü manzaralar» anlamına gelen «Menâzır-ül Letâif» başlığı altında yazdığı komedileri: *İcâb-ı gurûr yahut İnkılâb-ı Muhabbet* (1885), *İnat-ı yahut Çöpçatan* (1885), *Teehhül yahut İlkgözağrısı* (1886), *Yalan Tütkendi* (1886), *Kırk Yalan Köse* (1886), *Evhâmî* (1886), *Perseng* (dilbilgisi, 1894).

TEEHHÜL YAHUT İLKGÖZAĞRISI

Feraizcizâde Mehmet Şakir; «Teehhül yahut İlkgözağrısı» güldürü oyununda Maliere yolunda yürümekle birlikte ,kişiliğini, gelenek ve göreneklerimizi de yansıtmasını bilir. «Teehhül» evlenme anlamındadır. Akile Dudu çöpçatan «İstanbul'un teehhül nâzırı (evlendirme bakanı»dır. Evlenmek isteyenleri başgöz etmekte ustadır. Kocalara kadın, kadınlara koca bulmakta üzerine yoktur. Kendisine başvuranların huyunu suyunu, umurunu durumunu bir de defterine yazarak uygun eşler bulmaya çalışır. Burhan Bey, içgüveysidir; karısından ayrılıp dışgüveysi olmak ister. Körükçü Cerrî Hasan ise; dışgüveysidir; fakirlikten içgüveysi olmak peşindedir. Akile Dudu, çöpçatanlığının türlü oyunlarını göstererek bunları karşılaştırır. Birbirlerinin karılariyle evlendirerek tekrar ilk göz ağrılarına eski karılarına dönerler. Cevdet Kudret'in «Türk Edebiyatından Seçme Parçalar»dan alınan III. fasıl. I. ve II. bâb'tan bir örnek

AKILE — Şimdi İstanbul'un teehhül nâzırı, yahut çöpçatanıyım. Kız, dul, ergen, mahlûl bulup alıvermek için hanımlar, beyler, efendiler, hele yaban-

cılar hep bana müracaat ederler. Ey, yazım olmasa çamaşırcılıktan başka neye yarardım? Artık değme adama mektup, muhabbet-nâme bile yazmıyorum. Çünkü dünürlükten vakit kalmıyor. (...)

DURMUŞ — Hanım, erkek misafiri geldi. Esnaf ağalarına benziyor

ÂKİLE — *(Başına bir örtü alır)* Buyursunlar.

CERRÎ — *(Âşinalık eder)* Sabah şerifler hayır olsun!

ÂKİLE *(İltifat ederek)* Buyurunuz şöyle *(İskemle gösterir)*. Safâ geldiniz.

CERRÎ — Ömrünüz çok olsun, hanımefendi. Malûm a, teehhülden yana derdi olan size gelir.

ÂKİLE — Adam siz de! Dünyada dert yalnız yüzden olsun. Teehhül nihâl-i hilkatin aşısı, ömrün çiçeği mesâbesindedir. Meyvesiz kalmamak isteyenler olursa gelir bana kendini aşılattırır. Kıbâlinize bakılırsa evvelden bir kere evlenmiş olmalısınız.

CERRÎ — Ah, öyle oldu; ama memnun kalamadım.

ÂKİLE — Olabilir. Vaktiyle hesapsız evlenmedendir. Şimdi sen Köroğlu musun, hacıoğlu musun, yoksa kılımık mı?

CERRÎ — *(Alık alık yüzüne bakar)* Bu ne demek, anlayamadım.

ÂKİLE — Yani, mütcehhil adamlar üç türlüdür: Bir takımları karılarını

SOKAKTA TAKİP

döver, söver, muameleleri haydutça olur; onlara «Köroğlu» derler. Bazıları da mutedil ve mutavassıt hareket eder; bunlara da «hacıoğlu» derler. Bütün idaresini karı eline teslim eden kepazelere de «kılımık» tabir edilir. (...) Zannederim ki siz hacıoğlu'sunuz. Tavrınız öyle gösteriyor.

CERRİ — Canım, ben onları bilmem. Karım vardı; biraz donsu, tabiatı soğuk; hazzetmediğimden bırakıverdim.

ÂKILE — Yok, benim vazifem erkeklerin, kadınların ahvâlini şerh etmek. Her yüzünü açmalı. Ayıp değil, oğlum; ne çeşit adamsan söyle ki, sana münâsibi bulunsun. Şimdi, alacağınız hatunla geçinebilmeniz için size bazı sualleriim var: Evvelâ siz anası karnında mı, çiçeği burnunda mı, yoksa sam vurgunu musunuz?

CERRİ — Canım, hanım, o kadar ince eleyip sık dokuma. Onlar bizim kafaların harcı değil. *(Kalkar, gezinir)* Şunu açık söyle bakalım.

ÂKILE — *(Kalkar)* İki gözüm, peder sayesinde zarûretsizce yaşayanlar henüz dünyayı göremezler; o makuleler gözleri yumuk ve ahvâl-i âlemden bihaberdir; onlar velev ki kırk yaşına girse bile çocuk yahut sarhoş sayılır; babası ölünce ayılır, gözünden perde kalkar, âlemi basîret gözüyle görür; onun için, bu takıma «anası karnında» tabiri ıstılah olmuştur. Eğer babası ölmüş de, anası, kızkardeşi yanında bulunursa, onlara da «çiçeği burnunda» denilir ki, koklayan kızın burnu düşer. «Sam vurgunu» da, küçükten öksüz ve kimsesiz kalanlardır.

CERRİ — Sam vurgunu sam...

ÂKILE — Peki. Size iki sualim daha var: Şimdi siz salkım-saçak mısınız, yoksa çekirdeksiz üzüm mü?

CERRİ — Of! İmtihan oluyoruz.

ÂKILE — Dur. Sabırsız olma. Merkep satın almıyorsun. Bu pazarlığa «bir yıl gezinmek, kırk yıl geçinmek» derler.

CERRİ — Ey, peki. Bari Türkçesini anlatıver.

ÂKILE — Yani, evvelki karından çoluk çocuk var mı? Yahut, yek at yek mızrak mısınız?

CERRİ — Haa, şimdi anladım! Beni alacağın kadına «çekirdeksiz üzüm» diye meth ediver.

ÂKILE — Oh, ne güzel! Bu halde, hiç malsız fakir kızı alıp yesir mi kapayacaksınız; kendi küfvünüzle evlenip ev mi yapacaksınız; yoksa evinize zengin kızı getirip çalmak mı yahut zengin hâneye varıp dalmak mı işinize elverir? (...)

CERRÎ — Canım, daldırma, vesselâm! Bir Tunus gediğine daldırıverirsiniz, oluı biter.

(.....)

ÂKILE — Terbiyece de kızlar beş türlü olur: gül, bülbül, gecesafâ, alacakarga, mersin... Validesinden mükemmel hâne idaresi, lâyıkıyle karı koca muamelesi gören ırkı tâhir kızlar «gül» dür, vardığı evde nizam ve intizam olur; bu muhassenâttan başka okuması yazması olanlar «bülbül» dür, evi nizama koduktan sonra kocasının umûr-i hâriciyesi müzakeresinde de mahrem-i râzı bulunur; evde kapanıp muamele öğretilmeksizin sade kadın işleriyle işgaal olunan kızlar da «gecesafâ» nev'indendir: okuma yazma ile beraber ifrat serbest olan kızlar «alaca-karga» dır; evde kapanan kızların fukara kısmı «mersin» dir, râyiha-i ismeti güzel ise de gittikçe başa sudâ' verir, kendisi usturlaplı bir hanım olamaz, idaresinde, evlât terbiyesinde mütemadî kusurları zevcini üzer.

CERRÎ — İçgüveyi olduktan sonra güzel, fıkrak olması kâfidir. Ey, bu tekerlemeler daha sürecek mi? Aman hanım, artık bitiriniz!

ÂKILE — Yok kuzum, ben bu şehirde geçineceğim. Allah sağlık verirse benim elimle evlenenler on beş, yirmi sene sonra gelip bana teşekkür etmeli. Nasıl ki çoğu görülür. Bak ağam, ben öyle hastayı görür görmz «çıkar dilini, salla başını, al reçetcni» diyen cırt cırt hekimler kabîlinden değilim. Hekime,

hâkime acele elvermez. Herkesin nabzına göre şerbet vermek için ibtidâ uzun uzadı emrâzı teşhîs etmeli. İlleti anlaşılmayan hastaya ilâç verilirse bacaklarını sallar, nihayet ölür.

CERRÎ — *(Dolaşır)* Ey, haydi öyle olsun. Şimdi bana münâsib kimler var?

ÂKILE — Evet, hastalık neden olduğu bilindikten sonra ilâcı kolay. (...)

CERRÎ — Demek ki efendim...

ÂKILE — Terbiyece memurîn ve eşrâfa gül, üdebâya bülbül, ulemâya gecesafâ, şıklara alacak-karga, garip yiğitlere mersin. Hepsinin yeri var. İşte ben bunun için deli-fişek gibi patlayıvermem.

CERRÎ — *(İç çekip)* Bendenize gelince, anlattık ya, sam vurgunu'yum Kimsem yok. İçgüveyi olayım da ne olursa olsun. Hepsine katlanırım.

ÂKILE — Yaa! A ciğerim, kırk kere ölçmeli bir kere biçmeli; sonra ağrısız başa kaşbastı olur.

CERRÎ — Bulacağın kız biraz da zengin olursa... de gitsin artık!

ÂKILE — Ey, sanatınız, isminiz?

CERRÎ — Sanatım körükçü, adım Cerrî Hasan.

ÂKILE — «Kuru nefes, boşuna yorgunluk» desen e! *(Oturup defteri açar)* İşte adını kaydediyorum. *(Pusula yazmağa başlar)* Bu, isminizi mübeyyin numara pusulası.

CERRÎ — Böyle numaralı evleniş de hiç görmedimdi. Bakalım sonu ne çıkacak.

ÂKILE — Al pusulayı. «Çekirdeksiz, daldırma, Cerrî Hasan» yazılı. Üç gün sonra gel, kayıt bulunmak için bunu göster, haline münâsib mahalle daldırırım.

CERRÎ — *(İçinden)* Hele tekerlemeler, taksimler tükendi. *(Açık)* Peki hanım, gelirim. *(Gider)*

SAMİPAŞAZADE SEZAİ (1858 - 1935)

Güzel yazılmak şartiyle en ehemmiyetsiz şeyden bile hikâyeler çıkarılabilir. Hikâyede bulunması gereken öğeler: Tabiat sırları, insan kalbi ve mevzua uygun bir üslûptur... Ben iki cazibe arasında kaldım: Kemal, Hâmit... Hâmit beni nazma teşvik ederdi, Namık Kemal'in de nesrinin tesiri altında idim...

TANZİMAT edebiyatımızın hikâye ve roman yazarı. İstanbul'da doğdu. Yenileşme edebiyatımıza emeği geçenlerden Sami Paşa'nın oğludur. Özel öğrenimle Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve daha sonra İngilizce öğrendi. Evkaf Mektubi Kalemi'nde memurluk (1880), Londra elçiliği ikinci kâtipliği (1880 - 1885) görevlerinde bulundu. II. Abdülhamit'in istibdat yıllarında Paris'e kaçtı (1901). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan «Şûrâ-yı Ümmet» gazetesine hürriyet makaleleri yazdı. Meşrutiyetin ilânile İstanbul'a döndü (1908). Madrit elçiliğine gönderildi (1909); kısa süreli ayrılıklarla 12 yıl bu görevde kaldıktan sonra emekliye ayrıldı (1922). Son yıllarını Vaniköy'deki yalısında geçirdi. İstanbul'da öldü (26 Nisan) Mezarı Küçüksu'da, çok sevdiği arkadaşı Recaizade Ekrem'in yanındadır. Recaizade Ekrem'e hayrandır :

«... Recaizade Ekrem'in güzel, yüksek şiirleri vardır. Sonra, edebiyatın ruhuna kadar dalabilen bir görüşü vardır. Ve biradamın hayatında, şairliğinden daha yüksek bir şahsiyet olması mümkünse, Ekrem işte idi. Ben edebiyatın ruhunu bunun kadar anlayan bir adam tanımadım. Meselâ Tevfik Fikret daha okul sıralarında iken, onun ileride en büyük şair olacağını bize Ekrem söylerdi. Halit Ziya'yı da ilk o keşfetti. Ben kendimden bahsetmeyi sevmem... Değmez ki bahsedeyim... İşte «Sergüzeşt»i yazdım. «Küçük Şeyler»i yazdım, «Rünuzüledeb»i yazdım. Bir de, yedi sene müddetle Paris'te çıkan «Şûrâ-yı Ümmet»te edebî ve siyasi makalelerim vardır... Ruşen Eşref Ünaydın'ın «Diyorlar ki» röportaj kitabından öğrendiğimize göre Namık Kemal hayranlığı Recaizade Ekrem hayranlığının üstündedir.» Ben kendimi tanımağa başladığım vakit Kemal Bey eski edebiyata karşı samimi bir surette savaş ilân etmişti. Zannederim Avrupa'yı görmüş, gerçekleri görüp tanımış ve bizim edebiyatımızı son derece berbat bulmuştu...»

Samipaşazade Sezai; edebiyatımıza en başarılı ilk küçük hikâyeyi getiren; romancılığımızı realizme yönelten yazardır. Yaşadığı dönemin pek ötesine geçmemekle beraber, «Sergüzeşt» adındaki romanile gerçekçiliğimizin öncülerinden sayılacaktır. «Sergüzeşt, hayatın etüdüdür» der. «Bir vakanın aynen kopyası değildir... Hakikî olan Kediler isimli eserimdir... Boğaziçi'nde geniş bahçeleri, kalın çınar ve fıstık ağaçlarının gölgesine uzanmış durgun, loş ve serin havuzları, büyük ve geniş bağları, ihtişamlı konakları olan Mısırlılar'a ait mâlikânelerden birinde bir bahar günü gezerken, esir kadınların ve kızların, halayıkların hayatını düşünmem bana «Sergüzeşt» romanını ilhamı etti.» Hikâyelerile romanında romantizm'den realizm'e geçtiğini açıkça görürüz. Az yazmış, fakat edebiyatımızda o güne kadar yapılamayanı yapmıştır. Hikâyelerinde, romanından daha kuvvetli bir teknik vardır. Küçük, önemsiz, şaşırtıcı konuları; olmuş, olması mümkün olayları, ruh çözümlemelerile; doğal ve günlük konuşma diliyle işler. Tanzimatçıların en sevdiği İstanbul semti «Çamlıca»yı bir de Samipaşazade Sezai'den dinleyelim

ÇAMLICA

Çamlıca, bir büyük şairin zihni gibi, kudretin yüceliklerinden yerlere doğru inen feyizlerinin döküldüğü yer. yüceliklere susamış bulunan hayâlin sanki o yücelikleri gözlediği bir bölgedir. Yaratıcısını düşünmeye, ölümsüzlüğü aramaya özlem duyan bir ruhun şu yeryüzünde arayıp da bulamıyacağı tek inziva köşesi yine burasıdır.

Çamlıca'nın öylesine güzel sabahları görülür, gönül o sabahların öylesine etkisi altında kalır ki insan, elinde olmayarak: «Bu güneş mutlaka bir daha batmamak üzere doğmaktadır» demekten kendini alamaz.

Kimi zaman da öyle gün batışlarına rastlanır ki insan: «Tanrı, dünya gözüyle göstermemeye kararlı olduğu sırlarından birini bizzat kendi eliyle açmış da, onu insanlara değişik bir biçimde gösteriyor» zannına kapılır. Ne zaman ki güneşin batması yaklaşır; bu büyük ve alevden top yığını ufka doğru indikçe etrafındaki bulutlar yükselmeye başlar. O vakit göklerin hemen hemen yarısından büyük bir kısmı ateşten kızıl bir renge boğulur. Güneş indikçe o renk de değişir. Gökte durmaksızın bir renk başka bir rengi süsler.

O aydınlık, o renkli bulutlar kâh parça parça açılır: İnsan, dünyada ne kadar renk varsa, bütün bunların hepsini varlığında barındıran güneş o anda dağılıyor da zerreleri göklerin derinlikleri içinde yayılıp gidiyor düşüncesine kapılır. Kâh o bulutlar ufkun üzerinde toplanır, nurdan bir dağ biçimine girer; o zaman da insan, meleklerin yuvasının bu nur dağının en yüksek noktasında bulunduğu hayâline dalar

Çalışma masasında Samipaşazade Sezai

Aydınlatıcı ay, o sessizlik içinde doğmuştu. Işıkların Alemdağı, Erenköy, Kızıltoprak, Küçükçamlıca, Beylerbeyi taraflarındaki ormancıklara, ağaç altlarına, su kenarlarına yağdırmaya başlar başlamaz, son derece derin bir sessizliğin hüküm sürdüğü ortalıkta, birdenbire bir feryat kopmuştu. Bülbüller, ishaklar, daha başka kuşlar ve uzaklardaki derelerde kurbağalar hep birden çağrışmaya koyuldular. Tam o sırada İstanbul'un ılımlılığının ve güzelliğinin başta gelen sebeplerinden biri olan kuzey rüzgârı da esmeye başlayınca —zaten sevda havasıyla dolu bulunan gönüllerle birlikte— ağaçlar ve bitkiler de harekete ve heyecana geldiler.

Tatlı kokularla dolu olan hava o kadar hafif v latifti ki, yüce Tanrı'nın Çamlıca'ya o gece armağan ettiği kudretin güzelliklerini seyretmek için birçok melekler —gözlere görünmeksizin— insanın başı ucunda uçuşuyorlar da o rüzgâr onların kanatlarının titreşiminden hasıl oluyor gibi geliyordu insana. Aşk ve sevda âlemlerinin cana can katan yüceliği olan parlak, ay, tam bir sessizlik ve sükûn içinde, derece derece yükseltmeye

başladı. Çamlıca'nın ötesinde berisinde meydana gelen nurlu izler, mânalar evreninin yolları gibi, ruh okşayıcı idi. Ay ışığı ile taçlanıp tabiatın verdiği elbiseleri giyerek süslenen ağaçlar, çimenlikler —insanı mutluluktan coşturan hayaller ve düşünceler içinde— baştan başa süslülük ve parlaklıkla doluydu.

Tepelere, kırlara çıkan ince ince yollar, şairâne hayallerin yücelikler âlemine yükselirken almakta olduğu yollar ve geçitler gibi göz alıcıydı. Ayın ışınları ağaçların üzerlerini o kadar aydınlatmıştı ki, insana sanki bütün ağaçlar çiçek açmış zannını veriyordu.

Çamlıca'dan bir büyük bahçenin «lak»ı ya da tabiatın koynundan geçen bir nehir gibi görünen Boğaziçi, o kadar aydınlıklar içinde akıyordu ki, bir nurlar âlemi parçalanmış ve ondan dökülen ışıklardan bir nurlar tufanı meydana gelmiş de, su yerine nur akıyor gibi görünüyordu. Ebedîlik nehirlerinden biri yatağını değiştirmiş de Boğaziçi'nin kaynağına dökülüyor sanılıyordu.

Boğaziçi'ni aşıp da Sarayburnu'nu geçince birdenbire genişleyen nur denizi o kadar saftı ki, temiz bir vicdan gibi üzerinde ne en küçük bir leke, ne de en hafif bir gölge görünüyordu. O kadar saf o kadar saydamdı ki, içine bakılacak olsa, sanki yaratılışın bütün sırlarını —bir aynada seyreder gibi— orada görmek mümkün olacaktı.

Bulunduğum yerden Alemdağı'na kadar uzanan inişli çıkışlı ve kimi yerlerde de düz olan mesafe, ışıkların sihirli etkisiyle, yere inmiş beyaz yumuşak, güzel bir biçimde dalgalanıyordu ki, neredeyse bu ışıkları, kalbe dokunduğu duygusu doğuyordu. İnsan: «Şimdi o ufaklardan neredeyse bir melekler kafilesi ortaya çıkacak» gibi bir hisse kapılıp onları görebilmek için gözlerini oralara dikmekten kendini alamıyordu.

İşte bu geniş ve rüyalı görünüş, ebedî bir sabahın seheri kadar yücelik kazanınca, gözlerim görüyordu ki denizde, yerde, göklerde, ufuklarda titreyen şey ayın ışıklarının dalgalanışı değil de, Tanrısal nurların evrenin bin bir yaratıkla dolu olan her zerresinde meydana getirdiği kalplerin heyecanıdır.

Duygu ve düşüncelerim, yüksekliklere ve yükselmelere doğru öylesine bir istek ve eğilimle dolmuştu ki sanki, bir daha geri dönmemek üzere, sonsuzlukların içinde kaybolup gitmeye çalışıyordu.

Tanrı'nın cazibesine kapılan gönlüm kendini başka her şeyden sıyırıp uzaklaştırarak, bütün varlıkların yöneli bulunduğu ebedîliği benliğinde hissetmek istiyordu. Öyle bir zaman ve mekân içindeydim ki bulunduğum noktaya «evrenden de daha üstün ve yüce bir yere» demek müm-

kündü. Öyle bir zaman ve mekân içindeydim ki ebediliğin mutluluğuyla mest olan ruhum, sanki Tanrı'nın katına kadar ulaşmıştı.

Samipaşazade Sezai; hikâye, roman, makale, gezi ,anılar, sohbet, piyes, pek az da şiir yazdı. İlk denemesi olan piyesi Şîr (Aslan 1887); küçük yaşta Kafkasya'dan kaçırılan esir bir kızın serüvenini anlatan, insan haklarını savunan, ünlü romanı *Sergüzeşt* (1889); «Hiç, Düğün, Kediler, Pandomima, Bu Büyük Adam Kımdir?» gibi tanınmış hikâyelerinin yer aldığı hikâye kitabı *Küçük Şeyler* (1890); anı, gezi notları, sohbet ve hikâyelerinin yer aldığı *Rümuz-ül-Edeb* (1898) ile sohbet ve mektupları bulunan *İclâl* (1923) pek önemli sayılmaz Bunlardan başka *Alphonse Daudet* (1840 - 1897) den bir çeviri romanı «*Jak*» vardır.

Sami Paşazade Sezai Bey, ki hizmeti pek büyük olduğu halde, kendisine yeteri kadar minnet ve şükran ifadesi gösterilmemektedir. Sezai Bey, yenileşme devrinin en güzel romanını, en güzel edebî makalelerini, en mutedil ve değerli nesrini vücude getirdi. O kanaattyim ki, yenileşme devri ile bizim devrimiz olan Edebiyat-ı Cedide arasında Sezai Bey bağlayıcı bir çizgidir. *Cenab ŞEHABETTİN.* Küçük hikâyeciliğimizde Samipaşazade Sezai, başlı başına bir aşamadır. Nabizade Nazım'la Halit Ziya Uşaklıgil'le birlikte modern hikâyeciliğimizin ilk temel taşlarını atar. «Küçük Şeyler»deki hikâyeleri ilk başarılı, gerçekçi, şairanelikten uzak, küçük olaylardan büyük sonuçlar çıkaran, Fransız gerçekçilerinden etkilenen hikâye örneklerimiz sayılır. Samipaşazade Sezai'ye göre: «güzel yazılmak şartiyle en önemsiz şeyden bile hikâyeler çıkarılabilir. Hikâyede bulunması gereken unsurları tabiat sırları, insan kalbi ve konuya uygun bir üslûptur.» Hikâyelerinden örnekler :

PANDOMİMA

Haseki taraflarında bir çıkmaz sokağın içinde yalnız tavan üç odalı bir ev, bir mezar gibi, sükûnet-i edebiyye bir muhât idi. Bir hâl-i nisyan ve metrukiyette bulunuyordu. Çatısından kopan bir tahta, damdan uçan bir kiremit, duvarından yuvarlanan bir taş senelerce düştüğü yerde kalır.

Arasıra çirkin, ihtiyar bir Rum karısı —cadılara mahsus dehşet ve sükûnetle— dışarı çıkarak malzeme-i beytiyyesini iştirâ ve tedarikle alelâcele eve girip kaybolurdu. Evin küçük bahçesinde duvara yakın bir büyük ağaç, temmuzun o ateşli güneşi Istanbul'un bu cihetlerini tâkatsiz bir hararet içinde bıraktığı zaman yapraklarının arasına gizlenmiş bir rüzgâr neşretmeğe başlayarak o evin, o mahallenin bir büyük yeşil yelpazesi gibi havayı tecdîd ve tehzîz ederdi...

Yazın bir cuma günü, öğle üzeri, bu evden, koltuğunda bohçasıyle çıkan bir adam, kapısını itina ve dikkatle kapadıktan sonra yoluna devam etmeğe başladı. Arkadan bakılınca omuzlarıyle belinin genişliği bir derecede bulunacak kadar şişman olan otuz üç yaşındaki bu adamın eıılı, fakat pek kısa ba-

cakları üzerindeki yükü istediği tarafa götürmekte pek müşkülât çektiği görülüyordu... Bu uzak mahallelerin tenha sokaklarında mütefekkir, mahzun bir surette yoluna devam eden bu adam, halkı güldürmek için gidiyordu... İnce tahtalarla inşâ edilmiş ve yıkılmamak için etrafına destekler vurulmuş bir binanın önüne geldi. Bu binanın kapısının üzerinde beyaz kâğıda büyük siyah yazıyla şu levha ta'lik edilmişti:

«Meşhur Paskal'ın pandomiması. Burada her cuma ve pazar günleri meşhur Paskal envâ-ı türlü hünerler ve gülünçlü icrâ-yı lû'biyyat eder. Rağbetli müşterilerinin teşvikâtlarını kazanan Paskal her hafta yeni yeni oyunlar sahne-i temâşâyâ vaz'edecektir!»

Paskal, kendisiydi. Tiyatrosunun kapısından girip bohçasını açarak, hiç değişmeyen, beyaz külâhını giydikten ve tekmil yüzünü unlara, kurbağa bakışlı siyah gözlerinin alt kısımlarını kırmızıya boyadıktan bir saat sonra idi ki —boş zihinlerle gailesi gönüllerden çıkıp yükselen— kahkaha sedâları ve alkış âvâzeleri arasında «icrâ-yı lû'biyyat» ediyordu.

Oyunda bir kadına âşıklık vazifesini icra eden Paskal'ın, ilân-ı muhabbet için dilini çıkarması ve şükrane-i iltifat olmak üzere taklak kılması oradaki halkı çok güldürüyordu. Tiyatronun bezden tavanını başının üstünde tutan ortadaki müteharrik direğe arkasını dayayarak ağzındaki sigara ile oyunu temâşâ eden bir seyirci:

— Paskal'ın dilini çıkarması yok mu? İnsan buna gülmekten bayılır! diyordu.

Zaten bunu orada küçük iskemlelerin üzerine oturanların ekserisi tasdik etmişti.

Oyuncuların yanındaki locada, o tıflâne gülüşleri âlâm-ı hayata tesselliler veren genç kızlardan biri kemâl-i neş'e ile kanatlarını sallayarak uçuşan kuşlar gibi, o küçücük pembe dudaklarının üzerinde nûrânî bir tebessüm olduğu halde, ellerini birbirine çırparak Paskal'ı alkışlıyordu. «Eftalya» ismindeki, yirmi yaşında, bu genç kız, ihtiyar validesiyle hemen her hafta bu locaya geliyordu.

Validesi:

— Kızım burada çok mu eğleniyorsun?

diye sorduğu vakit, kerimesi: Paskal'ı bundan evvel ölen sevgili köpeğine benzettiğini ve bazan da hâl ü tavrı, bir kere görüp de pek hoşuna giden bir maymunu andırdığını söylerdi!...

O gün ise beyaz ketenler, sihrî tebessümler içinde bulunan bu genç kız, o gürültüler arasında, takdir-i istihzâ-âmîzine bir delil olmak üzere, locadan çiçek atıyordu. Attığı bu çiçekler, Paskal'ın yüzüne göğsüne dokundukça eliyle

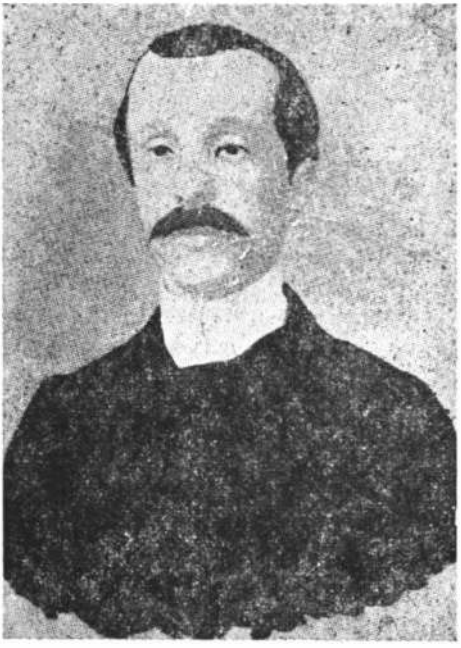

Samipaşazade Sezai «Rumuz-ül Edeb» i yazdığı yıllarda, yazarlık anılarını şöyle dile getirir: «Bir yazar olmak imzasız olsun, iki üç satırlık bir yazımı gazetede basılı görmek, benim için hayata değer bir ikbâl idi... Fakat gazeteye nasıl yazmalı? Babam, gözyaşlarımla ettiğim yalvarışa bile mümkün değil izin vermiyor ,hatta yazdığım şeyleri umumun değil, kendisinden başka kimsenin görmesine müsaade etmiyordu... O aralık tanıdığım asâlet erbâbından, liyâkâtlı bir necip zâtın nezâreti altında olarak, «Kâmer» nâmile bir gazete çıkmaya —yanılıyorum basılmaya— başladığını işittim. Hemen bu gazetenin Galata'daki matbaasına koştum...»

kalbini tutarak en can alıcak yerinden vurulmuş bir yırtıcı hayvan gibi acı acı feryat ediyordu.

Bir iki dakika sonra tiyatrosunun iç tarafındaki toprağın üzerine oturarak, hâlâ güldürdüğü adamların kahkahaları devam ederken içini çeke çeke ağlıyordu. Bu zavallı Paskal o güzel Eftalya'yı seviyordu, bu nâkıs vücut, o kemal-i hilkate âşık olmuştu!

Fakat gönlünün en gizli bir köşesinde hıfzettiği bu mahabbetini kimseye söylemeğe, küçükten beri mahrem-i hem-hâli olan evdeki ihtiyar hizmetçisiyle hasbıhâl etmeğe bile cesaret edemiyordu. Ömründe bir kadının nazar-ı nevâzişkârânesine, hiç kimsenin muâmele-i mültefitânesine nâil olamamıştı. Kendisinden beklenen yalnız güldürmek!.. Bak, bu hâl-i inkisârında, gözyaşları içinde bulunduğu şu zaman-ı ye's ve iğbirârında herkes kahkahalarla gülüyor.

Oyun bittiği cihetle akşamdan sonra yine bohçasını koltuğuna alarak geldiği yoldan muhterizâne evine avdet ediyordu... Odasının kapısını açarak, içinde kimse olmayan evinde, birisinin dolaşıp dolaşmadığını, penceresini kaldırıp, sokaktan kimsenin geçip geçmediğini anladıktan sonra güzel Eftalya'sını düşünmeğe başladı.

Bugün oyunda kendisine niçin o kadar gülmüştü acaba? Koynundaki çiçekleri çıkarıp bir hürmet-i dindârâne ile öptükten sonra hücrenin en yüksek cihetine koydu. «Bu çiçekler, ah bu çiçekler beni öldürecek» diyordu.

Kendisini bir kere kabul edecek olursa... Bu hücreleri saksılarla hikâyeler söyleyecek, bütün gece güldürecek... Gayet güzel rüyalı bir uykudan uyanır gibi hâl ile başını kaldırdı. Ah, pek de çirkin, âlemin maskarası! Ağlamağa başladı...

Son gününde bir haber-i mâtem getiren o ay ne kadar süratle cereyan edip gitmişti. İki haftadan beri tiyatrosuna gelemeyen Eftalya evleniyordu. Zavallı Paskal bir cuma günü kocasıyla berâber gelen Eftalya'yı güldürerek ve teessürat-ı can-hıraşından renk vermemek için başını önüne eğerek kemâl-i sür'atle evine gidip içine kapandığı odasının kapısını sürmeledi.

Ertesi sabah öğleden sonra kapısını kıracak gibi vuran ihtiyar Rum karısı hıç bir cevap alamayınca kemâl-i havf ve telâş ile, mahalleden topladığı adamlarla, kapısını kırıp odaya girdiler. Odaya girer girmez herkes gülüşmeğe başladı: Zira Paskal asılmış bir adam taklidi yaparak o meşhur mahâretiyle dilini çıkarmıştı!

Hayatında herkesi güldürdüğü halde, memâtında kimseyi ağlatamayan zavallı Paskal'ın bu seferki hâli taklit değil, ölüm gibi hakikattı.

KEDİLER

— Hanım! En son cevabını isterim. Ya ben, ya kediler?

— Kediler!

Kediler! Öyle mi? Demek ki otuz üç senelik bir refâkat-i yek-vücudâne neticesi, kelime-i muammâ-yi izdivâcın halli, bu cevap oluyor.

Zavallı koca! Hareminin mutasarrıfe olduğu eve celb ve cem ettiği otuz kedinin ta'cîzât ve tasdiâtından artık bîzâr olmuştu. Evin içinde sâhib'ülbeytten ziyade bir reviş-i âmirâne ile kuyruklarını kaldırıp, bu bedbaht kocaya bir nazar-i istihfâf ve istihkar atfederek dolaşan bu kirli hayvânât, kanapelerini istîlâ etmiş, koltuk sandalyalarında uyurlar, o senenin soğuk kışında, ısınmak için yaktığı ateşin karşısında düşünürler, sofalarında, odalarında sâmia-hırâş sesleriyle kavga ederlerdi. Günden güne etvâr-i küstâhânelerini artırarak tekessür eden kediler, bu adama, evinde bir câ-yi tevakkuf bırakmamağa başladılar.

Bir sabah, gayet erken uyanarak, kendi âleminde bir kahvaltı etmek için küçük odasına çekildiği zaman, sokakta birtakım çocukların ağladığını işiterek pencereden dışarı baktı.

... İskemleye kuûdunda yüzünün iki nokta-i müntehâsı olan tepesiyle çenesi geriye doğru çekik, büyük ve biraz fırlak gözleriyle bir arayıcılık hâli kesbeden yüzünü iki tarafa döndürerek hayretle etrafına bakınıyordu. Zira kedinin biri ekmeğini çalmış, diğeri sütlü kahvesini içmiş, öteki de fincanını kırmıştı. Kendi kendine ye's ve hayretle: «Kime meram anlatmalı?» diyordu.

Samipaşazade Sezai; «Diyorlar ki» adını taşıyan Ruşen Eşref Ünaydın'ın röportaj kitabında, dikkate değer bilgiler verir: «Ben, on yedi, on sekiz yaşımda idim. Ve Kemal Bey'i o sıralarda tanıdım. Kendisini ziyarete gittim. Hani kitaplarda filan yazarlar, işte ben Kemal'i gördüğüm zaman kendimde, hiç mübalâğasız söylüyorum, öyle bir heyecan duydum ve elini öptüm. Bence Kemal'in dehâsı Türk'tür, nakîseleri de Türk'tür. Onda bir cihangirlik vardı ,kendisine intikal eden bir cihangirlik vardı. İşte onun âlem-i edebiyatta koparduğı fevkalâde fırtına esnasında idi ki, ben de edebiyata girdim. Benim muhakemâtım filân o vakitler tekmil Kemal Bey'di. Fransa'da hani bir Hugolaterler vardı ya. Ben de, Kemal'e karşı, öyle bir haldeyim. O iyi derse iyi ,o fena derse fena idi, bilmem benim için böyle idi.»

Bir günlük mahsûl-i mesâîsinin böyle mahv ve heder olmasından teessürle başını eline dayıyarak pencerenin önünde oturdu. İşte orada, duvarın altında, kahvesini içen, ekmeğini çalan, fincanını kıran, kendisini sabah keyfinden mahrum eden, velhasıl evinde bütün rahat ve âsâyişini selb eyleyen kediler (...), ön ayaklarını ibtidâ ağızlarına götürüp nisvâna mahsus bir tavr-i işvebâzâne ile yüzlerini temizleyerek, safâ-yi hâtırla sabah kahvaltısını hazmetmekte ve öğle taâmına hazırlamakta idiler.

Sâhibet-ül-beyt tarafından kendisine tercih olunan bu hayvânât-i müfterisenin ahvâl-i lâkaydâneleri hiddetine dokunarak sofaya çıktı. Orada merdivenin orta basamaklarında, bıyıkları, yüzü, başı siyah lekelere boyanmış beyaz kediyi görür görmez:

— Kahvemi sen içtin, fincanımı sen kırdın, öyle mi?

diyerek odasından bastonunu alıp ayaklarının ucuna basarak yavaş yavaş kedinin yanına sokuldu. Hazır eline fırsat geçmişken, istediği gibi intikamını almak için bastonunu kaldırdı. Kedi kımıldıyor; kaçacak. Değneği şiddetle üzerine indirir indirmez, serî-üs-seyr olan bu afacan, hemen sıçrayınca, ayağı kayarak azîm bir gürültü ile merdivenlerden aşağı yuvarlandı. Merdivenin altında kolunun sızladığından şikâyet ederken nîm-i diğer-i mevcûdiyeti olan karısı karşısına çıkarak:

— Hiç kediye öyle vurulur mu? Ya bir yeri kırılsaydı...

deyince, zavallı herif şiddet ve hiddetle

— Ben sana şimdi gösteririm.

diyerek odasına çıktı. Haremi de kendisini takip ederek kemâl-i sükûnet ve mülâyemetle diyordu ki:

— Ne yapacaksın? Ne yapabilirsin? Söyle de, ben de anlıyayım!

— Ne mi yapabilirim? Hükûmet-i mahalliyyeye müracaat edeceğim. Senin kedilerinden sirkat-i me'kûlât, gasb-i emvâl, taarruz-i meskene dâvasına kalkışacağım. Bakalım, o zaman bu hırsızların, bu haydutların bir tanesini burada görebilir misin?...

Paltosunu, şapkasını giydi. Kapıyı kıracak gibi şiddetle çekerek evden çıkıp gitti.

Kaymakam beyefendi meram anlamıyor. «Rossini» ahfâl-i kirâmından olan bu mûsikî-şinâs İtalyalı, hürmet ve adâlet ister. Bu bedbaht koca, (...) hiddetle Adalar kaymakamı beyefendiye:

— Herkesin karısının kaşına, gözüne, yürüyüşüne, giyinişine karışıyorsunuz da, benimkinin şu münasebetsiz muhabbetine, şu muzır hayvanlarına niçin müdahaleyi reddediyorsunuz? şikayetiyle meyusane evine avdet ediyordu.

Geceyarısı verdiği bir karâr-ı kat'î üzerine sabahleyin erkenden kaklarak kendisine ait ne kadar eşyası varsa bir sandığa vaz' ile aşağıdaki taşlığa indirdi. Arkasına paltosunu, başına şapkasını giyerek, iplerle bağladığı sandığının üstüne oturmuştu. İşte o zaman: «Ya ben, ya kediler?» sualini irâd etmiş ve: «Kediler!» cevâb-i me'yûsânesini almıştı.

Elveda! Elveda!... Artık bir daha avdet etmemek üzere yola çıktı. Mahzun, mütefekkir bir hâl ile, küçüklü büyüklü bir takım nisbetsiz evlerle dükkânların teşkil ettiği çarşıdan geçiyordu. Sokağın ortasında, ayakları çıplak, elbiselerinin yırtık yerlerinden tenleri görünür bir takım etfâl-i sefâletin haykırışarak oynadıklarını dalgın dalgın seyrettikten sonra, galiba tesaddük etmek niyet-i aceze-perverânesiyle ceplerini birer birer karıştırıp, yine galiba hiç bir şey bulamadığından yoluna devam etti.

Hava güzel, rüzgâr sâkit, Marmara lâcivert idi. Bir daha avdet etmeyecek. Bu mukarrer! 33 senelik râbıta-i ızdivac kırılmış, artık yalnız başına kalmıştı. Şu yalnızlık müessir değil mi? 33 seneden sonra, her yerde, her şeye karşı yalnız! Bu vâsi' denize, bu dûrâdûr ufuklara karşı yapayalnız!

Hattâ sema bile, o lâcivert gözleriyle kendisine şefkat ve merhametle bakıyordu. Bir tarafı kırmalar içinde kalmış mavi atlas gibi hafif surette mütemevvic derya, diğer tarafı yeşil bir hamâil gibi yukardan aşağıya doğru sarkarak, renk ve tarâvetlerini her mevsimde muhafaza eden çalılarla çam ağaçlarının fâsıla verdiği bir yolu takip ediyordu. Tefekkürât-ı amîka içinde kaybolmuş bir hâl ile, biraz deniz kenarına doğru meyledip, önünde balık avlamak için bir kedinin sindiğini görünce, hemen yolunu değiştirerek yokuş çıkmağa başladı.

Saat ilerlemiş, öğle tekarrüb etmişti. Evine bir daha avdet etmemek üzere verdiği karar kat'î idi. Bu belli! Fakat öğle taâmını nerede edecek? Akşam nereye gidecek? Geceyi nerde geçirecek? Bir hayât-ı müstakil, bir karâr-i kat'î para ile olur. Halbuki kendisinin sabah taânına bile kifâyet edecek parası yoktu. Hareminin ihzâr ederek şimdi sofranın üzerine koyduğu sabah yemeğinin dumanı, gözünde tütmeğe başladı.

Denizin dalgaları yavaş yavaş sahile çarptıkça, kendisine: «Git, git, haremine git!» diyordu.

Âlem-i tenhâîde hâl-i infirâdı arttıran horozların sedâ-yi garîbâneleri, bulunduğu yere aksettikçe: «Git, git, haremine git» diyordu. Kiliseler öğle vaktini ilân için çan çalmağa başladılar. O sükûn ve sükûnet içinde uzaktan uzağa akseden çanlar, hep bir ağızdan bir âheng-i muttaaridle: «Git, git, haremine git!» sözünü tekrar ediyorlardı. Ayağa kalktı. Geldiği yoldan yürümeğe başladı.

Galiba verdiği karâr-i kat'iden nükûl etmişti. Çam ağaçlarının aralarından peydâ ve nihan olarak evine doğru sür'atle avdet ediyordu. Mütefekkir bir çehre, müteessir bir hâl ile evine giderek, refîkasına bir şey söylemeden odasına çıktı. Minderin üzerine kapanıp da hıçkıra hıçkıra ağlamağa başlayınca, haremi, kemâl-i nezâketle oda kapısını açarak:

— O kadar haykırarak ağlama. Kedilerimi korkutacaksın dedi.

Sergüzeşt, Küçük Şeyler, Rumuzül edep; ve İclâl... Sezâi Bey'in bütün edebî hasılâtı işte bu dört kitaptan ibarettir. Edebî kıymetleri hiç bir vakit kemmiyetle ölçecek değiliz, fakat bu dört eserin keyfiyetini tahlil edince bize iki unsur arz ediyorlar: Bu iki unsurdan biri, üslûpta Namık Kemal'in tesiriyle şarklılığa ait olan kısmı; diğeri de Fransız realist ve naturalistlerinden aldığı kısım. Birinci noktada ve sanat, ne tarihin kıymeti var; ikinci kısım ise kıymetini tarihten alıyor. *İsmail Habib SEVÜK.*

SERGÜZEŞT

Samipaşazade Sezai'nin Sergüzeşt romanı, Türk romancılığında yeni bir akımın öncüsü gibidir. Yöresel gerçeklerden kaynaklanarak evrensele açılan bir nitelik taşır. Toplumcu bir gözlemle köleliğin tüm acılarını Dilberle birlikte bize de çektirir. Dilber, Kafkasya'dan kaçırılarak, İstanbul'a getirilen dokuz yaşlarında güzel bir Çerkez kızıdır. Esirci Hacı Ömer, Dilber'i emekli bir mutasarrıfın evine satar. Evin hanımı acımasızdır. Kızı ezdikçe ezer. Dilber gücünün üstünde çalışır, böyleyken

hanıma yaranamaz. Kaçar. İhtiyar bir kadın onu sokakta baygın bulur; sahibine teslim eder. Dilber, bir başka esirciye satılır. Kızı satın alan esirci Dilber'in güzelliğini görünce hemen satışa çıkarmaz. Çalgı çalmasını, şarkı söylemesini öğretir. Onbeş yaşlarına gelen Dilber'i bir Hanımefendi oğlu için satın alır. Oğlu Celâl, Paris'te Güzel Sanatlar Akademisi'nde ünlü ressam Jérome'un atölyesinde çalışmıştır. Dilber'i beğendiği için, onu çeşitli kıyafetlere sokarak resimlerini yapar. Kızı sevdiğini Dilber'in de onu sevdiğini anlamaktadır. Dilber'le evlenmeyi düşünür. Annesi karşı çıkar. Dilber, onun dengi olamaz. O zengin, Dilberse fakir bir esir, bir köledir. Celâl'in annesi Dilber'i gizlice bir esirciye sattırır. Celâl, deliye döner. Geçirdiği sarsıntı yüzünden yataklara düşer. Kendini toparlayamaz. Delirir. Annesi, yaptığı yanlışlığı anlamış, lâkin iş işten geçmiştir. Dilberse, Mısır'a bir başka tüccara satılmıştır. Tüccarın Elhamra sarayına yaptırdığı harem kısmında, öbür kızlarla birlikte yaşamağa başlar. Hüzünlü hali herkesin yüreğine dokunmaktadır. Haremağası Cevher Ağa onu ötedenberi göz altında bulunduruıak bir gün sırrını öğrenir. Cevher Ağa da Dilber'i sevmektedir. Onu İstanbul'a göndermeği aklına koyar. Uzun zaman uğraşa uğraşa bu düşüncesini uygular. Vapur biletlerini alır. Harem dairesine karanlık bir gece dışarıdan merdiven dayayarak Dilber'i kaçırmak ister, ihtiyar olduğu için, heyecandan merdivenden düşer ölür. Son desteğini de böylece kaybeden Dilber ,ne yapacağını şaşırır; çaresizlik içinde, kendini Nil nehrine atarak, yaşamına son verir. «Esircinin Evinde Son gece»si :

Esircinin odasına kadar akşamlaarı geç vakit yemek götürmek için elindeki tepsi ile merdivenlerden çıktı. Ayın mağmum ziyasiyle hüznengiz surette tenvir olunmuş sofayı güzar ederken, bir baykuş ötüyordu. Harabenin yıkık duvarlarından gecenin müessir sükûnetinden çıkan bu seda-yı samiagüdaz üzerine birdenbire ayaklarından başına kadar vücudu buz kesildi. Bir dakika tereddütten sonra hemen adımlarını hızlı hızlı atarak odaya girer girmez, esirci «Kız, sana ne oldu? Yüzün kül gibi olmuş» dedi.

— Hanım, burada fena bir kuş ötüyor, hani...

— Budala, bir kuştan bu kadar korkulur mu? Sen böyle korku ile, merakla günden güne çirkinleşeceğine gez, koş, eğlen; biraz güzel ol. Seni beğensinler. Bir iyi yere satıl da hem sen rahat et hem ben para kazanayım.

Bu mağmum evin mezar gibi soğuk, müthiş odasında yalnız başına kaldığını anlıyarak vücudunda dolaşmağa başlıyan hafif bir titremeyle yatağına girdi. Bir iki dakikanın esna-yı güzarında küçük başını yastıktan kaldırıp etrafında hiçbir hareket, hiçbir ses işitmeyince titriyen vücudu ile sıkı sıkıya yorgana sarılarak yatağın içine oturdu. Başucundan o bin senelik Bizans harabelerinin yıkılmış duvarlarından gayet dilhıraş, gayet çirkin kahkahaya benzer bir ses geldi. Bir yaralı kuş gibi çırpınarak ayağa kalkmak istedi. Baykuş ötüyordu. Oh bu ses! Odanın ancak bir cihetini tenvir ederek öbür taraflardaki zalâm içinde kaybolup giden kandilin peyda ve napeyda ziyasiyle yine kandilden ancak seçilebilir bir surette tüten ince bir sisin duvara aksi dakika geçtikçe büyüyerek nazarına kâh beyazlar giyinmiş siyah külâhlı bir mahlûk-u

Edebiyat tarihimizde Samipaşazade Sezai'nin ve onun yazdığı «Sergüzeşt» romanıyle «Küçük Şeyler» adını taşıyan hikâyelerin ihmal edilmez bir yeri vardır. Çünkü Cezmi'den Mai ve Siyah'a Sergüzest ile, Tasvir-i Efkârdaki makalelerden Mensur Şiirler'e Küçük Şeyler'le atlıyoruz. Bu iki eser iki devir arasında ufak bir merhaledir. Sergüzeşt'in mevzuu basittir, hazindir. Türk Edebiyatının edebî roman mahiyetindeki bu ilk hikâyesi kim bilir ne kadar kadın okuyucuya göz yaşı döktürdü. Sezai'nin «hakları teslim eden edip» diye övdüğü tarihçi Murat Bey merhum «Sergüzeşt'in bir meziyeti de bir nefeste yazılmış olmasıdır» demiş. Eserin müellifi de bu meziyetle iftihar ederim, diyor. *İsmail Habib SEVÜK.*

müthiş ve kâh elinde yanar oduniyle kendi üzerine doğru gelen Taravet'in bir hayali görünmeğe başladı. Başını yastığına koyarak yorganı yüzüne çekti.

Baykuş ötüyordu. Bu eve geldiğinden beri daima bahsi tekerrür eden hayallerin, gecenin derin zulmeti ve ancak o mehip kubbesini gösteren kesif sisleri içinde tek ü tenha duran zindan tarafından ayak sesleri gelerek gittikçe tahavvübediyordu. Saçları ürpermeğe başladı.

Baykuş ötüyordu. Hatırına hemen kapıdan çıkıp bütün kuvvetiyle koşarak esircinin odasına kaçmak geldi. Bu teşebbüsü için de zaman geçmişti Zira kapı artık hayalât tarafından büsbütün istilâ edilmişti .Pencereyi açıp pek yüksek olmıyan bahçeye atılmak için yüzünü camların tarafına çevirdi.

Baykuş ötüyordu. Başını yorgana sararak yattı. Elleriyle kulaklarını kapadı. Faydasız... Gece hayalâtının pencerelerden kahkahaları, kapıdan lâkırdı ettikleri işitiliyordu. Asabi bir buhran ile yastıktan başını kaldırıp her tarafı dinledi. Bu sefer bütün sesler kesilmişti.

Sabah olmağa balşadı. Başucundaki pencerelerden girerek vafidesinin himaye ve imdat için arş-ı âlâdan uzanmış kolları addettiği iki amud-u nuraninin ortasında kalb-i bikararı tesliyetyap olarak baygın haliyle uykuya daldı.

Sabah saat... Esirci aşağıya inerek Dilberin sürmelediği oda kapısını vuruyordu. Cevap alamadı. Tekrar kapıyı vurarak: «Dilber, Dilber» dedi. Yine cevap yok. Dilber, uykusuzluğun verdiği takatsizlikten, korkudan hâsıl ettiği baygınlıktan bitap bir halde uyuyordu. Üçüncü defa daha şiddetle, «Dilber, Dilber» diye kapıyı vurup da bir cevap alamayınca kemal-i telâşla bir iskemlenin üstüne çıkarak kapının aralığından iç taraftaki üst sürmeyi, iskemleden inerek alt sürmeyi çekince kapıyı şiddetle itti. Kapı açılırken hâsıl olan gürültüden Dilber uyandı. Esirci «Dilber, sana ne oldu? Niçin bu kadar uyu-

yorsun?» diye sorduğu zaman Dilber gözleri yaşla dolu olduğu halde «Ben bu gece pek korktum. Bu oda pek fena» dedi.

Esirci, korkudan Dilberin sıhhatine gelecek sekte ve inhilâlin ticaret ve menfaatine iras edeceği zararı düşünerek: «A kızım, korkacak ne var? Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim, bu odada yalnız bırakır mıydım?... Bundan sonra her gece benimle yat» diyerek gözlerinden öptü. Sonra okşıyarak: «Haydi kalk kızım, senin için hayırlı müşteriler geldi. Yüzünü yıka, değiş.»

Dilber, yukarıya çıkıp da bir yabancı hanımın eteğini öptüğü zaman esirci, kızın ut çalmaktaki maharetinden ve yazıp okuması bulunduğundan, birkaç günden beri duçar olduğu nezleden bahisler ederek renginin bu uçukluğunu nezlesine, vücudunun bu zayıflığını derslerine olan ikdam-ı fevkalâdesine isnat ile bir hafta muhayyer bırakacağını ve eğer bir kusuru zuhur ederse tekrar kabul edeceğini ifade ederek, Dilberi yüz elli liraya sattı. Eğer biraz çirkince olmasaydı, iki yüz lira istiyeceğini ilâve etti.

Vakaa Dilber çirkinleşmişti. Çektiği meşakkat ve sefaletler, vaktinden evvel açılmış gül yaprakları gibi küçük küçük buruşuklar hâsıl ederek yanakları seçilecek surette sarkıyordu.

Bir hafta sonra idi ki esirci, Dilberin bedeli olan akçeyi tamamiyle ahzettiğine dair olan senedi teslim etti.

MUSTAFA REŞİT (1861 - 1936)

İkâmetgâhına vasıl olduğu zaman saat onbiri geçmişti. En evvel valdesini görüp kemal-i şetaretle boynuna sarılarak birkaç kere öptü. Sonra da dahi gayet neşveli, iştihalı göründü. Ta'amdan sonra ise piyano ile pederinin yanına gidip ta'am vaktine kadar muttasıl gevezelik etti. Sofrada dahi gayet neşveli, iştihalı göründü. Ta'amdan sonra ise piyano ile «Traviyata» operasının bazı seçme parçalarını çaldı.

EDİRNE'de dünyaya geldi. İstanbul Maarif Nezareti kalemlerinde mümeyyizlik ve müdürlük görevleri aldı. Tanzimat yıllarında, Abdülhamid II döneminde «Envâr-ı Zekâ» ile «Şark» dergilerini yayınlayıp yönneterek, Namık Kemal'le arkadaşlarının yazılarına olanak hazırladı. ☆ Mustafa Reşit; dergilerle gazetelere yazdığı fıkra, makale ve hikâyelerile yaşadığı günlerin sevilen, tutulan bir yazarı olur. Romantik bir duyarlıkla, kolay okunur, aşk ve macera konulu, kadın haklarına sahip çıkan, sansasyonel hikâyelerile tanınır. ★ Başlıca eserleri: *Bir Çiçek Demeti* (1885); *Cüzdanımdan Birkaç Yaprak* (1886); *Gözyaşları* (1886); *Neyyir* (1889); *Ressam* (1889); *Pembe Ferace* (1892); *Bir Kızın Hatası* (1894); *Son Salon ve Aşk* (1899); *Medfun Emeller* (1918).

NÂBİZADE NÂZIM (1862 - 1893)

Olaylara kendi duygu ve düşüncelerini katmamak gerçek bir romancının başta gelen ödevlerindendir; bundan hiç ayrılmadım. Karabibik'teki duygu, dil ve düşünceler, romanın geçtiği yerlerin öz malıdır, benimle ilgileri yoktur; ben yalnız onları yazıya geçirdim.

TANZİMAT yıllarında, ilk köy romancılığını realist natüralist görüşle, edebiyatımıza getiren Nâbizâde Nâzım, İstanbul'da Nişantaşı'nda doğdu. Annesinin ölümü, üzerine Kulekapısı'nda bir zenci kadının sütüyle büyüdü. Beşiktaş Askerî Rüştiyesi, Mühendishane öğreniminden sonra Harb Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak çıktı (1885). Askerî öğretmenlik yaptı. Kolağası oldu (1887), genelkurmay görevile iki yıl Suriye'de bulundu. İstanbul'a döndü; Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nde, kemik vereminden, genç yaşında öldü (6 Ağustos). Mezarı Üsküdar Miskinler Tekkesi yakınındaki, Saraçlar Çeşmesine giden ana cadde yanındadır. «Yadigârlarım»daki anılarından öğrendiğimize göre, çocukluk yılları güçlüklerle acılarla geçer.

... Servi mahallesinden çıktık. İstanbul'a, Sultan Selim semtine geçtik ki. ilk harfi, Mekteb-i Selimiye'de heceledim. Ve ondan sonra Rumelihisarı'na naklettik ki, burada üvey valde vefat etti. Bunun üzerine artık Anadoluhisarı'na geçmeğe karar verildi.

Hisar mahallesinin en bâlâsında, hâlâ mevcut olan, büyücek, sarı boyalı hâne kiralandı ki, Mısır Çarşılı bir zâtın hânesi idi. İşte hem mes'udâne, hem mürteellimâne ömür sürdüğüm ve hayâlile hâlâ lebriz-i tahassür olduğum zamanlar bundan sonra başlamıştır.

Peder, pek ridmeşrep bir şeydi. Evde şişe şişe hasırlılar eksik olmazdı. Fakat üvey vâldemin vefâtından sonra, istinâl-i müskirâttan, birdenbire külliyen fâriğ oldu. Bâhusus böyle bir itiyâdın vehleten terki, vücudu ne kadar tahribeder, mâlumdur. Bunun üzerine, peder, uğradığı husunet-i tab içinde, biraz sonra, Anadoluhisarı'nda terk-i câme-i hayat eyledi.

Valdelerimiz ayrı olan büyük birâder, yazın, büyük valde ve pederile birlikte Rumelihisar'ındaki yalılarında otururlardı. Bazan oraya iltica ederdim. Bunu da ârıma sığdıramayıp, geceleri kahve peykelerinde kıvrılıp uyuduğum dahi olurdu. Yatacak yer bulamayıp da, karanlık sokak-

larda, rutûbet, burûdet altında, bir kapı eşiğini bâlin-i istirahat adalettiğim geceleri az mıdır?

Nâbizade Nâzım; asıl başarısını hikâye ve romanda gösterir. Türk hikâyesini realizme doğru götürmekle kalmaz; edebiyatımızda ilk köy romanını yazar. Tanzimat'ın en bilinçli realist - natüralist eseri olan «Kara Bibik» için şöyle der: «Bu romanın geçeceği yeri Anadolu köylerinden seçmeme gelince; köylülük ve çiftçilikten uzaksınız, oraları için düşüncelerinize bir kapı açmağa çalıştım. Romanın geçtiği yerlerde, halkımızın işleri, geçimleri üzerinde bilgiler bulacaksınız dillerine de yabancı kalmayacaksınız.» Tanpınar için: «Namık Kemal ihtiyaçlara göre bir adaptasyondu. Batıyla temasında büyük bir ayıklama fikriyle hareket ediyordu. Ahmet Mithat Efendi ise bu adaptasyonu tesadüflere göre yapıyordu. İlk def'a olarak Beşir Fuat Bey, belirli bir batı ekolünü bütün iddialarıyla benimser. Bu itibarla Nâbizade Nâzım'ın Kara Bibik Mukaddemesi, Samipaşazâde'nin realizmden bahseden makaleleri, onun açtığı yolda yürüyen eserlerdir.» Onun kişileri durumlarına, yaradılışlarına uygun tarzda konuşturan hareketli, canlı sade bir dili vardır. Dış gözlemi kuvvetlidir. Olayları, çevreyi anlatırken, kendini aradan çekmesini bilir. Hikâye ve romanlarının yanında, şiir denemeleri de vardır. «Yaprak» şiiri:

Kurumuşsun, filizinden koparak;
Nereye böyle zavallı yaprak?
Bilemem, fırtına yıktı meşeyi,
İstinad-gâh-ı feridim o idi.
Ta o günden birdir bâd-ı sabâ
Nefha-i zulmü ile zî-pervâ
Sürümekte beni, bilmem nereye?
Ovadan dağlara, ya meşçereye;
Giderim böyle bilâ havf ü keder,
Neresiyse varak-ı gül ki gider,
Nereye âzim ise her bir şey:
(Beni bâd onlara etti der-pey.)

Nâbizade Nâzım; şiir, anı, ve bilimsel konularda yazılar yazmış, «Servet-i Fünûn» dergisinin ilk yazarlarından olmuş; on yıl içerisinde 14 eser vermiştir. En tanınmışları: *Heves Ettim* (şiirler, 1885); konusunu Antalya köylerinden alan ilk köy romanımız *(Kara Bibik)* (roman, 1890); *Zavallı Kız* (1890); *Bir Hâtıra* (1890), *Sevda* (1891), *Hâlâ Güzel* (1891); *Haspa* (1891) bunlar uzun hikâyelerdir. *Yadigârlarım* (çocukluk anıları 1892); *Seyyie-i Tesâmuh* (Hoş Görürlük Günahı, hikâye, 1892); bir tüccarın kızı olan Zehra'nın kıskançlık mihverinde dönen Şehzadebaşı tiyatrolarının tulumbacı kahvelerinin, kadın kavgalarının gerçekçi bir görüşle yer aldığı *Zehra* (roman, 1896).

KARA BİBİK

Kara Bibik; Türk Edebiyatı'nın ilk gerçekçi uzun hikâyesidir. Toplumcu tutumuyla günümüz hikâyeciliğine yaklaşır. Toprak sorunu, geçim derdi, insanın doğayla pençeleşmesi, yöresel gözlemle Anadolu gerçeklerimizi yansıtan ilk bilinçli hikâye olarak «Kara Bibik» öncelik kazanır. Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Beymelik köyünde yaşamaktadır. Kara Bibik. Sekiz dönümlük tarlasında yaşamını sürdürmek zorundadır. Tarlasını sürmek için Koca İmam'ın öküzlerini kiralar. Kızı Huri'yi Koca İmam'ın kayınçosu Sarı İsmail'le evlendirebilse öküzleri kiralamaktan kurtulacaktır. Sarı İsmail başka bir kızla evlenince bu umutu suya düşer. Tefeci bir Rum'dan yüksek faizle borçlanarak, bir çift öküz alır. Tarlası, öküzleri olduğu için, nasıl olsa kızına bir kısmet çıkacaktır. Ve çıkar. Kavgalı olduğu toprak ağası Yosturoğlu'nun yeğeni Hüseyin sevmekte olduğu Huri ile evlenince, Kara Bibik, bu mutluluktan payını alır. Kara Bibik'ten bir parça:

Ayağında iri, kalın pençeli, sökük yemenileri kemâl-i zalımetle sürüklemekte, liyme liyme, rengi, cinsi belirsiz, mülitelif renkte yamalı dizliğinin deliklerinden iç donunun toprak rengine mâil olan rengi görünmekte, bir eski istibdal neferinin kimbilir kaç sene evvel hediyesi olmak üzere mâlik olduğu ceketi tutar giyilir yeri kalmadığı hâlde ve bedenini ihâtadan âciz kalmakla beraber yine sırtında bulunmakta, bu ceketin altında kirli gömleğinin göğsü, yakası büsbütün açık kalarak kayış gibi sert ve siyah olan vücudunun göğüs ve bağır kısımlarını hep açıkta bırakmaktaydı. Çenesinde beyazlı siyahlı olmak üzere isbât-ı vücut eden tek tük kıllar dik ve seyrek bıyıkların da inzimamıyle müdevver, gayet esmer, ufarak gözlü olan çehresinin heybetini arttırmakta ve bu heyet-i acibe insanda tuhaf bir korku uyandırmaktaydı. Tarlayı otlar bürümüştü. Kara Bibik burasını babacı Koca Osman'ın mirası olmak üzere ele geçirmişti. Tarla o zaman on iki dönümken dört dönümünü Kara Durmuş'a satarak vaktiyle «bedel-i nakdî» vermişti. Şimdiki halde sekiz dönümden ibaret olan bu toprak parçasına bile tarla komşusu olan Yosturoğlu göz dikmekte ve bu sebeple aralarında ara sıra münâzaa vukua gelmekte idi. Otuz iki dönüm tarlası olanların da el ayası kadar toprağa göz dikmesi münasebetsiz değil mi ya? Kendisi şu kadarcık tarla sayesinde ancak akşamları bir kaşık çorba içecek kadar mal kaldırabiliyor. Elinden bu da çıksın da açlıktan mı ölsün? Zaten Yosturoğlu'nun babası da bu toprak hırsından ölmemiş miydi? O vaktin behrinde babası, himdi kendisi gibi ötekinin berikinin damına tarlasına göz koya koya herkesin canını yakmıştı.

Kara Bibik yaprakları budanmış fidanlardan bir kucak alarak tarlasının Yosturoğlu tarafındaki anına doğru yürüdü hâlâ tahrayi sağ elinde tutmaktaydı. Güneş, ufk-ı şarkiyi teşkil eden tarafta, güyâ denizden çıkıyormuş gibi, Bahr-i Sefid'in donuk, durgun sathından doğru yükselmekteydi. Temre ovası gecenin ayazı içinde uyuşmuş, çiğlenmiş kalmışken, güneşin henüz mâil ve zaif olarak intışâr eden şuaatının tesirâtı sâyesinde ısınmağa başlamıştı..

Kara Bibik yorulmuştu. Koynundan tütün kesesini çıkardı, dolma gibi bir cıgara sardı, fakat ateşi yoktu. Deli Ali'ye bağırarak dedi ki

— Dehey, Deli Ali! İspirto vâ mı?

Deli Ali başını kaldırarak dedi ki

— Ko!

— Mustâ'ya ünle görelim.

Deli Ali, Çetecioğlu Mustafa'ya «Ateş!» diye ünledi. Mustafa sapanı toprağa derince gömerek övendireyi boyunduruk tahtasına dayadı. Taze sürülmüş toprak içinde kemâl-i zahmetle yürüyerek geldi. Üç çiftçi birleştiler, birer cıgara tutuşturdular. Tarla kuşları Mustafa'nın sabanı altından henüz kurtulmuş olan kaba çığır üzerine kümeyle konarak buldukları tohumlara gaga çalmaktaydılar. Güneş epeyce yükselmiş, hava ısınmıştır. Fakat Köyiçi cihetindeki boğazdan doğru Temre vâdisi serin bir rüzgâr dökmekteydi.

Deli Ali demekte idi ki:

— Vay geliyo... Gündönümünden geri yaylaya çıkarız ha?

Kara Bibik sol böğrünü tutarak işmi-zâz ile dedi ki

— Hay kâfir! Malı hoykada oturup yatır.

Mustafa ile Deli Ali merhamet alâimi gösterdiler.

Mustafa dedi ki:

— Sapan geçmeden harım ediyon.

Kara Bibik içini çektikten sonra:

— Koca İmam öküzlerini ertesi gün verecek. Bugün vimedi kim..

Deli Ali, aklına bir şey gelmiş gibi tehâlükle dedi ki

— Dur be! Koca İmam kayınçasını everiyormuş.

Diğer ikisi birden taaccüble:

— Sarı Smayil'i haaa?

Deli Ali bunların henüz haberdâr olmadıkları bu havâdisi vermiş olmasından böbürlenmeğe başladı. Kendisine her vukuâta vâkıf adam tavrı vererek dedi ki:

— Köşker'li Yusuf Ağanın beslengisini alıyyo.

Kara Bibik bu havadisten hiç hoşlanmadı. Çünkü onun başka bir hesabı vardı: «Sarı Simayil»e kızı Huriyi vermek arzusunda idi; bu tezevvüc sayesinde Koca İmam'ın öküzlerini bedâva kullanabileceğini hesap etmekte idi. Sarı İsmail elden çıktıktan sonra bu öküzler de başkasının malı olacak, başkasının olmasada yine her zamanki gibi parayla kullanmak lâzım gelecek.

Deli Ali i'tâ-yi havâdiste devam etmekte idi. Sarı Simayil Yusuf ânın beslengisine öteden beri göz koymuş; yaylada, kuyu başlarında, otlakta gizli gizli konuşurlarmış; hani şu âşikdaşlık yok mu? Hattâ bir gün kendisi, Deli Ali,

Nâbizade Nâzım; «Kara Bibik»i yazabilmek için, Tahir Alangu'nun belirttiği üzre : «Antalya köylerinde uzun süren araştırmalar yapmıştı... Anlatımındaki sadelik, kişilerinin şivelerinin zaptında gösterdiği natüralist itina, olayların geçtiği tabiat çevresinin ustaca tasviri, hikâyeyi işlemedeki ustalığı, çağlaşlarından aynı yolun öncülerinden Recaizade Ekrem ile Samipaşazade Sezai'den çok ilerideydi. Kara Bibik'teki Türkçe kelimelerin imlalarını özel bir itina ile yazmak derecelerine varan metot anlayışı onu, Anadolu gerçeklerine yönelen hikâyeciliğimizin bilinçli bir öncüsü durumuna getirmektedir.. Eserlerinde, natüralistlerin görüşlerinden hareket ederek, tabiat çevresinin ve beden yapısının tesirleri altında, insanların ruh hallerinde ve davranışlarında ortaya çıkan değişiklikleri, eğitim görmemiş ve tabiat ve kapalı cemaat çevresinde evrilen, basit yaratılışlı insanların mizaçlarını dikkatle işleyip tasvir edebildiğini görüyoruz..»

Köşkerler'de Kızıl Hüseyin'in damına giderken, mah şurada, Uzun Mehmet'in tarlası köşesini döneceği sırada, boynuzun dibinde onları, beslengi ile Sarı Simayil'i, konuşurlarken görmüştü. Hey kuzum hey! Buna gençlik derler! Kendisi de gençliğinde Zeynep'i böyle tarla köşelerinde, harım kenarlarında, ağaç altlarında kollamaktaydı. Mah işte bah! Sakalı ağardı, fakat gönlü kocamadı; hâlâ köyün taze kızları suya, çamaşıra giderlerken imrenmektedir.

Çetecioğlu gülmekteydi. Fakat Kara Bibik, koca İmamı'ın öküzlerini düşünmekte idi. Güneş yükselmiş, ova ısınmıştı. Henüz taze kabartılmış topraklardan keskin bir toprak kokusu gelmekte, ekinlerin üzerinden hafif hafif dumanlar çıkmakta idi.

Herkes işinin başına gitti. Kara Bibik harımını ikmal ile uğraşmakta idi. Fakat şu öküz hesabı bir türlü zihninden çıkmıyordu. Koca İmam'dan gündeliği yarım mut zahîreye istiâre ettiği öküzler gibi bir çift öküze kendisinin dahi malik olması hâlindeki saadetini düşünmekte idi. Ah, bir çift, bir çift! Bu hayvanları ne kadar sevecekti. Yazın yaylaya çıkarken eskisi gibi «malsız» olarak gitmeyecek, bir çift güzel öküzü önüne katarak köy halkının arasında sevincinden şarkı ünleye ünleye yürüyecekti. Bu saadetin hulyasına dalmış olduğu cihetle, işine makine gibi habersiz devam etmekte idi. Fakat ufk-i hayâlâtı üzerine bir karaltı peyda oldu : Para!.. Bunun için yirmi mecit olsun lâzımdı. Ah, bu yirmi mecidi nerden bulmalı? Tüccar Anderya'ya koşmalı. Fa-

kat Anderya'ya olan borç da çoğaldı. Daha geçen gün herif bir salkım çetele gönderdi. Çetele artıyor. Lâkin çare yok, bu isteği de yerine getirmeli. Günde yarım mut bul!...

... Artık Kara Bibik, Huru'yi Sarısimayil'e vermekten kat-ı ümit etmişti. Fakat buna da artık lüzum kalmamıştı. Çünkü işte kendisi de çift sahibi, mal sahibiydi.

Bundan geri kızını yalvaran alsın... Zâten Yasturoğlu'nun yeğeni, Hüseyin, Hüri'ye göz koymuştu ya... Kara Bibik, o kadar ahmak mıdır? Hüseyin'in daima kendi damı etrafında dolaşmasındaki hikmeti anlayamayacak mı ya.. Hey kuzum hey, buna gençlik derler... Kendisi de vaktiyle, o zaman böyle ihtiyar değildi, sakalı falan yoktu. Canım, insan da ne çabuk kocayor? İşte o zaman Huri'nin anası Sıdkayı böyle koğalıya koğalıya almıştı... Ya Sıdka da kendisinden ne kadar kaçar dururdu... Hele bir kere hiç hatırından çıkmaz, Karabucak köyünün yolunda, malı horada, tiyatronun yanı başında rastgelmişti. Şöyle üzerine doğru yürüyünce, kadın «Aman anaa!» diye çaylak gibi bağıra bağıra koşup kaçmıştı. Ey ayol! Buna naz derler Karılar, erlere böyle naz ederler.

ZEHRA

Nâbizade Nazım; «Kara Bibik» uzun hikâyesinden altı yıl sonra yayınladığı «Zehra» ile Tanzimat romancılığımızın töresel gerçekçiliğinde etkin bir aşamayı vurgular. Bilinçli realizm natüralizm akımcılığını uygulamaya açlışır. Namık Kemal romantizminden uzaklaşma çabasını başarıyla sürdürür. Tanzimatla Servet-i Fünun arasındaki Türk aile yaşamının günlük izlenimlerini, İstanbul Beyoğlu serüvenlerini, günden güne sefalete sürüklenen bir insanın psikolojik dünyasını Suphi'yle birlikte yaşarız. Zehra, zengin bir tüccarın kızıdır. Öksüz büyümüştür, kıskançtır. Babasının kâtibi Suphi'yle evlidir. Kocasını gözünden bile kıskanırken, bir de onun evdeki güzel cariye Hüsnücemal'le sevişti̇ğini öğrenmesi, Zehra'yı çileden çıkarır. Cariyeyi evden kovar. Zehra'nın sinirli halinden yılmış olan Suphi, karısını sevdiği halde, Hüsnücemal'e âşık olduğunu iyice anlıyarak boşanmayı göze alır, cariyesiyle evlenir. Yeşilköy'de bir eve taşınır, Zehra'yı yüzüstü bırakır. Hüsnücemal'den öç almak isteyen Zehra, Suphi'yi ondan soğutmak çaresi arar. Ürani adında çok güzel bir Rum yosmasını bir aracı kadın aracılığıyle Suphiyle tanıştırır. Ürani, Suphi'yi işveyle, nazla kendine bağlar. Başka erkeklere bakıp kıskandırarak ilgisini sürdürmekle kalmaz, çılgına çevirir. Suphi artık ne Hüsnücemal'e ne de Zehra'nın babasından kalan ticarethaneye uğrar. Hüsnücemal çocuğunu düşürür, intihar eder. Öte yandan Zehra Suphi'nin kâtibi Muhsin'le evlenmiş, ticarethanenin yönetimi ona geçmiştir. Suphi, gitgide parasız kalır. Ürani onu küçümsemeye başlar. Sonra bir gün artık işe yaramaz bulup atar. Suphi beş parasız, bekâr kalınca sokaklara düşer. Gidip tulumbacı yazılır. Bir gün iyice sarhoş olup Ürani'yi, yeni dostuyla birlikte öldürür. Mahkeme, delil yetersizliğinden Suphi'yi beraat ettirirse de, böyle bir «serseri»nin, İstanbul'da kalmasını doğru bulmayarak Trablusgarb'a sürülür. Zehra'nın ikinci kocası Muhsin ölür. Zehra hâlâ sevmekte olduğu Suphi'nin ba-

sına kıskançlık belâsiyle açtığı dertlerden çok acı çeker. Suphi'nin kimsesiz kalan annesini sokakta ölmüş görünce, vicdan azabından yataklara düşer. Bir daha kendine gelemez. Böylelikle hayatı son bulur. Romandan parçalar :

Hava henüz serince ise de Ürani, çılgın gibi çayırlardan, deniz üstünden vazgeçemiyor idi. Hele bir defa, nezle olmayı göze alarak tıpkı tahayülâtı gibi bir yelkenli sandala bindiler. Rumelifeneri'ne kadar tam cümbüşle gittiler. Orada bir meyhanede yeyip içerek sandala binmeye davranmışlar idi. Sabahtan beri hava gayet sakin, gayet açık, güneş epeyce kuvvetli bir haldeiken iki saatten beri şark ufku tarafından küme bulutları yürüyüş göstermiş idi. Kümeler büyüye büyüye ilerlemekte ilerledikçe kararıp ağırlaşmakta idi. Önce hafiften başlayan bir gün doğusu gittikçe kuvvetlenip ağaç dallarını birbirine çarpmaya, daha sonraları âdeta inlemeye başlamış idi. Karadeniz, hem kararmış hem de «koyun tüyü» köpüklenmiş idi. Köpükler gittikçe ziyadeleşmiş, dalgalar gittikçe kabarmış büyümüş idi.

Nâbizade Nâzım : Zehra romanını hayatının son yıllarında yazmış, gazeteci Mahmut Sadık'ta kalan müsvette ise, ancak yazarının ölümünden sonra «Servet-i Fünün» dergisinde tefrika edilmiş (1894) ve daha sonra da kitap düzeninde yayınlanabilmişti. (1896)... Zehra romanında, yaşadığı çağın orta halli aile yapısını tasvir ediyordu. *Tahir ALANGU.*

Sandalcılar bu hava ile yola çıkmakta tehlike olduğunu haber verdiler. Suphi'nin neşesi kaçtı. Fakat Ürani daha ziyade keyiflenmiş idi. Şuracıkta sabaha kadar kalmayı cana minnet bilecekti. Hele denizin şu gazaplı hali çok hoşuna gidiyordu. Bu hali, hattâ hayalinde bile tasavvur etmiş değildi. Dalgalar hiddet ve şiddet ile Öreke taşına çarpıp inleye inleye kırıldıkça Ürani zevkinden bir çığlık koparmakta idi.

Vakit geçmiş artık dönmek ümitleri kesilmişti. Suphi de çarnaçar neşeli görünmeğe başladı. Meyhanecinin evinde kalınmaya karar verildi. Akşam için âlâsından Cibre rakısı ile Fener şarabı, levrek tavası hazırlandı. Fırına âlâ bir güveç verildi. Üçe dörde kadar eğlenip rahatlıkla yatıldı. Bütün gece fırtına devam etmiş, denizde bir çok hasarlar olmuştu.

Gece rüzgâr buuuuu diye estikçe, Öreke taşına karşı buuuum diye patladıkça Ürani keyiflenmekte idi. Hele gece yarısı karanlık içinde fenerin döner ziyası pek hoşuna gitmekte idi.

Sabahleyin erkenden kalkıp ciy ve ıslanmış olan taze otlar üstünde koşup oynamaya başladılar. Fırtına tamamiyle geçmiş, hava dünkü gibi açılmış iyileşmiş idi. Hafif bir kahvaltıdan sonra çıkıp feneri gezdiler. Bütün bu manza-

ralar Ürani için hep yeni şeyler idi. Şevkinden, neşesinden, safasından zıp zıp sıçramakta idi. Fenerin adesleri, devir makinesi, iç içe, üç yana kalın fitili, demir döşemeleri Ürani için şayan, hayret, tuhaf ve acaip şeylerden ibaretti. Daracık, dolambaçlı demir merdivenlerden inerken acemiliğinden adımlarını şaşırdıkça kahkahadan bayılmakta idi.

Sandala bindiler, hele bir badire zuhur etmeksizin Büyükdere'ye vasıl oldular. Artık birkaç gün sohbetleri hep bu serseriyane maceraya ait oldu.

Reis İnce Hasan'a müracaat etti. Arnavut Hanı'ndaki yatağını orada birisine satmış, yani yataksız kalmış olduğu cihetle «kefaletsiz» omuzdaş olamayacak idi. Arkadaşlarından üç kişi çapkınlık etmiyeceğine münasebetsiz hallerde bulunmıyacağına dair kefil olarak hele Suphi'yi «koğuş»a kabul ettirdiler. Suphi'ye bir kat yeni tulumbacı elbisesi verdiler. Gündüzleri kahvede hizmet ederek para kazanmağa başladı. Zaten kahve parası «sandık parasından» çıkacak idi. Hasta olursa veya ez-kazâ «kodes»e girerse «sandık parasından» beslenip tütün içeceği de bir tesliyet idi.

Reis, Suphi'yi «arder» tayin etmiş idi. Fakat daha ilk tecrübede Suphi bu vazifenin uhdesinden gelemiyeceğini kestirdi. «Öncülük» tecrübesi de muvafakiyyetsizlik gösterdi. İnce Hasan içinden kızmakta idi.

Suphi cılızlığı, çelimsizliği cihetiyle ne «hortumcu» olabilecek idi, ne «borucu». Çâr ü nâçâr «kökenci» Tursun'u ardcılığa alıp Suphi'yi kökenci yaptı.

Suphi'nin vazifesi ehvenleşmiş idiyse de tehlikesi artmış idi. Çünkü borucu ile birlikte damlara çıkmak, ateşe herkesten yakın bulunmak mecburiyetinde idi.

Bir gece koğuş ahalisi bir idare kandilinin zaif aydınlığı içinde horul horul uyumaktalar iken «köşklü» nârayı atarak uyandırdı; Tatavla'da yangın olduğunu haber verdi.

Suphi gözlerini uğuşturarak kalktı, başı beyni kazan gibi idi. Onuzdaşlar giyinmekte, öteye beriye seğirtmekte idi. Suphi de nâçâr giyinmeğe mecbur oldu. Tam dizliğini çekmekte iken «ikinci reis» Suphi'ye dedi ki

— Haydi bakalım kökenci. Fırla bakalım... Reize (reise) haber ver de sandık kaldıralım...

Suphi homurdanarak yemenilerini çekip «fırladı.» Hava gayet soğuk, rüzgâr şiddetli, sokaklar karanlık idi. Uyku sersemliğiyle reisin evini güç belâ buldu. Reise «bir oğlu olduğunu» haber verip döndü.

Sandık koğuşun önünde hazırlanmış, hortumcu yola çıkmış, fenerci fenerini yakmış, «takımlar» toplanmış, «nâzır»a hayvan gitmiş idi.

Suphi de «köken ipi»ni omuzladı. İnce Hasan geldi

Nâbizade Nâzım; «Diyaloglarda ise herkesi seviyesine uygun ölçülerle ve kendi şiveleriyle konuşturmakta, roman kişilerinin yerini almaya yönelmemekte, çağının roman yazarlarının saplantılarından ayrılmaktadır. Zehra romanı ile İstanbul tulumbacılarının yaşayışlarını yansıtmada Hüseyin Rahmi'den çok önce başarıya ulaşmış.. *Tahir ALANGU*»

— Hazır ol zeybek!
Zeybek «takımı»
Alesta!
diye bağırdı. Reis müteâkiben
— Yakın gel!
emrini verdi. Takım kollara yanaştı.
— Yalama var!
diye haykırdı. Takım dikkatle yürümeğe başladı.
— Al zeybek!

kumandasında öncülerle ardcılar bir elde sandığı omuzladılar. Fenerci öne düştü. Suphi omuzdaşlar arasında gitmekte idi.

Sandık «koyun ayağı» gitmekte, şuradan buradan «misafirler» gelmekte idi. Fenerci:

— «Yalama var!» diye haykırdı. Takım dikkatle yürümeğe başladı.

Bozhane yokuşu'nu bu gidişle çıktılar. Suphi hem koşuyor, hem Ürani'yi düşünüyor idi. Boğaziçi'ndeki, Beyoğlu'ndaki yaşayışla şu tulumbacılık ömrünü mukayese etmekte idi. Kıyafetinden utanmakta, eski hâtıralara hayıflanmakta idi.

Taksim Meydanı'nda takım değiştirildi. Geriden, Beyoğlu caddesinden bir sandık söktü. Herkesi bir çırpıntı aldı. Reis «takımı açtırdı», sandık kuş gibi uçmakta idi. «Nefesler» den Bıçkın Salih

— «Yaman gider Beyoğlu Pervuzâlı!» (Firuzağalı) diye bir nâra attı. İş kızışmış, arkadaki sandık takibe başlamıştı.

Suphi bu gidişe hiç alışkın değil idi. Bacakları kuvvetten düşmekte, nefesi nefesine yetişememekte, geri geri kalmakta idi. Halbuki arkadaki sandık «ateş gibi» gelmekte idi. Halecan artmış, tehlike yaklaşmış idi. Koca Firuzağa sandığının «gebe» kalması tasavvuru cümleyi titretmekte idi.

Suphi'nin artık tâb ü tüvânı kesilmiş idi. Fakat arkadaki sandık gelip çatmak üzere idi. Şimdiki «misafir takımı» reisi kızdırmakta ise de şu halde «takım değiştirmek» de tehlikeli idi. Reis kırbacını havada şaklatarak küfür etmekte, herkes kavgaya hazırlanmakta idi.

Bıçkın Salih, Suphi'ye dedi ki

— Tetik davran omuzdaş!.. Sandığa dikkat et!

Bu hızla meşathğın önüne kadar gelmişlerdi. Arkadan gelen sandık kaybolmuştu. Bu hâl Faruzağa sandığı için daha büyük bir tehlike demekti. Çünkü kaybolan sandık arka sokağa sapmıştı ki, ilerde öne çıkması mümkündü. Bu hâl ise sandık için bir tahkir olup mutlaka bir kavga lâzımdı. İnce Hasan biraz nefes alarak takım değiştirdi. «Keçekülâh»a takım açtırdı.

Suphi sanki yığılıp kalacağım zannediyordu. Halbuki sandığı bırakmak da mümkün değildi. Pangaltı'ya kadar geldikleri hâlde bile arkadaki sandık zuhur etmemişti. Artık tehlike geçmiş, sandık «koyunayağı»na yatmıştı. Suphi nefes almağa başladı.

Yangın yeri dar bir sokak içinde ahşap bir evdi.

Ateş alt kattan zuhur etmiş, tavana kadar sarmıştı. Yan taraftaki evin de saçağı ufaktan tutuşmuştu.

Sokak hıncahınç dolmuş, ortalık feryat ve grîv içinde kalmış, Tatavla sandığı işe başlamıştı. Bir taraftan sakalar su taşımakta, bir taraftan şuraya buraya eşya taşınmakta idi.

Sandık indi. Hortum takıldı. Borucu bir ev aşırı bir dama çıktı. Suphi köken ipini açıp bir ucunu kökene bağladı. İpi kangaladıktan sonra fırlatıp yukarı borucuya attı. Kendisi de derhal dama çıktı. Ikisi birlikte ipi tutup hortumun ucunu yukarı aldılar. Suphi, kökenden hortumu zapta çalıştığı sırada, borucu Ali boruyu iki eliyle kavramış, sağ elinin başparmağiyle borunun ağzını tıkayarak su beklemekte idi.

Aşağıda ise, sandık ağız ağıza dolmuş, işlemeğe başlamıştı. Ali, suyun tazyikini hissedip de parmağını çekince, hışım ve şiddetle çatlaya çatlaya parmak kalınlığında bir su fışkırmağa başladı. Bu su alevin içine girince derhal tebahhur etmekte ve ateş üzerinde hiçbir tesir göstermemekte idi.

Suphi bu manzarayı ömründe görmüş değildi. Beş altı arşın yakında şiddetli bir ateş yalım yalım alev salarak, kıvrıla büküle havalanmakta ve ucundan kesif bir siyah duman sütun sütun zebâne-gîr olmakta idi. Hava, insanı bunaltacak derecede kızmış, borucu ile Suphi buram buram ter dökmeğe başlamıştı. Alev, bunlara vurmakta idi. Rüzgâr biraz yatışmış, her taraftan tulumbalar üşüşmüş olmakla, yangının söndürülebileceği memûl idi. Civar dam-

Eski İstanbul yangınlarında sık sık karşılaşılan kabadayıların kahvede bir cakasını gösterir Ressam Münif Rehim'in bir resmi.

lardan hep yangın alevlerine doğru beş on boru sıkılmakta idi. Suphi gözünü alevden ayırmıyordu. Dumanlar içinde milyonlarca kıvılcım uçuşmakta, üzerlerine kıvılcım yağmakta idi. Alev yeniden yeniye bazı tahtalara sirayet ettikçe, evvelâ şerâre hâlinde zuhur eden ateş, büyüye büyüye alevlenmekte, bu suretle yangın azıp tevessü etmekte idi. Ali en ziyade bu noktalara dikkat etmekte idi. Nerede yeni bir ateş görürse boruyu oraya tevcîh eylemekte idi.

Suphi sıcaktan bunalacak hâle gelmişti. Yüzü gözü cayır cayır yanmakta idi. Arada sırada, hortumun dikiş deliklerinden fışkıran su ile yüzünü gözünü ıslatmakta idi.

Ateş gittikçe ilerlemekte, bu tarafa doğru yürümekte idi. Aşağıdan İnce Hasan avaz avaz bağırıp aşağıya çağırmakta idi. Karşı taraftaki büyücek evin sahibi, Firuzağa sandığını evine istemekte idi. İnce Hasan, buradan beş on mecidiye ümit etmekte idi.

Ali boruyu sökmüş, Suphi ipi kökene bağladıktan sonra sağa sağa hortumu aşağıya bırakmağa başlamış idi.

Borucu damdan inmiş, Suphi yalnız başına kalmıştı. Hortum aşağıya inmiş ve artık Suphi serbest kalmıştı. Halbuki hiç kimse farkına varmadığı halde, bu hanenin arka tarafındaki saçak bir hayli zaman evvel ateş almıştı.

Suphi damın bacasına seğirtti. Fakat ateş tavanı sarmış olmakla, alev içinden geçmeğe mecburdu. Suphi tavan arasında duman içinde kalmış, sağını solunu şaşırmıştı. Oraya buraya saldırmaktaysa da, bir türlü yolu bulup da çıkamıyordu. Feryadın da bir faydası yoktu. Çünkü aşağıda hüküm süren karışıklık, gürültü, patırtı arasında feryatlarının işidilmiyeceği zâhirdi...

MENEMENLİZADE TAHİR (1862 - 1902)

ADANA'da doğdu. İlkokulu doğduğu şehirde okuduktan sonra. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi (1883). Adana, İzmir, Selânik maarif müdürlüğü, idâdî muallimliğinde bulundu. İstanbul'da Mektebi Mülkiye edebiyat öğretmenliği yaptı. Dârülfünun'da ahlâk dersleri okuttu. Menemenlizade Tahir; şairliğinden çok, Türk Edebiyatı'nda oynadığı rol bakımından dikkate değer. 15 Ocak 1886'da yayımladığı «Gayret» dergisinde Namık Kemal'le Abdülhak Hâmid'in yazılarına geniş yer verir. Edebiyat-ı Cedide akımına gönülden bağlıdır. Recaîzâde Ekrem'in Muallim Naci'nin şiir anlayışına karşı çıkan «Takdir-i Elhan» kitabının yayımında «Elhan»ın etkinliği büyüktür. Başlıca eserleri *Elhan* (şiirler, (1885); *Yad-ı Zafer* (şiirler, 1896); *Terâne-i Zafer* (şiirler, 1897)· *Edebiyat-ı Osmaniye* (inceleme, 1898).

FATMA ALİYE HANIM (1862 - 1936)

Cânü gönülden bir besmele çekip yazmaya başladım. Ne yazdım? Aklıma ne geldiyse yazdım. Meğer iyi yazılan şeyler hep böyle yazılırlarmış... Gözünü aç, kızım. Yalnız, Alman Dili ve Edebiyatı'nı değil, her şeyi, her şeyi öğren!... Derlenip yurda getirilecek çok şey var Avrupa'da. Kafanı onlarla yüklemeye bak!...

İLK TÜRK kadın romancımız. İstanbul'da doğdu (9 Ekim). Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Küçük kardeşi Emine Seniye (1868 - 1944) de «Gaya Kuyusu» ve «Sefalet» romanlarile tanınır. Fatma Aliye Hanım, tanınmış öğretmenlerden Fransızca, felsefe, matematik, hukuk dersleri alarak, özel bir öğrenimle yetiştirildi. Onyedi yaşındayken, sonradan paşa olan kolağası Faik Bey'le evlendirildi (1879). Evliliğinin yedinci yılında eşiyle Konya'ya gitti (1886). Konya'da bir yıl kaldıktan sonra kocası Faik Paşa ile İstanbul'a döndü. Yazarlık yaşamı bu tarihlerde başlar (1887). İstanbul'da öldü (13 Temmuz), Feriköy Mezarlığı'nda toprağa verildi. Ahmet Mithat Efendi'nin «Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neş'eti» adını taşıyan 1893 tarihli kitabında yazarlığa başlayışı şöyle anlatılmakta

Georges Ohnet'nin «Volonte'sini okudum. Bu romanı pek beğendim. Emily'nin halini çok takdir ettim, bunu tercüme etmek hevesine düştüm. Bir gün oturuyorduk, zevcime — Ah, ne olur, bunu tercüme etsem: dedim. — Haydi, tercüme et! dedi. — Neşrettirmeye müsaade eder misiniz? dedim. — Hayhay! dedi. Pek sevindim. O hevesle pek çabuk tercüme ediyordum. İki üç formalık kadar bir parçayı tercüme etmiş idim. Bir gün peder, damadına bir şey söylemek üzere bizim odaya girdi. Ortadaki yazıların ne olduğunu sordu. Damadı bir roman tercüme etmekte olduğumu söyledi. Aldı beni bir helecan! Peder — Bakayım, göreyim! dedi, kâğıtları alıp odasına götürdü. Bir müddet sonra yine odamıza gelip — Aman, bu ne âlâ! Bu kız böyle yazabiliyormuş da benim haberim yok imiş ha? Sen şimdiye kadar bu iktidarını nasıl gizledin? dedi. Ben bu zün sıhhat ve ciddiyetini anlamayarak hayrette kaldım. Kendimden bir ümidim var ise, o da Fransızcayı iyi anlayabilmekten ibaret idi. Yoksa Türkçe yazdığım şeylerin iyi olabilecekleri, hatırımdan bile geçmiyordu.

Yaptığım tercümenin Türkçesini Faik Paşa'nın tashih ve tezyin eyliyeceği ricasında idim. Bunu pedere dahi söyledik. Peder — Sakın ha! Buna el sürülmez! dedi. Kendisinin tashihe inayetini rica tavrıyla yüzüne baktım. — Bana da yalvarsan, ben de buna kalem karıştırmam! dedi. Tuhaf şey, rüya mı görüyorum diye düşünüyordum. Nihayet romanın basılmasına karar verilince, birde önsöz yazılmak lâzım geldi. Bir gece, ki saat dörde kadar tercümemde devam etmiştim. Önsözü de yazmak için düşünmeye başladım. Neresinden başlayacağımı, nasıl yazacağımı, ne diyeceğimi düşünüyordum. Zira işte ilk defa oluyor ki, kendi karîhamdan bir şey kaleme alıyorum. Şüphesiz, kalem elimde bir saat kadar boş durdu. Önümdeki kâğıt da o kadar müddet kalemimi bekledi. Nihayet cânû gönülden bir besmele çekip yazmaya başladım. Ne yazdım? Aklıma ne geldiyse yazdım. Meğer iyi yazılan şeyler hep böyle yazılırlarmış. Ertesi gün yazdığımı pedere gösterdiğimde, tercümeden ziyade buna şaştı. — Bu tercüme değil teliftir. Yalnız kitâbet ile olmaz, karîha ister. Meğer sende karîha da varmış! dedi. Bir yanlış olup olmadığını sordum. — Çıkarılacak bir fazlası da yok, ilâve olunacak bir noksanı da yok. Buna el sürülmez! dedi.

Fatma Aliye Hanım; Türk Edebiyatı'nda roman, felsefe, tarih biyografi türlerinde yazan çeviriler yapan ilk kadın romancımız sayılır. Yazarlık yaşamına Georges Ohnet'in «Volonte» yapıtını «İrade» adıyla, «Bir Kadın» imzasıyle, yayımlıyarak girer. Başlıca eserleri: *Nisvan-ı İslam* (İslam Kadınları, 1892), *Muhâdarât* (roman, 1892); *Re'fet* (roman, 1898); *Udî* (roman, 1899); *Tearim-i Ahval-i Felâsife* (Felsefecilerin Yaşamı, 1900); *Emin* (roman, 1910); *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (1916).

Ahmet Cevdet Paşa'nın iki münevver kızı; Fatma Aliye ve Emine Seniye Hanımlar, Türkiyede «roman, hikâye, ilmî, edebî, pedegojik makale, tetkik, biyografi ve monografi sahalarında» devirleri için gerçekten ileri eserler neşreden ilk kadın muharriremizdir... Roman ve hikâyenin erkekler tarafından bile okunmasına mesağ verilmiyen bir içtimaî devirde bilhassa Fatma Aliye Hanımın, bu çeşit eserlere hatta itibar kazandıran mesaisi, dikkate değer bir hâdisedir. *Nihat Sami Banarlı.* Menemenlizade Tahir'le Fatma Aliye Hanım, Tanzimat'la Edebiyat-ı Cedide arasında bir köprü olarak kabul edilebilir. Bu yüzden, Türk Edebiyatı Tarihi'ndeki yerleri kesin değildir. Edebiyat-ı Cedide ile Servet-i Fünûn Edebiyatı içerisinde de düşünebiliriz. «Hayat Tarih» dergisinin Kasım 1976 tarihli sayısında yayımlanan *Melâhat Togar*'ın anısı

«Büyük Teyzem Fatma Aliye Hanım»

1930 yılında, Kanlıca'da dayımın yalısında misafirdim. Öğrenim yaptığım Almanya'dan, yaz tatilimi geçirmek üzere yurda dönmüştüm. Orta katta, denize bakan odalardan birinde, dayımın kızları ve yakın evlerden gelen arkadaşlarla oturmuş gevezelik ediyor ve —gençliğin coşkusu ile olacak— olur olmaz şeye bol bol gülerek hoşça vakit geçiriyorduk.

Yengem odaya girdi, bana dönerek, «*Büyük teyzen Fatma Aliye Hanımefendi geldi*» dedi. «*Gel de, elini öpl*»

Üstüme başıma çeki düzen vererek aşağıya indim.

Salon kalabalıktı. Bütün büyükler, biraz yaşa, biraz da ev sahibi-misafir durumuna göre kanape ve koltuklarda yer almışlardı. Pencere yanındaki, en itibarlı koltukların birinde Fatma Aliye Hanım oturuyordu. O gün evde olan dayım da, halasına yakın bir kanapenin başında oturmuştu.

Salon, Anadolu kıyılarını doyurarak ısıtan öğleden sonra güneşinin tatlı ışınları ile dolu idi. Denize çarpıp içeri vuran bu ışınlar, çeşitli şekillerle tavanda hâreleniyordu.

Fatma Aliye Hanım'dan başlıyarak, sıra ile bütün misafirlerin ellerini öptüm ve salonun kapıya yakın bir köşesinden bir iskemle çekerek, ortadaki masanın başına oturdum. Bu halimle, görücüye çıkmış bir eski zaman kızına benziyordum.

Büyük teyze «Fatma Aliye Hanımefendi» dayıoğlu ile yaptığı konuşmayı bitirinceye kadar ben de belli etmeden onu süzmeye başladım

Zayıf, orta boylu, buğday tenli bir hanımdı. Arkasında, vücuduna oturmuş koyu renk bir deux pieces vardı.

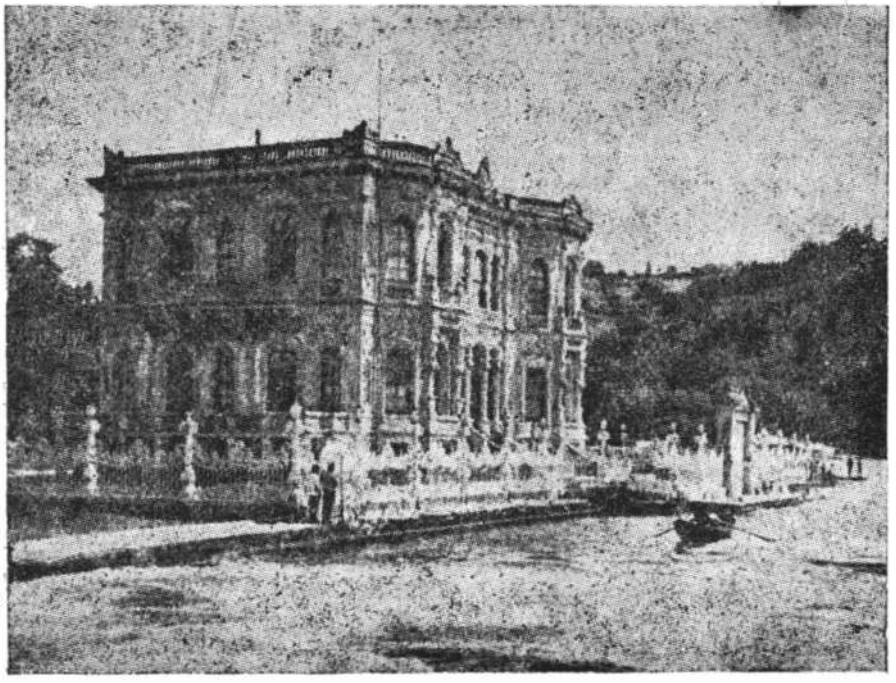

GÖKSU KASRI

Güzellikle ilgisi yoktu veya kalmamıştı. Ama halinde bir başkalık ne bileyim, bir incelik göze çarpıyordu.

Topuz yaparak arkaya topladığı saçlarının üzerine, geriye doğru, koyu renk gazlı bezden yapılmış, oyalarla süslü bir hotoz oturtmuştu ve ellerinde küçük, ipekli, beyaz eldivenler vardı. Eldivenlerini kahve içerken bile çıkarmamıştı.

Ona «şık giyinmiş» diyemezdim; ama o zaman için kendi yaşındaki yaşlı hanımlara hiç benzemeyen bir kıyafet ve hal vardı üzerinde. Biraz da «alafranga» diyebileceğim bir hava. Koltuğunda dimdik oturuyordu.

Sonra bana döndü. Akıllı, fakat sert bakan gözlerini, gözlerimin içine dikerek sorular sormaya başladı. Almanya'ya ne niçin gönderildiğimi, hangi şehirde ne öğrenimi gördüğümü, ne kadar süre için orada kalacağımı, döndüğüm zaman ne olarak çalışacağımı v.b. sorular sordu. Cevaplarımı dikkatle dinliyor, ben konuşurken sözümü hiç kesmiyordu. Emrindeki subayı sorguya çeken bir komutan gibi idi.

«*Gözünü aç, kızım*» *dedi.* «*Yalnız, Alman Dili ve Edebiyatı'nı değil, her şeyi her şeyi öğren!.. Derlenip yurda getirilecek çok şey var Avrupa'da. Kafanı onlarla yüklemeye bak!*»

Sonra odadakilere dönerek:

«*Annesi sessiz, pısırık bir şeydi! Kız öyle değil, onu beğendim!*» demez mi?

Kıpkırmızı olduğumu hissettim. Benim nazlı yumuşak, tatlı anneciğim..

Az sonra odadan çıktım. Akranlarımın yanına gittim. Bu büyük teyzeyi beğenmemiş, sevmemiştim.

Akşamüstü, yüksek misafirlerimizi uğurladık. Hiç unutmuyorum: Ayrılırken bize öpmemiz için yeniden eldivenli elini uzatmıştı Mikrop korkusu ile

Büyüklerin oturduğu salona döndüğüm zaman «Büyük Teyzem» için düşündüklerimi söylemekten kendimi alamadım. O zaman dayım, Arifî Bey bana: «*Gel benimle*» dedi. «*Yukarıya, kitaplığa gidelim; sana okuman için bir kitap vereceğim.*»

Kitaplığa gittik, önce karşılıklı oturduk: «*Fatma Aliye hanım teyzene haksızlık ediyorsun*» dedi dayım. «O yaşa gelmiş çok insanın özel huyları vardır Eskiden beri mikroptan korkar; belki biraz fazla sert ve tok sözlüdür. Ama, onun toplumun baskılarına boyun eğmeden, kendi kendini yetiştirmiş, yazı hayatına atılarak kalemini kabul ettirmiş ilk Türk kadını olduğunu düşünürsek, bu kusurlarını hoş göreceksin. Siz Cumhuriyet dönemi çocukları, özellikle kızlar, bu gün her imkâna sahipsiniz. İlerlemenize hiç bir engel yok. Geçen yüzyılda, hattâ bu yüzyılın başında, işler böyle değildi ki... Kızlar için —hemen hemen— hiç bir ilerleme ihtimali yoktu. İmkânsızlıklar içinde kendini yetiştirmiş, ilerlemiş ilk Türk kadınının teyzen olması ile kıvanç duymalısın! Şimdi iyi dinle, sana akrabalık derecemizi anlatayım

Dördü kız, biri erkek beş kardeş. En büyük abla Adviye Rabıa Hanım (Cevdet Paşa'nın hanımı), Faika Hanım (Ali Şahbaz Efendi'nın hanımı), Feride Hanım (eşinin adını şimdi hatırlayamıyorum), Neşet Bey (Kanlıca'daki büyük dayı, Mehmet Arifi Bey'in babası) ve en küçük kız kardeş Fahire Hanım (benim anneannem.) Fahire Hanım en küçük kız kardeş olduğu için pek küçük yaşta öksüz kalarak büyük ablası Adviye Rabıa Hanım ve enişte si Cevdet Paşa tarafından büyütülmüş, düğünü Bebek'teki yalıda yapılmış; sonradan Emirgân'a gelip yerleşmiş. Ceyiz halayığı olarak Cevdet Paşa yalısından beraberinde Emirgân'a getirdiği Çerkes kadını Yekta bacıyı gayet iyi hatırlarım Ailenin sevilen sayılan bir emektarıydı. Bebek'te geçmiş olan çocukluk ve gençliğini hasretle anar, «Beni kırk altına satın almışlar. Sonradan, nikâhım kıyılacağı zaman anneannen beni azad etti.» diye övünerek anlatırdı.

Anneannemle Aliye Hanımı'ın yaş farkları çok azmış. Onun için, en yakın olduğu teyzesi, anneannem Fahire Hanım'mış.

Dayım kitaplıktan, eski yazı ile yazılmış cep defteri kadar küçük bir kitap aldı ve bana uzattı, «*Ahmet Midhat Efendi'nin yazdığı* (Fatma Aliye Hanım, yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neş'eti) *adlı bu kitabı dikkatle oku ve büyük teyzeni tanı!*» dedi.

Birkaç gün sonra, yalıya bir adam geldi, Fatma Aliye Hanım'ın, teyzesinin torununa gönderdiği bir paketi getirdi.

O aralık bir «ciğer zafiyeti» geçiriyordum. Büyük teyzem bana, sağlığıma yarayacak birtakım ilâçların, kuvvetlendirici iğnelerin yanı sıra, bal, taze tereyağı, reçel, kurabiye gibi besleyici bazı yiyecekler göndermişti.

Böylelikle, teyze torununa kayıtsız olmadığını göstermek istemiş, kimbilir belki biraz da —o gün sözlerine üzüldüğümü hissederek gönlümü almayı düşünmüştü.

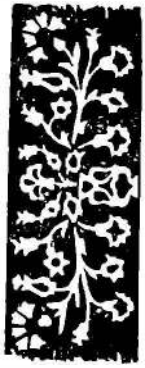

MUHÂDARÂT

Fatma Aliye Hanım'ın en ünlü romanıdır. Mühâdarât, Halit Ziya Uşaklıgil'in sekiz yıl sonra yayınlacağı «Aşk-ı Memnun» ile dikkate değer bir benzerlik taşır. Roman tekniği, anlatım, karakterlerin işlenişi «Aşk-ı Memnu»ya yaklaşamaz. Böyle iken, «Muhâdarât»ı Tanzimat romancılığımızda bir aşama saymak zorunluğunu duyarız. Bir üvey ananın, üvey çocuklarını mutsuz kılan zulmünü anlatır. Sâi Efendi, otuzbeş-otuzaltı yaşlarındadır. Karısının ölümü üzerine ikinci kez evlenir. Câlibe adındaki bu kadın, kendisinden onyedi yaş küçüktür. Parası için evlenmiştir. Zengin konağın hanımı olunca, tıbbiye öğrencisi olan amcaoğlu Süha ile sevişir. Bu gizli aşk, Sâi Efendi ailesinin felâket kaynağı olur. Muhâdarât'tan bir parça

Câlibe, oynadığı rolleri pek güzel oynamakta olduğundan, Sâi efendiyi hiç sevmediği halde, sırf serveti için, adamcağızın o kadar yüzüne güler ve onu o derece muhabbetini inandırırdı ki; Sâi efendi biraz keyifsiz olsa, Câlibe'yi üzmemek için bunu gizler, anlayacak olunca da gösterdiği endişe ve telâşı yatıştırmak için, ısrarla hiç bir rahatsızlığı olmadığını söyler, sevgili karısını teselliye uğraşmakla da hastalığını unuturdu.

Câlibe, kocasını kendine bağlamak için o kadar ustaca davranırdı ki, Sâi efendinin, havanın sıcaklığına ve soğukluğuna göre giyinmesine ve bunun gibi başka her hususta özen gösterir, zavallı adamcağız da karısının muhabbetiyle iftihar ederdi.

Câlibe, Sâi efendinin olmadığı, Sühâ ile yalnız kaldığı zamanlarda takındığı üzüntülü tavırla bir şey anlatamayacağını, hatta delikanlının, o iç sıkıntısına belki kendisinin sebep olduğu ihtimaliyle yanından kaçmakta olduğunu görünce, Sühâ'ya meylini daha açıktan göstermeye çalışıyorduysa da, delikanlıya bu rumuzda da bir şey anlatamadığını görüyordu.

Ahlâksız kimseler, bir fenalıkla uğraşmaksızın nasıl duramazlarsa, Câlibe de bundan zevk aldığından ve Sühâ'ya olan meyli de buna kuvvet verdiğinden arzu ettiği servete, zenginliğe kavuştuktan sonra, Câlibe'nin gözü de artık Sühâ'da kalmıştı. Bilirsiniz, fena ahlâklı kimseler mücevhere gark edilseler yetinmezler, hallerinden şikâyet edecek bir şey bulamaksızın edemezler. Faziletli kimselerin hiç bir şikâyet sebebi göremiyecekleri şeyleri kendilerince büyütüp azimlerine bununla kuvvet verir, elbette uğraşacak bir şey bulurlar. Rahat ve istirahat, huzur ve sükûn, bu sınıf insanların rahatsızlığıdır.

Hâsılı, Câlibe de fena ahlâklı bir insandı. Artık aklını fikrini Sühâ'ya sarmakla zavallıyı, baştan çıkarmak için, olanca ustalığıyla hayli vakit uğraştı. Câlibe'nin sütkardeşi diye tanınan Sühâ ile yalnız kalması, kimsenin midesini bulandırmazdı. Nihayet Sühâ'ya rumuzla söz anlatamayacağını gördü, görünce de meseleyi açığa vurdu. Sühâ, kendisini kardeş bilerek evine geldiğini söyleyince, Câlibe: «Eğer kardeşin olsam, evvelce babam beni sana vermeye kalkar mıydı?» cevabını verdi. Süha: «Evvelce aklın nerdeydi?» diye sorunca, Câlibe, evvelce zenginliğe taktığı aklının, şimdi servete kavuştuğu için, kendisinde olduğunu bildirdi; geçmişi bir yana bırakıp zevklerine bakmayı teklife kalkışınca, Sühâ, hiddetinden mosmor kesilerek, Câlibe'nin yüzüne haykırdı «Alçak kadın!».

Câlibe, beklemediği bu hale pek ziyade hiddetlenerek, tehditkâr, ayağa kalktı. Hiddetten gözleri büsbütün açılmıştı. Burun kanatları kalkıp iniyor, dudakları titriyordu. O haliyle Câlibe'de pek dehşetli bir güzellik vardı; kadar dehşetliydi ki, Sühâ ürktü; şekli güzel, tüyleri parlak bir canavar gördüğünü sandı; çok korkmuş, kapıdan dışarı fırladı.

Süha o gün sokağa çıkıp gece yemekten sonra döndü ve yazıları olduğunu bahane ederek, erkenden odasına çekildi.

Gece herkes yattıktan sonra Câibe, Sühâ'nın oda kapısındaki anahtar deliğinden gözetledi: Sühâ'nın oda içindeki eşyası hep toplanmıştı. Delikanlı, bunları yerleştirmiş olduğu küçük sandığının karşısına geçmiş oturuyordu. Yüzündeki şan ve parıltı, kalbindeki övünmeyi belli ediyordu.

Câlibe'nin yüreği çarpmaya başladı. Sühâ'nın hemen o sabah konaktan çıkmaya hazırlandığı görülüyordu. Câlibe, odasına dönüp yatağına girdiğinde, gözleri kapalı, hiç uykuya dalmaksızın, sabahı etti.

TÜRK - OSMANLI AİLESİNDE CARİYE ve HİZMETÇİ

Fatma Aliye Hanım, memleketimize gelen yabancılarla buluştukça, onları merak ettikleri Türk - Osmanlı cemiyet hayatı etrafında aydınlatmaktan, edindikleri yanlış kanaatleri silmekten zevk duyuyordu. Aşağıda okuyacağınız yazıda Fatma Aliye Hanım, evlerine gelen kibar bir Fransız hanımına Türklerde cariyelik müessesesini ve hizmetçi ile cariye arasında ne gibi farklar olduğunu, Çerkes kızlarının durumunu kendi aile hayatı içinde pek güzel anlatıyor. 1893 yılında yayınlanmış olan bu yazı, «Hayat Tarih» dergisinin Aralık 1977 tarihli sayısı için, Şevket Rado tarafından uslûbu bozulmadan sadeleştirilerek bugünkü yazı diline yaklaştırılmıştır.

GEÇEN sene ramazan ayında bir gün, Avrupalı kibar ailelerden Madam F. ile bir karabaş yani «Târiki dünya» rahibenin iftar sofrası görmek üzere evimize gelecekleri haber verildi. İkindi üstü misafirler geldiler, dış bahçede geziyorlardı. Yarım saat sonra içeri geleceklerdi. Evimizde tercümanlık vazifesi bende olduğundan madamların manto ve şemsiyelerini almak üzere bir iki cariye de yanımda olarak karşılamak için bahçe kapısına gittik. Madamlarımize el verdik. Madam F. evimizin baş kalfalık hizmetlerinde bulunan yadaha zeki ve istidatlı ise, evin hanımı onu baş kalfa olarak seçer. Öbürleri de nımdaki cariyeye de elini uzatınca cariye madamın öbür elindeki şemşiyeyi alıp geri çekildi. Öbür cariyeler de manto ve şapkaları aldılar. Misafirleri salona götürdük. Ev sahibi ile aile halkını kendilerine takdim ettim.

Madam F. otuz beş ile kırk arası bir kadındı. Rahibe ise kırk, kırk beş sularında vardı. Madam F. kocasının, rahibe de madamın yanında olarak ilk defa İstanbul'a gelmişlerdi. Türk âdeti üzere tatlı ve kahve ikramından sonra madam F. Türk usulüne göre döşenmiş bir oda görmeyi istediği halde, bu salonda kanape ve koltuktan başka bir şey göremediği için şaştığını, eğer mümkün olup da evimizin öbür odalarını da gezdirirsek memnun olacağını söyledi. Kendilerini memnun etmek bizi de mumnun edeceğinden, arzularını yerine getirmeye çalışacağımızı söyledim. Bu sırada madam F karşıda duran baş kalfayı göstererek dedi ki :

— Demin şu hanıma el verdim, almadı. Şemsiyemi aldı. Şimdi de bizimle oturmayıp ayakta duruyor. Sebebi nedir?

— Çünkü cariyedir Madam, dedim.

— Yanındaki öbür kızlar?

— Onlar da Madam.

— Peki ama Madam, bunun kulağında küpe ve parmağında yüzük, bir de güzel saat ve kordonu var. Demin bunun hanım olduğunu sanmıştım. Eğer cariye ise öbürlerinden fazla olarak üzerinde neden bu süsler var, onu merak ediyorum. Şu taraftaki genç kızın yalnız kulağında bir küpe var ama, öbürününki kadar kıymetli değil ve başka bir şeyi de yok. Öte tarafta duranın da sadece saati ve kordonu var!...

Baş Kalfalar

— Hanım sandığınız cariye bu evin baş kalfası, yani öteki cariyelerin müdiresi gibi bir şey demektir. Öbürleri acemi olarak onun eline gelirler; elbiselerini dikmek, saçlarını taramak gibi işlerini kendileri öğrenip yapıncaya kadar baş kalfa yapar veya daha önce yetiştirdiği çıraklarına yaptırır. Evde kaç cariye varsa hepsine annelik vazifesini görmeyi üzerine almıştır. Hepsinin temizliğini evin hanımı baş kalfadan sorar. İşte onun emeği öbürlerinden fazla olduğu için emeğine karşılık efendisi de kendisine o hediyeleri vermiştir. Şu küçüğe gelince, dört yaşında iken alınmış ve yetiştirilmiştir. Şimdi on dört yaşındadır. Bu zamana kadar gücü, kuvveti yetmediği için kendisine hizmet yükletilmemiştir. Onu bundan önceki baş kalfa istidatlı çıraklarından birine baktırmıştır ki, o çırak da şimdiki baş kalfa olan sizin sorduğunuz şu kızdır. Bu küçükten işte bundan sonra hizmet beklenilecektir. O da şimdiye kadar kendisine verilen emeği bundan sonra ödeyecektir. Kulağındaki küpeyi de aylığından biriktirmiş olduğu para ile almıştır. Sorduğunuz cariye de daha yeni olduğundan ancak bir saat ile bir kordona kavuşacak kadar emek vermiştir.

— Madam, işittiğim sözler beni hayretler içinde bırakıyor. Sizi rahatsız etmez isem bazı tafsilat rica edeceğim.

Buyurunuz..

Bundan önceki baş kalfadan bahsediyordunuz. O ne oldu?

— Kendi yerini tutabilecek çıraklar yetiştirince vazifesini tamamladığı için kendisi kocaya verildi. Şimdi üç çocuğu var.

— Nerededir?

— Gelin olup gittiği kocasının evinde.

— Baş kalfalık eskiden eskiye mi kalır?

— Hayır! Bir baş kalfanın yetiştirdiği birkaç cariyenin içinde hangisi daha zeki ve istidatlı ise, evin hanımı onu baş kalfa olarak seçer. Öbürleri de onun gibi emeğine karşılık hediyelere nâil olur. Kıdem kazananlar eskilik un-

vanına kavuşurlarsa da baş kalfa olamazlar. Lâkin baş kalfa da onlara, acemilere olduğu gibi âmirce iş buyuramaz, arkadaş muamelesi eder, tatlılıkla ihtarlarda ve tenbihlerde bulunur.

— Bir de aylık demiştiniz, cariyelere aylık verir misiniz?

— Şüphesiz, her ne kadar cariyelerin elbise ve saire gibi her türlü ihtiyaçlarını efendileri karşılarsa da, onların da canları vardır. Her canın arzu ve hevesi vardır. Belki o gün evde bulunmayan bir yemişi canları ister, belki efendisinin yaptığı elbiseden başka türlüsüne özenir. Bunları da aylığı ile ve aylığından biriktirdiği para ile alır.

— Bundan başka eskidikçe hediye verirsiniz, öyle mi?

— Yalnız hediye değil Madam. Bir cariye çırak edildiği zaman onun çeyizini de yaparız. Eğer efendisini pek hoşnut eden bir cariye ise ve efendisinin de iktidarı varsa o cariyeye bir de ev alır.

— Evet! Lâkin verdiğimiz parayı onu satana veriyoruz. O paradan cariyeye bir fayda yok. Satan akrabasına veyahut efendisine fayda var. İslâmlıkta ise cariyelerin haklarını üzerimizde bırakmamamız emrolunmuştur. Onun için her cariyenin emeğine karşılık hediye, para ve çeyiz verilir.

— Öyle ise bunlar bir nevi hizmetçi demek?

— Evet! Bunlar da aylıklı, yıllıklı hizmetçilere benzerler. Fakat bir hizmetçi tutulduğu zaman ücreti ve hizmet müddeti tayin edilir. Ücretinin veya müddetinin miktarı meçhul olursa kiralama eksik olur. Halbuki bir cariye için ne kadar para harcanacağı malûm olmadığı gibi, hizmet müddeti de belli değildir. Demek ki bu da eksik bir kiralamaya benzer, fakat âdet ve teamül böyle gelir olmuştur. Cariye için efendisinin sarfedeceği para cariyenin sadakatine ve efendisinin servetine göre olur. Bunu örf ve âdet tayin eder. Her ne kadar hizmet müddeti muayyen değilse «Dokuz sene hizmet ettikten sonra cariyeyi azat ediniz. Kudret ve servetinik yok ise onu azat edecek bir mürüvvetli insana satınız» diye şeriat emretmiştir. Halbuki örf ve âdet bir derece daha ileri gider. Yedi seneden sonra cariyelerini azat etmeyenler ayıplanmaktadır. Dinlerine bağlı ve mürüvvet sahibi ailelerde ise bu kadar da tutulmaz. Zira cariye azat etmek için dince pek çok sebep vardır. Bu arada bir kimse bir istediğine kavuşursa şükranını belirtmek üzere bir kul azat eder. Bazıları da «Şöyle bir isteğim olursa bir kul azat edeyim» diye vaadde bulunur. Bu vadini yerine getirmek acayip olur. Eğer çocuk dadısı ise çocuk mektebe gittiği gün azat edilir. Çocuklar ekseriya dörder yaşında mektebe verildiği için çocuk dadılarının esirlik müddeti de dört sene olur.

Bir adam, kasten bir gün orucunu yese, ona bir kul azat etmek farz olur. Kudreti yoksa altmış bir gün oruç tutar. Demek oluyor ki bir kul azat etmek

altmış gün oruç yerini tutar. İşte böyle bir takım şeriat sebepleri ve milli terbiye vardır ki Müslümanları kul azat etmeğe zorlar.

Evlenme ve Tekrar Dönme

— Peki ama hizmetçi istemediği bir kapıdan çıkıp gider. Cariyenin efendileri zalim de olsa boyun eğmeğe mecbur olacak.

— Niçin? Bir cariyenin hoşnut olmadığı bir kapıdan gitmesi için «Beni satınız!» demesi yeter. Ve o cariye kendisinin beğeneceği bir müşteriye satılır. Beğenmediği müşteriye zorla satılamaz. Adet budur. Şeriatte ise esirler hakkında hiç bir suretle zulüm ve cefa caiz değildir. Mahkemeye başvurduklarında Kadı Efendi adaleti yerine getirir.

— O halde bunların da hizmetçilerden farkı kalmıyor.

— Hayır Madam! Hizmetçilere karşı o kadar borçlu değiliz: Hizmetçi yalnız aylığını alır. İstemediğimiz zaman izin veririz, çıkar gider. Kocaya varırsa çeyizini kendi yapar. Kocasıyla geçinemeyip ayrılacak olursa kendi kendine yer arar. Lâkin cariye böyle değildir. Cariye gelin gittiği kocasıyla geçinemeyip ayrılacak olursa doğrudan doğruya babasının evi imiş gibi efendisinin evine gelir, uygun bir koca bularak tekrar evlendirmek efendisinin vazifesi olur. Yetiştirdikleri evlâtları efendileri himaye ederler. Okumaları için yardım ederler. Kocasından kötü muamele görürse gelir efendisine şikâyet eder. Kocası ölüp de kendisini idareye yetecek kadar miras bırakmazsa, işte Madam, şu pencereden aşağıya bakınız, şu küçücük oğlunun elinden tutup gezinen azatlı cariye gibi, çocuğu ile beraber efendisinin evine gelir. Çünkü bir azatlı cariye kendisini idare edemiyecek vaziyete düşerse, her kim azat etmiş ise onu beslemesi şeriat gereğidir. Bunu yapmazsa kadı onu zorla besletir. Tam tersine bir cariye mal mülk sahibi olduğu halde çocuksuz vefat ederse azat eden kimse onun mirasından hisse alır. Demek ki bunlar aileden biri gibi sayılmaktadır. Bir hizmetçiye sandığımızı, çekmecemizi emniyet edemeyiz, lâkin cariyemize hepsinin anahtarlarını teslim ederiz. Çünkü hıyanet etmez; efendisiyle kendi arasında o kadar büyük bir yakınlık ve bağlılık vardır ki, efendisine ihaneti kendisine ihanet sayar. Bir evlât anasına babasına ihanet edebilirse, bir cariye de efendisine ihanet edebilir. Efendisi hasta olursa anasını ve babasını kaybetmekten korkan evlât gibi cariyeler de efendilerini ellerinden kaçıracaklarından korkarak can ve gönülden hastaya bakarlar. Kendilerinin başı ağrısa efendileri de kendilerine öyle baktırır. Cariyeler azat olduktan sonra nereye isterlerse gitmek ellerinde olduğu halde, şimdiye kadar hiç biri efendisinin kendisine ölünceye kadar olacak himayesini terkederek babasının veya akrabasının yanına dönmemiştir.

Kızlar Nasıl Yetişir?

— Kendisini satan ana ve babasından veya akrabasından elbette nefret etmiştirde onun için...

— Pardon Madam, öyle olmadığını müsaade buyurursanız anlatayım.

— Müsaade ne demek, rica ve istirham ederim. Ben esirleri işittiğimden başka bir halde gördüğüm gibi esirliği de belki belleğimden büsbütün başka surette sizden işitiyorum. Siz anlatmaktan üşenseniz bile, ben sizi söyletmeye çalışacağım. Rica ederim Madam, devam ediniz.

— Çerkezlerde güzel bir kız çocuk doğdu mu, nasıl Avrupa'da bildiğiniz gibi oğlan çocukları

«An attendent sur mes genoux
Beau Marechal endormez-vous»(*).

Gibi ninnilerle uyutup daha o çocuklar bebekken Mareşallikleri, Generallikleri zihinlerine yerleştirilerek askerliğe heves ettirilirse Çerkesler de güzel kız çocuklarını *«İstanbul'a gidesin — Paşa hanım olasın — Bizleri hatırlayıp yardım edesin!»* ninnileriyle uyuturlar. Çocuk lâf anlamağa başladı mı halasının, teyzesinin İstanbul'daki saadet ve ikbaline ait hikâyelerle kulaklarını doldururlar. Çocukta heves o kadar artar ki *«Ben de ne zaman gideceğim?»* diye hop hop hoplamağa başlar. Anasıyla babası bu çocuğa can ü gönülden bakarlar. Çünkü kızları güzeldir. Bir gün kendilerinin velinimeti olacaktır. Bundan şüpheleri yoktur. Kız kendisini tanıdığı bir yaşa geldiği zaman, artık anasıyla babasına söylemekten utanıp kendisine görünen parlak geleceği yaşıtları olan kızlarla söyleşir ve kendisini hâlâ neden göndermezler diye şikâyete başlar.

İşte Madam, görüyorsunuz ya, bu anne ile baba kızlarını başka memlekette beklemekte olan nişanlısına gönderiyorlar. Hem öyle bir nişanlı ki kızlarını çeyizsiz, masrafsız kabul ediyor. Üstelik mücevherlere boğuyor. Kız da, ana ve babasından ve akrabasından kendisini beklemekte olan saadet ve ikbale erişmek için ayrılıyor. Hem de öyle mertçe ayrılıyor ki *«Kendime koca bulmak için sizi zahmete sokmuyorum. Onu ben, kendim bulacağım. Beni bu boya getirinceye kadar verdiğiniz emeği de göreceksiniz, nasıl kibarca size ödeyeceğim»* demek istediği anlaşılıyor. Çünkü gittiği yerde istediği gibi bir koca ve saadet bulacağına aynadaki görüşü onu inandırmıştır. Anlaşılıyor ya, Madam, eğer kendisini göndermezlerse bu kız ailesine düşman olacaktır.

Sözün burasında Madam F dayanamadı

— Ama Madam, dedi. Siz esirliği öyle bir anlatıyorsunuz ki nerede ise herkes esir olmağa heves edecek, dedi.

Tam bu sırada içeriye simsiyah bir Habeş cariye girdi. Küçükten büyütülen bu kızcağız süslenip püslenmeyi pek sevdiğinden hoş bir kıyafet içindeydi. Madam F. kendisini görünce :

(*) «Dizlerimde uyursun, büyük paşa olursun» demek oluyor.

— Aaaaa, bu da kim? İşte bunun boynundakiler başkalarınınkinden daha güzel, dedi.

Bu da küçükten büyütülmüş bir cariye Madam, emeği de çok. Azatlık zamanı geldiğinde, azat edeceğimizi söyleyince razı olmadı. Hürriyeti kabul etmedi.

Niçin?

Buradaki rahatı bulamam, diye istemedi. Biz de kendisini serbest bıraktık. Yani her ne vakit isterse kendini azat edebilmesi için eline senet verdik.

Madam Habeş'i yanına çağırıp oturttu. Benim vasıtamla neden azat edilmek istemediğini sordu. Habeş kızın cevabını Fransızcaya çevirdim

Azatlığın bana ne lüzumu var. Ne zaman istediğim gibi bir koca çıkarsa o zaman kendi kendimi azat edeceğim.

Madam kıza nasıl koca istediğini sordu. Habeş kendisini efendisinin evinde yediği gibi yedirecek, giyindiği gibi giydirecek ve buradaki hizmetinden fazla bir hizmet gördürmeyecek bir koca bulmadıkça evlenmiyeceğini söyledi.

Bu sırada iftar topu atıldığından yemek odasına gidilip sofraya oturuldu.

EDEBİYAT-I CEDİDE
SERVET-İ FÜNÛN
EDEBİYATI

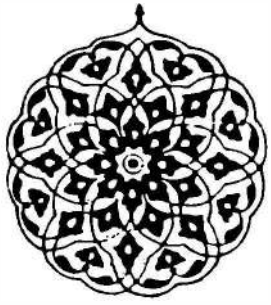

Avrupa ile ilişki sağlandıktan, eski gelenekler bırakıldıktan sonra, Türk yazarlarının yabancı etkilerden ve taklitçilikten kurtulmağa çabaladıkları, kendi düşünce ve duygularını çok yüklü yapmacıklı bir dille olsa bile, yayınlamağa çalıştıkları görülmektedir Öz konusunda ancak biçim önemli idi. Bu dönem edebi bir akımla kendini göstermiştir Bu akımın sözcülüğünü de 1891'de kurulan «Servet-i Fünun» dergisi yapmakta idi. Bu dergi Tevfik Fikret, Halit Ziya ve Recaizade Ekrem'indi. Bu yazarlar gerçek sanat yaratmaya çalışmışlar ve «sanat sanat içindir» prensibine uymuşlardır. Bununla beraber, Sultan Abdülhamid'in zorbalık rejimi, edebi verim ve fikir çalışmalarına engel olmuştur.

Otto SPİES

EDEBİYAT-I CEDİDE

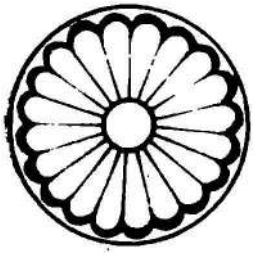

«Edebiyatı Cedide» namı verilen bir devrede pasifliğin gülünç ve acıklı bir şekil aldığını görüyoruz. «Edebiyatı Cedide» tam bir müstemleke edebiyatıdır. O vakit Muallim Naci mektebine mensup olanların «Edebiyatı Cedide»cilere «decadents» lakabını takmaları haksız bir şey değildir. Eğer «decadence» kelimesi bir inkıraz ve inhitat ifade ediyorsa, «Edebiyatı Cedide»ye Osmanlılığın, yani Arap ve Acem harsıy'e bulaşık Türk kültürünün bir inkırazı hâdisesi diyebiliriz.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU

EDEBİYAT-I CEDİDE «Yeni Edebiyat» anlamındadır; Servet-i Fünûn'la Fecr-i Ati gibi iki edebiyat akımını kapsar; 1896 dan 1911'e kadar sürdüğü kabul edilen edebiyat hareketimizin genel adıdır. Türk edebiyatında önemli bir dönem olan edebiyat-ı Cedide, *Tanzimat*'ı kapayıp ikinci dönemi açmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil'e göre «Edebiyat-ı Cedide, Türk lisan ve fikrinin bir dönüm noktasıdır.» dokuz cilt tutan anılarını anlattığı, 1936 da yayınlanan «Kırk Yıl» adlı kitabının dördüncü cildinde «Edebiyat-ı Cedide» üstüne ilgi çekici şu bilgileri verir

Sanat, ilim ve fen, edebiyat zümreleri nasıl teşekkül eder, müessis âza arasında evvelden bir fikir ve meslek teatisi olur mu ve bu iptidaî anlaşmadan sonra esasat ve nazariyatı tesbit edecek bir mukavele aktolunur mu, velhasıl bir cemiyet-i hafiye gibi bir ittifakname imza edilerek âza merasim-i mahsusa ile bir ahd-ü-peyam rabıtasiyle yekdiğerine bağlanır mı, bunu bilmiyorum, bildiğim bir şey varsa kendisine bir unvan zahmetini bile rakiplerine bırakan ve bu isme tesahüp etmekte bir izzet-i nefis meselesi görmiyen Edebiyat-ı Cedide âzası birbiriyle temas etmeden evvel birleşmiş oldular. Evvelce temas etselerdi de edebiyat âleminde yeni bir hareket ibdama teşebbüs etselerdi belki birleşmiş olacaklardı. Onlar hattâ yeni bir yolun ilk hatvelerini atmak üzere seferber olduklarına bile vâkıf değillerdi. Sadece bir el :

— Çocuklar, siz yazı yazsanıza, işte size sahifelerini açan bir risale, diye Ahmet İhsan'ın haftalık musavver mecmuasını göstermişti. Bu el

birinin üstadı, ikincisinin edebi telâkkiyatta bir rehberi, üçüncüsünün ilk adımlarında bir hâmisi olmuştu; ve üçü tarafından da hürmetle öpülecek nezih ve mübarek bir eldi. Derhal onun işaretine mutavaat ederek oraya gittiler.

Zaten üçünün arasında ne şahsen, ne hulken, ne de mevkian bir mukayese de yoktu; biri İstanbul'dan çıkmamış, Galatasaray'ın dört duvarı arasında müphem emeller besledikten sonra hayata çıkınca onu hayalinden o kadar uzak görmüştü ki Bab-i Ali'de ciğerlerine muvafık bir hava bulamıyarak boğulacağına hükmetmiş bir maden kuyusunda müsemmim bir hava yutmuş gibi kendisini dışarıya atarak, biraz sersem, biraz şaşkın, bu memlekette nasıl yaşıyabileceğinde mütehayyir, sarfedilmeğe vesile bulunmıyan zengin kuvvetlerini haps ede ede dolaşıyordu; bütün rüyet âfakı mektebin hakikate varamıyacak emelleriyle memleketin her ümidi gırtlağından tutup sıkan idaresinin arasında bir karanlık köşeden ibaretti. Onda parlak ne varsa, ruhunun içinde kaynıyan bir güneş galeyaniyle nasıl bir hayat tutuşuyorsa, o müebbeden tazyik olunmağa, derinlere gömülmek lâzım gelen bir ceset gibi mezarının üzerine yığın yığın toprak atılmağa mahkûmdu; kendisine böyle bir teklifte bulunulunca onu bir müddet için avunulacak bir eğlence kabilinden aldı.

İkincisi hiç fütur ile kırılmış değildi. O her şeyden evvel bir fen adamıydı, bir ilim sâlikiydi; bunun yanında, belki daha derinde onun sanata, şiire, fikir ve hayale öyle bir iptilâsı vardı ki mektepten ve memleket muhitinden çıkıp da kendisini geniş bir sahada ne cinsten olursa olsun bütün emellerine cevap veren ufuklarla muhat görünce tıp teşrihhanelerinden Montparnasse mahfillerine, kimya tecrübegâhlarından edebiyat ve sanat cemiyetlerine koşmuş, kolları kucak kucak görgü ve servetleri toplıyarak ne topladıysa onu yutarak, bu konuşmalardan yorgun, fakat her yoruluştan fazla bir kuvvetle sıyrılarak, memlekete avdet etmişti.

Üçüncüsü nihayet bir taşra çocuğu idi, Garp âleminde ufak bir gezintiden ibaret kalan müşahede sermayesi, onu doyurmaktan ziyade aç bırakmıştı. Ne görebildiyse, kitap sahifelerini çevirirken, o kısa mesafenin arasından hayalinde görmüştü ve bu gördüklerinin hiçbiri muayyen bir şekil almamış, sabit bir seviyet bulmamıştı kendisinde bir kanatlanma kabiliyeti var zannındaydı; belki bir karınca gibi, belki bir kelebek gibi her halde bir kartal değildi. Oradan oraya uçuşmağa çalışırken kendisine ilişecek bir çatı kenarı gösterilmişti, oraya ilişti, o kadar...

Hattâ bunların arasında bir sanat karabeti bile yoktu, fakat buna mukabil sanatta zevk ittifakı vardı. Bu ittifak belki buluşmağa kâfiydi, fakat onları bağlıyan ve birbirine sevdiren başka karabet noktaları vardı. Bunlar o kadar kolay telhis olunamaz.

«Sahne-i Osmânî Edebî Heyeti» nin başkanlariyle üyeler: Soldan sağa oturanlar Halit Ziya Uşaklıgil, Recâizade Ekrem, Hamdi Bey, Ahmet Hikmet, Soldan sağa ayaktakiler: Mehmet Rauf ve İzzet Melih

Onlar her şeyden evvel lisanlarını öğrenmiş olmak fırsatını bulmuşlar ve bu lisanda vücuda gelebilen âsar-i edebiyeyi baştanbaşa tanımışlardı. derin bir sanat ihtiyaciyle edebî tecelliyatın her safhasından tezevvuk esbabı araya araya geçip de bu seyranın sonlarına gelince görmüşlerdi ki, kendilerini tatmin edebilecek kâfi bir sermaye toplayamamışlar. Şark: muhtaç oldukları edebiyatın mestî kâsesini onlara sunamamıştı, bunu Garpta buldular. Ve bir kere de bulunca artık kana kana onu içmeğe koyulmuşlar ve âdeta sarhoş olmuşlardı.

Onlardan evvel de Türk edebiyatı Garba tevecciih istidadı göstermişti, fakat ne küçük bir sahada!... Jean - Jaques Rousseau'dan beş on sahife, La Fontaine'den birkaç efsane. Volney'den mekteplere mahsus bir müntahabat mecmuasında tesadüf olunmuş bir parça, mecmua ona baliğ olmıyan fena tercümelerle facialar, hikâyeler, Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere tatbikleri bütün Garptan edilen istifazanın yekûnunu teşkil ediyordu ve Garp kütüphanelerinden fikir hazinelerini doldurmağa vesile bulanlar bunu kendileri için saklıyarak harice bir şeyler sızdırmıyordu.

Eskiler değil hattâ, Garpla ülfetleri arttıkça, yeniler, Şinasi mektebinin üstadları bile, onları daha başka bir edebiyat ufkunun açılmasına ihtiyaç hissetmekten alıkoymuyordu. Onların bir hatime değil, maziden is-

tikbale götüren bir köprü olduğunda müttefik idiler; bu köprünün pek muhteşem, pek muazzam bir şehrah olduğuna da imanları vardı, bunun içindir ki onu bina edenlere samimî bir hürmetleri vardı ve bilâ-tereddüt üstad pâyesinde, hattâ mürşit sıfatında ihtiram gösterirken buna onları yükseltmekten ziyade kendilerini kadirşinas evlât kabilinden tebcile şayan gençler mesabesinde saydıracak bir şey nezariyle bakarlardı. Fakat köprünün öte tarafından açılacak yol hangi kolların eseri olacaktı? Bu kolların kendi kolları olacağına inandıklarını farzetmek onlara hiç malik olmadıkları fazla bir nefis itimadı atfetmek olur. O yol ne üç beş kişinin ne üç beş neslin cehdi eseri olamazdı; uzun zamanlar geçmeliydi, birbirini koşarak takibeden nesiller hep oraya pazılarının genç kuvvetini getirmeliydi; bunu bilirlerdi. Hiç mağrur değildiler ve kendi yapabilecekleriyle artık yapılacak işin bitmiş olacağını farzedecek kadar kısa görüşlü dar düşünüşlü olmadılar. Köprüden sonra yolun sarahaten garbe doğru uzanmasına iman etmişlerdi, o kadar... O imanla yolun inşasına yarıyabilecek taşları sırtlarının kuvvetli nisbetinde getirip güzergâhı tersim etmiye başladılar, bunu yaparken ne yapacaklarını da iyice söyliyemezlerdi. yapabildiklerini de yaptıktan sonra büyük bir iş görmüş olduklarına inanmadılar. Kendilerinden sonra gelen ve daha gelecek olan nesillerin bu çöl ortasından geçecek meyva ağaçlariyle sayedar yolda o kadar uğraşacak işleri var ki...

İşte bunun içindir ki bir tesadüfle toplandıkları gibi gene tesadüfün sevkiyle emekliye emekliye yürümiye başladılar. O sırada kendilerine: «Bir hatt-i hareket tâyin ediniz, yeni teşebbüsünüzün esas noktalarını göstererek yapmak istediklerinizi söyleyiniz..» deselerdi şaşıracaklardı. Hattâ Edebiyat-ı Cedide denilen şu zümre bu yeni toplantıda bir garp teamülünün tecelliyatı görüleceğine dair bir mukaddemeye bile lüzum görmedi, bunu aklından geçirmedi, aklından geçseydi bile bu arzuya müsaade etmezdi; nasıl edebilirdi ki derhal ağzının içinde dönmeden evvel dilini koparırlardı.

Bu satırları yazarken düşünüyorum ve gülüyorum, o sırada Tevfik Fikret ve yeni refikleri meselâ bugünün genç nesilleri tarafından çıkarılan risalelerin ilk nüshalarında haber verdikleri gibi niyetlerini, maksatlarını izah eder bir başlangıç makalesi yazmağa teşebbüs etselerdi, işte Edebiyat-ı Cedide'yi doğmadan öldürmek için pek iyi bir çare bulmuş olurlardı...

Edebiyat-ı Cedide sözünü ilkin Namık Kemal, Divan Edebiyatına karşıt olarak kullanmış: makale, roman, tiyatro gibi yeni türlerin meydana geldiği zamanı anlatmak istemiştir. 1896 yılında Serveti-fünûn dergisinde yazmaya başlıyanlar kendi yazıları için bu sözü kabul etmişler ve kitaplarını «Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi» adı altında yayınlanmışlardır. Namık Kemal'in bir sıfat takımı olarak kullandığı söz bu suretle bir özel isim olmuştur.

Edebiyat-ı Cedide; birçok hususî güzellikleri ,fazla rengi, fazla inceliği za'fa, hastalığa kaçan hüzniyle beraber Tanzimat Edebiyatı'nın yanında zayıftır. Edebiyat-ı Cedide'nin sırf sanat sahasında kendini gösteren kıymetiyle beraber bir de ahlâkî ve insanî kıymeti vardır. *Hamdullah Suphi TANRIÖVER*

Edebiyatı Cedide kuvvetli bir ihtirastan bir ideal humması var... Edebiyat Cedideciler devirlerinin en zeki adamları idi. Lâkin özledikleri istikbâlin nereye gideceğini hangi merhalelerden geçeceğini ve bunun ne gibi gelişmelere muhtaç olduğunu ne duymuş ne de anlamışlardı. Bu fikrî kusurları ideal hümmalarının artmasına yardım etti. Ve bu müthi— ideal hümması onlarda o kadar arttı, o kadar kuvvetlendi, o kadar büyüdü ki bir zaman Avrupaî hayatın sayıklamasına uğradılar. *Mustafa Şekip TUNÇ.* Edebiyatı Cedide salim bir edebiyat değildi, hasta bir zümrenin edebiyatı. O devrin adamlarının fikri kuvveti ne olursa olsun edebiyatı, toplumsal kıymet itibarile bu günkü nesil ile ölçülemez. Bugün Ahmet Cemil ölmüş bir tiptir. Abdülhamit Türkiyesinin hasta gençliğini ifade eder. *İsmail Hakkı BALTACIOĞLU.*

Edebiyat-ı Cedide Ortamı

Abdülmecit'in ölümü üzerine padişah olan Abdülaziz'in baskılı yönetimi başlar. Sonra Abdülhamit'in otuziç yıllık istibdatını biliyoruz. Edebiyat-ı Cedideciler işte böyle bir ortamda edebiyat alanına girerler. Yurtsever aydınlar İstanbul'dan uzaklaştırılırken; kitaplar, gazetelerle dergiler sansürden geçirilmekte, özgürlük kavramlarına dokunanlar her türlü yıkma, en ağır suçlamalara açık bulundurulmaktadır. Çünkü Enver Kâmil Boyacı'nın diliyle söylemek gerekirse :

Türkiye ilk dış borçlanmayı 1854 yılında yaptı. Biriken borçlar ödenmeyince, yabancı alacakların mümessili finans-kapital şirketi «Osmanlı Bankası» Türkiye'ye bir «fatih» gibi girdi. Girdikten 10 yıl geçmeden ekonomik iktidar durumuna geldi. Ancak yabancı sermayenin ekonomik iktidarı yetersiz kalınca, devlet alacaklısı olarak siyasî iktidarı elde edemedikten sonra ekonomik gücün güven altına alınamayacağı bilindiğine göre, «Batı modeli» bir rejimin kurulması ve böylece soygunun garanti altına alınması gerekti: Bu iş için Jöntürkler biçilmiş kaftandı. Jöntürkleri Avrupaya kaçıran uluslararası tekelci sermaye gücünden başkası değildir.

Batı kapitalizmi, Asur - Babil çağından kalma antika tefeci - bezirgân sermayenin Osmanlı devletinde feodalleşmesi sürecinin önünü keserek, sermayeyi iktidara getirmiş, sermayenin iktidarı için gerekli olan üst-yapı kurumu «Meşrutiyet» rejimi de tezgâhlanmıştır. Meşrutiyetten önce başlayan «şirket kurma» furyası, alt-yapıyı hazırlamış ve bunun üzerine Meşrutiyet gelmiştir. Halkın «gâvurlaşma» dediği alt-yapının kapitalistleşmesidir. Bu kapitalistleşme, batının burjuva devrimleri modeline uygun olarak değil asalak ve sömürgen bir sermaye iktidarı kurdurtularak gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermayeye yataklık edecek, ülkeyi yabancılar namı hesabına

sömürecek sınıf, esasen Kanunî zamanından beri hızla gelişmiş ve hazırda bekliyordu: Yerli tefeci - bezirgân - sermaye «komprador» olarak Batının Osmanlı devletini yarı-sömürge durumuna getirmesinde görevini yapmıştır.

Osmanlı devletinin tamtakır-kuru bakır kamu hazinesini doldurmak için miri toprakların kesimcilere (mukataacılara) verildiği 16. Yüzyıldan sonra, kamu hazinesi hiçbir zaman dolmamış ve fakat tefeci-bezirgân sermaye semirdiği gibi, kamu toprakları «malikâne» haline sokulmuştur. 1858 Arazi Kanunnamesi, bu yağmayı kanunlaştırmış, Evkaf mallarının talanına ise hız vermiştir. Tanzimat, tefeci bezirgân sermayeyi şirketler furyası döneminde modern iratçılar durumuna getirdi. Batılı sömürgecilere yataklık edecek yerli güç hazırdı.

Türkiye'de modern sanayi devrimi yapılamadı. Sanayi, 19. Yüzyılda Avrupa'ya rakipti. Türkiye'de modern üretim biçiminden yoksunluk, Asur-Babil çağından kalma köhne ve çağ-dışı sınıfların batı sermayedarlarının ortaklığına sahip çıkmasına neden oldu. Türkiye'deki sermaye, tefeci - bezirgân sermaye olduğu için 19. Yüzyılda «Self made man» denen burjuva kapitalist müteşebbisler çıkmadılar.

Osmanlı Devleti'nin 1878 Berlin Antlaşmasıyla önemli ölçüde toprak kaybetmesi, II. Abdülhamit'in otuz yıllık, koyu terör yönetimini oluşturmuştu (1878 - 1908). Servet-i Fünûn kuşağı (1896 - 1908), işte bu baskılı yönetim ortamında havasızlıktan boğulmamak için kişisel konulara eğilmekten, içine kapanmaktan başka bir olanak bulamadı. Toplumcu, halkçı, vuruşkan siyasal konulardan uzaklaştıkça uzaklaştı. Tevfik Fikret'in vuruşkan sesinden gayrı, bu çıkarcı çevreye başkaldıran olmadı.

> Meşrutiyet basını, İttihat ve Terakki'nin saraya etkin olması, ona karşı güçlü bir tavır alması ve «Tanin» gazetesinin çıkmasıyla başlar Ve onun kapanmasıyla sona erer. Bilindiği gibi Meşrutiyet basını, Mithat Paşa Kanun-u Esasisi'nin yeniden yürürlüğe girmesini ister ve onun savaşını verir. Ayrıca gazetenin, Abdülhamit'in İkinci Meşrutiyet'i ilânından bir hafta sonra çıktığını düşünürsek bunun bir «mücadele» basını olmasından çok, bir iktidar organı olduğu söylenebilir. «Tanin» gazetesinin karşısında yer alan «Vakit» ve «İkdam» gazetelerinin de bir başka siyasal merkezin organları olduğu düşünülürse; denebilir ki, Meşrutiyet basını, bir başka yorum içinde, siyasal iktidar basınıdır. Batı kapitalizmi Osmanlı'nın Tanzimat'la başlayan «Islahat» ve «reform» hareketlerini biraz daha ileriye götürmesine izin verip, desteklemiştir. Batı kapitalizmi İmparatorluğun parlamenter düzene geçmesine izin verirken, özgürlükçü bürokrat aydına güvenmemiş, son sözün Saray'da kalmasına inanılmaz bir titizlik göstermiştir. Tanzimat'la başlayan «ıslahat» ve reform» çabaları, sanayileşme, tarımsal üretimin arttırılması Batı kapitalizminin isteğine uygun bir yol ve gelişme gösterince, halkın dediği gibi «Bir arpa boyu yol giden» Osmanlı aydını Batılılaşma uğruna İm-

paratorluğun hızla yıkılışa sürüklendiğini görüp yeni bir eyleme geçmenin zorunluğuna kendini inandırır. Bu, halkın yoksulluğu, iktisadî durumun çıkmaza girmesi, dış politikanın keşmekeşliği, üretimin düşmesi borçların artması «Batılılaşma» sorununu yeniden ele almayı gerekli kılar. Bunun için tek çıkar yol İngiliz Elçisi Elliot'un önerdiği «meşruti» yönetime geçmek, bir hukuk devleti olarak «Kanun-u Esasi»yi ilan etmektir. *Nurer UĞURLU.*

İkinci Meşrutiyet

İkinci Meşrutiyet (1908); Edebiyat-ı Cedidecilerin bir kez daha bir araya gelmelerine yetmedi. Yeniden derlenip toplanamadılar. İçlerinden nefesi güçlü olanlar, edebiyat maratonunu kazandılar. Cumhuriyet Edebiyatımızda da söz sahibi oldular.

1908 burjuva devrimiyle iktidara gelen ittihatçılar, 22 Temmuz 1912 tarihiyle 23 ocak 1913 arasındaki altı aylık bir zaman kesimi dışında. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar idarede kalmışlardır. Genç Türkler iktidarı, aracı, komprador tüccar burjuvazinin sınıf diktatörlüğüdür. İbrahim TATARLI Rıza MALLOF. *1908'i izleyen «şirketler furyası» sınıf egemenliğinin ve Türkiye'nin Avrupalı emperyalistlere satılışının işaretidir. 1908 devrimini (!) hazırlayanlar Avrupa sermayesinin yerli ajanları Osmanlı masonlarından başkaları değildir. Jöntürkler adı altında top-*

Şehzadeliği sırasında yapılan resmi yanda görülen II. Sultan Abdülhamit; *Ilhan Selçuk*'un da belirttiği gibi «Abdülhamit hem kompradorların sultanıdır, hem yeryüzü müslümanlarının halifesi... Bu iki sıfat birbirine zıt görünürse de; değildir; birbirini bütünler Çünkü Abdülhamit'e değin içte ve dışta önemsenmeyen halife, halifelik, müstebit Sultan döneminde Alman emperyalizminin silâhı olarak kullanıldı. Berlin, İngilizlerin Doğu egemenliğine karşı yeni bir silâh icat etmişti: Panislamizm!... Panislamizmin kaynağı Alman emperyalizmidir. Böylece hilâfet, 19. Yüzyıl Avrupa sömürgeciliğinde yeniden değerlendirildi. İmparatorluğun Hıristiyan çevrelerine komprador lık olanaklarını tümüyle açan İkinci Abdülhamit, dünya Müslümanlarını Batı emperyalizmi koşullarına hilâfetin otokrasiyle şartlandırma işlevini yüklemişti.»

Sultan Mehmet Reşat (1844 - 1918) Abdülhamit II'nin yerine Mehmet V adıyla tahta çıktı.. II. Meşrutiyetin ilânını sağlayan İttihat ve Terakkiye karşı güçlü bir muhalefetin başlamasına yol açtı. Onun dönemi de, İmparatorluğun sömürgeleşme sürecinin hızlandığı dönemi vurgular. Uğur Mumcu'ya göre «Tarih boyunca tüm yoksul ülkeleri sömürmüş ve sömürmekte olan Batı, bugün uygarlık tanımı olarak benimsenmektedir. Eğer bu tanım, belli servet ve refah düzeyinin tanımı ise, gerçekten bugün Batı, televizyonlarında köpek mamaları reklâmları yapacak kadar zengindir. İnsanların ekmek dertleri yoktur. Her türlü siyasal akım açık açık tartışılmaktadır. Ancak, bir yaşam düzeyinin «Uygarlık» adı verilen özelliği, geçmişinde ve temelinde yoksul halkların kanlarıyle kirlenmişse, bunun adı uygarlık olabilir mi? Bugün batı, tüm uygarlık gösterilerine karşın sömürgelerde yaptığı sömürünün suçunu ve ayıbını omuzlarında taşımaktadır. Bunun dışında Batı, sadece ve sadece kendi insanına karşı uygar ve demokrattır.»

lanan masonlar grubu, Osmanlı devleti sınırları içinde Yahudi, Rum, Arnavut, Bulgar gibi çeşitli unsurların «hürriyet»le birlikte neler isteyeceklerini, Avrupalı sömürgecilerin bunlara «bağımsızlık» isteyeceğini hesaplamaktan daha acizdirler. İttihat ve Terakki (birlik ve ilerleme), yerli ve yabancı sermaye birliğini ve soygunda ilerlemeyi simgelerken, Türkten gayrı unsurların Meşrutiyet yönetiminde bir araya gelerek vatanın yükselmesini (!) sağlayacaklarını sanıyorlardı. Her bir gayrı Türk unsur, ihtilâl ocağı haline sokulmuştu: Bu işi yapan da Osmanlı devletini paramparça etmek ve «böl-yut» misali harcamak isteyen emperyalist devletlerdir. 19. Yüzyılda gelişen modern doktrinleri Osmanlı devleti bünyesinde uygulayacak modern sınıflar bulunmadığı için, Meşrutiyet «kurtuluş» değil, «ölüm» olacaktı. Birinci Meşrutiyeti İngiltere'nin vesayeti altına sokmak isteyen Genç Osmanlılar ve Mithat Paşa'dan 30 - 40 yıl sonra Jöntürkler adındaki kökü dışarda masonlar grubu içinci Meşrutiyetin ilânı için Avrupa devletlerinden müdahale isteyecek kadar işi azıtmışlardır. Prens Sabahattin etrafında toplanan «ademi merkeziyetçi» grup bunun örneğidir. 1909 yılında masonlar «Osmanlı Mason Yüksek Şûrası»nı kurarak yerli sermayenin zaferini örgütlüyorlardı. Ender Kâmil BOYACI· *1908'e kadar tiyatro,*

Türk yazarları için yasak meyva olur. 1908'den sonra da devlet bu sanat hakkında açık bir vaziyet alamaz. Ancak 1914'de Türk tiyatrosu kısa bir müddet için ciddiyetle ele alınır... 1923'den sonraki yıllarda ise tiyatro, musiki ile beraber devlet programına aslî bir madde ile girer. TANPINAR

«Servet-i Fünûn» dergisinde toplanan Servet-i Fünûncuların isteklerinin başında, Tanzimatın getirdiği sınırlı Batılaşmayı daha köklü bir Avrupalılaşmaya dönüştürmek gelir. Hemen hepsi yeni okuldan çıkmış olan bu gençler geniş bir özgürlüğün peşindedirler.

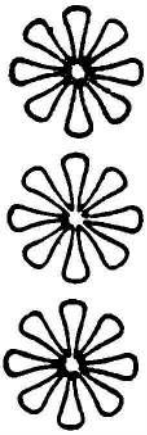

Tanzimat, Osmanlı ekonomisini çökerten başıboş güçlerin biraz daha büyümesini ve hukukî teminata bağlanmasını «tedavi» kabul etmiştir. Meşrutiyet onların «hürriyetini» pekiştirmek, «millîlerini» kayırmak ve yaşatmak uğraşısındadır. *İsmail CEM.* Tanzimatla yarı-sömürge ekonomiye yönelişin ve uydu batıcılığın yolu açılırken, «Düvel-i Muazzama» Türkiye'ye iki horoz şekeri sunmuştur.: İmparatorluğun bağımsızlığı toprak bütünlüğünün devletlerce garanti edilmesi ve Avrupa âmme hukukundan Osmanlı devletinin yararlanması *Doğan AVCIOĞLU.* Batıcı akımın özelliklerini, Batı açısından bakarak değerlendirdiğimizde, onda batının çıkarlarına aracı olmak durumuna düşmüş bir akım niteliği buluruz. *İdris KÜÇÜKÖMER.*

Batılılaşma diye tutturduğumuz yolun, biz çağdaş medeniyet düzeyine çıkaracağı yerde Batı maymunluğuna sürüklediğini tecrübeyle gördük. *Illian SELÇUK.* Tanzimat'la başlayarak Jön Türklerde lâik bir nitelik kazanan ve Mustafa Kemal'le bilim saygısına kavuşan batılılaşma akımının ise, sömürgeleşmeyi değil, tam tersine, sömürgeleşmeye karşı anti-emperyalist bilinci hazırladığını belirtmek gerekir. *Hilmi YAVUZ*

Bir zamanlar böbürlenerek, «Batı» diye adlandırılan şey, yani Avrupa ve Kuzey Amerika artık tarihsel inisiyatifin tek merkezi, değerlerin tek yaratıcısı olmaktan çıkmıştır. *Roger GARAUDY.*

Ondokuzuncu yüzyıl ortasında, Paşalar, orduyu beslemek ve harpleri sürdürmek için nereden para bulacakları hususunda şaşkına dönmüşlerdi. Balkanlarda Slav halkları ayaklanmıştı, baç ödemeyi reddediyorlardı. Ürünlerinin yüzde 40'ını vergi olarak veren Türk köylüsü, tam bir yoksulluk içinde kıvranmaktaydı. Köylü, o kadar yoksuldu ki, ondan daha fazla bir şey almak mümkün değildi. Rusyaya karşı girişilen Kırım Harbi, İmparatorluğun maliyesini kesinlikle çökertmişti. Sultan, bu durumda ülkenin geleceğini, önceden belirleyen bir karar aldı Devlet, Batı Avrupa bankerlerine ipotek edildi. *Alexei LEONİDOV*

Tanzimat'ı müteakip gelen nesilden itibaren yepyeni ve çok Avrupalı bir edebiyat vücuda gelir. Ve bu edebiyatın bilhassa Servet-i Fünûn neslinden itibaren Avrupalı örneklerine çok sıkı bir şekilde bağlı kaldığını görüyoruz. *Ahmet Hamdi TANPINAR.*

Servet-i Fünûna Geçerken

Batı Uygarlığı'nda gelişen edebiyatımızın ikinci aşamasıdır Edebiyat-ı Cedide. Tanzimatçılar bu ikinci aşamadaki Edebiyat-ı Cedidecilere öncülük

ederler. Recaizade Ekrem'le Abdülhak Hamit Tarhan, Servet-i Fünûnculara yön vermekte etkin bir rol oynarlar.

Edebiyat-ı Cedide'nin en belli niteliği tam bir Batıcılıktır. Bu anlamda ilk manzumeleri, ilk romanları onlar yazmışlardır. Kelimeler bakımından, bunlar da Tanzimatçılar gibi arap ve fars kelimeleri kullanmışlar, o dillerin kuralların-a göre takımlar yapmışlardır, fakat Tanzimatçıların «Batı fikirlerini, doğu şekilleriyle göstermek» yoluna gitmemişler, Batılıların «yazışlarını» da dile sokmuşlardır.

Türk Edebiyatı'nda, eski-yeni çekişmesi, XIX. yüzyılın son yıllarında şiddetlenir; Tanzimat Edebiyatı doğar. Batılılaşma üstünlük kazanır. Edebiyat-ı Cedide ile bu akım hızlanır. Baskılı yönetim sonu, içe dönük, kişisel konulara eğilen, toplumculuktan uzak bir edebiyata varılır.

> Bizler, büyük bir hürmetle Kemal, Hâmid ve Sezai'yi takip ettik. Bizim edebiyat konusundaki incelemelerimizin daha geniş olması tabiî ve gerekliydi. Çok erkenden Fransız edebiyatı ile tanışmaya, alış verişe başlamıştık. *Cenap ŞEHABETTİN.* Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısından sonra, İstanbul diplomasisi, bazı malî grupların pençesine düşmüştür. Türk tekelleri mevcut değildi, ama yabancı tekeller Türkiye'de yorulmak bilmez bir faaliyet göstermekteydi. İmparatorluğun son 30-40 yılında Hariciye Nezaretinin durumu, tarıma dayanan burjuva devletlerinin tekelci sermayenin eline düşeceğini ileri süren Marksist tezi doğrulamaktaydı. Kendisi tekellere sahip bulunmayan ülke yabancı tekellerin kanununa boyun eğmektedir... Türkiye'nin durumu karakteristiktir. Sultanların fetihleri son bulunca, imparatorluk parçalanmaya başlamıştır. İşgal edilen toprakları elde tutmak için eskisi gibi harplere girişilmiştir. Ama harpler, kazanç (yağma) getirmek şöyle dursun, masraf kapısı olmuştur. 1826 yılına kadar tüfek ve yatağanla silâhlandırılmış bağnaz yeniçerilere dayanan Türkiye modern silâhlar satın almak zorunda kalmıştır. *Alexei LEONİDOV*

SERVET-İ FÜNÛN

Tanzimatçılar halka doğru iniyordu ve aynı zamanda Avrupa uygarlığına doğru gidiyordu. Servetifünun, bu Batı'ya doğru gidiş meselesine ehemmiyet verdi.. Tanzimat hareketi, memlekette mümkün olduğu kadar geniş yığınlarına hitap etmek isteyen kuvvetli bir edebiyat yapmak istiyordu. Halbuki Servet-i fünun'cular, o zaman her yerde her tarafta kendini gösteren ümitsizlik ve bedbinlik hisleri içinde sırf kendi ruhlarıyle, kendi elemleriyle meşgul olmayı, yani kabuklarının içine çekilmeyi tercih ettiler. Yazı yazmak için de bundan başka bir çareleri yoktu. İşte Servet-i fünun Edebiyatı'nın büyük kusur ve noksanı, yapmacıklı sayılması, maneviyatı kırıcı bir hava taşır gibi gözükmesi bundan dolayıdır.

Fuat KÖPRÜLÜ

SERVET-İ FÜNÛN; Fenlerin zenginliği anlamına gelen «Servet-i Fünûn» dergisi çevresinde, Recâizade Ekrem'in önderliği altında, Tevfik Fikret Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Hikmet, Mehmet Rauf, Süleyman Nazif, Süleyman Nesip, Hüseyin Suat, Hüseyin Siret, Ali Ekrem, Celâl Sahir, Faik Ali gibi gençlerin açtığı 1896'dan 1901'e kadar süren edebiyat çığırımızdır.

Servet-i Fünûn, diğer adıyla «Edebiyat-ı Cedide», Tevfik Fikret'in «Servet-i Fünûn» dergisinin yazı işlerini üzerine aldığı 7 şubat 1896'dan «Hukuk ve Edebiyat» başlıklı bir çeviri Fransız ihtilâline değindiği gerekçesiyle Abdülhamit II sansüründe kapatıldığı 16 Ekim 1901 tarihine kadar sürer. Servet-i Fünûn topluluğu, «Musavver Malûmat» dergisinde Hasan Asaf'ın «Burhan-ı Kudret» şiirinde geçen «abes-muktebes» sözcüklerinin kafiye olup olmıyacağı tartışmasından doğar.

Servet-i Fünûn'un Genel özelliği; Divan Edebiyatı geleneklerini yıkması; Avrupa edebiyatlarının örnek alınması, beyit tamlığı kuralının kırılarak tek konuya bağlı, planlı bütün güzelliğine doğru gidilmesidir. Arapça, Farsça sözcüklerden fazlaca faydalanarak halka değil, mutlu azınlığa hitap edilmesi; üstü

kapalı da olsa toplum meselelerine el atılması edebiyat türlerini köktenAvrupalılaştırmak çabasile eserlerin işlenmesi, bunlar yapılırken daha çok Fransız realizm, parnasizm, sembolizm okullarının örnek alınması bu dönemde bilinç kazanır.

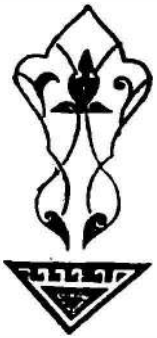

Avrupa'da «edebiyat» kelimesinden anlaşılan mananın tam karşılığı olan edebiyat bizde, bence, Servetifünun'la başlar. Serveti fünun edebiyatiyledir ki bizim edebiyatımız da Avrupa kılığı takınmış medeniyet şeklini almıştır. *Hüseyin Cahit YALÇIN.* Servet-i Fünun nesli, aristokrat bir edebiyat kurmuş, üslûbunu da ona göre tanzim etmiştir. Serveti Fünun nesli, şiirlerinde ve romanlarında daima hayatı bir ızdırap kaynağı ifade eden, iradesiz, bedbin ve melânkolik nesil! Bu nesli en iyi temsil eden «Rübâb-ı Şikeste» müellifi Tevfik Fikret, kendi neslinin ruhunu güzel teşrih eder «Edebiyatımız sağlam bir bünyeye malik değil! Edebiyatımız hasta!... Tekmil şiirlerimizde, hikâyelerimizde, tasvirlerimizde bir solgunluk, bir kansızlık, bir eser-i hüzal görülüyor.» der. *Mehmet KAPLAN.* Servet-i Fünun koleksiyonlarına hangi açıdan bakılırsa bakılsın çok dar bir aktüelin dışında kendi meselelerimize ve özellikle tarihimize her hangi bir meseleye tesadüf edilemez. *TANPINAR.*

Görüş Ayrılıkları

Servet-i Fünûncular; giyinişlerile yaşayışlarile Avrupalılaşmaya özen gösterirler. Yenilikleri edebiyatımıza da getirmek için güçlü bir çaba içerisindedirler. Karşılarına «gâvurlaşmak»la suçlandıran Muallim Naci'ler çıkar. Servet-i Fünûn döneminde mayalanan görüş ayrılıkları Cumhuriyet döneminde daha da somutlaşacaktır.

Türk Edebiyatı'nda Divan Edebiyatı ile Tanzimat Edebiyatı'nın hemen hiç uğraşmadığı yeni duyarlıklar, gözlemler başladı; doğaya açık tablo manzumeler yazıldı. Abdülhak Hamit'in Divan Edebiyatı'na vurduğu darbeden sonra, Yahya Kemal'e değin gazellerle kasideler belini doğrultamadılar. Hamit'le Recaizade Ekrem, Servet-i Fünûncuların öncüleri oldular. Edebiyat bir üstyapı ürünü olduğu için, altyapı koşulları Servet-i Fünûn kuşağının oluşmasında baş etken oldu. Recaizade Ekrem'le Abdülhak Hamit, birer miknatıs gibidirler. Fransız Edebiyatı'nın aynasından Alman, İngiliz, İtalyan, Rus, İsveç ve öteki edebiyatları görmeye çalıştılar.

Edebiyat-ı Cedide şairleri, Batı edebiyat akımlarından parnasizmle sembolizmin etkilerinde kalır. Sembolizmin etkinliği parnasizme göre çok azdır. Batılı parnasistlerin şiirlerinde kendi sözcüklerini kullanmalarına karşın, bizim şairler Arapça Farsça sözcüklerle duygu ve düşüncelerini anlatma çıkmazına girdiler.

Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan ve Recaizâde Mahmut Ekrem, işte Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın ortaya çıkmasına sebep olan üç büyük kuvvet. *Halit Ziya UŞAKLIGIL.* Şiir sahasında Fikret, kendinden evvel gelenlerden çok ileri gitti. O zamana kadar şiirimize girmeyen bir-

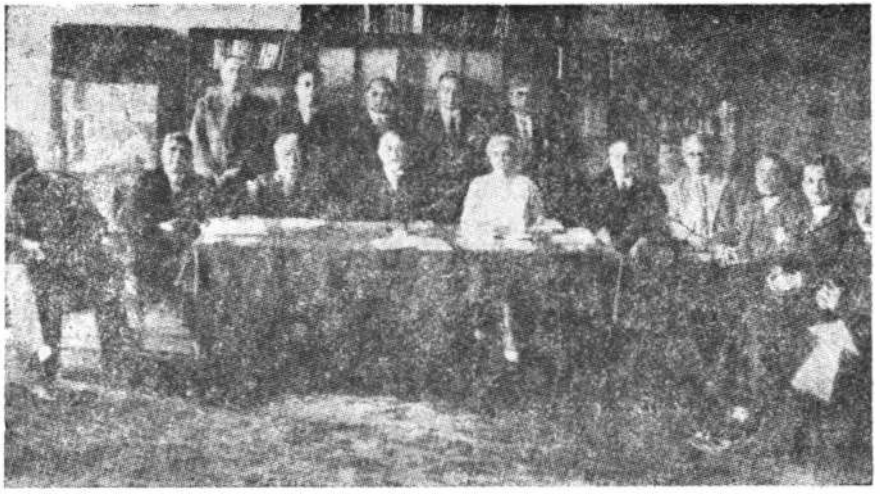

Soldan sağa *Selâhattin Bey, Rafet Avni, Fethi İsfendiyaroğlu, İsmail Habib Sevük, Halit Fahri Ozansoy*, Oturanlar *Macit Bey, Hüseyin Siret Mayokan, Halit Ziya Uşaklıgil, Abdülhak Hâmit Tarhan, Lusien Hanım, Kâzım Nami, Behçet, Faik Ali, Reşat Nuri Güntekin ve Prof. Ali Nihat Tarlan.*

çok şeyleri sokabildi. Ahenk ve lisan itibariyle de büyük yenilik yaptı. Meselâ Hâmid Bey'de eski gazel ve kasidelerden çıkmış addolunabilecek mısralara, beyitlere tesadüf edilir. Halbuki Fikret'te böyle şeyler yoktur. ***Fuat KÖPRÜLÜ.*** Fransızların, Alman ve İngilizlerin de mükemmel, müterakki edebiyatları var. Canımız isterse hepsini okuruz; fakat bir şey almak lâzım gelirse bunu kendi ruhumuzdan, Türklüğümüzden alırız, buna çalışırız. ***Hüseyin Cahit YALÇIN.***

Edebiyat-ı Cedide Batıcılığı

Batılı Edebiyatçıların Edebiyat-ı Cedideciler üzerindeki etkisi, Tanzimatçılardan daha büyük olmuştur. Edebiyatımızdaki yenileşme Tanzimatçılarla başlamış, Edebiyat-ı Cedidecilerle olgunlaşmıştır. Tanzimatçılarda gördüğümüz Doğu Edebiyatının güçlü etkisini, Edebiyat-ı Cedidecilerde göremeyiz. Edebiyat-ı Cedideciler Batı Edebiyatı'nın etki alanı içerisinde en olgun yapıtlarını verirler.

Halit Ziya Uşaklıgil, İzmir'de ilk yapıtlarını Gustave Flaubert'le Goncourt Kardeşlerden örneklenerek yaratmaya çalışır: Fransız yazarlarını dikkatle inceler. Alphonse Daudet üzerine Servet-i Fünûn dergisinde araştırmalarını yayınlar. Paul Bourget, Mehmet Rauf'un sevdiği sanatçıların başında gelir. Hüseyin Cahit Yalçın: Balzak'la Hippolyte Taine'den birçok çeviriler yapar

Maupassant, Heredia, Sully Prudhomme, Coppe, Leconte de Lisle Servet-i Fünûncuların esin kaynağı olur

Türk Edebiyatı'nın 1896-1901 yılları arası, Batı Edebiyatçılarının özellikle Fransız edebiyatçılarının öncülüğünde yenileşen bir edebiyat niteliği taşır Şiir dili değişir; noktalama işaretleri şiire girer. Şiir salt toplum sorunlarını savunan bir araç olmaktan çıkarılarak Doğa'nın doğal betimlemelerine girer. Duyguya önem verilir.

Batıyı coğrafî kavramlar dışında bir yerde aramak gerekli. Fakat Batı esasında coğrafî bir terim değildir. Batı ferdî ve siyasî hürriyetler rejimidir. Batı iktisat ilminin, tekniğinin, güzel sanatların ilerleme belgesidir. Batı askerlikteki ve diplomasideki zaferidir. Batı iyi ve güzel olan herşeydir ümittir, idealdir ama hepsinden de önce akla dayanan bir inanç düzenidir, yaşama felsefesidir. Bu düzen ve felsefe kökünü ve değerini hümanist bir düşüncede bulmaktadır. Rönesans ve Reformist hareketlere kadar âdı bir kuvvet ve iç sömürme düzeni altında yaşayan ve daha ziyade Avrupa'nın batısında yerleşmiş olan milletler, orta çağın sonunda akılcı bir uyanışla silkindiler. Kuvvet yerine eşitlik, sömürme düzeni yerine aklın idaresi hâkim oldu. İnsanlık tarihinin bu büyük zaferi her yerde derin yankılar yaptı. Milletler heyecanla sarsıldı. Her ülke bu fikirlerin kendi memleketlerine girmesi için mücadeleye başladı. Ancak şunu üzüntü ile belirtmek gerekir ki, orta çağda başlayan ve bilhassa İtalya, Almanya ve Fransada kuvvetini bulan bu insancıl değişim, diğer milletlerin de yararına bir netice vermesi gerekirken, evrensel olamadı. Dünyaya hitap eden birkaç ses dışında, yukarda zikredilen memleketler bu değişimleri sadece kendi ülkelerine uyguladılar. O çağlarda diğer geri kalmış halklara, fakirlik ve bilgisizlik içinde yüzen diğer kütlelere yardım ellerini uzatmadılar. Böylece, akılcı düşünüş sebebiyle gelişen Teknik ve Ekonomi ilmi Hümanizme hizmet etmesi gerekirken bunun aksi oldu. *Gökhan ÜNSAL*.

Parnasizm

Parnasizm; XIX. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da, Romantizm'e tepki olarak doğan, realist metodlarla yazılan şiir akımı. Parnasçılar'ın kurduğu bu okulun şiire getirdikleri yenilikleri şöyle sıralıyabiliriz Şiirde, şairin duyguları yerine doğa manzaraları, felsefî düşünceler anlatılmış, biçim güzelliğine son derece önem verilmiş; «sanat sanat içindir» düsturu kabul edilmiştir.

Parnasiyen şairler bunları yaparken, kişiselliklerini gizlemişler, şiiri kof gösterişlerden, duygu itiraflarının aşırılığından, tatsız yeniliklerden kurtarmaya çalışmışlardır *Theophile Gautier, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, Jose-Maria de Heredia* en önemli parnasistlerdir Parnasizm: nazımda realizmle naturalizmin kurallarını benimseyen edebiyat akımının adıdır Sanat için sanat plâstik güzelliğe bağlılık, egzotik temaları benimseyiş, nesirden çok şiir'i

seviş, şiirde biçim sağlamlığı tarihsel olaylara özlem parnasizmin en belirli özellikleridir.

Parnasizm'de, insanın duygularile ihtirasları iç yapıya bağlı bulunduklarından, sanatın dışında bırakılmıştır. Bu bakımdan, mısraların dış yapısı biçimi, sözcüklerin sıralanışı, seslerin uyumu, ritim, plana alınmıştır

SONNET

Eskiden niceleri Burgonya bahçelerinde,
Adlarını kazıdılar ağaçlara sevdiklerinin
Niceleri o canım salonlarında Louvre'ların
Burunları havada gülüp eğlendiler delice

Ne oldu peki? şimdi kim biliyor onları, kimse.
Hepsi göçüp gittiler ardısıra birbirinin,
Adlarını bilen yok bakın bugün hiçbirinin
Bunlar da bir zaman yaşadı demiyor hiç kimse

Her şey bu hesap. Ferie Cassandre, siz Helena
Eriyip giderdi o canım tenleriniz toprakta,
— Bir günlüktür saltanatı zambakların, güllerin

Gelip Ronsard, Seine'de, o sarı Loire'larda
Ölümsüz etmeseydi sizi bu dünyada, acaba
Kim derdi lâfını sizin de yaşadığınızın.

Jose-Maria de HEREDİA

Sembolizm

Sembolizm; simgecilik, sembolcülük, açıklıktan kaçınıp sembollü anlatımlara yer veren, müziğin belirsizliğine özenen edebiyat çığırına denir. Gerçekçilik ile natüralizm'e karşı bir edebiyat akımı olan sembolizm'e bağlı şairler görünmez sonsuz gerçeğin ancak sembollerle verilebileceğini ileri sürerler.

Mallarme, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud en büyük sembolistler arasındadır Doğrudan doğruya sözle anlatılamayan derin duygularla heyecanları sembolik kelimelerin müziğiyle anlatmaya çalışan bu akım, Parnasizm'e tepki olarak doğmuştur. XIX. yüzyılın son yarısında Fransa'dan bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bir bakıma, tabiatın insanlardan geçerek görünüşü olarak kabul edilen sembolizmin özellikleri

Sembolist şairler, gerçeği değil, gerçeğin bizde bıraktığı izlenimleri tabiatla insan ruhu arasındaki gizli bağları işlemeyi gaye edinerek «herşeyden önce musiki» derler. Güzelliği açıklıkta değil, kapalılıkta buldukları için, pek çok mecaz, alışılmamış kelimeler, yeni söyleyiş şekilleri kullanırlar. Sabahattin Eyuboğlu'nun çevirisiyle sembolizme bağlı bir şiir.

İÇE KAPANIŞ

Derdim, yeter, sakin ol, dinlen biraz artık.
Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam;
Siyah örtülere sardı şehri karanlık;
Kimine huzur iner gökten, kimine gam.

Bırak, şehrin iğrenç kalabalığı gitsin
Yesin kamçısını hazzın sefil cümbüşte,
Toplasın acı meyvesini nedametin,
Sen gel, derdim, ver elini bana, gel şöyle

Bak göğün balkonlarından, geçmiş seneler
Eski zaman esvaplariyle eğilmişler;
Hüzün yükseliyor, güler yüzle, sulardan

Seyret bir kemerde yorgun ölen güneşi,
Ve uzun bir kefen gibi doğuyu saran,
Geceyi dinle, yürüyen tatlı geceyi.

Charles BAUDELAİRE

SERVET-İ FÜNÛN EDEBİYATI

Servet-i Fünûn Edebiyatı, hakikaten bir dönüm noktası teşkil eder. Siyasetteki Avrupalılaşma davası ne ise, edebiyattaki Avrupalılaşma davası da ifadesini Edebiyat-ı Cedide mektebinde bulur. Servet-i Fünûn Edebiyatı avâma mahsus değildi. Oraya yazı yazan muharirler, acizleriyle beraber sanat için çalışıyorlar, sanatkâr olmak istiyorlardı. Elbette popüler olamıyorlardı.

Hüseyin Cahit YALÇIN

SERVET-İ FÜNUN EDEBİYATI'na *Edebiyat-ı Cedide* yani *Yeni Edebiyat da* denilişinin nedeni, *Tanzimattan* sonra *ikinci yenileşme* atılışının bu dönemde görülmesindendir.. Servet-i Fünûncular; *II. Abdülhamid*'in göz açtırmayan baskısı ve Fransız edebiyatının etkisile «sanat için sanat» ilkesine bağlanmışlardır. Tevfik Fikret bu etkinin dışında kalmıştır; nazım alanında anlamı bir beyitte değil de birkaç beyitte tamamlamakla nazımı nesre yaklaştırmışlardır; konu birliği sağlanmış, hemen her şeyin nazıma konu olabileceğini benimsemişlerdir. Fransız realistlerinin etkisiyle ilk önemli eserler bu dönemde yazılmıştır; dil Tanzimata göre daha ağırdır.

Realizmin etkisiyle tasvir ve tahlillerde süsleyici olmak için Arapça ve Farsça yeni sözcükler alarak ayrı anlamda tamlamalar kurmuşlardı Sâât-ı semenfâm (yâsemin renkli saatler), gülbün-i müşkîn-i havâtır (hatıraların mis kokulu gül fidanı), teevvühât-ı dilhırâşâne (gönül tırmalayıcı ah edişler), hâl-i hîreng-i ihtizâr (can çekişmenin renksiz hâli), küdûret-i cansûz ü müstedîm (can yakan ve devam etmek isteyen gam) gibi.

Servetifünun'un genç yazarları, Tanzimat'ın yenilikçi yazarı Recaizade Ekrem Bey'in yakınlığını görmüş, onun yol göstericiliğinde biraraya toplanmışlardır. Kafiyenin «göz için mi kulak için mi» olacağı, yani kafiyenin bulunduğu kelimelerin (eski harflere göre) yazılışının birbirine mutlaka benzemesi mi gerekeceği, yoksa yalnız okunuşlarındaki ses benzerliğinin mi yeterli olacağı konusundaki bir tartışmada Recaizade'nin eski, katı kurallardan uzaklaşarak kafiye için daha serbest bir kullanış yolunu salık vermesi, onun

bir kez daha eski edebiyat yanlılarının saldırısına uğramasına yol açmış, başta Tevfik Fikret olmak üzere Recaizade'yi tutan gençler, onun sağladığı olanakla Servetifünün dergisi çevresinde toplanarak yeni bir edebiyat hareketi oluşturmuşlardı. Servetifünun hareketi, eski-yeni çekişmesi içinde eskiye, Doğuya, Arap - Fars kültürüne, din temeline dayanan dünya görüşüne, beğenide ve yaratma alanında Divan edebiyatına, bütün bunların doğal bir sonucu olarak da padişah Abdülhamid'e bağlı olanların saldırılarıyla karşılaştı. Recaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasındaki eski edebiyat-yeni edebiyat tartışması, Naci'nin ölümüyle kapanmıştı. Şimdi Muallim Naci'nin yandaşları Ekrem Bey'e ve onun çevresinde toplanmış gençlere yeniden saldırma olanağı buluyorlardı. *Konur ERTOP.* Resimde *Ahmet Ihsan Tokgöz* görülmekte.

Gerçekten nefret eden Servet-i Fünûnculer ruhlarını tabiat aşk ve hayal ile avutmağa çalışırlar. Pitoresk ve müzikal üslûba bağlıdırlar. Yabancı sözcük ve tamlamalara düşkünlükleri de buradan gelir. Hayat karşısında kötümserdirler. Derin bir melânkoli içerisinde kıvranırlar. Şiir alanında Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin; nesir alanında Halit Ziya Uşaklıgil bu edebiyatın önemli kişileridir. Servet-i Fünûn Edebiyatına, Tevfik Fikret-Halit Ziya Okulu da denilir. Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim bu dönemde yaşamalarına rağmen, Servet-i Fünûnculara katılmamışlardır.

> Serveti fünun edebiyatı kamuya, halka mahsus değildi. Oraya yazı yazan edebiyatçılar âcizleriyle birlikte yüksek bir amaca yönelmişlerdi: sanat için çalışıyor, sanatkâr olmak istiyorlardı. Tabiatıyla popüler olamıyorlardı... İlerleme merdiveninin aşağı helezonlarında bulunan bir sınıf okuyucular Servetifünun edebiyatından zevk almıyordu. Şu sözlerden popüler yazarları hafifsemekte olduğumu hiç bir vakit çıkarmamalıdır. Tersine onları takdir ve saygıya değer bulurum. Hele bizim böyle popüler yazarlara her ulustan çok ihtiyacımız vardır. Fakat burada insaf edip her yazara «Sen mutlaka hem sanatkâr hem şöyle böyle olacaksın» dememeliyiz. Herkesi kendi dairesinde yurda hizmet etmekte serbest bırakmalıyız. *Hüseyin Cahit YALÇIN.* Servetifunun edebiyatının en parlak olduğu zamanlar, beni en çok duygulandıran şair, Cenâb Şahabettin'di... Hep eski divanları okuyordum; bir yandan da Hugo, Musset, Lamartine... Eskiler arasında beni en fazla Fuzulî duygulandırdı... Ve Nedim... Şeyh Galib'i de çok sevdim... *Nigâr HANIM.* Genel olarak fikir alanında olumlu akımları ve edebiyâtta realist tesirleri kabul etmekte beraber, herbiri kendi vadisinde çalışan bu şair ve ediplerin meydana getirdikleri ürünler şahsi birer eserdir. Bunlar, «Sanat için sanat» ilkesini benimsemişler ve fazla olarak edebiyatta aristokrasiyi kabul ederek eserlerinin bir kısım aydın zümre tarafından okunup beğenilmesini yeter saymışlardır. O zamanki toplum hayatının darlığı

Servet-i Fünûncularla Fecr-i Aticiler Abdülhak Hâmit şerefine verilen ziyafette

ve istibdadın zoru, onların eserlerini konu itibariyle sınırlı bir sahada bıraktı. Fakat buna karşılık onlar, o zaman için zengin, her türlü hisleri ve fikirleri ifâdeye elverişli uslûp yarattılar. Fakat bu, sanatkâr uslûp yaratmak alışkanlığı onları çoğu kez tesannua götürdü. Ve yine bu endişe iledir ki, Servet-i Fünun Edebiyatı, Edebiyat Tarihimizin önemli bir aşamasını teşkiledecektir. *Agâh Sırrı LEVENT*. Birinden diğerine sirayet ederek hemen hemen bütün Servet-i Fünûn şairleri ve yazarları yazılarına yığın yığın istiareler, mecazlar, teşbihler, kelime ve fikir oyunları koydular ve sanki yazı hayat ve lâfız marifetleri için bir hüner sahnesi imişcesine sanatta hakikî bir teceddüt akımının aksine gerici bir yol tutmuşlardır. *Halit Ziya UŞAKLIGİL.*

Servet-i Fünûncular

Edebiyatımızda gerçek Batı etkisini Servet-i Fünûncularda görürüz. Servet-i Fünûncularda dıştan içe, doğadan duyguya geçiş vardır. Servet-i Fünûncular ölçünün özle uyumlu olabileceğini, her aruz kalıbının bir ruh halini anlatabileceğini savundular. Bu görüş doğru sayılmamakla beraber, o dönemdeki Türk şiirinin monotonluktan kurtulmasına, canlı, hareketli bir kıvraklık kazanmasına yardımcı olmuştur. Servet-i Fünûncularda genellikle *mavi*, Fecr-i Aticilerde *kızıl* renk çoğunluktadır.

Servet-i Fünûncularda, resimle musikînin etkinliği büyüktür. Yeni bir kompozisyondur bu. Sâdece düşüncelerle duygusuna kendisini bırakan bir insan, asla komposizyon fikrine erişemez. Çünkü düşüncelerle duygular ve insan ruhu

karmakarışıktır. Bu karışıklıklara ancak güzel sanatlar bir biçim vermektedir. Resimde musiki eğitimi alan, Batı edebiyatındaki biçimin önemini gören Servet-i Fünûncular, kompozisyonlarının içini ve dışını büyük bir titizlikle düzenlerler.

Servet-i Fünûn Edebiyatımızı yaratan şairlerle yazarlarımızı kronolojik olarak veriyoruz: *Nigar Hanım* (1856 - 1918), *Menemenlizade Tahir* (1862 - 1902), *Fatma Aliye* (1862 - 1920), *Süleyman Nesip* (1866 - 1917), *Halit Ziya Uşaklıgil* (1866 - 1945), *Tevfik Fikret* (1867 - 1915), *Ali Ekrem Bolayır* (1867 - 1937), *Hüseyin Suat Yalçın* (1867 - 1947), *Ahmet Hikmet Müftüoğlu* (1870 - 1927), *Süleyman Nazif* (1870 - 1927), *Cenap Şahabettin* (1870 - 1934), *Hüseyin Kâzım Kadri* (1870 - 1934), *H. Nazım* (1870 - 1956), *Ahmet Reşit Bey* (1870 - 1956) *Saffet Nezihi* (1871 - 1939), *Hüseyin Siret Özsever* (1872 - 1959), *Hüseyin Cahit Yalçın* (1874 - 1957), *Saffeti Ziya* (1875 - 1929), *Mehmet Rauf* (1875 - 1931), *Faik Ali Ozansoy* (1875 - 1950) *Ahmet Şuayip* (1876 - 1910), *Celâl Sahir Erozan* (1883 - 1935).

> Servet-i Fünûn'la bugünkü nesil arasında birkaç isim vardır: Mehmet Akif, Emin Bülent, Ahmet Haşim... Mehmet Akif, Servet-i Fünûn'un ve Fikret'in getirdiği mahalli şiir zevkini almış ve bir nevi mükemmelliğe götürmüştür. Hiçbir şairimiz onun kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket olaylarını yakından takip etmemiştir. *Ahmed Hamdi TANPINAR.* Servet-i Fünun batıcılığın zirvesi oldu. Frenkleşmenin dejenerasyonu siyasî gelişimlerle toplumda bir aşağılık kompleksi yaratırken bu devrin edebiyatçıları koyu ferdiyetçilikle marazi duygululuğa saplandılar. Halk artık onlar için bir değer taşımayan —kaba avam— dı. Aslolan Avrupa idi ve onlar gibi yazmak da lâzım geliyordu. *A. HACIYAKUBOĞLU.* Servet-i fünuncular için şöyle denir Çerçevesi Fransız, kâğıdı Nemçe, mürekkebi Çin, kalemi İran, tasavvur şekli Frenk, yazısı Türk olan bir şekl-i edebiye, milletin tekâmül ve terakki-i edebîsi nazariyle bakılamaz. *Ahmet RASİM.*

EDEBİYAT-I CEDİDE ŞİİRİ

Edebiyat-ı Cedide şairleri ve nâsirleri, yazılarına yığın istiareler, mecazlar, teşbihler, kelime ve fikir oyunları koydular; ve sanki, hayal ve söz marifetleri için bir hüner sahnesi imişçesine sanatta hakiki bir yenilik cereyanının aksine geriye dönük bir yol tutmuş oldular.

Halit Ziya UŞAKLIGİL.

EDEBİYAT-I CEDİDE, dil yabancı sözcüklerle dolu olmasına rağmen, bu şiirler bizde, Batı şiir anlayışına en uygun bir görüşle yazılmışlardır. Edebiyat-ı Cedidecilerden sonra gelenler yabancı sözcükleri ayıklayarak Türk şiirinin bugünkü yolunu açmış oldular. Şiirimizin beyit beyit kurulma ilkesinden ayrılışı Edebiyat-ı Cedide şiiriyle başlar.

Edebiyat-ı Cedide şiirinde Divan Şiiri'nin yerini Fransız şiir özellikleri alır: günlük basit olaylar konu olur. Avrupa nazım biçimleri denenir, şiir düzyazıya yaklaştırılır, uyakların kulak için olduğu saptanır.

Edebiyat-ı Cedide'den sonraki şiirimizde anjambman vardır. Anjanbman, ulantı: bir mısrada anlam tamamlanmadığı zaman onu tamamlıyacak kelimelerin diğer mısralara bırakılmasıdır. Servet-i Fünûnculardan Tevfik Fikret'le Cenap Şahabettin bunu ustalıkla şiirlerinde kullanırlar.

Edebiyat-ı Cedide şiirinde şiirin yerini resim alır çoğunlukla. Cenab'a göre şiir «kelimelerle yapılmış bir resim» dir. Onların biçim ve üslûp titizliği, daha sonra, geniş halk yığınlarının anlayabileceği bir nitelik kazanır. Tanzimat şiiri olsun Servet-i Fünûn şiiri olsun; Divan şiiri ile Batı şiirinin bileşkesinden doğmuştur denilebilir. Özellikle Tanzimat şiirinin özünde Batı biçiminde Divan; Edebiyat-ı Cedide şiirinin biçim ve özünde ise Batı şiir niteliklerini bulmamız buradan gelmektedir.

Birbirinden kopuk ve dağınık fikirler, ne kadar güzel ne kadar yüksek olsalar, tam bir edebî yapı, edebî bir bütün teşkil edemezler. Hayatı, toplumu dile getiremeyecek edebiyatlar, adeta doğmadan ölen birer çocuk gibidirler. Eski edebiyatımızda beşerî olayları ve manzaraları dörtbaşı mamur olarak, tasvir edebilen tek bir nazım bile yoktur.

Halit Ziya UŞAKLIGIL. Edebiyat-ı Cedide santimantalizmi, dargınlığı, ahlâkî davranışı, her şey, bütün san'at ve üslûp ihtiraslarıyle beraber Mâi ve Siyah'tadır. Edebiyat-ı Cedide'nin teklifleri kadar protestolarıyle de devrini veren beyannâmesidir. Bu kitap için Türkiye'de nesli namına konuşan ilk eserdir, denebilir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Şiirimiz, ilk defa olarak, Fikret'in ve Cenab'ın elinde, sadece aruz kalıpları içinde bir vezinli söz olmaktan çıkarak, insan ruhundan ve tabiatten gelen çeşitli seslerin âhenkleştirilmesile bir melodi, bir müzik haline girmiştir. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* XIX. yüzyıl batı edebiyatının son aşamalarını izleme olanağı bulacak biçimde yetişmiş olan «Edebiyat-ı Cedide» sanatçıları şiirde Abdülhak Hamid'in biçim yeniliklerini daha değişik alanlara götürerek, eski nazım biçimleriyle ilgiyi kesinlikle kopardılar. Batı nazım biçimlerinden sonnet ile, aruz ölçüsünün bütün kalıplarıyla uyguladıkları «müstezat» dönemin en sevilen nazım biçimi oldu. Böylece bütün güzelliğini öngören bir şiir anlayışına varıldı. *Süleyman KURDAKUL.*

Servet-i Fünûn Şiiri

Servet- Fünûn şiirini yaratan Tevfik Fikret'tir. Şiirlerinde sağlam bir nesir yapısı; kendinden önceki şairler de görülmeyen iç ve dış yenilikler; toplumsal konular, biçim, kafiye özgürlüğü ustalıklı bir aruz görülür. Türk şiirinde insan, bilim, fen, teknik sevgisi Tevfik Fikret'ten sonra gelişir.

Tanzimat'tan sonraki şiirimizde bizi öz benliğimizden uzaklaştıran bir batılaşma görülür. Bu bilinçsiz Batı uygarlığı, bize öz kişiliğimizi duyuran Yahya Kemal'e kadar süregelir. Tanzimat şiirindeki yalınlık, fikirle yüklü üslûp; Servet-i Fünûn'da mecazlara, benzetmelere, istiareye yerini bırakır. Servet-i Fünûn şairleri, genellikle, gerçeklerden kaçan derin bir melânkolik kötümserlikle yüklü bir ruh hali gösterirler. Bunun için doğa, hayal ve anılar yegâne teselli kaynaklarıdır. Servet-i Fünûncular üslûbu yaratırken çoğunlukla, duyguyu çıkış kaynağı olarak alırlar. Dil bu kaynaktan doğar.

> Recâîzâde'den sonra Tevfik Fikret gibi inzibat şiarlı bir şâirin toplayıcı kudretiyle bir müddet söz büsbütün ayağa düşmedi. Edebiyât-ı Cedîde, idrâk ettiğimiz yeniliklerin en müfriti olduğu halde, yine kendi dairesinde, derli toplu bir manzaraydı. *Yahya KEMAL.* Servet-i Fünuncular yazı hayatına atıldıkları zaman Türk nesrine, hatta şiirine, basit cümlelerle yazılan sade ve çıplak üslup hâkimdi. Servet-i Fünuncular şiirde ve nesirde yeniden sanatkârâne bir üslup kullanmağa başladılar Üstad olarak tanınan Ahmet Midhat Efendi ile Muallim Nâci'nin sade ve basit üslûpları onları tatmin etmiyordu. Recâizâde ile Nâci arasında ki tartışmalar karşısında onlar Recâîzâde Ekrem'i tutarak Midhat Efendi ile Muallim Nâci'ye karşı cephe aldılar. Servet-i Fünun edebiyatının teşekkülünde bu karşı koymanın mühim rolü olmuştur. *Mehmet KAPLAN.* Servet-i Fünûn'un az bir zamanda kültür seviyemizi gözle görülecek bir derecede yükselttiğine ve bugün hâlâ şair ve yazarlarının tesirleri altında bulunduğumuza inanıyorum. *Muazzez Tahsin BERKANT*

Servet-i Fünûn Dergisi'nin başlığı

Servet-i Fünûn Şairleri

Servet-i Fünûn şairleri, özle biçimin uyumlu bir güzellik taşımasına çalışmakla beraber, Türk diline değer vermezler; büyük hataları buradan doğmaktadır. İzlenimlerin etkisi, mecazlarla, benzetmelerle, iğretilmelerle artırılır. Servet-i Fünûnculara göre, her veznin bir ruhu vardır. Bu görüşle, vezni monotonluktan kurtarırlar. Bunun için Servet-i Fünûn şiirinde sözcüklerin musikisi kuvvetle kendini duyurur.

Servet-i Fünûncular, metafizik âlemden çok, fizik âlemle; doğanın iç görünüşü ile değil, dış görünüşüyle ilgilenirler. Yalnız Cenap Şahabettin, doğada, insan ruhunu andıran bir ruhu, «ruh-i kâinat» ı arar. Servet-i Fünûn şiiri, çoğun gerçeklerden kaçar, hülyaya dalar.

Servet-i Fünûncuların şiir sanatında, doğanın dış tasviri, renk, biçim devinim, resim musiki, aşk, hayal, «sanat için sanat» yalnız Fikret'te «toplum için sanat» başta gelir. Günlük olaylar, günlük yaşantıdan doğan gözlemler şiirin dokusuna girer.

> Arkadaşlarından daha çok toplum adamı olan Fikret, 1908'den önce imkân elverdikçe, 1908'den sonra da bütün gayretiyle batıcılık fikrini merhamet ve insanlık fikirleriyle, hürriyet ve hak anlayışlarıyle birleştirdi. Mazlum ve bütün hızı nefse çevrilmiş bir isyanın, bir içlenmenin ötesinde bir şeyler aradı. Böylelikle toplum ve devlet için tarihî bir zaruret olan batıcılığı, belirli bir fikirler hevengi, bir sistem haline getirdi. Cenab bunu yapamadı; kısır bir estetizm de, köksüz duygular, geleneksiz kelimelerle oynadı. Hâlid Ziya ikisinin arasındadır. ***Ahmet Hamdi TANPINAR.*** Bizim edebiyatımızda orijinalite denen şey varsa bu, doğrudan doğruya taklit ettiğimiz Fransız ediblerinin orijinalitesidir. Meselâ Cenab filan, filan, filanı okumasaydı böyle yazmayacaktı.

Halit Ziya, Fikret de hep öyle, Halbuki bir Gorki, Fransızları, Almanları duyar, fakat bizim gibi onları kendine meşk olarak almıyor. Belki onları, kendi yapacağı mimarlık eserine malzeme gibi, yani yardımı olacak kaynaklardır diye okuyor. *Fazıl Ahmet AYKAÇ.* Edebiyat-ı Cedide biraz özel güzellikleri, fazla rengi, fazla inceliği, dermansızlığa, hastalığa kaçan hüznü ile birlikte, Tanzimat Edebiyatı'nın yanında zayıf kalır. Edebiyat-ı Cedide'nin, sadece sanat sahasında kendini gösteren kıymeti ile beraber bir de ahlâkî ve insanî kıymeti vardı. Kirin ortalıktan dolup taştığı yıllarda Servet-i Fünun ve onda toplanan gençler ne temiz ve ne güzel bir köşe meydana getirmişlerdi. *Hamdullah Suphi TANRIÖVER.*

Kafiye Anlayışı

Kafiye en az iki mısranın sonunda tekrarlanan ses benzerliğidir. Kafiyeler mısra sonlarında ses bakımından benzerlik göstermekle beraber, anlamları ayrı olan kelimelerdir. Uyak da aynı anlamdadır. Kafiye; belli aralıklarla tekrarlandığı için, kulakta hoş bir zevk yaratır.

Türk Edebiyatı'nda kafiyenin durumunu bilimsel açıdan araştıran Fuat Köprülü şu sonuca varır: «Avrupa edebiyatlarında kafiyenin hangi kaynaktan veya kaynaklardan geldiği, henüz halledilmemiş bir mevzudur. Kovalski, Türk şiirinde kafiyenin çok eski ve çok esaslı bir unsur olduğunu gözönüne alarak, bu hususta Avrupa'nın Türk Halk Edebiyatının etkisi altında da kalmış olabilmesi fikrini ileri sürmüştür.»

Halk şiirinde kafiyeye ««ayak» denilmesi anlamlıdır. İnsan nasıl ayakla yürürse, şiir de adeta kafiye ile yürümektedir. «Dede Korkut Masalları»nda nesir bile kafiyelidir. Ata sözlerimizin çoğunda kafiye vardır. Örneğin: «At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.» «Sakla samanı, gelir zamanı», «Baş yarılır börk içinde, kol kırılır kürk içinde.»

Vezin gibi, kafiye de bir ses sanatıdır. Bu bakımdan, değer ölçüsü göze göre değil, kulağa göre olması gerekirdi. Bu gerçek divan edebiyatında ikinci plâna atılmıştır. Onun için edebiyatımızda iki türlü kafiye anlayışı görülür. 1. ***Göz kafiyesi,*** **2.** ***Kulak kafiyesi.***

Göz Kafiyesi

Yazısı uyan, fakat sesi tamamile uymayan kafiyeler, göz kafiyesidir. Divan edebiyatında kullanılan bu kafiye şeklinde yazılış temeldir. Arap harfleriyle yazılan bu kafiyelerde yazı benzerliği esas tutulur, ses benzerliği ikinci planda kalırdı.

Halk şiirinde bentlerin son mısralarını birbirine bağlıyan kafiye ayak adını alır. Bir manzumenin kafiyelerine uygun manzume söyleme ayak uydurmak; saz şairleri yarışmasında şairlerden birinin hasımlarını belirli kafiye ile dörtlük söylemeye mecbur bırakmasına ise *ayak açmak* deyimi kullanılır.

Türk şiirlerinin ilk kafiyeleri çok kere yarım kafiyedir. Kelimelerin son hecelerindeki ufak bir ses benzerliği için yeter sayılıyordu. Bunlar daha çok bestelerine göre birbirlerinden ayrılırlardı. Bu tür şiirlerin kökü redif yöntemine dayanmaktadır.

Divan edebiyatında kafiyenin çoğulu olan kavafi, beyitlerin sonlarından bahseden bilgidir ki, ilm-ül kavafi, ilm-i kavafi olmak üzere isimlendirilir. Divan edebiyatında kafiyeler göz içindi. Göz kafiyesine bir örnek:

Memleket bitti, yine bitmedi, hâlâ sen ben:
Bize bu hal ile bizden büyük olmaz düşmen.
Dest-i âdâdeyiz. Allah için ey ehl-i vatan..

Namık KEMAL

Kulak Kafiyesi

Servet-i Fünûn şiirine gelinceye kadar kafiye, resim gibi, bir göz sanatıdır. Kafiyenin, musiki gibi, bir kulak sanatı olduğunu ilk savunan Recaizade Ekrem olmuştur. Böylece, gözden kulağa geçen kafiye sanatımız, bugün eski önemini kaybetmiş durumdadır.

Kafiyenin göz için değil, kulak için olduğu ileri sürülünce, bir göz sanatı olmaktan çıktı, musiki gibi bir kulak sanatı olma yolunu tuttu. O günden sonra Arap harflerile yazılış şekli uymayan kelimeler kafiye olarak kullanıldı.

«Göz» kafiyesinden «kulak» kafiyesine geçişe Hasan Asaf adındaki bir genç şairin şu beyti sebep olmuştur:

Zerre-i nûrundan iken muktabes
Mihr ü mehe etmek işâret abes

İşte edebiyatımızdaki abes - muktabes kafiye savaşına hedef beyit budur. Servet-i Fünûn edebiyatı bu çatışmadan sonra kuvvet kazanır. Halk edebiyatımızın yüzyıllar boyu kulak kafiyesini kullandığını bilen yeniciler, eski göz kafiye düzenini yıktılar. Kulak kafiyesine dayanan bir şiir örneği

Adalardan yaza ettik de veda,
Sızlıyor bağrımızın üstündeki dağ.

Yahya KEMAL

Kafiye Çeşitleri

Kafiyeler mısraların içinde olursa iç kafiye; bir manzumede ayni kafiye sık sık tekrarlanırsa ana kafiye adını alır. Yeni edebiyatımızda kafiyede aranan nitelik ses tekrarlanması olduğu için, bazen yazılışı başka başka olan kelimeler bile, kulakta aynı sesi verdikleri için kafiye olmaktadır. Bir manzum yazıda, sesleri birbirine yakın harflerin kafiye olarak kullanılmasına ikfâ takfiye denir

Nesir içinde kafiye «seci»dir. Düz yazıda cümle ve cümleciklerin sonucu. kulakta aynı sesi bırakan kelimelerle kafiylendirip süsleme sanatı olan seci, Divan edebiyatı nesrinde önemli bir yer tutar. Bu edebiyatta secisiz nesir yazmaya *tersil* denir. Kafiyeli düzyazı yazmaya, nesirde kafiyeli söz söylemeye, cümleleri kafiyelendirmeye ***müsecca, tesci*** adı verilir. Sinan Paşa'nın dinî felsefî düşüncelerini anıtlaştıran *Tazarru nâme'si* bu kafiyeli düzyazının en güzel örneğidir.

Kafiye üzerine Yahya Kemal daha köklü bir düşünce içerisindedir: «Şair Ban Vil'in yerden göğe kadar hakkı varmış; o samimî kafiyeperdaz, şiire doğrudan doğruya «kafiye sanatı» kendine de, şair diyecek yerde «kafiyeci» derdi. Bu şaire göre şiir denilen ağacın kökü kafiyedir. Şiirin uzviyetinde kafiye kuşta kanat gibidir. Yani başlıca bir uzuvdur. Şiirin nesirle de kabil olduğunu zannedenler gaflettedirler. Şiir muhakkak vezinle ve kafiye ile vücuda gelir. Şiir musikinin hemşiresidir, âletsiz teganni edilemez.»

Melih Cevdet Anday ise şu görüştedir: «Kafiye; tarih boyunca şiir sanatının en denenmiş, en sağlam dayanaklarından biri... Bir sanatın geçmişindeki kazançları koruması iyiliğinedir. Ancak gitgide, kafiye bazı hünercilerin eline geçmiştir. Kafiyeyi bir araç gibi değil de bir amaç gibi ele almıştır.» Kafiyelerin belli aralıklarla tekrarlanması kulakta hoş bir etki bırakır. Kafiye çeşitleri ses benzerliğinin azlığına, çokluğuna göre dörde ayrılır: 1. *Yarım kafiye*, 2. *Tam kafiye*, 3. *Zengin kafiye*, 4. *Cinaslı kafiye*.

Yarım Kafiye

Tam kafiye meydana getimeğe yetmiyen tek bir ses veya onun benzerine dayanan eksik kafiyedir. Benzerliği çok defa tek bir sessize dayanan kafiye dir. Bunlara yarım uyak, assonans da denilir. Sabahattin Kudret yarım kafiyeler için şöyle der: «Çok sevdiğimiz halk şiirlerinin, türkülerin bütün gücü, tadı o belirli belirsiz ses benzerliklerinde, yarım kafiyelerindedir.» Yarım kafiyeli örnekler

Öldürüp kanıma girme,
Gayrılara gönül verme,
Elâ göze siyah sürme,
Çekme beni öldürürsün.

Aşık ÖMER

Kailim bakmağa yârin yüzüne
Yüzüm sürdüm ayağının tozuna
Medet uyma adıların sözüne
Benim bedduamı alma sevdiğim

Kayıkçı Kul MUSTAFA

Bizim memlekette çokları fakir
Bir şeyi yok, evi, kabı tamtakır,
Bir kuru sovanla ederken şükür
Sopayla başına vuran vurana.

Mehmet ERDOĞMUŞ

ثروت فنون

استانبول

Servet-i Fünûn dergisi, 1901 Ekimi'ne dek her hafta şiir, hikâye, roman, edebiyat araştırmaları, eleştiri yazılariyle devam etti. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransızcadan çevirdiği «Edebiyat ve Hukuk» başlıklı bir makalenin yayımlanması Sarayı kızdırdı: «Fransızlar gibi kralların idam edecek dereceye varmış bir milletin fikirlerini memlekete sokarak halkın hayatını bozmak isteyen» bu yazarların şiddetle cezalandırılmasına dair ferman çıktı. «Servet-i Fünûn» dergisi, gerek dergi sahibi gerek Hüseyin Cahit Yalçın aleyhine hükümetçe açılan bir dâva ile 7 ekim 1901 de kapatıldı. Yandaki resimde; «Servet-i Fünûn» dergisinin ilk sayısı görülmekte.

Tam Kafiye

Bir sessizle bir seslinin benzerliğine dayanan kafiye. Tam kafiye olması için en aşağı ikı ses benzerliği temeldir. İşte en aşağı iki ses benzerliği üzerine kurulmuş tam kafiye örnekleri:

N'idem, elim ermez yâre,
Bulunmaz derdime çâre..

Yunus Emre

Derd-i hasretle neler çektiğimi ben bilirim
Yâreme şimdi ne zehr ektiğimi ben bilirim.

Şeyh GALİP

RİNDLERİN HAYATI

Bazan kader gelen bora halinde zorludur,
Dağlar nasıl bakarsa siyah ufka öyle bak.
Bazan da cevr eden nice bir âdem oğludur,
Görmek değil, düşünmeğe bîgâne kal, bırak.

Dindar adam tevekkülü rikkatle herkese
İsa'yı çarmıhında uzaktan hatırlatır.
Bir aslan esnıyor gibi engin vakar ise
Rindin belâya karşı kayıtsızlığındandır.

Yahya KEMAL

Zengin Kafiye

Bir sesliden başka, onun başında veya sonunda bir sessiz bulunan; ses benzerliği tam kafiyeden daha ileri olan kafiye. Mısra sonlarında kelimeler arasındaki ses benzerliğini ikiden fazla harfin yarattığı bu türlü kafiyeye tunç kafiye de denilir. Örnekler:

Bir gün dedim ki: «İstemem artık ne yer, ne yâr»
Çıktım sürekli gurbete gezdim diyar diyar.

Yahya KEMAL

Köküne sar beni, yeşert ey söğüt:
Değirmen, değirmen: beni de öğüt.

Behçet Kemal ÇAĞLAR

Cinaslı Kafiye

Yazılışları, söylenişleri aynı, anlamları ayrı olan kelimelerin meydana getirdiği kafiyedir. Söz arasında yolunu bulup aynı kelimeyi ayrı anlamlarda tekrarlama cinas'tır. Çok anlamlı bir kelimeyi, her defasında başka bir anlamını kastederek birbirine yakın birkaç yerde kullanmak; çok anlamlı olan bir kelimenin iyi anlamını kullanır görünerek kötüsünü kastetmek cinas'tır. Nabi şöyle der: «Kelama vüs'ati meydan verir cinas.»

Cinas mizahî konularda okuyucuyu oyalar, nükte ve zerafete yol açarak, hoş bir fikir oyunu yaratır. İki anlamı olan bir kelimeyi veya sesce birbirine pek yakın bulunan iki kelimeden birini kullanmak suretiyle yapılan kelime oyununa ise cinas oyunu adı verilir. Kafiyeden çok, bir sözcük oyunu olan cinas, şiirde olduğu kadar, nesirde de kullanılır: «*Tahsîl-i kemâlât, kem âlât ile olmaz*» gibi. Cinaslı kafiye örnekleri:

Bağ bana
Bahçe sana, bağ bana
Değme zincir kâr etmez
Zülfün teli bağ bana

Niçin kondun a bülbül
Kapımdaki asmaya?
Ben yarimden ayrılmam
Götürseler asmaya.

Yar sana
Çağlar sular yar sana
Gam çekme deli gönül
Bulunmaz mı yâr sana

Çünkü Ferhat'ım dersin
Şu dağları yarsana.

Serbest Müstezat

Serbest Müstezat; hem aruz, hem hece ile ve bu ölçülerin çeşitli kalıbiyle yazılabilen bir nazım şekli. Serbest müstezatı divan şairlerinin aruz ölçüsüyle ve aruzun bir tek kalıbiyle yazdıkları müstezatla karıştırmamalıdır.

Servet-i Fünûn şairlerinin Fransız sembolistlerinin «vers libre» yani hür mısra ile yazdıkları şiirleri örnek tutarak şiirimize uyguladıkları bu şeklin en başarılı örneklerini Cenap Şahabettin ile Tevfik Fikret verdi. Ahmet Haşim'den itibaren bu şekil tamamen ölçüsüz olarak yazıldı, bundan serbest nazım denilen yeni bir nazım şekli doğdu. Bir serbest müstezat örneği:

Kolay ve neş'e fezâ bir seyâhatin ancak
Hayâli vardır; uzak bir serâb için koşmak
Nihâyetinde yorulmak ve boş yorulmaktır;
Hayâtı dîv-i hakîkatle çarpışan kazanır;
Zafer biraz da hasâr
İster:
Koşan cihâd-ı maâliye şanlı, lâkin ağır
Mahûf adımlar atar,
Önünde zelzeler, arkasında zelzeler

Tevfik FİKRET

Serbest Nazım

Serbest Nazım; vezin, kafiye gibi kayıtlarla bağlı olmayan nazım şekli. Dünya edebiyatından Whitman, Arnold, Heîne, Eliot, Claudel, Eluard bu akımın önemli kişileridir. Edebiyatımızda ilk defa Fransız sembolistlerinin etkisi altında serbest nazmı kullanan Cenap Şahabettin oldu. Edebiyatımızda serbest nazmın; *vezinli - kafiyeli, vezinsiz - kafiyeli, vezinsiz - kafiyesiz* olmak üzere üç merhalesi vardır:

Vezinli — kafiyeli serbest nazım; hiç bir dış düzene bağlanmadan sıralanan bazen bir kelimeye kadar kısalan mısralarla kurulan, kafiye örgüsü yerine göre değişen, serbest müstezattakinden daha serbest bir aruzla yazılan manzumelere denir. Bir örnek:

O BELDE

Denizlerden
Esen bu ince havâ saçlarında eğlensin.
Bilsen
Melâl-i hasret-ü gurbetle ufk-ı şâma bakan
Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!
Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ
Olan bu mâi deniz
Melâli anlamıyan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince tâze kadın
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer
Bu sefil iştiha, bu kirli nazar,
Bulamaz sende bende bir mâna,
Ne bu akşamda bir gam-ı nermîn
Ne de durgun denizde bir muğber
Lerze-i istifâr-ü istiğnâ.

Sen ve ben
Ve Deniz
Ve bu akşam ki lerzesiz, sessiz
Topluyor bûy-ı rûhunu gûyâ,
Uzak
Ve mâi gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak
Bu nefy ü hicre müebbed bu yerde mahkûmuz.

O belde?
Durur menâtık-ı dûşîze-i tahayyülde;
Mâi bir akşam
Eder üstünde dâimâ ârâm;
Eteklerinde deniz
Döker ervâha bir sükûn-i menâm.
Kadınlar orda güzel, ince sâf, leylîdir,
Hepsinin gözlerinde hüznün var
Hepsi hemşiredir veyâhût yâr;
Dilde tenvîm-i iztırabı bilir
Dudaklarındaki giryende bûseler, yâhût,
O gözlerindeki nîli sükût-ı istifhâm.

Onların rûhu şam-ı muğberden
Mütekâsif menekşelerdir ki
Mütemadî sükûn ü samtı arar;
Şu'le bî-ziyâ-yı hüzn-i kamer
Mültecî sanki sâde ellerine.
Onların hüzn-i lâl ü müştereki,
O kadar nâtüvân ki âh onlar,
Sonra dalgın mesâ, o hasta deniz
Hepsi benzer o yerde birbirine..
O belde
Hangi, bir kıt'a-i muhayyelde?
Hangi bir nehr-i dûr ile mahdûd?
Bir yalan yer midir, veya mevcûd,
Fakat bulunmıyacak bir melâz-ı hulya mı?
Bilmem... yalnız
Bildiğim sen ve ben ve mâi deniz
Ve bu akşam ki eyliyor tehziz
Bende evtâr-ı hüzn-ü ilhâmı
Uzak
Ve mâî gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak,
Bu nefy ü hicre müebbed bu yerde mahkûmuz.

Ahmet HAŞİM

Vezinsiz — Kafiyeli serbest nazım; mısraları hiçbir dış düzene bağlanmaksızın sıralanan, kafiye örgüsü oldukça serbest olan, vezinsiz olduğu için yerine göre iç ritimden de faydalanan parçalara denir. «Yol Türküleri»n den bir örnek :

«Düzce yolu düz gider,
«Aman bir edalı kız gider.»

Düzce'deyim Yeşil Yurt otelinde
Otelin önü çarşı,
Salepçiler salep satar otele karşı,
Yine dertli geçirdim geceyi,
Şarkılar, türkülerle:

«Evlerinin yüzü aşı boyası,
İnsaf bilmez yüreğine acı değesi,
Duyduğumdan beterini duyası.»

Alışamıyacak mıyım,
Unutamıyacak mıyım?
Güneşten sonra yattım.
Güneşten önce kalktım;

Pencereden dışarıya şöyle bir baktım:
Ufuk, yeşil yeşil, ağarıyordu.
Sevgilim, dedim
Dördüncü uykudadır şimdi;
Galata Köprüsü açılmak üzeredir;
Kül rengi sulara

Kirli bir gün ışığı dökülecektir.
Çatanalar, mavnalar, kayıklar,
Limanda sıra bekliyen gemilerin arasında
İnsanlar hayat mücadelesinde;
Adamlar, kadınlar, çocuklar;
Ellerinde yemek çıkınları,
Rejiye giden işçi kızlar.

Orhan VELİ

3. Vezinsiz - kafiyesiz serbest şiir; hiç bir ölçüye bağlanmayan, hiçbir kaide ve kayıtla sınırlandırılmayan, kâfiye — vezin tanımayan şiirin ritminden, dilin duygulu, öz sesinden, şairin varlığından kuvvet alan serbest söyleyiş. Aruz, hece diye bir ölçü kullanılmayan, nazım kelimesile de hiç bir ilgisi bulunmayan bu çığır bizde 1937 den sonra Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rifat'la açıldı. Şair, anlatıma göre parçaları istediği gibi sıralar. Daha çok yaşanılan duyurulmağa çalışılır. İnsan hayat sevgisine önem verilir. En küçük bir yardımcı öğesi olmayan «Köprü» şiirinden:

Burada insanların içinde büyük dürbünler
Güller gibi açmıştır.
Yufkacılar burada açarlar kocaman oklavalarla
— İçlerindeki hamurdan —
Şeffaf ve titrek memleket rüyalarını
Al yanaklı, beyaz, kalın şekerciler;
Akide ve bergamutlarını mermer tezgâhlara

Vurdukları zamanki kasvetsiz hallerini
Burada kaybeder, burada şairleşirler.

Sait FAİK

Batı Nazım Türleri

Servet-i Fünûn'dan sonraki şiirimizde anjambman vardır. Anjanbman; ulantı. Bir mısrada anlam tamamlanmadığı zaman onu tamamlıyacak kelimelerin diğer mısralara bırakılmasıdır. Servet-i Fünûnculardan Tevfik Fikret'le Cenap Şahabettin bunu ustalıkla şiirlerinde kullanırlar.

Türk şiirinde duygusal bir deyiş yaratanlar Abdülhak Hâmit'le Rezaizâde Ekrem'dir. Muallim Naci; şiirimizin özünü neoklâsisizme götürmek ister. Yeniyi arıyanlar, eskiyi aşmak zorundadır. Şiirimizin vezin ve nazım aşamalarını bilmeyenler, yeni şiirimizin neler getirdiğini anlıyamazlar. *Sone, triyole ve terzarima* gibi Batı nazım türlerinin şiirimize girişi Servet-i Fünûndan sonradır.

Edebiyatımızda kullanılan ilk Avrupa nazım biçimi Servet-i Fünûncular-dan Tevfik Fikret'in uyguladığı sone'dir. Daha sonra terza-rima, triyole, rondo gelir. Yeni Edebiyatta uygulanan bu nazım biçimlerini daha iyi anlıyabilmek için müstezat, serbest müstezat, anjanbman, serbest nazım üzerinde durmak zorunluluğu vardır. «Bir Tasvir Önünde» anjanbman örneği

Bu irsî ve cibillî
Necdet, sana bir cedd-i baidin şerafaver
Bir tuhfesidir. Sen bu ceri hun-u asîli,
İnsanlığı ihya için israr edeceksin;
Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin

Tevfik FİKRET

Sone

Avrupa Edebiyatı'nda, klasik bir nazım biçimidir sone. İki tane dörder mısralık, iki tane de üçer mısralık bentlerden meydana gelir. Batı'da sonenin konusu sadece aşk olduğu halde bizde çeşitlidir. Ondört mısralı bu manzumelerin kafiyelenişi şöyledir : *abba - cddc - eff - egg.* Bu İtalyan sonesi ve kafiye düzeni yanında Shakespaare'in *adab - cdcd - efe - fgg* biçimli soneleri de vardır. Örnekler:

İKİNCİ TESADÜF

Bu gün o çehrede boş bir nazarla dinlendim;
Didişmeden geliyordum gam-ı hayatımla;
Dedim ki sonra: Şu müziç teessüratımla
«Önünde ağlayıversem Ve olmasam nadim...»

O sanki fikrimi bilmiş de ihtirâz ediyor
Gibiydi; gözleri yerlerde, bakmadan geçti,
Güneş ufuk da bu kâk-i sefile bir ebedî
Vedâ eder gibi rikkatle ihtizâz ediyor.

Sema bulutlanıyorken, onun civarından
Güzarı böyle soğuk bir yabancı tavriyle
Bütün kararımı kâfi görünce ta'dile..

Dedim ki: İşte hakikat bu, hep kusuru yalan;
Değil garâm-ı hevesperverâne mu'tâdım,
Bu dîdelerde fakat bir nigâh-ı aşk aradım.

Tevfik FİKRET

HAYATA KARŞI BEŞER

— Lânet bize ey hayat; sen
masum ve mübeccelsin! —

Gür saçlarında hep şu baharın güneşleri,
Şefkatli gözlerinde bütün gök, bütün deniz.
Bir ebr-i gonce hîze bürünmüş ve muhteriz,
Lâkin her iştiyaka gülen nazlı bir peri.

— Tâ Rabbımızla gökteki hengâmeden berî
Biz daima güneşte siyah bir göz, en temiz
Vicdanda gizli bir leke farketmek isteriz;
Asî biziz, biziz yine şâkî-yi müfteri.—

Ey hüsn-i mültefit, bize aldanma, biz denî
Bir aşk-i bî sebat ile iğfal eder seni
İğfal eder, mülevves eder, sonra neş'esiz.

Bir ân-i mahvın oldu mu, levm eyleriz.. Sakın
Incinme kendi kendine, içlenme ey kadın
Mel'ûn eden de biz seni tel'in eden de biz.

Tevfik FİKRET

Triyole

Üçleme. On mısralı manzume. Başta iki mısralı bir parçadan sonra, dörder mısralık iki parça gelir. Birinci parçanın ilk mısrai ikinci parçanın sonuna, yine birinci parçanın ikinci mısrası üçüncü parçanın sonuna getirilir. Bir örnek:

Yüzünde hasta-i sevda gibi melâlet var
Nedir bu hâl-i perişanın ey hilâl-i seher?!..

Sabah-i feyz-i baharide mübtesem ezhar,
Çemen çemen mütemevviç nesim-i anberhar;
Niçin? — Ben anlamadım kimden etsem istifsar? —
Yüzünde hasta-i sevda gibi melâlet var

Dem-i seherde yanında şu parlayan akter
Hazân içinde solan bir çiçek gibi dilber
Sürûr-ü fecr ile şâdân iken bütün yerler,
Nedir bu hâl-i perişanın ey hilâl-i seher?!

Terza - Rima

İtalyan edebiyatında çokluk kullanılan bir nazım şekli. Üçer mısralık bentlerden bir de son üçlüğün orta mısra'nın kafiyesile kafiyelenen ayrı bir mısradan meydana gelir. Kafiyelinişi şöyledir : *aba bcb cde d...* Dante, nin ünlü eseri Divina Commedia bu nazım şeklile kaleme alınmıştır. Terza-rima'ya örüşük üçlü de denilir. Terza-rima örnekleri :

ŞUKÛFE-İ YAR

Bir gonca durur kadîd ü muğber
Bir defter-i sânihât içinde
Binlerce emel, heves berâber

Reng-i siyah-i memât içinde
Sessiz sessiz geçer hayatı
Bir velvele-i nikât içinde

Anlar mı aceb o dürrehâtı
Coştukça sahâyıf-ı eserden
Aşkın bana hoşdur iltifatı

Bir goncada böyle sâf-u rûşen.

Tevfik FİKRET

KELEBEK

Mavi bir gölge uçtu pencereden,
Baktım : âvâre bir küçük kelebek;
Yaramaz geldi kim bilir nereden

Belli yorgundu; bir veremli çiçek
Gibi serpildi lâmbanın yanına;
Bir duman uçtu, gitti titriyerek

Anladım kaydı yavrucak cana.
Söyle ey mavi gölge, söyle eğer
Bir ölümden de çok fenaysa bana.

Şu karanlık, şu kimsesiz geceler.

Ali Canip YÖNTEM

Rondo

Müzikte çoğunlukla eserlerin sonunda ana motifin tekrarlandığı hareketli bölüm (fr. rondeau). Fransız edebiyatına özgü : *a.a.b.b.a.* + *a.a.b.C.* + *a.a.b.b.a.C.* tarzında kafiye düzenine bağlı, üç bentlik, onbeş mısralı, mısraları sekizer heceli bir nazım biçimi Bir «Rondo» örneği :

Söndün ebediyen, hani zulmetler içinden
Âfaka bakan nazraların, kırmızı şulen?
Karşında hani secde eden eski köpekler?
Tarsinine sarfeylediğin bunca emekler
Beyhude imiş, nerde o yüksekte kal'en?

Gözyaşları, kanlar ve alevlerle zer-efken
Sinende yanan gizli cehennem coşuyorken
Doğmuş gibi bâlâ-yı ruudunda melekler
Söndün Ebediyen

Güldü yüzü ma'sumelerin, vâlideler şen,
Viraneler oldu yine birdenbire gülşen;
Bülbüller ötüp baykuş, gölgeli renkler
Bir fecir bahar-ile açıldı yine bekler
Üstünde hayâtat-ı şehidân... Fakat sen
Söndün Ebediyen

EDEBİYAT-I CEDİDE NESRİ

Edebiyat-ı Cedide yazarlarının kendi zamanlarında toplum içinde yaşayan ve hayata yön veren büyük bir hamleyi benimsedikleri, hata onun tarafından sevkedildikleri muhakkaktır. Fikret'in, Halid Ziya'nın, Mehmed Rauf'un batıcılıkları bir toplum olayı idi. Arkasında tarihî zarûretlerin çarkı işliyordu.

Ahmet Hamdi TANPINAR

EDEBİYAT-I CEDİDE; nesirde Batı'nın kavramlarını, süslü bulduğu Arapça, Farsça sözcük, kural ve tamlamalarla dilimize aktarmaktan pek öteye geçemez. Halk için değil, mutlu bir azınlık, içindir. Onlara göre toplum seçkinler (havas) ile halk kalabalığı (avam) diye iki kola ayrılmaktadır. Bu bakımdan Tanzimatçıların «halka doğru» ilkesini bırakır, mutlu azınlığa doğru giderler. Bu anlayışla nesirleri, süslü ve sanatlıdır.

Tanzimat Edebiyatı'nın genel olarak çıplak ve soyut deyişi yerine, Edebiyat-ı Cedide imaj, mecaz, benzetme ve iğretilemelerle dolu, süslü bir deyiş getirir. Cenab'ın esnek bir canlılık gösteren nesri, kendisinden sonra Ahmet Haşim, Refik Halit Karay, Falih Rıfkı Atay tarafından daha ustalıkla işlenip geliştirilir.

Edebiyat-ı Cedideciler, Fransız Edebiyatının etkisiyle, Türkçe sözdiziminde bugüne değin gelen değişmeler yaparlar. Edebiyat-ı Cedide akımına bağlı sanatçıların hepsi aynı şiir aynı nesir görüşüne bağlı değillerdir. Hüseyin Cahit Yalçın sadelikten, Ahmet Hikmet Müftüoğlu özleştirmeden yanadır. Halit Ziya, bu dönem nesrinin baş ustasıdır.

> Servet-i fünûn'un edebî ailesi teşekkül ettiği zamanlarda Abdülhamit idaresinin hergün biraz daha artan baskısı altında bütün memleket yılmış, bunalmış gibiydi. Basın serbestliği diye ortada bir şey kalmamıştı. Hürriyet ve meşrutiyet için yapılan bütün mücadeleler, savaşlar yenilgiyle sonuçlanmıştı. Ağızlar zorla kapatılmıştı. Ve böyle, zincir altında bulunan bir basınla, hükümetin zulüm, yolsuzluk ve haksızlığından yılmış bir halkın ortasında Serveti fünûncular daha fazla bir şey yapamazlardı. *Fuat KÖPRÜLÜ.* Edebiyat-ı Cedidecilerin kustuğu

hava. Yine ağlayan, hıçkıran, oflayan, mütevekkil mahzun, yılmış yıpranmış bezmiş, gülmesi sahte, neşesi zoraki, ölüme teşne, soluk, uçuk... *Ali Canip YÖNTEM.* Edebiyat-ı Cedideciler arasında Fikret'le Halit Ziya, yalnız bir edebî zümrenin reisleri oldukları için değil, eserlerindeki sırrı bedîî kıymetler dolayısiyle de kalacaklardır... Halit Ziya'nın eserleri vakıa bugün bizi lisan itibarile sinirlendiriyor. Bu ecriture artiste meselesi benim indimde bir edebî hatadır. *Nurullah ATAÇ*

Edebiyat-ı Cedide Dili

Edebiyat-ı Cedideciler; Fransız dilinin sözdizimine yakın, konuşma dilimizden uzak, yabancı sözcüklere genişçe yer veren bir anlatım kullanırlar. Edebiyat-ı Cedide dilinin en çok işlerlik kazandığı alan, «roman dili» oldu. Namık Kemal'in açtığı yolu biraz daha geliştirdiler. Belirtisiz isim tamlamalarına ağırlık verdiler.

Servet-i Fünûncular, Tanzimatçılar kadar Doğu'yu bilmedikleri, Batıyı da gerektiği kadar anlıyamadıkları için, ikisi arasında bir köprü olamadılar. Bir dil zenginliği düşüncesine kendilerini kaptırdılar. Acem, Arap sözcüklerinden yeni sözcükler üretmeye kalkışmaları, yüzyıllardır süregelen dil kargaşamızı biraz daha karıştırmaktan başka bir işe yaramadı.

Edebiyat-ı Cedidecilerin Arapça ve Farsçaya düşkünlüklerinde tasvire fazla yer vermelerinin etkinliği büyüktür. Sanatlı, artistik üslûp isteğiyle süslü anlatıma yönelirler. En başarılı oldukları nesir türlerini hikâye ve roman kompozisyonlarında gösterirler.

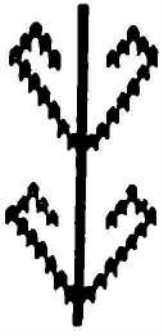

Servet-i Fünûn'un bence pek büyük bir günahı vardı O da dilde yaptığı geriliktir. *İshak Refet IŞITMAN.* Yalın ve gerçek duygulardan daha açık deyimle olağan ve doğal duygulardan çok az görülen, ince, çabucak gelip geçen, çözümlenmesi güç duyguların tamamlanması ve nitelenmesiyle uğraşan bu yazarlara dilin sözlük kapsamı pek dar, dil kuralları pek kısır, okuyuş kuralları pek uygunsuz geldi. O vakit birtakım yeni kelime yapıldı, birtakım dil kuralları değişti. Birtakım da şiir okuma kurallarını değiştirdi. Daha önceki bir eski şairin anlatımını taklit etmek, bir geriye gidiş, bir alçalma eğilimi değildir. Dil felsefecilerinin söyledikleriyle de doğrulanmıştır ki hiç kimseyi taklit etmeksizin bir dil, bir deyiş sahibi olmak mümkün değildir. *Cenap ŞAHABETTİN.* Servet-i Fünûn'cuların lisanı Tanzimatçıların dillerinden çok daha ağırdır, çok daha karışıktır. *Halide Nusret ZORLUTUNA.* Biz dili sadeleştirelim derken Serveti fünuncular bir kat daha berbat ettiler. Bu ne dil? Bu ne deyiş? Veysi'ye, Nergisi'ye (Osmanlı düzyazısının aşırı süslü, güç anlaşılır örneklerini vermiş yazarlar) rahmet okutuyorlar. *Ahmet MİTHAT*

Sanat için Sanat

Sanat; insanda estetik duyguyu heyecana getirecek eserler meydana getirme işidir. San'at hoşa giderek hayranlık uyandıran bir anlatım, bir âhenk

kullanmadır. Doğa'nın mizaç açısından görünüşüdür. San'at şekilleşmiş bir duygudur. Gerçek san'at eserleri sonrasızlığa kalanlardır. Sanat eserleri meyva dolu ağaçlara benzerler. Bunları çok sallamak gerekir. İyi meyvalar bu sallanmaya dayanır, yere dökülmez, iyi tutmamış olanlar dayanamaz, düşer.

Sanat kurtarıcıdır. Hayatta olanları daha fazla güzelleştirir. İlk bakışta dikkatimizi çekmiyen birçok şeyleri bize göstererek sevdirir. Bizi hayata bağlar. İnsanın dostu olur; onu ahlâklı olmaya hazırlar. İç huzur ve mutluluk verir. Kendimizi unutturur. Ruhumuzu çevreliyen günlük tasalarımızı, çıkarlarımızı gözden kaybettirir. Biz de güzellik zevkini uyandırır. İnsana kendini aştırır. İnsanları birbirine yaklaştırır.

Sanatçı, sanat kollarından birinde başarı gösteren kimsedir. Sanattan önce, sanatçının ruhu vardır. Sanatı bu ruh yaratır, sanatçı, duygularının, düşüncesinin geniş dünyası yanında ruh ve ihtiyaçlardan doğmuş bir âleme de biçim verir. Sanatçı herkese benzemez. O duyar ve duyurur. O temizliyen, yükselten insandır. O, insanlığın bilinmiyene uzanmış antenidir. Sanatçı, kelimenin en gerçek anlamile hür olan insandır. Her yeni bilgi sezgi ile başladığı için, sanatçı, bilginin ve filozofun daima önünde yürür. Çünkü, sanatçının görevi; bilgiyi aşarak, hayatı ve evreni saran sırrı aramaktır.

«Sanat için sanat» prensibi bâtıldır. Ve ufacık bir yolunu değiştirme vesilesi buluş da mübalağaya saparsa bu, garip bir sanat paralama oyununa düşer ve pek tabiî olarak düşer. Sanat tabiattan elini ayağını çekerse mutlaka esastan uzaklaşır ve lüzumsuz sanat oyunlarının esiri olur. Edebiyat-ı Cedide hakikaten bir mektep haysiyetini taşımaktaydı. Onda birtakım temel estetik görüşler, üslûp, dil ve ifade sanat ve gaye bakımlarından çok temiz ve seçkin bir birlik vardı. Ve daha kuruluştan Parnasiyen bir ekoldü. *Rıza Tevfik BÖLÜKBAŞI.* Roman toplumsal ahvalin bir belgesi olmalı, bizde pek yanlış telâkki edilen «Sanat için sanat» nazariyesini def ve red etmeil; bugün Avrupa'da bütün edebiyat ilmî veçhe aldı, beşeriyetin ıslah ve tedavisi için çalışan ilim adamlarıyla beraber olarak çalışıyor, daha iyi bir insaniyet daha mes'ut bir gelecek için uğraşıyor.*Mehmet RAUF.*

Mensur Şiir

Şiir bizi bulunduğumuz bir ruh halinden alıp başka bir ruh haline götürebilen her türlü düz veya düzenli yazıdır. Ses uyumu, vezin, kafiye gibi güzellik öğelerile süslenmiş olup güzel hayâller taşıyan sanatlı sözlerdir. Bir bakıma şiiri tarif etmek güçtür. Çünkü şiir anlayışı herkese, her devre göre değişmektedir.

Kuvvetli heyecanlarla, sık duygularla örülü edebî eserlerin hepsine şiir dendiği için mensur şiir bu inançtan doğmuştur. Bugünse şiiri nesre çevirmekle şiiri ortadan kaldırdığımız kanısı belirmiş, şiirle nesrin hiçbir ilgisi olmadığı düşüncesi uyanmıştır. Şiir dilin ve insanın özüdür. Nazmın verdiği

ritimden başka şiiri besleyen, zenginleştiren bir büyülü ses yanı vardır. Şiiri şiir yapan bu büyülü yan bir sözcüğün yer değiştirmesiyle bozulup dağılabilir.

Mensur şiir; bizde, XIX. yüzyılın sonlarında denenir. Servet-i fünûncuların nesir halinde yazdıkları şiir parçaları da bu adı alır. Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf mensur şiirin yolunu açtılar; dünya edebiyatında Amerikan şairi Edgar Allan Poe'nun etkisiyle Baudelaire, Rimbaud bu tarzın en güzel örneklerini verdiler. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun şu parçasını bir mensur şiir sayabiliriz.

OKUN UCUNDAN

Yıllar yarlardan, yarlar yıllardan vefasız. Kara baht bir kasırga gibi. Bu ne baş döndürücü iş? Geceleri günleri, günler geceleri kovalıyor; cefâlar, cefâları kolluyor. Saçlarımızda aklar akları, alnımızda çizgiler çizgileri doğuruyor. Tevekkül güç, isyan vahim; felek hiç rahmetmiyecek mi? Heyhat, aziz dost, onu döndüren kara bahtın kasırgası...

«Bahçeler bozuldu; yuvalar dağıldı; yollar silindi; cihan vîran oldu.» Yaşlı gönül, şimdi böyle diyor; her şeyi kendine eş görüyor. Bu da bâtıl hislerden biri. Cihan ne vakit mâmur idi? Bahçelerde ne vakit güller açtı? Ne vakit yuvalarda bülbüller öttü? Yollardan ne vakit yarlar geldi? Umduk, bekledik, düşündük. Hangi şey umduğumuza uygun düştü? Gördüğümüz düşündüğümüz benzedi mi? Gelenler, beklediğimize değdi mi? O mes'ud ulvî saat hangi saatti ki, içinde iken: «Geçme dur!» diye haykırdık?

Arasıra, âhiretten haber gelseydi ölüm bu kadar müthiş olmıyacaktı. Giden gidiyor, hiç dönmüyor ve gittiği yerden hiç ses çıkmıyor? Dönmesin, kalsın. Fakat bu ağır, bu kesif, bu korkunç sükût neden?

Aziz dost, diyelim ki yarım kalmış, bozulmuş, çirkin ve âdî eserler ne ise... Fakat rûha ibâdeti, gönüle cûşişi öğreten vücutlar da çürüyor, içlerinde ezelî şûleden bir şey parlıyan gözler de sönüyor.

Her gülüşü yeni bir âlemin doğuşu kadar mûcizeli ağızlar da kuruyor! Bin çeşit hayata mazhar nebiler, mermere can vermiş, söze ebediyetten râşeler koymuş, dünya içinde başka bir dünya yaratmış sanatkârlar ateşi suyu, bahtı, fırtınayı kendine râmetmiş kahramanlar da herhangi bir fânî gibi fenâ buluyor.

Hilkatten daha kuvvetli Mikel Anjello neden öldü? Makedonyalı kara saçlı genç serdâr, çelik bilekli Romalı Sezar, tek gözlü mehîb Anibal ve

Bizans fâtihi kartal burunlu İkinci Mehmed ve Mısır fâtihi, yıldırım bakışlı Selim birer dar çukura nasıl sığdılar?

Ey dost, bununla beraber, adlarını saydığım bu büyük ölülerdir ki, çok zaman kalbimden ölüm korkusunu sıyırıyor. Onların gittiği yere gitmekten niçin korkayım? Orası, niçin buradan daha kasvetli, daha elîm ve daha korkunç olsun? Bâhusus ki hayata bir kıymet verenlerin hepsi de hayattan el çekti.

Hikâye ve Roman

Roman'la hikâye Servet-i Fünûn Edebiyatı'mızın en çok işlediği kompozisyonlar olur. «Servet-i Fünûn» dergisindeki yazıların çoğu ya hikâyedir, ya romandır. Halit Ziya Uşaklıgil, çevresindekilerden yararlanarak, kişilerin görünen ve görünmeyen dünyalarını gözlemliyerek, gerçekçi bir yol izler. Mehmet Rauf, psikolojik romana girer.

Servet-i Fünûn hikâyelerindeki halka yaklaşan doğal dil, romanlarda ağırlaşır ve halktan uzaklaşır. Mutlu bir azınlık dili olur. Özellikle romanların tasvir bölümleri söz sanatlarıyla yüklüdür. Hikâyelerin konuşma bölümlerinde mutsuz çoğunluğun diline doğru bir yaklaşım sezilir. Edebiyat-ı Cedide içinde en güçlü romancımız Halit Ziya Uşaklıgil, dışında ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Cevdet Kudret'e göre:

Türkiye'ye Tanzimat Edebiyatıyla giren hikâye ve roman çeşidi, Servet-i Fünûn devrinde olgunlaşmış ve ilk usta romancılar bu devirde yetişmiştir. Roman ve hikâyelerin bir kısmında sadece aydın kimselerin (Aşk-ı Memnu, Eylûl vs) ve Türk olmıyan kişilerin (Halit Ziya, Ahmet Hikmet, Hüseyin Cahit'in bazı hikâyeleriyle Hüseyin Cahit'in Hayal İçinde romanı) hayatlarının anlatılması yüzünden Edebiyat-ı Cedide romanı, «gayr-ı milli», kozmopolit» ve «salon edebiyatı» olmakla suçlandırılmıştır. Bu hüküm, Edebiyat-ı Cedide'nin Safveti Ziya gibi ikinci sınıf yazıcıları için doğru olmakla beraber, o yoldaki eserlerden daha çok sayıda eserlerle halk tabakasının hayatını aksettiren Halit Ziya (Kırık Hayatlar romanı, Mahalleye Mevkuf, Sade Bir Şey, Ferhunde Kalfa, Dilhoş Darı, Ali'nin Arabası v.s. hikâyeleri), Hüseyin Cahit (Görücü, Köy düğünü v.s. hikâyeleri, Hayat-ı Hakikiyye Sahneleri), Ahmet Hikmet (Nakiye Hala, Ninni, Yeğenim v.s. hikâyeleri) gibi yazarlar için yerinde değildir.

Tanzimat'tan sonra edebiyatımıza giren Batı anlayışında hikâye ile roman, Servet-i Fünûn'la gelişir. Servet-i Fünûncuların hikayelerile romanları genellikle, realist ve natüralist bir özellik taşır. Erkeklerle eşit kadın kahramanlar büyük şehirler çerçevesinde özellikle İstanbul'da geçen olaylar, Batı romancılığından alınan bir görüşle işlenir. Tanzimat romancılığında kadının

odalık cariye, halayık oluşuna karşın Edebiyat-ı Cedide bizi gerçeğe yaklaşan kadınlarla karşılaştırmaya çalışır. Erkeğin Cinsel sorunlarına uysallıkla yanıt veren kadınların yerini, düşünen, varlığını kişiselliğiyle duyuran güçlü kadın tiplerinin almakta olduğunu görürüz.

Edebiyat-ı Cedide'nin Türk hikâye ve romancılığında yaptığı yeniliklerin başında şunlar gelir: Tanzimatla başlıyan, Ahmet Mithat Efendi ile halka inen, Namık Kemal'le Batılı nitelik kazanan; Recaizade Ekrem - Samipaşade Sezai - Nabizade Nazımla gerçekçi yön bulan romancılığımıza güçlü bir teknik uygulanır. Romancının kişiliği gizlenir. Konu dışı bilgiler gereksiz tasvirler ayıklanır. Olgunun akışı hızlanır. Olaylar çoğunlukla İstanbul'da, aydın çevrelerden seçilmekle beraber, özellikle hikâyelerde halkın sorunlarına da yer verilir.

Sanatkâr edebiyata bir yenilik tatbik eder, edebiyata yaptığı ehemmiyetli bir rolle edebiyat tarihine geçer. Bu noktadan Edebiyat-ı Cedide'ciler muhakkak ki edebiyat tarihimize geçmiştir.. Fakat asıl yaşamak, yani kendisinden sonra eserlerini okutmak meselesine gelince... *Reşat Nuri GÜLTEKİN.* Bizim toplumumuzun, bizim insanımızın, Halit Ziya Uşaklıgil'den beri hikâye ve romanımıza girdiğini ve yerleştiğini unutmamalıyız. *Samim KOCAGÖZ.* Romanda Edebiyat-ı Cedide'nin yaptığı iş Fransa'da 19. yüzyılın sonlarına doğru revaç bulan şey değildir. Şu farkla ki Fransa'da bu edebiyat yaşarken «Goncourt»lar, «Zola»lar, «Daudet»ler gibi herbiri kendi tarzında «classique» vasfını almış ve şöhretleri eski ve yeni dünyaların bütün hudutlarından taşmış şahsiyetler mevcuttu. Fakat bizde bu olmamıştır. *Ali Süha DELİLBAŞI.*

Anadolunun Dilsizliği

Toplumcu damardan yoksunluk, aşırı bireysellikler, aşk duygularının sürekli işlenme bıktırıcılığı, siyasal baskıların bitmez tükenmezliği, günlük yaşamanın dinamizminden kopukluk, halkla organik bir bağ kuramayış, özellikle Servet-i Fünûn'u çökerten nedenler oldu.

Servet-i Fünûncuların, Türk dilini halkın konuştuğu dilden uzaklaştırmaları, Fransız Edebiyatı'na aşırı bağlılıkları, memleketin genel yaşayışı ile ilgisizlikleri, ulusal edebiyatın dışında kozmopolit bir edebiyat yaratmaları eleştirilere yol açtı. O dönem yazarlarından Mehmet Celâl, Şeyh Vasfi, Faik Esat Andelip, Sâmih Rifat, Ali Kemal, Halil Edip polemiğine Ahmet Rasim de katıldı. Ahmet Mithat Efendi, 14 Mart 1897'de «Sabah» gazetesinde «Dekadanlar» makalesiyle kavgaya katıldı. Servet-i Fünûncular, yine, inandıkları sanat yolunda yılmadan yürüdüler. Ahmet Mithat Efendi «Tarik» gazetesinde 4 Aralık 1898 tarihli yazısıyla Servet-i Fünûn'un Türk Edebiyatı'nda büyük bir aşama olduğunu bildirmek zorunda kaldı.

Edebiyat-ı Cedide; romantizmi aşar. Fransız realizmiyle natüralizminin etki alanına girer. Goncourt Kardeşler, Alphonse Daudet, Emile Zola, Maupassant en çok çevrilenlerden oldu. Edebiyat-ı Cedide herşeyden önce, Tanzimat Edebiyatı'yla başlıyan yenileşme çabalarımızın daha ileriye götürülmesini amaçladı. Fransız Edebiyatı'nı örnek aldı; o edebiyattaki türleri edebiyatımıza uygulamaya çalıştı. Yüzyılların mistik santimantalizmini içe kapanışını kırmaya, dışa açılmaya çalıştı. Realizme söz hakkı verdi. Fakat henüz halk sözcüsünü bulamamış, Anadolu dertlerini anlatamamıştı.

Abdülhamit döneminin baskısı diğer alanlarda olduğu gibi, edebiyatın tüm konularında etkisini sürdürdü. Gezi özgürlüğünün olmayışı, yazarlarımızın İstanbul dışına çıkamayışı, Anadolu'yu dilsiz bıraktı.

Bizdeki batılılaşma hareketi, iç dinamikten ve sınıf mücadelesinden yani aşağıdan gelmediği gibi, hâkim zümrelerin kendi iktidarlarını uzatmak için giriştikleri ama herhangi bir yapı değişmesini de gerçekleştiremeyen yalınkat bir hareket olarak kalmıştır. Hareketin ekonomik, toplumsal ve siyasî alandaki bu yalınkatlâğı, fikir hareketlerinde ve felsefede de aynen görülür... Batılılaşma, ekonomik ve toplumsal açıdan etkinlik taşıyan bir hareket değildir; ne toplumun temellerine ne de halkın hayatına işlemiştir, «Tehlikeyi savuşturma», vaziyeti idare etme», «Taklitçilik» ve «ithalâtçılık zihniyeti» şeklinde kalmıştır. Hiç bir gerçek felsefî ihtiyaca karşılık olmayan ve sadece «taklitçilikle, Batıdaki şu ya da bu fikri Türkiye'de tanıtmakla yetinmek yani fikir ithalaâtçılığı yapmak da, bizim kültür hayatımızın temel özelliklerinden biridir... Batılılaşma, bizde, hâkim durumlarını yeni şartlara (yeni ekonomik ve tarihî şartlara) uydurmak ve sağlamlaştırmak isteyen hâkim zümrelerin ideolojik silâhıdır. Batılılaşma, gerçek ıslâhat hareketlerine girişmeden ıslâhat yapmak; devrimci hareketin gereklerini yerine getirmeden «devrim» yapmaktır. Yani olmayan bir şeyi oluyor gibi gösteren, örten, başka şekilde ortaya koyan ideolojik ve aldatıcı bir görüştür (Türkiye'nin, batılılaşma ile kalkınacağına gerçekten inanan ve samimî, bir şekilde çalışan kimselerin mevcut olması bu hakikati değiştirmez... Toplumun birlik ve bütünlük olarak ağırlaşması ve sınıf mücadelelerinin iktidara yönelmiş bir ölüm-kalım meselesi haline gelmemiş olması, Anadolu Türk toplumuna mensup ferdin de Batı'daki gibi bir «fert» haline gelmemesi sonucunu doğurmuştur. *Selâhattin HILAV*

Tekmil şiirlerimizde, hikâyelerimizde tasvirlerimizde bir solgunluk, bir kansızlık, bitkinlik eseri görülüyor, bu hasta çiçek hali edebiyatçılarımızın sıcak köşelerinde kendisine pek uygun yerler bularak nazik nazik yerleşiyor; yazılan şeylerin hemen hepsinde bir veremli öldürücülüğü var, derin bir sükût içinde, uzun bir inilti. *Tevfik FİKRET*

Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi

Servet-i Fünuncuların yapıtlarını yayınlamak amacıyla, 1899'dan başlamak üzere, 35 ciltlik «Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi», edebiyatımızın gelişmesinde etkin bir rol oynar. Batı dillerini ana kaynağından öğrenen bu dö-

nem edebiyatçıları, XIX. yüzyılın sonunda Avrupalı Türk Edebiyatı'na en kesin aşamayı yaşatırlar.

Edebiyat-ı Cedidecilerin en yaşlısı 1856, en genci 1883 doğumludur. 1902 de ölenlere karşın, 1959'lara değin gelenler, bu dönemin şairlerile yazarları arasındadır. Tanzimatçıların «kalemler» de yetişmeleri karşısında, bunlar çağlarının en iyi okullarından, Galatasaray, Tıbbiye, Bahriye, Mülkiye okullarından gelirler. Hemen hepsi büyük kentlerin çocuğudur.

Edebiyat-ı Cedideciler'in en çok yapıtlarını verdikleri türlerin başında şiir, hikâye roman, eleştiri, anı, makale ve fıkra gelir. Tiyatro gelişmez. Gerçekçilik sanat için sanat'ta aranır. Kişisel, din dışı konular işlenir.

Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın en büyük iyiliği, Türk Edebiyatına yeni bir ruh aşılaması, dindışı ve lâyık düşünüşü getirmiş olmasıdır. *Mükerrem Kâmil SU.* Edebiyat-ı Cedîde şairleri bir ahenk meselesi tutturmuşlardı. Fikret'in, «Her vezin şiirin mevzûuna uymalıdır» nazariyesini bilirsiniz. Fikret, bu vâdide bize, Yağmur ve Verin zavallılara! manzumelerini örnek olarak göstermiştir. Lâkin ben türkçede bunun en canlı örneğini, ancak, edebiyat kitaplarına bile girmemiş olan şu sâde halk türküsünde buluyorum: *Bahçeye (de) kurdum çifte salıncak Yâr gelip yâr gidip sallanacak.»* bunu bana ninem küçükken ninni diye söylerdi. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* Bana okuma zevkini veren Servet-i Fünûn'dur; fakat çok az kitap yazdılar: Beni doyuramadılar. *Cemil SÜLEYMAN.*

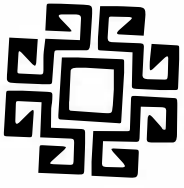

EDEBİYAT-I
CEDİDECİLER

Edebiyat-ı Cedide Batı'nın sanatını, sanat anlayışlarını alarak ve görüş açılarını daha geniş ufukları kavrayabilecek şekilde genişleterek sanat sahasındaki yerini almış; tabiatı, insan hayatını daha tabiî, daha insanî, daha modern bir his ve anlayışla tasvir etmiştir.. Edebiyat-ı Cedide; Batı'nın sanat yol ve imkânlarını, metodunu, hadiselere bakış, onları kavrayış ve değerlendirişini almış olmakla beraber; kendi milliyetinden tamamiyle başını çevirmiş değildi. Nazmında dile getirdiği bütün şeyler, nesrinde tasvir ettiği bütün şeyler, yine de, milliyetinin derinliklerinden kaynayıp taşan şeyler ve hislerdi... Edebiyat-ı Cedide mensuplarının Avrupa edebiyatı ile meşgul olmaları iki büyük sonuç doğurdu ki bunların her ikisi de genellikle edebiyat için pek hayırlı olmuştur. Bir kere gerek nazım dili, gerek nesir dili daha rahat, daha kıvrak bir hal aldı, edebiyatta daha kolay ve daha rahat kullanılır bir şekil kazandı.

Halit Ziya UŞAKLIGİL

EDEBİYAT-I CEDİDECİLER

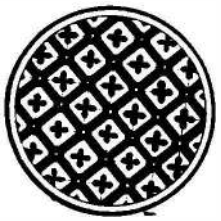

Edebiyat-ı Cedideciler kadını kafes altından ve peçe arkasından gördüler. Kafes altından ve peçe arkasından görülen bir şey ne dereceye kadar incelenir? Diyorlar ki; Edebiyat-ı Cedide memleketin dertleri, ıstıraplarile alâkadar olmadı. Anadolunun hissiyatile alâkadar olmadı. Nasıl olsun ki bizim zamanımızda meselâ Bursa'ya gitmek için bile mürur tezkeresi vermezlerdi.

Hüseyin Cahit YALÇIN

EDEBİYAT-I CEDİDECİLER, yani Serveti Fünûncular. Arapça-Farsça köklerden Arap - Fars dillerinin kurallarına uygun yeni sözcükler yaparlar; Fransız deyimleri, cümle kuruluşlarını dilimize uygulamaya çalışırlar. Mastarları tek başlarına cümle olarak kullanmakla kalmazlar; cümle sonlarını değişik fiilsiz cümlelerle, isim cümlelerile, değişik zamanlarla, isimlerin sonuna sıfatlar getirerek, kesik cümlelerle bitirirler.

Edebiyat-ı Cedide şairleri, sembolizm'le parnasizmi benimserken, yazarları realizm'le natüralizm akımlarına bağlanırlar. Abdülhamit II'nin istibdat yönetimi, onları «sanat için sanat» yapmaya zorlar; toplumcu konulardan kaçınırlar; halk için değil, aydınlar için yazarlar. «Halka doğru» ilkesinden, dilde «sadeleşme» anlayışından uzaklaşırlar. 1896'dan başlıyarak, «Servet-i Fünûn» dergisi çevresinde toplanırlar. Batı kültürünün etkisindedirler çoğunlukla. Yeni bir edebiyat akımıdır bu. İkinci Abdülhamit'in Servet-i Fünun dergisini kapatmasına değin, yoğun bir varlık gösterir (1896 - 1901).

Edebiyat-ı Cedideciler, ulusun yükselmesini, mutlu yarınlara kavuşmasını Batı uygarlığında görürler. Din dışı konulara öncelik tanırlar. Tazminatçılar gibi, Fransız Edebiyatı'nı örnek alırlar. Realizm, Natüralizm, Parnasizm, Sembolizm akımlarının etki alanına girerler Toplum sorunlarıyla ilgilenmekten uzaktırlar. Tevfik Fikret bunun dışında kalır. Tanzimatçıların halka yönelik dilini bırakır, geriye yönelik bir dil yaratırlar.

Şinasi - Namık Kemal devresiyle Servetifünun devresi, yeniliğe felsefî tahliller ve düşüncelerle başlamadıkları için esaslı bir inkılâp ya-

pamadılar. Yalnız Namık Kemal'le Tevfik Fikret, ruhlarındaki büyük imânı ve çoşkunluğu eserlerinde yaşattıkları için, gençlik üzerinde çok derin tesirler meydana getirdiler. *Ziya GÖKALP*. Edebiyat-ı Cedide mensuplarının, çalışırlarken, gözlerinin önüne açılabilen tek ufuk Fizan çölleriydi. Başka bir mükâfat bekliyemezlerdi. Bütün bu tehlikelere rağmen Edebiyat-ı Cedide mensupları, sanki pek yüksek bir kudret tarafından, yapmaları kendilerine buyrulmuş bir vazifenin mukaddes olduğuna iman edercesine çalıştılar. Servet-i fünun Türk edebiyatı üzerinde silinemeyecek bir tesir bırakmıştır. *Halit Ziya UŞAKLIGİL*. Kemal bence, bir sanatkârdan çok, bir vatanseverdir. O devirden bir Abdülhak Hâmid kalmıştır ki, işte her zaman yaşayacak bir sanatkâr.. Cenab'ın ve Fikret'in en büyük hocası Abdülhak Hâmid'dir. Edebiyat-ı Cedide, işte bu Tanzimat hareketinin daha muntazam daha modern bir şeklidir. *Hüseyin Cahit YALÇIN*

Edebiyat-ı Cedide Sanatçıları

Sansürle baskının gözdağı altında yapıt vermeye çalışan Edebiyat-ı Cedideciler, sosyal konulara pek giremezler. Tanzimatçıların gür sesli «vatan-millet - hürriyet» sözleri, bunlarda sızıldanıştan öteye gidemez. Suya sabuna dokunamadıkları için, pislikler olduğu gibi kalır.

Edebiyat-ı Cedideciler, işledikleri konularda, gözleme çevre tasvirlerine kişilerin psikolojik yapılarına önem verirler. Divan Edebiyatı geleneklerini kökünden yıkarlar. Toplumsal gerçeklere pek yaklaşamazlar, yasaktır. Bu yüzden, bireysel duygular ekseninde dönerler.

Servet-i Fünûncular yaşadıklarının değil, yaşamak istediklerinin peşindedirler çoğunlukla. Avrupa romanlarında okuduklarının, etkisiyle, yörelerinden koparlar, muhayyel bir dünyanın özlemini çekerler. Tanzimatçılarda «Toplum» için olan sanat, bunlarda «sanat için sanat» a dönüşür. Yararlıyı değil, güzelliği ararlar. Yaşadıkları günlerin ağır siyasal baskılarından kurtulmak için, «Yeni Zelanda»ya göç etmeyi, bu olmayınca, Manisa'nın «Sarı Çam» köyüne bile yerleşmeyi düşünürler.

> Edebiyat-ı Cedide'den beri belki de Tanzimat'tan beri Türk yazarlarının çoğu Türk dilini beğenmez ille değişsin de frenkçeye benzesin isterler; en özenerek yazdıklarında bile başka bir dilden çevrilmiş sandıracak bir hava, Karacaoğlan'la birlikte «Dilleri var, bizim dile benzemez.» dedirtecek bir yabancılık kokusu duyulur. *Nurullah ATAÇ*. XV. ve XVI. yüzyılda Türkiye, her türlü bağnazlıktan uzak olarak, Batı bilim ve tekniğine canlı bir ilgi göstermekte dinî ve siyasî baskı dolayısıyle Batı'da barınamayan bilim adamlarına, teknisyenlere ve uzmanlara kucağını açmakta ve onlara geniş olanaklar sağlamakta tereddüt etmemektedir... Teknik seviye bakımından Türkiye, XVI. yüzyılda Batı'nın gerisinde değil, belki de daha ilerisindedir. «Teknik Uygarlığın Kökenleri» adlı bir Batı kitabı, yalnız Doğu'nun en ileri ve Batı'ya en yakın toplumu Türkiye'nin değil, bütün Doğu'nun teknik üstünlüğünü XVII. yüzyıla kadar sürdürdüğünü yazmaktadır. *Doğan*

AVCIOĞLU. Osmanlı imparatorluğunun Türkleri millî bağımsızlığa kavuşunca Osmanlı toplumu padişahsız, halifesiz, Balkansız Arapsız kendi başına kalınca gerçek bir Türk toplumu ve ulusu oldu. Batılılaşma ve uluslaşma arasında şimdiye kadar görülmiyen, kurulamıyan bağ da hemen kendini gösterdi; millî kurtuluş savaşı biter bitmez hemen bir toplumsal devrim savaşı haline döndü. Türklerde geleneksel olarak ırk. din, kan, şecere, hatta dil birliği toplumsal birlik temeli olmamıştır. Türkler bunların hepsinde tekçiliği değil, çokçuluğu kabul ettiklerinden toplumsal birliklerinin temeli ya zenaat birliği ya da devlet birliği olmuştur. Türk tarihte en çok bu iki kavramla varolmuştur. Türkler hiç bir zaman teokrasi, aristokrasi, ırkçılık rejimleri kuramamışlardır. Devlet birliği kurmadıkları zamanlar çoğunlukla hayvancılık, çiftçilik zenaatçılık birimleri ve kardeşlikleri halinde yaşamışlar ,devlet kurdukları zaman da ne ırk prensibine ne de kan veya din prensipine yer vermemişlerdir. Onsekizinci yüzyıldan önceki Osmanlı devleti bunun en son örneklerinden biridir. Bu açıdan Türkler gerçekten tarihin en dikkate değer, dünyanın en medenî ve insancıl toplumlarını kuran insanlardır. Fakat bu özellikleri onları iki olay karşısında çok kritik bir duruma düşürür. Biri, ekonomik hayatları sarsıldığı zaman ,diğeri devletleri sarsıldığı zamandır.

Ekonomileri ve devletleri yıkıldı mı darmadağın, perişan, yönsüz bir hale gelirler. Bugün de buna benzer bir durumdayız. Onyedinci yüzyılda onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Türklüğü bu iki yandan çok darbelendi ve evvelce kullandığım bir teşbihe başvurursak, onsekizinci yüzyıl sonundan ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar süren bir koma haline girdi. Bu süre içindeki eski Osmanlı toplumunun ekonomik ve politik düzeni allak bullak oldu; kişiler ne olduklarını bilemez oldular. Ancak Mahmut II zamanında, Napolyon savaşlarının İngiltere yönüne çevrilmesi ile bir mucize kabilinden 'ou halin sonucu olan Batı peykçiliğinden kurtulma mümkün olunca toplum bu koma halinden çıkıp tekrar bir devlet olarak dirilmeğe muvaffak oldu; bunda yavaş yavaş bir yeni «biz» kavramı belirmeğe başladı. Ondokuzuncu yüzyıl ortasında bu, henüz yeni ve belirsizdir. *Niyazi BERKES.* Shakespeare gibi, Göthe de cihana yeni bir «kâinat mefhumu» getirmiştir. Göthe, Homiros'dan beri, kâinat içinde düşünen, kâinat içinde söyleyen ilk şairdir. Kâinat, onun kanalından bize kadar geldi ve bizim önümüzde bir geniş kitap gibi serildi ...Göthe'ye, Marx'tan daha inkılâpçı bir mütefekkir gözüyle bakmamız lâzım gelir. Zira Göthe, Marx gibi muayyen bir fikir sisteminin içine sıkışmış kalmış değildir. Dizginsiz dümensiz bir devrim hamlesidir. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* Avrupa, kuvayı mâliyesi sayesinde Devlet-i Osmaniye'yi büyük borçlara bağlayarak devlet-i müşarüleyhi hem iktisaden, hem de siyaseten taht-ı esaretine almaktadır. Avrupa, hariçten indirmekte olduğu darbeleriyle istiklâl-i Osmani'yi mahvetmekte olduğu gibi, dahilde icra etmekte bulunduğu muamelât-ı mâliye vasıtasıyla da Türkiye'yi sermayedar müstemlekesi halinde düşürmektedir. *Parvus EFENDİ.*

Edebiyat-ı Cedide yahut Servet-i Fünûn Akımına bağlı sanatçılarla bu akımın dışında kalan şairlerle yazarlar: *Nigâr Hanım* (1856 - 1918); *Abdülha-*

lim Memduh (1866 - 1904); *Süleyman Nesip* (Süleymanpaşazade Sami (1866 - 1917); *Halit Ziya Uşaklıgil* (1866 - 1945); *İsmail Safa* (1867 - 1901); *Mehmet Celâl* (1867 - 1912); *Tevfik Fikret* (1867 - 1915); *Ali Kemal* (1867 - 1922); *Ali Ekrem Bolayır* (A. Nadir, 1867 - 1937); *Hüseyin Suat Yalçın* (1867 - 1947); *Vecihî* (1869 - 1904); *Süleyman Nazif* (1869 - 1927); *Abdullah Cevdet* (1869 - 1932); *Ahmet Ağaoğlu* (1869 - 1939); *Ahmet Hikmet Müftüoğlu* (1870 - 1927); *Cenap Şahabettin* (1870 - 1934); *Hüseyin Kâzım Kadri* (1870 - 1934); *Ahmet Reşit Rey* (H. Nazım, 1870 - 1956); *İbnülemin Mahmut Kemal* (1870 - 1957); *Saffet Nezihi* (1871 - 1939); *Hüseyin Siret Özsever* (1872 - 1959); *Hüseyin Cahit Yalçın* (1874 - 1957); *Saffeti Ziya* (1875 - 1929); *Mehmet Rauf* (1875 - 1931); *Faik Ali Ozansoy* (1875 - 1950); *Ahmet Şuayip* (1876 - 1910); *Celâl Sahir Erozan* (1883 - 1935);

Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın dışında kalanlar: *Ahmet Rasim* (1864 - 1932); *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1864 - 1944); *Ebubekir Hazım Tepeyran* (1864 - 1947); *Rıza Tevfik Bölükbaşı* (1868 - 1949); *Musahipzade Celâl* (1870 - 1959).

Edebiyat-ı Cedide sansürün birçok şeye mân' olduğu bir zamanda teşekkül etmişti. O zamanlar duasız kitap çıkarmak bile zordu. Sonra meselâ ben Piere Loti'nin «Pecheur d'Island»ını Türkçeye çevirirken «burun» kelimesini kullanamıyordum da, yerine» karanın denize ilerlemiş parçası» diyordum. Bu hem gülünç, hem de feci değil mi? Kırmızı kaplı kitap neşretmek bile zordu; ihtilâl rengidir diye. Tabiî böyle hiç bir bakımdan elverişli olmayan bir zamanda, istenilen ve hayatı aksettiren edebiyatın gelişip yayılması mümkün olamıyordu. Servet-i fünun edebiyatı için «ümitsiz edebiyat» diyorlar. Bu zamanın, bu edebiyata yapmış olduğu tesirden meydana gelmektedir. Millî hayattan, içtimaî hayattan tabiatiyle bahsedilemiyordu. *Hüseyin Cahit YALÇIN.*

Edebiyat-ı Cedide, bir merhale, bir devir başlangıcıdır ve her devir başlangıcında olduğu gibi onda da eksikler, kusurlar, potlar, noksanlar olması çok tabiidir. *Mahmut YESARİ.*

Yeni şiir eskidir. Bir zamanlar gazel yazmak da elbette yeni, yepyeni, züppelik sayılacak bir şey olmuştur; aradan yıllar geçip de herkes alışınca gazel yazmak eskimiştir. Vezinsiz, şiir yazmak elli yıl sürerse, o çeşit şiirlere gene yeni mi denecek? Yeni Cami de bir gün elbet yeni imiş ki yeni denilmiş. Bir de İstanbul'un bizim çocukluğumuzdaki ahşap «cisr-i cedid» ini, yani yeni köprüsünü düşünün, bugün öyle sanıyorum ki bir tahtası kalmadı. Edebiyat-ı Cedide bize ne kadar köhne geliyor. *Nurullah ATAÇ.*

NİGÂR HANIM

(1856 - 1918)

Yüksek tabakayı halk tabakasına indirmesinler; halkı yüksek tabakanın seviyesine çıkarsınlar. Yok eğer bunu yapamıyorlarsa halk tabakası için de bir edebiyat olsun, fakat yüksek tabakanınkine dokunmamak, ona sataşmamak şartiyle...

Çocuk ilk terbiyesini anasından alır Ana, yavrusunu iyi alıştırmalıdır; gördüğüne uyan çocuğuna iyi huylarıyla örnek olmalıdır.

EDEBİYAT-I CEDİDE Dönemi'nin tanınmış kadın şairi, İstanbul'da doğdu. Macar iken Türk olarak Türkiye'de yerleşen Osman Paşa'nın kızıdır Annesi Emine Hanım'dır. Fransız okulunda okudu. Türkçe, Arapça, Farsça, Almanca, dillerini özel olarak öğrendi. Fransızcayı, zamanın Doğu - Batı edebiyatlarını çok iyi bilmesi, seçkin kişiliği, her salı günü konağında devrin tanınmış kişilerini toplayıp düzenlediği, şiir, müzik, sanat, edebiyat partileri, XVII. yüzyıl Fransız yüksek sosyetesinin toplantılarını andırır. Evlilik hayatı Nişantaşı'ndaki konağında ömrünün son yıllarını geçirmiştir. Ölümü (1 Nisan); mezarı Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığında, annesiyle babasının yanındadır.

Tahsin Tunalı «Avrupa'ya Ün salan Türk Kadın Şairi Nigâr Hanım» başlıklı yazısında da belirttiği gibi:

Bedbaht izdivaçlar yapmış ve evlilik hayatında mesut olamamıştır. Türk ve Batı musikileriyle uğraşmış ve şairliği derecesinde, hattâ daha fazla, zamanının salon hanımefendisi olarak şöhret kazanmıştır. Yazın Hisar'daki yalısında, kışın Şişli'deki konağında salı günleri edebî toplantılar tertip ederdi. Bu toplantılara yalnız Türk ilim ve sanat adamları değil, İstanbul'da bulunan ecnebiler de katılırdı.

Nigâr Hanım, çok aristokrat bir hayat yaşamıştır. Hanedan üyeleriyle, şehzadeler, sultanlar, kadınefendiler, hanımefendiler, hanımsultanlar sultanzadeler, hattâ padişahla tanışıyor, ziyaretlerine gidiyor, ziyaretlerini kabul ediyordu.

Rumelihisarı'nda Kayalar mezarlığında, babası ve annesinin yanında yatan Nigâr Hanım, günlük notlar şeklinde hâtıralarını da kaleme almıştır. Bu hâtıralar, oğullarından Sayın Sâlih Kerâmet (1885) tarafından Aşiyân Müzesi'ne hediye edilmiştir. Yalnız, Nigâr Hanım'ın ölümünden 50 yıl sonra yani 1968'de açılabilecektir. Çünkü hanım şairimiz notlarında, tamamen iç hayatını anlatmıştır. Hâtıralarından bazı parçalar, 1959' da küçük bir kitap halinde yayınlanmıştır. Bu hâtıralar tam 2 defter doldurmakta ve XIX. asrın sonları ile asrımızın başlarındaki Türk cemiyet hayatına ayna tutmaktadır.

Şiirlerin kuvvetli olduğu ileri sürülemez. Fakat zaman zaman duygularını ve kederlerini, ince hüznünü aksettiren lirik parçalar söylemiştir. Daha hayatında şair olarak yalnız Türkiye'de değil, bütün Avrupa'da ün kazanmış, resimleri ve şiirlerinden parçalar Avrupa basınında yayınlanmıştır. Birçok şiirleri bestelenmiştir. Bunlardan Tanburî Cemil Bey'in *Şehnâz Şarkı olarak bestelediği:*

Feryâd ki feryâdıma imdâd edecek yok
Efsûs ki gamdan beni âzâd edecek yok

beytiyle başlayan gazeli çok tanınmıştır. Fransız şiirini iyi tanıyan Nigâr Hanım, Batı şiirine mahsus şekilleri çok kullanmıştır.

Nigâr Hanım, zamanının bütün ileri gelenlerinin, devlet adamlarının, Türk ve yabancı sanatkârların takdirlerini kazanmıştır. Recâî-zâde'nin 1891 yılında Nigâr Hanım hakkında söylediği şu kıta meşhurdur.

Tecessüm etse nezâket senî ederdi irâe
Tebessüm etse zarâfet senî ederdi ifâde
Teressüm etse letâfet ederdi zâtini teşhîs
Ne söylesem seni tâ'rîf içün olurdu ziyâde

Ertuğrul Edirne'nin çizgileriyle Nigar Hanım dönemi hanımlarının sokak kıyafetleri

Nigâr Hanım; Batı uygarlığındaki Türk Edebiyatı'nın ilk eser veren kadın şairidir. Aile çevresi, edebiyat kültürü, duygulu, ince mizacı, Batı edebiyatını yakından tanıması, onu yenilik edebiyatımıza uyan şiirler yazmıya zorlar. Ancak, çağındaki kadınlarda görülen anlatım ürkekliğini aşamaz; yüzyılların ötesinden gelen kadın üzerindeki toplumsal baskılardan özgür duygularını açıkça ortaya koyamaz.

İlk şiirleri «Üryan Kalb» imzasile Servet-i Fünûn dergisinde yayınlanır. Aruzla yazılan şiirlerinde Abdülhak Hâmit, Recaizade Ekrem, Fikret, Cenap etkileri görülür. Mutlu olmayışının acı lirizmini şiirleriyle yansıtmaya çalışır. Bir beyti yukarıya alınan gazelinin son beyitlerinde bu ızdırabını bize de derinden duyurur :

Te'sir-i muhabbetle yıkılmış güzel ammâ
Virâne dili bir daha âbâd edecek yok.
Kes, varsa alâkan bana ey tâl'i dûnum,
Sen var iken âlemde beni yâd edecek yok.
Hakkıyle bilir zâr gönül hâlet-i aşkı,
Mâhirdir o fende anı üstâd edecek yok.
Yâ Rab ne için zâr Nigârî şu cihanda.
Nâ-şâd edecek çoksa da bir şâd edecek yok.

Eserleri

Nigâr Hanım'ın eserleri : Efsûs (Yazık!, şiirler, 1 cilt, 1886, 2. cilt 1890); Nirân (Ateşler, şiirler, 1896); Aks-i Sada (Yankı, şiirler, 1900); Safahât-ı Kalb

(Gönül Safhaları, nesir halinde, aşk mektupları, 1901); Elhan-ı Vatan (Vatan Nağmeleri, nesir yazıları, 1916); Girîve (Tepe, dram 3 perde 1912). Batı şiirlerinden yaptığı çeviriler, ölümünden elli yıl sonra açılmasını vasiyet ettiği, yirmi defter tutan günlük biçimli anılarından bir bölümü oğlu tarafından yayımlandı: Nigâr binti Osman, Hayatımın Hikâyesi (1959).

Nigâr Hanım edebiyatımızda canlı ve samimî eserler bırakabilen hemen ilk şairimizdir... Garb musikisini pek iyi bilmekle beraber nasıl şark musikisine gönülden bağlı kalmışsa edebiyatta da Heine'yi, Musset'yi, Lamartine'i, Hugo'yu çok iyi anladığı halde, eski edebiyatımızın sihrinden kurtulamamıştır. Şairenin Boğaziçi'ndeki sayfiyesi, Nişantaşı'ndaki konağı, bütün ilim ve sanat adamlarının hürmet ve iştiyakla ziyaretine koştukları bir şiir ve asalet yuvasıydı. Carmen Sylva, Pierre Loti, Paul Bourget, Sully Prudhomme gibi bizzat tanımış olduğu Garb sanatkârlarının resimlerinden tutunuz da, edebiyatımızın en mâruf simalarının samimî bir hürmet ve tâzimle takdim ettikleri fotografilere kadar eski ve yeni birçok sanat hâtıraları arasında yaşayan bu zarif ve kibar kadın, sanata karşı daima aynı asil heyecanı duyuyor, sanat âleminin bütün hadiseleriyle alâkadar oluyordu. *Fuat KÖPRÜLÜ*. Özel yaşantısını yansıtan şiirlerinden:

Gücenme, muztaribim, nâşekîb-i hicrânım,
Gücenme, münkesir-ül-hâtırım, perîşânım,
Gücenme, merhamet et bînasîb-i vuslatına
Gücenme, yârelıyim aslı iştiyâkınla,
Gücenme, aslı harâbım senin firâkanla..

EYLÛL SABAHI

Her şeb bu sevâhilde, bu yerlerde bütün gün,
Dildârı tefekkürle geçer vakt-i hazînim;

Kalb-i gamînim
Pek ona düşkün,

Ettikçe şu eylûl sabâhında rikkat
Hem kalbimi, hem fikrimi, hem rûhumu tehyiç

Hep bu tarâvet
Aşkımı tervîh

Eyler gibi, ondan bana her lâhzada bir bû,
Bir bû-yı muhabbet getirir mühtez ü perrân

Gönlüme dârû
Nefhâ-yi cânân...

Vaktâki dalar rûhunu tedkike hayâlim
Bir neş'eyi pür-hüzn ile ser mest olurum ben;

Ol dem ki melâlim
Kalbi eder şen

Dil umk-ı nigâhında arar şiddet-i sevdâ
Düşkün, müterreddit, müteellim, mütehassir;

Hâtır-ı şeydâ
Pek müteessir.

Ver kalbe sükûnet.. yetiş ey yâr-ı dil ârâ,
Ey sâlib-i ârâm-ı dil, ey neşve-yi hâtır,

Et beni ihyâ
Kalbimi şatır!..

ÇIRPINMA

Çırpınma, verme kendini kayd-i esârete;
Çırpınma, yok tahammülüm artık muhabbete;

Çırpınma, bî-huzûr-ı garâm etme elverir;
Çırpınma, çünkü bî-hûde lerze elem verir.

Çırpınma, ey elemli, felâketli uzv-ı ter;
Çırpınma, üzme çektiğim âlâm ü gam yeter.

Çırpınma, artık oof, usandım bu darbeden;
Bi-sûd darbeler yeter ey kalb-i nâle-zen!

Çırpınma, kesme hüzn ile tab ü tevânımı,
Lerzân-ı girye etme teessürle cânımı.

Bî-fâide bu râbıtalarla teessürât,
Mâdam ki sâbit olmıyacak ömr-i bi-sebât.

Agâh iken fikir bu mükedder hakîkate
Ağreb ki müftekir yine ümmîd ü re'fete.

İnsan deyince ürperiyor tüylerim bütün!
İnsâna incizâbıma hayretteyim bugün.

İnsanlar olmasa evet olmazdı hüzn ü gam.
Dünya dönerdi mihveri üstünde bî-elem

İnsâna bu mezâlimi ta'lîm eden zekâ
İnsâna karşı nefreti îcâd eder bana.

Aklım firârı emr eder olsa metânetim,
Kaanûn-ı incizâba teneffürle tâatim.

İkbâl-i ömrü havf ü denâetle almadım,
Ben kimsesiz tevekkeli, metrûk kalmadım...

Tâbi' olunsa lâyık evet ekseriyyete,
Ger ekserriyyet olmasa düşkün denâete.

Ben başka hisle ömrü geçirdim, yazık yazık,
Re'y-î ekaarib olmadı re'yimle muttazık.

Hep aldanışlar ömrü harâb etti nâfile,
Alkışlarım bu zilleti ben zehr-hand ile!

Mahkûr-i mihnet etse de ye'si muahharim,
Azimle ben mezâlime karşı muvakkirim...

Bâzîçe ettiler seni ey uzv-ı zinde dâr!
Sâfiyyetiyle müftehir, ey kalb-i nâle-kâr.

Lâkin yine getirme halel intizâmına!..
Lâyık değil bile bu gürûh intikaamına.

Çırpınma, kimse etmedi idrâk hâlini;
Hem-nev'ime temâyülü kes, kes şu bendini

Çırpınma, kimse etmedi idrâk hâlini;
İzâha etme sen de tenezzül meâlini!

Çırpınma, kes bu nâlişi, lâyık sana sükût;
Evvel sükût, sonra yine, dâimâ sükût...

BİR DAHA SÖYLE

Yegâne sevdiğin âlemde ben miyim şimdi?
Sahîh ben miyim artık muhâtab-î aşkın?

Bütün o hiss-i amîki fuâd-ı pür şevkin,
O ibtilâ-yı ezel, o alâik-i ebedi
Benim mi şahsıma mahsûr?... Bir daha söyle.

O sânihât-ı hazînin, o beyyinât-ı gamın,
Sahîh, mülhimi hep ben miyim, bugün söyle;
Tahassüsâtını, efkârını bütün söyle.
Getir şu kalbime dök varsa, sevdiğim, elemin
Eden nedir seni rencûr?.. Bir daha söyle.

HATIRINDA MI?

Sevgilim hâtırında mı hâlâ
O tenezzühle, âh o dört nîsân?
«Bunu ben hâfızamda kayd ederim»
Diye tâ'zîz ile bu târihi
Beni gayş-i meserret eylerdin.

O günü yâd eder misin acebâ
Ki bize bahş ile sürûr-i cinân,
Diyerek sanki «Ben geçer, giderim»
Ediyordu kulûbu tefrîhi
Bize, ihtâr; itâat eylerdin.

İki gün sonraki o şâm-ı bahâr,
O nesîm-î pür-ihtizâz-ı rebî',
Seni zevrak-süvâr-ı izzet edip
Tehlike, hâile gözetmeyerek
Sâhile sevk eden o hiss-i garâm,

Kumlar üstünde intizâr ü karâr,
O menâzır, o hâl o şi'r-i bedî'
Beni sâhil-güzîn-i vahdet olup
Beklemekten şikâyet etmeyerek
Müterakkıbtın öyle.. hoştu o şâm

Sevdiğim ben dolaştım işte yine
Oralarda garîb ü ser-gerdân;
Her hacer-pâre, heer soluk yaprak;
Neye baksam ederdi hep ihtâr
Bana geçmiş bahâr-ı mes'adeti.

Bu teessür, bu aşk-ı dîrîne
Yeniden etti magzımı sekrân;
Kalmadı kaabiyyet-î reftâr;
Zîr-i pâyımda sarsılıp toprak
Geçen ömrün bu oldu mahmedeti...

ABDÜLHALİM MEMDUH

(1866 - 1904)

İSTANBUL'da doğdu. Hukuk'ta bir süre okuduktan sonra Hariciye Nezareti kâtipliğinde bulundu. «Mizan» gazetesine yazılar yazdığı, siyasete karıştığı, Abdülhamit idaresini eleştirdiği için sürgüne gönderildi. Sürgünde iken Avrupa'ya kaçtı (1900), Fransa'da, İngiltere'de yaşadı. İngiltere'de öldü; vasiyeti üzerine Tunus'a gömüldü. Şiirleri hece ve aruzladır. «Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye»si ilk edebiyat tarihlerimizden sayılır. Diğer Eserleri:*Nâlân* (piyes); *Bedriye* (piyes); «Reşit Paşa'nın Hal Tercümesi», *Anthologie de L'Amour Turc* (Edmound Fazi ile Fransızca; Türk Aşk Antolojisi);*Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (Osmanlı Edebiyatı Tarihi, 1888).

SÜLEYMAN NESİP (1866 - 1917)

Yine boş bir emmelle handansın :
Sanki hiss ü hayâl-i ma'dûmun
Şimdi bir dest-i nâz u ma'sûmun
Lûtf-i hâr-î nevâzişiyle... sakın!

Sen misin? Bir hayât-ı zehr-âlûd,
Sen nesin? Hiç, zavallı bir mevcûd...
Ki vucûdun hayâta siklettir.

Oh.. rûhum, uyanma, hepsi yalan..
Hepsi, hattâ şu duyduğun helecân
Sana hep hûn olan muhabbettir!

İSTANBUL'da doğdu. «Mehmet Sami» asıl adıdır. Şıpka kahramanı Mareşal Süleyman Paşa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimi İstanbul'da geçti. Yüksek Öğrenimini Mekteb-i Mülkiye'de tamamladı (1899). Bursa İdadisi Müdürlüğü yaptı (1890). Bursa (1893)), Cezâir-ı Bahr-ı Sefid Vilâyeti (1900), İstanbul Maarif Müdürlüklerinde bulundu (1908). Mekâtib-i Aliyye Müdürü (1911), İlm-i Terbiye ve Tedris Müfettişi (1912), Maarif Nezâret-i Telif ve Terceme Heyeti azası oldu (1915). İstanbul'da öldü (28 Eylül); vasiyeti üzerine Tevfik Fikret'in yanına, Eyüp mezarlığına gömüldü. «Elhân-ı İltifât» şiirinde 1908 yıllarının yaşam öyküsünü buluruz :

Bir serserî hayâl ile sermest ü bî-karâr
Deşt-i hayât içinde geçirdim şebâbımı.
Ufkumda dâimâ açılır bir derin mezâr,
Ben gömmek istemem yine kalb-i harâbımı...

Ben gömmek istemem ve bu kalb-i harâb ile
Her şeyde bir emel dilenir, sonra inlerim...
Meçhûl iken bugün bana bir tatlı ses bile
Arş ü zemîni sâkit ü mebhût dinlerim...

Bir serserî hayâl ile sermest ü bî-karar
Ömr-î hazînim eyleyecektir benim güzâr
Bir nağme vârid olmadan a'sâb-ı gûşuma.

Lâkin o ses ki ben ararım, mülhim ü beliğ,
Mümkün değildir etmeyecektir evet dirîğ
Elhân-ı iltifâtını kabr-i hamuşûma...

Süleyman Nesip; Servet-i Fünûn şiirinin sevilen bir şairi. Tevfik Fikret'in yolunda ve etkisindedir. Doğu ve Batı kültürüyle yoğrulmuş kişiliğini, şiirlerine etkili bir duyarlıkla aktaramaz. Bireysel ve ulusal temaları içtenlikle anlatırken; derin bir lirizme varamaz. Başlıca eserleri Çocuk eğitimiyle ilgili denemesi İlm-ı Terbiye-i Etfal» ile pedagojik «Fröbel ve Pestalozzi» çevirisi. Şiir, nesir ve konferanslarının toplandığı kitap *Süleyman Paşazâde Sâmi Bey. Külliyât-ı Asâr ve İhtisâsât* (1918). Kaynakça: Şehabettin Süleyman: Süleyman Nesip Bey, «Nevsâl-i Millî», 1914, s. 283-4; Bir Heyet Tarafından: Süleymanpaşazade Sami Bey, İstanbul, 1918; İbnülemin Mahmut Kemal İnal: Son Asır Türk Şairleri, s. 1662-64. Prof *Kenan AKYÜZ:* Türk Şiiri Antolojisi s. 379 - 382.

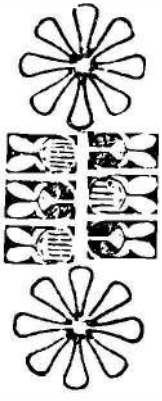

Nesib'in kuvvetli bir dil ve edebiyat kültürü vardı. Doğu dillerinden arapça ve farsçayı, garp dillerinden de fransızca ile ingilizceyi bilirdi. Şiir yazmağa başlaması ilk gençlik çağına rastlar; fakat elimizde basılı olarak bulunan ilk manzumesi 1893 tarihini taşır. Şiirdeki asıl gelişmesi ve adının duyulması, 1896 da Servetifünûn'a girmesinden sonradır. Bu topluluğa yakın bir ilgi ile bağlanmış ve dergide birçok şiirleri çıktıktan başka, harekete yapılan hücumlar sırasında, münakaşalara da katılmıştır. Tevfik Fikret'e olan samimi hayranlığını sonuna kadar muhafaza etti. Şiirlerinde, şekil için olduğu kadar, dil ve üslûp için de büyük bir çabalama göze çarpar. Lirizmin azlığı şiirlerinin cazibesini de azaltmıştır. Temelleri duyguda olan düşüncelerinde de bir derinlik görülmez. Şiirlerinin teması «aşk - kadın - çocuk - insan ıztırapları - millî duygular - fazilet ve hakikat sevgisi» olarak tespit edilebilir. En belirli özellliğini, bütün samimiyeti ile konuşması teşkil eder. Bu özellik, ayni zamanda, neslinin en faziletli ve hakka tapan şahsiyetlerinden biri olarak tanınmış bulunan şairin hayatının da hâkim çizgisidir. *Kenan AKYÜZ.* 1917 yılında, Birinci Dünya Savaşı sıralarında yazdığı bir manzumesiyle şiirlerinden örnekler:

ORDUYA

Altı asrın şeref ü şânına ey üç senede
O kadar, yok daha yüksek, daha makbûl-ı Hudâ,
Şan katan ordu, büyük ordu, mukaddes ordu
Sana lâyıktır, eğer kılsa besâlet secde...

Olmayan sizdeki kandan sizi idrâk edemez;
Kahramanlar sürüsü, ey yüce insanlar siz
Anadolu yavruları, gittiğiniz vâdide
Sizi taklîd ederek kimse ve kimse gidemez...

Çok düşündüm seni ben ey koca millet, yaradan
Şunu buldum ki senin ruhunu nev'i beşere
Hakkı tâlîm ile insanlığı yükseltmek için
Büsbütün ayrı yaratmış bütün insanlardan..

Anadol yavruları sizlere bir sorgum var:
Bana söyler misiniz ki nasıl insanlardı
Ihtiyat zabiti nâmıyla alayda bu sefer
Ufarak ince bıyıklı dolaşan insanlar?..

Içinizden biri birgün bana ikrâr etti:
«Biz ağır davranırız; onlar ateşle, kanla
Türküler söyleyerek, eğleniyorlar gibi hep
Saldırırlardı... İlâhî o nasıl gayretti!...

O nasıl vecd ü hamiyetti ki birgün Tepe'de
Vererek el ele derdi, ve vatan şarkısını
Çağırarak, bir sipere atladılardı; gördük
Dördü de düştü hemen... Bizde bu fevkâlede

Hâli gördük ve köpürdüktü. Bütün hatlardan
Allâh Allâh diyerek fırladık, artık sorma,
O siper hâk ile yeksândı... O zabitler de
İçimizdeydi... Ve oldukdu hakikat hayrân!»

— «Daha çok menkıbeler söylediler; doğru mu bu?»
— «Doğru hep doğru ve hattâ o küçük zabitler
Olmasa gösteremezdik bu kadar harikalar.»
Dedi bir haylısı, ey süt kokan İstanbullu,

Ey olan nâz ü niam içre hayatın şâdâb,
Bu kadar gayreti senden kim umardı? Herkes:
«Bu çocuk top sesi duysa yıkılır» derlerdi.
Sense Mehmetçiği hatta ediyorsun i'cab!..

Sen demek ordumuza ders-i şehâmet verdin,
Sen ki, ahlâkını bozmuş şu Bizans'ın levsi
Zannedip titreşiyor, ağlaşıyorduk. —tövbe—
Sen demek onlara gösterdin: Er oğlu erdin!..

Sen demek fevkına çıktın beşerî imkânın,
Sana, bilsen, ne büyük kalbimizin şükrânı;
Harbi hiç görmediğin halde, o tunç efrâda
Bir çelik râh-ber olmak... Ne yüceymiş sânın..

Yaşa ey ordu, büyük ordu, mukaddes ordu;
Ki mekârimde görülmüş ümerâsı, neferi,
İhtiyat zabiti; hep vâr olunuz, vâr olunuz.
Koruyup ünletiniz siz şu mübarek yurdu...

Yükselip gayretinizle alem-i dîn-i mübîn,
Zulm-ı advân yere geçsin; bütün ebnâ-yı beşer
Adl ile hikmeti vicdanına meş'al kılsın;
Bu saadetle peyâmber de sevinsin... Amîn!..

KADINLIĞA DAİR

«Bilir misin ki kadınlık demek vefâsızlık
Demekle birdir; evet, her kadında bir kelebek
Hayatı var gibidir; bir kadın için sevmek
Bütün zarâfete karşı bir itinâsızlık.

Bütün nezâket-i cinsiyyeye hakârettir
Evet, o bazı kadınlarda gördüğün meyelân
Seninle bir zaman eğlenmek ârzusûndan,
Biraz da kendini aldatmadan ibârettir.

Biraz da kendini aldatmadan; bu onlarca
Havâ, ziyâ gibi bir ihtiyac-ı mübremdir;
O şey ki fâidesizdir, kadınca muzlimdir.

Kadın o bir kelebektir ki her gelen ağaca
Konar ve sonra uçar.. Ben de öyle zannederim;
Fakat bırak oyalansın şu rûh-ı pür kederim!..

DİLENCİ KIZ

Kış ortasıydı... Havâ pek soğuktu, yerlerde
Bir arşını mütecâvizdi galibâ karlar;
Soğuktu, hâtıra geldikçe ellerim sızlar
O kış... Evet o şitâ-yı sefâlet âverde

Sokakta dondu sanırdım kanım burûdetten;
Soğuk soğuk ciğerimden geçerdi bâd-ı vezân!
Yolumda her kimi görsem benim gibi nâlân
Olurdu tityerek serdî-i tabîatten.

Bir akşam üstü... Bütün donmuş ortalık, herkes
Telâş ile müteveccihti kendi hânesine:
Elinde bir yiyecek naklerdi lânesine.

Erişti gûşuma pek ince, pek küçük bir ses:
O karlar üstüne düşmüştü bir zavallı melek,
Morarmış ağzı ile derdi: «Bir dilim ekmek!»

RUHUMUN İHTİYACI

Bir kadın pençesiyle tırmanarak
Sızlamak istiyor bugün rûhum,
Sızlamak, sonra muttasıl kanamak;
Kanamaz oldu rûh-ı mecrûhum!

Bir kadın pençesiyle.. pençe değil
Sanki bir nûrdur o, nûr-ı seher;
Ibtidâ bir kerîmedir muğfil ,
Kesilir sonra rûhtan ejder.

Kanamaz oldu rûh-ı mecrûhum;
Kanamak... İşte bence aşk u hayât.
Kanamaktır ilel-ebed, heyhât!...

Bir kadın pençesiyle tırmanarak
Bir esîrî hayâle müstağrak,
Uyumak, sönmek istiyor rûhum!...

HAKİKATA DOĞRU

Hergün yeni bir derd ile makhûr-ı sefâlet;
Hergün yeni bir mevt ile bir parça ölürken.
Afaak-ı ümîdinde mülevven ve müzeyyen
Bir rü'yet-i âtî ile titrer beşeriyet.

Mâzi ebedî sahne-i pür hûn-ı mezâlim:
Hâl İşte biraz süslü fakat tıpkı o sahne.
Atî: Bilelim ki o da mâzi gibi muzlim.
Atî bilelim ki, o da mâzi gibi köhne!..

Artık yetiş ey dest-i kerem, dest-i rehâ-ver:
Anlat bize ey nûr-ı hakikat; bizi kandır.
Anlat ki yalan, hepsi yalan, hepsi yalandır.

Anlat ki: Adâlet, medeniyyet gibi sözler...
Derken yine kan, kan, yine hak nâmına kuvvet;
Artık yeter; insanlara insanlığı öğret!

HAKİKAT

Yıllarca hakîkat diye rûh-i beşeriyyet
Bir nûr aramış ka'r-ı semâvât ü zeminde...
Yıllarca, asırlaca... fakat nûr-ı hakîkat
Kalmış yine zîr-î tütuk-î muhteşeminde.

Bir lem'a-yı ümmîd ile ba'zan şeb-i efkâr
Yanmış ve tutuşmuş gibi... derken yine sönmüş.
Çarpışmış ezelden berî îmân ile inkâr,
Varlık bile, vicdan bile bir hiçliğe dönmüş.

Ey zulmet-i a'sâr ile güm-râh olan insân!
Ey kardeşim, ey kalb-i elem-dîde vü mecrûh,
Gel! Arş-ı hakîkat sana, her dem sana meftûh...

Gel nûr-ı hakîkat sana, her dem sana tâbân..
Gel, kendine bak! işte hakîkat sen o, varsın;
Nefsinde bedîdar o hakîkat ki ararsın!

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL
(1866 - 1945)

Bence edebiyat birdir, o da sanat içindir. Sanat bazan ilmin bir nazariyenin âleti olabilir; neşir ve tamim için tedvin ve terbiye için sihrini getirip her hangi bir maksadın husulünü temin ve teshil etmek ister, fakat edebiyat kendi cevherinde mücerettir... Eleştiri kolay, sanat zordur..

SERVET-İ FÜNÛN Edebiyatını'zın olduğu kadar Türk romancılığının da kurucularından, en büyük roman ve hikâye yazarlarındandır. İstanbul'da Eyüp'te doğdu. Halı ticaretiyle uğraşan Hacı Halil Efendinin oğludur. İlk öğrenimini Mercan Mahalle Mektebi'nde, Fatih Askeri Rüştiyesi'nde yaptıktan sonra, İzmir'e büyükbabasının yanına gönderildi (1878). Orada, Fransız «Mekitaristler okulunda okudu. Öğrenciliği sırasında çeviriler yaparak edebiyat alanına girdi. İki arkadaşiyle beraber 1884'de «Nevruz» dergisini, 1886'da «Hizmet» gazetesini çıkardı. Osmanlı Bankasında çalışması, İzmir Rüştiyesinde Fransızca öğretmenliği yapması bu sıralara rastlar. İstanbul'a tekrar 1895'de gelerek Servet-i Fünûn topluluğuna katıldı. Reji memurluğu, Saray mâbeyn kâtipliği, Dârülfünûn'da Batı Edebiyatı profesörlüğü yaptı. Hükümetçe görevlendirilerek Fransa'ya (1913), Almanya'ya (1915) gönderildikten sonraki yıllarını tamamiyle yazı hayatına verdi. Ölümü Yeşilköy'deki köşkünde (27 Mart), mezarı Bakırköy'dedir.

Büyük romancı hayatının sonunda en büyük mateme uğramıştı. Oğullarından Vedat Tiran'daki konsoloslukta bir sinir krizi neticesinde intihat etti. Yazarın (Bir acı hikâye) eseri bu hicranla bu yeisle yazılmıştı. Kitabın bir yerinde, Vedadın ilk gömüldüğü geceyi bir kâbus halinde yaşamış ve yazmıştı Halit Ziya, Vedadı mezarında doğrultuyor elini yanındaki boş mezardan aşırıp on beş yıldır orada sessiz, sonsuz uykusuna dalmış olan büyükannesine uzatıyor ve onu sağlığındaki çocukluğundaki gibi gıdıklıyor. Büyük annenin de sesi duyuluyor: «— Aman Vedad, yine mi başladın?...» *Halit Fahri OZANSOY*. Halid Ziya Uşaklıgilin devam zincirinde rolü nedir? Bir defa, onu modern Türk nesrinin en büyük mümessili olarak görmekte hiç bir mübalâğa

yoktur. Daha doğrusu Halid Ziyanın nesri türkçeye, batı dillerinin genişliğini ve imkânını getirdi. Onun nesrinde, Türk cümlesi birden genişleyiverdi. Bu genişleme, eski Osmanlı nesrinde olduğu gibi, kırık cümlelerin «olup» «gelip» bağ fiillerile birbirine eklenmesi değildi. Her düşünce bütününün, bir cümle bütünile ifade edileceğini biz açık olarak Halid Ziyanın nesrinden öğrendik. Eski edebiyatımızda, sistemli bir düşünce olmadığı için gelişmiş bir nesir de mevcud değildi. Bu bakımdan, divan edebiyatı demek, hemen hemen divan şi'ri demekti. Düşünce nesirle başlar. Hattâ bir kavimde, medeniyetin gelişmesini nesrin gelişmesine bakarak çıkarmak mümkündür. Nesir, insan düşüncesinin medenî aletidir. Nitekim iptidaî sanatta nesir mevcud değildir. Hattâ uzun müddet ilmî, felsefî ve ahlakî konular bile manzum olarak ifade edilmiştir. Düşünce dilinin arabca oluşu, medreselerde türkçenin kapı dışarı edilmesine sebep olmuş, bu yüzden de türkçemiz bir ilim dili olmak imkânından mahrum bırakılmıştır. Asırlarca, grameri ve sentaksı tamamile ayrı olan yabancı bir dilde düşünmeye mahkûm oluşumuz, memleketimizde yeni ve taze fikirlerin tutunmasını imkânsız bir hale getirmiştir. Bir insan tasavvur ediniz ki türkçe konuşuyor, arabca düşünüyor; elbette ki, böyle bir kimseden, ne kadar kuvvetli zekâsı olursa olsun, orijinal bir düşünce beklenemez. *Cahit TANYOL.* Yıllarca çılgın bir tutku ile bağlandığım Halit Ziya edebiyatının karmaşığından, benliğimi dumanlı bir aşkın dalgaları içinde sürükliyen o büklüm büklüm, kıvrım kıvrım «Edebiyat-ı Cedide» lâbirentlerinden kurtularak kendime geldikten sonradır ki büyük ustadın değerini daha iyi anlıyabildim.

O, edebıyat tarihimizde büyük bir devir açan ve çok dolambaçlı da olsa bugüne daha olgun bir halde gelebilmek için yarım asır, nesilleri arkasından sürükliyen büyük bir kuvvetti. *Namdar Rahmi KARATAY*

Halit Ziya Uşaklıgil, 19.8.1943 tarihinde Suut Kemal Yetkin'e yazdığı *mektupta, edebiyat kişiliği, sanatı ve eserleri üzerine dikkate değer bilgiler verir*

Pek değerli meslektaş,

Lûtfedip beni hatırlayarak gönderdiğiniz mektup, beni uzun düşüncelere sürükledi. Bu yüzden size belki ölçüyü aşacak derecede uzun yazacağım. Uygun görmeyeceğiniz parçaları atlarsınız. Kendi kendime sordum Niçin atalarımdan bana geçen halıcılığı sürdürmedim? Niçin İzmir'in yemiş çarşısında üzüm, incir, palamut, afyon ticaretine girişmedim de memur, öğretmen ve yazar olmaya yeltendim.. Belki öyle olmasaydı bugün yetmiş beş yaşında yoksunluklarla çırpınmazdım, belki de gene uygun olmayan talihle aynı sonuca varırdım. Önceden verilecek kararlarla yazgı denilen hayat evrelerini değiştirmeye olanak var mıdır?..

Hayatımın başlangıciyle ilgili bu ayrıntıları Kırk yıl kitabında anlatmıştım, burada yeniden ele almaya gerek yok. Sonuç beni yazar olmaya sürükleyince bir meslekte de özellikle hikâyeci oldum. Bu da en küçük yaşımdan beri beni yakalayıp sürükleyen bir tutkunun zorunlu bir sonucu oldu. Dadıların masallarıyle başladım, okumaya başlayınca Türkçede elime geçen

bütün hikâyeleri okudum. Sanıyorum ki, o zamanın bütün bu türden konularını durmadan yuttum. Yavaş yavaş okuduklarımın değeri yükseldikçe bende bir seçme ve yargı verme yeteneği gelişiyordu. Bu sırada itiraf edeceğim ki, Namık Kemal'in üfürülerek şişirilmiş ve benzetmelerle, iğretilmelerle doldurulmuş hikâyelerinden çok Ahmet Mithat'ın hikâyeleri beni çekiyordu. Ama on dört yaşlarına doğru Fransızcada okuduklarından tat alacak bir dereceye erişince, artık Türkçe hikâye okumaktan vazgeçer oldum.

Fransızca da o zamanın tefrika hikâyecileri, beni uzun süre alıkoydu. Bunlardan ne kadar okudum? Öyle bir tutkunlukla kendimi kapıp koyuvermiştim ki, bir günde iki cildi bitirdim. Bunların arasında derslerime çalışabilir miydim? Onlara çalıştığımı bilmiyorum. Bildiğim bir gerçek varsa, o da pek kötü bir öğrenci olduğumdur. Başkaları böyle düşünmezdi galiba, ama en doğru düşünen bendim. Bu hikâye düşkünlüğü bende, doğal olarak, hikâye yazmak emelini uyandırdı. Kendi kendime düşünürken belleğimden ne hikâyeler geçerdi? Bunların hiç birini yazmadım. İlk hikâye yazmak fırsatını İzmir'de ilk kez devletle ilgisi olmayan bir gazete kurmayı başarınca bulmuş oldum ve Hizmet'te ilk sayısından başlayarak Sefile adında bir roman yayımlamaya başladım. O zaman onyedi yaşlarındaydım. Bir yandan öğrenimimi ve bilgimi artırmayı sürdürürken bir yandan büsbütün yazı dünyasına dalıyordum. Görüşlerimde de bir yükseliş olmuştu. O zaman Fransa'da Naturaliste okulu en parlak dönemindeydi.

Balzac, Stendhal, Flaubert ile başlayarak; Zola, Daudet, Goncourt'lar başlıca sevdiklerimdi. Bunlardan neler topladım, ne düşünüler aldım, nasıl izlenimlerle yoğruldum, bunu çözümlemek olanaksızdır. Yalnız bir kanıya eriştim ki, bizde hikâyecilik Batı hikâyeciliğinden bir renk, biçim ve dil almamıştır. Roman yazmaya başlarken bende bu kanı vardı, ama Türk hikâyeciliğinde bütün eksik olan şeyleri yaratmak için bende ne güç ne de bir istek vardı. Onun için kitap halinde basılmamış olan Sefile'den sonra onu izleyen Nemide ile Bir Ölünün Defteri ve Ferdi ve Şürekâsı böyle bir savın ürünü sayılamazdı. Bununla niçin yapma bir alçak gönüllülüğe gerek görmeli? Yazıldıkları sıralarda ve ondan sonra inceleyiciler elinde bunlara yeni Türk hikâyeciliğinin ilk muştucuları gözüyle bakıldı. Bugün onları yeni yazı ile basmaya girişen Hilmi Çığıraçan için yeniden gözden geçirirken, kendi kendime bu çocukluk eserlerinin karşısında gülümsüyorum. Bilmem onları siz gördünüz mü? Eğer zahmet edip onları okumuş iseniz elbette siz de gülümsemişsinizdir. Bence asıl hikâyecilikte, kısa ve uzun küçük ve büyük eserlerde, eğer bu sanatta bir gelişim gösterebilmişsem bunu İstanbul'a geldikten sonra Servet-i Fünun'da ve İkdam'da yapabildim. Serveti Fünun'da Mai ve Siyah ile İkdam'da da birçok küçük hikâyelerle... Küçük hikâyeler Mai ve Siyah'tan çok etkiledi .Bunların düzeni kuruluşu, hele dili edebiyat dünyasında

bir yenilik, bir gelişirlik kabilinden sayıldı. Doğru mu, yanlış mı bilmem; bunun üzerinde yargı verecek olan ben değilim. Mai ve Siyah romanına gelince: Bu büyük yankı yaptı. Bir bardak su içindeki bir fırtına... Bunun için birçok nedenler vardı. Her şeyden önce bu hikâye; basın, edebiyat ve şiir hayatına ilişkindi. Yakından gözlemler üzerine ortaya gelmiş bir belge değerindeydi. Birçok kişiler, Babıâli caddesinde her gün görülen yüzlerce benzerdi. Sonra asıl hikâyenin kahramanı Ahmet Cemil, şiir ülküsünün bir simgesiydi. Eserde başından sonuna dek bir hayal, bir şiir havası vardı. Dil, pek yüklü, pek şatafatlı olmakla birlikte, büsbütün yeniliklerle roman türü için en uygun gibi sayıldı. Ben bunu bilerek, düşünerek, önceden karar vererek yapmış değildim elbette; deyim yerindeyse, bu içgüdüsel bir hareketle kendiliğinden olmuş bir olaydı. Dile gelince: Yeni yazıya çevrilirken eseri bütün yüklerinden soydum. Ama cümlelere, yani üslûbun iskeletine hiç dokunmadım. Uzun anlatımları kısaltmaya gerekli görmedim. Zaten, cümlelerin uzunluk ve kısalıkları bakımından düşünülerimde hep eskisi kadar sabitim. Bu başka konu.

Mai ve Siyah'tan memnun kaldım mı? Hiç bir sanatçı, ortaya gelen eserinden memun ve tatmin edilmiş olmaz. Bununla birlikte, çeşitli eserleri üzerinde yargıları bir oran içinde değişebilir. İşte, sizin örnek olarak andığınız Aşk-ı Memnun ondan önce yazılmış olan Mai ve Siyah'tan çok bana doyum vermiş olan bir eserdir. Belki inanmayacaksınız: Ben, son kez Kırık Hayatlar romanını yeni yazıyle basılmak üzere gözden geçirirken, bunu öteki her ikisinden daha iyi, ya da daha az kötü buldum. Bana soruyorsunuz: Aşk-ı Memnu ne gibi etkiler altında ve nasıl yazılmıştır? diye... Bunun yanıtı biraz zor. Bilirsiniz ki bir şiir parçası, hikâye konusu, belli bir kaynaktan gelen bir etkinin, yalnız bir tek etkinin ürünü değildir. Bir hava esintisi birçok karışık yaprakları savurarak şuraya buraya dağıtır, bunlardan bir kümeyi bir yana atar... İşte sanatçının gözüne, belleğine ilişen izlenimler bunlardır. Bunlardan bir toplam çıkarmak, onun eczasını birbirine ekleyip yapıştırmak, ona bir biçim vererek türlü öğelerini iplikle bağlamak için etkinliğe geçen asıl sanatçının hayalidir, renk renk taş parçalarından bir levha çıkarmak gibi bir iş. Bu işin sahibi, etmeni imgelemdir.

Aşk-ı Memnu yazılırken İstanbul'un belli çevrelerinde, özellikle Boğaziçi'nde Melih Bey Takımı'nı andıran aileler vardı. Nitekim bugün de öyledir. Yazar, bunları uzaktan yakından bilir ve tanırdı. Hayalinde birikmiş karmakarışık izlenimler vardı. Bunları billurlaştırarak bir toplam çıkarmak için imgelemini kamçılamak yeterdi. Bu, demek değildir ki, Aşk-ı Memnu gerçekte var olan birtakım yüzlerden kopye edilmiştir. Eserde birçok kişiler vardır. Bunlardan hiç biri birtakım kişilerin benzeri değildir. Ama genel toplamıyle birçok kişilerden eğretilenmiş dağınık eczadan birleşen bir varlıktır. Doğruluğu da bundan ibarettir. Örneğin, eserin başlıca kişilerinden biri olan

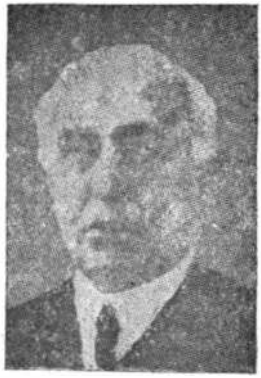

Halit Ziya Uşaklıgil'in öldüğü gün evlerini ziyarete gelen Akşam gazetesi yazarlarından Cemaleddin Bildik'e, oğlu Bülent Uşaklıgil, babasının son günlerini anlatırken şöyle der: «Bir hikâye külliyeti olan «Bir hikâye-i Sevdasının ismini «Bir sevda hikâyesi» diye değiştirmişti. Sadeleştirdiği eserleri arasında «Solgun Demet», «Ferdi ve Şürekâsı» da vardır. Bir de «İzmir Hikâyeleri» vardır. Harf devriminden sonra yazdığı bu hikâyelerin de toplanmasını istemişti. Bunları topladık. Bana: «Basılmasiyle sen meşgul olursun» dedi.

Behlül, benim özelliklerini tanıdığım bir, iki, belki üç gençten toplanmış bir gençtir. Filan ve falana azçok benzer, ama yüzde yüz filan değildir. Firdevs Hanım ve kızları, hele Nihal ve babası, bunlar da öyle.. Olaya gelince: O, bütünüyle hayal ürünüdür. Bir kez hayal, bu çeşitli kişileri o olayın içine atıp da yaşatmaya başlayınca, hele sanatçı, olayın çeşitli evlerinde kişilerin her birinde belirip onları aynıyle bir sahne sanatçısı gibi oynatınca, artık hikâye canlı bir levha olarak kendi kendine bir hayat kazanmış olur. Billmem siz nasıl bulursunuz?.. Bu eserin birtakım üstünlükleri varsa onların başında kişilerin çok olması ve her birinin özel ve kişisel bir hayat ile yaşamasıdır. Bunu ben düşünmemiştim. Kitabın bu üstünlüğünden bana söz açanlar oldu .Firdevs Hanım, Nihal, Bihter, hele mutsuz Beşir, şimdi uzaktan bunları düşünürken hepsini ayrı ayrı görüyor gibiyim. Hele Nihal gözlerimin önünde, sapsarı, süzgün yüzüyle hep Ada çamlıklarında babasının yanında dolaşıyor gibidir. Beşir'in öksürüklerini işitiyorum. O mutsuz zenciyi nereden buldum? Belki ailemin içinde buna benzer biri vardır?.. Bir sanatçının, bir yazarın eserleri nasıl küçük küçük parçalardan bileşir, bunlar nerelerden gelip düşmüş ve bir araya toplanmıştır, bunu kim çözümleyebilir?

İşte pek değerli arkadaş ve dost size elden geldiğince karşılık vermeye çalıştım. Bu fırsattan yararlanarak, hayranlıklarımı yenilerim

Ben Halit Ziya'yı daha önceden tanıyordum: Servet-i Fünun sahifelerindeki resmiyle de değil, Mai ve Siyah'ta Tepebaşına yağan inci ve elmas yağmuru ile... Üstadın üslûbuyle söyleyeyim: «Bârân-ı dürr ü elmas» ile. Onun Arap, Fars kelimelerinden yaptığı terkipleri usta kuyumcular elinden çıkmış, nadide mücevherler gibi hafızalarımıza takıştırdıkl Batılı hikâyenin, batılı romanın babasıydı o, hâlâ da öyledir. Geçen altmış yıl, onun çapında bir çığır açmamıştır. O, cemiyet hayatımızda da bir çağ açtı: Aşk-ı Memnu'nun Nihal'leri, Bihter'leri, onun kalemiyle kadınsız dünyamıza doğdular. *Yusuf Ziya ORTAÇ* Halit Ziya sanatın en temiz kalmış yolcularındandı. Küçük hikâye ve roman yolunda kaleme aldığı konuları gitgide daha büyük bir gelişmeye hasret

çeken bir inanlı insan sebatiyle işledi ve güzelleştirdi. Birkaç tiyatro tecrübesine rağmen hep hikâyeci ve romancı kaldı. Asıl önemli olan şey ömrünün sonuna kadar yazıcı ve sanatçı kalması idi. Romanlarında seçtiği çevreler çok zaman üst tabakaların çevresi olduğu halde hikâyelerinde küçük insanlara doğru büyük bir iniş görülür. «Bir yazın tarihi»nde etrafında cıvıldaşan kızların içinde en çok kimsesiz ve öksüz kızı bize tanıtmak istedi. Cariyelerin, bir ailenin fertleri arasında tapulanmış bir mal gibi satılan kalfaların hikâyelerini ondan dinliyebilirsiniz. Oğluna «kırk para» verememenin azabı içinde kıvranan babalar Halit Ziya'da ne güzel yaşatıldı. Orta halli Bâbıâli gazetecileri, küçük esir Sudanlı Beşir onun kaleminde renk buldu. Rüştü ŞARDAĞ Benim bir-iki kez bitirip yeniden başladığım anıları ise, yaşadığı bütün dönemleri gereğince aydınlatan en güvenilir ışıktır: Kırk Yıl, Saray ve Ötesi. «Sanata Dair» adıyla üç cilt halinde basılmış düşünce yazılarıyle denemelerinde nice eskimemiş doğrular vardır. Ama örneğin «Kırık Hayatlar»ın Ömer Behiç'inde abartılmış bir aile - aşk üçgeninin bunalımı, pek kandıramaz insanı. *Rauf MUTLUAY.*

Sanat Kişiliği

Serveti Fünûn Edebiyat'nın en büyük şairi Tevfik Fikret'se, en büyük nesir ustası da Halit Ziya'dır. Sanatlı bir üslûbu, çok kuvvetli bir iç ve dış gözlem yeteneği vardır. Onu «Türk romancılığının babası» sayabiliriz. Edebiyatın hemen bütün türlerinde eser vermesine rağmen, asıl kişiliğini romanlariyle hikâyelerinde göstermiştir.

Çevresinde gördüğü olaylarla kişilerden geniş ölçüde faydalanmış; kişilerin ruhsal durumlarile tasvirlere önem vermiştir. Goncourt Kardeşler, Stendhal, Flaubert, Balzac, Daudet, Zola, Dickens etkilendiği yazaların başındadır. Realizm'le natüralizm'i benimsemiş; edebiyatımızda realist - psikolojik roman çığırını açarken, romantizmden kurtulamamıştır.

Halit Ziya'da roman ve hikâye tekniği çok sağlamdır. Kişileri en çarpıcı yönleriyle tanıtır; konuları ilgilendirici bir nitelikle anlatır. En eleştirilen yönü dilidir; yabancı sözcüklere tamlamalara çok yer verir; sanat özentisiyle tümcelerini şişirerek şairane tasvirlerle konunun dışına taşar. Romanlarile mensur şiirlerindeki bu külfetli dil; diğer eserlerinde doğal, sade bir Türkçeye yerini bırakır.

> Halit Ziya öyle bir «Balzac»tır ki, yarattığı şeyleri eserlerinde değil, fakat, ekseriyetle hayatta yarattı. *Ahmet HAŞİM*
>
> Meşrutiyet'ten sonra gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'nun bazı merkezlerinde çıkan mecmuaların incelenmesi bu yolda bize nesnel (objektif) birtakım belgeler verebilir. Dergi adlarından tutunuz da o dergilerde yazı yazan gençlerin adlarına kadar Edebiyat-ı Cedide etkisinin ne kadar baskın olduğunu bu mecmualarda açıkça görebiliriz. Bunda da en üstün rol. Halit Ziya'nın payına düşer. Bu takma karakterin, millî ruhumuza, millî geleneğimize uygun olup olmadığını düşünecek millî

bir duyuş ve bilinç henüz uyanmamıştı. Osmanlılığın düşkün bir devrinde yayılmış bir aşağılık duygusu, ister istemez bizi böyle bir duruma sokuyordu. Alafrangalık ve bunun gerektirdiği haller snob bir nesil meydana getiriyordu. Aradan yıllar geçip de millî edebiyatımızın mahsullerine kavuşunca sanki bir değerler devrimi oldu. Muallim Nacinin «Ömer'in çocukluğu»ndanı Hüseyin Rahmi'nin romanları ve halk edebiyatı mahsulleri.. yeniden büyük değer almaya başladı. Bu havaya ulaştığımız zaman, kendimde, uzun yıllar evini, barkını yurdunu, toprağını bırakarak yabancı illerde dolaşmış, sürtmüş, yaramazlıklar yapmış neden sonra yorgun ve yaptıklarından pişman, baba ocağına dönmüş, nur yüzlü anasının mis kokulu dizlerine yatıp rahat ve geniş nefes alan, dinlenen bir insan hali buldum. *Namdar Rahmi KARATAY.*

Fakat, iç canlılığı sönmeyen yaratılışlar için çalışmamak belki çalışmaktan daha ezici, daha yıpratıcı oluyor. Yeşilköy'de oturan, şehre pek az inen Halid Ziya, bugün, tâ eskiden (Serveti Fünun) zamanlarında olduğu gibi hep o eksilmeyen taşkın zekâ, hep o sönmiyen duygu tazeliğile gene aramızdadır. Romanlarındaki teknik olgunluğu hâlâ kimse aşamamışken, son beş, on sene içinde, o, yazılarile kendi kendini aşan bir tahlil ve terkib kudreti gösterdi. *Nadir NADİ.*

Halit Ziya'nın gözleri, hayatın dışından ziyade içine çevrilmiş gibidir. O, size isterse tabiat manzaralarından süslü levhalar yapar, hem de uzun uzun. Fakat bütün bunlar bizi iç hayat inceliklerine daha kolaylıkla indirmek ve onları ruhumuza daha iyi sindirmek içindir.. Edebiyatı nazariyeler değil eserler yapar. Eserlerle teyit ve tebit edilmiyen nazariyeler bir kuru lâf yığınından ibaret kalır. Bunun içindir ki kırk seneye yakın bir fâsıla ile Halit Ziya, edebiyat âleminde bugün hiç yabancı kalmıyor ve itiraf etmelidir ki hâlâ büyük bir usta olarak önümüzde duruyor. *Hüseyin Cahit YALÇIN.*

Halit Ziya'nın Eserleri

Halit Ziya Uşaklıgil; Servet-i Fünûncular arasında en kültürlü yazardır. Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Arapça, ve Farsça bilir. Uzun ömrü boyunca aşağı yukarı 60 yıl, hemen her konuda yazı yazmış, çeviri yapmıştır.

Eserlerinin en seçkinleri Türk edebiyatında mensur şiirin ilk örneklerini veren *Mensur Şiirler* (1891). Romanları: Yazı sanatının emekleyen çocuk dönemi saydığı İzmir ürünleri *Nemide* (1889); *Bir Ölünün Defteri* (1889); *Ferdi ve Şürekâsı* (1894). Servet-i Fünûn dergisinde çıkan ikinci usta döneminin romanları: Mai ve Siyah (Mavi ve Siyah, 1897); *Aşk-ı Memnu* (Yasak Aşk, 1900) *Kırık Hayatlar* (1901 - 1924) En güzel hikâyelerinin toplandığı kitaplar: *Bir Yazın Tarihi* (1900); *Solgun Demet* (1901); *Bir Şi'r-i Hayal* (Bir Hayal Şiiri, 1911); *Bir Hikâye-i Sevda* (Bir Sevda Hikâyesi, 1922); *Hepsinden Acı* (1934); *Onu Beklerken* (1935); *Aşka Dair* (1936); *Kadın Pençesi* (1939). Fransızcadan adapte ettiği iki tiyatro *Füruzan, Fare* oyunu dışında yazdığı telif piyesi: *Kâbus* (1918); anı türünde ilk önemli eserleri yine o vermiştir. Dokuz cilt tutan anılarının ilk beş cildi, kırk yaşına kadarki İstabul ile İzmir'deki aile, basın

çevrelerini anlatan *Kırk Yıl (1936);* sarayda geçirdiği günleri anlatan *Saray ve Ötesi* (3 cilt, 1942); oğlu Halil Vedat'ın ölümünden duyduğu ıstırabı özel anılarını anlatan *Bir Acı Hikâye* (1942) adı altında yayınlanmıştır. Sanat ve edebiyat üzerine yazdığı en önemli yazılar ise *Sanata Dair* (2 cilt, 1939) isimli kitabındadır. Ayrıca edebiyat tarihleri, denemeleri, bilimsel eserleri de vardır.

Halid Ziya Uşaklıgil imzalı yazılar bana çok defa Wagner'i ve Verdi'yi hatırlatır. Büyük Türk muharririnin her zaman taze, her zaman genç fikirlerin sahifeler arasından süzüp kana kana içime akıttıktan sonra, ruh ve beden bağlarının o çözülmez düğümü üzerinde, insana hayatı sevdiren bir felsefenin bitmemesini özlediğim tatlı rüyalarına dalarım. *Nadir NADİ.* Tanzimattan bugüne kadar süregelen edebiyatımız, hattâ bugünkü de dahil, hâlâ bir oluş devresindedir; Divan Edebiyatından ayrılalı beri edebiyatımızda yüz bu kadar sene devam edegelen bir yolunu arama, bir yerleşme ıstırabı vardır vardır. Tabiat ve toprak realitelerinden tutunuz da, «insan» ın çeşidli meselelerine kadar; zaman zaman kendini şiddetle hissettiren siyasî kültürel ve içtimaî ideoloji çalkantılarına kadar; dilimizin bir türlü belirli bir programa bağlanamayan gelişme ıstırablarına kadar.. çok geniş hahislerde hâlâ süren uzun ve buhranlı bir intikal devresi yaşıyoruz. *Şemsettin KUTLU.* O, yalnız İstanbul'da değil, Servetifünun'un ve romanlarının yayıldığı bütün Türk illerinde yaşıyan aydın Türk gençlerini Osmanlılık kökeninden koparmış ve bilinçli veya bilinçsiz olarak Avrupalılığa doğru sürüklemiştir. Onun eserleri okur yazar, edebiyat düşkünü yeni yetmelere bambaşka bir durum ve davranış, bambaşka bir oturuş, yürüyüş, bakış, görüş ve kımıldanış aşılamıştır. *Namdar Rahmi KARATAY.* Psikolojik değer bakımından ve harikulâde karakter çizgileri ve tahlilleri ile bugün de hâlâ eşsiz bir roman olarak kalan (Aşk-ı Memnu) unutulur mu? Sonra (Kırık Hayat) romanı ve «Bir yazın tarihi) hikâyeleri.. Diğer romanlarını saymıyorum, yalnız O'nun hâtırat eserleri bile ismini unutturmaz. İşte o eserler Edebiyat-ı Cedide hâtıraları olan beş ciltlik (Kırk yıl) ve Meşrutiyetten sonra Sultan Reşad'ın başkâtipliği devrinde o devri hem edebiyata, hem tarihe armağan eden, bütün siyasî olayları içten ve dıştan anlatan (Saray ve ötesi.) Vedad için yazdığı altıncı cilt (Bir acı hikâye) dir ve bütün hâtıralar o ciltte düğümlenmektedir. *Halit Fahri OZANSOY.*

Servet-i Fünûn Nesrinin Yaratıcısı

Halit Ziya Uşaklıgil; Servet-i Fünûn nesrinin yaratıcısı, «artistik nesr» in kurucusudur. Zamanına kadar alışılmış kuralların dışında yeni bir sözdizimi ile yazmış, Fransız cümle yapısını aynen Türkçeye uygulamak başarısını göstermiştir. Hayatının sonlarına doğru, bol bol yabancı sözcükleri kullanmaktaki yanlış tutumunu anlamış, eski eserlerinin yeni baskılarını sadeleştirerek yayımlamıştır. 1899 yılının 428 sayılı Servet-i Fünûn'unda şöyle der:

Sadeleştirelim, sadeleştirelim, fakat nasıl? Ah! Nasıl sadeleştirmek lâzım geleceğinde imkân-ı itilâf olsa... Fakat ben öyle zannediyorum ki bu

yapılmasında imkân olmayan şey kendi kendine oluyor; yarım asır evvel yazılanlarla bugün yazılanlar mukayese edilsin, lisanda gittikçe bir sadelik fakat letafetinden sanatından bir şey gaib olmayarak tabiatıyle husule gelen bir sadelik var. Şu halde bizce en iyi şey lisanı kendi haline bırakmaktır.

Halit Ziya'nın düz yazılarında Türkçemizin anlatım gücünün arttığını, genişlediğini duyarız. İlkin dilimizin özleşmesine, yabancı sözcüklerden kurtulmasına karşı çıkarken, ölümünden önceki yılları eserlerini sadeleştirmekle geçer. Fakat buna ne sağlığı, ne zamanı vardır. «Hayır; istediğim gibi olmadı. Bu, daha geniş bir zaman ve emek ister, benim zamanım ve sıhhatim ise buna elvermiyor» diyecektir. (Şemsettin Kutlu: Cumhuriyet gazetesi, 27 Mart 1964)

Hallit Ziya'nın nesli, kapalı bir san'at çevresinde yaşadı. Dili bile bu çevrenin malıdır. Kendi kendilerine, atölyelerinde yaptıkları bu dil ile realiteyi bulmak elbette kabil olamazdı. Nerede bir edebiyatın başladığını görsek, orada sokağın yazı masası ile birleştiğini görürüz. Malherbe sokağı dinledi; Dickens sokağı edebiyata soktu. Bir romanında geçen «sokağın anahtarı» sözü bu romancıyı tek başına izah edebilir. Puşkin'de de sokağın anahtarı vardı. Bu sihirli anahtar, hiç bir zaman Halit Ziya'nın eline geçmedi.*Ahmet Hamdi TANPINAR.* Kelime ve terkip dilin dış tarafından; kıyafetinden başka bir şey değildir. Zaman dil ağacından kelimeleri de, terkipleri de söküp atabilir. Fakat bu, bir eserin kıymetine hiçbir suretle halel getirmez. Şekspir'in eserlerini bugünkü İngilizceye çevirmeden İngiliz mekteplerinde okutmadıklarını söylerler. Bundan tabiî ne olabilir? İş kelimelerde, terkiplerde değil; dilin değişmiyen temelini teşkil eden sentaksında, çatısındadır Halit Ziya'da bu sentaks, bu çatı Türkçedir. *Sedat OKSAL* Üslûbunun biraz müşteki ve hazin havası, sesinin sık sık karaltılı bir dünyadan çıkışı Halit Ziya'yı gözümüzde küçülteceği yerde büyütmededir. Çünkü o karanlık bir devrin mustarip gençliğini, kaç göç korkuları içinde bunalan dar görüşlü insanlarla dolu yılların mahzun ve zarurî neticelerle biten aşklarını kendi devrinin en büyük eserleri halinde bize bıraktı. Yeni nesiller onun bugüne aktarılan eserlerinden sade o eski devirleri değil, aynı zamanda ifade etmenin kısır imkânlarından kurtulmayı öğrenecekler ve bütün sanat hayatında ak saçları gibi bembeyaz kalmış bir çehreyi tanıyacaklardır. *Rüştü ŞARDAĞ.* 26 Eylül 1932'de toplanan «Birinci Türk Dili Kurultayı»nda okuduğu aşağıdaki parçada Halit Ziya Uşaklıgil'in dil zevki açıkça görülür:

TÜRK DİLİ İÇİN

Ben Türkçenin ezelî bir âşıkıyım. Hepimiz öyle değil miyiz? Türkçeyi muhtelif devirlerinde, muhtelif libaslarla, muhtelif şekillerde gördüm ve sevgilimi o şekiller, o libaslar altında kendi cevherinde sevdim.

Ben eski Bâbıâlî (kâtiplerinden) işittiğim süslü dili sevdiğim gibi, Aksaray'da karpuz sergisinde müşteri ayartmak için çığırtkanlık eden Türk delikanlısının türlü zarâfetlerle dolu olan Türkçesini de sevdim.

Ben Divan edebiyâtının gazelleriyle mest oldum. Fakat sevgili İzmirimin, ismini yâdettikçe ciğerimi sızlatan sevgili İzmirin İkiçeşmelik kızının incir işlediği esnâda okuduğu Türkçe şarkıya da mest oldum. Ben, o sevgiliyi, atlas şalvariyle, başının üzerinde altın işlenmiş takyesi ile gördüm. Ben onu (perişan gönüllü şairin):

O gül endâm bir al şâle bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün

beytinde olduğu gibi, bir şala sarılıp büründüğünü görerek de sevdim. Sonra üç peşli entârisiyle, canfes terlikleriyle salınırken yine gördüm, yine sevdim.

Başında hotozu, belinde kuşağı, sedef kakılı sediri üzerinde uzanmış, yahut Sa'dâbâd'da, Göksu'da seyrâna çıkmış hâliyle gördüm, yine sevdim.

Fakat tabiatte her şey tekâmülden, inkılâptan ibâretse, bâzen tekâmül, bazan inkılâp devirden devire geçtiği gibi her devrin zevki de birbirinin aynı olmaz. Ben son devrin İpekiş'in kelebek kanadı kadar ince, zarif, dört metrelik kumaşı ile giyinmiş, başında küçücük beresiyle bir rüzgâr gibi kaldırımlar üzerinde seke seke giden ve rüzgâr mı onu götürüyor, o mu rüzgârı götürüyor diye insanı şüpheye düşüren hâliyle de Türkçeyi gördüm ve sevdim.

Halid Ziya ve nesli, Abdülhamid'in ilk yıllarında yetiştiler... Büyük dostluklara çok elverişli olan ve heyecanlarını saflıkla yaşayan Muallim Naci'yi bile peşinden sürükleyen, ona zorla Therese Raquin'i çevirten bu realizm aşkının asıl yazıcısı, bugün pek az hatırlanan Beşir Fuad idi. Onun Hugo ve Voltaire adlı eserleriyle, Namık Kemal edebiyatına hücum eden tenkidleriyle başlayan bu çığıra, Sami Paşazâde, şurasından burasından kırdığı nazenin bir ifade vermeğe çalıştığı Namık Kemal üslûbu ile katılır. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Dil ve düşüncemizin hazin bir çıkmaza saplanması gözönüne getirilirse, Halid Ziya Uşaklıgilin yaratmış olduğu nesrin değeri gözümüzde daha iyi canlanır. Onun, cümleye vermiş olduğu elestikiyet sayesinde, türkçe yalnız modern romana kavuşmakla kalmadı, nesrini, daha doğrusu, düşüncesini buldu. Bu bakımdan, Halid Ziyanın Türk düşüncesindeki rolü, Türk edebiyatındaki yeri kadar önemlidir... O, türkçenin imkânlarını son haddine kadar sınamış bir sanatkârdır. *Cahit TANYOL.*

Hikâyeleri

Halit Ziya Uşaklıgil romanlarında konularını aydın çevrelerden seçmesine karşın küçük hikâyelerinde çokluk halkın arasına girmeye çalışır. Bu yüzden hikâyelerinde, daha ulusal, daha yerli bir hava, daha bizim olan bir renklilik göze çarpar. Küçük hikâyelerindeki dil daha sade bir özgünlük gösterir.

Halit Ziya Uşaklıgil, Hasan Ali Yücel, Mehmet Emin Yurdakul, İbnül-Emin Mahmut Kemal İnal (soldan sağa).

Halit Ziya'nın hikâye kitaplarının sayısı onbeşi geçer. Bunlardaki hikâyelerin toplamı yüzelliyi bulur. En önemlileri: Bir Muhtıranın Son Yaprakları, Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası, Bu muydu?, Küçük Fıkralar, Bir Yazın Tarihi, Solgun Demet, Bir Şiir-i Hayal, Sepette Bulunmuş, Bir Hikâye-i Sevda, Hepsinden Acı, Onu Beklerken, Aşka Dair. Bunlar çoğunlukla gerçekçi bir gözlem, psikolojik bir fantezi taşır. Ferhunde Kalfa, Raziye Kadın, Altun Nine, Raika Molla, Mahalleye Mevkuf en başarılı hikâyeleri arasında sayılır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerindeki olayların geçtiği yerlerin başında konaklarla köşkler, yalılarla tiyatro kulisleri, sokaklar, köyler, evlerle hastaneler gelir. Dört hikâyesinden biri mutsuz bir sonla, çoğu buruk acılarla biter.. Mutlu sonlarla sürprizliler otuzu bulur. Şöyle der: İstanbul ve İzmir evlerinin içinde ve civarında tanınmış simalardan birçokları uzun seneler geçtikten sonra bana küçük hikâyelerimden bazılarını ilham etmiştir. Bunlar daha ziyade kısmen muhtelif simalardan toplanmış -hattâ büyük mikyasta- muharririn hayalinden doğmuş şeylerdir.

> Hiçbir sanatkârın, eserlerinde yarattığı tiplerle kendi karakteri arasında bu kadar geniş bir benzerlik bulunamaz. Bu en çok küçük hikâyelerinde göze çarpar. Romanlarında biraz daha kişiliğini saklıyabilen Halit Ziya Uşaklıgil, küçük hikâyelerdeki özenerek yarattığı tiplerde, onların kendisi gibi düşünüp konuşmasında, ve kendisi gibi duyup hareket etmesinde bir mahzur görmez. Bu kahramanlar onun gibi duyan, acıyan, seven, ve kâinata onun gözüyle bakan insanlardır. Bun-

dan dolayıdır ki o kahramanlarını daima benimsemiş, sevmiş ve onları kem gözden korumağa çalışmıştır. Şüphe yok ki bunlar her zaman yerli hayattan alınmış tipler değildir. O, yaşadığı hayatta rastladığı insanları ihmal etmemekle beraber, onları okuduğu eserlerdeki kahramanlarla çok kere birleştirmiş ve bunlardan yeni, dikkate değer ve canlı tipler yaratabilmiştir. *Agâh Sırrı LEVEND* Aslında Uşaklıgil'in büyük bir hikâyeci olduğunda hiç kuşku yoktur. Bazan bir romantik konuları, dram noktalarıyla işlemekle yetinerek bize bu türün en unutulmaz örneklerini vermiştir; Ferhunde Kalfa'nın bütün ömür süren bekleyişini, «Mahalleye Mevkuf»daki Doğrubasmaz Salim Hoca'yla kızı Şerife'nin birbirine ters düşen toplum kaderlerini, «Sade Bir Şey»deki Hasan - Hüseyin Efendilerin kardeşlik sevgisinden yola çıkıp piyasa çatışmalarında değişen nasip - kısmet paylarını... o kadar etkiyle anlatmıştır ki, okuyunca unutulması olanaksızdır. *Rauf MUTLUAY.* Bir Halit Ziya Uşaklıgil var, bizim anlayışımız onunkinden başka, Küçük hikâyeleri lirizmin inceliğiyle doludur; oldum olası değişmez karekterleri benimsemiştir. Kişi analizi bunlar üzerindedir. Okuduklarımızdan çıkan sonuç : Onun, sanatta bireysel oluşudur. *Orhan KEMAL.* Ünlü hikâyesi :

FERHUNDE KALFA

Ferhunde küçük hanımla beraber büyümüştü. Beraber büyümüş olmak imtiyazı Ferhunde'ye bütün ev halkı içinde bir mevki-i mahsus, bir kadr-i müstesna vermişti; kaç kereler efendinin ağzından işitmiş idi ki. Ferhunde evin bir kızı gibidir, onun için Hasna'ya ne yapılsa mutlaka bir ayni; biraz daha muhtasar, biraz daha hafif olarak Ferhunde'ye de yapılırdı; hiç olmazsa renk itibariyle bir karabet, bir müşabehet gözetilir, Hasna'ya bir bayram için meselâ pembe ipekten bir kumaş alınırsa Ferhunde için bir yünlü yahut bir basma fakat her halde pembe bir şey alınırdı, ve bu Ferhunde için iktifa olunacak bir itminan-i vicdan idi.

Onun için Hasnaya görücüler gelmeye başlayınca Ferhunde gizli bir sevinç duydu, bu görücüler kısmen kendisine de bir mübeşşir-i izdivaç hükmünde idiler. Mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor. Görücüler geldikçe ona kanatlar takılır, merdivenlerden uçarak iner, çıkar; yaşmakları, feraceleri almak vazifesini başkalarına bırakarak soluk soluğa koşar, küçük hanıma haber verir, giyilecek esvap hakkında uzun uzun mücadeleler eder, sonra bir aralık ortadan kaybolur, beş dakika sonra değişmiş olarak avdet ederdi. En mühim vazife onun idi : Misafirlere kahve verirdi ve bu rasime-i mahsusa için bittabi Ferhunde Kalfa da giyinir, kuşanırdı.

Adet etmiş idi; mutlaka esvabını küçük hanımınkine takribe çalışırdı; bugün küçük hanım görücülere yeşil mantinlerle çıkacak, öyle mi? Ferhunde derhal karar verirdi : O da tirşe basmalarını giyecek...

Halit Ziya Uşaklıgil, gerçekçileri romantiklerden üstün tutar: «Biz böyle düşünüyoruz ki en çirkin gerçek, en süslü bir hayalden üstündür. Okurların çoğunu gerçekçilerden nefret ettiren, bunların insanları olduğu gibi göstermeleridir. Romantikler ise yarattıkları kişileri, dileklerince iyi veya kötü göstermek, nefret edilecek kişileri bile seçkin bir topluma girecek duruma sokmak sahtekârlığını işlerler... Gerçekçilerde herşey ciddî, herşey doğrudur; romantiklerde herşey düşsel, herşey yapmacıktır. Gerçekçiler birçok kişileri iyi kötü, olay alanına sürerler, onlar hareket eder, yazarın kendisi susar. Hiçbirinin yanını tutmaz. Kahramanlar kendi ekseninde dönen gezegenler gibi ana olayın çevresinde dolaşır, izledikleri yoldan sapmazlar. Yazar, bu adamı beğeniniz, bunu reddediniz, demez. O gerçeği anlatır, biz yargı veririz. Romantikler öyle değildir. Kişileri savunmak veya suçlamak için avukat kesilirler.» Yanda Necati İtez'in bir deseni.

Sonra küçük hanım önde Ferhunde Kalfa arkada görücülerin huzuruna çıkılırdı. Kahveleri verdikten sonra Ferhunde gider tâ küçük hanımın sandalyasına müvazi bir yerde gözlerini indirerek, derunî bir hicap ile kızararak, tâ kalbinden gelen bir irtiaş ile elinde kahve tepsisi titriyerek bekler, burada beş on dakika küçük hanımla beraber görücüye çıkmış bir kız hayatını yaşardı.

Görücülerin yanından çıkılınca, pür-halecan, küçük hanımla beraber koşar, onunla odaya kapanır, küçük hanımın boynuna sarılır, zapta kuvvet bulunamamış bir feveran-i sürur ile: «Çıldırdın mı? Ne oluyorsun? Kendine gel Ferhunde!...» ihtarlarına rağmen öper, öperdi. İlk defalarında: «Ah! bilsen küçük hanımcığım ne kadar sıkıldım, ne kadar sıkıldım!...» derdi, sonraları: «Artık alıştım, şimdi üzülüyorum, artık olup bitse, artık gelin oluversen de...» demeğe başlamış idi. O, mutlaka gelip giden görücülerin kendisine de bir şey getireceklerinden, bu evin içinden dönen mesele-i izdivaçtan kendisine de bir hisse inkısam edeceğinden vicdanî bir kanaatle emin idi. Bunu ne onun, ne başkalarının söylemesine hacet yoktu, bu o kadar tabiî bir şey idi ki, söylenmesi hattâ tabiiyetini ihlâl ederdi; mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor.

Kendi güzelliğine itimadı vardı; hattâ görücüler gelmeye başladıktan sonra küçük hanımla kendi arasında mukayeseler kurar, nisbetler tâyin eder netice-i hesapta kendisine pek de medar-i iftihar olmıyacak yekûnlar çıkar-

mazdı. Onun kısa kısa siyah kaşları, yumuşak siyah gözleri, pek ziyade utandığı zaman donuk bir tabaka-i ihmirar altında dalgalanan kişmirî bir rengi, geniş omuzlar altında gittikçe darlaşan gövdesiyle hoş bir endamı kemal-i ihtimam ile muhafaza olunan el kadar bir parçada uzun uzun tetkik ederek hükmetmiş idi ki, Ferhunde Kalfa, öyle yabana atılacak bir şey değildir. Yalnız küçük hanımın bir şeyini kıskanırdı, evet bunu kendi nefsine karşı da itiraf etmiş idi, sarahaten, bilâ-tevil kıskanırdı: Sarı saçlar... Kaşlara, gözlere, tene o kadar ehemmiyet vermezdi, bunlar için hep kendisinde teadül edecek kıymetler, meziyetler bulurdu, fakat saçlar... Ah! mümkün olsa bunları değiştirmek, bu kara şeyleri sarı, sapsarı, sırma gibi yapmak mümkün olsa!...

Düğüne karar verildikten sonra ufak bir korku ile beraber sevinmekten hâli kalmamış idi; hattâ bir gece farkında olmaksızın o korkuya lüzumundan ziyade teslim-i nefs ettiğini birden hissedince silkinerek kendi kendini şedit bir itap ile hakikate dâvet etmiş id: Çılgın kız: çifte düğün yapacak değiller a! her şeyin sırası var.

Kıskanmıyor, bilâkis o muntazar olan sıra çabuk gelmek için herkesten ziyade o telâş ediyor, her sabah çarşıya çıkılmak lüzumunu küçük hanımın hatırına o getiriyordu. Bu çarşı seferlerinde hanımlara o refakat ediyor, işlenmiş terlik kutuları, türlü türlü kumaş paketleri, sırmalı bohçalar, havlular kollarının arasında biriktikçe, bunların başkasına taşıttırılmasına müsaade etmiyerek kucağından taşan eşya ile hanımların taşıdıkça, sıktıkça izdivaca gûya nefsince bir takarrup hâsıl oluyor, onlardan meşam-i ruhuna bir bûyi hulya, bir müjde-i saadet geliyordu.

Böyle eve neler taşıdı! Terden yaşmağı yanaklarına yapışarak, yorgunluktan soluya soluya İstanbul'un bin köşesinden neler neler getirdi! Ve hep bunlar alınırken, beğenilirken kendisini, kendi düğününü düşünür, bir hiss-i tabiî-i insaf ile mevkiini tâyin, hulyalarını tâdil etmekle bunlardan, bütün bu kumaşlardan işlenmiş şeylerden, gümüş evaniden kendisine de küçük kıtada, daha az, daha ucuz, daha sade bir çeyiz tertip ederek içinden, tâ hâlim-i vicdanından türlü emellere yol açardı: «Şundan ben de alayım, varsın biraz daha sade olsun», «Bunun elbette bir ucuzunu bulurum, amma daha küçük olacakmış, ne zararı var?» derdi.

Bunları eve getirip de herkes başına üşüşünce Ferhunde bir âteşpâre kesilirdi. Elinden gelse bunları kimseye göstermiyecek, kimsenin el sürmesine razı almıyacaktı: bunlara bakmak, dokunmak hakkı, küçük hanımdan sonra yalnız kendisine münhasır hükmünde idi; onları herkesten kıskanır, esirgerdi.

Çarşıda refakat hakkını kimseye bırakmadığı gibi, evde dikilecek, yapı-

Halit Ziya Uşaklıgil'in tumturaklı ağdalı, tamlamalı dili Ferhunde Kalfa'da oldukça sadedir. Onun hikâyelerinde Türk cümlesi güçlenirken anlatım biraz daha halkın diline yaklaşır: «Şüphesiz bu, ne boş arsalarda ceviz oynuyan çocukların ne de şehrin dar sokaklarında akşamları kapılarının eşiklerine çömelerek hasbihal eden kadınların lisanıdır. İstanbul'da seçkin bir irfan topluluğu vardır ki, milletin konuşma lisanı işte ona tâbidir.» der.

lacak şeylere de kimseyi karıştırmazdı; bir gece «Haydi artık yoruldun, git de yat!...» dedikleri için hüngür hüngür ağlamış, saatlerce matem tutmuştu...

Bir gün sofa başında efendi ile hanım ufak bir fısıltıdan sonra Ferhunde'ye bakışarak ikisi de gülümsediler, onun yüreği oynadı, bilâihtiyar gözlerini indirdi.

O gece Ferhunde olmayacak vesileler icad ederek hep efendi ile hanımın yanına girdi çıktı, o gülümsemenin mânasına dair bir koku almak istiyordu. Kendi kendisine, «Acaba ne var?» diyordu. Ne olduğundan âdeta emindi: «Acaba kim istiyor?» diyordu.

Ertesi sabah hanımın sesini işitti: — Ferhunde! Seni efendi istiyor.

Az kaldı düşecekti, bir müddet cevap veremedi, bir hareket edemedi, dizleri titriyordu. Efendinin yanına girince, gözlerini kaldırıp bakamıyordu; nihayet işte o müjde-i saadeti almak dakikası gelmiş idi!...

Efendi kesik kesik başladı: — Ferhunde! Sen Hasna ile beraber büyüdün, seni şimdiye kadar ondan ayrı tutmadım, sen de hepimizin memnuniyetini kazandın...

Ferhunde nefes almıyordu, efendi devam etti: — Şimdi Hasna yabancı bir eve gidiyor, orada yanında candan kimse bulunmayacak olursa pek ziyade sıkılacak. Nihayet düşündük, seni beraber göndermeye karar verdik, işitiyor musun, Ferhunde? Hasna ile beraber gideceksin. Zaten senden eminiz, ona nasıl sadıkane hizmet edeceğini pek iyi biliriz. Sonra, bir iki sene sonra, hayırlı bir sırada, elbet sen de mükâfatını görürsün, anlıyor musun Ferhunde?..

Ferhunde anlıyordu, ilerledi, efendisinin eteğini öptü ve kalbinde azîm bir sevinçle çıktı, evet, seviniyordu... Şüphedar bir vaziyette kalmaktan elbet

böyle açık bir vaad almak daha hayırlıydı. Bir iki sene sonra? Bir iki senenin ne ehemmiyeti var? Göz açıp kapayıncaya kadar sene geçiyor, hayırlı bir sıradan maksadı da anlamış idi, kendi kendisine: «Ne olacak? Küçük hanımın bir çocuğu olunca...» diyordu.

Bu vak'adan sonra Ferhunde'ye bir başka hiffet geldi, o güne kadar ufak bir korkudan hâli kalmamış idi; fakat bu defa işte ufk-i emeline celi ve sarih bir vâde-i muayyene ile muhakkak bir ümit dikilmiş idi.

Düğünde Ferhunde'nin gûya şahsiyeti taaddüt etti. Bir Ferhunde'den yüz Ferhunde çıktı; her tarafta ona tesadüf olunuyor, her iş başında o görülüyordu. Bu düğün bir nevi onun düğününün mukaddemesiydi, böyle pürsürur ü telâş, kalabalığın içinde koştukça kendisine de bir parça gelin oluyor nazariyle bakıyordu.

Ona hep çeyizlik cariye sıfat-i mümtazesiyle «Kalfa!... Kalfa!...» diyorlar ve Ferhunde Kalfa etrafında yükselen bu hitab-i ihtiram arasında bir iki sene sonra bir hayırlı sırada yapılacak olan düğününün mukaddemat-i lezaizini bugünden duyarak düğün evini sürur ve telâşiye dolduruyordu.

Bugünden sonra devre-i intizar başladı. Doğrudan doğruya sormağa cesaret edemez, bir küçük kelime-i istifsarın hafaya-yi âmaline nüfuz edilmesine sebebiyet vereceğinden ihtirazen sükût ederek beklerdi. Fakat günler, aylar geçiyor, hâlâ o beklenen şeyden bir haber gelmiyordu. Bir gün kızararak, utanarak, her vakit, her şey hakkında bi-tekellüf görüştüğü küçük hanımından bu defa sıkılarak sormaya cesaret etti: «Küçük hanımcığım, yapyalnız kaldık, bize ne vakit bir eğlence çıkacak?..» Aldığı cevap hiç hoş değildi: «Aman Ferhunde sen de, hiç yeni gelinliğimi bilmiyeyim mi?»

O gün Ferhundenin başına ağrı geldi, dilim dilim limon keserek kahveye batırdıktan sonra başına bağladı ve hep evin içinde akşama kadar böyle dolaştı. Artık zavallı kalbi isyan etmeye başlıyordu, demek küçük hanım eskiyecek, ondan sonra çocuk doğuracak, daha sonra Ferhunde düşünülecek?...

Artık titizleşiyor; olmıyacak bahanelerle kavgalar icad ediyor, damat bey biraz yüksek sesle bir şey söylese yukarıya çıkıp saatlerce ağlıyordu. Bazan sabahları kalktıkça yatağının içinde oturur ve uzun uzun düşünerek düğünden beri geçen zamanın hesabını bulmaya çalışırdı, kendi kendisine «Mevlûttan sonraydı, o sene yazın Kadıköyüne gittik, bir sene Kanlıca'da kaldık, şimdi yine yaz geliyor...» diye seneleri birbirine ekliyerek bir yekün bulmak ister, sonra «Üç sene... üç sene olmuş...» nidasiyle tercüme-i hayret ederken birden bir şey kalbini kıvırırdı: «Bir sene de yazı burada geçirdik. Demek dört sene oluyor. Dört sene küçük hanım hâlâ yeni gelinliğini bilecek.»

O vakit küçük hanıma düşman olur; o sabah aşağıya indikten sonra bütün hizmetini ters bir suratla, çatık kaşlarla görürdü.

Bir gün evin içinde bir haber-i fevkalâde duyuldu: «Gelin hanım gebe imiş!» denildi. Ferhunde artık sıkılmadı; bu haberin sıhhatinden emin olmak

istiyordu, küçük hanımına koştu ve bilâtereddüt, açıktan açığa sordu, ona gülerek: «Galiba!» cevabı verildi.

Oh! bu cevab-i müphem onu nasıl üzdü, günlerce haftalarca uykusu kaçtı. Nihayet haberin sıhhati tahakkuk edince, Ferhunde'ye de azîm bir istirahat-i kalbiye, bir emniyet-i vicdan geldi. Şimdi artık önünde meşkûk bir devre-i intizar değil, bir mühlet-i muayyene vardı.

Bütün eski faaliyetini, neşatını tekrar buldu; artık küçük hanımının yanından ayrılmıyor, gözünün içine bakıyor, o merdivenlerden inerken kollarına girmek istiyordu.

Ikide bir sorardı: «Daha ne kadar var, küçük hanım?... Şimdi sekiz ay mı oldu? Daha bir ay var, tam otuz gün desenize..»

Bu halecan-i intizar onu sarartıyor, kuvvetten düşürüyordu; artık bütün hayatı bir asabiyet-i marize içinde hummalarla geçiyordu.

Çocuğu çıldırasıya sevdi, hemen bütün hizmetlerini üstüne aldı; hele çamaşırları yıkamak vazifesini herkesten esirgedi. Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe tâ çamaşırlıktan sesi işitilirdi: «Sevsinler de sevsinler kendine göre çamaşırları da varmış..»

Fakat bütün bu muhabbetlerle beraber çocuk kendisine bir müjde-i saadet getirmekte teehhür ediyor. Ferhunde ninni söyliyerek beşiği salladıkça, aylar da birer birer cereyan ederek o eski senelere iltihak edip gidiyordu.

O artık beklemez olmuş idi, şimdi bir mukaddeme-i ye'sin fütur-i hissiyatiyle emellerine bir atalet geliyor; ve ayakları gittikçe batileşerek, endamı gittikçe çökerek evin içinde yorgun yorgun dolaşıyordu.

Ona artık Ferhunde Kalfa denilmiyor, «Sabit Beyin dadısı» deniliyordu. Bu ünvan başka ağızlara da sirayet ederek yavaş yavaş «Ferhunde Dadı» ünvan-i resmisiyle tanılır oldu ve bu gûya onu yirmi sene ihtiyarlattı.

Bir bayram günü, çocuğu dadısına terfikan büyük babasına gönderdiler. Avdet ederken büyük efendi dedi ki: — Biraz dursana, Ferhunde! Senin hizmetine artık mükâfat zamanı geldi.

O zaman efendi, çekmecesinin kapağını açtı, kalemini başparmağının tırnağında çıtlattı; bir kâğıt çekti ve düşüne düşüne, her kelime için kalemini dört beş kere hokkasına batıra batıra uzun uzun yazdı; tekrar okudu, cebinden çıkardığı mühürünü mürekkepledi ve kemal-i ihtimamla kâğıda bastıktan sonra bu ameliyatı takibeden çocuğa uzatarak: — Al, Sabit! dadına ver, artık rahat etsin...» dedi.

Ferhunde, o dakikaya kadar anlamamış idi, efendisinin bu sözü hakikati birden tefsir etmiş oldu. Teessüründen, sürurundan oraya yığılıverecekti, çocuğun elinden kâğıdı alarak efendisinin ayaklarına kapandı.

Demek o kadar zamandan beri intizar olunan dakika-i saadet gelmiş idi. Demek o artık gelin olabilecek ve şimdi aralarında birkaç beyaz teller farkolunan saçlarını, bu kara şeyleri sarı, sapsarı, sırma gibi yapmak mümkün olacaktı.

Bu akşam Ferhunde bu hüccet-i bahtiyari ile avdet edince damat bey de buna kendi tarafından bir hisse-i mükâfat ilâve etmek istiyerek: — Ferhunde dadı, seni gelin etmek de benden, Sabit'i çabuk büyüt, mektebe verelim de... dedi.

Ferhunde'nin bir müddettenberi yavaş yavaş sönen, küllenen ateşi âmalinin üzerinden gûya bir rüzgâr geçmiş oldu; bu kâğıt parçası bütün kuvvet-i griziye-i hulyasını ihya etmiş, tazelemiş idi. Onu sandıktan, bohçaların arasından çıkarıp öpüyor, gûya derin meal-i zi esrarını düşünüyormuşçasına saatlerle bu yazılara bakıyordu... Sonra gider, gizlice bir aynada saçlarını muayene ederdi: bir, iki, üç oh! şimdi onlardan birçok vardı, fakat mademki boyayacak..

Sabit'in mektep meselesi iki büyük mateme karıştı, büyük efendiyle büyük hanım birbirini müteakiben, senelerce düğün ihtimalâtının önüne sed çekerek aileyi matemde bıraktılar. Bu iki darbe Ferhundenin emellerinde son kuvvetleri de ezdi; artık bütün dünyaya, hattâ o kâğıt parçasına küstü. Geceleri yatarken düşünmemeye, hulya kurmamaya çalışıyordu. Şimdi zavallı kalbinde her şeyi fena gösteren bir acılık vardı ve bu küskünlük içinde, Sabit serpilip büyüdükçe, Ferhundenin omuzları daha ziyade çökerek, hatveleri daha ziyade ağırlaşarak, şakaklarında beyaz teller çoğalıyordu.

Bir gece Hasna Hanım tîz bir kahkaha ile odasından çıkarak telâşla Ferhundeyi çağırdı: — Dadı! Dadı!...

Şimdi Ferhunde'ye o da «dadı» diyordu. Ferhunde yanlarına çıkınca Hasna Hanımla damat bey hâlâ gülüyordu. Hasna hanım dedi ki: — Dadı! haberin var mı? Senin kısmetin çıktı.

Ferhunde hayretle baktı, inanamıyordu: — A, inanamıyor musun, dadı? İşte bey söylüyor, seni Sabitin lalası istiyormuş.

Ferhunde hiç cevap vermedi, çevrildi ve dışarıya çıktı. Kendi kendisine mırıldanırken arkasından işittiler «Tamam! diyordu. Bekle bekle de lâlaya var...»

Ferhunde'nin lâlayı istemediğine kanaat hâsıl olunca bütün kolculara, eve gelip giden kadınlara, komşulara haber verildi ki, evde gelin edilecek bir çırak var. Bugünden sonra Ferhunde için bir devr-i cedid-i humma başladı.

Halit Ziya Uşaklıgil şu görüştedir: «Ülkemizde Muhayyelat-ı Aziz Efendı yolunda hikâyelerden başka bir şey tanınmadığı bir sırada ilk olarak ulusal telif roman yazan saadetli Ahmet Mithat hazretleriyle onu izleyenlere payımıza düşen şükranı sunmak isteriz... Bizde Batı'nın roman yolu ilk olarak Alexandre Dumas, Ponson de Terrail, Xavier de Montepin, Pierre Zacoum gibi bir tefrikalarıyla bir gazeteye kırk elli bin alıcı kazandıracak ölçüde Fransız basınında ün alan romancıların yapıtlarıyla tanıtıldığında o zamana kadar Binbir Gece ve Binbir Gün'den başka hikâyesi olmayan Osmanlı basınında büyük bir rağbet görmüştü..»

İzdivaç meselesi tekrar can bulmuş idi, hattâ görücüler bile geldiler. Lâkin zaman geçiyor, beyaz teller bir inad-i rahmane ile çoğalıyor ve Ferhunde hâlâ bekliyordu.

Bir gün Hasna hanım dedi ki: — Dadı! Bugün seninle nereye gidiyoruz, biliyor musun? Sabit için kız bakmaya..

Ferhunde şaşırdı. Nasıl? Sabit Bey evlenecek kadar büyümüş müydü? O vakit zihnen hesap etti: Sabit için yirmi ikisinde diyorlardı, düğünden dört sene sonra doğmuş idi. Hasna Hanım gelin olurken yirmisinde imiş. Onun küçük hanımdan ancak iki yaş büyük olduğunu zaten söylerlerdi. Şu halde?.. Netice-i hesabı bulamıyor, bu seneleri birbirine ilâve ederek, o yekûni müthişi keşfedemiyordu: fakat tâ kalbinin içinde bir ukde-i bükâ duydu.

☆

Ferhunde bu düğünde de koşacak kadar kuvvet buldu. O kalabalığın arasında dolaştıkça bu defa «Güveyin dadısı! Güveyin dadısı!» fısıltılarını işitiyordu. Bu gece odasına kapandı, senelerden beri ihmal edilerek terk olunan o, artık eskimiş, sararmış, yazıları donuklaşmış, kâğıt parçasını çıkararak üzerine kapandı, ağladı, ağladı, ağladı..

☆

Bu düğün de geçmiş, aylar yine bi-fasıla zincir-i cereyanını sürükliye sürükliye Ferhunde'nin saçlarına bir kar tabakası daha ilâve etmiş idi. Bir gece yeni güvey gelin dadılarını içeriye çağırdılar ve yalvarmaya başladılar: Evet, hâlâ el'an rica ediyor, başlarının etini yiyor, ahir ömrünün sükûn-i saâtını onların lûtfundan bekliyor.. İkisi de Ferhundeye sarıldılar, sarkık yanaklarından öptüler; beyaz, artık bembeyaz saçlarını okşadılar.

Ne iyi olacaktı! Onları salıvermiyeceklerdi; onlar yine burada oturacaklar yeni çıkacak bebeğe bakacaklardı...

Gelin hanım gülerek doğacak bebeğe atfen: «Değil mi, Ferhunde bacısı?...» diyordu. Evet, artık bu unvan-i cedide az bir zaman kalmış, birkaç ay

sonra bebek çıkacak ve Ferhunde, artık gelin olmaya ikna edilen Ferhunde bir bebeğin bacısı olacaktı!...

Düğün günü bütün ev halkının ısrarına karşı mukavemet edemiyerek Ferhunde süslendi, köşeye oturtuldu; nihayet işte gelin olmuş idi. Fakat saçlarını sarı, sapsarı, sırma gibi yapamamış, yapmak istememiş idi; çünkü onlar artık siyah değil, beyaz, bembeyaz, iplik gibi idi...

Halid Ziyaya «romanımızın babası» diyenler vardır. Ona bu unvanı verenler, kendisinin birer mana ve değer taşıyan eserlerini ortaya atmağa başladığı zaman edebiyatımızda «bütün» halinde hikâye ve roman olmadığını ileri sürenlerdir. Oysa ki Halid Ziyadan önce de modern hikâye ve romanın denemesini yapmış ona yakın sima vardı. O halde Halid Ziya romanımızın babası değildir ve romanımızın babası kimse değildir. Eskilerin «tekâmülsüz kemal olmaz» diye bir sözü vardır; Halid Ziyanın büyük değeri de romanımızın babası olmak değil romanımızın bir kemali olmasıdır. O Türk romanında bir devirdir. Kendi zamanına kadar türkçede roman ve hikâye çalışmalarını o, çağının mümkün olan vasıta ve malzemelerini kullanarak; tertib, teknik, tahlil sistem bakımından derlitoplu bir hale soktu. Yaptığı iş şüphesiz yoktan varetmek değildi: fakat o başlanmış lâkin bir türlü düzene girememiş bir işi o zaman için «mükemmel»e ulaştırmıştı. Bu şüphesiz büyük ve şükrana değer bir hizmetti. *Şemsettin KUTLU.*

Romanları

Halit Ziya Uşaklıgil; romancılığımızda bir aşamadır. Cumhuriyet öncesi Edebiyatımızın en usta roman sanatçısı odur. Romanlarındaki teknik, anlatım, kişiler, duygusal ve düşünsel çözümlemeler sağlam bir gözleme dayanır. Titiz bir işçi, romantik bir gerçekçidir.

«Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya» incelemesinde Cemil Yener, Halit Ziya'nın romanlarındaki belirli nitelikleri vurgular. Uşaklıgil'in romanları mutlulukla bitmez; sonuç ya ölüm ya da acıklı bir olaydır. Kadınlar, aşkta daha girgin, daha atılgandırlar; teşebbüsü ellerinde tutarlar. Kahramanları da, kişileri de geçim sıkıntısı çekmezler; «ekmek parası kaygusu» yoktur onlarda, «Yazdığı bütün romanların vakaları, zenginlerin ve memurların hayatı ile ilgilidir?» O, bir «zengin sınıf» bir «aydın sınıf» romancısıdır. «Hemen bütün kahramanları iyi tahsil görmüştür. Doktor, şair, gazeteci. Mülkiye Mektebi mezunu, kolej mezunu.. Çoğu, yabancı dil bilir. Bilhassa Fransızca.» Halit Ziya; «Millî Roman» sorununa dokunarak der ki «Roman national demek eğer herhangi bir milletin ahlâk ve âdet, maişet ve hayat hususiyetlerine müteallik yahut herhangi bir muhitin, bir kıt'anın, bir memleketin kendisine has ahvaline dair bir etude kabilinden bir roman ise buna etude de moeurs diye yahut buna benziyen bir şerhle işaret olunur, yoksa ona millî roman demekle hiçbir mâna ifade edilmiş olmaz.» (Sanata Dair, I, s. 119). Yazısının so-

nunda da, «millî» ve «yerli» roman arayanların bunlarla neyi anlatmak istediklerini bildirmediklerini, bu haliyle «bir türlü mahiyeti anlaşılmayan garip nesne» durumuna girdiğini kaydederek, «Bu millî roman tâbirinden maksat meselâ İstanbul'da yahut Türkiye'nin başka bir parçasında, Türk eşhas arasında, Türk muhitinde, Türk âdet ve maişeti içinde Türklüğe ait hususiyetler dairesinde geçmiş bir vak'ayı mevzu ittihaz eden eserler ise işte dünün hikâye-nüvisleri, bugünün yazıcıları da başka bir iş yapmış değillerdir.» der, kendi eserlerinin de yerli ve millî olduklarını bildirmek ister. Fethi Naci'ye göre; Halit Ziya Uşaklıgil, «Kırık Hayatlar» sözünden pek hoşlanıyor. Altı romanındaki kişilerin de hep «kırık bir hayatları» vardır. Nemide'de, Nemide veremden ölür, babası çıldırır. Bir Ölünün Defteri'nde gerçi Nigâr'la Hüsam mutluluk içinde yaşarlar, yaşarlar ya, onların mutluluklarını gerçekleştirmek için ölen Vecdi'nin anısı arkalarını bırakmaz. Ferdi ve Şürekâsı'ndan Hacer bir yangında ölür, İsmail Tayfur çıldırır, Saniha bütün ömrünü bu deliye bağlar. Halit Ziya'nın İzmir'de, çıraklık yıllarında, yazdığı bu üç romanda olduğu gibi İstanbul'da yazdığı, ustalık döneminin üç büyük romanında da «kırık hayatlar» birbirini kovalar. Mai ve Siyah'da Ahmet Cemil'in kızkardeşi ölür; Ahmet Cemil bütün umutları, bütün yükselme ve üne erme hayalleri yıkılarak, annesi ve Seher'le birlikte, alır başını bir uzak ülkeye doğru yola çıkar. Aşk-ı Memnu'da Bihter kendini öldürür; Adnan Bey hayatını kızına, Nihal'e bağlamakta arar mutluluğu. Kırık Hayatlar, adından da belli, hayatları kırılmış kişilerin bir geçit töreni gibidir.

Halit Ziya Uşaklıgil; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan romancılığımızın bir köprüsü, en güçlü Servet-i Fünûn temsilcisidir. Modern Türk Romancılığının temel ilkelerini Batılı bir anlayışla saptar. Yaşadığı dönemin atmosferini, kendinden önceki romancılarımızın erişemediği bir ustalıkla yansıtır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarına gelince, onlardan da öğreneceğimiz çok şeyler var. Halid Ziya, türkçede yeni olan bir edebî nev'in en mükemmel örneğini vermiştir. Gerek «Mavi ve Siyah» da ve gerekse «Aşk-ı Memnu» da ve «Ferdi ve Şürekâsı» nda öyle ince ve maharetli bir roman tekniği var ki, şaşırmamak kabil değil. Bir odaya girildiği zaman, önce neleri anlatmak gerekir? Gerçi bunun bir kaidesi yok gibidir. Çünkü, bir otel odasına giren müşterinin odaya karşı duyacağı ilgi, sırasile, bir sinemaya gidenin ilgisindeki sıralılık aynı değildir. Bunlar, giren kimsenin ruh haline göre değişir. İşte, fizik veya sosyal realiteleri tabiî sıralarına göre nesre aktarmak; bir romanın iç düzenini yaratır. Halid Ziya, romanda olsun, hikâyede olsun, bize görmenin ve müşahede etmenin ne demek olduğunu öğretti. Hâdiseleri görme ve müşahede etme hüneri, Avrupaî düşüncenin belkemiğidir. Realizm, realiteleri görme sanatıdır. Halid Zıyayı okurken insan, hem bir usta romancı ve hem de maharetli bir roman münşisile karşı karşıya geliyor. «Aşk-ı Memnu» u okurken onun sanki :

«Dikkat et, bir roman nasıl yazılır?» diye seslendiğini duyar gibi oluruz. *Cahit TANYOL*. Bizde roman Halit Ziya ile başlar. Ne «Sergüzeşt»ler, ne Ahmet Mithat'ın romanları!.. Onların hepsi Halit Ziya'nın yanında sönük kalır. Halit Ziya'nın üslûbu, dil ve ifadenin bütün kurallarına uygun, tantanalı, efendi bir üslûptur. *Hüseyin Cahit YALÇIN*. «Roman» karşılığı olarak yazılarında çok defa «hikâye» sözcüğünü kullanan Halit Ziya Uşaklıgil'in :

Roman Anlayışı

Türk Edebiyatı'nda hak ettiği önemli yeri alamayan edebiyat dallarından biri de, yabancı bir sözcük olarak anmaktan ise, Türk diline saygı duyarak Hikâye adını vereceğimiz edebiyat bölümüdür.

Başka uygar uluslar arasında roman, edebiyatın en önemli, en seçkin bir yerini dolduruyor.

Bir romancı, bir filozof, bir fen adamı kadar yüzyılın ulu kişilerinden sayılır.

Bir romancının bir yapıtı, bir ozanın, bir şiir kitabı kadar ve belki daha çok önemle karşılanıyor. Çünkü bir ozan, insan yüreğini anlatıyorsa, bir romancı, bir insanı her yanı ile anlatıyordur.

İnsan yüreğinin en seçkin duyguları, insan topluluğunun en önemli durumu romanlarda inceden inceye gözden geçiriliyor. Romanlar öyle bir insan yaşantısının aynası olarak ele alınıyor ki, «ruh gelişimi fenni» sorunlarının en önemlilerine inceleme konusu oluyor. Alana gerçek insanlar, birer yürek sahibi insanlar çıkarıyor, yaşatıyor, insan hallerinin her durumunu, her biçimde ortaya koyuyor.

Şimdi nasıl üzülünmez ki, başka başka uluslarda bu kadar önemli sayılan, bu kertede seçkin bir yer tutan, insanlara insanları tanıtmayı öngören romanlar, bizde masalla bir tutuluyor. Evet, nasıl yakınılmaz ki, Batılıların çok yüksek tuttukları bu edebiyat dalı, bizde henüz çocukluk çağında bulunuyor.

Bir gayretli çevirici çıkıp da roman ustalarının, ya da daha doğrusu, insan duygusunu inceleyenlerin yapıtlarını çevirmiyor? Bir güçlü yazar yetişip de Türklerde, başka uygar ulusların bundan yüzyıl önce beğenilen roman biçimini değiştirmeye çalışmıyor?

Çeviricilerimiz bize ardı arası kesilmeden, Batılıların sınırdışı ettikleri, hiç bir edebiyat değeri vermedikleri romanları, edebiyatı anlamayanlara, insan duygusunun incelenmesinden tat almayanlara, vakit geçirtmekten başka bir yararı olmayan düşsel anlatışları, köşklerine çekilen kocakarılarla zamanın akışını izlemeyenlere, geçen yüzyılların armağanlarını, ocak başında eğlendiren masalları, amelelerin merakını kurcalamaktan başka bir şeye yaramayan olağanüstü olaylar anlatan yapıtları çeviriyorlar.

Bıktık!...

Birer birer unutulma mezarlarına çekilmiş olan tuhaf romanları ortaya koyanlar bizde de mi yaşantılarını sürdürecekler?

Henüz Batılılarda ilgi çekecek adamlar bulunuyor diye Merdut Kız, Peçeli Kadın gibi romanlara «roman budur» deyip apaçık bilinen gerçekleri ortaya koymuş gibi mi olalım?

Romanın Batıdan gelen biçimini ilk önce gösteren Utufetlû Ahmet Mithat Efendi Hazretleri, dört beş yıl önce romantik romancılardan iki ulu kişinin en güzel yapıtlarından birkaçını çevirmişlerdi.

Bunlardan sonra kendilerinden beklenen şey, edebiyata değer verenlerin ellerine almayacaklarını gene kendileri «teslim edecekleri» roman çevirileri midir?

Biz, daha büyük hizmetler bekleriz.

Gerçekçiler denilen romancılar, bizde şimdilik ilgi toplamazsa da romantiklerin on dokuzuncu yüzyılın ileri düşüncesine uygun olanları, her güzelliğin değerini her ulustan önce kabul etmek istidadını gösteren Türklerde ilgi toplayamazlar mı ki, yalnız hayalsevenleri memnun edecek romanlar çevirisi ile yetiniyorlar? Sanmam ki bunda ayak direyecek bir adam bulunsun!

Geçenlerde pek zeki olarak bildiğim bir gençten şöyle bir söz işitmiştim: «Herkes bilir ki roman, bir olayın anlatılması demektir. Bir romanda en çok yer tutacak şey, olay olmalıdır. Olay az olur da açıklama çok olursa, yazarın hayal gücünün az ve romanın can sıkıcı olduğunu anlamak gerekir.»

Şimdi, zekâsına inancım hâlâ sürmekte olan bu kişi, Batı uluslarından en çok ilgi toplayan romanların, pek küçük bir olay için pek geniş açıklamalarla dolu ve bu açıklamaların, ruh derinliklerini incelemesinden başka bir şey olmadığını bilseydi, bu yolda konuşur muydu?

Roman, bir olayın anlatılmasıymış! Hayır, değil. Şimdi roman, bir olayın anlatılmasından çok, bir duygu (belirtisinin) anlatımı sayılıyor.

Romanda açıklama, olaydan az yer tutmalıymış!.. Bu da yanlış! Bu söz dünyada hiç bir akıl sahibinin, olabileceğini sanmadığı birçok tuhaf olayların sıralanışından doğan, türlü türlü hırsızlıklardan, cinayetlerden, öclerden söz eden saçma sapan masallar için söylenir.

Gerek romantiklerden, gerek gerçekcilerden olsun, roman yazarlarının yapıtlarına esas kabul ettikleri ruh hallerinin incelenmesinin en başında geleni, ancak açıklama ile hallolunabilir. İnsan psikolojisi inceleyenlerinin anlattıkları insanların, en özel durumlarını bile okuyucu bilmelidir. Yoksa her biri bir insan örneği olan roman kişilerinin okuyucularca bilinmeyen nedenlerden ötürü tuhaf tuhaf olaylar yaratmalarından ne yarar elde edilebilir? Bir «caninin» bir

korkunç cinayet işlediği görülüyor. Neden bu adam, örneğin o caninin dehşetinden korkan okuyucunun işleyemeyeceği bir «hunharlığı» yapıyor? İşte gereksiz bir sürü laf edenlerin değinmediklerini, böyle önemli, ünlü romancılar çözerler, açıklarlar. Bir «caninin» işlemiş olduğu «cinayetin» nedenlerini belirtmek için beden durumu ile ruh durumunun birbiriyle ilgi ve ilişkisini açıklarlar.

Kısacası, onlar romanlarında, yarattıkları insanları etten, kemikten yapılmış ve bir yürek sahibi olarak betimlerler. İşte bunun içindir ki, onların yapıtlarına «can sıkıcı» demekten, hayal güçlerinin darlığından söz etmekten utanılır; incelemelerinin genişliğine, yapıtlarında bulunan felsefeye şaşıp kalınır; onların yapıtlarından tat almayanlara da sığ görüşlü kişiler gözü ile bakılır.

Yukarda romantik ve gerçekçileri, birbirlerine pek karşıt olmakla birlikte, ele alışımız dikkate çarpsa gerektir. Biz, bu yapıtımızda bir yan tutmak düşüncesinde olmadığımız için, bu iki edebiyat okulunun ustalarını yan tutmadan ele almak isteriz. Bizim buradaki amacımız, bu edebiyat okullarından her birisinin sınırları içine girmeyen «muhayyel» ve tuhaf olayların gösterilme niteliklerini belirtmektir.

İlerde açıklayacağımız gibi, romantiklik ve gerçekçilik, başka başka iki edebiyat okuluna bağlı bulunanlara verilen birer addır. Fakat romantikleri, adlarına bakarak ve bu etkiyle, saçma sapan yazan «Binbir Gece», «Binbir Gündüz» gibi masallardan pek başka bir şey olmayan, tuhaf olayları anlatan yazarlar olarak kabul etmemelidir. Romantikler bir edebiyat topluluğu «teşkil» ederler, berikiler ise hiç bir nam ve meslek sahibi değildirler. Bu böyle olmakla birlikte, onlarla romantikler arasında bir bağlantı yönü vardır. Fakat yapıtlarında o kadar büyük ayrılık görülür ki, onları romantikler gibi ün salmış ustaları bulunan bir edebiyat topluluğunun sınırları arasına almaya vicdan izin vermez. Onlar, edebiyat alanından sürülüp çıkarılmış roman esnaflarıdır.

Amacımız, yurdumuzda roman yazarlığı alanında sivrilenlerle, romanı çeviricilerini kınamak ya da yaptıklarını küçük görmek değildir. Aksine, yurdumuzda Muhayyelât-ı Aziz Efendi gibi romanlardan başka bir şey bilinmediği bir sırada, ilk kez, millî ve «telif» romanlar yazan Saadetlû Ahmet Mithat Efendi Hazretleriyle kendilerinin peşi sıra gidenlere, payımıza düşen teşekkürü sunmak isteriz. Lâkin, şunu da eklemek isteriz ki, bugün olgunluk derecesine varacak kadar gerçek yola giren roman, şimdi bizde görülenlerin ayarında kalmamıştır.

MAİ ve SİYAH

Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanan «Mai ve Siyah» romanıyla (1897), gerçekçi roman kişiliğini bulur. Görüşler günümüze dek sürer: «Aşk-ı Memnû» bu kıymette bir

eserin edebiyatımızda kolay yetişilmez bir yeri vardır. Kanaatim bu ki, bugün de hatta yarın da daha bu kıymette eserler yapamayacağız. Bir Firdevs Hanım bir Beşir, hatta bir Behlûl; frenk romanlarının en meşhurlarını okuduğumuz zaman zihnimizde aksedip kalan en canlı tiplerle aynı değerdedir. «Mâi ve Siyah» taki bir Raci, bir idare memuru Şevki Efendi tipleri; sanki hayatımda gördüğüm beraberce yaşadığım, kendilerini tetkik ettiğim tiplerdir. Halit Ziya, dilimizi o bütün zincirleri, büklük büklüm, kıvrım kıvrım, açıla kapana, genişleye kısala uzanan dilinin dışında, edebiyatımızın en büyük çehresidir. *Refik Halit KARAY*

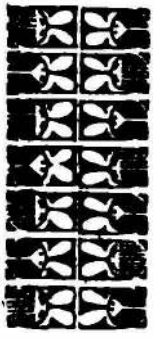

Bütün büyük edebiyat eserlerinin okuyucuları üzerinde, estetik bir kaynaşma ile böyle bir ruh hali yarattığı her zaman görülür. Sanatın insan ruhu üzerinde etkinliği de bu şekilde kendisini gösterir. Sinemalarda bile seyirciler, kendilerinden geçerek, perdede yaşıyan kahramanla birleşir, kendilerini tamamiyle onun yerine koyarlar ve hiç de benzerliği olmayan artisler gibi görmeye başlarlar. Bu yanılsama geçici bir haldir, bununla beraber birtakım aşırı duysallarda uzun sürebilir ve açık, belirli bir bovarysme şekline girer. Çalı Kuşu zamanında ne kadar genç kızı Feridcleştirmiştir. Bizim neslimizde de bir Ahmet Cemil hastalığı uzun bir salgın halini almış, yürümüştür. İdadide iken sınıfımızda Halit Ziya vurgunlarından bir arkadaşımız (Salih Zeki Aktay) vardı ki saçları, levent endamiyle ortada bir Ahmet Cemil modeli gibi dolaşırdı. Namdar Rahmi KARATAY.

Mai ve Siyah'ın Konusu

Halit Ziya Uşaklıgil; «Mai ve Siyah» romanıyla, Edebiyat-ı Cedide'nin şair idealini, o zamanki basın ve sanat dünyamızı yansıtmaya çalışır. Romanın kahramanı Ahmet Cemil'le birlikte, o dönemin edebiyat âlemine girer; eskilik kavgalarını, özelliklerle çekişmeleri, hayallerle günlük yaşayışları, aşırı duygusallıklarla karamsar ruh çözümlemelerini artistik anlatımın büyülü atmosferinde yaşarız.

Ahmet Cemil; Mekteb-i Mülkiye'nin son sınıfına geçeceği yıl babasını kaybeder. Şiire düşkündür. Fransızcayı iyi bilir. Annesiyle kızkardeşini geçindirmek için çalışmak zorunda kalır. Edebiyatımıza yeni bir yön verebilmekten başka bir tutkusu yoktur. Tepebaşı Bahçesi'nde edebiyatçı arkadaşlarıyla otururlarken, uzaktan mavi elmas yağmurunu andıran yıldızlara karşı, Ahmet Cemil geleceğin büyük bir şairi olacağını, zengin bir ailenin çocuğu olan okul arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kızkardeşi Lâmia'yla evleneceğini düşünür. Ne zamandan beri onu sevmekte, sevgisini bir türlü ona açamamaktadır. Yoksunluklar içinde kıvranır. Okulu bitirmiştir. Ders vermek için evlerine gittiği çocukların şımarıklıkları çekilmez olur. Polis romanları çevirdiği kitapçılar, onu acımasızca sömürürler. «Mir'ât-ı Şüun» gazetesine girince, yaşamı biraz düzelir. Gazete sahibinin oğlu Vehbi Ahmet Cemil'in kızkardeşi İkbâl'le evlenir. İçkici, küstah, alçak bir heriftir. Karısı İkbâl hâmile olduğu halde, beslemelerle gönül eğlendirir. Bir gece karısının durumunu düşünmeden öyle bir tekme atar ki, çocuğunu düşürür.

Ahmet Cemil, annesinin yüzükleriyle küpelerini Emniyet Sandığı'na rehin olarak verirse de, kızkardeşini kurtaramaz. Hüseyin Nazmi, dışişlerinde görev alır. Ahmet Cemil, onu ziyarete gittiği gün, Lâmia'nın bir başkasıyla evlenmek üzere olduğunu duyar. Sevgisini itirafa hazırlanırken; yoksulluğun işsizliğin çaresizliğiyle kıvranır, vazgeçer. Ömrünü verdiği şiirlerini yakar. İstanbul'dan kaçacaktır artık. İçişleri Bakanlığına başvurur, bir uzak ilçeye kaymakam olarak atanır. Biricik Annesini yanına alarak vapura biner. Gece karanlığında son defa İstanbul'u mavi hayaller kurduğu Tepebaşı Bahçesi'ni seyretmek ister. Simsiyahtır artık dünya.

Ahmet Cemil! Halit Ziya romanının bu kahramanına hayatta rastlamış mı idi? Yoksa o romantik, sarışın çehreli şair delikanlı, bazı tenkidciler tarafından iğneli satırlarla hicvedilen bir muhayyel kişi mi idi? Ne haksızlık!.. Onu sadece Edebiyat-ı Cedide'nin bir sembolü sayanlar bile, Ahmet Cemil tipinin o devirdeki okurlara neden o kadar tesir ettiğine kolay kolay cevap verememişlerdir. Hele acıklı hikâyesinin sonunda, onun, anası ile beraber gurbete gidişindeki hüzünlü saat ne kadar gözleri yaşartmıştı! Vapur, Sarayburnu önünden kayarak, siyah inciler gibi yağan karanlığa ağır ağır dalarken, Ahmet Cemil'in yanında anasının ağlayışlı sesi nasıl ıstırapla çınlamıştı :

— Cemil, niçin karanlıkta yalnız oturuyorsun?.. Gerçekten Ahmet Cemil, bütün hüsranları, azapları, en parlak sanat ve aşk emellerinin en siyah bir yokluğa gömülüşü ile bir devrin bedbaht gençliğini tarih boyunca da ebedileştirmiştir. Sadece bu romanı Halit Ziya'nın ismini sonsuzlaştırmağa yeter. *Halit Fahri OZANSOY*. Halit Ziya Uşaklıgil üzerinde bizi birleştiren nedir? Herhalde «Mavi ve Siyah»la «Aşk-ı Memnû». Çünkü Servetifünun'da tefrika edilen bu iki roman (1896 - 1900), ilk basıldıkları yıldan bugüne doğru hep yeniden yayımlanarak ortaya çıkmış, okurlarca paylaşılmış, bilinip sevilmiş, ortak saygılarla yüceltilmiştir. «Kırık Hayatlar»ın yüzyılın hemen başında tefrika edildikten (1901 - 1902) sonra kitap olmak için 1924'e kadar beklediğini, yazarınca sadeleştirilen 1944'de ikinci kez basıldıktan sonra yayımının tekrarlanmadığını hatırlıyalım. Sonuç ortada : Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarından yalnız ikisi, okunup aranmış, yayılıp satılmıştır; bütün sevgi ve değerlendirme yargılarına bu iki kitapta varılmıştır. *Rauf MUTLUAY*. Romanın giriş bölümünden bir parça :

Sofranın etrafında yedi kişi idiler.

Bir gün Mir'ati Şuun sahibi Hüseyin Baha Efendi, matbaaya çehresinde bir başka sevinç parıldıyarak girdiği zaman dört nüshadan beri devam eden «Dahilî Sanatlar» makalesinin altına son kelimesini iri bir yazı şeklinde karalamakla meşgul olan başmuharrir Ali Şekib'e demişti ki :

— Yarın değil öbür gün Mir'ati Şuun onuncu senesinin üç yüz altmış beşinci gününü ikmal ediyor. Çarşamba günü için.

Ali Şekib hemen cevap vermişti :

— Hiç bir şey yazamam. Ziyafet verilmeyince bir satır yazı yok.

Bu gece işte, Tepebaşı bahçesinde yazı heyetine o ziyafet veriliyordu.

Davetliler «Mit'ati Şuun» gazetesi muharrirlerinden ibaretti. Bütün bu gençler dört saat hep içmişler, bir saat hep yemişlerdi. Şimdi parmaklarının arasında karnı doyduktan sonra yalnız meşgul olmak için oyalananlara mahsus gevşek bir edâ ile yavaş yavaş yuvarladığı bir elmanın kabuğunu bir parçada çıkarmaya uğraşan Ali Şekib'den başka, hepsi, sandalyalarının vaziyetini değiştirmişler; sofradan az çok çekilmişlerdi. Sofrada artık yemek sonuna mahsus bir dağınıklık hüküm sürüyordu; kahvenin gelmesine kadar unutularak bırakılıvermiş elma, portakal kabuklariyle dolu son tabaklar, diplerinde kırmızı kalıntılar görünen şarap kadehlerinin yanında duruyor; sofranın kenarından yer yer çıkan tütün dumanı bir müddet dalgalanarak lâmbanın etrafında dönen bir bulut teşkil ettikten sonra dağılıyor; beyaz örtünün üzerinde yüksek yemiş tabaklarının, sürahilerin, kadehlerin, oraya bırakılmış bir fesin şarap lekelerine karışan gölgeleri lâmbanın oynak ziyası altında kâh küçülüp kâh

Romancıya göre: «Kırık Hayatlar gerek dil, gerek yapı bakımından kendisinden evvel yazılan ve nasılsa edebiyat tarihinde hususî bir mevkie müstahak addedilen Mai ve Siyah ile Aşk-ı Memnu romanlarından çok üstündür. Münekkitler ne hüküm verirler bilmiyorum fakat bu iddiayı serdederken hiçbir öğünme hevesine kapılmadan söylemek isterim ki bu kitap muharririnin en olgunluk devresinin mahsulüdür.»

büyüyor.. Şurada devrilmiş bir tuzluk, ötede birisinin can sıkıntısiyle üç çataldan teşkiline çalıştığı bir ehram.. yer yer tabakların yahut şişelerin yanına bırakılmış peşkirler.. düşmüş de kaldırılmasına üşenilmiş bir bardak.. sofrayı baştan başa örten bir kargaşalık.. sanki yedi kuvvetli çenenin hücumundan yorgun düşmüş, melûl bir enkaz kümesi şeklinde serilmiş bir sofra.

Hepsi başka bir vaziyette idi: Bir tarafta Ahmet Cemil - lâtif kıvrıntılarla bükülerek kulaklarından dolaşan uzun sarı saçları ensesine dökülmüş bir genç ellerini ceplerine sokmuş bacaklarını uzatmış, ağzında sallanan sigarasının minimini bulutlarına süzgün gözlerle dalmış düşünüyor; ta öbür ucunda Sait. Raci - arkadaşlarının şaireyn diyerek alay ettikleri iki genç şair - diğer bir şairin ayağına ip takmış sürüklüyorlar; biri - kısa, zayıf, kuru, öyle ki susuz bir yerde yetişmiş zannolunur yanında boş kalmış bir sandalyeye eğilerek iki sandalye ötede sahibi imtiyaz Hüseyin Baha'nın idare memuru Ahmet Şevki'ye tevdi ettiği dertlerini dinlemek için kulak kabartıyor; kafaları buharla şişmiş olan bütün bu adamlar geciken kahveyi bekliyerek orada, şu perişan sofranın kenarında yarım kalmış sözleri ikmal ediyorlardı. Herkes söylüyor, hiç kimse

dinlemiyordu. Ahenksiz aletlerden mürekkep bir musiki heyeti gibi mukaddemesiz, müntehasız kırık dökük muhavereler, çok içilmiş, çok yenmiş zamanlara mahsus bir serseri fikir ve lisan akışı..

Ali Şekip elmasını soymuştu, bozmıyarak sakatlamıyarak çıkarmağa muvaffak olduğu kabuğu karşıda şaireynin arasına fırlattı:

— Raci! Seni çatlattım... dedi.

Onlar lâkırdılarını kesmediler, Raci diyordu ki:

— Bak fikirlerimin neticesini söyliyeyim. Onda tek bir şey var: Yalnız ben yazayım, benden başka kimse yazmasın diyor.

— Demek: edebiyat inhisarı, Sahibi imtiyaz: Hüseyin Nazmi.

Raci gülerek sustuğu zaman bir aralık arkadaşı - parlak siyah gözlü, derin kırkılmış gür sakallı bir genç başiyle Ali Şekib'i işaret ederek sordu:

— Demin ne diyordu?

İkisi de onun şakasını anlamamıştı. Uzaktan vak'ayı takibeden kısa, kuru çocuk -Saip- yanlarına yaklaştı, yere düşen bir elma kabuğunu bir ucundan tutarak gösterdi, nükteyi izah etti: Onun rivayetine göre meyvaların kabukları öyle tamam soyulursa şeytan çatlarmış. O, Ali Şekib'in lâtifesini pek parlak buluyor, kırık kırık çirkin bir sinirli kahkaha ile gülüyordu. Şaireyn bundan zevk alamadılar, Raci:

— Puf... dedi. Soğuk.. Tahtessıfır 30.. Şunu Mir'ati Şuun'un bir sahifesinde imza koymadan neşretseler herkes Ali Şekib'in olduğuna yemin ederdi.

Başmuharrir işitmedi. Kendi kendine:

— Şimdi de ötekini çatlatmalı; diyordu.

Öteki idare memuru kısa şişman; bıyıkları seyrek, o kadar ki yolunmuş zannolunur, yanakları kıpkırmızı, öyle ki berber sakalından nişane bırakmamak için derisini soymuş kıyas edilir; hiçbir yaşa sığmaz bir yaşta; bir adam ki yürürken yuvarlanıyor, otururken gömülüyor denebilir şairlerin partisine döndü, kendisiyle eğlenmişler zanniyle:

— Ahmet Şevki Efendinin burada olduğu unutulmamalı... dedi. İşitenler güldüler, idare memurunun kendisinden bahsederken Ahmet Şevki Efendi demesinden herkes hoşlanırdı.

Elleri ceplerinde düşünen Ahmet Cemil hafifçe dönerek dudaklarının arasından bir şey söyledi, fakat işitilmedi.

Bu aralık, kısa, zayıf, kuru çocuk, şairlerin yanından ayrılmış, tekrar sahibi imtiyazın sırlarına rağbet göstermişti. Bu sırada Hüseyin Baha Efendi matbaa idare işlerinden bahsederek ve muhatabının bir sözüne cevap vererek diyordu ki:

— Ne?... Doğruluk ha? Hay safderun hay. Elini versen parmaklarını eksik bulursun.

Bu aralık Ali Şekib:

— Kahve... diye bağırdı. Kahve içmiyecek miyiz.... Kahve...

O zaman, birden herkes bir şey eksik olduğunu, onu bekliyerek burada kaldıklarını hatırladılar, yedi ses nakarat gibi tekrar etti:

— Kahve.. Kahve..

Sahibiimtiyaz Hüseyin Baha Efendi kendi isminden ziyade sıfatının ünvaniyle anılır sahibiimtiyaz parmağiyle kahve getiren uşağı gösterdi. Bütün bu çılgın çocuklar ayaklarını vurarak, çırpınarak, bağırarak nakaratı tekrar ediyorlardı:

— Kahve.,. Kahve...

Eğlenmeğe, gülmeğe, bağırmağa vesile arayan bu gençler hep alkışladılar, gûya bu gece neşelerine şu bir fincan kahve ile son vereceklerdi.

Fincanları kapıştılar, kimisi ayakta durarak, kimisi bir sandalyenin kenarına ilişerek kahvesini içmeğe başladı. Tepsinin üstünde yalnız bir fincan fazla kalmıştı. Uşak müteredditbir nazarla etrafına baktı, tâ ötede hâlâ o vaziyette düşünen Ahmet Cemili gördü, yaklaşarak dedi ki:

— Kahve sizin mi?

Ahmet Cemil, dalgın, cevap verdi:

— Zannederim.

Sonra birdenbire doğruldu, elini fincanına uzatarak biraz ötede hâlâ Hüseyin Nazmi'yi, arkadaşı Sait'le çekiştirmekte devam eden Raci'ye döndü, kuru bir sesle:

— Demin Hüseyin Nazmi için bir şey söylüyordunuz, dedi; o burada bulunsaydı ne cevap verirdi, bilmem, fakat öyle zannediyorum ki sadece bir gülümseme ile susardı.

Ahmet Cemil'in ağzından bu söz bir çırpıda tereddütsüz çıkmıştı. Raci ilk önce bu tarzda muhatap oluşuna şaşırmış gibi göründü, sonra cevap vermek istedi:

— Gencine-i Edeb başmuharririni, -bu sıfatı istihfaf eden bir eda ile söyledi- herkesin sizin kadar takdir etmesi lâzım gelmez. Siz birbirinizin yazdığını anlarsınız, herkesin de sizin gibi anlamasına bir lüzum göremiyorum.

Şimdi herkes sükût etmişti. Havanın içinde sanki bir şimşek çakmış, bir fırtınanın tutuşmak üzere olduğunu ihtar etmişti.

Sait fincanını sofraya koydu. Ali Şekip sekizinci elmanın kabuğunu tam çıkartmaktan sarfınazar etti. Hüseyin Baha Efendi daha iyi dinlemek için burnunun üstünden daima düşen gözlüğünü büsbütün salıverdi. Kuru, kısa, zayıf çocuk biraz daha yaklaştı. Herkes Ahmet Cemil'in başlamasını bekliyordu, bu uzun sarı saçlı genç hepsince bir başka yaradılışa malik olmak üzere tanılır, o söze başlarken herkes bir hürmet hissiyle sükût ederdi. Fakat hepsi

ümitlerinde aldandılar, o bekledikleri fırtına patlamadı; Ahmet Cemil hâlâ düşünmekte devam ediyormuşçasına tam bir lisan ve tavır itidali içinde dedi ki:

— Bu muhakeme tarzı, bilmem makbul olabilir mi? Sizin edebî fikirlerinize şu son kelime Ahmet Cemil'in ince dudakları biraz basılarak ancak farkedilen bir istihza ile telâffuz olundu herkes gibi ben de vâkıfım. Buna şaşmak, garip bulmak şöyle dursun hattâ aksine delâlet edecek bir şey görsem, emin olunuz ki inanmak istemem. Sizi gücendirmek fikrine hizmet etmiyerek temin ederim ki zaten size meslek değiştirmeğe kalbimde küçük bir heves bile yoktur. Ne olur, varsın bizi iltifata lâyık görmiyen o kadar arkadaşlar içinde şair Raci de bulunsun... Bu gün Gencine-i Edeb'in iki bin nüsha satışına Hüseyin Nazmi sebeptir diyorlar.

Raci'yi hiç biri sevmezdi? Sarî bir tebessüm bütün dudakları dolaştı, herkeste bu sözlerden lâtif bir haz uyanıyordu. Raci istihfaf eden bir nazarla cevap vermeğe çalışıyordu.

Ahmet Cemil dinliyenlerin muhabbetine emin olan bir hatip itminaniyle mütebessim dudaklarını fincana uzattı, sözünde devamda mahsus gecikiyormuşçasına uzun bir yudum içti, sonra dedi ki

— Hüseyin Nazmi'yi tahkir vesilesi arıyanları anlamıyorum? Hergün kucak kucak önümüze yığdığı o bediaları edebiyat binasının o yeni esaslarını görmemek için insan gözlerini kapamak, bu gün kaleminden taşan zafer haykırışını işitmemek için insan kulaklarını tıkamak lâzım gelir.

Lâtifelerle onu durdurmak istiyorsunuz, boş fikir.

Görmüyorsunuz ki bu gün dehasının pınarı tehevvüre girmiş bir nehir gibi akıyor; ileriye, daima ileriye akıyor.. Onun coşkun dalgalarına set mi çekebilirsiniz? Anlamıyor musunuz ki mümkün değil. O en saf kaynaklardan kuvvet alarak, en yüksek tepelerden atlıyarak, en gönül okşıyan vadilerde dolaşarak, en temiz kayalardan süzülerek büyüye büyüye yükseldi. Düşmanları biraz ağızlarını açsalar boğulacaklar..

Saip-kısa, zayıf, kuru çocuk hazzından ellerini ovuyordu. Sait dayanamadı, arkadaşı Raci'den ayrıldı.

— Evet, dedi.

Ali Şekip gizlice Raci'yi gösterdi; Raci kinden, hasetten mürekkep bir hiddetle sanki boğuluyordu.

Ahmet Cemil ince parmaklariyle yumuşak saçlarını taradı; gözleri yarı kaybolmuş bir ilham dalgasiyle tutuşmuş kadar parlak çehresi lâmbanın ziyasiyle yarı gölgeli bir levha şeklinde, kendisini dinliyen, bütün sözlerine iştirak ettikleri gözlerinden okunan bu arkadaşların karşısında Raci'ye yarı dönük, yarı muhatap bir vaziyette devam etti:

«Aşk-ı Memnu» ile «Mai ve Siyah»ta muhayyel maceraların sürükleyici üslûbu arasından bizde belki örneğine az raslanır bir takım insanların ruh haletlerini görüyorduk. Muharririn kalemindeki san'atkâr kudreti o kadar yüksekti ki, kırk sene önceki Türkiye'de, hatta İstanbul'da örneğine az raslanan bu insanlar canlanıyor, okuyucuyu aralarına alıyor, kendi muhayyel varlıkları ve muhayyel maceraları içinde ona ruh âleminin reel akışını seyrettiriyorlardı. *Nadir NADİ.*

«... Bir aralık bazı gençler koca Halit Ziya'nın yarım asır önceki roman tiplerini yadırgıyarak bunları fırenk edebiyatından alınmış özenti mahlûklar, kuklalar sanmışlardı. Hayır; bizim gibi çocukluğunda da olsa «Aşkı Memnu» zamanını görmüş olanlar birçok «Behlül»lerin, Nihal'lerin aramızda dolaştığını ve o hayatı sürdüklerini bilirler. *Refik Halit KARAY*»

— Siz şiirimizi bıraktıkları noktada sabit görmek istiyorsunuz, ama buna imkân olmıyacağına bir türlü inanmak istemiyorsunuz.

Raci'nin dudaklarında sanki istihfaf tebessümü donmuş, orada yapışmış gibi ne dağılıp ne açılıyordu.

Ahmet Cemilin yanaklarına hafif bir pembe renk çıkıyor, dudaklarına bir titreşim geliyordu. Fakat sadası, saf bir ahenk kadar kulakları okşıyan, ruha sıcaklık veren sedası uçtukça uçuş kabiliyeti artan kırlangıçlar gibi söyledikçe kuvvet buluyordu.

— Şiirin nasıl bir yol takip ettiğini anlamıyorsunuz. Fuzuli'nin saf ve samimî şiirine tercüman olan o temiz lisanın üzerine sanat gibi, ziynet gibi iki belâyı musallat etmişler; lisanda onlardan başka bir şey bırakmamışlar, önce şeyler söylenmiş ki sahiplerine şair demekten ziyade kuyumcu denebilir, bir ucundan tutulsa da silkilse taş parçalarından başka bir şey dökülmiyecek.. Lisanı cansız bir kütle haline getirmişler. Bakî'ler, Nedim'ler, o deha perisinin alınlarına bir ilâhî nur koyduğu adamlar, bu dilden, bu cansız kütleden ne çıkarabileceklerinde hayran kalmışlar; lisanı üstünü örten tezeyyün ve tasannu yükünün altında zayıf, bitkin, artık görülemiyecek, belki yok denebilecek bir hale gelen ruhu- Veysilerin, Nergisilerin eline vermişler; o güzel Türkçeye muamma söyletmişler. Bunu inkâr etmek mümkün değil.. Dört yüz sene emekle lisanın üzerine yığılan kof şeyler işte nihayet zaman ile yavaş yavaş sıyrılıp savuruldu...

Ahmet Cemil kendi kendisini unutmuş; yalnız göğsünü şişiren, dimağında muttarit darbelerle vuran bir sabit fikirle söylüyorcasına kimseye bakmıyarak hattâ söylediğine vâkıf olmayarak devam ediyor; bütün etrafında bulunanlar gûya bu genç hatipten çıkan mıknatisiyet nefesiyle tabiattan yüksek bir noktaya çekilmiş bir halde hareket etmiyerek, gözleri dalarak, nefeslerini zaptetmek istiyerek bir vâızın karşısında heyecandan uyuşmuş duranlar gibi dinliyorlardı.

— Bilseniz, şiirin nasıl bir lisana muhtaç olduğunu bilseniz. Öyle bir lisan ki... Neye teşbih edeyim, bilmem?.. konuşan bir ruh kadar beliğ olsun, bütün kederlerimize, neşvelerimize, düşüncelerimize, o kalbin bin türlü inceliklerine, fikrin bin çeşit derinliklerine, heyecanlara, tehevvürlere tercüman olsun; bir lisan ki bizimle beraber grubun mahzun renklerine dalsın düşünsün, bir lisan ki ruhumuzla beraber bir matemin yeisiyle ağlasın. Bir lisan ki âsabımızın heyecanına refakat ederek çırpınsın.. Hani ya bir kemanın telinde zabtolunamaz, bir kaide altına alınamaz nağmeler olur ki ruhu titretir.. Haniya fecirden evvel afaka hafif bir renk imtizaciyle dağılmış sisler olur ki üzerlerinde tersim olunamaz, tâyin edilemez akisler uçar; nazarlara buseler serper.. Haniya bazı gözler olur ki sonsuz karanlıklarla dolu bir ufka açılmış kadar ölçülemez, nerede biteceğine vukuf kabil olamaz derinlikleri vardır, hissiyatı yutar... İşte bir lisan istiyoruz ki onda o nağmeler o renkler, o derinlikler olsun, fırtınalarla gürlesin, dalgalarla yuvarlansın, rüzgârlarla sarsılsın; sonra müteverrim bir kızın yatağı kenarına düşsün ağlasın, bir çocuğun beşiğine eğilsin, gülsün, bir gencin ümitle parlıyan nazarına saklansın.. Bir lisan.. Oh! Saçma söylüyorum zannedeceksiniz, bir lisan ki sanki tamamiyle bir insan olsun.

Ahmet Cemil'in titreyen sesinde terennüm eden saf âhenk, dehanın sihirli asâsına temas etmiş zannedilen çehresinde parlıyan bir ilham yıldızı, lâmbanın hafif ziyası ve dalgalanan tütün dumanları arasında yükseliyor görünen şekli, ruhu okşıyan bir nazım suretinde titrek dudaklarından dökülen bu sözler, sanki burada bulunanları bir cazibe dairesi içine almıştı.

Ahmet Cemil'i bir senedenberi tanıyorlardı geçen sene Mektebi Mülkiyeden çıkıp ta matbuat âlemine atıldığı zamandanberi.. Onu bir kere görmek sevmek için kifayet etmişti, herkes severdi, daha doğrusu bir nevi hürmet ederdi.

Son söz üzerine Ahmet Cemil yorgun bir tavırla iskemlesine atıldı. O son kelimeden sonra öyle bir hale geldi ki hiç söylememiş, demindenberi orada sessiz, düşünceli oturuyormuş zannolunurdu.

Raci yüzü fena halde kızarmış olduğu halde yanına yaklaştı, ellerini sofranın kenarına dayıyarak yarı istihza yarı tehdit karışık bir tavırla dedi ki:

— Bunlar öyle şişkin fakat öyle boş sözlerdir ki içinde bir şey bulmak mümkün olamaz.

Ahmet Cemil cevap vermek istemedi. Zaten sofrada umumî bir hareket

olmuştu. Raci'nin mukabelesi kargaşalığa geldi; şimdi bahçenin musiki takımı gece faslına başlamak üzere idi; kemanlar hazırlanıyor, kırık dökük nağme parçaları işitiliyor, bahçe memurlarından biri elinde meşaleli değneğiyle dolaşarak halkın tekrar toplanmasına kadar idare maksadiyle söndürülen gazları yakıyordu. Hep ayağa kalkmışlar, şöyle bir iki devir yaptıktan sonra bahçenin böyle yan ve tenha bir yerinde pineklemektense ortalarda bir yerde oturmak istemişlerdi.. Hattâ Ali Şekip ziyafetin hiçbir tarafında eksik bırakmamak üzere bir nargile ısmarlayacağını sahibi imtiyaza hemen ima bile etmişti.

Ahmet Cemil müsaade istedi, o aydınlık ve kalabalık bir yere şu gizli ve yarı karanlık cihetı tercih ediyor, burada ayaklarının altına serilen Haliç'in ve İstanbul'un ışıklı bir sema altında resimleşen manzarasına karşı düşünmek istiyordu.

O aralık muzikanın uzaktan gelen ahengini taklit ederek kendisine biraz metanet vermiş olmak üzere hafifçe, belirsiz ıslık çalmaya başladı. Şimdi Ali Şekip, Raci, Sait, Saip, bütün bu çehreler beyninden silinmişti; bu çalınan şeye âşina çıkıyor, neydi? Her vakit, bahçeye hemen her gelişinde dinlediği bir şey.. O vakit aklına geldi. Waldteufel'in meşhur valsini ne vakit dinlese bütün hayali inkişaf ederdi. Onun ismini kendine mahsus şive ile tercüme etmişti: Elmas yağmuru. Ne güzel, ne hülyalar getiren, nasıl rüya âlemleri açan bir isim...

Bakınız, işte gözlerinin önünde gördüğü bu şeyler; başının üzerine açılan bu semada, yazın şu sıcak gecesine mahsus bir buğu ile örtülü zannolunan bu mailikler içinde titriyormuş, dalgalanıyormuş kıyas edilen bütün yıldız alayları bunlar bir elmas yağmuru değil mi?

İçkinin tesiri altında bulunarak süzülen gözlerinin önünde donuk mailikler üzerine avuç avuç sarı pullar serpilmiş sema sallanıyor, sallanıyor, şimdi karşısında tepelerin uyuyan sırtlarına dökülecek yahut denize doğru akan müphem levha yavaş yavaş yüksele yüksele yerler gökler gecenin bu aşk havası içinde büyük, uzun, vücudu yaka yaka eritip dağıtan bir buse ile birbirine sarılacak tek bir mevcut zannediliyordu.

Ah! Bu elmas yağmuru... Bahçenin durgun havasını dağıtan, içinde bir aşk nefhası, sıcak ve baygın bir nefes gibi sanki tâ göklerin sezilmiyen yüksekliklerinden dökülen bu nağmeler.. Kâh kalbin en derin noktalarından geliyormuşcasına derunî, pest, sakin, kâh bir teessür feveranına aksetmişcesine patlıyarak, feryat ederek; bazan bir şikâyet nalesi, bazan bir kahrolma iniltisi.

Şimdi Ahmet Cemil, altında yer kaçıyor, başından sema uçuyor. Vücudu bir boşluk içinde yuvarlanmaya başlıyor zannında idi.

Elmas yağmuru.

İşte işte sanki sanki semalardan dökülen, karşısında şu bayırın eteğinde yer yer parıldıyan, denizin siyahlıkları içinde şurada burada ışıldayan bu zi-

yalar; işte işte raksediyor; yağıyor onlar da bir elmas yağmuru fakat hayatta yüksek şeylere meftun olmuş gözler gibi aşağıdan yukarıya yağıyor; tâ o semalara, o üzerinde gülümsiyen nurlara, çalkalanan mailiklere doğru yağıyor.

Bir rüya içinde yahut bir sihir âlemi karşısında idi; kemanların titriyen eninleri, filâvtanın kahkahaları, sanki bu aletlerden, bütün bu kirişlerle tahta veya bakır parçalarından sihirli bir nefesle canlanarak, kanatlanarak uçuşan küçük küçük nağmeler birbirine atılıyor; birinden ötekine bir hicran sedası, ötekinden bir ıstırap enini, şundan bir tahassür nâlesi, diğer birinden bir ümit hazinesi taşıyor, mai siyah kelebekler gibi uçuşarak birbiriyle dudak dudağa bir visal içinde dağılıyor, yükseliyorlar; sonra bunlar o parlak semanın mailiklerine, şu muzlim denizin siyahlıklarına serpiliyor; işte şu aşağıya süzülen, şu yukarıya uçuşarak siyahlara bürünen soluk ziyalar. Elmas yağmuru..

Son bir nağme tufaniyle naheganî bir karar bütün bu hayalât silsilesine hatime çekti. Ahmet Cemil sanki bir rüyadan uyandı, etrafına baktı. Şimdi her şey hakikata ricat etmiş oldu. Başını çevirdi, burada ne için bulunduğunu anlamak için düşündü, baktı, o vakit tahattür etti. Arkadaşları şüphesiz orada işte şuracıkta bir parçasını gördüğü bahçenin kalabalığı arasında olacaklardı. Onların yanına gitmeye ne lüzum var? Tâ ötede dönen bir levhanın yalnız bir kısmı şeklinde gözünün önünden akıp giden şu seyrancılara, ağaçların arasında küme küme oturan bütün bu halka onun bir nisbeti var mı ki gitsin de o kalabalığın içine atılsın? O bu dünyada herkesten uzak, herkese yabancı değil mi?

Şimdi kendisini biraz topluyor, şakaklarında hafif bir serinlik hissediyor, dimağını âteşin bir bulutla örten buhar yavaş yavaş açılıyordu

Onun âlemi işte şu yavaş yavaş açılan beyninin içinde mai bir sema, mai semanın içinde birçok gülümsiyen ümit yıldızlarından ibaretti. Orada da bir elmas yağmuru.

Işte gözlerini kapayınca görüyor Mai bir sema altında büyük bir sahra ki sabahın hüzünden ve neşveden, renkden ve zulmetten, sükûttan ve nağmeden gölgeden ve hayalden; o yekdiğerinin hem aynı hem gayrı zannolunan tezatlarından mürdekkep hali altında, henüz uykusundan tamamiyle sıyrılamamış mahmurluklarla yüklenmiş sisler arkasında boğulan ufuklara doğru uzanıp gitsin. Üzerinde bir sema ki geceden kalma siyahlıklarla gündüzün ilk şaşaalarının imtizacından mürekkep esmer bir renkle gözleri taltif eder, bir müphem renk altında mai bir atlas halinde görünen semanın derin bir köşesinden zührenin beyaz gülüşü hâlâ görünür, bakir bir safvetle münevver bir göz gibi bakmaktadır.

O lâcivertliklerin bir tarafında henüz belirsiz bir nurdan toz savruluyor gibidir. Bu sahranın üzerinden, o semanın altından bir peri alayının kanatla-

Uşaklıgil'in ölümünden dört beş gün sonraydı. Ahmet Cemil'le bir gece uzun uzun konuştum. Kapalı gözlerimden başımın ötelerine doğru uzayan kıvrımlı yollarda bir gece Ahmet Cemil'le başbaşa kalmanın tadını tattım. Onu çok eski günlere kadar giden bir mazi yolu içinde tanırım ve bilirim. Ben de herkes gibi şımarık hayallerin çocuğu, densiz arzuların, ölçüsüz çırpınışların genci iken bu uzun saçlı çocuk kaç defa elleriyle omuzuma dokunmuş, kaç defa kendi talihini benimkine katıştırarak kırık günlerime siper olmuştu. «Mai ve Siyah» ın yapraklarında beni onun uçuk yüzlü dalgın çehresiyle sarmaş dolaş eden şey neydi? Bunu bir değil, uzun yıllar bin sebepte aradım. Uzun yıllar ne yana dönsem bu mavi gözlü uçarı çocuk karşıma çıkardı. Fakat Ahmet Cemil sade uçarı mı idi?
Rüştü ŞARDAĞ.

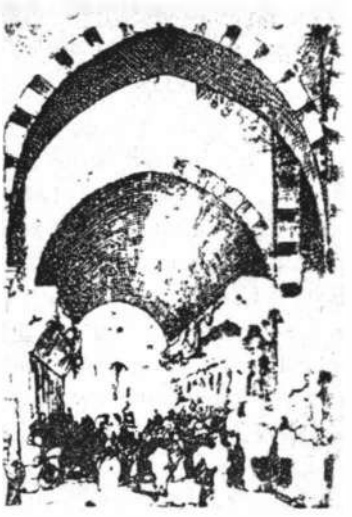

riyle dalgalanıyor denebilen hafif bir hava uçar ki dikkat edilse bir ruhani cihanın çağıltısına benzer nağmelerle titrer. Bütün manzaralar sabahlara mahsus o rengin müphemiyeti içinde hava ve hayalden mürekkep bir gölge şeklinde durur fakat bir zaman gelir ki birdenbire bir ihtişam çağlayanı dökülür, biraz evvel sönük duran sema sanki bir yangın ile dolar. Ufkun bir kenarından güneşin sinesinden sahraya bir nur tufanı döker, semanın bu muhteşem yangını altında sahra karışıklıktan sıyrılır, bütün sahra taze bir hayatın canlılığı ile tutuşur.

Ahmet Cemil, burada hayalinin şu parlak levhasını yaşatırken: «Ah. O ümit güneşi» diyordu. Onu ne kadar senelerdenberi bekliyordu.

Henüz yirmi iki yaşında idi. Öyle bir yaşta, gençliğin öyle hassas bir devresinde ki, fikir nurlu bir semanın elmas yağmuru altında parlak hülya âleminde kanatları kırılmış bir kuş gibi henüz topraklara düşmemiş; gözleri aydınlık bir hayal ufkunun nurları ile dolu iken bir perde altında siyah bir köşenin açılmak üzere olduğunu henüz görmemiş; yalnız, ışıklı, neşeli bir sabahın rüyasına dalmış; ümit güneşinin üzerine tâ uzaklarda bir ufkun içinde hazırlanan bulutların dökülmeğe müheyya olduğunu anlamamış idi. Henüz yirmi iki yaşında, bütün maneviyatı yalnız bir ümidin tahakkukuna muntazır Şöhret bulmak, edip olmak, herkesçe tanılmak, bu gün o kadar acılıklarına göğüs vermek için hayatını zehirlediği bu edebiyat âleminin bir gün yüksek zirvelerine çıkmak ve ismini o kadar yükseltmek ki.. O tasavvur ettiği yüksek payeye bir hat bulamıyor; sonra da bu derece yükselme emellerine kaplıyor olduğundan kendi kendine utanıyordu. Edip olmak, şöhret olmak, senelerden beri bütün düşüncesi bu değil miydi?

Tâ mektepte bir kimya kitabının üzerine başını dayayarak, gözleri ötede

siyah tahtanın üzerinde unutulmuş, yarım kalmış bir cebir muadelesine dalarak fikri bir hayal rüzgârı üzerinde, meçhul emeller fezasında uçtuğu zamanlardan beri bütün varlığını istilâ eden emel, tanınma arzusu değil miydi?

Ahmet Cemil daima aceleci ve telâşlı yürüyüşleriyle, âdeta koşarak Babıâli caddesinin kenarından çıkarken şu kitapçı dükkânları, cam kapıların aralarından farkedilen şu kütüphane müdavimleri, bu matbaalar, sabahtan akşama kadar fikir ve sanat hareketlerinin münferit mecrası olan şu cadde bir gün olacak ki onun tesiri altına girmiş olacak. Şimdi birkaç eski mektep arkadaşlariyle sekiz on kalem erbabından başka herkesin mechulü olan bu genç, bugün koltuğunun altında bir iki kitapla buradan gölge gibi çıkarken bir gün olacak ki tesadüfen bir kitapçının dükkânına gözü isabet edecek olursa mektepten çıkmış iki genç edebiyat müntesibinin biribirine kendisini gösterdiğini farkedecek..

Ahmet Cemil, senin silik kalışın; onların, o «büyük»lerin yanında silik kalışın! Sen bütün insanlığa kadar uzanamadın. Gerçi seninle Faust'u kımıldatan şey, büyük iyilik duygusu idi, fakat yollarımız sonradan ne kadar ayrıldı. Gerçi o da kırıldı, o da «mükemmel bir kâinat» diye bağırmasına rağmen ona erişemedi, ama onun istediği şey çok büyük ve çok genişti. Senin Lâmia ile olan büyük ve romantik sevgini biraz Verter'de de bulmak mümkündür. Hattâ bu aşkın, gençlik çağlarının bütün sevda romanlarında hikâye edildiğini iyi biliyorum. Ama sen, gene söylüyorum. Dünyayı kaplıyan bir soluk olamadın!... Sen bizim için hiç de silik değilsin. Sen bizim için çok büyüksün. Reşat Nuri Güntekin'in pek çok hayal kahramanları seninle konuşmuş gibidir. Sen Türk romancılığına uzun zaman bir kaçınılmaz ilham oldun. Yakup Kadri'nin «Hakkı Celis»inde de sen yok muydun biraz? Hattâ hattâ Abdülhak Şinasi Hisar'ın «Fahim Bey»i bile o büyük büyük hayalleriyle, o büyük emelleriyle, o büyük büyük kırılışlariyle sensin Ahmet Cemil, sen! Fakat sana kızıyorum da biliyor musun? Senden sonra edebiyatımızda hep bir kırılıştır gitti. Roman ve hikâyelerimizde hep üstüste gelen felâketler sonunda kahramanlar sapır sapır döküldüler. Senin, annenle beraber bavulunu alıp bir uzak ülkemize gittiğin gibi senden sonra gelen roman kahramanları da, sana benziyerek valizleri koltuğunda, Anadolu'ya, bu insandan, duygudan uzak -ne acı- sanılan yere gittiler. *Rüştü ŞARDAĞ.*

İSMAİL SAFA (1867 - 1901)

Bu millette kim ehli namus olur,
Olanlar ya menfi ya mahbus olur,
Fazilet, hüner akça etmez bugün,
Terakki kim isterse casus olur.

«Vatan» sözleri inletir yıldızı,
Figanlar fakat gayri mahsus olur,
Yazılsa şu her çizdiği sansörün
Mükemmel beş on cilt kamus olur.

Bizi rûhu pâki Muhammet bile
Görür arşı âlâda me'yus olur,
Mekabirde ecdad uyanmaz diril,
Diril belki bir devri menhus olur.

BABASI Mehmet Behçet Hicaz Mektupçuluğu'nda bulunduğu sıralarda Mekke'de doğdu (11 Mart). Peyami Safa'nın babasıdır. İstanbul'da Darüşşafaka'yı bitirdi. Evkaf Nezâreti'nde, Posta ve Telgraf Nezârfeti'nde çalıştı. Mülkiye İdadisi'ne edebiyat öğretmeni olarak atandı (1888). Muallim Naci'den sonra «Mirsâd» dergisinde başyazarlık yaptı. Rahatsızlandı (1897) hava değişimi için Midilli'ye gitti. Biraz iyileşir iyileşmez İstanbul'a döndü. Hükûmet aleyhinde çalıştığı gerekçesiyle II. Abdülhamit tarafından sürüldüğü Sivas'ta veremden öldü (24 Mart).

Eski âlemlerimi yâd ile tecdîd ederim;
Hâli mâziye katar, ömrümü temdid ederim.

Ismail Safa; şiirleri Tanzimat'la Servetifünûn edebiyatımız arasındaki köprü özellikleri taşır. Romantik dizelerle örgülü, alçak gönüllü, çok duygulu, ölçü-kafiye dil kurallarına bağlı, zamanın eskilik - yenilik yanlılarını memnun edecek bir sanat kişiliğinde görünür. Başlıca eserleri: *Sünûhât* (Terci-i bent biçiminde uzun bir manzume, 1890); *Huz mâ Sefâ* (birinci bölümde babasının, ikinci bölümde kendi şiirleri, 1891; *Mağdûre-yi Sevdâ* (uzun ve manzum bir konuşma, 1892); *Mevlid-i Pederi Ziyaret* (1896); *Mensiyyât* (şiirler, 1896); *Hissiyyât* (şiirler, 1912); *Muhâkemât-ı Edebiyye* (eleştiriler, 1913).

İsmail Safa, hiçbir eskilik ve yenilik iddiası taşımadan, arada esaslı bir fark gözetmeden eserler meydana getirmiş olan bir şairdir. Bunun içindir ki şiirlerinde hem eskilik, hem de yenilik taraftarlarının memnun kalabilecekleri özellikler mevcuttur. İlk yazıları. Tanzimât edebiyatının son dönemine rastlar. Bu dönemin eskilik - yenilik kavgalarına iki tarafı da kırmayacak şekilde, hafif dokunmalarla karışmış, her iki tarafın da iyi yönlerini görmeye çalışmıştır. Çok hisli, nâzik ve alçak gönüllü oluşu da başka türlü hareket etmesine zaten engeldi. Vezne kafiyeye ve dilin kaidelerine gösterdiği bağlılıkla o devrin eskilik taraftarlarına temayül ettiği halde, zevk ve anlayışça yeni şiiri tercih etmiş gibidir. Esasen şahsî dostlarını da, daha çok, yeni edebiyatın genç mensupları ile kurmuş bulunuyordu. *Kenan AKYÜZ*. Şiirlerinden örnekler :

SULTAN HAMİDE

Topladın etrafına birkaç denî ahâddan,
Anların re'yiyle hâli kalmadan bidâddan;
Bir nifak âvâzesi çıkmaktadır efrâddan,
Kardeşi kardeşten ettin, vâlidi evlâddan;
Bağrı yandı milletin artık bu istibdâddan!..

Mürtekib, cahil, hamiyyetsizler ikdaar eyledin;
Millete câsusluğu sermaye-i kâr eyledin.
En büyük âdemleri menfâda gam-hâr eyledin.
En büyük bir zâtın idâmında ısrâr eyledin;
Ey halife söyle, farkın var mıdır cellâddan?

Haksız icraatı ihbar ettiler, aldırmadın;
Bendegânın halkı ızrâr ettiler, aldırmadın;
En büyük bir zâtın idamında ısrar ettiler aldırmadın
Dostlar her şey'i ihtar ettiler, aldırmadın;
Sence evlâ geldi jurnal hutbe-i irşâddan!..

Taşra me'murîni vahşilerle hem-hâlet bugün,
Kaldı birkaç hırsıza sermâye-i devlet bugün;
Memleket virâneler halinde, aç millet bugün;
Fazladır hâlâ sarâyın masrafı irâddan!..

Aylık almaz her kalemde yangelir seksen kişi,
Birçok erbâb-ı mesâlih toplanır erkek - dişi,
Kurtarır evrâkını her kim verirse bahşişi,
Pâresiz bîkeslerin Allâh'a kalmıştır işi,
Zevk alan yok hasbeten - lillâh olan imdâddan!..

Yirmi yıldır ettiğin elverdi, âlemden sıkıl;
Ehline terk-i serîr et, bir sarâya var tıkıl;
Böyle bir mâsûm kavmin haline insâf kıl,
Devleti yıktın behey Allâh'tan korkmaz!, yıkıl;
Düştüğün gün halk için mâdûd olur a'yâddan!..

Bil ki mâtemdir sonu, pür neş'e-i sûr olma pek,
Hep mükedderdir kulûb-i nâs, mesrûr olma pek;

. . . . . .

Ey Süleyman-baht, tâc ü tahta mağrûr olma pek,
Elhazer her sû çıkan vâveylden, feryâddan!...

ŞARKI

Anarım ismini, ağlar yanarım, sızlanırım;
Dem olur kendi gözümden seni ben kıskanırım.
Görecekler, sevecekler, kapacaklar sanırım;
Dem olur kendi gözümden seni ben kıskanırım.

Ah gördüm, hele gördüm yine ru'yâda seni
Görebilsem ne olur böyle alel-âde seni
Görmesin kimse derim ben göreyim sâde seni
Dem olur kendi gözümden seni ben kıskanırım.

Seni gördüm de hayâtımda sefâlar gördüm
Senden ayrı yaşamaktan iyidir bence ölüm
Başkasıyle seni görmek ölümümdür ölümüm
Dem olur kendi gözümden seni ben kıskanırım.

İSTİĞRAK

Sür'atle geçer şebâbtır bu. *Ru'yâ gibidir bu hâbtır bu*
Sür'atle geçer hayât-ı âdem
Cûlar gibi hâdisât-ı âlem

Devvâr bir âsiyâbtır bu. *Bir âlem-i pîç-ü tâbtır bu!*
Neşvem var iken de gitmiyor âh
Bilmem nasıl ıztırâbtır bu!

Aşıklar içinde bahtiyârım. *Azâde-ser-i firâk-ı yârım!*
Oldum ben o yâr ile berâber
Birlikte benimle ol semen-ber

Lâkin yine var bir iğbirârım. Allaah bilir ki bî-karârım
Hüznüm var ise niçin şenim ben
Şensem niye böyle girye-bârım?

Neşvem benim iğbirâra benzer. Hüznüm, kederim mesâre benzer
Müstakbelimi tahayyül etsem
Bir hâl görür gözüm mücessem

Bir hâl ki ihtizâra benzer. Zulmet görürüm mezâra benzer
Dünyâ ezelin ebedle billâh
Beynindeki reh-güzâra benzer

ŞARKI

Her dem sözüm efsûs ile eyvâh olacaktır;
Dünyâda benim son nefesim âh olacaktır!
Derdimden-eminim- o da âgâh olacaktır :
Dünyâda benim son nefesim âh olacaktır!

Pür girye olan gözlerimi bağlıyacaksın,
Kurbân edeceksin de beni ağlıyacaksın!
Ahın ne demek olduğunu anlıyacaksın :
Dünyâda benim son nefesim âh olacaktır!

Sağlıkta, Sefâ! Böyle gider nâle vü zârım;
Hâk-i siyehe düştüğü dem cism-i nizârım
Ah olmalıdır fâtiha-yî seng-i mezârım :
Dünyâda benim son nefesim âh olacaktır!

VADİ

Tek ü tenhâ severim gezmeyi bir vâdîde
Kim olur leyl ü nehâr

Mâh-tâbı, seheri, şâmı bütün nâ-dîde..
Hele hengâm-ı buhâr!

Hâke sevdâlar eder sanki ağaçlar îsâr
Ederek ferş-i zilâl;

Eyler izhâr yine reng ü ziyâdan âsâr
Bütün eşcar ü tilâl.

Ekseriyyetle bu yerler görünür sâkin ü lâl,
Gece hüzn-âverdir;

Her seher etmede kuşlar o sükûtu ihlâl,
Ne sefâ-perverdir!

Dallar üstünde uçup ötmeye hâhiş-gerdir,
Çekilirler yuvaya;

Kuşların uçması bir manzara-yî dîgerdir
Sürülerle ovaya.

Uçuşurlarken ederlerse tesâdüf buraya
Dağılır tâirler;

İlticâ etmeleri bir buraya, bir oraya
Bana te'sîr eyler.

Sanki yek-diğere dallar sarılır nâle eder,
Kelebekler pinhân;

Gonceler olmamak ister gibi mağlûb-i keder:
Mütelâşî, velhân.

Dindirir fırtınayı âb-ı lâtîf-i nîsân
Ki buluttur yatağı;

Gülüyor der o çiçeklerle görünce insân
Bulut altında dağı!

Gâh sisler arasından görür insân uzağı;
O ne fevkalâde,

Ne güzel manzaradır; yanyana birkaç buzağı
Koşuşur mer'âda.

Açılır gökyüzü... hurşîd-i cihân-ârâ da
Görünür bâlâda;

Yeniden feyz ü tarâvet belirir sahrâda.
O yem-î hadrâda.

Bundan eğlenceli âlem mi olur dünyâda?
Olamaz... âh!' Ancak

Görse gönlüm bu gece sevdiğimi ru'yâda
Daha memnûn olacak!

İLLIYYİNE YAHUT ZEMİNE BİR NAZAR

Her yıldız ulûhiyyete bürhân-ı dırahşân
Her bir çiçeğin manzarası şâhid-i ra'nâ
Her yaprağı her bir çiçeğin hâiz-i ma'nâ
Zâhirdir ülûhiyyetin ey Haalik-i zî-şân

Her bir küreye kuvve-yi cezbiyye veren sen
Meydanda senin kudretin ey kaadir-i mutlak
Durdurmadasın sâbiteler gökte muallak
Seyyâreleri öyle dem-â dem çeviren sen

Yek-pâre iken şems ile seyyâreler evvel
Bir kuvve-yi def'iyye ayırmış bu nücûmu
Bir kuvvetle meczûb olarak sonra umumu
Devr eylemeye başlamış ol şemsi mükemmel

Kevkeblere nisbetle büyük olsa da bil-farz
Bir şey olamaz nâ-mütenâhîliğe nisbet
Nisbet edilirse bilinir ayn-i hakîkat
Bir zerre kadar belki değildir küre-yî arz

Bir kütle-yi nâriyye iken arz mukaddem
Gittikçe edip kesb-i bürûdet ve salâbet
Hayvân ü nebât eylemiş en sonra da neş'et
Gelmiş, türemiş silsile-yî Hazret-i Âdem

Volkanlar ile zelzelerle o zamanlar
Tûfân-ı kazâ âlemi zîr ü zeber etmiş
Sahrâları bahre çevirip bahrı ber etmiş
Alt üst ederek âlemi kerrât ile anlar

Bin kaalıba koymuş da anı öyle kazâlar
Andan küremiz münkasem olmuş tabakaata
Olmazdı müsâid küre-yî ârz hayâta
Sonra bereket versin azalmış o belâlar

Aşât-ı semâviyyeye karşı bile insân
Alât-ı tahaffuz buluyor eyliyor îcâd
Etmekte bütün yırtıcı hayvanları münkaad
Her kuvvete gaalib geliyor kuvve-yi irfân

Vaktiyle muhâl olduğuna hükm olunan şey
Etmekte bugün sâha-yı imkânda tecellî
Evvelleri çok mes'elenin sûret-i halli
Meçhûl idi; ma'lûm oluyor şimdi pey-â-pey

Çok sırları keşf eylemeye muktedir âdem
Vardır nitekim çok hikemiyyâta vukuufu
Bilmekle fakat olmuyor âhâd ü ülûfu
Kevkeblerin â'dâbına vâkıf mıdır âdem?

Meçhûl ibâda hele ey Haalik-i ma'bûd!
Hilkat! Ne büyük sır! Ne kadar güç bu muammâ!
Bir kimse bunu kaabil-i hal görmüyor aslaa!
Ecrâm, semâda ne zamandan beri mevcûd?

Yâ Rab! Bu semâvâta aceb yok mu tenâhî?
Yâ gaayeti de var mıdır âyâ bu fezânın?
Varsa sonu bu sahâ-yı pehnâ-yı semânın,
Bir sûr mu vardır o nihâyette İlâhi?

Mahdûd değil nâ-mütenâhî imiş eflâk
Hayret ki birer âlem imiş gördüğüm ecrâm!
Lâkin bu avâlimde eden var mıdır ârâm?
Erbâb-ı fünûn etti mi bilmem bunu idrâk?

Varmış bu da müsbet ki havâ ba'zılarında
Anlarda hayâtı bu husûs eyliyor isbât.
Fennen bilinir, anlaşılır şey mi heyhât?
İnsan dahi var mı acebâ ba'zılarında?

Anlarda dahi farz edelim nev'i- beşer var
Gel anla! Ne yolda geçinirler, ne yaparlar?
Allahâ Teâlâ'ya mı anlar da taparlar?
Düşvâr bunun künhünü bilmek bize düşvâr!

Yâ Rab bunu tedkîk bize fâide vermez
Takdîrine de kudretinin kudretimiz yok
Müstevceb-i hayret olacak çok eserin çok
Hayrân oluruz pek o kadar aklımız ermez

BİRAZ SİTEM EDEYİM

Niçin oldun şunu anlat yine dil-gîr bana?
Âh ölmekten ağır geldi bu tekdîr bana!

Sen idin haylî zaman gizlice bâ-tahrîrât
Öğreten vuslat için bunca tedâbîr bana

Sen değil miydin o güller gibi gâhî kızarıp
Türlü sözlerle eden aşkını tasvîr bana?

Sen değil miydin o mahmûr, o güzel gözlerle
Ettiren gördüğü ru'yâları ta'bir bana?

Sen değil miydin o kâfir ufacık ağziyle
Eyliyen hâsılı her sırrını takrîr bana?

Tatlı tatlı geçinirken neden îcâb etti
Dokunaklı, acı sözlerle bu ta'zîr bana?

Ey Seflâ böyle müessir mi olurdu şi'rim
Gördüğüm şeyler eğer etmese te'sîr bana?

KÜTÜKÇÜ HAYRİ BEY

Mesneviyi çalışıp tercemeye Hayri Bey,
Dinle neyden dedi, çok geçmedi çaldı düdüğü.
Seçerî ömr-ü hazan berzede-i merk oldu.
Yadigârı olarak âleme kaldı kütüğü.

MEHMET CELÂL (1867 - 1912)

Aşinâdan çektiğim cevr ü cefâyı söylesem,
Dostlar! İmânı yok bîgâneler ağlar bana!
Sûz-i dâğ-î sîneden yandım kül oldum ey Celâl!
Bir ilâhî âşıkım, pervâneler ağlar bana!

İSTANBUL'da doğdu. Düzenli bir öğrenim görmedi. Jandarma Dairesi reislerinden Hakkı Paşa'nın oğludur. Kendi kendini yetiştirmiştir. Jandarma Dairesi Tahrirat Kâtipliği yaptı. Özel okullarda Türkçe ve yazı dersleri verdi. Basın hayatına girdi. İçkiye düşkünlüğü, derbeder yaşamı yüzünden, karaciğer rahatsızlığından İstanbul'da öldü (26 Ocak). Yenikapı Mevlevîhane mezarlığında toprağa verildi. Deliliğe varan alkol tutkunluğunu gazellerinde açıkça belirtir :

Rind-i mihnet-pervérim, mey-hâneler ağlar bana!
Eşk-i gül-gûnum görüp peymâneler ağlar bana!

Mehmet Celâl; duygusal hayalci şiir ve hikâyelerile dikkati çeker. Büyükada'da geçen gönül serüvenlerini anlatan şiirlerile «Ada Şairi» olarak ün yapar. II. Abdülhamit yönetimine karşı çıkan yazıları yüzünden bir aralık evi basılır. Yaşayış düzensizliği, ömrünün kısalığı sanat çalışmalarında olumsuz etkinlikler yapar. Gözleme dayalı romantik özellikler taşıyan konuşma diline yatkın romanları dikkate değer. Edebiyat tarihi çalışmaları da vardır.

Mehmet Celâl'in içtenlik en belirgin yanı sayılabilir. Başlıca eserleri: *Ada'da Söylediklerim* (şiirler, 1886); *Cemile* (Roman, 1886); *Dâmen-âlûde* (roman 1887); *Bir Kadının Hayatı* (roman, 1890); *Vicdan Azapları* (roman, 1890); *Küçük Gelin* (ondört yaşındaki karısının ölümü üzerine yazdığı roman, 1892); *Gazellerim* (1894); *Zâde-yi Şair* (şiirler, 1895; *Âsâr-ı Celâl* (şiirler, 1896); *Sürûd* (şiirler, 1896); *Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri* (1896); *Solgun Yadigârlar* (1899); *İsmet'e Taarruz* (1900); *Leman Kuşdilinde* (1910); *Nedamet* (1910).

Mehmet Celâl, Muallim Naci'nin başkanlığında, yeni nazmın gerçekleşme gayretlerine şiddetle karşı koyarak eski nazmı koruyan neslin en kuvvetli şairidir. Aynı zamanda, bu neslin fikirlerini savunmasında ve yeniliğe yapılan hücumlarda da çok aktif bir rol oynadı. Fakat buna rağmen, birçok şiirlerinde, yeniliği yaşatan taraflar mevcuttur.. Çok eser verişinde, doğrudan doğruya, çok kolaylık ve süratle yazmak ka-

biliyetinde bulunuşu müessirdir. Hattâ, bu kabiliyetinden ötürü, zamanında «Şair-i zîirticâl» diye adlandırılmıştır. *Kenan AKYÜZ*. Şiirlerinden :

DAĞLARA

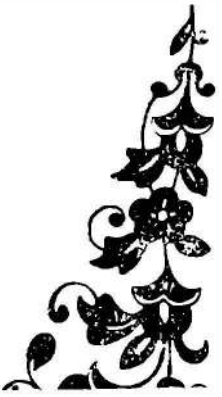

Ol perînin sanki gizlenmiş hayâli dağlara!
Ağladım, âh eyledim, baktım şu hâli dağlara!

Eylemiş muzlim bulutlarla tetevvüc zirvesi!
Bak nasıl heybet-furûş olmuş şu âlî dağlara!

Söyle ey ebr-î keder-perver! Dokundu hissime!
Sen mi bahş ettin bu hüzn-âver zilâli dağlara!

Mâh doğdu, ben de sandım, ey esâtîr-âşinâ!
Asumandan düştü Leylâ-yi leyâlî dağlara!

Külbe-yî ahzân gibi mahzûn, sükûn-bahşâ, garîb!
Pek yakıştırdım bu mahzûnâne hâli dağlara!

Bir taşın üstünde istiğrâka düşme istedi,
Zevk-i vahdet âşinâ etti Celâl'i dağlara!

SÜNBÜL GÜNEŞE NE DER?

Ey mihr-i münevver! ki yüzün şu'le nümâdır,
Ezhârın içinde!

Gâhî lemeânın ne kadar rûh-fezâdır!
Eşcârın içinde!

Sensin beni ihyâ eden ey neyyir-i rahşân!
Feyzinle çemende.

Nûrun benim üstümde olur şa'şaa-efşân,
Yâ berk-i semende.

Vaktâ ki şafak perde çeker rû-yi semâya
Bülbüller açar per.

Ol renge, o elvâna, o envâr-ı sefâya,
Güller hased eyler.

Her yerde sükûnet, işitilmez o zaman ses,
Cûlar bile hâmûş.

Nûr-i şafak altında uyur şevk ile herkes,
Deryâ edemez cûş.
Bir hayret alır âlemi ulviyyet içinde,
Derken değişir renk;
Nâ-gâh uzanır gül-şen-i pür-behcet içinde,
Kuşlardaki âhenk.
Yapraklar olur zemzeme-perver bu sedâdan.
Eşcâr da inler.
Bir gûdek-i ma'sûm uyanır hâb-ı sefâdan,
Bülbülleri dinler.
Bir jâle düşer üstüme çeşmân-ı seherden
İncî gibi parlar.
Aheste temevvüc ile cûlar derelerden,
Sahrâya akarlar.
Sisler, ki hayâlât-ı garîbâneye benzer,
Eyler beni mestûr.
Her gün dolaşırlar şu ufuklarda mükedder
Senden alamaz nûr.
Meşrikler ağarır rûhumu okşar o letâfet
Ahterlere karşı.
Bir şüphe içinde uyur esrâr-ı tabîat
Dil-berlere karşı.
Vaktâ ki olur feyz-i tulûnla bedîdâr,
Şarkın üzerinde,
Bir şu'le-nümâ, âşk-fezâ kûkül-i zer-târ,
Cennet scherinde,
Ancak o kadar şu'le olur gözlere manzûr,
Envâr-feşândır.
Ancak o kadar enver olur âyine-yî hûr,
Meşriklere şândır.
Sisler dağılır nûrun ile gül-şenimizden,
Ezhâr açılır hep.
Birdenbire dîdâr-ı sefâ-efkenimizden
Pertev saçılır hep.
Ol demde sana böyle dedim Dil-ber-i enver!
Eyle beni ihyâ.
Soldurma benim rengimi ey mihr-i münevver!
***Kılma** beni ifnâ.*

GAZEL

Nasıl ârâm edersin âh bensiz?
Yetiş imdâda kaldım şimdi sensiz!

Nazân-î fırkatinden soldu rûyum!
Bahârı neyleyim ol gül-dehensiz!

Gidince nev-nihâl-î işve-kârım,
Çemensiz kaldı gül-şenler çemensiz!

Nasıl geçsin bu derd î mihnet-efzâ?
Hayâtım geçmedi bir gün mihensiz!

ZÜLF

Âşık olmuşken melekler ey perî-şân zülfüne!
Düşmesin mi söyle insanlar perîşân zülfüne?

Kâkülünde şâne kalmış sanma ey hurşîd-rû!
Çâk-çâk olmuş asılmış kalb-i sûzân (!) zülfüne

Hiddet-âver bir nigâh eyler semâvî gözlerin
Nûr-ı dîdem! Ben senin oldumdu hayrân zülfüne!

Aks-i nûr-î hüsnünü zülfünde gördüm ey melek:
Şu'le-efşân oldu sandım mihr-i tâbân zülfüne!

GÜZELİM

Dünya doluyor pertev-i ulviyyetinizden
Nûr-î melekiyyet saçılır tal'atinizden!
Bezme bu gece gelmemeğe niyetiniz var
Sarf-î nazar etmez misiniz niyyetinizden?
Siz hiddet ederken helecânım olur efzûn
Bilmem helecân-âver olan hiddetinizden!
Cevr eyleseniz de dururum meclisinizde
Kimdir çıkacak dâire-yî ülfetinizden?
Da'vet ediniz bâri Celâl'i bu gece siz
Her vech ile memnûn olurum da'vetinizden!

TEVFİK FİKRET (1867 1915)

Bana kimsin? diye sordun meleğim,
Pek güzel, dinle de izah edeyim.
Nâm-ı nâçîzime «Fikret» derler;
Şi're de nisbetimi söylerler.
Kaldığım varsa da gâh ekmeksiz.
Kalmadım şimdiye dek mesleksiz.
Nur bekler gibi nısf-ı şebde,
Bekledim oniki yıl mektebde.
Sonra çıkdım ne için bilmiyerek
Bu da bir cilve-i baht olsa gerek.
Bâb-ı Ali'ye müdâvimlendim,
Ehl-i nâmûs diye mimlendim.
Şimdi bir hayli eser sâhibiyim,
«Ahmet İhsan» da musahhih gibiyim.
Sâye-i Lutf-u cihan bânide.
Hâccyim Mekteb-i Sultânide...

SERVET-İ FÜNÛN Edebiyatı'mızın en büyük şairi. İstanbul'da doğdu (24 Aralık). Babası, mutasarrıflardan Çankırı'lı Hüseyin Efendi'dir. İlköğrenimine Aksaraydaki Mahmudiye Vâlide Rüştiyesi'nde başlamış, sonra Galatasaray Sultanisi'ne verilmiştir. Fikret'in okul hayatı çalışkanlığı, örnek bir öğrenci karakterile geçmiş, bu sıralarda edebiyata merak sarmış, şiirler yazmaya başlamıştır; okulu birincilikle bitirerek (1888), Hariciye Nezareti İstişâre Odası'na girdi. İşi pek azdı. Bu işsizlik Fikret'i sıktı, istifa ederek ayrıldı. Çalıştığı zamana ait birikmiş aylıkları kendisine getirilip verildiği zaman, «İşsizliğin karşılığı olan bir parayı alamıyacağını, Devlet hazinesine geri verilmesi mümkün değilse, göçmenlere yardım için kurulmuş olan komisyona verilmesini» söyliyerek red etti.

Tevfik Fikret'in soyca garip bir tecellisi vardır: Bir yandan katıksız bir Anadolu'luk tarafı, öte yandan da Rumeli'liğe çalan yönü. Bu durumun daha açık ifadesi şöyledir: Fikret'in büyükbabası, Çankırının Çerkeş kazası ileri gelenlerinden Ahmed Ağa'dır. Bu Ahmed Ağa'nın oğlu Hüseyin Efendi, memleketinde ilk öğrenimini yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş, biraz rüştiye (ortaokul) da okumuş, Arapça ve Farsça öğrenmiş, sonra Hariciye Mektûbî kalemine mümeyyiz olarak girmiştir. İyi kötü, hayatını kazanmaya başlayan bu Hüseyin Efendi'yi eşi dostu, tanıdıkları Hatice Refiz adlı bir genç kızla evlendirirler. İşte bu Hatice

Hanım'ın babası Hüsrev Efendi, Sakız adası Rumlarından iken, sonradan Müslüman olmuş bir adamdır. Tevfik Fikret, Çerkeşli Hüseyin Efendi ile Sakızlı ve Rum soylu Hatice Refia Hanım'dan, 24 aralık 1867 yılında dünyaya gelir. Fikret'in, anne tarafından büyükbabasının Rum asıllı bulunmasının, ileride onun düşmanları için bir tutamak tarafı olacaktır. Oğlu Halûk'un Hıristiyan olmasında, bazı kimseler, bir irsiyet arayacaklardır.

Servet-i Fünûn Günleri

Tevfik Fikret; Ticaret Mekteb-i Ali'sinde yazı ve Fransızca dersleri verdi. 1890 da, dayısı Trabzon Valisi Mustafa Bey'in kızı Nâzime Hanımla evlendi. 1894 de Sultanîdeki bir Türkçe öğretmenliği yarışmasını kazanarak, ilkokul öğretmeni oldu. Hükûmet, o yıl, bütçe açığını memur maaşlarından keserek kapatmaya kalkışınca, Fikret «maaşsız bir hükümete hizmet edemiyeceğini» bildirerek öğretmenlikten ayrıldı. 1891 de oğlu Halûk doğdu. Bu yıllarda İstanbul'da çıkan Mirsad, Malûmat, Maarif gibi dergilerde şiirleri çıkıyordu. «Es'at Necip, Mehmet Nazmi, Fikret, Mehmet Tevfik, Nazmi» imzalı şiir ve yazılar da onundur. 1896 yılı Ocak ayında Recaizade Ekrem, Fikret'i Servet-i Fünûn dergisinin sahibi Ahmet İhsan'la tanıştırdı. Galatasaray Sultanisinde Fikret'in edebiyat öğretmeni olan Ekrem'in tavsiyesile Tevfik Fikret, Servet-i Fünûn dergisinin Kısm-ı edebî sermuharriri» oldu; dergi çevresinde toplanarak Edebiyat-ı Cedide akımını meydana getiren yazarların başında bulundu.

Anadolu'dan okumak, adam olmak için İstanbul'a gelmiş, saf bir Türk evlâdının, sade samimî bir köy çocuğunun İstanbul'da doğmuş bir oğludur. Sınıfta birinci, mektepte birinci, hayatta birinci vatanperverlikte birinci, insanseverlikte birinci olmuş müstesna bir yaradılıştır Fikret... Mektepte dâima ve her dersten birinci olmuş birincilikle diploma almış, ödevlerde birinci olmuş, Galatasaray Lisesi muallimliği için açılan müsabakada birinci olmuştur. Kendi hocaları ve o zamanın büyük şöhretleri olan bütün ediplerin iştirak ettiği «Allahın Birliği» (Tevhîd) müsabakasında birinci gelen de o, henüz talebe olan Fikret'tir. Her sınıfı birincilikle terfi etmiş, dost ve düşmanı onu eşsiz bir sanatkâr olarak kabul etmiştir. Servetifünun mektebi, veya Yeni Edebiyat-ı Cedide» adını verdikleri edebî bir mektebin birinci bir şahsiyeti ve oranın başı olmuştur. Etrafına toplanan ve herbirinin ayrı bir durumu, ayrı bir tavrı, ve ayrı bir anlamı olan genç sanatkârlar kendisini üstad tanımışlar, tuttuğu yolu benimsemişler, gittiği yola gitmişlerdir. Yalnız, öyle bir devre gelmiş ki gittiği yolun çalılık, taş ve diken olduğunu, yani hak ve hakikat yolu olduğunu görerek ürken arkadaşları ellerini kollarını ve ayaklarını incitmemek için O'nu o yolda, o insanlık, o mürşitlik yolunda yapayalnız bırakıp kıyıbucak kaçmışlar, gölgelere, O'nun sevmediği, istemediği karanlıklara sinmişlerdir. O, fıtratın kendine bahşetmiş olduğu vekarı ve ruh asâletiyle Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin! demiş ve yoluna devametmiştir. *İsmail Hikmet ERTAYLAN*

Edebiyat-ı Cedide'ye değin gelenler Doğu ile Batı arasındaki sınırı kaldırmayı, gerçek anlamıyla Batılı olmayı başaramamışlardır. Onlar Avrupayı tanımaya çalışan, Avrupa'dan örnek alan birer Doğu adamı olarak kalmışlardır. «Geleneği kırmak, Avrupalı bir yazar, Avrupalı bir şair olmağa özenmek, ilk adımı atmak şerefi Tevfik Fikret'indir. Halit Ziya'nındır, Cenap Şehabettin'indir.» Fikret'in kendi fırçasından hayalindeki «Aşiyan»

Hareket Kuralı

Fikret; 1899 yılı başlarında Robert Kolej'de açılan Türkçe öğrtmenliğini kabul etti. 1901 de Servet-i Fünûn dergisi Hükümet tarafından kapatılınca, Bebek'teki «Aşiyan» adını verdiği evine çekilerek, Kolej'deki öğretmenliğile yetindi. Bir yandan da istibdat aleyhindeki ünlü şiirlerini kaleme aldı.

1898 de, İsmail Sefa'nın evindeki bir toplantı yüzünden tevkif edildi, birkaç gün sonra serbest bırakıldı. 1908 de İkinci Meşrutiyet ilân edilince Hüseyin Cahit'le birlikte Tanin gazetesini kurdu. Politikanın kaypak, oynak, ahlâkî mânevî değerlerden uzaklaşan yanları Fikret'in yaradılışına uygun olmadığı için, gazeteden ayrıldı.

Tevfik Fikret'in hayatı boyunca hareket kuralı şu mısralardadır «Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin «Kıran da olsa kırıl, fakat eğilme sakın!» İsyanlara rağmen, siyasî durum istibdat perişanlığı içerisinde devam ediyor, iktidar koltuğuna oturanlar yalnız midelerini, yalnız keselerini doldurmayı düşünüyorlardı. Fikret, 1912 Haziranında, bunlara karşı, o keskin istihzalı Hân-ı Yağma'yı yazdı.

Fikret, çevresine insan olmayı, kişi olmayı aşılamak istemişti: denilebilir ki varlığının ana düşüncesi buydu. Sanatçı olarak topluma karşı kendini sorumlu duyuyordu, çağının örnek adamını yaşamağa ve yaşatmağa çalıştı. *Gündüz AKINCI.* Şahsî haysiyetini, fikir ve vicdanını hiç bir şeye feda etmemiş, kanaat denilen nimeti, tamah denilen zillete daima tercih etmişti. *Abdurrahman ŞEREF.* Fikret'te daima sızlayan, daima inleyen, daima beşeriyetin bütün yaralarına şifa ve ilâç olmak isteyen bir ruh, bir kalp vardır. *Şehabettin SÜLEYMAN.* Bence Fikret'in

eserine yapılacak en büyük hizmet, bu büyük adamı gençliğe daha iyi tanıtmaktır. Edebiyat derslerinde Fikret'e lâyık olduğu yer verilmeli, eserleri yeni baştan —gerekirse sadeleştirilerek— yayımlanmalı, yaşantısı geniş halk yığınlarına anlatılmalıdır. Devrimlerin başarılmasında Fikret, Atatürk'ün başlıca ilham kaynaklarından biri, belki de birincisi olmuştur. Ve biz bugün Fikret'ten hâlâ çok şeyler öğrenecek durumdayız. Zekâsı ile, medenî cesareti ile, bükülmez karakteri ile onu daima yanımızda bulundurmalıyız. *Nadir NADİ.* «Resimli Ay» dergisinin Eylül 1930 tarihli sayısında *Nâzım HİKMET'e* göre :

TEVFİK FİKRET

Fikret tam manasıyla inkılâpçı, cezrî bir küçük burjuva münevveridir. Bu iddiamızın en bariz delillerini bizzat büyük şairin eserlerinden ve hayatından misaller ve vakıalar alarak gösterebiliriz..

İnkılâpçı, cezrî bir küçük burjuva münevverinin, numunelik, klâsik manevî vasıfları nedir?

Bu vasıflar bilhassa şu suretle hulâsa ve tesbit edilebilir

1 — Cezrî bir küçük burjuva münevveri her şeyden evvel ferdiyetçidir.

2 — Neşeden yese, ümitten ümitsizliğe, nikbinlikten bedbinliğe, tevazudan gurura velhasıl mütezad haleti ruhiyelere, küçücük bir sebeple, sür'atle ve birdenbire geçer. Bir küçük burjuva münevverinde inanmakla inanmamak birbirlerini mütemadiyen takip eden iki ruhî halettir.

3 — Bir küçük burjuva münevveri, giriştiği kavganın en keskin anında tabiri mahsusuyla «gâvura darılıp derhal oruç yiyebilir...»

4 — Küçük burjuva münevverinin metodlu, bazan iğneyle kuyu kazar gibi yavaş bir tempoyla ilerleyen herhangi bir mücadele hareketine tahammülü yoktur. O her şeyin bir anda tahakkukunu ister. Ve bir anda tahakkuk vakıası olmazsa, ya kılıç balığı gibi küser yahut da nefsini feda ederek işin içinden bu suretle sıyrılmak ister...

5 — Küçük burjuva münevverinde ekseriya ahlâkî mefhumlar, mutlak mefhumlar halindedir. Ve eğer içine girdiği hareket bu mutlak addettiği mefhumlardan bazılarını hırpalıyarak ilerlemesini temin edecekse, küçük burjuva münevver, vaktiyle içinde bulunduğu harekete karşı mücadeleye kadar varabilir...

İşte bir küçük burjuva münevverinin numunelik manevi vasıfları esas itibariyle bunlardır. Ve ondaki bu haleti ruhiye tezahürlerinin sebebi, cemiyetin temelini teşkil eden istihsal hayatında işgal ettiği mevkidir.

Şimdi büyük şair Tevfik Fikret'in eserlerinde ve hayatında mevzuu bahis haletlerin delillerini arayalım :

Tevfik Fikret Galatasaray Sultanisi'ni bitirdiği yıl

Tevfik Fikret inkılâpçı içtimai hareketlerden ANARŞİZMİ meth ü sena etmiştir. BİR LAHZAİ TEAHHUR isimli meşhur şiiri bunun en bariz misalidir. Halbuki herkesçe malûm olduğu üzere ANARŞİZM, bir ferdiyetçi, inkılâpçı küçük burjuva hareketidir. Fikret kendi resminin altına yazdığı meşhur

Inhina tavkı esaretten girandır boynuma
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim

mısralarıyla ferdiyetçi bir küçük burjuva inkılâpçısının şuurunu ve haleti ruhiyesini çok bariz bir surette meydana koymuştur.

Hayatındaki vakıalarda ise Fikret'in ferdiyetçiliğine dair herkesin malûmu olan binlerce misal bulabiliriz.

Fikret bütün sanat ve şahsî hayatı müddetince nikbîniden bedbiniye, inanmaktan inanmamağa geçmiş ve giriştiği birçok kavgayı, küçük ve ekseriya şahsına dokunan sebeplerle yarı yolda bırakıp çekilmiştir. Galatasaray mektebi müdürlüğü esnasında çıkmış olan meşhur hâdise buna misaldir. «Rücu» isimli şiirinden sonra «95'e Doğru» isimli yazısı, ondaki mütezad haleti ruhiye tahavvüllerini çok aşikâr bir surette gösterir.

Benımsediği ahlâki mefhumları ne kadar demirden, mutlak mefhumlar olarak telâkki ettiği ise gerek yazılarında, gerek hayatındaki vakıalarda her zaman görülebilmesi çok kolay olan şeylerdir.

Mamafi biz, Fikret'e bir küçük burjuva münevveriydi demekle, onun memlekete yaptığı muazzam hizmetleri, sanatta ulaştığı başdöndürücü merha-

leyi inkâr etmiyoruz. Büyük ve ana hattında, iyi manada İNSANİYETÇİ şair Tevfik Fikret'in, faaliyet gösterdiği devirde, içinde bulunduğu muhitte, başka türlü de olması mümkün değildi. Fikret yaşadığı devirde, bulunduğu muhitte, en iyi ve en ileri ne olmak mümkünse, onu olmuştur..

Tevfik Fikret birçoklarına göre büyük bir şair değildir. Haşim'in, Yahya Kemal'in, Nazım'ın daha sonraki güçlü şairlerimizin yanında sıradan sözler yazmış, dizelerini o kadar sağlam kuramamış, zengin hayaller, benzersiz düşünler getirememiştir. Ne bir kuyumcudur, ne bir düş avcısı! İnsanın karanlık iç evrenine inmemiştir. Ama edebiyat tarihimizde eşsiz bir kişidir o. Dürüstlük örneği, yurtseverlik örneği, toplum, insanoğlu için inanç örneği. Dizeleri çağını yansıtır, bir ayna gibidir. Yalnız çağının değil, bugünün de bir aynasıdır. Toplum bakar onun şiirlerine kendini bulur. Kördüğümlerini çözer. *Oktay AKBAL*. Fikret, eski devrin bütün çirkinlikleriyle sırıttığı, fakat yeni sosyal kuvvetlerin köklü bir halk hareketine önayak olacak kadar olgunlaşmamış, kuvvetlenmemiş olduğu bir cemiyette, tahakkümün, taassubun, haksızlığın, rüşvetçiliğin, riyanın alabildiğine hüküm sürdüğü bir devirde yaşadı, bu devrin ıztıraplariyle inledi. O kadar hasretini çektiği «hürriyet» ona hayal kırıklığından başka bir şey getirememiş, rubabının çıkardığı acı seslerinin perdesini değiştirememişti. Fakat mücerret hakikata, mutlak ahlâka tapıyordu; belirli sosyal ve siyasî prensipleri, kanaatleri yoktu. Hayatın objektif seyri şiirlerinde akisler buluyordu. Fakat bu rin sosyal kanunlarını bilmiyordu: Ona göre cemiyet teklerin mekanik bir topluluğundan ibaretti. Bilgiyi fenalıkların devası addediyordu. İçtimaî haksızlıkların insanların bilgisizliklerinden, geriliklerinden ileri geldiğini, cemiyete iyi bir şekil vermek için bu geriliği gidermek sanın tabiatındaki müsbet karakteri hayata hâkim kılmak kâfidir yordu. Melun eden de biz seni, tel'in eden de biz!» Fena yola düşmüş genç bir kadın karşısında böyle feryat ediyordu. Fikret çalışan i sanı iyice görüp tanıyamamış, sosyal ve ekonomik şartların doğurduğu asıl ıztırabın derinliğine inememiştir. «Takdise müstahaktır» dediği insan için, bütün eski hümanistler gibi onun da sosyal hüviyeti merhamet telkin etmekten ileri gitmesine engeldi. O sadece «Balıkçılar» dilencileri (Ramazan sadakası) görebiliyordu. Yüreklerde ancak rikkat uyandırabiliyordu. Fakat temsil ettiği topluluğun aşk ve ıztıraplarına kalbiyle tempo tutabilmiş, onun kadar beşerî olabilmiş şairlerin sayısı çok değildir. *Zeki BAŞTIMAR*. Mehmet Akif'in, Yahya Kemal'in geçmişe bağlanışı çağdaş düşünce ortamında gelişen yaratıcı atılımları görecek güçte, yetide olmayışlarından ileri geliyor. Fikret'in şiirlerini yabancı bir dile çevirin düşünce yönünde, özünde bir eksilme göremezsiniz. Oysa Yahya Kemal'in, M. Akif'in pek çok şiirleri bu nitelikte değildir. Onlar belli, sınırlı, dar bir çevrenin insanınca duyulur. Onlarda insanlığın ortak duyguları yoktur. Fikret, bu bakımdan adı geçenlerin hepsinden de ilerdedir. *İsmet Zeki EYÜBOĞLU*.

Örnek İnsanlığı

Tevfik Fikret; yalnız şair olarak değil, baba olarak, insan olarak, vatandaş olarak, örnek, doğru insan, «Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin» diyecek kadar da korkusuz adamdır.

Sabâ eser, gusûn-u ter,
Ki mürg-ü aşka lânedir.
Fısıldaşır sükût eder...
Bu bir güzel terânedir.

Akar çağıl çağıl o su
Ki bağlara revânedir,
Meler başında bir kuzu..
Bu bir güzel terânedir.

Çoban kaval çalar, anın
Hayatı şâirânedir,
Güler perîsi tarlanın..
Bu bir güzel terânedir.

Öter hezâr-ı mağmeger
Ki şevki bîbahânedir,
Öter, öter, öter, öter..
Bu bir güzel terânedir.

Fakat şu tıfl-ı canrübâ
Ki rûhtan nişânedir,
Gülerken ağlıyor.. Bana
Bu bir güzel terânedir.

Tevfik Fikret
eşi
Nâzime Hanım'la

Fikret'in bu doğruluğu babasından gelmektedir denilebilir. Babasından konu açıldığı zaman «Babam titiz, fakat eğilmek bilmez derecede doğru bir adamdı» demektedir. Çekilmek, tekrar gelmek suretiyle birkaç kez Galatasaray Lisesi Müdürlüğü yaptı. 19 Ağustos 1915'te, neşeli, bir akşam yemeğinden sonra, gece, buhranlar içinde çırpınarak şeker hastalığından öldü. Galatasaray'dan öğrencisi olan, Ruşen Eşref Ünaydın, Fikret'in ölümünü şöyle anlatır:

Son ziyaretimizdi. Bizimle konuşmaya, içini dökmeye bir türlü doyamıyordu. Ayrılırken: «Yine beklerim, Aşiyân benim değil sizin, orasını unutmayın» dedi. Elini öptük, o da bizleri öptü, arkamızdan kapıya çıktı. Uzun müddet dışarıda ayak üstü konuştu. Meğer o neşe son neşesiymiş, o gün kendisinden ebediyyen ayrılmışız. Neşesi birkaç gün daha devam etmiş. Çok hasta düştüğü akşam yemeğe inerken pek şenmiş. İştahla yemek yemiş bir saat kadar sonra «Ağrılar yine geldi» demiş. Haplarını vermişler. Sancı gittikçe artmış, pansumana başlamışlar, yine dinmemiş. Durmadan inliyormuş. Yavaş yavaş kendisine uyku gibi bir dalgınlık basmış. Ertesi gün hiç konuşmamış, hiç bir şey yememiş. Hattâ getirilen Doktor Saim Bey'i bile tanımamış. Doktor: «Ben gideyim de arkadaşlarımı getireyim,

rica ederim ilâçlarını muntazam verin..» gibi müphem bir şeyler söyleyip ayrılmış. O gece sıkıntı büsbütün artmış. Bir ara dalgınlığı şiddetli bir harekete inkılâp etmiş, yattığı yerden fırlayıp, hiçbir şey söylemeden, halecanla odadan odaya gezinmeye başlamış, yataktan kalkıp minderin üstüne yatar, minderden kalkıp kendisini yatağa atarmış. Buna mâni olmak istemişler. Bir defasında yanındakileri iterken elini şiddetle karyolaya çarpmış; birden morarıp şiştiği halde; hiç sesini çıkarmadan yine dolaşmalarına devam etmiş. Nihayet yatağında, hiç yerinde durmadan, sudan ayrılmış balık gibi, bir taraftan öbür tarafa sıçramaya, dönmeye başlamış. Sonra ağrılar yavaş yavaş dinmiş olmalı ki, çırpınmaları da durmuş, Ruhunu teslim etmeden bir saat kadar önce, yanında bulunan eşinin elini yakalamış, onu sıkmış, öpmüş: «Artık yıkılıyorum!...» demiştir. Dili hiç ağırlaşmamış. Bebek'ten Doktor Terziyan'ı çağırmışlar, bir iğne yaptırmışlar. Rahat eder gibi olmuş. Eşiyle baldızı başucunda bekliyorlarmış. Doktor da kitap odasında oturuyormuş. Fikret, bu sırada sağ tarafına dönmüş, sakin bir şekilde uyuyor sanmışlar, fakat biraz sonra tekrar odaya giren doktor, onun öldüğünü bildirmiş. «Dinsizdir, cenaze namazını kılmak caiz değildir» gibi bazı homurdanmalara rağmen, Tevfik Fikret, yapılan dinî merasimden sonra Eyüp'e gömüldü.

Eyüp mezarlığına götürülürken tabutunun arkasında ancak bir iki kişi vardı. Kırk altı yıl sonra onu sevenler, Eyüp'teki mezarından kemiklerini alıp ayak ucuna gömmek üzere törenle götürülürken, tabutunun arkasındaki kalabalık binleri aşıyordu. Fikret'in ölümsüz yanı, sağlam bir ahlâk adamı olması, eğilip bükülmek nedir bilmemesi, makam ve çıkarın herşey sayıldığı bir zamanda, fazilet ve doğruluk anıtı gibi dimdik, özgürlüğe sıkı sıkıya bağlı kalmasıdır.

Fikret benim için, kudurmuş bir deniz karşısında kayalar üzerinde yükselen altından bir ışık ve altından bir kuledir. Ben onu daima böyle düşündüm. *Ahmet HAŞİM.* Edebiyatta bilhassa Şinasi ile başlayan devir bize zühdî (softaca) telâkkilerin artık yaşamayan riyalı şekillerinden büsbütün başka yeni bir hayat telâkkisi veriyor, yeni bir medeniyyet ufku arz ediyordu. Fakat Namık Kemal ve Abdülhak Hâmit'le devam eden bu cereyan, eski ümmet zihniyetinin tesirinden tamamıyla kurtulmadı. Edebiyatımızda yine ümmet çeşnisi, Arap ve Fars tesirleri devam ediyordu. Bu çeşniyi, bu tesirleri kökünden söküp çıkaran imanlı müceddit yalnız Tevfik Fikret oldu. Tevfik Fikret, Rönesansımızı ikmal eden, bize Avrupa medeniyyetinin vereceği hayat telâkkisini pürüzsüz, sâf nezih bir surette gösteren bir müceddedimizdir. Fikret, edebiyatımızı asrîleştirerek, insanîleştirerek, hakikî rolünü ifâ etmiş bir dâhimizdir. *Ziya GÖKALP.* Aydınlar, devrim kaleleri olan büyük düşünürlerini biri birine bağlıyan beden duvarları halinde bir birlik ve beraberlik vücuda getirirlerse, o zaman devrimlerimiz sağlam ve verimli olur, sonuçları da ölümsüzlüğe ulaşır. Büyük Fransız devrimini hazırlayan Voltaire'ler, Jean Jaque Rousseau'lar neyse, Şinasi'ler, Namık Kemaller, Abdülhak Hamit-

ler odur. Ölümünün ellinci ve doğumunun yüzüncü yıldönümü yaklaşan Tevfik Fikret de Türk devriminin en gerçek fikir mimarlarından biri ve belki en önemlisidir. O yalnız devrimci bir şair, olarak kalmamış, sosyal, siyasal devrimlerin öncüsü, ahlâk ve insanlık duygularının dünya çapında mürşidi, gelecek üstün hayata uygun insanları yetiştirecek çareleri işaret eden ve bilfiil uygulamasının en güzel örneklerini veren mükemmel bir pedagog olmuştu. *Nurettin SEVİN.* Fikret yaşadığı devirden çok daha yakındır bugün Türkiye'ye. Ve bugün çok daha iyi anlaşılmaktadır. A. Kadir, Fikret ile halk arasına giren ağdalı dili arılaştırarak sunî bir kabuğu kırmış ve onun özünü bütün devliğiyle Türk kamuoyunun önüne yeniden çıkarmıştır. Bütün Atatürkçüler, bütün ilericiler, bütün sosyalistler Fikret'i satır satır bilmek zorundadırlar. O zaman Türkiye'nin baykuşlarını, yosunlu iskeletlerini ve kendi karşılarına çıkan satılmışlarını daha iyi görüp, daha iyi değerlendireceklerdir. Bugün hepimizin karşısına çıkmakta olan namussuzluk barikatları vaktiyle Fikret'in de karşısına çıkmıştır. O da kendi devrinde yiğit bir savaşın öncülüğünü hiç gerilemeden yapmıştı ve ne hazindir ki 1958 yılında İzmir Savcısı kim olduğunu bilmediği Tevfik Fikret'i mahkemeye çağıran bir davetiye çıkarmıştı. Bu da göstermektedir ki büyük savaşçılar öldükten sonra da savaşlarının önünde yürürler. *Çetin ALTAN.* Fikret!.. İşte bana mükemmellik iştiyakını veren kimse. *Ömer SEYFETTİN.* İnsanlığın Tanrılığa yaklaşmak istidadını haiz bulunduğuna, hocam Tevfik Fikret'i tanıdıktan sonra inandım. *Şehzade Ahmet NİHAT.*

Atatürk'ün Hayranlığı

Atatürk; Fikret'e olan hayranlığını şöyle belirtir: «Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet, ondaki vakur âhenk hiçbir şairimizde yok... Ben Fikret'e yetişemedim, onun sohbetinden istifade edemedim. Kendimi bedbaht sayarım. Fakat onun bütün eserlerini okudum, birçoğu da ezberimdedir. O, hem büyük şair, hem de büyük insandır.. Efendiler! Zaten parmakla gösterilecek kadar az olan büyük adamlarımızı küçültmeye kalkışmayalım.. Tevfik Fikret'in o Tarih-i Kadîm'i yok mu, işte o, dünyada yapılması gereken bütün devrimlerin kaynağıdır.» Mustafa Baydar'ın dikkate değer bir incelemesi

> Türk düşünce ve insanlık tarihinin bir şeref ve haysiyet doruğu. Ulusuna gurur, övünç ve yücelik veren bir doruk.. Adı Fikret'ti bu doruğun.
>
> Bu büyük adamdı vicdan sömürücülerine, elleri kanlı katillere hak düşmanlarına, kanun düşmanlarına karşı ulusunu savunan...
>
> Bu büyük adamdı ulusuna vatan aşkını, insanlık sevgisini, uygarlık inancını aşılayan.
>
> Türk Tarihinin en büyük şerefi Atatürk; ilham kaynağı, kültür kaynağı ve devrim kaynağı olarak onu seçmişti.
>
> Fikret'in hayranıydı Atatürk. Fikret'in devrimci, insancı, özgür düşünceleriyle yoğrulmuştu.
>
> Biz bu yazımızda yalnızca Atatürk'ün Fikret'le olan ilişkileri üzerinde duracak ve yukarıdaki yargıları aşağıdaki belgelerle belirtmeye ve doğrulamaya çalışacağız.

I

Fikret'in ölümü üzerinden üç yıl geçmiştir. Anafartalar'ın Muzaffer kumandanı Mustafa Kemal, Aşiyan'ın dik yokuşunu tırmanmakta, yanında da Harbiye'den Manej Hocası Emin Bey bulunmaktadır. Koluna girdiği hocasına yüreğinin derinliklerinden gelen bir sesle Fikret'e olan sevgisini şöyle anlatır:

«Ben inkılâp ruhunu ondan aldım. Ziyaret edeceğim yerlerin başında elbetteki Aşiyan gelir.»

Mustafa Kemal, hocasına bu yokuşta bir sır tevdi eder:

«Yakında Anadoluya gidiyorum, ne diyorsun?»

Hocası cevap verir:

«Ne duruyorsun?»

Kimbilir, belki de Mustafa Kemal, memleketi kurtaran kararını kesin olarak, Fikret'in katına tırmanırken verdi.

Aşiyan'a çıkılır, Fikret'in temiz ruhu önünde saygı duruşunda bulunulur. Bu tarihsel ziyaret, Aşiyan'ın anı defterine şu cümle ile ölümsüzleştirilir:

«Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi pereştişkâran-ı Fikret.»

(19 Ağustos 1918, pazartesi)

Mustafa Kemal, Süleyman Nazif, Faik Ali.

Bu ifade ve yazı Süleyman Nazif'indir. Fakat Mustafa Kemal bu yazının altına imzasını atmakla Fikret'in perestişkârı olduğunu tarihe karşı ilân etmiştir.

II

Fikret, ünlü yapıtı «Rübab-ı Şikeste»sinde karakterinin ana hatlarını çizen dörtlüğü şu mısra ile bitirir:

«Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim»

Atatürk de bu mısraı tamamen benimsemişti. Nitekim 1925'de yaptığı bir konuşmasında sadece irfan'la vicdan sözcüklerinin yerlerini değiştirerek, memleket gençliğini yetiştirecek olan öğretmenlere şu direktifi vermişti:

«Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden «fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür» nesiller ister.»

III

Atatürk, sohbetlerinde ve söylevlerinde sık sık Fikret'i anar, ondan kısa veya uzun parçalar okurdu.

1925'de İzmir Kız Öğretmen Okulunda «Türk Kadını nasıl olmalıdır?» konusu üzerinde yaptığı konuşmada, ideal Türk Kadınının niteliklerini saydıktan sonra sözlerini şöyle bitirmişti:

Üstteki resimlerde Tevfik Fikret'in 19 Ağustos 1918 günü, 3. ölüm yıldönümü töreninde Ata'nın Aşiyan'da oturduğu iskemle ve imza defterine yazdığı: «Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi perestişkâran-ı Fikret M. Kemal.»

«Burada Fikret merhumun cümlece malûm olan bir sözünü hatırlatırım: «Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer»

IV

Mustafa Kemal bir vapur gezintisindedir. Etrafını çeviren gençlerle hararetli bir konuşmaya dalmıştır. Çeşitli konularda konuşulur. Sıra edebiyata

gelince Atatürk, Fikret'e olan hayranlığını belirterek düşüncelerini şöylece anlatmaya başlar :

«Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet, ondaki vakur âheng hiçbir şairimizde yok.»

Sonra gençlerden Fikret'in bir şiirini okumalarını ister. Herkes susmuş, Atalarına sevgi ve heyecanla bakmaktadır. Bu arada bir genç gür bir sesle, «Ben Ferda'sını söyliyebilirim Atam» diyerek ileri atılır.

Bu sözler üzerine Atatürk'ün çehresinde tatlı çizgiler belirir. Bu gencin yüzüne bakarak konuşmaya başlar :

«Ferda'yı mı? Ah delikanlı, benim en sevdiğim şiirdir o. Onu sana söyletmiyeceğim, kendim söyliyeceğim.»

Ve Atatürk gür bir sesle, gençlerin yüzüne bakarak okumaya başlar

Ferda senin; senin bu teceddüt, bu inkılâb...
Herşey senin değil mi ki zaten sen, ey şebab.

Asrın, unutma, barikalar asr-ı feyzidir :
Her yıldırımda bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı itilâ açılır, yükselir hayat;

Yükselmeli, dokunmalı alnın semalara;
Doymaz, beşer dedikleri kuş itilâlara...

Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş atıl, bağır:
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

V

Çankaya'da bir gece sofrası... Atatürk'ün etrafında otuz kişi kadar bulunmaktadır. Söz, döner dolaşır edebiyata gelir ve bazı ozanların üzerinde durulur. Bu arada Fikret de söz konusu olur. Bu anıyı, o gece sofrada bulunmuş olan İsmail Hikmet Ertaylan'dan dinleyelim :

«Kimdi bilmiyorum, bir yüksek ruhlu (!) zat Fikret'in iyi şair olmadığını söyliyecek oldu. Atatürk, o her şeyi hakkiyle gören, her hakikatin üzerinde duran o büyük insan, büyük bir iğbirarla kaşlarını çattı :

— Efendim, efendim, anlamadım, ne dediniz? Fikret büyük şair değil miydi? dedi ve o gür, o vakur sesiyle şu beyti okudu :

Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nasiye vardır çıkacak pâk ü dırahşan

Atatürk sözlerine şöyle devam etti :

— O karanlıklar içinde bir nur gören ve halkı o nûra doğru götürmeye çalışan Fikret bu feryadı koparırken sizler nerelerdeydiniz? Niçin içinizden kimse onun gibi feryad etmedi. Ben Fikret'e yetişemedim, onun sohbetinden istifade edemedim. Kendimi bedbaht sayarım. Fakat onun bütün eserlerini okudum, birçoğu da ezberimdir. O, hem büyük şair, hem de büyük insandır.

Efendiler! Zaten parmakla gösterilecek kadar az olan büyük adamlarımızı küçültmeye kalkışmayalım..»

Bu sözler üzerine etrafta âni bir değişiklik olur. Kötüleyen de dahil olduğu halde Fikret'in faziletleri, meziyetleri sayılır, şiirleri öğülür, bazıları okunur. Bu arada orada hazır bulunanlardan Celâl Sahir de «Zerrişte»yi okur.

İşte bu zamanda Atatürk'ün yüzü güler. Sohbetin başında Fikret'i kötüleyen kimseye dönerek, «Bu şiir değil mi efendim» diye sorar.

Meğer Atatürk, Fikret'in bu şiirini çok beğenir, çok severmiş, hattâ ezberindeymiş.

«Yaz aşkına dair» dediniz... işte: Çocukken
Gayet afacan bir kedi sevdim ki elimden
Bir lâhza bırakmazdım; uyurken kucağımda

«Yaz aşkına dair» dediniz... İşte misali:
Sevdiklerimin ben
Hepsinde bu tırnakları, hepsinde bu hâli,
Hepsinde bu hırçın kedi sîmâsını gördüm...

VI

Sabık Ankara Şehremini ve Bilecik Milletvekili Asaf İlbay'ın da bu konuda bir anısı var. Bunda Atatürk'ün Fikret ve Âkif üzerindeki görüşleri aşağıdaki biçimde yansıtılmaktadır:

«16 Ocak 1937 gününün akşamı Yüksek Ticaret Okulu mezunları mûtad toplantılarını Perapalas salonlarında yapmışlardı. Oğlum Cahit de bu mektebin talebesi olduğu için toplantıya iştirak etmişti. Gece saat 11'de yatmak üzere soyunuyordum, telefon çaldı. Oğlum, Atatürk'ün maiyetiyle oraya geldiğini haber verdi. Bunun üzerine ben de Pera Palas'a gittim. Atatürk de bizi görünce sevindi ve:

— Dâva şimdi halledilecektir, dedi.

Biz işin aslını bilmiyorduk. Sonradan anlaşıldı. Şair Fikret'le Âkif mukayese ediliyormuş. Bu iki büyük şairin birbirleriyle geçmiş münakaşaları üzerinde konuşuluyormuş.

İsmail Müştak, Fikret'in meşhur «Zangoç» şiirini okumuş. Âkif'in mutaassıp bir ruh taşıdığı noktasında durulmuş.

İşte tam bu sırada biz salona girmiştik. Atatürk, âdetleri veçhile bir şeyler dikte etti ve kendi mütaleası imiş gibi bunu okuttu. Bu yazıda Fikret'in millî şiirde üstün olduğu neticesine varılıyordu.

Atatürk, şair Âkife, Kur'anın tercüme edilmesi vazifesinin verildiğini ve kendisine on bin lira gönderilmiş olduğu halde, bugün yarın diye işi uzattığını ve nihayet tercümeyi gûya meçhul bir adrese göndermiş olduğu cevabını verdiğini söyledi.

Bu sözler sırasında Başvekili de şahit göstererek :

— Parayı İsmet Paşa vermişti, dedi.

Atatürk, Âkif'in büyük bir şair olduğuna inanıyordu. Fakat Misak-ı millî dairesinde kurtarılmış olan vatan parçasını elde tutabilmek için o tarihlerde islâmcılık siyasetinden vazgeçilmek zaruretine de kaani idi.

Halbuki Âkif, islâmcı idi ve sürükleyici eserleriyle bu hususta müessir olabilirdi. Kur'an tercümesindeki hareket tarziyle de Atatürk'ü gücendirdiği anlaşılıyordu.»

VII

Yıl 1938... Atatürk Elâzığ'a gelmiştir. Halkevinin salonunda çeşitli konularda konuşulur. Bir ara Atatürk, İsmail Müştak Mayakon'un sahneye çıkıp Tevfik Fikret'in şiirlerini okumasını emreder.

O sırada Elâzığ'da yargıç olarak bulunan Hüseyin Baykara bu konudaki anısını, vaktiyle kendisine hocalık etmiş olan Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'a yolladığı bir mektupta aynen şöyle anlatmaktadır

«Ismail Müştak Mayakon arka arkaya Ferda'yı, Sis'i, Rücu'u ve Mehmet Âkif'e karşı Fikret'in yazdığı parçayı okudu.

İsmail Müştak bu şiirleri arka arkaya okuduğu için yorulmuş olacak ki, Sis veya Rücu'u okurken bazı duraklamalar yaptı. Bunun üzerine Atatürk, bu parçanın tekrarlanmasını istedi. İsmail Müştak Bey de bu parçayı tekrar inşad etti. İsmail Müştak, sahnede inşadını yaparken Atatürk çevresindekilere dönerek :

— Başka hangi şair böyle güzel ve inkılâpçı şiirler yazmıştır, diyerek takdirlerini bildirdiler.

İsmail Müştak Bey, Fikret'in Mehmet Âkif'e karşı yazdığı parçanın son kısmı olan,

«Sen ne dersin buna ey Molla Sırat»

mısraını okuduğu sırada Atatürk, memnuniyetini gösteren bir tebessümle etrafındaki kişilere mânalı mânalı baktılar.

Ondan sonra Atatürk'ün, Fikret'in inkılâpçı bir şair olduğunu ve zamanının haksızlığı ve geriliği ile mücadele ettiğini etrafında bulunan vekil, meb'us ve generallere bir hayli anlattığını iyi hatırlıyorum.»

VIII

Robert College'de Fikret'in öğrencisi olmuş Profesör Nurettin Sevin anlatıyor :

«1937 yazında bir gün eski talebemden biri heyecan içinde geldi ve hemen anlatmaya başladı :

— Hocam, dün gece Atatürk bize geldi.

Hüseyin adındaki bu genç, Yüksek Ticaret Mektebi talebesi idi. Atatürk bu mektebin tertiplediği bir gece toplantısına gelmişti. Şimdi ticaretle uğraşan Hüseyin o geceye ait anılarını bana şöylece anlatmıştı :

O sıralarda Mehmet Âkif yeni ölmüş, kendisine resmî merasim yapılmamış, bu yüzden Gençlik bazı hareketlerde bulunmuştu.

Atatürk, toplantıya gelir gelmez etrafı gençlerle çevrildi. Büyük Önderin sinirli bir hali vardı. Kendisini dinleyenlere hitaben söze şöyle başladı :

— Ben gençliğe kızgınım. Biz güya İstiklâl Marşı Şairine lâzım olduğu kadar hürmet göstermemişiz. Sorarım size. Mehmet Âkif bu memlekete ne kazandırmıştır? Mehmet Âkif, bizim inkılâpçılarımızın düşmanı idi. Evet, İstiklâl Marşını yazdı. Ama onu bir ümmet düşüncesi ile yazdı. Türk Milleti düşüncesiyle yazmadı. Eğer hakikaten Türk Milletinin istiklâlini düşünseydi, Rum malı olan fesi, başından çıkarmamak için Mısır'a gidip esareti tercih etmezdi.

Halbuki biz bu memleketi, muasır medeniyet seviyesine çıkarmak gayesiyle onu bütün geriliklerden kurtarmak için çırpınıyoruz.

Gençler! sorarım size, bu milletin ve memleketin şan ve şerefle medenî dünya milletleri arasında yaşıyabilmesi için lâzım gelen her şeyi yazan, düşünen ve hayatını bu uğurda feda eden kimdir?

Gençler cevap verdiler bu soruya :

— Hâmit,

— Hayır.

— Namık Kemal.

— Hayır.

— Ziya Gökalp.

— Hayır, bilemediniz.

Ve Atatürk, kendine has Rumeli şivesiyle cevap verdi :

— Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar..

Ve sırasiyle Ferda'yı, Sis'i ezbere okudu ve bu şiirlerin tahlillerini yaptı.

En sonunda sözlerini şöyle bitirdi :

— O, bizden çok ilerisini gören bir insandı. Ne yazık ki biz ona hâlâ yetişemedik.

IX

Fikret'in Âşiyan'ı 1945'de Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı zamanında müze olmuştu. Açılış günü Âşiyan'a Recep Peker, Hasan Ali Yücel Rıza Tevfik ve seçkin bir topluluk gelmişti. Bu açılış dolayısiyle Millî Eğitim Bakanı olarak Hasan Ali Yücel, yaptığı konuşmada Tevfik Fikret'e bazı sitemlerde bulunmuş, böyle kartal yuvasını andıran bu yerde halktan uzak yaşamasını doğru bulmamış, «Keşke Çankırı'da kalsaydı, Mekteb-i Sultani'de okumasaydı, bir köy hocası olsaydı daha iyi olurdu» gibi lâflar edince Rıza Tevfik dayanamıyarak, «Nâzır Efendi, Nâzım Efendi, o öyle değil, rüzgâra karşı tükürme» demek zorunda kalmıştı.

Bu töreni başından sonuna kadar büyük bir dikkatle izlemiş olan bugünkü Âşiyan Müzesi Müdürü Vecdi Bingöl'un anlattığına göre, işte tam bu sırada Recep Peker, bir öğretmen arkadaşına Atatürk'ün Fikret'le ilgili şu ilginç anısını anlatıyor

«Bir gün Çankaya'da sofranın belli müdavimleri toplanmıştı. Atatürk o akşam çok dalgın görülüyordu. Gruplar kendi aralarında konuşuyorlardı. Bunlardan birinde Fikret üzerine söz ediliyordu.

Ben hemen dikkat kesildim. İçimden, işte şimdi parlıyacak, dedim.

Nitekim birdenbire gürledi:

— Susunuz, susunuz...

Hepsi sustular. Ata'nın kaşları çatılmıştı. Dudaklarından şu sözler döküldü

— Siz Fikret'i konuşacak adamlar değilsiniz. O kimdir biliyor musunuz? Onu iyi tanıyanlar, onu iyi tanıyacaklar, benim bugün ne yapmak istediğimi kavrıyacak kimselerdir.

Âşiyan Müzesi Müdürü sayın Vecdi Bingöl, Fikret'in öğrencisi olmuş ve Atatürk'ün çeşitli zamanlarda sohbetinde bulunmuş bahtiyarlardan biridir.

Kendisine Atatürk'le nasıl tanıştıklarını soruyorum:

— Atatürk, benim bir türkümü beğenmişler. Bu,

Çıkar yücelerden haber sorarım
Solarken dağların gümüş yıldızı

isimli «Bingöl Çobanları» idi. Bu parçayı Sadettin Kaynak okurken, «Bunun sözleri kimin?» diye sormuşlar.

Sadettin Kaynak da, «Efendim, Vecdi Bingöl adında bir hocanın» deyince, «O hocayı buraya getir» der, Büyük Önder.

Bu hususî toplantı da Türk müziğinden, edebiyattan konuşuldu. Bu arada Atatürk, benim Fikret'in talebesi olduğumu öğrenince son derece memnun oldu. Saraya daha birkaç defa gittim. Hiç unutmam bir gün gözlerimin içine bakarak ve derinden gelen bir sesle dedi ki:

«Tevfik Fikret'in o Tarih-i Kadîm'i yok mu, işte o, dünyada yapılması gereken bütün devrimlerin kaynağıdır.»

Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret'in fiziksel ve moral portresini çizerken şu görüşleri ileri sürer: «Fikret mal namına, denebilir ki, hiç bir şeye malik değildir. Fakat tamamile nefsine malikti ve nefsi onu iğnaya kâfi gelmişti. Mahrumiyeti hiç sevmediği halde menfaatini ayakları altında tutmaktan fariğ olmamıştır. Onun nazarında zenginlik «istememek» ti. Bu itibarla Fikretten daha zengin bir adam göremezsiniz... Servet-i Fünûn inkılâbı adını verdiğimiz inkılâbın en büyük yapıcılarından biri, şüphe yok ki, Tevfik Fikret'tir; ama tek yapıcı değildir ve olamazdı da. Çünkü bunun için yetecek derecede edebiyatta derin bilgisi yoktu: Şark'ı pek az tanır, Garb'ı hemen hiç bilmezdi. Şu kadar var ki, Fikret'de harikulâde bir nisbete varan «zevk selâmeti» vardı. O, etrafındakilerin iyiliklerini alır, işe yaramayan taraflarını bırakırdı.» *Ruşen Eşref* gençliğin duygularını dile getirir «Fikret'in ölümüyle gençlik en vefakar ve en ümit verici, dürüst bir dosttan müebbeden mahrum kaldı. Bugün bütün gençlik, faziletli Fikret'i sonsuz bir hürmet ve şükranla anıyor.» Resimde Fikret gençlik yıllarında.

Ali Vecdi Bingöl, büyük hocası Fikret için ayrıca şiirler de yazdı. Bunlardan sadece bir dörtlüğü buraya almakla yetiniyoruz:

Fikret bu toprakta örnek insandı,
Nûra âşık, karanlığa düşmandı.
Temelden devrimci, bir heyecandı,
ATA, bu dâvanın neticesidir.

Atatürk, asker olmasına rağmen Fikret'i iyi okumuş ve iyi anlamıştı.

Halbuki okullarda kitapları okutulan nice ünlü edebiyat hocası Fikret'i anlıyamadı.

Taassubun en yoğun devresinde lâik düşüncenin, özgür inanışın Türkiye'de en büyük temsilcisiydi Fikret. Onu lâyıkiyle anlıyabilmek için her şeyden önce lâik ve devrimci bir düşünüşe ve görüşe sahip olmak lâzımdır.

Atatürk devrimleri lâiklik temeli üzerine kurulmuştur. Fikret'in düşünce ve inanç dünyası da aynı temel üzerinde yükseliyordu.

Bugün Fikret; toplumcu, medeniyetçi ve devrimci cephenin sembolüdür Fikret sevgisi iyi düşünmenin, doğru yolda olmanın bir ölçüsü olmuştur bugün

Tevfik Fıkret; özgürlük, devrim, hak ve insanlık şairidir. Şiirlerinde sağlam bir nesir yapısı, kendinden önceki şairlerde görülmeyen iç ve dış yenilikler; toplumsal konular; biçim, kafiye serbestliği; ustalıklı bir aruz görülür.

Türk şiirinde insan, bilim fen, teknik sevgisi onunla gelişir. Şiirimizi, iç gözlemden dış gözleme, mistisizmden dinamizme kaydırır. Türk edebiyatının Batı'lılaşması hareketinde bir dönüm noktası olan Servet-i Fünûn akımının en önemli şairi Tevfik Fikrettir. «Yerinde kullanılmak şartiyle her kelimenin ayrı bir kuvveti, ayrı tabiatı, ruhu vardır. Avama bildirmek ve anlatmak için yazdığımız makalelerde tercihle en basitlerini, en açıklarını seçelim: fakat diğerlerini de, yeri geldikçe, edebî zevke ihtiyaç oldukça, yazmak için saklıyalım.» görüşündedir.

Tevfik Fikret, aruzu, Türkçenin söyleniş âhengini bozmadan başarile kullanmış, anlamı birden çok beyitte tamamlıyarak şiire konuşma dilini getirmiş, konu alanını tamamen genişletmiş, «Türkçe şiir» örgüsünde dillerde kalan bir söz, bir ses kompozisyonu; sağlam, âhenkli bir şiir dili yaratmış, şiirimizi getirdiği yeniliklerle, geleneksel olmaktan kurtarmıştır.

Fikret, kendinden evvel gelenlerden çok ileri gitti. O zamana kadar henüz şi'ir sahasına girmeyen birçok şeyleri bu çerçeveye o sokabildi. Fikret dil ve ahenk bakımından da şiirde ve nazımda büyük gelişmeler ortaya koydu. *Fuat KÖPRÜLÜ*. Fikret'te ve Mehmet Âkif'te olay var, fakat ritm yok. Tevfik Fikret'ten beri Türk şiir dilimiz nesirleşti. Aruzla âdeta nesir yazmak merakı türedi. *Yahya KEMAL*. Fikrimce Türk şiirinde en temiz dili ve en kibar üslûblu «hücuv» Fikrettir! Biz şimdiye kadar hacvi, şahıslara karşı çevrilmiş adi bir kin ve tezlil şamatası halinde görmüştük. Halbuki Fikret, şikâyet ve tenkidini en yüksek mefhumlara çevirdi ve hücumunu şiddetlendirdikçe ifadesinin mümtaziyetini artırdı, dünyada (muhalled) adını almış en büyük ve en meşhur nefiselerin yüzde doksanı eskidir. Ne Hamer'in, ne Firdevsi'nin, ne Dante'nin, hatta ne de Göte'nin dili bugün konuşulan lisan! Asla ve kat'a! *Fazıl Ahmet AYKAÇ*. Yahya Kemal, Fikret'in, şiirimizin çağdaşlaşma aşamalarındaki etkilerinden sözederken «Kendi neslimin bütün çocukları üzerinde olduğu gibi, ruhumda, ahlâkımda, zevkimde, lisanımda, sanatımda en büyük tesiri o icra etmiştir» diye yazar. Ahlâk faslı dışında doğrudur bu yargı. Yine Y. Kemal, M. Âkif'in de Fikret'in felsefede muarızı olduğu ölçüde sanatta takipçisi olduğunu belirtir. Haşim'in serbest müstezatlarında da onun açık etkisini görebiliriz. Öte yandan hece ölçüsünü kullanmasına ve Türkçe sözcüklerle yazmaya özen göstermesine karşın, M. Emin Yurdakul da özellikle gerçekçi temalara sokulma yönünden, büyük olarak tanımladığı Fikret'in yörüngesindedir. Görüldüğü üzre, bu saptamalara dayanarak Y. Kemal, Âkif, Haşim, M. Emin Yurdakul gibi kişiliklerin yeni şiirimizin yol açıcıları olma niteliklerini Fikret'in biçim ve öz yönündeki başarılı girişimlerinden yararlanmakla kazandıklarını söyleyebiliriz. *Şükran KURDAKUL*. Tevfik Fikret yalnız günümüz şiirinde değil, geleceğin şiirinde de yaşayacak. Halkın yanında olmakla, adaletsizliğe karşı olmakla, halkı sömürenlere karşı olmakla

dini politikaya alet edenlere karşı olmakla, savaşa karşı olmak akıl dışı her şeyin karşısında olmakla, insana ve bilime verdiği değerle, kadına verdiği değerle, gelecek günlerin güzel olacağına, bir gün insanların birbirleriyle kardeş olacaklarına inanmakla. Bir «Doksan Beşe Doğru» şiiri, bir «Yağma Sofrası» şiiri bir Kız Kardeşim İçin şiiri, bir «Sabah Olursa» şiiri, bir «Halûk'un İnancı» şiiri bugün nasıl yaşıyorsa yarın da yaşayacak. *A. KADİR. Ziya GÖKALP;* 1917 tarihli «Muallim» dergisinde şunları yazmakta

Tevfik Fikret ve Rönesans

Toplumlar arasında ciddi karşılaştırmalar yapılınca, bütün toplumların aynı dönemlerden geçtiği görülür. Kimileri, toplumlar arasında bu gibi karşılaştırmaların yapılmasını yerinde bulmuyorlar. Oysa her bilim, bir tür olayların arasındaki karşılaştırmalardan doğduğu gibi, toplumbilim de ancak toplumlar ve toplumsal olaylar arasındaki karşılaştırmalardan doğabilir. Toplumsal karşılaştırmaları kabul etmemek, toplumbilimi kökünden yadsımak demektir. Bununla birlikte, her bilimin başlangıcında olduğu gibi toplumbilimin de başlangıcında yapılan karşılaştırmalar da eksiklikten kurtulamaz. Olgunlaşmış sınıflamalar ve tanımlar ancak bilimin son döneminde yapılabilir, böyle bir olgunluğu, ilk döneminde bulunan bir bilimden istemek yerinde değildir.

Toplumlar arasında, ümmet dinine ve ümmet uygarlığına girebilmiş olanlar üç takımdır: Hıristiyan budunlar, İslâm budunlar, Buddist budunlar.

Hıristiyan budunların tarihsel gelişimi daha iyi incelendiği için, geçirmiş oldukları toplumsal aşamalar, öteki iki takıma da örnek olabilir. Germen budununu ele alalım. Germenlerin önce «oymak» döneminden, ikinci olarak «budun» döneminden geçtikten sonra, üçüncü bir dönem olmak üzere, hıristiyan ümmetinin dinine ve uygarlığına girdiğini görüyoruz. Bu döneme aynı zamanda «ortaçağ» adı veriliyor. Germenlerin İtalya'yı izleyerek dördüncü bir dönem olmak üzere «Rönesans»a geçtiklerini de görüyoruz. «Rönesans» ümmet döneminin dinsel ahlâkı ile, dinsel uygarlığı ile artık bağdaşmamaya başlayan toplumların «layik» bir sanata, layik bir ahlâka, layik bir uygarlığa özlem duyup buna göre davranmasından başka bir şey değildir. Bu layik uygarlık eski Yunan ve Lâtin yaşamında görülmüştü. İtalyanlar, her ulustan önce bu gereksinmeyi duyarak yaşam için yeni bir anlayış, sanat, ahlâk, hukuk ve siyaset alanlarında yeni görüşler edindiler. Bu yeni yaşam için örnek olarak Hıristiyanlıktan önceki Yunan ve Lâtin uygarlıklarını almışlardı.

Bütün Avrupa toplumları da yavaş yavaş İtalya'nın arkasından giderek bu dördüncü döneme girdiler. Bu dönemde egemen olan anlayış «İnsancılık» ve «İnsaniyet, les humanites» deyimleriyle klâsik eğitimin temelini meydana getiren insancı düşüncelerden ibarettir.

Toplumsal yaşamın bu dönemi ümmet ruhunun ortadan silinmesiyle ufus ruhunun oluşması arasında geçmesi gerekli olan bir kozmopolitlik, bir uluslararasıcılık, kısacası bir insancılık dönemidir.

Avrupa toplumlarında ulusçuluk akımı ancak, «Reform» ve «Romantizm» akımlarıyla doğmaya başladı. Rönesans ümmet edebiyatını ve ümmet sanatlarını yıktıktan sonra, onun yerine, örneğini Yunan ve Lâtin anıtlarında bulan klâsik edebiyatı, klâsik sanatı geçirmişti. Canlılığını yitirmiş olan din bağlılığına karşı beliren tepki dinin canlı olan kısımlarına haksız olarak etki ettiği için, önce canlı olan dinsel duygular, gerek Rönesansa, gerek eski dinsel uygarlığa karşı iki katlı bir tepki oluşturdu. İşte bu tepkiden «Reform» denilen hareket doğdu.

Reform, gerçekte ulusal vicdanın din ve ahlâk alanlarındaki ilk belirtisiydi. Reformu yapan toplumlar ilk kez ulusal kişiliğe doğru adım atıyorlardı. Bundan sonra, toplumun budun döneminden kalıp, halkın sözlü gelenekleri biçiminde süregelen eski efsaneleri, eski masalları ve destanları klâsik edebiyatına karşı ikinci bir tepki yarattı. Bundan da «Romantizm» adı verilen akım ortaya çıktı. Romantizm, ulusal vicdanın edebiyat ve sanat alanındaki belirtisiydi. İktisadi ve siyasal birleşmeler ise son belirtilerini meydana getirdi. Dikkat edersek, Türklerin de aynı dönemlerden geçtiğini görürüz. Türklerde de İslâmlıktan önce bir oymak dönemiyle bir budun dönemi vardır. Bu dönemlere ait yaşantının tanımlanmasını Dede Korkut Kitabı'nda görüyoruz. Türkler İslâmliği benimseyince bir ümmet dinine, bir ümmet uygarlığına girmiş oldular. Böylece eski budun edebiyatı yerine şimdi bir ümmet edebiyatı oluştu. Bizim Nevai'lerden, Aşık Paşalardan başlayıp da Tanzimat'a değin gelen edebiyatımız ümmet edebiyatından ibarettir. Avrupa budunlarının Rönesanstan önceki edebiyatları nasıl dinsel bir nitelik taşıyorsa bizim de bu dönemdeki edebiyatımız dayanaklarını ya mevlid gibi doğrudan doğruya dinden, yahut din bağlılığına karşı bir tepkiden alır. Bizim rönesans dönemimiz Tanzimat'la başlar. Tanzimattan amacımız, Lâle devriyle başlayarak bir kaç kez sönüp yeniden ışıldayan Avrupalılaşmak akımıdır. Biz dinsel bir uygarlığa karşı benimseyeceğimiz dın-dışı bir uygarlığı ölü bir geçmişte değil, canlı bir şimdide yani Avrupa'da bulduk. Edebiyatta özellikle Şinasi'yle başlayan bu dönem bize dinsel anlayışların artık yaşamayan riyalı biçimlerinden büsbütün ayrı yeni bir yaşam anlayışı veriyor, yeni bir uygarlık ufku gösteriyordu. Oysa, Namık Kemal ve Abdülhak Hâmit'le devam eden bu akım eski ümmet anlayışının etkilerinden bütünüyle kurtulamadı. Edebiyatımızda yine ümmet özelliği Arap ve özellikle Acem etkileri yaşıyordu.

Bu özelliği, bu etkileri kökünden söküp çıkaran inançlı yenilikçi yalnız Tevfik Fikret oldu. Tevfik Fikret, rönesansımızı tamamlayan, bize Avrupa uygarlığının vereceği yaşam anlayışını pürüzsüz, arı, temiz bir biçimde gösteren bir yenilikçimizdir. Şinasi'yle başlayan klâsik edebiyatımız, en olgun

Tevfik Fikret ve oğlu Halûk

biçimini bu yenilikçide buldu. Fuzuli'leri Bâkî'leri, Nedim'leri bizim klâsik şairlerimiz saymak doğru değildir. Bunlar, Türklerin ümmet dönemine ait şairleridir. Ayrıca bir Batı klâsiği, bir Doğu klâsiği yoktur. Klâsik edebiyat ve sanat birdir ve yalnız Batı'da oluşmuştur. Avrupalılar eski Yunan ve Lâtin edebiyatlarını taklit ederek klâsik Avrupa edebiyatını meydana getirmişler, Şinasi'den başlayarak Fikret'e kadar gelen bizim edebiyatçılarımız da Avrupa klâsiklerini taklit ederek bizim klâsik edebiyatımızı kurmuşlardır. Kemal'i, Hâmit'i Türklerin romantikleri saymak da doğru değildir. Yalnız bunlar, ümmet döneminin etkisinden kurtulamayan klâsiklerimizdir.

Görülüyor ki, Fikret'in gerçek görevi Rönesans hareketini gerek dilde, gerek sanatta ve ahlâkta olgunluğun son derecesine getirmek olmuştur. Fikret, bu rolü gereğince yerine getirdi. Fikret'in bizdeki öteki rönesansçılardan daha çok insancı (ve insaniyatçı) olması da, bu harekette çok içten bir inana sahip olduğunu gösterir. Fikret ümmet ruhuna, ümmet uygarlığına son ve kesin vuruşu indiren büyük bir yenilikçidir. Fakat Avrupadaki Rönesans gibi Fikret te ancak ümmet dönemine son vermek için bir görev yüklenmişti. Ulus dönemini onlar açamadığı gibi Fikret de açamazdı. Fakat Avrupada olduğu gibi bizde de rönesans kesin vuruşu indirerek ümmet uygarlığını yıkmasaydı ne Reform ve Romantizm gereksinmeleri, ne de ulusçuluk duygusu gerçek biçimde doğamıyacaktı.

Fikret edebiyatımızı çağdaşlaştırarak, insancıllaştırarak gerçek rolünü hakkıyle yerine getirmiş bir dahimizdir. Avrupa'da klâsik öğretimin dayanağı nasıl klâsik edebiyatsa bizde de bir öğretime temel olacak eserler Şinasi'den Fikret'e değin gelen klâsiklerimizdir. Türk Romantizmine gelince, bu ancak gelecekte Türkçülükten doğacaktır. Çünkü romantizm edebiyatın ulusalaşması demektir.

Tevfik Fikret'in herkesçe bilinen bir sözünü hatırlatırım «Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer ATATÜRK. Fikret'in bende bıraktığı tesir, zamanın devamıyla eskiyip küçülmekten uzak olan bir tesirdir. Fikret'in şiirde ve sanatta, hatta dil ve ifadede meydana getirdiği çok büyük yeniliği Halit Ziya Bey nesirde gösterememiştir. *Halide Edip ADIVAR.* Fikret topluma kırgın ve bundan ötürü de küskündür. Daha doğrusu, topluma değil. toplum içinde densiz davranışlarıyla huzuru bozan kişilere karşı kırgındır. Keşki daha az kırgın ve hiç küskün olmasaydı da, bir savaşçı olarak tiksindiği kişilere karşı meydan okusaydı, diye düşünebiliriz. Ama bu bir karakter işidir. Fikret ancak bu kadarını yapabilmiştir. Eğer bu haliyle savaşa girişseydi, ezilir, çiğnenip giderdi. O ne yazık ki bir Namık Kemal olamamıştır. Ama zulme alkış tutanların karşısında o, sağlam karakteriyle her zaman tunç bir heykel gibi görünecektir. *Agâh Sırrı LEVEND.* Fikret daha ziyade sensitif, anlarına yapışan, onları tüketene kadar yaşıyan adamdı. Şiirini ömrünün tesadüflerinden çıkaran bu şairde ihsaslar, fikirler daima birbirlerine doğru değişerek genişliyordu.. Servet-i Fünûn devrinde Coppe'nin romanı için yazdığı makaleden de görüleceği gibi. Fikret'te daima sosyalizm bir taraf, adalet ve hak meselesini daima ortaya atan bir duygulanma temayülü vardı. Başka bir cemiyette Fikret belki bu yolda daha bariz bir şekilde yürürdü. Edebiyat-ı Cedîde şairi, biri Cenap'ta, öbürü Fikret'te asıl temsilcilerini bulmak şartıyla Parnas'la Sembolizmin arasında kalmıştı. Tabiatıyle her iki taraf ta birbirinin sahasına az çok geçiyorlardı. *Ahmet Hamdi TANPINAR.*

Batılı Sanat Anlayışı

Fikret; sanatı yalnız güzelliğin peşi sıra koşmaktan kurtarmış, bir topluluğu kuran bütün bireylerin ortaklaşa hayatlarile ilgili bir gayeye yöneltmiştir. Bunun içindir ki memleketin haklarını, hayatını, düzenini tehlikeye düşüren her türlü siyasal ve sosyal baskıların, bağnazlığın, cehaletin, ahlâksızlığın amansız bir düşmanı kesilmiş, 1901 de Servet-i Fünûn dergisinden ayrıldıktan sonra sanatını tamamile toplumun hizmetine vermiştir.

Fikret'te cümleler mısralara hakimdir, mısralara bağlı olmadan, normal olarak nerede bitmeleri gerekirse orada biterler. Böylelikle, bir cümleden bir kaç mısra kurabildiği gibi, cümlelerin sonu da mısraın herhangi bir yerine gelebilir. Eski nazmın «müstezâd»ını genişleten de Fikrettir. Avrupa nazım biçimlerinden sone'yi ilk kullanan, aruzu imâle'den zihaf'tan kurtaran, Türk dilini aruzun bünyesine başarile ilk uygulayan Fikret'tir.

Edebiyatımızın nazım yeniliğini tam bir Batılı anlayışla, en ince özelliklerine kadar gerçekleştiren şair Fikret'tir. En büyük yardımcısı ise, zevkindeki incelik ve sağlamlıktır.

Fikret'in eserinden alınabilecek en güzel ders, onun bireysel bir üzgünlükten büyük bir insanlık ümidine doğru geçişidir. Bu geçişin büyüklüğü onun hayatını bir nevî yüksek ve beşerî bir tecrübe hâline getirir. Eser, şahsiyetin macerası yanında elbette ki ikinci derecede kalır. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Nâzım'a gelene kadar, hayata en yakın şairimiz Tevfik Fikret'tir bence. Zorbalığa baş kaldırmıştır o, insanoğlunun her türlü baskıdan uzak özgür, insan gibi yaşaması için savaşmıştır, halkın gücüne inanmıştır, savaşların ve yoksulukların, zulümlerin ve haksızlıkların karşısında dinelmiştir. Büyük bir şairdir ve gelecek günlere dönük bir büyük öncüdür. Onun şiirlerindeki öz yepyenidir, günümüz insanına seslenir o ve de geleceğin insanına seslenir. *A. KADİR.* Tevfik Fikret de arkadaşlarının yenilik hareketi Batı kaynağından yararlanma yönüyle Tanzimat anlayışının daha aşırı bir devamıdır. Fakat II. Abdülhamid'in baskı yönetimi, iyice sertleşmiş bir sansür uygulaması bu edebiyatın topluma bakışında, dolayısıyle de özü ve biçimi üzerinde etkili olmuştur. Fikret bu edebiyatın ilkelerini bulmasında biçimlenmesinde, kişiliğini kazanmasında en güçlü etkiyi yapmıştır. *Konur ERTOP.* Tevfik Fikret başka bir yönden de hepimize örnek olmuştur. Namık Kemal'e olan borcumuzu biliriz, bu ülkede hürriyeti ilk anan, bize hürriyet sevgisini ilk aşılamaya çalışan adam odur. Vatan şairidir, hürriyet şairidir. Ama onun söylediği hürriyet, toplumun hürriyetidir, bireyin, yani ferdin hürriyeti değildir; Namık Kemal'in şiirlerindeki hürriyet daha çok bağımsızlık, istiklâl aşkıdır. Bireyin hürriyetini ilk düşünen şair ise gene Tevfik Fikret'tir. Namık Kemal'in şiirlerinde, bütün eserinde: «Hep bir arada doğruyu bulalım, ona bağlanalım» der gibi bir hal vardır, Namık Kemal eski toplumun, duruk, yani statique toplumun adamıdır da onun için. Tevfik Fikret ise, toplum içinde bireyin hür olmasını, bireyin bir takım bağlardan sıkınerek de hür olmasını ister, hür bir toplum içinde hür bireyler yetişmesine çalışır. *Nurullah ATAÇ.*

Sosyal Istıraplan

Fikret, toplumun büyük kurumlariyle Batıya bağlanmasını diliyor, «sanat ilim, fen, itimat, itina, cesaret, ümit» gibi şeylerin de Batıdan alınmasını istiyor, yurda bunların hepsinin faydalı olduğuna, memleketin ancak Batı kültürü ile kalkınabileceğine inanıyordu.

1901 yılına kadar yazmış olduğu şiirler, tabiat ve yaşanmış bazı olaylar karşısında kişisel davranışlardan ibarettir. Bu tarihten sonra şiirleri sosyal bir özellik kazanır, vatan, millet, adalet, hürriyet gibi toplum dâvalarını savunur. Hürriyet, Fikret'in en çok üzerinde durduğu kavramlardan biridir.

Hayatının başlıca ilkesi hür kalmak, kimseye minnet etmemek olduğu hâlde bencil değildir Toplumu da hukuk düzeninin garantisi altında görmek is-

ter. Sosyal ıstıraplarla inlemesi bu yüzdendir. Onun kişiliğinde, kendisini ülküsüne adayan insanın büyüklüğü, insanoğlunu yaraşır olduğu yaşama düzenine kavuşturmak gibi kutsal bir dâvası vardır.

Fikret bir türlü memnun, mutlu olamayan, kendisini kötümserlikten ve yakınmadan kurtaramayan karaktere sahipti. Daima idealindeki bir kurtarıcıyı beklerdi. İsteyip özlemini çektiklerinin hemen hepsini ölümünden beş, on yıl sonra Mustafa Kemal gerçekleştirdi. Fakat düşünüyorum; Atatürk zamanını idrâk etseydi acaba mutlu olur ve sızıldanmalarını keser miydi? Hiç de sanmıyorum. O mutlaka bu sefer de yeni yeni üzüntü ve hayıflanma sebepleri bulurdu. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* Bu eski anılar mangalının külleri arasında aynı okuldan geçmiş eski kuşaklara ait nice nice hikâyeler yatıyor. Meselâ babamın hem hocası, hem müdürü olan Tevfik Fikret ilk defa onun şiirlerini ve üstün yaratılışının övgülerini evde babamdan duymuştum. Zaten bütün öğrencileri hayrandı Fikret'e.. Bir araya geldikleri vakit Fikret'ten söz açmadan edemezlerdi. Ancak bütün bu hayranlık ve övgü Fikret'in sezdiği büyük doğrulara bir yakınlık duymaktan çok, onun cesaretine ve sanat gücüne olan tutkudan ileri geliyordu. Şayet babamın kuşağı Fikret'i gerçekten köklü olarak anlamış olsaydı, sonradan Nazım'ı bu kadar yalnız ve tu kaka edilmiş durumda bırakmazdı. Nazım, Fikret'in çok daha bilinçli çok daha açık bir devamından başka bir şey değildi çünkü.. Fikret imparatorluğun çöküşündeki rezaletlerden iğrenmişti. Riya, dalkavukluk, rüşvet, küçük ayak oyunları, jurnalcilik tiksindirmişti onu. Bütün bunun suçunu sarayda, saray çevresinde ve niskinlikle meskenette, bilgisizlikte görüyordu. Memlekette de, halka da yürekten acıyordu. Onun için önce dört elle sarıldı ikinci meşrutiyet devrimine. Kısa bir süre sonra gördü ki hiç bir şey değişmemiş. Bu hayal kırıklığı, çıkacak bir yol bulamayış onu pek bunalttı, pek küstürdü çevresine. Şayet Fikret bilimsel sosyalizmle uğraşsaydı komprador düzenini değiştirmeden, emperyalizmin baskısından kurtulmadan, iş başına hangi kadro gelirse gelsin aynı rezalet çarkının içine düşeceğini ve aynı pislikleri tekrarlamak zorunda kalacağını anlardı. Fikret sömürü mekanizmasının teferruatını bilmiyor, sadece soyguncuları, yiyicileri görerek onlara hırslanıyordu. Ve bu kepazeliklerden bir gün mutlaka kurtulunacağını sezmekle beraber bunun ne gibi bir değişiklikle olacağını kestiremiyordu. Okuyan, aydınlanan gençlere bel bağlıyordu en çok da. *Çetin ALTAN.* Fikret'in eserinden alınabilecek en güzel ders, onun ferdî bir melâlden büyük bir insanlık ümidine doğru geçişidir. Bu geçişin büyüklüğü onun hayatını bir nevi yüksek ve beşerî bir tecrübe hâline getirir. Eser şahsiyetin macerası yanında elbette ki ikinci derecede kalır. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Viktor Hügo «Şair, kâinat, ortasında tanınan ve muazzam bir aksi sadadır.» demişti. Bilmem yanılıyor muyum; kanaatim şudur ki son asır içinde Namık Kemal ve Tevfik Fikret, bu düstura inan ortaklığı eden pek sayılı bir kaç ilham adamımızdan ikisidirler. Ancak bunlardan birincisinde gayet sıhhatli bir nikbinlik ve her boraya göğüs açan gür bir mizac görürken, ikincisinde düşünceyi ve iç acısını, zakkum çiçeği haline koyan titiz bir tabiatle karşılaşıyoruz. Namık Kemal, kendini bizzat denize atarak boğulanı kurtarmak gayretine düşmüş, köpüklü bir fedaî. Fikret kaza yerine fennin

bulabildiği bütün kurtuluş çarelerini biriktirmek için sinirlenen hırçın bir himmet... *Fazıl Ahmet AYKAÇ*. Toplumcu Türk şiir ve düşüncesinin oluşması çeşitli aşamalardan sonra gerçekleşti. Tanzimat döneminde Batı'dan aktarılan vatan ve hürriyet fikirleri, Servetifünun hareketiyle yeni değerler kazandı. Bunun liderliğini de Tevfik Fikret omuzladı. Bir yanda aruza getirdiği konuya göre kalıp ve konuşma diline uygunluk, bir yanda kötülüklere, baskılara, karanlığa karşı «bütün hüviyyeti uzviyyetiyle» mücadele ediş; onu, çok sevilen bir şair durumuna getirdi. *Hikmet ALTINKAYNAK. Asım BEZİRCİ*'ye göre :

T. Fikret Tanzimat edebiyatının yarım bıraktığı yenileşme ve batılaşma hareketini tamamlar. Belki tam anlamıyla sosyalist bir şair değildir, hatta sosyalizmden çok humanizme eğilimlidir. Öyle ki, son döneminde verdiği ürünlerle dahi onun sosyalist olduğu kesinlikle öne sürülemez. Fakat, 1900'ü izleyen yıllarda yazdıklarıyla sosyalizme —hiç değilse, ütopik sosyalizme— yaklaştığı inkâr edilmez. Ayrıca, bu yaklaşmanın —çağına ve çevresine göre— ileri bir aşama olduğu da söz götürmez.

Gerçi Servetî Fünun döneminde yazdıkları çoğunlukla bireysel nitelik taşır, hayata ve topluma uzak kalır, imge ve duyguya dayanır, üzüngülü ve karamsar bir havaya bürünür. Ama, aslı aranırsa, başından beri onda «insancıl» (humanist) bir acıma ve sevgi bulunur.

T. Fikret yoksullara, düşkünlere, çaresizlere yakınlık duyar. Daha 1896-99 yılları arasında yayımlanmış bazı şiirlerinde bu duyuşu dışa vurur. Örneğin, «Ramazan Sadakası»nda soğukta, yâğmur altında dilenen bir çocuğu tasvir eder.

Soğuk, soğuk... bu tahammül feza burudetle
Çocuk harab olacak; ah, ey saadetle
O süslü haclelerin sine-i muattarına
Koşanlar! İşte bir insan ki inliyor nefesi;
Bakın şu sıska, şu çıplak, şu eğri kollarına;
Bu artık işleyemez... hisse-i mesaisi
Sizindir işte, verin, susturun bu hasta sesi!

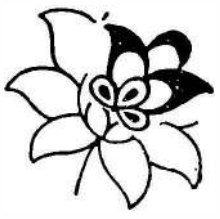

Aynı şekilde, «Vâlide» de kucağında çocuğuyla dilenen bir anayı, «Nesrin» de kötü yola düşen kimsesiz bir kızı, «Halûk'un Bayramı»nda bayram günlerini üzüntüyle geçiren yoksul çocukları, «Verin Zavallılara» da depremle yuvaları yıkılan insanları, «Balıkçılar»da denizle çarpışan emekçileri yüreği burkularak anlatır. Belki konularını işlerken François Coppée ile Sully Prudhomme'dan bazı ilhamlar alır, fakat bunları kendi gözlemi, duyarlığı ve anlatımıyla yoğurmağı bilir.

Bu bireysel acıma zamanla toplumsal başkaldırmaya dönüşür. Önceleri Abdülhamit'in, sonraları İttihat ve Terakki'nin memlekette kurduğu «zulüm ve istibdat» T. Fikret'i gitgide isyana götürür.

1900'de Rübab-ı Şikeste yayımlanır ve iki ayda tükenir. Kitapta, sözügeçen insancıl şiirlerin yanında ve onlardan çok bireycil şiirler yer alır. Bunlarda aşk, hayat, tabiat, bunaltı, kadın, çocuk, v.s. temleri çoğunca «tahkiye ve tasvir»e yaslanan bir anlatım, ahenkli ve ağdalı bir dil, romantik ve melankolik bir deyişle ortaya konur.

1901'de Serveti Fünun kapatılır, T. Fikret bir süre tutuklanır, arkadaşları sürgüne gönderilir. Abdülhamit'in baskısı günden güne artar. İşte «Sis» şiiri bu bunaltıcı hava içinde yazılır (1902). Dış görünümüyle İstanbul'u konu alan bu panaromik şiirde, aslında, o günün kokuşmuş toplumsal ortamı öfke ve tiksintiyle sergilenir.

Hep levs-i riyâ dalgalanır zerrelerinde,
Bir zerre-i safvet bulamazsın içerinde.
Hep levs-i riyâ, levs-i hased, levs-i teneffü;
Yalnız bu... ve yalnız bunun ümmid-i tereffü.
Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşan?

Örtün, evet, ey hâile... örtün, evet, ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey facire-i dehr!..

T. Fikret'in sanatında dönüm noktası olan «Sis»i başka toplumsal şiirler izler: «Sabah Olursa» (1905), «Mazi-Ati» (1906), «Bir Lahza-i Teahhur» (1906).

Yayımlanamıyan, ancak gizlice elden ele dolaşan bu şiirlerin birincisinde şairin kötümserlikten sıyrılmağa, geleceği umutla beklemeğe başladığı görülür:

Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler
Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkibet bu semâ.
Bu mai gök size bir gün acır; melûl olma.

İkinci şiirde bu gelecek inancı daha bir pekişir. Üçüncü şiir Abdülhamid'e yapılan ve başarısızlığa uğrayan bir suikast üzerine yazılmıştır. Şairin bir yandan sevincini, bir yandan da üzüntüsünü belirtir.

1908'de Meşrutiyet'in ilânı dolayısiyle «Rücu»yu yazar. Artık zorbalık günlerinin sona erdiğine inanır, «Sis»teki görüşlerinden döner.

Hayır, hayır, sana râci değil bu tel'inât,
Bütün bu levm-i teellüm, bu ipkâ-ı hayat.

Fakat sevinci uzun sürmez. İttihat ve Terakki'nin de Abdülhâmit'i aratmadığını görünce yeniden öfke ve isyana kapılır. 1912 de Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine «Doksan Beşe Doğru»yu yazar..

Millet yaşamaz, hakka tahassürle solurken
Sussun diye vicdanına yumruklar inerse;

Millet yaşamaz, Meclisi müstahkar olurken
Iğfal ile, tehdit ile titrer ve sinerse;
Millet yaşamaz ma'şer-i millet boğulurken!

«Rübabın Cevabı» (1912), «Revzen-i Mahlûl» (1912), «Han-i Yağma (1912) adlı şiirleriyle İttihat ve Terakki yönetimini kıyasıya eleştirir. Onun yalancılığını, zalimliğini, yiyiciliğini, zorbalığını, gericiliğini cesaret ve şiddetle ortaya koyar.

Şiirleri gibi sanat anlayışı da bireyselden toplumsala doğru kayar: «Sanat şahsî olamaz; kendi şahsı için âsâr-ı sanat vücude getirenler bulunsa bile, sanatkârlar yalnız kendi şahısları için tevlid-i âsâr edenler değildir. O hal-

de sanatkârın hayat-ı umumiyeden ayrılmaması, bilâkis onu tezyin ve takviye etmesi lâzım gelir.»

Toplumculuk döneminin önemli ürünlerinden biri de «Tarih-i Kadim» dir. Bu uzun şiirde T. Fikret'in insancılığı iyice su yüzüne çıkar. Nitekim insanı ezen, yanıltan, üzen herşeye başkaldırır: Zulme, köleliğe, savaşa, taassuba, adaletsizliğe, bilgisizliğe.. Şaire göre bunların temelinde —insanlığın tarihi incelenirse— dinsel inançlarla cihangirlik tutkuları bulunur. Savaşın getirdiği şan ve şeref boştur. Zafer uğruna insanların ölüme, açlığa, yoksulluğa sürüklenmesi saçmadır. Kahramanlığın aslı vahşettir. Küvvetlilerin zayıfları ezmesi haksızlıktır..

Tarih-i Kadim» barışa, kardeşliğe, adalete, özgürlüğe, bilime dayanan bir toplumun umut ve özlemiyle bağlanır:

İşte hürriyet-i hakikiye:
Ne muharip, ne harb ü istilâ,
Ne tasallût, ne saltanat, ne şekâ
Ne şikâyet, ne zulm ü istibdâd
Ben benim, sen de sen; ne rab, ne ibâd
O zaman ey kadid-i nahnahakâr
Şimdi «cenk, ihtilât, uhûd, esfâr»
Diye saydikların kalır meçhul
Birer ucûbe, ya hikâye-i gul.

Azbuçuk sosyalizme yaklaşan bu topluma nasıl varılacaktır? Bu toplumu kim kuracak ve hangi ekonomik temele oturtacaktır? T Fikret bunları açıklamaz. Çünkü, bunu sağlayacak bilimsel bir yöntemi ve tarihsel bir görüşü, hatta felsefesi yoktur. Nitekim, tarihe üretim, mülkiyet ve sınıf ilişkileri açısından bakmadığı için toplumsal bozuklukların temel sebeplerini göremediği gibi geçerli çözüm yollarını da bulamaz. Fakat sınıflı toplumların yarattığı bazı kötülükleri «Savaş, sömürü, baskı, kıyım, v.b.» eleştirmek ve yukarda niteliği açıklanan özgür ve insancıl bir düzeni özlemekle bir yere kadar «sosyalizan» bir sanatçı olduğunu gösterir. Bu olumlu eğilimi sonraki şiirlerinde daha da belirginleşir.

Halûk'un Defteri (1911) T. Fikret'in Meşrutiyet'ten sonra yazdığı şiirleri içine alır. Şiirlerde toplumsal eğilim ağır basar. Kitaba adını veren birinci bölümde şair, gençliğin ve geleceğin simgesi olarak oğlu Halûk'a seslenir. Onu yarından umutlu olmağa, yurdunun yükselmesi, özgürlüğe kavuşması için çalışmağa, hayata, gerçeğe, bilime bağlı kalmağa, zulme ve haksızlığa baş kaldırmağa çağırır.

«Halûk'un Amentüsü» başlıklı şiir hem bu bölümün en önemli, hem de T. Fikret'in en ilerici ürünlerinden biridir. Şiirde dine ve hurafeye karşı bilim ve teknik savunulur. Şaire göre zulmeti bâtıl inançlar değil, akıl yene-

cektir. İnsanlar birbirinin kardeşi ve yeryüzü hepsinin ortak yurdudur. Dünya cennete dönecekse ancak onların kolkola girip çalışmasıyla dönecektir.

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim... İnsan
İnsan olur ancak, buna iz'anla inandım.

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan, ne melek var.
Dünya dönecek cennete, insanla inandım.

Ebna-yı beşer birbirinin kardeşi... Hülya!
Olsun, ben o hülyaya da bin canla inandım.

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Herşey olacak kudret-i irfanla... İnandım.

«Hayata Karşı Beşer» adlı ikinci bölümde, Tanrıdan, insanlığı neden böyle acılar ve yoksunluklar içinde bıraktığı sorulur. Bu soruda hem bir yakınma, hem de bir kuşku vardır:

Ey Rabb-i müntakim, bize lâzımsa bir vücud
Lâzım mı bir cahim-i sefalet ki bîhudud?

Insan azaba katlanamaz bîsebeb, sorar,
Elbet sorar bu köhne muammaya bir cevab...

Üçüncü bölümde «Hitabeler» bulunur. Bunlardan «Ferda»da T. Fikret gençlerle konuşur Yarın gençlerindir. Devrimleri onlar yapacaktır. Yurdun bütün umudu onlardadır. Şimdi onlar geçmişi nasıl eleştiriyorlarsa, gelecek de onlardan öyle hesap soracaktır. Onun için durmadan araştırmalı, öğrenmeli ve yükselmelidirler.

«Bir Kız Mektebi İçin» şiirinde Osmanlıların şanlı tarihi hatırlatılır. Ardından, bilim ve uygarlığın savunması yapılır. Kadınlarını bilgisiz bırakan bir ulusun «en aciz, en felekzede millet» olduğu belirtilir. Öbür şiirlerde ise savaş kötülenir, barış ve kardeşlik övülür, «rabb-ı mümkinat» olan insanın varlığına duyulan saygı ve gücüne beslenen güven anlatılır.

Halûk'un Defteri gençleri eğitmek amacını taşır. (1914 te yayımlanan Şermin'de bu amaç, çocukları eğitmeğe yönelecektir.) Birkaçı sayılmazsa, şiirlerin dili eskisine göre oldukça sadedir. Yer yer nesre yaklaşır görünen, fakat hiçbir zaman onun kucağına düşmiyen anlatım esnek ve etkilidir. Aruz ölçüsü başarıyla kullanılmıştır.

Bütün bu açıklamalar şunu gösteriyor. T. Fikret'in başlangıçta yoksullara, hastalara, düşkünlere, kimsesizlere acıma duygusuyla beslenen şiirleri yıldan yıla genişleyerek önce insancılığa, evrenselliğe bağlanmış, sonra gitgide ileri-

ci, barışçı, akılcı, özgürlükçü, eşitlikçi anlayışla birleşerek gerçekçi, toplumcu bir çizgiye ulaşmıştır.

Doğrusu, T. Fikret'in ulaştığı bu çizgi ülkesine ve çağına göre ileri bir aşama idi. Aradan yüz yıla yakın bir zaman geçti. Öyleyken, bazı eksikleriine karşın, bu çizgi yurdumuz ve günümüz için hâlâ özlem ve saygıyla anılması gereken bir düzeydedir.

Tevfik Fikret'in en büyük eseri bence Tarih-i Kadîm'idir. Onu çocuklarımıza muhakkak okutmak, anlatmak, şerhetmek lâzımdır. Türk edebiyatında o derece fikirle dolu, inşa edilmiş bir manzume daha göstermek kabil değildir. İçindeki fikirleri kabul etmiyenler mi var? Zararı yok. Biz Fikret'in fikirleri herkese zorla kabul ettirilsin demiyoruz; fakat herkesi tolerance'a alıştırmak lâzımdır. Fikret gibi düşünmiyenler de Tarih-i Kadîm'i okusun ve kendilerininkinden başka düşünceler bulunduğunu anlasınlar. *Nurullah ATAÇ*.. Özünde, yurtseverlik duyarlığı, lâyiklik, batıcılık coşkun bir yenileşme isteği, geleceğin yüceltilmesi gibi değerleri birleştiren ve kimi zaman zorbalığa, kimi zaman dinsel softalığa ve hattâ aşırı milliyetçiliğe çatan Tevfik Fikret insancı, özgürlükçü, yenilikçi, devrimci ve materyalist bir şairdir. Küçük burjuva kökenli olmasına karşın, küçük burjuvanın özelliklerinden olan bireyciliği anarşizmi, kötümserliği, inançsızlığı atmıştır. Döneminin çevresinin gerektirdiği atılımları sanatında, ideolojisinde, en iyi, en toplumcu, en gerçekçi biçimiyle yapmıştır. «Fikret bugün yaşasaydı şiirlerini nasıl söylerdi?» düşüncesinden hareket eden A. Kadir'in Türkçeleştirdiği Fikret'in iki şiiri :

TARİH-İ KADİM
(ESKİ ÇAĞLAR TARİHİ)

Beşerin köhne sergüzeştinden
bize efsâneler terennüm eden;
bizi, abâ-i bî-vücûdumuzu,
cevf-i mâzîde bir siyah ve uzun
gece teşkil eden hayâtından
ninniler ihtirâ edip uyutan:

İşte, der, insanoğlunun geçmiş hayatı bu.
Ve başlar bize maval okumaya.
Ninniler uydurup uyutur bizi
dedelerimizin derin boşluklar içinde, uzun,
Zifîri karanlık hayatından.
Gösterir bize evvel zamanı,
tek doğru, en güzel örnek, der.
Bakarsın gelecek günlerin farkı yok geçen geceden.
Senin tarih dediğin işte budur,
alnında altı bin yıllık buruşuklar
ve bir o kadar da kuşku.

Başı geçmişe, bir düşe değer,
sürünür ayağı bomboş bir geleceğe,
bir deri bir kemik, ayakta zorla durur,
Ben hiç tiksinmem ondan,
karşıma alırım onu arada bir,
anlat bakalım, derim, şu eskilerden.
Bir parça feylesofa benzer o,
bir parça sırtlana benzer,
berbat suratıyla da bir hortlağa.
Yoklar mezarını unutulmuş gecelerin,
başlar paslı, boğuk bir sesle
bir bir bana anlatmaya,
sırasıyla, ne olmuş ne bitmişse:
Hep yıkım üstüne yıkım, acı üstüne acı!
Ne vakit geçse anlı şanlı bir ordu.
çöküverir ağır gölgesi bir bulutun,
kanlar yağar dört bir yana.
En başta bir kanlı bayrak.
Kanlı bir tac gelir arkasından.
Sonra araçlar sökün eder kan içinde:
Balta, topuz, yay, kılıç, mızrak,
mancınık, top, tüfek, sapan.
Arada, kanlı komutanlar ve savaş birlikleri
En son alay alay esirler geçer.
Yenen bir kişiye yenilen on kişi,
çiğneyen haklı, çiğnenen hapı yuttu.
Yıkımlara, acılara alkış tut,
yüksekten bakanlar önünde eğil,
insafla birdir aşağılık ve namussuzluk,
doğruluk lâfta, yürekte değil,
iyilik ayaklarda, kötülük kucaklarda.
Bir gerçek var, tek bir gerçek:
Eli kolu bağlayan zincir.
Bir tek şey var sözü geçen: Yumruk.
Hak güçlünün, kötünün yanı.
Uzun lâfın kısası
Ezmeyen ezilir!
Nerde bir şeref var, iğreti.
Nerde bir mutluluk var, yama.
Bir şeyin ne başına inan, ne sonuna.
Din şehit ister, gökyüzü kurban.
Her yanda durmadan kan akacak,

Tevfik Fikretin fırçasiyle eşi Nâzime Hanım

durmadan her yanda kan!
İşte böyle inler, sayıklar o,
anlatır insanoğlunun bu belâlı ömrü
ne yolda, nasıl sürdüğünü.
Bakarım iskeletin kanlar köpürür dişlek ağzında.
Duyarım sesinin titreyen kuyusunda
yankısını korkunç bir iniltinin,
ben de başlarım birdenbire titremeye,
toprak da tiksintiyle titrermiş gibi gelir bana.
Savaşın gürültüsü patırtısı, indir artık,
indir bu acıklı sahnelerin perdesini!
Dinsin sonu gelmeyen bu karışıklık!
Sen de, gelenekçi iskelet,
yazdığın kara yazılara bir son ver,
aydınlığa susadık biz, aydınlığa susadık.
Uzun karanlıklar içinde uyumak isteyen mi var?
Bizden iyi geceler onlara.
bizden onlara iyi uykular!
Kimsin, ey gölge, kendinden geçmiş
koşuyorsun karanlıklara doğru?
Kanla oynamış gibisin,
kırmış geçirmişsin insanoğlunu.
Sen buna kahramanlık mı dedin?
Onun kökü kan ve hayvanlık be?
Şehirler çiğne, ordular dağıt,
kes, kopar, kır, sürükle, ez, vur, yak ve yık.
Yalvarmalara yakarmalara boş ver,
gözyaşına, iniltilere aldırma.
Ölümle, acıyla doldur geçtiğin yeri,
ne ekin ko, ne ot ko, ne yosun.
Sönsün evler, sürünsün insanlar orda burda,
kalmasın alt üst olmayan hiç bir yer,
mezar taşına dönsün her ocak,
damlar çöksün yetimlerin başına
Bu ne alçaklık böyle, bu ne namussuzluk!
Hey bana bak, başbuğ musun ne?
Yerin dibine bat cakanla, gösterişinle!
Her başarı bir yıkım, bir mezarlık,
işte bir yavrucak yatıyor şurda,
ey cihangir, onu gör de utan!
Devril, bağımsızlığın eskimiş tahtı, devril,
nice acılar verdin bütün insanlara,

Tevfik Fikret'in kırgın ve kızgın olduğu zamanlardaki karakterini *Halit Ziya Uşaklıgil'in* kalemiyle çizilen portresinden öğreniyoruz «Günden güne artan asabiyeti bâzan tehevvürlere sebep olarak onu yakından görüp tetkik eden dostlar için âdeta endişeyi tevlit edecek bir mahiyet alıyordu. Bu dostlardan biri de bendim. Gün olurdu ki, o herşeyden bezmiş, yorgun, dargın, somurtkan, dudakları kilitlenmiş, çenesi kısılmış, bütün mevcudiyetini kaplıyan bulut içinde, matbaanın hem salonu, hem yazı odası, hem idarehanesi vazifesini gören geniş odasında, masanın başında çıkacak meselâ Cenab'ın bir manzumesine bir başlık uydurmakla meşgul görünürdü. Bugün onun konuşacak günü değildir, ziyaret eden dostlara ancak nazikâne bulunabilecek kadar kuvveti zor bulmuştur. Resimde Fikret son yıllarında.

inim inim inlettin insanları,
Parçalan, kararmış taç, tuz buz ol,
hep senin yüzünden yoksulluğu insanların.
Göz yaşından incilerin nerde hani?
Nasıl da yosun tutmuşlar, bi görsen!
Eski çağlar nasıl kanmış size?
Ey kan içen kargalar,
bütün karanlıklar sizinle dolu!
Artık yeter fikri susturduğunuz,
yerini hiç bir şey tutamaz bu dünyada
zincirsiz, kelepçesiz yaşamanın.
Haydi gidin, tarih korusun sizi.
— haydutlara en iyi sığınaktır gece —
gidin, yok olun siz de o mezarlıkta.
İşte müjdelerin en güzeli,
işte en gerçek özgürlük
düşümüzdeki gelecek çağlarda:
Ne savaş, ne savaşan, ne salgın,
ne saltanat, ne yoksulluk, ne ezen, ne ezilen,

ne yakınma, ne de zulmün kahrı,
ne tapılan, ne tapan,
ben benim, sen de sen!

Ey soluyan iskelet, kimse bilmeyecek o zaman,
kimse bilmeyecek senin sayıp döktüklerini,
savaş ne, karışıklık ne, zafer ne, antlaşma ne?
Belki duyulmadık bir öykü,
belki korkunç bir masal.
Çok sürmez, köhne kitap,
fikri gömen sayfaların
bugün olmazsa yarın yırtılacak.
Ama kim yapacak dersin bu işi?
Bu öyle büyük, öyle kocaman bir devrim ki,
hangi güç kalkar, ben yaparım, der?
Yerlerin ve göklerin sahibi mi?
Tamam, işte oldu şimdi!
Yeri göğü elinde tutan, o kibirli,
o somurtkan ve dokunulmaz.
Bütün bu kavgalar onun yüzünden değil mi?
Gökyüzü, sen söyle,
yüzyıllarca sel gibi akan şu,
— şimdi esrik bir ağzın türküsü,
kuru sesi zındandaki bir adamın,
iç açan bir söz ya da yakan bir söz şimdi,
bir geniş «oh!», bir derin «eyvah!»,
bir yakarış, bir övgü,
şimdi tüy gibi bir rüzgâr,
şimdi azgın bir kasırga.
Dokunaklı bir yakınma şimdi,
sabredemeyen bir başa kakma,
bir titreme, bir çan sesi,
bir savaş davulunun gümbürtüsü,
için için ağlaması çaresizliğin,
kahrın iyilikbilir kişnemesi,
bir söylev, apaçık, gürül gürül,
şimdi utangaç ve hasta bir yalvarış,
bir rahatlık, bir iç sıkıntısı,
şimdi korkunç bir haykırma —
bütün bu karman çorman gürültü patırtıyla
inleyen boş kubbe, sen söyle!

Sen kı her sesi yankılayansın,
söylc, şu bir sürü boş çabalama içinde,
daha yukarlardaki şu tanrı katına
hangı sesin yankısı varabilmiş ki?
Hangi dua kabul olmuş bugüne dek?
Dinledim seni, göklerin tanrısı,
din ulularından dinledim seni:
«Ne benzeri var, ne noksanı.
canlı ve ölümsüz ve her şeye gücü yeten ve yüce.
Odur veren yiyeceği içeceği,
düşleri gerçek yapan o,
bilen, haberi olan, kahreden ve öc alan,
açık, kapalı her şeyi duyan ve anlayan,
el uzatan yoksullara ve çaresizlere,
her zaman, her yerde bulunan ve her yeri gören..»
Seni böyle övüp duruyorlar işte.
Oysa senin en üstün özelliğin ne,
«Ortaksız» oluşun değil mi?
Kaç ortağın var şu bataklıkta, bir bak.
Topu ölümsüz ve her şeye gücü yeten ve kahreden.
Ve topu ortaksız ve tek.
Ve topunun buyruğu, yasağı, saltanatı var,
ve topunun yukarlarda bir gökyüzü.
Bütün ordan gelir yüreğe doğan.
Topunun güneşi, ayı, yıldızları var,
ve topunun görünmez bir tanrısı.
Topunun adanan bir cenneti var,
ve topunun bir varlığı, bir yokluğu,
ve topunun saygıdeğer bir peygamberi.
Topunun cennetinde körpecik güzel kızlar yaşar.
Ve topunun cehennemine birer lokmadır insancıklar.
Tanrılar ne derse onu yapacak halk,
sabırla ve kahırla olacak iki büklüm.
Ama tanrılar ne derse onu yapacak.
Inanasım gelmiyor bunların hiç birine.
«Ne bileyim?» diyor kime sorsam.
Hepsi bir kuruntu mu bunların yoksa?
Belki aldanmak yaşamanın bir gereği.
Belki de hepsi doğrudur, kimbilir,
belki ben hiç bir şeyin farkında değilim.
karıştırmadayım «yok»la «var»ı.
Kusurum ne? Kuşkuda olmak mı?

Kuşku, koşmaktır aydınlıklara doğru.
İnsan aklıdır eninde sonunda gerçeği bulacak olan.
Belki de yok olacağız bir gün topumuz birden.
Kimbilir, öbür dünya belki de var.
Madem bu beden o ölümsüzün işi,
ne diye kıvranır durur bin türlü dert içinde?
Hadi diyelim aslımız toprak bizim,
sen gel onu kederden bir çamur yap,
— her yeri kanla, göz yaşıyla dolu —
insaf be, bu kadarı da olur mu?
Sen gel hem yoktan var et,
sonra var ettiğini boz, kötüle.
Hiç bir yaradandan ummam bunu
Yaradan yok eder, ama perişan etmez!
En zorlu düşmanın işte, tanrı,
boğmak ister seni ulu katında,
çok iyi tanırsın sen o yılanı,
onun kızgın zehrinden bir vakitler bize
bir tadımlık vermiştin hani.
Kuşku! En zalim, en güçlü düşman.
Bunu ya bildin de koydun kafanıza,
ya da bilemedin işin neye varacağını.
«Şeytanlık, düzen, sapıklık» denen şey var ya,
bugün yerinden yurdundan edecek seni o.
Tapınağında ışıklarını söndürüyor,
elleriyle parçalıyor heykelini.
Sense, iler tutar yerin kalmamış,
göçüp gidiyorsun olanca gücünle.
Burçlarında yıkılmalar falan hani?
Nerde hani gümbürtüsü yıldırımlarının?
O kızgın soluğun hani nerde?
Ne cehennemlerinde bir kaynama var.
Ne büyük acını gören bir göz.
Ne de kulaklarda bir dokunaklı çınlama,
Oysa bir ufak parçası kopsa insanın,
bir sızlanma olsun duyulur, bir ağlaşma.
Sen Yeryüzü ve Gökyüzü'ne göç git de,
bir milti bile duyulmasın ortalıkta.
Tam tersi, kahkahadan geçilmiyor.
Zaten yalana ağlasa ağlasa
bir ikiyüzlüler ağlar,
bir de ahmaklar.

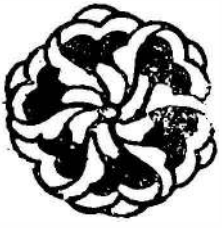

Selim Sırrı Tarcan şöyle der: «Fikret bizim için asırların nadir yetiştirdiği bir fazilet dehası idi. Gücüm yetse Sultan Ahmet Meydanının denize bakan tarafında muazzam bir edebiyat kütüphanesi yapar ve ta karşısına Eflâtun gibi geniş omuzlu, pulat göğüslü, açık alınlı Fikretin heykelini dikerdim. Fakat senin, gençlerin kalbinde namus ve faziletten yapılmış bir heykelin var. Bu kâfi değil mi?» Rıza Tevfik Bölükbaşı ise «Büyük adamların gönlü bir diyapazon gibidir. En küçük olaylar onlarda derin ihtizazlar yapar. Fikret kendi devrinin ıztırabı ve trajedisinin en şiddetli ifadesi oldu» görüşündedir.

Tevfik Fikret ve eğitimci Allan Ramsay

HALUK'UN İNANCI

Bir kudret-i külliye var ulvî ve münezzeh
Kudsî ve muallâ, ona vicdanla inandım.
Toprak vatanım, nev'i-beşer milletim... insan
insan olur ancak bunu izanla, inandım.

Bir yaratıcı güç var, ulu ve akpak.
kutsal ve yüce, ona vicdanla inandım.
Yeryüzü vatanım, insan soyu milletimdir benim,
ancak böyle düşünenin insan olacağına inandım.
Şeytan da biziz cin de, ne şeytan ne melek var;
dünya dönecek cennete insanla, inandım.
Yaradılışta evrim hep var, hep olmuş, hep olacak;
ben buna Tevrat'la, İncil'le Kuran'la inandım.
Tekmil insanlar kardeşi birbirinin... Bir hayal bu!
Olsun, ben o hayale de bin canla inandım.
İnsan eti yenmez: oh, dedim içimden, ne iyi,
bir an için dedelerimi unuttum da, inandım.
Kan şiddeti besler, şiddet kanı; bu düşmanlık
kan ateşidir, sönmeyecek kanla, inandım.
Elbet şu mezar hayatı zifirî karanlığın ardından
aydınlık bir kıyamet günü gelecek, buna imanla inandım.
Aklın, o büyük sihirbazın hüneri önünde
yok olacak, gerçek dışı ne varsa, inandım.
Karanlıklar sönecek, yanacak hakkın ışığı,
patlayan bir volkan gibi bir anda, inandım.

Kollar ve boyunlar çözülüp, bağlanacak bir bir
yumruklar şangırdayan zincirlerle, inandım,
Bir gün yapacak fen şu kara toprağı altın,
bilim gücüyle olacak ne olacaksa... İnandım.

SİS

Fikret, bütün Abdülhamit devrinin facialarını, elemlerini ve zamanını «Sis»in de tesbit etmiştir.. «Sis» o devrin bütün sanat ve şiirini gölgede bırakacak bir şaheserdir. *Mehmet Emin YURDAKUL.* Bizim kuşaklar, şair Tevfik Fikret'i Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan «Sis» manzumesiyle tanımışlardır. Özgürlüğe kavuştuktan sonra «Sis»e karşı yazdığı «Rücu», bunun yanında çok sönük kalır. Daha sonra Fikret'in «Tarih-i Kadîm»i elimize geçti. Bu yüzden şaire dinsiz damgasının vurulduğunu gördük. Bu konu üzerinde ayrıca durulabilir. Ancak unutmayalım ki, şairlerin iç âlemleri çok engin, çok karışıktır. Tek eserle bu âlemin içine girip kesin yargıya varmak kolay olmaz. Başka eserleriyle de kıyaslamak gerekir. Her halde Fikret «fisk u fücur» içinde yüzdükleri halde «dindarlık» taslayan iki yüzlü tiplerden değildir Fikret'in «Doksan Beşe Doğru» manzumesiyle «Han-ı Yağma»yı yazdığı zamanı birlikte yaşadık. Birçoklarının türlü nimetler peşinde iktidarın eteğine sarıldığı bir devirde, şairin haykırışı başka bir önem taşıyordu. Tek kalan bu ses «İttihat ve Terakki» merkezinin kubbesinde uzun zaman çınladı durdu. Fikret'te -nerden gelirse gelsin- baskıya karşı hep bu tepki görülür. Şair savaşçı değildir. Haksızlığa karşı sadece «isyan» halindedir. Coşar, fakat yine kendi bendi içinde kalır. *Agâh Sırrı LEVEND.* Musset'nin (Geceler)i, Fikret'in de «Sis»i eşsizdir. Doğrusu Tevfik Fikret'i ben «Sis» de gördüm. *Samipaşazade SEZAİ* Cem'in çizgisiyle Fikret ve «Sis» şiiri :

Sarmış yine âfâkını bir dûd-ı muannit;
Bir zulmet-i beyzâ ki pey-âpey mütezâyid.
Tazyîkının altında silinmiş gibi eşbâlı,
Bir tozlu kesâfetten ibaret bütün elvâh!..
Bir tozlu ve heybetli kesâfet ki nazarlar
Dikkatle nüfuz eyleyemez gavrine, korkar.
Lâkin sana lâyık bu derin sütre-i muzlim;
Lâyık bu tesettür sana, ey sahn-ı mezâlim.

Ey sahn-ı mezâlim, evet ey sahne-i garrâ,
Ey sahne-i zî-şâ'şaa-i hâile pîrâl..
Ey şa'şaanın, kevkebenin mehdi, mezarı;
Şarkın ezeli hâkime-i câzibe-dârı,
Ey kanlı muhabbetleri bî-lerziş-i nefret
Perverde eden sîne-i meshûf-ı sefâhet;

Ey Marmara'nın mâi derâguşu içinde
Ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde-i zinde;
Ey köhne Bizans, ey koca fertût-ı musahhir,
Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;
Hüsnünde henüz tazeliğin sihri hüveydâ,
Hâlâ titirer üstüne enzâr-ı temâşâ!...
Hâriçten, uzaktan açılan gözlere süzgün
Çeşmân-ı kebûdunla ne mûnis görünürsün.
Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis;
Üstünde coşan giryelerin hepsine bî-his.
Tesis olunurken daha, bir dest-i hiyânet
Bünyânına katmış gibi zehr-âbe-i lânet.
Hep levs-i riyâ dalgalanır zerrelerinde.
Bir zerre-i saffet bulamazsın içerinde.
Hep levs-i riyâ, levs-i hased, levs-i teneffû;
Yalnız bu... Ve yalnız bunun ümmîd-i tereffû.
Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşân?
Örtün evet ey hâile, örtün evet ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu ey fâcire-i dehr!...
Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar,
Kaatil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar;
Ey dahme-i mersûs-ı havâtır, ulu mâbed;
Ey gurre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed.
Mâzileri âtilere nakletmeye me'mur
Ey dişleri düşmüş, sırıtan kaafile-i sûr;
Ey kubbeler, ey şanlı mebânî-i münâcât;
Ey doğruluğun mahmil-i ezkârı minârât.
Ey sakfı çökük medreseler, mahkemecikler;
Ey servilerin zıll-ı siyâhında birer yer
Temin edebilmiş nice bin sâil-i sâbir;
«Geçmişlere rahmet!» diyen elvâh-ı mekaabir,
Ey türbeler, ey her yeri pür velvele bir yâd;
Ikaaz ederek sâmit ü sâkin yatan ecdâd;
Ey mâ'reke-i tîn ü gubâr eski sokaklar,
Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar
Virâneler; ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirrâ,
Ey kapkara damlarla birer mâtem-i ber-pâ
Temsil eden âsûde ve fersûde mesâkin,
Ey her biri bir çaylağa, bir leyleğe mevtın
Gam dîde ocaklar ki merâretle somutmuş;
Yıllarca zamandan beri, tütmek ne, unutmuş...

Ey mîdelerin zehr-i takazâsı önünde
Her zilleti bel'eyleyen efvâh-ı kadîde.
Ey fazl-ı tabiatle en âmâde ve mün'im
Bir fıtrata makrûn iken aç, âtıl ü akîm,
Her nîmeti, her fazlı, her esbâb-ı rehâyı
Gökten dilenen züll-i tevekkül ki... mürâî!...
Ey savt-ı kılâb, ey şeref-i nutk ile mümtâz
İnsanda şu nankörlüğü tel'în eden âvâz...
Ey gıyye-i bî-fâide, ey hande-i zehrîn,
Ey nâtıka-i acz ü elem; nazra-i nefrîn.
Ey cevf-i esâtîre düşen hâtıra: nâmus,
Ey kıble-i ikbâle çıkan yol: reh-i pâ-bûs:
Eş şahsa —masûniyyet ve hürriyete makrûn—
Bir hakk-ı teneffüs veren efsâne-i kanûn;
Ey va'd-i muhâl, ey ebedî kizb-i muhakkak,
Ey mahkemelerden mütemâdî kovulan hak;
Ey savleti evhâm ile bî-tâb-ı tahassüs
Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs;
Ey bîm-i teçessüsle kilitlenmiş ağızlar,
Ey şöhret-i millîye ki mebgûz ü muhakkar;
Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyâsî,
Ey behre-i fazl ü edeb Çehre-i mensî;
Ey hâr-ı hazerle iki kat gezmeye me'lûf
Eşrâf ü tevâbî, koca bir unsur-ı ma'rûf;
Ey re's-i fürû-berde ki ak pak, fakat iğrenç.
Ey tâze kadın, ey onu tâkibe koşan genç;
Ey mâder-i hicran-zede, ey hemser-i muğber.
Ey kimsesiz âvâre çocuklar; hele sizler,

Hele sizler!...

Örtün evet ey hâile, örtün evet ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu ey fâcire-i dehr!...

FİKRET ÜZERİNE

Çağının bütün dil çıkmazına karşın Tevfik Fikret'ten kalan bir çok güzel doğru var şimdi: Ömrünü sanatına adama emeğiyle birlikte kendisinin ve zamanının doğrularını savunma ısrarı, sözünü ve sesini gününün kavgasına katma cesareti; yaşamasıyla çalışması, eviyle işi, ahlâkıyla ülküsü arasında hiçbir çelişme göstermiyen dürüstlüğü; hem insan hem sanatçı olarak değer değiştirmez erdemlerinin sağlamlığı bakımından. Ve düşünün, bütün bu değerler, II. Abdülhamit döneminin bütün yasaklarından, karamsarlığından, suskun çaresizliğinden, sansür

jurnal baffye korkularından süzülüp gelmekte : şiirimizin son elli yılda yaşadığı birkaç temelli dönüşüme karşın bizi dönüp ona bakmaya zorlamaktadır. Çünkü çağdaş edebiyatımızın başlangıcı, ondan yola çıkar.
Rauf MUTLUAY. **Tevfik Fikret'in özel hayatı üzerine hayatta kalan tek arkadaşı Salih Keramet Nigâr'la Hikmet Altınkaynak'ın İstanbul'da yaptığı 20.6.1975 tarihli bir konuşma :**

— *Sayın Nigâr, Fikret şiirlerini ne zaman, nerede ve nasıl yazardı?*

— Kendi Halûk'un, Rubab-ı Şikeste'nin «Kari'lerime» manzumesinde dediği gibi ilham adını verdiği, coşkunluğu duyduğu zaman yazardı. Lirik, coşkun ruhlu şairlerin sıfatı budur. Şiirlerini yazdığı zaman sarsıldığını itiraf eder

«Mısrın o şehriyarına benzer ki tiynetin
Öldürmedikçe vasfını etmezdi rayegan.»

— *Ya ressam Tevfik Fikret?*

— Evet, Fikret, şiir dışında resimle uğraşırdı. Çok güzel resim yapardı. Seçtiği mevzular, hayatına yakın olan mevzulardı : Tabiat ilhamları, evinin, çocuğunun resimleri. Doğa güzellikleri. Bazen gurbette ölen babasının resmi, karısının resmi. Babasının resmine şunları yazmıştı : «Melek babacığım, benim gözümde bugün hacizi şehadetsin, şehidi sıtkı hamiyyet, şehidi gurbetsin.»

— *Özel hayatında belirgin özellikleri neydi?*

— Az, fakat ilgilendiği konularda (meselâ ilmî, edebî) çok konuşurdu. Düşündüklerini uzun anlatmaktan haz duyardı. Konuştuğu kişileri severdi.

— *Kimlerdi dostları, sevdikleri? Günlük hayatında..*

— Günlüğü bırakalım da esasen dostlara bakalım. Samimiyetlerini, yani halis insanlıklarını saydığı kişiler dostlarıydı. Kalem arkadaşlarının çoğu dostlarıydı. En yakın dostu Rıza Tevfik'ti.

— *Fikret'in Rıza Tevfik'e verdiği bir «vasiyetname»den söz ediliyor. Bazı yerlerde de geçiyor bu. Doğru mu?..*

— Sanmıyorum. Bence asıl vasiyetnamesi Tarih-i Kadime Zeyl'dedir.

— *Peki Sayın Nigâr, Fikret'in dostları olduğu gibi düşmanları da var mıydı?..*

— Şahsî düşmanı olduğunu sanmıyorum. Kendisi mecbur kalmadıkça kimseyi üzecek söz söylemezdi. Ama içi dışı başka olanlar, onun bazı uyarıcı şiirlerinden alınarak, aleyhinde hakaret derecesinde düşman olmuşlardır. Oysaki Fikret, panteist bir insandı. Böyle insanları severdi.

— *Fikret'in gençleri çok sevdiğini biliyoruz. Onlara ümit bağlıyor. Gençlerle ilişkisini nasıl yürütürdü?*

— Kendisine yürekten bağlanan gençlerden birisi de bendim. Sadece dersteki konuşmalarıyla kalmıyordum. Evine de gidiyordum. Özü sözü bir,

menfaat endişesine kapılmamış insanları gençlerden gördüğü için, şiirlerini de gençlere yazmış, onlara inanmıştır.

Ev hayatı nasıldı? Eşi Nazıma hanımın dışında ilgi kurduğu — önce ya da sonra —, bir kadın olmuş mudur?..

Ev hayatı gayet düzenliydi. Rubab'da çok ilgi duyduğu bir kadından bahseder. Amma bir nevi haksız, merak olarak anlatır. Zaaf şeklinde. Mürebbisi imiş, gönül koymuş. Ama daha sonra bu muamelesinden kendisini suçlu saymış. Cenap Şahabettin'in bir eserinde anlattığı gibi, Fikret, afif, ruhen namuslu, sevgiyi ancak aile bağı içersinde haklı gören, karısı dışında hiç ilişki kurmayan bir insandı.

Fikret çok okur muydu? Yerli-yabancı, sosyalist yazarlardan kimleri okurdu? Kimleri severdi?

— Fransızca dolayısıyla kendini ilgilendiren, bilhassa sembolistleri, parnasiyenleri okurdu. Yahya Kemal'i, Türk dilinin zevkini aksettiren şair olarak görmüştür. Sanat dergileri izlemiştir. Zamanın büyük şahsiyetlerinden Tolstoy'un «Halkçılık» cereyanını temsil etmesini çok beğenmişti ki kendisi de mujik gömlekleri giymişti. Tolstoy'u çiftliğinin topraklarını halka dağıttığı için çok takdir etmişti. Tüm insanların kardeşliğini savunuyordu.

Fikret'in gerçekleştirmek isteyip, yarım kalan bir ideali var mıydı?

— Yeni Mektep. Galatasaray'da başladığı işi kendisi bir Yeni Mektep kurarak, özel, anladığı gibi bir Türk gençliği yetiştirmek istiyordu. İdeali insan yetiştirmekti. Bu konuda Satı Bey de yardımcısıydı. Fikret için insanlık, milletin de üstünde bir mefhum: Evlâdı beşer birbirinin kardeşi, diyordu.

- Bugün yaşasaydı sosyalist olur muydu?..

— Belki sosyalistten de ilerde olurdu. Sosyalistin inançlarından da biri yeni bir insanlık, toplum kurmak..

— Fikret'in sizdeki izlenimi ve beğendiğiniz yönünü anlatır mısınız?

— İnsanlığı ve büyük sanatkârlığı.

Özel hayatıyla ilgili olarak, değinmek istediğiniz bir nokta varsa, lütfen anlatınız.

— Bu konuştuğumuzun dışında benim sezdiğim ve Fikret'in derin üzüntüsü ve acısının kökü saydığı aile saadetine erişememiş olmasıdır. Nâzime hanım, tahmin ettiği, sevdiği şekilde onu mutlu edememiş, Tevfik Fikret hayat arkadaşını bulamamış, Nâzime hanım onu anlıyamamıştır.

Fikret, sanat anlayışında türlü aşamalar geçirmiştir. Rubab-ı Şikeste'de, sanatında titiz bireyci bir şair olarak görünür. Haluk'un Defteri'nde, seçtiği konular ve ileri sürdüğü düşüncelerle topluma yararlı olmayı amaç edinen bir şairdir. Şermin'de ise, çocuklara kadar inmiştir. Her üç eserde de dil ve deyiş, konunun ve amacın gerektirdiği niteliği taşır. Sanat ile toplum arasında kurulan bu ilişkide, sosyal olayların etkisi açıkça görülür. Bunun çok mutlu bir gelişme olduğunu kaydetmeliyiz.

Fikret'in şiirleri, dile (Osmanlıcaya) tasarruf, aruzu ustalıkla kullanma, yapıda sağlamlık bakımından kusursuzdur. Eski şiirin mısra ve beyit bütünlüğünü kıran, nazım deyişine kıvraklık veren, şiire ahenk, ruh ve tabiat getiren Fikret'tir. *Agâh Sırrı LEVEND.* Herkes biliyor ki çağdaşı Cenap, sonradan gelen Haşim ve daha niceleri daha şairdiler. Niçin onlar aynı günlerde anılmıyor da Tevfik Fikret ikide bir dile getiriliyor? Galatasaray Lisesi müdürü diye mi? Evi müze oldu diye mi? Hayır! Bir tek gerçek nedenle : Bizim şairden, bilginden, siyasiden, şundan bundan çok adama ihtiyacımız var. Gerçek adama, insan adama, erdemli adama! Gençliğe karakter örneği verebilecek adam arayıp duruyoruz. Ne çekiyorsak gerçek adamsızlıktan çekiyoruz! Yüzyıllardan beri bu toplum neler görmüş, neler görmüş! «Vatan yolunda» geçimini hiçe saymış, başını bu yola koyar görünmüş nice kimseler, gününü bulunca, ülkü arkadaşlarını ele mi vermemişler; padişahlara jurnal mı yazmamışlar! Fikret'in çağdaşı bir Pilevne şehidi çocuğu İzmir'e Yunanlılar girince «Bizi medeniyet namına te'dibe geliyorlar» diyecek mi olmamış! Konuşma diliyle, hece vezniyle vatan ve hürriyet şiirleri yazanların Türklük dara gelince milliyetlerini inkâr ya da tebdil ettiklerine, «Zaten ben Türk değilim ki» dediklerine tanık mı olmadık! Oysa, işte Tevfik Fikret ortada dimdik duruyor. Masaldan, hurâfeden sıyrılmasını, gözlerini kırpmadan dünyaya ve ülkeye, Tanrı'ya ve tarihe, «müsbet ilim» görüşü ile, açık ve yiğit bakmasını biliyor. Gerektiği zaman, kutsal aracıların hepsine birden «Siz aradan çekilin, bir örümcek bile beni hakka götürür» diye çıkışmaktan çekinmiyor. ***Behçet Kemal ÇAĞLAR.*** Ünlü şiirlerinden :

RÛCÛ

Hayır, hayır; sana râcî değil bu tel'înât,
Bütün bu levm ü teellüm, bu ibtâkâ-yı hayât.

Hayât-ı milleti tagdîb eden, muhakkar eden,
Çamurlayan ne kadar levs varsa hep birden

Kucaklamış, taşımış bir muhîte cittîl...
O mel'anet gecesinden uzaktayız şimdi.

Karışık leyl-i musîbet leyâl-i nisyâna;
Açıldı gözlerimiz bir sabâh-ı rahşâna.

Sen ey muhît-i teceddüt; o leyl-i menhûsun
Seninle nisbeti yok; sen şereflisin, ulusun...

Ne sis yüzünden ne zül; bil'âkis safâ ve vakaar;
Doğan güneş gibi sâfi bir infilâkın var.

Ufukların bütün enzârı sende — pür hayret —;
Bugün senin medeniyet, müsâlemet, saffet.

Adâlet isteyen âvâz-ı hak-nümûnunla,
Bugün senin harekâtın veya sükûnunla

Takarrür eyleyecektir huzûr-ı istikbâl.
Senin selâmet-i fikrin demek selâmet-i hâl.

Güzel düşün, iyi hisset, yanılma aldanma;
Ne varsa doğrudadır, doğruluk şaşar sanma!

Koş ittihâde, terakkiye, sa'ye, ikbâle;
Fakat unutma ki yol intizâm meşiyyetle

Yakınlaşır, kısalır... Doğru at adımlarını.
Düşün Bugünkü adımlar hazırlıyor yarını...

Ve siz ey ordumuzun anlı şanlı efrâdı;
Siz ey güzel vatanın ber-güzîde evlâdı,

Siz ey küşâde alınlar, güzîde vicdanlar,
Siz ey yürekli ve arslan yürekli insanlar!

İçimde şimdi ne hisler, nasıl temennîler
Ne neş'eler coşuyor; bilseniz ne vecd-âver

Terânеler coşuyor... Bunların hakîm ve güzîn
Meâli, şi'ri, sünûhâtı, rûhu, lâfzı sizin;

Sizin, ne varsa sizin, hepsi hepsi hepsi sizin!...

SENİNLE

Seninle gel, bu hıyâbân-ı vahdet-ârâmın
İlel-ebed koşalım sebzi-i zalâmında;
Seninle gel, bu muattar harîm-i ilhâmın
İlel-ebed kalalım zıll-i ihtişâmında.

Servet-i Fünûn'da gerçek denizi, günlük yaşamın izlenimlerini canlı olarak, yine Fikret'in şiirlerinde buluruz. Boğaziçi'nde «Aşiyan»ına çekilip, baskının her türlüsüne karşı şiirleriyle direnirken, gücünü insan ve doğa sevgisinden alır. Yarının anaları olarak genç kızların, erkeklerden daha aydın olabilmesi için İngiliz dostlarından Mr. Allan Ramsay'la bir kız lisesi kurmak ister. Çünkü o dönemde kızlara ilkokuldan sonra bir eğitim verecek okul yoktur.

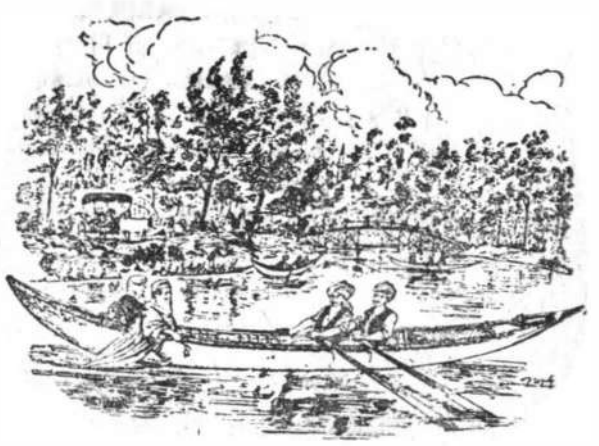

Bu yol, bu sîne-i vahşette gizlenen reh-i nûr
Açıldı böyle ne hoş pîş-i intihâbımıza;
Seninle gel bu tenezzühte, pür-hayât-ü huzûr,
Bugün de dönmiyelim lâne-i harabımıza.

Fakat niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?
Yazık değil mi, bütün sâha-i emel böyle!
Bu yol, bu râh-ı saâdet de -âh, korkuyorum!-
Müebbeden çıkacak bir harâbe-i kesele...

Evet, niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?

SEN OLMASAN

Sen olmasan... Seni bir lâhza görmesem yâhud,
Bilir misin ne olur?
Semâ, güneş ebediyyen kapansa, belki vücud
Bu leyl-i serd ile bir çâre-yî teennüs arar,
Ve bulur;
Fakat o zulmete mümkün müdür alıştırmak
Bütün güneşle, semâlarla beslenen rûhu,
Bu rûh-ı mecrûhu?..
Sen olmasan... seni bulmak hayâli olsa muhâl,
Yaşar mıyım dersin?
Söner ufûlüne bir lâhza kaail olsa hayâl;
Soğur, donar, kırılır senden ayrılınca nazar;
Ne hazîn
Gelir hayât o zaman hem vücûda, hem rûha!

Yaşar mıyız seni kaybetsek âh ben, kalbim,
Bu kalb-i muztaribim?...
Sen olmasan... bu samîmî bir i'tirâf işte
Sen olmasan yaşamam;
Seninle râbıtamız hoş bir i'tilâf işte
Fakat bu râbıta hâlî mi rûhu ezmekten?
Akşam
Gurûba karşı düşündüm sükûn içinde bunu
Fenâ değil sevişip ağlamak, fakat heyhât,
Bükâya değse hayât..

FERDÂ

— Bugünün gençlerine —

Ferdâ senin! Senin bu teceddüt, bu inkilâp...
Her şey senin değil mi ki zaten?... Sen, ey şebâp,
Ey çehre-i behîc-i ümît, işte ma'kesin
Karşında: Bir sema-yı seher, sâf ü bîsehâp,
Ağûş-u lerzedârı açık, bekliyor... Şitâp!
Ey fecr-i handezâd-ı hayat, işte herkesin
Enzârı sende; sen ki hayatın ümidisin,
Alnında bir sitâre-i nev, yok, bir aftâp,
Afâka doğ, önünde şu mazi-i pürmihen
Sönsün müebbeden.
Sönsün müebbeden o cehennem; senin bugün
Cennet kadar güzel vatanın var. Şu gördüğün
Zümrüt bakışlı, inci şetaretli kızcağız
Kimdir, bilir misin?.. Vatanın... Şimdi saygısız
Bir göz bu nazlı çehreye -Allah esirgesin-
Kem bir nazarla baksa tahammül eder misin?
Ister misin, şu ak sakalın pâk ü muhteşem
Pîşânî-i vekarına, bir kirli el demem,
Hattâ yabancı bir el uzansın? Şu makberi,
Razı olur musun, taşa tutsun şu serseri?
Elbet hayır; o makber, o pîşânî-i vakur
Kutsî birer misal-i vatandır.. Vatan gayûr
İnsanların omuzları üstünde yükselir.
Gençler, bütün ümid-i vatan şimdi sizdedir:
Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;
Lâkin unutmayın ki zaman, tünd ü mutmain
Bir hatve-i samût ile takip eder bizi.
Önden koşan, fakat yine dikkatle her izi
Tâmîka yol bulan bu yanılmaz muakkibin

Şermende-i itâbı kalırsak yazık!... Demin
«Ferdâ senin» dedim, beni alkışladın; hayır,
Bir şey senin değil, sana ferdâ vedîadır;
Her şey vedîadır sana, ey genç, unutma ki
Senden de bir hesap arar âtî-i müştekî.
Mazîye şimdi sen bakıyorsun pürintibâh
Atî de senden eyleyecek böyle iştibâh,
Her uzvu girdibâd-ı havâyiçle sarsılan
Bir neslin oğlusun; bunu yâd et zaman zaman.
Asrın, unutma, bârikalar asr-ı feyzidir;
Her yıldırımda bir gece, bir gölge devrilir.
Bir ufk-u îtilâ açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer: Ya terakki, ya inhitat!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semalara;
Doymaz beşer dedikleri kuş îtilâlara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

HALÛK'UN BAYRAMI

Baban diyor ki: «Meserret çocukların, yalnız
Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;
Fakat sevincinle
Neler düşündürüyorsun, bilir misin?.. Babasız,
Ümidsiz, ne kadar yavrucakların şimdi
Sabâh-ı mâteme benzer terâne-yî îdi!
Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu rü-yı zerd-i sefâlet Evet, meserrettir
Çocukların payı; lâkin sevincinle
Sevinmiyor şu yetîm ağlıyor... Halûk, dinle!

HASTA ÇOCUK

— Bugün biraz daha rahattı, çok şükür...
— Elbet;
Geçer, korkulacak şey değil.
— Fakat nöbet
Zavallı yavrucağın halini harap ediyor:
Vücudu âteş içinde, dalıp dalıp gidiyor.
İlâçların da mı tesiri kalmamış acaba?

Sekiz gün oldu...

— Merak etmeyin hanım, humma...
— Hayır, Hudaya emanet, neden merak edeyim?
Fakat kuzum, ne kadar olsa ben de valideyim!
Sekiz gün oldu, hararet devam edip duruyor.
Bakın, nabızları biçarenin nasıl vuruyor.
Sarardı, korkuyor insan bakınca ellerine,
— Üzülmeyin siz efendim, gelir çabuk yerine;
Çocuktur o...
— Gece pek çok sayıklıyor.
— Ne zarar!
— İlâç verir misiniz?
— İstemez...
Kadın ağlar.
Zavallı anne şu bir tek hediye-i ömrün
Saadetiyle garîk-i sürur iken daha dün,
Bu gün başında nigehban bir teessürdür.
Mezar gibi oda samt ü sükûn ile pürdür.
Nedir iniltisi hariçte bâd-i sermanın?
Bükâsı hastaya ait midir şu bâranın?
Teessürat-i beşerden gelir mi dehre melâl?
Zehi tasavvur-i bâtıl, zehi hayal-i muhal!
— Ninem...
— Ne var güzelim?
— Kaldırın şu perdeleri,
Kefen midir nedir onlar?
Yine suda-i seri
Yatakta hastayı çıldırtıyor, sayıklatıyor:
Kadın bu sözleri duydukça ağlayıp yatıyor.
Zavallı annecik ümmid ü bîm içinde tebah;
Önünde gözlerinin bir yığın turab-i siyah;
Görür o toprağa üftade nur-didesini,
Mezar iniltisidir zanneder boğuk sesini.
Kılar yetimi için Halıktan istimdat,
Yetimler gibi eyler için için feryat.
Bu dul kadın bir o mahsul-i ömr için yaşıyor;
Onun kemaline ait ümmitler taşıyor.
— Ninem!
— Nedir meleğim?
— Ağlıyor çocuklar, bak...
Bırak, bırak beni arsız çocuk!... ninem, toprak!

— Sayıklıyor yine, Yarabbi sen esirge bizi;
Bağışla yavrumu, onsuz bırakma lânemizi!
Zavallı anne soluk bir lika-yi şefkattir;
Bugün sekiz gün, o mehcur-i hâb ü rahattır
Yegâne şevk-i fuadi yatakta bi-derman,
Onun ümmid-i halâsiyle ruhu pür-halecan.
Tutup hayalini ağuş-i iktirabında.
Gezer bütün gece etraf-i câme-hâbında.
Bu kim bilir ne kadar böyle ber-devam olacak,
O yaşlı gözlerine uykular haram olacak;
Çocuk açılmayacak belki uykusundan hiç...
— Sakın, hanım, bu fena hissi etmeyin tervic;
Bakın, hava ne güzel açtı, incilâ buldu:
Deminki velvele, şiddet sükûn-pezir oldu.
Bulur çocuk da şifalar, olursunuz mesrur:
Huda büyüktür; eder matemi mübeddel-i sûr
Çocuk o şimdi kavi bir civan; fakat mader,
Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer

AMERİKALI GÖZÜYLE FİKRET

Stanwood Cobb, 1914'te Amerika'da «The Real Turk - Gerçek Türk» başlığı altında yayınladığı kitapta, Robert Kolej'de öğretmenlik yaparken tanıştığı ve sık sık görüştüğü Tevfik Fikret'e övgülerle dolu yirmi sayfalık bir bölüm ayırmıştı. Amerikalı yazarın bu anı ve izlenimleri, Fikret konusundaki araştırma ve bibliyografyalarda yer almamaktadır. Ünlü Türk şairinin kişiliği ve katkıları konusunda değerli bilgileri kapsayan «Büyük Bir Osmanlı Vatanseveri ve Öğretmeni» başlıklı bölümü. Talât S. Halman tarafından şöyle tanıtılmakta

Cobb, anılar kitabının en başında, Türkiye'de olaylarla dolu üç yıl geçirdiğini, Abdülhamid'in düşüşünü ve Jön Türkler'in iktidara geçişini izlediğini anlattıktan sonra diyor ki «Bu yıllar boyunca, Türklere sevgim arttı... Beni Türkler hakkında fazla olumlu bir izlenim yaratmakla suçlayanlar çıkabilir... Umarım, bu kitap okurlara yeni bir görüş sunar, Türk'ün gerçek yaşamını ve kişiliğini ortaya koyar, çok iftiraya uğramış olan o ırkın daha iyi anlaşılmasını sağlar.»

Batı âleminin Türklüğe ateş püskürdüğü 1900'larda Cobb, Türkleri açıkça savunan bir avuç Batılıdan biriydi. O sıralarda Türklerden «Bu cesur, hayran olunacak ulus» diye söz açabilen tek Amerikalı yazardı belki de...

Abdülhamid'e karşı direniş ve başkaldırı olaylarını İstanbul'dan günü gününe izleyen Stanwood Cobb diyor ki : «Bu ülkücülerden hiç biri, Tevfik Fik-

ret Bey'den daha yüksek bir vatan aşkına, daha hâlis amaçlara, daha geniş bir görüş ufkuna sahip değildir.»

İstibdat döneminde Fikret'in çektiklerini anlatan Amerikalı yazar, Servet-i Fünun yıllarında Fikret'in «İstanbul gençliği için bir önder ve bir yüce örnek» olduğunu belirterek şairi «neşeli, anlayışlı, duygulu ve sezgili», «çağdaşlarının hepsinden daha bilgili» gibi sözlerle övüyor. Sonra, «bu dönemde nüfuzu büyüktü» dediği Fikret'in tutuklanıp serbest bırakıldığını, ama «kuşku hedefi olarak on yıl zihnî ve manevî esaret altında» kaldığını söylüyor: «Bu, ömrünün en karanlık dönemi oldu... Coşkun bir sevgiyle bağlı olduğu, memleketinin Padişah tarafından soyulduğunu ve ezildiğini görüyordu da hiç bir hizmette bulunamıyordu. Dehâsı ve vatanseverliği için için yandıkça karamsarlığa kapıldı. Üzgündü, hatta melâl içindeydi; ama, yine de, baştan sona, hiç bir gücün bozamayacağı iyiliğini, cömertliğini ve câzip kişiliğini sürdürdü.»

Stanwood Cobb, Fikret'in «Aşiyan'ı inşa ederek ve kendi tablolarıyla, duvar süslemeleriyle güzelleştirerek bir «iç sürgün» hayatı yaşadığını anlattıktan sonra şunları ekliyor:

«Robert Kolej'de profesörlük yaparken elbette Avrupalılarla, Amerikalılarla temas ediyordu; biraz da sosyal görüşmeleri oluyordu onlarla. Ama, başına dert açılmaması için, yabancılar onu pek ziyaret etmiyordu. Güzel eşi, kendisine büyük bir yardımcı ve teselliydi. Onun düşünceleri de liberaldi elbette; birkaç kere Amerikalıların verdiği partilere peçesiz gelmişti. Ancak kocası buna izin verdiği takdirde tutuklanmak tehdidine uğradığından peçe giymek zorunda kaldı.»

«Fikret Bey'i ilk tanıdığımda üzgündü, kendisi ve yurdu için umutsuzdu. O vakit bu kara bulutların dağılacağını, zincirlerin çözüleceğini, dehâsını Türkiye hizmetine tekrar adamakta serbest kalacağını bilemezdi ki! Kendisini haziranda (1908 haziranı) gördüğümde ıstırap içindeydi. 24 temmuzda ihtilâl duru gökten bir yıldırım gibi düştüğünde Fikret Bey hemen yeteneklerini seferber ederek vargücüyle, durup dinlenmek bilmeksizin çalışmaya koyuldu.»

Fikret'in «Hürriyet»ten sonra «Tanin»deki çalışmalarından şöyle söz ediyor:

«Üstüne aldığı her işin hakkını vermek merakı dolayısıyla kendini görevine adadı. İlânları dahil olmak üzere, gazetede yayınlanacak her şeyi gözden geçiriyor, pürüzlü ya da üslûp bakımından bozuk olan yazıları düzeltiyor, birçok kereler bazı bölümleri yeni baştan kaleme alıyordu... Servet-i Fünun'u çıkarırken yaptığı gibi, sivrilen yeni kabiliyetleri teşvik etmekten geri kalmıyordu. Gönderilen yazıları geri göndermeye gönlü razı olmuyordu. «Okurlara yazılarını sunmaya olanak bulamamış gençlere fırsat verelim.» diyordu.

Fikret'in Galatasaray müdürlüğünü kabul ettikten sonra istifa ederek Ro-

bert Kolej'deki edebiyat öğretmenliğine dönüşünü anlatan Cobb şairin eğitim alanındaki düşünce ve tasarıları konusunda özlü bilgiler vermektedir: «Gerçekleştirmeye can attığı amaç, kendi eğitim anlayışını serbestçe uygulayabileceği bir okul kurmaktı. Des Moulin'in okulunu örnek almıştı. Öğrencilerin yönetiminde geniş özgürlük; yurtlarda küçük gruplar; öğretmenlerle öğrenciler arasında yakın ilişkiler... Burada en yeni eğitim ve öğretim yöntemleri uygulanacak, beden eğitimine ve el hünerlerine de yer verilecekti... Kitabî bilgiden uzaklaşılacaktı. Temel amacı Fikret Bey şöyle özetliyordu: «Mantıkî düşünceyi geliştirmek, berrak ve kesin bir fikir düzeni yaratmak. Eğitim, bir amaç değil, araçtır.»

Cobb'a göre Fikret, Osmanlı İmparatorluğu'nun «en büyük değilse bile, ikinci büyük şairidir.» Amerikalı yazar, en büyük pâyeyi Abdülhak Hamid'e vermiş. Kitapta «Sis» şiirinin İngilizce çevirisinden bir bölüm de yer alıyor. Vezinli kafiyeli çeviriyi 1900'lerde Amerikan Kız Koleji'nde tarih öğretmenliğinde bulunan Bayan Hester Jenkins yapmış. Yüzyıl başının şiir zevkine yatkın olan bu çeviri de, bildiğim kadarı, Fikret'in sanatı üzerinde çalışanların gözünden kaçmış, karanlıkta kalmıştır. Çevirinin tümünü the Open Court adlı derginin 1909 aralık sayısında (Cilt XXIII, sayı 643) buldum. Bayan Jenkins, «Bir Türk Peygamberinin Ağıtları» başlıklı kısa bir tanıtma yazısında, Jön Türklerin «Sis» şiirini «en büyük modern şairlerinin en yüce şiiri saydıklarını» söyleyerek Tevfik Fikret'i «Türklerin Yeremya'sı» diye sunuyor. «The Mists» (çoğul olarak «Sisler») başlığı altında yayınlanan çeviri, Bayan Jenkins'e göre, aruza elden geldiğince yatkın olmak çabasıyla yapılmıştır. Günümüz İngilizcesine ve şiir zevkine aykırı düşen çeviri, zamanına göre başarı sayılabilir. Bugüne kadar antolojilerine girmemiş olmasına, edebiyat âlemimizde varlığının bilinmemesine üzülmemek elde değil...

Stanwood Cobb, «karakteri yüce, kişiliği cazip» diye tanımladığı Tevfik Fikret konusundaki bölümü şöyle bitiriyor: «Türkler arasındaki en iyi kişilerde, iktidar, nüfuz ve debdebe aldatmacaları küçümseyen bir vicdan ve ülkücülük var. Fikret Bey'in en ufak bir çıkarcılığı, tamahı, daracık partizanlığı düşünülemez bile. Robert Kolej'de bulunduğu sırada verdiği bazı özel dersler için para almasını kendisine kabul ettirmek o kadar zor olmuştur ki... Daima yoksulları düşünmüş, onlara çeşitli yollardan, gizlice yardım etmiştir. İyiliği ve cömertliği, dostlarının hararetli bağlığını sağlamıştır. Aynı zamanda, öyle tabiî bir haysiyeti ve coşkulu bir yaradılışı var ki, dünyada hafiften alınacak son adamdır. Bütün bu nitelikler, onu mükemmel bir hoca ve yönetimci yapmıştır. Kendisinde muazzam bir cesaret vardır. Son zamanlarda bir karşı eylem başladığında, Fikret'in öldürülmesi düşünülen kişilerden biri olduğu söylenmekteydi. Kaçıp gizlenmesi tavsiye edildi. Ama «kaderimde öldürülmek varsa» diye cevap verdi. «Beni öldürecekler, yoksa yaşayacağım.» Saklanmaya razı olmadı. Ülküleri böylesine temiz ve saydam, vatanseverliği hem coşkulu, hem uzak görüşlü,

kişiliği pürüzsüz olan bir insana ülkesinin ihtiyacı vardır. Türkiye böyle kişiler yetiştirebildiği içindir ki, geleceği umutlu görünüyor.»

«Sarmış yine afâkını bir dûd-i muannid» derken de «Örtün evet ey haile... örtün evet ey şehr» diye seslenirken de, «Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım - Gülsün neden cihân bana, ben yalnız ağlayayım» diye sorarken de, «Bir devr-i şeamet, yine çiğnendi yeminler» diye üzülürken de, «Kaanun diyoruz, nerde o mescud'i muhayyel? - Düşman diyoruz, nerde bu? Hariçte mi biz mi?» diye şaşarken de «Kopsun seni bir hak diye alkışlayan eller» diye lânet okurken de, «Efendiler, pek açsınız bu çehrenizde bellidir - Yiyin yemezseniz bugün yarın kalır mı, kimbilir?» diye nefretini bildirirken de, «Sizin şu baş, beyin, ciğer, bütün bu kanlı lokmalar..» diye karamizah örneğini verirken de, en sonra da «Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin» diye gelecek kuşaklara yol gösterirken de Tevfik Fikret büyük insandır, büyük öncüdür, büyük yurtseverdir, büyük şairdir. *Oktay AKBAL.* Diğer şiirlerinden :

PROMETE

Kalbinde her dakika şu ulvi tahassürün
Minkâr-ı âteşînini duy, dâima düşün :
Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?
Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?...
Yükselmek âsmâna ve gülmek ne tatlı şey!

Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey
Müştâk-ı feyz ü nûr olan âti-i milletin
Meçhul elektrikçisi, aktar-ı fikretin
Yüklen, getir —ne varsa— biraz meskenet - fiken,
Bir parça ruhu, benliği, idrâki besleyen
Esmâr-ı bünye-hîzini; boş durmasın elin.
Gör daima önünde esâtîr-i evvelîn
Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramanını...

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şanını.

MAİ DENİZ

Sâf ü râkit... Hani akşamki tagayyür, heyecan?
Bir çocuk rûhu kadar pür-nisyan,
Bir çocuk ruhu kadar şimdi münevver, lekesiz,

Uyuyor mâi deniz.
Ben bütün bir gecelik cûşiş-i ahzânımla,
O hayâlât-ı perîşanımla,

Müteşekki, lâim,
Karşıdan saffet-i mahmûrunu seyretmedeyim...

Yok, bulandırmasın âlûde-i zulmet bu nazar
Rûh-ı ma'sûmunu ey mâi deniz;
Ah, lâkin ne zarar;
Ben bu gözlerle mükedder, âciz,
Sana baktıkça teselli bulurum, aldanırım:
Mâi bir göz elem-i kalbime ağlar sınırım...

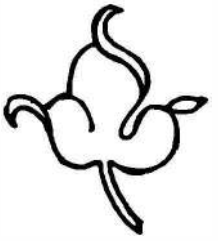

DEVENİN BAŞI

— Halûk'un Ezberi —

Vaktiyle büyük bir devenin bir başı varmış...
Başsız deve olmaz ya, masal, neyse; bütün gün
Yaz kış, bu beyinsiz, bu çürük baş
Çöl, kır, tepe, dağ, taş
Bî-çâreyi bî-hûde sürükler ve yorarmış...

Bî-çâre ağır gövde ne yapsın, kime küssün?
Bir karga bulup derdini dökmüş, o demiş: - Vâh!
Baştan büyük Allah... başa gelmiş, çekeceksin.

Artık işe hörgüç bile şaşmış,
Kuyruksa dolaşmış
Baştan başa enhâyı; fakat kimseyi Allah
Baştan düşürüp kuyruğa baktırmasın; ilkin

Bir parça durup dinleyen olmuşsa da git git
Alem bu uzun derdi işitmekten usanmış;
Artık kime dinletmeğe gitse,
Kim duysa, işitse

Yüz vermediğinden, devecik sakin ü sâkit
Bir hendeğe inmiş, başı sokmuş ve uzanmış,
Birden çekilip: «Haydi - demiş - dûzaha, murdar!»

Haksızlık eden başları bir gün... koparırlar.

(Halûk'un Defteri)

Çağdaş Uygarlığı

Tevfik Fikret; dertlerimizin kaynağını gerilikte, çağdaş Batı uygarlığı karşısındaki düzey düşüklüğünde bulduğundan, bütün çırpınmaları, bu düzeyin yükseltilmesi içindir. Uygarlığı; bilim, sanat, teknik, manevî ahlâkî değerler bütünü olarak görür. Sosyal kişiliğiyle toplum değerlerinde büyük etkisi olmuştur. Fikret; dinin taassup haline getirilmiş olan şeklini memleketin uygarlık yolunda ilerleyişine karşı bir engel, insanlar arasındaki korkunç boğuşmaların, anlaşmazlıkların biricik nedeni sayar.

Fikret; Nâzır Emrullah Efendi ile aralarında çıkan bir anlaşmazlık üzerine 1910 da istifa ederek tekrar Aşiyanı'na çekildi. Sultanî müdürlüğü sırasında, Dârülfünûn'da da edebiyat dersleri veriyordu. Buradan da ayrıldı. Rübâb-ı Şikeste'yi tekrar bastırdı. Sonradan Hâlûk'un Defteri yayınlandı. Fikret, II. Meşrutiyet idarecilerinin kötü politika yaptıklarına, memleketin istibdat döneminde o kadar özlediği siyasal ve uygar hayata erişemediğine inanıyor, bunun için köpürüyordu. Gözünde dünya nimetlerinin hiç biri yoktu. Tanin gazetesini çıkarırken, kendisine, Maarif Nazırlığı teklif edilince, acı acı gülümsiyerek verdiği cevap şudur

«— Recaizadesi olan bir memlekette o makama geçmek bana düşmez.»

Nazırlık koltuğunu böylece reddeden Fikret, okuduğu, yetiştiği, birincilikle bitirdiği Mekteb-i Sultanî müdürlüğü teklif edilince verdiği cevapta şöyle demektedir:

«— Milletime ne suretle olursa olsun hizmetten çekinmem. Hele menşe-i feyzim olan Sultaniye hizmetten!»

Selânikte 1908 ihtilâlini hazırlıyanlar, gizlice ondan bir «Millet Şarkısı» istemişlerdi. Üç gün sonra, Fikret bir akşam üstü, Rumelihisarı'nın gölgesinde bu şarkıyı yakın dostlarına okudu:

Çiğnendi, yeter varlığımız cehl ile kahre;
Doğrandı mübârek vatanın bağrı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çâre;
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. var ol!

Gel kardeşim, annen sana muhtâc; ona koşmak..
Koşmak ona, kurtarmak o bî-bahtı vazîfen.
Karşında göğüs bağr açık, ölgün, yatıyor bak;
Onsuz yaşamaktansa berâber ölüş ehven.

Şair olduğu kadar, ressam da olan Tevfik Fikret, gençler kadar çocuklara da önem verir. Çocuklar için Türk edebiyatında ilk şiir kitabını yazan odur. Büyük eğitimci Sâtı Bey bu yüzden. onun için şöyle der : «Hiç-bir şairimiz çocuklarla gençleri, Fikret kadar düşünmedi; hiç bir şairimiz gençlerle çocukların ruhlarına hitap etmenin yollarını Fikret kadar arayıp bulmadı.» Fikret'te gençlik sorunu, ülke sorunuyla bir bütündür. Vatanın yarınını, umudunu, güvenini gençlikte bulmakla Atatürk'e ışık tutar.

Tevfik Fikret'in kendi yaptığı bir karikatürü

Her ân o güzel sîneyi hançerliyor iller;
İmdâdına koşmazsak eğer mahvı mukarrer.

Zulmün topu var, güllesi var, kal'esi varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;
Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. var ol!

Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?
Yok, kalmadı hâşâ sana zillet pederinden.
Dünyâda şereftir yaşatan milleti, ferdi;
Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden.

İnsanlığı pâ-mâl eden alçaklığı yık, ez;
Billâh yaşamak yerde sürüklenmeğe değmez.

Haksızlığın envâını gördük.. bu mu kaanûn?
En gömlı sefâletlere düştük.. bu mu Devlet?
Devletse de, kaanunsa da, artık yeter olsun;
Artık yeter olsun bu denî zulm ü cehâlet..

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. var ol!

Fikret; dinlerin savaşı kutsal saymasını hoş görmez. Dinlerin bu tutumunu beğenmemekle beraber, Tanrıyı kabul eder. Kâinattaki her şeyde Tanrının varlığını gösteren deliller bulduğu için, Tanrı'ya giden yolu dinlerden öğrenmeyi gerekli bulmaz. Tarih-i Kadîm yapıtı, bu görüşle yazıldığından, hücumlara uğramıştır. Zamanına göre Fikret, büyük bir uygar cesaretle, dini, hayat, insan üzerine düşündüklerini serbestçe ortaya koyabilmiştir.

> Fikret'i sosyalist bir şair olarak ileri sürenler vardır. Ona, proleter şairi ve enternasyonalist de diyorlar. Gerçekte ise Tevfik Fikret soyut anlamda insaniyetçidir. Onda, enternasyonalizmin burjuva biçiminden başka bir şey olmayan kozmopolitizm hâkimdir. *Kerim SADI.* Bir sanatçı, bir düşünür geleceğe dönük olduğu ölçüde ölümsüzleşir. Yüz yıl önce doğmuş olan Tevfik Fikret bugün yaşadığı devirden daha canlı, daha diri, daha çok anlaşılmış durumda. Yarın bugünkünden de daha yücelerde olacak ve Türk sosyalizminin ilk öncü şairliği pâyesi ona verilecek. *Çetin ALTAN.* Yâkup Kadri Karaosmanoğlu şu görüştedir. «Fikret, Abdülhamid zamanından şikâyetçiydi. Meşrutiyet ilân edildi, ondan da hoşnut olmamıştı. Şimdi düşünüyorum Eğer Atatürk devrini idrâk etmiş olsaydı artık huzura kavuşur muydu? Hiç zannetmiyorum, çünkü şikâyet etmek, memnun ve mes'ud olmamak, Fikret'in tabiatı ve karakteriydi...»

SABAH OLURSA...

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-î
Mukadderâtı kavî bir elin kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsiyle silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-yi millet biraz gülerse... o gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şübhesiz; - o gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâzîye çekmek ister; sen
Bütün hüviyyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyleyor el'ân kulaklarımda sesin!
Evet, sabâh olacaktır, sabâh olur, geceler
Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkıbet bu semâ,
Bu mâi gök size bir gün acır; melûl olma.
Hayâta neş'e güneştir, melâl içinde beşer
Çürür bizim gibi... siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... asrımızın işte rûh-ı âmâli;

Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâli,
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.
Ümîdimiz bu: ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zindân karanlığından uzak!

Çığır açıcılığı

Fikret; Tanzimat döneminden kendi zamanına değin yetişen şairler arasında, Batılı edebiyat ve sanat anlayışına en bilinçli biçimde sahip olan, bunu gerçekleştirmek ve yerleştirmek için çalışan, en büyük başarıyı kazanan, edebiyatımızda bu yolda yeni bir çığır açan şairimizdir. Biçime verdiği önemle parnasyenlere yaklaşmasına rağmen, öz bakımından romantikleri andırır. Münzevî ömrünün sonlarında hastalandığı halde, Cenap Şahabettin'in deyişile: «Büyük, fakat zarif ve para yakışmıyan parmakları kalemi ile fırçayı bırakmaz. O, aynı zamanda iyi bir ressamdır da...» Tevfik Fikret, kendini toplumun acılarına adayan, titiz, doğru, hürriyet âşıkı, içinin heyecanı ve ıstıraplarile kendini yiyen, açık oyunsuz, maskesiz bir adamdır. İçi ümitlerle doludur. Bütün ümidi, yarınlarda, gençliktedir..

Fikret; aruzda çok ustadır, aruzun yüzyıllar boyu Türkçeye hükmedişinin önüne geçmiş, Türkçeyi aruza değil, aruzu Türkçeye uydurmuştur. Aruz içerisinde Türkçenin olduğu gibi yaşatılması kudretini ilk gösteren o'dur. Fikret, çok çeşitli konuları işlemiş olmasına karşın bunları genel olarak, şu konular çevresinde toplıyabiliriz: Aşk şiirleri, aile şiirleri, sosyal şiirler, metafizik şiirler, tasvirler, çocuk şiirleri. Onda, konu; prensipler, hikmetler değil, hayattan alınan canlı sahneler, manzaralardır. O; düşüncelerini, duygularını canlı tablolar biçiminde, heyecanlı, müzikal bir cümle yapısile anlatmasını bilir.

O, divan edebiyatiyle olan bütün bağları koparmış, şiirlerinde hem biçim, hem de öz bakımından Batı edebiyatının, özellikle Fransız edebiyatında Parnasyen adı verilen gerçekçi şairlerin etkisi altında, gözleme dayanan, kişisel duygular yerine dışarda görülenleri anlatan, biçim kusursuzluğuna önem

Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr-ü bal,
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim.

İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim.

Tevfik Fikret'in
elyazısı :

veren şiirler yazmıştır. Dili eskimeseydi, yığınların diline unutulmaz sözler veren talihli ozanlarımızdan biri olabilirdi.

Servet-i Fünun edebiyatının nazmı, benim kanaatimce, Fikret'in nazmıdır. Belki Cenap sanatkârdır, onu bilmem; ama nazım hususunda, Servet-i Fünun denilince akla Fikret gelir. *H.C. YALÇIN.* Cenab'ın nazmı daha şuh, daha sakrak; söyleniş ve işlenişinin daha cazibeli olmasından meydana gelmiş bir hususiyete mâlik bulunurken; Fikret'te nazım daha ağırbaşlı ve daha ölçülü biçili daha, asil, belki daha derin, yahut daha yüksek olmuştur... *Halit Ziya UŞAKLIGİL.* Şüphe yok ki, Tevfik Fikret büyük bir şiir ressamıdır. Kendisi kimseyi taklit etmediği gibi taklit de edilemez. Elimden gelse onun gibi yazmak isterdim. O, sehl-i mümtenî mevhibesine malik bir sanâyi-i tabiiyye musavviridir. *Abdülhak HAMİT.* Montesqieu, Rousseau, Voltaire gibi hak, hürriyet, insaniyet, medeniyet otoritelerinin eserleriyle beslenen Batı âleminin hızlı ilerleyişi karşısında öz yurdunun bütün yoksulluğunu acı acı duyarak çok içlenen Fikret, Sultani'den, denilebilir ki, cahilliğin, mutaasıplığın ve zalimliğin amansız bir düşmanı ve bu uğurda ölünceye kadar savaşacak yılmaz bir inkılâpçı zihniyetiyle çıktı. *Salih Keramet NİGÂR.* Eski şairlerimizden hiç biri ileri Türk aydınının şuurunda zannetmem ki Fikret kadar derin bir iz bırakmış olsun, Fikret kadar diri olsun. Onun diri olduğuna en büyük delil, ölümünün ardından yıllar geçtiği halde hayatında pervasızca savaştığı kara kuvvet için hâlâ hücum edilecek bir hedef teşkil etmesidir. *Zeki BAŞTIMAR.* Fikret'in bugün yaşayan biricik yanı insancıllığıdır (hümanizmi). İnsancıllık şiirimize Fikretle girmiştir, denebilir. İşte Tanzimat'la gelen vatan millet, hürriyet kavramına Fikret, insan (beşer) sözcüğünü ekledi. Türk şiiri ümmet millet-sınıf aşamalarından geçip günümüze gelirken, Fikret ne yazık ki millet aşamasına gelip takıldı. Bir sınıf şairi durumuna gelemedi. Bu ancak Nâzım Hikmet'le gerçekleşti. *Hasan İzzettin DİNAMO.* Fikret'ten evvelkiler Avrupa'dan birtakım fikirler alıp, onları bizim eski nazmımızla ifadeye kalkmışlardır. Fikret ise, gerek mâna, gerek şekilde Avrupalı olmak istemiştir. Türk edebiyatında ilk defa o, mazmunu bırakıp mânaya, mevzua, fikre geçmiştir. Bu bakımdan bugünkü edebiyatımız bilhassa onun edebiyatının bir devamıdır. Ondan önce Türk edebiyatının Batı edebiyatları yoluna girmesini isteyenler olmuştur, ama o adamların hiçbiri bunu yapamamıştır. Tevfik Fikret'in şiiri ile biz Batıya uymuş olduk. Tevfik Fikret, edebiyatımızı ikiye ayırdı : Doğulu Türk edebiyatı, Batılı Türk edebiyatı. Ondan beri de, ne dersek diyelim, eskiye tamamiyle dönemiyoruz, yavaş yavaş da olsa Batı edebiyatı yolunda ilerliyoruz. *Nurullah ATAÇ. Sosyal şiirlerinden :*

BALIKÇILAR

— Bugün açız yine evlâtlarım, diyordu peder,
Bugün açız yine; lâkin yarın ümit ederim,
Sular biraz daha sâkinleşir... Ne çare, kader!

— Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim,
Diyordu, oğlu, yarın sen biraz ninemle otur;

BOĞAZİÇİNDE BALIKÇILAR (Foto Othmar)

Zavallıcık yine kaç gündür işte hasta...
— Olur;

Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala;
Ninen, baban iki miskin, biz artık ölmeliyiz..
Çocuk düşündü şikâyetli bir nazarla: — Ya biz,
Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz?..

Hâlâ
Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi
Döğerdi sâhili binlerce dalgalar, asabî.

— Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın;
Sakın yedek biraz ip, mantar almadan gitme...
Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın;
Kayık çocuk gibidir: oynuyor mu kaydetme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zira
Deniz kadın gibidir: hiç inanmak olmaz hal

Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın
Kadın görüntüsü neşreyliyordu ortalığa.

— Yarın küçük gidecek yalnız, öyle mi balığa?
— O gitmek istedi; «Sen evde kal!» diyor...
— Ya sakın
O gelmeden ben ölürsem?..
Kadın bu son sözle
Düşündü kaldı; balıkçıyla oğlu yan gözle
Soluk dudaklarının ihtizaz-ı hâsirine
Bakıp sükût ediyorlardı; başlarında uçan
Kazayı anlatıyorlardı böyle birbirine,
Dışarda fırtına gittikçe pürgazap, cûşan
Bir ihtilâç ile etrafa ra'şeler vererek
Uğulduyordu...
— Yarın yavrucuk nasıl gidecek?
Şafak sökerken o, yalnız bir eski tekneciğin
Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak
İlerliyordu; deniz aynı şiddetiyle şırak —
Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını... Ah açlık, âh ümitl
Kenarda, bir taşın üstünde bir hayal-i sefid
Eliyle engini gûya işaret eyleyerek
Diyordu: «Haydi, nasibin o dalgalarda, yürül»
Yürür zavallı kırık teknecik, yürür; «Yürümek,
Nasibin işte bul... Hâlâ gözün kenarda... Yürül»
Yürür, fakat suların böyle kahr-ı hiddetine
Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne?..
Deniz ufukta, kadın evde muhtazır... ölüyor.
Kenarda üç gecelik bâr-ı intizârıyle,
Bütün felâketinin darbe-i hasârıyle,
Tehî, kazazede bir tekne karşısında peder
Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor;
Yüzünde giryeli, muzlim, boğuk şikâyetler.

Eserlerinin En Ünlüleri

Fikret'in bağlı bulunduğu Servet-i Fünûn kuşağı hayat karşısında genel olarak kötümserdir. Realiteden nefret eden bu nesil, ruhların aşk, tabiat ve hayal ile avutmağa çalışır. Özellikle tasvir ve musiki Fikret'in şiirinin en belirli niteliklerindendir. Şiirleri, Servet-i Fünûncuların «pitoresk ve müzikal üslûb» ideallerine tamamiyle uygundur. «Sen Olmasan» şiirindeki dizelerde Batılılaşan şiirimizin en özlü harçları vardır.

Fikret'in 1912 yılının ocak ayında yazılan «Doksan Beşe Doğru» adlı şiiri, zamanında büyük bir tepki uyandırdı. Muvafıklar hücuma geçtiler. Servet-i

Fünûn dergisinde Fecr-i Ati adı altında toplanan gençler ise, Fikret'i savunarak, hücumları protesto ettiler. Memleket ıstıraplarını büyük bir samimiyet ve heyecanla haykıran Fikret, gençlerin değer bilen sevgisine 1912 şubatında «Rübab'ın Cevabı» ile cevap verdi.

Tevfik Fikret'in eserlerinin en ünlüleri: Tabiat tasvirlerini, kişisel duygularını, günlük yaşantılarımızda karşılaştığımız olayları, bazı toplumsal şiirlerini topladığı *Rübab-ı Şikeste* (Kırık Saz, 1896, 1897, 1909, 1945); *Hâlûk*'un *Defteri* (1911, 1945); *Rübabın Cevabı* (1912); *Tarih-i Kadîm - Doksanbeşe Doğru* (1928); hayatının sonlarına doğru çocuklar için hece ölçüsüyle yazdığı manzumelerin yer aldığı *Şermin* (1914, 1946); büyük edebî tartışmalara yol açan, kitaplarında, bulunmayan şiirleriyle ölümünden yıllarca sonra yayınlanmıştır *Son Şiirler* (1952); bu kitapta Fikret'in çetin tartışmalara sebep olan Tarih-i Kadîm, Tarih-i Kadîm'e Zeyl, Doksan Beşe Doğru, Rübâbın Cevabı, Revzen-i Mahlû, Hân-ı Yağma, Sancak-ı Şerif Huzurunda adlı manzumeleri vardır. «Musahabe-i Ebediyye» başlığı ile Servet-i Fünûn'da, «Hafta-i Edebî» başlığile Tarik gazetesinde yayınlanan nesirleri henüz kitap halinde yayınlanmamıştır.

Tevfik Fikret'i Ekrem'in yanında görüp tanımıştım. Bir gün Şûrâyı Devlet'e, üstadı ziyarete gittimdi. Yanında tıknaz, esmer az bıyıklı bir genç oturuyordu. Ekrem ayağa kalktı: «Hâmid, sana istikbâlin en büyük şairini takdim ederim.» dedi. Avcumun içinde Fikret'in bize «Sis» gibi, «Tarih-i Kadîm» gibi gerçekten gıpta etmeye değer ölmez eserler yazacak kudretli elini sıktım. *Abdülhak Hâmit TARHAN*. Tevfik Fikret'in bugünkü şiirimize doğrudan bir etkisi olduğunu sanmıyorum. Geçmiş kültürümüzle bugünkü kültür arasında tam bir kopukluğun doğal sonucudur bu. Fakat Tevfik Fikret'in Nâzım Hikmet, 1940 toplumcuları ve çok olasıdır ki Ahmed Arif Yoluyla bugünkü şiirimizi dolaylı olarak etkilediği kanısındayım. Tevfik Fikret, şiirimize toplumsal konuları getiren ilk şairdir. Gerek bu yanıyla, gerek yiğit söyleyişiyle kendi döneminin tüm şairlerini ve kendinden sonraki toplumcu şairleri etkilediği kuşkusuzdur. *Ataol BEHRAMOĞLU*. Onun ömrü de, yarattığı mısralar gibi, lekesiz, pürüzsüz ve kusursuzdur. Şiirlerini meydana getirirken, nazım ve edebiyat kaidelerine ne kadar riâyet eder idiyse, hayatını tanzim ederken de ahlâk kaidelerine o kadar dikkat ve itina gösterirdi. *Süleyman NAZİF*. Ünlü şiirlerinden:

HAN-I YAĞMA

Bu sofracık efendiler — ki iltikama muntazır,
Huzurunuzda titriyor — bu milletin hayatıdır;
Bu milletin ki muztarip, bu milletin ki muhtazır
Fakat sakın çekinmeyin, yeyin, yutun hapır hapır,
Yiyin efendiler, yiyin, bu hân-ı iştiha sizin,
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

Pek açsınız efendiler, bu çehrinizde bellidir;
Yeyin, yemezseniz bugün, yarın kalır mı kim bilir?
Şu nâdi-i niam bakın, kudûmunuzla müftehir,
Bu hakkıdır gazanızın, evet o hak da elde bir,
Yiyin efendiler, yiyin bu hân-ı zî-safâ sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Verir zavallı memleket verir, ne varsa mâlini,
Vücudunu, hayatını, ümidini, hayalini,
Bütün ferağ-ı hâlini, olanca şevk-i bâlini..
Hemen yutun, düşünmeyin haramını, helâlini;
Yiyin efendiler, yiyin bu hân-ı can-fezâ sizin
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Bu harmanın gelir sonu, kapıştırın gider ayak;
Yarın bakarsınız söner, bugün çatırdayan ocak,
Bu gün ki mideler kavî, bugün ki çorbalar sıcak;
Atıştırın, tıkıştırın, kapış kapış, çanak çanak,
Yiyin efendiler, yiyin, bu hân-ı pür-nevâ sizin
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

ALİ KEMAL (1867 - 1922)

İSTANBUL'da doğdu. Esnaf kethüdası Çankırılı Ahmet Efendinin oğludur. İstanbul, Paris, Cenevre öğrenimlerinden sonra fransızca, edebiyat öğretmenliklerinde bulundu. Siyasî hayata atıldı, gazetecilik yaptı. Halep'e sürüldü (1889). «Peyam» gazetesini çıkardı. Maarif ve Dahiliye Nazırlıkları yaptı (1919). Anadolu'daki İstiklâl Mücadelesi aleyhine şiddetli yazılar yazması üzerine, İzmir'de halk tarafından linç edildi (18 Kasım). Başlıca eserleri: *Sorbonne Darülfünunda Edebiyat-ı Hakikîye Dersleri (1898); Paris Musahebeleri* (1899); *Bir Safha-i Şebab* (hikâyeler, 1913); *Müverrih mi, Şair mi?* (1917); *Tarih-i Siyasî* (1918).

Peyam Gazetesi'nin başlığı ve Müdürü Necip (sağda) Başyazarı Ali Kemal (solda).

ALİ EKREM BOLAYIR (1867 - 1937)

Mücâdelât-ı hayât : işte hepsi uğraşarak,
Dönüp dönüp yapışıp, ayrılıp, durup koşarak
Fezâ-yı hiçe atılmış ketîbe-yi feryâd :
Bu kâr-bân-ı gamın tâ sonunda bir küçücük
Sehâb-pâre gelir : muhteriz, şikeste, sönük...
Benim ümîdimi acziyle ettirir bana yâd!

İSTANBUL'da doğdu. Namık Kemal'in oğludur. Hubyâr Mahalle Mektebi'nde dört yaşlarında iken başladığı ilköğreniminden sonra bir yıl da Fatih Askerî Rüştiyesi'nde okudu. Özel öğrenimle Farsça, Arapça ve Fransızca öğrendi. II. Abdülhamid'in Mâbeyn kâtipliğinde bulundu (1888 - 1905). Kudüs mutasarrıflığı, Beyrut ve Cezair-i Bahr-ı Sefid valiliği yaptı. Balkan Savaşı'nda Yunanlılara esir düşünce bir hafta kadar Atina'da kaldı. İstanbul dönüşü, Edebiyat Fakültesi «Nazariyyât-ı Edebiyye» profesörü oldu (1913 - 1919); Galatasaray Edebiyat öğretmenliği yaptı; tekrar Edebiyat Fakültesi'ne «Metinler Şerhi» profesörlüğüne atandı (1923 - 1933). Öldüğü zaman, Maltepe Askerî Lisesi Edebiyat öğretmeni bulunuyordu (27 Ağustos).

Şebâb-ı rûh! Bu bir lemha-yî hayâlîdir :
Hubûba başladı rüzgâr... Likaa-yı sâf-ı semâ
Sehâbelerle, siyâh ordularla mâlîdir;
Mücâdelât-ı hayât oldu şimdi cilve-nümâ!

Ali Ekrem Bolayır; dokuz yaşlarında şiirle uğraşmış, ilk yazısı «Resimli Gazete»de yayımlanmıştır (1890). «İlhâm», «Ayın», «Nâdir» imzalarını da kullanarak Mirsâd (1891), Maârif, Malûmât, Servetifünun (1896 - 1900), Musavver Malûmât dergilerine yazdı. Servet-i Fünûn şairleri içinde Fikret'ten sonra işlediği toplumsal konularda en aktif görünür. Yunan, Çanakkale, Kurtuluş savaşlarımızı dile getiren şiirlerile tanınır. Aruzun yanısıra heceyi ilk kullanan Servet-i Fünûn şairidir. Tanınmış şiirlerinden : «*Güzelsin*»

Güzelsin cennetin en rûh-perver nev-nihâlinden,
Güzelsin mâhın en sevdâlı, en parlak cemâlinden,

Güzelsin, ben bütün hûbâna küsmüşken seni sevdim...
Geçirdin gönlümü dünyâya karşı infiâlinden!
Mübârek iffetin oldukça lâmi' pâk çehrende,
Güzelsin en musaffâ gökte şemsin iştiâlinden;
Güzelsin, sevdiğinden ayrılan bir hûri-yî mahzûn
Seni görmüş de vermiş hüsnüne revnak melâlinden,
Tebessüm eyledikçe nûr-ı sevdâ çeşm-i sâfında,
Güzelsin, zührenin parlak yüzünden, mêst hâlinden!
Güzelsin rûha te'sîr eyleyor aşkın müebbeddir
Sakın endîşe etme ben ölürsem de zevâlinden.
Hicâb oldukça ârız rûyuna ey gonce-yî ismet
Güzelsin maşrik-i gül-çehrenin hurşîd-i âlinden.
Güzelsin gönlümün sevdâsı güldükçe cemâlinde,
Münevver bir gül-i firdevsin ilâhî meâlinden!
Zeminden iğrenip hiddetle baktıkça semâvâta
Güzelsin şâirin fikrindeki ulvî hayâlinden

Ali Ekrem Bolayır'ın edebiyat tarihi incelemeleri, tiyatro çalışmaları da vardır. Başlıca eserleri: *Zılâl-i İlham* (şiirler, 1909); *Kaside-yi Askeriye* (şiiri bir risalecik halinde basılmıştır); *Ruh-ı Kemal* (üç şiiri, 1909); *Ordunun Defteri* (manzum - mensur, 1918); *Ana Vatan* (1918); *Vicdan Alevleri, Şiir Demeti* (çocuk şiirleri ile Ana Vatan'dan alınan parçaları birleştirir, 1925); *Beria* (piyes, 1908); *Sultan Selim* (piyes); *Lisanı Osmanî* (edebî inceleme, manzum, 1914); *Lisanımız, Lisan-ı Edebiyat* (1914) *Çocuk Şiirleri* (1917); *Edebî Meslekler* (1928) adlı eserleri ile *Recaizade Ekrem* (inceleme, 1914) ve *Namık Kemal (inceleme,* 1930).

NAMIK KEMAL AİLESİ

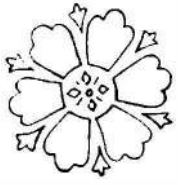

«Ünlü Bir Soyun Hayat Albümü: Namık Kemal Ailesi» başlıklı yazılarında Taha Toros; Namık Kemal'in «birini aşk, öbürünü tiftik» götüren iki torunundan bahseder. Ve şöyle der: «Namık Kemal'in tek oğlu, Ali Ekrem Bolayır'dır (1867 - 1937). O doğduğu zaman Kemal, Avrupa'daydı. Babası Mustafa Asım Bey bu doğumu müjdeleyen mektubunda, ona konulacak adıda Namık Kemal'den sormuştu. Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem'i çok sevdiğinden, gurbette doğan bu oğluna Ekrem adını verdi.

Ali Ekrem, çocukluğunu kısmen babasının, kısmen dedesinin yanında geçirdi. Bir aralık hemşiresi Feride ile eniştesi Rıfat Beyin evinde kaldı. Tahsiline Arapça ve Farsça lisaniyle, hususî hocalar yanında başladı. Batıyı görmüş olan Namık Kemal, oğlunu Avrupa'da okutmak ve Batılı yetiştirmek istiyordu. Oysa, sürgün hayatı ve maddî imkânsızlık bu arzusunu engelliyordu. O

Ali Ekrem zamanında İstanbul Üniversitesi

sıralarda yurt dışında tahsile gitmek, umumiyetle Sarayın bilgisine, hatta müsaadesine dayanırdı. Avrupa'da tahsile gönderilecekler, Saray tarafından seçilecek olurlarsa, masrafları Hazine tarafından karşılanırdı. Namık Kemal için, tek oğlunu Avrupa'da okutmak büyük bir gaye idi ama, bunu sağlayacak maddî varlıktan mahrumdu. Çareyi, Saraya müraacatta buldu ve oğlunun Avrupa'da tahsil ettirilmesini rica etti.

II. Sultan Abdülhamit, Namık Kemal'in arzusunu yerine getirmedi ama, onu tatmin için Ali Ekrem'i Mabeyin Kâtipliğine, yani Saray'daki bürosuna tayin ettirdi. Bu suretle Namık Kemal'in oğlunu, bir nevi hem himayesine, hem de gözaltına almış oluyordu. O devirde Mabeyin kâtipliği diğer memuriyetlerden üstün sayılıyordu. Ali Ekrem, bu vazifeye tayin edilirken, Namık Kemal de Sakız'da ölümle pençeleşiyordu. Nitekim o sıralarda vefat etti.

Ali Ekrem, bir taraftan Saray'da kâtiplik yapıyor, bir taraftan da H. Nadir takma adı ile manzumeler yazıyordu. Gerçi yazdıkları, babası ayarında değildi; fakat Namık Kemal'in oğludur diye itibar görmekteydi. Pek nazik, muaşeret usullerine fazlasıyle vâkıf, münevver bir Babıâli efendisi idi. Sarayda uzun müddet kâtiplikten sonra, Kudüs mutasarrıflığına tayin olundu. Şimdiki Akdeniz'deki adaların çoğu o zaman bizimdi. Bu adalar valiliğini yaptı. 1908 inkılâbından sonra, Namık Kemal'in oğlu hakkındaki görüşlerde İttihatçılar ikiye ayrıldılar. Bir kısım İttihatçı idareciler onun azline gittiler. Büyük Kabine zamanında Ali Ekrem aynı vazifeye iade edildi. Daha sonra İstanbul Edebiyat Fakültesinde profesörlük yaptı; bu arada Galatasaray Sultanisinde, askerî liselerde edebiyat dersleri okuttu.

Ali Ekrem, Yıldız Sarayı'nda Mabeyn Kâtibi iken, Mısırlı Celâl Paşa'nın kızı Celile Hanımla evlendi. İlki erkek, diğer üçü kız, dört çocuğu oldu.

Namık Kemal'in, Ali Ekrem'den olan ilk torunu, 11 Mart 1896'da doğdu.. İsmini, Mehmet Kemal Cezmi koydular. Cezmi, Namık Kemal'in ünlü bir ese-

rinin adıdır. Ali Ekrem, babası Namık Kemal'in kendisi hakkında Avrupa'da tahsil yaptırmak arzusunu oğlu Cezmi için uygulamak istedi. Onu Namık Kemal'e layık bir torun olarak yetiştirmek arzusundaydı. Cezmi'nin musikide büyük kabiliyeti vardı. Mektep sıralarında verdiği konserler, onu küçük bir yıldız olarak belirtiyordu.

Cezmi evvelâ İstanbul'da Türk ve yabancı mekteplerde okutuldu, sonra İsviçre'ye gönderildi. Orada bilgisini ve tahsilini ilerletmekle kalmadı, musiki sahasında ün yapacak bir kabiliyet olarak yurda döndü. İstanbul'da da hususî surette müzik derslerine devam etti. O zaman Ali Ekrem Bey, Boğaz'da, Arnavutköy'de oturuyordu. Cezmi'nin müzik hocası Belçikalı evli bir kadındı. O da Büyükada'da otururdu. Cezmi'ye ders vermek için bazen evlerine gelir, bazen de Cezmi onun evine giderdi. İşte ne olduysa bu sıralarda oldu! Müzik nağmeleri içerisinde genç talebe ile, ondan çok yaşlı, çoluk çocuk sahibi hoca arasında başlayan aşk alevi, Cezmi'nin kalbini ve kafasını yakmaya başladı. Belçikalı kadın, Cezmi'nin kendisine olan bu çocukça meylini biliyor, onu kırmadan münasebetlerini normal şekilde devam ettirmeye çalışıyordu. Ruh sıkıntıları içerisinde sinirleri bozulan Cezmi, bu kadını, kocasından bile kıskanmaya başladı!

Müzik sesi arasında doğan bu aşkı, Cezmi yenemedi. Çok hassas ve biraz da hasta ruhluydu. 6 mart 1917 günü, Şişli'de eniştesi o zamanki Ayan Reisi Menemenlizade Rıfat (Menemencioğlu) Beyin evinde, onun tabancasını ele geçirerek intihar etti. Yakında oturan Doktor Aristidi Paşa ilk imdada koşanlardan oldu. Cezmi'yi yaralı olarak Şişli Çocuk Hastahanesine kaldırttı. Bütün İstanbul çalkalanmıştı. İntiharın sebebini tahkik için adlî merciler işe el koydular. Kendisine doktor süsü vererek tahkikatı yürüten müddeiumumî, Cezmi'nin ölmek üzere bulunduğu dakikalarda ona birçok sualler soruyordu. Tahkikatın aydınlatılması bakımından intihar sebebini soran selâhiyetli memura Cezmi, gözlerini kapatarak şu son sözleri söyleyebildi :

— Beyefendi, ben hayatımla uğraşıyorum, sizi doktor zannettim, can çekişen bir gence böyle bir sual sorulur mu? Ben, ölümden kurtulmak dahi istemem!

Cezmi, intihar teşebbüsünden iki gün sonra hastanede öldü. Büyük bir cenaze merasimi yapıldı. Namık Kemal'in oğlundan olan ilk torunu genç yaşta toprağa verildi. Bu cenaze merasimini başta gözleri yaşlı olarak devrin Sadrazamı Sait Halim Paşa ile Talat Bey (Paşa), Maliye Nazırı Cavit Bey ve Hüseyin Cahit Bey gibi İttihat ve Terakki'nin tanınmış kişileri takip ettiler. Cezmi'nin feci şekilde hayatına kıyması Namık Kemal ailesini perişan etti. Zavallı babası şair Ali Ekrem bu felâket karşısında Recaizade Mahmut Ekrem'in genç yaşta ölen oğlu Nejat için yazdığı mersiyelere benzeyen manzumeler yazarak kendini avutmaya çalıştı.

Ali Ekrem Bolayır'ın edebî kişiliğini yansıtan şiirleriyle yazıları, çoğunlukla, Servet-i Fünûn dergisinde yayımlandı. Tevfik Fikret'le aralarının açılması üzerine «Musavver Malûmat» dergisine girdi. Abdülhamid'in mabeyncisi olması yüzünden hücumları üzerine çekiyordu. Çanakkale Savaşı sıralarında yazdığı şiirler Ali Ekrem'i en sevilen şairler arasına kattı. «Hatice Hanım», «Bir Hande-i Ruhânî», «Deyy, Kıroğlan!» hikâyelerinde güçlü bir gözlemle karşımıza çıkmasına karşın, şair olarak tanındı.

Namık Kemal ailesindeki bu erken yaprak dökümü, bu kadarla kalmadı. Ali Ekrem'in mavi gözlü güzel kızı Masume yaptığı kısa süren iki evlilikten, beklenilen saadete erememişti. Üçüncü bir evlenişle Kahire'ye gelin gitti. Orada 28 yaşındayken tifodan öldü.

Masume 1899 yılında dünyaya gelmişti. Namık Kemal'in oğlundan olan, ilk kız torunuydu. Doğduğu zaman babası Ali Ekrem Bey, Mabeyin kâtipliğinde çalışıyordu. Sultan II. Abdülhamit yavruya Ülviye Şükriye adını verdi. Nedense daha sonra aile bu adı benimsemeyip Ayşe Masume'yi uygun buldu.

Masume, 6 yaşındayken, Şehzade Kemalettin Efendiden, Türkçe dersleri alarak tahsiline başladı. Bir aralık Rodos'ta Sörler Mektebi'nde okudu; daha sonra 1912 yılında Harbiye'deki Fransız Kız Mektebi'ne devam etti. Değişik tabiatlı hassas bir kızdı. Tutumu hayatın dikenli yollarında desteksiz yürüyebilecek metanette değildi. Yetişme çağına gelince, halazadesi Numan Beyle evlendirilmesi aile arasında söz konusu oldu. Fakat bu mevzu sözde kaldı. Masume 1917 yılında kısa süren bir evlilikten sonra, ikinci evliliğini yaptı; ondan da ayrılarak ruhunun sükûneti için ailesi tarafından kısa bir müddet Berlin'e ve Paris'e, oradaki yakın dostlarının yanına gönderildi. Avrupa'dan dönüşte, Masume üçüncü izdivacını, annesinin akrabasından Topuzzade Tevfik Beyle 1926 yılında yaptı ve Mısır'a gitti. Orada hastalandı ve 28 yaşını bitirdiği sırada tifodan öldü.

Şair baba, 20 yaşında bir oğul kaybetmenin çöküntüsünden sonra, 28 yaşında ilk kızının ölümü ile büsbütün ezildi. Bu iki acıyı, hatıra defterinde şu kıta ile dile getirdi:

Yavruların annesine dedim ki,
İki kalbe az gelirdi bir mezar...
Yalnız kalsın (Cezmi) senin kalbinde,
Kalbimde de (Masume) nin kabri var.

Ali Ekrem, talihsiz baba olarak, uğradığı felâketlerin acısını hafifletmek için ömrünün son senelerinde geniş dost muhitleri seçmişti. Bir aralık kendisini edebiyata ve biraz da içkiye verdi. İç sıkıntısını gidermek için aldığı içki de onu hayata bağlayamadı. 1937 yılında, sessiz sedasız, aramızdan ayrılıp gitti. Eşi Celile Bolayır da 1953 yılında öldü.

Namık Kemal'in —oğlu Ali Ekrem'den olan— iki kız torunu hayattadır. Bunlardan 1902 doğumlu Hatice Selma Bolayır, uzun yıllardan beri Amerika'dadır ve oraya yerleşmiş gibidir. Amerika'ya ilk defa 1923 senesinde giden Selma, arada Türkiye'ye muhtelif defalar gelmişse de tekrar Amerika'ya dönmüştür. Orada İngilizce üç mühim kitabı yayınlanmış ve büyük okuyucu bulmuştur.

Namık Kemal'in oğlundan olan son torunu, aile arasında, Küçük Beraat namı ile adlandırılan Fatma Beraat Bolayır'dır. Halen İstanbul'da, Şişli'de mütevazı bir apartman dairesinde, acı, tatlı aile hatıraları ile baş başa yaşamaktadır. Hayatını, tamamen hayır işlerine, fakir ve kimsesiz çocukların kültür hizmetlerine bağışlamıştır.» Ali Ekrem'in şiirlerinden :

TÜRK ASKERİNE

Görüp bünyân-ı mülkü münkariz zulm ü denâette
Büyük bir nevha koptu kalb-i âteş-bâr-ı milletden.

Hamiyyet cûşa geldi, şems-i hürriyet zuhûr etti;
Bu hâke ebr-i rahmet düştü vahdet-gâh-ı kudretten.

Levâmî rîz-i dehşet olmadan kahr-ı adû etti;
Sufût-ı zulm ü istibdâdı doğdu havf ü heybetten.

Sürüklerlerdi mülkü, devleti, her türlü âmâli...
Koparmışlardı hissiyyâtı kalb-i âdemiyyetten.

Bütün ashâb-ı vicdan zâr zâr-ı zulm idi amma,
Figan ebkem kalırdı titreyip can ye's ü hayretten.

Taarruz ırz u nâmusa, taarruz kalb ü vicdâna,
Taarruz akl ü idrâke olup esbâb-t servetten.

Ne canlar yandı, kanlar aktı, me'vâlar harâb oldu;
Ne meskenler yıkıldı cûşiş-i seyl-i sefâhetten.

Şehîdân-ı hamiyyet belki on bin ferde varmıştır;
Vatan mahrûm olurdu belki yüz bin merd-i gayretten.

Kızıl bir dağ koynundan
Ay-yıldızı alarak
Yere düşmüş bir bulut,
Olmuş bize al bayrak.

Al bayrakta gördüğün
Türk'ün hâlis özüdür;
Ay «Ertuğrul» kılıcı,
Yıldız «Osman» gözüdür!

Doğmuş Söğüt Dağı'nda,
Hind'e kadar yürümüş;
Hak yolunda döktüğü
Kanlar arzı bürümüş.

Senin idi bu âlem
Ulu sancak, hak sancak!
Üç yüz milyon müslüman
Yine senin olacak!

Çocuklar ağlar, inle anneler... Biçâre mazlûmîn
Duyarlardı bu müthiş nâleyi zindân-ı gurbetten.

Atâlet mahz-ı hikmet, hikmet-i millet cinayetti;
İbâret her fazilet lafz-ı mel'ûn-ı sadâkatten.

Zekâvetten, dehâdan, kalb ü hisden her ne buldunsa
Hemen addeyledin en mübtezel, âdi cinâyetten...

Nihayet ey muzaffer, şanlı ordu; sen zuhûr ettin.
Füyûz-ı adl ü hak cûş etti âfaak-ı saadetten.

Ne ulvîdir mukaddes maksadın, cehd-i semâ-şânın;
Bütün bir halkı kurtardın kilâb-ı zulme hizmetten.

Batırdın, vurdun, imhâ eyledin... Allâh için âlî;
Mukaddestir cihâdın, kâinâta galibiyyetten.

Yaşa, binler yaşa; ey asker-i âlî-himem; bizler
Senin sayende kurtulduk mezelletten, esâretten.

VASİYET

Ali Ekrem Bolayır'ın aşağıya büyük bir bölümünü aldığımız şiiri 1897 Türk - Yunan Savaşı sırasında yazılmıştır. Sanat değeri ne olursa olsun, eşi ölen kahraman bir asker yüreğinin derin acısını dile getirmesiyle önemlidir.

Donukça bir fenerin nurı sayedarında,
Çadırların arasında zamanı rahatta,
Nöbet değiştirilen bir ferahlı saatta,
Ağaçlı bir tepenin kuytu bir kenarında
Buluştular iki hemşeri kahraman asker:
Çemişkezekli Memiş'le bölük emini Ömer.

— Ciel arkadaş, bakalım gel, şu mektubu anlat;
Babam nasıl?
— İyidir.
— Çok şükür... Nasıl Eminem?
Yeminlidir, bana korkma yalan demez ki ninem.
Çarık takındığımız gün ağırca hasta idi;
Memiş; eğer ben ölürsem sakın acınma, dedi...

— Baban selâm ediyor, Daltaban selâm ediyor;
Bekir selâm ediyor, Pehlivan selâm ediyor;
Ninen selâm ediyor, emmi kızların hekezâ;
Çoban selâm ediyor..
— Bak hele! Deyindi bana
Bizim kadın nice olmuş... Bizim kadın, Emine?

— Bekir nişanlanıyormuş; Bey ırmağı taşmış;
Sular Yeşilöyüğün üstünü basıp aşmış..

— Yoğundu.. Ama su hal... Coşkun olmalı bu sene;
Kızılpınar bu kadar taşmalıydı... Sen de hele
Şu mektubu bitir artık, bizim kadın nicedir?

— Memiş durundu...
— Bırak, ben tamam sekiz gecedir,
Düşümde görmedim artık...
— Bu yıl da Sazlıl'e

Çekirge çok düşüyormuş, öğen hele yoğumuş
Ağılda üç koyun ölmüş; sıcak biraz çoğumuş.
Senin buzak büyümüş, gökağaç çiçek açmış;
Zavallı Çöp Hasan'ın Kırtop'u dağa kaçmış.
İmam dua okumuş çenge... Ha selâm ediyor.
Ömergilin kızı doğmuş.. Sadık selâm ediyor..

— Bırak, bırak, yetişir anladık..
— Selâm ediyor!

— Ne saklıyon bana sen... Anlamam mı halinden?
Bizim kadın.. Diyiver, di.. Düşümde gördüm ben!
Memiş... O namı musaggar, vücudu heykeli er,

O dağ kadar topa karşı göğüs geren asker
Yıkıldı bir haberin sadmei nihanı ile!

Garip... Can veriyor zannolundu, sordu yine :
— Bizim kadın gidivermiş, değil mi?... Ah Emine!..
Biraz da ağladı durdu melûl, bîhelecan;

Zemine gayız feşan, âsumana handekünan,
Emin imiş gibi Allahına vusulundan
Hazin vasiyetini başlamıştı takrire :
Şehidolursa eğer kimse bir şey almıyacak;
Ne malı var bu fakirin? Beş on koyun, kösemen;
Biraz ekin, buzağı, gağnı, bir de sazlı dere.
Bu şeylerin birisi arkasında kalmıyacak;
Ne var, ne yoksa satıp savmalı.. bahasiyle

Emineye yakışır bir taş olmalıdır emeli;
Kızıl boya, sarı altın yaziyle süslemeli,
Taşın yüzünde kılıç resmi olmalı mutlak;
Memiş nefer mi, ya zabit mi kim bakıp soracak!
Bir ince süngü yapılsın kılıç değilse bile...

— Bir asmacık dikiversin babam, fidan salsın;
Bidanecik Eminem gölgesinde hoş kalsın!
İmam efendiye söylen ki, Hak rızasıyçün,
Mezarcığın baş ucunda üç ayda bir akşam
Bir «amme» cik okusun, bir yanık ilâhi desün...
Kadıncağız gidiverdi!..

— Şuna bakındı, tamam..
Memiş, sen ağlar isen şimdicik kaçıp giderim.

— Yazındı yaz Ömer, Osmangile selâm ederim!

Teselyül eyliyecekti selâmlar ama
Çalındı bir boru...
— Kak, kak Memiş... Silâh başına!

Memiş o mektubu müstağrak etti göz yaşına,
Kıvırdı koynuna koydu... Dilinde aşkı Hüdâ,
Yüzünde anı şahadet, atıldı meydana
Kavuşmak istiyerek ahrette cânana!

Eminenin arıyordu cemali ismetini;
Yüzünde şevkı beka, gözlerinde nuri ümit,
Vuruldu tâ yüreğinden, Hüdaya gitti şehit;
Götürdü yârine koynundaki vasiyyetini.

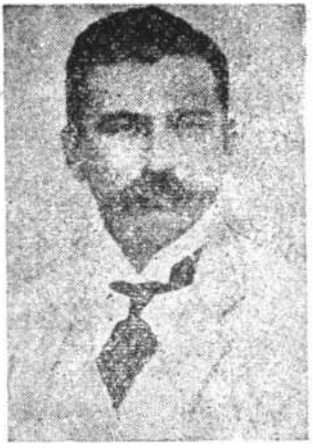

HÜSEYİN SUAT YALÇIN (1867 - 1942)

Bu değirmende beşer sanki hisabsız buğday,
Öğütür hükm-i kader binler ile tâne her ay
Üzerinde doğup eğlendiğin âsûde yerin,
Çürür altında etinle kemiğin, ince derin.
Böyledir şekl-i hayât âlem-i fânîde, inan;
Koca bir debdebe, en sonra küçük taht-ı revân.

İSTANBUL'da doğdu. Hüseyin Cahit Yalçın'ın ağabeysidir. Tıbbiye'yi bitirdikten sonra (1886), Paris'te ihtisas yaptı (1893 - 1895). Millî Mücadele yıllarında Anadolu'ya geçti. Doktorluğunun yanısıra şair ve yazarlığını sürdürdü. İstanbul'da öldüğü zaman Devlet Denizyolları'nda doktor bulunuyordu (21 Mart). Hüseyin Suat Yalçın; Servet-i Fünûn Edebiyatı'mıza şair, çeviri, fıkra, oyun yazarı, sosyal mizah yazılarıyla katkıda bulunur. Türkçeyi, hece ölçüsünü başarıyla kullanır. Nükteli, esprili bir dil yapısı vardır. Ulusal konulara içtenlikle yer verir. Lirizme varan şiirlerinde özellikle aşk ve kadın temalarını işler. Mizahlarında «Gâve-i Zâlim» ve «Dahhak-i Zâlim» imzalarını kullanır. Başlıca eserleri: *Lâne-i Melâl* (şiirler, 1910) *Kirli Çamaşırlar* (oyun, 1911); *Çürük Temel* (adaptasyon oyun, 1915); *Yamalar* (oyun, 1919); *Kayseri Gülleri* (oyun, 1920); *Yamalar* (oyun, 1920); *Gâve Destanı* (mizahî şiirler, 1923); *Ahrette Bir Gün* (manzum oyun, 1926). Diğer oyunları: «Hülle», «Şehbal yahut İstibdadın Son Perdesi», «Kundak Takımları».

Servetifünûn şiirinin umumî temalarından ayrılanlara rastlanmaz. Umumiyetle şahsiyetlerin bunları işleyiş tarzları da birbirine çok benzemekle beraber, bazan bu bakımdan ayrılıklar gösterirler. Siyret'te olduğu gibi, tabiatın bir fon olarak bırakılmış olmasına karşılık, Suat'ın şiirinde de kadın ve ona bağlı olan aşk ön plânda gelir. Ancak, Siyret'in aksine olarak, aşktaki madde - duygu nisbetinin maddenin lehine olarak değişmiş olduğu görülür. Bu hususta Siyret'in daha çok Fikret'e ve Suat'ın da daha çok Cenab'a meyl ettikleri söylenebilir. Bu şiirler arasında, aile hayatına yer verenler de vardır. Lâne-yi Melâl'in neşrinden sonra, şairin sanatında yeni bir safha başlar. Adeta, bundan evvel hâdiseleri lüzumundan fazla ciddiye alıp onların tazyiki altında ezilmiş olmaktan usanarak; hayatı, bizim gibi taşıdığı kayıtsızlığa uygun bir görüşle ele almağı tercih eder ve bu tercih onu mizahla uğraşmağa sürükler. Bu tarihlerde, Cenab da ayni yola sapmıştı. Suat, mizahtaki adını da, Cenab'ın kullandığı ada simetrik olarak, Gâve-yi Zâlim şeklinde

tespit etti. Bundan sonra, şiirle ciddî bir şekilde uğraşmasına pek seyrek olarak rastlanır. Manzum ve mensur olarak umumiyetle Kalem dergisinde çıkmış olan mizahî yazılarında, âdileşmekten daima uzak kalmağa, nükteye ve zarafete dayanan temiz bir çığır açmağa muvaffak olmuştur. *Kenan AKYÜZ*, Hüseyin Suat Yalçın'ın edebiyatımızdaki yerini, önemini tiyatrolarında aramak zorunluğu vardır. Şiirleriyle mizahî yazılarından örnekler : Önce «Bir Nefes»

Yıllarca bekledin, inledin gönül,
Mûrada ermedin cihan bağında.
Geçmedi bir turna, ötmedi bülbül,
Ömrümüz karardı hazan bağında.

Kavallar öterken tâ uzaklardan,
Kervanlar geçerken şu ırmaklardan,
Ahenkler çıkarken çıngıraklardan,
Dinledin âlemi figan bağında.

Çekilmiş bu yerden sabâ rüzgârı,
Kurumuş şu yeşil dere kenarı,
Bükülmüş çiçekler hep sarı sarı,
Ne zehirler esmiş zaman bağında.

Sevmeden, öpmeden çektik azâbı,
Hep gözyaşlariyle gördük hisâbı,
Ne sehâbı duyduk, ne mâh-tâbı,
Garibiz ezelden viran bağında.

Gözümüz karardı bu göz bağında,
Rûhumuz kavruldu yürek yağında,
Çekildik kenara Keşiş dağında,
Ne zehirler içtik Yılan bağında.

Yıkıldık, yakıldık, ateşler aldık,
Dumanlar içinde kaldık bunaldık;
Anladık nihâyet fakat geç kaldık,
Vefâsız çoğalmış vatan bağında,

Ne Hızır denilen hayâl misâfir,
Ne tâli' denilen o dinsiz kâfir,
Yetişip gelmedi bize Allah bir,
Bağırdık çağırdık aman bağında.

Yeldeğirmeninde harmanı kurduk,
Biçilmiş ne varsa alıp savurduk,
Sonunda ey Gâve, yorulduk durduk,
Topladık hasâdı ziyan bağında.

YEDİ SENE EVVEL ANKARA...

Bilmiş olsaydım eğer cilve-i istikbali
Hiç kaçırmazdım elimden o güzel ikbali

Satarak hane-i virânımı dellâl dellâl
İki üç dükkân alırdım Karaoğlan mali

Yan gelip mis gibi bir Mis ile milyarderâne
Geçirirdim yeni dünyada zaman-ı hali

Şimdi bilmem kaçadır arşını lâkin o zaman
Duruyordu koca bir mezbele hali hali

İki üç tane manav dükkânı varken orada
Satılır üç yüze bir kıye çürük zerdâli

Koca Taşhan iki bin altına dellâlde idi
Şimdi var mı acaba kıymetinin emsali

Alacaktım onu ben kör olası talihe bak
Beni caydırmış idi Ankara'da bir vali

Müstefid olmayı bilmektedir âlemde hüner
Sallar insanlara bir kere felek dünbali

Cümlemiz ahmak idik hasılı ahmak ahmak
Uzatıp durma yeter kâve-i bu kıl-ü kali

Gelecek fırsata bak geçmişe feryat etme
Açar elbette felek bir daha perr-ü bâli

TAHKİKAT

Şurayı Devlet sabık azasından kadro harici Tayfur Bey oğullarını evlendirmek ve kendi ihtiyar başını da dinlendirmek üzere yumuşak bir göğüs sevdasına düşmüştü. Münasip iki kızla bir ana sağlık vermişlerdi. Tahkikat için Farisi muallimi Müştak Efendiyi erkenden Kadıköyüne göndermiş, sabırsızlıkla tahkikat neticesini bekliyordu... Nihayet Müştak Efendi geldi. Tayfur Bey merakla sordu:

— Ey nasıl bakalım, elbette istediğim malûmatı alabildiniz?

— Yedi yerden sordum.

— Yedi yerden mi?

— Evet, tamam yedi yerden... Çünkü bendenizce evlenecek bir zat en aşağı yedi kere düşünmelidir...

— İstihbaratınıza gelelim, istihbaratınıza... Kimlerden sordunuz?..

— Evvelâ bekçiye sordum: «Onları herkesten iyi ben tanırım» dedi. Odunlarını, kömürlerini o alıyormuş.

— Verdiği malûmat ne merkezde?

— Müsaade buyurunuz, dediklerini harfi harfine tekrar edeyim: Allahın bildiğini kuldan ne saklamalı. Anası kızlarından biraz yaşlıdır, ama insan var ki armudun olgununu sever. Tel kadayıfının bayatı tazesinden makbuldur.

— Namus cihetini sormadınız mı? Bekçiler onu pek iyi bilir.

— Sordum efendim. Dedi ki: Bak efendi, sana bir şey diyem: Para, din, namus bunlar bir adamda var mı, yok mu Allahtan başkası bilmez. Yalnız bu hanımlar için şunu haber vereyim ki daha baskın vermediler...

— Bekçinin ihbaratı mübhem. Başka kimlerden sordunuz?

— Hamama koştum, Emine Ustadan sordum. Dedi ki:

Çifte kumrulaın annesi Safinaz Hanım değil mi? Onları ben bilmem de kim bilir? Tanrının ayında buraya gelirler. Soğuk halvetin yanındaki kurnayı tutarlar. İkişer sabun sürdüm mü başları misk olur.. O saçları ben yıkadıktan sonra görmeyin efendi, ipek... birer tura ipek.

— Demek ki hanımlar güzel...

— Orasını da anlamak istedim efendim. Usta dedi ki... İlâhi Efendi, Allah övmüş de yaratmış...

— Bunlarda kat'i bir şey yok, ötekilere bakalım...

— Döndüm.. Bakkala sordum. Efendi, dedi, kendilerinden bir para alacağım var desem yalandır. Ama şurasını da bilmiş olasın ki bugün peşin, yarın veresiye... Dükkânımızın âdeti budur. Hiç kimseye borca vermeyiz. Hem efendi, bu karılar bizden fıstık üzüm gibi şeyler alırlar. Asıl toptan alış verişlerini Balıkpazarında Sinesonlu Hacı Haralâmbiden ederler. İyisini o bilir. Bir de ondan sorsanız...

— Canım, haklarında fena bir şey işitmiş mi, sormadınız mı?

— Sordum efendim, hiç sormaz olur muyum? dedi ki:

— Efendi, esnaf kısmı her işittiğine kulak asacak olursa hiç kimsede bakılacak yüz bulamaz...

— Hoppala... Hep mide bulandıracak karanlık lâflar... Rica ederim, Müştak Efendi, kat'î olarak bir haber aldınsa onu söyle...

— Baş üstüne efendim... Çaldım kapıyı, bir komşudan sordum. Dedi ki Kızları hık demiş analarının burnundan düşmüştür. Yaradana kurban olayım, o gözler, o kaşlar, ökçenin biçimi... İşte böyle bir cevap aldım. Sonra mahalle kahvesine giden bir ak sakallı zata müracaat ettim. Dedi ki: dedeleri merhumla çok eski dostluğumuz vardı. Kızları merhuma çektiyse kaçırmayın, dosta düşecek şeylerdir... Ama büyük annelerine çektilerse bak o zaman sayım da yok suyum da...

— Hep müphem... Hep müphem... Yarabbi, bizim memlekette tahkikat icrası ne kadar zordur!

— Daha sonra komşuya sabah kahvesine giden ihtiyar bir hanıma sordum. Dikkatli dikkatli bendenizi süzdükten sonra: Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al, dedi. Nihayet meyus, dönecektim. Bir hanım kafesi vurarak: Efendi, diye çağırdı. Safinaz Hanımlar için sözün doğrusunu isterseniz biraz bize buyurun, dedi.

— Hay Allah razı olsun.

— İşte bu hanımdan aldığım malûmat: Merhum pederini alın, tazeleştirin, kadın yapın: İşte Safinaz... Ömrümde bu kadar babasına benziyen bir kadın görmedim. On sene evvel şimdikinden daha tazeydi. Hoş şimdi de yaşlı denmez a... Tüvânâ gibi dökülüp taşıyor... Eteği belinde helâl süt emmiş elimizde büyüdü.

Amma dünyada hiç kimseye kefil olmam. İki senedir biraz seyir, seyrana

Hüseyin Suat; Servet-i Fünûn Edebiyatı'mızın Tevfik Fikret'le Cenap Şahabettin okuluna bağlıdır. Cenab'ın etkisi daha güçlü duyulur. Kişisel sanat özgünlüğünü gülmeceden kaynaklanan yazılarında gösterir. «Kalem» dergisinde yayımlanan güldürü yazıları zamanının en usta nükte, espri ve ironi özelliklerini taşır. Bu mizah yanını «Kirli Çamaşırlar», «Yamalar», «Kayseri Gülleri» ve «Hülle» oyunlarında da görürüz. Meşrutiyet Döneminin ve Cumhuriyetimizin ilk yıllarının en önemli oyun yazarları arasındadır. Darülbedayi Yönetim Kurulu'nda olduğu gibi, dergilerle gazetelerde sık sık tiyatro yazıları yayınlanır. 1917'de oynanan Kundak Takımları Fransız vodvillerinden esinlenerek yazdığı uyarlamalardan ayrılabilir. Resimli temsilî bir baskın görülmekte.

başladılar. Elbette tazedirler, can bu, ne kadar olsa ister. Namuslarıyla gidip geliyorlar mı, iç yüzünü Allah bilir... Kızlarına gelince tıpkı büyük anneleridir. Onları gördükçe durağı cennet olsun rahmetli gözümün önüne gelir. O bakışları, o lâkırdı söyleyişleri, o gülüşleri, canım dedim a, hep o... Allahın bildiğini kuldan ne saklamalı, güzel denmez ama çirkin de hiç denmez... Hem ne hacet, gönül kimi severse güzel odur... Bülbülü altın kafese koymuşlar da ah vatanım demiş.

— Beni tereddütte bıraktınız Müştak Efendi, tahkikatınız vazıh değil...

— Beyefendi, bu bir kısmettir. Madem ki ayağınıza dolaşmışlar.. Kabul ediniz... Her nikâhta bir keramet vardır, derler.

— Ya benim o keramete itimadım yoksa...

— O halde hiç evlenmeyiniz efendim... Malûmu âlinizdir ki bizde izdivaç zar atmak gibi taliin lûtfuna bağlıdır...

— Ya «dubara» atarsak...

— Altını üstüne çevirdiğiniz gibi «dübeş» olur...

VEDÂ

Elbet açar bizim de semâmızda şeh-peri
Mürg-i vedâ, dedikleri bûm-i ecel-fürûz;
Elbet bu yerde ayrılığın yaşlı gözleri
Pişinde bugün ağlayacak çeşm-i rûhumuz..
Gel, şimdiden veda' edelim gelmeden o gün
Gel, tatlılıkla ayrılalım sonra gülmeyiz;

Ömr-î bahâr-ı şûhu kadar pembe bir gülün
Sürsün bizim de mevsimimiz şâd ü hande-rîz.

Elbet bu yerde ayrılığın bâd-ı nekbeti
Nahl-î muhabbetin koparır verd-i âlini,
Serper zalâm-ı mâziye berk-î melâlini.
Elbet hayât-ı aşkımızın mürg-i hasreti

Bir mendilin ucunda açar şâh-bâlini,
Sallar bütün ufuklara bir gün zevâlini.

Gel, şimdiden veda' edelim gelmeden o gün
Gel, tatlılıkla ayrılalım; sonra sen düşün!

Ömr-î bahâr-ı şûhu kadar pembe bir gülün
Erkence biz de ayrılalım, ey güzel sülün!

VECÎHÎ (1869 - 1904)

Derûnunun derece-i ıztırâbını izhâr etti. O derece izhâr etti ki, bir meyyitin keşf-i marazı için cesedi parçalanıp ciğerleri dışarı çıkarılsa esâs-ı temâruzu bu kadar celi görülmezdi.

İSTANBUL'da doğdu. Mühendishane'de okuduktan sonra, istihkâm subayı oldu (1891). Nâfia Fen Heyeti'nde görev aldı. Bir yandan gazetelerde romanları tefrika ediliyordu. Mesleğinde önyüzbaşı rütbesinde yeni kolağası iken, içkiye aşırı düşkünlüğünden, bir kalb durması sonu İstanbul'da öldü. Vecîhî; yirmibeş yaşlarında yayımlanan ilk romanlarından sonra tanındı. Namık Kemal yolunda, romantik bir görüşle yazdığı romanları, halkımıza okuma zevki vermesi bakımından önem kazanır. Edebiyat-ı Cedide'nin değil, Tanzimat romancılığımızın sınırlarını zorlayıp, günümüze dek uzanan bir edebiyat kişiliği gösteremez. Başlıca romanları : *Mihridil* (1895); *Mehcure* (1895); *Hurrem Bey* (1898); *Hikmet yahut Mehcure'nin Kısm-ı Sânisi* (1898); *Malik* (1898); *Sâil* (1898); *Çoban Kızı* (1898); *Müjgân* (1898); *Vuslat* (1898); *Nedamet* (1898); *Hasbihal* (1898); *Halime (uzun hikâye,* 1898); *Sâkıb* (1898); *Hatice yahut Bir Yetimin Sergüzeşti* (1898); *Hikâye-i Müntehabe Mecmuası* (hikâyeler, 1898); *Feryat* (1899); *Âkif* (1899); *Serda-yı Masumane* (1900).

SÜLEYMAN NAZİF (1869 - 1927)

Türk'ün kanını koklamış ve öpmüş olan her toprağın ruhu benim ruhumun içindedir!... Irkına, vatanına, tarihine ihanet etmiş olan efrad ve akvamın hiç birini unutma Türk oğlu! Unutma ve affetme... Büyük şairler, lisanı ile ibda-ı âsar ettikleri ırk ve kavmin istikbalini izhar ve tanzim ile, tarihini tahkim ederler... Büyük vak'alar birçok büyük adamları bir anda yetiştirir... Ben, o toprağa vatan derim ki üstünde dinim ve devletim icra-yı hükm ve hükûmet etsin. Böyle bir toprak üstünde küçük bir kulübe ile cılız bir oğul bana kâfidir.

DİYARBAKIR'da doğdu. Babası hem şair, hem tarihçi olan Sait Paşa'dır İbrahim Cehdi takma adını da kullanan Süleyman Nazif, özel bir öğrenim gördü. Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Bu diller yardımile Doğu ve Batı edebiyatını tanıyor; Ziya Paşa'yı, Namık Kemal'i hayranlıkla okuyor; vatan, millet, hürriyet konulariyle yakından ilgileniyordu. İstibdatla savaşmak için Paris'e kaçtı (1897). Sekiz ay sonra İstanbul'a dönünce Abdülhamit onu Bursa'da vilâyet mektupçusu olarak ikamete memur etti. 1908 Meşrutiye'tinden sonra Ebüzziya Tevfik'le «Tasvir-i Efkâr» gazetesini çıkardı. Sırasile Basra, Musul, Kastamonu, Trabzon, Bağdat valiliklerinde bulundu (1909 - 1914). Tekrar İstanbul'a dönerek, resmî bir görev almadan, hayatını yazarlıkla sürdürürken, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) yapıldı. Süleyman Nazif; İstanbul'un müttefikler tarafından resmen işgal edilişini görünce «Hadisat» gazetesine «Kara Bir Gün» başlıklı şu ünlü makalesini yazdı (24 Kasım 1918)

Fransız generalinin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün ve İslâm'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzn ü idbarımız şevk ü ikbale münkalip olsa yine bu

acıyı hissedecek ve bu hüzn ü teessürü evlâd ü ahfadımıza, nesilden nesle ağlanacak bir miras olarak terk edeceğiz.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak büyük Napoleon'un neşide-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan Tak-ı Zafer altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz ye's ü azabı duymamıştı. Çünkü «Fransız» namını taşıyan her fert, çünkü yalnız Hıristiyanlar değil, yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar da o matem-i millî karşısında aynı telehhüf ve hicap ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise, mevcudiyet-i milliye ve lisaniyelerini bizim ulüvv ü cenabımıza medyun olan bir kısım halkın hâyhûy-u şematetiyle matem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat halinde atıldığını gördük. Buna müstahak değildik, diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felâkete duçar olmazdık. Her kavmin sahaif-i hayatında birçok ikbal ve idbar sahifeleri vardır. Fransız kralı Birinci François'yı Charles Quint'in mahpesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderatında böyle bir satr-ı elîm de mastur imiş. Her hal mütehavvildir. Arapların güzel bir sözü vardır:

Usbur feinned dehre lâyasbır

Süleyman Nazif; «Sen sabret, dünya sabretmez» anlamına gelen Arapça atasözüyle biten yukarıdaki yurtseverliğinin, medenî cesaretinin bir anıtı sayılan bu makale yüzünden kurşuna dizilmek tehlikesi atlattı. Üniversite konferans salonunda düzenlenen Türk dostu «Pierre Loti günü» (23 ocak 1920) söylediği, işgal kuvvetlerine karşı kullandığı sert dil, aslan kükremesini andıran konuşması, yakalanıp Malta'ya sürülmesine sebep oldu. İki yıla yakın bir esirlik hayatından sonra yurda döndü (1920 - 1922). Sürgün dönüşü tekrar gazeteciliğe başladı; ölümüne kadar devamlı olarak «Resimli Gazete» ye yazdı (4 Ocak). Edirnekapı mezarlığında gömülüdür.

> Türkçülük, osmanlıcılık ve dil bahislerindeki bütün ayrılıklarımıza ve bütün yaş farklarımıza rağmen onu hiç yadırgamamış olmamızın sebebini de burada aramak lâzım gelir. Fikir ayrılığı, yaş farkı dedim. Fakat, Süleyman Nazifle konuşurken biz ne ayrılığın, ne de bu farkın tesirini hissetmezdik. Onun coşkun ruhunda, ateşli ve atılgan mizacında kendi yaşımızın dinamik unsurlarını bulurduk. Hakikatte de Süleyman Nazif ölünceye kadar genç kalmıştır. Kapkara sakalı önce kırlaşmış, sonra ağarmağa başlamış, fakat, ne kaleminin, ne sözünün canlılığına, ne zekâsının parlaklığına, hattâ ne de gözlerinin ferine bir halel gelmişti, yaşayış tarzında ise daima bir talebe boheminin kalenderliklerini muhafaza etmiştir. Devlet memuriyetlerinde uzun müddet duramayışının sebeplerinden biri de belki bu hali idi. Bir Valinin oğlu olarak yetişmiş ve pek erkenden kâtiplik, mümeyyizlik gibi hükûmet vazifelerinde bulunmuş olmasına rağmen, bir türlü bürokrasi hayatının kayıtlarına alışamamıştı. Bulunduğu Valiliklerde ya beş, ya on ay ka-

labilir ve soluğu bir mektep kaçkını gibi İstanbul'da alırdı. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* Memleket en korkunç, en felâketli zamanlarını yaşarken, hodbin ve lâkayt şairlerimiz daldıkları gaflet uykusundan uyanmak istemediler ve vatanlarının matemine üç, dört damla gözyaşı dökmekten bile çekindiler. Kalemlerini şahsî hırslarına bir mecra şekline sokan bazı bedbahtlar da, yeryüzünde görülmemiş bir gaflet eseri olarak, yabancı dâvaların müdafaasına ve kendi milletleri aleyhinde vesikalar ibrazına çalıştılar. Her türlü pisliklerle dolu bir çirkin kara sahnede alnının akıyla yükselen, Türk'ün masum ve lekesiz simasını ilâhî bir ışıkla aydınlatarak cihana temiz ve nuranî gösteren pek mahdut adamlarımızdan biri de âteşin, samimî vatanperver Süleyman Nazif Beydir. İleride bu karagünlerin meş'um hatırası tarihe karıştığı zaman, memleket, bu mukaddes hizmeti unutamayacak. *F. KÖPRÜLÜ.*

Sanatı

Süleyman Nazif; Servet-i Fünûn'a bağlı olmakla beraber, Namık Kemal geleneğini devam ettiren, duygu ve düşüncelerini çok canlı, çok ateşli, kelime âhengiyle fazla yüklü bir dille anlatan kuvvetli bir nesir sanatçısıdır. Nesri, şiirlerinden çok daha güçlü sayılır. Türklüğe hayran bir toplumcudur. Yakup Kadri şöyle der «Süleyman Nazif'in nesri, bence artık eski Osmanlıca nesri gibi kuru bir «cümleperdazlık» yâni üstü şişkin, içi boş lâflar sıralamak marifeti değil, hacmini muhtevasından alan yeni bir «beyan» sanatı idi. Süleyman Nazif'e göre:

Ne şekilde olursa olsun, her istibdada bir izmihlâl mev'uddur. Bu öyle bir kanunu-ı tabiîdir ki ne istisna kabul eder, ne müsamaha... Plevne öyle bir küldür ki, her cüz'ü ve bütün eczası bir tecanüs, bir ayniyet gös-

«Babam, tahrir ve tetebbudan bir dakika hâli kalmaz bir zattı. Onu taklit hevesi beni ta küçüklüğümde muharrir ve şair olmağa sevk etti. Pederim, zevk-ı hayatı, mütalâa ve teliften başka hiç bir şeyde bulmaz bir ismet-i melekâne sahibiydi.

On iki yaşımda ancak vardım. Pederim bir gün Namık Kemal Bey'in Evrak-ı Perişan'ını vererek mukaddimesini cehren okumamı emretti. Hatasız okuyuşum hoşuna giderek mükâfaten kitabı bana verdi. Evvelleri ekser yerlerini anlayamadığım Evrak-ı Perişan'ı senelerce okudum. Cümel-i müntahabe-i Kemal'i, matbu nüsha kendi malım olmakla beraber, kemal-i itina ile istinsah etmiş ve hemen serapa ezberlemiştim. Kemal'in tarz-ı üslûbuna bayılırdım. Sonra Abdülhak Hâmit'in eserlerini ve eserlerinden tam yirmi altı sene sonra da kendisini tanıdım.» Süleyman Nazif çocukluğunda (solda), kardeşi Fâik Ali ile

terir; ve yalnız Osman Paşa, yalnız Tevfik Paşa, yalnız Yunus Bey değil, paşalardan, beylerden, efendi ve ağalarla çavuş. onbaşı ve neferlerden bir ketibe-i zişan ve zi-vakar, tarihin huzur-ı ebediyet-penahında mütemadi bir geçit resmi yapar.. Tam iki buçuk asır.. Evet, tam iki yüz elli sene oldu, ırk ve dinimizin bu en büyük ve en biaman düşmanına ölüm meydanlarında sık sık tesadüf ediyoruz. Bugün hiç bir Türk ve müslüman aile gösterilemez ki bir veya müteaddid evlâdını Moskof muharebelerinin birinde şehid vermemiş olsun!... O ma'rekelerin binlerce dasitan-ı giryanı, diyar-ı islâmın ıssız köşelerinde iki yüz elli seneden beri ikaz-ı enin... İki yüz elli seneden beri ikad-ı kin ediyor...

Bâzûsu kavî kuvveti her yerde meseldir
Yumrukları kahîr inişi ayn-i eceldir
Bir tânesi Türk'ün bir alay hasma bedeldir
Türkoğlu, bu kuvvet sana in'âm-ı ezeldir

Dinimden, devlet ve milletimden mehcur ve mahrum edilmiş bir diyar-ı yetim üstünde muhteşem saraylarım, tüvane çocukların yükseleceğine, ruhaniyetini ve ruhunu imdada çağırır. Ben bu halet-i ruhiyeyi bizzat müşahade ettim ve yemin ederim ki sözlerimde zerre kadar mübalağa yoktur. O diyarı görüp de ahvalini bî-tarafane tedkik etmiş olanlar beni tasdik ederler. İşte İttihad ve Terakki'nin, meselâ Nazım Bey gibi gulatı, tarikat-ı Kadiriyenin fena-fi'ş-şeyh derecesine vasıl olanları gibi düşünürlerdi. Onlar, İttihad ve Terakki'yi vatanın da milletin de fevkinde, her şeyden mukaddes tuttular. Girdikleri Harb-ı Umumînin netice-i meş'umesi, memleketi bitab ü tüvan ecanibin ayaklarına attığı için değil, İttihad ve Terakki'yi zaafa uğrattığı için ve bilahare infisah ettirdiği için onlara na-hoş görünmüştü.

Süleyman Nazif; nesir ve nazım olmak üzere otuzdan fazla eser yazmıştır Mısır'da imzasız olarak yayınlanan Abdülhamit'e kafa tutan gençlik şiirlerini topladığı kitap *Gizli Figanlar* (1906); Bağdat valisi bulunduğu sırada, bu ülkenin elimizden çıkışına ağlıyan bir çeşit ağıt kitabı sayılan *Firak-ı Irak* (Irak Hicranı, şiirler, 1918); nesirle karışık şiirlerinin toplandığı *Malta Geceleri* (1924) bunlardan başka vatan, kahramanlık konularını işleyen mensur eserleri *Batarya ile Ateş* (1918); *Tarihin Yılan Hikâyesi* (1922); *Çal Çoban Çal* (1923); ayrıca kitapçıklar halinde incelemeleri *Mehmet Akif* (1924); *Fuzuli* (1920); Ziya Paşa ile Namık Kemal'i anlatan *İki Dost* (1926). Bunlardan başka irili ufaklı kitaplarının yanısıra dergi, gazete sayfalarında kalmış henüz kitap haline getirilmemiş yüzlerce makalesi, mektubu ve sohbet yazıları bulunmaktadır.

Süleyman Nazif, bir kubbe altında bakırdan bir âlete üfürüp kelimeleri şişirten ve onları birer âhenk halinde uçurtan bir gulyabânidir... Süleyman Nazif bir şarklı zihniyetiyle belâgat kaidelerine büyük bir

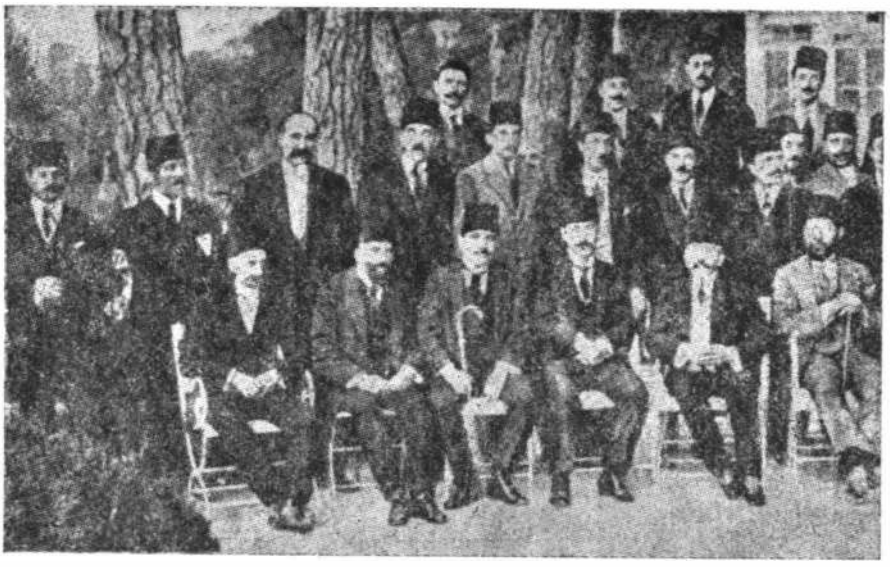

İstanbul'a 1913 yılında gelen ünlü Fransız romancısı Pierre Loti şerefine o zamanki Türk basını tarafından Tarabya'da verilen bir ziyafet (Ortada oturan beyaz yelekli zat Pierre Loti'dir. Oturanlardan soldan ikincisi Süleyman Nazif).

imanla inanan son büyük edîbimizdi. Sözün kudretini kelimelerin ahenginden nidaların azametinden ve tezatların şimşeklerinden beklerdi. Fakat muhayyirül-ukûl bir hayat menbaı (akıllara hayret veren bir hayat kaynağı) olan bu adam, ateşten parmaklarıyla ölü kelimelere dokununca onları garip bir seyyale ile canlandırırdı. Cansız kamus onun elinden bir şûle gibi yanardı. Süleyman Nazif kelimelerin serdarı idi. Kelimeler şimdi onsuz başıboş bir sürü halindedir.. Doğu uygarlığının son sınırına varmış olan o şanlı süvari bir türlü atı, mızrağı ve kılıcı ile Batı uygarlığının demir köprüsünden geçmemişti; zira atı çelik levhaların gürültüsünden ürkmüştü. *Ahmet HAŞİM.* Süleyman Nazif'i yalnız son devrin değil, belki bütün edebiyat tarihimizin çok mühim simalarından biri olarak tanımak ve tanıtmak haksız olmaz. Yazı yazanlarımız arasında hayatını edebiyata ve edebiyatını memleket ve milletine onun kadar semahatla ve samimiyetle hasretmiş olanlar pek azdır. Zaten şahsını ve eserlerini bilenler O'nun hayatı heyecandan, edebiyatı da vatandan ibaretti, hükmünü vermekte tereddüt etmezler. O, Namık Kemal merhum gibi bir vatan nâsiri, daha doğrusu bir vatan münşi'dir. Bir süngü kadar müessir olan kalemini daha fazla memleket müdafaasında kullandı... Uzuna yakın orta bir boy, geniş omuzlar, nazara kuvvet hissini veren dolgunca bir bünye, bunun üzerinde esmer ve yağsız bir çehre ve onu çevreleyen simsiyah bir sakal ki, son birkaç sene içinde yarıdan fazlası beyazlanmıştı. Orta büyüklükte hafif kemerli burnu, hele üst sırası konuşurken dışarda kalan ve hançer gibi parlıyan dişleri bu yağız simanın heybetini arttırırdı. Gözlerine bakmasanız simasını biraz karanlık ve belki de korkunç bulursunuz. Fakat siyah birer alev parçası

gibi şimşeklenen göz bebekler gönlünüzü derhal sevgi ve saygı ile kendine çekerdi. Bu bir çift zekâ projektörü yalnız içinden fışkırdığı simayı değil, bulunduğu yeri de aydınlatır ve ısıtır, denebilir. Tebessümünde bir hususiyet, gayz ile gülüşünde bir mahabet vardı, kahkahası belki hiç duyulmamıştır. Fakat hiddetli anlarında bile o beliğ tebessüm pek silinmezdi. Giyinişi de vakarına uygundu. Çoğu siyah ve koyu renk giyinir, sıcak havalarda bile kolalı yakalık takar, melon şapkayı tercih eder, yazın bazen hasır şapka kullanırdı. *İbrahim Alâettin GÖVSA*. Şiirlerinden :

DÂÜSSILA

Bu şeb de cûşiş-i yâdınla ağladım durdum;
Gel ey kerîme-i târîh olan güzel yurdum.

Ufukların nazarımdan nihân olup gideli
Bu hâkdân-ı fenânın karardı her şekli.

Gözümde kalmadı yer gök, batar çıkar giderim.
Zemîne münkesirim, âsmâne muğberrim.

Gelir bu cevv-i kebûdun serâirinde güler
Çocukluğumdaki rü'yâya benziyen gözler.

Zevâhirin beni ta'zîb eden güzelliğine
Taaccüb etme melâlim durursa bîgâne;

Dumanlı dağların ağlar gözümde tüttükçe
Olur mehâsin-i gurbet de başka işkence.

Bizim diyâr-ı tahassürden etmemiş mi güzer,
Aceb neden yine lâkayd eser nesîm-i seher?

Verirdi belki tesellâ bu ömr-i me'yûsa
Çiçeklerinden uçan ıtra âşnâ olsa.

Demek bu mahbes-i âmâl içinde ben ebedî
Yabancısıyım. Bana her şey yabancıdır şimdi.

Ne rüzgârında şemîm-î cibâlimizdir esen,
Ne dalgalarda haber var bizim sevâhilden.

«Yazdıklarımı bereket versin ki ekseriyetle imha ettim. Yoksa Âşık Ömer mecmuasının yirmi otuz misli bir mecmua-i türrehat meydana gelirdi. Bizim ailede manzum söz söylemek müteammim ve âdeta marazî bir istidattır. Yazdığım gazelleri bir müddet pederim tashih ve kavaid-i fesahatı bu tashihler sırasında talim ederdi. Acemlerden Urfî, Fransızlardan Victor Hugo, sebabımda en çok sevmiş olduğum şairlerdendir. Fakat şimdi Sadî'yi Urfî'den, Anatole France ile Romain Roland'ın eserlerini Victor Hugo'nun nesirlerinden ziyade seviyorum. Fransız şairleri arasında rikkat ve samimiyetiyle temayüz eden Sully Prudhomme'un mufassal bir terceme-i halini de yazmağa başlamıştım.»

Garîbiyim bu yerin şevkı yok, harâreti yok;
Doğan batan güneşin günlerimle nisbeti yok.

Olunca yâdıma hasret-fiken fezâ-yı vatan
Semâ-yı Şarkı suâl eylerim bulutlardan.

TÜRK İLÂHİSİ

Dedem koynunda yattıkça, benimsin ey güzel toprak,
Neler yapmış bu millet, en yakın târîhe bir sor, bak.

Yerim sensin, göğüm sensin; cihânım, cennetim hep sen;
Nasıl bir zinde millet çıktı gördüm hasta sînenden..

Evet mecruh idin; mecruh iken de vardı îmânın,
Ümîdin, kuvvetin, azmin, kanın, aşk-ı hurûşânın.

Eğer necm ü hilâl olsaydı âfil, muzmahil, Türk'süz,
Kalırdı bizce yıldızlar, kamerler kimsesiz, öksüz!

Yaşattın, çok yaşâ târîhimî ikbal ü izzetle;
Koşar âtî koşar mâzî senî tebcîle minnetle.

Yerim sensin, göğüm sensin; cihânım, cennetim hep sen:
Nasıl bir şanlı millet çıktı gördüm canlı sînenden!...

EY EBNÂ-YI VATAN

Işte gülzar-ı vatan mahvoldu istibdâd ile
Bizden istimdâd eder her zerre bir feryâd ile
Geçmesin eyyamımız beyhude istimdâd ile
Pençeleşmek muktazî gaddâr ile bîdâd ile

Zulm ü istibdad devri, derd ü ye's eyyâmıdır
Arkadaşlar. kan dökün kan dökmenin hengâmıdır.

Arkadaşlar! Kan dökün tâ cûşa gelsin kâinat
Lerze-bahş olsun cihâna bizdeki azm ü sebât
Zillete, ömre müreccahdır şerefli bir memât
Ümmete lâzım değildir böyle efsürde hayât

Zulm ü istibdad devri, derd ü ye's eyyâmıdır
Arkadaşlar, kan dökün kan dökmenin hengâmıdır

Her tarafta bir enîn-î dâimî cûşân iken
Midhat'ın evlâdına lâyık mı kayd-ı hıfz-ı ten
Bak şehîd-î a'zama yatmakta bî-kabr rü kefen
Böyle feryâd eyleyor şimdi civâr-ı Kâ'be'den

Zulm ü istibdâd devri, derd ü ye's eyyâmıdır.
Arkadaşlar, kan dökün kan dökmenin hengâmıdır.

ABDULLAH CEVDET (1869 - 1932)

Biz Kâbe'ye sermest-i muhabbet gideriz
Bir saltanat-ı câmia ve derbederiz
Bin rabıta-i hak bizi halka bağlar
Incinmeyi incitmeye tercih ederiz.

ARAPKİR'de doğdu (9 Eylül). Elâziz Askerî Rüştiyesi'nden sonra İstanbul'da Kuleli Askerî İdadîsinde ve Askerî Tıbbîye'de okudu. Yüzbaşı olarak okulu bitirdi. Siyasî cemiyete girdiği için Fızan'a sürüleceğini anlayınca Avrupa'ya kaçtı (1897). Jön Türkler'in Cenevre'de çıkardıkları «Osmanlı» gazetesine yazılar yazdı (1897). İstanbul'a döndükten sonra (1911), göz hekimliğinin yanısıra «İçtihat» dergisini çıkardı. İstanbul'da öldü (28 Kasım). Ölümünün 45. yıldönümünde, 21 Aralık 1977 tarihli «Kana Kan Katmak» başlıklı yazısında Tunaya şöyle diyor: «Devletin mezarını kazan (İttihatçı) hükümetlerle» de savaşı göze almıştır. Otoriter rejimlerin düşmanı olduğu için. Tezi de açıktı Gerekli olan, diktatörleri yaşatmıyacak ve üretmiyecek kültüre ve bilince sahip bir toplum olmaktı. Ne demişti Shakespeare (Şekspir), Jul Sezar piyesinde Romalılar koyun sürüsüne dönüştükleri için, Sezar kurt olmuştu. İnsanlar da toplumlar da yeniliklere açık olmalıydılar. Ama, ıslâhat, «şiddetli ve sarsıntılı ihtilâl» değildi. Çünkü, «zaman, kendi yardımı olmadan yapılan işleri korumaz» dı. «Aceleye getirilen bir inkılâp, başarıya ulaşamamış bir gelişme» idi. Onun lâyikliği, yalnızca softa baskılarından kurtulmak için bir araç değildi. Gerçek anlamda bir düşünce ve vicdan özgürlüğüydü. «Dört karılı bir aile taslağı ile, medeniyet ailesine girilemezdi.» Fransız yazarı René Pinon (Röne Pinon)'un alaycı bir gözlemi vardır: «Osmanlı İmparatorluğu içinde herkes için yer vardır Türkler için bile».

Günlerden 29 Kasım 1932 salı. Ayasofya camiinin arka kapısında bir cenaze töreni seçkin bir kalabalık Dr. Abdullah Cevdet Bey'in tabutu başında. Cenaze namazına başlanacağı sırada, genç bir öğretmen, İlhan Şevket Bey, Doktorun dinsiz olduğunu, dinsel tören yapılırsa, mezarında rahatsız olacağını söylüyor.

Abdullah Cevdet Bey gibi, 1889 da İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki ilk kurucularından olan Dr. Hüseyinzade Ali, onun dinsiz olmadığını belirtiyor Cemaatten bir kişi, ailesinin dinsel tören istediğini hatırlatıyor. Peyami Safa Bey, tartışmayı sürdürüyor: «Abdullah Cevdet Bey'in mezarında rahatsız olacağını söylüyorsun. O halde ruhun bekasına (ka-

lımına) inanıyorsun demektir. Öyleyse, dini merasim lâzımdır. Ruhun bekasına inanmıyorsan, dinî merasimden Abdullah Cevdet Bey mezarında rahatsız olmıyacak demektir.» Kısa bir süre sonra tartışma kapanıyor

Zamanın bazı gazeteleri, özellikle 1 aralık 1932 tarihli Cumhuriyet, böyle yazıyorlar. Yaşamında olduğu gibi, tabutu başında bile tartışma yaratan Doktorun cenaze arabası, ikiyüzü aşkın otomobilin eşliğinde Merkezefendi'ye hareket ediyor.

Doktorun, mezarı başında söylenen güzel sözlerden bugünlere, tam kırkbeş yıl geçti. Yakın tarihimizin bu ilginç ve dev yazarı ve düşün adamı hakkında pek az şey yazıldı. Hemen hemen hiç bir monografiye rastlanmıyor. «Hatırat»lara zamanın dedikoduları aktarılmış. Onu, hiç görmemiş ve tanımamış genç insanlar, yine en doğruyu yazma girişiminde

Altmış üç yıla, bütün bir tarihi sığdıran Abdullah Cevdet Bey, yaşamının ondokuz yılını jön Türk olarak, Abdülhamit rejimiyle savaşarak geçirmiştir. 1908 (İkinci Meşrutiyet) ortamına 1911'de girmiştir. Bu tarihte koyu bir ittihatçı muhalifi olduğu için, Mütareke döneminde «Sıhhati Umumiye Müdiri Umumiliği» (Sağlık Genel Müdürlüğü) ne iki kez, getirilmiştir. Cumhuriyet rejimini büyük bir heyecan ve rahatlıkla karşılamış ve kendini bu rejimde bulmuştur. Tarık Zafer TUNAYA.

Abdullah Cevdet; yaşamının sonuna dek göz hekimliğinin yanısıra dergiciliğini, yazarlığını, kitap yayıncılığını sürdürür. Telif, çeviri altmıştan fazla eser bırakmıştır. En tanınmış eserleri: *Masumiyet* (1896); *İki Emel* (1897); *Kahriyât* (şiirler, 1906); *Fünun ve Felsefe* (1906); *Gizli Figanlar* (1906); *Mahkeme-i Kübra* (1908); *Bir Hutbe* (1909); *Yaşamak Korkusu* (1911); *Cihan-ı İslâma Dair Bir Nazar-ı Tarihî ve Felsefî Bir Bakış* (1922); *Akl-ı Selim* (Baron Holbacy'den çeviri, 1924); *Rübayiat-ı Hayyam ve Türkçeye Tercümesi* (1929); *Karlı Dağdan Ses* (şiirler, 1931).

Doktor, Doğu - Batı dünyalarının gökyüzünde, tercihini yapmış, kendi yıldızını seçmişti. Onun dünya görüşü Fransız malıydı. Çünkü, «Fransa büyüktü. Fransa ruhumuzun anasıydı, her asırda insanlığın meşalesi olmuştu.» Fransayı, «fikir için ölmekte ve yaşamakta» lider millet tanıyan Doktor, bir şeyi, Fransız emperyalizmini unutmuş görünüyordu.

Doktor, cumhuriyet rejimini, yıllarca beslediği umutların gerçek aşaması saymıştır. Ona göre «bugünün peygamberi Mustafa Kemal»di. Fakat, bir anlaşmazlık, onu çok sarsmıştı.

1925 yılının başında Ankara'ya gitmişti. «Reisicumhur» Gazi Mustafa Kemal Paşa ile konuştu. İstanbul gazeteleri, Halk Fırkasından (CHP'nin eski adı) mebusluk teklifleri aldığını kamuoyuna yaydılar. Ve, Doktor'dan durumu öğrenmek istediler. Doktor, «mebusluk benim için bir gaye değildir, bununla beraber seçilirsem kabul etmem demem» diye başladığı demecine, Türkiye'nin kalkınması için kişisel bir öneri

Abdullah Cevdet; özgür fikirli, mücadeleci bir karakterdedir. Ona göre: «Kalem, bir zenci köle değildir. Kalem, gerçeği yazmalı, gerçeğe mezar kazmamalıdır... Promete Kafkas dağlarında değil gönül dağlarındadır ve zincirlerini kırmıştır. Mabudumuz fazilettir; imal-i fazilet ise hürriyetsiz mümkün değildir. Hürriyetlerin akdem ve akdesi fikir ve vicdan hürriyetidir.» Hiçbir baskıya boyun eğmez. Hiçbir maddî çıkara aldırmaz. Doğru bildiğini, gerçek bildiğini, inandığını yazar. Özgürlüğü sınırlayan, insan kafasının yaratma gücünü kısıtlayan tüm engellerin yıkılmasını ister

ekledi. Tevhidi Efkâr gazetesi, 12 ocak 1925 tarihli sayısında, Abdullah Cevdet Bey'in önerisini, aynen yayınladı. Doktor şöyle diyordu:

«... Diğer bir olumlu tedbir, kanımıza kan ilâve etmektir. Türkiye içine bir göç akımı sistemi oluşturulmalıdır. Ben bu sistemi inceliyorum. Sonucu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına sunacağım. Bunun ana çizgileri, İtalya, Almanya gibi müthiş bir derecede artan ve taşan milletler vardır... Bunları Türkleştirmek şartiyle arazi veririz. Sosyal durumları layık olan bu adamlar Türklerle evlenerek akrabalık (sıhriyyet) ve karşılıklı ilişkiler kurarak, Türk ırkı içinde kaynar. Diğer bir şart da Anadolu içine gelecek ve kanlarını kanlarımıza katacak bu göçmenlerin ziraat ve ziraat sanayiinde bilgili olmaları ve bir miktar sermayeye sahip bulunmaları gerekir.»

Birkaç sözcüğünü bugünün konuşma diline aktardığımız bu demeç, fırtınalar yaratmaya yetmiştir ve Doktor yıldırımları üzerine çekmiştir. O kadar ki, bu olay Abdullah Cevdet Beyin adıyla bütünleşmiştir.

Tevhidiefkâr, demecin altına «Tevhid'in fikri» olarak şu yorumu ekliyordu: «Mintaraffişeytan (şeytan tarafından) milletin dinsel ve ulusal kurallarını bozmaya memur olan Abdullah Cevdet Beyin bu sözlerini işittikten sonra, Elâziz'de (Elâzığ) bu adama oy değil, selâm bile verecek Türk ve müslüman çıkmayacağına şüphe etmiyoruz... Liberallik ve layiklik yapacağım diye, her gün hezeyan kusan bu adamı, Millet Meclisine değil, Toptaşı'na tıkmak gerekir..»

Toptaşı, Üsküdardaki tımarhanenin adıydı ve Tevhidiefkâr'ın sahibi ve bazyazarı Ebüzziya zade Velit Bey de, tutuculuğu ile tanınmıştı.

Duruma Ankara da kızmıştı. Bu kızgınlığı Hâkimiyeti Millîye'de (15 ocak 1925) yazdığı makalede, Kılıç Ali Bey dile getiriyordu: «...Vatanımızda, istiklâl ateşinin henüz yokedemediği sefaletler kalmıştır. Ve başlıcası Dr. Abdullah Cevdet Bey'in felsefesidir.»

Doktor, önerisinin bu tür yorumlara uğratılmasından büyük üzüntü duymuştur. İlk tepkisini Akşam Gazetesine (17 temmuz 1925) gönderdiği bir mektupta göstermiştir. «Ben memleketimin iyiliği adına temiz yürekle, tarihimizde bol bol cereyan etmiş bir özümleme (temsil) teorisi ileri sürdüm. Teorim bugün için uygulanamaz ya da yanlış olabilir. Fakat bu bana tartışma ile gösterilmeli. Türk ve müslüman olmakta asla kuşkuya düşmeyecek derecede nurlanmış ve bulundukları çevreden taşıp dökülmek zorunda olan göçmen selleri vardır bunlardan yararlanılabilir demekle (damızlık insan) ve (kan arıtımı)nın ne ilişkisi vardı?» Bir ay kadar geçmişti ki, Şark istiklâl Mahkemesi «müdadeiumumisi» (savcısı) Avni Bey, bir grup ünlü İstanbul gazetecisinin yargılanması hazırlanırken, bu gazetelerin olayları nasıl yanlış yansıttıklarını ve kamuoyunu nasıl karıştırdıklarına örnek olarak, Abdullah Cevdet Bey'in demeci için yapılmış olan yorumları gösteriyordu. Bu gazeteler, Doktorun önerisini sanki, Reisicumhurla yapılan konuşmanın ilhamı gibi göstermişlerdi (İçtihat, 1 kasım 1925, s. 3688.)

İçtihat bir devri simgeleyen ve belgeleyen dergilerdendir. Ama, her sayfasında, kaptan köşkünde Dr. Abdullah Cevdet'in oturduğu görülür.

«Garpçılar» (Batıcılar) adı verilen bir grup aydın içtihad'ın yazarlarıydılar Celâl Nuri, Sâti, Süleyman Nazif, Abdülfeyyaz Tevfik, Kılıçzade Hakkı, Rıza Tevfik, İsmail Hami, Selâhattin Asım, Keçecizade Fuat Paşa gibi imzalar Doğu - Batı diyaloğunu ele almışlardır. Sonunda, «Batıdan ne almalıyız, teknik mi, kültür mü?» konusunda, iki düşman cepheye ayrılmışlardır. Bir daha konuşmamak üzere... Ama, Doktor kindar değildi. Her fırsatta, «Bağışlamada öyle bir lezzet vardır ki, intikamda yoktur» ilkesini yinelemiştir.

Abdullah Cevdet Bey, bu İmparatorluğun insanıydı. Ne var ki, daha çok gençken bu koca ülkede ona bir yer yoktu. Çünkü Abdülhamit rejimine muhalifti. Çünkü hürriyeti savunuyordu ve dalkavuk değildi. Bunlar da, vatandan dışarı sürülmeye yeter ve artardı. Oysa, «vatan hür ve muhterem yaşanan yer» olmalıydı.

Bu ülkenin gelişmelerini inceleyenler, Dr. Abdullah Cevdet'in yaşamını ve fikirlerini bilmek zorundadırlar. Ve asıl sorun, Onu, zamanının dedikoduları dışında inceleme durumundadırlar. Bu yöntemle bakılınca da, Abdullah Cevdet Bey'in, demokratik gelişmelerimiz içindeki önemli yeri, özgürlükçü karakteri ve hümanist düşüncesi inkâr edilmez bir gerçek olarak belirlenecektir.

AHMET AĞAOĞLU (1869 - 1939)

Yazar ve şair, yalnız kendi ruhunun değil, içinde bulunduğu çağdaş cemiyetin ruh heyecanlarını da aksettirir. Başka bir deyimle, edebiyat hayattır. O, zaman ve mekânla beraber yürür. Hattâ onları aksettirmekle kalmaz, onları ileriye doğru iter. Yeni fikirlerin, hislerin ve temayüllerin yayılmasına ve gelişmesine sebep ve vasıta olur.

AZERBAYCAN'ın Şuşa şehrinde doğdu. Babası ulemadan Mirza Hasan'dır. Şuşa, Tiflis okullarından sonra yüksek öğrenimini Fransa'da yaptı. «Jeune Turc» ve «Tercümanı Hakikat» gazetelerinin başyazarlığını yaptı. Tiflis'e döndükten sonra İsmail Gaspıralı, Hüseyinzade Ali, Merdan Topçubaşı, Hasan Bey Zerdanî ile birlikte Türkçülük çalışmalarına katıldı. İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü (1918). Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul ve Yusuf Akçura ile «Türk Yurdu» ve «Türkocağı» dergilerini çıkardı. Üniversitede Türk - Moğol Tarihi, Hukuk-ı Esasiye ve Rusça okuttu. Milletvekilliklerinde bulundu. «Akın» gazetesini kurdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Tarihi profesörlüğünden emekliye ayrıldı (1933). İstanbul'da ölümüne dek (19 Mayıs) yazarlığını sürdürdü. Bütün yaşantısı boyunca Türk milliyetçiliği için çalıştı. Tezer Taşkıran; «Üç Medeniyet»in önsözünde şöyle der :

> *Ahmet ağaoğlu, yirminci yüzyılın en dikkate değer Türk fikir ve siyaset adamlarından biridir. İlmî ve siyasi şahsiyetinin hamuru, baba evinin doğulu havası, ilk ve lise tahsilini bitirdiği Çarlık Rusya'sında büyük fikir ve sanat adamlarının önderliği ile başlamış sosyal değişiklik ve ideoloji kavgaları, yüksek tahsilini yaptığı Fransa'da romantizm'den realizme geçişin sanattan politikaya kadar topluma ait her değeri kavrayan sarsıntılarıyle yoğurulmuş ve bütün hayatı bu kaynakların ruh ve dimağında yarattığı bir temel inanç uğrunda mücadele ile geçmiştir... Ziya Gökalp'ın dilinde «İslâm ümmetinden, Türk milletinden, Batı medeniyetinden» vecizesiyle anlatılan Türk milliyetçilik cereyanı, başta Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, şair Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar, Yusuf Akçura, Celâl Sahir Erozan, Halim Sabit Şibay, Kırım'da İsmail Gaspıralı gibi fikir adamlarının önderliği ile böyle başladı... Batı medeniyetinin temel prensiplerinden biri, insan hak ve hürriyetlerini koruyan devlet kavramıdır. Ahmet Ağaoğlun'un Cumhuriyet Devri'ndeki mücadelesi de bu noktaya çevrildi.*

Ahmet Ağaoğlu; tüm çalışmalarında ulusa dayanan devlet görüşünü, bireylerin hak ve özgürlüklerini savunur. Atatürk için : «Bizi kudretli elleriyle Batı medeniyeti çerçevesi içine soktu. Eskimiş, yıpranmış müesseseleri kaldırarak yerine canlı ve kudretli müesseseler koydu» görüşündedir. Başlıca eserleri : *Şii Mezhebi ve Menbaları* (1892); *İslâm ve Ahund* (1900); *İslâma Göre ve İslâm Aleminde Kadın* (1901); *Üç Medeniyet* (1920); *Hindistan ve İngiltere* (1927); *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1931); *Devlet ve Fert* (1939); *Etika* (Kropatkin'den, 1931); *Ben Neyim?* (1939); *İran ve İnkılâbı* (1941); *Türk Hukuk Tarihi* (1941); *Gönülsüz Olmaz* (1941); *İhtilâl mi? İnkılâp mı?* (1942); *Serbest Fırka Hâtıraları* (1949).

Ahmet Ağaoğlu'nun türkçe, fransızca ve rusça olarak gazete ve mecmualarda yirmi bir yaşındanberi yazdığı siyasî, içtimaî ve ilmî yazılar hesapsızdır. Kitap halinde neşredilmiş eserleri şunlardır : İslâmlığa Göre ve İslâm Aleminde Kadın, Üç Medeniyet, İngiltere ve Hindistan, Devlet ve Ferd, Serbest İnsanlar Ülkesinde, Ben Neyim?, İran ve İnkılâbı, Gönülsüz Olmaz İhtilâl mi İnkılâp mı?, Ahlâk, Türk Teşkilâtı Esasiye Dersleri Notları, Türk Hukuk Tarihi Dersleri Notları, İslâm ve Ahund, Şii Mezhebi ve Membaları. Bir kısmı, küçük oğlu Samet Ağa oğlunun himmetiyle vefatından sonra basılan bu seriye henüz gayri matbu bulunan Yakutlar, Türk Hukuk Tarihi, Türk Teşkilâtı Esasiyesi ve Hâtıratı ile Rus Edebiyatı, İnkılâbımıza Dair ve Ananeye sadakat gibi bazı seri makaleleri de kitap haline konmak suretiyle gene Samet tarafından tabılarına himmet olunacaktır. *Servet İSKİT.* Ahmet Ağaoğlu, ilk eseri «İslâmlıkta Kadın»da, İslâm dininin kadın haklarını bütün öteki dinlerden çok daha fazla koruduğu halde, sonraları hurafeler ve bâtıl yorumlar yüzünden kadının ailede, cemiyette geri plana itildiğini, İslâm milletlerini çöktüren bellibaşlı sebeplerden birisinin de bu olduğunu yazar. *Tezer TAŞKIRAN.* 1919 - 1920 yıllarında Malta'da yazılan, memlekete döndükten sonra «Türk Yurdu» dergisinde yayımlanan yazılarından bir parça :

CEMİYET

Cemiyet hayatının kuvvetlenmesine sebep olan âmiller arasında, bir de felsefe ile edebiyat önemli bir yer tutuyor. Birisi meydana getirdiği fikir, öteki de his akımlarıyle fertleri birleştirir. Aralarında dimağ ve kalp birlikleri meydana getirir. Ortak inançlar ve heyecanlar doğurup, bazan da pek geniş toplu hareketlerin patlamasına sebep olur.

Felsefe ile özel bir surette ve ayrıca meşgul olmak modası bizde Tanzimat Devrinden sonra ve Avrupadaki fikir cereyanlarını takip etmek hevesi ile başlamıştır. Fakat yazık! Bizde bu akımlar hiç bir zaman ciddî ve önemli telâkki edilecek bir mahiyet kazanamamıştır. Bir felsefe nazariyesi şeklini alamamıştır. Hattâ aydınlar arasında, fikir akımlarını merak edenlerin sayısı bugün bile pek azdır. Bu hususta Avrupa'da bizden geri kalmış bir çevre yoktur. Bunun da başlıca sebebi, üniversite, akademi gibi müesseselerin ya tama-

miyle yokluğu, veya pek az olmasıdır. Tanzimat Devri'ni açan devlet büyüklerinin bu hususta ki ihmalleri, hataları bağışlanamaz. Onlar bu gibi müesseselerin önem ve değerini lâyıkiyle takdir edemediler. Halbuki, yenilik sahasına atılan başka çevrelerde, bunun tamamiyle aksi görülmektedir. Meselâ Rusya'da Büyük Petro, islah hareketlerinin adımlarına bir akademi ve üniversite kurmakla başladı. O yüksek düşünce ve yüksek himmet sahibi adam, Avrupa'yı kendisi uzun zaman inceledikten sonra, o zamanki içtimaî hayatı bizim bugünkü içtimaî hayatımıza pek benzeyen Rusya'nın, ta esasından, ta kökünden düzeltilmedikçe ve ıslah edilmedikçe, Avrupa ile aynı seviyede yürüyemeyeceğini bir bakışta keşfetti; kesin bir azimle, aileden başlayarak, devlet teşkilâtına kadar, her şeyi yeniden kurmaya koyuldu. O yolda ilk attığı adımlardan birisi de, Petersburg'da bir üniversite ve bir akademi kurulması idi.

Petro anladı ki, bir millet, bir memleket birer kalıptırlar. Bu kalıpları canlandıracak, harekete getirecek hisler ve fikirler olmazsa, ölü vücutlar gibi kalırlar. Nasıl ki, Petro'ya kadar o geniş, büyük fakat cansız, ruhsuz Rusya, kendisinden on defa küçük olan, fakat ilim ve irfan sahibi bulunan hareketli, heyecanlı, duygulu Lehistan'ın ve İsveç'in ellerinde bir oyuncaktı. Petro, Petersburg'u kurarak, kendi tâbirince, Avrupa'ya bir pencere açtı; o pencere vasıtasıyle Batı bilgisinin bol ışıklarıyle memleketini aydınlatmaya koyuldu. Petro'nun kurduğu ilk akademinin hemen bütün üyeleri, ilk üniversitenin hemen bütün profesörleri Avrupalı ve özellikle Almanlardı. Bunlardan hemen hiçbirisi o zaman pek geri bir halde bulunan Rus dilini bilmiyordu. Akademinin bütün müzakereleri, üniversitedeki derslerin hemen hepsi Almancaydı. Fakat Petro biliyordu ki, bu gibi müesseseler herhangi bir memlekette vücuttaki kalp ve dimağ yerindedir ve onların görevlerini yaparlar. Bu müesseselerden taşan fikir ve his ışıkları vücudun her tarafına yayılır ve ona her gün yeni tazelik, yeni hayat verir. O biliyordu ki, bir müddet sonra aynı akademide, aynı üniversitede Rus dili hâkim olacak ve hem de her gün ilerleyerek, yükselerek bir gün Avrupa'nın en önemli dillerinden biri halini alacaktır. Gerçekten, daha bir kuşak geçmeden, Lomonosof gibi Rus bilgin ve yazarları yetişti. İki kuşak sonra ise, Puşkin'lerle Lermontof'lar Rus diline dünyanın en mükemmel dilleri kadar parlaklık, neşe ve akıcılık verdiler. Aynı zamanda Petersburg, Moskova ve başka şehirlerde yeni üniversiteler doğmuş, birçok Rus bilginleri yetişmiş, akademi ise Rus diline eski Yunan, Roma, Fransız, Alman, İngiliz, İspanyol, İtalyan fikir güçlerinin bütün eserlerini şiir ve nesir olarak çevirmek suretiyle Rus edebiyatını en yüksek bir noktaya çıkarmışlardı. Daha bir kuşak sonra, Turgenyev'ler, Dostoyevski'ler, Tolstoy'lar, hukukçu Martin'ler, kimyacı Mendelyef'ler bütün dünyayı hayrete düşürüyorlardı.

Yazık ki, bizde ne Tanzimat Devri bu gibi müesseselerin önemini takdir ve ne de onu takip eden devirler artık taklit etmeye mecbur olduğumuz medeniyetin can kaynağını keşfederek ondan hayat almak yolunu tutabildiler.

Bütün dikkat memur yetiştirmeye verildi. Biz anlayamadık ki, memurlar birer manivelâdan başka bir şey değillerdi. Esaslı, düzenli ve âhenkli bir surette işleyecek bir makine kurulmadan, manivelânın hiç bir önemi olmayacağı belli idi.

Rus edebiyatına dikkat ediniz. Rus ruhunu, Rus idealizmini yapan bu edebiyattır. Rus kadının yüksekliği, Rus gençliğinin idealistliği herkesçe takdir edilmektedir. Halbuki henüz Büyük Petro zamanında Rus kadınları, bütün Doğu kadınları gibi, haremlere kapanmış, cemiyet hayatından yoksun, yarı hayvanî bir durumdaydı. Fakat, Puşkin'den başlayarak, Turgenyev'e, Tolstoy'a, Gorky'e kadar Rus ediplerinin hepsi, bu Rus kadınlarının ruhlarında, kalplerinde birikmiş olan sonsuz faziletleri keşfederek, «Tatiana»lar, «Lisa»lar gibi kız tipleri ile birer örnek yarattılar. Bunlar, kadınlık için, kadın fedakârlığı, kadın sadakati, kadın şefkati, kadın hürriyeti, kadın sevgisi için, birer örnek oldular ve hayatta taklit edildiler. Gitgide evvelce hayal olan bu tip, bu defa sırf edebiyat sayesinde, bir gerçek şeklini aldı. Bunun gibi, bütün diğer mefkûreler de, hayattan alınarak hayata verildiler.

Turgenyef'in hemen bütün romanları, Gorky'nin eserlerinin çoğu Rus gençliğinin ruhundaki inkılâp temayüllerini, istibdatla çarpışmak isteklerini, kölelik zincirlerini kırmak hırslarını ve nihilist denilen tipi yaratmaya çalışmışlardı. Lenin gerçekte bu ülkücü edebiyatın manevî ürünüdür.

Yazık ki, bizim edebiyatımız bütünüyle Namık Kemal'den sonra bu gibi cereyanlara yabancı kalmıştır. Bizde baykuştan korkan bir erkekle şimşekten bayılan bir kız arasındaki aşkın cansız bir çevre içinde ve inlemeler arasında geçen üzüntülü macerası veya fahişe, rakı ve meze ile çevrili kaba bir şehvet tasviri. İşte konular! «Tâcire-i Fâcire» bu çeşit edebiyatımızın en belli bir örneğidir.

Eski edebiyatımızda hayat yoktur. Gerçek sanata ve tabiattaki güzelliğe de tamamiyle yabancı kalmıştır. Bunları da duymamış ve anlayamamıştır. Zaten onun taklit ettiği Arap ve Acem edebiyatı da, tabiat ve hayata tamamiyle yabancıdırlar. Eski edebiyatımızda hayatı ve tabiatı tasvir eden bir tek gerçek levhaya rastlayamazsınız. Yeni edebiyatımız bu hususta Avrupa edebiyatını taklit etmeye koyuldu ise de, yine gerçeği tasvirden pek uzaktır. Gerek şiirde ve gerek nesirde doğal hayatın gösterdiği levhadan çok, o levhanın uyandırdığı duyguları tasvir ediyor. Halbuki hayat ve tabiatı görebilmek, onlardaki âhengi ve müziği anlayabilmek, bir olayın ruhumuz üzerinde yaptığı etkileri tasvir değildir.

Eğer bütün Paris ve Paris'in tarihi yeryüzünden kalkıp, yalnız Victor Hügo'nun «Notre Dame de Paris»si ile Zola'nın «Vente de Paris» adlı eserleri kalmış olsaydı, biz yine Paris'in gerçek ortaçağ ve gerek daha sonra gelen zamanlardaki hayatı hakkında tam bir fikir edinebilirdik. Sokaklarından, mimarisinden, giyiniş tarzından, evlerin döşemesinden başlayarak, kiliselerindeki

MALTA SÜRGÜNLERİ: 1 — Atıf Bey Çanakkale; 2 — Muammer Bey Sıvas Valisi; 3 — Zekeriya Bey: Edirne Valisi; 4 — Rıza Bey: Bursa Milletvekili; 5 — Rıza Bey: Merkez-i Umumî'den; 6 — Midhat Şükrü Bey: Kâtib-i Umumî; 7 — Sudî Bey: Lâzistan Milletvekili; 8 — Şükrü Bey: Maarif Nâzırı; 9 — Tahsin Bey Muhacirin müd. muavini; 10 — Tevfik Hadi Bey: Polis kısm-ı adlî müdürü; 11 — Sabri Bey: Manisa Milletvekili; 12 — Ali İhsan Paşa: VI. Or. kumandanı; 13 — Memduh Bey: Musul Valisi; 14 — Asım Bey: Mülkiye kaymakamı; 15 — Halil Sezaî Bey: Operatör; 16 — Ziya Gökalp Bey; 17 — Hacı Adil Bey: Meclis-i Mebusan Reisi; 18 — Halil Menteşe Bey Adliye Nâzırı; 19 — Ahmet Ağayef Bey (Ağaoğlu): Karahisar milletvekili; 20 — Ahmet Nesimi Bey: Hariciye Nazırı; 21 — Sabit Bey: Elaziz Valisi; 22 — İzmitli Rifat Efendi; Deısiâm; 23 — Fevzi Bey: Diyarıbekir milletvekili; 24 — Binbaşı Nevzat Bey; 25 — Ahmet Bey Sıvas valisi; 26 — Macit Bey; 27 — Binbaşı Hazım Bey; 28 — Mithat Akif Bey: mes'ul murahhas; 29 — Ferit Bey: Beyoğlu kâtib-i mes'ullerinden; 30 — İbrahim Bey: Evkaf Nazırı; 31 — Şükrü Kaya Bey: Muhacirin umum md.; 32 — Hüseyin Cahit Bey: İstanbul milletvekili; 33 — Salâh Cimcoz Bey: İstanbul milletvekili.

âyinlerine, hallerdeki köy satıcılarına kadar, hayalimizde canlandırabilirdik. Bu hususta Rus ve İngiliz edebiyatı o kadar ileri gitmiştir ki, Rusya'da ve İngiltere'de tasvir edilmemiş, canlandırılmamış tek bir nehir, tek bir orman, tek bir step, tek bir hayvan, tek bir insan ve yaşayış tarzı bırakmamışlardır... Bana ilk evvel Kafkasya'yı sevdiren, Kafkasya'nın güzelliklerini anlatan Lermontof'la Puşkin'in tasvirleri olmuştur. Bunun gibi, Kafkasya köylüsüne, onun saf ve temiz hayatına karşı ilk hissî bağlılığını, yine bu yazarların eserleri uyandırmıştır. Vatan sevgisi, vatan aşkı işte böyle doğar, böyle kuvvetlenir. Bu aşk ve sevgi, telkinlerden, zihnî etkilerden ziyade, duygu terbiyesiyle doğar.

Almanya'dan geçerken, çam ormanlarının çokluğuna, temizliğine, ağaçlara karşı küçük çocuklar tarafından bile gösterilen bağlılığa şaşıyordum. Yanımdaki Alman «Efendim, bu duyguları bize şair Goethe aşılamıştır.» dedi. Görüyorrsunuz, edebiyat, ağacından insanına kadar, her şeyi birbirine sevdiriyor, bağlıyor. Güzelliklerini keşfettiriyor, aralarında büyük ve derin bir bağ meydana getiriyor. Bizim edebiyatımız bu kudretten mahrumdur. Nedim'in Kâğıthane veya Göksu hakkında yazmış olduğu birkaç beyit, hâlâ da oralara gidenlerde, o yerlere karşı özel bir duygu uyandırmıyor mu?..

Türkçü edebiyat, genel edebiyatımızın mahrum olduğu bütün hususları, çekirdek halinde olsun, taşıyor. Bu edebiyat idealisttir. Çünkü aldığı konuyu idealize ediyor. Millîdir. Çünkü konusu Türk hayatıdır, Türk vatanıdır. Tabiatçıdır. Çünkü tabiatı sevmeğe, sevdirmeye başlamıştır. Buradan Bakû'ya ve Bakû'dan Türkistan'ın ta ortalarına kadar, bütün Türk kalplerini birleştiren, aynı heyecanla çarptıran, Türk'ün dertlerini, sevinçlerini, eksiklerini ve ihtiyaçlarını, mütevazı hayatını dile getirerek, birbirine karşı, bir bağlılık kuran dört yazar görüyorum: Namık Kemal, Mehmet Emin, Mehmet Akif ve Reşat Nuri beyler, Azerbaycan evlerinde «Vâveylâ» ile «Ben Bir Türk'üm», «Bülbül», «Çalıkuşu» yanyana duruyorlar ve aynı fikirlerle, aynı duyguları uyandırmaktadırlar.

Bir şairi, bir yazarı takdir etmek için, edebiyata sosyal bir alay gözüyle bakan birisi için, bence bu kadarı yeter. Ama, zarif ve ince efendiler, şairden parlak benzetişler, zengin kafiyeler, beklenmeyen mecazlarla hasta bir kalple hasta bir ruhun güneş batması karşısında hastalıklı dalışlarının tasvirini istiyorlarmış. Ben kendimde bu ihtiyacı duymuyorum ve zannedersem, yüzde doksanı da duymuyor. Zaten bu gibiler aradıkları şiirleri bol bol bulacaklardır. Türk'ün yüzyıllardan beri istibdat altında ezilmiş ruhu, zulüm ve cehalet içinde yuvarlanmış hayatı, kendine yol gösterecek, ümit verecek, iman aşılayacak bir önder arıyor. Bu önderliği kim üzerine alırsa, ona minnettar olacaktır.

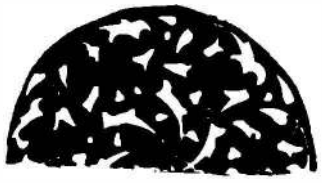

AHMET HİKMET MÜFTÜOĞLU
(1870 - 1927)

Sen Şarkın kınına girmiyen bir kılıcısın. Dövüle dövüle tavlanır, vurula vurula kırılırsın; gene her parçandan bir kıvılcım, her kıvılcımdan bir şimşek çıkar. Ne yüksek bir kuvvetin, ne bitip tükenmez bir feyzin var, ey Türk!... Dünyanın tarihi, vatanı uğrunda senin kadar uğraşan, kanını döken bir millet daha gösteremez. Senin kadar kimse kendi vatanının sahibi olmağa hak kazanmamıştır. Bu vatan ya senindir, ya kimsenin.

SERVET-İ FÜNUN'la Millî Edebiyat dönemlerimizin Türkçülük ve halkçılık için çalışan bir yazarı. İstanbul'da doğdu (3 Haziran). Aksaray ve Soğukçeşme Rüştiyelerinden sonra Galatasaray Lisesi'ni bitirdi (1888). Marsilya, Pire, Poti ve Kerç konsolos kâtipliği ve konsolosluklarında; Ankara hükümeti devrinde Hariciye vekâleti umum müdürlüklerinde, müsteşarlığında, Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmenliğinde bulundu (1889 - 1909); Darülfunun'da Alman ve Fransız Edebiyatı okuttu (1910 - 1912); komisyon başkanlıkları görevlerile Peşte, Viyana, Berlin şehirlerine gitti; Hariciye müsteşarlığı sıralarında, İstanbul'da öldü (19 Mayıs). Özdeyiş niteliğinde sözleri çoktur. Birkaçı :

Çile çekmeyen varlığını duyamaz... Ezdikçe mağrur, ezildikçe meyus olma... Daima iste ve yüksel... Daima didin ve öğren... Korkutmaktan ziyade sevdirmeye çalış... Yaşlar kurur, iniltiler durur, çukurlar dolar, yangınlar söner, mezarlar çöker, viraneler şenlenir; her şey bitti sanılır. Yalnız kitapların arasında hareketsiz duran barut tozlarına benzeyen yazılar, hâtıralar kalır... Saadetlerin sebepleri sayılır, elemlerin sebepleri sayılmaz... Göğsünde tutuşan gönül, gönül değil, cephane oldu. Parçalandıkça kinin ve feyzin çoğaldı. Ey zeybek! Bu kitabın yapraklarını hançerinle yırt ve hançerini onun kalbinin üzerinde bırak. Bundan sonra silahının siperi bir kitap olsun. Ey yurttaşım! Senin boyuna geçirilmek istenen esirlik halkası ne bir gem, ne bir tasmadır. Boyunduruk altında olduğun hal-

de, sen üşürken düşman ocakları için sana odunlar, sen aç iken düşman sofraları için sana buğdaylar taşıtacaklar. Gençleri kanda, tazeleri gözyaşında boğmak istiyorlar.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu; «Türkçülük» ülküsüne bağlı olmakla beraber, yazıları süslü, terkipli, şairane tasvirlerle doludur. İlk eserlerinde Servet-i Fünun üslûp özellikleri; millî akıma bağlı olanlardan «arı Türkçeciliğe» varan bir sadelik görülür. Batı taklitçiliğine, kozmopolit anlayışa karşı, Türklük ülküsünü savunur. Konularında ulusal bir renklilik vardır. «Yükseklik, büyüklük, incelik, derinlik gibi ruhu canlandıracak duyguların, halka yabancı gelmeyecek kelimelerle anlatılmasının ve millet seviyesinin Avrupa ahalisi mertebesine yükselmesine çalışılmasının Türk ve İslâm yazarları ve şâirleri için millî bir ödev, dinî bir borç olduğuna inandım. Alman medeniyeti ve edebiyatı tarihlerinde bu hususta pek çok inandırıcı örnekler vardır. Anladım ki halkın duygusunu, âdetini, ruhunu, istidadını nazara almayarak yazılan bencil eserlerin, okuyanlar üzerinde de bir tesiri olamıyor. Tesirsiz eserlerin ise bir değeri, ömrü olabileceğine inanmıyorum.» der. «Yakarış» yazısında üslüp özelliklerini açıkca görürüz :

Ulu Tanrı!... Gün batıyor; sevgili korkun gönlümde doğuyor. Kumral akşam, bana, sessizlikler içinde büyüklüğünü fısıldıyor... Bu alaca karanlıklar arasında bu kulun, dilmaç kullanmadan, öz bilgisiyle sana diller dökmek istiyor... Ödünç giyim almadan, kendi çaputlariyle karşına çıkmak diliyor.

Onun yalvarışlarını dinlemez misin?

Kanadı incinmiş, karnı acıkmış bir serçenin ötüşcüğünü anlarsın. Boynu bükük, benzi uçuk bir çiçeğin istekçiğini duyarsın... Ey, yüce gökleri ışıklı yıldızlarla, azgın denizleri köpüklü dalgalarla süsleyen Tanrı! Kullarına kendilerini tanımak, kendilerinde özünü tanıtmak üzere onlara beyin, gönül verdin. Onlardan yüz binlerce Türkler, sevgili son yalvacının doğru izinden bu us, bu duygu kanatlarıyla yüksele yüksele uçmağına ermek istediler. Yer yüzünün en büyük ulusu olan Türklerin yüreklerini donduran soğuk bozkırlarını, yurtlarını bırakarak sözlerini anlamak, senin öz birliğini tanımak, sana tapmak üzere yalınayak, baş açık, yad illere düştüler. Sıcak çöllere üstüler...

İlk çağda aya, güne tapan bunlar yaradanlarını bildiler, doğru yola girdiler. Ey bizi yoktan var eden Tanrı. Sonra seni ulatmak, birliğin sancağını yeryüzünün bir ucundan öbür ucuna iletmek, gönlü gözü kör olanlara, seni tanımayanlara seni göstermek, seni tanıtmak üzere savaşmaya başladılar. Şimşeklerine baktılar, kılıçlarını çektiler. Yıldırımlarını işittiler, toplarını kullandılar. Kanlarını uğrunda döktüler, başlarını yoluna koydular. Koca denizleri geçtiler. Yüce dağları aştılar... Yeryüzünde sa-

Ahmet Hikmet Müftüoğlu; Mora İsyanında Yunanlıların şehit ettikleri bir müftünün torunlarındandır. Hafız Abdülhalim Efendi, babası gibi Mora yarımadasında müftü olarak görev yapmaktaydı. Büyük Türk yurdunun bu parçasını Yunanlılar'a karşı savunmak üzere halkla beraber direnişe geçtiği zaman vurularak yakalanmış, sonunda gaz ve reçine ile yakılarak şehit edilmiştir. Eşiyle baldızının da birer gözü oyulmuştur. Abdülhalim Efendi zamanının bilgili, aynı zamanda şair bir şahsiyetiydi. Ölümünden sonra eşi ve on yaşındaki oğlu Yahya Sezai, İstanbul'a gelmişlerdir. Yahya Sezai, İstanbul'da büyümüş, evlenmiş; işte bu evlilikten Ahmet Hikmet doğmuştur.

yısız kullarından, çok, pekçok. Onlar senin uğrunda çabaladılar. Sen de onlara ödüller verdin, dirlikler bağışladın!

Ahmet Hikmet Müftüoğlu; makale, monolog, «mensûre», hikâye ve roman türlerinde yazmıştır. En tanınmış eserleri: Servet-i Fünun döneminde yazdığı «mensûre» lerle hikâyelerinin toplandığı *Haristan ve Gülistan* (1901); Meşrutiyetten sonra, millî akıma bağlı kalarak sade bir dille yazdığı hikâyeleri *Çağlayanlar* (1922) kitabındadır. «*Gönül Hanım*» adındaki romanı ise gazete yapraklarında tefrika olarak kalmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem'in oğlu Ercüment Ekrem Talu, 1927 tarihli Güneş Dergisin'de «Ahmet Hikmet'i Nasıl Tanıdığı»nı şöyle anlatır:

> Otuz yıl oluyor. Rahmetli babamın edebî başkanlığı altında çıkan Servet-i Fünun, o sene Yunan Savaşında şehit düşen erlerin dul ve yetimleri yararına özel bir sayı yayımına karar vermişti. Bu tasarlanan sayıya yazı verenlerin eserlerini Tevfik Fikret'le babam topluyor ve dosyalıyorlardı.
>
> Bir yaz günü, bizim, Büyükada'da, Karanfil Sokağındaki eve bir misafir geldi. Uzunca boylu, siyah bıyıklarının ucu yukarıya doğru özenle kıvrılmış, en iyi terzinin makasıyle kesilmiş elbisesi zarif ve tertemiz, plastron boyunbağı olan bu misafir, kendisine kapıyı açan hizmetçiyle kartını göndermişti: Ahmet Hikmet!
>
> Babam o gün rahatsızdı ve giyinmemişti. Beni derhal aşağıya gönderip ziyaretçiyi içeriye aldırmakla beraber, alelacele ve hastalığına rağmen giyinmeğe kalkışmasından, bu gelen şahsın ağırlanmaya ve hürmete değer bir insan olduğuna kanaat getirdim. Koşa koşa kapıya gittim.
>
> — Buyurun, beyefendi. Babam biraz keyifsizdir. Şimdi giyinip gelecek.
>
> İleriye doğru uzanan alt dudağı zarif bir gülümsemeyle büküldü:
>
> — Vah vah... Rahatsız ettim. Siz Ercüment Beyefendi değil misiniz?
>
> — Benim, efendim.
>
> Benim gibi bir damlacık çocuğa «beyefendi» liği lâyık gören bu terbiyeli misafire çarçabuk ısınıverdim. Babam aşağıya ininceye kadar, iyiden iyiye ahbap olmuştuk.

Hangi okula gittiğimi, neler okuduğumu, edebiyata heves edip etmediğimi sordu. Her sorusuna gerekli olan cevapları bir bir verirken incelediğim yüzünü gittikçe daha çekici buluyordum. Babam odaya girdiği vakit, onun benim hakkımda bol bol harcadığı takdirle karışık kelimeler büsbütün beni kendisine bağladı.

Sair vakitler, babamın ziyaretçilerinden kaçar, gidip oyunlarıma kavuşmayı, onlardan anlamadığım için canımı sıkan sohbetlerini dinlemeğe yeğlerim.

O gün kaçmadım. Uslu uslu, efendi efendi bir köşede oturdum ve bazı âfakî sözlerden sonra, Hikmet Bey ziyaret sebebini anlatarak cebinden çıkardığı dörde katlanmış bir kâğıdı:

— Müsaade buyurulur mu, üstat?

başlangıcıyle okumaya başlayınca kulak kesildim.

O biraz tokca ve kalınca sesin ahengini hiç unutmam. Babacığım da, mavi gözlerini, misafirinin dudaklarına dikmiş, çehresinde hafif bir gülümseme ile dinliyordu. Düzgün, sade ve samimî olan bu nesir ikimizi de büyülemişti. Babam konudan çok belki üslûba, ben ise üslûptan fazla her halde konuya hayran olmuştum. Hele bir akar suya benzeyen bu güzel parçanın bir yerinde galiba eserin kahramanı olan «Hüseyin» in ebeveynine yazdığı mektup göğsüme dolan hıçkırıkları daha fazla zaptetmeğe olanak bırakmadı. Gözlerimden boşalan yaşlardan her nedense utanarak kendimi odadan dışarıya attım ve «Nakiye Hala» nın sonunu ancak yayımından sonra okudum.

Haristan ve Gülistan yazarıyle ahbaplığımız bundan sonra devam etti. Nerede birbirimize rastlasak durur, konuşurduk. Galatasaray Lisesinde bizden aşağıdaki sınıflara edebiyat okuturdu. Müzakerelerde derslerimi bırakıp karaladığım nesirleri, şiirleri, hikâyeleri kendisine verir, fikirlerini alırdım. Üslûbumun sadeliğine rahmetlinin pek çok yardımı dokunmuştur.

Aradan birkaç sene geçtikten sonra birbirimizi kaybettik. O galiba meslek gereği Avrupa'ya gitti. Uzun süre, ta Harb-i Umumiye kadar orada kaldı. Arada bir izinli olarak İstanbul'a geldikçe, kendisine kâh Beyoğlu'nda, kâh Bâb-ı Ali caddesinde rast geliyordum. Yine eskisi gibi şık, her dem taze ve zinde idi. Dudaklarındaki sevimli gülümseme ta sevgili eşi Suat Hanımı toprağa verinceye kadar eksik olmadı.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun: «Nakiye Hala'nın yanına oturdum; kenarı oyalı, yeşil namaz bezinin altından çıkan kınadan kırmızı saçlarının; bir tane bile dişi kalmadığından soluk gözlerinin üstünde, ağır ağır inip kalkan göz kapaklarının; eski çubuğunun dumanını fosurdatarak savurdukça alçalıp yükselişi pek belli olan buruşuk yanaklarının; bürümcük gömleğinin altında daima açık kalan kemikleri çıkmış temiz kırmızımtırak göğsünün hali, bu akşam bana çok dokundu.» biçiminde betimlediği:

Ercüment Ekrem Talu'nun konu edindiği «Nakiye Halaya oğlu Hüseyin Onbaşı'dan gelen mektupla, ünlü monoloğu «Yeğenim»i örnek olarak veriyoruz:

CEPHEDEN MEKTUP

Babacığım,

Ellerinizi öper hepinize selâm ederim. Size bir şey söyliyeceğim, daha doğrusu dinimizce bir müjde vereceğim. Fakat acımıyacaksınız, ağlamıyacaksınız.

Baba, istersen nineme söyleme... Hani sen: «Bu kadar harb gördüm; fakat bir türlü istediğime erişemedim,» demez miydin? İşte tamam, Hasan istediğine erişti; şehidoldu. Üç gün evvelki harbde bir geyik gibi çeviklik, bir arslan gibi yiğitlik gösterdikten sonra şehidoldu. Düşerken yanındaydım, hakkınızı bağışlamanızı yalvardı. Bir kurşunla şakağından, iki kurşunla göğsünden yaralanmış, bir gülle de sağ elini götürmüştü. Kendi elimle gömdüm. Toprağa girerken yüzü gülüyordu. Armağanın olan yatağanı da beraber gömdüm. Kınını da taş yerine başucuna diktim.

Bilirsin, rahmetli bunca yıldır, geceleri bile yatağına bu bıçakla yatardı. Ah, babacığım düşmana ne hızla saldırdık, görseydin. Gözümün önüne senin harblerdeki saldırışların geliyordu. Onları bize ne tatlı anlatırdın. Yaralarını ne sevinçle gösterirdin. İnan babacığım; kardeşim senin oğlun olduğunu gösterdi.

Düşman ilerden kara bulut gibi geliyordu. Biz iki bölüktük. Yıldırım gibi saldırdık. İlk atılışta Yüzbaşı'mızı kaybettik. Çavuşumuz da yaralanınca, kumandayı Hasan aldı. Ah, babacığım, şöyle uzakta durup da Hasan'ın «Ya Allah!» diye bağırdığı vakit ayağımızın altındaki toprakların, başımızın üstündeki ulu ağaçların zangır zangır titrediğini göreydin, şaşırırdın. Nihayet, düşmanı tepeden püskürttük. Kovalamaya başladık.

En önde, göğsü bağrı açık gene Hasan koşuyor, koşuyordu... Kuş gibi, rüzgâr gibi, alev gibi koşuyordu. Bu sırada düşman bir defa daha dönmeyi tecrübe etmez mi? İşte o dakikada Hasan'ı yerde gördüm. Hırsından ne yapacağını bilmiyor; alnından dökülen kanlar içinde kıpkırmızı kesilen dişleriyle tetiği çekmeğe çalışıyor; tüfeğinin namlusunu ısırıyordu. Gözleri kükremiş arslan gözü gibi dışarı fırlamıştı. Onu çaresiz orada bıraktık; düşmanı tamamiyle dağıttıktan sonra yanına geldim. Geldiğimi hissedince gözlerini açtı.

Sen her zaman demez miydin ki: «Ben şehit oğluyum, şehit babası olacağım..» İşte baba, dileğin kabul olundu. O, muradına, şehitliğe kavuştu. Hem gazi oldu, hem şehit...

Senin ve ninemin ellerinden öperim. Beni soranlara selâm... Bu mektubu alayımızın mülâzimine yazdırdım. Kendisi de sizi kutluyor ve ellerinizden öpüyor.

YEĞENİM

(Kırçıl, çember sakallı, setresini yukarıdan aşağı iliklemiş; açık, buruşuk alnını gösteren toparlak fesi arkaya mütemayil, omuzları düşük, endamı öne eğilmiş. Yüzünün çizgileri, alay ettiğini gösterir biçimde hareketli bir ihtiyar Yaşı elli ile elli beş arasında.)

Benim bir yeğenim var... Paris'te tahsilini bitirdi.. Paris'te tahsilini bitirdi ne demektir bilir misiniz? Beni, yedi bitirdi; demektir. Ben bitince benden tahsilât da bitti; tahsilât biter bitmez pek tabiî değil midir, tahsil de bitti... Tahsilâtı benden çektiği paralar... Lâkin tahsili nedir? Onu bir türlü anlayamadım... «Amca, sen bir şey anlamıyorsun, ben darülfünûn'un tekmil fünûniyle mütefenninim!» diyor. Diyor ama, o darülfünûn'un tekmil fünûniyle müfennin oluncaya kadar ben de darülcünûn'un tekmil cünûniyle mütecennin oldum. Bakın, anlatayım size; yeğenim evvelâ mimarlık öğrenmek hevesiyle bana birçok süslü kapılar, yaldızlı kubbeler yaptı; girintili ve çıkıntısız planlarla paralarımı çekti... Sonra bunda temel tutturamayınca, kimyâ-yı madenî'den izâbe tahsiline yeltendi, izâbe tahsili kızıştıkça bizim altınlar da erimeğe başladı... Yeğenim bundan da sıkıldı... «Toprak tut altın olsun» feyzine mazhar olmak arzusuyle çiftliğe başladığı anda ilk tecrübeleri kesemin dibine darı ekmek... Sonra ocağıma incir dikmek oldu... Nihayet, bir sabah yeğenimi karşımda gördüm: Yakalığı bir mermer kuyu çemberi gibi gırtlağına sarılmış; uzun kıvrık saçları kalıpsız fesinin altında, rüzgâra tutulmuş hindi tüyleri gibi tersine dönmüş; yeni doğan bir çocuğa şilte olabilecek kadar kocaman bir plastron boyunbağını göğsüne takmış... Karşımda boyun kırdı; öptürmek alışkanlığıyle ben elimi uzatırken, o da kımıldamadan dudaklarını bana uzattı; ikimiz de ne yapacağımızı birden anlayamadık... Benim elim muallâkta kaldı. Nihayet, boynuma sarılarak lâubâliyâne dudaklarımdan tekrar tekrar öptü. Öpülmeyen zavallı elimden mahcup oldum. Nâçâr geri çektim... Bu sırada dizlerinden aşağı inen redingotunun arka cebinden bir beyaz mendil çıkarırken, parmaklarında allı, yeşilli, mavili birçok sahte, kaba yüzüklerin benimle eğlenir gibi sırıttıklarına dikkat ettim... Bilmem dudağımı öptüğü için midir nedir? Mendiliyle bir tuhaf tarzda burnunu, dudaklarını sildi... Bizim Hacı Bacı'nın bunca senelik devşirimine muhalif bir devşirme icat ile mendili ortasından büzdü, büktü, sardı... (Taklidini yaparak) mindere kendisini attı... Hacıyatmaz gibi sallandı sallandı, sonra dimdik kalktı... Bizim yeğen, bizim yeğenlikten çıkmış da a'ceb-ül-acâib bir makine şekline girmiş... Minderde oturamadı... Kanepede rahat edemedi... Beni, sevgili amcasını beğenmedi.. Sözlerimi beğenmedi... Vaziyetimi beğenmedi... Yürüyüşümü beğenmedi.. Bakışımı beğenmedi... Nefes alışımı beğenmedi.. Of! beğenmedi, bir şeyimizi beğenmedi... Evin tertibini bozmağa, hepsini değiştirmeğe kalkıştı: Uşaklara kahve getirirken beyaz eldiven giymelerini, ahçı İbiş'in kafasına bir beyaz

Ahmet Hikmet'in monoloğunda olduğu gibi, hikâyelerinde de bir amaç vardır. Anlatmak istediklerini, duygularıyla düşüncelerini çoğunlukla hikâye yoluyla anlatır. Ünlemlerden, konuşmalardan geniş ölçüde yararlanır. Tezat, teşhis, tenasüp en çok uyarladığı söz sanatları arasındadır, Türk ulusunun mutlu yarınları, eski günlerimizin şanlı anıları ilgilendiği konuların başındadır. Türklere göre adamoğlu dam gölgesinde doğar, gök altında doğar, gök altında ölürdü... Bir kimsenin değeri ilk kişisel zoruyla, ikinci silâhıyla belli olurdu. Türkler babalarından ninelerinden fazla ulularını severler ve sayarlardı. Altın Ordu'da kanun yasa iki kelimeden ibaretti: Sıra, saygı görüşündedir. Yurdunu ulusunu seven duygulu insan kişiliğiyle sorunlarımıza eğilir.

keten takke geçirmesini, vekilharç Köse Kâhya'nın her sabah tıraş olmasını istiyor, yırtınıyor, ısrar ediyordu. Bir gece, biraz nasihat vermek için odasına girdiğim zaman kendimi dehşetli bir manzara karşısında buldum: Bizim yeğenin burnunun altından kulaklarının hizasına kadar bir bezle bağlı çehresi sapsarı parlıyor... Ayaklarını karyola demirinin üstüne dayamış.. Ellerini pamuklara sarmış, gözleri kapalı, kendisinden geçmiş, yatıyor... Felâket! dedim, felâket!... Odadan dışarı fırladım... Hekim aman hekim!.. Evin içinde birbirimize girdik, çıktık. Biz hekimle usul usul odaya girerken yeğenim de şaşkın şaşkın karyolasından kalktı.. Sofradaki kadınların «Kendisini öldürdü!» feryatları evi dolduruyor; yeğenim bu halden ürkmüş, kaçmak istiyor; biz tekrar yatması için yalvarıyoruz; ellerine ayaklarına sarılıyoruz. Bir kargaşalık, bir gürültü, bir patırtıdır gidiyor...

Nihayet iş anlaşıldı; yeğenim ertesi gün Kâğıthane'ye gitmeğe niyet etmiş... Yeni potinlere ayaklarını sığdırmak, kanı aşağı vermek hülyasıyle ayaklarını havaya kaldırmış... Yumuşasın, parlasın diye, yüzüne, ellerine krem sürmüş... Bıyıklarını dik durdurmak için bir cendere ile sarmış.. Ve bu azâb ve eziyet içinde uykuya, hâb-i râhata dalmış.. Hem bundan sade, bundan tabiî ne olabilirmiş?.. Bunlar o diyâr-i irfanda beş senelik geceli gündüzlü (gülerek ve öksürerek) geceli gündüzlü bir tahsil-i mütemâdînin semeresi imiş!.. Anladınız mı? Beş seneden sonra, Napolyonkârî bir vaziyet, Hümbertkâri bir saç, Vilhelmkârî bir bıyık... İşte bu kadar!.. Yeni kafa olmak için bu kadarı kâfi imiş... Ah!

Bir sabah da baktım ki aşağıdaki büyük odada bir curcuna bir kahkaha, bir tepişmedir gidiyor... Kapıyı araladım; yeğenim hemşiresini piyanoya oturtmuş, Hacı Bacı ile Kâhya Kadın, Nail Molla da dahil olduğu halde, halayıkların tekmiline dekolte olmak için kollarını sıvatmış, göğüslerini açtırmış, onlara kankan oynatmıyor mu?.. «Lâhavle» dedim, «Yâsabûr!» dedim, olmadı. Hemen odaya atıldım; onu, o pomatlı saçlarından yakaladım; selâmlığa aldım..

Bizim yeğenin «Neşr-i medeniyyet» vazifesi imiş; kadın ninesine Boccace'ın hikâyelerini anlatmak, halayıklara «Moulin Rouge» sergüzeştlerini nakletmek «neşr-i medeniyyet» imiş!... Artık lâtifeye, şakaya mahal yoktu.

Henüz hiddetimi teskin etmeden aşağıdaki mutfaktan doğru bir gürültü bir hırıltı fışkırdı... Bizim yeğen uzamış tırnaklarının ucuyle, keşkülüfukarının fıstığından almak istemiş, ahçı İbiş, yeğenimin böyle mülevves tırnaklarını kesmeden mutfağa girmekten men'olunmasını benden rica için yerinden fırladığı sırada o, biçarenin arabacı Pavli, ayvaz Haçador vasıtasıyle ellerini, ayaklarını tutturup daha şık, daha alafranga olmasını teminen, biçarenin bıyıklarını tıraş etmeğe kalkışmamış mı? İbiş'in kafası kızmış; oklavayı bir eline almış yanmış odunu diğer eliyle kavramış, savuruyor ve «Namusum bir paralık oldu... Bu kapıda bir daha duramam... Ben giderin!..» diye avazı çıktığı kadar gürlüyor... Baktım, olmayacak; yeğenimi kurtardım, hareme tıktım... Buna bir ders-i ibret vermek sırası gelmişti; düşündüm, taşındım; hemen o günden itibaren buna bir iş bulmağa teşebbüs ettim. Anadolunun şöyle bir kıyıcığında bir seyahat-ı tecrübiyye icrâ etmesini kararlaştırdım... Zonguldak hatırıma geldi. «Zonguldak.. Oh! Zonguldak!.. Şimdi görürsün sen Moulin Rouge'de kankan oyununu... Ömrüne bereket Zonguldak!..» diyerek Zonguldak'ta bir maden mühendisliğiyle yeğenimi başımdan savdım.

Bu vakadan tam beş sene sonra, o şampanya gibi kabına sığmayan yeğenim, Zonguldak'tan avdet ettiği zaman, ayran gibi sâkin ve râkid, apışmış kalmıştı...

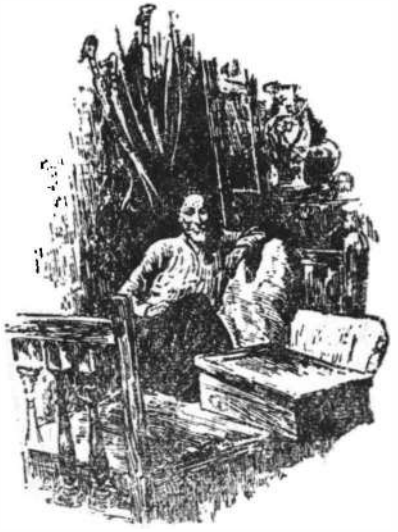

CENAP ŞAHABETTİN
(1870 - 1934)

Edebiyatın kendi doğal gelişmesinde üç büyük aşama vardır: Şarkı, türkü gibi söylenen, çağrılan devir; epope-destan devri ve nihayet bizzat hayatı yaşayan ve bunu dile getiren devir... Havas; beğendikçe alkışlar, avam alkışladıkça beğenir... Avam her devirde ve her diyarda ateşle ziyayı birbirine karıştırmıştır; kendisini her yakanı güneş sanır.. Güzel bir fikir veya güzel bir duygunun güzel bir söz biçimine konulması: İşte bence şiir budur.. Çok yazan değil, güzel yazan yaşar.

SERVET-İ FÜNUN Edebiyatı'mızın çığır açıcı ilk örneklerini veren şair ve yazar. Manastır'da doğdu. Babası, binbaşı Osman Şahabettin, Plevne'de şehit düşünce, annesiyle İstanbul'a geldi; Askerî Tıbbiye'yi bitirerek, uzmanlık öğrenimi için Paris'e gitti; orada dört yıl boyunca Fransız edebiyatiyle de yakından ilgilendi. İstanbul'a dönünce, Şelâle-i Edep, Maarif, Hazine-i Fünûn, Mektep gibi dergilerde yayınlanan şiirleriyle tanınmaya başladı; daha sonra Servet-i Fünûn topluluğuna katıldı. Mersin ve Rodos'ta doktor olarak çalıştı. Cidde'de sıhhiye müfettişliği yaptı; emekliye ayrıldıktan sonra Edebiyat Fakültesinde bir süre Batı edebiyatı okuttu; dergi ve gazetelerde yazılar yazdı; beyin kanamasından Bakırköy'ündeki evinde öldü (13 Şubat). Ölümünden az zaman önce yine kendi yazdığı «Mezarının Kitâbesi»:

Ömrümün defterini işte esefsiz kapadım,
Uyusun haşre kadar toprağın altında adım.
Kış günü ruh-ı günehkârımı örter karlar,
Göğsüm üstünde yazın af ile al güller açar.
Gökte benden daha mes'ut olamaz bir yıldız,
Bu uzun uyku eğer olmasa hiç rûyasız!...

Servet-i Fünûn'un en önemli kişilerinden olan Cenap, şiir alanında ilki Muallim Naci yolunda gazeller, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hâmit yolunda

manzumeler yazmış, sonraları Parnasyenlerin, özellikle Sembolizm akımının etkisine kapılmıştır.. Bu akımların şiir anlayışına uyarak, değişik ritm ve hayaller yaratabilmek için, dili zorlamış; Arapça ve Farsçadan yeni kelimeler alarak, yabancı kelimelerle yeni tamlamalar kurmuş; aşk ve tabiat konularını işlemiş; «sanat için sanat» görüşünü benimsemiştir. Cenap'ta sembolist şiir anlayışı, genel olarak yoktur. Ancak, istiare, dil ve âhenk özellikleri bakımından sembolizme yaklaşır. Muhayyilesi, kâinatta cansız hiçbir şey bırakmamanın, cansız bilinen her şeyi canlandırmağa çalışmanın, her şeyde bir hayatın varlığını kabul etmenin peşindedir. Dokunduğu her şeye yeni yeni renkler, derinlikler, istediği tonda ışıklar, alıştığımızdan bambaşka biçimler, aydınlıklar veren şaşırtıcı, gür bir imgelem gücü vardır. 1897 tarihli 329 sayılı Servet-i Fünûn'da, edebiyattan beklenen faydaları anlatırken «Edebiyattan amaç yalnız edebiyattır» sonucuna varır:

> *Sanatın güzellikleri hakikati olduğu gibi, olduğu yerde değil lâyik olduğu gibi, lâyik olduğu yerde gösterir; hakikatin vereceği tesir-i âdiye birde tesir-i sanat ilâve eder. İşte: «Edebiyattan maksat yalnız edebiyattır» demek, biz bu itikattayız, demektir. Biz kendiliğinden edebiyattan ne fenne, ne felsefeye, ne ahlâka, ne lisana hiç bir şeye doğrudan doğruya fayda ve hizmet beklemiyoruz. Okuyucularımızı millî bir arılık evreninin âheng-i hayalisi içinde, âdi gerçeklerden soyunmuş olarak, sanat güzellikleriyle başbaşa yaşatmak; onları hayat-ı şairânenin çevreleyen nimetleri, arasında güzelliklerin zevkine ermiş gibi bulundurmak: Biz Edebiyat-ı Osmaniyye'den bunu istiyoruz... Bu kadar güzel bir cihan-ı sanat bütün bütün boş kalamamak, bu güzelliklerin varlıklarından dolayısıyle bir cihan-ı menfaat doğmak belki de zarurîdir; fakat buraları bizim endişemiz değil... Edebiyyatın tabiî konusunda ne fen, ne felsefe, ne ahlâk, ne lisan vardır; o ancak bir duygu evreninin bütün ince izlerini çevreler. Edebiyatta fikirler bir yaratılıştan olan mantığın duyu bağlariyle zincirleme gider. Dilbilgisiyle sözdizimiyle ilgili bir manzume boş, olduğu gibi fennî veya ahlâkî bir şiir de abestir. Bir kalemden çıkan eserin vereceği heyecan bir kötülüklerin teşvikçisi olmasın: Edebiyyatın ahlâka hizmeti ancak bu kadardır.*

Cenap Şahabettin; doğada, insan ruhunu andıran bir ruhu, «ruh-i kâinat»ı arar; gerçeklerden kaçar, hülyaya dalar. Cenap'a göre şiir «kelimelerle yapılmış bir resim» dir. Ekremle Hâmit'ten ve sembolistlerin görüşünden gelen etkilerle şiirin, herkesin konuştuğu dilden ayrı tilcikleri bulunması gerektiğine inanır. O güne kadar pek az duyulmuş, hiç duyulmamış tilcikleri bol bol kullanması bu anlayıştan doğmaktadır. Bu yüzdendir ki, sâât-ı semen-fâm (yasemin renkli saatler), berf-i zerrin (altın kar), lerze-i ruşen (parlak titreyiş) gibi söyleyişleri zamanında çetin tartışmalara yol açmıştır.

Şiirlerinde; duygu, görgü, bilgi öğeleri ustalıkla birleşmiş mecazlarla teş-

Cenap Şahabettin'in özdeyişlerini inceliyenlerin başında gelen Hilmi Serim'e göre : O, devrinin belki en zeki adamıydı. Bence, bu keskin zekâ, şair güçle asıl bu öz-deyişlerinde birleşti. Onun parlak ve pratik zekâsı, geniş kültürü, müstehzi karakteri en güzel şekliyle bu söz incilerinde belirdi. Bu bakımdan, onların tesbiti, Cenap'ın kişiliğini bütünüyle tanımada yararlı olacaktır. Serveti Fünûncular, Tevfik Fikret, Halit Ziya, hep ciddî hatta ağır-başlı diyebileceğimiz adamlardı. Bu, çağın politik özelliğinden olduğu kadar, kişilerin mizacından da geliyordu muhakkak. Cenap ise, nesli içinde istihzayı seven, yerine göre herşeyi hafife almasını bilen, bir bakıma batının toleransı ile doğunun tevekkülünü birleştirebilen tek yazardır diyebiliriz. Onun öz-deyişlerinde, espri ile bilenmiş keskin zekânın şimşeklerini pırıl pırıl yanar görürüz. Dikkatli bir göz, onun seçtiği kelimelere yüklediği oyunu ve ustaca kurulmuş tamlamaların nüktesini derhal farkeder. O, kelimeyi ve dilin bütün imkânlarını yakından tanır, ona esneklik verir, bambaşka anlamlara sokar; oyunu ve ustaca kurulmuş tamlamaların nüktesini derhal farkeder. O, kelimeyi ve dilin bütün imkânlarını yakından tanır, ona esneklik verir, bambaşka anlamlara sokar; oyun oynar, alay eder.»

bihler, istiarelerle tamlamalar birbirine karışmış «nazım = nesir + müzik» anlayışı üzerinde önemle durulmuş; aruz heceden üstün görülmüş; tema «tabiat-kadın-aşk» üçgeni üzerine oturtulmuş; görünümlerinden hepsi duygusal bir açıdan, hepsi de aruz ölçüsü ile yazılmıştır. Cenap Şahabettin «güzellik için sanat» kendi deyimiyle «hüsn-i mücerred» in arayıcısıdır. Onun görüşüne göre; «Edebiyattan gaye ancak edebiyattır ve edebiyat için güzellikten başka gaye tanımam. İtikadımca, güzel bir eser vücuda getirerek okuyucularda tatlı bir hülya uyandıran şair başarı sağlamıştır. Bunun içindir ki, Cenap şiirlerinde, başkalarının hayatları ve acılariyle hemen hemen hiç ilgilenmez. Yeryüzünde en önemli söz konusu olabilecek konu, onca bireyin mutluluğudur. Kış musikisi anlamına gelen Elhan-ı Şitâ' şiirinde kaybolan mutluluğunun hüznünü bulur :

ELHÂN-I ŞİTÂ

Bir beyaz lerze, bir dumanlı uçuş,
Eşini gaib eyleyen bir kuş

gibi kar
Geçen eyyâm-ı nevbahârı arar.
Ey kulûbun sürûd-u şeydâsı,
Ey kebûterlerin neşideleri!

O bahârın bu işte ferdâsı:
Kaplad bir derin sükûta yeri
karlar
Ki hamûşâne dembedem ağlar.
Ey uçarken düşüp ölen kelebek!
Bir beyaz rîşe-i cenâh-ı melek
gibi kar.
Seni solgun hadikalarda arar.
Sen açarken çiçekler üstünde
Ufacık bir çiçekli yelpaze;
Na'şın üstünde şimdi, ey mürde,
Başladı parça parça pervâze
karlar
Ki semadan düşer düşer ağlar!

Uçtunuz gittiniz siz ey kuşlar!
Küçücük ser-sefîd baykuşlar
gibi kar.
Sizi dallarda, lânelerde arar.
Gittiniz, gittiniz siz ey mürgan!
Şimdi boş kaldı serteser yuvalar,
Yuvalarda-yetîm ü bîefgan-
Son kalan mai tüyleri kovalar
karlar
Ki havâda uçar uçar ağlar!

Destinde ey sema-yı şitâ, tûde tûdedir
Dök ey sema revân-ı kebûter, sehâb-ı ter...
Dök ey sema revân-ı tabîat gunûdedir
Hâk-i siyâhın üstüne sâfî şükûfeler!..
Her şâhsâr şimdi-ne yaprak ne bir çiçek-
Bir tûde-i ztlâl-i siyeh-reng ü nâümîd..
Ey dest-i âsmân-ı şitâ durma, durma çek
Her şâhsârın üstüne bir sütre-i sefîd!

Göklerden emeller gibi rîzan oluyor kar;
Her sûda hayalim gibi pûyân oluyor kar.
Bir bâd-ı hamûşun per-i sâfında uyuklar-
Tarzında durur bir aralık, sonra uçarlar.
Soldan sağa, sağdan sola, lerzân ü girîzân,
Gâh uçmada kuşlar gibi gâh olmada rîzan.
Karlar... Bütün elhânı mezâmîr-i sükûtun,

Tiryaki Sözlerinden : «Hiç bir zaman sevmemiş olduğumuz bir adamın ciddî bir düşmanı olmayız... Vapurda, tramvayda, tiyatroda her umumî yerde oturmak için köşeleri tercih et : Hiç olmazsa bir tarafın hür kalır... Avam, koyun ruhu ile kaplan huyundan mürekkeptir... Hakiki zarif, zerafetten bî-haber görünür... Sevdâ ile karasevda arasında ancak hafif bir renk farkı vardır... Hayatta husûmet ve muhabbet mütesaviyen birer kuvvettir : Dost olamıyacaksan düşman ol!... Kavak ağacını beğenen ve seven pek az kişi gördüm : Çünkü dosdoğrudur!... Çok para ile aldığın her şeyi kıymetdâr zannetme : Pahalı başka, kıymetdâr başkadır... Aşık sevdiğine bakar, fakat... Görmez... Her cem'iyet, lâyık olduğu edebiyatı sever... Aşk, kalbimizin saygısız misafiridir Bize sormadan gelir, bize sormadan gider.»

Karlar... Bütün ezhârı riyâz-ı melekûtun..
Dök hâk-i siyâh üstüne, ey dest-i sema, dök,
Ezhâr-ı buhârın yerine berf-i sefîdi,
Elhân-ı tuyûrun yerine samt-ı ümîdi.

Cenap Şahabettin'in nesrinde nükte ile fikre sıkı sıkıya bağlılık görülür. İşitilmemiş tamlamalara, şaşırtıcı zekâ oyunlarına düşkündür. Hareketli, değişik, zengin bir nesir peşindedir. 1908 yılından sonra nesre önem vermiş; millî edebiyat akımına rağmen dilini sadeleştirmemekte direnmiş; eleştirici, alaylı bir anlatımla hemen her konuda makaleler, sohbetler, gezi mektupları, özdeyişler, piyesler yazmıştır. Şiirlerinde olduğu gibi, düz yazılarında da, süslü anlatıma, nükteye, zekâ gösterişine, kelime oyunlarına, her türlü söz sanatına önem vermiştir. Herkes gibi yazmamak, ayrı bir düşünüş, mantıkla dolu bir fikir, orijinal bir buluş bu nesrin en belirli özelliğidir. Özdeyişlerinde bu özellikler açıkça yansır :

Yazısı ile okuyucularını yükseltmeyen yazar, ancak bir kâtiptir... Göz bazı dimağların pençesi, bazılarının dürbünü ve bazılarının aynasıdır... Güzel fikir bir ıtır ise, güzel üslûba her yanı sağlam kapalı bir billur şişe diyebiliriz. En parlak kavram bile kusurlu bir anlatım içine konulunca, açık kabta kalmış gülyağı gibi açmakta gecikmez.

Güzel söyliyeceğinden emin değilsen sus : İcab-ı zerâfet budur.. Uzun söz, uzun ökçe gibi kadınlara yakışır... Güzel nesrin her paragrafında cümleler ve her cümlesinde terkipler ve kelimeler değişir... Her toplum değer verdiği edebiyatı sever...

Yüksek tepelerde hem yılana, hem kuşa rastlıyabilirsiniz, fakat biri sürünerek, öteki uçarak yükselmiştir... Sağnak altında gülenle ağlıyan pek farkolunmaz.. En iğrenç yalan gözyaşı şekline girendir.. İnsanlar da koçlar gibi kafa kafaya döğüşürler... Konuşurken bâzıları için «kalbi ağzın-

da» derler. Ben tercih ederim ki dimağı dilinde olsun... Adi fikre sarfedilmiş güzel ifâdeden ziyade, âdi ifade içinde gördüğüm güzel fikire acırım.. Köhne fikirler paslanmış çivilere benzer: Söküp atmak çok güçtür.. Ahmaklık, daima nur ile alevi karıştırır ve kendisini her yakanı bir güneş sanır.. Kaplan sırtı için en tahammül edilmez yük merhamettir.. Şen adam güneşe benzer; girdiği yer aydınlanmış olur.. En geveze kuş ümittir. Kalbimizde hiç susmaz... Yalnız seni sevenleri sevmek, muhabbet değil, mübâdeledir... Yerinde sayanlar, yürüyenlerden ziyâde ayak patırtısı eder... Çoğumuz saadetini hissetmiyen mes'udlarız. Anâsır-ı ikbâlimizden birini kaybedince anlarız ki mes'ûd imişiz.. Saâdet Hızır Aleyhisselâm gibidir. Herkese hiç olmazsa bir kere görünür. Bahtiyar olmıyanlar karşılarına çıkan veya yanlarından geçen saadeti tanımayanlar ve bundan dolayı ona dört elle sarılamıyanlardır... Gölgesiz bahtiyarlık olamaz. Bak güneşte bile lekeler kesfolundu.. Hürriyetin hakikî âşıkları esirler, değil, hürlerdir. Zira hürriyeti bile sevkmek için tanımak lâzım gelir. Saadet gibi şan ve şerefi de dışarıdan bekleme. Etrafında el şakırtısı yokmuş, ne beis var? İçinde bir ses: «Aferin!» desin; bu kâfidir. Hakikî nişan göğsün dışına değil içine takılır.. Menfaat sandalyeye benzer: başında taşırsan seni küçültür, ayağının altına alırsan seni yükseltir.. Altından kendini gözet; zehiri hiç bir zaman teneke kupa içinde sunmazlar.. Daima ara: bir gün altın ararken bakır bulursun, yarın bakır ararken altın... Yalnız kendi nefsini düşünerek dost arayan, hizmetçi arıyor demektir.. Zekâsız kuvvet yıkabilir, fakat yapamaz.. Karnı açlardan ziyade kalbi açlara acırım.. Hülyasız yürek petrolsuz bir lambadır: hiç bir şeyle parlatılamaz. Başkası düştü mü; çürük tahtaya basmayaydı, diyoruz. Kendimiz düşünce bastığımız tahtanın çürük çıkmış olmasından şikâyet ederiz.. Tanrı'dan herşeyi isteyebilirsin, yalnız para isteme. Çünkü Tanrı parayı sevmez ve sevmediği için, ancak sevmediklerinden bazılarına verir. Düşün: Hiç Tanrı'nın sevebileceği adamlarda paralısını gördün mü?... Beni korkutan öldükten sonra cehenneme gitmek değil, hiç bir yere gitmemektir.. Yaşlandıkça güzelleşmek çınar ağaçlarına özgüdür: Sakalını süsleyenlere bayılırım... Hayat savaşında üstün gelmek için sağlam kafa gereklidir: Dünkü fikir küflü, yarınki daha hamdır. Bugünün adamına bugünkü fikri yarar.

Cenap Şahabettin; Servet-i Fünûn nazmının ilk başarılı örneklerini veren; böylelikle yeni bir çığır açan; 1896 dan 1923'e kadar edebî hayatımızda etkili bir rol oynayan; batı edebiyatının kesin ve eksiksiz yerleşmesinde büyük payı bulunan bir kişi olarak daima anılacaktır. Özellikle, her zamana uymasını bilen nesri, Türkçemizin bugünkü yapısını bulmasında, büyük bir rol oynamıştır. Özdeyişleri çoğunlukla kuvvetli bir nitelik taşır. Eserlerinin en tanınmışları: *Tâmat* (şiirler, 1887), *Evrak-ı Eyyam* (makaleler, 1915); *Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri* (makale ve özdeyişler, 1918); *Körebe* (piyes,

1918); *Vilyam Şekspir* (inceleme 1931); *Yalan, Küçükbeyler* adındaki piyesleri ise kitap halinde yayınlanmamıştır.

Cenap Şehabettin, Bizanslı bir mozaik ustasıdır ki, bütün hüneri parmaklarının ucunda bulunur. *Ahmet HAŞİM.* Cenab, çok güzel bir iki aşk şiirinin dışında, güzel ve sağlam yazan bir nesirci. İyi bir yazış tarzı olan bir sohbetçi ve esprisi olan bir adam. *Halide Edip ADIVAR.* O, ne Petrarka gibi aşk ile mest, ne de Musset gibi elemle, hicran ile bedbaht bir şaire benzer; daha ziyade kadını ve aşkı terennüm ederken tellerinden çıkarılabilecek olan sanat nağmeleriyle ilgilidir; ve bu sanat kayıtlarının altında kalbinin asıl duyguları uyuşmuş bir halde görünür. O, bir âşık değil, sadece bir sanatkârdır. *Halit Ziya UŞAKLIGIL.* Şiirimiz, ilk defa olarak, Fikret'in ve Cenab'ın elinde, sadece aruz kalıpları içinde bir vezinli söz olmaktan çıkarak, insan ruhundan ve tabiatten gelen çeşitli seslerin âhenkleştirilmesile bir melodi, bir müzik haline girmiştir. *Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU.* Şiirlerinden

SENİN İÇİN

Sesin işler gibi bir şûh kanat gamlarıma
Seni dinlerken olur kalbim uçan kuşlara eş,
Gün batarken sanırım gölgeni bir başka güneş,
Sarışınlık getirir gözlerin akşamlarıma.

Doğuyor ömrüme bir yirmi sekiz yaş güneşi
Bir kuş okşar gibi sen saçlarımı okşarken.
Koklarım ellerini gülleri koklar gibi ben
Avcundan alırım kış günü bir yaz ateşi.

Gönlüme avdet eder her unutulmuş nisan
Ne zaman gençliğini yolda hıraman görsem.
Eskiden pembe dudaklarda dağılmış busem
Toplanır leblerime bir gece dalgın dursan.

Seni zambak gibi gördükçe açık pencerede
Gül açar bahtımın evvelki hazanlık korusu;
Genç eder ufkumu hulyarımın genç kokusu;
Sorarım ak saçımın örttüğü yıllar nerede.

Cephemi varsın o solgun seneler soldursun
Yeni yıldız gibi doğdukça güzel her akşam,
Gençliğin böyle benimken kocamam, hiç kocamam...
Ruhum, ölsem bile ben, sen yaşıyan ruhumsun.

ŞARKI

Bağ gölgelenir, güller açar, bülbül öterken
Hak sanki yaratmış seni bir yaz gecesinden.
Ömrün bana mehtabı ve yıldızları sensin
Hak sanki yaratmış seni bir yaz gecesinden.

Kalbim seni bir yaz kuşu dinler gibi dinler
Esmer geceler sendeki esmerliği söyler,
Yollar kokunu gönlüme temmuzda çiçekler
Hak sanki yaratmış seni bir yaz gecesinden.

TEMAŞA-YI LEYAL

Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim
Levha-i kâinâtı seyredelim:
Gölge, hep gölge, her taraf gölge,

Gölgelerle bütün zemin mestûr;
Asman yalnızca nîm manzûr
Görülen başlıyor görülmemeğe;

Bir dumandan kefenle cism-i cihan,
Kalıyor ka'r-ı leyl içinde nihan...
Gelir ancak bu bağ-ı muzlimde

Gelir enfâs-ı zâr uzaklardan,
Tâ uzaklardaki dudaklardan...
Ah, bak sevgilim bu zulmette

Ne kadar cüssesiz kalır insan,
Bizi gûyâ ezer bu leyl-i giran.
Sevgilim.. gölge, her taraf gölge;

Sana da düştü reng-i ye'si şebin,
Gölgelendi senin de reng-i lebin;
Sen bile başladın görülmemeğe...

YAKAZAT-I LEYLİYYE

Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim,
İhtizâzât-ı leyli dinliyelim:

Tâ uzaklarda işte bir piyano
Tâze parmakların temâsiyle
Ağlıyor bir hazan hevâsiyle...

Dinle ey yârim işte ağlıyan o
Gecenin ka'r-ı pür-sükûnunda,
Zulmet-i ebkemin derûnunda

Gâh onun ihtizâz-ı pestiyle
Mütevahhiş, hazin, rakîk ü nizâr
Dağılır cevve bir sürûd-i hezâr.

Cenap Şahabettin; yaşamının sonlarında, yakın dostu Doktor Akil Muhtar'ın «kat'i istirahat» öğüdünü dinlemedi; yazmayı sürdürdü. Çünkü onun için «Çalışma zevkinden yoksunluk, gerçek ölüm» dü. «Cumhuriyet» gazetesi için «Fransızca-Türkçe» bir sözlük hazırlıyordu. Tıp, dil, tarih, edebiyat bilgileriyle dopdolu kafası, daha fazla çalışmasına olanak bırakmadı. Halit Ziya Uşaklıgil haklı: «Bir dimağ ne kadar kavi, ne kadar mukavim olursa olsun, ondan bu kadar büyük görev beklenemezdi.» O ise yazmaktan, okumaktan bir an uzak duramıyordu. Ancak bu sonsuz haz ırmağından onu ölüm ayırabilirdi. Resimde Cenap Şahabettin, Sedat Nurinin kalemiyle piyano çalarken.

Gâh onun irtiâş-ı mestiyle
Dolaşır kâinat-ı nâimeyi
Bir umûmî şehîk-i tenhâyî...

Onu kim dest-i ra'şedâriyle
Çalıyor, perde perde inletiyor?
Onu kim böyle gamla söyletiyor?

Tellerin lâhn-i inkisâriyle
Hangi metrûke böyle eğleniyor,
Hangi mâtem bu sesle söyleniyor?

Gâh olur ince, nâzenîn bir ses,
Leyl içinde sürüklenir, inler;
Onu zulmet, sükût ile, dinler.

Gâh olur bir figan-ı tîz heves;
Bütün a'sab-ı kâinatı gerer;
Kalb-i hâbîde-i cihan titrer.

Sonra bir şehka-i bükâ olarak
Düşer âğuş-i leyl-i târike
Çalışır rûh-ı samtı tahrîke...

ŞARKI

Geldi kuşlarla yeşil dallara yaz.
Varsa ruhunda çiçek şiiri biraz
Yere güller düzerek pembe beyaz
Sevdiğim goncefemin ismini yaz..

Öyle küllerle müzeyyen görse
Sevdiği göğsü yazın bir kimse
Ram olup gönlü bedii hisse
Zanneder bir çiçek açmış buse.

HÜSEYİN KÂZIM KADRÎ
(1870 - 1934)

İSTANBUL'da doğdu. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nden sonra, bir süre Mülkiye Mektebi'nde okudu. İzmir İngiliz Ticaret Mektebi'ni tamamladı. Maliye Mektubî Kalemi, Hariciye Nezareti memurluklarında; Dârüşşafaka astronomi öğretmenliğinde bulundu. Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit Yalçın'la «Tanin» gazetesini çıkardı (1908). Serez, Samsun mutasarrıfı; Halep, Selânik valisi (1909 - 1911); Manisa milletvekili oldu (1912). Birinci Dünya Savaşı sıralarında Suriye'de bulundu; «Osmanlıca - Türkçe» sözlük çalışmalarına başladı (1914 - 1917). İstanbul'a döndü (1918). Aydın milletvekili seçildi (1920). Ziraat, Ticaret, Evkaf nazırlıklarında bulundu. Başlıca eserleri: *Yirminci Asırda İslâmiyet* (1913); *On Temmuz İnkılâbı ve Netayici* (1920); *Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe bir Manzume* (1924); Türkçe, Arapça, Farsça sözcüklerle Uygur, Çağatay, Azerî, Kazan, Yakut, Koybal, Çuvaş, Altay, Kırgız sözcüklerini kapsayan: *Büyük Türk Lûgati* (4 cilt; I. ve II. ciltler 1917 - 1928; III. ve IV. ciltler 1943 - 1945). Ona göre

Yirminci asır, dünyanın bir çok yerlerinde, milliyet emellerini ve hislerini uyandırmıştı.. Türkler de, başka milletler gibi, milliyetleri ve bunun en mühim camiası olan dilleri etrafında toplanmak lüzumunu daha iyi anladılar... Türk aleminin temin-i hayat ve istiklâl için şiddetle muhtaç olduğu müessir ilm ü iz'an bize şarktan değil, ancak garptan gelebilir; bu, münakaşaya tahammülü olmayan vâzıh bir hakikattir.

AHMET REŞİT REY (1870 - 1956)

Bir hande-yi nermîn ile yâr-ı vefâdâr,
Rûhumdaki âşûbu ezersin, bitirirsin;
Bir nazra ile eyleyip ümmîdimi bîdâr
Bir dest-i nevâzişle teselli getirirsin.

İSTANBUL'da dünyaya geldi. Mutasarrıf Şefik Bey'in oğlu, tiyatro yazarı Ekrem Reşit'le besteci Cemal Reşit'in babası. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesin'den sonra İstanbul Mülkiye Mektebi'ni bitirdi (1888). Saray mâbeyn kâtibi oldu (1890). Kudüs mutasarrıflığı (1906), Halep valiliği (1908), Galatasaray sultanisi edebiyat öğretmenliği (1910), Dahiliye Nâzırlığı (1912) yaptı. Sevr antlaşmasına karşı çıktığı için, görevinden alındı. Birinci Dünya Savaşı yıllarını Cenevre'de geçirdi. İstanbul'a döndükten sonra kendini edebî çalışmalara verdi. İstanbul'da öldü (14 Ağustos).

İstemezdim o ömr-i şeydâdan
Bana bir yâd-ı hüzn ü gam kalsın.
Hep o ezkâr-ı şi'r ü hulyadan
Sana bir nağme-i elem kalsın.

Ahmet Reşit Rey; ilk şiirleri «Gülşen» dergisinde yayınlandığı zaman, henüz onbeş yaşındadır. Servet-i fünûncular arasına, yirmibeş yaşlarında, tanınmış bir şair olarak girer. Zamanla Ekrem-Hâmit-Fikret etkisinden kendini kurtarır; kendine özgü sağlam yapılı, bireysel bir şiire varır. «H. Nâzım» imzasını kullanır. Şiirleri dergi yapraklarında kaldı. Homeros'la Corneille'den çevirileri dışında diğer eserleri: *Nazariyat-ı Edebiye* (2 cilt, 1912); *Racine'in Piyesleri* (1934 - 1935) *Eneid* (Virgilius'dan çeviri (1936); *Gördüklerim Yaptıklarım* (siyasal anılar, 1945).

İlk şiirlerinde Abdülhâk Hâmid'in bâriz etkileri görüldüğü halde, ancak Servet-i Fünûn dergisinde şahsiyetini buldu. Eserleri bu derginin nazmının genel vasıflarını taşır. Şekle, vezne, kelimelerin seçilmesinden meydana gelen ahenge fazla düşkünlük gösterdiğinden şiirlerinde his ve hayâl derinliği, lirik bir coşkunluk görülmez. Bunları kitap ha-

linde derlememiştir. Bunlardan başka Galatasaray Lisesinde edebiyat öğretmeni iken verdiği dersleri toplıyarak «*Nazariyât-ı edebiye*» adı altında bastırmıştır (iki cilt). Bir aralık Mütâreke yıllarında çıkan günlük gazetelerde siyasî makaleler de yazdı. *Tahir ALANGU*. Şiirlerinden :

TULÛ

Deycûr parça parça tahaccür edip azîm,
Sâmit, mehîb kitleler olmuştu rû-nümâ.
Rûy-ı semâda şûle-i pür ihtizâz ile
Tâbândı levha levha semâ-pâre-i besîm
Muzlim o kitleler arasında. Derîde-bâl,
Pâ-beste, bir sehâbe-i yeldâ-mümâsile
Düşmüşdü ki hayâl
Güyâ görünürdü rahnelerinden hayâl, meyâl
Ibhâm-ı bu'd içinde hayât-âver zılâl
Büldân-i pür ziyâ..

Cebhe-i ufka bir hafif ziyâ
Bağteten verdi muhteriz bir tâb :
Tıfl-ı nevzâdın ibtisâmı gibi
Rûh-perver, lâtif, bî-mânâ;
Zîr ü bâlâya pür küşâ-yı şitâb
Olarak gaysuvân-ı nâzişini
Dağıtıp yaptı neş'e-zâr-ı zılâl.

Sonra envâr-ı nîm handânı
Sîne-i ebri etti tâbiş-gâh.
Çeşm-i mahmûr-ı fecr edince nigâh...
Rûy-ı hâverde pembe, mâi, sefîd
Bir tebessüm zuhur edip şeffâf
Etti lebrîz-i lem'a-i rikkat
Gecenin hadşe-gâh-ı zulmetini.
Olarak bir güzel şuâ-ı medîd
— Nâzenin, işve-sâz, nağme-serâ —
Bûse-çîn-i sehâbe-i beyzâ
Etti âfaaka handeler ithâf..

Olmuştu âsmân ü zemîn vakf-ı intizâr
Şevk-i garâm ile halecân-ı ümîd ile,
Birdenbire kenâr-ı ufuktan edip zuhûr
Verdi zılâl-ı bâkıye-i leyl-i zâile
Bir bûse-i mesâr...

BİR GECE

Orman büyük, ağaçları yüksek, küşâde bâl
Birbirleriyle dâim ederler müsâhebe;
Mehtâp parça parça düşer ba'zı yerlere.
Orman bu hey'etiyle semâ-yı mükevkebe
Benzer. Öper de nûr-ı mehi gizlice zılâl,
İrâs eder o bûse -sirâyetle her yere-
Bir fecr-i nev ziyâ nigehin rengini şebe.

Kuşlar -o handezâr-ı tabîat perîleri-
Başlar nisâr-ı nağmeye, orman sükût eder.
Rîzâh olur yavaşça zemîne o nağmeler;
Tekbîl edip şemîm-i ziyâdâr-ı meşçeri
Sevdâ gezer ağaçların umkunda derbeder

Tahzîz eder havâyı bu âheng-i nûrfâm;
Bir hüsn-i muhtecip açar âheste bâlini
Elhân-ı işvekâr ile leb ber leb-î garâm...
Aheng-i hüsnünün duyarım ben meâlini.

SU PERİSİ

Pür sükûn, aşka yuva bir orman,
Öpüyor pâyını bir çay her an.

Sahilinde bu çayın bir duhter
Oluyor mâh-ı neve reşk âver.

Kız derin hüzn ü melâle dalmış,
Eğilip aksini âba salmış...

Seyrederken onu geldim vecde,
Hâiſâne gidip ettim secde.

Sebeb-i hüznünü sordum, baktı,
Gözlerinden bana şimşek çaktı.

Dedim: «Ey enfes-i sun'î Bârî!
Lütfedip ismini söyle bari...»

Bir tebessümle beni mest etti,
«Su Perisi!...» dedi, kaçtı gitti...

GÜL FİDANI

İlk bûse-yi sevdâsı gibi pembe ve lerzân
Bir bikr-i afîfin,
İlk hande-yi mahmûru gibi bâri' ü nâzân
Bir subh-ı lâtîfin;
Ma'nâ-yı ter-âvîdesi gül-nahl-i zarîfin,
Muhtezz ü girîzân,
Her cünbüş-i bâlinde olur bâd-ı hafîfin
Etrâfına rîzân.
Evraak-ı sefâ-güsteri mîzâb-ı tarâvet
Saakıyle hem-âhenk;
Her goncesi handân idi, leb-rîz-i şebâbet..
Heyhât! Çabuk soldu bu nev neş'e-yi bârîk
Bir dâ'-ı fenâ-renk
Koymuştu onun cezrine bir nokta-yı târîk.

O N A

Nigehin tâze, mâi, rûh-nevâz,
Pür tebessüm, nev-hiz,
Aşk-ı ma'sûmunu eder ibrâz;
Eyler a'maak-ı rûhumu tehzîz.

Seyl-i hestîde pây-bend-i kesel
Kalırım, bî-mecâl-i cehd ü cidâl,
Garka-yî keff -i târîk
Dest-i nermîn ü nâzikin derhâl
Bana âguuş-ı lûtf açar da, emel
Eder efsürde kalbimi tahrîk.

Leyl-i âtîme lem'alar uzatır,
Eyler ümmîd ü tesliyet ihdâ
Bir bedii-yı sevdâ
Ki senin nûr-ı ibtisâmındır.

ÂN-I TEELLÜM

Başım elimde, nigâhım fezâ-yı hîçîde;
Temevvücât-ı tefekkür, müşevves ü mübhem,
Yuvarlanır serimden
Bir ufk-ı nâ-mütenâhîye kef-nisâr-ı şitâb
Olur giderdi.

Geçerdi bir sürü eşbâh-ı pür-zılâl-ı elem
Olup bu silsile-yi bî-karâra pîçîde;
Kiminde reng-i hakîkat-nümâ-yı ye's ü hicâb,
Kiminde şu'le-yi efsürde-yî ümîd-i kühen
Bükâ ederdi.

Emellerim, hevesâtım, o tatlı hülyâlar,
-Sabâh-ı ömrümü canlandıran bu sevdâlar-
Geçerdi nazra-gehimden şikeste, pejmürde,
Mürde;
Geçerdi böyle bütün
Hayât-ı mâziyem âlûde-yî gubâr-ı nedem.

Kaçar da pîş-gehimden perîde-reng-i futûr
İlel-ebed mestûr
Kalırdı dûd-ı türâbı hizâb-ı dûrîde,
Şûrîde,
Hüzün-nümâ, küskün,
Hayat-ı âtiyem âgışte-yî zalâm-ı adem.

O ZAMAN

Zamân olur ki geçer mansab-î nigâhımdan
Derîde-bâl-i nedâmet, şikeste-tâb-ı elem,
Bütün hayât-ı güzeştem, hayât-ı me'mûlem
Geçer, geçer, beni pâ-mül-i ye's eder..
O zamân

Bulut altında nîm-pinhân bir
Güneşin huzme-yî şuââtı,
İntişâr eyleyip edince mürûr

İnce yağmur bulutlarında kalan
Katarât-î rakîka-yî mâdan
Nâ-gehânî nasıl ederse zuhûr
Bütün elvân-ı iltimââtı,
İbtisâmıyle - sâbit ü sâir-
O bulutlarda bir bülend âhenk
Tayf-ı reng-â-renk;
Görünür öyle nâ-gehân çıkarak
Mevecât-î tefekkürâtımdan

Bir esrâ vücûd-ı hande-meâl.
Beni pâ-mâl-i ye's eden âmâl
Toplanıp nûr-ı câzibesinde hemân
Canlanır şûh, mübtesim, parlak.
Kalırım ben bu hikmete hayrân,
Mevc-i fikrim sükûn bulur...
O zamân

Bir hande-yi nermîn ile yâr-ı vefâ-dâr,
Rûhumdaki âşûbu ezersin, bitirirsin;
Bir nazra ile eyleyip ümmîdimi bîdâr
Bir dest-i nevâzişle tesellî getirirsin.

HER ZAMAN GÖRÜLÜR

Sıyrılıp zulmet açılınca hâver
Parlak bir kahkaha uçar havada;
Denizde, kıyıda, dağda, ovada
Gezinir mâi etekli perîler.

Yavaş yavaş eser de bâd-ı seher
Kuşlar sevinir, oynarlar yuvada;
Otta, ağaçta, toprakta, kayada
Mübtesim bir neş'e telâtüm eder.

Gece bir balıkçı sabâha kadar
Denizde dolaşır, rızkını arar
Yalnız başına bir kandil ile.

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL
(1870 - 1957)

Babam, sâdât-ı Hüseyniyyeden Mehmet Emin Paşa'dır ki, asalet ve necâbet, namus-u istikamet ve ilm-ü fazilet ile mâruf idi. Annem, Hamide Nerkis Hanımdır ki, Kemâl-i iffet ve Nezahat ile mevsuf idi. Bir kış gecesi İstanbul'da doğmuşum. Mizacım asabî, teessürüm şedit, kalbim rakik, intikal ve infiâlim serî olduğundan o şefkatli baba ve anne, beni hüsn-i muamele ile büyütmiye ve kalbimi incitmemiye itina etmişlerdir.

İSTANBUL'da doğdu. Şehzade Rüştiyesi'nde, Mülkiye'de, Hukuk Mektebin'de okudu. Özel olarak; dinsel bilimler, hat sanatı, hadis, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Vilâyatı Mümtaze ve Muhtare, Sadaret Mektubî kalemlerinde, Vilâyeti Sitteyi Teftiş ve Islâhat Komisyonu'nda görev aldı (1890 - 1908). Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ni kurdu; emekliliğine kadar Müdür'ü olarak bu Müzeyi yönetti. Ahmet Hamdi Tanpınar, onun fiziksel ve ruhsal portresini renkli üslûbuyla çizer:

> *İbnül Emin Mahmut Kemal; bir çeşit gizli muvazaada karşılaşmayı kabul eden insandı. Bu yüzden, etrafiyle münasebeti, abese kadar giden bir protokolla tesbit edilmiş gibiydi. Bu protokolun ilk şartı ve maddesi, kendisine karşı olan hürmetle fantezilerine mutlak teslimiyetti. Onun hukuk-ı beşer beyannamesi: «Ya beni olduğum gibi kabul edersiniz, yahut sizin için yokum» diye başlar ve sizin inkârınıza kadar giderdi. Meclisin belli başlı hususiyeti, bu kişiliğin doğurduğu her an komiğe kaçan vaziyetlerdi. Fakat bu, zamanımıza hakkıyle hitap etmesi imkânsız birtakım modalarda gecikmiş, bizim anlayamıyacağımız şekilde zeki ve eğlenceli adam, birtakım büyük meziyetlerle doğmuştu. Hayatı ve insanları severdi. Kıskanılacak derecede canlıydı. İzzeti nefisle, unutulma kaygusuyla karışık garip ve ısrarlı bir vefası vardı. Gençlikten hoşlanır ve daima ararda.*

İbnülemin Mahmut Kemal İnal; tarih, edebiyat, biyografi ve bibliyografi bilginlerimizin en büyükleri arasında; «Ne kendi kimseye benzer, ne kimse

kendisine!» dedirtecek kadar egosantrik bir kişiliğe sahiptir. «Hem dindar, hem kindar» hem heccavdır. Hiç evlenmemiş, hemen bütün ömrünü, Türk ve İslâm Eserlerimizin aydınlanmasına vermiş, ele aldığı her konuyu gün ışığına çıkarmış, gelecek kuşaklara binlerce sayfalık, bizi biz yapan kaynakları cömertçe hazırlamıştır. «Her fert, kendini beğendiği gibi, eserini de beğenir. Bu, beşeriyetin muktezasıdır. Benim de beğendiğim eserlerim vardır. Onlar ise, henüz yazamadıklarımdır.» demesine karşın, en tanınmış eserleri: *Son Asır Türk Şairleri (12 fasikül,* 1930 - 1942); *Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar* (14 fasikül, 1940 - 1942); *Son Hattatlar* (1955); *Hoş Sada* (XIX. yüzyıl musikişanasları ve musiki fıkraları, 1958) ve «Tarihçe-i Evkaf ve Teracüm-i Ahval-i Nuzzar», «Hersekli Arif Hikmet, Şeyhülislâm Yahya, Leskofçalı Galip...» divanlarının önsözlü baskıları.

«Son sözü ben söylüyorum. İşte, ben onların hakkında hüküm vereceğim.» Ve bu son sözü söylemek fırsatını, bu dindar adam, kaderin kendisine bahşettiği bütün bir imtiyaz addediyordu, imkânlar müsaade ettiği müddetçe söyleyecekti. İşte İbnül-Emin Mahmut Kemal Bey'in arkasında çalışan karışık cihaz... İbnül-Emin Mahmut Kemal, her lâhzada canı sıkılan, etrafını azarlarken, şaka ve lâtife ederken asıl hayatını yaşadığını zanneden adam, bütün bu örneklerin tabakasını birdenbire yırtar, dışarıdan görülen bir dikkatle, her şeyi altüst ederdi... İbnülemin Mahmut Kemal, dokunduğu her konuya yepyeni aydınlıklar getirmesini bilen bilimsel çalışması, daha şimdiden eserlerini yakın tarihin büyük kaynakları arasında tasnif etmiştir. Bilmek aşkı uğrunda bu kadar cömertçe harcanmış bir ömür, elbette nâdir olduğu kadar hürmetle taziz edilecek bir şeydir. *Ahmet Hamdi TANPINAR.* Yusuf Ziya Ortaç «İbn-ül Emin Mahmut Kemal» başlıklı yazısında özgün bir ustalıkla portresini çizer:

Beyazıt'ta, eski Sahaflar çarşısından geçiyordum. Acayip bir adam gözüme ilişti: Fes kenarları kulak uçlarına değen, esmer, kuru bir adam. Haziran sıcağında, arkasındaki neftimsi paltoyu çıkarmamıştı. Boynunda, hâlâ bir şal sarılıydı. Ayağında kaloş kunduralar, kaşlarında öfke, gözlerinde gazap, burun kanatları fena bir koku almış gibi nefretle kırışık, siyah ve kalın bıyıklar altında çizgileşmiş dudakları neredeyse birisini paylayacak... Solunda ve yarım adım gerisinde de saygı ile giden bir sakallı...

Sahaflar, telâşla yerlerinden kalkıp selâmlıyorlardı onu. Kimisine baştan savma bir el işareti yapıyor, kimisine gülümsüyor, kimisini de azarlıyordu galiba...

Bu adam, meşhur Biyografi = Tercümei Hal ve Bibliyografi = Kitabiyat bilginimiz İbn-ül-Emin Mahmut Kemal beymiş. Arkasındaki gölge adam da kardeşi Kemal Bey!

O günlerde ben onyedi yaşında bir İdadî talebesiydim. Üstada yaklaşmak değil, uzaktan selâm vermek, yüzüne bakmak bile haddim değildi.

İbnül-Emin Mahmud Kemal Bey'in bugün elimizde bulunan eseri, başından itibaren resmî alâkanın mahsulüdür, diyebilirim. Zaten ısmarlandığı zaman yazardı. Etrafiyle ve kendisiyle bir yığın anlaşmazlık içinde yaşayan, fakat, bütün bu anlaşmazlıkların ortasında kurduğu iç âhengiyle, yaşadığı devrin devamlı inkârıyle, dağınık olsa bile büyük bir eseri vücuda getiren, o kadar unutulmaya mahkûm, unutulmuş şeyi, tekrar hatırlatan bu çalışkan adamı elbette ki, âlemimiz daima hatırlayacaktır. Fakat, onu şahsen tanıyanlardan biri olan ben, bu kaybın yanında, öbür kaybı, geriye dönmüş zamanın lâtif ve şaşırtıcı bir sayıklamasına benzeyen asıl İbnül-Emin Mahmud Kemal'i hiç bir zaman unutamayacağım. *Ahmet Hamdi TANPINAR.*

Kendisiyle tanışmamız Akbaba çıktıktan sonra olmuştur. Sultanahmet Parkı karşısındaki Setli Kahve'de şair Hamamîzâde İhsan takdim etmişti. Hiç unutmam, yüzüme gülümseyerek ve küçümseyerek bakmış:

— Hafazan Allah, o şeytan sen misin?

Diye galiba iltifat etmişti.

İlk konuşmalarımız böyle tesadüflerle olmuştur. Sevgisini, güvenini kazanmak kolay değildi onun. Ama, eskileri i pek değer verdikleri aruz veznini bilişim, divan edebiyatımızdan biraz anlayışım, hele bir mizah dergisine sahip oluşum üstadın yanında çabuk itibar kazanmanı sağladı ve bir pazartesi akşamı ben de Bakırcılar'daki sarı boyalı, meşhur Emin Paşa konağına dâvet edildim.

Emin Paşa Konağı, kendisince Topkapı Sarayından bile zengin bir sanat ve irfan hazinesiydi: Eşi bulunmaz nâdide eserler, el yazması kitaplar, edebiyat ve musiki hayatımızın meçhullerini çözecek vesikalar, çeşm-i bülbüller, eser-i İstanbullular o hazinede toplanmıştı hep.

Beni çağırdığı gece bir musiki ziyafeti varmış. Az ışıklı, çok rutubetli bir avludan geçtim, her basamağı eski bir ses veren merdivenleri çıktım ve huzura girdim.

Sedirler, koltuklar, sandalyeler dâvetlilerle doluydu: Şair Halil Nihat Boztepe, Profesör Mükremin Halil, Mithat Cemal hatırımda kalanlardır. Bir de gözümün önünden gitmeyen duvarlar var: Sülüs, nesih, ta'lik levhalar ve eski tabaklarla süslü duvarlar...

Gösterilen yere oturdum. Adet böyleydi, üstad, oturacağınız yeri, rütbenize göre seçer, işaret ederdi!

Hânende ve sâzendeler, emeklilerle heveslilerdendi; İhtiyar seslerle toy sesler...

Kendisi, başında siyah takkesi, gözleri yarı süzgün, köşesine kurulur ve saz başlayınca, o da dizleri üstünde usul tutmaya başlardı.

İbn-ül-Emin Mahmut Kemal, tanıdığım en müthiş hâfızadır: Sorduğumuz tarihî şahsiyetin bütün hayatını, doğum gününden ölüm gününe kadar, tek rakam ve tek hâdise yanlışı olmadan öğrenirdiniz. O, yalnız Türk aydınlarının değil, Avrupanın tanıdığı ve saydığı sağlam salâhiyetti.

Aradan yıllar geçmiş, dost olmuştuk. Sık sık Akbaba'ya gelir, şakalaşırdı. Mutlaka kendisine bir şey sorar, o anlatırken dinlemiyor gibi yapar, kızdırırdım. Ne güzel, ne zengin öfkesi vardı. Onun dilindeki zehirin tadını aldığımı görünce tekrar yumuşar:

— Deccal mıdır, nedir?.. derdi, beni kızdırıp kızdırıp keyifleniyor!...

Eğer bir sahne artisti olsaydı, yine büyük bir şöhret olurdu: Yüzünde bakışlarında, her konuya göre değişen emsalsiz bir ifade kudreti vardı,

Heccavdı. Diline düşeni sözle param parça eder, mısraların oklarından geçirirdi.

Bir zamanlar, huzurunda iki büklüm oturup sonra kendisine meydan okuyan birine yazdığı uzun taşlamadan aklımda kalanlar bu yaman hiciv gücünün bir örneğidir:

Cehl-ü günâhı bî hesap,
Paspas-ı bâb-ı intisap!
Bed çehresinden ismeti
Sünger ile silmiş kasap!

Lâfını hiç esirgemezdi. Bir aralık kendisini her gün ziyarete başlayan şair Filorinalı Nazım'a şu kıt'ayı yazmıştır:

Bir takım lâf ile teşviş-i huzur
Etme ey şair-i bî şi'r-i şuur.
Her dakika bana gelmektense
Yılda bir kendine gelsen ne olur?

Dostluğunda da sağlamdı, düşmanlığında da. Takdirine lâyık gördüğü insanı:

— Bize hürmeti vardır!

Diye överdi...

Hem dindardı, hem kindar. Çocukluğundan tanıdığı Mithat Cemal'e bir iftar sofrasında darılmıştı. Sık sık gazaba gelir:

— Yıllarca ırz-u namusuna nigehban olduk. Nân-u nimetimizle perverde eyledik. Biraderim merhumun mübarek elleriyle hazırladığı nar ve turunç şerbetlerini içe içe büyüdü. Gözüne, dizine dursun mel'unun!

Diye beddua ederdi.

Çok yerdi. Ama her dâvet edildiği evde değil. Temizliğine inandığı eski müslüman evlerde...

Ramazan yaklaşırken, yakın dostları konağına ramazaniyelik gönderirlerdi: Yağ, şeker, pirinç, güllâç...

Bir Ramazan, Profesör Kâzım İsmail Gürkan da bu sayılı dostlar arasına katılır ve bir hamal yükü erzak gönderir. Ancak, üstadın peynirden tiksindiğini ve ömrü boyunca ağzına koymadığını bilmediği için, bir tekerlek kaşar, bir teneke de beyaz peynir yollar. Ertesi gün gelen nükte ve muhabbet dolu mektupta, Mahmut Kemal Bey, geri aldırılmasını istediği peynire şu ismi takmıştır «Sütün veled-i zinası!»

Yine bir Ramazan, en nefîs Türk yemekleri ikram edilen Necmeddin Molla Beyin Cihangir'deki konağında, üstad, iftardan sonra tuvalete gitmek ister. Hizmetçi kendisini götürür, kapıyı açar. İbn-ül-Emin, ilk defa gördüğü bir alafranga aptesane karşısında kalınca, telâşla geri dönerek hizmetçiye seslenir:

— Nereye gidiyorsun beni bu acayip yerde bırakıp da? Gel bakalım, ne yapacağız? Beraber karar verelim!..

Son asır Türk şairlerini yazdığı günlerde, hal tercümeleriyle fotoğraflarını istediği şairlerin ihmalinden

— İhtiyarlardan taleb-i mâl, gençlerden taleb-i visal edercesine niyaz ediyoruz!

Diye gözleri şıldır şıldır dönerek şikâyet ederdi.

Bir gün, pek hususî bir dost meclisinde:

— Cenabı Hakka hamd-ü şükür olsun, harama uçkur çözmedik, bu sayede aklımız, şuurumuz, sıhhat ve hafızamız yerinde kaldı, devlet ve milletimize kalemimizle hizmet ettik!

Diye öğününce, Profesör Mükremin Halil —ki doğum yeri Elbistandır— gülümseyerek sordu:

— Üstad, malûm-ı fazılenenizdir, yarın âhirette, huzuru İlâhîye çıkınca, vücudumuzun her parçası kendisine ettiğimiz zulümden, işkenceden şikâyet edecek. Meselâ göz: Bana fena şeyler seyrettirdi, dil: Bana yalan söyletti, el: Bana hırsızlık ettirdi, mide: Beni aç bıraktı diyecek... Hiç şüphe yok, evlenmediğinize ve harama da uçkur çözmediğinize göre sizden de şikâyetçi olacak.

Cümleyi tamamlamağa kalmadı, üstad, öfkeyle ayağa kalkarak ve acayıp sesler çıkararak:

— Elbistanlı, Kelbistanlı!... Elbistanlı Kelbistanlı!...

Diye odada fır dönmeğe başladı!

Ibn-ül-Emin Mahmut Kemal, seksen yedi yıllık hayatının yetmiş yılını okumak, aramak ve yazmakla geçirmiştir. Eli, hasis denecek kadar sıkıydı. Ye-

mezdi, içmezdi ve giyime, kuşama para harcamazdı. Ama, bir ömür boyu, sabırla, cömertlikle topladığı kitapları Üniversiteye ve biriktirdiği altınları yalnız hayır işlerine bağışlıyacak kadar asîl bir cömertlik göstermiştir.

Kendi eliyle hazırladığı vasiyetnamesinde : Zeynep Kâmil Hastahanesine yüz altın, Guraba Hastahanesine seksen altın, Verem Hastahanesine altmış altın, Darüşşafakaya yüz altın. Darülâcezeye seksen altın bıraktı.

Ama asıl büyük ve eşsiz mirası : Tarihçe-i Evkaf ve Teracüm-i Ahval-i Nuzzar, Osmanlı Devletinde Son Sadrâzamlar, Son Hattatlar, Son Asır Türk Şairleri, Hoş Sada gibi, Türk milletine bıraktığı yirmi bir cilt eseridir.

Onu, bütün cepheleri, bütün hizmetleriyle bir kaç sütuna sığdıramayız. Ama iki büyük sanatçımız, Süleyman Nazif ile Yahya Kemal, şu iki mısrağa sığdırmışlardır :

Hezâr gıbta o devr-i kadîm efendisine,
Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine!

SAFFET NEZİHİ (1871 1939)

Bir tesadüf beni aşkın kanadları arasına bıraktı, onun âguşuna tevdi etti. Beni semâ-yi garâm ü sevdânın hevây ü heves tabakatı arasında gezdirdi. Sonra birdenbire muallâkta, keşmekeşte bıraktı. Derin, korkunç haclet uçurumuna düştüm.

İSTANBUL'da doğdu. «Ömer Lütfü» asıl adıdır. Galatasaray Lisesi'nde okudu. Kapalıçarşı'da baba mesleği olan kuyumculukta çalıştı. «İkdam», «Servet-i Fünun», «Malûmat», «Resimli Kitap» gazete ve dergilerinde makale, hikâye ve romanları yayımlandı. Eğlenceye düşkünlüğü yüzünden, derbeder bir yaşam sürdü. Bakırköy Akıl Hastahanesi'nde öldü (3 Aralık). Ünlü romanı «Zavallı Necdet»ten alınan şu parça üslûbundaki niteliği verebilir.

> Bir sabah gayet erken uyandım. Güneş; ilk ziyalarını ufka henüz serpiyordu. Şu köşedeki pencerenin pancurunu açtım, penbe köşkün sarmaşıklı odasını gözden geçiriyordum. Nazarlarıma pencereler, duvarlar hail olmuyordu. Görüyordum. Hayalimde Meliha olmak üzere canlandırdığım o lâtif resmi, o güzel vücudu görüyordum. Zarif olmak üzere tasavvur ettiğim karyolasını kaplayan muslin örtüler, beyaz keten çarşaflar üzerine sarı saçları perişan bir surette yayılmış, penbe küçük dudakları yarı açık; güya semada uçuşan aşk meleklerine tebessüm ediyor, semadan renk alan gözleri kapanmış, sarı uzun kirpikleri birbirine girerek o çehreye başka bir letafet vermiş.

Saffet Nezihi; romantik bir duyarlıkla aşk tema'sını işler. Halka okuma sevgisi verebilmek için Edebiyat-ı Cedide beğenisi yolunda yazan bir romancıdır. «Zavallı Necdet» halk arasında en çok okunan romanlarından biridir. Başlıca eserleri: *Zavallı Necdet* (roman, 1902); *Kadın Kalbi* (roman, (1901); *Teehhül Aleminde* (roman, 1903); *Kumar Beliyyesi* (Fransızcadan çeviri, 1904); *Müsebbib* (roman, 1911); *İzah ve İstizah* (oyun, 1911).

ZAVALLI NECDET

Zavallı Necdet'in konusu; «Aşk-ı Memnu» ile «Eylül» romanlarını andırmasına karşın, onlardaki düzeyin aşağılarına düşer. «Aşk, kaçanı kovalar» tümcesine dayanıyor gibidir. Feneryolu'ndaki köşk komşuları evli Meliha'yı çılgınca seven Necdet, bu aşk uğruna intihara kadar sürüklenir. Kendisini gizli gizli seven yeğeni kalp hastası Müzeh-

her'in yanına gömülürken; hamile bıraktığı Meliha da doğum yaparken ölür. Onu da Necdet'in yanına gömerler. Romanın krizli sahifelerinden bir konuşma sahnesi:

— Meliha Hanım! beni cidden mütessir ediyorsunuz. Düşünmüyor musunuz ki ben bekâr bir erkeğim, siz ise diğer bir erkeğe merbut bir kadınsınız. Aramızda başka bir râbıta göremiyorum.

— Ha! ha! Öyle mi zannediyorsunuz? Peki. Demek benim size hiçbir güne irtibâtım, münasebetim yok. Beni zevkiniz için göğsünüze taktığınız bir gül gibi kokladınız, sonra da bir asabi darbe ile göğsünüzden koparıp attınız.

Meliha bu sözleri söylediği zaman, Müzehher'in elinden alıp göğsüne taktığı sarı gülü hırsla kopardı, ayaklarının altına attı. Bir an sükût ederek hışımla yüzüme baktıktan sonra asabî bir hareketi müteâkıb iskarpini ile üzerine bastı. Râşedâr ellerini makaam-ı tehdidle bana doğru uzatarak sözüne devam etti

— Evet, yere attınız, sonra böyle çiğnemek istediniz, öyle mi? Buna razı olacağımı zannediyordunuz. Aldandığınızı size temin ederim. «Aramızda râbıta yok» mu buyurdunuz? Bilâkis ben bir râbıta buluyorum. Hem de canlı bir râbıta.

Bana doğru bir iki adım ilerledi, hışımla elimi tuttu, batnı üzerine temas ettirdi.

— Burada bir hareket hissediyor musunuz? Evet, değil mi? İşte o, bizim râbıtamızdır.

Dil-hurâş bir feryad çıkardım:

— Meliha sus, Allah aşkına sus! diyordum. Neler söylüyorsun? Ben buna nasıl inanabilirim?

Artık bundan ziyade inlemeğe bende iktidar kalmamıştı. Üzerime doğru gelmekte olan Meliha'yı ellerimle ittim.

— Siz bu gece çıldırmışsınız, dedim.

— Yok, henüz çıldırmadım, fakat siz beni çıldırtacaksınız, cevabını verdi; bunu lâyıkiyle düşününüz, Necdet Bey.

HÜSEYİN SİRET ÖZSEVER
(1872 - 1959)

Ayrılık : Bir derin, siyâh uçurum...
Ona baktıkça, âh, korkuyorum,
Üstü nisyânla örtülür ekser.

En fenâ ayrılık gönülden uzak,
Ya'ni menfi-yi kalb ü fikr olarak,
Yaşamaktır; felâket-i müdhiş!

Yarı ölmekmiş, anladım, gurbet.
Hele bilsen bu hâl-i mensiyyet,
Ölmeden büsbütün gömülmekmiş..

SERVET-İ FÜNUN şairi. İstanbul'da dünyaya geldi. Mülkiye İdadisi'ni bitirdikten sonra devlet memurluklarında bulundu. Devrin istibdat idaresine karşı yazılarile savaştığı için sürgüne gönderildi; yurtiçi ve yurt dışında geçen onaltı yıllık sürgün sonu yurda döndü (1908). Edebiyat öğretmenliği, Matbuat Umum Müdürlüğü, Hariciye Nezareti Mektupçuluğu görevlerinde bulundu. Öldüğü zaman Darüşşafaka Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapıyordu (27 Şubat).

Dalgın nazarlarınla karıştırma elverir,
Sönmüş kalan ocakta kıvılcımlı bir külü;
Terk eyle kendi haline meftur ü münkesir,
Kalsın biraz da ateşi kalbinde örtülü.

Hüseyin Siret Özsever; Servet-i Fünûn şairleri arasında en lirik olanı. Bireysel duygularını, aşk, doğa, kadın, aile temalarını, kendine özgü sade bir dille, aruzun yanında heceyi de kullanarak yansıtır. «Ömer Senih» imzalı ya-

zlar da onundur. Başlıca şiir kitapları: *Leyâl-i Girizan* (Kaçan Geceler, 1910); *Bağ Bozumu* (1928); *Kıvılcımlı Kül* (1937); *Kargalar* (manzum yergiler, 1942).

Servetifünûn nazmının sevilmiş şahsiyetlerinden olan Siyret, çocuk denecek bir yaşta iken şiirle uğraşmağa başlamış olmasına rağmen, ancak 1896 yılında Servetifünûn'a yazmağa başladıktan sonradır ki, yavaş yavaş adını tanıtabildi. Mülkiye'de iken, edebiyat öğretmeni olan Ekrem'in öğrettiklerini Servetifünûn'da Fikret'le Cenab mükemmel bir şekilde gerçekleştirmekle meşguldüler. Ekrem'in nazariyâtından bu tatbikata intikal eden şair, böylece, eski şiirin hemen hemen hiç tesirinde kalmadan, yeni şiirin sınırları içine girip yerleşmek imkânını bulabildi. Fikret'le Cenab'ta olduğu gibi, Siyret'in şahsiyetinde de, Servetifünûn'un geniş faaliyet yılları olan, 1896 ile 1901 arasında hızlı bir gelişme göze çarpar. Ancak, bu gelişmede Fikret'in büyük bir tesiri olduğu inkâr edilemez. Formda gösterdiği titizlik ve ifade hususiyetleri bakımından, onun seviyesine erişememekle beraber, Siyret Fikret'in peşindedir. O da Fikret gibi, nazmın tekniğine ve dile titizlikle bağlıdır. Sanatı gaye kılan formüle tamamiyle sadık kaldığı için, şiirinin muhtevası, umumiyetle, ferdî bir manzara gösterir. Başkalarından çok kendisini terennüm etmeği tercih etmiştir. Fakat, «aşk-kadın-tabiat» triyosunun yanıbaşında, aile hislerine de yer ayırmış olanlardandır. Şiirlerinde tabiat, daha çok bir fon olarak göze çarpar. *Kenan AKYÜZ*. Şiirlerinden:

BOĞAZİÇİ NOTLARI

İhtiyar bir kayıkçı, omzu çökük,
Bir de gam yüklü, köhne bir şair;
İki yorgun hayat ağır bir yük,
Martılar bizden ürküyor gibidir.

Geç vakit vardık âşına dereye,
Akşamın göğsü erguvan demeti
Yosma bir kız elinde kır sepeti,
Dalmış öksüz bakışla makbereye.

Kuytu yerlerde gölgeler pusuda,
Dokumuş serviler yeşil bir şal;
Derenin bir yanında mintanı al
Bir çocuk bir gelincik oldu suda.

Nice yıldır ki eski hatıralar
Orda hasretle bekliyordu beni,
Geçti bir dul, başında mor yemeni,
Geçti mazi... içimde izler var.

Gölgelenmişti akşamın ye'si,
Bir kızıl kandil oldu son şu'le.
Burda ilham arardı, vaktiyle,
Boğazın ince ruhlu şairesi.

Üflüyor şimdi serviler me'yus,
Tozlu maziye yaslı bir efsus...

KENDİM İÇİN

Nedir bu fırtınadan sonraki sükûn-ı harâb?
Bilir misin, bu gece pek ziyade rengin uçuk?
Nazarlarındaki hulyadan ürküyor mehtâb.
Nedir bu ye's ü melâlin zavallı hasta çocuk?

İnanma bir kadının girye-i muhabbetine;
Şafakta güllerin üstünde jalenin eşidir.
İnanma gonca-i bikrin hicâb-ı ismetine;
O reng-i âl-ı cehennem kadınlık âteşidir.

Unut melâlini, geçsin bu ra'şe-i asabî.
Sükûn içinde tabiat gunûde hasta gibi
Geçen o fırtınanın sadmesiyle dermansız..

Kadınlar, âh kadınlar, dikenli güllerdir.
Sakın dokunmayınız; onlar incitir, kanatır,
Batar dikenleri, mecrûh olur nüvâzişiniz!..

NEVA-Yİ HİCRAN

Uzak, uzak; mütevekkil, yabancı bir köyde
Kenara şöyle atılmış, garib, bîsaye,
Ki berk ü bârı perişan, nihal-ı giryanım,
Duyulmuyor ve duyulmaz enîn-i hicranım.
Araştırır beni öksüz yuvamda bîvâye
Garib yavrum ile bir hayal-i pejmürde.

Diyor musun: «Baba gel, gel», kızım, her akşam sen,
Senin hayal-i yetiminle ağlıyorken ben?..
Güneş batar, dağılır ufka hep tahayyül-i şâm,
Bütün manâzırı tazlil-i hüzn eder sakin;

Uzakta bir ovadan çıngırak sadası gelir;
Akın akın sürüler hepsi avdet etmededir.
Koyunları dağılan bir çoban gibi dalgın
Ne beklerim yolun üstünde böyle her akşam?

Arar mısın beni bilmem, Huceste, yavrum sen,
Senin hayal-i yetiminle ağlıyorken ben..

Siyah bir gece, orman sükûn içinde uyur;
Cenab-ı muzlimi altında bir küçük hane.
Yukarda pencereden hasta bir ziya-yi fütur
Batar, çıkar, görünür, sanki bir sitare-i dûr.
Kavuşmak istiyorum ben o dâr-ı hicrana,
Bırak, yeter, beni ey iftirak-ı mel'un, dur!
Görür müsün beni rüyada bazı, yavrum sen,
Senin hayal-i yetiminle ağlıyorken ben?...

BİR YOSMAYA

Seni gördüğüm gün kendimden geçtim,
Ben aşk şarabını gözünden içtim,
Bahar güllerinden bir seni seçtim;
Güzelsin, ne yaman âfet-i cânsın,
Daha el değmemiş bir nev-civânsın.

Açık saçık göğsün emel bahçesi,
Gül koncalarının bûseden sesi,
Meh-tabtan gömleğin vuslat gecesi;
Sensin benim gülüm, bağım, bülbülüm,
Senden ayrılamam, ayrılık ölüm.

Uzat dudağını hararetim var,
Bana koynunu aç ibâdetim var,
Belki de gizli bir kabâhatim var,
Kucağın ma'bedim, kaşın mihrâbım;
Rahlem dizlerindir, hüsnün kitâbım.

OCAK BAŞINDA

Dalgın nazarlarınla karıştırma elverir,
Sönmüş kalan ocakta kıvılcımlı bir külü;
Terk eyle kendi haline, meftur ü münkesir,
Kalsın biraz da ateşi kalbinde örtülü.

Pür-nağme bir bahar idi evvel şehabeti;
Bak şimdi hal-i zârına: yanmış bir iskelet..
Ümmidi, aşkı, gençliği, alâmı, firkati
Göklerde bir duman, arar enzar-i tâziyet

Hoştur ocak başında kalış bir hayal ile...
Bazan alevde lâle, kıvılcımda bir şahap
Parlar ve bir çıtırtı çıkar, bir kırık rübap

Inler sanırsın, ah tutuşturma nafile,
Kâfi değil mi, ey ruhumun gülü?
Artık bırak! içimde kıvılcımlı bir külü.

MENEKŞE

İşte bir mor menekşe, hercâî,
Derenin kuytu bir kenârında.
Münzevî, mest-i hüzn-i tenhaî,
Kuş bile ötmüyor civârında.

Çehre-i lâciverd-i ab-ı hazan
Bir temevvüçle ansızın buruşur,
Suya daldıkça muttasıl giryan
O çiçek bir hayal ile konuşur:

Duyulur bir tazallum-ı müphemi.
Oooh, ey hatırât-ı mağmûmem!
Ağlarım yâd edip onu ekser

Nerde bir mor menekşe görsem ben,
Zıll-ı mâtemle pîş-i çeşmimden
Taze bir dul kadın hayâli geçer.

AYŞECİK

Çoluk çocuk, bütün ev halkı bir geniş odanın
Havâ-yı serdini teshîn eden küçük sobanın
Başında söyleşiyorlardı pür neşât ü sürûr;
Zemîne katre-feşandı sehâb-î meftûr.
Zalâm içinde sokak, tâziyâne-yî bârân
Ederdi darbe-yi serdiyle camları lerzân.
Sedirde vâlid-i müşfik, yanında mahdûmu,
Çıtırpıtır konuşurdu lisân-ı ma'sûmu,
Gözünde gözlüğü, kırpıntı bohçası yerde,
Dikiş dikip otururken değirmi minderde
Çocukları alıp etrâfına büyük anne
Diyordu esneyerek:
— Nerde Mâviş'im, süt'ne?

— Masal mı söyleyeceksin, büyük hanım bu gece?
Bizim de işlerimiz bitti işte erkence.
Çocuk, o tâir-i pür-neş'e, per-küşâ-yı şebâb,
Küşâde buldu önünde bir âşiyân-ı harâb.
Verirdi neş'e-yi cennet bu yavru âileye
Çeker de hâtime her şeb o günkü gaaliye.

Bu neş'eli sarışın, mâvi gözlü yavru melek
Zavallı sütninesinden yarın cüdâ düşecek.
Ne müşkilât ile sütten kesildi on gündür,
Onun gönülcüğü elbet bu hâle üzgündür...
Kadından evdekiler pek ziyâde memnûndu,

Fakat bu ayrılışından kadın da mahzûndu.
Düşüncesi aranırsa, köyünde Ayşe'ciği,
Onun bahâr-ı hayâtında tek uçan çiçeği.
Ne haldedir acebâ şimdi... aç mı, üryân mı,
Sezâ-yı sîne olan goncesi perîşân mı?..
Olurdu böyle tefekkürle muztarib, giryân
Zaman zaman yüreğinden kopardı bir helecân.
Kadıncağız bu gece hem kederli, hem memnûn:
Gözünde girye-yi şâdî, nazarları mahzûn.
Zavallı, evdekilerle helâllaşıp geceden,
Vedâ' edip gidecektir yarın sabâh erken.
— Ne ağlayorsun a süt'ne, çocuk musun sen de?
Gelir kızınla berâber kalırsınız bende...

— Evet hanımcığım, isterseniz sahih oraya
Gidince, Ayşe'mi ben yollayım hemen buraya.
Sizin için gece gündüz duâ eder dururum,
Benim yanımda kalırsa sefîl olur yavrum.
Zavallının, daha dünyâya gelmeden, pederi
Şehid düşüp bizi yakmıştı ayrılık haberi.
Benim kızım hamarattır, güzelce hizmet eder,
Gelin edersiniz Allah yetiştirirse eğer.
Yiyip içer, geçinir sâyenizde bir öksüz,
Eğer kabâhat ederse azarlayın, dövünüz...
Hayâtımı ederim ben fedâ onun yoluna,
Sakın dokunmayınız yavrumun sakat koluna!

TERENNÜM

Gördüm, seni sevdim güzelim gonce-yi tersin;
Sevmek mi güzel, yoksa sevilmek mi ne dersin?

Ben ağlayorum.. sen de mi bî-tâb-ı kedersin?
Sevmek mi güzel, yoksa sevilmek mi ne dersin?

Fark eyledim aşkınla bugün nûr ü zalâmı;
Sensin geceler manzaramın mâh-ı tamâmı,
Lûtf et! Bana anlat, bu muammâ-yı garâmı,
Sevmek mi güzel, yoksa sevilmek mi ne dersin?

ADA'DAN DÖNERKEN

Bırakıp gidiyorum Ada'yı ilkteşrinde,
Sen yeşil bir kıyısın, ben dalgayım enginde;
Gözyaşlarım dolaşır yorulmuş eteğinde,

Ben ağlarım.. uzaktan iniltimi dinlersin.

Mevsim yaprak dökümü, hep ağaçlar üşüyor,
Yaprak sanma, her daldan soluk bir ah düşüyor;
Düşünceli dağlara karaltılar üşüyor.

Yol üstünde geç vakit böyle kimi beklersin?..

Baş ucundaki yıldız sönük gece kandili;
Şu geçen beyaz bulut yaşlı hicran mendili,
Rüzgâr atmış havaya, onu al da sevgili,

Derdinle ağlayanın gözyaşını silersin.
Sanırsın dertli ishak garib garib öttükçe,

Bir kırık dal altından ney üfler hazan gece,
Beyaz atkı omzunda meh-tab dinler sessizce..
Ayrılık akşamıdır hazan gibi inlersin...

BÜLBÜL

Sükût... Her taraf âsûde bir yeşil orman,
İçinde ben dolaşırdım, mükedder ü tenhâ,
Yeşil kanatlı ağaçlarda gizli bir helecân
Açardı ufk-ı nigâhımda revzen-i hülyâ.

Şu nâzenîn koruyu hangi mâtem-i dildâr
Kesif sâye-i hüzniyle eyliyor gamkîn?..
Nesîme hemser olan nazlı bir şemîm-i bahâr
Tahayyülâtımı ta'tîr ederdi, sevdâ-çîn.

Hazin hazin düşünürken, derûn-ı meşçereden
Döküldü rûhuma bir bülbülün figânı hemen,
Bu sanki şühka-i leyl-i vedâ-i muğberdi.

Bütün vücûd-ı tabiât o anda ürperdi,
Yavaşça revzen-i ufku açıp hilâl-i mesâ
Ağaçların arasından göründü, pür hülyâ

BAĞ BOZUMU

Bir hevenk işte, tozlu, kıymetsiz;
Muntazır bir nigâh-ı lûtfa bugün.
Sana ait bu meyveler.. Ve bütün
Ben yetiştirdim ey hakikatsiz!

Deme şimşekli bir nazarla, sakın;
«Nice yıllık mezahim-i aşkın
Bütün esmâr-ı âlı ü zârı bu mu!»
Mevsim-i kalbin işte bağ bozumu..

Hiç güneş görmemiş bu mahsulün
Suyu eşk-i revân, türâbı gönül.
Her cılız meyve bağbanına zül;
Hepsinin şerha şerha kalbi, düşün..

HÜSEYİN CAHİT YALÇIN
(1874 - 1957)

Bütün kültürümü Batı'ya ve özellikle Fransa'ya borçluyum. Üzerimde Doğu eserlerinin hiç bir etkisi olmadı. Arapça ve Acemce tahsilimiz zaten pek noksandı. O lisanlarda yazılmış bir şeyi okuyamazdık. Eski ve yeni Türkçe eserlere de veda etmiştim. Çocukluğumda anlamadan okuduğum Divan edebiyatından da uzaklaşmıştım. Şiir için kendimde ufak bir istidat bile hissetmiyordum. Binaenaleyh diyebilirim ki, gençliğimdenberi ne okumuşsam Fransızca'dır, ne öğrenmişsem, o menba'dan gelmiştir.

SERVET-İ FÜNUN'a bağlı hikâye, roman, eleştiri yazarı ve gazeteci. Balıkesir'de doğdu. İlk öğrenimini Serez'de, orta ve yüksek öğrenimini İstanbul'da yaptı. Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu (1896). Bir süre Maarif Nezareti'nde çalıştıktan sonra, Vefa İdadisi müdür yardımcılığı, Mercan İdadisi müdürlüğü yaptı. «Servet-i Fünûn» dergisine hikâye, roman, eleştiri yazdı; çeşitli yönlerden gelen hücumlara karşı, derginin çetin bir savunucusu oldu. 1901'de bir yazısı üzerine Servet-i Fünûn kapatılıp topluluk dağıldı. İkinci Meşrutiyete kadar kalemi bıraktı; 1908 meşrutiyeti ilân edilince, Tevfik Fikret'le «Tanin» gazetesini kurdu. İstanbul Milletvekili seçildi. Meclisi Mebusan reisi, Düyun-i Umumiye dayinler vekili oldu; İstanbul işgalinde İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü (1919). Tanin gazetesini, sürgün dönüşü tekrar çıkardı (1922 - 1925); politik sebepler yüzünden bir buçuk yıl Çorum'da durmaya mecbur bırakıldı. Daha sonra «Fikir Hareketleri» adında bir dergi çıkardı; İstanbul, Kars milletvekilliklerinde bulundu. «Ulus» gazetesi başyazarı bulunduğu bir sırada öldü (18 Ekim). 1960 da yayımlanan edebiyat anıları «Portreler» de Yusuf Ziya Ortaç; «Hüseyin Cahit Yalçın»ı şöyle anlatır:

— «Baba, maşallah ne güzel dişlerin var?»
— «Neyleyim, yiyecek şey bulamadıktan sonra!...»

Bu konuşmayı, on beş yaşımın hafızasından alıyorum. Belki kelimeler tıpatıp değildir. Belki aslında dişler «güzel» değil de «beyaz» dır, belki de «sağlam». Ama özü bu. Yazının başlığı, galiba «İhtiyar Kayıkçı» idi. Yazan: Hüseyin Cahit...

Ne kadar sevmiştim bu konuşmayı. O zaman edebiyat «mehtap» tı, «deniz» di, «aşk» tı. Şairlerimiz, hikâyecilerimiz gökyüzünden yeryüzüne ara sıra iniyordular.

Beş kuruş gündeliğimden biriktirdiğim para ile bir «Hayat-ı Hakikiye Sahneleri» aldığım zaman ne kadar sevinmiştim. Hüseyin Cahit'in o kırmızı kaplı kitabında hep böyle yazılar vardı: «Ezik Palamut» bunlardan biriydi. Balıkçı, dalgalarla boğuşarak tuttuğu ışportalar dolusu balıklar içinden bir tanesini ayırır, yoldan geçen çocuğuna verir:

— Al bunu eve götür...

Bu, ezik bir palamuttur!

Ondan sonra, Cahit'in hayat felsefesi başlar:

— Demek, onların bu ezik palamuttan başkasını yemeğe hakları yoktu!... Acaba bu sefalet karşısında hangimiz lokmamızı vicdan rahatlığı içinde yutabiliriz?..

Gözlerimi kapıyor, hayalimde kitabı yaprak yaprak çeviriyorum. Bir de «Falcı» vardı onların arasında: Süleymaniye Camiinin avlusunda, bir askerin, bir Anadolu çocuğunun falına bakan falcı...

Belediye Çavuşu:

— Seni aldatıyor, paranı alıyor..

Deyince, o, aldanmanın tesellisi içinde gülümser:

— Ziyanı yok, alsın... Memleketten haber veriyor ya!..

Sonra ikinci kitabı, Vefa İdadisinin bahçesinde, soluğum kesilmiş, okuduğum günleri hatırlıyorum. Bu «Hayat-ı Muhayyel» dir. Onlar, daha çok hikâyedir: Aşk vardır, şehvet vardır o hikâyelerde.. Hele genç dulun, yatak odasına giren toy mektepliye tam kaşlarını çatacağı sırada mumun sönmesi, benim çağdaşlarımdan kimbilir kaç bin genci bahtiyar rüyalara sürüklemiştir.

Ama ben asıl Hüseyin Cahit'i «Kavgalarım» da bulmuş ve sevmiştim.

Kavgalarım, edebiyat polemiğinin en canlı örnekleriydi o zaman. Kafası yeni bilgilerle silâhlı o genç adam, etrafındaki kalem artıklariyle ne üstün döğüşüyordu.

Vefa İdadisi ikinci sınıf öğrencilerinden 121 Yusuf Ziya Efendi, o yazıları, Sarafim Kütüphanesinde, Servet'i Fünûn kolleksiyonlarında oku-

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre: «İnsan, hayatında hâkim olan sebepleri takdirden acizdir. Hepimiz, kör bir selin önüne katılmış biçareleriz... Hiçbir kimse kanaat, tefekkür ve iman hususunda bir tazyike maruz kalmadığı gün o memlekette fikir hürriyeti ve müsavat teessüs etmiş demektir. Bence insan haklarının temeli vicdan hürriyetidir. Bütün medeniyet binası bu temele istinat eder. Vicdan hürriyeti temin edilmelidir. Basın hürriyeti, toplantı hürriyeti, kendi kendimizi idare hürriyeti hepsi bunun neticesi olarak her günkü hayat sahasına girebilir. Evet, vicdan hürriyeti.. Çünkü hürriyetin asıl miyarı, her ferdin istediği iman ve kanaate sahip olmakta serbest olabilmesidir.»

duğu gün yeni bir para biriktirme gayretine başladı: Kavgalarım'ı alabilmek için...

Kavgalarım, yeni ile eskinin, dünle bugünün, hattâ yarının kavgalarıydı. Bir tarafta, Tevfik Fikret'ler, Halit Ziya'lar, Cenap Şahabettin'ler, Mehmet Rauf'lar vardı ve onların sanat dâvasını savunan Hüseyin Cahit. Öbür tarafta da Muallim Naci'ler, Mehmet Celâl'ler, Ahmet Mithat Efendiler, Mustafa Sabri Hoca'lar, Ali Kemal'ler...

Resimli Gazete'de çıkan bir taşlamada, şu mısraları okumuştuk:

Sen nerdesin ey debdebeli. şanlı Fuzûlî,
Kaldır başını, aç yüzünü, bak neler oldu!
Şiirin, ne tuhaf, kalmadı hiç zevki, usulü,
Halkın kimi Verlaine, kimi Âşık Ömer oldu!

Sen nerdesin Allah için hey hazret-i Bakî,
Mersiyyeni, şirîn gazelyatını attık.
Victor Hügo'nun zevkine olduk da mülâki,
Sonra oraya bir dekadan parçası kattık!

Doğrusu aranırsa, bunlar «hicviye» den çok birer «medhiye» değil mi?...

O günlerde, Ali Kemal Bey İkdamın Paris muhabiri idi. Gazetesine Fransa'dan mektuplar gönderiyordu. Bunların içinde bir de «Reis-i Hükûmet'in Kitapları» vardır. Elysée Sarayında verilen baloya Ali Kemal Bey de gitmiş ve gördüklerini gazetesine yazmıştır.

Ama, Hüseyin Cahit de Fransızca biliyor. O da Paris gazetelerini okuyor ve Figaro'da şu başlık altında bir röportaj da görüyor: Bibliothèque du Président!

İşte, Paris gazetesinde çıkan bu yazı, Paris muhabiri Ali Kemal imzalı mektubunun, cümle cümle, kelime kelime, tıpkısıdır.

Hüseyin Cahit «Günde bir intihal» başlığı altında bu hırsızlığı suç üstü yakalıyor.

Eskilerin dayandığı siperler, artık birer birer yıkılmaktadır. O kadar ki, onlardan yana görünen Malûmat gazetesi bile bu «cürm-ü meşhut» karşısında kahkahasını tutamıyor, şu satırları yazıyor:

«Şirket-i Hayriye'nin 43 numaralı İkdam vapuru, Servet-i Fünûn ile çarpışarak Figaro burnunda şapa oturmuştur.»

Hüseyin Cahit, çetin ve savaşçı benliğini, yalnız sanat, yalnız politika hayatında değil, iş hayatında da gösteriyordu. Vefa İdadisine müdür olduğu günler, akşam tatilinde mektebi kuşatan sapıklar sürüsünü, onun sert idaresi dağıtıvermiştir.

Sürgünden gelen yakın bir akrabadan hürriyet aşkını almış, uyanık ruhu, Meşrutiyet inkılâbına hazırlanmıştı.

Hürriyet ilân edilince, onu, Tevfik Fikret, Hüseyin Kâzım'la beraber «Tanin» in başında görüyoruz. O, sanatta yaptığı kavgaları şimdi siyasette yapıyordu: Politika ringinde de Ali Kemal'le yumruklaşıyordular.

Bu kavga, bütün okur yazarların kavgasıydı. Biz bile mektepte ikiye bölünmüştük. Hiç unutmam, ilk ve son döğüşümü, ben de, Vefanın bahçesinde onun uğruna, sarıklı ve sakallı sınıf arkadaşım Abdüsselâm ile yapmış ve mubassır Uzun Osman'dan izinsiz cezası almıştım!

O, mebus oldu, Belediye Başkanı oldu, Dainler Vekili oldu ve Birinci Dünya Savaşı içinde «Men-i ihtikâr» Komisyonu Reisi oldu: Galiba yaşayanlara kibrit, ölülere kefen bezi bile onun imzasiyle alınıyordu!

İçimde, Hüseyin Cahit sevgisi, ilk o günlerde soğumaya başlamıştır. Sonra yine harb içi gazetelerinden birinde çıkan konuşmayı okuyunca, o büyük sevgi, büyük bir öfke oldu. Muharrir, Cahit'in Sıraselviler'deki evini, bir peri sarayı gibi anlatıyordu: Aynaların genişletip uzattığı bir koridordan geçtikten sonra, ayaklarının altında ince nakışlı ipek Acem seccadeleri, karşılıklı oturuyorlar. İhtiyar Kayıkçı yazarı, kristal kâseden bir şekerleme alıyor ve önünde diz çökmüş asil köpeğine veriyor!

Üstadın, köpeğini şekerleme ile beslediği o yıllarda, biz insanlar, çayımızı kuru üzümle içiyorduk!

Cahit'ten soğumuştum artık...

Mütareke'de İngilizler onu Malta'ya sürdüler. İçimde gizli bir kıpırdama oldu. Döndüğü zaman, dargınlığım küllenmişti. Kalbim, yeniden

«Siyasî hürriyetler bakımından elbet münevverlere de büyük bir vazife düşer. Bir memleket, münevverleriyle yükselir. Onlar irşat vazifesinde kusur ettikleri takdirde münevverlik ruhuna sadakat göstermiş sayılamazlar. Memleketin asıl hâkimleri, mânevî hâkimleri münevverler olmak lâzım gelir. Münevverler, bu vazifelerine hıyanet ettikleri zaman politika dünyası en çirkin ihtirasların hâkimiyeti altında kalır. Bugünkü ruhî ve siyasî buhranın en birinci sebebi, münevverlerin icap eden medenî cesaret göstermek hususundaki kayıtsızlıklardan ileri gelmektedir. Birinci ve İkinci Meşrutiyet devirlerine tekaddüm eden zamanlarda münevverlerimiz vazifelerini pek yapmışlardır denemez. Bunda biraz da haklı idiler, çünkü memlekette ötedenberi hüküm süren siyasî şartlar o vakit kolay bir hürriyet faaliyetine imkân bırakmıyacak kadar şiddetli idi.» görüşünü taşır.

kollarını açmaya hazırdı ona... Ama Hüseyin Cahit Yalçın, Lozan'da hırçın bir yüz takınmıştı. Ankara'nın politika oyunlarında idmansız delegeleriyle savaşıyordu.

Bir daha küstüm ona... Küsmek de değil, düşman kesildim.

Ama o, Dolmabahçe Sarayında toplanan Dil Kurultayında, Atatürk'e karşı düşüncelerini apaçık savunarak, bir daha sevimli, bir daha kahraman olmasını bilmiştir.

O büyük Kurultayda ben de vardım. Gazi'ye yaranmak istiyenlerin, inanmadıkları bir konuda bile nasıl şahlanarak ona saldırdıklarını ve onun, nasıl hiç sarsılmadan, dimdik durduğunu gördüm!

Hayır, sevmemeğe imkân yoktu bu adamı!...

İstiklâl Mahkemesindeki yüzü de gözlerimin önündedir hâlâ... Ölümün eşiğinde bile pervasızdı!

Topçu İhsan, Tanin gazetesini çıkarmak için kaç lira sermaye koyduğunu sormuştu. Cahit:

— Üç bin, dedi.

Reis, gözlerinin içine bakarak onu sıkıştırmak istedi:

— Nereden buldunuz üç bin lirayı?...

— Borç aldım...

— Kimden?...

Cahit'in zekî sesi şimdi de kulağımda. Gülümseyerek:

— Sizden bile isteseydim verirdiniz!

Demiş, İstiklâl Mahkemesinin çatık suratını yumuşatmıştı.

Ama bu, nihayet bir nüktedir. Kafasını isteyen savcıya:

— Böyle bir mahkemede mahkûm olmayı, hâkim olmaya tercih ederim!..

Deyişi, Azrailin bile tüylerini ürpertir sanırım.

Hüseyin Cahit, bir muharrir değil, bir yazı makinesiydi. Bir canlı rotatif. «Fikir Hareketleri» dergisini tek başına dolduruyordu. Sonra, yine tek başına bir kitaplık kurdu: Oğlumun kütüphanesi, yüz cilde yakındır ve yalnız bir tek kalemden çıkmıştır: Onun kaleminden!

Rahmetli Necmettin Sadak anlatmıştı:

— Lozan'daydık. Bir gün, Cahit: «Ben biraz odama çıkıyorum, Tanin'e bir kaç yazı yazıp şimdi inerim» dedi. Bir saat sonra asansörden nasıl çıktı bilir misiniz?... Elinde dört başmakale ile!

Hüseyin Cahit Bey yazar ve yazdığını bir daha, ne basılmadan evvel, ne basıldıktan sonra okumazdı artık...

Bir gün Büyükada'da Yat Kulüpte poker oynuyordu. Ortadaki potu açtı:

— Üç lira...

— On üç lira...

Atağı yapan, Tanin'in yazı işleri müdürü ve yedek başyazarı Muhiddin Birgen'di. Cahit Bey güldü:

— Peki, gördüm... Galiba elindeki kâğıdı Kent sandın. Ama Kenti bu kadar çabuk sayamazsın sen. Muhakkak yanlıştır.

Üstadın hakkı varmış: Masayı alt üst eden kahkahalarla gördük, sahiden yanlıştı!

Cahit Bey, Malta'da boş durmamıştı. İki yeni dil öğrenmişti: İngilizce, İtalyanca...

Dönüşte, hayatını, bu dillerden eserler çevirerek kazanmağa çalışmıştır.

Seksen yılın içindeki bu çevik zekâya şaşanlara, o:

— Benim yaşımda olanlar için yapacak iki şey vardır, diyordu: Ya, pencere önünde bir koltuğa gömülüp ölümü düşünmek, ya durmadan çalışmak... Ben ikinci yolu seçtim!

Ömrü, kavgalar, sürgünler, mahkemeler ve hapishaneler içinde geçen bu ihtiyar arslan, başkaları için vedâ çağı sayılacak bir yaşta, altmışından sonra, sıkıntılı günler geçirdi: Bakkala borç, kasaba borç, ekmekçiye, sütçüye, sucuya bile borç!... Ama alacaklıların hepsi ona karşı sevimli, saygılı olmaktan bir dakika uzaklaşmadılar:

— Üzülmeyiniz beyefendi, diyorlardı, siz bunları bir gün mutlaka ödeyeceksiniz!

Adamların umdukları oldu ve ödedi de... Bunu, yakın dostu avukat Ali Haydar Beye anlatırken bahtiyardı:

— Bu sabah bakkalın önünden geçerken beni görmeliydin, diyordu, öyle bir göğsümü gere gere geçtim ki!.....

Ama, seksen yaşını aşkın, elinde, hâlâ ucunda mürekkebi kurumamış kalem, Asrî Mezarlığa giderken bahtiyar değildi: Döğüşe döğüşe beklediği günleri görememişti bir türlü!

Hüseyin Cahit Yalçın; Edebiyat-ı Cedide döneminde, eski edebiyata karşı yeni edebiyatı, Doğu kültürüne karşı Batı kültürünü savundu. Gerçek şöhretini Servet-i Fünûn dergisi sıralarında yapmış; eserlerini realist bir görüşle, iç ve dış gözleme dayanarak yazmak yolunu tutmuştur. Hikâye, roman, fıkra ve mensur şiirlerinin dışında; çokluk, yalın, süssüz, yapmacıksız bir dil kullanır. Yoğun bir fikir yapısı, kesin ve atak bir eleştirisi vardır. Pervasız, cesur politik makaleleri yüzünden defalarca ölüm tehlikesiyle karşılaşmış, hapsolunmuş, sürgüne gönderilmiştir. Zamanının bütün tartışmalarına karışmış, inandığı davalar uğruna, ömrünün sonuna kadar heyecanını kaybetmeden kalem savaşlarına atılmış, kudretli mantığile karşıtlarını susmak zorunda bırakmıştır. Türk ulusal edebiyatının gelişmesindeki, Türk dilinin sadeleşmesindeki rolü büyüktür. Şu görüştedir:

Şüphesiz, dil gittikçe sadeleşecek. Ben bu bahislerle uğraştığım zaman dil meselesi dikkat nazarımı çekmişti. Nasıl birçok siyasi müesseselerde yabancılara birçok imtiyaz vermişsek, dil müesseselerimizde de Arap ve Acem kelimelerine geniş bir imtiyaz vermiştik. O yabancı kelimeler, dehşetli surette içeri girmişlerdir. Ve nasıl bir yabancının siyasi davaları kendi konsoloshanesinde görülüyorsa, bu yabancı kelimelerin davaları da kendi usul ve kaidelerine göre yürütülüyordu. Bu çirkin bir şeydi. İşte bu düşünceler üzerinedir ki, ben bir dilbilgisi kitabı yazmayı düşündümdü. O zamana kadar mekteplerde senelerce Arapça, senelerce Farsça okunurdu. Bu dersler, o dilleri öğrenmek için okutturulsaydı, neyse, yine de akla yakın kabul edilebilirdi. Fakat sırf Türkçeyi öğrenmek için bu işkencelere karşı karşıya bırakılmak feci şeydi... İstesek de istemesek de Avrupalılaşmak zorundayız. Nasıl giydiğimiz pantolon Avrupa'dan geliyorsa... edebiyatımız da oradan gelecektir... Arapların bütün tarih kitapları dilimize çevrilse de yine Avrupa'ya bakmak zorundayız. İbn Hal-

dun'un Tarih Felsefesi tarih biliminin çocukluk çağına aittir. (...) Yeni tarih bilimi bize Araplardan değil, Avrupa'dan gelecektir (...) İslâmlığın on dördüncü yüzyıl dönemine lâyıksak, şu Arap kitaplarını bırakalım da kafalarımızı zamanımızın bilim ve teknikleriyle dolduracak modern kitaplara sarılalım. Evet, bunları Araplarda değil, ancak batıda bulabiliriz.

Hüseyin Cahit Yalçın; Servet-i Fünûn yazarları içinde en çok eser verenlerden biridir. Kitap halinde yayınlanmış, 50 yi aşkın eseri vardır. En tanınmışları : *Nadide* (roman, 1891); *Hayat-ı Muhayyel* (hikâyeler, 1897); *Hayal İçinde* (roman, 1899); *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri* (hikâyeler, fıkralar, mensur şiirler, 1907); *Kavgalarım* (edebiyat eleştirileri, 1908). *Tarih-i Umumi* (1. cilt, tarihsiz); Fransız yöntemiyle yazılmış ilk Türkçe Dilbilgisi öğrenimini taşıyan *Türkçe Sarf ve Nahiv* (1909, 5. baskı, 1920); *Niçin Aldatırlarmış?* (hikâyeler, 1924, 1943); *Edebî Hâtıralar* (1935); *Talât Paşa* (biyografi, (1943); *Seçme Makaleler* (1951). Bunlardan başka, zengin bir çeviri çalışması vardır. Fransızcayı okul sıralarında, İngilizce ve İtalyancayı Malta'da sürgünde iken öğrenmiş; bu dillerden «Oğlumun Kütüphanesi» başlığı altında tarih, toplumbilim, edebiyat, biyografya, politika, psikoloji, pedagoji alanlarında yüzlerce ciltlik eser çevirmiştir.

Hüseyin Cahit bir tek roman yazmıştır : «Hayal İçinde». Ama ne roman... Hayat, olduğu gibi, bu romanın içindedir. Romanın kahramanı Nezih hâlâ gözümün önündedir. *Ömer SEYFETTİN.* «Edebiyat bakımından hayat telâkkisi ile politika bakımından hayat telâkkisi arasında necabet bakımından çok esaslı bir fark vardır. Edebiyatın verdiği ruh güzelliğini ve yüksekliğini siyaset bataklıklarında aramaya imkân yoktur. Politika edebiyatın en büyük düşmanıdır. Vakıa edebiyat da hayattan ayrılmaz. Hattâ hayatın tâ kendisidir, denebilir.. Bir kere vicdan hürriyeti temin edilmelidir. Basın hürriyeti, toplantı hürriyeti, kendi kendimizi idare hürriyeti hepsi bunun neticesi olarak her günkü hayat sahasına girebilir... Bazan evvelden verilen bir hüküm, kendi ruhumuzdan dışarıya yansır ve oradan dışarıya gözlem halinde tekrar bize gelir... Elemlerimize ve ıztıraplarımıza bazan, adına saadet dediğimiz, geçici memnunluklar da karışır. İşte hayat bundan ibarettir..» der. Makalelerinden :

BASIN HÜRRİYETİ

Hürriyetin bütün siyasî teminatları içinde en keskin ve emini basın hürriyetidir. Basın modern milletlerin «Forum» meydanıdır. Basın, her sabah, aynı fikirler, aynı hisler etrafında milyonlarca halkı toplar. Basını kaldırırsanız aynı zamanda hürriyeti de kaldırmış olursunuz.

Basının rolünü iyi anlayamamış olan memleketlerde bu sözler pek mübalâğalı görünecektir. Halbuki hakikatin ta kendisidir. Hürriyetleri bir düşünelim. Basından vazgeçilirse derhal zaaf kesbetmiyecek, hattâ mahvolmayacak bir hürriyet yoktur.

«Servet-i fünûn edebiyatı, hakikaten bir dönüm noktası teşkil eder. Siyasiyattaki Avrupalılaşma dâvası ne ise, edebiyattaki Avrupalılaşma dâvası da ifadesini Edebiyat-ı Cedide Mektebinde bulur... İlk aşkına ihanet etmiş bir insan durumunda mahcup ve pişman bir vaziyetteyim. Hayatımın en büyük hatası, edebiyatı siyasete feda etmek oldu... Kendimce doğru gördüğüm hakikatleri. Çok hatâ ettiğimi kabul edebilirim. Fakat hiç bir zaman doğruluğuna inanmadığım bir yazının altına imzamı atmadım. Aldandığım oldu, fakat isteyerek hiç aldatmadım... Bizi en çok düşündüren, yoran, üzen yan, yayın izni idi. Gazete çıkarmak için hükümetten izin almak gerekirdi ve bu çok zordu. Bizlerden biri başvuracak olursa kabul edilmeyeceğine inancımız tamdı. Genç olmak yüksek bir okulu bitirmiş bulunmak, hükümete göre kuşkulanmak için yeter nedenlerdi...»

Cinayet ve hukuk dâvalarında basının rolü pek mühimdir. Royer Collard diyor ki : «Hüküm çıkması için hâkim bulunması kâfi gelmez. Keyfî ve indî bir muamele bir mahkeme ilâmına dercedilmekle mahiyetini değiştirmez. Hâkim tarafsız değilse, siyasî ihtiras kendisini şaşırtıyorsa onu kanuna hürmet hissine kim sevkedecektir? Bu kudrete ve hakka yalnız basın maliktir. Basın umumî efkârdır. Adâleti nezaret altında tutan cemiyetin kendisidir. Adâlet de, devletin sair bütün kuvvetleri gibi vatandaşlar için yapılmıştır. İngiltere'de, Amerika'da bu hak hiç itiraz götürmez. Gazetelerin tenkidlerini kabul etmeden ve bunlar ne kadar şedit olursa olsun katlanmıyan bir hâkim yoktur.

Bazı memleketlerde hâkimlerin en mutedil surette tenkidi bile hakaret telâkkı olunuyor. Sanki adliye hiç hatâ etmemek imtiyazına malik imiş gibil Bir mahkeme kararını tenkid etmek hiçbir zaman adâleti tahkir değildir. Kanunun hâkimiyetini müdafaadır. Kanun ise sair vatandaşların olduğu gibi hâkimlerin de üstündedir.

Basın bizim hukukumuzu müdafaa ettiği gibi, faaliyetimizi de aynı derecede himaye eder. İngiltere'de bugün çalışma serbest ise, sanayi birçok kayıtlardan âzâde bulunuyorsa, imtiyazlar ve yasaklar ilga olunmuşsa bunları basına değil de neye borçludurlar?

Şurası gariptir ki, basının hür olmadığı bir memlekette hükûmet daha fazla hür değildir. Kurnaz ve kudretli bir takım adamlar hükûmetin etrafını çevirirler, onu aldatırlar. Bu, ıhtisarların hüküm sürdüğü bir devredir. Gazete hü-

kûmetin yardımcısıdır. Zarar gören menfaatler gazete sayesinde seslerini yükseltebilirler. En küçük bir vatandaş bile, haklarının kurban edildiğine ihtimal verecek olursa basın sayesindedir ki, millet huzurunda kendisini müdafaa ve hakkını davâ edebilir. Binlerce aksi sada ile tekrar edilen bu feryat karşısında entrika kuvvetsiz kalır. Hükûmet için adâletin ve hürriyetin tarafını tutarak umumî menfaati galebe ettirmek kadar kolay bir şey olamaz.

İngilizler bunu pekâlâ biliyorlar. Bir İngiliz tüccarı yoktur ki, servetinin en birinci temeli, en birinci şerefi her şeyi yazan hür bir basından ibaret olduğunu takdir etmesin. Bunun içindir ki İngiltere'de gazeteler pek çok işde kullanılır.

Memleketi ve hükûmeti tenvir edecek gazeteler olmazsa herkes için zararlı bir vergi sistemine kim mâni olabilir? Ancak hür gazeteler bulunan devletlerde umumî bir kredi mevcut olması dikkate değer bir keyfiyet değil midir?

Basın hürriyeti şahsî ve içtimaî bütün hürriyetlerin teminatıdır. Eğer tâbir caizse, teminatların teminatıdır.

EDEBİYATIMIZDA GENÇ KIZ TİPİ

Hayat ile edebiyatın tesirleri uzun münakaşalara meydan vermiştir. Edebiyat mı hakikî hayatın tesiri altında kalıyor? Yoksa hakikî hayat mı edebiyattan kendisine örnek alıyor? Bu iki davayı hararetle müdafaa edenler görüldü. Herhalde hayat ile edebiyatın birbirleri üzerinde karşılıklı bir tesirleri mevcud olduğu inkâr edilemez.

Birdenbire, edebiyatın hayattan mülhem olduğuna ve bize muayyen bir çağın yaşayış ve düşünüşlerini, duyuşlarını bildirdiğine hükmetmeğe meyil gösteririz. Fakat bazı edebî eserlerin muhitlerinde yaptıkları derin in'ikâslara dair her milletin edebiyat tarihi bize birçok misaller verir. Bazı roman kahramanlarına benzemek arzusu bizim hareketlerimizi çok değiştirebilir.

Bu karşılıklı tesir inkâr kabul etmezse de hangisinin daha üstün olduğu meselesi su götürür bir mevzudur. Herhalde, zannediyorum ki, galib tesir hayatındır. Edebiyatın üzerimizdeki nüfuzu biraz dışta kalmağa ve çabuk geçmeğe mahkûmdur.

Bizde canlı, derin bir edebiyat henüz inkişaf edemediği için, edebiyatımızın sosyal hayatımızda yaptığı tesirleri araştırmak uzun bir zahmete ihtiyaç göstermez. Aynı zamanda, edebiyatımızın sosyal hayatımızı hakkile in'ikâs ettirdiğine de pek evet diyemiyeceğim. Edebiyatımızda hayatımızdan fışkırmış ziya parçalarına hiç tesadüf edilmediği iddiasında değilim. Fakat bu ne kadar sönük, zayıf ve eksik bir parıltıdır.

Edebiyatımız, gözlerini hakikî hayata çevirecek ve zamanın bir ahlâk ve

âdat aynası halini alacak yerde, daha ziyade sun'î ve itibarî, basmakalıp tipler ve vak'alarla iktifa etmeyi tercih etmiştir.

Bunun ilk fena örneğini Edebiyatı Cedide ile biz verdik. Fakat hiç olmazsa, bizim için bir sebep gösterilebilir: Hürriyetsizlik ve Sansür. Halbuki bugün sansürü yalnız gülmek ve nefret etmek için ve biraz da bizlere acımak için hatıra getirebiliriz.

Edebiyatı cedide bir genç kız tipi yarattı. Bunu nereden bulduk, bilemiyorum. Herhalde bu tip edebiyatımızın başına bir dert oldu gitti.

Bu genç kız hoppadır, titizdir, sinirlidir, şimdi güler, şimdi kızar, yahut ağlar, çabuk darılır. Zariftir, güzeldir, incedir, hislidir. Genç kadınlarımızın çoğu da böyledir. Bunlar birer muammadırlar. Hayal ve hissiyat ile yaşarlar. Gözleri dünyamızın ötelerine bakar. Dünyada yalnız bir şey düşünürler: Aşk. Fakat bu aşk semavidir, hattâ Eflâtunîdir.

Bu tipi iptida kim yarattı? diye zihnimi yoruyorum, bir neticeye varamıyorum. Galiba, Edebiyatı Cedidenin cemaatca müşterek bir halk ve icadı mahsulüdür. Hepimiz bu binaya, kendi kudretimize göre, ufak veya büyük, bir taş getirdik, ekledik ve nihayet genç kız ve genç kadın tipi uydurduk. Bu, kıymetli bir matâ gibi, nesilden nesile miras olarak intikal etti. Edebiyatı Cedideye pek yakın bir devrenin mahsulü olan ve Fecriâtiye mensub bulunan «Bir Serencam» da bu tipi bütün vuzuh ve sarahatile görüyorum.

Hangi millete, hangi tabakaya mensup olursa olsun, genç kız ve genç kadın denildi mi, aşağı yukarı mutlaka bu çeşid olacaktır.

Edebiyatı Cedidenin örneklerini tetkik ve müşahededen almıyarak okunmuş kitaplardan, hoşa gidecek hayallerden, sun'î, cansız, kıymetsiz birşey yaratmıya kalkması için başka bir sebep daha vardı:

Muhitini ve hayatını tanımazdı.

Bizim divan hayatında sosyal muhitin akislerini ancak dolayısile ve dolambaçlı bir yoldan bulup keşfetmek mecburiyetindeyiz.

O edebiyatta «Kadın» yoktur. Çünkü kadın esasen hayatımızda yoktu!.. Kadın, erkek, ayrı iki cins mahlûk gibi, biribirinden ayrı yaşamaya mecbur oldukça ve bu hal dinî ve sosyal bir zaruret neticesi hüküm sürdükçe, artık tetkik ve müşahededen çıkmış, canlı ve hayata uygun kadın tiplerine edebiyatta tesadüf imkânı kalır mı?

Edebiyatı Cedide devrinde kaç göç dediğimiz müessese eski şiddet ve kuvvetini vakıa kaybetmişti. Fakat yine çok sıkı bir halde mevcut idi. Onun için, muharrirler kadın tiplerini pek mahdud müşahedelerinden çıkarmaya mecbur

idiler. Bu müşahedelerin eksikliğini hulya tamamlıyordu. Hulyanın bize oynadığı oyun neticesinde işte ortaya böyle garip, hayat hakkından mahrum bir tip çıktı.

Sonraları, «Yeni Turan» bize bütün bütün başka bir kadın tipi verdi. Bu, gaye kadınıdır. İçtimaî inkılâp ve yükselişe, milliyetçiliğe hayatını vakfetmiş, fedakâr, çalışkan, mütehammil bir kadındır. «Ankara» romanında Yakup Kadri ayni tipi yaşatmağa kalkmıştır. Eski hoppa, sinirli ve semavî aşk kadınının yanında, yine hulyadan ve temenniden doğmuş, aynı derecede sun'î ve cansız bir kadın daha.

Bu cılız edebiyat acaba bizde kendine benzer genç kızlar ve kadınlar yarattı mı? Edebiyatı Cedide tipi dünyaya geldiği zaman tamamen sun'î bir hilkat garibesi iken, yavaş yavaş, hakikî hayattaki taklidciler ve yapmacıklar onu gerçeğe benzettiler mi?

Belki, etrafımıza baksa idik, belki edebiyat sahifelerinden kopup ortaya çıkmış genç kızlara ve genç kadınlara tesadüf edebilirdik. Fakat şimdi artık okunmayan kitapların tesiri de artık geçmiş olacaktır. İsterdim ki, vazife kadınlarının taklidleri çoğalsın. Vakıa bunlar kadınlıktan çıkmış, kuru ve çekilmez bir çeşit teşkil edeceklerdir. Fakat hiç olmazsa, bir şeye yararlardı.

SAFFETİ ZİYA (1875 - 1929)

Bir gün Halit Ziya ile Mehmet Rauf'un: «Niçin ufak hikâyelerle iktifâ ediyorsun, ehemmiyetli bir roman yazmıyorsun?» teşviki, Ahmet Hikmet'in: «Sen salon hayatında, milliyetimiz nokta-i nazarından geçirdiğin tecrübeleri, ihtisâsâtı, başından geçen ufak-tefek birtakım maceraları, hattâ akîm kalmış maceralarını bile hayalinde istediğin gibi yaşatarak bir eser yazsan ne iyi ederdin. Bu zeminde şimdiye kadar bir eser yazılmadı. Bunu sen yazmalısın.» yolunda irşâdâtı sayesinde Salon Köşelerinde *romanımın esasları kuruldu.*

SERVET-İ FÜNÛN hikâye ve roman yazarı. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten, Hariciye Kalemleri'nde yetiştikten sonra Hariciye Protokol Şefliği, Teşrifat Umum Müdürlüğü yaptı. Musa Saffetî Paşa torunu, Maadin Müdürü Ahmet Ziya Bey'in oğludur. Fransızca, Almanca, İngilizce biliyordu. Prag elçiliği görevinde bulunduğu sıralarda İstanbul'da öldü (25 Temmuz).

«Saffeti Ziya'nın eserleri, hayatının sanatkârane bir istihâle geçirmeden zabt edilmiş çiğ, dışında görülen bir lüks cilâsına rağmen, görgüsüzlük ve tefâhür akan, akisleridir. Mustafa Nihat ÖZÖN», *«1890 yıllarında II. Abdülhamit devrinde Beyoğlu'nun eğlence âlemleri, bu hayata para yetiştirmeye çabalıyan, bir yıllık maaşlarını rehine koyan delikanlıların hayatını canlandıran «Haralambos Cankiyadis» (1328/1912) adındaki üç perdelik bir de komedi yazmıştır. Bu tiyatronun dili pek sade, diyaloglar tiyatro tekniğine çok uygundur. Çok iyi gözlenmiş olaylar ve canlı tipleri ile onun en başarılı eseri sayılabilir. Saffetî Ziya, bu topluluğun en çok ihmal edilen, hakkında en haksız hükümler verilen kişilerinden biridir. «Salon köşelerinde» romanı, Türkiye'de yabancı aileler çevresindeki bir Türkün yaşayışını tasvir etmesi bakımından bütün o devir romanlarının eksik bıraktıkları bir tarafı başarı ile tamamlamaktadır. Hüseyin Cahit'in ancak bir köşesinden görebildiği, o zamanın alafranga gençlerinin hasretle uzaktan bakabildikleri bu salon hayatını en başarılı bir şekilde ancak Saffevî Ziya anlatabilirdi. Düşünmeli idi, o devrin çok dar olan hayatı içinde salonlar nefes alınabilecek biricik yerlerdi. Şiddetli bir baskı rejimi altında Avrupâî bir hürriyet anlayışını temsil ediyordu. Çok hareketli, iyi düzenlenmiş, dili oldukça temiz, ilgi ile okunacak kitaplar arasında «Salon köşelerinde» adındaki eserinin her zaman yer alabildiğine inanıyorum.* Tahir ALANGU», *«Emin Nihat Beyin kahramanları âdeta*

otomatlar gibi içleri boş olarak sevişirler. Hiçbir psikolojik realiteleri yoktur. Ecnebi kadın ile sevişme konusunun İstanbul'da geçen bir tekrarı olan Salon Köşeleri'nde de aynı boşluğa tesadüf ederiz. Ahmet Hamdi TANPINAR».

Saffetî Ziya; hikâyelerle yazarlık hayatına girdikten sonra, gözlemlerine dayanarak işlediği «Salon Köşelerinde» romanıyla tanınır. Başlıca eserleri: *Salon Köşelerinde* (roman, 1910); *Hanım Mektupları* (hikâyeler, 1911); *Haralambos Cankiyadis* (3 perdelik komedi, 1912); *Bir Safha-i Kalb* (hikâyeler, 1912); *Kadın Ruhu* (hikâyeler, 1912); *Silinmiş Çehreler, Beliren Simalar* (hikâyeler, 1924).

SALON KÖŞELERİNDE

Edebiyat-ı Cedide döneminde Servet-i Fünun dergisinde tefrika edilirken bu eserin en çok Fikret, sonra da sırası ile Halit Ziya, Cenap Şehabettin ve Mehmet Rauf, orasını burasını düzeltirler... Hatta o kadar çok düzeltmeler yaparlar ki asıl yazarından daha çok emekleri geçmiş olur!... Fakat buna rağmen, bir gün, Saffetî Ziya, bir edebiyat toplantısında, ortaklaşa yazılan ve üzerinde hemen bütün Servet-i Fünuncular'ın hakkı olan Salon Köşeleri için, gururlana gururlana, benim eserim şöyle, benim eserim böyle, diye öğünmeye kalkınca, böyle yersiz böbürlenmelere hiç tahammülü olmayan Fikret, oturduğu yerden şöyle seslenerek, Saffetî Ziya'ya haddini bildirir: «Sizin eseriniz mi?... Yok, yok bizim eserimiz deseniz daha doğru olur!» Romanın konusu Maupassant'ın «Ölüm Kadar Güçlü» romanıyla Balzac'ın «Gorio Baba»sından esinlenmiş gibidir. İstanbul'da Pera-Palas balosunda tanışan yazar Şekip'le İngiliz kızı Lidia arasında geçer. Nefretle kinle, öç alma duygularıyla, başlıyan, duygusal çatışmalarla gelişen aşkları, İngiliz kızının İngiltere'ye gitmesiyle sona erer. Romandan:

Büyük saloıa girilecek kapının ta önünde bir taze tarafından «Fıkara için!» sözü ile mütebessimâne bir demet çiçek uzatıldı. Ufak bir masa üzerinde duran tepsiye münasip bir şey bıraktım. Tebessüm ettim, dedim ki: «Çiçeğim var, müsaade edin de bu demeti yine fakirleriniz için buraya bırakayım...» ve geçtim.

Perapalas'ın iki büyük salonu serâpa çiçekler, zıkıymet halılarla tezyin edilmişti. Ortada lâtif bir valsin lâtif havasile vecde gelmiş bütün bir sebâb-ı câzibedâr tüller, ipekler, rayihalar arasında dönüp duruyordu. O vakit hatırıma geldi, kapıya döndüm, orada balo komitesi azasından bir bildiğime müracaatle bir «karne» istedim. «Neler oynanıldı?» diye sordum. «Geç kaldınız azizim,» dedi. «İki vals kaçırdın.» ve manidar bir tebessümle ilâve etti: «Lâkin kendini arzulatmak, aratmak istedinse...» — «Adam sen de!» dedim, gülüştük, ayrıldım.

Öteki uçta pek hususî görüştüğüm bir iki âile bir köşede halka teşkil etmişler, yelpazelerin altında dedikoduya dalmışlardı. «Affedersiniz.», «Müsa-

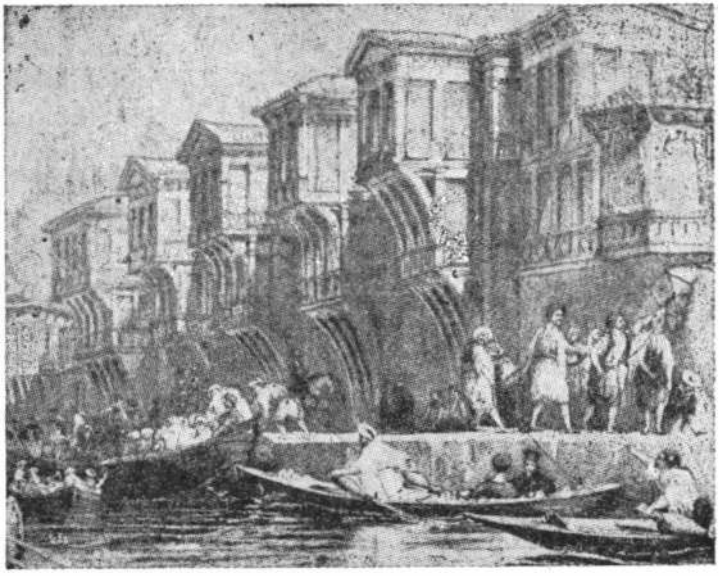

Boğaziçi'nde yalılar ve kayıkçılar

ade buyurur musunuz?», «Aman rica ederim!» cümleleri arasında süzülerek oraya şitabettim. Genç madamların eğildim ellerini öptüm, matmazellerin ellerini sıktım; aralarında tanımadığım iki kadın daha vardı. Onlara da hafifçe baş eğdikten sonra sandalyaların gerisine çekilerek durdum.

Çok hikâye okuyanlar, okudukları hikâyelerin hayat-ı hakikiyede misâlini aramağı merak edenler o dakikada hissettiğim helecanı pek güzel tasavvur edebilirler. Evet, lâkırdı söylemekten menedecek kadar şiddetli bir helecanla o iki yabancı kadına nasb-ı nigâh etmiş idim. Bunlar o derece birbirlerine benziyorlardı ki, ya ana kız, veya iki hemşire olduklarına vehle-i ulada hükmolunur idi. Derhal Guy de Maupassant'ın «Fort Comme la mort» undaki düşes ile kerimesi, Anny ile Annet hatırıma gelmiş idi. Kadınlardan gözlerimi ayıramıyordum. Ne müşabehet, Yarabbi!.. Duruş, bakış, sadâ, evz;... Mükerreren okuduğum ve her okuyuşta ağladığım o facia-i aşkın ilk sahifeleri ayn-ı hakikât olarak piş-i çeşmimde tecelli ediyor sandım.

Derhal yüreğime bir korku... Mânasız, anlaşılmaz bir korku geldi; hissettim ki bu kadınları, hususile bu genç kızı - ve o zaman nazarım bütün kuvveti ile tazesinin, mailisinin üzerine münatif kalmış, genç kız da bilâihtiyar, kim bilir belki de tesadüfen dönüp bana bakmış idi - tanıyacak, onlarla konuşacak olursam mutlaka, mutlaka bedbaht olacağım; oradan savuşmak, onları tanımadan, bir daha yüzlerine bakmadan savuşmak, kaçmak istedim.

O dakikada madam «Jackson» bana tevcih-i hitâbederek dedi ki: «Şekip Bey sizi mis Lidya'ya takdim edeyim de vals ettiriniz. Kaç kişi rica ettimse

reddetti, İstanbul'da kimse vals edemiyor, diyor... Bir Türk olduğunuz için bu söz sizin izzeti nefsinize dokunmalı, matmazele valsinizi beğendirmelisiniz... Yoksa karışmam. Sonra bir vakâr-ı mütebessimle takdim etti: «Şekip Bey.. En iyi valsörlerimizden biri - Madam Sunshine, mis Lidya Sunshine... Bu senenin en mükemmel ve en müşkülpesent valsözü.» İhtiramla eğilerek kadınları selâmladım. Her ikisi de aynı hareketlerle beyaz eldivenler içinde mahbûs mini mini birer el uzattılar. Yine aynı hareketlerle başlarını eğerek mütebessimâne: «Teşerrüf ettik...» dediler. Sonra mis Lidya ortası büyücek bir gök yakutla müzeyyen altından kalın bir zincir bileziğe plâtinden incecik bir zincirle merbut gayet kısa saplı bağa gözlüğünü sağ elile gözlerine doğru götürdü. Gözlerini yumarak bana baktı, dedi ki: «O kadar kasr-ı basarım var ki, sizi daha iyi göremedim, müsaade edersiniz ya, iyice göreyim, çünkü iyi valsörleri tanımak isterim.» Sonra madam Jackson'a döndü: «Fakat siz beni korkuttunuz, madam,» dedi. «Bey ile vals etmeğe bir türlü cüret edemiyeceğim..» Ben tekrar eğildim, dedim ki: «İstirhamımın reddedileceğini bildirmek istiyorsanız, matmazel, beni müteessif edersiniz». — «Ooov... Mösyööö...» dedi ve hemen yerinden kalktı. Sol elile eteğini düzeltti, sağ kolunu hafifçe bir hareketle döndürerek gözlüğünün ince zincirini bileğine sarıverdi, gözlüğü de eldivenile avucunun arasına sıkıştırdıktan sonra: «Başlıyoruz, değil mi?» dedi. Evet başlıyorduk. Mis Lidya sol elini bir temas-ı nüvazişkâr ile omuzuma iliştirmişti. Ben parmaklarımın ucunun ucuyla denilecek bir temas-ı hafif-i ihtiramkârâne ile beline sarıldım... Bir iki devr ettik. Birbirimizi tecrübe ediyorduk, daha yek ahenk, yek vücut olamıyorduk...

Ben biraz daha beline sarıldım. Ellerimizi daha kuvvetlice sıktık. İşte o zaman o lâtif valsin aheng-i sâhirânesile gaşyolduk, yekvücud olduk, kalbimiz bile yanı helecan, aynı şiddetle çarpıyordu. Bir girdab-ı mesti-aver-i âşikâne içinde pûyan olan ruhlarımız peri-i raksın penbe kanatları üzerinde uçuşuyor, çırpınıyor, dönüyor, mütemadiyen dönüyordu. Gözlerim mîm kapalı, o lâtif omuzlara, o billûrin sineye, o penbe cilde bakıyor... Yalnız bir telâtüm-i elvân içinde mütebessim-i hüzn bir çehre, müteessir-i helecan bir sine, mütemevvic-i ahenk bir demet mavi tül görüyordum, ve menekşe kokuları...

MEHMET RAUF (1875 - 1931)

Bahriye mektebinde tahsilimi tamamlıyarak üsteğmen rütbesiyle mezun olmuş, «Mehmet Selim» savaş gemisinde staj yapmak üzere Girit adasına, Suda limanına gitmiş, sekiz ay kadar orada kaldıktan sonra izinli olarak İstanbul'a dönmüştüm. Okuduğum yüksek eserlerin, gördüğüm nefis hayatın, güzelliklere meftun bir ruh üzerinde hasıl edeceği o derin tesirin baskısı altındaydım. Girit'teki bu ikinci dönemim sırasında, o tesirlerin altında kalarak, birçok yazılar yazdım.

SERVET-İ FÜNÛN'a bağlı, ünlü bir romancı ve tiyatro yazarımız. İstanbul'da doğdu. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde, Mekteb-i Bahriye'de okudu (1884 - 1893). Henüz deniz lisesinde öğrenciyken edebiyata merak sarmıştı. Yazdığı hikâyelerle Servet-i Fünûn dergisine girdi. Deniz subayı çıktıktan sonra da yazmayı bırakmadı. 1908'de subaylıktan ayrıldı. Yaşantısını yazarlıkla, dergicilik ve ticaretle sürdürdü. Son günleri sefalet içinde geçti. Ölümü (23 Aralık). Yaşamı mutsuzluklarla doludur. Üç kez evlendiği halde hiç birinde mutlu olamamış, edebiyat tutkusunu aşkın ve müziğin peşinde koşarak sürdürmeye çalışmıştır. Yazarlık anılarını anlatırken, Servet-i Fünûncuların günlük yaşamını en canlı yanlarıyla onda buluruz:

> *Bizler birbirimizi daha öncelerden tanımıyorduk. Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit ve ötekiler hiç birisi birbirini tanımadığı halde, sonradan ve eserlerinin okunmasından meydana gelme bir sıcaklıkla birbirlerini sevmişlerdi. Bu o kadar sağlam bir bağ oldu ki, yıllar, uzun yıllar onun sıcaklığını soğutamadılar. Bu dostluk en temiz ve güçlü bir samimilikle ve her günkü temaslarımız sayesinde şiddetle artmak şartiyle, 1901 yılında Cahit'in bir makalesiyle Servetifünun'un mahkemeye verildiği ve kapatıldığı zamana kadar gittikçe artarak devam etti. Meselâ haftanın hemen her günü postahane sırasında, Şekerci Rıfat'ın yanındaki, şimdi banka olan binanın ikinci katında, Servetifünun idarehanesinde*

mutlak surette buluşurduk. Bizlere karşı olanların hücumları aramızdaki bağları daha da güçlendirir, aynı dava için çırpınan kalplerimiz bin bir bağla bağlanır. Bu toplantıların hemen devamlı üyeleri bir kere en tabii başta dergideki görevi gereği, her gün gelmek mecburiyetinde olduğundan, Tevfik Fikret; sonra o zamanki deniz subaylığı görevimin büyük müsaadesinden istifade eden bendim. İlk sene hemen her gün Cenap Şahabettin de bulunurdu. Ötekiler, Hüseyin Cahit, Halit Ziya —memuriyetlerinden dolayı— ancak akşamları, yahut da kaçamak yapabildikleri zamanlar gelirlerdi.

Cenap Karantina'da görev alıp Arabistan'a gittikten sonra onun varlığından mahrum kalmıştık. İşte böyle, akşama kadar idarehanede gelen gidenlerle ve her birinin getirip tekrar ettiği edebiyat dedikodularıyla çene çaldıktan sonra akşam olur ve bazan Fikret beni de birlikte evine götürmek için ısrar ederdi. Kendisi ilk zamanlar Aksaray'daki konakta otururdu. Cahit ise buraya beş dakikalık bir mesafede, babasının evinde oturduğundan, benim Fikret'e gittiğim geceler onun da mutlaka oraya gelmesi, yahut benim Cahit'te bulunduğum akşamlar hep birlikte Fikret'in evine gitmemiz değişmez bir âdet olmuştu. Sonra Fikret Rumelihisarı'na taşındı. Şimdi yeni bir âdet başlamıştı. Haftada birkaç gece Ahmet Şuayip, Cavit, ben ve bazan Cahit orada toplanırdık. Aman bu gecelerin neşeleri, gürültüleri, saadetleri...

Şuayip'in meşhur bir kahkahası vardı. Bu bir kahkaha değil, adeta tınlayan bir çıngıraktı. Sanki telaşlı telaşlı haykıran bir istasyon çanı... Bu çıngırağa kim hareket verebilirse onun için bir saadet demekti. Hattâ dışarıda, kalabalık yerlerde, meselâ Tepebaşı'nda, ya da Boğaziçi vapurunda herhangi bir tuhaflıkla onu böyle güldürebilmek gerçekten pek büyük bir zevk olurdu. O, kendini tutamıyarak, arka arkaya ve uzun uzun öttüğü vakit, etrafta herkesin bakışı bize yönelir ve neşeyle başladığı kahkahası zavallının mahçup olup kızarmasıyla son bulurdu. Bu toplantılarda nelerden bahsetmezdik ki? Tabii edebiyat konularından hemen hiç dışarı çıkmamak üzere konuşma konularına her şey girerdi. Hemen her birimiz o günlerde okuduğumuz kitaplar hakkında bahisler açar, bahisler sırasında bir tartışma çıkarsa hep birden karışır ve saatlerce gevezelenirdik. Bu gecelerden başka gündüzleri de ya Hisar tepelerine, yahut yukarı Boğaziçi'ne çıkıp oralarda gezdiğimiz olurdu. Fikret tabiatle koyun koyunal kalmaktan çılgın bir zevk duyardı. Tam bir tabiat âşıkıydı. Hep birlikte dolaşırken meselâ bir duvarkovuğunda açlmış bir yabani çiçek görür; ya da rıhtım taşlarının arasında yosunlaşmış herhangi bir yeşillik farkeder, karşısına geçip meftun meftun onu seyreder; okşar ve sever, kaynayan coşan ifadesiyle bunlar hakkında övgüler, şiirler okur; sonra ağır vücudunun ve iri ayaklarının hamlesiyle tekrar harekete gelir, ilerlerdi.

Fikret'in bir başka âdeti daha vardı: Bir yere giderken yol üstünde rastladığı levhaları ve mezar taşlarını büyük bir önem ve dikkatle okur, kimisine itiraz ederek, kimisini beğenerek okumadık bir taş ve levha bırakmazdı. Ve böyle rastladığımız bütün güzel şeylere hayranlıkla takılıp, bütün garip şeylere gülüp bayılıp tepelerde, vadilerde, yokuşlarda, inişlerde, derelerde, köprülerde saatlerce hiç yorulmaksızın gezerdik. Tevfik Fikret'in Boğaz'da en çok sevdiği yerlerden biri de Kanlıca korusuydu. O burada günlerde ağaçların altında gezmiş, yemiş ve uyumuştur. Şayet birimiz her nasılsa meçhul bir köşe keşfedersek mutlaka ötekilere de burasını haber verip herkesi oraya götürmeyi bir görev edinmiştik. Böylece ben onlara Tarabya'nın, Beykoz'un, Bentler yolunun, Büyükdere ve Sarıyer sularının bütün köşe ve bucaklarını gösterip tanıttığım gibi; Cahit de bize Kanlıca'nın güzelliklerini öğretmiş, en hücra köşelerine kadar bizleri gezdirmişti. Hisar tepelerinin ve Baltalimanı kovuklarının ustası da Fikret'ti. Böyle, akşama kadar ağaçlar altında ve tozlu yollarda gezip gezip yorulur, akşam yine Hisar'daki Fikret'in evine döner, bitmez tükenmez kaynaklardan bitmez tükenmez yeni konuşma konuları çıkarır, bunlardan asla yorulmazdık... Böylece saatlerce her şeyden bahsederek konuştuğumuz geceler en sonra haberimiz bahsin aşk hikâyelerinde, aşk konularında karar kıldığını farketmiştik. Birgün içimizden biri bu noktaya dikkatimizi çekti. Artık bu bahs, bazan yine haberimiz olmadan ve bazan birimizin çapkınlığıyla bile bile, bu iniş yokuşlarla dolu yola dökülürdü. O zaman Şuayib'in kahkahalarını görmeliydiniz. Gerek konunun çekiciliğinden, gerek kendisi özel hayatında bir meslek masumluğu sürdüğünden, bu işlerin hiç olmazsa lakırdısından olsun zevk almak neşesiyle kahkahaları artık bir istasyon çanı değil, bir katedral kampanası gibi uzun akislerle çınlar, çınlardı. Ah, şimdi hatırlaması bile derin ürpertilerle varlığıma hüzün ve matem saçan bu mutlu günler!...

Mehmet Rauf; daha Deniz Harp Okulu'nda okurken, İngilizce ve Fransızcayı öğrenmiş; Fransız realist ve natüralistlerini tanımıştı. Romancılığı üzerinde Halit Ziya Uşaklıgil'in etkisi büyüktü. Türk edebiyatının ilk büyük psikolojik romanı olan «Eylül», sanatının en büyük eseri sayılır. Sözdizimi, zamanının nesircilerinden çok daha sadedir. Hikâye, mensur şiir, roman ve tiyatro oyunlarında kişiliğini yansıtan, kahramanlarının varlığında kendi duygu ve düşüncelerini yaşatan bir tutum içerisindedir. Realizmle de yetinmeyerek natüralizmi savunmasına karşı aşk tutkusunun romantizminden kurtulamaz. 1899 tarihli, 445 sayılı Servet-i Fünûn dergisindeki makalesinde roman anlayışını şöyle dile getirir:

Öyle aileler biliyorum ki mahvoluyor, sönüyor; aşksız, cinayetsiz, kansız, katilsiz ölüyor. Bir kayınvalide oluyor ki, bir büyük hanım oluyor ki, bir gelini iki senede eritip yiyor, ikinci gelin yine onun elinde mahvoluyor.

Bir genç kadın tanıyorum ki, sefalet, açlık saikasıyle ahlâkı duçar-ı ihtizar olarak fuhşa gıda oluyor. Bir genç biliyorum ki aşktan değil, aşksızlıktan intihar ediyor... Bunların birini yazmıyoruz. Hep aşk, hep garam, hep şiir ve musiki mi? Halbuki bunlar daima hayatımızın ihtirasat-ı sairesine bir mel'abe olmuyor mu? Bunlar hayatımızın diğer temayülâtından nasıl tefrik olunur? Hayatta aşk en galip bir temayül değildir. Bilâkis temayülât-ı saireye en çok mahkûm kalan odur. Edebiyatımızda yalnız netayicini müşahade ettiğimiz bir bedbinlik, bir mey'usluk var; bunun esbabını yazmak kadar güzel bir roman zemini olur mu? Ücra mahalleler gezilse, büyük haneler görülse, oralara bir nazar-ı tetkik ile bakılsa, bir meskenet-i müzehhebe veyahut fakire içinde sürüklenen hayatlar yazılsa... Roman bunları yazmalı, roman bir mazbata-i ahval-i içtimaiye olmalı; bugün Avrupa'da bütün edebiyat bir kisve-i fenniye aldı, beşeriyetin ıslah ve tedavisi için çalışan ulema ile beraber çalışıyor; daha iyi bir insaniyet, daha mesut bir âti için uğraşıyor.

Mehmet Rauf'un otuzu aşkın eseri vardır. En tanınmışları: *Siyah İnciler* (mensur şiirler, 1901); *Eylül* (roman, 1901); *İntizar* (hikâyeler 1909); *Pençe* (piyes, 1909); *Âşıkane* (hikâyeler, 1910); *Bir Aşkın Tarihi (hikâyeler,* 1911); *Son Emel* (hikâyeler, 1913); *Ferda-yı Garam* (1913); *Sansar* (piyes, 1920); *Kadın İsterse* (hikâyeler, 1923); *İlk Temas, İlk Zevk* (hikâyeler, 1923); *Karanfil ve Yasemin* (roman, 1924); *Genç Kız Kalbi* (roman, 1925); *Böğürtlen* (roman, 1926); *Son Yıldız* (roman, 1927); *Halâs* (roman, 1929); *Yara* (roman, 1935).

Mehmet Rauf, Halit Ziya ile birlikte, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun, roman ve öykü dallarında, bunlara «mensur şiir» i de ekleyebilirsiniz, önde gelen adlarından biridir; Halit Ziya Uşaklıgil'in hemen ardından gelir. Uşaklıgil doruğuna ulaşamadı ama, ikisi birlikte, Edebiyat-ı Cedidenin roman ve öyküsünü oluşturdular; çağdaş roman ve öykümüzün temelini atarak, uzun yıllar, öncülüklerini sürdürdüler. *Hikmet DİZDAROĞLU.* Zamana göre oldukça temiz bir dili akıcı bir cümleyle kullanarak nisbî bir virtüoziteye ulaşmasına rağmen, okuyanlara sirayet ederek onların hisleri ve onların fikirleri olabilecek sıcak ve canlı muhtevayı bulamadığı için mensureleri iç bakımından kuru ve sığ kalmış ve bir fantezi hüviyetini aşamamıştır. *Niyazi AKI.* Mehmet Rauf'un hikâye ve romanlarında, özel hayatından kuvvetli yansımalar görülür. Bu eserler onun yaşadığı, ya da yaşamak istediği hayatın hikâye ve roman biçimine konulmuş bir anlatımı gibidir.. Mehmet Rauf'un romanlarında, küçük ve büyük hikâyelerinde, aşka bu kadar yer verişi, kendi özel hayatının gereğidir. O, bu tür eserlerinde kendi kişiliğinden sıyrılmamış, kahramanlarında bile kendi duygu ve düşünceleriyle yaşamıştır. *Erdoğan COŞKUN.* Mehmet Rauf'un anılarından:

SERVET-İ FÜNÛNCULAR

Servet-i Fünûn'cuların ortak vasıfları, istibdat idaresine karşı duyulan kanlı ve yırtıcı bir düşmanlıktı. Bu düşmanlık önce saraya karşı başlamışken yavaş

Mehmet Rauf; gerçekçilikten öte natüralist bir karakter göstermesine karşın, romantizmden kendini kurtaramaz. Üç kez evlendiği halde, mutluluğu bulamaz. Aşkın, modanın müzikle edebiyatın tutsağıdır. Geçimini sağlamak için, durmaksızın yazmak zorunda kalışı, yapıtlarının düzeyini düşürür. Tevfik Fikret'in karısına, «Eylül» romanındaki Necib'inkine benzer bir gizli aşkla tutuluşu psikolojik romancılığını etkiliyor gibidir. Yaşadığı çerçeveyi zorlamadan kişisel duygularıyle, özlemlerini dile getirir. Çağına hayalı bir duyarlıkla tanıklık eder. Yakasını bir türlü para sıkıntısından kurtaramaz. Kadın sevgisi yapıtlarının odak noktasıdır. Böyle iken mutlu azınlığın haksızlıklarla dolu saltanatını, mutsuz çoğunluğun çektiklerini bilinçsiz bir gözlemle görür.

yavaş bu idareye tevekkül ve tahammülle onu âdeta besleyen memleket hayatına karşı da yöneliyordu. Hergün bir sürü kötülüklerine şahit olduğumuz sarayın çirkin tutumu bizi zehirliyor, artık burada yaşamayı tahammül edilemiyecek bir işkence haline getiriyordu. Özellikle Tevfik Fikret bu hususta herkesten çok daha fazla öfkeliydi. O bu hallerden artık hasta gibi olmuş, nefret ve tahammülsüzlüğünü, bütün Boğaziçi'nin baştanbaşa ışıklara, nurlara boğulduğu, 19 ağustos tahtta çıkışın yıldönümü geceleri Rumelihisarı'ndaki «Aşiyan»ında tek bir kandil bile yaktırmayıp o geceyi sabaha kadar karanlıklar içinde geçirecek derecede cesaretini ilerletmeye doğru götürmüştü.

Yine böyle tahta çıkışın yıldönümü günlerinden birindeydi. Beyoğlu hınca hınçtı. Kalabalık sokaklar baştan başa donanmıştı. Tepebaşı bahçesinde oturuyordum. Mızıkacılar yavaş yavaş toplandılar ve birdenbire çalmaya başladılar. Hem de ne çalıyorlardı? Padişahın marşı olan «Hamidiye Marşı»nı... Bahçeyi dolduran halk olduğu gibi ayağa fırladılar; çünkü marş ayakta dinlenecekti. Şimdi ben ne yapacaktım? Kalkacak mıydım, kalkmayacak mıydım? Kalkmamak orada kimbilir o anda kaç tanesi bulunan hafiyeleri harekete geçirmek, bin bir tehlikeyi başıma yağdırmak olmaz mıydı? Öte yandan bütün varlığım coşup, isyan ederken bu marşa ayağa kalkmak da mümkün müydü?

Nefsimle yaptığım mücadele kısa sürdü. İlk saniyeler içindeki tereddüdüm ve hareketsizliğim etrafın nazarını çekiyor, herkes bana bakıyordu. O zaman ani bir kararla sıçradım; çalgıyı ayakta derin bir saygı durumunda dinlememek için, masaların arasından geçerek kapıdan sokağa fırladım. Bu halim dikkat nazarlarını çekmişse bile, savunması kolay olmuştu. Ve bu tehlikeli bir hareket bile olsa marşı ayakta dinlemekten kurtulmuştum. İşte Abdülhamit idaresine karşı coşkun öfkemiz böyle hareketlere kalkışacak kadar, ve böyle tehlikeleri göze alacak kadar kızışmış, köpürmüştü.

Birgün Fikret beni görünce, o her zamanki aşırı heyecaniyle: «Rauf, gidiyoruz!» dedi.

— «Nereye?»

— «Melûn heriflerden kurtuluyoruz.»

Bu hepimizin, fakat kimsesiz ve bekâr yaşadığım için, özellikle benim en aziz emellerimizdendi.

— «Nasıl?» diye atıldım.

Bunun üzerine anlattı:

Cuma günü Hüseyin Cahit'le birlikte, o zaman Çenkelköyü'nde oturan Doktor Esat Paşa'yı ziyarete gitmişler. Orada, edebiyatla meşgul olmadıkları halde, aynı duygu ile yanıp tutuşan ve aynı düşmanlıkla coşup taşan başka dostlara raslamışlar. Bunlardan bazısı oldukça zengin ve memlekette içtimaî mevkii olan kimselerdi.

Konuşma — her zaman olduğu gibi — istibdattan açılmış. Sarayın tutumu uzun uzun tenkid edilmiş. Kin ve lânet döküle döküle az sonra hep bir olup kadın, erkek, çoluk, çocuk, aile hasılı bütün yakınları toplayıp bir küme halinde memleketten çıkıp başka bir ülkeye göç etme temennisine kadar dayanmış. Bu fikir oradakilerin hepsine o kadar uygun gelmiş ki, hemen kabul edilmiş ve karar verilmiş. Hattâ şimdiden yakın gelecekteki bu Türk muhacirlerinin masrafları için para verenler bile olmuş...

— «İşte böyle, artık gidiyoruz Rauf'çuğum... Tabiî, sen de gelirsin değil mi?»

Ben mi? Ben ki herkesten fazla bu hayattan şikâyetçiyim. Hattâ birkaç kere kendi kendime bin tehlikeyi göze alarak memleketten kaçmak üzere teşebbüslerim bile olmuştu.

Yol masrafı ortaklaşa sağlanacak. Gittiğimiz yerde hep birden çalışacağız. Herkes kazandığını ortaya koyarak, kadın erkek, çoluk çocuk hür bir hayat içinde serbest ve rahat yaşayacağız. Ne saadet değil mi? Hiç gelmez olur muyum? Yaşasın...

Göç etmek, göç etmek ama, nereye? Bu hususta henüz bir karar yoktu. Herkes incelemesini yapacak, ileriki yeni bir toplantıda bu konu üzerinde görüşülecekti.

O zaman ben Tarabya'da karakol gemisinde ikinci kaptandım. Geminin görevi yazın o sulara gelen elçilik gemileriyle protokol işlerini düzenlemek olduğundan bu sayede Fransız, İngiliz, Alman, Rus, İtalyan subaylarıyla yakın bir dostluğum vardı. Özellikle İngiliz elçilik gemisi «İmojen» süvarisi Kaptan Beyn çok samimi dostumdu. Ara sıra istibdat idaresi aleyhine ona içimi döktüğüm olurdu. Bütün bunları yakından bilen Fikret: «İmojen süvarisiyle sen de bir görüş de, ondan belki bir fikir alırsın.» dedi.

Kaptan Beyn, bu teşebbüsümüzü alkışla karşıladı:

— «Azizim Rauf,» dedi, «İngiltere'de muhaceret için bugünlerde herkes bilhassa Yeni Zelanda'ya gidiyor. Orası toprak olarak son derece mümbit ve verimli. İklimi, havası, suyu da pek güzel bir yerdir. Eğer istersen sana, muha-

ceret heyetleri için yayınlanmış rehberlerden birini getirteyim. Okur, inceler, ona göre karar verirsiniz.»

Hemen Fikret'e koştum. Müjdeyi verdim. Hep birden İngiltere'den gelecek kitapları beklemeye başladık. Ve geldiği zaman da bunlarda teşebbüsümüzün başarısı için o kadar ümit verici vaatler bulduk ki, bu hepimiz için sonsuz bir saadet oldu. Fakat... Bizde böyle büyük teşebbüsleri becerecek irâde gücü ve ruh genişliği nerede? İlk gün hararetle karar verenler, tartışmalarda ileri sürülen zorlukları ve başarısızlık ihtimallerini görüp yavaş yavaş soğumaya başlamışlardı. Soğumayan — tabiî en başta Fikret olmak üzere — Hüseyin Cahit'le bendim. Yeni Zelanda fikrinden kopunca başka bir düşünceye yöneldik. Hüseyin Kâzım Bey'in Manisa'da geniş bağları vardı. Bize: «Eğer mutlaka bir yere gitmek istiyorsanız, Manisa'ya geliniz. Orada oturacak yer de var, işlenmiş bağ da. Toprakçılık etmek isterseniz, orada çalışır, orada yaparsınız.» diyordu.

İşte Hüseyin Cahit, bu vaadin kuvvetiyle «Yeşil Yurt» ismini koyduğu, Servet-i Fünûn'cuların muhaceret teşkil etmek emelinin arkasında zamanının, özellikle kendisi için şüphe ve gözetim altında yaşayanları İstanbul'dan bir adım dışarıya atmaya müsaade etmeyen polis inzibatını aldatıp gizlice Manisa'ya kadar gitmeye cesaret etmiş, Kâzım Bey'in bağlarını ziyaret ve teftiş etmişti. Ama bunu da gerçekleştiremedik. Servet-i Fünûn'cuların göçü Hüseyin Cahit'in bu küçük seferinden ibaret kaldı.

EYLÜL

Eylül; edebiyat tarihimizin tanıdığı ilk psikolojik roman olmanın önemini taşır. Yalın bir konu içerisinde gelişir. Süreyya ile Suat birbirlerini severek evlenmişlerdir. Necip ise bu karı kocanın mutluluğuna hayran bir aile dostudur. Zamanla Necip'le Suat'ın dostlukları aşka dönüşür. Süreyya her gün balığa çıkmakta; Boğaziçindeki güzel kiralık yalıda Necip'le Suat sık sık yalnız kalmaktadırlar. Arkadaşlıkları dostlukları pek öteye geçmez. Gözlerle sevişirler o kadar, Suat piyano çalmakta, Necip dinlemekte, tatlı tatlı söyleşmekte olmalarına karşın, dedikodular çıkar. Necip yalıya gitmeyi seyrekleştirir. Tifodan yatağa düşer. Sayıklamalar sırasında sevdiği kadının eldiveninin tekini çaldığını ağzından kaçırır; bunu duyan Suat, eldivenin öbür tekini verince, gizli aşkları açığa vurulmuş olur. Kış gelince konağa taşınmışlardır. Konakta yangın çıkar. Suat'ın kurtuluşu olanaksızdır; Necip onu kurtarabilmek için kendisini ateşe atar, birlikte yanarlar. Romandan bir parça:

Necip, hiç bir şey söylemeğe gayr-i kadir, saadetiyle boğularak sade itaat ediyor, sihirkâr bir rüyada imiş gibi sade incizabına teslim olarak gidiyordu. Suat'ın öyle zamanlarda, öyle nazarları oluyordu ki, bu ona bir hayat verilmiş gibi saadet veriyordu. Konuşurken, gezerken, azimette, avdette bu hayata kuvvet ve hırs ile sarılmak arzusunu veren nazarlarla mestoluyordu. Bunda bir meclûbiyet bulunuyordu, her insan saadetine inandırmayan, her an bunun bir

rüya, bir sehv olduğunu zannettiren bir fanilik vardır ki bazan ümit ve emelle âteşîn bir heyecan, hemen şüpheye teslim olacak bir heyecan oluyor, fakat akabinde vuslatlara bedel bir saadet ve inşirah veren bir tebessüm; bir küçük, belki manasız, belki hiç bir tebessüm hepsini mahvedip sade kendi hükümran oluyordu.

Ah bu nazarların bazan nasıl manaları, nasıl incelikleri, nasıl renkleri vardı; ne gayr-i kabil-i ihsas ve ifade, ne gayr-i kabil-i tefhim şiirleri, şi'riyetten insanı nasıl birden sema-yı saadete isâl eden renkleri vardı! Bazan derin, siyah, vakur, sükût ettiği olurdu; sonra bir nur-ı rica ile titreyerek müsterhim, perişan bir nigâh ile bakardı; bazan mütehakkim, emreder; sonra munis, razı olur, lûtufkâr, va'ededer, «evet, peki!» derdi. Bazan sadece; «seviyorum ve mesudum!» diye, sonra şuh ve kadın olup şüpheli bir emniyetle bakarak, mahmur ve mest, teşekkür ederek, ah bu nazarlar ona ne saadetler veriyordu. Henüz inkişaf edip de mesut olacağına, o kadar yaşayacağına inanmayan bir gonce-i emel gibi nahif ve rakik bir saadet...

Ve Suat'ı evvelkinden ziyade kadınlığına, ziynetine itinalı görüyor; onun daha güzel, daha zarif olmaya takayyüt ettiğini, kendisini merak ettiğini anladıkça çıldırmak isteyerek: «Hep benim için yapıyor. Ah, seviyor yarabbim, ne kadar seviyor, ne kadar...» diye haykıracağı geliyordu. Kadınlığının bütün âletlerine, bütün silâhlarına münkat, meshur, benliğini kaybetmişti...

«Evet, her şey çürüyor, demek biz de çürüyeceğiz» diye düşündü. Demek ki çürüyecekti. O da çürüyecekti. Böyle hiç bir saadet gelmeden, daha henüz beklerken, hahusus hayatının nasıl gafil geçmiş olduğunu anladıktan sonra, artık bir şey de yapmak kabil olmadığını görerek, böyle çürümek, bitmek, ona pek insafsız, pek acı geliyordu.

Halbuki onda yaşamak daha şedit bir arzu, saadetten mahrum olmamak, hayatını kaçırmamak için derin bir ihtiyaç, icabederse mücadele kabiliyeti vardı; fakat her şey boş değil mi? Ne olsa, ne yapılsa kış gelmeyecek mi? Ya gelinceye kadar... Hiç mi bir şey yapılamaz? Böyle, görerek, anlayarak, bile bile hayat ve saadetten feragate tahammülden başka bir şey mümkün değil mi?

Mehmet Rauf'un romanları, ferdin iç hayatını esas alan muhtevaları ile, Servet-i Fünun hareketinin genel karakterine daha uygun bir durum gösterirler. Gerçekten bu romanlar, büyük bir çoğunlukla, romantik duyguları, hayalleri ve bilhassa romantik aşkları işlerler. *Kenan AKYÜZ.* O kendisi, kahramanlarında temessül eder onların bütün hisleri hareketleri, düşünceleri, kendisinin o takdirde ve o vaziyette bulunacak olsa ne olması lâzımsa işte odur; ve bütün o hayatın nazımı aşktır, muharririn kendi aşkıdır. *Halit Ziya UŞAKLIGİL.*

FAİK ALİ OZANSOY (1875 - 1950)

Senin ben derd-i hicrânınla her ân
Perîşânım, perîşânım, perîşân.
Ezelden, sevdiğim, hâk-i derinde
Nigeh-bânım, nigeh-bânım, nigeh-bân.
Cüdâ düşmekle senden bilsen ey dost,
Ne giryânım, ne giryânım, ne giryân.
Bu aşkın feyz-i te'sîriyle her dem
Hurûşânım, hurûşânım, hurûşân.
Acırsın, bilsen, ey rûh-i revânım,
Ne vîrânım, ne vîrânım, ne vîrân.

DİYARBAKIR'da dünyaya geldi (24 Mart). «Mehmet Faik» asıl adı. Diyarbakır'lı Sait Paşa'nın oğlu, Süleyman Nazif'in küçük kardeşi. Mülkiye Mektebi'ni bitirdi (1901). Bursadan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mülkiye memurluklarında bulundu. Fecr-i Ati topluluğuna başkanlık etti (1909). Diyarbakır valiliği yaptı (1918); Dahiliye Müsteşarlığına getirildi (1920). Mülkiye Mektebi'nde Fransızca, Saint Benoit Lisesi'nde Türkçe ve Edebiyat öğretmenliğinden emekli oldu (1930). Ankara'da öldü (1 Ekim); cenazesi İstanbul'a getirilerek çok sevdiği Abdülhak Hâmit'in yanına, Zincirlikuyu Mezarlığına gömüldü.

Hasret sana ey hâk-i vatan, hâk-i muazzez;
Hürmet sana ey şâheser-i sânî-i kudret..

Faik Ali Ozansoy; şiirlerinde Servet-i Fünûn sınırlarını aşamıyan, romantik bir görüşle aşk, kadın, hüzün ve doğa temalarını işler. Fecr-i Ati kurucuları arasındadır. Karamsarlığa varan bir melâlle bireyselden toplumsallığa açılan duygularını dile getirir. Başlıca eserleri : *Mithat Paşa* (biyografi, 1908); *Fâni Teselliler* (şiirler, 1908); *Temâsil* (şiirler, 1913); *Elhân-ı Vatan* (şiirler, 1915); *Payitahtın Kapısında* (manzum oyun, 2 perde, 1920); *Şair-i Azam'a Mektup* (manzum, 1923); *Nedim ve Lâle Devri* (manzum oyun, 6 perde, 1950); *Ölümünün 20. Yıldönümü Münasebetiyle Faik Ali Ozansoy Bibliyografyası* (İsmet Binark ile Nijat Sefercioğlu, 1970).

Faik Ali, nazmının bütün özellikleriyle eksiksiz bir Servetifûnun şairidir. 1908'e kadar, şiirlerinde, tam bir ferdcilik göze çarpar. İlk şiir kitabı olan Fânî Tesellîler'in önsözünde, kendi iç âleminin dar sınırlarını aşıp cihanşümul olamayan şiirinin ıztırabını yaşar; hayatının «melâl ve infiâl» den ibaret bulunduğunu söyleyen şair, bu melâl ve infiâlin başkalarına değil, sırf kendisine ait hâdiselerden doğduğunu bilir. Bu yüzdendir ki şair, yine ayni yerde, kendisini «bencillik» ve bunun tabiî neticesi olan «kötümserlik»le suçlandırır. Fakat şurasını hemen işaret etmelidir ki bu bencillik ve kötümserlik, yalnız kendisine değil, içinde bulunduğu edebî topluluğun bütün mensuplarına ait, umumî bir özelliktir. Bu vasıfların birinden, yani bencillikten zamanla kurtulanlar olmuşsa da; hâdiselerin elverişli olmayan gelişmeleri bu harekete mensup olanlardan hiçbirine kötümserlikten kurtulmak imkânını vermediği gibi, bu kötü kaderin pençesinden onları takip eden nesiller de kendilerini sıyıramadılar. *Kenan AKYÜZ.* Şiirlerinden :

NE GÜZEL ŞEY

Yıldızlı semâlardaki haşmet ne güzel şey
Mehtâba dalıp yâr ile sohbet ne güzel şey

Dünyâmızın üstünde bütün ruhlar uyurken
Yıldızların altında ibâdet ne güzel şey.

Fâni âdâvetlere mahşer bu cihanda
Bir bitmeyecek aşk u muhabbet ne güzel şey

Dünyâda senin âşıkın olmak ne saâdet
Allah ile -hâşâ- bu rekaabet ne güzel şey

Lütfen bana güldün, güzelim, mültefit oldun
Icâb-ı necâbet bu... necâbet ne güzel şey

Ey hilkatin emsâli yok ibdâ-ı kemâli
Senden bana bir zerre inâyet ne güzel şey

Hüsnündeki ma'nâ-yı semâvî ne ilâhî
Aşkımdaki reng-î ebediyyet ne güzel şey

DİCLE VADİSİ

Hüzne medfûn şu kimsesiz yerler,
Benim enkâz-ı hâtırâtımdır;
Bu sükût-î medîd ü hüznâver
Aks-i savt-î teessürâtımdır.

Bu yerin gizli gizli her bâdı
Bana bir bûy-i âşinâ getirir;
O zamanlar muhabbetin yâdı
Rûhuma tuhfe-î bekâ getirir.

Dicle'nin mevc-i bî karârından
Duyulan sermedî enîn ü figân,
Benim âheng-i kalb-i zârımdır;

Evvelîn matla'-i garânım olan
Bu cebeller, bu vâdi-yî handân
Beşiğim, me'menim, mezârımdır.

*

Yirmi yıldır şu köhne dünyâda
Dolaşır bir garîb ü derbederim...
Gözlerim gökleri temâşâda,
Bir ümîd-î zâif ile giderim.

Bakarım her gece sitârelere,
Sorarım eski âşinâlarımı;
Koyu, muzlim sehâbpârelere
Çarparım şâhbâl-î manzarımı.

Ey bu vâdîde şimdi vâ hayfâ,
Fikr ü hülyâma yâd-ı giryefezâ
Bırakan birçok âşinâ'yı hayât!

Gittiniz siz, bu hâk tenhâdır;
Pek hazin bir muhît-i hülyâdır;
Ben de avare fikretim, heyhat!

*

Yaşadım, sevdim, ağladım, gezdim
Vatanın çok harâbezârında;
Münteşirdir figân-ı câvîdim
Şimdi de Dicle'nin kenârında.

Hep münâcât-ı şâkirânemle
Bu muhîtin fezâsı dolmuştur;
İhtisâsât-ı şâirânemle
Pür tahayyül bu yer-ki olmuştur

Ezelî bir metâf-ı vicdânın
Dest-i kudret nümûd-ı Yezdân'ın
Yaptığı bir bülend ma'bettir..

Bu ibâdetgeh-i semâvîde,
Mazhariyyetle vecd-i câvîde
Rûh bir âbid-i müebbettir.

ÇÖL

Ayrı düştük... bende artık zevk-i dünyâ kalmadı,
Kapkaranlıktır hayâlim, şevk-i hülyâ kalmadı;
Varlığın mâ'nâsı yoktur; fikr-i ferdâ kalmadı...
Bî-vefâ dünyâda sensiz kaldığım gündenberi
Bir çölün seyyâhıyım, şaşkın, perîşân, serserî.

Her ne hissetsem beyâbanlarda fecr-i der-be-der,
Kimsesiz çöllerde bilmezsin ne öksüzdür seher,
Ay nasıl pâyânı yok bir hüzn ü rikkat haşr eder...
Çöl, bütün çöl, gök, deniz çöl, âh asıl çöl şimdi ben;
Farkı yoktur kalbimin çöllerde bir virâneden.

BİR HÜSN-İ GAİBE

Gittin, bu yerde şimdi şafaklar gurub-eder
Hissiz birer gülüşle, bu hâkim muhîtine;
Gittin, bu yerde şimdi soğuk, kar ve fırtına;
Gittin, o yerde hüsn-i mevâsim hubûb-eder.

Rüyalarımda her gece bir asr-ı izdirâp
Tahmil eder hayatıma bâr-ı zalâlini;
Sen gitmeseydin, açtığın âfâk-ı pür serâp
Igfâl ederdi bende kurûnun melâlini.

Gittin, ve her terânesi târ-ı rebâbının
Boş bir muhit içinde durur bi-mukâbele;
Ben korkarım ki ağlayacak ömrümüz yarın
Bi-sûd giryelerle bu sevdâ-yı âfile,

Hülyalarım leyâli-i mâzide derbeder,
Avâredir zalâm-ı tahayyürde günlerim;
Tefhim için melâlimi afâka serperim
Bir medd-ü cezir his ile müphem neşideler.

ÖMRÜMÜN SÂDE BİR MUHÂSEBESİ

Beşeriyyet denen bu hey'ette
Bir küçük, canlı zerreyim ben de

Faik Ali Ozansoy; henüz Mülkiye öğrencisiyken «Kehkeşana Karşı» şiiriyle Servet-i Fünûncuların arasına karışır. Abdülhak Hamit'le Tevfik Fikret'in etkisinden kurtulduğu şiirlerde, gerçek kişiliğini bulur. Yaşadığı çağın sorunlarıyla ilgili şiirler yazmaya çalışır. Bayağılaşmaktan korktuğu için dilde sadeleşmeye pek gidemez; yabancı sözcüklerle, karışık tamlamalara yoğunluk verir. Aruzu ustalıkla kullanır. Tiyatro oyunlarında başarılı bir teknikle, günlük konuşmasıyla karşımıza çıkar. Şiirlerindeki romantik özellik, oyunlarında gerçekçi gözlemlere yerini bırakır. Hamit'in etkisi, tiyatrolarında da ağır basar. Tiyatro olanakları, özellikle, manzum oyunlarının oynanmasına elverişli değildir. Oynanmak için değil, okunmak için yazılmış gibidir oyunları.

Pek tabiî benim de bir miktar
Hasenatım ve seyyiâtım var.
Çok çalıştım fakat, ve bunca sene,
Hasenâtın tefevvuk etmesine.
Bahtım olmuş, ya olmamış bana yâr,
Yaşadım hakka, adle hürmet-kâr.
Fıtraten şi're müncezib, hüzne
Mâilim; gerçi büsbütün lâkin
Kalmadım zevke pek de bîgâne.
En çok eflâki seyr edip sâkin,
Ba'zı göz yummadan sabâha kadar
Bir ibâdet değil mi fikr ü nazar? -
Ben de bilmem neler düşünmekten,
Dicle vâdîlerinde yâhut, ben
Hiç düşünmeksizin ne kış, ne yazı
Atla gezmekten aldığım hazzı
Başka bir şeyden almadım belki.
Sonradan duyduğum o idrâki
Sarsan ezvâkı şimdi her ne zaman
Yâda alsam, içimde bir isyân,
Bir nedâmet ve bir kesel belirir;
Aşk, o yalnız büyük ve yüksektir.

Dâimâ iltizâmı çok kerre
Şerrî mûcib ve kîni câlib iken,
Bunu aslaa getirmeden fikre,
Hep kaçındım kötüyle çirkinden...
Ve güzellik akîde oldu bana.
Samedânî, büyük tabiat ana,
Ona meftûn, sığınmadan memnûn,
Bir küçük rûha dâye olmuştu;
Tâ çocukken bütün hayâlim onun
Gizli telkinleriyle dolmuştu.
Akrabânın veya ehibbânın.
Nice hattâ yabancı insânın
Uğradım nâ-revâ adâvetine,
Bilmedim kin nedir, husûmet ne?
Sanıyordum ki hep bu hâlâtım,
Bu hayâlât ü iştigaalâtım,
Bu hediî temâyülâtımla,
Hep benî nev'e sevgi duygusunu
Ve husûsiyle Tanrı korkusunu
Üss-i âmâl eden hayâtımla
Ben de manzûme-yi tabîatte,
Gerçi ba'zen hazîn ü nâl-ende
Ve fakat hoşça bir meâl oldum...
Ne de boş zan!.. Bugün hakîkatte,
Bu muazzam cebîn-i hilkatte
Bir derin çîn-i infiâl oldum.
Hep tahassüsle, hep şiirle dolu
Yirmi üç bin günün hülâsası bu.

AHMET ŞUAYİP (1876 - 1910)

Medeniyet âleminin ilminin ve edebiyatının güzelliklerinden feyizler alarak daima aydınlığa ve gerçeğe doğru ilerlemekten daha güzel bir program olamaz.

İSTANBUL'da doğdu. Fatih Rüştiyesi, Vefa İdadîsi, Hukuk Mektebi öğrenimlerinden sonra; İdare Hukuku öğretmenliği yaptı. İstanbul Maarif Müdürlüğü, Divan-ı Muhasebat Müddeimumiliği görevlerinde bulundu. Babası Salih Efendi'yi daha birkaç aylıkken kaybetmiş, çocukluk ve gençlik yılları binbir güçlükler içerisinde, annesinin Sultan Selim'deki evinde geçmişti. Vefa İdadisi'nde arkadaş olduğu Hüseyin Cahit Yalçın'la dostluğu ömür boyu sürmüştür. 1908 Meşrutiyetinden sonra politik hayata girmesi istenmesine karşın, yapılan davetleri geri çevirmiş Mekteb-i Hukuk'taki «Hukuk-i İdâre» ile «Hukuk-ı Düvel» derslerine devam etmiştir. En verimli bir çağında, henüz 34 yaşında, geç kalmış bir apandisit ameliyatı sonucu, İstanbul'da öldü.

Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın en tanınmış yazarları arasında bulunan Ahmet Şuayip, zamanının Fransız edebiyatını Türk edebiyatına aktarmakla kalmaz, realizm ve natüralizm akımlarını tanıtır, eleştirilerile güçlü bir senteze gider. Hukukçu, sosyolog oluşu; «Esmâr-ı Matbuât», «Hayat ve Kitaplar», «Ulûm-ı Siyâsiye ve İçtimâiye» başlıkları altında Servet-i Fünûn dergisinde yazdığı müsâhebeler edebiyatımıza güçlü bir nitelik kazandırır.

Ahmet Şuayip; «Servet-i Fünûn» dergisinde yazdığı incelemelerle, söyleşilerle, Batı Edebiyat dünyasını izleyen çalışmalarile tanındı. Başlıca eserleri: *Hayat ve Kitaplar* (1901); *Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* (1908 - 1910); Rıza Tevfık Bölükbaşı ve Mehmet Cavit'le, 3. cilt, 24 sayı); *Hukuk-ı Umumiye-i Düvel* (Devletler Genel Hukuku, 1912); *Hukuk-ı İdare* (ders kitabı); *Esmar-i Matbuat* (Basın Meyveleri). Ahmet Şuayip'in 1901 tarihli bir makalesi:

GUSTAVE FLAUBERT

Flaubert'in hüviyet-i edebiyesini izah etmekle beraber umum edebiyatlara kâbil-i tatbik olan bazı kavâid-i sanattan ve bilmünâsebe biraz da Edebiyât-ı Cedide'mizden bahsedeceğiz. Maksat heveskâr-ı edebiyat

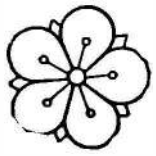

olanların terbiyei fikriyelerine hizmet olduğundan, teyid-i kanaat-i vicdâniye için fransa meşâhir-i üdebâsının tarz-ı tahrir ve meslekleri lüzumu hâlinde vesikâ-i edebiye makamında irae edilmek usul-i müstahseni ve tatbik edilecektir.

Flaubert o kimselerdendir ki, onlar zevk-i tabiilerine muvâfık buldukları ve yapabilecekleri şeyleri medh, muvafık bulmadıkları yahut muvaffak olamıyacakları şeyleri şiddetle zemmederler. Kendilerince hâiz-i ehemmiyet ve câlib-i nazar-ı dikkat olmayan her şey zelil ve hakirdir. Bununla beraber Flaubert muhteriz, korkak denilecek kadar mahcup idi. Tabiaten çok söylemeğe, uzun uzun nutuklar irâd etmeğe mâil olduğu halde mahremiyet ve samimiyet-i kâmileyi, başkası tarafından isticvâp ve istifhâm edilmeyi pek az severdi.

Yirmi yaşında iken kendisine: «Birşey yazmıyorsunuz?» diye sorulduğu zaman havuç gibi kızarmış, artık hissiyât-ı saireye ait mahcûbiyetini düşünmelidir. O zaten hissiyâtının umum tarafından bilinmesini de asla arzu etmezdi. Gazetelerde kendi şahsı üzerine neşredilen malûmâta kızar, bunun münasebetsiz, haric-i ez vazife olduğunu, hak yalnız muharriri tanımak lâzım geldiğini söylerdi. Emile Zola, bir gün bu mütalâasına karşı münekkitlerce bir muharririn elbisesi, tarz-ı tagaddi ve sairesi ile iştigal bir sa'-yi tahlili demek olup romancıların eşhas-ı vak'ayı sima ve eşkâl-i hayatiyeleri ile tefehhus ve tetkik edişlerile bunun arasında fark olmadığını söyleyiverdiğinden, Flaubert pek ziyade hiddetlenmiştir. Mamafi o da ekser muharrirler gibi âlemin kendi şahsile iştigalini arzu etmek ihtiyâc-ı marazisine müptelâ idi. Bütün gazetecilere karşı büyük bir nefretle titreyen bu adam en âdi bir gazetecinin kendi iktidâr-ı edebîsine dair yazdığı makalecikten ağlayacak derecede müteessir olur; sahib-i makalede mevcut olmayan bir çok iktidarlar bulur; gazeteyi cebinde taşırdı. Kitapları hakkında on sene evvel yazılmış sanatkârâne cümleleri memnun ve müteessir tekrar eder, hattâ en adî bir ilândan bile mahzuz olurdu. Fakat tenkit ve muahazaya gelince, buna asla tahammül edemez, darılırdı. Sainte-Beuve'ün «*Madame Bovary*» hakkındaki tenkidi umumiyet itibariyle senâ-amiz olduğu halde bile kendisini igzâp etmiştir. Ona hayırhâhâne nesâyihte bulunmak bile mümkün değildi. Başka biri tarafından sevk ve idâre edilmek fikrine karşı titizliği, hiddet-i mizacı pek ziyade, pek garip idi. Meselâ Maksime Du Camp'ın Paris'te münâsip bir mevki-i münhal olduğundan bahisle teşebbüste isticâl etmesini mübeyyin yazdığı mektuba köpürüyor, zavallı dostunu tahkirlere boğuyor, kimsenin muâvenetine, mütalâasına ihtiyâcı olmadığını, umûr ve hususâtına hiç bir taraftan müdâheleyi tecviz edemiyeceğini söylüyor, daha neler neler... Şu mugâyir-i nezâket muâmele Flaubert vakâr-ı sanatına, haysiyet-i fikriyesine lâzım gelen hürmeti ibrâz etmemektir. Flaubert'i serfrûya dâvet onu mecrûh eder.

Flaubert, her halinde olduğu gibi, aşk ve alâkasında da titiz ve nezaket-

sizdir, ondan hiç bir şey istememeli, ne verirse onu kemâl-i memnûniyetle kabul etmeli, ne vakit gelirse hüsn-i kabul göstermeli; yoksa isyanlar, şikâyetler, kat-ı münâsebetler hazırdır.

Bu nahvet ve mahcûbiyet, bu şiddet-i teessür Flaubert'i bir muhteriz, bir merdümgirîz etmiştir. Croisset'deki inzivagâhında kabul ettiği, görüştüğü adamlar yalnız meslekdaşlarıdır. Başkalarına kapısı münseddir. Ne kadar ısrâr olunursa olunsun hiç bir kadının kendisini gelip iz'âç etmesine müsaade etmezdi. Vahşiyâne âdet-i merdümgirîzânesi maişet-i hâzıra ile bir türlü itilâf edememiştir.

Flaubert, tablolardan, heykellerden, hulâsa âsar-ı sanattan hiç birine ehemmiyet vermezdi. Höcre-i iştigaline giriniz; kitaplar, gazeteler, notlardan başka bir şey göremezsiniz; yıpranmış bir halı, eski koltuklar, geniş bir sedir, bir ayı postu, arkadaşlarının fotoğrafları, o kadar. Arkadaşları, işte Flaubert'in yegâne zevki. Kapısını çıngırağı çekilir çekilmez pür şitap gelerek açar, eğer sizi seviyor ve çoktanberi görmemiş ise derhal derâgûş eder, iki yanağınızdan gürültülü bûseler alır; cıgarasının dumanı ile memlû salonuna götürür. Flaubert'in tütüne büyük bir iptilâsı vardı. Kendisine mahsus yaptırdığı ufacık pipoları daima temizler, tertip eder, raflarına dizer; sonra muhiplerine bunlardan birer tanesini takdim ederdi. Salonunda her mevzua dair müsâhebeler yürütülür. Fakat neticesinde mutlaka edebiyata avdet edilirdi. Emile Zola, hâtırâtında bu lâtif müsâhebelerin bir daha avdet etmiyeceğinden bahisle telehhüf ediyor, ağlıyor.

Flaubert, Goncourt, Daudet, Zola, yazdıkları piyeslerin tiyatroda bir kısım halk tarafından ıslıkla tahkir edildiğini görmüşlerdi. Bu, kendileri için bâis-i küdûret olacak yerde bir nevi eğlence makâmına geçti, birbirlerini mazhar-ı tahkir olan eserlerile telkip ettiler: Flaubert «Namzet» Goncourt «Henriette Marechal», Daudet «Lise Naurin» namile, Zola da bütün piyeslerinin unvanlarile tevsim edilmişti. Bunlar her ay bir lokantada buluşurlardı. Bu lokantanın intihabı adetâ halli müşkil bir mesele olurdu. Çorba içilir içilmez mübâhase başlardı. Edîb-i meşhur Chateaubriand üzerine cereyan eden bir münâzara akşamın saat yedisinden sabahın birine kadar devam etmiştir. Flaubert ile Dudet, Chateaubriand'ı müdafaa, Zola ile Turgenev de ona hücûm ediyor, Concourt bitaraf kalıyordu. Bazı akşam aşk ve alâka meselesine geçilerek kadınlardan, muaşakâttan bahsedilirdi. O akşam lokanta müstahdemleri korkmuş bir sıtna ile bu müthiş mübahislere bakarlardı. Flubert gece yalnız hânesine gitmek istemediğinden Zola karanlık sokaklar arasından ona refakat ile sonra tekrar meskenine dönerdi.

Flaubert'in mevcudiyetinde nisvan pek cüzi bir mevki tutmuştur. Bütün hayatı dolduran bir ihtirastan o asla memnun olmazdı. Şüphesiz Flaubert'in de hevesât-ı nefsâniyesi vardı, fakat pek uzaklara gitmez ve onu istiyfâdan

sonra kemal-i sükûnet ve istirahâtle yine çalışmağa başlardı. Yalnız kızlara karşı hakikî bir übüvvet beslerdi. Bir gece Zola ile harici bulvarlardan mürûr ederlerken gayet çirkin bir kız merhametini celbettiğinden muâvenet-i nakdiyede bulunmak istemişti. Kız sadakalarına muhtaç olmadığını, ekmeğini kazanabileceğini söyliyerek ikisini de bî edebâne tahkirâta boğdu. Flaubert, bütün hayatında revâbıt-ı âşikâneyi bir yük gibi taşımıştır. Onun en güzel hatırâtı, muhibbânile imrâr ettiği gecelerdir. Zaten kadınlar da Flaubert'in bir nesevî olmadığını bildiklerinden onunla istihzâ ederler ve kendisine arkadaş muamelesi gösterirlerdi. Fakat sinni ilerledikçe gençliğinde teehhül etmediğine pişman olmağa başlamıştır. Hatta bir gün kendisini bir çocuğun önünde ağlar bulmuşlardı. Zavallı Flaubert!

Flaubert'in hayatta saadete pek az itimâdı vardı; her şeyin hiçliğe müncer olduğuna kanî bir bedbin idi. Henüz yirmibeş yaşında iken bakınız ne mütalâada bulunuyor: «Hava bulutlu, Seine nehri sap sarı, çimenler yeşil, ağaçlar yapraklanmağa başlıyor: bu ilkbahar, yani an-ı meserret ve muhabbettir; fakat benim kalbimde artık ilkbahar yoktur.» Otuz iki yaşında tekrar ediyor: «Günden güne kalbimde hemcinslerimden tebâüt için bir teessür-i şedit hasıl olduğunu hissediyorum: bu gittikçe tevessü ediyor ve ben bundan memnunum.» Bu hayat böyle teâküp ediyor; şiddet-i teessür titizliğe, titizlik kedere, keder merdümgirîzliğe, merdümgirîzlik bed-endişliğe münkalip oluyor. İşte burjuvalara, kaba ve câhil insanlara kin ve gayzı hep bundan mütevellittir.

Flaubert, tab'an meşhur Stendhal'a pek benzer, ikisi de kendilerini muhakemeye pek müstait, pek âlim kimseler olmakla beraber hissi tenkitleri yoktur; başkaları hakkındaki fikir ve mütalâalarında tenâsüp mefkuttur. Her şeye derhal inanmaları, tekâmül-i efkârı nazar-ı dikkate almamaları hükümlerine teşviş eder. İkisinde de aynı gurur, aynı istihkâr, aynı teessür hükümfermâdır. Yalnız Stendhal, Flaubert'e nisbetle daha sebükmeşrep, daha mail-i ülfet ve ünsiyettir.

Şurası şayân-ı dikkattir ki Flaubert hiç kimseden hoşlanmadığı halde, meslekdaşlarını daima sevmiş, takdir etmiş, tebcil etmiştir. Hattâ kendisinin bazı muvaffakıyetsizliklerine karşı telâmizinin muvaffakıyetlerini, gittikçe tezayüd eden şan ve şöhretlerini görmekten pek ziyâde memnun olur; şiddet-i memnuniyet ve rikkatinden ağlıyarak onları nâil oldukları bahtiyarlıktan dolayı tebrik eder, deraguş eyler, öperdi.

CELÂL SAHİR EROZAN (1883 - 1935)

Hâlâ yaşım genç ama, vücudum ölgün gibi;
Bütün acı günlerim aklımda, bugün gibi!
İçim hayata küskün, dış yüzüm düğün gibi;
Elli iki yıl geçti: Elli iki gün gibi!...

Doğmayan hulyaların saçlarını taradım,
Ezop gibi, fenerle gündüz insan aradım;
Ne kendime yâr oldum, ne kimseye yaradım,
Elli iki yıl geçti; Elli iki gün gibi!

İSTANBUL'da doğdu. Babası Yemen Kumandanı iken ölen İsmail Hakkı Paşa, annesi duygulu bir kadın şair olan Fehime Nezihe hanımdır. Nümune-yi Terakki özel ilkokulu'nu, Davutpaşa Rüşdiyesi'ni, Vefa İdâdî'sini bitirdikten sonra, bir süre Hukuk Mektebi'nde okudu. Hariciye Nezaretine memur olarak girdi (1903); ayrıca Mercan, Kabataş idâdilerinde edebiyat öğretmenliklerine başladı (1907). Ticaret hayatına atıldı (1917 - 1918). Zonguldak milletvekili oldu (1928). Türk Dil Kurumu'nda üye ve başkan yardımcısı olarak görev aldı. Akciğer kanserinden İstanbul'da öldü (14 Aralık).

Başım dedi: Dinlen; gönlüm dedi: Koşl
Başım dedi: Durul, gönlüm dedi: Coşl..
Başım yüreksizdi, gönlüm başıboş;
Varlığım arada oynadı gitti...

Başımla gönlüm edemedim eş;
Biri yüz yaşında, biri yirmi beş.
En sonunda sardı saçağı ateş;
Varlığım arada oynadı gitti...

Celâl Sahir Erozan; ilk yazısı «İrtikaa» isimli bir dergide çıktığı zaman henüz onbeş yaşındadır; bir yıl sonra «Servetifünûn» da ilk şiiriyle görünür (Ekim, 1899); sonra sırasıyle Malûmat, Pul, Musavver Fen, Edeb, Genç Kalemler, Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, Bilgi Mecmuası edebî kişiliğinin

kronolojik dünyasını yansıtan kaynaklar olur. «Ahmet Celâl Şârık, Velhân, Hikmet Celâl» imzalı şiirler de onundur. Her yeniliği benimser. «Edebiyat-ı Cedîde» cilerle sanat hayatını, Fecr-i Atî'cilerle, Hececilerle de sürdürür; en sonunda vezinsiz şiir akımına katılacak kadar yenilikçidir. «Yeni Lisan» ve «Millî Edebiyat» çalışmalarına emeği geçer. Bunlara karşın; aşk ve kadın şairi olarak tanınır: «Bütün hayatımı onlar verir de ben yaşarım / Kadınlar olmasa öksüz kalırdı eş'ârım!» Şiir kitapları: *Beyaz Gölgeler* (1909); *Buhran* 1909); *Siyah Kitap* (1911).

Servetifünûn nazmının bencilliği ve kötümserliği, Celâl Sâhir'de de fazlasiyle göze çarpar. Şiirlerinde, dinmeyen bir melâl havası eser. Fecr-i Atî, bu mariz hassasiyeti daha çok besledi. Millî Edebiyat cereyanına katıldıktan sonra, ara sıra sosyal konuları işleyen şiirler de yazdıysa da, evvelki şiirlerinin esaslı temalarından ayrılmadı. Ancak, şair için, Fecr-i Atî'den Millî edebiyata geçiş, Servetifünûn'dan Fecr-i Atîye geçiş kadar kolay olmadı. Çünkü Servetifünûn'un dili, üslûbu, nazım tekniği ile Fecr-i Atî'nin dili, üslûbu ve nazım tekniği arasında mühim farklar bulunmadığı gibi; duyuş ve hayâl kuruş tarzları da benziyordu. Millî Edebiyat cereyanında bu bakımlardan beliren farkları kapatmak için Sâhir, büyük gayretler sarfetmek zorunda kaldı. *Kenan AKYÜZ.* Şiirlerinden:

VEFASIZLIKLARIM

Muâşakatıma herkeste bir husûmet var;
Zavallı kalbime hercâi, bî-vefâ derler.
Bütün kadınlara hissen muâşık u hemser
Geçen hayâtıma herkeste bir husûmet var.

Bu gün şu penbe tebessümlere enîs ü harîm,
Yarın o ince ve esmer hayâl-i mahzûnun
Leyâl-i mübhem-i enzârı karşısında zebûn
Geçen bu ömr-i serâbîye ben de münfailim...

Evet, huzûr-ı mehâsinde kalb-i münkesirim
Teheyyücât ü hayâlât içinde müstağrak
Ve lıâtırâtında hâin yaşar; niçin bilmem

Ki her teceddüd-i aşkımda, belki duymıyarak,
Bir eski aşkı hayâlimde öldürür, gömerim.
Ve nâdiren tutarım bir dakîkacık mâtem...

BUHRAN

Seni ben sevmiyorum, sevmiyorum.
Geçen akşamki yalan sözlere aldanma, kuzum..

Sakın aldanma, inanma, kanma;
Bir muvakkat sıtma,
Asabî bir hummâ,
Sanki bir fırtına kalbimde kudurmuştu o akşam birden
Bilmiyordum o zaman kendimi ben.

Bir süreksiz heyecân,
Bir nöbet, bir hezeyân..
İ'tirâf ü te'mîn,
Ağlamaklar ve yemin,
O beyaz mendilini ıslatan eşk-âbe-yi râz,
O melek çehrene doğru uçan enzâr-ı niyâz,
O vücûdumda gezen ra'şe-yi pür-berf ü medîd,
O dimâğımda kopan zelzele-yî aşk u ümîd
Ki ederdi te'bîd.
Leb-i lerzânımdan
Ateşin, pür feverân
Çıkan elfâz-ı perîşânı.. yalan, hepsi yalan..

BÜYÜK ve HAKİKİ AŞKA

Ne serî-üz-zevâl emellerimi
Senin isminle yâd edip durdum.
Uzatıp her hayâle ellerimi
«Seni sevmekle mest ü mes'ûdum»

ŞİİRLERİM

Artık yetişti, ey ebedî mu'terizlerim,
Hep bir silâhla etmeyiniz şi'rıme hücûm,
Yalnız, evet, kadınlığı şi'rimde inlerim;
Yalnız odur açan bana bir ufk-î pür-nücûm.

A'sâb-ı ihtisâsıma yalnız kadınlığın
Mızrâb-ı nerm-i desti eder bahş-ı ihtizâz.
Kumral, siyâh, pür zeheb, ufkumda bir yığın
Giysû-yı pür-şemîm döker mevce mevce râz.

Bir gül-nümâ dudaktan uçan ibtisâm-ı nâz,
Bir çeşm-i şûhtan süzülen bir nigâh-ı nûr
Fikrimde halk eder yeni bir aşk-ı pür-fütûr;

Rûhum okur hemen yeni bir lâhn-ı pür-niyâz;
Kalbimde bir kıyâmet-i hissiyye canlanır;
Ben ağlarım... o giryeyi herkes şiir sanır!

VATANIN KIZLARINA

Hep toplanın, gelin,
Bî-çâre annenin

Bî-çâre kızları! Bu yeşil kubbe altına.
Hep dinleyin, kulak kesilin, annemiz vatan
Titrek sesiyle haykırıyor; kalbine batan
Bir hançerin zehirleri akmış hayâtına...

Dört ayda yüz bin oğlunu kurban veren ana
Rûhunda bir cünûn ile ağlar ve onların

Hâlâ sıcak kanında yatarken koşun, sarın,
Kalbindeki cerîha ölüm vermesin ona.

Ey her nevâzişinde muhabbet ve merhamet
Meşhûn olan kadın eli! Karşında kan sızan
Bir anne kalbi var; ona bir aşk ile uzan;
Ver hasta, yaslı anneye ümmîd ü tesliyet..

Hep toplanın, gelin,
Bî-çâre annenin

Bî-çâre kızları! Ona azcık şifâ verin.
Nâmûsunuz, saâdetiniz öksüz olmasın;
Mazlûm-ı levsi olmayınız düşman ellerin.

Ey gözleri, kulakları dalgın ve bî-şuûr
Hâlâ dudaklarında terennüm uçan kadın!
Bilmem ki Türk mü, yoksa vatansız mıdır adın?
Elmaslarınla parlamak alnında bir gurûr.

Ecdâdının asâleti rûhunda öldü mü?
Kardeş cenâzeler kefen ister, vatan hayât..
Üstünde parlayanları artık çıkar, uzat;
Sil leblerinden artık o çılgın terennümü!...

Celâl Sahir Erozan; «güzellik için sanat» görüşünden yola çıkar. İkinci Meşrutiyet sonrası, Selânik'teki «Genç Kalemler» topluluğunun ulusal edebiyat akımına katılır. Yeniliği sever. Kendisini devamlı yenilemeğe çalışır. Tanzimattan Cumhuriyete uzanan edebiyatımızın son sınır noktasıdır. «O Geliyor» şiiriyle Atatürk'ün varlığında Cumhuriyet Edebiyatımız'ı selâmlar. Tanzimat'la Servet-i Fünûn şiirimizin özelliklerini taşırken, bireysellikten toplumsallığa varır. Atatürk'le tanıştıktan, onun sevgisini kazandıktan sonra, kendisini dil çalışmalarına verir. 1928 Harf Devrimi'nde etkin görevler alır; Türk Dil Kurumu'nun ilk kurucularından olur. Ünlü şiiri

O GELİYOR

Yıl 1919,
Mayısın on dokuzu.
Yeryüzüne can veren,
Cana heyecan veren
Kızaran ufuklardan kaldırıyor başını
Al yüzlü Oğan güneş!
Takanın burnu Karadeniz'i nasıl yırtar,
Uyanın Samsunlular!
Siz de bir anda öyle yırtınız uykunuzu,
Kurutacak gözlerde umutsuzluk yaşını
Al yüzlü Oğan güneş!
Bugün Çaltı Burnu'ndan gülerek doğan güneş!

Yıl 1919,
Mayısın on dokuzu.
Uyanın Samsunlular!
Uyumak ölüme eş,
Diriltin rûhunuzu.
Ufukta bir gemi var!
Fakat, bu gemi niçin böyle yavaş geliyor?
Acaba yolu mu az, yoksa yükü mü ağır?
Bu gemi umut yüklü, inan yüklü, hız yüklü;
İçinde bu vatanın derdiyle yanan bağır,
Kurulacak yarını düşünen baş geliyor.
Bir baş ki, gökler gibi, bir küme yıldız yüklü!
Bu gemi onun için böyle yavaş geliyor.

Yıl 1919,
Mayısın on dokuzu.
Ufukta duran gemi gitgide yaklaşıyor.
Sanki harlı bir ateş
Yakıyor rûhumuzu.
Beklemek üzüntüsü her gönülden taşıyor.
Üzülmemek elde mi?
Hız yüklü, inan yüklü, umut yüklü bu gemi!

O umut yaklaştıkça ruhlara sıcak sıcak,
O hız doldukça bütün damarlara kan gibi
Gizli gizli inleyen her yürek canlanacak,
Ateşler püskürecek, uyanan volkan gibi!

Gittikçe büyükleşen
Gölgene dikilmekten
Karardı gözlerimiz
Koş, atıl gemi, sana engel olmasın deniz!

Ak saçlı dalgaları birer birer kes de gel!
Kuşlar gibi uç da gel, rüzgâr gibi es de gel!

İÇİNDEKİLER

YENİ DÖNEM

Yeni Dönem 9 * Birleşime Giderken ... 10 * Orta Asya'dan Sonra 11 * Yüzyılların Edebiyatı 12 * Batı'ya Doğru 13 *

III
BATI UYGARLIĞINDA TÜRK EDEBİYATI

Batı Uygarlığı 17 * Doğu - Batı Köprüsü 18 * Batı'ya Açılan Ordu 20 * Batı Yolunda İki Sultan 22 * Tanzimata Doğru 24 *

TANZİMAT

Tanzimat 29 * Tanzimat'ın Doğumu 30 * Tanzimat Dönemleri 32 * *Tanzimat Fermanı* 35 * Tanzimat'ın Ana İlkeleri 36 * Tanzimat'ın Gerekliliği 38 * Reşit Paşa'nın Büyüklüğü 40 * Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu 42 * Tanzimat Fermanı'nın Tam Metni 44 *

TANZİMAT EDEBİYATI

Tanzimat Edebiyatı 51 * Canlı Edebiyata Giriş ... 52 * Özgürlüğün Halka Yayılışı ... 53 * «Yenileşme Edebiyatımız» 54 * Tanzimat Kaynakları 56 * Edebiyat Çığırları ... 58 * Klasisizm 59 * Romantizm 60 * Realizm 61 * Natüralizm 62 * Tanzimat Dili 62 *

TANZİMAT ŞİİRİ

Tanzimat Şiiri 65 * Yeni Şiir 66 * Divan Şiiri'nin Yıkılışı 67 * Yeni Şair 68 *

TANZİMAT NESRİ

Tanzimat Nesri 71 * Yüzyıllar Boyu Nesrimiz 72 * Tanzimat Gazeteciliği 73 * Gazete ve Dergiler 74 * İlk Özel gazeteler 76 * Tanzimat Nesrinin Çekirdeği 78 * Tanzimat'ta Çeviri 80 * Tanzimat'ta Hikâye ve Roman 81 * Hikâye ve Romanın Özelliği 82 * Dünya Roman Türleri 84 * Tanzimat Tiyatrosu 87 * İlk Tiyatrocular 88 * İlk Tiyatrolar 90 * İki Türk Oyunu 93

TANZİMATÇILAR

Tanzimatçılar 99 * Jöntürkler «Yeni Osmanlılar» 100 * Tanzimat Dönemleri 105 * Hazırlık Dönemi 107 * Birinci Dönem 108 * İkinci Dönem 110 * *Enderunlu Fazıl* 111 *Sururî* 113 * *Mütercim Asım* 114 * *Enderunlu Vâsıf* 114 * *İzzet Molla* 119 * Mihnet-Keşan 121 * *Âkif Paşa* 124 * Kasîde-i Adem 125 * *Ahmet Cevdet Paşa* 131 * Müslümanlık Nedir? 133 * Hz. Peygamber'in Hitabesi 136 * Ankara Savaşı 137 * *Ahmet Vefik Paşa* 141 * Eserleri 143 * Oğuz Han'ın Oğulları 145 * Zoraki Tabip 146 * Azarya 149 * *Ziya Paşa* 155 * Türkü 157 * Özdeki Yeniliği 157 * Eserleri 158 * Şiirleri 158 * Şarkı 162 * Terci-i Bent 163 * Terkib-i Bent

171 * Defter-i A'mâl ... 176 * Havuzlu Bağ 180 * Rüya 183 * Zafernâme ... 190 * *Şinasi* 193 * Tanzimat Kasidesi 197 * Münâcât 198 * Eşek ile Tilki 200 * Şair Evlenmesi 201 * *Leskofçalı Galip* 208 * *Agâh Efendi* 211 * Postacılık Meraklı 212 * *Teodor Kasap* 216 * Muhtasar Kamûs 217 * Birkaç Fıkra 218 * *Sadullah Paşa* 219 * Ondokuzuncu Asır 221 * *Süleyman Paşa* ... 223 * *Basiretçi Ali Efendi* 224 * Ahmet Mithat Basiret'te 226 * Basiret'e Yöneltilen Baskılar 227 * Sürgüne Gidiş 229 * Abdülhamit Dönemi Nasıldı? 230 * *Ali Suavi* 233 * *Hersekli Arif Hikmet* 235 * *Namık Kemal* 237 * Şiirleri 240 * Müzdeviç 242 * Gazel 243 * Taşlama 244 * Gazel 245 * Murabba 245 * Hürriyet Kasidesi ... 246 * Vâveyla ... 248 * Vatan Mersiyesi 249 * Vatan Türküsü 254 * Namık Kemal'in Nesri ... 254 * Makaleleri 259 * Vatan ... 261 * * Mektupları 264 * Magosa 268 * Eleştirileri 271 * Tarihçiliği 272 * Kanije 273 * *Romanları* 274 * İntibah 275 Cezmi 278 * *Tiyatro Oyunları* 281 * Tiyatronun Gücü 284 * Vatan yahut Silistre ... 288 * Zavallı Çocuk 295 * Mukaddeme-i Celâl 297 * Celâleddin Harzemşah 301 * Akif Bey 308 * Kara Belâ ... 309 * Gülnihal 310 * *Ali Bey* 311 * Lehçet-ül Hakaayık 312 * Ayyar Hamza 313 * *Ahmet Mithat Efendi* 317 * Kişiliği 318 * Eserleri 320 * Çevirileri 322 * Ahmet Mithat'la Tanışma 324 * Karşılaşılan Eşkiya 326 * Hikâyeleri 333 Dolapta Temaşa 335 Kıssadan Hisse 337 * Romanları 339 * Felâtun Bey ile Râkım Efendi 340 * *Eşref* 343 * Kıtalar 345 * *Recaizade Mahmut Ekrem* 349 * Terennüm 353 * Şevki Yok 353 * Yakacık'ta Bir Mezarlık Âlemi 354 * Ariyet Kitap Arasında Bulunmuş Bir Çiçek 356 * Hicrandan Şikâyet 357 * Bir Kuş 357 * Ah Nijad 358 * Recaizade Ekrem'in Eserleri 358 * Talim-i Edebiyat 359 * Araba Sevdası 361 * Çok Bilen Çok Yanılır

367 * *Ebüzziya Tevfik* 370 * Yeni Osmanlılar Tarihi 373 * *Muallim Naci* 379 * Gazel 382 Terbi 383 * Görün 383 * Gazel 384 * Şathiyat 384 * Dicle 385 * Avcı 386 * Gutenberg 387 * Ömer'in Çocukluğu 387 * *Şemsettin Sami* ... 391 * Lisan-ı Türkî-i Osmanî 394 * Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat 395 * *Beşir Fuat* 397 * Beşir Fuat'ı Tanır mısınız? 398 * *Mehmet Murat* 403 * Turfanda mı Yoksa Turfa mı? 404 * *Abdülhak Hâmit Tarhan* ... 407 * Kişiliği 409 * Eserleri 412 * Kürsi-i İstiğrak 414 * Fâtih'in Türbesini Ziyaret 416 * Şanzelize 418 * Hayd Parktan Geçerken 419 * Ağıt 420 * Tecelli - Teselli 421 * Külbe-i İştiyak 422 * Hasret 424 * Haçer-i Müteharrik 424 * Bir Şairin Hezeyanı 425 * Şair-i Âzam 427 * Gazub Bir Şair 428 * Namık Kemal'e Mektup 429 * Ekrem'e Mektup 435 * Birkaç Perişan Söz 437 * Makber 439 * *Tiyatroları* 445 * Eşber 447 * Finten 452 * *Ferâizcizâde Mehmet Şakir* 457 * Teehhül Yahut İlkgözağrısı 458 * *Samipaşazade Sezai* ... 468 * Çamlıca ... 464 * Pandomima 467 * Kediler 470 * Sergüzeşt 473 * *Mustafa Reşit* 476 * *Nâbizade Nâzım* 477 * Kara Bibık 479 * Zehra 482 * *Menemenlizade Tahir* 488 * *Fatma Aliye Hanım* 489 * Muhâdarât 493 * Türk - Osmanlı Ailesinde Cariye ve Hizmetçi 495 *

EDEBİYAT-I CEDİDE SERVET-İ FÜNÛN EDEBİYATI

EDEBİYAT-I CEDİDE

Edebiyat-ı Cedide 503 * Edebiyat-ı Cedide Ortamı 507 * İkinci Meşrutiyet 509 * Servet-i Fünûna Geçerken 511 * *Servet-i Fünûn* 513 * Görüş Ayrılıkları * 514 * Edebiyat-ı Cedide

Batıcılığı 515 * Parnasizm 516 * Sembolizm 517 * *Servet-i Fünûn Edebiyatı* 519 * Servet-ı Fünûncular 521 *

EDEBİYAT-I CEDİDE ŞİİRİ

Edebiyat-ı Cedide Şiiri 523 * Servet-i Fünûn Şiiri 524 * Servet-i Fünûn Şairleri 525 * *Kafiye Anlayışı* 526 * Göz Kafiyesi 526 * Kulak Kafiyesi 527 * *Kafiye Çeşitleri* 527 Yarım Kafiye 528 * Tam Kafiye 529 * Zengin Kafiye 530 * Cinaslı Kafiye 530 * Serbest Müstezat 531 * Serbest Nazım 531 * *Batı Nazım Türleri* 534 * *Sone* 535 * Triyole 536 * Terza-rima 537 * Rondo 538 *

EDEBİYAT-I CEDİDE NESRİ

Edebiyat-ı Cedide Nesri 539 * Edebiyat-ı Cedide Dili 540 * Sanat için Sanat 540 * Mensur Şiir 541 * Hikâye ve Roman 543 * Anadolu'nun Dilsizliği 544 * Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi 545 *

EDEBİYAT-I CEDİDECİLER

Edebiyat-ı Cedideciler 549 * Edebiyat-ı Cedide Sanatçıları 550 * *Nigâr Hanım* 553 * Eserleri 555 * Eylûl Sabahı 556 * Çırpınma 557 * Bir Daha Söyle 558 * Hatırında mı? 559 * *Abdülhalim Memduh* 560 * *Süleyman Nesip* 561 * Orduya 562 * Kadınlığa Dair 564 * Dilenci Kız 564 * Ruhumun İhtiyacı 565 * Hakikate Doğru 565 * Hakikat 566 *Halit Ziya Uşaklıgil* 567 * Sanat Kişiliği 572 Halit Ziya'nın Eserleri 573 * Servet-i Fünûn Nesrinin Yaratıcısı 574 * Türk Dili İçin 575 * Hikâyeleri 576 * Ferhunde Kalfa 578 * Romanları 586 * Roman Anlayışı 588 * Mai ve Siyah 590 * Mai ve Siyah'ın Konusu 591 * *İsmail Safa* 603 * Sultan Hamide 604 * Şarkı 605 * İstiğrak

605 * Şarkı 606 * Vadi 606 * İlliyyine Yahut Zemine bir Nazar 607 * Biraz Sitem Edeyim 609 * Kütükçü Hayri Bey 610 * *Mehmet Celâl* 611 * Dağlara 612 * Sünbül Güneşe Ne Der? 612 * Gazel 614 * Zülf 614 * Güzelim 614 * *Tevfik Fikret* 615 * Servet-i Fünûn Günleri 616 * Hareket Kuralı 617 * Tevfik Fikret 618 * Örnek İnsanlığı 620 * Atatürk'ün Hayranlığı 623 * Tevfik Fikret ve Rönesans 633 * Batılı Sanat Anlayışı 636 * Sosyal Istırapları 637 * Tarih-i Kadim (Eski Çağlar Tarihi) 644 * Haluk'un İnancı 651 * Sis 652 * Fikret Üzerine 654 * Rücû 657 * Seninle 658 * Sen Olmasan 659 * Ferdâ 660 * Halûk'un Bayramı 661 * Hasta Çocuk 661 * Amerikalı Gözüyle Fikret 663 * Promete 666 * Mâi Deniz 666 * Devenin Başı 667 * Çağdaş Uygarlığı 668 * Millet Şarkısı 668 * Sabah Olursa 670 * Çığır Açıcılığı 671 * Balıkçılar 672 * Eserlerinin En Ünlüleri 674 * Han-ı Yağma 675 * *Ali Kemal* 676 * *Ali Ekrem Bolayır* 677 * Namık Kemal Ailesi 678 * Türk Askerine 682 * Vasiyet 684 * *Hüseyin Suat Yalçın* 687 * Yedi Sene Evvel Ankara 688 * Tahkikat 689 * Vedâ 691 * *Vecîhi* 692 * *Süleyman Nazif* 693 * Sanatı 695 * Dâüssılâ 698 * Türk İlâhisi 699 * Ey Ebnâ-yı Vatan 700 * *Abdullah Cevdet* 701 * *Ahmet Ağaoğlu* 705 * Cemiyet 706 * *Ahmet Hikmet Müftüoğlu* 711 * Cepheden Mektup 715 * Yeğenim 716 * *Cenap Şahabettin* 719 * Elhân-ı Şitâ 721 * Elhân-ı Şitâ 721 * Senin İçin 725 * Şarkı 725 * Temaşa-yı Leyal 726 * Yakazat-ı Leyliyye 726 * Şarkı 727 *Hüseyin Kâzım Kadri 728 * *Ahmet Reşit Rey* 729 * Tulû 730 * Bir Gece 731 * Su Perisi 731 * Gül Fidanı 732 * An-ı Teellüm 732 * O zaman 733 * Her Zaman Görülür 734 * *İbnülemin Mahmut Kemal İnal* 735 * *Saffet Nezihî* 741 * *Zavallı Necdet* 741 * *Hüseyin Siret Özsever*

743 * Boğaziçi Notları 744 * Kendim İçin 745 * Neva-yi Hicran 745 * Bir Yosmaya 746 * Ocak Başında 746 * Menekşe 747 * Ayşecik 747 * Terennüm 748 * Ada'dan Dönerken 749 * Bülbül 749 * Bağ Bozumu 750 * *Hüseyin Cahit Yalçın* 751 * Basın Hürriyeti 758 * Edebiyatımızda Genç Kız Tipi 760 * *Saffeti Ziya* 763 * Salon Köşelerinde 764 * *Mehmet Rauf* 767 * Servet-i Fünûnculer 770 * Eylül 773 * *Faik Ali Ozansoy* 775 * Ne Güzel Şey 776 * Dicle Vadisi ... 776 * Çöl 778 * Bir Hüsn-i Gaibe 778 * Ömrümün Sâde Bir Muhâsebesi 778 * *Ahmet Şuayip* 781 Gustave Flaubert 781 * *Celâl Sahir Erozan* 785 * Vefasızlıklarım 786 * Buhran 786 * Büyük ve Hakiki Aşka 787 * Şiirlerim 787 * Vatanın Kızlarına 788 * O Geliyor 789 *

İKİNCİ CİLDİN
SONU

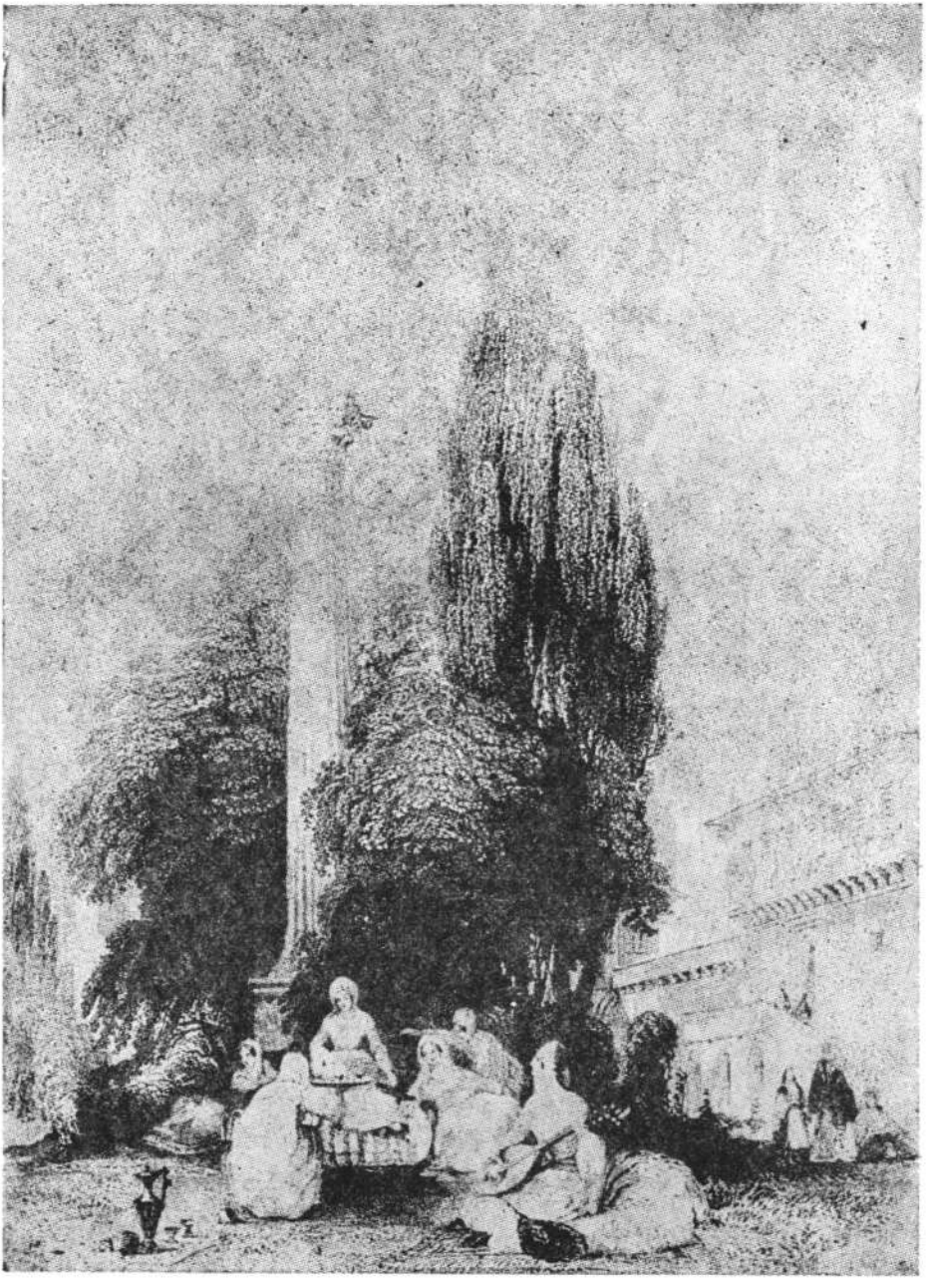

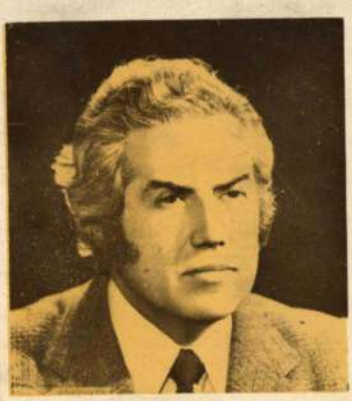

«Başlangıçtan Tanzimata», «Tanzimattan Cumhuriyete», «Cumhuriyetten Bugüne» ciltlerimizde; Türk Edebiyatı'nın gelişme, değişme nedenlerini, dil evrimini, uygarlık ürünlerini, halkımızın üstün zevkini yüzyıllarca özümleyen sanatçılarımızla yapıtlarını yaratan etkenleri, dilimizin en güzel örnekleriyle, en seçkin belgeleriyle, edebiyatımızı bütünleyen tüm bilgilerle resimli - motifli olarak, modern bir görüşle işleyen Seyit Kemal Karaalioğlu'nun yayınevimizce yayımlanan diğer eserleri :

ATATÜRK: Atatürk'ün resimlerle hayatını, ilkelerini, devrimlerini, yüce kişiliğini anlatan kitap.

EDEBİYAT SANATI: Edebiyatın yüceltici, kurtarıcı, bireyci, toplumcu, gerçekçi ve yaratıcı yönleri.

EDEBİYAT AKIMLARI: Dünya edebiyatı'na yön veren akımları örnekleriyle topluca yansıtan yapıt.

TÜRK ŞİİR SANATI: Başlangıçtan günümüze değin gelen şiir sanatımızı dönemleriyle sergileyen kitap.

EDEBİ SANATLAR ANTOLOJİSİ: Türkçemizin anlatım güzelliğini yaratan edebiyatımızdaki söz figürleri.

ANSİKLOPEDİK EDEBİYAT SÖZLÜĞÜ: Türk ve Dünya edebiyatlarını tümüyle kapsayan eşsiz dev eser.

EDEBİYAT TERİMLERİ KILAVUZU: Edebiyatla ilgili herkesin severek okuyup yararlanacağı el kitabı.

EDEBİYATIMIZDA ŞAİR VE YAZARLAR: Eserlerini hayranlıkla okuduğumuz sanatçıları gösteren kitap.

TÜRK EDEBİYATÇILAR SÖZLÜĞÜ: Resimleri, yaşamları ve yapıtlarıyla tüm edebiyatçılarımız.

DÜNYA EDEBİYATÇILAR SÖZLÜĞÜ: Resimleri, yaşamları ve yapıtlarıyla tüm dünya edebiyatçıları.

YAZMAK ve KONUŞMAK SANATI: Ortaokulların Türkçe - Kompozisyon derslerinde yararlı, yardımcı kitap.

ÇAĞDAŞ ÖZTÜRKÇE SÖZLÜĞÜ: Yeniden benliğine kavuşan dilimizin sözcüklerini topluca bulacağınız kitap.

DEĞİRMEN DÖNDÜKÇE: Gizlenen gerçek yaşamlarımızı gözlemleyen çelişik izdüşümlü öykülerin kitabı.

CEBRAİL BUZAĞISI: Folklor zenginliklerimizle dopdolu, bilinmeyen Anadolu'muzu anlatan güçlü bir roman.

KOMPOZİSYON SANATI: Konuşmak ve yazmak sanatının tüm koşulları, sözle yazının gizemli kuralları bir arada.

750 Lira